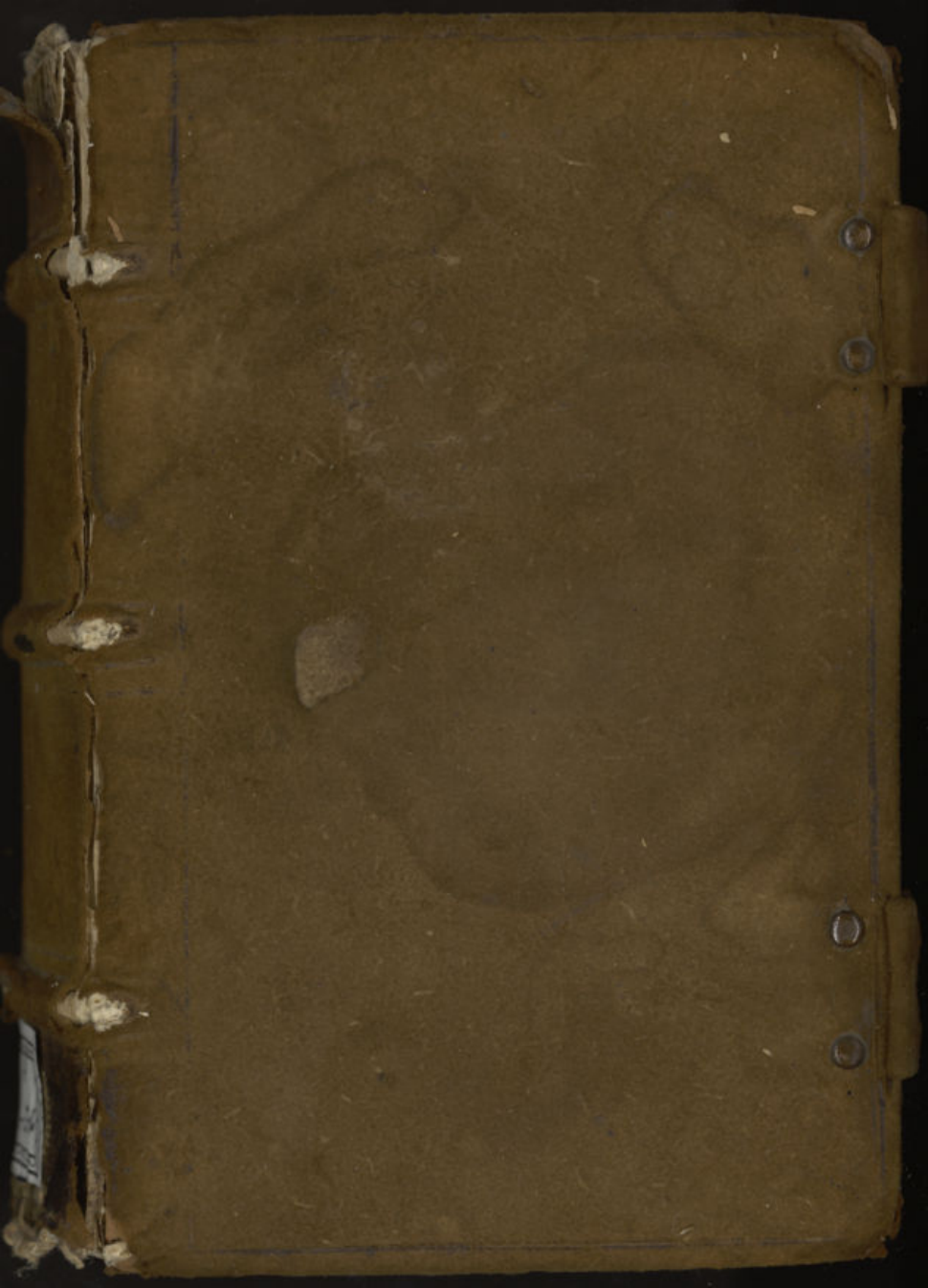

A
M-376

este libro con los evangelios Copio de gradas.

71-2

~~281~~

Handwritten text on the left margin, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Main body of handwritten text, appearing to be a list or a series of entries, though the script is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text at the top right, possibly a date or a reference number.

DILOTEA HONORAL REE
GRANADA

Handwritten text in the middle right section, possibly a signature or a specific entry.

Faint, illegible handwriting, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible handwriting at the top of the page, possibly a header or title.

Handwritten text in the middle section, appearing to be a list or series of entries, though the words are mostly illegible.

Faint text located in the lower middle portion of the page.

Additional faint text at the bottom of the page, possibly a signature or a concluding note.

Por Comission de los señores Inquisidores
Corregi este libro conforme al nuevo expur-
gatorio del año de 1632.

Jide el Marmoz

Non apprehendit sub Expuratorio
novissimi anni Dni 1632.

266

Del Collegio de la Comp^a de Sta Sta de Granada
B-8711

THEOPHY

L'ACTI ARCHIEPISCOPI
Bulgarix, in omnes D. PAVLI
epistolās enarrationes, dis-
ligenter recognita,

CHRISTOPHORO PORSE
na Romano interprete,

Colonię, ex officina Eucharij Ceuicorni,
Anno M. D. XXXII.,
mense Martio.

Doctor
Fonseca

1569757
 F. CHRISTOPHORVS

PORSENA ROMANVS, PRIOR
 sanctæ Balbinæ, Sixto III. pontifici maximo
 S. P. D.

CV M MECVM animo uolutarem beatissime pater, cui potissimum id opus inscribere, quod superioribus lucubratiuntulis e Græco latinè feci, occurrit mox Alexandri responsum, qui ferme moriens cum quæreretur, cuius tantum reliqueret principatum, ei respondit, qui optimus esset. Ipse uero neminem habeo, quem tibi præponam: quippe qui ut dignitate ceteros superas, ita moribus et doctrina excellis. Nam etsi uiri doctissimi sacrarum te literarum et diuinæ scientiæ peritissimum iudicant, non tamen negant probatiores quique et sapientes, ea etiam esse mansuetudine et in omnes clementia, ac tanta in deum pietate, ut non minorem ex his, quam ex summa doctrina laudem assequaris. Nec dubitant plane id affirmare, iure te optimo ad id fastigium, tuis uirtutibus, et deo bene iuuante fuisse euectum, non ambitione ulla uel arte: quippe qui et oblatos sæpe honores non magnificeris, et ita semper ab ineunte ætate te gesseris, ut quouis amplitudinis gradu dignus sis habitus: non ut faciunt multi, ut de se male, ita et de deo pessime meriti, qui ambiendo et pollicitando, per dolos ac fraudes, et cupidius longe quam consideratius ad dignitates nituntur, existimantes fortasse nihil deo esse nos curæ, et idcirco prauis cupiditatibus ut faciatis satis, omni nixu contendunt: nec sentiunt hi, capti haud dubie incredibili cæcitate, et presentium honorum auiditate

precipites acti, nil quippiã fieri sine deo posse: qui & Aarõ
ultra ad summũ sacerdotiũ euocauit, nõ supplicante uel am-
biente admisit. Ambitio nanq; plerosq; hoim ad uitia queq;
cõpellit, quippe qui ut primũ adepti sunt quod maxime cu-
pierunt, cõfestim se in praua facinora effundũt, & haurien-
dis incumbunt uoluptatibus, cũ sibi licere oĩa credũt, et pec-
care impune queant: uel si qui forte à scelere abstinẽt, super-
uacaneis studẽt, ut paulo post morituri, paucorũ dierũ fabu-
lã assequãtur. Quãto melius tu B. P. cui deus oĩpotens Chri-
stian.e reip. gubernaculũ detulit, his mundi aspernatus illece-
bras, & honores hosce nõ magnificiẽs, qui pculdubio nõ im-
meriti tibi & habẽtur & dẽferuntur, his solũ rebus animũ
intẽdisti, que & ad cõe cõmodum faciunt, & ad ueri dei
cõferunt cultũ. siquidẽ pleraq; iã ipse peregeris, que & sum-
mo uiro dignissima sunt, & in tui extabunt memoriã noĩs
sempiternã. Qu.e cũ ipse tacitus repeto, tãta animi afficior
iucunditate, ut beatũ nostrum hoc seculum ducã, & Roma-
nos nos ipsos beatiore, qui te põtificẽ simus sortiti, cuius du-
ctũ & illud prouidentia prospere oĩa cedunt: & ita ut nõ im-
merito asseuerauerim, quod est à Platone dictũ, & à multis
iã usurpatum, tunc beatã fore rempublicã cum uel regnare
philosophi cõperũt uel reges philosophari. Cui igitur bea-
tissime pater, id opus uel rectius ipse dicauerim, uel inscri-
pserim dignius quã tibi, qui & princeps sis, & philosophus,
& ceteris quidẽ eo prestãtior, quo & Christi uicẽ nunc ge-
ris, & ad philosophiã accedat rerũ diuinarũ summa cogni-
tio, & optimarũ artium aliarum peritia non mediocris?

Vale.

AA ij

A aron virga	871. b	Aduētus Chri duplex.	782. b
A aron de tribu Leuitica	876. a	Aduētus Chusti malis ter-	ibidem. b
ouundus.	876. a	roui.	ibidem. b
A aron per Moysen a deo ac-		Aduerfarios quos Paulus v	
cirus in sacerdotium.	831. b	cat	895. b
A bacuc prophete dictu.	900. a	Adulteriū a Paulo auaritia z	
A bbā pater quid	71. b. 72. a	transgressio appellat	64. 4. a
A bel.	17. a	Aemulari quid sit.	21. 4. b
A bel sanguis effusus.	930. b	Aemulatio duplex.	450. a
A bel plurimam hostiam obtu-		Aeris alieni obstrict ^o magni-	
lit fide	902. a	rudie in carcerē tradit	4. 7. b
A braam vt fide inualuit, deo		Aequissimū deo, quod nobis	
gratias retulit	41. b	videtur absurdū.	86. a
A brae maxia auctoritas apud		Aeternum cur sacerdos dica-	
Judeos.	36. b	tur	83. b
A braam fide iustitiam assecu-		Agricola nil sibi studet	7. 4. b
tus est.	36. b	Alte non sapiendum sed timē-	
A braā cur pater Judeorū se-		dum potius.	102. b
cundū carnē appellat	36. b	Alteri^o alter ferre peccata iu	
A braam cur circūcisus?	38. b	uemur.	451. b
A brae cur preputium z circū-		Amaritudo , radix iracundiē	
cisio insunt?	ibidem	Amen tr. a	501. b
A br. pater oim credētū. ibidē		Amoris proprium profitentis	
A br. cunctorū quō pater. ibi.		deum	641. b
A brae promissio non ex lege,		Amoris veri indicium	734. b
sed fide	39. a	Anathema in pseudaplos cur	
A br. semen apprehēdit	815. b	repetat Paulus.	409
A braam vocatus fide	904. a	Anathema quid	81. a
A braam Isaac obtulit.	908. a	Anathema quomodo se pati	
A braam patriarcha decimas		lus optabat pro fratribus z	
dedit Melchisedec	851. b	Christo fieri.	81. b 82. a
A bstinendum a coitu cum eni		Ancorā Paul ^o vocat spē	848. b
re fuerit orandum	193. a	Angeli , cur in testimonium a	
A busus.	14. b	Paulo citantur	721. a
A ceptio personarū apud de-		Angeli nequaquam natura p	
um non est.	21. b	petri	711. a
A ceptior deo quis.	922. a	Angeli nobiscum administra-	
A ccusatorei extremo iudicio		toriū spiritus.	806. a
opus non est	24. b	Angeli , non dicuntur imagi-	
A dā a terra nomē hēt.	25. a	nes	581. a
A dām foua Christi.	46. b	Angeli quib ^o ministrarūt.	806. b
A doleſcētia nō trēnēda.	713	Angelice potestati humana p	
A doptionis spūs quid	70. b	ſidet natura	468. b
A duentū suū Christū cur		Angelis paulo minor effect ^o	
tādū remoratus	770. a	quid	810. b

Angelosū lingua quid	150. a	Arrij opinio refutatur.	415. a
Angelos indicare quid	186. a		696. b. 799. b. 804. 805. a
Angelus satanę Paulū qui co-		Arz et industria Apłi alios re-	
laphizet quis fuerit.	389. b	ducendi ab errore	115. b
Ania citharisę cōparat	56. b	Assentationis suspiciōe Pau-	
lulus p̄glidet corpori, ac do-		lus aufert	395. b
minat	62. a	Auaritia radix omnium ma-	
Animalis homo quis.	164. a	lorum	728. b
Anima nobis erigit de ^o p̄m-		Auarus quis dicatur	926. b
ptitudinē solam	87. a	Auditores legis non iustificā-	
Animi magnitudine et longa-		tur, sed factores	15. a
nitute quis utat	579. b	Aurea vasa quę	748. b
Aniles fabulę vitandę	711. b	Aures prurientes	759. b
Antichristus Romanū regnū		Autor et sumator Iesus.	919. b
toller	667. b	Ayema quid sint	183. b
Anus quō tractandę	715. b	B al permissus benedice-	
Anus quomodo vult viuere		re et vaticinari	776. a
paulus	778. a. b. 779. p. to.	Baptizati quō Iudęi in Mo ^o	
Ap̄stoli arandi et trituandi		se et mari.	219. a
officio funguntur	211. b	Baptizati quomō dicimur in	
Ap̄stoli ceteris discipuli no-		moite Christi	49. a
bis fuerunt similes	724. a	Baptismus n̄r est Christi cō-	
Ap̄stoli in scriptis nil acce-		tumulatio et resurr.	598. b
perunt.	868. b	Baptis. nos iterū creat.	514. b
Ap̄s cur Christus ab Ap̄sto		Bapt. moit; Ch̄i imago	80. b
lo nuncupatur.	817. b	Baptismū nō reiterandū mul-	
Ap̄lus cur in c̄rist. ad Hebrę.		tis argu. p̄bat	84. a. b. 842.
non seruauit moitē suū.	796. a	Baptismus post p̄nitentiā	
Ap̄stolatū unde acceperit		affertur	839. b
p̄ Paulus	4. a	Baptism ^o quid p̄tēdat. ibi.	
Ap̄lat ^o militię p̄paratur	210. b	Baptismi, p̄p̄uū quid sit.	841. a
Ap̄lat ^o quanta dignitas.	680. a	Barac a Pan. introduci	915. a
Aqua munda abluti	893. a	Basilus quid per voluntatem	
Arca testamenti	871. a	dei intellegat	108. b
Ardoz charitatis os aperit et		Basilū senectia de celo.	864. b
cor dilatat	342. a	Beatitudo Abraz magis p̄p̄i	
Arera ille de quo Paul ^o , quis		tio p̄ circūcisioni accommo-	
fuerit	386. b	data est	38. a
Argentum tibi tribuenti do-		Beatus cui gratis p̄ccata re-	
nabitur celum	114. a	nutuntur	37. b
Arma iustię dextra quę, et		Belial quid significet	343. b
quę sinistra appellēt	340. b	Belli ḡha ap̄ nos tria	694. b
Arma iustię virtutis sunt o-		Benedictione dignum, id est,	
Arms obruntur (pera. 121. b)		laude.	139. a
p̄ Pauli doctrina.	83. b	Benedictio celestis et terrena	

460. a b		Causam diuine voluntatis nō esse inquirendam	9. a
Benedictus in secula	15. a	Castigare quid	218. a
Benefaciendum semper egen- tibus	676. b	Certamen in terris nobis p- positum	561. b
Benignitas dei ineffab.	785. b	Certamen quo acrius, eo ma- ius datum subsidium.	53. a
Benignitas et longanimitas quō differunt	451. a	Certamen Pauli	760. 761
Benignitas humilitatem pa- rit.	610. b	Charitas et par cū qb ^o .	749. a
Bestia que tetige. mon.	928. b	Charitate Paulus eleemosy- nam dicit	844. a
Bona nostra ope diuina indi- Paulus appellat	128. b	Charitas Christi immensa erga nos	815. a. 816. a
Bucculam sacrificium quere- batur	877. a	Charitas, pax, gaudium, fru- ctus spiritus	450. b
C aleph et Jesus seruati in cremo	820	Charitate cum fraterna ob- iurgari debet Christi.	677. b
Caligo	928. b	Charitas producta et patien- tia et mansuetudine.	729. b
Calix quid apud puiscos Ju- deos	236. a	Charitas Christi, adimpletio est mandatorum	453. a
Canes quos vocat aplos	555. a	Charitas dei diffusa est in cor- dibus nris.	44. a b
Capriuas ducere muliercu- las	753. a	Charitatis ardori quid acce- dat.	645. a
Capriui tenentur qui	750. b	Chari. diuine magnitudo	44. b
Caput veteris testamēti prin- cipium	888. b	Charitas quotidianū est debi- tū, et vinculū ppetuū	120. b
Caput quō interpretetur.	863. b	Charitate fucaram, nequaquā esse debere.	112. a
Carbones ign. con. sup. ca. ini. quō intelligatur	116. b	Charitas finis pcepti.	683. a
Car do salutis in fide pendet, p dilectionē opante	444. b	Charitas radix oim bo.	450. b
Carnis sapientia inimica deo quomodo	67.	Charitas ardentissima.	6. b
Carnem et sanguinē quid Pau- lus vocet	285. b 412. b	Charitas edificat.	203. b
Carnis voluntas culpanda, non ipsa caro	471. b	Charitas fraternitatis quare habenda	113. a
Carnis opa que sint	449. b	Charitatis ardo: in Pau.	79. b
Caro obsequitur anime vt ser- ua	62. a	Christi heri et hodie	936. a
Car oyna quid significet	515. a	Christus mortem extra portā perpeffus.	937. b
Carnis prudentiam quid ap- pellat Paulus	67. a	Christus legis pontifices an- tecedit.	882. a
Castitas nro eget studio	193. b	Christi oblatio pfectiores nos reddidit	891. b
Castitas persuadetur	192. a	Christi sanguis magis emun-	

dat q̄ hirorum ꝛc.	377. a	Christus tempore opportuno	
Christus patrē conciliauit no-		mortuus est	44. b
bis	878. a	Christus cur mortuus est ꝛ re-	
Chri sacerdotiū quale	859. b	surrexit.	42. a
Chrs sc̄torū minister.	864. a	Christum indutus, oēm virtu-	
Chrs suapte pt̄ate a mortuis		tem est adeptus	123. a
resurrexit	834. a	Christi corpus in ecclesia pa-	
Christus fili⁹ dei angelis po-		titur	590. b
tior	802. a	Christū Paul⁹ sequitur.	561. a
Christi tempora sempiterna,		Christum vocat ecclesiā Apo-	
ita ꝛ nos	805. b	stolus	243. a
Christi nomen quod	813. b	Christus certauit, nos victo-	
Christus cur maluit a muliere		ria fruimur	66. b
cibari	787. a	Christus Iesus non oleo, sed	
Christus mediator dei et ho-		spū sancto est vnctus.	2. a
minum	695. b	Christus ex signis nomē et fa-	
Christus p sanguinē suū nos		mam adeptus	4. b
reconciliauit.	587. a	Christ⁹ quomodo dicatur vi-	
Christus chirographum deli-		nerere deo	51. b
ctorum oblitterauit	599. b	Christ⁹ seipm suscitauit.	189. b
Christus imago dei.	582. b	Christiani quē sapere ꝛ senti-	
Christus quo differat ab an-		re debeant	563. b
gelis	583. a	Christiani olim i summa rerū	
Chrs quarōne dictus primo-		penuria vitā degebāt	643. a
genitus	584. a. 586. a	Christiani gloriatio.	43. b
Chrs caput ecclesie	585. b	Christianitatis vis oīs in re-	
604. b		surrectionis dogmate const-	
Christus plus profuit, q̄ A-		stit	268. a
dam offecit	47. a	Christiani hominis ppriū est	
Christus apostolorum instru-		vt alijs prosit	263. b
ctor	147. a	Chloes domus ꝛ familia Co-	
Christ⁹ in Paulo viuere quō		rinthiorum est	151. a
dicatur.	424. a	Cibus immoderatus non con-	
Chrs dñs glorię quare	161. b	ducit	188. a
Chrs quō sc̄tificet nos	188. a	Ciborum obseruatio secundū	
Christi seruus	198. a	ritum Iudeorū	937. a
Christus pro impijs mortuus		Citharista anime	62. a
est.	44. a	Cithara corporis	ibi.
Chrs nos iustificauit.	41. b	Circuncisio haudquaquē ope-	
Christū induere quid	434. a	ratio erat, quin potius psua-	
Christus p̄fecit quod lex non		sio quedam	27. b
valuit	92. b	Circuncisio prodest, si legem	
Chrs iustificatos salua.	45. a	obserues	26. b
Chrs quō notum fecit sac̄m		Circuncisio duplex est, carna-	
voluntat̄ sue	462. b	lis ꝛ spūalis	27. a

Circumcisio nihil	197. b	Consuetudo sacrarū literarū	
Circūcisus non ex lege, sed si		Consuetudo cōuenien-	(13. a
de iustificatur	36. a	di in vnum	894. b
Clamo: quid designet	503. a	Cōtēplatio terrestri; spiritali	
Celi bē esse, donū dei est.	193. b	aduersa; et ecōuerso.	4. 49. a
Celibatus perrarus in veteri		Contēptibilia quō elegit de ^o	
lege	57. a	et ignobilia	157. a
Cognati qui sint	145. b	Contentiōes quomodo in cor	
Cognitio pcti p legem	33. a	porē sunt	449. b
Cognitio dei	11. b 12. a	Contentio quid sit	10. b
Colaphis cēdimur	177. a	Contentiōes ex inuidia emā	
Colossi ciuitas nūc Comē di-		Contendendū non (nāt 17. a	
ctē	575. a	esse apud infideles.	186. b
Colossensium de angelis opi-		Continentiam donum dei cur	
nio.	598. a	Paul ^o appellat	193. b
Colluctandi ptās cōtra pctā		Cōiitari neminē optet.	783. b
datur p Christi gratiā	53. a	Corinthij de minimis iudica-	
Comam nutrire, ignominia ē		re quō indigni.	186. a
viro	232. a	Corinthij eloquentia pēdit,	
Commendare quid	741. a	Paulū aspētabatur	180. b
Commotui Christo et cū eo		Corinthiorum quorundam ee	
viuent	745. b	roz reprobatur	187. b
Cōmiseratio Pauli mira.	130. b	Corinthijs cur de spiritulān-	
Communicatio plus q̄ parti		cto nullam faciat Paul ^o mē-	
cipatio	222. b	tionem	206. a
Compedes et vincula matrimo-		Corinthijs charissimum filiū	
nium	199. a	Paulus mittit.	179. a
Cōplantati dicimur similitudi-		Corinthus in Achaia.	146. a
ni mortis Christi	50. a	Corint. quare scripserit Paul.	
Compunctiōem quid Paulus		Corinthios Paulus vt	
nuncupet	99. b	chariss. filios monet	178. a
Concupiscentia vitium quod-		Corinthios Paul ^o p euang. ge	
uis generat.	220	Cor insipies. 13. a	mittit 178. b
Cōcupiscentiē ingēs vis.	194. a	Corp ^o p̄miorū celestij princeps	
Cōfidere sibi ipsi nemo debet		erit post resurrectiōem.	273. a
Cōnubiū honorabile	(795. a	Corp ^o impia tyrānide et violē	
et thorius inuaculat ^o	934. a	ta animē aduersatur.	218. a
Conscientia pura, multā p̄e-		Corporis praua opera mortifi	
stat si dicitur	303. a	canda, non corpus	70. a
Consciētia pura.	735. a	Corpus humanū p̄ simile Chi	
Considera teipm quid	452. a	sti corpori	564. a
Considerare cui cōueniat.	863. b	Corp ^o opitulat animē.	449. a
Consolari mutuo	8. b	Corpus qd animale, et qd spi-	
Constitui pro hominib ^o ipse		ritale dicatur	283. b
ad deum quid	830. b	Corpus membra vt dicantur	

institiōe anima	51. b	Delictū quō rapiat hoies. 61 a
Corpus nostrū membrū Chri		Depositum meū 739. a
Corpis Christi vir (sti. 189. a		Dei bñficia in nos per gratiā
tus in nobis	223. b	conferuntur, nostra benefa-
Corruptio a peccato est. 325 b		cta ex debito exiūtur 269 a
Corruptio et mortalitas quō		Dei tolerantia quib⁹ est salu-
differant	287. b	Dei facta mortis (tans. 19. b
Creaturarum dispositio deum		lib⁹ non pscrutanda 86. b
laudabilem facit	12. a	Dei nos sumus, secus tamen
Creaturam vanitati subiectā	¶ Chustus	¶ Chustus 171. a
quō accipiat	73. b	Deo nihil impossibile 40. b
Crede re hūani iurj nō est, sed		Deo quō dicitur Chustus vi-
dei potētie ⁊ voluntatē. 147. b		De⁹ sibi ipsi est sa- (vere. 51 a
Credentes magnis animi vi-		tis ⁊ om̄i bonorū fons. 106 a
ribus indigent	41. b	Dei cognitio 11. b
Crucifigere carnē qd	451. b	Dei veritas ibidem
Crucis virtus immensa. 154 a		Deus pacis ⁊ dilectionis qua
Crux dei virtutē ⁊ sapientiam		re dicitur 402. b
indicat	ibidem. b	De⁹ noster ig. cōsumēs 933. a
Crucifixus quō Indeis scāda		Deus cur nos castiget 923. b
lum ⁊ Sæcis stultitia. 156. a		Deus in se habet omnē equi-
Crucifixus quō dicitur vetus		tatem. 844. a
Crux Christi qbus- (hō. 50. b		Deus qñ iuravit 856 a
dam ignominie	737. a	Dei opera nō ab hominib⁹ s-
Crucis virt⁹ eo pollet ⁊ floret		ne fide inquirenda 821. a
magj, quo magj atterit 156 b		Deus dñm suscitavit, quō in-
Crucis Christi persecutionē		telligendum sit 189. a
pati quid	456. a	Deus Abrahā, Isaac ⁊ Ia. 6. a
Cupido glorię cunctorū ori-		De⁹ idem iudeorū ⁊ gētū. 35 b
go malorum	452. a	Deus dupl'r p̄stare v̄ 488. b
Cupiditas principatus mater		De⁹ neminē vult perire 462 a
est h̄resim	447. b	Deus nulli obnoxius nec acce-
Cura carnis quemadmodum		pti munerj vicissitudine, sed
habenda	12. 123. a	suapte benignitate etiam lar-
Q uare sati⁹ ¶ accipe 648 a		gitur 106. a
David. Sedeon, Barac,		Deū habere in notitia 16. a
Samson ⁊ c. cur introducantur		De⁹ quō Christi caput 219. a
a paulo.	915. a	De⁹ cupid⁹ glorię nō ē. 462. a
David de qua rege dixit 820 b		De⁹ malorū ⁊ bonorū cognitio
Decem mandata desi (825. b		nē ab initio dedit hoib⁹. 14 a
gnatur	807. a	Deus nō irridetur 454. b
Defugere malum non sat, sed		Deus iustificatur 13. a
incumbendum bonis. 113. a		Deus verbū nurq̄ a carne af-
Delibationē ⁊ radicē qd Pau-		sumpta seuinctus est. 597. b
lus appellet.	102 a	Deum se scire fatentur 93. b

Deū nullus hoīm vidit	731. a	pta & virgo	251. a
Dei voluntas, sanctificatio no- stra	643. a	Diuitias, bonitatem dei pau- lus appellat	105. b
Desideria iuuenilia.	749. b	Diuitiē christianorū vere que	
Desideria car. h̄ sectāda.	123. a	Diuitiarū curę senti- bus similes.	354. b 729. a
Desideria multa insensatas	643. b	Diuitiē incerte sunt.	731. b
Detractores.	17. a	Diuortium prohibetur	194. a
Deturpare caput quōvir dica- tur velatus orans	229. b	Doctor nō solū verbis, verū & p̄tib⁹ discipulis prodesse de-	
Diabolus cū se sentit pristina pt̄ate spoliatū iri plures ad- uersarios concitat	286. a	Doctrina differt (bet. 146. a ab exhortatiōe	110. b
Diaboli in laqueum incidere	286. a	Doctrina quando opus	713. b
Diaconi vnius vxoris (728. a viri	706. b	Doctores honores afficiendi.	
Diaconorū qualis vita	705. ab	Domestici in primis (653. a curandi	717. a
Diana Ephesiorū dea.	459. a	Domestic⁹ & p̄ceptorib⁹ magi inseruicidū quā ignot⁹	790. b
Differentia legis Moſaicę et legis spūs	65. b	Domino quō seruiatur	113. b
Differentia antiq̄ & noui test.		Dñi infideles, a seruis debent venerari	715. a
Difficile est aduersa (317. a b rio resistere.	505. b	Dñi significatione spūs sc̄tus intelligendus,	642. b
Dici nulla inest malign.	751. a	Dñorū officii erga ser.	520. a
Dies qd̄ p̄tendat enarratur.		Dominus quo pacto Christus	
Dies carnis.	833. b	Dominis car- (fact⁹. 798. b nalibus obediendum.	518. a
Dies dñi incert⁹, & que ei⁹ in- ceritudinis vtilitas	650. a b	Dominorū officium in seruis, 617. a. eorumq̄ sermo qua- lis esse debeat	619. a
Dies dñi cōs finis omnibus, priuatus cuiusq̄	649. b	Domus quō dicatur ecclesia,	
Dies malus	522. a	Domum, populū pau- lus vocat	141. a 817. b
Dignus honore vir est quem alien⁹ miseret inopię	354. a	Donantes inuicē	503. a
Dilectio primi, cult⁹ dei	204. b	Donec, particula, non semper futurum tollit	276. a
Dilectio in primis amplecten- da	504. b	Donorū magnitudine excellē- tes, & deū offendētes poenis acriozibus afficientur.	220. a
Diligens hoc seculum	762. b	Donum quid differat ab ho- stia	865. a
Discipulorū p̄fectio cūct⁹ p̄ce- ptorib⁹ est oprabilis	176. a	Duci varijs desiderijs	753. b
Discipulorū p̄fect⁹ in gloriā cedit p̄ceptoris	279. a	Duplex immunditię gen⁹, cor- porale & spiritale	344. a
Disp̄satio dei pau. data	591. a	Duplex fides nostra	110. a
Discretio spiritus quid.	242. a		
Dites in oēs quō dicatur de- diuisa est mulier nu-	94. b		

Ecclēsia pro Petro orā- Epistola ad Hebrę. Pauli esse
bat 527. a demonstratur 801. a
Ecclēsia qđ nobis pferat. 513. b Equi, canes ⁊ vulpes qui dicti
Ecclēsia est Christi perfectio sint 609. a
Ecclēsia est dei tem (469. b Esau primoge. vendidit 926. b
plum 480. b Esau pñs locū n̄ inuenit 927. a
Ecclēsia. 789. a Escarum delectus superstitio
Ecclēsia dei viui 707. a sus 604. b 605. a
Ecclēsię potestas in contuma Esdras legem Iudeis exara-
Ecclēsia, Chri (ces. 674. b uit 868. b
sti est corpus 512. a Euacuari crux Christi quō di
Ecclēsię vnitas scandala non catur 153. a
admittit 144. a Euāgelii sermo veritat̄ 576. a
Ecclēsia, vnitas quēdā ⁊ con Euāgelii fructificat opibz
uentio interpretatur 147. b Euāgelii annūtia 576. a
Ego te hodie genui 802. a tio apostolos alit 213. a
Ego ero illi in patrē ibi. b Euāgelizare opus maius quā
Eleemosyna quō elargi. 139. b baptizare 153. a
Eleemosyna deo suauiss. 572. a Euāgelii iustos nos reddidit,
Eleemosyna sin̄ iactātia, quā- etiā delinquētes 318. b
rum bonum 697. b Euāgelii simile est splendori
Eleemosynę vtilitas 114. a ⁊ igni 314. a
Eleemosynam quare Paulus Euāgelii preparatio 524. b
cōcationē appellat 138. a Euāgelii nobili⁹ lege. 866. b
Elementa mundi huius qđ vo Euāgelistę ⁊ epi opus. 867. a
cet Paulus 434. b 436. b Euāgelii cōfirmatio. 533. a
Empti sum⁹ p̄tio magno. 191. a Exemplū p̄debet suis p̄ce-
Enoch fide trāslatus 902. b ptor. 779. b
Epimenides cōtra Cre. 775. a Exhortatio quid 111. b
Epiphania quid. 762. a Expurgare ver⁹ ferm̄. qđ. 182. a
Episcopatum velamē taberna- **E**acie ad faciem cognosce
culi 870. b re quid sit 254. b
Episcopi vita ⁊ officium. 702. facim⁹ quō odimus quō. 60. b
a b. per to. sfermenti pusillū totā massam
Eps alijs terrori sit 722. a corrumpit. 926. a
Eps vnus vxoris vir ibidē. b sferreos animos deposcebat
Eps sine crimine 723. a euāgelii p̄dicatio 153. a
Episcopatum desiderare non festum omne tempus Christi
est malum 701. b nis esse debet 183. b
Epistola ad Philemo. scripta fide oēs iusti reddūtur 34. a
an̄ illam ad Timot. 795. a fide adepta quō vita ducēda
Eplam ad Hebr. Hebraico ser fides cordis quō (sit. 43. a
mone cōscripsit Aplo. 796. a obscuretur 400. a
Epistola ad Hebr. vetustior il- fidei ingens argumentū mē
la ad Timoth. 797. a tuos suscitare 160. a

Fides nō in sapia homin.	160 b	Filios erga patres, et patrū	
Fide popl's trāsīuit mare	913 b	erga filios officium	615. a
Fidei varię virtutes	935. b	Fila gehēnez diffidētis	651. a
Fidei definitio	900. b	fforma dei se.	544. a
Fidei innumeras laudes.	ibi.	fformā serui accipiēs	545. b
Fide ablata impossibile ē pla-		ffocemam cur Paulus p̄p̄o	
cere deo	903. a	luerit viro	766. a
Fidei plenitudo	893. a	ffornicatio, gule ex vitio na-	
Fides quando perfecte	in no	ffornicatio. 16. a (scitur. 188. a	
bis est	839. a	ffornicatio inhi delitari p̄fer	
Fides sanctitatē parit	844. b	ffraternitatis no-	(tur. 195. a
Fides patientiā generat, ibi.		men vñ ortū ecclesis. 167. b	
Fides promissis Christi adhi-		ffructificare deo quid	56. b
benda	824. a	ffundamentum verum et vni-	
Fides deo p̄standa	808. b	cum Christus	168. a
Fides vniua.	790. a	G alea salutis	525. b
Fides sine ope. mor.	777. b	Gaudere et lgtari in angu-	
Fides	s. b. 451. 454.	stus quid sit	618. a
Fides ex auditu cōstat. 741. a		Sedeon	915. a
Fides potius parentiss. 691. b		Genealogie i terminatē. 682. b	
Fidem negare quid	717. a	Sentes cur p̄miserit de ^o Jude	
Fides Christianorū humano		is, non scrutandū, nec perue	
sensur iudicio n̄ cōstat. 597. a		stigandum	66. 85. a b
Fidei opus.	716. a	Sentes, in s̄p̄ictes vocat ^o Do	
Fide accipere sat non est	10. b	yles	97. a
Fideles sanctos appellat. 5. a		Sētes quō reliquie dicte	98. b
Fides sine rectis operib ^o nil		Sentes quare susceptę et reie-	
valeat	168. b	cti Iudci	91. a
Fidelis deus dicitur	816. a	Gentilis sola dei clemētia sal	
Fidelibus fidelis repromissio		uus est reddir ^o	132. b
Fidelis Paulus in-	(824. b	Gentiles	12. a. 13. a
uentus.	686. a	Gentiliū gloria subtiliter disse	
Figura quid sit	799. b	ritur a Paulo	102. a
Figura mundi quid.	200. b	Gladus spūs	525. b
Filius lucj quis	507. a	Gliatio Pauli in discipulosus	
Fili diffidentie	ibide	Tito.	350. b
Filius aliquis pōt esse, non in		Gloriandū in tribulatio.	43. a
dilectus	773. b. 771. a	Gloriandū in spē bono:ū tati	
Filiorum officium erga paren		rorum	ibidem
tes	516. b	Gloriari in fide	37. a
Filius dei cur immolar ^o . 183. a		Gloriari in cruce dñi quomo-	
Filius dei ex muliere quis fa-		do quis possit.	456. b
ctus dicatur	435. a	Statia fert opem contra pec-	
Fili dei duplex ortus	3. a	catum, non lex	53. a
Fili ^o dei a n̄ dia genit ^o . 584. b		Statia vnde accepit Pau. 4. a	

Gratia quō nō ex opib ⁹	99. a	Humānum quid Paulus ap-	
Gratia quid	943. a	pellat	54. a
Gratia sumus iustitiam affecu		Hyssopus ad qd̄ Judeis.	380. a
Gratia quē datur p̄	(ti. 785. a	I acob in tabernaculis cur	
prophetiam	804. b	habitauit	905. a
Grā donū dei sine operib ⁹	99. b	Jacob moriēs singulos filiorū	
Gratis euangelium p̄dicare		Joseph bñ dixit	909. b
gloria multa, & uoluntaria li		Jannes ab Apostolo allega-	
bertas	114. a	tur.	753. b
Gr̄c ⁹ deū colēs nihil differt a		Idolū nihil ē in mundo	105. a
Judeo recta opante	21. a	Idoli conscientia idololātrū	
H ebrei fide in mare rubrum		manducare	206. b
trāsierunt.	219. b	Jes ⁹ Na. populi ductor.	914. a
Hebrei propter incredulitatē		Jesus & Caleph saluati ex He	
terrā promiss. nō intr.	810. a	breis	820. a
Hereticū dicētū oēm materiā		Ignis cur offerebatur	918. a
nullā habuisse originē	710. b	Ignis emulatio.	895. b
Hereticorū nomina enumerā		Ignorantia quid	873. a
tur multa	544. per to.	Imber doctrina appell.	841. a
Hereticorū opiniones refutā		Importune instandū sermoni.	
tur	553. a. 804. a b	Increduli terrā pmis. (758. b	
Hereticū hominē deuita, quō		non attigerunt	811. b
intelligendum	786. a	Incredulitas yh̄ oratur.	811. a
Hereses quē.	596. b	Increpare debent epi	779. a
Heretici legem criminantes.		Inimicitie bone & male.	450. a
Hodie quid.	821. b. (557. b	Instantia Pauli quotidiana q̄	
Homicidium ab inuidia nasci		fuerit	355. a
tur	17. a 450. b	Institutio quoad vitā ducitur	
Homini vetusti mēbra	501. a	Intempestina obiur-	(754. b
Homo nouus.	500. a	gatio nihil edificat, sed poti-	
Homini seipsum amātis acci-		us perditionē facit	130. b
dentia	751. b	Introduxit primogenitū in or-	
Honorabile connubiū	914. a	bem terre.	803. a
Hostia & donū in quo differāt		Inuidia quō corpus maceret	
Hostia quē offertur	(865. a	Inturiam tolerare me-	(191. a
vna est	886. a	lius est quā inferre	187. a
Hodie quid efficiunt	887. a	Job iniquo animo contumeli-	
Hospitalitas quātū bonū	931. a	as tolerabat	898. a
Hospitalitatem viduē exerce-		Johannes apost. cur obtinuit	
bunt.	718. b	nomen suū in pistola.	796. b
Hūm ⁹ dies q̄s dicatur	173. a	Joseph moriēs de filiis Israel	
Humilitas in primis sectanda		memo atus	910. a
Humilitas mater oīm	(794. b	Transcendū quousq̄.	501. a
virtutū & fundamētū.	489. b	Trē dare locum	116. a
Humilitas Pauli eximīa.	116. b	Trāc i casulis hitabat.	904. b

Isaac oblat ⁹ est.	908. b	Legem pau. nō reſcit	451. b
Isaac cur vni genitus	909. a	Legē criminātes hēre.	557. b
Isaac Jacob & Esau bñdixit.		Legis sacerdotes nequing ar	
ibidem b		guuntur.	862. a
Israelitē q̄ sint.	457. b	Legū species quatuor	63. b
Judaicę immolationes super-		Leui in lumbis patris erat qñ	
uacaneg	891. b	decumatus est	855. a
Judeus graui ⁹ iudicatur, quā		Lex & circūcisio Judēis acio	
gentilis	21. a	ris tormēti occasioerāt.	23. 33
Judei maiorem gratiam ade-		Lex differt a mandato	60. a
pti, quam maiores	797. b	Lex quid sit.	ibidem
Judaicę fabulę.	776. b	Lex iram operatur	39. b
Judeis qua arte & industria lo		Lex Jude. plane inutilis.	35. a
quatur paulus	102. a	Lex cōstituit sacerdotes infir	
Judeus marsupij circūcisiois		mitatem hñtes	862. b
absq̄ fidei notioē gestat.	39. a	Lex ymbra futu. bono.	884. b
Judei gratia principat ⁹ Chri-		Lex nem. pfectū effecit.	855. b
sto inuidebant	687. b	Lex iusto nō r̄st posita.	634. b
Iustitia per fidem.	33. b	Lex mosaica differt a lege spi-	
Iustitię corōa reposita.	761. b	Lex freni loco Ju (rit ⁹ .	65. b
Iuste viuere	781. b	deis erat	431. b
Iustitia quō accipiatur	749. a	Lex, nouum testamētū etiam	
Iustificatus in spiritu	708. a	appellatur	32. et. 33
Iustitię arma quę sint	121. b	Lex membrōrū quomō repu-	
Iust ⁹ ex fide viuūt.	10. b	gnat legimētis	63. a
Iustorum & impiorum varia re		Lex p fidem statuitur.	46. b
surrectio	282. a b	Lex spūalis quare	60. b
Judicare ne. nos optet	783. b	Lex ad virtutē erudit, & neq̄-	
Jurauit qñ deus.	856. a b,	tię aduersatur.	60. b
Junēculę vt sorores adhortā-		Lex noua ad contemptū mor	
Juvenes vt frēs (dē.	715. b	tis obfirmat	57. a
admonendi	ibidē	Legis veteris, & Christi, seu no	
Juuentia desideria	749. b	uę differentia.	110. b
L aboribus debetur	4020.	Lex pedag. cōparatur.	477. b
na	44. a	Lex viro defūcto similis.	56. a
Lac simpliciozem doctrinam		Libeerū arbitrium non tollit	
significat	165. b	paulus	541. b, 549. a
Lana coccinea	879. b	Liberi arbitrij similitudo pul	
Languere circa qōnes	726. b	chra	86. b
Latria	141. a	Liberi arbitrij locus	473. b
Lauacrū regene. quod.	784. b	Libertus quis dicatur	198. a
Lazari cōmendatio	455. a	Liber quid significet ibi, in ca	
Lectioni attendendū	714. a	pite libri	883. b
Legē cessante Judēi leg ⁹ sunt		Librū sanguine aspergis.	79. b
prāte exempti	56. a	Libros cur paulus appoita-	

ri iussit.	763. b	Mēbrozū similitudo ad Chy-	
Libido turpis rabies	corpo-	sti corpus	110. a
ris	607. b	Mendaciū deponendū	508. a
Linus post Petrum Romę se-		Mendicantium auaritia nota	
cundus eps	766. b	tur a Paulo	646. a
Ligna siue ficti. vasa.	748. b	Menſę nomine qđ intel.	100. a
Lorica fidei z charita. quę sit		Mercenari ⁹ ſua mercede dig.	
Lucas euāg. epistolā	(651. b	Militis officiū.	741. b (675. a
ad Hebręos	Gręco sermone	Minister ſctōzū Chřūs	864. a
conſcripſit	796. a. 801. a	Ministerium qñ qđ ſuū adim-	
Lur mundi Chyſtus	799. a	Molles ſūt.	187. b (plet. 760. a
Luxuria quid.	510. b	Modicū fermentū totam maſ-	
Lururies rerum dñoſior ege	ſam corrumpit.		183. a
ſtate	769. b	Mbris nunc non habet in nos	
M agi per ſtellam attracti	imperium		83. b
Malis z puerſis	(776. a	Mortificanda mēbra noſtra.	
nīl blandiendū.	ibidē	Mors apud Apoſto-	(606. b
Mambres mag ⁹	754. a	lum quid ſignificet	138. a
Mandatū primū in promiſſiōe		Mors per Adam	46. b
Manichęi negātis re-	(517. a	Mors vsq; ad Moysen regn.	
ſurrectionē dogma confuta-		Mortē extra portam	(46. a
tur.	268. b. 274. b. 448. b	Chriſtus perpeſſus	937. b
Manus actionū pferunt ar-		Mortē qđ Pau. appellet	126. a
gumentum	915. a	Mortificari legi quid	56. a
Manus puras leuātes.	697. b	Moyses a pentib ⁹ ocul.	910. b
Manibus operandū eſſe Pau-		Moysi cōſummantī tabernacu-	
lus pcepit.	646. a	lum rñſum eſt	866. a
Marcionitarū iſulta.	741. b	Mulier fidelis p virū iſi. non	
Marcion. deliramenta confu-		iñd. quō intelligē. ſit.	196. a
tantur.	409. a	Mulier cur liſeo veletur.	232. a
Matrimoniu admittitur	192. a	Mulier priuatā iſtructionem	
Melchisedec rex Salē	850. a	pzebere pōt. non publicam in	
Melchisedec Chriſti pferet ſi		ſuggeſtu	141. b
Melchisedec ſi-	(gurā. 850. b	Mulierē non decet in eccleſia	
ne patre z matre.	851. b	docere	700. p 10.
Melch. multis modis ſacerdo-		Mulierum habitus circa ora-	
tibus legis pſtat.	854. 855	tionē	698. p 10.
Melchisedec quō in eternū vi-		Mulierum munus Paulus de-	
uere dicatur.	ibidē	ſcribit	779. a
Membra corporis. ciſhare cō-		Mulieres pudicas. ſobrias z c.	
parantur	56. b	vult Paulus.	706. a
Membra corporis quō dican-		Mulier ſaluabitur per filiozū	
tur arma iuſtitie	52. a	generationē	700. b. 701. a b
Mēbra noſtra. templū ſantī ſpi-		Mulier fidelis viro iſi. deli ni	
ritus ſantī	191. a	bere non debet	195. b

Mundana desideria	781. a	Officium senum	778. a
Mulieres viri suis subd.	511. b	Officium serui dei	749. p to.
Mysterium dei manifestum est sanctis eius.	591. a	Oleum letitiae quod	804. b
Mysterium dei Christus est.	592. b	Onesimus cur a paulo filius	vocetur 791. b
Mysterium quod sit 161 a	(594. b)	Operatio immunditiae	497. b
Mysterium quod nondum sciri	104. a	Operari digno mercede.	721. a
Abuchodono. cur a deo	tormentis affectus 712. a	Operari incoscusibilis.	746. b
Natura nihil immundum, sed per	ridet 783. a	Opandū semper est aliquid.	675. b
singulorum sensu et mente	225.	Oportune increpantē nemo ir	ridet 758. b
Nebula quod figurabat.	928. a	Oportune instandum	758. b
Necessitas duplex	770. b	Optima institutio et doctrina	que. 567. b
Necessitatibus sanctorum con-	candū, non delictis 114. a	Omnia munda inuisis.	777. a
Necessitatem, laqueum paulus	appellat 202. a	Omnes homines saluos fieri	quod intelligendum. 695. a
Negotia vite huius que	743. a	Omnes homines cur non salu	tem assequunt 695. b
Neronem intelligit per leonem	765. a	Omnia in dei nomine agenda.	614. a
Nestoriani pauli scri	pturam deprauant. 811. b	Omnia a Christo in nostram salu	tem sunt. 511. a
Noxiosos redarguit poeni	tentiam tollentes 439. b	Orandum semper in spiritu	512. a
Noe accepit rñsum a deo per	fidem 503. b	Orabat paulus perinque per phi	lippen. 511. a
Novum dicendo veteravit pri-	us 869. a	Oratio, postulatio, obsecratio	in quo differat 693. b
Novus homo secundum deum	609. a	Orare pro omnibus acceptum deo	Oratio est in os lo. 697. a (695. b)
Nuptiae tam honorabiles ut ex	us ad sacerdotium possit per-	Orationis quanta vis	794. b
moueri	772. b	Orandum qua via	697. p to.
Nuptiae sacramentum magnum	a paulo 515. a	Orationis virtus.	196. b
Nuptiis non est abutendum	192. a	Orosius et pigris precipit pau-	lus 676. b
Nuptias paulus ob conti-	nentiam admittit 194. a	Orium iunioribus viduis vi-	tandum 719. b
Obsecrare quid sit	759. a	P acem cum omnibus habe-	re 925. a. 678. a
Obsecrationes debet fieri pro omnibus	693. a	Pane comparatur corpus christi mysticum	223. a
Odia nimia fugienda, nisi cau-	sa fidei. 667. a	Paradisus in quem paulus ra-	ptus legitur de fuerit 388. a
Officium quod debet esse presulibus	paralyticis homo similis 34. b	Parabola quid	909. a
Officium et vita epi-	scopi 773. et deinceps.	Parentibus benevolentia ostendit	

henda	776. a	Pau. se nutriti cōparat	612. a
Parentes proprios filios eru diant	912. b	paulus Samof. deū simplicē hoiem dicit. 799. a. 804. 805	
Parētū officiū erga fili.	518. a	Pau. cur tacet aplos.	716. b
Pascha quid	183. b	Pau. gentiū erat aplos	796. a
Passioes hui ⁹ ipis nō sunt q̄di gnē ad gloriā futurā	73. a	paul ⁹ cur gentiū apost. 718. b	
Pastor ⁹ noie qd̄ p̄cedat.	210. b	Pau. seruū se dei, apostolū Je su Christi vocat.	768. b
P̄ filiū exauditur ⁹ est	834. b	Pau. Apost. vincit ⁹ Timothe- um renocat	762. a
P̄ Corinthiorū Paul ⁹	178. b	Pau. aliqui circūcidit, sed circū cissionē nō docuit	446. a
Patientia & doctrina in incre- pando	759. a	Pau. per legem legimortuus quō dicatur	423. b
Patientia opus fidei	664. b	Pau. cur se vocet aboz. 270. a	
Pauli eptas alij scribebāt, ipse salte dūtaxat notabat	455. a	Pau. ne frēm p̄ escam scandale zet, a carne manult abstine- re in eternū.	208. a
Paulus munerationē p̄ p̄stita opa nō interdicit	569. a	Paulus in Christi cruce glo- riatur.	456. b
Paulus q̄ pacto copiā & ege- statē tulerit.	569. b	Paulus ppria manu epistolam Salat ⁹ scripsit	455. b
Pau. omnia pōt in Christo.	570. a	Paulus quantū laborē sibi in- iunxerit.	675. a
Pauli Samof. heresis	585. b	Paulus zelo legis Christi p̄- sequebatur	687. b
Pauli p̄siliū de viduis	203. a	Paulus labore manuum sua- rum victitat	208. b
Paulus ab infidelib ⁹ irreligio- sus & impi ⁹ est habit ⁹	633. a	Pau. cur nomē suum ad Heb. obticuerit, ceteris vero epi- stolis p̄fixerit	1. a
Pauli satan impediuit	636. a	Paulus vnde grām & apostola tum acceperit	4. a
Paul ⁹ futura p̄nuntia.	637. b	Pau. cur nomē mutauerit	1. b
Paulum Thessalonicensiū fa- cra latebant	638. b	Pauperes Pauli q̄ erāt.	419. b
Paulus cur mortuos dormi- re dicit	646. b	Par dei humanā & angelicam excedit mentē.	566. b
Paulus vbiq̄ cum fide vitam coniungit	466. b	Par habenda cum omib ⁹ si fie- ri pōt	115. b
Paulus cur non q̄ suis toimen- tis affecerat	692. a	Peccatū vni ⁹ Paulus omnibus Corint. imputat	181. a
Paul ⁹ nequiq̄ oīa sciebat	306. a	Peta quorundā hominū mani- festa sunt & c̄	724. a
Paulus cur a Corinth. se dona- ri abstinuerit, a Philippensi- bus aut̄ admiserit	568. b	Pctm̄ esse qd̄ non ex fide est. quō accipiatur	110. a
Paul ⁹ vxorē nō habuit	565. b		
Paulus Quodis & Syntichen cōmendat	565. a		
Paulus forma & exemplar vi- tē.	562. b		
Paul ⁹ deslet peccātes	563. a		

Pctm̄ ante legem quō cōmit- p̄ceptorū officū. 653. b. 654.
 tebatur. 46. a p̄cepta Pauli et apostolorū
 Peccantib⁹ non sunt statim ad neq̄s oīa l̄ris mādāta 228. b
 mouēda supplicia, sed adhi- p̄cursor n̄r Ch̄s est 849. a
 benda medela 452. b p̄dicandi vis q̄nta 157. a
 Pctō quomō dicatur Ch̄st⁹ p̄dicare uerbum Ch̄sti de
 mortuus 51. a bente p̄i 758. b
 Pedagogi loco quō lex esse di- p̄dicare euangelium graue
 catur 433. a 2 operosum 153. a
 Pedagogi q̄les esse debeant, p̄putium 2 circūcisio nihil si
 178. b ne operibus 36. a
 Perditionis filius. 665. b. 669. b p̄putiorū duo sunt ḡna. 27. a
 Perfectionem fidelium nemo p̄ses q̄lis esse debeat 939. b
 attigit. 679. b p̄sidenti cur tacendū si quid
 Personarū accept. nō est apud alteri fuerit reuelatū. 264. b
 deum 21. b. 616. b p̄sidentē non debere esse ne
 Petra spiritualis Ch̄s. 219. b gligentem. 112. a
 Petri 2 Pauli disceptatio qua- p̄es byteri duplici honore di-
 lis Antiochie 420. a b gni qui 720. b
 Pietas ad omnia utilis 712. a p̄es byter quō accusat. 721. a
 Pcenitentię locum non inue- p̄es bytos q̄les Paul. 722. a b
 nit Esau 927. a p̄mia defēso Pau. q̄. 764. a b
 Pnia nō tollit a Pau. 895. a p̄mogenitus in sacris literis
 Pniē officū est 841. a quis dicatur 584. a
 Pcenitentā lapsis supesse ad- p̄mogenit⁹ p̄raue 2 cupiscen-
 uersus Nonatianū 427. a tiē fili⁹ ē h̄ndi cupiditas. 607
 Pollicitatio nobis tanta, q̄nta p̄muituorum ecclesiā 929. b
 Abraē. 848. b p̄ncipi nequā obtēperandū,
 Pontifex nō erit ignarus pditi at fide seruata. 939. a
 onis subditorū. 829. a p̄ncipib⁹ subdi optet in o-
 Pontifex assistēs Ch̄s 874. b mni bono opere 783. a
 Pōtifici mun⁹, q̄d. 816. a. 817. b p̄nceps si parit nobis formi-
 Pōtificū q̄nta autoritas 971. 4. b dine, sed n̄ra malign. 118. b
 Popul⁹ q̄re aspergit. 879. b p̄ncipes seculi q̄ dicat. 161. a
 Populū suū sal. factur⁹ 816. b p̄rofana 2 vanil. vitād. 747. a
 P̄ras om̄is a deo existit. 117. b p̄rofanas uocū nom̄a. 732. b
 Potētes potētī⁹ cruciab. 21. a p̄romissionib⁹ Ch̄ri non diffi-
 p̄tātē q̄d Pau. appellet. 214. b dendum 822. b
 p̄recationes fundendē et gr̄e p̄phetiarum delectus habē
 agendē deo 566. b dus 655. b
 Piecib⁹ assiduis innitē. 577. b p̄phetia q̄d 714. b
 p̄ceptoris est tardiusculū ef- p̄phetiē et linguarum dis-
 se ad p̄enas infligē. 367. b crimen 256. b
 p̄ceptor⁹ officium. 496. b p̄pitiatorium quid 34. b
 p̄ceptores honorādī 653. b p̄pitiatorū obūbrātia 872. a

Propter linguarū cognitionē	letur	667. b
non licere insolescere. 249 a	S Abbatis p̄fert otium re-	
Proximis cur subueniē. 787. a	gni celestis	820. a
Proximi vbiq̄ grēda vtilitas.	Sacm̄ pietatis magnū. 707. b	
Pauriē. aures q̄. 759 b	(225. a) Sacm̄ mag. m̄rimoniū	515. a
Psalmi decantandi	613. b	Sacerdos cōis orbis terrarū
Psalmus. cxliij. ad Ch̄istum	pater	693. a
refertur	833 b	Sacerdotes quō ap̄b veteres
Psalmus. cix. de Ch̄isti sacer	creabant	690. b
dotio	832. b	Sacerdotis dignitas
Puerilē animū Paulus argu-	Sacerdotis translatō necesse	853. b
it Corinthiorum	180 a	est aliam legē esse.
Q uēcūq̄ pro Ch̄isto pati	Sacerdotiū translatum sc̄m̄	856. b
mur p̄ bonis ha. 788. b	tribum.	ibidē
Querite et inuenietis	682. b	Sacerdotiū Ch̄i iureiuran-
Questiuncule q̄d faciūt. 692. b		do confirmatū
Quinq̄ v̄ba Pauli quē	260. b	860. a
Quiescere multis modis dici-	Sacerdotis officium.	134. b
mur	820. b	Sacerdotiū p̄ se inuadēres ab
Quō filiū subiectū p̄ri fore di-	Sacerdotiū nō suo pte impul-	831. b
cat Apostolus	277. a	Sacerdotiū nō suo pte impul-
R adix omnium malorū cupi	Sacerdo. Ch̄i sempit. 860. b	ibidē
diras	728. b	Sacerdotes leḡi nequitie ar
Radix et fundamentū toti ^o phi	guuntur	862. a
losophie. patientia est. 251. a	Sacerdotes lex p̄stituit homi	
Ranu p̄ fracti Iudei	102. a	nes
Rationabilis seruitus quē di-	Sacerdotes Iudeorum, di-	ibidem. b
cat	106. a	gnitates pecunijs compara-
Reddet ei dñs s̄m̄ opa. 764. a	bant, nō merit.	331. b
Redēptio ad deū spectat, ope	Sal ^o n̄ra a deo empta	465. a b
ra bōa sectari ad nos. 782. b	Saluus quō peccator dicat p̄	
Regnū Ch̄i sc̄m̄ Basl. 276 a	ignem	169. b
Reg. dei quō nō esca et po. 128	Samson	915. a
Regnū dei, iniq̄ minime possi-	Sanguis Ch̄i effusio	913. a
debunt	187. b	Sanguis test. polluit
Regnum duplex scripturā cō	Sancti benefici affecti gr̄a	896. b
memorat	274. a. b	agunt deo
Resurrectio mort. fidei n̄q̄ ca	Sancti apud Paulū	298. a
put est et principiū	267. a	Sancti appellan̄t
Resur. mortuorū	648. a. b	Sancti de mundo hoc iudica
Resurrectionis ip̄a et momēta	bunt.	185. b
supuacaneū est scire	649. b	Sancti q̄ appellandi
R̄haab mere. fide sal. est. 914. a	Sanctoꝝ pedes lauare. 718. a	297. a
Romañ. cur inuiserit	8. a. b	Sancti q̄ dicant
Ro. regnū ab Antich̄risto tol	Sanctimonia q̄d paulo. 925 b	ibi. b

Sapientia carnalis ap ^o Pau- lum qd dicat	303. b	esse defendit	403. b
Sapientia, Chri ⁱ pdicatione Paulus appellat.	160. b	Spiritus nouit quid cui ⁹ co ferat	809. a
Sara in q loco humata. 904. b	904. b	Sp ^u s i ⁿ tr ^u s, dilectionis, fo- bueratis etc.	737. a
Satan ⁹ comittere in interit ^u carnis qu ^o intelli. sit	182. a	Sp ^u s cur si memit Pau. 646. a	646. a
Sata. aliq ^u e demadari. 692. b	692. b	Sp ^u s r ^e mere psal. qd sit. 160. a	160. a
Santus cur dicat Paul ⁹	1. a	Spiritus gratie contumeliam facere	896. b
Sant p vaniloqua attrac. 776	776	Sp ^u s erroris	709. b
Scriptura diuinitus inspirata vtilis	757. b	Sponsor Chri st o melioris te- stamenti.	860. a
Scripturarum experientia no- bis necessaria	838. a	Stigmata Iesu Chri st i Paulus in corpore gestat	457. b
Scrutamini scripturas. 682. b	682. b	Stipendium peccati qu ^o dica tur mors	55. a
Seculare sanctum	870. a	Stult ⁹ questiones r genealo gie vitand ^e	785. b
Sedes magnitudinis	863. b	Stultas r sine disciplina que stiones	749. b
Semen Abra ^e q sint	84. b	Subiectis ei omnia.	810. a
Senes qles vult ee p.	775. a	Subditorum inobedi ⁿ ti ^a car- pit Paulus.	939. b
Seniores no increpadi.	715. a	Suspecta omnia cauenda. 715. b	715. b
Sermo malus	501. b	Syllogismus a maiori ad mi- nus	807. a
Sermo dei viu ⁹ r efficac ⁹	826. b	T abernaculum qre corp ⁹ n ^{ost} rum vocat	324. b
Serui dei officiu.	749. 750.	Tabernaculi loca q ^u o Taber. q ^u o inerit	870. b. 871. a
Serui d ^{omi} ni carnalibus obedi- re debent	513. b	Tabernaculi loca anagogice interpretant	873. b
Seruorum officium erga do- minos	615. 616. 780. b	Tabernac. Chri st i corp ⁹ .	876. a
Similis Christus nobis in q- bus	546. a	Tabule testamenti	871. b
Sinistra tua nes. qd ec. 697. b	697. b	Templ ^u Jerosolymoiu qua- re pmissum edificari.	881. a
Sion monte accedere.	929. a	Tempus no incassum r vanis sermonib ⁹ terend ^u	786. a
Sors sc ^o ru in eccle.	581. a. b	Temp ⁹ redimere	509. b
Spei efficacia r fr ^u	849. a	Tentatione incidere	728. a
Spei magna p ^{ro} is	819. b	Terram cocullam bis inuenit in sac ^o l ^{it} is	931. b
Spes p quam app ^{ro} ximamus deo	859. a. b	Terra qd paulo Testamentu ⁹ vet ⁹ , solet legem appellare Paulus.	440. a
Spine qd significet	842. b		
Sp ^u s sc ^o ri far nobis data	655. a		
Sp ^u s reuelatio nobis necessa- ria	468. a		
Sp ^u s sanctus qn in nobis in- quatur	644. b		
Sp ^u s sancti officium	646. a		
Sp ^u m sanctu ⁹ tertiam p ^{ro} sonam			

Testamenti sanguis	896. b	Vigilardū epō anteq̄ corru-
Testamentū verus, ymbra ⁊ si		ruptio hoim adueniat. 760. a
gura erat	366. a	Vidue iuniores m̄cessfamilias
Testamentum nonum vetere erunt		719. b
potius est	ibidem b	Vidue a fidelib⁹ alē de
Testamentū q̄n ratū	879. a	Vidue adolescē. vitāde ibi.
Testificari de Ch̄so et paulo		Vidua q̄t annorū erit
cur prohibiti demōes	766. a	Vidue q̄ verē vidue sunt ho-
Thesaloniceſes laudantur a		nozande
paulo	672. b	Viduis q̄ iungit pau.
Throni sunt duo	829. b	Uineſ apostolucus labor com
Timotheus quō in sacerdotē		parat
electus	690. b	Uim intēperātis phibet pau-
Timor duplex.	110. a	lus, non potū
Timore mortis obnoxij	815. b	Uino templū ingressuri hōes
Totam legē implet, amore p-		pusci abstrinebant
rumū psequens	110. b	Virginitate nihil honesti⁹ pu-
Tria ap̄d nos belli ḡna	694. b	riusq̄
Tribuli interpretatio	841. b	Virginitas, libertas ⁊ solutio
Tributa p̄stāda p̄ncipib.	119. a	Virgo si nupserit non
Tuba iudicij q̄d sit	187. b	peccat quō intel. sit
U elamen sup facie Moysi		Virgo apud Paulum
q̄d significet,	310. b	ibidē.
Uelamen mulieris, seruitutis		ram susceperit
insigne	231. a	Uiri diligant vxores
Uelato ca. nō oran. vi	229. a	Uir diliget vxorē sicut Ch̄s
Uentris ingluuies, et vitiorū		ecclesiam.
seruitus q̄d	144. b	Uir quō gloria dei
Uenē mimic⁹ crucis Ch̄si	563. a	Uir perfectus quis
Uentrē Paul⁹ appellat	188. b	Uir infidelis p̄ mulierem fide
Uentrē hoim depōere	498. b	lem quō sanctificat
Uentrē es. de. destr. quō intel		Uir⁹ bonū est naturale
ligendum sit	188. b	Uirtutis integritas vbi pate-
Vera h̄ginitas ē	201. b	bit
Uerbū dei nō est allig.	744. b	Uirtutis p̄ncipium ⁊ finis, est
Uerbo h̄tus, oſa poita.	800. b	charitas
Uerbū suū manifest.	770. a. b	Uirtutis operatio post fidem
Uerbum auditus dei p̄dicatio		erigitur
est	633. b	Uivere pie in Ch̄so volentes
Veritas sc̄dm pietatē ē.	769. a	Usecutionē patient.
Uer⁹ test. nouū p̄figur.	937. b	Uiuus est sermo dei
Vetus fermentū q̄d	183. a	Uiuos ⁊ mor. iudicabit
Vetus hō noster quō dicatur		Uivere de euangelio debent
crucifixus	50. b	apostoli nō thēsaurizare vel
Vitā nouā ⁊ videntē	892. b	mercari.

Vinere secundum carnem q̄s	Voluntas dei duplex	889. a
dicatur.	70. a	Voluntas prava operat̄ pec-
Vitius incumbere, idolis ser-	catum	61. b
uire est	506. b	Voluptas carnis, molestiam
Vocatio q̄lis accipiat	663. b	affert
Vocatiois celestis partici-	817. a	Unctio Christianorum qua-
pes		les efficiat
Vocatum aplm qua de re se	Urna aurea tabernac.	871. a
dicat paulus	147. a	Uxor quō curanda.
		514. b

Errata

Numero 145. nouissimo ꝑ sui addenda sunt hec ꝑba, vt hoc pacto legas, ciuitatis ꝑfectus ⁊ moderator. Unde dat̄ intelligi, neqꝑ opes nec dignitates. Numero 147. nouissimum ꝑsum expunge totum. Numero 709. ꝑsu vl. lege Nam si eorum vita purior esset Num. 881 ꝑsu. 10. lege exemplaria.

ANNOTATA QVAEDAM ab interprete epistolarum Pauli, pro singulis epistolarꝝ argumentis.

Ad Romanos ex Corintho scribit Apostolus quos nondum viderat, visendi tamē percupidus, quia de his multa acceperat, quorum ⁊ suscipit, ⁊ laudat fidem, vt quam sciret famaz nomine celebrem, ⁊ vbiqꝫ vulgatam, ⁊ vt cetera omittam, de gentium vocatione copiosius differit. Nec secus ex Epheso ad Corinthios scribit epistolam, illos obiurgans, quod plurimum inter se dissiderēt, ⁊ primarium quendam e suis rem cum nouerca habentem factis negligenter, vellentqꝫ sub cēlibatus ꝑtectu, nonnulli diuortioꝝa facere, ⁊ vxores relinquere, ⁊ multi idolothytis venerentur: et alij ceteris plane contempti, eos duntaxat demirarentur, qui essent linguarum gratiam consecuti: ⁊ quod erat detestabilius, nequaquam crederent humana corpora post mortē resurrectura. Ad eosdem deinceps, ⁊ aliam ex Macedonia scribit, quandoquidem ex ꝑioꝝe plurimum ꝑfecissent, quippe quos ꝑeniteret tandem fornicantem illum tulisse, sed arrepti, deinde seditiosissimorum hominū ꝑsuasibus legis duntaxat literę inheserunt, indifferentem existimantes gratiam, quę a Christo esset in multos collata, quietam ⁊ ꝑceptores admodum iactitabant, ⁊ glorię ducebant, cum

Apollo uellent, uel Cephę partes tutari, id est, sumi quiſſem quem sectaretur extollere, unde multa erant inter hos oboſta diffidia, alioqui in sanctorum alimoniam abunde, & liberaliter pſerebant. Ex Roma ad Galatas literas dedit. Hos enim cum antea ad fidem quamoptime inſtruxiſſet, & credidiſſent eo pſedicante in Chriſtum Jeſum, poſt eius diſceſſum mox laſſi improborum hominum ſuggeſtione, ut ſe circunciderent, compulſi ſunt. Quod utiq; Paulus egreſerens, quia pſeter ſuam inſtitutionem egiſſent, inculcat acrius, qđ ſe ceſſerrime adeo immutaſſent. Ex urbe pſeterea, & ad Epheſios ſcribit, haud dum tamen per ſe aditos, ſed auditione ſolum pſceptos fideles eſſe, & Chriſtum Jeſum optime credere, & mira quadam in ſanctos omnes affici charitate, alioqui ab ſe percipere in fide hac ſtabiliri. Quocirca, & hos per literas inſtruit, aitque haudquaquam commentitium eſſe, aut nuper inuentum hoc Chriſti myſterium, ſed pſtare a ſeculo, & alia multa, que ad hos in fide firmādos maxime faciunt.

Ad Philippenſes inſuper literas mittit ex urbe, qđ adierat ſane & ad fidem inſtruxerat. His itaque Paulo ipſi, & ſanctis nonnullis miniſtrantibus neceſſaria, ex orti ſunt quidam, qui pſanis pſuaſionibus, & ſub legis umbrę circuncionis obſtente ſimplicium quorundam corrumperent aures, aſſerentes neminem poſſe ſine lege juſtificari. Quod Paulus audiens Philippęſium primo fidem probat, & eorum ſe memoriam habere inter pſecandum fatetur, commemoratque quemadmodum Romę ſeſe, ac Chriſti fidem tutatus ſit, & qui pſeter ea moleſti ſibi in uinculis fuerint. Colofſenſibus etiā ex urbe literas imperitur, quippe quos cerneret per homines captioſos & ſubdolos falſis quibusdam argumentis circunuentum iri, qui Chriſti fidem apertiffime Grecis argutis impugnarent, cum legis umbram, & eſcas ueritatis ſectarentur, & circuncionē efferrent. Ex Athenis uero Theſſalonicenſibus ſcribit, apđ quos antea fuerat diutius commoratus, & quoniam multa cum in Uerria, tum Macedonie ciuitate Philippiſ, tum Corinthi, & Theſſalonicę fuerat pſeſſus, ueritus ne uel ex ſuis pſſuris illi offeſſi, haud ſatis ſtabiles forent, uel morozze nimio ob ſuorum e uita diſceſſum conſcicerentur, quo patrio more certe plurimum angebantur, Timotheum cum epiſtola ad eos dimiſit, ut in fide obfirmarentur, ne quouam pacto ab ea deſcicerent, ſiue ipſi afflictarerent, ſiue alios cernerent afflicari, hortaturque ut ducerent uitam quem admodum ab ſe accepiſſent. Commonefacit inſuper, ne grauitur ferant morientū caſum, & alia pleraq;. Ad eoſdem idcirco ex urbe et aliam ſcribit epiſtola, quia apud eos erant nonnulli ſegniores ad bonum, et nullius momenti uiri, que

alios mira arte fallabant, astruentes iamiam instare Christi
 aduentum, cuius et Paulum falso testabantur autorem, et se
 se idem cognouisse per spiritum affirmabant. Cuius rei certi-
 or factus Apostolus per literas. Thessalonicensium primo
 ad auctam fidem collaudat, et glorie ducit quod Christi ob
 gratiam viriliter ferrent pressuras, solaturus asserens illatas
 his deum vindicaturum quondam iniurias. Scribit et ad
 Timotheum ex Laodicea eam ob causam, quia Ephesi erant
 permulti, qui Iudaicos ritus seruarent, cum longe aliter ipse
 Ephesios instruxisset, doceret, et fallere integros quos-
 que admitterentur. Quocirca Timotheum hortatur, vt Ephe-
 si maneat, et corruptores illos castiget, et corrigat, vt tan-
 dem a suis erroribus resanescant. Ad eundem secundo ex vi-
 bide conscribit epistolam, monetque vt ad se redeat. Erat enim
 Apostolus ab omnibus iam destitutus, qui secum Romam ex
 Asia commigrauerant, catenis absteriti, quibus erat deum
 etus. Et Nicopoli ad Titum lfas scribit, ibi namque hys
 uerat Paulus. In Creta autem Titum reliquerat, vt per vi-
 bes institueret sacerdotes. Erant enim ibidem plerique qui
 sub legis pretextu seducere populum conabantur. Scribit ex
 vrbide ad Philemonem, cuius seruus Onesimus fugiens Romam
 se ad Apostolum contulit, apud eumque habitauit coniectum
 in carcerem, et in vinculis detentum. Hunc itaque cum ei opti-
 me obsequeretur, et breui probus euasisset vt ei esset accepti-
 or, Philemoni commendat per literas, hortaturque vt liberta-
 te donet, nec eo vt seruo, sed vt fratre utat. Ad Hebræos
 demum ex Italia scribit. Qui etsi Christi acceperant fidem,
 haud tamen prorsus a lege defecerant, quod sane iniique fe-
 rens Apostolus, etsi ad gentes erat, vt euangelium predica-
 ret iam destinatus, non hos tamen ferebat legis umbris ob-
 uiolui, existimans haudquaquam credentibus his molestam
 hanc fore epistolam, in qua de Christi aduentu, lege ipsa vi-
 bratili disserat quam cessasse affirmat, et nihil in posterum va-
 lituram, quia Christus aduenerit, quem illa prefigurasset.
 His itaque epistolis Paulus tam valida fundamenta iecit, vt
 incrementis in posterum fidei, tanta posset moles imponi.

A R G V M E N T V M

in epistolam ad Romanos.

Romani sunt pars Italie. Ipi preuenti sunt a falsis apo-
 stolis, et sub nomine domini nostri Iesu Christi erant in
 lege et prophetas inducti. Nos reuocat Apostolus ad ve-
 ram et euangelicam fidem, scribens eis a Corintho.

IN EPISTOLAM
PAULI APOSTOLI
AD ROMANOS

Theophylacti enarratio.

CAPVT .I.

PAVLVS.

Nec Moyses ipse, nec eius posterii plerique, neque hi qui euangelium scripserunt, suum nomen literarum primordiis adiecerunt. Hic vero vir perbeatus, suis epistolis suum nomen proponit. Quippe

quod ad eos litteras daret, qui longe abessent, cum prophetæ illi ad præsentem scriberent. Quod tamen haudquaquam agit, cum ad Hebræos litteras scribit, ne illi cum se infensum haberent, quia & præputium tollerent, & legem viderent ut inanem continere, initio statim nomine eius perlecto, & scripta simul respuerent. Quæret aliquis, cur ex Saulo sit Paulus appellatus? Ne forte apostolorum principe haberetur inferior, *Iohan. 1.* qui & Cephæ & Petrus sit dictus: vel Zebedæi liberis, quibus & Boanerges fuerit (id est, tonitruus filius) inditum nomen. *Marci. 3.* *Serui. 9.* Multiplex sane est & varia seruitus: Aut enim creationis iure obuenit, qua omnia dicunt deo esse subiecta: Aut ex fide, ut illud, Obediatis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis: aut ex vitæ moribus, qui *Roma. 6.*

A

Num. 12. bus & Moyses dei seruus est nūcupatus. His oibus seruitu
Hebr. 3. tis modis, Paulus dictus est seruus. **Jesu Christi**, dispen
 sationis ipsius nomē p̄fert, ab inferioribus ad superiora
Isa. 61. contendens. Cōstat enim Christū Iesum carne assumpta,
Luce. 4. fuisse non oleo, sed spū sancto perunctū, qui oleo quouis
 est efficacior. Quod aut̄ vel sine oleo cōstare vnctio q̄at,
Psal. 104. illud audi: Ch̄ros meos (hoc est, vnctos meos) nequa q̄ at
 tingite, q̄d sane dictū ad ea pertinet, quæ añ cōditam legē
 fuere, q̄n nec nomen quidē extaret huiusce modi ex oleo
 vnctiois. **vocatus**. Humilitatē p̄fert hoc verbū. Ostē
 dit em̄ non conquirendo se id reperisse, sed venisse accitū,
apostolus. Ad reliquorū qui & vocati sunt, differentiā
 subinde dicit: Illi quidē ad fidem dūtaxat sunt acciti, mihi
 vero ap̄patus id muneris & crediū est & demandatū, q̄d
 Ch̄ro ipsi à patre misso est traditū. **segregatus in eu-
 angelium**, Id est, deputatus ad euāgelij dispensationē.
 Vel aliter: Segregatus. i. ad id p̄destinatus. Quemadmo
 dum & Ieremiā alloquit deus, Priusq̄ de vulua exires, san
 ctificauite. Et alio in loco Paulus: Cum aut̄ deo placitum
 est me segregare de vtero matris meę. Nec sane frustra id
 inq̄r, q̄ & vocat⁹ sum & segregatus in euangelium. Cū em̄
 ad elatos q̄sdā (Romanos dico) & insolētes sermonē ha
 beret, asserit diuinitus se quod esset existere, vt dictis suis
 faciat fidē. Euangelium vero eo dicit, vt nō solum bona per
 illud effecta, sed & futura p̄tendat, cuius euangelij vel
 nomine ipso auditores solatur. Q̄nquidem nō insuauia
 quēdā & subobscura, qualia prophetarū sunt dicta, cōple
 ctitur. Constat aut̄ dei id euāgelium esse. i. patris, qui no
 bis illud vt est, elargitus, ita & ipse simul innotuit. Nā et si
 in veteri haudqua q̄ erat lege obscurus, solis tñ Iudæis hic
 noscebat. Neq̄ ab illis vt pater est cognitus. Demum per
 euāgelium terrarū orbi sese ac filium patefecit, id ipsumq̄
 & per prophetas suos p̄nūtiavit. Nā cum euangelium
 tanq̄ nouum aliquod & insolens p̄coniū homines de
 trectarent, arguit hoc multis seculis gentium nationē p̄g

Ierem. 1.

Galat. 1.

eessisse, fuisseq; à prophetis longe añ conscriptū, siquidē
 apud Dauid sit euāgelij nomē compertū, cum inquit: Psal. 67
 Dabit verbum euangelizantibus virtute multa. Et Isaias Isaie. 52.
 item: Quā pulchri sunt pedes euangelizantium pacē. in
 scripturis sanctis. Neq; em̄ sermone solū, sed scriptis
 etiam nitebant prophetæ, per eaq; & futura præfigura-
 bant, quemadmodū & per Isaac, Abraam, & per serpen-
 tem Moyfi, & per manuum extensionem, & iugulationē
 agni ventura præcinuerāt. Cum enim magni aliquid mo-
 liturus est deus, longe añ prædicit. Em̄ uero cū multi, in-
 quit, prophetæ cupierunt videre quæ vos videtis, & non Luca. 10.
 viderunt, sese in carne illos negat uidisse, nec signa quidē
 spectasse affirmat oīm in cōspectu pse factitata. **De filio**
eius, qui factus est ex semine Dauid secundū car-
nē. Liquido hoc loco duplicē filij ortum designat. Cum
 em̄ de filio eius, inquit. i. dei, supernam creationē ostēdit.
 Cum vero, qui ex Dauid semine factus est adiicit, inferio-
 rē hanc & carnis originē exprimit. Secundum vero carnē
 cum addit, eundē esse vel secundū spiritum genitū pate-
 facit. Nequaq; ergo est de simplici homine euāgelij pro-
 mulgatū, cum de filio dei esse cōstet, neq; de simplici deo.
 Quāquidē ad eum etiā qui ex Dauid semine secundū car-
 nē sit procreatus, noscat spectare, ad eundem igit vtrunq;
 id proculdubio & dei & Dauid filium spectat. Pudeat er-
 go suarū ineptiarū Nestoriū, tametsi de Christi carnis hac
 genitura haud secus faciat mentionem, q̄ & euangelistæ
 fecere, perinde ac ex ea velit ad supernam & cælestem il-
 lam originem auditores traducere. Siquidem dominus
 ipse primo visus est homo, deinde deus est cognitus. **Qui**
prædestinatus est filius dei, in virtute secundum
spiritum sanctificationis ex resurrectione mor-
tuorū Jesu Christi domini nostri. Supius dixit quē-
 admodum esset de filio dei euāgelij promulgatū, nūc ve-
 ro confirmat & disserit q̄ pacto sit, p̄ dei filio cognitus Ie-
 sus, cū inquit, **Qui prædestinatus est. i. ostensus, confirma-**

tus, & iudicatus. Ab vniuersis namq; assertum est, hūc dei filiū esse, quō in virtute nimirum. i. ex signorum quæ factitabat porētia. Quinetiam per spm̄ sanctificationis, id est ex spū per quem credētes sanctos efficeret, quod sane dei est munus. Insuper vel à mortuis resurgendo. Primus quippe & solus se suscitauit, qua ex resurrectione dei est filius iudicatus, & spectatus à plurimis, quod profecto haudquaḡ parui existimandum est. Sic em̄ & ipse inquit,

Iohan. 8. Cum autē assumptus fuero, tunc cognoscetis quia ego sum. per quem accepimus gratiam ⁊ apostolatū. Attende quā illud modeste narret. Nil inquit est nostra virtute actū, sed per filium cūcta accepimus. Atqui per spm̄ & apostolatū acceperat & gratiam Paulus:

2. Thef. 3. Inquit em̄, iste vos diriget. Et spūs ipse sic loquitur, Segre gate mihi Paulum & Barnabā. Insuper per spm̄ eundem

Actū. 13. datus est sermo sapientiæ. Quid multa? Sunt quidem & filij ḡ spiritus sunt, & cōtra, quæ filij, & spiritus sint necesse est. Gratiā, inquit, accepimus & apostolatū, hoc est, haudquaḡ nostra virtute effectū est, vt apostoli fungeremur officio, sed gratia superna tributum, & qua vel persuadendi modus defluxit, siquidem circūuagari, & euangeliiū prædicare apostolorum est muneris: dei vero audientibus persuadere, ad obediendum fidei. Haud sane ad verborū cōtentiones & quæstiunculas sumus, & ad inanes molitiones nos missi, sed vt fidei obtemperemus: vt & cæteri, inquit, à nobis instructi, nihil renitendo fidem accipiāt, in omnibus gentibus pro nomine eius.

1. Cor. 12. In cunctis nationibus gratiam, inquit, accepimus, nec ipsi modo, quin & cæteri apostoli. Neq; enim nationes vniuersas adiuit Paulus, ni forte dixerit quispiam, & si minus cū in humanis hic ageret, vita tamē perfunctus per suas epistolas gentes om̄es & nationes peruasit, vt tñ Christi nomine audito, nondū tamē Christi percepta substantia crederēt illi. Quāquidem ex signis ḡ factitaret, nomen est Christus apud mortales & famam adeptus. Vel id, pcul-

dubio fide & credulitate idiguit, quod sane nec capi poterat animo. Aduerte tñ euāgelij donum. Neq; em̄ vni cuiuspiam nationi, quemadmodū & Iudæis lex illa vetustior, istiusmodi data est gr̄a. in quibus ⁊ vos vocati estis **Jesu Christi**. Hoc loco Romanorū deprimit insolentiam. Neq; em̄ inquit, qui rerum potiri videmini, plus ceteris estis quippiā consecuti: Qñ quidem reliquis, vt & vobis euāgelijū prædicamus. Ne itaq; insolescite. Vel aliter: Estis quidē & vos vocati, per gr̄am admissi, nō vltro adeuntes. omnibus quisunt in **Roma dilectis deo vocatis sanctis**. nec simpliciter Romæ manentibus vniuersis, sed deo dūtaxat dilectis. At vnde potest hmōi comprehendī dilectio? Nimirum ex sanctificatione ipsa. Sanctos namq; appellat fideles, repetitq; vocatis secundo, vt diuinū his beneficiū cōmemoraret, aperiretq; per gratiā fuisse vocatos. Etsi ex patritiorū estis & consularium numero, vocauit perinde ac si dicat, tñ vos deus vocatione eadem, qua & infimos & sine magistratu homines euocasset, nec secus vos atq; illos sanctificauit. Cum itaq; & amorē sitis & vocationē ac sanctimoniam cum ceteris parem sortiti, nequaquā erit vobis in tenuiores & infimos superbiendum. **Gratia vobis ⁊ pax**. Pacē hanc Christus & apostolis ipsis iniunxit alienas domos ingre
Matth. 10
dientibus præloqui. Pax vero nequaquā inimicitias soluet, quas nobis cum deo praua facinora pepererunt, ea tamen nullis nostris laboribus, sed diuina indulgētia nobis obuēnit. Præcedit itaq; gratia pacē. Id vero vtrūq; bonum perpetuo Paulus mansurum præcauit, ne forte nobis rursus in peccata labentibus, aliud quoddā insurgat bellū. a deo patre nostro ⁊ domini nostri **Jesu Christi**. O quantum inualuit diuinæ gratia charitatis, siquidē ipsi qui & viliores sumus, & honorū expertes, deū firmus in patrē nacti. Sit igit, inquit a deo patre Christo Iesu dño gratia vobis firma & stabilis, qui eam & elargiri potest, & in longū seruare. **Prinū quidem gratias**

ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo. Decet hoc Pauli preces exordium, & ipsi ad gratiã deo habendam inseruimus. Nec solum pro ijs quæ in nos ipsos, sed quæ in proximũ collata per eum sunt beneficijs. Quod vtiq; veræ est charitatis indicium. Agit aut Paulus gratias haud sane pro terrenis hisce & labentibus bonis, sed ob eã quã Romani fidẽ susceperant. Deo vero meo cũ inquit, animi sui aperit affectũ, quã cõmunẽ omnium deum suum hic facit, quemadmodum & propheta solẽt. Quineriam & deus ipse, Abraam, Isaac, & Iacob deum se nominat, vt suam erga illos patefaciat charitatem. Dicit aut per Iesum Christum se gratias agere, quia pro nobis ille apud patrẽ ad impetranda beneficia intercedit. Nec solum nos ad gratias huiuscemodi agendas instituit, quin & patri has defert, cũ referunt. Enimvero vel eo gratias agit, quia Romanorum sit fides in orbẽ vniuersum vulgata. Porro duo quædã in Romanis suo testimonio probat, & quia in Christum crediderint, & tanta cum gloria, vt eorum fides terrarum orbem peruaserit. Qua ex re ingentem cunctis mortalibus obuẽturam vtilitatem existimat, qui studio sint inflãmari regiam urbẽ sectãdi. Dicit præterea & deo gratiã, quia & Petro discipulo credidissent, quod id temporis euangelium prædicaret, quo cum omnia sibi communia duceret. **Testis est mihi deus, cui seruiõ in spiritu meo in euangelio filij eius.** Ne forte id dictũ minus videretur cum subsequen-
 tib; cõuenire, siquidẽ dicturus est se illorũ habere memoriã, præsertim quos antea nunq; vidisset, testẽ inuocat cordium cognitorẽ. Aduerte quanta insit Ap̃lo animi affectio, quãq; ardentissima in proximũ charitas, vt inter orandũ vel eorum reminiscat, & deo cõmendet, quos nusquã spectasset. Seruiõ autẽ deo. i. Spiritui meo seruiõ, cuius nõ carnalis, sed spiritalis est cultus. Gentilis sane fallit, carnalis est: Iudaicõ vero, & si nõ fallit, carnalis tñ & ille

Exodi. 3.
 Matt. 22.

est. At Christi seruitus cultusq; & verus est & spiritalis. Si
 cuti & dñs ipse Samaritē alloquit: Veri (inquiens) orato
 res in spū & veritate adorant. Sed seruiendi quidē diuer-
 sus est modus: Alius em̄ deo inseruit, cū illi solū pro viri-
 bus vacat: Alius cum peregrinorū suscipit curā, vel vidua-
 as ipsas tutat, quales erant qui circa Stephanū versabant:
 Alius præterea sermonem ministrat. Propterea Paulus in-
 quit, ego serui in euāgelio filij, quamuis superius patris 2. Tim. 2.
 illud esse dixisset. Quod sane nequaquā debet mirū videri.
 Quæ em̄ sunt patris, & filij sunt: & quæ sunt filij, & patris
 erunt. Quod eo inquit, vt ostendat sibi necessariū esse, vt
 hanc pro eis curā suscipiat. Nā qui semel euangelij admi-
 nistrationē accepit, pro omnibus vt studium impendat
 & curā oportet, qui verbum exceperint. obsecrans si
 quo modo tandem aliquando prosperum iter
 habeam in volūtate dei veniendi ad vos. Nunc
 causam adiicit cur illorum memoriā habeat, ad vos sci-
 licet inquit, vt veniam. Attende quāto illos honore pro-
 sequebat, quos visere & deo volente maturet. Nos vero
 vel afficimur nemini: vel si quē forte amamus, præter dei
 id agimus voluntatem. Paulus vero ex ingenti quadam
 charitate spectare illos assiduo precabat. Quod autem
 id omne dei arbitrio subiecisset, eius modestiam præfere-
 bat. Quocirca & nos, cum nil precando consequimur,
 haudquā id ægre feramus. Neq; em̄ Paulo sumus nos po-
 riores, qui pro carnis stimulo & libidinum incentiuus cū 2. Cor. 12.
 tertio iam dño supplicasset, nequaquā voti cōpos effectus
 est, id em̄ illi conducere videbat, vt aliquid vobis im-
 pertiar gratiæ spiritalis. Solent pleriq; rei alterius
 gratia peregre proficisci. ipse vero ego sum ad vos profe-
 cturus, vt aliquid vobis impertiar. Id sane modeste locu-
 tus est: neq; em̄ vt vos instruā dixit, sed qd ipse acceperim
 vobis impertiar. Quodcūq; em̄ in discipulorū cōmodum
 præceptor impiit, muneris loco habendū est. Quinetiā &
 nræ virtutes velut dona sunt opis diuinę egētia. ad cōfir

mandos vos. Id est, consolari in vobis per eā, quę inuicē est, fidem vestram ac meā. Tacite arguit non mediocri hos indigere correctione, quod tamen si aperiū explicaret, admodum illis molestum foret. Dicerent enim, Quid inquis? Num ipsi vel loco moti sumus? vel longius iter emensi, te adiuvimus supplices? vel tua opera indigemus vt obfirmemur in fide? Ad hæc Paulus subinde id modeste dicit: Causa meæ ad vos profectio est qui dē futura, vt memetipsum ac vos tandem consoletur, qui multis estis affecti molestiis. Quocirca visendi vos mihi incessit cupido, vt solamen dūtaxat afferre mœrentibus. Vel potius, vt ipse consolatione afficerer. Id quidem erat in vtriusq; commodū haud dubie concessurum, nam vt solent seruitia, dum inter se congregantur plurimū recreari, sic & fideles malis multis & grauiorib⁹ afflictati, mutua adhortatione alleuant. Quæret aliquis, Num Paulus horum vel solamine vel societate indiguit? Nequaquā. Verum id eo agebat, ne acerbiorē epistolā redderet, ne vte vt illos (vt diximus) laceraret. Vnde se inquit opus habere vt ab his consoletur. Quod si quis hoc loco consolationem lætitiā dixerit, & eā præcipue quę ex illorum adauerta fide suscepta sit, eandemq; Paulo affirmet necessariā, recte dixerit. Quod vtiq; ex eo perspicuū est quod postmodū subdit, Per eam q̄ adinuicem est, fidē vestram ac meam, perinde ac si dicat: Ipse vero, quāquidē vestra mihi spectata est fides, & consolabor & afficiar iucunditate. Vos vero per meam cōfirmabimini, ex his consolatione accepta, in quibus fortasse ob animi pusillanimitatem, nutabundi estis & labātes, quod tñ nec palam aperit, sed (vt dictum est) tacite infert. Nolo autem vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsq; adhuc. Quoniam superius dixerat, Obsecro si q̄ mō ad vos iter habere queā, possit ne iniuria quispiā eū hoc pacto cōmonefacere: Si em̄ ipse & votis & precibus sæpe deposcis & hos consolari, & te

consolationis huiusce facere non expertē, quid impedit quo minus conuenire hos queas? Id sane inquit, quia dei iussu prohibeor. Vides quē ille non prorsus causam diuinæ huius inhibitionis conquirat, sed paret nil hæsitās dei imperio, nos instructurus ne curiosius quæ deus gesserit exquiramus. Aperit itaque Romanis, nec segnitie se, nec eorū cōtemptu quodā teneri, quin iter statim ad eos arripiat, adeoque se illorum flagrare beneuolentia, vt quantū in se sit, neque coercitus, quoquā pacto absistat, quin iterum atque iterum proficisci ad eos tentaret. **Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut et in cæteris gentibus.** Cum enim insignis esset & conspicua ciuitas Romanorum, vniuersisque ob admirationem & gloriā ad eam confluerent, ne quis Paulum crederet visendæ vrbs cupiditate, qua & cæteri, duci, sic inquit: Eam ob causam adire vos cupiebam, vt fructum aliquem consequar. Soluit preterea occursum forte suspicionem. Dicit aliquis, Ea propter ipse detentus es, quia pro dei voluntate haudquaquam Romā cōtendere animo tuo infederat, eoque id subdit, vt fructum (inquiens) referrem. Neque enim apertè vel prædicandi vel instruendi gratia se accessurum dixit, sed moderatius agens, **Vt fructum assequar intulit, quemadmodū & illud superius, Vt gratiam vobis impertiar.** Frenandi autē hos gratia & corrigendi, Sicut & in cæteris gentibus dixit, proinde id inquit, Neque enim etsi vobis sit terrarum orbis imperium, cæteris vos nationibus potiores existimauerim, quin pari apud me cum reliquis conditione vtamini. **Græcis ac barbaris, sapiētibus et insipiētibus debitor sum, ita quod in me promptum est, et vobis qui Romæ estis euangelizare.** Vel id Pauli præfert modestiā. Nihil enim vobis præ cæteris assero muneris, sed dñi mandatū adimpleo. Quin etiā vobis græ sunt deo agēdę. Est namque ille largitor, ipse vero debitor sum, & irrecusabile debitum habeo prædicandi, quod & ad Corinthios dicit, **Væ mihi si non euāgeli-** 1. Cor. 9.

zauero. Sum itaq; promptior & vobis euangelijū prædicare, etsi præuisa sint mihi discrimina, adeo hic ob Christi gratiam se exercēdi studio incendebat. **Non enim erubesco euangelium.** Virtus enim dei est in salutem omni credenti, **Judæo primū & Græco.** Cum em̄ Romani magnopere Pauli opinionē obstupescerent, quippe qui Christū esset Iesum prædicaturus, qui omnem ignominia subijisset, & ob id forsitan eos saluatoris pudebat, idcirco nunc Paulus: Nequaquā (inquit) euangelijū erubesco, & illos interea edocet minus Christi pudere, q̄nquā dem & se nihil Christi pudeat crucis, sed hanc sibi de cori ducat & ornamento. Cūq; & illi de sapientia iactarentur, ipse inquit, crucē venio prædicaturus, quā minime erubesco. Virtus em̄ dei est in salutem, cum in perditionem hæc

Matt. 10. sæpe sit & interitum, vt illud: Timete eum qui potest in gehennam perdere. Quæ igitur Paulus ipse nunc prædico, non cruciatum, aut perniciem continent, sed salutem. Verum cui hæc futura est salus: Nimirum credenti. Neq; em̄ cunctis salutiferū est euangelium, sed his duntaxat qui illud exceperint, **Judæo primum & Græco.** Primū illud, honoris ordinem exprimit, nō gratiæ abundantia. Neq; plus aliquid **Judæus** est iustitiæ consecutus, q̄ maiora acceperit, sed quia prior eam susceperit honorat, & verbatenus honorem assequitur. **Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptū est: Iustus autē ex fide viuet.** Afferens in salutē futurum euangelium, & modū explicat, quo fieri id queat: videlicet dei iustitiam salutem nobis attulisse, non nostram. Quā enim ipsi iustitiam haberemus, qui abominationibus sumus & perditis facinoribus inquinati? Sed deus nos ipse non ex operibus, sed ex fide iustificauit, quæ debet vel in maioribus quandam & ampliorē fidem perficere. Nec em̄ sat est, priores fidem, hæc exceperisse, sed erit etiam fidei huius ductu ad perfectiorem credulitatē progrediendum, ad immotū videlicet & stabile firmamentū, que madmodum & ap̄i

Habac. 2.

his verbis sunt ad dñm vsi, Adde nobis fidem. Confirmat *Luce. 17.*
autem eius dicta, cum inquit: Dico autē vobis qm̄ sumus
ex fide iustificati ex Abraam. Iustus em̄ (inquit) ex fide vi
uet, cū enim ea quibus à deo donati sumus, mortales ne
queāt cogitatione cōplecti, merito nobis est fides hac ne
cessaria, quā si scrutari hæsītādo cōperimus, oīm procul
dubio patiemur iacturam. **Reuelatur enim ira dei
de cælo super oēm impietatem & iniustitiam ho
minum eoz, qui veritatem in iniustitia detinent.**
A melioribus exorsus, inquiens sc̄p̄ iustitiā dei in euāgelio
reuelari, infert, deinceps quæ possunt inferre formidinē,
nouerat em̄ multos mortaliū timore ad virtutem induci,
Sic nāq; & deus post regnū cæleste & gehennā cōminat.
Propheta in super bonis propositis, & mala p̄nuntiant:
Quia illa dei præcedēte sentētia, hæc n̄ra obueniāt negli
gētia. Aduerte ergo quā habeāt hæc dicta sequelā: Venit
(inqt) dñs, iustitiā tibi & erratorē deferens remissionem.
Quas si haudquaquā exceperis, dei tūc ira è cælo retegīt,
quæ scilicet in secūdo eius aduētū futura est. Cuiusmodi
iræ etsi in p̄senti participes sumus, ad castigatiōem tñ illa
infert, quā tunc ad suppliciiū dūtaxat experiemur, ga etsi
in hac vita ab hoibus maxime diuexamur, tūc tñ p̄spicue
à deo cruciabimur. In oēm impietatē: Verus cultus & pie
tas ip̄a, vnū sunt, impietas vero diuersa & multiplex, eoq;
oēm dixit impietatē, p̄inde ac si multis ad eā itinerib⁹ ac
cedat. Et iniustitiā hominum. Differt impietas ab iniusti
tia: Illa enim in deum, hæc dici in homines potest: per illā
contemplatione delinqtur, hac opere & factis peccatur.
Multa autem & huius sunt viæ: Infert enim quis iniuriā
proximo cū alienā vxorem adulterauerit, cum pecuniā
subtraxerit, cum famam carpsierit. Dicunt nonnulli iniu
stitiam Paulum pro adulterinis dogmatibus posuisse,
Quid vero illud sit. Qui veritatē in iniustitia detinent, au
di: Veritas ipsa, siue dei cognitio, fuere hominibus ab in
itio indita. Hanc veritatē & notionē in iniustitia gentes

detinuere, id est, quantum in se erat deprauarunt, cum ad idola dei gloriam transtulissent. Nec secus egerunt ac qui acceptam pecuniã in imperatoris laudem impendendam, vbi hanc omnem in prædones & scorta cõsumpserint, fatebuntur hi planè omnes inique se erga imperatoriã maiestatem gessisse. Gentiles igit v eritatem in iniustitia detinebant. i. iniustius occultabãt, obscurabantq; dei cognitionẽ, qua sunt indecèter vsi. quia quod notum est dei, manifestum est in illis. Deus enim illis reuelauit. Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, siue sempiterna virtus eius ⁊ diuinitas, ita vt sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, Dixit superius gẽtiles ipsos in dei cognitionem fuisse iniquos, siquidem ea abusi sunt. Vnde igitur liquet hanc illos habuisse cognitionẽ? Hinc sanè, quia quod notum est dei, erat & his manifestũ. Deinde id ipsum confirmat dicens: Qm̃ ex optima hac creaturarũ dispositione, conditor ipse laudibus efferebat, sicuti & Dauid inquit;

Psalm. 18. Cæli enarrant gloriam dei. Quid aut̃ dei sit notũ hoc pacto perdisces: In deo quidẽ nõnulla sunt, quæ haudquaquẽ cognitionẽ cõplecti possunt: Nõnulla quæ cognitu facilia. Insunt aut̃ quæ minus humanis sensibus innotescũt. Ea profecto quæ diuinę substantiæ sunt, bonitas scilicet, sapientia, virtus, diuinitas ipsa siue magnitudo, quæ inuisibilia dei Paulus nũcupat, noscuntur tñ ex hac mirabili rerũ structura. Gẽtibus itaq; vniuersa apparuere, quæ possunt in se cognosci. Et nota sunt dei. i. quæ circa eius substantiam sunt. Quæ etsi cerni oculis nequeunt, mente tñ ex hac conditarũ ab se rerum serie cõprehensibilia sunt. Pleriq; vero inuisibilia, nec recte (vt arbitror) angelos dicũt. Refert aut̃ è patribus quidã, æternam potẽtiam filiũ esse, diuinitatẽ vero spiritum sanctũ. Vt essent inexcusabiles. Aduerte hanc scriptorum proprietatem. Neq; enim hæc

deus effecit, vt excusari non possent gentiū natiōes, sed sa-
 crarum literarum consuetudinē sectatus Apostolus. Fre-
 quēter enim & multis in locis his similia perleguntur, qua
 le illud est Dauid: Qm̄ malum corā te feci, vt iustificeris in *Psalm. 50*
 sermonibus tuis & vincas &c. Quod & si minus est, vide-
 tur tñ absurdum, perinde ac si dicat, & si tuis sum dñe ob-
 strictus beneficijs, atñ pr̄ter omnē spem meam in te de-
 liqui. Quo fit vt iustificatus, ipse victor euadas. Tunc em̄
 deus iustificat, cum sumus ipsi in eū de nobis bene meren-
 tē ingrati. Nec quicq̄ habemus quod excusare possimus.
 Atqui eo gentilibus nulla est errati excusatio, quia cū dei
 notionem ex hac mūdi machina habuissent, haud tamen
 pro eius dignitate hunc sunt venerati. Nec tanq̄ omnium
 conditori gratias retulere: quin potius debitos illi hono-
 res in idola transtulerunt. sed euauerunt in cogita-
 tionibus suis, & obscuratum est insipiens cor eo-
 rum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti
 sunt. Causam exponit qua illi in tantam sint vesaniam
 prolapsi. Opinacionibus enim quibusdam omnia permi-
 scuerunt, cum vellent in figura, qui caret figura, & in cor-
 pore, qui sit incorporeus mēte cōcipere: sic fit, vt vani esse
 penitus arguantur. Quippe qui nequeant ad vllum cogi-
 tationū suarum finem euadere. Insipiens aut̄ illorum cor
 eo appellat, quia nil prorsus voluerint fide percipere. Vn-
 de & vani deprehensi sunt. Verum quis error eos indu-
 xit, vt cogitationibus omnia demandarent? Nimirum
 quia sapientes se crederent, ideo sunt ad insaniam redacti.
 Quid enim vesanius, q̄ lapides venerari & ligna? & mu-
 tauerunt gloriā incorruptibilis dei, in simili-
 tudinem imaginis corruptibilis hominis, & vo-
 lucrū, & quadrupedum, & serpentum. Ille commu-
 tat, qui alteri quod habet concedit, vt aliud quippiā asse-
 quat. Hi itaq; cum dei cognitionē haberent, hanc perdi-
 derunt, vt aliquid vltra quā habuissent sibimet vendica-
 rēt. Vnde ab eo quod nacti iā erant, exciderunt. Circūde-

dere aut in corruptibilis dei gloria non homini, sed imagi
 ni corruptibilis hominis. Quodque deterius est, vel ad usque
 reptantia ipsa, vel horum imagines potius delati sunt. Tam
 liquido isti insaniunt. Siquidem mentem quam in eum inten
 dere oportuisset, quae omnibus incomparabiliter est excellenti
 or, his applicarunt, quae incomparabiliter sunt caeteris vilio
 ra. Deo autem ad gloriam cedit, cum noscitur & condidisse omnia,
 & vniuersis prospicere, & reliqua quae illum decet, cogitatione
 & animo admittunt. Errata autem eiusmodi nonnulli vtriusque com
 miserunt, & hi quidem quae apud gentes sapientiores sunt habi
 ti, & Aegyptij ipsi. Hi namque de reptiliis disserunt imaginibus.
 Propter quod tradidit illos deus in deside
 ria cordis eorum in immunditiam, ut contume
 liis afficiant corpora sua in semetipsis, qui muta
 uerunt veritatem dei in mendacium, et coluerunt
 et seruiuerunt creaturae potius quam creatori, qui est
 benedictus in secula, Amen. Tradidit. id est permisit, fuit,
 nec secus quam medicus solet, quae cum valetudine laboranti ut
 resanescat medetur, deinde ingrauescenti morbo, ut affli
 ctet eundem permittit, si incontinentem videat, & sibi minus
 obtemperantem, laxatque illi habenas, ut suo opte arbitrio
 usus, a morbo minime conualescat. Nonnulli vero, tradidit
 deus, sic capiunt. id est conuicia in deum illata, quemadmodum huic
 illive dicimus argentum fuisse exitio, cum constet nequaquam ar
 gentum afferre interitum, sed argenti abusum. Saul enim dicimus
 & Salomonem perdidisse imperium. id est eo illos deperditos,
 quia praeue sint imperio usi. Sunt igitur ob innatam nequitiam
 in immunditiam traditi, ut nihil indigeant opera aliorum ad
 contumeliam immundities. Quid enim cum ipsi sibi eam intule
 rint. Immunditiam vero, vitia quaeque impurissima dicit.
 At si quaeras unde hi sint in immunditiam traditi, ex ea
 dixerim, quam deo inferunt contumelia. Nam qui dei nul
 lam habuerit rationem, nec illum attenderit, mox vitae ro
 tius iacturam faciat necesse est, quemadmodum inquit &
 Psal. 52. Dauid, Dixit insipientes in corde suo, non est deus. Et paulo

post, Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studijs suis. Transtulerunt enim quæ dei sunt, & circumiecere cōmēitijs & fallacibus dijs. Coluerūt, id est, re ipsa & opere hōr se seruituti addixere, quos colerent. Gratia vel latria enim, honor est, qui actu & opere exhibetur, quod cultū nos dicimus. Neq; id simpliciter dixit, sed plus q̄ creatori adiunxit, comparatione quadam crimen attollens. Veruntē ille (inquit) est in secula benedictus, id est, nil est isto rū offensus contumelijs, sed haud dubie in secula benedictus, quippe cui maledici nō potest. Amen vero id ipsum cōfirmat. Propterea tradidit illos deus in passionēs ignominie. Nam sceminæ eorum immutauerūt naturalem vsū, in eum qui est contra naturam. Similiter autē & masculi, relicto naturali vsu sceminæ, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipiētes. Rursum dei destitutionē, traditionem appellat, nā quēadmodum hi qui dei cultū ad idola transferunt, in perditionem tradunt, sic & in vira abominabiles fiunt, qui naturali voluptate relicta, quæ & facilior & suauior sit, in eam quæ contra naturam est collabunt, quæ & difficilior est, & insuauior, & prorsus abominanda, cum eīm Cōmutauerūt inquit, ostendit his ommissis quæ sibi natura sunt insita, ad nefaria quædā traduci. Dixit de mulieribus, & tacite quidē turpe aliquid & obscenū, quod nec dici fas est. Dixit supra & de viris, q̄ in se inuicē exarserint, incentiua libidinis & furias explicās. Neq; enim rei Venereæ dixit cupiditatē, sed turpitudinem intulit, arguens istiusmodi viros naturam ignominia affectisse, cum vero dixisset in desiderijs suis hos exarsisse, ne forte existimes libidinis esse hunc morbum. Operantes adiecit. i. immunditiæ operam dabant, opus id suum esse existimantes, recepta (q̄ à deo hi defecissent) mercede erroris sunt freti, quo ad idola descuerūt. Quo fit, vt hac in

reuelatoræ futura sit & retributiō, eoꝝ & iustū fiet dei iudicium. Apud nos vero, quoniam opera occuluntur, eo nec constans est æquitatis locus. Ibi vero quia recta patebunt omnia, & rectum iudicium subsequatur necesse est. **His quidem qui secūdum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus vitam æternam.** Cum inquit, dominum singulis æqua bonorum præmia impertiturum, rem clarius aperit. Cum vero per boni operis patientiam subdit, duo mox exprimit: Alterū quod animo minime concidendum sit, nec planè desidiæ incumbendum, sed reſtis facinoribus insistentū perpetuo, nec in fide tm̄ spes omnis habenda, nisi & bonis operibus adnitamur. Incorruptionem vero cum inquit, resurrectionem indicat. Deinde infert: Postq̄ aut̄ resurgemus non omnes ad vnū, sed hi quidem ad gloriam, hi vero in supplicium, eoꝝ & gloriam dixit & honorem. Huius itaq; omnis diuina oratio eiusmodi est, vt planè affirmet deum ipsum futurae eius gloriam honoresq; largiturum, qui eos & conquirunt & recordant, porro & incorruptionem daturum resurgentibus vitam scilicet sempiternam. Quærat aliquis quonā pacto hæc gloria & honor conquirūt & incorruptio? Nēpe dum in rectis operibus permanet. Qui enim actionibus bonis insistit, stabilisq; in aduersum fuerit & constās, is sane & gloriam & honore haud dubie quærit, id est, incorruptibili deo incorruptibilium bonorum fruitionem deposcit. **His aut̄ qui ex contentione nō acquiescūt veritati, credunt aut̄ iniquitati, irar & indignatio, tribulatio, & angustia in oēm animā hominis operantis malum, Judæi primū & Græci.** Contentio est mentis quidam sine ratione excessus. His itaq; qui ex contentione inquit, id est, contentiose, non ignorantia, sed altercādi studio nequiores reddunt, ideoq; nec veniam merebuntur. Cum vero veritati diffidimus, & obsequimur iniustitiæ, sponte delinquimus. Non em̄ inuiti co

active id agimus, sed voluntarij. Aduerte aut, vt deū asserat æternam vitā largiri, mæsta vero nequaquā. Neq; enim iram, indignationem, tribulationemq; & angustiam dixit à deo inferri: Erit aut subintelligit, vt superiores orationem concludat. Viuificandi igit deo inest facultas, nobis vero præ nostra ignauia supplicij & cruciatus. Cum vero omnem animam hominis inquit, Romanorū frenat elationem, perinde ac si dicat, vel si regia quis sit dignitate ornatus, & quæ mala sunt operet, id est, malis operandis intendat, nec demum pœniteat, haudquaquā est deisententiam euasurus. Neq; enim hominis mala faciētis intulit, sed operantis, vt pote qui præmeditatus & sciens quæ mala sunt, semper peragat. Nam & Iudæus vt plus diuinæ susceperat disciplinæ, ita erit & maiori dignus supplicio. Nā & potentes potentius, & sapientiores acrius cruciabunt. **Gloria aut & honoz & par omni operati bonum,** *Sapic. 6.*
Judæo primū & Græco. Non enim est persona rum acceptio apud deum. Nititur Paulus in his quæ subsequuntur ostendere, nec circumcisionem ipsam, neq; præputium efficere quippiam, aut fidē inducere qua homo iustificetur. Hoc cum illi animo insedisset, Iudæorū ritus & ceremonias confutat. Vt id agat, vide qua vtatur prudentia. Exordium ab his sumit orationis, qui Christi aduentum præcesserant, asserens mūdum malitia esse oppletum, & supplicij esse mortales, Iudæum primo & Græcum obnoxios, pro certo ducens, pœnas Græcum ob commissa daturum, proinde confirmat eosdem pro recte factis honorem assecuturos, si ita ab operibus ipsis & honor & decus maneat. Superuacanea ergo lex erit & circumcisio, nec superuacanea solum quin erit Iudæo acrioris tormenti occasio. Nam si Græcus neq; à creatura, neq; à naturali lege instructus damnabitur, longe magis Iudæus qui ab ipsa lege instructionem accepit. Cum igitur rei sensum perceperis, sequere & dictionem græcam, græcum significantem & gentilem. Vnde hoc nō idolorum,

sed dei cultores dicere, & qualis Melchisedec, qualis Iob, quales & Niniuitæ, qualis demum Cornelius ille. Sic præterea & Iudæos hos esse affirmat, qui ante Christi aduentum extitissent. Volens autem studiosius circumcisionem ipsam ostēdere nullius esse momenti, neq; aliquid posse, repetit tempora illa superiora, arguitq; nil prorsus differre Græcum deum colentem, & Iudæum recta operantē. Quod si ante Christi aduentum, cum maxime res Iudæorum flourerent, nil ipsi plus quippiam essent præter ceteros consecuti, eo magis hoc tpe, quia vel eorum lex fuerit euacuata, & finē iam nacta, nemini præstant. Hæc autem ideo infert, vt Iudæorum deprimat insolentiam, qui gentilem nullum admitterēt, Gloria, inquit, & honor & pax. Et sane mundi hæc bona & obturbationes habent & bella, quippe quæ & liuore petuntur & insidijs. Quinimo vel si nemo insidietur, is tamen qui illa possidet varie obturbatur. At illi cui apud deum est vel honor vel gloria, quietem affert & pacem. Quia nec agitari insidijs potest, nec curis offendi: Cunctis incredibile posset videri honorem, huiusmodi gentili cuiquam posse contingere, qui nec legem nec prophetas aliquos audisset, factu id facile asseuerat, cum inquit, nullam esse apud deum personarum acceptionem. Neq; enim, inquit, cuiusquā veretur personam deus, sed opera & facta disquirit. Cum Græcus itaq; nihil sit Iudæo actionum ratione dispar, nil impedit quin pari sit honore dignandus. Quapropter nihil erit tibi Iudæe post legis tuæ vacationē, aduersus gentilem quempiam gloriandum, siquidem cum tua flourerent, vel gentilis aliquis qui bonis operibus inhæfisset, te haudquaquā fuerit honore inferior. Quicumq; enim sine lege peccauerunt, sine lege et peribunt: & quicumq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Nō enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. Ostēdit superius Græcum æque ac Iudæum honore dignandos esse. Nunc vero

Iudæum infert grauius iudicandum. Græci siquidē siue gentiles, qui sine lege peccauerint, id est, sine vlla legis doctrina, sine lege cruciabūtur: hoc est, leuiorem cruciatum subibunt, vt pote qui lege caruerint, qua ligarentur. Sine lege enim illud præ tendit, quasi sine illorum damnatiōe. Iudæus vero in legē deliquit, id est, in legis præcepta peccauit, propterea & lege iudicabit, id est, condemnabitur. Quando lex ipsa acius criminando hunc vrget, & maiorem in modum condemnat. Quo ergo pacto id iactas Iudæe, gratia te nō indigere, quia sis ex lege iustificatus? Ecce nunc plane argueris, nil tibi hanc quam iactitas legem profuisse. Habes itaq; longe magis gratia opus, q̄ Græcus ille, vt pote qui nihil fueris iustitiæ, sola legis auditione à deo promeritus. Possunt vtiq; apud mortales legis auditores æquitate præferre, quod facere apud deum non valent. Siquidem qui legem exequentur & seruant, iusti habentur. Cum enim gentes que legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia ipsorum. Cum enim aliquid est de rebus Iudaicis asserturus, prudentius loquitur, ne in legem dicere videatur, quam vt extollat & magnificiat, inquit: Cum enim gentes quæ legem non habent, mox illud quæ legis sunt faciunt, id est, naturali quodam instinctu admirationi sunt. Quia cum lege carerent, legem sunt executi, eorūque cordibus non literas, sed opera insculpsere, & in testimonium bonitatis duce natura pro lege sunt vsi. Proinde tres legum species explicat, quæ scripto scilicet natura & operibus constant. Gentes itaq; lege carent, quæ scripta est: Natura, quæ legis sunt factitæ. Cuius nam legis? eius scilicet quæ operibus constat. Legem vero non habent. Quam legem? Scriptam videlicet. Sed ipsi sibi loco sunt legis. Natura enim pro lege vtuntur, qui & legis opera

præ se ferunt. Cuius: eius nimirum quæ re & operibus ad impletur. Vide quàm modeste hæc dixerit, ne Iudæos videret incessere. Quo em̄ pacto non incessiisset, si oïa effuisset apertius: eo enim ni reticuiisset, recidebat oratio. Qui vero sine lege sunt, natura præuia quæ legis sunt faciunt, eoq; & præferri his debent, qui sunt à lege instructi. Abstinit tamen id dicere, & lætius quiddam subiunxit, videlicet qui sibi pro lege essent. Vnde id planè argumēto est superioribus seculis & antequam lata lex esset, fuisse naturam humanā omni providentia fretā. Obstruit præterea & illis ora, q̄ forte huiusmodi obiecissent: Cur enim ab initio deus non se huc ad nos contulit, homines ad bonū instructurus? Inquit igit̄ bonorum malorumq; illum à principio dedisse mortalibus cognitionē. Verum cum nihil se vel hoc pacto proficere præuidisset, ipse demum aduenit. ⁊ inter se inuicem cogitationum accusantium, aut defendentiū in die cum iudicabit deus occulta hominum secūdem euangelium meum per Iesum Christum. Meminit hoc loco quē admodum vniuersi sumus dei iudicium subituri. Tūc em̄ cogitationes humanæ partim incusabunt, partim & excusabunt, quo in iudicio nec accusatore est opus, nec defensore. Vt aut̄ formidinem augeat, abscondita dixit, nō peccata: cum homines aperta & patentia iudicent male facta, de^o vero vel occulta sit iudicaturus: Per Iesum Christum secundum euangelium meum, id est, per Christum Iesum mihi demandatum. Si autē tu Iudæus cognominaris, ⁊ requiescis in lege, ⁊ gloriaris in deo, ⁊ nosti voluntatem eius, ⁊ probas vt ilioza instructus per legē. Cū Græco dixerit legis opera facienti nihil ad salutem deesse, commemorat demum quæ apud Iudæos sunt potiora, & quibus illi confisi & gloriantur maxime, & in gentes ipsas superbiunt, & primū Iudaicum nomen, quod haud secus hi magnificiunt, q̄ nos Christianum. Neq; enim dixit, Iudæus es, sed Iudæus co-

gnominaris. Iudæus enim cōfessus dicitur, & Iudas hebraice cōfessio interpretatur. Et acquiescis legi, id est, nihil laboris infumis vt circumuagus quæ fieri oporteat instruaris: sed legē habes te instituentē, deinde iactitas deū tibi esse beneuolū, quippe q̄ te honoribus auxerit. Quod sane vltimæ dementiæ est, dei abuti beneuolentia in proximi tui contēptum. Et eius nosti voluntatem, dei videlicet, & probas vtiliora, id est, magis decentia iudicas, scilicet quid fieri deceat, quid v̄e factu sit inde cor. confidis te ipsum ducem esse cæcorū, lumen eorū qui in tenebris sunt, eruditorem insipientiū, magistrum infantium, habentem formā scientiæ & veritatis in lege. Dixerat supra legis auditionē nihil cōducere, nisi & opera præstō sint, nec legis auditores tantū esse apud deum iustificatos, sed & legis factores, id est, qui ea quę legis sunt exequuntur. Nunc vero quod maius est infertur. Nam si vel præceptor sis, inquiēs, quæ vero sunt legis nō egeris, nil prodest, quin exhibet potius maioris cruciatus occasionem. Et cum plurimum hanc Iudæi præceptoriam dignitatem iactarent, ex ea magis eos ridiculos arguit. Quin etiam cum cæcorum duces, & insipientium eruditores appellat, illorū obrectat insolentiam. His enim nominibus illi se & duces, & aliorum lumen & eruditores profitebātur: gentiles vero proselytos in tenebris degentes, insipientes & stolidos dictitabant. Habes igitur o Iudæe formam cognitionis & veritatis, non in operibus ipsis aut vllis officijs, sed sola in lege hactua cōstitutam, tibi q̄ ipsi & soli confidis, quasi virtutis formandæ sis facultatē adeptus. Nec secus agis ac solet, qui apud se imperatoris statuam habeat, nequeat tamē illi assimilē effigiare, cū alter accedat quispiam qui nec visam ad verū effingat & imitetur. Singuli itaq; præceptores discipulorū mentibus figurāt boni cognitionem & veritatem. Qui si quid profuerint, perfectiores habentur: sin vero, tales existimabūtur, quales hi sunt quos nunc Apostolus improbat. Non

nulli vero formam accipiunt pro mentita aliqua & simu-
 lata cognitionis imagine. Proinde dicit, Nondum Iudæe
 veram aliquam es dei notionem, religionem, pietatem ve
 affecutus, sed fucatā potius adumbratamq; tenes. **Qui**
ergo alium doces, teipsum non doces: qui præ-
dicas non furandum, furaris: qui doces non
mœchandū, mœcharis: qui abominaris idola,
sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præ-
uaricationem legis, deum inhonoras. Nomen
em̄ dei per vos blasphematur inter gētes, sicut
scriptum est. Sciscitando orationē ordi, Iudæos vitu-
 perans, q̄ de doctrina t̄ro opere iactarent. Dicit aut̄ sacri-
 legiū, q̄dcunq; hi ex idolorū oblationibus subtraxissent.
 Quæ etsi abominari sunt visi, victi t̄n habēdi cupiditate,
 immolatiōes eiusmodi attrectabant. Deinde q̄d grauius
 est, sup̄inducit, sic inq̄ens: **Qui em̄ in lege gloriaris, tanq̄**
p̄ legē sis honoribus à deo donatus, p̄ legis trāsgressum,
deū honore fraudas, tribus hic modis delinquit: Primo,
q̄a honorē nō deferunt deo: Secundo, q̄a haudquaq; hūc
venerant q̄ se sit honoribus, p̄secutus: Tertio, q̄a legi qua
sunt honores adepti, eandē trāsgressiendo ignominia in-
ferūt. Proinde ne vltro videatur hos criminari, Isaię dictū
p̄ducit, eosdē incusantis, q̄d sane debet intelligi, cum sicut
scriptū est, inquit apostolus, sic duplex illis obiicit crimē:
Et q̄d non solū ipsi deo contumeliā inferunt, sed alios in
id scelus inducunt: Et ad ea quæ legis sunt nō mō nullos
instituant, sed quæ cōtra hāc faciunt, alios edocēt, vt deū
(q̄d longe est à lege diuersum) gētes maledictis incessant,
q̄ppe q̄s viderint corruptis moribus viuere, deum dixe-
runt charitate cōplecti, ideoq; & hunc maledictis insectan-
tur. Circuncisio quidem prodest, si legem obser-
ues: si autem præuaricator legis sis, circunci-
sio tua præputium facta est. Qm̄ circuncisionem Iu-
dæi plurimi faciebāt, nō statim initio superuacaneā hanc
& inutilē dixit, sed verbis duntaxat videtur p̄bare, cū re

Isai. 52

Ierem. 36.

penitus tollat & improbet. Fateor (inqt) circumcissionem
 nō esse inutilē, si legem ipse seruaueris. Neq; hāc dixit mi-
 nus pdesse, ne illā & aspernari penitus & afficere ignomi-
 nia videat. Exprimi autē hic Iudāū hoīem, aperitq; cuius
 ille momēti fit, cū inqt circumcissionē factā esse praputiū,
 & eundē enudat corde esse incircūcisum. Porro circūcisio-
 nis duas explicat species, & praputia duo: illas quidā ap-
 parētes, & quæ sub aspectū veniunt, hāc quæ cognitione
 & mēte cōplecti possent. Quæret aliquis, Cuiusmodi er-
 go erit apparēs hāc circūcisio? Ipsa nēpe, quæ fiat in car-
 ne. Spiritu vero qualē dixeris: Talē nimis, qua vitia præ-
 cidant. Potest & alit spiritalis hęc circūcisio ita intelligi, vt
 eā dicamus inesse cuiq; q gētilis sit animo, nec aliqd sustu-
 lerit vitiorū. Inqt igit Paulus, cū fueris secundū carnē hanc
 circūcisus, nihil tñ eorū egeris quæ lege iubent, spū eris in-
 circūcisus, & pputij præcisione carebis, quē admodū & q
 carnis praputiū nō absciderit, legē tñ seruauerit, spū erit, p
 culdubio circūcisus, qñ & carnis vitia sustulit, qd clarius
 in sequētibus explicat. **Si igitur praputium iustiti-
 am legis custodit, nonne praputium illius in
 circumcissionem reputabitur?** Nō em inqt praputiū
 circumcissionē longe p̄stare. Graue em id & molestū foret,
 sed p circumcissione id duci. Sit itaq; vt circumcisio reēta sit
 actio quædā, praputiū vero prauum sit facinus. Aduerte
 aut quē admodum nō illud intulit, Cū pputium legē ser-
 uabit. Poterat em qs illi his dictis occurrere: Quo em pa-
 cto poterat ab eo q in pputio esset, lex ipā seruari? Esse nā
 q; in pputio, legis est plane p̄uaricatio. Ar q pacto iustiti-
 as legis dixit? nimis q̄a iustificari ex illorū vident opibus.
 Circūcisio em haudquaq; operatio erat, qn potius persua-
 sio quædā, vt patient ferret circumcidēdus. Itaq; nec legis
 iustificatio dici circumcisio pōt. Erat em in signum tradita,
 ne gentibus admiscerētur Iudæi. ⁊ iudicabit quod ex
 natura est praputium legem consummans, ⁊
 qui per literam ⁊ circumcissionem p̄uaricatio:

legis es. Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne circumcisio, sed qui in abscondito Judæus, et circumcisio cordis in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Hoc loco aperte duo præputiorum genera explicat, naturæ alteræ, alteræ voluntatis, ut dictum est, cum nihil quis præ naturæ. i. ingenita resecurit vitia. & circumcisiones duas, carnis scilicet & spiritus. Inquit igitur: Naturale illud præputium, quod vitiorum circumcisionem iam tenet, quæ legem adimpleat. i. legis (ut diximus) iustitiam, iudicabit, hoc est, condemnabit, non circumcisionem: id enim Iudæos nimis offenderet: sed te qui circumcisus secundum carnem videris, cum sis incircuncisus corde, quæ legis transgressor factus es. Haudquaquam igitur circumcisionem vituperat, quippe quæ venerari videtur & laudibus summis extollere. Sed in eum inuehit, qui illi ignominiam irrogat. Post horum omnium perspicuam assertionem, definit etiam quod in se habeat Iudæicum nomen, arguitque Iudæos omnia ad ostentationem moliri. Neque enim in propatulo, inquit Iudæus, sed qui in abscondito, quod nil prorsus corporali agat, sed spiritaliter, & sabbata, & sacrificia, & purgationes intelligat. Cum vero circumcisionem cordis, inquit, in spiritu, ecclesiasticæ vitæ iter ostendit, & ad fidem inducit. Hæc namque & corde consistat & spiritu, & laudem à deo assequitur, quæ corda scrutatur. Nec secundum carnem sententiam profert. Summa autem quæ ex his potest complecti, eo tendit, ut recte ducenda sit vita. Cum vero incircuncisum, siue Græcum, siue gentilem audieris, non idolorum cultorem intelligas, sed eum quidem & colat, & virtute sit præditus, & nulli sit, ut ante diximus, legi obnoxius.

Caput III.

Quid ergo amplius est Iudæo, aut quæ utilitas circumcisionis? Vultum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem

dei euacuauit: Absit. Cum ex eo qđ, nō em̄ qui in ma-
 nifesto Iudæus est dixit, quæ legis sunt penitus eiecisset,
 præuidēs obiectionē aliquā imminere, in hęc se parat. Di-
 cer aliq̄s, si prorsus est (vt inqs) circūcisio ista inutilis, cur
 ergo electa est gens Iudæorū? Hunc in modū obiecta dis-
 soluit, asserens plurimū adiutos esse Iudæos. Cūq̄ idip̄m
 affirmat, nullas Iudæorū virtutes cōmemorat, sed dei dun-
 taxat dona & gratiā. Nec Iudæos, inqt, cæteros superare,
 q̄a hęc illave gesserint: sed q̄a credita sint illis dei eloqa,
 qđ sane dei est beneficiū, nō illorū officium. Quid em̄ illud
 (credita sunt) prætēdit, nisi q̄a oblata accepint? Quippe
 q̄ a deo dignati semp̄ sint, vt oracula sup̄ne demissa exci-
 perent. Rursus tñ & alia in mediū, pfert, ostēdit q̄ eos di-
 uinis eloquijs, q̄bus sunt honorē emeriti, fidei nihil adhi-
 buisse. Id tñ ex alio quodā inducit, p̄inde ac si dicat aliq̄s,
 qđ em̄ dei eloqa, pfuere minus credētibz? Quam obie-
 ctionē videt hic soluere, cū nō Iudæos, sed deum excusat
 hoc mō: Si fidē hi nullā diuinis eloquijs præstiterunt, qđ
 deo officit, num incredulitas illorū fidē dei euacuauit? id
 est, credita dei eloqa & beneficiū. Tñ em̄ abest vt illorū in-
 fidelitas deo officiat, vt ex eo gloriā sibi potius vendicat,
 cū in eos videt beneficis, q̄ se affecerint ignominia. Vides
 quemadmodū hos crimini fecit obnoxios, vel hisce ex re-
 bus quas illi glorię ducerēt. i. ex lege accepta. *Est aut̄ de*
us verax, omnis aut̄ homo mendax, sicut scri-
ptum est, Ut iustificeris in sermonibus tuis, &
vincas cum iudicaris. Dixit superius, qđ em̄, si qui-
 dā illorū nō crediderunt? Sed postq̄ nō aliq̄, sed oēs sunt
 visi ea incredulitate teneri, prudētī oratione vsus, ne gra-
 uis appareat, qđ re actū est subdubiū ponit, p̄inde ac si di-
 cat, cōcedatur hos oēs incredulos factos, qđ tū: num vel
 ex eo iustificat̄ deus? id est, si res veniat in disceptationē,
 & dei in Iudęos beneficia supputent, & Iudęorū in deū me-
 rita discutiātur, erit haud dubie penes deū victoria, quē-
 admodū & Dauid testificatur: Est aut̄ deus verax. i. vt ma-

Psalm. 115
Psalm. 50

nifestetur, ostēdatur. Si autē iniquitas nostra iusticiam dei cōmendat, quid dicemus? Nunquid iniustus est deus qui infert irā? secundum hominē dico. Absit. Alioquin quō iudicabit deus hūc mūdum? Obiectionem inducit huiusmodi: Deinde quærant nonnulli, si deus cū de nobis sit bene meritus, ingratos nos sentiat, iustus arguitur vel potius victor euadit, utpote qui ob immensam eius clementiā, vel in indignos conferat beneficia, cur demum iram infert: id est, cur nos supplicio afficit? Qui illi & iustitiæ fuimus, & victoriæ causa. Soluit itaq; obiectionem hanc Paulus, & sapiēter admodum: Sane, inquit, haudquaquā deo eris iustitiæ causa, cum te affecerit cruciatus. Esset namq; iniquum, eum qui vincendi obrulerit causam, à victore pœnas subire. Deus vero nulli hoīm infert iniuriā. Nā q̄ pacto esset mundum iudicaturus, q̄ nullā seruaret in alios æq̄tatem? Fit igitur ut deus nil sit cruciando iniustus, ergo ne tu illi victoriæ causam attulisti, q̄a in eum deliqueris. Fieri em̄ poterat, ut aliū sibi vel nulla tua perspecta improbitate, victoriam pareret. Hoc autē secundum hoīem dico, sic intelligitur: Istiusmodi ipse, p̄ deo secundum cogitationē humanā respondeo, hoc est, quantum licet hoī, p̄uehi cogitatu. Habet em̄ ineffabiles quasdā rationes, quodcunq; egerit deus, quæ vel supra humanos sunt sensus, & nr̄a nil indigēt responsione. Si enim veritas dei in meo mendacio excellit in gloriam ipsius, quid adhuc ⁊ ego tanq̄ peccator iudicor? ac non ut blasphemamur, ⁊ sicut aiunt nos quidam dicere, Faciamus mala ut veniant bona: quorum damnatio iusta est. Repetit eadē ut clarius pateāt. Si em̄ deus (inquit) ex meo transgressu iustus apparuit & verax, qd̄ ob id iudicor q̄din dei gloriam egerim? Neq; em̄ dānatione, qn̄ potius corona sum dignus, qd̄ sane si verē deprehēdiur. Quod ergo de me dixerint Græci, falso dicunt. Græci nāq; cum Paulum audissent, Vbi abundauit p̄ctm̄, superabū

Haurit & gr̃a, prædicantē, non sine irrisione iactabāt, dice-
 re Christianos solere, faciamus mala vt veniant bona: &
 delinquamus plurimū, vt abunde & gr̃am cōsequamur.
 Hæc igit quæ Græci & maledictis in nos & obtreftatiōi-
 bus dictitabant, vel nunc cōtigisse videbunt, si deum asse-
 rimus eo bonum videri, quia ipsi & improbi sumus & in-
 grati, q̃d tñ haud ita se habet. Græcorū em̃ semp mendaci-
 um dicta sunt illa, q̃rum damnatio iusta est, hoc est, iuste
 cruciabunt, non ergo vel ipse iustitiæ deo præbeo causam
 delinquendo, quippe qui ideo iudicor quia commiserim;
 nec iudicaret equidem, si ad dei gloriā ipse delinquerem.
 Quid ergo præcellimus eos? Nequaquam.
 Causati em̃ sumus Iudæos & Græcos omnes
 sub peccato esse sicut scriptum est: Quia non *psalm. 13*
 est iustus quisquam, non est intelligens, non est
 requirens deum. Omnes declinauerunt, simul
 inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non
 est vsq; ad vnum. Sepulchrum patens est gut-
 tur eorum, linguis suis dolose agebāt, venenū
 aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledi-
 ctione & amaritudine plenum est, veloces pe-
 des eorū ad effundendum sanguinem. Contri-
 tio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non
 cognouerunt. Non est timor dei ante oculos eo-
 rum. Dixit superius aliquid fuisse Iudæis abundātius da-
 rum, quia lex illis credita esset. Nunc vero ostendit nihil
 hos assatim habere, q̃ ad pprias actiones: nā cum rē cre-
 ditā minus seruassent, magnopere potius improbantur,
 abundantius tñ aliquid habere sunt præ cæteris visi, quia
 fuerant à deo electi. Sed postq̃ ex suis opibus deū igno-
 minia affecere, & eū nequaq̃ sunt venerati, qui amplissi-
 mum illis honorē contulisset, non solū nil habent q̃ cæte-
 ri abundantius, sed reiecti damnantur. Inquit igit tanq̃ ex
 Iudæorū p̃sona: Quid ergo præcellimus, id est, plus quip-
 piā sumus ipsi q̃ cæteri consecuti, q̃ præstare videmur Iu-

dæi, & à deo pbari: vtpote qui & legē & circunciffionē accepimus, nequaquā inquit. Siquidē Iudæi equis criminibus, ne maioribus dixerim, sint cum Græcis obstricti. Vnde id liquet: si quæras, ex Dauid nimirum & Isaia pphetis. Dauid em̄ dicta sunt illa: Non est iustus, nec vnus, & ad usq; il lud eius terminat oratio, maledictiōe & amaritudine plenum est, deinceps Isaia sunt hæc: Veloces pedes eorū ad effundendū sanguinē, ad viā vsq; pacis, & non cognouerunt, producit autē & Iudæorū criminatores pphetarum clarissimos. Et quēadmodum de Iudæis hi senserāt patefacit, eorū & Isaia dictis explicitis, rursus & Dauid ptulit. Isaia quidē liq̄ do de Iudæis edifferit, & Dauid subsequit. Simulac em̄ quis à bono diuertit, p̄sus inutilis reddit: est em̄ neqtia aliud nihil, nisi puerfio quædā naturalis cuius dā ad malū lapsus, ita vt ad q̄ ea cōtra naturā sunt, hoīem traducat, eundemq; nullius vsus efficiat. Ita em̄ nō vltra hoc viro vtitur ipsa natura, ficuti neq; ægrotātem ad eius opera exercebit contritio & calamitas, id est, delictū. Nil enim magis q̄ praua facinora ob ipsorum inæqualitatem animam conterunt. Virtus vero tanq̄ naturale quoddā inditum nobis est bonū, quod nos leniter facit placideq; deferri. At malignitas ipsa & vitia longe se aliter habent: Siquidem homines diuerse & varijs modis exagitant, excessuq; quodam defectuq; innotescunt, vnde & nobis dispares quosdam & concisos animi pariunt motus, ne dicam futura supplicia. Per pacis autē viam intelligas velim eam quæ pro dei voluntate degitur vitam: hæc quippe est quietudinis via. Tollite (inquit) iugum meum, & inuenietis requiē, id sane iter ad verā Christi pacē traducit.

Matth. II. Scimus autem quæcunq; lex loquitur, vt om̄e os obstruatur, & subditus fiat om̄is mundus deo. Neforte id dicāt Iudæi, nihil ad se hm̄di dicta spectare, inquit Paulus, quodcunq; lex ipsa loquitur, illis iri denuntiatum, qui sint legi obnoxij. Cur enim necesse est, vt lex quæ vobis sit tradita, instituat alios? Legem autem nō

Moyſi ſolum, ſed vetus om̄e teſtamentum appellat, quē admodum paulo ſuperius Iſaiæ & Dauid dicta legem nuncupauit. Per illud vero, vt omne os obſtruatur, Iudæorum prætendit inſolētiam & vanam dicacitatem. Hanc itaq; propheta obſtruxit, quæ inſtar fluminis ferebatur. Neq; enim inquit illos ideo fuiſſe in peccata prolapſos, vt eorū ora occluderentur, ſed propterea fuiſſe à prophetis correctos, ne cum imprudentes delinquerent, errorum ignorantia gloriæ ducerent: nec ſolū Iudæi, ſed mundus omnis ſubditus fiat, id eſt, humilis, abiectus, inglorius, nec proprijs operibus iuſtificatus, & ope indigens aliena, hoc eſt, dei gratia. Quid ergo Iudæe hanc tuam iactatam legem, qui ſis vt cæteri omnes & noxius, & nil prorsus ex legis operibus iuſtificatus? **Per legem enim cognitio peccati.** Nūc autē ſine lege iuſtitia dei manifeſta eſt, teſtificata a lege & prophetis. Si de lege gloriaris Iudæe, intellige illā tibi maioris ſupplicij cauſam fore, quippe quæ tibi peccata aperuit: qui em̄ prudens & ſciens deliquerit, acrius cruciat, verū id tibi tua negligentia contigit, qui cū ea quæ innotuere peccata non deſugas, maiora tibi tormēta cōſciueris, è quibus eo te pacto poteris explicare, ſi iuſtitia dei vel ſine lege exceperis. Deus em̄ quia om̄ipotens eſt, vel nullis nr̄is operibus nos iuſtos efficiet. Recte autē dixit, manifeſtā eſſe dei iuſtitia, vt arguat illā fuiſſe perpetuo, & latuiſſe iā diu, & quia teſtificata eſt inquit. i. legis teſtimonio & prophetarum aſſerta, demonſtrat haudquaquē nup eſſe cœpiſſe dei iuſtitiam, vt pote de qua Moyſi lex & prophetæ mentionem feciſſent: iure igitur ſuſcipienda hæc eſt, quæ & ſi vel nullo legis miniſterio cōſtet, iuuat tñ qd diuinæ iuſtitia eſt, vel lege ipſa iuſtificari. **Iuſtitia autem dei per fidem Jeſu Chriſti in omnes & ſuper omnes qui credunt in eum.** Non enim eſt diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gratia dei. **Iuſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem quæ**

est in Christo Jesu. Eiusmodi inquit iustitia, qua scilicet iustos nos deus efficit, ad vniuersos per fidem peruenit: fide enim illata iusti omnes redduntur Iudæi simul & Græci. Non enim est distinctio, quia & si legem accepit Iudæus, haud tamen Græco præfertur: quippe qui à lege peccati acceperit notionem, non libertatem. Quod si pari cum Græco obstringitur scelere, priuat etiam æque & gloria: quandoquidē deum prorsus offendit, offensorem autē ignominiam sibi, non gloriam vendicat, nihil tamen est desperandum: vniuersi namque vel gratis dei gratia iustificantur, cuiusmodi gratia per redemptionem conceditur. i. per libertatem perfectam, quam operatus est Christus: is enim nos cum sese in redemptionem dedisset, iustificauit. quem proposuit deus reconciliatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum, in patientia dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi. Propitiationis hoc loco & sanguinis meminit, vt Iudæo suadeat in Christo remissionem & iustitiæ comparari, p̄inde dicit: si enim ipsi beluarum sanguine aboleri peccata existimabas, longe magis Christi sanguine fieri id posse credendum est. Propitiatorium autē arce operculum dicebatur, quod Cherubin vtrinque obtegeret, præferbat insuper & naturam ipsam humanam quæ diuinitatis esset velamen. Laudibus præterea ab angelorum cœtu & potestatibus esse rebatur, qui illi subministrarent, propter eam quæ ad deum verum est vnitatem. Proposuit autem dixit, quia fuerat per Iesu Christi sanguinem prædestinata redemptio, vt sanaretur remissio, id est, præcedentium delictorum mortificatio, in sustentatione Christi dei. Nam etsi plurima Christi bonitate fruamur, sumus tamen paralytici & mortui ipsi persimiles. Hęc autem sunt ad dei iustitiæ ostensionem effecta, ne solus ipse appareat iustus, quin & alios peccato demortuos suscitaret, quod potest solus iustificare. Si deus itaque

id facere demonstratur, id est, & decori ducit, & gloriae nobis iustitiam hoc tēpore elargiri, quo & peccata inualuissent, & nobis nil esset spei reliquum, tanq̄ qui morbo paralyssi videremur correpti, & vita perfuncti, quo pacto tu Iudæus cum sis, istiusmodi dei gloriam erubescis? **Ubi ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legē Factorum? Non, sed per legem fidei.** Ostendit nos fide iustificari, vnde & merito Iudæum, inquiring, rogat: Vbi nam tua est gloriatio & animi tumor? Neq̄ em̄ vbi est virtus inquit, quam certe nullam habebat, nisi solam iactantiam, subitoq̄ exclusa est & explosa, hoc est, nullū habet temporis spatium. Fuerat enim vobis ante Christi aduentum in lege hac gloriandū. Impresentiæ vero nulla est ad id oportunitas. Est em̄ lex vestra inutilis plane deprehensa. Si enim illa iustificandi vim habuisset, quid opus nobis Christo fuisset? Dicit forte aliquis: Qua lege fuit gloriatio ista exclusa? Num ab ipsis operibus lege iubente, qui hæc fecerit, viuet in eis? Hæc em̄ lex ipsa Mosaica imperabat: Nequaq̄, inq̄t: Sed à fidei lege, quæ p̄ gratiam nō ex operibus largit iustitiam. Vides vt fidem, legē idcirco appellet, q̄a legis hoc nomē apud Iudæos venerationi habet. Est itaq̄ tibi o Iudæe in fide manendum, quæ iustificari vel solari pōt. **Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum deus tm̄? Nonne ⁊ gentiū? Imo ⁊ gentium. Qm̄ vnus est deus qui iustificabit circuncisionem ex fide, et præputiū per fidem.** Postquam ostendit iustificationē in Christi sanguine, non in operibus legis constare, sinē sermoni facit, inquiring: Arbitramur sane p̄ fidem cunctos iustificatū iri mortales. Neq̄ id dictū grauitè ruleris o Iudæe, quasi absurdū aliquid ex hoc subsequat. Non em̄ cuiusq̄ vnus duntaxat partes curat deus, vt te solū saluum facturū sit, quin vniuersos est hoīes donaturus salute. Hoc loco acerrime Iudæos impudentiæ arguit: vt pote q̄ deū audeant impugnare, cū

Leuit. 18.

non existiment, vel gentes salutē assequi per fidem posse. Non em̄ credunt cōmunem hunc esse cunctōrū hoīm deum, curareq; æque oīa. Vnus igitur est. i. idē Iudæorum & gētium deus, qui & circumcisum nō ex lege, sed fide iustificat: Et qui in præputio est, fidei intercessu admittit. Facta autē circumcisionis & præputij mentione, reperit etiam quę paulo ante dixerat, quibus significabat neq; circumcisio nē neq; præputiū sine operibus quicq; pdesse, quin & obesse potius per se singulas, & vtrasq; demū fide indigere. **Legem ergo destruimus per fidem: Absit. Sed legem statuimus.** Cum fidē Paulus asserendo, legē destrueret, essetq; ppterea Iudæis infestior, p sua prudentia rem lenis, inquit: Legē per fidē statuimus. Nam qd erat legi ppositum, vt hoīem iustificaret, id nequit illa sine fide perficere. Siquidem vt primū quis credidit iustificatur. Non igitur legē destruit fides, sed statuit. Quo verbo iace re illam ostēdit, quam postmodum statuit erexitq;.

Caput III.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraam patrē nostrū secundū carnē? Si enim Abraā ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum. Quid enim scriptura dicit? **Credidit Abraā deo, & reputatū est ei ad iustitiā.** Satiā de fide rationibus firmatis, eāq; demum oibus necessariā fore, vel Abraæ exēplo (cuius maxima esset apud Iudæos autoritas) patefecit. Inquit nāq; Abraam ille, qui tot rebus egregie gestis plurimū claruit, nō ex operibus est, sed fide iustitiā cōsecutus. Patrē autē hunc secundū carnē appellat, vt Iudæos ab ea, prsus (quæ spū sit) cum Abraam ppinquitate excludat. Quinetiā illos cōpellit vt Abraam oibus in rebus sectentur, aitq;: Si em̄ ex operibus iustificatus est ille, gloriā habet, sed nō apud deum, hoc est, gloriari hic potest qui suo labore aliquid egerit, sed non apud deū. Qui vero sit per fidē iustificationē adeptus, & hic gloriā apud deum assequit. Et ideo gloriatur, quia dei

gratia salutem ab eo & beneuolentiam est consecutus. Potest & aliter apud deum in fide quispiã gloriari, cum illum & laudibus effert, agitq; pro fide suscepta gratias, creditq; eidem factu fore facillima, quę fieri non possunt. Fidit itaq; in deo & gloriatur, qui nihil hæsitans de deo q̄ optime sentit, creditq; illi nihil factu esse difficile. *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiã, sed secundum debitum. Ei vero qui nõ operatur, credẽti aut in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiã, sicut ⁊ Dauid dixit. Beatitudinẽ hominis cui deus in acceptũ refert iustitiã sine operibus. Beati quoz remissæ sunt iniquitates, ⁊ quozũ tecta sunt pctã. Beatus hõ cui non imputarit dñs peccatum. Qui operat, inquit mercedem accipit. Quæ credenti cum deberetur, soluta est, tãetsi nihil operetur, & fidẽ præ se tulerit, quæ magni habetur. Vt aut haberi, p̄ cõperto quear, posse hunc deũ, qui impie vixerit, non solũ à tormẽtis eximere, sed iustũ reddere, illud subdit: Credẽti aut in eum q̄ iustificat, & ideo credenti cui fides ad iustitiã reputabitur, videlicet illius fidẽ admittit deus, non ea prop̄t vt mercedem ei depẽdat, sed vt faciat iustum. Num igitur est & hic quippiã allaturus: Fidẽ duntaxat. Cum itaq; abusq; Abram per fidẽ iustificationem huiusmodi fluxisse ostenderit, & Dauid illã inducit, beatum appellãs cui dñs crimen non imputauerit, rẽq; vt augeat magnificat. Nã si beatus est cui gratis remittuntur commissa, longe magis & qui fidẽ pertulerit, iustitiã asseçtur. Dicit aliquis: Haudquaq̄ id asseras velim. Per magnum est em̄ gratis errata dimitti. Is quidẽ dicitq; & beatus haberi potest, cuius missa sint facta delicta. Neq; em̄ beatum hunc faceret, ni gloria insignis esset & clarus. Est nãq; permagna beatitudo hæc, & iustificatione ipsa præstãtior: vtpote quæ p̄ arce quadam bonoz om̄ium habeatur, quæ nobis à dño conferuntur. **Beatitudo ergo hæc in circuncisione manet, an***

etiam in præputio: Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiã, quomodo ergo reputata est: in circũcisione an in præputio? Si beatitudo inq̃t, ei congruit, cui nil criminis ascripserit deus, id est, q̃ sit haud dubie iustificatus, iustior ergo factus est Abraham & plane beatitudinẽ consecutus. Spectandum igitur, qñ sit ille iustificationem adeptus, cũ in circũcisione maneret, an in præputio. Beatitudo ergo in præputiũ cadit, hoc est, præputio magis est q̃ circũcisioni accommodata.

Et signum accepit circũcisionis signaculũ iustitiã fidei, quæ in præputio ẽ, vt sit pater om̃ium credẽtium per præputiũ, vt reputetur ⁊ illis ad iustitiã, ⁊ sit pater circũcisionis non his tm̃, qui sunt ex circũcisione, sed ⁊ his qui sectãtur vestigia fidei, quæ ẽ in præputio patris nostri Abrahæ. Solut q̃d posset inferri obiectũ. Diceret aliquis, si cum in præputio iustificatus est Abrahã, cur ergo & circũcisus est? Inquit igitur circũcisionis signũ p̃ signaculo accepisse, quo & obsignaret & prædicaret suã ex fide iustificationẽ, quã fidẽ, vel dũ in præputio esset, præ se tulisset. Cũ aut̃ duo hæc Abrahæ videantur inesse, p̃putium scilicet & circũcisio, p̃ p̃putium quidẽ, eorũ qui in præputio sunt ostẽditur pater, qui tm̃ reddat ei creditos nil sui absimiles, & ita vt vel illis fides suscepta ad iustitiã computetur, hoc est vt iusti efficiantur. Ex circũcisione etiã pater esse monstrat circũcisionis, hoc est eorũ, qui sunt circũcisi. Est itaq; Abrahã non eorũ modo qui in circũcisione sunt, parẽs, sed om̃ium plane qui suæ fidei, quã esse in præputio cõstat, insistũt vestigijs: hoc est, qui idem q̃d ille & credãt & sentiãt. Credidit em̃ ille resurrectione aliquñ corpora morte confecta, habereq; & deũ ex se vel decrepito semen excitandi facultatem, & filium mox p̃creandi. Huicredit dictorum summa hæc om̃is: Abrahã cũ in præputio esset, & credidit & iustificatus est, ita vt eorum qui in præputio commanent pater sit habitus, Deinceps circũcisionem accepit in

signum eius, quæ in præputio esset fidei, quæ hic etiã cum
 circumcissus esset, seruabat. Fit itaq; vt qñ in præputio non
 desit hæc fides, frustra Iudæi haud secus circumcissionē ia-
 ctare hanc valeant, q̄ hi qui & si sacculū aliq̄ ob signa-
 tum ostendent, vacuus in pecunijs deprehendat. Iudæus
 igitur marsupium gestat circumcissionis signo munitum,
 cum fidei nullam habeat notionem, cuius signaculum est
 circumcisio. Non enim per legē promissio Abraæ
 aut semini eius, vt hæres esset mūdi, sed per iu-
 stitiam fidei. Si em̄ qui ex lege hæredes sunt, ex
 inanita est fides, abolenda est promissio. Ostendit
 iustificationem haudqua q̄ ex lege, sed ex fide fieri. Nunc
 vero asserit Abraæ promissionem non ex lege, sed ex fi-
 dei fuisse equitate effectam. At qualis fuit ista promissio?
 Nempe vt mundi hæres efficeretur, hoc est, vt in eo vni-
 uersus benediceretur orbis terrarum in nationibus. Si em̄
 (inquit) lex fidem donaret, esset hæc fides ex inanita, hoc
 est, inanis prorsus & inutilis esse conuinceret. Quis enim
 vltra illius consequendæ susciperet curam, si lex promissio-
 nem præberet? Nequaquam res ita se habet. Nã Abra-
 am promissionis factus est hæres, non lege. Quippe quæ
 nulla tunc esset, sed fide, quemadmodum & scriptis pro-
 ditum est, credidit Abraã deo. **Lex em̄ irã operatur.** *Gene. 15.*
Ubi em̄ non est lex, nec præuaricatio. Confirmat
 hoc loco promissionē ipsam p̄ legē inanē reddi. Inqt em̄,
 legē sequit præuaricatio, legis vero transgressio irã opatur
 & maledictionē, & supplicium infert. Qui aut̄ supplicio
 fuerit adiudicatus, q̄ pacto poterit mundi hic hæres fieri?
 Ideo ex fide vt secundū gratiã firma sit promissio
 om̄i semini, non ei qui ex lege est solū, sed ei qui ex
 fide est, Abraæ, qui est pater om̄ium nostrū, sicut
 scriptum est: **Quia patrem multarum gentium** *Gene. 17*
posui te ante deum, cui credidisti. Cum constet
 legem iram inducere, ideo Abraam (inquit) fuisse iustiti-
 am & hereditatem adeptum, vt om̄ia per gratiã cedat. At

cui rei conducet hæc gr̃a? nimirum vt promissionē cōfir-
 met. Non em̃ in legis morē vllā habet in se præuaricatio-
 nē, vt quæ semel effecerit, nihil habeāt firmitatis: verum
 cum vniuersa sint in dei cum gr̃a, tum misericordia sita,
 p̃fecto quæ ab eo conferūtur stabilia fore & certa omni
 semini. i. credētibus cunctis existimāda sunt. Neq; his so-
 lum qui ex lege fuerint. i. circuncisis, quinetiā & in præpu-
 tio constitutis, q̃ semē Abraæ sunt, & ijdē ex fide: ita fit, vt
 qui fide caruerint, neq; eius ex semine arguantur, p̃ducti.
 Qui oīm nostrum est parens, credētium. .s. quemadmo-
 dum scriptum est, quia patrē multarum gentium te con-
 stitui coram deo cui credidit. Horū talis est sensus: Abraā
 cunctorū est pater ante deum, id est ad instar dei est pater.
 Et quemadmodum ille est oīm parens, ita & is non natu-
 rali sanguinis nexu, sed fidei propinqtate cunctorum est
 genitor. Propterea & illud adiecit, cui credidit, vt arguat
 hunc pro præstita fide in præmium accepisse vt pater oī-
 um fieret. Quod si hunc Iudæus ipse haudquaquā admise-
 ris, imminuisti proculdubio honorem, quem ille est ex fi-
 de promeritus. qui viuificat mortuos, et vocat ea
 quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Quod supra
 dixerat, hoc loco confirmat credidisse scilicet Abraam,
 posse deum & huius corpus demortuum excitare, redde-
 req; & illi seminis genitalis vigorem. Idcirco nunc inqt, q̃
 viuificat mortuos. Illud vero, qui vocat ea quæ non sunt,
 tanquam ea quæ sunt, ideo intulit, vt ostendat deo nihil
 prorsus impossibile, vel eos Abraæ liberos facere, qui nō
 essent Abraæ liberi: & senescentis demortuā vere naturā,
 ad filios procreandos habilem reddere. Nec sane qui de-
 ducit, inquit, sed qui vocat. Nam quemadmodum nobis
 difficile est, suis nominibus appellare quæ visuntur & cō-
 stant, sic illi facile quæ nusquam sunt, constituere. Qui
 contra spem in spem credidit, vt fieret pater mul-
 tarum gentium, Nequaquā (inqt) existimes fuisse hono-
 ribus Abraam temere insignitum. Qui em̃ fieri aliter po-

terat, qui spem præter humanã diuinã præstitit fidẽ, futurum se multarũ gentium patrẽ, nec Ismaelitarum quidẽ, qui ex se non fide, sed natura fluxissent, sed eorum qui fide sui similes forent. secundum quod dictũ est ei: Sic erit semẽ tuum, sicut stellæ cæli, & sicut arena maris, & non est infirmatus fide, nec cõsiderauit corpus suum emortuum, cum fere centũ annorum esset, & emortuã Saræ vuluam: in re promissionẽ etiam dei non hæsitauit diffidẽtia, sed cõfortatus est fide, dãs gloriã deo, plenissime sciẽs, quia quæ cumq; promisit deus, potens est & facere. Illud quod paulo ante dixit, spem præter oẽm humanã, diuinã Abraam fuisse potestati confisum, hoc loco confirmat: videlicet, qd denuntiatũ illi fuisset, semen eius vt astra cæli futurũ, & vt maris arena. Ipse q; nil fide infirmus, quin ea vel enixe seruata, nulla sui corporis ratione habita, qd esset ætate multa confectũ, nec Saræ vulua considerata, duplici mortificatiõẽ affecta. i. senio & sterilitate demortua. Non hæsitauit, hoc est, nil prorsus habuit quod ille ambigeret, quin statim per fidẽ fortior est effectus. Aduerte autẽ quemadmodum asserat magnis animi viribus indigere credentem. Fuẽretñ nõnulli, qui fidẽ eo parui existimarent, quia nihil in se præferat difficultatis: opera vero ob id magnificiant, quia plurimũ habent sudoris, firmitatemq; & robur exposcunt. Necessarius (inquit) credenti erit excelsus & fortis animus, vt diffidentie repellat suggestiones. Siquidem Abraam vt fide inualuit, deo retulit gratias, nil humanis (inquit) fisus est verbis, quin ea quæ digna dei sunt gloria contẽplatus, credidit illum indubitanter facere posse quæ fieri nequirent: quod sane in dei gloriã cedit. Qui igit deo fidem non adhibuerit, sed heres & dubius pleraq; animo versat, nullã refert gloriã deo. Ideo reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed etiam propter nos,

quibus reputabitur credentibus in eū qui suscitauit Iesum Christū dominū nostrū a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationē nostrā. Cū magna quædā de Abraā explicasset, neq; forte occurrens inquit: Quid nra hoc interest: sic subdit, qm̄ nostri ob gratiam scripta hæc sunt, & ad iustitiā nobis fides ista concedet, hanc isto modo paremus in eum credentes, qui & Iesum a mortuis reuocauit. Quod si subdubius maneat, q̄ pacto poteris adipisci salutē: noscendus præterea, qui tua omnia aboleuit delicta, qui nullo suo facinore, sed ob mundi errata mortem oppetiit. Cum itaq; prorsus innoxius perfunctus est vita, merito etiā resurrexit. Quo enim pacto qui sit peccati immunis, detineri apud inferos potuit? Mortuus igitur est & excitatus a morte, vt a prauis nos facinoribus eximat, & iustos reddat. Vt igitur Abraam, cū eius esset corpus demortuum, vigorem pristinum recuperaturum se credidit, sic ipse pro certo habeas vclim, Iesum & mortem obiisse, & ad vitam fuisse a mortuis reuocatum, quod tibi haud dubie vt tuo progenitori iustitiæ tribuetur.

Caput . V .

Iustificati igitur ex fide, pacē habeamus ad deum, per dominum nostrū Iesum Christū, per quem accessum habemus per fidē in gratiam istam, in qua stamus, et gloriatur, in spe gloriæ dei. De mō viuendi hoc loco differit. Nā cum de fide magna quædam dixisset, & opera verbis extenuasset, ne defides forte efficiamur, & nihil agendo inhæsisse inerti otio videamur, refert demum quemadmodū ducenda sit vita. Cum enim (inquit) iustitiā nobis attulit fides, nequa q̄ ultra peccandū erit, quin potius pacē cum deo conciliemus, & vitam hanc ita degamus, vt illum oblectet. Quo pacto in ges fieri hoc liceret: Nimirū per Iesum Christum dñm nostrum. Is em̄ nobis (quos, cum delictis ob-

stringeremur, iustificauit) opē est simul & operā prāstitur
 rus, vt in iustitia perseueremus, eoq; ad illū accessum ha-
 buimus. Quod si longius nos aberrantes reduxit, longe
 magis adeuntes se detinebit. Inuexit autē nos in hanc gra-
 tiā, quo pacto? In fide scilicet. i. cum fidē intulissimus. Ve-
 rum quæ ista est gratia? Bonorū in q̄ omnium quæ nobis
 per baptismū obuēniūt, assecutio. In q̄ stamus, hoc est, in
 qua obfirmati & stabiles sumus. Permanent nanq; bona
 illa cælestia, nec casum aliquem patiunt, nec solum eorū
 quæ consecuti iā sumus, est nobis firma possessio, sed alia
 capiendi spes est. Gloriamur em̄ (inquit) in spe bonorum,
 videlicet quæ in nos sunt conferēda. Quæ cum ad dei glo-
 riam faciant, nobis vt conferantur necesse est: & si minus
 nostri ob gratiam, vt illi tñ gloria deferatur. Non solū
 autem, sed gloriemur in tribulationibus, scientes
 quoniam tribulatio patiētiam operatur, patiētia autē
 probationē, probatio vero spem, spes autē non confundit.
 Non solum (inquit) futuris in bonis nos gloriamur, sed (quod prāstantius est) & in præsenti-
 bus hisce nostris angustijs. Neq; enim id iniquo ferē-
 dum est animo, quod angimur ipsi & vrgemur, cū Chri-
 stiani potius sit hæc gloriatio. Quo pacto? Nimirū quia
 pressura patientiam parit: patientia vero eū qui fuerit op-
 pressus, probatissimum reddit. Qui vtro de se experimē-
 tum dederit suæ conscientiaē bonitati cōfusus, quia dei ob
 gratiam malis plurimis vrgatur, sperat haud dubia pro
 his præmia se recepturum, cuiusmodi spes nec labit vnq̄,
 nec sperantem confundit, nec fallit. Siquidem rerum hu-
 manarum spes omnis, cum exitum qui sperabatur nacta
 non fuerit, confusionē affert in se confidentibus. Quod
 tamen haudquāq; ea spe quæ in ea sit habita, potest con-
 tingere. Ille nanq; nobis, cum immortalis & bonus sit, lar-
 giturus est bona. Quæ vtq; se capientibus pariūt vitam,
 qua vel defuncti fruuntur. Quo fit, vt nihil impediāt
 quo minus vobis ad vota succedat spes ista in deo sita.

quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Confirmat quæ nobis à charitate ipsa, quæ erga nos deus ostendit, sunt obuentura. Quasi in huiusmodi (inquit) nil diffidas, non enim bonorum cælestiū spes ipsa cōcidet. Qui enim nos adeo est charitate complexus, vt per spiritū sanctum vel nulla nostra industria, dei filios fecerit, quo pacto post multos labores non palma & coronis donabit? Diffusa est itaq; charitas dei in cordibus nostris, hoc est, abundans & opulēta est visa, spiritum nobis in corde habentibus, quem ipse immiserit. Accedat etiam quod Christus, cum infirmi essemus secūdum tēpus, pro impijs mortuus est. Vix enim pro iusto quis moritur. Nā pro bono forsitan quis audeat mori. Commēdat autem suam charitatem deus in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis igitur iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum, Dixerat dei charitatē in cordibus p̄ sp̄m̄ sanctū præferri, quē ipse cōtulerat. Exprimat præterea charitatis ipsius diuinæ magnitudinē, ob eam quā Christus nostri gr̄a, qui sumus infirmiores, hoc est, qui deliquimus, subiit mortē. Siquidē infirmitas ipsa peccata præterdit, quemadmodū & iustitiā sanitas. Nec solū pro peccatoribus ille, sed etiā pro impijs vltro mortem adiuit, quod sane debet maius videri, tametsi pro iusto vix quispiā morietur. Præferit itaq; amoris immensitas eius, q̄ voluit pro delinquētib; nobis & impijs mortem obire. Secundum vero tempus, hoc est, tempore decenti & destinato. Cum enim oportunū est visum, mortuus est. Quod si ex charitate mortem ille perpessus est, & per mortem iustificauit, longe magis hoc tempore ab ira nos iutabit: quippe quos iā iustificarit. Cōtulit em̄ quod præstantius videbat, iustificationē videlicet, & ab ira nos demū vtrū sit nec ne exēpturus addubitamus? a qua ira

cum erimus liberi, & bona est ob ingentem suam in nos
 charitatem daturus. **S**i enim cum inimici essemus
 recōciliati sumus deo per mortem filii eius, mul-
 to magis recōciliati salui erimus in vita ipsius.
 Videt de rebus iisdē habere sermonē, tametsi diuersa sint
 sensa, quæ cōparationibus exprimunt. Superius nanq̄ il-
 lud, esse nos scilicet peccatis obstrictos, proposuit, dein
 ceptus iustificari subijciens per cōparationem intulit, cum
 peccatores essemus iustificauit per mortē, & longe magis
 iustificatos saluabit. Nunc vero & Christi vitā & mortem
 repetens, rursus cōparando explicat sensum hoc pacto,
 inquit: Tunc quidē cōciliati per Christi sanguinem &
 mortem fuimus, nunc vero eius in vita haud salui efficie-
 mur? Qui em̄ nec proprio filio pepercit, qui illū morti cō-
 ciliandi nos gratia obrulit, nonne vel impræsentiariū ma-
 xime illius in vita saluos nos reddet? **N**on solum aut̄,
 sed ⁊ gloriāmur in deo per dñm nostrū Iesum
 Christū, per quem recōciliationem accepimus.
 Non modo (inquit) salutē sumus iā consecuti, quin etiam
 gloriāmur in deo, id solum, q̄a cum impij fuissetus, salui
 sumus iā redditi, & per vnigeniti sanguinē gloriāmur, &
 per dñm Iesum, quippe cum ipse sit huiusce nobis glorie
 causa, qui & conciliatiōis fuerit. **P**ropterea sicut per
 vnum hominem in hunc mundum peccatum in-
 trauit, ⁊ per peccatum mors, ita in oēs homines
 mors ipsa pertransiit in quo oēs peccauerunt.
 Cum iustificauit nos dñs Iesus dixisset, ad ipsius mali ra-
 dicem diuertit, peccatū videlicet & mortem, indicatq̄ id
 vtrunq̄ vnus hominis Adæ vitio inuasisse mūdum, abs-
 cessisseq̄ item hominis vnus (.i. Christi) virtute. Quid ve-
 ro illud tibi: In quo oēs peccauerunt velis, explicabo: In
 Adam scilicet oēs homines deliquerunt. Nā eo labēte, vel
 qui deligno nihil edissent, suo crimine mortales sunt fa-
 cti, perinde ac si ipsi forent peccato obnoxij, quia ille pec-
 casset. **U**sque enim ad legem peccatū erat in hoc

mundo. Peccatū autē non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnavit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiā in eos qui nō peccauerūt, in similitudinē præuaricatiōis Adæ qui est forma futuri. Arguere nitit, q̄ de ligno nec māducaissent, neq̄ q̄ pari cum Adā obstringi facinore, alioqui ob Adæ peccatū habere pro peccatoribus, & fuisse mortales effectos, id ipsum hoc pacto confirmans: Ad legis vsq; promulgationem, regnavit peccatum, hoc est, anteq̄ lex ederetur. Querit aliquis, quo ergo pacto committebatur: Nimirū non ex legis præuaricatione, quod enim erat futurum peccati genus lege non edita: Tunc enim delictum admitti existimatur, cum leges conduntur; quas homines aliquñ trāsgressi, dicuntur fuisse in crimen collapsi. Mors autem ad Moysen vsq; regnavit. i. anteq̄ lex vlla ferretur, nec profecto illa vnq̄ regnasset, ni aliquod extitisset, quod hanc cōfirmasset peccatum. Cum autem perspicuum sit, ex legis transgressu quæ nulla esset, nondum deriuasse peccatum, relinquitur sane Adæ fuisse præuaricationem, quæ occasionem attulerit, qua mors ipsa vel in eos regnaret, qui quantum in se esset nil deliquissent. Qui enim non legem accepit, neq; illam transgressus est, haudquaq̄ dicitur facinus commisisse. Veruntamen præuaricantis Adæ similitudine vel cæteri omnes crimine obstringūtur, & cū Adā (q̄ forma est Chri) tanq̄ progenitore sūt peccati participes. Nam quemadmodū Adam ille vetustior, cūctos vel immerentes, crimini suo fecit obnoxios, sic Christus oēs iustificauit, vel si iustificationem minus essent commeriti, & Adā idcirco est forma futuri, hoc est, Christi. Sed non sicut delictum ita ⁊ donum. Si enim vnus delicto multi mortui sunt, longemagis gratia ⁊ donum in gratia vnus hominis in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita ⁊ donum. Nam iudicium ex vno in condēnationem, gratia autē ex multis delictis in iusti-

ficationem, Non modo (inquit) tantum profuit Chri-
 stus, quantum Adam offecit. Si enim peccati tanta vis
 fuit, vt delinquente vno, vel cæteri omnes nullo admissio
 crimine, quia ortum ex eo duntaxat habuissent, damna-
 rentur, longe magis dei gratia & parris: nec huius solum,
 sed filij in super in multos affatim defluxit. Nec tanti illud
 est dei munus, quanti ob vnus erratum damnatio, id est,
 addictum damnationi peccatum, quod ex Adam vno
 manauerit. In damnationem, id est, in mortem. Vel quia
 eius posteris, multum incrementibus vitij, tanopere sunt
 euecti ad scelera, vt non solum delictis, verum & morti-
 bus infecerint homines. Gratia autem ex multis delictis
 in iustificationem, hoc est, gratia non modo pristinum il-
 lud deleuit peccatum, quin & reliqua sustulit mala, quæ
 postmodum inuasere mortales, quippe cum crimina quæ
 post præuaricationem sunt consecuta prorsus dissolue-
 rit, nobis ad iustitiam cessit. Si enim in vnus de-
 licto, mors regnavit per vnum, multo magis
 abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ, ac-
 cipientes in vitam, regnabunt per vnum Je-
 sum Christum. Igitur sicut per vnus delictum
 omnes homines in condemnationem vitæ. Si
 enim (inquit) de ligno homine vno gustante, mors ipsa
 regnavit, longe magis & nos qui gratiæ sumus huberta-
 tem & abundantiam nacti, & iustitiam consecuti per
 vnum Christum Iesum, & vita potiemur & regno, cuius
 & fratres sumus effecti, & vnus panis participes, nec se-
 cus illi inhæsimus quæ capî i corpus. Neque enim simplici ali-
 quo & vnico bono affecti iam sumus, vt quicquam sit
 de futura gloria hæsitandum, sed gratiæ abundantia bo-
 na nobis impertit, qui haud secus habēdi sumus, ac alius
 quispiam qui aris alieni sit obstrictus magnitudine, vbi
 cum liberis & vxore in carcerem truditur, non solū carce-
 re & debita pecunia liberetur, sed donetur etiam talentis
 mille, inuectusque in regiā aulam, dignetur honore amplissi-

ROMA, 8.

et 12.

1. Cor. 10.

et 12.

mo, sicq; demum ab imperatore in filiū adoptet. Vt itaq; sensum concludat, sic inquit: Igit̃ sicut per vnus delictum oēs homines pereunt, sic per vnus iustitiā, in oēs homines diffundit̃ gratia, hisq; & iustificationem pro peccato condonat, & vitā pro morte. Sicut em̃ per inobediētiā vnus hominis peccatores constituti sunt multi, ita ⁊ per vnus obedientiā iusti constituntur multi. Non em̃ rei eiusdem repetitio est, vt apparet, sed cū diceret superius, sicut per vnus delictū, sic p vnus iustitiam. Nūc quid sit vnus delictum interpretat̃, exprimitq; quid inobediētia sit, per quā constituti sunt peccatores multi .i. hoīes supplicijs obnoxij & mortis rei. Quid ue sit vnus (.i. Christi) iustitia, aitq; hanc esse mortis obedientiā & crucis mortē, per quam obedientia, morte contrita ex morte sumus erepti damnatione. **L**ex autem subintravit, vt abundaret delictum. **U**bi autē abundauit delictum, superabundauit ⁊ gratia. Postq̃ Adā culpa ostendit fuisse oēs damnationi adiudicatos, Christi vero iustitia salutem adeptos, iure quis posset ambigere quærereq;, Quid ergo tot seculis lex ipsa effecit, si iustitiā nobis impertitus est Christus? Inquit igit̃ legē subintrasse, hoc est, ad tempus aliquod fuisse hanc traditā: nō vt prior ipsa iustificaret, quippe quæ subiens, peccatū potius accumulauit. Multa em̃ iniunxit, quæ cum homines transilirent, augebat̃ delictū. Lex itaq; tradita est imminuendi gratia tollendiq; praua facinora. Habuit tñ longe diuersum rei euentū, hominum sane, non legis incuria. Cū itaq; per legem abundauit peccatū, superabundauit tñ p Christū & grā, quæ non solū à peccatis arceret, quin & iustitiā largiretur, cælestesq; faceret homines, & in dei filios adoptaret, ideoq; non abundasse, sed superabundasse dixit, vt eius gr̃e exprimeret hubertatē. **U**t sicut regnauit peccatum in mortē, ita ⁊ gratia regnet per iustitiam in vitā æternam. Cū superabundare gratiam diceret, & rei indicat rationem, ne diffidamus, inquitq;

ad instar regni alicuius se habere peccatum, mortem vero in militis armati morem. Si nobis igitur dñatur peccatum, q̄ mortem habeat sub se militantem, longe magis & gratia in nos imperium est habitura, quę iustitiã duceat de lic̄ti perniciem. Quod cū perdiderit, & morti sit inreritū allatura, & vitā inductura sempiternā, & q̄si acie vtrinq; instructa, peccatū quidem pro milite mortē habebat, gratia vero iniustitiã sustulit. Igit̄ iustitia quod regnaret peccatum, & mors vna cum peccato, ita effectum est, vt vita sit sempiterna inducta.

Caput VI.

Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Qui em̄ mortui peccato sumus, quo pacto adhuc viuemus in illo? Cum dixisset, vbi abundauit peccatū, superabūdauit & gr̄a, dicturus est forsitan aliquis, Nil ergo cōmittere desinamus, vt in crescente delicto, cōcrescat & gratia. Id igit̄ hunc in modum nunc soluit, Absit inquit, quod prohibentis est. Idq; Paulus dictum in rebus solet absurde admodū p̄ alios affirmatis, v̄surpare. Ita mox subdit, quia peccato mortui sumus, id est, quantum in eo est morti adiudicamur, ergo nec vltra illi gerēdus ē mos. Verum quo pacto in delicto viuemus, cum illi scilicet ita afficimur, vt ei obtēperemus? Ex eo aut̄ nouimus fidelē oēm esse baptismatis gratia peccato demortuū, eundēq; si negligentius agat, excitatum tandem & ad vitam redactum, vt cum delicto feratur in præcept, vt impiger contra & diligens apud se semper mortificationem huiusmodi seruat, peccatōque imperat, & illi non obsequitur. An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati sumus in Christo Jesu in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum ipso per baptismū in mortem, vt quō surrexit Christus a mortuis per gloriã patris, & nos in nouitate vitę ambulemus. Confirmat quemadmodum peccato

mortui sumus, per baptismū videlicet. Sumus em̄ in Chri-
 sti morte nos baptizati, hoc est, vt ille morte affectus est,
 & nos moriemur. Baptisma em̄ in nobis eū obtinet locū,
 quē crux ipsa & sepultura in Christo. Ille namq; carni &
 mortuus est & surrexit, nos vero peccato morientes, vir-
 tuti sumus resurrecturi, vt quēadmodum Christus carni
 surrexit à mortuis per gloriā patris, hoc est, per suā diuini-
 tatem (patris em̄ est gloria filius) sic & nos per aliā quan-
 dam surgamus resurrectionem, i. per vitæ nouitatē. Sic &
 mæchus aliquis & lasciuus cum sit continētor, & si mor-
 tuus fuerat, resurrexisse dicit, confecta nequitia & excita-
 ra virtute. **Si em̄ complātati facti sumus similitu-
 dini mortis eius, simul ⁊ resurrectionis erimus,**
**hoc sciētes, quia vetus homo noster simul cruci-
 fixus est, vt destruat corpus peccati, vt vltra
 non seruiamus peccato.** Nō em̄ dixit, qm̄ participes
 sumus similitudinis mortis suæ effecti, sed cōplantati, vt
 ipsius plantæ noīe & fructū simul ostendat. Dñi em̄ cor-
 pus cum esset in terris sepulturæ mandatū, fructum pro-
 tulit. Et qm̄ in terra ille, nos vero sumus in aq̄ sepulti. Et
 ipsi quidē peccato, ille corpore. Propterea non morte di-
 xit, sed mortis similitudine, qui etiā vel resurrectionis par-
 ticipes erimus, & vitæ illius sempiternæ heredes. Quia bo-
 nis operibus resurrectionē pertulimus. Nā & vetus ille
 noster homo, i. nequitia, simul est cruci affixus: hoc est,
 haud secus q̄ Chri corpus suspēsū patibulo, baptismo
 est consepultus, vt corpus peccati destruat. Vel etiā dixit
 nequitia, quæ varijs modis cōposita sit, tanq̄ vnū sit cor-
 pus, vel quod ex ea in illa corpus hoc nostrum prætendit,
 in peccata procliuē, & ideo inferat, vt nō vltra seruiamus
 peccato: velim autē corpus hoc nrm̄ morte affici, nō vt in-
 tereat, sed vt nō delinquat. **Qui em̄ mortuus est pec-
 cato, iustificatus est a peccato.** De quouis hoīm̄ hæc
 loquitur. Nam quemadmodum qui hac sit vita perfun-
 ctus, a peccato iustificatur, id est, soluitur & liberatur, sic

& ipse qui sis baptismo perfusus & peccato demortuus
 in hac morte persistas necesse est. Si autē mortui su-
 mus cum Christo, credimus quia simul etiā vi-
 uemus cum eo. Scientes quia Christus resur-
 gens a mortuis, iam nō moritur, mors illi vltra
 non dominabitur. Quod enim mortuus est, pec-
 cato mortuus est semel: quod autem viuit, viuit
 deo. Ita ⁊ ipsi existimate vos mortuos quidem
 esse peccato, viuētes autē deo in Christo Iesu do-
 mino nostro. Videtur hoc loco Apostolus lōgiori ora-
 tione prouectus, quod tamen haud ita se habet. Superius
 nanq; differuit oportere nos semper peccato esse demor-
 tuos. Nunc vero vt in nobis ipsis vitæ illius diuinæ haben-
 da sit resurrectio. Nā si cum Christo mortē per baptisma
 obiimus, credimus tamē nos vel vitæ ipsius nouitate re-
 surrectionem assequi posse, nobis perpetuo affuturam.
 Christus siquidem non amplius moriturus, viuit in sem-
 piternū. Et quia mortuus sit, peccato dicit obisse, hoc est,
 nostris erratis, tametsi morti non esset obnoxius. Quod
 autē viuit, viuit deo. i. diuinæ potentiae. In dei enim & pa-
 tris virtute vitam agit perpetuā. Et quoniā non iterato
 moriturus est Christus, nec ipsi quidem secūdo mortem
 baptisimi ob gratiam patiemur, maneamus igitur in prio-
 ribus, hoc est, in morte quidem peccati, resurrectionē ve-
 ro eius quæ secundū deum est vitæ, hoc est, in Christo Ie-
 su adipiscemur. i. illius ope. Qui enim vel mortuos susci-
 tauit, lōge magis & viuos in vita tutabit. Non ergo re-
 gnet peccatū in vestro mortali corpore, vt obedi-
 atis illi in cōcupiscentijs eius. Post q̄ sat patefecit,
 nos nec violentia vlla, nec necessitate coercitos, sed volū-
 tarios ab ipsa neq̄tia detineri, nequa q̄ hmōi intulit. Ne sci-
 licet tyrannidem in vos peccatū exercent, sed minime re-
 gnet. Rex siquidē volentibus p̄sident. Cū vero in nrō mor-
 tali corpore (inquit) duo quædā prætendit, alterū q̄a mi-
 nus stabiles sunt corporis voluptates, q̄pe quod morta-

le fit & non diuturnum. Quo fit, vt nihil illi quo diu lætandum fit possit accidere, neq; quæ laboriosa sunt tolerat. Vnde nec ei licebit tristitia quæq; vel agonē defugere, quæ sunt plerunq; voluptatibus preuia. Altero aut nos cōmonefacit mortalitatē hęc à delicto fuisse corpori inditam. Noli ergo morem ei amplius gerere, quod mortē inducit. At quale est peccati regnū? Tunc quidem illud vī debet potiri imperio, cū in his ei obtēperabimus, quæ & voluptatis sunt & corporis concupiscentiæ. Fit itaq; vt nihil officiat corpus, sed id quod ad peccandū præstat obsequiū maxime noceat. Aduerte aut quā simus ipsi à Christo gratiā consecuti. Deliquit vtiq; Adā immortale corpus sortitus: nos vero & si mortali obducimur, peccata simul & vitia superamus. **Nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos ipsos deo tanq; ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ deo.** Vbi nā gentium sunt Manichæi, qui corpus suapte natura nequā & improbū adstruebant, cū constet armorū loco id esse. Arma vero mediū teneant, virtutē inter & vitia. Militi siquidem ad ciues tutandos sica concedit. A prædonibus vero ad ciues perdendos ferrū arripit. Nolite ergo exhibere mēbra vī arma iniquitatis peccato (qui em̄ deliquit, in proximū sæpe, in seipsum semper nequiter agit) sed deo exhibete, plane discernentes, q̄tum inter deum & peccatū interfit, vel quæ sit conditio potior: peccati ne, quod afferat mortē, ingū subire, an dei, qui vitā. Cum vero arma iustitię membra ipsa appellat, & simul quod paulo añ dictum est patefacit, nō esse corpus per se iniquū: siquidem pōt illud ad iustitiæ arma cōverti, simul etiā vt ostendat imminere & bellum, ob idq; sub deo duce militiā exercendā, & arma fore in animæ defensionē exponenda. **Non em̄ sub lege estis, sed sub gratia.** Corpus (inquit) hoc vestrum añ Christi aduentū facile à delicto expugnabat. Neq; em̄ spūs aderat opem laturus, neq; qui peccatū vim trucidan

di haberet baptismus. Propterea neq; lex, quæ faciēda in-
iungeret, quicq̄ proficiebat. Cū vero Christus in mundū
prodisset, facilior facta ē colluctādi potestas. Vnde eo a-
crius nobis sunt illata certamina, q̄ maiora sunt transmis-
sa subsidia. Nullum igit̄ in nos imperium habet peccatū,
nisi enixius ipsi succubuerimus: quippe q̄bus nulla sit im-
posita lex, quæ iubeat solum & nihil afferat opis. Sed gr̄a
contributa, quæ superioribus delictis omissis, de bonis fu-
turis faciat certiores. **Quid ergo? Peccabimus, qm̄
non sumus sub lege sed sub gratia? Absit. Nesci-
tis qm̄ cui exhibuistis vos seruos ad obediē-
dū, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad
mortē, siue obediōis ad iustitiā.** Vbiq; occurri pos-
se obiectionibus Paulus suspicat, ideoq; illas & inducit &
soluit. **Quemadmodū illud cū, absit, inquit, deinde perfa-
cilem nobis arguit esse peccandi abstinentiam, pernoscite
itaq; vtrū sit satius, peccati ne obstringi nos seruitute, vltroq;
illud adire (Id em̄ cum exhibete inquit, prætendit, &
mortē lucrifacere. i. immortale supplicium nobis parare. Si
quidem Adæ peccatum mortem peperit corporis, præ-
sens vero delictū mortem intulit sempiternā. i. perpetuis
homines supplicij tradidit) An Christo obtemperare, iu-
stitiamq; & quæ hanc consequunt̄ bona adipisci? Gra-
tias autem deo quod fuistis serui peccati: obedi-
stis aut̄ ex corde in eā formā doctrinæ in qua tra-
dicti estis. Ideo inquit, deo habendæ sunt gratiæ, qm̄ nō
humanæ illud, sed diuinæ potentia est, fuisse vos è tantis
erutos malis. Non em̄ coacti, sed volūtarij & ex corde ob-
temperastis. Non ergo vobis pristina illa repetenda sunt
mala, à quibus sponte iam dudum defeceritis. Ostendit
præterea cum fuerint non iniuri ad bonum traducti, esse
id omne diuinæ gratiæ ascribendum. Traditi estis. i. à deo
deducti estis in formā doctrinæ. Qualis aut̄ sit doctrinæ
hæc forma, si quæras, certe vitā, dixerim rectorē, & bonis
operibus incumbētē. **Liberati aut̄ a peccato, serui****

facti estis iustitiæ. Humanū dico propter infirmitatē carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis mēbra vestra seruire inmunditijs, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete mēbra vestra seruire iustitiæ in sanctificationē. Duplici estis à deo affecti bñficio: & quæ estis à tanta scelerū sceleritate erepti, tū etiā quia vobis permissum est iustitiæ inseruire, quod sane vobis ad gloriā cedit non mediocre. Cum vero esset illi dicendum, quā diu peccato obtēperastis, tādū & deo prestare obsequium, anticipās (inquit) humanū dico. i. tenue quid & exiguū & vestræ infirmitati conueniens: Nā & si lōge magis deo sit quā peccatis inseruendū, ob vestram tñ infirmitatem, vel parē eius quam delicto exhibuistis, deo prestare nunc seruitutē. Videte quā perspicuū id obsequium fecerit, quod vltro impendamus, cum inquit: Quemadmodum exhibuistis mēbra v̄ra in seruitutē, tanquā vos ipsi mācipantes peccato immunditiæ iugū subistis, incestus videlicet, adulteri, & rerum earū quæ nequeunt, cum obsecra sint, explicari, ramentis cū de sola immunditia dixerim, de quouis scelere dictum velim, ut prope quæ ad omnes per hunc ipsum sermonē commune quod habeat ad iniquitatē .i. cum nequitia plurimū studeatis. Neque enim cum facinus aliquod vñ admittetis illo contenti, reliquis per vos finis imponebat, sed scelus vñ aliud succedebat, ut vestra nequitia in maius excresceret, pari ergo mensura exhibete membra hæc v̄ra iustitiæ inseruire: hoc est, omni virtute contendite, ut continēter & sanctē pro pristina illa immunditia quod reliquum vobis est vitæ degatis. **Cū enim essetis serui peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructū habuistis tūc in illis, in quibus nūc erubescitis: Nā finis illoꝝ mors est.** Cum in nequitia (inquit) versabamini, eratis à iustitia soluti & liberi, hoc est, non illi subiecti, eidemque obsequi aberat omnino voluntas, sed procul ab ea ferebamini. Nunc vero iustitiæ hujc seruietes, nil prorsus eritis peccati seruitute detēti,

quæ præterea ex ea cepistis immunditiæ fructum? Præter pudorē profecto nullum. At quid illi erubescerent? Olim nimirum commissæ & praua facinora, quorum finis mors est. Quæ & si corporalis plerumque esse deprehenditur, animæ tamen ad perniciem semper est & interitum. Factum est tamen, ut mortem huiusmodi euaseritis munere dei singulari. Pudor vero ille perutilis & in vobis restiterit: quippe quos præteritorum nunc pudeat scelerum. Hunc vero liberati a peccato, seruati facti deo, habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem vero vitam æternam. Stipendia enim peccati mors. Gratia autem dei, vita æterna in Christo Jesu domino nostro. Ex delicti operibus, qui sequitur fructus erubescētia est: Ex iustitiæ vero actionibus, sanctificatio, puritas & castimonia in fructum obuenient: illius finis mors est, huius vita perpetua. Delicti stipendium mors est. Stipendium vero pecunia dicitur, quæ militibus à principe ad comestum dependitur. Peccatum igitur nobis quos seruos habuerat, seruitutis in præmiū mortem retribuebat. Gratiā autem non mercedem dixit à deo futurā, pinde ac si inquit: Non enim labor accipitis præmia, sed per gratiā fiunt hæc omnia in Christo Jesu, quæ hæc operatur & facit.

Caput VII.

Aignozatis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quam toto tempore viuunt. Nam quæ sub viro est mulier, viuenti viro alligata est lege. Sicut mortuus fuerit vir eius, soluta est a lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro. Omnis a moralitate, ad legum sanctionem transgreditur ostenditque non ultra debere hos esse legi obnoxios. Lex enim, inquit ens cuius vos notionem habetis, in hominem dominatur, quamdiu vitam hanc duxerit: in mortuos vero, nullum habet imperium. Fit itaque ut ipsi legi mortui sitis, cum nihil illa in vobis habeat potestatis, id ipsum autem exemplis corroborat. Viro enim (inquiens) mortuo, mulieri facultas est alteri se

viro coniungere: sic & hoc loco, lex ipsa viro similis potest videri, vos vero feminae, proinde vt ita prosequeret exigebat orō. Itaq; fratres nihil amplius vobis lex dominatur, quia mortua sit. Abstinet tamen huiusmodi dicere, ne Iudaeos offenderet, sed mulierem inducit, sub cuius persona Iudaeos ipsos expressit: vt quemadmodum illa viro hac vita defuncto libertatem adepta est, sic & Iudaei lege cessante, legis sunt potestate exēpti. Itaq; fratres mei mortificati & vos estis legi per corpus Christi, vt sitis vos alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus deo. Si mortui fueritis ipsi effecti, nequam sub lege estis. Nā si viro iam mortuo non vltra est mulier obligata, lōge magis cum & ipsa è vita abscesserit, à legis erit iugo soluta. Estote ergo & vos à lege liberi per Christi corpus cruci pro nobis suffixum. Ideo nanq; hoc corpus fuit morte affectum, vt legi vos morientes sub altero sitis, qui v estri ob gratiam & mortuus sit & resurrexit. Lex enim vbi semel interiit, vita non amplius fruitur: Christus vero moriens viuuit, nequaquam ergo vobis licebit ab eo deficere qui viuens sit. At quid nobis inde lucri obueniet? Nēpe vt deo fructificemus, hoc est, vt ex eo quod cum Christo iniuimus scēdere, deo rectas pariamus actiones. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum quae per legē erant, operabantur in membris nostris, vt morti fructificarent. Cū ostēdisset legem nihil nobis proficere ad vitia corporis euitanda, propterea quia commonefaciat duntaxat vt recte viuatur, non demat vitia, mox illud subdit, Cum essemus, inquit, in carnis vita per praua quaedam facinora, peccatorum passiones, quae nobis per legem innotuerūt, per animam in nostris membris operabant. Neq; enim apertius dixit membra ipsa nequitiam exercuisse, ne praebeat carnē criminandi occasionem. Anima siquidem citharistę loco habenda est, mēbra vero pro cithara: quā si ineptus forte ille pulsauerit, & ipsa inconcinnū sonū reddat necesse est.

Si legi itaq; ipsi subijcitur, cū minus liceat vitia nobis defugere, morti praua opa gignimus. Nūc autē soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, et nō in vetustate literæ. Non em̄ dixit legē fuisse irritam redditam & inane, ne Iudæos lacefferet, sed ipsi (in q̄t) sumus à lege soluti, i. moriēdo dimissi, & in libertatem redacti, & mortui & immobiles ad eam rē facti, q̄ antea tenebamur, p̄c̄m scilicet. In hoc em̄ eram⁹ q̄si vinculis irretiti, mortui autē illi sumus, vt deo fuiamus in nouitate spūs, nō in l̄gē vetustate. Olim nāq; haud facile virtus poterat v̄dicari, cū Adā in corpore illo mortali pleraq; naturę vitia excepisset. Nūc vero Ch̄i munere in baptis̄mi ablutiōe natura hęc n̄ra p̄ sp̄m est obfirmata, q̄ nos innouauit & iuniores effecit, & ab l̄ræ infirmitate liberauit. Propterea & in veteri lege p̄ rarus erat hoīm cælibatus. Nunc vero n̄ræ huius ecclesiæ hoīes innumeri sunt, q̄ non modo Veneris abstinentiam, sed etiā sibi mortis contemptū peperint. **Quid ergo dicemus? Lex peccatū est. Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legē. Nā concupiscentiam nō cognoscebā, nisi lex diceret. Nō cōcupisces.** Cum pleraq; attulisset quæ legē visa sunt obrectasse, cuiusmodi illa sunt, peccatum vobis non dominetur, neque enim sub lege estis, sed sub gratia. & lex subintrauit, vbi abundauit delictū, & paulo añ, qm̄ passiones peccatorū q̄ per legē proferunt & literæ vetustatē, vt istiusmodi oēm mitiget suspicionē, quasi obiectionē quandā inducēs, & pinde ea in re cōsulturus, sic inquit: Quid igit dicemus de lege? num illam peccati in simulabimus? Mox t̄p̄ id soluēs, primū nitit̄ interdicto, absit inq̄ens, vt in his solet quæ absurdiora vident, deinde rationes quas dā proponit: Lex q̄dem (inquit) peccatū nō est, sed peccatū apiens. Neq; em̄ cōcupiscentiam cognouissem, si lege nō esset concupiscentia interdicta. Verū q̄ pacto vel extitisset diluuiū, vel Sodomā cōflagrasset, nisi vel añ editam legē, mali notionē ha-

Exod. 20.

Deute. 5.

Roma. 6.

Roma. 5.

buisset hæc cupiditas: Noscebat sane peccatū, sed nondū
 erat concupiscētia interdicta. Neq; adeo illud cognitum
 erat, vt non magis in posterā legis testimonio innotesce
 ret. Superioribus em̄ seculis naturali quadā lege literis post
 modū demandata, delicti habita est cognitio, qđ pfecto
 maioris vefaniæ causam p̄buit, nō legis vitio, quæ ad bo
 nū instrueret, sed eorū neglectu, qui legi minus vacarent,
 qđ in sequētib; p̄spiciū facit. **Occasiōe aut̄ accepta,**
peccatum per mandatū operatū est in me om̄em
concupiscētiā. Siue lege enim peccatū mor-
tuum erat. Non em̄ legē dixit concupiscētiā peperisse,
 sed p̄ctm̄: quod dici sc̄dm aliquos potest iners quēdam &
 corrupta volūtas: vel dæmonē p̄ peccatū designat, quod
 vtiq; sensere nonnulli, vel voluptatis est studiū. Impetuo
 sus enim est quidā ad peiora prolapsus, qui legis doctri
 na ad ea v̄tat, quæ sc̄dm se fuerint. Quemadmodū enim
 & medicus febricitati cuiq; & gelidā potionē int̄pestiue
 opranti, quo minus explere sitibundā illā permiserit au
 ditatem, eo magis augebit, non imminuetq; firim, & me
 dici officiū, sic potū eiusmodi interdiceret, ægrotantis sine
 potiōe manere: sic & lex ip̄a hoīes instruebat, vt hos à cō
 cupiscendo abigeret, volūtas in̄ peccati oblectatiōe detē
 ta, prauā hęc p̄pagauit cupiditatē: neq; vnū aliqd huiusce
 concupiscētiæ genus, sed multiplex & variū p̄seminauit,
 malū enixe opata. Siq; dem̄ cū qs aliqd exeq; (qđ ferat ani
 mus) p̄hibet, ilico insanit & furit maxime: & peccatū tū
 magis pat̄ebit, cū lex p̄terit. Nā sine lege delictū emorit̄ .i.
 nulq; eē existimat. Lege aut̄ extāre & decētia suggerēte, vi
 uit peccatū. i. extat, & delictū esse cōuincit. Vnde scienter
 delinquūt, q; legē transgrediunt̄. **Ego aut̄ viuēbā sine**
lege aliqn̄. Sed cū venisset mandatū, peccatum
reuiuit, ego autē mortuus sum. Sub sua p̄sona Apo
 stolus humanā naturā p̄tendit, sic ingens: Ante traditam
 Moyse legem, viuēbā eqdem sine lege, p̄pterea nec vche
 mens erat in me cōdemnatio. Cū aut̄ mandatū venisset,

peccatū apparuit delictū esse. Eū uero & prisci illi, si qd in crimē collaberent, vel imprudētes & nescij delinquebāt. Legi uero id boni inest, q̄ hoibus quæ praua sunt apit. Illud autē mortuus erā, duplici mō potest intelligi: uel q̄a de liquerim, uel q̄a acriori supplicio obnoxius sum effectus, q̄d sane non legis est crimē, sed eius q̄ legē offenderit. Exempli gratia: Aegrotat quispiā, nec ualitudine se affectū intelligit, accedēs medicus, laborare hunc morbo significat, iniungitq̄; hoc illō uero cibo abstineat, q̄ minuere ægritudinē queat, sic ille cū medico nihil obtēperat, moritur. **Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mādatum seduxit me, et per istud occidit.** Neq̄ eū mandatū mihi factū est ad mortē dixit, sed inuentū, ut hunc in modū rei absurditatē exponat. Legi namq̄ mēs erat ut ad uitā traduceret, eōq̄ & tradita est, at si ex ea mors ip̄a defluxit, nō est, p̄pterea illa culpanda, sed p̄t̄m. i. impetus ille q̄ ad malū defert, & corruptus & uoluptuarius animus, q̄n potius ut p̄prius loquar, uoluptas me ipsa seduxit, occiditq̄; sub mādati p̄textu. Quod profecto si nullam fuisset q̄d errata monstraret, neq̄ commisisse uideret, nec forem tormentis obnoxius. Occidit uero, cum inquit, ad utrunq̄ potest accōmodari, peccatū uidelicet & p̄cnam: ut illud est quod dictū est supra, mortuus sum. Apostolus id demū concludit & sentit, lege nō existēte, nec imputari peccatū. Illa uero iā edita, nec tñ seruata, apparuisse delictū & reuixisse, unde q̄a fuerit mādati facta trāsgressio, subsequitū est crimē, hoc est, in aptum p̄diit, & peccati substantiā subiit, quæ antea nūq̄ cessante lege subijisset: nec mēte sit & cogitatiōe cōprehensa, cū nec lex quidē aliqua esset. Itaq̄; cū neq̄ ad peccandū, quantum in ea erat, lex ipsa causam nullā obtulerit, nec à peccato q̄dem hoīes eximendi uim habet. Fit ergo ut legis ob impotentiam, dei gratia egeamus. **Itaq̄; lex quidē sancta, et mandatum sanctum et iustum et bonū, Ecce**

apertissime hoc loco Marcionistarū, Manichæorūq; & Simogianorū vetus obrectantiū testamentum ora obstruxit, sanctam em̄ perspicue prædicat legē, sanctū insuper & mandatū, æquū, & rectum. Lex aut̄ sancta à mandato hoc differt, tanq̄ à particulari q̄d vniuersale sit. Leges em̄ partim dogmata sunt, partim mandata, vt quę legis sunt dogmata sanctiora: sic & quę in opibus versant mandata, & sanctimoniā habent, & iustitiā & bonitatē, tametsi q̄s diximus, hm̄ oī legē hæretici, tanq̄ ab improbo aliquo deo latā blasphemēt & criment. Quod ergo bonū est, mihi factum ē mor̄s: Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatū, per bonū mihi operatum est mortē. Lex quidē haudquaq; (inquit) bona. Absit, sed peccatum me interemit, vt perspicuum sit, quantum illud sit malum, quod sane peccatum vel si à lege ipsa medelam acceperit, deterius redditur. Peccatum autem (vt ante diximus) & voluptuosum aminū esse intelliges, peccāditq; impetum, siue dæmonē ipsum, vel opa quę à voluptate trahunt. Sint itaq; deo & gr̄a, q̄ à tantis nos malis eruerit, vt fiat supra modum peccā speccatū per mandatū. Vt fiat, hoc est, vt appareat quāta sit peccatum perniciēs, quē admodum & illud, Fiat deus verax. i. appareat, innorescat. Hoc vero peccatū patuit per mandatū legis, videlicet quę ad interitū vtebat̄ mandato, nec secus ac morbus solet, q̄ cum medicorū medelis & cura fiat deterior, malā sui habitudinē dicat̄ p̄ferre, q̄n̄ quidē medētis arte nihil p̄fecerit. Scimus em̄ quod lex spiritalis est: ego autē carnalis sum, venundatus sub pctō. Cum per mandatū dixisset patuisse peccatū, ne forte existimes legem huiusmodi esse criminis causam, respondere p̄ lege, & eius patrociniū suscipit, p̄fertq; cōmunem quādam sententiā: Nouimus (inquit) spiritalē hanc legem esse. Est nanq; illud certissimū & omnibus plane cōpertum, tan to opere legē abesse, vt delicti sit causa, vt ad virtutē erudiat, & neq̄tia aduerseī. Id em̄ spiritalis prætendit. At vnde

ergo peccatū hoc p̄dijt: ē discipuloꝝ nimis: vel negligētia, vel imbecillitate. Ego em̄ carnalis sum, inquit, hoc est, natura hæc n̄ra humana om̄is, siue añ editā legē, siue cum esset in lege, om̄em in se vitioꝝ turbā excepit: nec solū ob Adæ præuaricationē sumus mortales effecti, q̄n natura hæc ipsa venundata & legi subiecta, tantopere vitia cuncta admisit, vt nequeat respirare. **Quod enim operoꝝ non intelligo.** Non om̄em hic ignorantia prædicat. Si enim per iustitiā delinquerent hoies, q̄ iure cruciarentur? Sed qd̄ (inquit) obducor? Quibusdā ipse & corripior tenebris, & nescius sum quemadmodū rapiat me delictum, vt qd̄ ignorē id faciā. Fit itaq; vt nō facti imprudentiam præferat, sed angeli se potius & insidias perpeti & dolos, & inuitum arripi fateat. Hæc aut̄ oīa, etsi de his diceret, q̄ añ Christi aduētum fuissent, illos tñ in sui persona expressit. **sed quod odi hoc facio.** Vides quēadmodum neq; violentiā indicat, neq; necessitatē. Adieciisset em̄ & illud, quod cogor facere id ago. Nunc haudquaq; (inquit) huiusmodi aliqd̄, sed qd̄ odi. Volo itaq; illud, ita (vt diximus) est capiendū. Verū quo pacto & praua hoies cōmiserūt: q̄a & rapti ad malū, & fragiles sint, & huiusmodi fragilitatem ex Adæ trāsgressu exceperint. Quibus rebus nec videri lex poterat, tamen si quæ facienda essent denūciaret. At Christus adueniēs hæc cuncta sanauit. Hic em̄ per hæc p̄tendit Apostolus, quæ vel antea dixit, vel dicturus deinceps est, vt arguat humanā naturā insanabilia quædā fuisse perpeffam, nec potuisse nisi à Christo adiutam deniq; resanescere. **Si autē quod nolo id facio, cōsentio legi quod bona sit.** Quod aut̄ bona sit lex, patet ex his q̄ ipse cognoui, inqt, nec corrupta sum mēte, t̄etsi mala p̄tracto. **Hunc autem iam non ego operoꝝ istud, sed quod inhabitat in me peccatum.** Scio enim quod non inhabitat in me (hoc est, in carne mea) bonum. Nō em̄ carnē dixit id effecisse, sed peccatū. i. peccati violentia quæ me arripuerit. Quid ergo deblaterant q̄

carnem obtreſtant, & à dei ope faciunt alienã? Quærat aliquis, quõ id inqt A poſtulus, Nõ in me habitat (hoc eſt, in carne mea) bonum? Dicã e q dem, cum conſtet hoïem ex duobus eſſe com poſitũ, anima ſcilicet & corpore, horum ſane alteræ cæteris doſminat & præſidet, alteræ vero .i. caro, vt ſerua obſequitur. Non igitur inhabitat in carne qd bonũ eſt, hoc eſt, nõ reſidet in corporis poteſtate, ſed animę. Quicq d itaq; deſtinauerit anima faciẽdum, & corpus faciat neceſſe eſt, neq; id ſecus habet, q̄ ſi dixerit quĩ piã nõ in cithara eſſe, ſed in citharæ do, vt pulcher aliq; & cõcinnus edatur ſonus. Neq; id (in q; ens) citharam ille inſi mulabit, ſed organo illũ & citharæ p̄ſtare monſtrabit, q; hæc ex arte pulſet. Nam velle adiacet mihi, perſicere autem bonũ non inuenio. Non enim quod volo bonum hoc facio, ſed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo iſtud facio, non ego operor iſtud, ſed quod inhabitat in me peccatũ. Cum nõ inuenio, inqt, moleſtiã & inſidias peccati oſtendit. Liberat enim cum animã, tum carnis ſubſtantiam crimine, & oĩm ſummã in prauas actiões & voluntatẽ ipãm cõuertit. Cũ em̄ dicit, qd volo, animã eximit culpa: cũ vero, nõ ampli⁹ opor illud, carnẽ à detractiõẽ turatur. Quis igitur malũ hoc opatur? Praua certe & peccatis aſſuetã voluntas, quã nõ ex deo eſſe opifice cõſtat, ſed ex noſtri ani mi motu quodã & imperu. Nã aliqd velle, ſimplicĩ dei eſt opus: velle aut̄ mala, noſtræ m̄tis eſt vitũ. Diſtũ eſt ſu pra quid ſit peccatum, & quẽ admodum peccati violẽtia animum noſtrum p voluptatẽ corripiat. Inuenio igitur legẽ volenti mihi facere bonum, quoniã mihi malum adiacet. Obſcure diſtum, q̄ſi aliquid deſit. Sic em̄ dici oportuit: Inuenio ergo legẽ fauentẽ, volenti mihi quidẽ qd bonum eſt facere, nõ autẽ faciẽri: qm̄ mihi adiacet malum, ſed ſumma rei eſt hæc: Boni erã (inqt) cognitionẽ cõplexus, qd bonũ & legẽ inuenio iuuiſſe & extuliſſe. Et idẽ ip̄e qd bonum eſt exeq; velim, cõprehẽdor

tamen à peccato, corripiorq; ita fit, vt iuxta me iaceat ma-
 lum. i. mali opatio nondum à me sublata fit. Est & aliorū
 eiusmodi in ea re sentētia: Primum q̄ impfecta fit hæc &
 manra oratio, deinde q̄ construi hoc pacto possit: Inue-
 nio aut legē nemini alteri esse impositā nisi mihi facere bo-
 num volēti: siquidē soli duntaxat recta agere cupiēti hæc
 erit in legē, vt ipse quæ idem sentiat q̄d ipse cupiat, vt in se
 quētibus patet. **Condelector enim legi dei secundū**
interiorem hominem, video autē aliam legem in
membris meis repugnantem legi mentis meæ, &
captiuantem me in lege peccati quæ est in mem-
bris meis. Nouerā equidē vel antehac q̄d dicimus bo-
 num, q̄d cū mandatū literis cōperissem, & legē laudo, &
 cum ea sc̄dm interiōrē hoīem sentio: vel sc̄dm meū hunc
 sensum, Video autē aliā legē. i. p̄ctm, q̄d eo legē appellat,
 q̄a ij q̄ ab ea fallunt, obtēperant, verentq; hæc legē desere-
 re, tanq̄ lex sit quæ p̄teriri nō liceat. Delictū id igit̄ mentis
 meæ legē oppugnat. i. naturalē. Verū q̄d paulo añ, interi-
 orē hoīem dixit, hoc ip̄m nuncupat mētem, & me (in q̄t)
 peruincit, q̄n potius captiuū ducit, quod sane naturę legē
 & scriptā superat. At quo pacto comprehendit & ducit
 in seruitutem? nimirum peccati lege. i. uiolentia & viribus.
 Non eū dixit, carnis impetu aut natura, sed lege peccati,
 quod meis in membris dñatur, quod p̄fecto nihil ad car-
 nis facit detractiōem. Nā quemadmodū si inuasit quis
 piā regiā domum, incolatq; nihil aliud adscribitur q̄dibus
 cōtumeliæ: sic & p̄ctm cum in nr̄is infederit membris, nō
 ea p̄pter caro neqt̄iæ arguetur: q̄ppe cuius fuerit illata.
 Nonnulli vero q̄tuor esse legum species asserunt: Priorē
 dei, q̄ nos instituat quid sit factu decor: Sc̄dam, quæ pla-
 ne impugnet, quę nobis diaboli opera suggerit: Tertiā, q̄
 mētis est lex. i. naturæ: Quartā, quæ in mēbris cōsistat, hoc
 est, voluntatē ad p̄ctā p̄cliuē, & cōsuetudine quadā obsit
 matā ad malam animi p̄optitudinem. **Infelix ego ho-**
mo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

Lex naturalis insufficiens videbat, per se scripta lex nil va-
luit. Sunt ergo vtræq; peccati tyrannide superata. Un-
de igitur erit salutis spes aliqua? Quis me liberabit à corpo-
re mortis huius? id est, morti subiecto. Nā post q̄ illud est
ex Adæ p̄uaricatione patibile redditū, simul & eo redactū
est, vt facile queat à delicto cōprehendi. Sed dicet quispiā,
si corpus tantā facilitate à peccato corrumpitur, cur ergo
sunt tormentis affecti, q̄ añ Christi aduentū deliquerant?
Sane q̄ ea facere videbant, quæ vel domināte peccato p̄-
ficere potuissent. **Gratias ago deo meo per Iesum**
Christum dñm nostrum. Cū enim inops cōsiliij esset
& dubius, nec aliū inuenisset q̄ sibi salutem afferret, neces-
sario Christū conuenit, eoq; deo & patri grām refert per
Iesum Christū dñm nostrum, hoc est, q̄ vt patri grā habe-
rent p̄buit causam: q̄ppe q̄ ea perfecit, quæ exequi lex
ip̄a neq̄ret, & me hac corporis fragilitate exemerit, illudq;
adeo roborauerit, vt nulla possit peccati violētia supera-
ri. Sed quemadmodum ob Adæ trāsgressum cū mortale
esset effectū, facile poterat peccato cōuinci, sic per eius, q̄
& affixus est cruci & resurrexit, obedientiam pignore in
corruptiōis accepto, peccato virilit̄ aduersat. Ca. VIII.

Ibitur ego ipsemet seruo legi dei, carni autem
legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis
est his qui sunt in Christo, qui non secundum
carnem ambulant, sed secundum spiritum. Ser-
uio, p̄ seruiebā, meminit enim præteritorū. Nā cum dicen-
dū fuisset. Nulla ergo nunc relinquit̄ condēnatio &c. &
explicanda esset Christi ineffabilis gratia, recordatur tñ
quē admodum nobiscum prioribus seculis ageretur, vtq;
& boni habuerimus notionē, sed carne. i. per carnis fra-
gilitatē legi peccati subiiciebamur. Nunc vero nihil dāna-
tionis (in q̄) hos manet q̄ sunt in Christo, hoc est, vt in ba-
ptismo eluerētur dignati, q̄netiam illud adiecit, q̄ nō se-
cundū carnē ambulant, vt arguat id omne nostra negli-
gentia factū, præsertim cum liceat in præsentia, & facile sit

secundum carnem minus incedere, quod sane tunc graue omnibus & perdifficile erat. Nec solum est (inquit) ab huiusmodi carnis in cessu abstinendum, quin accedat oportet & quæ spū fiat, deābulatio. Neq; em̄ quenpiam magis nequitiae abstinencia ipsa coronat, q̄ virtutis, & spiritualium operum participatio. **L**ex enim spiritus vitæ in Jesu liberauit me a lege peccati & mortis. Legem spūs, spiritum sanctum appellat, quæ admodum & legem peccati ipsum delictum, Vitæ autē legem eo intulit, vt hæc a peccati lege secernat, quæ mortē inuexit. Dei nanq; vel gr̄a peccatum simul & mortem peremit, & certamen nobis cum leuius effecisset, mox & colluctationem induxit. Ausæ sunt iniquæ quorundā linguæ hoc loco vitæ legē, pro Moysē lege interpretari, quam tñ Apostolus haudquaquæ hoc modo, sed sanctam appellat & spiritalem, si spiritalis in quiens Moysaica est lex, quid igit̄ differt a lege spiritus? Valde quidem, Moysi em̄ per spiritum data est lex, hæc vero spiritum subministrauit. **N**ā quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum mittens in similitudinē carnis peccati, et de peccato damnauit peccatum in carne. Cū spūs mentionem fecisset, nunc patrē commemorat & filiū, & trinitatem nos edocet. Videtur autē aduersus legem dixisse, quod tñ non ita se habet. Non enim legis nequitiam dixit, qua mali quippiam egerit, sed in q̄ erat infirmior. At quo pacto sit infirmior facta in carne, inquit, hoc est, quia quæ carnis sunt saperet. Omnium autē sensus quæ per Apostolū dicta nunc sunt, in sequentibus explicantur. Inquit enim (quemadmodum supra diximus) legem ipsam instruendi habuisse facultatem, nō tamē quiuisset ingenitā carnis sensibilem puincere. Pater itaq; filium suum demisit, in carnis peccati similitudinē. i. carnem habentē, etsi nostræ huic peccatis obnoxie similem qdem secundum substantiā, peccati tñ expertem. Et qm̄ peccati fecerat mentionem, adiecit similitudinē. Neq;

enim aliã Christus præ humanã hæc carnem assumpfit, quã & sanctificauit assumptã, & coronauit condẽnatio peccato, qd̄ carni inesset quã suscepisset, hanc ipsam ostendit nequaquã esse natura peccatis addictã. Nec secus Christus effecit, q̄ faceret quispiã qui muliere aliq̄ in foro uapulante conspecta, vt eã a verberantium manibus eruat, fœminã illius se vel priuata & infimã sortis filium fateatur, cum regius sit. Potest & de peccato superiori quodam modo intelligi, uidelicet q̄ pat̄ filiũ de peccato transmiserit. i. expugnãdi grã peccati: vel quia conuincit peccatum graue admodũ esse & exitiale. Quãdiu em̄ in facinus aliquod labentibus exitio erat peccatũ, iure his videbat̄ mortẽ inferre: at vbi & Christi corpus, quod esse sine delicto deprehenderat, morte affecit, q̄ inique egisset, cõmisissetq̄ grauit̄, dãnationem excepit. Misit itaq̄ suũ filiũ deus, cum vt peccatum iniquitatis & errati argueret, tum vt iustius id condẽnaret: ne forte illud iactaret diabolus, Christum vi & ppria potẽtia supasse. vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Dicit aliq̄s: Quid mea refert si in ea Ch̄us quã sumpserat carne victoriam retulit: qn̄ potius tua (inquit) magnum in modum interest, nã legis iustificatio. i. exitus ipse & destinatio (hoiẽm em̄ iustificare destinauerat deus) in nobis finẽ sunt nacta. Nã q̄ facere lex nitebatur, id Christus nostri est grã executus: ille quidẽ certauit, nos vero victoria fruimur: eoq̄ nobis erit ne labamur cauendum, qui non scdm̄ carnem incedimus, hoc est, q̄ nequaquã quẽ carnis sunt sapimus, qn̄ imo nec sat erit minus id sapere, nisi (vt dictum est supra) & sp̄s adfit sapiẽtia, p̄pterea scdm̄ sp̄m̄ addidit. Declina em̄ a malo, inq̄t, & bonum facito, tãetsi Ch̄m̄ audimus victoria nos cõdonasse, haud tñ erit in pristinos relabendum errores, qn̄ lauacri grã tutãda: qñ quidem leuior nobis hoc tpe futura sit, q̄ antea colluctatio. Qui em̄ secũdum carnem sunt, quã carnis sunt sapiunt: qui

Psalm. 36.

vero secundum spūm, quæ sunt spūs sentiunt. Qui em̄ immoderatus carnis se addixerit seruituti, q̄ carnis sunt mēte volutat, & nil, pr̄sus q̄d dei sit aīo versat, qui vero spūi, pr̄sus subijciunt, q̄cunq; ad sp̄m attinēt, & sentiunt & exequunt. **Nā prudētia carnis, mors est: prudētia autē spūs, vita ⁊ pax.** Carnis prudentiā crassiorē mentē appellat: quā q̄a deterior sit, hūc in modū denoīat, nō quidē q̄ p̄ seip̄am aliq̄d sentiat caro, sed q̄a crassior q̄dā illi infideat mēs ob carnis prudentiā, perinde ac si dicat aliq;: Mēs est carnalia sapiēs, quēadmodū & spūs prudentiā dicimus animū, q̄ sentiat spiritalia, q̄ prudētia vitā parit, vt lōge appareat à mēte hac carnea distiūcta, q̄nō vitā, sed mortē p̄genuit. Pacē insup spūs prudētia procreat, vt differre ab his videat q̄ insequūt. **Qm̄ sapiētia carnis inimica ē deo: legi em̄ dei nō est subiecta: nec em̄ pōt.** Spiritualis vtiq; mēs pacē gignit: q̄ vero carnea sentit, odiū generat erga deum. Dicit aliq;: Ergo & manus illaturus ē deo, q̄ carnis ē sapiētiā nactus: Neq; q̄ inq̄t, sed q̄a diuinę legi non subdit, inimicitias fert hic exercere in deū: neq; id q̄dē cū audis expauescas, sed quēadmodū decet in tellige. Nō em̄ valet carnis hęc sapiētia, q̄ ad usq; sic māserit deo subesse: alioq; haud secus se illud haberet, q̄ si q̄s inquit at fœminā impudicā, fieri cōtinentē nō posse: neq; em̄ dixit, nō poterit, sed nō pōt, interea dū scilicet in carnis sapiētia permanet. Nam quo pacto Paulus ipse & Iatro, & alij ferē innumeri, ex improbis fuissent, p̄bi effecti, si istius modi fieri nō poterat immutatio? Sic & in euāgelio dñs: **Nō pōt arbor mala fructus bonos facere, q̄ diu scilicet illa in sua malitia māserit.** Nil itaq; nobis q̄d carnis, sed quod spiritus sit, sapiendum, vt pacem ineamus cū deo, qui spiritum nobis largit q̄ cuncta erūt factu facilia, quæ in lege vident̄ difficultates habere plurimū. **Qui autem in carne sunt, deo placere non possunt: vos autem in carne non estis, sed in spiritu.** Hoc est, q̄ carnis sapiētiā sectantur, nequeunt deo gratificari quandiu con-

Matth. 7.

ditione in hac fuerint. Non enim ob id carnis substantiã
 exprimit, sed vitam ipsam, quæ per carnis instigationem
 crasse degatur, & hoïem (vt ita dixerim) totum carnificat,
 quemadmodum & in veteri testamento habetur, Non p
Gene. 6 manebit spiritus meus in hoïbus istis, q̃a caro sunt. Et ali-
 bi, Vos autem non estis in carne. i. nō operam datis carna-
 li vitæ, sed spiritali. Verum cur non illud & intulit. Vos
 aut non estis in peccatis, quod haud dubie exposcere ora-
 tio videbat, cū in carne non esse dixisset: vt intelligas non
 modo per Christum extinctã fuisse peccati tyrannidem,
 sed carnẽ ipsam toleratu leuiorem, & sp̃i esse p̃p̃inquo
 rem effectam. Nã quẽadmodum ferrũ cum in igne & ver-
 satur & consuescit, ignis redditur, sic & illorũ caro, qui spi-
 ritum per baptismum exceperint, in sp̃s cõmutatur ar-
 dorem. si tamẽ spiritus dei habitat in vobis. **Si**
quis vero spiritum Christi non habet, hic non
est eius. Non enim dixit, si Christi spiritum non habetis
 ne molestius dictũ id videretur, sed spiritum (inquit) Chri-
 sti si quis non habet, neminẽ notando, is Christi non est,
 & iure quidẽ. Habetur nanq; p̃ signaculo spiritus: quo q̃
 caruerit, dñi non erit, qui per illud signaculum innotescit.
Si autem Christus in vobis est, corpus quidẽ
mortuum est propter peccatum, spiritus vero
viuit propter iustificationẽ. Addit his dictis hilarita-
 tem quandã auditoribus, si Christus in vobis est, inquit, s,
 tamen si pleriq; hoc loco Christum, p̃ spiritu ipso accepe-
 rint, quod tamen laud ita se haber. Sic em̃ sentit Aposto-
 lus, qđ qui Christum habet, & sp̃m habeat sit necesse. Nã
 vbi vnã cõstitit esse sanctæ trinitatis substantiã, eo-
 dem & reliquæ consequuntur. Verũ quid nobis inde plus
 quippiã est obuenturũ, si Christus apud nos cõmoretur?
 Nimis, quia quo ad peccatum demortuum erit hoc cor-
 pus, & vitã sp̃s est largiturus, cum nobis inhæserit, hoc
 est, nō solũ sp̃s ipse fruit vita, sed alijs hanc potest præsta-
 re. Est aut vitæ sp̃s ipse per iustificationẽ, hac obseruata,

non erit delictum: delicto autē, prius sublato, nec mors quædem futura est. Ergo id omne ad vitam concedet, si ætas hæc nostra secundum deum per nos transigat. Hæc enim vera est vita, cum erimus peccato demortui, & in futuro insolubilis illa manet & sempiterna. Quod si spiritus eius qui suscitauit Jesum a mortuis, habitet in vobis: qui suscitauit Jesum Christum a mortuis, suscitabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Iterato de resurrectione nunc disserit, inquit: Ne perturberis animo, quod mortali obductus sis corpore, habes namque dei spiritum qui Christum a mortuis excitauit: vitæ & illum eduxit ab inferis, sic plane & te suscitabit. Quinetiam condonabit & vitia. Resurgent præterea & qui hoc spiritu carent, sed in supplicium: qui vero spiritus fuerint, in vitam suscitabunt, eorum Paulus non dixit, corpus suscitabit, sed viuificabit, propter inhabitantem in vobis spiritum. Nec qui inhabitasset intulit, sed inhabitantem: ut pote qui vobiscum ad finem vsque sit permansurus, ut enim minime laturus est deus, si suum in vobis spiritum inesse prospexerit, quin suis in nuptiis vos simul admittat: sic si spiritus videbit esse immunes, omnino disperdet, etiam si a mortuis reuocabit ad vitam. Mortificate igitur corpus hoc vestrum, ut spiritus in vobis inhabitet, ut huius ob gratiam & vita donemini. Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem viuamus. Cum iam patefecerit quantum spiritualis hæc vita afferat commodi (quippe quæ Christum nostri faciat inquit linum, cadauera ipsa excitantem) comonefacit de mum & arguit nil nos esse carni, sed spiritui ipsi obnoxios. Nam dei in nos beneficia per gratiam conferunt: nostra vero benefacta ex debito exiguntur. Edisserens autem quare mentem, non carni dixerit, ne id de carnis natura dictum intelligas, secundum carnem viuere intulit, perinde ac si inquit: Non enim penitus carnis curam ademerim, quippe cui plurimum sumus, quia fouet nutritque, beneficio hoc ipso obstricti, sed stu-

dium omne quod carni impendit, quod ad peccandum inducit, prorsus sustulerim. Viuere autem secundum carnem is dicitur, qui carnem vitæ præfecerit sempiternæ, eandemque & animæ heræ constituar. **Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: nisi autem spiritu facta corporis mortificaueritis, uiuetis.** Mortem dicit, futuram in gehēna immortale supplicium: alias tamen & mortem vitam appellat, quæ in hoc seculo prauis facinoribus obuoluta degit: quæ admodum contra spiritalem ducimus vitam, improba corporis facta mortificamus, & vitam illam incorruptibilem sumus in futura victuri, & in presenti hæc ipsam acturi, cum officio & virtute: siquidem qui mundo emori, is sane uiuit. Aduerte autem quemadmodum, non corpus asserat morte conficiendum, quod proculdubio pro homicidio haberet, sed corporis opera mortificanda, & praua præsertim. Nec visum simpliciter & auditum, quæ naturales sunt corporis actiones, necandos indicit, sed horum abusum. **Quicumque enim spiritu dei aguntur, hi sunt filij dei.** Dixit superius illos esse victuros, si praua opera morte conficerent: nunc vero mercedem his & coronam superiori illa lege maiorem, promittit, quod a deo uidelicet in filios sint adoptionem recipiendi. Ideoque haudquaquam dixit, quicumque spiritu uiuunt, sed quicumque agunt. id est gubernantur & dirigunt: & spiritum ipsum cum animæ, tum corporis constituunt deum. Nam etsi baptismum acceperis, & dei sis filius per baptismum effectus, spiritum uero nequaquam fueris ducem sortitus, feceris sane donorum huiusmodi omnium iacturam. Vniuersi profecto per lauacrum accipimus spiritum: duci autem per omnem vitam hoc spiritu, quasi nostro quodam iure, depreciamur: & ideo non illud dixit, quicumque acceperint spiritum, hi dei sunt filij, sed quicumque spiritu ducuntur. **Nō enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis.** Dixit filios dei esse qui spiritu agerentur: & quoniam ludæi sibi sunt uisi adoptionem hæc uendicasse, ut illud: **Filius os & genui & exaltaui, & alibi: Filius meus unigenitus Israel.** Ostendit hoc loco quantum nostram inter & illorum intersit adoptionem, inquitque spiritum illos accepisse seruitutis, literam

Isaie. 1

Exodi. 4

scilicet legis, hoc mō appellans: quæ etsi fuerit à spū p̄mul-
 gata, seruus tñ maxime congruit, vtpote quæ & supplicia
 & corporū lapidationes, vstiones insuper subsequantur &
 minæ, vt illud: Gladius vos deuorat. & ideo ingēs est illis *Isaie. 1*
 præ oculis obiectus timor, rursusq; & his æqua sunt præ-
 mia. Nā & terræ p̄mittuntur, & parui sunt mandata mo-
 menti, & seruilia quædā. Fit itaq; vt illi, etsi filij dicebātur,
 seruorū tñ loco sint habiti. Nos vero, p̄ ingenuis ducamur
 & liberis: quippe quibus et cælestia præmia p̄ponuntur,
 & cæli regnū. Non p̄ tormentis, lapidibus ipsi obruimur,
 neq; hmōi p̄cenis à sacerdote afficimur. sat habet, si p̄ gra-
 ui facinore, à Christi mensa repellimur. Sunt præterea &
 dei mādara ingenuis nobis satis accommoda, cuiusmodi
 illa sunt: Nil cupide respexeris alienū. Nullū feceris iusturā *Matth. 5.*
 dū: Mitte quæ possides, non timore supplicij, sed spūs po- *Matth. 19*
 undi cupiditate, vnde & charitas comparat, quod sane li-
 quet ex his, qui etsi mandata magnum in modum exce-
 serint, non tamen acerrime cruciātur. Cumq; à Iudæis spi-
 ritus ipse abesset, in nos tamen gratia abunde defluxit, in
 quo clamamus, abba pater, Iudaico vsus est verbo,
 quod à pueris solet & filijs, cum patrem appellant, vsurpa-
 ri. Quid ergo: nōne & Iudæis mos erat deum patris hoc
 nomine clamitandi: maxime. Deum (inquit) genitorē tuū *Deute. 32.*
 dereliquisti, & rursus: Deus vnus nos effinxit, & pater *Corin. 8*
 vnus est omnium nostrum. Quæ etsi dicta de illis fuisse
 constat, eorum tamen est nemo inuentus, qui interpretā-
 dum deum dixerit patrem, quod ipsi in presentiarum faci-
 mus omnes baptismo accepto. Quod si forte Iudæorum
 nonnullos id egisse comperimus, suo p̄te ingenio, nō vul-
 gata quadam eorum consuetudine fecisse credendum
 est, cum fideles ipsi spiritus sancti suggestionē id factitēt.
 Nam quemadmodum nouimus vaticinādis spiritum ei in
 esse qui illum exceperit, idq; ex rebus futuris quæ illæ præ-
 dixerit coniectare solemus, sic spūs adoptionis eo dinosci-
 tur, quæ illius instinctu hūc ip̄m accepit, deū dicitur, patrē.

est em hoc vel vnum spiritus sancti inter cætera donuma
 quæadmodũ Paulus idẽ in subsequẽtibz explicat. Ipse
 enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro
 quod sumus filij dei. Paraclerus ipse suo testimonio
 grã adstruit q̄ nobis data est. Non em vltro abba illud,
 sine alterius assertiõẽ pnuntiamus, sed paracleri illud est
 donũ, & ipse nos p̄ sp̄m instruxit. i. per grã, vt ita precan
 do loquamur, Abba pat̄. **Si autem filij, & hæredes:
 hæredes quidẽ dei, cohæredes aut̄ Christi.** Cum
 cõstet non oẽs filios hæredes esse, arguit nos & filios esse
 & hæredes. Et qm̄ non oẽs ingẽtium rez sunt hæreditatẽ
 adepti, ostẽdit nos grãdes quosdã futuros hæredes: quip
 pe qui dei sumus hæredes, rursus etiã, etsi dei hæredes fue
 rint pleriq̄, haud tñ oẽs cum Christo hæreditatis partici
 pes videbunt. vnde & id Paulus sumus (ingt) iam affecu
 ti, vt Christi simus cohæredes effecti. **si tñ cõpatimur,
 vt & cõglorificemur.** Cũ dixerit Chri futuros nos co
 hæredes, ostendit nunc iure hãc nos esse adeptos hæredi
 tatẽ. Nã si eos quorũ facinus nullum extat præclaz, tanta
 beneficioz munificentia p̄secutus est Christus, nõne & il
 los qui rectis opibus plurimum insudarint, maiori mer
 cede donabit? Qd̄ sane Paulus infert, ne eos pudeat, vel si
 ne vlllo labore accepisse & gratis qd̄ adepti sunt munus.
 Aduerte tñ, quæadmodũ hoc loco p̄tendat oportere eos
 qui tali sint dono affecti, vt intrepide discriminibus se &
 supplicijs offerat. **Existimo enim quod nõ sunt con
 dignæ passiones huius temporis ad futurã glo
 riam quæ reuelabitur in nobis.** Postq̄ asseruit eos
 comites passionis futuros, ne id reformident auditores
 (q̄ppe q̄ iã in mediũ essent discrimẽ cõiecti, & ad adeũda
 tormẽta cõpellebant) sic ingt: Haudqua q̄ tibi verendum
 est: non enim dignę sunt tẽporis huius passiones, hoc est,
 momentanea hãc & labẽtia, gloria illa futura, q̄ in nobis
 est reuelanda. Nec ad præsens otiũ dixit & quietẽ, sed glo
 riam, cuius vel nomen pergratum est multis. Nã vbi oti-

um fuerit, nil prorsus glorię residebit: At vbi gloria, & oium insit necesse est. Cum aut̄ reuelabit̄, inquit, adstruit illā, & si interea delitescat, præsto esse, tum etiā reuelatum iri, hoc est, perfecte manifestam fore. Et qm̄ prægrādīs firhmōi gloria, & tantopere excedat hoc seculum vt explicari satis nequeat, ideo in cælis recondit̄, & asseruat̄, vt cum temporum illa æternitate prouehat̄ in longius. Cū itaq; cōpertum iam habeatis temporis huius passiones esse ad breue mansuras, seculi vero illius futuri & sempiterni gloriā fore perpetuā, contemnendæ vobis erūt passiones huiusmodi, & gloria hæc vendicāda. **Nā expectatio creaturæ, reuelationē filiorū dei expectat.** Velim inquit, iam patefacere q̄tum simul gloriæ vēdicaturi. Nam si mundi hæc machina & creata oīa immutabunt̄ in melius, longe magis & ipsi, quę poriora sunt, assequemur. Eū uero quod & prophetæ assolēt, vt flumina manibus plaudentes, & montes ipsos inducant saltantes, & rebus demū insensibilibus, & inanimatis viuentium personas imponant, itidē & Paulus faciēs inquit, creaturæ oīs magna est expectatio, videlicet vt ipsa in id quod potius est immutetur, operiaturq; gloriæ nobis futuræ reuelationem, qui dei filij sumus. Tunc em̄ & hæc ob incorruptionem glorificabit̄, cum eandem & nos assequemur. **Vanitati aut̄ creatura subiecta est non volens, sed propter eū qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorū dei.** Vanitati. i. corruptioni subiecta est creatura, videlicet corruptibilis reddita propter te o homo. Nā cum mortale & patibile corpus susceperis, ideo terra & sentes & tribulos protulit, & cælum vetustate confectum immutatione indiget. At cur alterius gratia corruptibilis facta est creatura? Quia propter hominē om̄em prorsus subijit seruitutē. Non volens aut̄, cum inquit, diuina prouidentia id omne effectum demonstrat, & nulla terræ ipsius virtute. Factam præterea est, vt in cōmo-

dum cedat, vt scilicet cū hanc corruptibilem noueris, con-
temptui habeas, & cælum ipsum suspiciens demireris. Li-
berabil igitur hæc mundi structura, nec ipse solum liberta-
te poteris, quinetiã quod te inferius est, hac perfruct, in-
animatum dico & insensibile aliqd, tecum bona hæc sor-
tietur. Nec iã correptionē, sed te imitabitur: & quẽadmo-
dum ipse cum corruptibilitatē iã excepisses, effecta est &
structura hæc corruptibilis, sic & te incorruptibili perma-
nente, seruabit & illa incorruptionem. Si itaq; id qd crea-
tum est tui ob gratiã patitur, debes & ipse ob deum qd pa-
teris æquo animo ferre. Cũq; & creatura hæc glorificã-
da sit, longe magis & tibi debetur hæc gloria. Nã vt asso-
let pater in liberorũ gloriã seruos ornare, sic deus hæc ter-
ræ machinã in vestrã laudem decorabit. **Scimus em̃**
quod omnis creatura ingemiscit & paraturit vsq; **ad-**
huc. Nõ solũ aut̃ illa, sed & nos ipsi primitias
spūs habentes, & ipsi intra nos gemimus ad opti-
onem filiorũ dei, expectantes redemptionem cor-
poris nostri. Cogit his dictis auditorem p̃sentia hæc asp-
nari, perinde ac si hunc in modum commonefaciat, Noli
esse creatis rebus inferior, nec te p̃sentibus hisce immerse-
ris, sed potius ingemisce, q̃a nondum futurã sis gloriã asse-
cutus. Nã si id ipsum vel hæc terræ machina deflet, longe
magis & ipse debes dolore angi. Infert deinceps & nobis
ingemiscendum spūs primitias nactis, qui cum futura iã
degustarimus, nondũ carne simus hæc consecuti. Ex his
nanq; spiritalia dona accepimus, q̃ ipsas prætendunt pri-
mitias. Per hæc em̃ & futura nos contemplamur. Verũ
occafio. aẽ hæreticis p̃beat obiectãdi ob mundi huius pra-
uitatē nos gemere, q̃a adoptionē subdit accepimus. Verũ
quo pacto? Nũ cum semel fuerimus in adoptionē admis-
si, alterã opperimur? Euiã inquit: Non em̃ hæc dixerim ad-
optionē, q̃ sumus iã per baptismum potiti, sed gloriã illã
vndiq; absolutã, quæ in corporis in corruptione cõsistit,
idq; per redemptionem p̃tendit. Est em̃ *λύτρωσις* perfecta

quædã & expedita mortis & passionum liberatio, quã nõ
 amplius nobis sit ab ipsa adopiõne ad seruiturẽ peccati di
 uertendum. **Spe em̄ saluifacti sumus.** **Spes aut̄**
quæ videtur, nõ est spes. **Nã quod videt quis,**
quid sperat? **Si aut̄ quod non videmus spera-**
mus, p̄ patientiã expectamus. Quã de futuris disse
 ruit, q̄ apud plerosq; fidẽ nec sortiunt, sic inquit, Noli fide
 lis ipse cū sis, quoq; pacto dictis his meis diffidere, q̄n po
 tius vel horã q̄ iam es adeptus, experimẽto, & futuris fidẽ
 præstiteris. Vtq; & añhac p̄ter fidem cū nihil attuleris, ma
 gna tñ a deo in p̄mium accepisti, sic velim pari nunc fide
 vtaris ad futuroꝝ spem assequendam. Tunc em̄ vera spes
 erit & certior, cū ea sperant q̄ humanis obtutibus minus
 patefcūt. Quod em̄ quis videt, q̄d sperat hoc est, non em̄
 dicimus q̄ visunt, sperari. Nõ igit̄ oĩa in hac vita nobis q̄
 renda sunt: siquidẽ per patientiã speramus futura. Cū aut̄
 proponi patientiã audis, certamina & sudores intelligas
 designari iniungit̄. Debet itaq; Christianus vir tolerãter
 oĩa ferre, ea opperiens, q̄ etsi sub aspectum non veniunt,
 fide tñ sperant. **Similiter aut̄ ⁊ sp̄s adiuvat infir-**
mitatẽ nostrã. Paulus ideo patientiã meminit, vt audi
 torem faciat fidentiore. Inquit enim, & sp̄m̄ opem no
 bis laturum. Noli ergo tolerando, & futura sperando de
 ficere. Spiritus nanq; tibi opitulabit, sp̄ẽ duntaxat & tole
 rantia inferẽti. **Nã quid oremus sicut oportet, ne-**
scimus. Ostendit quẽadmodum nostrã faueat sp̄s fra
 gilitati, inquitq;: A deo ip̄i fragiles sumus & infirmi, vt nul
 li hominum teneant, nec ipsi nos, quid votis sit & preci
 bus deprecandum. Orabat enim & ipse pro carnis stimu
 lo a se demendo, vtq; & Romam concederet. Precabatur
 & Moyses ne Palæstinam videret, pro Iudæis & Ieremias
 ignorantibus plane q̄ expedirent. Hæc aut̄ Paulus infer̄,
 quia non iniuria qui Romæ essent ex Christianis, cum fu
 issent persecutiones p̄pessi, & plurimum afflictaerent, erãt
 eandẽ remissionem laboribus & quietem postulaturi. fu

2. Cor. 12.

Roma. 1.

Deu. 32.

E 34.

Ierc. 14.

E 24.

turumq; vt si minus id impetrarent, obturbarent animo & grauius ferrent. Propterea dicit, neminē posse q̄ expediat postulare. Sunt itaq; vobis cuncta ferēda: solus nāq; spiritus nouit quæ vobis cōducant, eorū & eiusmodi subdit: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quēadmodum em̄ & olim his deus dona plurima largiebatur, qui baptismum suscipere, quæ & spiritalia vocabantur, vt alius esset prophetiæ spiritum nactus, alius sapientiæ, & alius aliud quidpiam affectus, sic deus orationis gratiā condonabat, quæ spiritus dicebatur. Et qm̄ quæ nobis profutura sunt, ignoramus, & inutilia sæpe deposcimus, conferebat spiritus donum in vnum aliquem ex illis, qui tunc adessent, qui stās quod videbatur conducere in medium precabatur, & alios idē vt peterent edocebat. Spiritum itaq; hoc loco donum appellat, & animā ipsam quæ orationis excipiat donum, ideoq; obuerset & ingemiscat. Astabat em̄ spiritalis vir ille gemebundus & dolens, cuius hoc tpe diaconus p̄fert figuram, & assiduas pro populo preces fundebat. **Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spūs, quia secūdm̄ deum postulat pro sanctis.** Haud sane deo ignaro adstat homo supplicaturus, quippe qn corda disquirat, teneatq; quid spiritus sentiat. i. spiritalis homo, qui oīa pro dei nutu exposcit, oratq; pro his qui in ecclesia & fide & sanctimonia pollent. Quod eo fit sane, vt perdiscamus & ipsi quæ secundum deum sunt postulare. i. quæ illa placita sunt & grata: Cum igit̄ pro nobis spiritus & precetur & intercedat, nil doleas necesse est, cum aduersis opprimeris. **Scimus saūt qm̄ diligentibus deū omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti.** Quod dictum est añ, & creatura vanitati subdita est, & iterato corruptionē subibit, illud vero vt diximus, quod quid petendum sit ignoramus, vt qui Romæ essent acrius afflictati commonefaceret & solaret, intulit, quod & in præsentia clarius

explicat. His em̄ (inquit) dei charitate tenent, vel ea quæ
difficilia sunt & vrgentia ad bonum cooperant. Non em̄
dixit, nihil molestum aut graue deum colentibus accidit
se, sed accidunt quidem, & in eorum vtilitatem qui affli-
ctantur, deum (inquit) vt ingerantur hæc mala permitte-
re. Deinde cum parum id credibile videretur, præteritis ex
rebus id ipsum confirmat, his dico qui secundum præde-
stinationē vocati sunt sancti. Te em̄ si vellongius abeun-
tem vocauit, & sibijpsi familiaritate coniunxit deus, q̄nto
enixius & vocatum iuuabit. Accit̄ autē homo secundum
prædestinationē. i. voluntate propria. Nec fat̄ habet hæc
euocatio. Nā si omnes essent habituri salutem, vocarent̄
& oēs: sed omnino nostra accedat voluntas necesse est.

Flam quos præsciuit, hos ⁊ prædestinavit con-
formes fieri imaginis filij eius, vt sit ipse primo-
genitus in multis fratribus. Quos aut̄ præde-
stinavit, hos ⁊ vocauit. Præsciuit vtique deus est, præui-
detque qui sint vocatione digni, deinceps prædestinat. Præ-
cedit itaque prædestinationem agnitio. Prædestinationem
aut̄ velim intelligas optimā dei & immutabilem volun-
tatem. Nouerat itaque Paulum euangelio dignum, & ita
prædestinavit. i. immutabiliter definiuit & statuit ad euā-
gelicum id munus vocare. Cōformes præterea facit ima-
ginis filij sui, quos dignos prænouerit. Quod em̄ natura
est primogenitus, hi per gratiā sunt adepti, qui & dei filij
nuncupantur. Est igit̄ ille inter fratres multos primogeni-
tus per dispensationem denominatus, vnigenitus vero
per diuinitatem. Nā vbi caro assumpta in omnium con-
spectu, & propalam baptismo abluta, & nobis primitiæ
est effecta, & natura illa humana peccato obnoxia in eo
sanctificata est, iure hic & primogenitus est, & fratres nos
huius appellamur. quos aut̄ vocauit, hos ⁊ iustifi-
cauit. Per lauacri scilicet regenerationē, & à peccatis exem-
it & iustos reddidit. quos autem iustificauit, hos ⁊
magnificauit. Quia adoptione hos dignos effecit, &

donis alijs cōdonauit. **Quid ergo dicemus ad hęc,** si deus pro nobis, quis cōtra nos? Vides quē admodum apertissime hoc ostendat ad oppressos se habere sermonē, cū subinde id inq̄at, si nos cū hostes essemus post iustificationē acceptam & gloriā, tot bonis dignatus est deus, q̄nto magis cū nos ille tutabit, quis tum poterit aduersari? Quinetiā vel si terrarū in nos orbis insurgat, in nostrā diuina sapientia gloriā, hunc oēm vertet insultum. **Qui etiā proprio filio suo non pepcit, sed pro nobis omnibus tradidit illū, quō non etiā cum illo omnia nobis donabit.** Vt reliqua omittā q̄ dixerā, vī delictet q̄ iustitiā nobis & gloriā dederit, attēdas id vclim quemadmodū nec filio suo proprio, hoc est, vnigenito & amantissimo, qui ex se natura sit genitus (cū ceteri sint p̄ baptismū in adoptionē admissi) pepcit deus, sed p̄ nobis hunc obrulit, siue ingenui & conspicui gloria, siue minus generosi & inglorij fuerimus. Neq; id mō nōstri grā egit, quin & occidendū hunc tradidit. Cur ergo qui tātis nos affecerit bñficijs, non cuncta est nobis hoc tpe largiturus? Qui em̄ pro nobis filium dedit, nōne & creata hęc cōferet? Si itaq; votis ille minus arguerit, arguit sane haud quā profutura q̄ poscimus. Noli ergo tantopere otium & quietē percipere, qui pressuris & malis pro Ch̄o exagitaris. Eris nanq; & voti cōpos, si cōducere arguet quod flagitas. **Quis accusabit aduersus electos dei?** Cū post tentationes alias & illud à Iudæis Christianis obijceret, q̄ instabiles essent & nutabūdi, & gregatim sese in Christi fidem proriperent, ideo nunc Paulus inquit: Cum nos deus elegerit, quis poterit electionis huiusce nos incusare? Opificem sane quod seorsum selegerit quidpiam, nemo insimulabit: Deum vero si quid se creuerit, quis criminabitur? **Deus qui iustificat, quis est qui condēnet?** **Christus Jesus qui mortuus est, imo qui resurrexit.** Non deum dixit qui peccata dimittit, sed qd̄ præstantius est, qui iustificat. Non itaq; timendi sunt qui

vel molestiam inferunt, vel iniuriã & probra ingesserint.
 Quisquidem elegit nos deus & iustos effecit, quive nostri
 ob gratiam mortẽ subiuit & resurrexit, Christus est dei fi-
 lius, quis ergo quos deus tot bonis dignatus sit dãnabit?
qui est ad dexterã dei qui interpellat pro nobis.
 Interpellare illum pro nobis dixit, vt Christi erga nos ex-
 plicet charitatem, qui etsi carnis assumptæ dispensationẽ
 perfecit, haud ñ suam in nos clementissimam sustulit ani-
 mi affectionem, sed intercedit pro nobis. Non em̄ inter-
 cessio hæc vnigeniti ipsius imminuit gloriam, cum dixerit
 prius qui est ad dexterã dei, quod plane magnitudinem
 præferret, & filij maiestatem. deinceps intercedit adiecit, nil ex
 eo aliud indicaturus (vt diximus) q̄ summã huius in nos
 charitatẽ. Dicit aliquis, cum em̄ p̄is facta sit m̄tio, vt po-
 te cui à deo nostri ob gratiã supplicetur, imminuitur ergo
 gloria dei & auctoritas, quia supplex preceẽ, quin potius id
 vel ineffabilẽ dei in nos prouidentia patefacit. Nonnulli
 vero (interpellat) sic capiũt, videlicet inquãtũ corpus hoc
 filius gestat, nec deposuit, vt garrunt Manichæi, perinde
 ac si corpus ipsum sit apud patrem interpellator. Nã cum
 intueẽt hoc inquit deus, charitatis tũ reminiscitur, quã er-
 ga genus humanũ ostenderit. sic plane & ad misericordiaẽ
 fleẽt. Hęc autẽ eo Paulus (vt sæpe diximus, explicat, vt
 Christianos oppressos mitiget & consolet, cum aperit &
 sp̄m pro nobis intercessisse, nec nostri causa pepercisse fi-
 lio patrẽ, quin iustificasse nos & gloria condonasse. sup-
 plicare præterea pro nobis & patri filium. Cum itaq; tam
 multiplex fiat apud patrẽ intercessio, oprime vobis spe-
 randũ erit, nec quoq; pacto aĩo concidendũ. **Quis nos
 separabit a charitate Christi? Tribulatio, an an-
 gustia, an fames, an persecutio, an nuditas, an pe-
 riculũ, an gladius?** Postq̄ ineffabilẽ patefecit patris
 & filij & sancti spiritus in nos charitatem, spiritu, ceu arre-
 ptus sic fatur, **Quis nos segregabit ab amore Christi?** Eũ
 nanq; qui tanto sit charitatis ardore affectus, nihil est qd

disiungere possit à deo: quippe cui tã egregie diuinitus
 sit prouisum. Hoc uero tribulationis & angustiaë nomi-
 ne, cõplexus est Paulus quæcunq; possunt nos malis affi-
 cere, & si minus hæc sigillatim enumerat. sicut scriptũ
 est, **Quia propter te mortificamur tota die, & exi-**
stimati sumus sicut oues occisionis: Ne forte ob
 id videant, quia fuerint à deo hi destituti, malis his affli-
 ctari, prophetam inducit huiusmodi proclamantem agẽ
 temq; consolationis plurimũ illa habere, quæ dei ob gra-
 tiam toleramus. Vel si quotidie mors ipsa sit subeunda,
 quod fieri uoluntate põt, natura non potest. Mortificari
 aut illud, immolare est & sacrificium deo offerre. Id enim
 prærendit cum inquit, Tanq̃ oues occisionis, ut quẽad-
 modum illæ cum occiduntur nihil repugnant, sic nobis
 cum malis afficimur, erit æquo id animo tolerandũ. sed
 in his omnibus **superamus propter eũ qui nos**
dilexit. Cum mortificamur dixisset, mox & consolatio-
 nem adiecit, ne quis humanitatis sectatus fragilitatẽ de-
 speret. Nec simpliciter uincimus, inquit, sed maxime supe-
 ramus, hoc est, summa facilitate sine labore ac sudore; uel
 in his ipsis uictores euadimus, in quibus & insidias pati-
 mur. Hæc enim perfectior est & summa uictoria, cũ exa-
 gitati persecutores ipsos & afflictantes tolerando euinci-
 mus. Neq; his dictis ipse diffidas: deus enim tecum vna in
 hostem decertat. Accedit etiam q; amore nos ille prose-
 quitur, vnde nec mirum uideri debet, si in malis medijs vi-
 ctoria reportamus. **Certus sum enim quod neq;**
mors, neq; uita, neq; angeli, neque principatus,
neque fortitudo, neque præsentia, neque futura,
neque altitudo, neque profundum, neque crea-
tura alia poterit nos separare a charitate dei,
que est in Christo Jesu dño nostro. Primum de dei
 in nos charitate differuit, nunc suum in deum exponit be-
 neuolentiæ ardorem: utq; magni aliquid dicere de se vi-
 deatur, sic inquit: **Eo em̃ magnitudinis sumus ex nostro**

hoc flagrantissimo in deum amore prouecti, vt non modo quæ in hac vita fortiri mala solemus, quant nos ab eius modi charitate distrahere, quin etiã vel si quis mortẽ futurã illam in æternis supplicijs commineat, vel vitã polliceat immortalem, id dũtaxat, vt à Chřo diuellat, is nunq̃ suis bonis fecerit satis. Verũ quid mihi vel imperatores vř ty rannos protuleris, qm̃ nec angeli ipsi, nec potestates sup̃ne oēs poterunt nos à deo eruere: quin etiã me nec præsẽtia hæc, nec futura, nec altitudo. i. cælestia, neq; profundũ .i. quæ in terris sunt, non gloria, non ignominia cõmouebunt. nonnulli aut̃ altitudinem pro cælorũ imperio acceperũt, profundũ vero pro imperij huiusce iactura. Si alia præterea esset creatura, siue visibilis, siue q̃ mente, nõ obtutu cõprehenditur, nunq̃ à Christi me charitate auerteret, neq; eo hæc intulit, p̃inde ac si angeli hoĩes à deo disingãt, sed sui erga deũ amoris vt exprimat magnitudinẽ: nec eũ quidẽ quem se Iudæi profitent̃ habere, sed quẽ in Christo Iesu adeptus est quispiã. Iudæi quidẽ, & si deũ se colere iactitent, non tñ in Chřo hunc colunt, q̃ppe cui nec fidẽ adhibeant.

Caput IX.

Veritatẽ dico in Christo Iesu, et nõ mēior, testimoniũ mihi perhibẽte conscientia mea in spiritu sancto, qm̃ tristitia est mihi magna et continuus dolor cordi meo. Futurũ est, vt in orationis progressu ostendat non oēs qui ex Abraam sunt, Abraæ fuisse ex semine procreatos. Et ne ex animi passione aliqua videat̃ id dicere, præueniens, Iudæorũ prædicat bona, suspicionẽ cuiusmodi sublaturus, fateat̃ se, vel summa erga hos teneri bñuolentia. Vt aut̃ dictis suis non abroget fidẽ, Veritatem (inquit) dico, & Christo non mēior, producitq; testes tres numero, Christum, propriã cõscientiam, & sp̃m̃ sanctum, inquitq; Ingēs me inuasit mœror, qui cor meũ pro Iudæis obrodit, qui de gratia sunt eiecti: id enim erat, etsi minus expressit, dicturus. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro

fratribus meis qui sunt cognati mei secundū carnem. Perdiscendū est tibi prius, quid anathema sit. Est sane seiunctio quædā & alienatio. Anathema præterea græce, potest latine oblatio dici & sacrificiū. Et quæadmodum que deo & offerunt & dedicantur, atrectare audet nemo, sic eū qui anathema sit, ratiōe quadā nullus cōueniet, aut cū eo versabit. Nam sacris oblati, honoris gratia tanquā dedicatis, appropinquare nulli hoīm audebunt. Ab hoc vero qui maledictioni fuerit obnoxius, non secus ac à prophano & ab ipsa diuinitate alieno, secedunt oēs. Quid igitur sibi vult quod Paulus dicit? Videi nanq; dictis suis superioribus aduersari. Nā supra id clamitans profitebat, Quis nos separabit ab amore dei? Nūc vero optat à deo seiungi. Videtur itaq; dicta hæc inter se esse contraria. At non ita se habet. Illud nanq; vehementissima quadam indeū charitate dictabat incensus: hoc vero vt cum deo perpetuo maneat. Cum em̄ vniuersi deū criminarētur, q̄ Hebræos, quos antea adoptione & gloria dignissimos iudicasset, fuissentq; Christi progenitores, eiēcerit & affecerit ignominia, & his postmodū gentes suffecerit, qui sui nullā habuissent antea notionem, eorū & diuinā prouidentia obrectarent pleriq;, & maledictis insectarētur, tanquā nullam in hos æquitatē seruasset deus, vt pote qui suos sefelisset maiores, quos suis ornare beneficijs promississet. Dolens itaq; Paulus, & pro dei gloria turanda, & istorū maledictis percussus, optabat se anathema fore, dum modo detractores huiusmodi salutē assequerent, & abolerent eorū in deum conuitia. Vides vt Paulus pro sua in deū ardentissima charitate cupientissimus sit, & (si fieri liceret) sese vel à cætu sanctorum qui deo assistunt, sepositū iri, & gloriæ illius æternæ fruitione. Non tñ à dei amore seiungi, quemadmodū plerunq; consueuere parentes, qui dulcissimo sese liberorū commercio abdicāt, vt absentes gloriam pariant, cū nihil interea illi omittant pristinæ in liberos charitatis. Quinetiam abiectos se & inglorios haberi

Roma. 8.

perpetiuntur, vt illi prouehantur honoribus. Ipse igitur
 (inquit) q̄ res innumeras gesserim, & deū vltra q̄ fert hu-
 mana natura coluerim, cupiditate teneor & ingenti, deo
 ob gloriā (si dici fas est) vel à dei excidere gloria. Quod sa-
 ne dictū non gloriā tollit, sed vendicat potius. Cum vero
 cum fratribus meis qui cognati mei sunt secundum carnē,
 inquit, suæ in illos charitatis præcordia patefacit, apitq̄ q̄
 illorū sit salutis percupidus. qui sunt Israelitæ, quorū
 adoptio est filiorū, & gloria, & testamentū, & legis-
 latio, & obsequiū, & promissa, quorū patres & ex
 quibus Christus secundū carnē, qui est sup̄ oīa
 deus b̄ndictus in secula, Amen. Hoc loco Iudæos
 laudat & magnificat, ne videat (vt diximus) ex animi pas-
 sione hæc dicere. Tacite aut̄ ostendit diuinę voluntatis fu-
 isse, vt salui redderent Iudæi, q̄d patet ex his, tū quia illos
 fit adoptione dignatus & gloria, tum etiā q̄a & p̄ribus sit
 multa pollicitus: tum demū q̄a alia cōplura his sit p̄petua
 sane & egregia imp̄titus, placuitq̄ vt ab his & Chr̄us ori-
 ginē duceret. Hi tñ hm̄oi dei in se b̄nficia repudiarunt. Ob
 idq̄ dei charitatē magnum in modū obstupescēs Paulus,
 agit vnigenito gr̄as, qui est super oīa (inquiens) b̄ndictus
 deus. Si em̄ alij (inquit) maledictis deum incessiuerūt, exi-
 stimantes haud merito excepisse hūc ad se gentes, nos ta-
 men qui dei mysteria nouimus, scimus hūc & gloria esse
 & laude dignum. Ex his haud dubie verecundia & pudore
 obruitur Arrius, cum Paulus Christum vbiq̄ prædicet
 & adstruat deum. **Non autem quod exciderit ver-
 bum dei.** Vror equidem (inquit) ob hanc in deum blas-
 phemiam, cuperemq̄, etsi haudquaquā sint omnes habi-
 turi salutem, vniuersos tamen saluos futuros, non enim
 mentitus est deus, aut factas patribus promissiones fefel-
 lit, tamen si maledici asserant deum, quæ alijs promississet,
 contulisse in alios. sed aduerte quæ subsequuntur: **Non
 enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israe-
 litæ: neq̄ quod semen sunt Abrahæ, omnes filij.**

Gene. 15. Quod em pollicitus est deus, inquit, & executus est. Dixit
 utiq; tibi & semini tuo dabo hanc terrā. Videamus ergo
 quod illud sit semen. Non enim oēs qui ex Abraam pro-
 diere, sunt Abraæ semen: neq; qui ex Israele, item & Israe-
 litæ. Sed qui secundum Isaac geniti sunt, qui ue & Israelis
 sunt digni virtute, qua deum ille videre promeruit. Neq;
 enim ex Iacob dixit, sed Israel, venerādum illud cōmemo-
 rans nomen. Si itaq; qui hoīm ex Iacob oriant didiceris,
 cēperies sane dei promissa nil esse mērita. His nanq; sunt
 promissiones factæ. Quo fit vt haudquaq; dignus videat
 conuitio deus, quia perfecerat quod fuerat pollicitus, tā
 etsi id plerosq; clam habeat, nec multis sit cognitum. sed
 in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij
 carnis, hi filij dei existimantur, sed qui filij sunt
Gene. 18 promissionis, hi deputantur in semen. Promis-
 sionis em verbū hoc est, Secundum hoc tēpus
 veniā, & erit Saræ filius. Nil ipse (ingr) interpretor,
 quod verū sit Abraæ semen, sed vetus id testamentū edif-
 ferit, in Isaac tibi semen vocabit asserens. Quicunq; itaq;
 secundum Isaac fuerint progeniti, ex promissione videli-
 cet certiores sunt Abraæ filij, vel dei potius: quippe cum id
 omne verbo sit diuino effectū, nec enim Isaac vel legis ē
 ortus, vel naturę potentia, sed promissionis virtute. Secū-
 dum tempus hoc veniam, inquit, & erit Saræ filius. Dei
 itaq; verbum Isaac illi formam & ortum dedit. Haud se-
 cus & in nos ipsos qui & dei filij sumus, cū in baptismi elui-
 mur lauacro, tanq; in vulua quadam materiali diuina di-
 cta pronuntiant, quæ nos iterato & effingunt & pariūt.
 Nā in patris & filij & sancti spiritus noīe baptizati, rena-
 scimur. Et quemadmodū tunc promiserat deus Isaac na-
 sciturum, & res ipsa hūc est euentum sortita, sic & nostrā
 quam per prophetas fuisset pollicitus genituram cōple-
 uit, quæ per baptismum constaret. Illud itaq;, In Isaac vo-
 cabitur tibi nomen, sic intelligit, videlicet eos esse Abraæ
 filios, qui eodē quo ortus est Isaac mō, sunt geniti, i. laua-

ero illo diuino. Non ergo frustra dei excidit verbū, sed ve
 ro semini. i. his qui ex gentibus Christi fidem cepere, & dei
 sunt filij facti, promissa seruauit, quæ admodum & in Isa-
 ac egit, qui horum præfert figurā. Non solum autē il-
 li, sed & Rebecca ex vno concubitu habens du-
 os filios, Isaac patris nostri. Ostēdit etiam multos ha-
 beret & varios Abraā liberos, Isaac solum id seminis no-
 men fuisse sortitum. vnde & qui haud absimilem illi ortū
 haberent, eandem esse appellationem adeptos. Nunc igi-
 tur (inquit) non in Isaac solum id ipsum poteris contēpla-
 ri, sed quod maius est in fratribus ipsis, ex parētibz vnīs
 susceptis, vel gemellis & partu vnico editis, Esau & Iacob
 videlicet. hi namq; haudquāq; pari sunt sorte vsi, cū alter
 electus sit, alter odio habitus. Nulla itaq; erit per te ratio
 exigenda, cur gentes elegerit deus, & Abraæ semē vel di-
 uinum potius, illas effecerit, propulerit vero Iudæos &
 prorsus eiecerit. Cum nondum nati fuissent, aut ali-
 quid egissent boni aut mali, vt secundū electio-
 nem propositū dei maneret, non ex operibus, sed *Gene. 25.*
 ex vocante dictū est ei, quia maior seruiet mino- *Mal. 1.*
 ri, sicut dictū est. Iacob dilexi, Esau autē odio ha-
 bui. Necessario mihi hoc loco vel eorū explicāndus est sen-
 sus, quæ longe post dicturus est Paulus. Et qm̄ quærebāt
 pleriq; cur deus gentes prætulisset Iudæis, auxeritq; am-
 plissimis semp honoribus, præsertim cū constet proprijs
 nullis virtutibus diuina bñficia fuisse promeritas, quippe
 cū æque essent & ipsę peccatis obnoxie, colligit Apłus ple-
 raq; quæ in dubiū veniunt, nec comprehendi à nobis sat
 possunt, & soli deo sunt cognita. Et primū ex geminis il-
 lis demonstrat, neq; alterū fuisse ob virtutē electum, neq;
 ob nequitia alterū odio habitum, cū nondum aut prauis
 facinoribus essent infecti, aut bonis imbuti: vt pote q; ma-
 terno adhuc vtero conderent. Sed diuina prædestinatiōe
 .i. præscientia, illum amorē promeruisse, hunc odium: si-
 cuti & propheta testat, Aliū amaui, alium odio habui, vt

Exod. 33.

perspicuū sit, omnia dei nutu & præscientia fieri. Sed quid istos cōmemorem, cum & Israelitæ oēs vitulum effinxerint quem colerent: quorum nonnulli sunt affecti supplicij, nonnulli euasere impunes. Et Pharaō certe obstinatus erat, suiq; similes habebat multos, solus tñ quo iure ex cruciat: vides vt hæc mortalibus incōprehensibilia sint, & soli pateant deo: sic vobis q; electæ sunt gentes, & reiecti Iudæi, absurdum videt, deo vero æquissimum. Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud deum? Absit. Moysi em̄ dicit, Misereor, cuius misereor, & misericordiā præstabo, cuius miserebor. Ad dit insuper (vt añ dictum est) & aliud quiddam ex veteri testamento, ostensurus soli deo cognitos fuisse Iudæos, q; & partim amore essent, partim tormentis digni, tamen vniuersi in vitulo illo conflando pariter deliquissent. Istorum tñ nonnullos miseratus est deus, nonnullos vero Leuitis tradidit morte multandos. Cuius cōmiserationis & sequit; causa vel Moysen latuit, qui tantū apud deū auctoritate valeret. At ipse rationē deposcis, cur gētes, præsertim cū essent delictis obstrictæ, Iudæis honoribus præferant. Poterat autē Ap̄tus quā alibi causam attulisset, vel hoc loco afferre, cum diceret Israelitas extimasse ex operibus se iustificatū iri, gentiles vero fide & gratia, quod tñ enuntiare in præsentī abstinuit, cū vnum illud præcipue adnitat, vt hmōi homines diuinorū operum indagatores coerceat, persuasurus nihil esse dei facta à mortalibus perscrutāda. Igitur non volentis neq; currentis, sed miserentis est dei. Voluit Isaac Esau benedicere, iustus ille in cāpum contendit, vt ex venatione, patri cū aliquid obtulisset, benedictiōem acciperet. Deus vero iusto iudicio benedictionē hāc Iacob, quia dignior esset, vt assequeretur, effecit. Diceret aliquis, videt sane liberū hoc loco arbitrium sustulisse Ap̄stolus, nequaquā hoc tollit. Nā quemadmodum cū condenda est domus, in opifice pēdere omnia dicimus, tæet si ille id opus per se exequi nequeat, sed & ma-

geria est ad structuram necessaria, & iuuantium ministrorum indiget opera, sed quoniam illi absoluenda est domus, fatemur illius esse omne id opus, sicut dicere de deo solemus, & in eius potestate cuncta consistere, qui nihil a nobis nisi animi exigat promptitudinem. Et quoniam finem ille rebus imponit, & benemerentes coronat, damnatque fontes, dicimus vniuersa in eius potestate consistere. **Dicit enim scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitauit te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo cui vult miseretur, & quem in vult indurat.** Perorat iam & decernit, nullas esse a deo in quoniam peccata poenas efflagitandas, cum ipse cui velit ignoscat, & quem velit obduret. Cui rei Israelitae sunt argumēto, qui vitulum excitarunt, & Pharaon ille, cuius & cor est obduratum. Tunc vero deus mortalium corda obdurat, cum illos pro sua magnitudine tolerat diu, cuius deinceps ob tolerantiam redduntur idē obstinatiorē ad malū. Nec secus deus se habet, quā herus aliquis qui seruum nactus sit improbum: quem, vbi humaniter & clementer vtrāq; facit deteriorē. Quod quidem non eo fit quod dominus seruum malignitate imbuerit, sed quia seruus domini placabilitate sit ad augendam improbitatem & nequitiam abusus, ut ipse qui herilem hominem in se benignitatem contempsit, **Dices itaque mihi, Quid adhuc quaeritur? Voluntati enim eius quis resistit?** Omni studio nititur (ut sepe diximus) patefacere Paulus dispensationes hominum oēs & iudicia soli deo innotuisse. Ideoque ambiguitates vnde quaeque colligit multas; nec tamen soluit, ut auditorem urgeat magis, suadeatque ab homine haec comprehendere non posse: nec plane cognitione vlla teneri. Querat aliquis, Si itaque quem velit deus obdurat, quid ergo delinquens culpatus est? quod enim poterit eius voluntati obistere? Voluit ille & obduravit, eo nec illud iniuria fit, si obduratus aliquis in aliquod prolabitur facinus: hunc ergo quo iure vel culpatur, vel cruciatur deus? Haec itaque obiectio idcirco inducta est,

vt arguant quæ diximus hoībus esse obscura, & deo dun-
taxat cōprehensibilia: propterea neq; Apłus ea soluit, sed
hæsitantes & dubios obstruit, inquiens: **Q** homo, tu
quis es vt respondeas deo? Vides q̄ reprimat intē
pestiuā hanc & superuacaneā hoīm curam, & frenos im-
ponat hæc conquirentibus, erudiatq; ad diuinā cognitio-
nem, vt intelligant quanti sit deus, & quid videat hō. Tu
quis es? num is, qui cum eo habeas partiri imperiū? An t̄i
bilicet decernere quid illi agendū sit, q̄due minime? Scru-
tari nanq; virū hoc illud ve deceat nec ne, eius est sane qui
in faciem deo respondeat, & iudex sit in hunc cōstitutus,
Nequa q̄ erit hoc pacto agendum. Sed rebus ipsis paren-
dum est & fides præstāda, vt cunq; p̄ eum sint gesta. **Nū-**
quid dicit figmentū ei qui se finxit, quid me fecisti
sic? An nō habet potestatem figulus luti ex eadē
massa facere aliud quidē vas in honorem, aliud
in contumeliam? Istiusmodi exemplo vsus est Paulus,
non vt liberum nobis demat arbitrium, neq; vt otiosos &
desides arguat, sed vt instruat quemadmodū deo sit ob-
sequendum, vtq; intentio & quædam taciturnitas ad ob-
sequendum sit præferenda. Nā quemadmodum figulus
(inquit) eodē ex luto, nihil fictilibus ipsis contradicenti-
bus, effingit, quod animus tulerit: sic tibi, cur deus qui ex
vno eodēq; hoīm genere tormentis hos cruciet, illos ho-
noribus augeat, indagādum nil erit: quin potius ceruice
submissa hunc, pnus adora, & lutum quod fingit imitare;
vtq; illud figuli manum subsequit, sic & ipse disponentis
dei voluntatē sectare. Velim tñ intelligas, q̄ quemadmo-
dū non ficti ratione, sed vtētium partim hæc vasa p̄tiosa
reddunt, partim vilia, cū ex vno eodēq; luto conficta sint,
sic in hoībus nō natura, quippe q̄ mater sit omniū, sed vo-
lūtas hos facit supplicio dignos, corona illos & præmijs.
Quod si volens deus ostendere irā suā, & notā
facere potentiā suā, sustinuit in multa patientia
vasa iræ apta in interitū, vt ostenderet diuitias

gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos ⁊ vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Postquã illorũ ora obstruxit, qui diuina iudicia inuestigare adniterent, demum obiecta dissoluit. Est tñ hæc rei totius sententia: Iræ vas Pharaon erat, hoc est, homo ob innatã duritiem, dei irã succedens: hunc sustinuit deus ⁊ tolerauit, ⁊ mira in eum longanimirate est vsus. Quã tñ ille abutens, in animi duritiẽ verit, ⁊ factus est iræ susceptibile vasculum, ⁊ ad pditionem idoneum, quã scilicet sponte adierit. Nihil em̃ de erat quod ad eius perniciẽ faceret, sed cuncta p̃esto fuere, apta, p̃fecto ⁊ accõmoda, quæ illum ad interitũ ferrent. Vt igit hunc furentem, ⁊ iracundiæ vasculũ sponte sua effectum, excrucias deus, suã præ se tulit potentiã: sic ⁊ his deus, q̃ plurimũ ex gentibus deliquissent, ⁊ suæ gloriæ diuitias patefecit, ⁊ ideo rãdem est illos cõmiseratus, q̃ illi se cõmiseratione dignos fecissent. Nec em̃ clementiæ dixit, sed gloriæ, nã venia quæ peccantibus datur, in summã cedit deo gloriã. Quæ aut̃ præparauit. i. quæ ille præsciuit, nec gẽtiles dixit saluos esse per eum oēs effectos, sed ex gentibus, alijs scilicet. Noli ergo Iudææ id ferre molestius, ecce ex gẽtibus, etsi plerisq; ignoscit, tñ non oēs sunt veniã cõsecuti. sicut in Osea dicit, *Vocabo non plebẽ meam, plebem meam: ⁊ non misericordiam consecutam, misericordiã consecutam: ⁊ non delectã, dilectam.* Et erit in loco vbi dictum est eis, *Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij dei viui.* Ne forte id dicat Iudæi, qd nos fallis o Paule talia prædicãs? inducit Oseã clamantẽ dicentemq; *Vocabo, qui non est populus meus, populũ meum.* Verũ q̃s erat hic populus? Gẽtes nimis: quæ illa dilecta? Ecclesia gẽtium: quorũ aliq̃ in populũ concesserunt, adamatq; sunt, ⁊ viuentis dei filij redditi, quod p̃culdubio videtur præstãtius. At si dixerit quispiã de Iudæis hæc dicta fuisse: qui etsi fuerint in gratiã, admissos tandem in gratiã rediisse, non erit ei fides

prestanda. Nam & si de illis dicta hæc esse constaret, quid impediret, q̄ minus vel in gentes id ipsum cadere videat? **Isaias** autem clamat pro **Israel**, **Si fuerit numerus filiorum Israel tanq̄ arenam maris, reliquæ saluæ fient.** Non vno cōtentus **Osea**, quin etiam & **Isaiam** inducit clamantē, hoc est, vocē libere edentē, & nihil repressum, q̄a non omēs **Israelitæ** salui essent futuri, nisi qui digni salute forent. Reliquiæ autē saluæ fient, cū inquit, electos præterdit, q̄s scilicet reliquerit deus, seiunxeritq̄, vt dignos videlicet. Cū vero dicit, sc̄dm̄ maris arenā, admonet eos promissionis, quæ sit in veteri testamēto cōscripta, cuius indignos se fecerint, p̄inde ac si inq̄at, nolite animo obturbari, si mentita esse videat hæc repromissio, cum constet, p̄phetas oēs clamitando præcinnuisse, non eē oēs salute dignos. **Verbum enim consummans & abbreviās in æquitate, quia verbum breuiatū faciet dominus super terram.** Ostēdit hoc loco quē admodum reliquum illud **Israel** saluabit, inq̄tq̄: **Nec laboribus opus esse ad illorū salutē, nec terræ ob id longius sunt obeundæ, nec misera quæq̄ & calamitosa sunt toleranda, quæ legis operibus insunt, sed deus ipse consummans abbreviansq̄ fidei verbum in oēs terras, id quidem in æquitate faciet, & iustitia, hoc est, vt iustificet oēs q̄ verbum illud sunt suscepturi.** Nam si **Iesum dñm** tuo ore fateberis, crediderisq̄ corde & animo hūc ip̄m fuisse à mortuis excitatum, saluus haud dubie fies. Hoc sane breuiatū, est verbum, hæc inquam cōpendiosa & breuia fidei dicta. **Et sicut prædixit Isaias, Nisi dominus sabaorb reliquisset nobis semen, sicut Sodomæ facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissēmus.** Dixit saluas fore reliquias illas, nunc vero cur sit illud effectum interpretatur, inq̄tq̄ semen illud electū, & fermentū ip̄m reliquit iā deus. Quod em̄ elegit dixerat, reliq̄t nunc dixit, p̄inde ac si inq̄at, nisi nos deus ipse tutei, vniuersi haud secus q̄ **Gomorra ipsa & Sodomæ** in perniciem ibimus, vt-

Isaie. 10

Roma. 10

pote qui ob praua facinora simus damnationi obnoxij. Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non se-
 crabantur iustitiã apprehenderunt iustitiam, iu-
 stitiam autem quæ ex fide est. Israel vero sectan-
 do legem iustitiæ in legem iustitiæ non peruenit.
 Hoc loco aptissime causam refert, qua & suscepta à deo
 sunt gētes, & reiecti Iudæi, in q̄tq; gentes ideo iustificatas
 esse, q̄a ex fide tenerent iustitiã: Israelitas vero, q̄a iustitiæ
 legē. i. quæ ex operibus tota cōstaret, sequētes conquire-
 rent. Nō dum tñ eo p̄uectos vt iustificari potuerint: neq;
 em̄ tanti lex erat, vt ex actionibus ipsis iustos redderet ho-
 mines. Quare? Quia nō ex fide, sed quasi ex operi-
 bus legis. Quæris quã obrem non sunt Israelitæ iustiti-
 am assecuti, & si enixissime vt assequerent̄ incumberent.
 Edisse ergo nō ex fide illos iustitiam, sed ex legis opibus
 conquisisse. Ex legis vero operibus inq̄t, non iustificabi-
 tur oīs caro. Attende aut̄ non ex operibus dixisse simpli-
 citer, sed q̄si ex operibus: vt arguat non veris illos incubu-
 isse operibus, sed fucata potius quædã præ se tulisse. Of-
 fenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scri-
 ptum est: Ecce pono in Sion lapidē offensionis
 ⁊ petram scādali, ⁊ omnis qui crediderit in eum *Isaia. 28*
 non cōfundetur. Qui offendit idcirco, illidit, q̄a rebus
 alijs vacet, neq; ea quæ corā sunt videat. Igit̄ & Iudæi cum
 legi inhiarent, ad Christum offenderunt. i. illi nō credide-
 runt. Nā & ab eorū euentu qui minime credidissent, Chri-
 stus est offendiculi lapis, & petra scandali dictus. Ipse nan *1. Petri. 2*
 q̄ quantum in se erat, p̄ fundamento fuerat, & firmamen-
 to impositus. Inquit em̄, Et oīs qui crediderit in eum, non
 confundet̄, siue gentilis sit ille, siue Iudæus. Fidēs itaq; sola
 est, non opera ipsa, quæ & operatur om̄ia & iustificat.

Caput X.

Fratres voluntas quidē cordis mei, ⁊ obse-
 cratio apud deū pro Israel est ad salutem.
 Cū Iudæos sit p̄fidiaꝝ incusaturus, demulcet hos pri

us, ne ex odio dicere quæ dicturus est videatur, inquit: Voluntas mea & vehemens desiderium. Neque id modo, quin etiã & preces meæ pro vobis maxime connitunt, non solũ vt tormenta illa futura euadatis innoxij, sed vt salutẽ etiam consequamini. Qui ergo possum vobis videri infensus, quibus sim ipse cõprecatus salutẽ? Testimonium enim perhibeo illis quod æmulationem dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ dei nõ sunt subiecti. Videat initio quidem illis gratificari demulcens. Inquit em̃ hos dei zelum habere, non tñ secundum scientiã. Vnde cõmiseratione dignos potius eos quã supplicio arguit. Legis siquidẽ hi zelo tuent, quæ a deo tradita. Zelus tñ huiusmodi haud quidẽ secundũ scientiã est. Neque em̃ scire volunt quẽ admodum lex illis cessauerit, nec vltra vim habeat. In sequẽtib; vero ostendit contentiosos hos esse, cupidos principatus. Quippe qui cum propriã queant obfirmare iustitiã, eã videlicet quæ legis sit, & labore proprio & opibus parta, quã ve & plane collapsa est, nec queat consistere, neque hãc statuisse coarguunt, nec diuinã se iustitiã subiecisse, quod sane horum & superbiã retergit, & mentem p̃fecturæ percupidã, vel insanã potius patefacit. Quãquidem id quærat statuere, quod instabile sit, & ea in re frustra verset. At dei iustitia ex fide constat, quippe quæ nihil exigat, quod nobis onerosum sit aut graue, sed ois spes sit diuina in grã sita. **Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.** Postquã & legis iustitiã dixit, ne forte qui ex Iudæis crediderãt, dicerent: Ergo & ipsi hac omissa iustitia legẽ transgressi sumus: & itẽ qui prius nil crederẽt, id forsã obijcerent. Cum constet igit in lege inesse iustitiã, & si minus nos ad id tẽporis hãc adimpleuimus, oĩno tñ sumus hãc obituri. Vtrũque itaque confutans Paulus, inquit, legis finẽ Christum esse. Quod em̃ lex ipsa volebat, vt hoĩem iustificaret, nec tñ est quod voluit executã, id Christus p̃fecit, & hoĩem iustificauit. Nec dixit

ris qui ex Iudaicis institutis ad Christi te fidē contuleris, legē te fuisse trāsgressum, cum videas potius legis hāc voluntatem, fuisse in te finē iā nactā, quia in Christum credideris. Nec contra tibi quidē Iudæe nondum fide suscepta ad sperādum est in te pfectum iri legis iustitiā, cuius perfector est Christus. Si iustitiā igitur vendicare hāc cupis, Christus est tibi per fidem suscipiendus, hoc pacto, oīm factus es compos. **Moyses em̄ scribit, Quoniam iustitiam quæ ex lege est quifecerit homo, viuet in ea.** *Leuiti. 18.* Confirmat quod dixit Christum fuisse, quod lex minus impleisset, iā executum, & Moysen asserit dixisse hominem posse ex operibus iustificari, neminem tñ inuentum esse qui legis opera ista perficeret, eo nec licere quidē per legē iustificari. **Quæ autem ex fide est iustitia sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum: id est Christum deducere, Aut quis descendet in abyssum: hoc est Christum ex mortuis reuocare.** *Deute. 30* Sed quid dicit scriptura: **Prope est verbum in ore tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quod si confitearis in ore tuo dominum Jesum, & in corde tuo credideris, quod deus illum excitauit a mortuis, saluus eris.** Audisti legis opera non posse hoi iustitiā impartiri, perdiscē dū tibi insuper erit, q̄ facile liceat, & nullo labore in Christo iustitiā comparare. Qñ quidem perspicuum sit fidem Apostolum in corde fundatā, vel solā oris confessionem exigere, necessarium aut erit id dictū latius explicare. Et quis nā ille cælos sit conscensurus, qui ve in pfundum descendens ad inferos, qd Paulus à Moysē sumēs, longe aliter q̄ litera habeat, interpretatur. Moyses interea quantum ad literā attinet exteriorem, sic inquit: **Dei mādatum Iudæe iacet tibi sub oculos, nec tibi vt hoc ipm inuenias & potiaris, vel cælum est inscendendū, vel subeūdus abyssus, sed præsto est illud, & tibi ppinquius: Ecce tuo scilicet in ore & monte adest. Nā cuncta tibi per legē aperuit deus.**

Hæc quidē secundum literā differuit Moyses, alit̄ tñ lōge
 Apostolus: Nihil hēsites, inquit, neq; id aīo subdubius ver
 ses, quēadmodum ē cælo Christus descenderit, & cruci af
 fixus sit, vel ex abyſſo cum mortem obisset. i. ex abditissi
 mo & pfundissimo loco emerferit, quin potius crede car
 nē sumptuā descendisse de cælo, qđ itē à mortuis suscita
 tus ascēdit, deus em̄ hunc suscitauit. Potes itaq; vel ob sus
 citationis dignitatē Christo fidē præstare. Quid ergo hac
 re facilius? Cum in ore salutis vis oīs consistat, & ne ob fa
 cilitatē hmōi contēptibile appareat fidei verbum, ostendit
 fidei aduersari incredulitatē, quæ mente & cogitatio
 ne voluat, eoq; his virilit̄ obsistendum, ne dixeris (inquit)
 in corde tuo, hæc illāve, i. nihil aīo agites qđ ambigas: vel
 siquid occurrat, qđ te in dubium vertat, ppelle. **Corde**
enim creditur ad iustitiā, ore autē cōfessio fit ad sa
lutem. Opus habet & cor oris ministerio. Quid em̄, pdes
 set aīo duntaxat credere, nisi in hoīm conspectu & verbis
 pfiteremur, qđ credimus? Iustificat em̄ quæ menti infidet
 fides: perfectā autē salutē in cōfessioē versatur. Ex ea nā
 q; & fides splendet, & plurimos iuuat. Eget præterea &
 os ipsum cordis officio. Nam plerique veritatē mentita
 & si Christum ore fatentur, corde tñ ab eo sunt longius,
Isai. 82. Dicit enim scriptura, omnis qui credit in illū nō
 confundetur. Non enim est distinctio Judæi &
 Græci. Nam idem dominus omnium, diues in
 omnibus qui inuocant illū. Omnis enim qui in
Ioel. 2. uocauerit nomen domini, saluus erit. Cum diceret
 corde p̄stari credulitatē, & ore confessio nē, producit sa
 cris ex literis testimonia: vt quēadmodum fidei, ita & cō
 fessionis & inuocationis ipsius necessitatē nobis commē
 det: Quia omnis qui credit, & fidem præ se ferat necesse
 est, quia iusti non confundentur. Cum vero omnis qui in
 uocauerit, inquit, confessionē designat, quæ operatur sa
 lutē, vnusquisq; igitur siue Iudæus sit ille, siue Græcus, ac
 ceptus est deo, quippe qui sit oīm dñs, & diues in oībus q

inuocant illum, hoc est, opes in his possidet sempiternas,
 qui eius inuocauerint nomē, perinde ac si dixerit quispi-
 am imperatorē in auro argento uē amplissimas habere
 fortunas. Cū itaq; credētes deus p̄ diuitijs habeat, nequā
 q̄ ipse, & si quauis uenia indigna admiseris, desperes. Est
 enim ille uel te suscepturus, ut suarū opum in partē locer.
Quō ergo inuocabunt in quē non crediderunt?
Aut quō credent ei quem non audierunt? Quo-
modo autē audient sine prædicante? quomodo ue-
ro prædicabunt, nisi mittantur, sicut scriptū est:
Quam speciosi pedes annuntiantium pacem, an-
nuntiantium bona. Dixit superius, quicumque inuo- Isaie. 52.
 cauerit eum saluabitur, coarguit itaq; negligentię & incre-
 dulitatis hoc loco, quia non inuocauerint. Cur em̄ (in-
 quit) nō inuocauerunt? Quia nō crediderūt. Quā obrem
 nō crediderunt? Num q̄a non audierunt? neq; q̄. Audierūt
 quidem & persepe. Mox obiectionem hāc subdit: At q̄ p̄
 c̄to poterāt sine p̄dicante audire? p̄inde hāc soluit, dicēs,
 Atqui multi sunt ad eos, qui p̄dicarent transmissi. Ad uñ-
 de id liquet (dicit aliquis) fuisse hos ad illos dimissos? Ad
 id demum prophetā producit dicētem: Quā pulchri sunt
 pedes annuntiātū pacem, annuntiātium bona. Nihil em̄
 circunacti p̄dicabant apostoli, præf̄ bona illa ineffabilia
 & pacem, quæ esset iam deo cum hoībus ipsis conciliata.
 Fit ergo ut fidei non susceptæ crimen ascribat̄ Iudæis, q̄a
 non ceperint prædicantes. **Sed non oēs obediunt**
euāgelio. **Isaias enim dicit, Domine quis credi-** Isaie. 55.
dīt auditui nostro? Cum p̄dicatores dixisset prophe-
 tarū fuisse testimonio comprobatos, q̄ diuinitus essent in-
 mundum trāsmissi, eo q̄ oportuisset ut audirent ab omnī-
 bus, haud dubie (inquit) nō oēs euāgelio paruerunt, nihil
 tñ ob id iacturæ parū ueritas. Illud uero iā pridem Isaias
 p̄dixit, **Quis credidit auditui n̄o, perinde ac si dicat, per-**
pauci auditui n̄o obtemperarunt. **Ergo fides ex au-**
ditu, auditus autē per uerbū Christi. Hoc dictum a

superioribus p̄der, ac veluti perorat, & terminat quæ superius dixerat, præten ditq; aliud quiddã se dicturẽ. Nam cum Iudæis per singula tēpora postulantibus signa, & resurrectionẽ quærentibus pene oculis intueri. Fidem dicit ex auditu constare, quin etiã auditu esse præstãtiorẽ, eõq; p̄ter hanc non esse aliud quippiã expetendũ: siquidem auditio hæc non in dictis quibusdã simplicibus, sed diuinis consistat. Itaq; si miracula q̄ à deo p̄deunt flagitas, erit tibi & verbis, vt ab eo enuntiat, fides præstãda. **Sed dico nunquid non audierunt: & quidem, in omnem terram exiit sonus eorũ, & in fines orbis terræ verba eorũ.** Haud secus responderet, q̄ si quispiã diceret, quid ad Iudæos illud si missi sunt qui euãgelium p̄dicarẽt, hi tñ horũ neminem intellexerunt. Inquit igitur terrarũ orbis hos audiuit, & hi dũtaxat sunt auditionis huius expertes, apud quos tã diu sunt prædicantes apostoli diuersati, essentq; & eorũ ex gñe oriundi. Quo ergo pacto rationis quippiã habere in se videbuntur hæc dicta? **Sed dico, Nunquid Israel non cognouit?** Alia rursus obiectio. Si constat (inquit aliquis) prædicasse apostolos, hos vero istoꝝ dicta nihil exaudisse, ergo nec veniã merebuntur. **Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in nō gentem in gentem insipientem, in iram vos mittam.** Et si nō aliunde, ex honore saltẽ, qui gentilibus ipsis impensus est, sapere debuissent. Nã cum eos spectarent qui idolis inseruissent, fuisse tot bonis repente donatos, oportuit eos vel zelo ductos pernoscere, has gentes de quibus Moyses p̄cinuisset. Non em̄ solũ honoris immẽfitas hæc satis iã videbatur, vt se ad gentes sectãdas impelleret, quin illud etiã quod abiecti, & viles a deo haberent, qui tãtis essent affecti honoribus, vt nec p̄gẽtibus quidem credi apud alios possent. Id em̄ designat quod inquit, qui gentes non sunt & insipientes. Nã quid dari gentibus ipsis potest insultius, qui lignis & lapidibus inhiarent? **Isaias autẽ audet dicitq;**

Psal. 18

Deute. 32

Isaie. 65.

Inuentus sum a non quærentibus me, palā ap-
paruitis qui me non interrogabant. Moysen cū
dixisset priorem fuisse de gentibus vaticinatum, mox ali-
um inducit prophetā eadem illa apertus asserentē, Isaias,
inquiens, audeat & dicit .i. visus est quæ vera sunt nudius
explicare, & potius discrimen subire, q̄ obricere. Inuentus
aut̄ sum (in q̄) à gentibus qui minus me quærerēt, nec pla-
ne rogarent. Quos aut̄ Moyses gentē insipientē appellat,
hos Isaias non quærentes neq; rogātes dicit, tanq̄ indoci-
les & rationes expertes, & quibus essent dei verba infen-
sa. Oportuit itaq; vel ex his oībus Iudæos non ignorare
se se fuisse depulsos & esse alienos, & gētes inductas. Ad
Israel autem dicit, *Tota die expandi manus me* *Isaie. 65*
as ad populum non credentem, sed contradicē-
tem mihi. Ne causam habeāt excusandi, q̄ se gentibus de-
us inuentu facilē præbuisse, sui vero conuersionē defu-
gerit, sic inquit: Tota die .i. per oīme tempus, manus meas
expandi, vt vos ad me traherem. At vos populus incredu-
lus quidem & cōtumax obstitistis: vobis itaq; id crimini
datur nō mihi. Ipse nāq; distentis brachijs, ad me vt iretis
hortatus sum, vos tñ minime paruistis: vñ patet sane Isra-
elitas & prædicantes audiuisse apostolos, & cognouisse,
haud tñ voluisse illorū dictis obtēperare. Cap. XI.

Dico ergo, nūquid repulit deus populum
suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex
semine Abraam, de tribu Benjamin. Non repu-
lit deus plebem suam, quam præsciuit. Cū Israeli-
tas affirmet populum contumacem, pinde acsi dubitans
in q̄, num q̄ populus sit inobediēs, eo & falsæ sunt repro-
missiones? Minime. Neq; em̄ qui præsciuit populum de-
us reiecit .i. q̄ nouerat esse ad fidem suscipiendā idoneū.
Sum etenim & ipse Israelita. Deinde, ne illi obijcerent, te
ergo solum pro populo ducis, rursus infert, non reiecis-
se deū populum suum, cum constet videlicet ad hoīm tria
milia extitisse, sicuti patet in Actis apostolorū, & alijs infi- *Actu. 2*

nitis, qui in Christū crediderint. An ignoratis in *Elia*
3. Reg. 19 quid dicit scriptura, quem admodum interpellat
 deum aduersum Israel: Domine, prophetas tu
 os occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego re
 lictus sum solus, & quærit animam meam. Sed
 quid dicit illi responsum diuinum: Reliqui mihi
 septem millia virozū, qui non curauerūt genua
 ante Baal. Ne forte id dixerint, qd ais Paule: tribus mil
 libus, aut millibus quocūq; vel innumera multitudine tm̄ po
 puli terminabis, q̄ arenæ & stellis assimilet? In q̄t̄ igit̄ *Elig*
Actu. 2. 4 tēporibus millia hoīm septem superfuisse, quibus erat de
Gene. 22. salute sperandū, quod tm̄ nec *Elia* ipsi innotuit. Nunc ve
 ro nō iniuria dixerim, q̄ plurimos esse q̄ Christi fidem ex
 ceperint. Quod si vos later, nil miræ, q̄n̄ quidem & *Elias* il
 le suæ ætatis hoīes ignoraret, qui salui essent futuri. Tacite
 autē cum rē aliā videt tractare, & Christi mortē interfe
 rit, cuius se cæde hi inquinassent iā pridem & ab initio præ
 dicatā. Verū ne asserat illi Christū sese occidisse vt seducto
 rem, q̄ pacto inquit) & priscos illos, pphetas maiores ve
 stri è medio sustulerunt: num & illi seductores fuere? At
 nobis dicturi sunt, p̄ eorū licentia & molesti erant & gra
 ues. Verū cur illi & altaria disturbabāt, num illa poterant
 improbare? Cur præterea & *Eliā* q̄ pro eorū salute interce
 deret, factitaretq; admiratiōe quæq; dignissima, vt morte
 afficerent conquirebāt? Cum itaq; rātus esset improborū
 hoīm numerus, septē millia duntaxat sibi elegit dñs, sicuti
 responsum diuinum dicit. i. apprensus deus & loquens.
 Haud igit̄ est quoq; mō mirādum, si vel gentes & quos di
 gnos præsciuerit, se legerit deus, qd̄ clarius in sequentibus
 demonstrabit. Sic ergo in hoc tēpore reliquæ se
 cundum electionē gratiæ saluæ factæ sunt. Quē
 admodum em̄ frumētum contusis eiectisq; paleis purius
 residet, sic malos reprobās deus, sibi digniores reliqt. Cū
 aut̄ scdm̄ electionē in q̄t̄, gentiū studiū patefacit, q̄ sibi sint
 electionis huiusce dignitatē adepti. Cum vero gr̄a dicit,

dei dono id factū prætendit. Si aut̄ gratia, iam nō ex operibus. Alio qui gratia iam non est gratia, Maximum sane in modū excusabiles fore hos asserit, qui ex Iudæis Christi fidē nō exceperint, p̄inde ac si dicat, Nec em̄ excusare illud potestis, negotia deū & labores exacturæ ab his, q̄ se & sectent̄ & colāt, q̄ppe qui oīa sit per gratiā elargitus. Cur ergo salutē respuitis? p̄sertim cū id boni possit tā facile vendicari. Volentes itaq; oēs salui sunt facti, q̄s dei ex populo esse constaret. Nequaquā ergo populū suum repudiat deus, q̄ dign⁹ salute sit. Si aut̄ ex operibus, nō vltra est gratia. Qm̄ opus non amplius est opus. Si ex opibus deo grati efficeremur, vacaret gr̄a: si vero gratia vacet & superuacanea sit, vel opa ipsa tollant̄ necesse est: vbi em̄ gratia inerit, nulla requiritur operatio: & vbi operatio, gratia nulla exigit. Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus. Electio aut̄ consecuta est. Cū aperuit qd gratia sit, eāq; dei donū sine vllis opibus hoīm esse mōstrasset, asserit demum Israelitas cū iustificationē congrerent, neq; fuisse hāc cōsecutos: q̄a nec recte quæfissent, & ex opibus ipsis, qd fieri nō poterat, iustitiā se habituros sperarēt. Electio aut̄, hoc est, qui electi fuissent, illā sunt nacti. Ostēdit itaq; per hāc electionis appellationē, futuroꝝ bonoꝝ magnitudinē, & dei munere cuncta euenire mortalibus. Est & illud huiusmodi apud nos sermone vernaculo vsurpatum, consecutus est ille quod cordi habebat, hoc est, sine labore, oblatū aliquid vltro, inuenit. cæteri vero excæcati sunt, sicut scriptum est, Dedit illis deus spiritum cōpūctionis: oculos vt non videāt, & aures vt non audiant, vsq; in hodiernum diem. Isaiā huiusce cæcitat̄ tēstem p̄ducit, ne sua videatur narrare & propria. Dedit aut̄ deus, id est, fuit, permisitq; vt spiritum compunctionis haberent. Compunctionem aut̄ dicit animi habitum quendam pertinacem ad malum & immutabilem. Hoꝝ itaq; insanabilē mentem & in malo cōstantem, cō-

punctionem appellat. Quandoquidem hi & oculos haberent, quibus possent miracula intueri: & aures, quibus domini doctrinam perciperent. His tamen vtriusque nihil opportune sunt vsi, neque hos modo sensus Christo domino, sed ne apostolis quidem accommodarunt. **Et David dicit, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem & in scandalum & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum incurua.** Qui enim perseverant in malo, nec immutant, extremis supplicijs diuexabunt. Et mensa eorum, id est, vniuersa fortunæ bona, & deliciae omnes his ipsis in contrarium cedent. Capiant insuper & comprehendantur, & cunctis sint in capturam perfaciles, in omnibus suam vitam & scandalum habeant, & prae caecitate offendant. Haec autem cum ex prauis actionibus & peccatis perpeti Iudaeos modo strasset, & mercedem simul exponit. His enim (inquit) & oculi sunt ne videant obtenebrati, & mentis prorsus caecutiunt oculi: vel sensibiles quidem & corporei exterioresque calamitatibus obscurant: & illorum incuruatum est dorsum, quippe quae Romanorum seruitute & iugo premunt, a quo nunquam soluentur. **Dico ergo, nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit.** Cum satis iam eos carpsisset, quemadmodum consolei nunc quaerit, rogatque num hi deliquerunt ut caderent: id est, num facinus insanabile aliquod commiserunt? Absit. Offenderunt enim i. illisi sunt, nec tamen adeo, ut prorsus accipites videantur: vel ita collapsi, ut se, cum velint, nequeant aliquando attollere. Sunt namque & hi vel in seculi consummatione habituri salutem, ita ut salui fiant, sicuti & in orationis processu asserturus est Paulus. **Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos æmulentur.** Duo quaedam hic nititur Paulus, ut Iudaeos soletur, & gentium tumorem & insolentiam frenet: inquitque Iudaeorum ex lapsu & diffidentia, nec Christo praestita fide, salutem obuuisse gentilibus. Erat sane id consequens, & res ipsa identidem videbatur exposcere, ut horum salus gentium praeueneret salu

tem. Sed qm̄ minus hi paruissent, vocatæ sunt gentes, quod multis in locis in euangelio demonstratur. Saluati sunt quidē gentiles, vt illos emulent. i. gentibus collati honores, cum Iudæos momorderint, vel harum æmulatione sese vt ad fidē conferant persuadebunt. Quod si delictum illoꝝ diuitiæ sunt mundi, ⁊ diminutio eorū diuitiæ gētium, quanto magis plenitudo eorū? Si cum offendissent (inquit) Iudæi, tā multis peperere salutē, vt ipsis eiectis admissæ sint gentes, & illoꝝ peccatū diuitiarum loco gentibus cesserit, quāto magis plenitudo ipsoꝝ. i. cum & ipsi salutē fuerint p̄nitendo adepti, hæc q̄dem eo nunc differit, vt Iudæis gratificet, & solamen his aliqd̄ afferat. Non em̄ gētilis si fide caruissent, idcirco salui fuissent effecti, q̄ offendissent Iudæi. **Vobis em̄ dico gentibus, q̄d̄ diu quidem ego sum gentiū apostolus. Ministerium em̄ meū honorifico, si quomodo ad æmulandū prouocem carnē meā, ⁊ saluos faciam aliquos ex illis.** Rursum cum Iudæoꝝ demulcet animos, gentiles coercet, inquit: Laudo vos o gentes duabus de causis: Primum q̄a necesse est mihi, vt pote q̄ vos instituendos susceperim, honorificare ministerium meū. i. vos: secundo, vt ad æmulationē prouocem carnē meā, hoc est, Iudæos sanguine mihi scdm̄ carnē conuictos, & saluos faciā. Nec vniuersos dixit, sed aliquos, tacite etiā illoꝝ duritiā patefacit, & eorundē nonnullos æmulatione q̄dam inductos & contentione, suspicat gentiles imitatuos & suscepturos fidē. **Si em̄ amissio eorū reconciliatio mūdi, quæ assumptio nisi vita ex mortuis:** Si cum Iudæis (inquit) succenseret deus, tātis alios donauit bonis, & cū inimicis amicitia cōciliauit, q̄bus nō ille largitionibus Iudæos est ornaturus, si illos susceperit. Erit em̄ tunc ex mortuis vita. i. bona innumera, id em̄ p̄fert per vitā. Simul etiā nescio q̄d̄ p̄fundius aperit, videlicet quæ admodū à mortuis resurrectio, vt nō Iudæoꝝ gr̄a futura est, sic nec illoꝝ respectu alijs obuētura est salus, ni

si fidem habuerint. Quæcunq; aut dicere pro Iudæis nitit,
 lenta quædam gratificatione & frigida ad illorum gratiã loq-
 tur, nec secus ac solent medici ægrotantibus plerunq; gra-
 tificari. **Quod si delibatio sancta est, & massa: & si**
radix sancta, & rami. Delibatione & radicem patriarchas
 appellat: fermentum vero & ramos, quæ illorum persuasum credi
 derint. Consolat itaque infideles Iudæos, & vos in gens cre-
 dentes, sanctimoniam comparabit. Est enim necesse ut deliba-
 tionem. i. fermentum & massa persimilis sit, & radicibus rami. Quæ
 si & vos non hæc fueritis similitudinem nacti, & summæ erit
 in vobis & pertinacis nequitie argumentum. **Quod si ali-**
quicq; ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses,
inertus es in illis, & socius radicis & pinguedi-
nis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ra-
mos. Infideles Iudæos, ramos appellat contractos: sunt
 enim sanctiori hac indigni radice redditi. Et recte, contracti
 sunt, dixit. Siquidem nunquam antea constat perdidisse hos deum vel
 graui delinquentes, ut impresentiarum sunt perdit. Pro his itaque
 insertus est (inquit) gentilis. Non tamen plantatus dixit, sed insertus,
 ostendens Iudæum per arborem. Quinetiam vel eadem in arbore. i.
 in patriarchis ipsis, gentium consistere nationem, participemq;
 & radicis esse & qualitatis effectam. i. eiusdem sortitam esse a deo
 cum illis & ingenuitatis & gloriæ portioem. Haudquam ergo
 in ramos iactabundus ipse insurgas. **Quod si gloriaris,**
non tu radicem portas, sed radice te. Id sane auulforum
 ramorum erit officium. Nam radicis est sustinere. Vides quæ frigi-
 de gratificetur Iudæis, consolari illos duraxat studentes. Quin
 potius ut gentes lectent, hos concitat, aperientem sicut in iactu
 ramis pressi, & quemadmodum alij sua possideant. **Dices ergo,**
Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter
 infidelitatem fracti sunt: tu autem fidei stas. **Noli autem**
sapere, sed time. Ostendit hoc loco non propterea fuisse gen-
 tiles inductos, quia commisissent Iudæi: sed fidei gratia, quam pre-
 se tulerint illi. Quibus vero in rebus videtur gentium nationem
 frenare, Iudæos magis emendat, vicia quam quis commisisse indi-

gna. Interea tñ & gentilem instituit & Iudæum. Inquiens
 igit tu, q̄ gentilis sis, ideo fuisse Iudæos effractos, vt infera
 ris ipse. Effracti sunt quidē, sed præ ipsorū infidelitate, nō
 vt honorē aliquē tibi deberet deus, stetit em̄ fide. i. p̄ fidē
 radici insertus. Itaq; & tibi ne cadas verendū est, qm̄ nō na
 turæ insertio, sed fidei sit. **Si em̄ deus naturalibus**
ramis nō pepercit, forte nec tibi parcat. Illi (inqt)
 sanctorū erāt patriarcharū filij, & fuere ob infidelitatē dif
 fracti. Timendū ergo & tibi erit, q̄ inductitius sis, & nup
 admissus, ne forte & delinquēti tibi nō parcat. **Vide er**
go bonitatem ⁊ seueritatem dei: in eos quidem
qui cæciderunt seueritatem, in te autem bonita
tem dei, si permanseris in bonitate. Alio qui ⁊ tu
 cecideris: ⁊ illi si non permanserint in increduli
 tate, inferentur. **Potens est enim iterum inscere**
illos. Nō em̄ qd̄ recte egeris aduerte, inqt, sed dei bonita
 tē attende. Nā oīm summa huius in gr̄a versat̄. Et cura, vt
 incūbas non fidei, dixit, sed bonitati, hoc est, ad usq; finem
 ea facito sedulo, quæ dei sint non indigna clemētia. Nam
 si haud ita te gesseris, nō alit̄ ipse es perdēdus. Atq; illi cer
 to sunt inferendi, si nō in infidelitate perstiterint. Neq; em̄
 illos prior præcidit deus, sed ipsi per se sunt ob suam incre
 dulitatem præcisi. Dei autem dicit seueritatem, quia nil il
 lis pepercerit tam prauē labentibus, sed indignos potius
 iudicari, qui primoribus illis & sanctis patribus partici
 pes essent, vel aliquo cum illis vinculo necerētur. Prudē
 ter autem ex his quæ Iudæo obrigerint, gentilem perter
 re facit, & Iudæū hortatur gentilis exēplo, vt per fidem &
 ipse inferat̄, redditq; illū ob dei potestātē & spei plenū. Po
 tens em̄ (inquit) est deus insertionē hāc facere, quioīa su
 pra humanā sp̄e operat̄. **Nam si et tu ex naturali ex**
cisus es oleastro, ⁊ contra naturam insertus es
in bonam oliuā, quanto magis hi qui secundū na
turam inserentur suæ oliuæ: Si gentilis ipse cum im
 p̄bus sis, maiores tuos habeas oleastro affimiles, à quibus si

ob fidē abscissus, & præ naturā fueris bonæ oliuæ .i. patriarchis, insertus, quanto magis Iudæus q̄ natura id boni possideat, nonne ad suā oliuā .i. ad suos patres confugiet? Scdm naturā cum à Paulo dictū inueneris, p̄ re decēti, & quæ vt sequat̄ necesse sit accipias. Exempli gr̄a: Decuit sane Abraæ filiū patris sanctitatem sectari, & sanctū fore. Et cōtra cum p̄ter naturā dixerit, p̄ indecenti & alieno sumendū est. Præter naturā est em̄, filiū q̄ à scelerato gētili sit ortus, posse sc̄titatē seruare. **H**olo aut̄ vos ignorare fr̄es mysterium hoc, vt nō sitis vobisip̄s sapientes, quia cæcitas ex parte cōtiguit in Israel, donec plenitudo gentiū intraret, & sic om̄is Israel saluus fieret. Mysteriū hoc loco illud inqt̄, q̄d nōdum vel sciri queat, vel explicari. Quod illud erit? Id scilicet, q̄d nō penitus infideles Iudæi futuri sint, sed ex parte illor̄ sit cæcitas. Nā (vt sup̄ius diximus) ex eis pleriq̄, q̄s deus præscisset, fidem sunt assecuti, & alīi rursus sunt credituri. Sūt tñ interea cæcitati hi capti, donec ex gentibus p̄destinati saluent̄, tunc demū quicumq̄ crediderit, Israelita videlicet saluus fiet. sicut scriptū est, **V**eniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatē ab Jacob. Et hoc illis a me testamentū, cū abstulero peccata eor̄. **I**saiā rursus clamitatē inducit, ex Sion p̄ditur̄, q̄ habeat cōdonādæ salutis pt̄atem, & Israelitar̄ purgādi peccata. At qñ hæc dicis futura? nimis cum illor̄ delicta sustulerim .i. cū per baptismum venia dignos reddiderim, quam nōdum sunt cōsecuti: q̄ppe q̄ cæcitate laborent, cū hāc tadē oīno sint habituri. **S**ecundū euāgeliū quidē inimici propter vos, secundū electionem aut̄ charissimi propter patres. **S**ine p̄cinitētia em̄ sunt dona & vocatio dei. Qm̄ euāgelio (inqt̄) ipsi obr̄eperastis, & estis à deo expti, contentiores illi effecti sunt, & descuerunt magis, & inimicitias acrius vobiscū exercēt. Et quēadmodū istor̄ p̄genitores ab initio de⁹ elegit, sic nec sinet hos, p̄susus iri disp̄ditum, q̄ppe q̄s diligit, & suscepturus sit demū,

si credant. Sicut em̄ aliqui & vos non credidistis deo, nunc aut̄ misericordiam consecuti estis propter illoꝝ incredulitatem, ita & isti non crediderunt in vestrā misericordiam, vt & ipsi misericordiā consequantur. Cōfirmat Israelitas adhuc denum futuros: Vos quidem gentiles, inquit, etsi priores vocati parēre deo nil voluistis, quo factum est, vt Iudæi acciti sint, & legem acceperint, deinceps his rursus excisis, nec Christo obtēperantibus, reuocati vos estis & misericordiam consecuti, & commissioꝝ remissio per vos impetrata vel his condonabit. qñ quidem & ipsi vos imitati, credituri sunt tādē. Vnde & eādē quam ipsi iam estis adepti misericordiā, cōsequenti. **C**onclufit enim dñs omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. Id est, coarguit hos incredulos, vt alterna contēione alteros saluos reddat. Prius nāq; ob gentilium contumaciā saluabit Iudæos. Rursus (vt dictum est) Iudæis minus obtemperantibus, gentiles facti salui sunt. His salutem adeptis, æmulatione impulsu Iudæi, salutem nouissimis seculis vendicabunt, ita vt oēs dei misericordiā assequant. **D**altiludo diuitiarū sapientiæ & sciētiae dei, cōinscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: Dei dispositiones reputans secum Ap̄lus, vel q̄ a mundi constitutione fuere vnq̄, animo versans, quemadmodum, s. contraria constare contrarijs faciat, per q̄ alterius inobedientiam, alterius obsequium arguat, miratur & obstupescit: nihil diffusus, qui nostra tā optime disposuerit, vel in futurū de Iudæoꝝ salute rationem deniq; habiturum. Diuitias vero bonitatem appellat, cuius vel solā altitudinē demiratur, quin de quāritate nil differens conticescat. Diuitiarū vero ideo intulit, quia gentiles ipsos ex fide prædiuites fecerit. Cum bonitate præterea dei sapientiam expauescit, mirabundus & stupens, qua & nostra dispenset, & gentiles indociles, reddat prudentiores: Et scientiam stupet, qua quod cuiq; vtile sit, facile internoscit. Nec eius in-

sapie. 9.
Isaie. 40

comprehensibilia iudicia dixit, sed inscrutabilia. i. quæ scrutari nequeant prorsus, nec plane disquiri. Et viæ. i. dispositiones, quæ non modo nulla possunt cognitione completi, sed ne inuestigari quidem, nec vllum vestigium pateat. Quis enim cognouit sensum dñi, aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, vt retribueretur ei? Solus, inquit, quæ sua sunt nouit deus, & præter eum alius nemo. Cunctus & sapiens sit, ab alio consultore nemine est ad sapientiã eruditus, sed ipse sibi est satis, & bonorum omnium fons: quodcumque largitur nõ accepti muneris vicissitudine, nec vlli obnoxius, sed suapte bonitate largitur. Quis enim prior tradidit illi. i. deo, vt ei retribuere-tur: id est, vt dei beneficium tanquam remuneratio aliqua accepti officij reddita extimeretur. Quomã ex ipso & per ipsum & in ipso facta sunt omnia. Ipse fons omnium est & origo, quod cum ex ipso, inquit, prætenditur. Et oim reu effector, quod per ipsum significat, & in se cuncta complectitur, quod cum in ipsum dicit exprimitur. Vniuersa namque ab ipso ortum habent, & per ipsum effecta sunt, & in ipsum tanquam in fundamentum aliquod iuxta præstant & continentur, & vertuntur oia. Ipsi gloria in secula seculorum amen. Solet Paulus cum magni aliquid dixerit & gratias agere, perorans, quemadmodum & hoc loco facit. Nam postquam dei & bonitatem & sapientiam scientiamque & dispositiones contemplando obstupuit, gloriam illi & laudem reddit, nosque facere item instituit, vt bonis affecti, ingentibus, & verbis & optimis vitæ actiõibus, gratias deo & laudes referamus.

Caput XII.

Obscuro itaque vos fratres per misericordiam dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Postquam satis est sermoni dogmatico immoratus, ad morale procedit. Vbi vero ineffabilem dei erga nos dispensationem ostendit & bonitatem, hor-

ratur & orat per dei misericordiam. Proinde hanc medicamentum proponit, ut huius saltem pudore ducti, nil ipsi agamus quod sit ea indignum. Verum quid ille orat: Nē pe ut præparemus corpora nostra. i. ut illa ad præliū exponamus: dici enim sic vulgo solet, Parauit militiæ princeps ad bellū acies, & instruit. Vel quia debemus ipsi deo membra hæc nostra tanquā imperatori proferre probatio ra & fortia: Istiusmodi em̄ sunt qui principibus astant: quoniam etiam eadem illa in hostiam viuam sunt offerenda, ut hisce castigatis tandem & fere confectis, secundum spiritum vitam ducamus. Enimvero non est Iudæorum immolatio deo accepta. Quis enim hanc (inquit) à manibus vris requisit: Fidelium vero sacrificium & rationalis seruitus, magnum in modū à deo reposcitur. Inquit enim, Immola deo sacrificium laudis, & illud sacrificium laudis honorificabit me. Rationalis autem seruitus non solū que ratione & iure optimo deo impeditur dici potest, sed etiam quæ secundum Christum ducitur vita: cū nullum in nobis, quod absurdius sit vitium, dominat, sed nostra omnia & ratio ipsa moderat & equitat. Et quemadmodum pontifex aliquis maximus sui iuris efficitur, cū internā mactat nequitiam. Et siue verba hic faciat, siue quid agat, deo videtur assistere: sic tibi trepidādum assiduo, nec secus ac solet pontifex ille, cum rē agat diuinā & sacris astat altaribus. **Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri.** Et modū suggerit quod sit rationalis hæc seruitus cōparanda, quæ modus tunc sane per nos adhibebit, cum nihil erimus huic seculo ipsi cōformes, quod nihil habet quod aut diu constare possit, aut stabile sit, sed illius cuncta & momentanea sunt, & figuram vel solā asseruant, nec substantiā habent aliquam quæ subsistat, & firmitior sit. Nolite igitur huic seculo conformari, nuntabundo & labili, id est, nolite sapere quæ seculi sunt, sed mentis vestræ inuolutione transformamini, hoc est, inuouate vos ipsos. Exēpli gratia: Es ipse diuturnis criminibus ob-

Isaia. I.
Psal. 49.

uoluit, obduxit animum tuū prauis facinoribus, & uetustior iam effectus est ille: nouum hunc reddito. Castiga & stude ut magis ac magis in viam redeat castigatus. Sic proculdubio innouaberis, cum formam hanc tuā ad meliora transtuleris. Aduerte autē eos nos cōformari minus debere huic seculo dixisse, quia breue sit illud & facile dissoluatur, & figuram præ se labilem ferat. Cum uero de uirtute agit, & spiritus innouatione transformamini intulit, ut uirtutem ostendat, nullam habere in se adumbratam figuram, sed formam ueram & subsistentem: nec illo indigere exteriori ornatu, quemadmodum mundus qui se & comit quidem, & figuris quibusdam expolit ut nos fallat. Debemus itaque semper in uirtutis effigiem trāsformari, innouatione à prauis ad bonum desumpta, & à minori uirtute prouchi ad maiorem. **ut probetis quæ sit uolūtas dei bona & beneplacens & perfecta.** Cum innouamini dixerit, noui semper effecti, infert etiā cui rei conducatur istiusmodi mentis innouatio, inquitque ut probetis. i. ut noscatis quæ dei uoluntas sit. Qui em̄ mentem gesserit uetustate confectam, longe abest à diuinę uoluntatis cognitione: quæ sane exigit ut in spiritu & paupertate uiuat, & luctu, & alijs in rebus, quas lege cauit: At qui mente & animo innouat, tenet haud dubie quid deus uelit. Nec tñ ea cognitione qua & Iudæi, qui à lege pendebant. Quæ & si pro dei tunc uoluntate in legem sit habitata, alioqui nec grata fuit neque perfecta. Non enim ut præcipua lata est illa, sed ob illorum imbecillitatem concessa. Testamentum uero hoc nouū & perfectum est, & deo acceptum. Potest secundum Basilium dei uoluntas uel in hūc modum intelligi: Quod multa uult deus, quę partim quia nobis in beneficium cedunt, & bonitate sunt plena, bona dicuntur, partim mala, quia inferunt malum. Quod profectum sit, cum nostris prauis facinoribus irascit deus, tamen si illorum finis optimus sit futurus. Debemus igitur bonam hanc dei imitari uolūtatē. Quæ uero fuerit ad ma

lum procliuior, nequaquã erit sectanda. Non em̄ ipsi inferẽ
 dorum malorum sumus ministri, sed potestates illæ per-
 uersæ funguntur hoc munere. Primũ itaq; aduerte quẽ sit
 dei voluntas in bonũ, qua percepta, quid illi deinceps sit
 beneplacitũ, sectare. Sunt namq; bona pleraq; quæ vel tẽ-
 poris ratione vel personæ nil placeãt. Exempli gratia: Bo-
 num est quidẽ deo offerre incensum, Ozias tñ cum id ob-
 tulisset, non placuit. Bonũ præterea fuit, vt dei arcana di-
 scipulis crederentur, haud tñ erat cum nondum tẽpus ad-
 esset deo id placitum. Non enim inquit, potestis nũc por-
 tare. Cum aut̄ simul & bonum erit & beneplacens, curan-
 dum vt perfectum & integrum sit. Quod bonum cũ erit
 hoc modo absolutum, vt res postulabit, tribuendum est.
 Non mancum vel imminutum, sed in simplicitate. i. affa-
 tim & liberaliter. Quod si parce illud donec, nil plane per-
 fectionis mensuræ modum assequetur istiusmodi largi-
 tio. Dico em̄ per gratiã quæ data est mihi, omni
 qui est inter vos, non plus sapere q̄ oportet sa-
 pere, sed sapere ad sobrietatem. Præ sua humilitate
 Apostolus nullibi dignum se dicit, cui fides præstetur: sed
 dei clementiam & gratiã sæpe interserit, quibus oĩa se cõ-
 secutum fatetur. Non meum aliquid inquit, edissero, sed
 dei ex gratia & eius suggestu dicta hæc profero. Omni-
 bus aut̄ edico tam priuato q̄ magistratum gerenti, non
 esse vltra q̄ scire oporteat, sapiendũ. Et primum quidem
 de humilitate disserit, à qua & Christus exorsus est, cũ in-
 quit: Beati pauperes spiritu. Quod aut̄ Paulus hoc loco
 sentit, hm̄di est: Oportet quidem sapere, hoc est, excelsam
 habere mentẽ, sed ad habendam cælestium cognitionem
 & conculcanda terrena, nõ vt in proximos superbiamus.
 Id em̄ foret longe plus sapere q̄ oportet. Sed vt sapiamus
 ad sobrietatẽ. i. ad humilitatem. Accepimus em̄ sapientiã
 non vt ea ad insipientiam, sed ad sobrietatẽ, hoc est, ad hu-
 militatem vramur. Quod eo dixit, vt arguat qui se nõ hu-
 milem exhiber, desipere, & plane effert: Qui vero præ se

2. Par. 26

Iob. 41. 16.

Mat. 5.

tulerit humilitatē, mente nunc esse integra, eorū & optime sapere predicari. vnicuiq; sicut deus diuisit mēsurā fidei. Cū diceret nobis non vltra sapiendū q̄ ratio ipsa deposcat, sed sobrie sapiendum, differit & quē admodū sapere debeamus. Et vt sic sapiamus, vt putemus vnicuiq; deum fuisse mēsurā fidei impertitum. Et qm̄ singulis deus fidei mēsurā diuisit: nō em̄ id tua virtute, sed dei munere effectum est, quod siue magnum sit illud, siue exigū, deus ipse largitus est. Fides aut̄ hoc loco pro dei gratia sumenda est, q̄ illi miracula factitarent. Duplex namq; est fides nostra, altera, vt illud, Fides te saluum fecit: Altera dei est donum, qua fiūt miranda, vt illud, Si habueritis fidem vt coccum sinapis, dicetis monti huic &c. Sicut em̄ in vno corpore multa mēbra habemus, oīa aut̄ mēbra non eundē actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autē alter alterius mēbra. Corporis & membrorum exemplo eorum tollit elationem, q̄ sapere vltra modum cōquirunt. Nam quemadmodum vnum est corpus, & mēbra habet diuersa, varios actus operantia, sic & fideles ipsi vnum in Christo sunt corpus, tanq̄ capiti innixū, & pro se quisq; adinuicem est alterius membrum: ita vt non solum qui maior est, minoris sit membrum, sed minor maioris. Nolite ergo inuicem superbire, quandoquidē & ipsi non secus ac mēbra alterna ope indigetis. Habētes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes, siue prophetiam secundum rationem fidei. Non enim nunerum vel magnitudinem vel paruitatem expressit eos habere, sed varietatem, vt vel ex nomine ipso eorū qui efferuntur, reprimat insolentiam. Nec officia dixit & virtutes, sed donationes appellat, vt à deo asserat ista concedi. Quinetiam vt segni ores ad studium excitet, ostendit & ipsos, vt frui his donis liceat, conferre aliquid posse. Vnde (inquit) siue prophetiam secundum fidei proportionem, quæ & si gratiæ sit lo

Mar. 10.

Met. 17.

eo habenda, haud tñ effunditur temere, sed tñ influit, qñ
 tum vas aliquod offeratur, quod excipere se fit accōmo-
 dum. Cuius prophetiæ idcirco meminit prius, vt nos cō-
 monefaciat, ne condemnemus vel delinquentes, q̄ id mu-
 neris sint consecuti, diceret deus quos mea gratia ipse nō
 spoliari, tu quis es, vt contēptui habeas: **sive ministe-
 rium in ministrando.** Est sane priuatū quoddā dispen-
 sandi donum administratio, qualis illa septem diacono-
 rum fuit, potest tā pro quouis opere spiritali intelligi. In-
 fert igitur, Si quis administrationem susceperit, in admi-
 nistratione videlicet maneat, neq; hanc præter aliud que-
 rat, neq; in alium superbiendo insurgat, sed maneat acce-
 pro contentus. **sive qui docet in doctrina.** Si genera-
 lē quandā administrationem intelligis, accipe etiā huius
 & species enumeratas. Si priuatam, attende quemadmo-
 dum vel huius prius fecerit mentionē. Vel si inferior sit, &
 doctrinā quæ sit longe præstantior secundo loco posue-
 rit, indifferentē in his ordinem præferens, & plane p̄ hac
 instructurus, neq; intumescendum his esse, nec quoq; pa-
 cto superbiendum, qui alijs præstare quauis gratia videā-
 tur. **Qui exhortatur in exhortationibus.** Quinetiā
 vel huiusmodi adhortatio doctrinæ quædā est species. Ea
 quippe dicitur esse doctrina vel simplex, quæ possit de re
 qualibet disputare obiecta. Exhortatio vero, quæ animū
 mœrore vel ira affectum, & cōtinet verbis & frenat. Qui
 igitur (inquit) hortatur in hortationibus perstet, hisq; &
 operam impendens, neminem per insolentiam asperne-
 tur. **qui tribuit in simplicitate, qui præsidet in soli-
 citudine.** Cum doctrinā & exhortationem commemi-
 nisset, q̄ animis præsidet ad tutelā, nunc de rebus corpo-
 reis differit, q̄ secundo sunt loco habendæ. Simplicitatem
 aut̄ abundantiam dicit. Est em̄ necesse abunde largiri. Nul-
 la namq; permansura est virtus quæ exercetur remissius.
 Accedit & virgines, cū oleum haberēt, alioqui quia satis
 esse nō videbatur, fuisse reiectas. Nec minus & præsidētē

Actus.

Mat. 25.

oportet diligentissimum esse, nec munus sibi iniunctum exequi negligentius. Præsidere namq̄ est, cum verbis, tum proprii corporis adminiculo op̄ præstare indigenti. Et qm̄ pecunijs iuuandos fore inopes dixit, & eas non multis sit copia, esse tamen cum præsidemus, egenis pro viribus studiosissime succurrendum iniungit. **qui cõpatur in hilaritate.** Dixit superius abunde esse & sollicite tribuendum. Et qm̄ pleriq̄, & si multa impartiant, inuiti tñ id agunt, mœstiq̄ conferunt sua, necessarium fore inquit, vt in abundantia largitione nulla insit tristitia, sed hilaritas potius & tranquillior facies. Est namq̄ lætandũ magno opere cum tibi tenui quodam & perexiguo pretio cælum vendicas. Aduerte aut̄ hoc largientis esse & commiserantis discrimẽ, quod alter quod ab alio ceperit, in aliũ confert: & alter vero quæ sua sunt tribuit. **Dilectio sine simulatione.** Ostẽdit quemadmodum perfici possint prædicta, nunc charitatem ait nequaquã debere fucatã esse. Tunc em̄ & amorem dicit subsecuturũ, & cuncta factu fore facillima, cum is qui clementior sit, hilarem se in locando beneficio præstet, & diuitias alienis perinde ac sibi ipsi impartiat. Et si præfuerit, omni studio præsit, qñquidem proximi gratia nõ secus ac pro seipso contẽdat. **Odientes malũ.** Dixit in charitate. Et qm̄ est noxium quoddam amoris genus, cuiusmodi prædonum vel istiui modi ad furra conspirantium beneuolentia, illud infert: **Odientes malum.** i. ex animo malum odio habetote: cũq̄ pleriq̄ sint qui & si re ipsa à prauis abstineãt facinoribus, sunt tñ ea perpetrandi cupidiores. Odium (inquit) aduersus nequitia quod ex corde prodeat à vobis exegerim, vt aia purior sit & integrior. Neq̄ cum illud auditis, amate vos inuicem, existimabitis vos concitari, vt cõspiretis ad malum: sed velim (quod est his longe diuersum) alienos vos fieri, non mō ab actionibus prauis, sed etiam ab om̄i mentis affectu qui ducat ad malũ. **adhærentes bono.** Nec sat est mala defugere, sed incumbẽdum etiam vt bo-

na operemur. Propterea & bono inhæretes dixit. i. vt ani
mi quodã affectu quod bonum est prosequamini. Nec se
cus ac deus, cum virum feminae arctius copularet, vxori
inhereret, subiecit: **Charitatē fraternitatis inuicem** Gene. 2.
diligentes. Commonefeci vos (inquit) vt mutua vos
beneuolentia complectamini, & merito quidem iderit p
vos exequendum: estis namq; fraternitatis vinculo nexi,
& vna ex vulua & lauacro procreati. Aequum est itaq; vt
adinuicem amicitia ineatis, qua vel magis fraternitas hæc
innotescat: & amicitia quam fraternitas parit, gratior sit
futura & firmior. **honore vos inuicē præueniētes.**
Differit hoc loco quemadmodum fraterna hæc charitas
diu sit permansura, tum .s. cum se fratres honore p̄uenerint,
in eorū exhibendo se vel officijs alternis anticipent.

Solicitudine non pigri. Qm̄ videntur pleriq; proximi
mum animo duntaxat prosequi, nec tamen manum por
rigunt indigenti vel opem ferunt, studio esse, inquit, & di
ligentia connitendum, vt dum alijs præsidemus, & auxi
lio simus. **spiritu feruētes.** Haud secus ac quispiam ro
get, quo pacto efficiemur solitudine non pigri: Respon
det, si spū erimus feruentiores. i. si exciti fuerimus & chari
tatis ardore incensi. At illud velim aduertas, q̄ cum ple
rasq; virtutis species explicasset, demum & spiritu feruen
tes intulerit, perinde ac si quis fuerit dicta hæc oīa conse
cutus, & spiritus sit gratiam habiturus, & ab eo incensus
feruescat. **Dño scruiētes.** Cum fraternitatis amore te
nebris & charitatem simul habueris, & reliqua fueris, que
superius narrata sunt nactus, tunc deo videberis inservi
re, qui in se excipit quodcunq; in fratrem cōtuleris. **Spe
gaudentes.** Quoniam magna q̄dam & factu difficilia
exegisse videt, ait nunc quemadmodū fieri hæc facillime
queat, si spe, videlicet ipsi iuuabimur: etenim virilem ad
modū animum reddit spes, & ad obeūda pericula fiden
torem. **in tribulatione patientes.** Et quoniam spes
de futuris habet, asserit cum tam in præsentī hoc seculo, q̄

in futuro magni aliquid boni vendicatur, qui ex angustia & pressuræ tolerantia de se periculum fecerit. **orati-
oni instantes.** Magno vel id futuræ est adiumento, id est, oratio ipsa, vt consequi cuncta possimus quæ sunt superius explicata, nec quidem simpliciter orantes dixit, sed orationi instantes: vt si nihil initio statim acceperis deprecatus, instando tamen ad votum cuncta perficias. **necessitatibus
sanctorum communicantes.** Superius dixit, qui in hilaritate commiserat, vniuersis plane manum porrexit & opem tulit. Nunc vero de eleemosyna meminit, quæ in fideles ipsos confertur, quos sanctos appellat: ne solum (inquit) istorum necessitatibus subuenite, quin velim & participes sitis, arguens pro mercimonio id haberi oportere, cuius & lucrum in commune sit concessurum, siquidem tibi tribuenti argentum, illi contra daturi sunt cælum, sic sane cum nummis cælestia commutabis. Nec delicijs sanctorum dixit, sed necessitatibus succurrendum, vt ocys impetret quod hortatur. Nam quo pacto non in humani vel immanes potius videri debent, qui sanctorum non subueniant indigentia: hospitalitatem sectantes, Non dixit tractantes, sed sectantes, vt nos instruat, nil expectandum fore, vt nos adeant pauperes, sed occurrendum his potius esse. Insuper & persequendos hos esse, vt Abraam & Loth illum fecisse memoriam proditum est. **Benedicite persecutibus vos,
benedicite, et nolite maledicere.** Postquam eos de charitate fraterna & erga proximos amore instruxit, demum quemadmodum nos erga inimicos debeamus habere edidit. Neque id dixit, nolite vel odia exercere vel vindictas, sed quod præstantius est, benedictis prosequimini vobis infensos. Porro qui pro Christo se insectantibus benedixerit, arguit se id lætiori animo ferre, quod eius gratia tolerat, quem colat plurimum: contra vero, qui maledictis se laceffentem insequitur, eo grauius se id ferre quod patitur patefacit, quia eum nil amet, cuius ob gratiam iniuria laceffitur. **Flete cum flentibus, et gaudete cum gaudentibus.**

Ge. 18.19

Mira est opus animi magnitudine, vt nō mō vacemus in uidia, sed etiā adgaudere possimus letitia exultātibus. Per id nanq; arguit animus omī, pr̄sus inuidia liber: siquidē lōge est magis gaudentibus congratulari, q̄ edere cū flentibus gemitū. Lachrymas nanq; natura suggerit, & ad comiserandū faciles reddit. Ad misericordiā igit̄ nos erudit, & vt aiō simus erga oēs b̄nuolentissimo, vel in eos ipsos q; nos persequunt̄. id ipsum inuicē consentientes. Rursum de sobrietate & humilitate nunc disserit, & merito q; dem. In federat em̄ in vrbe regia, vt pote rex potita, superbiæ morbus. Sēsus aut̄ hm̄ōi est: Etsi magni te ducis, haud tñ q; frater sit, te inferiorē existimabis. Vt em̄ tenuē illum & humilē putas, sic velim de te ipse & sentias. Hunc em̄ in modū oēm disparitatē æq̄bis, nec illum contēnes tanq̄ tibi sit impar, sed æq̄ hunc ac ipsum te honoribus prosequeris. non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Quo pacto (dicit aliq; qd paulo añ dictū est, consequi quispiā poterit: Nēpe si altiora (inquit) & supba mini me sapuerimus, sed cū humilibus, i. vilioribus, abiectis, & cōtempnibilibus consentiemur, i. deferemur, & illoꝝ nos sorti annumerabimus. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Hoc est, nolite vel v̄ræ prudentie vel viribus ita confidere, vt existimetis nemine vos indigere consultore, & q; recta sunt suggerente. Moyses em̄, etsi dei colloquio fruere, opus tñ habuit quē consuleret socero. nulli malū pro malo reddētes. Si aliū quenpiā dixeris nequā esse & improbū, cur ipse hūc imitaris, & q; praua sunt peragis: Nec solū (inquit) nil mali credēti intuleris, sed nemini dixit, vel gr̄cus sit ille, vel quis alius fuerit. prouidentes bona corā om̄ibus hoibus. Non em̄ vt ad iactātiā viuamus hoc intulit, sed ne causam alijs præbeamus nos obrectādi, præsertim cū plurimi sint qui dicta nostra & facta obseruent. si fieri potest, quod ex vobis est, cū omnibus hominibus pacem habētes. Recte dixit, si fieri potest. Nam sæpe nec quietem ducere possu-

Exodi 18

mus, nec pacem seruare, p̄sertim cū de fide certamen alī-
 quod orit̄. Age igitur, inquit, nullam pro viribus cuiquā
 dissidij vel obturbationis occasionem obtuleris. Verum
 si religionē fidemve offensum iri prospexeris, obsiste vi-
 rili & ingenti aīo, pro veritate tutanda decertans. Nec di-
 xerim, hoīem ipsum odio habeas, sed illius fit tibi odiosa
 impietas: vel potius hunc cōmiseratus, curandū per te &
 ad sanitatē reuocandū existimato. Sic fiet vt quod inter-
 ea fieri videbat non posse, factu facillimum fit: & quan-
 tum in te fuerit, pace sis vsus, impietate duntaxat oppu-
 gnata. **Non vosmetipsos vindicātes charissimi,**
Deute. 32. **sed date locū iræ. Scriptū est em̄, Tibi vindi-**
ctā ⁊ ego retribuā, dicit dominus. Cedite (inquit)
 iræ. i. diuinæ, q̄ illatas vobis iniurias vindicabit. Nā si p̄-
 nas de iniuriam inferentibus sumpturi vos estis, non vo-
 bis opem laturus accurret deus: at si illos missos feceritis,
 acerbius in hos vindicabit. Apostolus aut̄ eo hæc intulit,
 sacraꝝ literarum testimonio cōprobata, vt consolet̄ into-
 lerantes, qui nihil magis voluptati habent cū offendunt,
 q̄ vt contumelias vindicēt. **Sed si esurierit inimicus**
tuns, ciba illū: si sitit, potū da illi. Hoc enim faci-
ens, carbones ignis congeres sup caput eius.
 Plurimū a nobis sapientiæ exigit. Quid ergo? inquiet q̄-
 piam, non erga laceffentes iniuria, pax erit vtenda: quin-
 etiā vel beneficia conferenda esse iniunxerim, inquit: q̄-
 pe qui sis in caput illius congesturus carbones. Quod eo
 intulit, vt eorū qui laceffunt & afficiuntur iniurijs, subleuet
 animi pusillanimitatem, quibus nihil adeo videt̄ suauē, q̄
 hostē spectare cruciatum subisse, quasi illud inquirat deus:
 Vis ne in cōtumeliosum & laceffentē exercere vindictā?
 Boni aliquid in eū conferto, tunc acerbior ero tuꝝ iniurie
 vindex. Vnde & cū aciora tormenta p̄tenderet fore, di-
 xit vt ardentēs in eum carbones accumulares, & capro-
 pter & illud prædixit esse diuinæ iræ concedendum. **No-**
li vincia malo, sed vince in bono malū. Hoc loco

racite arguit, non eo esse inimicos cibandos, vt acriora illis supplicia inferamus. Hoc plane sibi vult illud cum inquit, Noli vinci à malo, hoc est, nihil in quenpiam iniquo & maleuolo animo gesseris, nec hunc tibi imitandum de sumperis, qui officere solet & obesse: hæc nanq; tua erit victoria: Quin potius quouis studio nitere beneficio vincere, eūdemq; ex improbo reddere probiorem. Quæ aut supra commemorauit Apostolus, vt eos qui pusillo sunt animo, & impatientes demulceat dixit, nunc vero q̄ perfectiora sunt explicauit. Caput XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Post q̄ satis iā auditorū mores instituit, eosdemq; vt humanos se erga hostes exhibeant cōmonescit, inducit aliud quoddā instructionis genus, & vniuersos erudit, siue sacerdos sit ille, siue monachus, siue apostolus, vt se principibus subdant: cuiusmodi subiectio nil prorsus est dei sublatura cognitionē. Quod idcirco Apostolus admonet, vt ostendat euangelium hoīes non vt à deo desciscant instruere, neq; ad crudelitatem hos erudire, sed ad gratitudinē potius & fidē. Non enim est potestas nisi à deo: quæ autem sunt, à deo ordinata sunt. Queret aliquis, quid ais: Nū singuli à deo principes instituunt: Non illud assero, inquit, neq; de singulis q̄ hoc principatus munere fungunt, nunc mihi est sermo, sed de re ipsa. Nā q̄ constitutæ sint potestates & alij dominant, alij vero dominorū imperio pareant, ne confuse oīa differantur, diuinæ sapientiæ esse id dixerim opus. Neq; enim dixit, non est princeps, sed nulla est, nisi à deo proficiscat, potestas, ita vt de ipso principatus munere, non de principe differat. sicuti cū sapiens aliquis dixerit, à deo vxor viro coniungitur, haud sane (inquit) quicumq; cū vxore rem habeat, ex eo sibi vxorem connectere, sed deum hanc copulasse, qui & nuptias fecerit. Potestates itaq; omnes quicumq; animo & cogitatione versaueris, à deo sunt institutæ, siue patris in filium, siue in vxorē viri: vel si quas alias

Pro. 19

dixeris, siue cæteras omnes, quas esse vel inter bruta animantia constat, quales apium, anserum, & piscium sunt, & huiusmodi. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi dånationem acquirunt. Ne forte illud fideles objicerent, nos ipse reddis abiectiores, qui cum simus regno cælorum potituri, principibus subdas, ostendit deo esse subiectos qui magistratibus parent. Quinetiam quod est horribilius adijcit, eum videlicet qui his minus paruerit, deo obfistere, qui illos instituit. Qui vero obstiterit, cum deo tñ hominibus pœnas daturum. Quod sane per illud significatur, quod inquit, damnationem sibi acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. **Vis aut non timere potestatem? Bonũ fac, & habebis laudẽ ex ipsa.** Quid trepidas? aut qd timore corripieris? num tibi recta agenti, mala ingesturus est princeps? Nõ enim ille formidini futurus est ei, qui virtuti incumbit. Quin potius si bona egeris, in tui gloriam assidebit, tantumq; aberit vt se tibi formidolosum exhibeat, vt vel laudum tuarũ sit præco futurus. **Dei em̄ minister est tibi in bonum.** Princeps enim dei voluntati obsequatur. Consulit tibi per euangelium deus vt pudicitia & castitatem secteris, has ipsas & princeps iubet seruare. Auaritiam commonefacit per legem vt furta defugas, & ille de his præsidet cogniturus: ita fit, vt si principi illi obtẽperaueris, ad optimas actiões tibi vel operam præstet. **Si autem malum feceris, time.** Non enim sine causa gladium portat. Non enim princeps nobis formidinem parit, sed nostra malignitas, qua & principis gladius exercetur, id est, principis potestas, que pœnas exigit. Neq; enim temere ille succinctus est ferro, sed vt improbos tormentis afficiat. **Dei enim minister est, vindex in irã ei qui malum opatur.** Cum laudibus princeps virtutẽ extulerit, dei voluntatem exequitur: cũ gladio vtitur, dei minister est. Cum vero vindex fuerit virtutis, ne-

Matt. 5.

Exod. 20

Deute. 5.

quiam insectatur. Pleriq; em̄ non dei magis q̄ principis formidine ducti, sese ad virtutē exercent. Præsul itaq; ille, cum animaduertit in improbos ob virtutis vindictā, dei ministerio fungitur. Ideoq; necessitati subditi esto te, nō solū propter irā, sed etiā propter cōscientiā. Necesse est (inquit) vt subeas iugum, vt non modo vel dei vel principum irā nil prorsus pericliteris vt cōtumax, nec intolerabili afficiaris supplicio, sed etiā ne conscientia carere appareas. i. ne ingratus in beneficos arguaris. maximis em̄ beneficijs principes ciuitates cōdonant. Per illos nanq; & nostra hæc vita cōstat. Qui si tollant è medio, auferantur & cuncta necesse est, vocantibus infirmiores potentibus. Suadeat ergo tibi conscientia tua, eishonorem vt deferas, qui nobis bona huiusmodi largiuntur. Ideo enim ⁊ tributa præstatis. Ipse (inquit) principum istiusmodi in te beneficia testificaris & probas, cū eistributum & mercedem dependis. Quod sane perspicuū est, eo te illud persoluere, quia & tui curā illi susceperint. Neq; enim p̄sidibus ipsis hos census à principio detulissimus, ni nobis fuissent pernecessarij: quippe cum ipsi curis vacui, hos habeamus qui pro nobis inuigilent. **Ministri autē dei sunt in hoc ipsum pmanentes.** Fit itaq; vel dei id voluntate, vt tributa suis ministris pendātur. Vult enim deus vt pax ipsa & virtus exerceantur, & propulset iniquitas, additiq; deo volente ministri sunt principes: & illi parent cū ministerio isto fungunt, & pro communi hominum statu labores insumunt, in eoq; & perstant & connituntur, vt vitam ipsi per quietem ducamus. Si quis vero hoc principatu abutitur, nihil is principi officit, quin suum ille & moderandi & ministrandi decus turet. **Reddite ergo oibus debita: cui tributū, tributū: cui vectigal, vectigal: cui timorē, timorē: cui honorē honorem.** Debitum (inquit) tibi quoddam inexcusabile impositū est, q̄d persoluere principibus debeas, gratitudinis scilicet. Redde itaq; vniuersis quibus creditus est ma

gistratus, qđ debes. Cui fueris pro censu obligatus, cęsum
 depende: cui pro vectigali, vectigal: cui pro tributo, tribu
 rü persolue. Nec solü pecunias deberi illis affirmat, quin
 & timorę, hoc est, pudorem & verecundiã, & honoris plu
 rimü principibus exhibendü, ita vt cui debeat hic honos,
 honos reddat. Timor aut duplex est, altero noxię, ex malo
 rü facinorę cōscientia corripunt, alterę vicissitudine qua
 dā impertiunt, qui mutuo detinent amore, cuiusmodi ti
 mor, honor est quidā præcipuus: q̄lis ille videtur, cum in
 quit: Nihil deest timētibus eü. & Timor dñi permanet in
 seculü seculi. Timor aut hoc loco venerationem quãdam
 præterdit. **Aemini quicquã debeat is nisi vt inui
 cę diligatis.** Soluite (in q̄t) q̄ maiora sunt debita, nunq̄
 tñ persolueret charitatę velitis, quin potius sit illa vobis in
 debitum quoddã perpetuum. Neq; existimes velim, si ho
 die proximo te benevolü præstitisti, fuisse te ob id bñuo
 lentię vinculo liberatü, vt eundē mox in crastinum negli
 gas, sed existima te proximo cuiq; perpetui amoris eę ob
 noxiü. **Qui em̄ diligit proximü, legē impleuit.** **Nā**
non adulterabis, nō occides, non furaberis, nō
falsum testimonium dices, non concupisces, ⁊ si
quod est aliud mandatü, in hoc verbo instaura
tur. Diliges proximum tuü sicut te ipsum. Totam
 legem implet, qui proximü amore prosequit. Itaq; amare
 hunc debet, cum ex hoc animi affectu tñ quisq; beneficij
 vendicet, vt legē ipsam adimpleat. Eñ uero & mandatorę
 summã breuibus explicat. Virtutis nanq; vt principiü, ita
 & finis est charitas. Lex ergo interiorẽ quandã beneuo
 lentiã exigit, quippe q̄ istiusmodi iubeat, haud secus ac te
 ipsum, pximum colas, Chrs vero (quod præstantius est)
 longe magis hunc esse beneuolentiã cōplectendum iniũ
 git, q̄ nos ipsi cōplectimur. **Qñ quidem vel animã ipsam**
amici grã ponendã communefacit. Dilectio proximi
malü non operatur. Plenitudo ergo legis ę cha
ritas. Duas charitati inesse virtutis species patefacit, ma

Psal. 33.

Psal. 18

Exod. 20

Deute. 5.

Iohan. 15.

lividelicet abſtinentiã, cum malum (inquit) nõ operatur, & boni opationem cum infert, impletio igit legis. Quo fit vt integrã nobis virtutẽ pariat charitas, quæ lege p̄tenditur. **Et hoc ſcientes tẽpus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere.** Debetis (inquit) plurimi facere charitatem: per hanc nãq; & reliquæ conſtant virtutes, & temporis grã, quia in pximo eſt reſurrectio, in propinquo & dei iudiciũ. Neceſſe eſt itaq; vt ab ignauiã & torpedinis ſomno excitemini, p̄optioresq; fitis & parati ad opa, quæ reſurrectione ſint nõ indigna. **Hunc em̄ propinquior eſt noſtra ſalus, quã cum credimus.** Qm̄ par erat vt illi in fidei ipſius primordijs, maiorẽ de ſe diligentiã & feruorem præſtarent, & deinceps t̄pis proceſſu refrigeſcerẽt, dixit magiſ hoc t̄pe futuro ſeculo appropinquamus, q̄d potiore quodã ſalutis noiẽ expreſſit: ſiquidẽ peccantibus illud non ſaluti ſit, ſed exitio futurũ. Cũ itaq; ad diẽ illũ propinquiores accedimus, maiori ſtudio virtuti eſt incũbendum, q̄d poſt modum ex his quæ inſequentũ oſtendit. **Floꝝ præceſſit, dies aut̄ appropinquabit.** Id eſt, ad finem nox ipſa declinat. Exempli grã: Cõcedamus horis duodecim produci noctẽ, è quibus decem exactis, prouẽtam hãc dicimus. i. propemodũ finem tranſgreſſam, breuiq; fore vt ſiniať, q̄a in aurora iam vergat: ſic ſane per noctem hoc ſeculũ exprimit, cum q̄a in eo pleriq; verſent̄ in tenebris, tum etiã q; ſingulorũ ſit vita occultior. Dein vero p̄ diẽ, futurũ illud p̄tendit iudicium, quia in eo ſint iuſti ſplendorẽ habituri & gloriã: & quæ adhuc celata ſunt & occulta, patebunt cuncta. In euangelio tñ per diẽ, præſens hoc ſeculũ dicimus, q̄a in ea ſit bonis operibus ſtudẽ dum: per noctẽ vero, futurũ, quia nemini in eo licebit aliquid operari. **Abijciamus ergo opera tenebrarũ, & induamur arma lucis.** Opera vocat peccati actiões, vt pote quæ plurimũ difficultatis habeant & negotij, & in maximo ſint cum in hac vita, tum in futura, diſcrimine. In ſtitiã vero arma quæ virtutis ſunt opa, quibus hi quidem

securiores reddunt & tuti, qui illa sunt nacti. Ea nanq; ar-
 morū sunt loco, & afferunt charitatē. Abijciamus autē tene-
 braꝝ opera cum inquit, & lucis arma induamur: & quem
 admodum possint delictorū actiones defugiri, & ad virtu-
 tē possimus induci, facilitatē ostendit. Nam ut nobis perfa-
 cile est altero deposito indumento, ut alterū induamus, sic
 leue admodū reiecta neq̄tia, ut virtutē sectemur. **Sicut
 in die honeste ambulemus.** Dixerat supra appropin-
 quare diem, nunc imminere hunc indicat, cum honeste in-
 quit, ut in die ambulemus. Et qm̄ ea apud Romanos glo-
 ria plurimi erat, quę esset à multꝫ delata, pellicit eos & mo-
 deratur per honestatis eiusmodi appellationē. Neq; am-
 bulate dixit, sed ambulemus, ut minus molestā exhortati-
 onem hęc reddat. Nihil em̄ adeo impudentiā parit q̄ pra-
 ua facinora: Vti contra, nulla re magis q̄ virtute compa-
 ratur honestas. **Non in comestationibus & ebrieta-
 tibus.** Non potū prohibet, sed vini potus intemperātiā.
 Nec vino frui, sed temulentiam interdicit. *κδμσ* em̄ græce
 cantiones dicunt, quę post nimiam vini luxuriā, & potum
 abundantissimum per luxū & incontinentiā decantantur,
 quod etiā *παρασιολα* dicit. **Non in cubilibus & impudi-
 citijs.** Cum ebrietas mentionē fecisset, nunc & mala quę
 hanc subsequunt, cōmemorat. Nā vel ex hac violentia, sæ-
 uitia & impietas orit̄. Hoc autē loco non legitimū mulierꝫ
 concubitum prohibet ineundum, sed incestum & adulte-
 riū. **non in contentione & æmulatione.** Sublatis quę
 ex concupiscentia prodeunt malis, nunc quę ab ira nascū-
 tur comprimunt vitia. Nil enim adeo viderem ipsam succē-
 dit, & iracundiam concitat, q̄ temulentia. Ex æmulatione
 autem contentio oritur. Qui enim alteri inuidet, & ad cō-
 uitia demum deueniet. Contentionē itaq; cum sit sublatu-
 rus, ad liuorē vnde illa originē sumpsit, decurrit. Et qm̄ ex
 ebrietate & comestatiōibus incendunt̄ & bella, & domus
 euerrunt̄ plerunq; post illas, cōtentionis & inuidiæ memi-
 nit, sed induimini dñm Iesum Christū. Cū nos sor-

didis vestibus exuisset, vt optimis ornet, non vltra lucis ar-
 mis nos induit, sed quod horribilius est, p veste Christiū
 largit: hoc si quis fuerit obductus, oēm prsus est virtutem
 adeptus. **Et carnis curam nefeceritis in desideri-
 is.** Nihil sane q̄ minus carni puidendum sit impedit: sed
 illi ne ad voluptatem & luxū indulgeatur iniungit: p inde
 ac si dicat, carnis duntaxat ad sanitatē, non ad continenti-
 am habenda est ratio. Nec em̄ dici puidencia posset, quæ
 carni flāmam & incendium excitaret, & ignis caminū &
 gehennā illi succederet. At vnū illud querendū, vt carnem
 bona valetudine habeas. Neq; pter id quippiā curæ habē-
 dū, ne libidinē nimia carnis indulgētia excites, qn studiū
 om̄e tuū spiritualibus in rebus impēdas. Ca. XIII.

Ifirmum autem in fide assumite. Ex Iudæis ple-
 riq; vel post Christi fidem susceptam, escas à lege olim
 interdictas cauebāt, & ita vt à carne suilla his quondā
 in esum verita, abstinerent, nōdum confisi à lege prorsus
 desciscere: sed cum minus se tolerabiles fore existimarēt,
 si suillam & solam non ederent, cæteraq; carniū esu in-
 termisso, holeribus vescabantur. Cæteri vero qui perfecti
 ores iam essent, nec huiuscemodi escam, & si lege inter-
 dictam cauerent, cauentibus conuiuiabantur. Veritus ita
 q; Paulus, ne si potiores illi & stabiliti iam fide, imperfecti
 ores alios minus opportune incesserent, nec decenter, &
 leniter castigarent, obturbarent potius, & à fide suscepta
 sum mouerent, qui aliqd viderētur proficere. Et rem pru-
 denter pertractat, & alternatim hosq; partes turatur: si qui-
 dem ne conuiuiantes audet obiurgare q; ne quiter agant,
 ne imperfectiores in suā pertinacia cōfirmet: nec rursus
 iure illos ab his castigari, ne ad criminandum hos redde-
 ret acriores, sed modeste hos admonet. Et videtur quidē
 fide iam obfirmatos potius increpare, cum tñ sub sermo-
 nis quē ad hos habet prætextu, castigationem oēm in in-
 firmiores cōuertat. Quod plane ex verbis quibus ad hoc
 vtitur, potest intelligi. Nam cum infirmos appellat, con-

Leuit. 11

Deut. 14

festim valetudine affectos oñdit. Cum vero assumite, inquit, hoc est, iuuate, arguit illos cura indigere & medela non mediocri, qđ vltimum sane est morbi indicium. non in disceptationibus cogitationum. Hoc ē, nil altercantes & varijs suggestionibus turbemini, qn̄ agrotantem curādum existimate. **Alius enim credit manducare se omnia, infirmus aut holus māducat.** Cōparat cum imperfecto q̄ sit perfectionē adeptus, inq̄tq̄, perfectus quidē in fide cōsensus, indifferent̄ om̄ia comedit: imperfectior vero, v̄ ipote qui nutabundus sit & instabilis, holus habet in esum. Aequū est igit̄ vt curetur potius q̄ offendať infirmior. **Is qui manducat, non manducantem non spernat. Et qui nō manducat, manducantē non iudicat: deus enim illum assumpsit.** Qui oibus v̄ secebantur tanq̄ in fide perfectiores, ceteros aspernebantur. Qui pro Iudæorū more à plurimis abstinabant, & rursus q̄ minus ederent, eos q̄ oibus v̄ seceretur, gulæ vitio condēnabant. Et qm̄ horū pleriq̄ erant gētiles, vel horū, inquit Apostolus, deum suscepisse tutelā suā, hoc est, suā ineffabilem gratiā in eos oñdisse. Quid igitur cū eis vltra de lege cōtendis? Qñquidem & eos deus iustificauit. **Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo dño stat aut cadit.** Perfectiores alloquit̄ istiusmodi, vt quēadmodum eos à proximi contēptu auertit, sic ne alios iudicent dehortatur. Vtrunq̄ em̄ id factitabāt qui magis in fide p̄fecerāt. Nā & minus perfectos aspernabantur & iudicabāt. Tacite aut̄ carpit hoc loco q̄ non dum ad fidei perfectionē euaserit, perinde ac si dicat. Neq̄ em̄ qđ huius facta iudicanda non sint, eo iudicium interdico, sed q̄ alteri sit in seruitutē adscriptus, hoc est, nō tuū sit, sed dei mācipiū. Qui & si sit morbo affectus, haud tñ seruitutem euasit, nec ob id penitus desperādus. Rursus vt hunc cōsoletur, nō prorsus eū inferi fuisse collapsum, sed siue stet pedibus ait, siue labatur, vtrunq̄ in dñi siue lucrū siue dānum cedit. **Stabit autem. Potens est enim**

deus statuere illum. Cum inquit à deo hunc obfirmatum iri, labantem arguit, & ita vt consistendū diuina ope indigeat, qđ dicere de his cōsueuimus de qbus nulla haberi spes possit. **Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem.** Erāt nōnulli q & si à carne suilla non abstinerent, statutis tñ diebus ab ea cauebāt. Alij vero, qui illā assiduo esirarent, qui tñ abstinētes illos, qđ minus ederent, inculabant. De his itaq; mentionē nūc facit, inquitq; Alius alit iudicat, ita vt in qquo sit res, haud tñ ob eiusmodi abstinētiā incessendi sunt fratres. Ex his qđē & abstinētib; cōdescēdere videt Apostolus, vt pote in qbus recens esset fides plantata. **Unusquisq; in suo sensu abundet.** Perinde ac si inquit, cū de dogmatibus agitur, nequaq; est opus vt nōo sensu ducamur, qn erunt quæ ab alijs accepimus tenenda, vel si angelus ē cælo demissus diuersa denuntiet. Cū vero de cibor; abstinētia contentio oritur vel alijs istiusmodi, si qui sunt ex neophytis qui delinquāt, vel indulgentia egeant, laxanda his erit, non intendenda seueritas. **Qui sapit diem, domino sapit: & qui manducat, domino manducat.** Qui diem inquit obseruat, dñi ob grām seruat, qā eum veretur. Qui vero minus hunc obseruauerit, ppter dñm, tanq̄ in Chro perfectionem adeptus, oībus legis obseruationibus euasit superior. **Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo: & qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.** Vnum inquit, illud perquirimus, si dei respectu geratur oīa, eidēq; per eos si aguntur & grā, qui abstinēt, & qui cibum sumunt, quod sane si mente hac geritur, calumniari poterit nemo. Hæc quidem, vt diximus, neophytor; ob gratiā disferit. & tacite carpit q Iudaicæ legis instituta sectantur, cū inquit: Et qui non comedit, deo grās refert: q̄ em̄ id pacto ageret qui adhuc à lege penderet? Solut itaq; q comedit, deo grās agit. **Nemo enim vestrum sibi viuuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, deo viuim;**

Galat. 1

mus: siue morimur, deo morimur. Dñm (inquit) habemus cui curæ nos sumus, qui pro diuitijs, vitã hanc nostrã ducit, & mortẽ p dño. Neq; em nobis ipsiis duntaxat viuimus, sed etiã dño. Vitã aut hoc loco intelligit quæ fide constat, & mortẽ quæ à fide exciderit. Nequaquã igitur eos pmissurus est deus, q; fuerint infirmiores, subire hunc secundum fidẽ interitum, vel in fidei huius casum, plabi. **S**itue igitur viuimus, siue morimur, domini sumus. A fidei morte ad naturalẽ pertrãsit, q; de nunc differit, videlicet siue naturæ vitam hanc viuimus, inquiens, siue mortẽ obimus, dñi sumus. **I**n hoc em Christus mortuus est & resurrexit, vt viuoz & mortuoz dominetur. Vel hoc ait tibi vt suadeat, dñm eoz q; imbecilliores sunt, suscepturæ curam, vt in viã redeant tandem, quia & sanguinẽ fuderit & subierit mortem, vt in nobis ius & imperiũ habeat. Quo ergo pacto non & illis pspiciat qui in eius sint seruitutẽ redacti, & quoz causa sit tã multa p pessus? Porro si vita perfunctis solet deus pspicere, quid illis facturus est qui adhuc in humanis agunt? Hæc vero ideo intulit, vt pudore offundat qui Iudaicos ritus sectentur: suadeatq; vel eum q; adhuc legi intendat, ingratum se Christo præstare, qui pro se mortem obierit. **T**u autem quid iudicas fratrem tuum, comedentem vt gulosum: et tu autem comedens, quare spernis fratrem tuum tanquam modice fidei? Frater est, non oportet aspernari proprium membrum. Nã tu pro ipso redditurus es rationem? Ipse constituetur ante tribunal, et ipse pccenas subbit. Vides quẽ admodũ p hæc quẽ ad pfectiores edisserit, pterrefacit Iudaizantẽ, vt pote q; apud tribunal illud horribile subiturus sit cruciatum. **S**criptum ẽ enim: **V**iuo ego dicit dominus, qm̃ mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur deo. **I**taq; vnusquisque nostrum pro se rationem reddet deo. Qd inqt fore vt tanq; serui apud dñm iudicemur, & ppheta testat,

Isaie. 45.

cum dicit: Oēs mihi genu flexuri sunt: & oīs lingua, vel eorum qui ante conditā legē fuere mortaliū, vel legis tpe cōfitebit mihi. i. factorū redditura est rationē. At cui? Nimirū nō legi, sed Christo. Quid ergo amplius à lege dependes? **N**on amplius ergo inuicē iudicemus, sed hoc iudicate potius, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Vtriq; (inqt) quæ inter vos oborta est, soluite contentionem: & ita, vt neq; ipse qui comedis imbecilliorē incessas, nec tu qui à vetitis escis abstines, fratrē quoquo pacto offendas: quia ipse legem obserues. Scandalī autem & offensionis appellatio vtriq; videtur promutua quadam sese offendendi vicissitudine, tam velsenti scilicet, quā abstinenti competere. **S**cio & confido in domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid inquinatum commune esse, illi commune est. Postq̄ cōmonefecit minus esse offendendum qui infirmioris sit fidei, de cibus etiam statuit, imbecillum erudiens, ne illos sumere vereatur, nec tāq̄ immūdos abhorreat, inqtq;: Noui & cōfido nō incogitatioibus hīsce humanis, sed in dño, hoc est, edoctus ab eo, & certior factus, qd nihil p se sit inqnatū. i. q̄ ad eius naturā immundū, sed id ad eorū hoīm fieri opinionē immundū à qbus & solis sordidū habeat, nō ceteris. **S**i em̄ propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulās. Ad perfectiores hoc loquit, & si ne quāq̄ natura sint inquinata cibaria, oportuit tamen te à carne suilla abstinere, si charitatem eras obseruaturus, ne tristitia frater offensus afficeretur, moxq; & ita subiungit: **N**oli cibo tuo illū perdere pro quo Christus mortuus est. Nec sane edulij gratia fratrem eneces velim, aut perueras: qui à Christo tanto sit studio & curæ habitus, vt huius gratia vel mortē subierit. Nam si te porcinā ille edentem carnē perspexerit, ex mutuo iurgio & estu obstinator fiet, & in discrimine erit, ne Christo relicto, legi pr̄sus inhaereat. **N**ō ergo blasphemetur

bonum nostrum. Hoc est, tu cū perfectiōem sis nactus in fide (hanc em̄ & bonum appellat) noli hac tua perfectiōne abuti: nec causam p̄beas, vt quis hāc detestetur. Nam cum p̄fectior sis, si imperfectum perdideris, id ip̄m quod tibi inerat boni, obrectatoribus carpēdum expones. Potes etiā id bonum pro dogmate capere, q̄si sic sentiat Paulus futuræ oīno ob vestra dissidia & escaꝝ contentiones hm̄ōi, vt execrentur infideles vestrū id bonum .i. dogma hoc vestrum. **Non enim est regnum dei esca ꝛ potus.** Neq̄ em̄ ob escā potumve probatum nos iri existimemus: nec id quidem cæleste illud in regnum inuenerit. Carpit aut̄ eos qui ob cibatum hm̄ōi plurimum sibi laudis vendicarent. **sed iustitia ꝛ pax ꝛ gaudium in spū sancto.** Ad regnum dei aditū iustitia patefacit. i. vniuersæ virtutes, inculpabilis vita & pax, quę proximo sine iurgio exhibetur, & lætitia quā parit concordia, omīssa tristitia, quæ pximi ex afflictione oboritur. Et qm̄ vel paruis in rebus pax quædā & gaudium videtur inesse, in spū sancto adiecit, perinde ac si inquirat, de pace eq̄dem & hilaritate, quā in spū sancto constat inesse edissero, nō aliqua q̄ uis pace vel mundana lætitia. Potest & sensu alio quodā profundiori id dictū interpretari: dicitq̄, Qui à carne suilla haudquā abstinuit, saluti inferre iniuriā, quā ei moriens Christus iam cōparasset: sic contra qui fratris ob gratiam ab eiusmodi esca se cōtinuerit, iustitiā operatur, quæ cæleste elargitur imperiū. **Qui enim in his seruierit Christo, placet deo, ꝛ probatus est hominibus.** Oñdit hoc loco, inanis gloriæ & iactantiæ gratia obiurgasse se imperfectos, q̄ haberēt p̄fectiores: Qui em̄ vult (inquirens) hoībus esse admirationi, non tm̄ ex ipsa vitæ perfectiōne, quātum ex pacis & reliq̄rum virtutum gratia laudem cōsequetur, q̄s in̄t vel eā esse maximā constat, Christo scilicet inseruire, & deo placere, nōtñ carnis suillę abstinentiā virtuti & laudi ducere. Itaq̄ quæ pacis sunt sectemur, ꝛ quæ ædificationis sunt inuicē custo-

diamus. Quæ pacis sunt, imbecillioris cuiuspiã causa in-
 tulit. Is nãq; erat qui cæteros diuexaret. Quæ vero ad ædi-
 ficationẽ spectant, prop̄ perfectiorẽ aliquẽ dixit, utpote
 qui fratrẽ carpat & turbet. Quin & vtrifq; id crimen im-
 pertit, cum adinuicẽ inquit. Cũq; & pacis prius cõmemi-
 nisset, ædificationis deinceps, arguit haud facile posse pro-
 ximi ædificationẽ sine pace cõstare. **Noli propter cibũ**
destruere dei opus. Dei opus, fratris esse salutem affir-
 mat. Non ergo hanc ipse dissolueris, quã Christus, pximo
 cõparauit, & cibi p̄sertim grã, velis videlicet ab istiusmo-
 di esu abstinere, ut fratrẽ sic lucrifacias. **Omnia quidem**
munda sunt, sed malum est homini qui per offen-
diculum manducat. Cum perfectiorẽ acrius increpat
 ser, veritus ne infirmior in sua praua conscientia perseue-
 ret, rursus hunc in modum decernit: Sunt quidem om̄ia
 mũda, officiũ tñ hæc hoĩ, q̄ improba cõscientia obrurbe-
 tur. Imperfectus em̄ suillã, immundã existimans, si hanc
 degustare cogat, magis incessit. Necessẽ ẽ itaq; ut à re prius
 ediscat munda esse in esum oĩa. **Bonum est non man-**
ducare carnẽ, & non bibere vinum, neque in quo
frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut in-
firmatur. Tu (inquit) fratrem manducare cõpellis, quibus
 ille uti in cibum minus confidit. Ipse vero ea dixerim per
 te esse vitãda, quæ fratrẽ offendunt. Nec ideo q̄ mala hæc
 videãtur, q̄ppe cum munda sint oĩa, sed q̄ scandalum ex
 his inferatur infirmo. Scandalizat em̄ ut leuis, offendit aut
 q̄a morbo laboret, utpote qui fidei sit perexiguã. Ex his
 itaq; oĩbus pellicit firmiorẽ, ut fratri opitulet, q̄ prorsus &
 & fragilis sit & imbecillus. **Tu fidem habes penes te**
ipsum, habe corã deo. Hic plane explicat qui perfecti
 or videretur, iactantiã grã suã hæc ostẽrassẽ perfectionẽ
 infert igit, Vis ne te mihi nunc aperire quẽadmodum de
 istiusmodi escis & sentias recte, & credas perpuras esse?
 Nil mihi dixeris vel alteri cuiq; significandũ, sed satis fit ti-
 bi vel tacita cõsciẽtia tua, & deus ipse cui tu pates. **Bea-**

cus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Si hoim nemo pspexerit, ipsemet tibi ad id consequendum facturus es satis, si teipsum minus cōdemnes; nec ea in re tua te cōscientia criminis arguat, q̄ vel pbaueris vel elegeris confectandū. Intelligas aut̄ hęc de p̄positis elcisduntaxat dici. Qui aut̄ discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Qui hæret, inq̄, nec fidentius edit, damnatur, nec eo q̄ immūdus sit cibus, sed q̄a diffidit hunc mundū esse, & illū pinde acsi inquinatus esset, libauit. **D**ñe aut̄ quod nō est ex fide, peccatū est. Quotiescūq; quispiā vel nihil cōfidit, vel autumat obsonium aliquod immundū esse, & ita vt deprauata consciētia illud deguster, p̄sus est p̄tō obnoxius. Ca. XV.

Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere. Lenit hoc loco & hortat̄ perfectiores, vt alios instituendi secum vnaonus insumant, quod sane prærendit cum inquit: Nos q̄ fortiores sumus. Nec simpliciter infirmos dixit, sed infirmorum imbecillitates, duplici vsus vocabulo, vt ad maiore hos commiserationem alliciat. ⁊ non nobis placere. Cum diceret oportere nos sustinere, docet quemadmodū fieri id queat, si ea videlicet quæ n̄ra sunt nil requiramus. **U**nusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Ne forte perfectus ille id inq̄at, ecce ipse ad me quod bonum est attraho, ad ædificationem adiunxit, perinde acsi illud inferat: nunc quidem etsi quod agis sit rectius, verū quia minus fit oportune, ad pditionem potius facit: siquidem intēpestiua obiurgatio nihil ædificat. Etenim Christus nō sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia impropertantium tibi ceciderunt super me. Christū p̄ducit in medium, vt arguat nobis eius exemplo viuendū. Illi nanq; licebat sese a quis opprobrio & cōtumelia vindicare: neq; ea que passus est perpeti, si sibi ipsi placere maluisset, hoc est, si q̄d sua intererat, congissset; sed suo iure repudiato, tū crucia-

rus & tormenta potius excepisset, haud sane bonam de se multitudini opinionē ingesserat: q̄ppe q̄a impotēs esse et nullius momēti videret, haberetq̄ p̄ malefico & seducto re. Alios (inq̄t) saluos facit, seip̄m aut̄ saluare non p̄t. Exprobrārium itaq̄ impropria tibi patri in veteri testamēto obiecta, in me filiū reciderūt, ita fit, vt nil noui mihi obligisse sit visum. Quæcunq̄ em̄ scripta sunt, ad nostrā doctrinā scripta sunt, vt per patiētīā ⁊ consolationē scripturarū sp̄e habeamus. Hæc aut̄ (inq̄t) ideo sunt scripta, vt ea sectemur, hoc loco etiā ad tentationū tolerantīā illos hortat, cū ait: Vel scripturæ ipsius hortatu validiores effecti, tolerem⁹, tolerādōq̄ ondamus nobis sp̄e esse vegetā quandā & stabilē. Si q̄dē q̄ sustinet, sperare futura bona videt: quēadmodū cōtraq̄ impatiētior ē, à spe ip̄a excidisse conuincit. **Deus aut̄ patiētīæ ⁊ consolationis det vobis id ipsum sapere in alterutrū secundū Christū Jesum.** Arguit ex sacris lris deū vna & tolerantīā & cōsolationē largiri, eoq̄ ip̄m patiētīæ deū & cōsolationis appellat, vt pote q̄ hæc sit & largitor & causa. Oprat itaq̄ & his cōprecatur, idip̄m ab eo adinuicē sapere exhiberi. Illud em̄ est certioris charitat̄ indicium, vt q̄d de se quispiā sapiat, itidē & de pximo sentiat. Et q̄m est alius quidā huius seculi amor, intulit secundum Christum Iesum, hoc est, vt illa sapiatis quæ Christo Iesu sunt placita. vt vnanimēs vno ore glorificetis deū, et patrē domini nostri Iesu Christi. Quidnā lucri cōsequimur, cū vnū oēs sentimus & sapimus: nēpe q̄a deū laudibus ip̄i efferimus, nec ore duntaxat vno id agimus, sed & animis vnīs. Hoc em̄ cū vnanimēs ait, p̄rēdit. Mox illud seorsum ordit, & p̄rem dñi nr̄i Iesu Chri. Qd̄ si ita plegas, videlicet ip̄sus Chri deū & patrē esse, neq̄ p̄t id absurdū videri. est em̄ secundum humanitatē Christi deus, & pat̄ secundum diuinitatem. Propter quod suscipite inuicem sicut et Christus suscipit vos, in bonozem dei. Superioribus monitis iterato insistit, & in exemplū Christum

Matt. 27.

Ioh. 11. 13.

inducit, id sane ingens, cum vobis inuicē opem tuleritis, deo in gloriā cedet. Istiusmodi nāq; vestra animorū coniuētio deo laudē affert (In hoc em̄ inquit cognituri sunt oēs q; ipse me miserit, si in vnū conuenieris.) quē admodū contra vestra dissidia deo blasphemiā pariunt. Nā & gentiles cum Christianos hoies viderint factionibus inter se concertare, fidem ip̄am criminantur & culpāt. **Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circūcisionis propter veritatem ad confirmādas promissioēs patrum.** A superioribus quæ subsequunt dependent. Ostēdit autē hoc loco Paulus, Christū haudquā sibi ipsi gessisse morē, sed nostri potius grā oīa tolerasse. Et gētib; suadet, ne in Iudæos qui credidissent, superbe & insolentē se gererent. Constat em̄ Iudæos ex diuinis pollicitationibus suis maioribus factis fuisse salutē assecutos, gētiles vero misericordia solū & dei benignitate saluos factos. Quod autē dicit, tale p̄missum Abraę fuerat iā pridem, fore scilicet vt eius semen mūdum hæreditaret. **Verū cū oēs q; ex Abraā ortum duxissent, fontes essent & peccatis obnoxij, vt p̄te q; fuissent legē p̄uaricati, eoq; & p̄missione illa viderentur indigni, venit Christus & legem impleuit, & circuncisionem insuper in se admisit. Lege itaq; adimplera, circuncisionis & Abraę semē effectus, dei irā dissoluit, effectiq; nos ad excipiendas promissiones idoneos. Ob id igitur circuncisionem suscepit, vt vera redderet dei p̄missa, non vt legem statueret. Quid igitur, heus tu, q; Iudaicos ritus sectaris, a lege pendes? Cuius gratia vt a p̄missionibus excidas, haud sane in paruo versaris discrimine. gētes autem super misericordia honorare deum. Qui ex Iudæis essent oriundi, etsi videbantur indigni, habuisse tñ cōstat promissiones, ipse vero gentilis ex sola dei clementia saluus est redditus, propterea & merito debes laudē deo enixius deferre, & gloriam. Haudquaquā igitur me inculandum existimabitis, si vos appello & alloquor. Exposcit enim sacerdotale hoc meum officium, vt euāgelium præ**

Gene. 22.

dicem: qua in re verbis vtor pro cultro. Estis em̄ voshon-
 stia loco. Quis ergo sacerdotem in simulabit illata iniu-
 ria, quia nouacula admouerit ad immolationē iā destina-
 tis: sicut scriptum est, Propter hoc confitebor ti- Psal. 17
 bi in gentibus domine, et nomini tuo cātabo. Et Deute. 32
 iterum dicit: Laetamini gentes cum plebe eius. Psal. 116
 Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, Isai. 11
 et magnificate eum omnes populi. Et rursus
 Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui exurget rege-
 re gentes, in eo gentes sperabunt. Testimonijs oī-
 bus his inductis, nitit̄ Paulus demonstrare, futuræ oīno vt
 ex gentibus hoīes cum credituris Iudæis iungant̄, & vnū
 sentiāt oēs Iudæos p̄terea frenat & cōprimit, ne in genti-
 les superbiant, cum pateat plane pphetas gentiles voca-
 se. Quinetiam & his qui ex gentibus sunt psuadet humili-
 tatem per se sectādā, arguitq̄ eos tanto plura deo debe-
 re, quo & multa affatim accepint. Siquidē cum essent nō
 populus, vniti sunt populo. Cōfitebor aut̄ in gētibus, sub
 Christi p̄sona, platum est, hoc est, p̄dicabo te ō pat̄ in gē-
 tibus. Erit aut̄ radix Jesse. i. ex radice Jesse p̄dibit, qui sur-
 get dñari gentibus, hoc est Christus. Deus autem spei
 repleat vos omni gaudio ⁊ pace in credendo, vt
 abundetis in spe ⁊ virtute spiritus sancti. Precat̄
 his, vt oīni lætitia impleātur, q̄ ex Iudæis videlicet erant fi-
 deles effecti, pace vero gētiles. Hi nanq̄ sunt visi in sen-
 sos hos habuisse, q̄ adhuc à lege penderent, vel potius vræq̄
 hæ nationes odia inter se exercebāt. Veni q̄ pacto hi pos-
 sunt gaudio repleti & pace: in credendo q̄dem. Fides ve-
 ro q̄ in re vobis est, p̄futura: Nimirū vt in spe abūderis, spe-
 rātes futura & aduersa & grauiora tolerātes. Ad q̄d præ-
 terea & spes nobis conduxerit, si quæras, ad consequendā
 haud dubie spiritus sancti virtutē, quæ spem ipsam nobis
 reddit validiorē. Largit̄ em̄ & spes ipsa nobis spirit̄ sancti
 potētiā: & rursus spes hæc à sancto spū stabilit̄. Certus
 sum aut̄ fratres mei ⁊ ego ipse de vobis, qm̄ ipsi

pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum mouere. Cū duriorē habuisset multis in locis orationē, consolāt hos tandē. Nec solū audiui, inq̄t, sed certior sum vel ipse ego effectus, q̄ vos ob- iurgo & criminor, q̄ estis bonitate referti, hoc est, mente bona, & erga fratres beneuola. Vel integrā virtutē ipsam bonitatem appellat. Nec bonitatē dixit habetis, sed pleni bonitate estis. Nā nihil, p̄desset si essemus bonitatem ade- pri, nec scire quēadmodum illa vtendū sit. Propterea om̄i scientia subdidit, vt possitis alterutrū monere, hoc est, nō solū vos discere, sed alios cōmonefacere & castigare. **Au- daciū aut̄ scripsi vobis fratres ex parte, tanq̄ in memoriā vos reducens.** Erant Romani id̄ t̄pis in summo dignitatis fastigio, ideo & elati animi videbantur & tumidi. Et eos n̄c propterea lenit cum inq̄t, audaciū scripsi. Admodum nāq̄ istiusmodi verbis hos frāgit. Ne- q̄ his contentus, sed ex parte adiecit. i. placide & breuiter. Nec in docentis morem id̄ egi, sed in memoriam redigē- tis, hoc est, paululum admonētis. **Propter gratiā quæ data est mihi a deo, vt sim minister Christi Jesu in gētibus, sanctificans euangelium dei.** Humili ad- modum sermone vt̄t, inq̄ns: Nō em̄ mihi ipsi honorē vl- tro arripui, sed deus hūc mihi decreuit: q̄ me ad id operis segregauit, nec meis, p̄ meritis, sed sua ex grā. Ad quid au- tem mihi data est grā? Certe vt euāgelij ministerio fungar & sacerdotio. Nil itaq̄ mihi succenseatis si vos alloquor. Id̄ em̄ mihi est sacerdotij munus, vt euāgelium prædicem, & p̄ cultro sum sermonē sortit⁹, & vos hostiē loco. Quis ergo sacerdotem in simulabit, qui cultrum adigat in sacri- ficiū destinatis? vt fiat oblatio gētium accepta & san- ctificata in spū sancto. Neq̄ eo ad vos scripsi, vt laudē mihi aliquā vendicē, sed cum reliq̄ gentibus vt salutē & vos conseq̄mini. Hoc pacto gētium ipsorū oblatio om̄i fit ex parte accepta. Quāquidē vniuersi deo fructificant, sanctificata in spiritu sancto, hoc est, in puriori quadā &

spiritali vita. Neq; em̄ sola ex fide, qn̄ & ex optimis vitæ
 actionibus, sanctitatem quis adipiscitur. Credentes enim
 & baptizati, accipimus spiritum. Verū si rectis operibus
 caruerimus, extinguitur om̄is suscepta illa spiritus gratia.
 Reprimit insup̄ Romanorū elationem, ne eum dedignen-
 tur in præceptorem habere, q̄ vniuersas gentium de o ob-
 tulerit nationes. Habeo igitur gloriam in Christo
 Jesu ad deum. Post q̄ se humilem admodum reddidit
 & abiectum, rursus tñ suum sermonem paulo effert, ne
 oīno contemptui habeatur, inqt̄: Mea gloria nō in me-
 ipso, aut in meo studio & industria posita est, sed in Chri-
 sti gr̄a. Verū si q̄bus ī rebus gloriā & ipse quæsierim, in his
 eōdem quæ dei sunt dixerim, hoc est, non in vanis his &
 momentaneis, sed in spiritalibus ipsis mea omnis est glo-
 ria. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ
 per me non efficit Christus, in obedientiam gen-
 tium verbo & factis, in virtute signorum & prodigi-
 orum, in virtute spūs dei. Qm̄ euāgelij se ministrū
 vel in om̄es gentes asseruit, nunc subdit, nihil equidē glo-
 rior, neq; vt iactabundus & insolens prædico, qd̄ ipse non
 gesserim: q̄n̄ potius nil ipse confeci, sed deus me p̄ instru-
 mento qdam vsus & organo, operatus est oīa. Quocūq;
 em̄ vel loquor, vel sum de cælestibus philosophatus, vel
 si quid aliud ago, vel si vitā duco cælestem, & miracula fa-
 ctito, deo sunt accensenda, nō mihi. Differt aut̄ à pdigio si-
 gnum, quod signum dici in rebus naturalibus solet, cum Matth. 8.
 nouum aliquid & insolitum editur, vt illud quod Petri so-
 crus febricitans statim conualuit. Cum enim febris cura-
 tur, naturæ officium est: Quod autem mox post tactum
 febris abscesserit, nouitatem præfert. Prodigium vero in
 his haud dubie constat quæ præter naturam videntur: vi-
 delicet cum biceps aliquis oritur, vel cum is visum recu-
 perat, qui cæcus sit natus. Et quoniam signa huiusmodi Iohan. 9
 & prodigia dæmonum, opera quadam plerunque edun-
 tur, in spūs dei virtute adiūxit. Vñ quæra sit eius prætendi

tur dignitas, cuius tñ valeat spūs, vt istiusmodi admiratio
 ne dignissima factiter. ita vt ab Ierusalem vsque Il-
 lyricum repleuerim euāgelium Christi. Perinde ac
 si inquit, Vis ne dictorū meorū spectare iudiciū? Respice
 discipulorū meorū multitudinē. Ab Ierosolymis q̄ppe ad
 mare vsq; Illyricū, q̄d eius est regionis confiniū, quæ nunc
 Bulgaria dicit, non prædicauī, inqt, sed compleui euange-
 liū. vt arguat se non inanē habuisse sermonē, sed vtilē plu-
 rimis & perfectū. Et ne forte existimes, cū ab Ierusalē di-
 cit ad Illyricū vsq; recta illū fuisse p̄fectū, & in circuitu ad-
 didit, hoc est, eas oras quæ in septentrionali sunt plaga,
 & ad meridiē vergunt, verbo trālegi & pagraui. Sic au-
 tem hoc prædicauī euāgelium, non vbi nomina-
 tus est Christus, ne super alienū fundamentum
 ædificarem. Non solum tot innumeris gētibus euange-
 lium p̄dicando, q̄d visum est persuasi, sed me etiā ad hoīes
 contuli apud q̄s fuerat Chri nomē inauditū: adeo ipse ab
 eo absūm, vt me alienis discipulis ingerā, vel glorię gratia
 id agā. Itaq; neq; ideo ad vos literas dedi, q̄si à nobis cupi
 am laudē vendicare, sed vt ministeriū meū absoluā. Ali-
 enum aut fundamentū, apostolorū instructionē dicit. Ne-
 q; eo q̄d illi essent ab inuicē alieni, vel contraria p̄dicarent,
 id dixit, sed mercedis ipsius ratione. Siqdem aliorū aposto-
 lorū merita, p̄ susceptis in Christi fide vulgāda laboribus,
 aliena à Paulo videbant, q̄a nihil sibi afferrent mercedis,
 cū alijs ex euāgelio venirent. sed sicut scriptū est: Qui
 bus non est annuntiātū de eo, videbūt: ⁊ qui non
 audierunt de eo, intelligēt. Prophetiā hoc loco ostē-
 dit adimpletā. Plurimū aut insudat, & laborē insumit in-
 gentē, q̄ indociles admodū & rudes eligit instruēdos, cui
 rei Paulus erat intentus, propter quod ⁊ impediēbar
 plurimū venire ad vos. Vel id ipsum epistolæ initio
 dixit, impeditus sum vsq; adhuc. Nunc verō impediēti
 exponit causam, videlicet q̄a euāgelii p̄dicando circū-
 cursaret. Vnde ob id (inqt) equidē plurimū impediēbar;

Isai. c. 52.

hoc est, p̄sape cupidus vos ad eundi, iter aggre-
 pellatus sum & detentus. Nunc vero vltimus locū
 non habens in his regionibus, cupiditatem ha-
 bens veniendi ad vos, ex multis iā p̄cedenti-
 bus annis, cū in Hispaniā proficisci cepero, spe-
 ro quod p̄teritis videbo vos, & a vobis dedu-
 car illuc, si vobis prius ex parte fruius fuero.
 Impediebatur (inquit) meus ad vos aduentus, q̄a inerat ani-
 mus his in regionibus p̄dicandi. Nūc vero cum nullū mi-
 hi his ipsi in locis negotiū supeest, ideo ad vos scribo, & fa-
 cio de mea profectioe futura propediē certiores. Dein-
 de ne forte illi obijcerent, cum nihil habeas vltra ibi nego-
 tij, ad nos quos parui existimas, q̄si ex otio abundāti, nō
 necessitate conferre te cupis, sic infert. Habeo equidē ad
 vos iā pridem veniendi cupidinē, eamq̄ iā tandē explere
 contendo. Vtq̄ rursus gloriæ ducāt a Paulo se tanto pe-
 concupisci, tanq̄ ceteris p̄stantiores, & illud intulit, Cū
 aut in Hispaniā ipse concessero, ad vos proficiscar: & ne il-
 lud etiā Romani obiectent, perinde ac si superuacaneum
 hoc tuum ad nos iter nunc Paule paras, cum alio sis con-
 cessur⁹, adiecit: Et a vobis eo traduci, hoc ē, vosmet inspe-
 cta q̄ me vrget necessitate, vt vel Hispanos conueniā, pri-
 ores estis ad illos me dimissuri. Non itaq̄ quia vestri par-
 ua q̄dam apud me ratio constet, sum vos ipse p̄teriturus,
 sed quia sic cogor vt faciā. cunctq̄ vel id asserre Romanis
 molestiā videret, maiore illos in modū solat, cū inquit: Si
 prius & vobis ex parte fruar. Vnde & summā suam erga
 Romanos aperit beneuolentiā. Ex pte aut dixit, q̄si id in-
 quiat: Nullū posset vnq̄ tēpus vel animū meum explere,
 vel vestræ mihi conuersationis asserre satietatē. Pergratū
 itaq̄ fuerit si vobis quiuero, vel in partē aliquā frui. Nūc
 igitur proficiscar Ierusalē ministrare sanctis.
 Probauerunt em̄ Macedonia & Achaia colla-
 tionem aliquam facere in pauperes sanctorū, qui
 sunt in Ierusalem. Pollicitus fuerat sup̄ius se ad Ro-

manos p̄tereundo itur, sed cū esset suā profectiōē aliq̄n
 to remoraturus, ne illos videat eludere, & moræ causam
 explicat. Sū equidē, inquiens: Ierosolymā concessurus, vt
 sanctis illis ministrum me præbeā. Quod eo intulit, vt in
 telligamus quanta sit & q̄ p̄clara huius mysterij virtus. Et
 Romanos hortat ad eleemosynam erogādā: q̄nquidē
 probatum est ait, hoc est, rectum est id Macedonibus &
 Achais visum. Nec minus & hos incitat, illos vt imitent̄.
 Vbiq̄ aut̄ Paulus eleemosynā communicationē appellat,
 vtpote q̄ in cōmunem cedat vtilitatem, tā præbētis vide-
 licet, q̄ accipiētis. Cum vero aliquā dicit, eleemosynæ te-
 nuitatē exp̄ssit, ne videat Romanis auaritiā exprobrare,
 & parcitatem, pauperes aut̄ sanctorū. i. fidelium, q̄ duplici
 sunt ratione misericordia completēdi, & q̄a pauperes, &
 q̄a virtute sunt præditi. Placuit em̄ eis ⁊ debitores
 sunt eorū. Nā si spiritalium eorū participes facti
 sunt gentiles, debent ⁊ in carnalibus ministrare
 eis. Nihil inquit, mirū est si visum sanctis necessaria mini-
 strasse: quippe qui his plurimū debeāt. Quo pacto id in-
 quis: Quid ni, cū ex Iudæis, quibus assero hos esse obnoxio-
 sos oriundus sit Ch̄s, & bonorū gratia in mundū concesserit:
 ab hisq̄ & apostolos & p̄phetas & bona reliq̄ fluxisse
 constat, quorū omnium particeps factus est terrarū orbis.
 Vnde & merito debent gentiles istiusmodi viris, bona sal-
 tem carnalia suppeditare. Nec cōmunicare hos dixit, sed
 ministrare: quippe q̄s, vt ministros constituit. Nec in car-
 nalibus suis dixit, cum spiritalia Iudæis adiudicasset. Q̄n-
 quidem non vltra essent carnalia illa, hoc est, bona exter-
 na in gentiū potestate, q̄ fidem iā exceperant, sed fidelib⁹
 cunctis cōmunia. Hoc igitur cū consummauero, ⁊
 assignaui eis fructū hunc. Hoc est in regiū erariū
 condā, tanq̄ in asylum aliqd̄ & locū turissimum. Quæ em̄
 sic recondunt̄, dici possunt & obsignata. Fructum aut̄ eo
 dixi, vt arguat eum maxime lucrifacere, qui aliquid egen-
 tibus imperit. Proficiscar per vos in Hispaniam.

Rursus Hispaniæ meminit, ostendēs necessariū sibi illuc fore iter suscipiendum. Nec tñ interea urbem prætereundā quasi eos parui æstimaret. Scio aut̄ qm̄ veniens ad vos in abūdantia bñdictionis Christi veniā. Hoc est, conspecturus sum vos in oībus bonis q̄ secundū euangelium sunt profecisse. Abundātiā aut̄ bñdictionis, euangelij bona vniuersa appellat, q̄ benedictiōe sunt digna. i. laude quā per euangelium promeremur. Poteris etiā pro benedictione eleemosynā intelligere, perinde ac si dicat, Inuenturus sum vos cum in eleemosynis erogandis, tum in præstita in oēs humanitate ad perfectionis apicem euasisse. Hæc aut̄ dicit, vt eos anticipet blandiēdo, vt laudum cupidine capti, tales præstare se studeant, vt digni possint haberi q̄s & efferant oēs & laudibus prosequant̄. Obsecro igitur vos fratres per dñm nostrū Iesum Christū, ⁊ per charitatē spiritus sancti. Haud quāq̄ fide se dignum existimat, sed mediatores in præsentī facit: Christum inducit & sp̄m̄ sanctum. Patris vero ideo mentionem non facit, vt intelligas nec filium, nec spiritū sanctum excludi, cum patris tm̄ meminere. Sp̄s aut̄ intulit charitatē, quemadmodum em̄ (inquit) p̄r & filius dilexit mundū, sic & sp̄s. vt adiuuetis me in oratiōibus vestris ad deū. Ingētis sane humilitatis indicium, cum se vel horū precibus asserit indigere. vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Judæa. Non em̄ dixit, vt hos impugnem & superem, sed vt liberer, legem executus diuinam iubentem orandum esse ne in tentatiōem protinus inducamur. Simul etiā patefacit administrandum his esse, qui in medio tot infidelium diuersent̄, à quibus & se liberari p̄catur, vcreturq̄ ne fame illi in posterū deperirent. ⁊ obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierosolyma sanctis. Hoc est, vt aīo libenti oblata excipiant. Vnde & illud cōprehendi potest, haud satis esse eleemosynā imperitari, nisi & vltro hanc cōtulerim, sitq̄ illa ex rebus bñ part̄is oblata, non ad iactantiam & gloriam contributa. Sic

em̄ oīs ex ea deperit fructus. vt veniā ad vos in gaudiop volūtatem dei. Ideo inquit ab his eximi p̄cor, vt q̄primū & cū animi voluptate vos visam, si modo id fieri dei voluntate liceat. ⁊ refrigerer vobiscū. Nō vt vos instrūā dixit, aut commonefaciā, sed vt refrigerer, hoc est, & vos in me estis ob doctrinā habituri quietē, & ip̄e in vobis ob auctā fidem. Arguit p̄terea sese & illos iā diu certātes & laboribus multis affectos, q̄ete iā & otio indigere. Deus aut̄ pacis sit cū omnibns vobis, Amen. Cōsuevit vbiq; Paulus auditoribus bene precari, vbi illos instruxit.

Caput XVI.

Commando aut̄ vobis P̄hebem sororē nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est *Lenchris*. Hanc em̄ illis, cum esset epistolā delatura, commendat. Magnificat etiā cum sororē appellat, quod plurimū ad autoritatē facit: nec minus, & cū ecclesiæ ministrā dicit. vt eā suscipiatis in dño digne sanctis. Hoc est, ob dñi gratiā hāc honorate. Qui em̄ ob dominū aliquē excipit, vel minimū quenq; magnope honore prosequit, præsertim si sanctior sit qui suscipitur, longe magis est honorādus. Propterea digne sanctis adiecit, videlicet quemadmodū excipiendi sunt sancti. ⁊ assistatis ei in quo cunq; negotio vestrū indigerit. Hoc est, pro viribus illi opitulamini & manus porrigite. Etem̄ ipsa quoq; assistit multis, ⁊ mihi. Huius primo laudes explicauit, mox vt suscipiatur orat. Postremo & laudes repetit, vnde quaq; hos cogēs vt in honore hāc habeant, cuius sit ecclesiā ministerio v̄sa, & plerisq; tulerit opē, & mihi ipsi orbis terrarū præconi & tanta perpeffo. *Salutate Priscā ⁊ Aquilā auditores meos in Christo Jesu*. Fuere hi quidē mihi in adiumento in sermone & doctrina, laborū insuper & periculorū participes. Nonnulli vero eo adiutores hos dicunt, quia tētoria texerēt, quorū ex opificio, & ipsi cum Paulo victitarent. qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt. Perfecti

quidē & hi martyres extiterē. Quippe quibus Neronis tēpore magnū oībus impenderet discrimen. quibus nō solus ego gratias ago, sed cunctæ ecclesiæ gentiū, Hoc loco istorū in se hospitalitatē prætendit: & ne ad gratiam hæc falso videat dixerit, & alios testes producit. **z domesticā eorū ecclesiā.** Tanta erant hi probitate imbuti, vt suā domū & familiā oēm fideles reddiderint. Horū itaq; domum ecclesiā dixit, nec solum quia Chrī fidem exceperant, sed quia hospitio oēs credentes admitterent. Eorū p̄terea domus duci pro ecclesia debet, in q̄ dei timor insit & virtus. Audiant hæc qui nuptijs copulant, & intelligant eas non esse ad virtutē impedimento. **Salutate Epenetū dilectū meū, qui est primitiuus Achaïæ in Christo.** Permagnū est sane, à Paulo quenpiā coli & obseruari. Qui non ad gratiā nouit, sed vero iudicio suā impertiri bñuolentiam. Primitiuū vero ideo dixit, vel quia maiore q̄ reliqui oēs præ se tulerit pietatē, eoq; & in Christo adiecit, hoc est, non se pro huius seculi bonis, sed pro his q̄ sunt Christi priorem obtulit. **Salutate Variā quæ multū laborauit in nobis.** Ex susceptis pro veritate laboribus, mulierē exornat, non solum (inquiēs) suiipsius gr̄a vigilijs & humi cubationibus insudauit, sed in nobis apostolorū officio functa laborem insumpsit. **Quæret aliquis, cur Paulus sc̄eminā hoc loco produxerit viros erudentem ad fidē, cum nullā huiuscemodi pmittat mulieribus facultatem?** Haudquāq; doctrinæ Apostolus interdicit sermonem, sed ne in cōfessu p̄sideas mulier, vel suggestū conscendat, alios instructura, prohibuit, sed priuatā vbiq; instructionem maxime probat. Sic enim & vxor viq; instituit, & Prisca Apollo edocuit. Nec illam ait multū alios instruxisse, sed laborasse plurimum, vt arguat illā vel in erogandis priuatis pecunijs, & modis alijs fuisse hoc ministerio vsam. **Salutate Andronicum z Juniā cognatos z concaptiuos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui z añ me fuerūt in Chri-**

I. Cor. 14.

I. Tim. 2.

Act. 18.

sto. Non tm̄ laudis affert cū Paulo iuncta necessitudo & propinquitas sanguinis, quantū subita cum Paulo seruitus. Longe em̄ grauiora tolerabant fideles, q̄ solent captiui qui compedibus vincuntur. Magni est sane faciendū, apostoli nomen fuisse sortitam, & Iuniam, p̄sertim que mulier esset: quod p̄terea maioris æstimādum, & nobiles inter apostolos dici & insignes. Sunt enim hi ex rebus gestis & optimis actiōibus adepti nobilitatem. Nec Paulum pudet hos profiteri in Christi fide suscipienda se p̄uenisse, quin potius & laudibus effert, q̄d ad id boni anticipādum profiliissent. **Salutate Ampliam dilectissimum mihi in dōmno.** Si ab imperatore obseruari & coli, maximifit, quanto magis ab Apostolo, qui virtutis gratia & dei respectu homines charitate complectitur? **Salutate Urbanum adiutorē nostrum in Christo.** Id quidem superiorem illam excedit laudem: quoniam ab hoc illa originem sumit. Est enim haud dubie ille dilectus, qui sit in tali opere adiutor & socius. **Et Stachium dilectū meū.** Hunc pari dignat laude. **Salutate Apellē probum in Christo.** Hoc est, qui nec criminis potest coargui, nec vlla affectus est nota. Nonnulli dicunt probum hunc appellasse Apostolum, quia alter q̄dā tunc erat Apelles idem nomē sortitus, moribus deprauatus & improbus. **Salutate eos qui sunt in Aristobuli domo.** Hos nominatim nō explicat, quia forte erant eorū quos supra meminuit similes. **Salutate Herodionē cognatū meū, salutate et eos qui sunt in Marcisci domo, qui sunt in dño.** Id est fideles. **Salutate Tryphenā et Tryphosam qui laborāt in dño.** De Maria quidē dixit q̄ laboris plurimū insumpsisset: De his vero q̄d adhuc labori incūbant, quod vtiq; his summā in laudē cedit, continenter aliquid factitare & insudare negotio. **Salutate Persidem mihi charissimā, quæ multū laborauit in dōmno.** Hęc quidē eo habet p̄stantior, quo à Paulo fit charitate complexa, &

opere simul pro dño impenderit plurimum. Hoc mō fru-
 gulos pro dignitate appellat, & reddit ad opus diuinum
 p̄p̄tiores, & alios vt imitent instigat. **Salutate Rufum dilectū in domino, & matrem eius ac meam.**
 Duplex id bonum, quod filius & mater irreprehensibiles
 sint. Nec temere suam & matrem hanc intulisset, nisi per-
 magnam inesse mulieri illi virtutem percullisset. **Salu-
 tate Asyncritū, Pblegōtem, Hermā, Patrobā,
 & Hermen, & qui cum eis sunt fratres,** Haudquaquam
 attendas q̄ nullam his adiecerit laudem: sed illud aduer-
 te, q̄ cum ceteris essent inferiores, dignatus est tñ hos sua
 salute. Quin potius vel hanc in eos contulit laudem q̄ fra-
 tres appelleret. **Salutate Philologū & Juliā, Nere-
 um & sororem eius & Olympiam & reliquos qui
 cū eis sunt, sanctos.** Ingens sane vel horū est laus q̄ san-
 ctos nuncupat. **Salutate inuicē in osculo sancto.**
 Ne altercatio oriat̄ q̄ varia etiā per se appellatione sint nū-
 cupati, & impari prorsus laudū genere affecti, hos demū
 ex osculo sancto pmiscet & pares facit, ne maior inferiore
 contēnat, vel inferior maiori inuideat, osculo hoc sancto
 mitigante oīa & coæquāte. **Salutant vos ecclesiæ
 Christi.** Nec solū hos pares & vnanimis reddit, q̄netiam
 & ab ecclesiæ vnitate salutē trāsmittit. Nā ecclesiæ hoc
 noīe fideles oēs complectit̄, nil hunc illumve exprimens.
 Tā multis igit̄ personis, quod in alijs nusq̄ seruauit, hac in
 ep̄la salutem impertit: quia nōdum urbē ad Romanos
 conspexerat: & pleriq; quos antea cognouisset, Romam
 confugerant. Eoq; haud iniuria sigillatim illos cōmemo-
 rans, Romanis commendat. **Rogo aut̄ vos fratres
 vt obseruetis eos qui dissensionē & offendicula
 p̄ter doctrinā quā vos didicistis, faciunt.** Rur-
 sum eos cōmonefacit, non consulēdo, sed obsecrādo, &
 cū honore non mediocri fratres appellat. Et tentantiū se,
 vt patefaciat dolos, obseruate inquit, hoc est, diligenter il-
 los caute. p̄cedunt autē dissensiones, q̄s mox & scanda-

la subsequunt. Quādiu em̄ vnitum est ecclesie corpus, nul-
 lum hnt̄ aditum scandala, hoc est, hæreses. Præter doctri-
 nā quam vos didicistis (inquit) non quā ipsi docuimus, an-
 ticipans eos & arguens excepisse iā se eius doctrinā & cre-
 didisse, & permanendum in his esse q̄ accepissent. Dissen-
 siones vero & scandala, hoc est, hæreses ab his induci, qui
 præter apostolorū doctrinā & dogma aliquid asserant. ⁊
 declinate ab illis. **Hm̄i em̄ Christo domino no-
 stro non seruiunt, sed suo ventri.** Defugite hos, inq̄
 qui si v̄ nescij vel errore ducti delinq̄rēt, reduci aliq̄n pos-
 sent in viā & corrigi: sed qm̄ scient in id facinus prolabu-
 tur, vitandi sunt maxime. Iudæos vero hose esse indicat, q̄s
 acerrime solet gulofiratis insimulare. Istiusmodi em̄ lu-
 dæorū vniuersum est genus, Ex hac igit̄ v̄tris ingluuiē &
 vitiōrū seruitute oēs eruperunt hæreses. Aduerte aut̄ eum
 qui sit ventri & gulę addictus, Christo seruire non posse,
 ⁊ p̄ dulces sermones ⁊ benedictiones seducunt
 corda innocentium. Insidiant (inquit) & blandiuntur. Id
 em̄ verba suauia p̄ferunt & bñdicta. Siquidem verba be-
 neuolentiā exprimunt, mens vero dolis est plena. Nec sa-
 ne vos (inquit) seducunt & fallunt, sed innocentium. i. sim-
 plicium corda. **Vestra aut̄ obedientia in oēm locū di-
 uulgata est. Gaudeo igitur in vobis.** Incautos pro-
 fecto alios & imprudentes, non vos inescant & alliciunt.
 Quāquidem vestra obedientia, q̄ a summa mansuetudine
 orit̄, ad oēs peruasit. Quo fit vt nō solū ipse testificari hęc
 possim vobis inesse, sed orbis terrarū vniuersus. Gaudeo
 igit̄ in vobis, hoc est, vestri gratia, quia decepti non estis,
 afficior iucunditate. **sed volo vos sapientes esse in
 bono, ⁊ simplices in malo.** Arguit ex his circunuetos
 fuisse nonnullos, perfimile id sane dictū qd̄ dñs ait: Esto-
 re prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbae.
 Vult aut̄ hos & sapientes in bono & prudentes fieri, hoc
 est, in propriā tā salutem q̄ commodū: simplices vero in
 malo. i. ad mala alijs irrogāda nil docti. Simplex em̄ & in-

Mat. 10.

teger vita, nocet nemini. Deus autē pacis, cōteret sa-
 tan sub pedibus vestris velociter. Cum essent in-
 ter illorum nonnullos iā ortæ dissensiones, pacis inuocat
 largitorē, vt sedet hereses tollatq;. Neq; subdat intulit, sed
 quod acrius est, conterat dixit. Nec eos modo qui diffidia
 moliant, sed horum etiā præfectū & ducem commoliat.
 Hos autem à tpe consolat, cum velocit & breui futurum
 id intulit. Conterat vero, & optantis est & p̄dicentis futu-
 ra. Futurum siquidem est, vt satanas ille tradatur in tene-
 bras & deligēt. **Gratia domini nostri Jesu Christi**
vobiscū. Gratiā eis commemorat, vt vñ ex his q̄ iam per
 gratiā acceperūt, promptiores reddant. Vel ex futuris bo-
 nis, ad fidem, si em̄ vos deus, & si olim hostes & sibi infen-
 sos saluauit, longe nunc magis perditurus est satanā, qui
 mala ista interfert. **Salutat vos Timotheus ad-**
iutoꝝ meus. Hic em̄ Apostolum in euangelio subleua-
 bat. Magnæ sane id laudis, vt eadem faceret Timotheus,
 quæ & Paulus factitaret. **Lucius & Jason et So-**
sipater cognati mei, Jason iste in Actibus apostolorū
 plurimum v̄dicat laudis, vt pote qui virilit̄ pericula pro
 Christo subiret. Cognati autem & propinqui dicuntur,
 non modo qui carnis necessitudine, sed qui fide & religi-
 one nobis sunt iuncti. Ni em̄ tales se prestitissent, vt arctis-
 simo vinculo fratribus iungerent, nullam horum fecisset
 Paulus mentionem: **Saluto ego vos Tertius qui**
epistolā scripsi. Id autem non suæ laudis gratia scribit,
 sed vt vehementiorem vendicet à Romanis in se b̄nuo-
 lentiā, vt pote qui in his literis conscribendis operam his
 præstitisset. **Salutat vos Gaius hospes meus &**
vniuersæ ecclesiæ. hoc est, qui me hospitio excipit, &
 quod maioris est glorię, & vniuersam ecclesiam domi re-
 cipiebat, quoscunq; scilicet se adentes fideles, neq; em̄ te-
 mere ap̄d hunc Paulus diuertisset, nisi dignum se hospite
 comperisset. **Salutat vos Erastus arcarius ciui-**
tatis & Quartus frater. Hoc est, ciuitatis p̄fectus &

tes & magistratus cuiq̄ esse vel ad fidem vel ad recte viuē-
 dum impedimēto. Gratia dñi nostri Jesu Christi sit
 cū omnibus vobis, Amen. Epistolam vel inde exor-
 sus est, inquit: Gratia vobis & pax &c. cuius & in cal-
 ce & gratiā subdidit, eandemq̄ illis adesse precat̄ & optat.
 tunc enim nostra arguitur vera & certior disciplina, cum
 non solum verbis, verū & precibus sumus discipulis pro-
 futuri. Propterea & illud dicebat: Nos aut̄ oratiōi & disp̄-
 sationi sermonis insistamus, hæc nos turabunt̄, qui nihil
 ex operibus nostris speramus posse salutis locum aliquē
 inuenire: sed quicquid est, diuinæ gratiæ & clementiæ ac-
 censemus, quibus & dæmonum laqueis superiores euasi-
 mus, qui sunt sub pedibus nostris contriti in Christo Ie-
 su, hoc est, Christi potentia, cui est gloria in secula, Amen.

A. 11. 6.

Missa est præcedens epistola per phœben ministram
 Cenchreensis ecclesiæ.

ARGUMENTVM IN PRIOREM epistolam ad Corinthios.

Corinthii sunt Achaici, Et hi similiter ab Apostolo audierunt verbū
 neritatis, et subuersi sunt multisarie a falsis apostolis. Quidam a philo-
 sophiæ verbosa eloquentia, alii secta legis Iudaicæ inducti sunt. Hos re-
 uocat Apostolus ad ueram fidem, & euangelicam sapientiam, scribens
 eis ab Epheso per Timotheum discipulum suum.

IN PRIMAM AD CORINTHIOS epistolam, Theophylacti prologus.

Corinthus cum plurimum & opibus polleret & sapientiā, in Chri-
 stum credidit. A quo post fidem susceptam ne descisceret, magno
 in discrimine uersabatur. Siquidem cum ditiores pleriq̄ seorsum con-
 uenticula & cōsociationes inirent, coirentq̄ & sapientes in unū multi
 præceptoribus sibi ad eam rem constitutis, Paulo paupertatem & in-
 scitiam obiecebant. Accedit præterea, quod inter hos quispiam no-
 ueræ admiscebatur, et idolothyris gulæ uitio uescerentur nonnulli, et
 de pecuniis repetundis cum oriretur cōtentio, iudices gentiles adirent,
 comas insup̄ nutrireant uiri, Et cū in ecclesiis sæpe comessarent, nil cibi
 egentibus impertiebant. Pecuniis item et bonis externis plurimum cō-
 fidentes, cum insolescerent maxime et efferrentur, resurrectionis iam
 ratio apud eos claudicabat. Quibus omnibus ob exteriorem sapientiam
 falsebantur, quæ profecto in se confidentibus mala omnia parit et pra-
 uorum facinorum mater est et origo. Scribis itaq̄ ad Corinthios Paulus

eorum ut uicia corrigat. Et quoniam in ecclesia obortum dissidium eo
 magis omnium uidebatur, quo ex superbia erat et animi elatione pro-
 feceram, huic primum medetur Apostolus, et seditionem huiusmodi, cū
 altiora quædam Corinthiū sese instructuros profiterentur, euerit, et hūc
 in modum orditur.

Caput .I.

PAVLVS vocatus aposto-
 lus. Perinde acsi inquirat, neq
 hanc ipse mihi dignitatem qua-
 siui: nec propria vlla sapiētia ac-
 cepti: Quippe q olimcum essem
 ecclesie dei euerfor, ad aposto-
 latus sum demū hoc munus ob-
 eundū accitus. q ergo pacto & ipsi
 alios ad fidē instituēdi officiū id

Actu. 9.
 1. Cor, 15.

inuasistis: Jesu Christi. Chrs fuit apstorum instructor,
 cur vobis ipsis adscribitis mortales quosdā in pceptores:
 per voluntatem dei. Haud sane nos ille, vt dignos vo-
 cauit, & saluos fecit, sed quia sic ei placitū est, egit vt libuit.
 Nunc vero placuit illi, vt ipse vos edocerem, cur aliū præ
 me vultis magistrū: Num deo vt obsistendum ducatis, id
 agitis: & Sosthenes frater, Præ modestia Sosthenem
 sibi adiungit in comitē, quod quidē Corinthiorū vt tol-
 lat insolentiā, facit, qui ceteros aspernarentur. ecclesie
 dei quæ est Corinthi, Nō huius illiusve dixit ecclesiam,
 sed dei. Quid ergo hoies ipsi habetis q vos turent? Quod
 si estis ecclesie nomen sortiti, necessarium est vt iuncti &
 vnanimis sitis, qñquidem ecclesia vnitas qdam & conuē-
 tio interpretat. sanctificatis in Christo Jesu, Neq
 enim in quouis hominum, sed in Christo Iesu hanc estis
 sanctimoniam cōsecuti. Et baptismi gratia, non humane
 sapientie aut diuitiarum, quibus elati insolescitis. voca-
 tis sanctis. Quin & hoc ipsum credere haudquaquā no-
 stri est iuris, sed dei potentie & volūtatē, a quo estis hoc
 pacto vocati, vt obsequendo exceperitis simul & fidem.
 moderator. Vnde datur intelligi, neq opes nec dignita-

Iohan. 6

Fit itaq; vt à deo fides hæc sumat iniciū. Nā si vos ille non conuocasset, nequaquā paruissetis. cū omnibus qui inuocant nomen dñi nostri Jesu Christi. Nec vobis solis pax sit hmōi, sed vniuersis Christi inuocantibus nomen. in omni loco nostro ⁊ ipsorū. Omnium videlicet, quorquor vbiq; fidelīū sunt, meminit, vt arguat fideles oēs vnam esse ecclesiā. Vnde sic eos videtur obiurgare, Cur ipsi vnius ciuitatis incolæ inter vos dissidetis? Nōnulli vero, nostro ⁊ ipsorū loco, ita intelligūt. i. in quo ⁊ nos sumus ⁊ illi. **Gratia vobis ⁊ pax a deo patre nostro ⁊ in domino Jesu Christo.** A deo ea vobis fit gratia, quā olim ipsi cū inimici essemus, iā consecuti pace nunc vtimur, eandē ⁊ vobis vt præsto sit comp̄camur. Nec vltra à pace eiusmodi excidatis opramus, qui factiōibus nunc ⁊ quibusdam inter vos simulatibus dissidetis, nunc vero, cur vos hoībus addixistis, illorumq; ⁊ gr̄am inire studetis, ⁊ placere illis vt præceptoribus omni studio connitimini? **Gratias ago.** Hoc loco nos ad gratitudinem quandā erudit. Cumq; id ipsum per omnem epistolam agat, nunctñ oportunius longe quā alibi gratitudinem recordatur. Gratitudo em̄ gratiā sequit̄, gratia vero nec debitum præfert, nec bñficij arguit vicissitudinem. **Deo meo.** Ex summo quodā animi affectu, communē omnium deū, suum hic facit. **semp̄ pro vobis in gratia dei,** Ex his vtiq; ⁊ Corinthios instruit, vt ⁊ ipsi assiduas deo gratias agant, ⁊ nihil proprijs vel actionibus confidāt, vel vllis virtutibus, sed in dei gratia sit illorū spes oīs. **quæ data est mihi in vobis in Christo Jesu.** Hoc est, per Christū duntaxat, nec per alium quæpiā mihi concessa. Quid ergo hoīes ipsi attenditis, cum sit in deo ⁊ solo sperandū? **quia in omnibus diuites facti estis in illo,** In illo. i. per ipsum, cū constet vel opes ipsas, ⁊ si pro diuitijs habendæ non sit, per vnigenitum tamen donari, cur ipsi omniū ingratiſſimi, hoīes vobis sine vllō delectu in p̄ceptores adſciscitis? **in om̄i verbo ⁊ in om̄i scien-**

tia. Est namq; & sine scientia verbum, vt pote cum qs nul
 lo sensu superuacanea narrat. Est p̄terea & sine verbo sciē
 tia, videlicet cū altiora quispiā cogitatione & mente com
 plectit̄, caret tñ quo illa explicare queat sermone. Vos ve
 ro (inquit) & sermonē habetis, & dei scientiā, ita vt intelli
 gendi & loquendi vobis in sit facultas. sicut testimoniū
Christi confirmatū est in vobis, Sicut per verbum
 videlicet & scientiā, quibus vtrisque cælestes diuitias cōpa
 rastis, confirmatum est in vobis testimoniū, hoc est, dei ar
 canum. Neq; em̄ per exteriorē sapientiā arcanorū dei facti
 estis participes, sed qbus dignati estis signis ac donis. ita
 vt nihil vobis desit in vlla gratia. Quæret aliquis, si
 perpetua erāt illa dona adepti, cur eosdē in orationis pro
 gressu carnales appellat. Respōderi ad id potest, neq; oēs
 spirituales fuisse, nec secūdum carnē vixisse vniuersos. Vn
 de impræsentiarū verba huiusmodi ad spirituales habuisse
 Apostolū, ad carnales vero q̄ paulo post subsequenti. Vel
 forte, quia fieri poterat vt in ipsis fidei susceptæ primor
 dijs, cūcta essent hi dona adepti, & demū vt feruor ille re
 frixit, desides facti, secundum carnē vitā transigerent. ex
 pectantibus reuelationē dñi nostri **Jesu Chri
 sti**. Hoc loco territat eos, cū meminit sc̄di & futuri Christi
 aduentus, q̄ si id inquit. Si futurū est vt Ch̄s ipse reuelet̄,
 & iudicaturus adueniat, q̄ pacto alios ipsi estis iā nacti q̄
 vobis præsent & ductent. Ostendit p̄terea & cum his do
 nis, alias deprecandas esse virtutes. Siquidē illa nihil huius
 modi dona iuuabunt, nisi & vita accedat bñ trāsacta. Cū
 aut̄ reuelationē dicit, ostēdit vel hoc tempore Christum
 nobis adesse, delitescere tñ interea, quia sese in futuro iu
 dicio sit palam facturus. **qui ⁊ confirmabit vos vsq;
 ad finē sine crimine in die aduentus domini no
 stri Jesu Christi**. Cum confirmabit, inquit, ostendit
 eos & nūtabūdos esse & ab alijs circumuentos: cū vero si
 ne crimine dicit, illos criminibus subesse demōstrat. Chri
 sti aut̄ Iesu, eo frequētius hoc loco repetit, q̄ in ceteris epi

stolis solet, vt Corinthios commonefaciat, per hunc se & salutē fuisse adeptos, & huius ex noīe, non alterius hominis Christianos se dici. **Fidelis deus, per quem vocati estis in societatem filij eius Jesu Christi dñi nostri.** Hoc est, veridicus est deus. Itaq; si nihil ille mentit & vos ad filij sui vocauit societate .i. vt suo in regno cum filio vna & vos gloria donet, perspicuū est deum oīno q̄ promisit facturū. Estis em̄ ipsi vocati, non iniussi adistis, cur ergo insolescitis: nec secus superbia efferimini, ac si vestra opa id effeceritis? **Obsecro aut̄ vos fratres per nomen domini nostri Jesu Christi** Cū acerbiora sit in hos verba facturus, pueniens p̄ Christū illos precat, sic inquit: Cū haud satis ipse flectere vos valeā precibus ad id peragendū, Christi nomen obtestor & inuoco, à quo & ipsi Christianum estis nomen sortiti, quo Chri noīe affecto p̄ vos ignominia, ab hoībus ducere mauultis cognomē. vt id ipsum dicatis oīnes, & non sint in vobis schismata. Quid illud est, inquit, qđ precor? Vt oēs vnū sentiatis nil dissidētes. Cum em̄ vnū aliquid in plures scindit partes, videt̄ quidem in frustra multa & minuiora concisum: alioqui q̄ potest in multis & detruncatis inesse utilitas? Quin & vnum illud perdiderint quod integrū fuerat. Apertissime igit̄ illorū facta, schismata nūcupat, q̄ verbo quemadmodum calamitose cum Corinthijs ageret, demonstrat. **Sitis aut̄ perfecti in eodem sensu & in eadem scientia.** Quoniam supra vt vnum loq̄rentur oēs iniunxerat, ne existimarent verbo tenus hanc animorum coniunctionē seruandā, & in eodem sensu adiecit, hoc est idem vt sentiatis. Cūq; & multi in aliqua re vna sunt cōuenturi, in alia minime, & perfecti sitis adiunxit, hoc est, oībus in rebus idem cunctis sit animus. Multi p̄terea, etsi idem vident̄ sentire, animis tñ & mēte dissentiunt. Quod sane tunc fit, cum fidem vnā oēs habemus, charitate tñ longe disiungimur, quod plane expressit, cum in eodem sensu diceret, & eadem scientia. **Significatum est em̄**

mihi de vobis fratres ab his qui sunt Chloes,
 Ne illi quæ obijciuntur negarent, testes producit, eos dēq;
 (ne commentitius videatur, vt quos ipse fuisset commen-
 tus) noīe explicat, & qui Chloes sunt, inquit. Erat autem
 Chloes Corinthi domus & familia quædam sic appella-
 ta. Nec definit fratres hos appellare, quorum etsi perspi-
 cua essent illorum commissa, haud in eos fraterno nomi-
 ne dedignatur, nec illorum exprimit nomina, qui sibi Co-
 rinthiorum facta renuntiaissent, sed domum integram &
 familiam posuit, ne testes productos in fensos Corinthijs
 redderet. **quia contentiones sunt inter vos.** Mirio-
 re vsus verbo, contentiones appellat, q̄ sibi sunt de Corin-
 thijs renuntiata. Cum vero illos vltro obiurgat, dissidia
 obijcit, q̄ longe contentionibus vident̄ deteriora. **Hoc**
aut̄ dico, quod vnusquisq; vestrū dicit, ego qui-
dem sum Pauli, ego aut̄ Apolli. Id quidē non vīm
 aliqui distitant, sed oēs. nec hæc intulit Paulus, q̄a eius-
 modi verba iactarēt Corinthij, sed ipse in hunc modum
 sermonē figurat vt arguat sic, id dicere Pauli sum, & Apol-
 lo sum, noxiū est & criminofum. Longe magis officiet &
 crimini dabit, sese hoīes alios delegisse quos sectarentur,
 ego aut̄ Cephæ. Haud sane vt se p̄ferat, postremo me-
 minit Perri, sed vt hunc sibi potius añponat, quemadmo-
 dū Christi deinceps nomen honoris gr̄a subdit. In rebus
 vero indignis & abiectioribus, se ipsum primo cōmemo-
 rat. ego aut̄ Christi. Necq; em̄ ob id eos incusat, q̄ Chri-
 sti se asserant sectatores, sed quia non oēs in idē fateantur.
 Vel potius ego sum Christi intulit, volens id criminis au-
 gere & grauius reddere, arguerētq; Christū ipsum oblatū
 esse in partem vnā, vt pariter oēs saluos faceret, ipsi vero
 in diuersum se scinderent, prouerentq;. **Diuisus est**
Christus: nū inter alius est Christus: nū eis diui-
sum ē corpus: Irascentis sunt verba & indignabūdi. Nō
 nulli aut̄ diuisus est Christus, In hunc sensum accipiunt,
 videlicet, Nū ille mortalibus diuisit ecclesiam: Num par-

tem vnā ipse accepit: alterā vobis contulit: nūc **Paulus crucifixus est pro vobis:** Confutat eueritq; qd erat per hos absurdus gestum. Et proprium nomen producit in medium, ne videat liuore ductus, aliorū noīa recordari. Nec sane id dixit, num Paulus vobis creationis dedit originē, sed quod longe p̄stat, & eius ineffabilem præfert humanitatem, crucē commemorat. Nec illud intulit, Nūc Paulus pro vobis mortem excepit, sed num crucifixus ē dixit, vt quod turpe & ignominiosum visum est mortis genus, ostenderet Christum, non se subiisse. **aut in nomine Pauli baptizati estis:** Baptizauit haud dubie plures Apostolus, sed in Christi nomine, non suo. Id autē eo infert, quia vel illud dissidij causam præbuit, cum vellet singuli ab his sibi nomen desumere, à quibus & baptismum sumpsissent. Haud enim id queritur, quis sit baptismum ablutus, sed cuius sub nomine fuerit quispiam baptizatus. Christus enim, nō autem qui baptizat, dimittit peccata. **Gratias ago deo, quia neminē baptizauī, nisi Crispū & Gaum.** Quid (inquit) baptismi gratia insolescitis, quādoquidem ipse ego magis gratias agam, quia id baptizandi munus haud sæpe obiuerim. Quod tamen non ideo infert, vt improbet baptismi virtutem, sed illorū vt diluat insolentiā, qui baptizantium noīa iactarent, & gloriæ ducerent, quam baptismus ipse, non baptismi minister afferret. **ne quis dicat, quia ī meo nomine baptizauī.** Neq; enim hæc ideo dixerim, quia ita se habeat res, sed veritus ne eousq; prouehat hæc pestis, vt vel iactare id audeant multi. Nā si vel infimis viris baptizantibus orta hæc contentio est, quo tandē id progressurum est malum, si ipse qui sum euangelij præco, baptismū administrarē: Propterea coercēdi erunt nonnulli, ne mihi baptizandi id imputent munus. **Baptizauī & Stephanū domū.** Erat vir hic sane egregius & insignis. cæterez nescio si quem aliū baptizauerim. A deo inq; baptismi administratio haud magnæ mihi est curā, vt

non satis meminerim vtrum alium quēpiam præter hos baptismo abluerim. Quo ergo pacto in hoc vos efferimini? Non em̄ misit me Christus baptizare, sed euāgelizare. Erat q̄dem euāgelij prædicatio vel sola grauis admodum & oposa, & ferreos animos deposcebat, ne dū quiret Apostolus & baptismo intendere. Nā hoīs cuiuspiam immutare sententiā, & ad veritatē traducere, vel à patrijs institutis & legibus, q̄bus diutius inoleuit, diuertere, & præsertim non sine summo dissuadentis vitæ discrimine, magni quidem & excelsi animi erat. Paratū vero quēpiam & volentem ad baptismum excipe, cuiq̄ licet, qui sacerdotio fungitur. Quæret aliq̄s, num neminem baptismi lauacro tingebat Apostolus, q̄a minus eēt ad id destinati? Haud sane fuerat ad id p̄cipue missus, non tñ obire id munus phibeat. Nā qui maiorib⁹ esset negotijs deputatus, vel minora exercere iā poterat. non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi. Sublata illorū qui baptismi ministros iactarent superbia, ad eos p̄trāsit, qui sese ob exteriorem hanc & humanā sapientiam magnificarent, inquitq̄, & misit me dñs euāgelizare, non in sapiētia sermonis, hoc est, in orationis ornatu, nec crux imminuta patiat iacturā. Idē, vt non euacuetur, cum inquit, præterdit. i. ne vacua & inutilis arguat. Nā si in eiusmodi sermonis sapientia prædicassent apostoli, iure forte obijcerent hoīes, persuasione potius illos & verborum lenocinio quodā, alios ad veritatis notionem pellicere, nō eius quem ipsi p̄dicarent & p̄fiterentur, virtute. Quod vtiq̄ in crucifixi euacuationem & dñum cessisset. Nunc vero cum doctrinæ mundanæ huius ignari, prædicent Christum, p̄culdubio arguunt cuncta p̄ eius qui cruci affixus est, potētiā geri. Potest & aliē illud euacuetur intelligi. Exempli gratia: Rogabit gentilis aliq̄s de diuinitate ipsa me quippiā, q̄d ab hoīe cōprehendi non possit, si enitar illi q̄d postulat syllogismis nonnullis, & exterioris sapientiæ huius rationibus patefacere, haud dubie succumbā deficiēs.

nulla em̄ potest diuinitas ipsa ratione p̄b̄ari, ita fiet vt imbecillitatē hanc meā Christi ipsius quē p̄dico accenseant impotentia, vnde & crux ipsa euacuabit, hoc est, inanis & vacua conuincet. **Verbū em̄ crucis percipientibus quidē stultitia est.** Cū essent Corinthi nonnulli q̄ crucem illuderent, decēs erat & necessariū, vt hm̄ōi illuforibus, p̄ sua sapientia fideles obsisterent, & crucem hanc tutarētur: indignēq; & grauit̄ ferrent, illorū in crucem ludibria. Subdit itaq; nulla vos ob id subeat admiratio: perditis em̄ & minus credentibus, quā a deo sunt ad salutē concessa, stulta vident̄. Sermonē vero crucis, p̄dicationem de signat, q̄ Christi affixi patibulo nomē diuulgabatur. **Nobis autē qui salui facti sumus, virtus dei est.** Crux ipsa nō mō dei virtutē, qn̄ & sapientiā indicat: Virtutē q̄a mortē morte dissoluit. (Est nāq; immēsa potētē & exuberantis virtutē, vt is q̄ ceciderat, referat palmā). Sapientiā vero, q̄a hac via p̄ditos saluos effecit. **Scriptū est em̄,**

Isaia. 29. **Perdā sapientiā sapientū, & prudentiā prudentiā reprobabo.** Cū infidēles sapientes p̄ditos diceret, confirmat, id statim scripturæ testimonio. Illā em̄ (inqt) tollā dep̄dāq; a sapientibus sapientiā, quā ipsi p̄ exteriora hęc iaētāt, hoc est, insipientē illā conuincā, & prudentiā prudentium demā, q̄ sapere sibi vident̄.

Isaia. 33 **Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor: huius seculi.** Nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? Cum explicasset quæ sacris literis continent̄, perspicua insuper ex rebus ipsis hæc facit, & gentiles q̄dem resp̄hendit, q̄a v̄surpare id solent. Vbi est sapiens. i. philosophus. Philosophiā em̄ studebāt plurimum, & sapientis apud eos summa autoritas erat. Iudæos vero coarguit cū distitit, vbi nā scriba. Inq̄sitores autē eos appellat, q̄ opinatiōibus quibusdā & inuestigationibus permittūt oīa. Horū nemo salutē attulit nobis præ piscatores, qui erroribus nos exemerūt. Fatuā autē reddidit, hoc est, inertem & nullius momenti esse coarguit, mundi sapientiā deus: v̄pote quæ inuenire veritatem

nequiverit. Nam quia in dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam deum, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Causam aperit qua fit exterior hæc sapientia stultior reddita. Nam cum ex diuina sapientia, quæ ex hac potest machina creatoris comprehendendi, cælum ipsum & terra, & omnis hæc mundi structura, suum prædicant & laudibus efferunt conditorem, deum tamen haudquaquam cognouit mundus, hoc est, qui mundana hæc sapiunt: quippe quæ prauis cupidinibus capiuntur, & quodam dicendi lepore, qui huic inesse sapientiæ videtur, quæ oculis cernit, detinentur, quo minus queant deum & veritatem ipsam pernoscere. Placuit autem deo per eorum prædicationem qui & imperitiores essent, & stulti apud alios haberentur, credentibus salutem largiri. Gentiles itaque, & si dei sapientiam instructricem habeant, eam videlicet quæ in hac tanta rebus molitione comprehenditur, dei tamen nullam sunt adepti cognitionem: quia illi potius intenderent sapientiæ quæ verbis constaret inanibus, nec dei esset. Quoniam & Iudæi si gna petunt, & Græci sapientiam quærunt, nos autem prædicamus Iesum crucifixum. Nicitur Paulus patefacere quemadmodum ex contrarijs deus contraria fit operatus, inquitque, Cùm Iudæum ad fidem exhortor, mox ille ut prædicatio certior deprehendatur, signa deposcit. Nos vero Christum affixum patibulo prædicamus, quod utique modo quo ad exteriorem faciem, nec signorum, nec potentatus, quia ignominiosum habetur, vllum præ se fert argumentum: sed imbecillitatem potius patefacit & impotentiam. Alioqui id ipsum patibulum, quod imbecillum & contrarium noscitur, Iudæos ipsos quo ad ipsorum petitionem, ad fidem traducit & maximam præfert dei virtutem. Rursum & Græci à nobis sapientiam quærunt, sed his etiam euangelium prædicamus, quod ad vulgi tantum opinionem, vesanum videt Christum prædicare, quod fuerit cruci affixus. Nihilominus vel ex prædicatione hominibus persuadent gentiles &

Lucæ. 7.

credunt. Nonne hoc ergo summæ est potentiaæ argumen-
 tum, Græcos homines ex rebus plane contrarijs & longe
 diuersis, atq; ipsi perquirant, morigeros reddi, & Christo
 obtemperâtes? **Judæis quidem scandalum, genti-
 bus autem stultitiam.** Iudæis qdem scādalo est cruci-
 fixus. Offendunt nāq; cum dicunt, quo nā pacto qui cum
 publicanis & meretricibus ac prædonibus versatus sit, ac
 demum fuerit cruci affixus, esse poterit deus? Græci vero
 mysterium hoc, p stultitia ducunt, & plane irrident: qm̄ si
 de duntaxat, non rationibus vel syllogismis, qbus ipsi ni-
 tuntur, cōprehenditur, fuisse deum cruci adiudicatū. Nec
 præterea id vllō est orationis cultu significatū. **ipsis autē
 vocatis Judæis atq; Græcis Christum dei vir-
 tutem & dei sapientiam.** Incredulis qdem Iudæis scan-
 dalo Christus est, & infidis Græcis, p stultitia ducit. Qm̄ q̄
 maximū in modum cōquirunt vtriq; hoc est sapientiam,
 in Christo minus inueniunt. Nec ab vtrisque, Iudæis scilicet
 ac Græcis accitis, hoc est dignis habitis q̄ vocarent à deo,
 cōprehenditur. Verū quid quæris Iudæe signa? Ecce Chri-
 stus dei est virtus, quæ signorū est operatrix. Tu vero Græ-
 ce quid inq;? Sapieniā deposcis? Habes Christū, qui pa-
 tris est sapientia. **Quia quod stultum est dei, sapien-
 tius est hoībus: & quod infirmum est dei, fortius
 est hominibus.** Crucem appellat insipientem, vtpote
 quæ insipiens sit visa. Hæc tñ est hoībus sapientior, siqui-
 dem philosophos constat frigidis & inutilibus rebus va-
 casse. Crucem vero mundo peperisse salutē, & qd dei est,
 eo videtur infirmius, q̄a ex imporētia quadā visus sit cru-
 ci esse affixus. Sed id longe est hoībus fortius. Nec ob id
 solum, quia q̄ magis annitentibus multis huius nomē ex-
 tinguere, eo plurimum pollet & floret. Sed q̄a per hunc
 q̄ sit visus infirmior, fortis dæmon ille vincētus est & coer-
 citus. **Videte em̄ vocationē vestram fratres, quia
 non multi sapientes secundum carnem, nō mul-
 ti potentes, non multi nobiles.** Contemplamini, in-

quit, & diligenter inquirete qui sunt ad fidem vocati. Cō-
 perietis sane eos: non multos esse secundum carnem, hoc
 est in hac vita sapientes. Non em̄, nullus sapiēs, intulit, sed
 non multi. Erāt em̄ inter eos qui iā credidissent & sapien-
 tes, vt Areopagita ille fuit, & Antipharus quidam, & alij
 haudquā in præsenti ex noīe innotescūt. Quinetiā & po-
 tentes & ingenui crediderunt nonnulli, p̄pterea & inter
 oēs non multi subiungit. Aduerte ergo quāta sit vis præ-
 dicandi, vt vel idiotas & literarū ignaros tā sapientissima
 edocuerit instituta, vt vel exterior hæc scientia prorsus ar-
 guatur inuiliis. sed quæ stulta sunt mundi elegit de-
 us, vt confundat sapientes: & infirma mundi ele-
 git, vt confundat fortia. Hoc maxime Græcos confun-
 dit. Spectabunt em̄ in foro opificem aliquem longe me-
 lius, q̄ seipos philosophari, imbecillumq; & abiectum, vel
 eos q̄ in potentatu sunt & opibus affluunt, humiles red-
 dere & māsuetos. & ignobilia mundi & contemptibi-
 lia elegit deus, vt ea quæ sunt destrueret. Qui nul-
 lius videntur esse momenti, ea quæ nō sunt dicit: quæ sunt
 vero, p̄ illis hic ponit qui alicuius esse autoritat; apparēt.
 Quos vt inertes argueret, & plane nulli vsui esse, eos ele-
 git, q̄ nihil sunt. Haudquā tñ, quia inquit elegit, eo abiectis-
 simos quosq; credideritis prædicādi negotium id accepis-
 se: p̄claros vero & gloria insignes fuisse ab eiusmodi mu-
 nere exequendo reiectos: qn̄ potius existimes velim, vel
 hosce qui honoribus & diuitijs pollent, ad suā sapientiæ &
 opum præsumptā opinionem efferrī plurimum & inso-
 lescere, eoq; nec dei p̄conium suscepisse, cum abiectiores
 & humiles lōge magis deo sint visi ad id munus accōmo-
 di. vt non gloriatur omnis caro in conspectu dei.
 Propterea inquit, Infirmos quosq; elegit deus, vt eos fre-
 net superbiā, q̄ mundana hæc sapiunt: suadeat præterea
 oīa fore p̄ nos illi ad eius arbitriū cōmittenda: neq; se corā
 aliquid cuiq; iactitādum. Cur ergo & vos ō Corinthij su-
 per his p̄ceptoribus a deo insolescitis, qui exterior; imbuū

sunt sapientia: ex ipso aut vos estis in Christo Jesu. Ex ipso (inquit) vos estis. Neque ideo quod nos adesse aliquod ille traduxerit, sed ad bene esse, p inde ac si inquit, Filij dei esse estis estis, & ex ipso constatis, facti in Christo filij, hoc est, per Christum. Et quoniam dixerat illum ignobilia elegisse, ostendit cunctos nobilitate hos anteire, qui deum in patrem sint abunde iam assecuti. **qui factus est sapientia nobis a deo et iustitia, et sanctificatio, et redemptio.** Id est, sapientes nos, & iustos & sanctos, ac liberos fecit. Hæc enim præfert redemptio quippe quæ à servitute peccati nos reuocauit. Et quemadmodum ignobiles eligens nobiles reddidit, cum hos in dei filios asciuisset, sic & stultos sapientes effecit, ipse nobis sapientia factus. Verum cur non potius dixit, sapientes nos fecit, sed factus est nobis sapientia: Nempe ut muneris patefaceret largitatem, perinde ac si inquit, se ipsum nobis largitus est. At cum magna quædam de filio prædicaret, videlicet quod sapientia & iustitia, & sanctificatio, & redemptio factus est nobis, à deo adiecit, ne ingenitum hunc suspiceris, sed ut ad causam ipsam, hoc est ad patrem refugias, à quo filius genitus sit. Aduerte quem in his ordinem seruet Apostolus. Nam hos primum ab errore exemptos & sapientes effecit, & ad dei cognitionem instruxit: deinceps peccatorum largitus est veniam, & per spiritum sanctum sanctitate donauit. Vnde ita effectum est, ut perfectam à malis omnibus vacationem concesserit, & ita ut spiritus ipsi in potestate simus, eidemque inhæserimus. **ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in domino gloriatur.** Hæc (inquit) omnia eodem sic instituta & facta sunt, ut nemo se alicuius momenti existimet, vel de se aliquid iactet, siue in alio quouis hominum, nisi in deo duntaxat gloriatur, qui tanta in nos contulit beneficia. Cur ergo vos intumescitis? Quid esserimini vel vestri gratia, vel vos instrumentum magistrorum?

Jerem. 9

Caput

II.

ET ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientia, annuntians vobis testimonium Christi. Non modo inquit euangelij discipuli sunt insipientes & ignobiles lecti: quin vel ipse ego euangelij præco, nullo ad vos cõcessi verborum apparatu, vel sapientia vlla humana, dei vobis testimoniũ prænuntiaturus. i. Christi mortẽ. Vide vt præco ipse inspiens & ignarus deprehendit, & quod per hũc prædicatur, mors & crux sit, & vicisse tñ hæc prædicando arguitur. Perspicuum itaq; est, ineffabilem esse potentiam, que rem hanc ita se habere, permiserit. Quæreret aliquis, Quid igitur? Non poterat Paulus, si libuisset, per sapientiam ad Christi præconiũ peruenire? Nequaquã profecto per se potuisset: quippe qui indoctum se fateret, & minus in dicendo ornatum. Christus tñ id facere quierat, qui maioribus illum donis ornat, alioqui haudquaquã id sub sui nominis præconio profuisset. Plus em̄ gloriæ cõsequit Christus, cũ p̄ Pauli insitiã victor eadit, q̄ si per eiusdẽ vel sapientiam, vel eloquentiã, victoriã reportaret. Non em̄ iudicauime aliquid scire inter vos, nisi Christum & hunc crucifixum. Placuit (inquit) Ch̄o vt expers sapientia essem humane huius, & nescius: & ipse q̄ dẽ factus id optimũ iudicauit, vt nullã haberẽ externæ huius sapientia notione, nisi Ch̄i Iesu cruci affixi. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos. Nõ solũ (inquit) ad vos tenuis admodũ & abiectior, qd ad sermonẽ spectat cõcessi, quin & infirmior, formidolosus & tremens sum apud vos cõmoratus, hoc est, persecutiõibus afflictat⁹ et molestijs horridioribus plurimis sum affectus. Verebar em̄ et ipse in hois morẽ discrimina. Quin potius trepidus illa expauescebã. Quod sane illi maiorẽ in laudẽ cedit, vt pote q̄ cũ eiusmodi esset nobis naturæ particeps, tñ asperima quæq; spõte et mira animi præpitudine superabat. Hęc aut eo cõmemorat, vt Ch̄i potentiã patefaciat: vt cũ ei tot obijceret aduersa, nihilomin⁹ hæc oia viceret: nec mi

nus vt Corinthiorū supercilium arguat & tumorem, sapientiae duntaxat & opibus confidentiū. ⁊ sermo meus, ⁊ prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiae verbis, sed in ostentatione spiritus ⁊ virtutis. Haudquaquam (inquit) meus sermo argutiolis & persuasionibus nitebat: nec erat dicendi arte & cultu instructus, sed in spūs cōstabat ostensione, hoc est spm̄ sanctum præ se ferebat. Vel, quia ineffabili quodā mō spūs idem acceptissimis verbis auditoribus persuadebat. Vel etiā, quia signa edebat & prodigia. Nam & virtutis infert, hoc est signorū. Ingens est enim fidei argumentū mortuos suscitare. Et quoniam per dæmones quibusdā præstigijs & virtutes & signa edunt, cum primum spūs mentiōem fecisset, mox & virtutis adiecit, iudicans ad spm̄ facta hæc pertinere. Poteris & virtutis illud in alium sensum accipe, videlicet quod se non in sapientia, sed in infirmitate fateatur venisse. Et sapientiae quædem in spiritus ostensione obiecit infirmitati virtutis, p̄inde ac si dicat, Et si persecutionem sum ipse peressus & verbera, fortior tamen sum visus. vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute dei. Homīn sapientiā persuasibilem, nuncupat eloquentiā: dei vero virtutem, vt superius diximus, infirmorū & persecutionem tolerantium, fortitudinē. Et signorū editionem, quæ haud dubie (o Corinthii) vestrā fidē vt illa diuina, non verborū lenocinio confirmavit. Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam vero non huius seculi, neque principū qui destruuntur. Stultitiā quidē sapius Christus præconium appellavit, quod à Græcis sic dici sit vsurpatum. Sed postquam ex rebus ipsis apuit, verā esse præconiū id sapientiā fides tandem audet sapientiā Christi prædicationem fateri, aliter ferere; et salutē per crucē parari: quippe sapientiæ est et non mediocris, mortē morte delere. Perfectos autē fideles ipsos appellat. Si quædem hi perfectiores habent, quæ cæteris rebus cōtemptis, ad cælos subuolāt. Huius vero seculi sapientiam nuncupat, quæ exterior est, vt momentaneā nec diu mansu-

ram, et cum hoc simul seculo euaniturā, exprimat. Principes autē seculi huius, non dæmones dicit, vt sentiunt multi, sed peritos & eloquentes & oratores, q̄ cōcionabundi duces effecti sunt populi, nec secus eos ac t̄parios astruit huius seculi dños, & breui futuros paulo post. sed loquimur dei sapientiam in mysterio quæ abscondita est. Mysterium noiat q̄d sit de Christo præconiū. Quod & si hoc sit nomen sortitum, mysteriū tñ est: cū qa vel angelos ipsos anteq̄ fieret id latuit, tum qa aliud ipsi spectamus, aliud intelligimus. Nā crucem video, & passionem & virtutē agnosco: Seruū audio, & dñm ip̄m adoro. Cuiusmodi sapiētia infideles quidē, prius clam habet, fideles vero non penitus. Videmus em̄ adhuc in speculo. **quam prædestinauit deus ante secula in gloriā nostrā.** Prædestinauit dixit, vt oñdat summā dei in nos & curam & charitatē. Nā vt illi maxima nos, p̄sequi bñuolentia existimant, qui iā pridem prompti sunt & parati cōferre in nos bñficia, sic deus vel añ secula ipsa nr̄e gloriæ gr̄a, futurā per crucem salutē prædestinauit. Quæ p̄culdubio summa est, quā nobis cōmunicauit, sapiētia. qñ quidem illud in serui gloriā cedit, latentis mysterij participasse in dño. **quam nemo principum huius seculi cognouit.** Seculi huius principes Herodem intelliges & Pilatū, quibus eiusmodi mysteriū fuit incognitū. quinetiā vel ipsos Iudæorū pontifices, q̄ pari ignorātia tenebant. **Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ cruci fixissent.** Si cognouissent (inqt) futuræ crucis splēdorem, futurāq̄ ex ea terrarū orbis salutē, vel si pontifices ipsi suā vr̄bē p̄uidissent cōcessurā aliqñ Romanis in prædā, seq̄ itē in seruitutē ituros, haud sane gloriæ dñm cruci adiudicassent. Glorię autē dñm, hoc loco Christū appellat. Quod autē crux ipsa ex ignominiosa gloriosa sit reddita, ex eo p̄spicuum est, q̄d nihil sit Christus ex ea iacturę p̄pessus, qñ laudē potius consecutus. q̄ppe q̄ ob hāc crucem suā erga genus humanū p̄ se clementiā tulerit. Dicit aliq̄s, ergo si minus

illi dei ministeriū cognouerunt, errati veniā pmerentur.
 Ita sane, si in posterā pœnitentia ducti, Christum adiissent,
 essent hoc pacto haud secus ac Paulus & reliqui ex Hebre
 is, remissionē delictorū adepti. sed sicut scriptum est,
 Quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in
 cor hominis ascendit, quæ præparauit deus dili
 gentibus se. Quid ille se colentibus pparauit? Christi sci
 licet notionē, & salutē, quæ nobis est p eius incarnationē
 quæ sita. Hæc quidē neq; oculus humanus inspexit, nec au
 ris auditu pcepit, nec cor aliqd meditando cōplexum est.
 Nā & pphetæ, neq; mortalibus oculis ista spectabāt, nec
 auribus hauriebāt humanis, nec mente hac mortali intelli
 gebant, quæ ipsimet de Chro p̄dicerent, sed diuinitus cur
 cta p eos enuntiabant. Dñs em̄ (inquit) adiunxit mihi au
 rem, spiritālē videlicet, & alia hmōi pleraq;. **Hobis autē
 reuelauit deus per sp̄m suū.** Quonam pacto (dicer
 aliqs) q̄ cor hoīs nō inscendunt, vos didicistis? Quia deus
 (inqt) per sp̄m suum, non p humanā sapientiā mysterium
 illud nobis aperuit. Hac em̄ neq; dignat^o est deus, vt eius
 arcana, p̄spiciat. **Spiritus enim omnia scrutatur,**
 etiam profunda dei. Quis em̄ scit hominum quæ
 sint hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?
 Ita ⁊ quæ dei sunt, nemo cognouit, nisi spūs dei.
 Tati (inquit) erat dei mysteriū, & a deo reconditum, vt ab
 alio posset nemine p̄cipi, nisi a spū ipso nos instruente, q̄
 & dei p̄funda nouit. Scrutari autē, cum inqt, non ignoran
 tiā arguit, sed vehementem quandā & acerrimā eius my
 sterij cognitionē. Quēadmodum etiā de patre dicit, qui &
 corda scrutet, hoc est, q̄ rimeit & noscat hoīm interiora. q̄
 spūs incredibili afficit gaudio, & in delicijs est, cum dei my
 steria cōtemplat. Sic em̄ & dei dicit scrutari p̄funda. Ostē
 dit etiā ex sequentibus, q̄ acrem habeat spūs dei cognitio
 nem. Nā quēadmodum spūs hoīs nouit quæ in hoīe sunt,
 sic diuinus spūs quæ dei sunt caller. Vnde edoceri nos pos
 sumus, nō alienā a patre sp̄m habere substantiā, sicuti nec

Isaie. 64.

1. Pet. 28.

Rom. 8.

humano spiritui inesse aliã dicimus, quã habeat homo. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est. Mundi spm̄, humanã sapientiã interpretatur Apostolus. Quã haudquaquẽ (inquit) accepimus, vt superuacaneã eius p̄dicationem arguat & inanem: sed dei (inquit) spm̄ ipsi accepimus, hoc est, deo consubstantialẽ, quã ex dei ipsius substãtia constet, quem ipse instructorẽ habemus. vt sciamus quã a deo donata sunt nobis. Perinde ac si dicat: Lux quidẽ est sp̄s, hãc ipsi lucẽ a sp̄u ipso illuminati accepimus, vt opera noscamus. At quã nobis sunt a deo dona concessa: Nimirũ quã de Ch̄ro sunt per hunc destinata, videlicet quẽ admodum & obierit mortem, & dei nos filios fecerit: vt quẽ & in seipso vel locum nobis ad patris dexterã confidendi parauerit. Ita fit, vt qui sp̄u carent, huiuscemodi rerum nullã habere possint cognitionẽ, quã ⁊ loquimur, non in doctis humanẽ sapientiã verbis, sed in doctrina spiritus sancti. A deo (inquit) nos sapientiã non a Græcorũ philosophis speramus, vt ab hoĩbus illi instructi sint, nos vero quã loquimur, a spiritu sancto edocti pronuntiemus. spiritualibus spiritualia comparantes. Videlicet si quæstiones nonnullæ oboriant, cõparamus has p̄tinus. i. dissoluimus, spiritualibus alijs quibusdã vel sensis vel historiis. Exempli gr̄a: Vtrum resurrexit Christus, iam queritur. Hanc ipsi quæstiunculã spiritalem, & alia quadã spiritali, hoc ẽ, ex Ionẽ, p̄phetę historia & cõparamus & soluimus. Idemquẽ vtrum & virgo peperit, vel ex aliarũ sterilitate id soluitur, Sarã videlicet, Rebecca, & Elizabeth, quã nulla naturæ sequela, nec vuluæ virtute cõceperat. Quinetiam ex Euæ & Adã exemplo, qui sine vllõ creati sunt semine, sed ex humo p̄ducti. Potest p̄terea illud, spiritualibus spiritualia cõparantes, & in hunc sensum accipi, hoc est, spiritualibus hoĩbus spiritualia cõparantes, quẽ eiusmodi & enotare queũt & cape. vñ sic infert, Animalis autẽ homo nõ percipit ea quã sunt spiritus dei. Stultitia est

Ione. 2

Matth. 12.

Gen. 11. 25

Luc. 1.

Gene. 1

enim illi, et non potest intelligere quæ spiritualiter
 examinantur. Animalis est homo, qui cuncta adscribit ani-
 mi sui cogitationibus, & suo sensu defert. Nec putat sibi cele-
 sti præsidio opus esse, nec quidpiam vult per fidem & creduli-
 tatē admittere, sed arbitrat omnia stulta, quæ p̄bari ratione
 non possint: ducitq; naturali quodam decursu omnia fieri, nec
 cōstare quod præ naturam posse. Animalem igitur dicit natu-
 ralem. Nam & animus circa naturæ dispositionē versatur
 & ordinē. et non potest intelligere quod spiritualiter
 examinatur. Hoc est, haud intelligit quæ dicta sunt fidei in-
 digere, nec posse cogitatione cōprehēdi. Et hoc designat
 spiritualit̄ examinat, hoc est, p̄ fidē & sp̄m demonstrat. Spi-
 ritualis autem homo iudicat omnia, et ipse a nemine
 iudicatur. Spiritualis (inquit) omnia nouit: & p̄ntia, quæ momenta-
 nea sint: & futura, quæ stabilia: & sua quæ salutē sint adeptura:
 & infideles, quæ sint cruciādi. eorum & illos coarguit. Ipse ve-
 ro à nemine examinat, hoc est, arguit: utpote quod p̄ se omnia
 spectet, & p̄pria videat, & eorum p̄sertim, quæ capti mentis lu-
 minibus fuerint, facta, p̄spiciat, cum illi nec sua oculis, nec ali-
 ena collustrent. **Quis enim nouit sensum domini, nisi
 sp̄s domini qui instruit eum?** Spiritualē sensum dñi
 mentē appellat. Sed cum dixisset supra, à nemine iudicat,
 p̄inde id ingens infert, non enim id temere dixi. Nam quod no-
 uit sensum dñi, nisi sp̄s dñi qui instruit eum? Si enim nemo po-
 rest dñi sensum p̄noscere, hoc est, quē spiritualis ille adeptus
 est, longe magis neq; edocere præter hunc ipsam vos quispiam,
 vel corrigere querit. **Hos autem sensum Christi ha-
 bemus.** Nihil (inquit) obstupescatis quod dei sensum, spirita-
 lem dixerim mentem. Nam & ipsi nos omnes Christi sensum ha-
 bemus, hoc est, quæcumque ipsi & tenemus & nouimus, Chri-
 stus nobis aperuit & rexit. Nec secus & quæ de diuinis
 rebus sentimus, à Christo habemus, hoc est, ab eo sumus,
 quantum ac cunctis habemus de rebus ad fidē spectantibus co-
 gnitionē, edocti. Iure ergo & à nemine examinari nos pos-
 sumus, quod spirituales sumus. Nonnulli sensum Christi patre

Isaie. 40

dixerunt, pleriq; & spm̄ sanctū.

Cap. III.

Ergo fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Detrectat quidē & improbat illorū ob exteriorē hęc sapientiā elationē, ne istiusmodi forte obijcerēt: Haudq̄q̄ ipsi humanę sapientię, sed spiritalis gr̄a insolescimus. Arguit hos nondū spiritalis huius vllā adeptos esse pfectionē: sed hęc vt adipiscant̄ futurę. inferitq; nondū perfecti qd̄piā pcepistis. & recte, nō potui illud adiecit, ne videat̄ liuore ductus, perfectiora illis nondū p̄dicasse. Cū em̄ carnales essetis, inqt, nō potui vt perfectis loqui. Queret aliquis, Quo ergo pacto cū imperfecti essent, signa hi factirabāt? Erant sane Corinthij, vt principio diximus, istiusmodi, vt signa eederent, cuiusmodi fuerant & qui dæmones in Christi nomine eiciebāt. Miracula tñ ad aliorū vtilitatē fiunt p̄sepe, eorū & per indignos gerunt̄ nonnunq̄. Et quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escā. Nōdum em̄ poteratis, sed nec nunc quidem potestis, adhuc em̄ carnales estis. Quantū ad ea quę Christi sunt spectat, infantes estis, & ideo lac vobis in potū, hoc est, simpliciorē quandā doctrinā, nō cibū vobis. i. pfectionē, obtuli. Quāobrem? Qm̄ nondū poterat̄. Qd̄ eo intulit Paulus, vt Corinthiorū reprimat̄ superciliū, & insolentiā tollat, qui suę plurimū cōfiderent sapiētīę. Neq; nūc quidē potestis. nā, & adhuc q̄ carnis sunt sapit̄. Vides vt illos idcirco nondū arguat̄ posse maiora percipere, q̄a mallēt carnales esse q̄ spiritalis. Cum em̄ sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Superiorē sermonē oēm ad Corinthiorū primates habuit, q̄ sapientia plurimū intumescerēt & nobilitate. Nunc vero ad inferiores & subditos orationē diuertit, inquitq;: Merito equidem vos carnales appello, qm̄ quidem inter vos liuore, altercatiōe, & simulatibus decertat̄. Poterat̄ p̄terea eos ad adulterij & aliorū facinorū incusare, sed quia horū factiones dissensioesq;

tunc magis vrgebant, hanc nunc dūtaxat meminit. Vbiq; Paulus inuidiā contentioni subiūgit. Vos itaq; inqt, cum talibus sitis vitijs in gnati, secundum hoīem ambulat, hoc est, quæ carnis sunt & terrena sapitis. **Cum enim quis dicat, ego sum Pauli, alius autē, ego sum Apollo, nonne carnales estis?** Sub Pauli & Apollo hoc nomine eos demōstrat, q̄ Corinthi gloriā, opes, & doctrinā iactarēt. **Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri quos credidistis?** Sub hoc sui & Apollo noīe, q̄d vult maxime pagit. Cōfirmat nāq; nihil se esse, p̄ inde ac si dicat: si nihil nos sumus, qd erit de vestrīs his instructoribus dicendū? Nos q̄dem fidei ministerio fungimur, haud tñ radix ipsi & fons sumus bonorū, sed Ch̄s ho rū est causa. Num ergo vobis idcirco supbiendum est, q̄a q̄ a deo sunt vobis subministrauimus? In illo em̄ cūcta cōfistunt, q̄ bona eiusmodi elargit. Nec euāgelij dixit sumus ipsi p̄cones, sed ministri: q̄rum alterū verbis duntaxat constat, alterū opere & factis. **unicuiq; sicut dominus dedit.** Nec sane v̄l tenue administrādi hoc munus n̄ra sum^o industria consecuti, qn vel idip̄m a deo, etsi haud pari mēsurā, accepimus. **Ego plantauī, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit.** Ipse (inqt) & prior de Christo p̄conium p̄seminauī, Apollo vero haudquāq; p̄misit iactum id semē improbi hostis tentationū v̄redine æstutū exarescere: vos tñ deus q̄s ipsi plantauimus, auxit. **Itaq; neque qui plātat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementū dat deus.** Aduerte vt minus moleste primarios illos Corinthiorū, sapientes in q̄ & diuites aspernet, cum & seip̄m & Apollo vt nihili ducit, quorū sub noīe paruifacit Corinthios: admonetq; deum & solum obseruari debere, eisq; accenseri quicquid boni contigerit. **Qui plantat autē, & qui rigat, ynū sunt.** Cum nihil nobis si ne deo facere liceat, æqua om̄es sumus condiuione. Cur ergo inuicem insolefcitis, cum vnum sitis? **Unusquisque autē propriā mercedem accipiet secundum suum**

laborem. Quā posset nō absurdum videri, vt q̄ plurimū
 in fide vulganda insumpsissent laboris, tardiores in poste-
 rum redderent: q̄n̄ quidem vel pares se reliqs noscerent: q̄
 minus ea in re insudassent, cōfestim hāc tollit suspiciōē,
 aitq; eo om̄es pari sorte haberi, quia sine deo incrementū
 ferente nil valeāt singuli. Nā q̄ ad b̄n̄merentium attinet p̄-
 mia, p̄ suo labore habiturus est quisq; mercedem. Nec tñ
 sc̄dm̄ p̄prium opus dixit, sed suum laborem. Cur em̄ de-
 bet, p̄merita palma intercipi, si ope imperfecto enixe sunt
 labores impensis: **Dei enim sumus adiutores.** Qui
 alios (inquit) instruimus, deo cooperamur. quippe q̄ ope
 rāti deo, & ipsi operā nostrā p̄stamus, qui oīm salutem
 percipit. Nec tñ in nostra est potestate vel operari vel lar-
 giri salutem. Vnde nec contemnendi nos sumus, quia de-
 um sic iuimus: nec vobis superbiēdum, quia deo id om̄e
 adscribit. **Dei agricultura estis, dei ædificatio estis.**
 Cum dixisset superius, ego plātaui, huiusmodi insitit me-
 taphorā, hos modo dei agriculturā appellans. Si itaq; dei
 estis cultura & ædificatio, inquit, ab ipso domino, non ab
 agricolis seu fabris murarijs ducere nomen debetis. Ne-
 cesse itaq; erit, vt tanquam cultio & ager concordiaē septis
 & vallo obducamini, & in vnum vt nihil discrepantes,
 haud secus ac ædificium aliquod muris obductum, con-
 ueniat. **Secundum gratiam dei quæ data est mi-
 hi, vt sapiens architectus posui fundamentum.**
 Cum sapientem se nuncupat architectum, non id iactādi
 se gratia facit, sed vt arguat prudentis id esse architecti of-
 ficium, istiusmodi fundamentum iecisse, hoc est Christū.
 Quod autem id se nō efferendi causa dixerit, patet ex eo,
 cum inquit, **Secundum gratiam dei.** Neque enim ait, mea
 virtute, sed dei gratia hanc ipse adeptus sum sapientiam.
alius autem superædificat. **Unusquisque autē
 videat quomodo superædificet.** Cum de animorū
 coniunctione & concordia disseruisset, disputat demū &
 quemadmodū viuēdum his sit, ædificationē appellās ope

ra singulorū. **Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.** Haudquāquam (inquit aliud quispiā iacere poterit fundamētum, quā diu perstat sapiēs ille architectus: qui si aliquā sit desiturus (quod dici est nefas) tunc aliud poni licebit. A quibus sunt o Corinthij in vos obortæ cōtentiones? **Verū cū cōstet Chriſm & verū esse & vnicū fundamentū, su per hunc vobis ædificatio statuenda, nō liuore & altercationibus, sed virtutibus & operibus bonis cōstructa.** Si quis autem supædificat suprafundamētum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit. Postquā erimus per fidē gloriā cōsecuti, singuli super hmōi fundamentū ædificabimus, alij quidē opera rectiora & bñ facta, quæ tñ in se vel magnitudine, vel exiguitate differūt plurimum: vt castimoniā, quæ aurū præfert: vel nuptias honore dignissimas, quæ argētum præcedunt: vel paupertatē, quæ pretiosis lapidibus cōparatur: vel abundantiore eleemosynā, quæ cum minoris pretij rebus cōferri pōt. Alij vero vel praua facinora supædificabūt: quæ & si gradibus discernant, possunt tñ fœni & stipulæ, quæ facile flagrāt & succēdunt, noībus dici: cuiusmodi immūditia, idololatria & auaritia sunt. Ligna autē erunt quæ his inferiora sunt vitia, quibus temulētia est, & risus effusior & eiusmodi alia. Tætes cōtra nōnulli sentiāt, qui p lignis, maiora quæ diximus flagitia capiūt: p fœno vero & stipula, inferiora hæc & minora. **Dies em̄ domini declarabit, quia in igne reuelabitur vniuscuiusque opus, qualeque sit, ignis probabit.** Diem dñi, iudicij diem interpretat, futurū: quod adstruit, vt per ignē opera retegant & palā fiant, quæ p eorū natura sint singula, siue aurū fuerit, siue lapis, siue dictorū quodcunq; aliud. **Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet: Si cuius opus arserit, detrimentum patietur.** Si aurū (inquit) vel argētū habueris, præstabit oīno

quod operaberis, & præmium accepturus es: Sin vero fornix vel istiusmodi, haudquaquam ignis defluentem vreditur, opera tua tolerabunt. Hoc enim præfert, cum arserit inquit, quin potius opera hæc tua praua esse coarguent. Fit itaque vt sine rectis opibus, nil valeat fides. Ecce hoc loco Christus ipse in fundamentum est positus, alioqui opera quæ à Christo sunt aliena, vt ardeant digna iam prædicant. ipse autem saluus erit, sic tamen quasi pignus. Non enim ad operum instar & ipse perdedus est, qui ea gesserit, tanquam in nihilum euasurus, sed saluus erit, hoc est, ianus, & integer asseruabit, vt igne ardeat. Dicit enim apud nos hoc est, lignum foco iniectum, haud facile absumi, nec in cineres ocys collabi videmus, in igne domini id suffecturæ arsurumque longius. Paritur autem peccator iacturam, quia his rebus plurimum insudauit, è quibus frustra in impensis laboribusque, quo minus subsisterent, nec diu essent mansura, perditionem adeptus est. Nam omne flagitium, tanquam nihil sit plane existimandum est: quia eius exitus frustra mortales habet: nec secus fallit quam si quis magno pretio depeso, rem emat emortuam & cadauerosam pro viua. Saluus autem erit peccator, hoc est, integer (vt diximus) asseruabitur, penas perpetuo luiturus. **Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis?** De adultero mox est incepturus sermonem. Aduerte ergo quam prudenter his verbis vtatur. Nam cum data nobis gratia, hoc est, inhabitatis in nobis spiritus meminit, verecundia afficit adulterantem. Et si nequaquam conspectius cuiusque personam nunc patefaciat, ad omnes tamen verba nunc facit. Si enim dei templum (inquit) nos sumus, quia in nobis inhabitet spiritus, ergo spiritus ipse est deus. **Si quis autem dei templum hoc violauerit, disperdet illum deus.** Cum disperdet inquit, non aliquem detestatur, sed futurum ita pronuntiat. **Templum enim dei sanctum est, quod estis vos.** Ergo nihil poterit adulter aliquis vel fornicator ultra sanctior dici, quia desit dei templum iam esse, & huius dignitatem spiritus sancto

à se propulsato amisit, qui se sanctitate donauerat. Verū
 quis dei futurus est templum? Vos quidem si puriores & si
 ne labe manseritis. Nemo se seducat. Existimans vi-
 delicet aliter se rē habere, ac dixerim. Si quis videtur
 inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat
 vt sit sapiēs. De adultero cū paucis absoluisset, rursus
 ad eos qui ob exteriorē hanc sapiētiā efferunt, habet ser-
 monem, & inquit: Qui sapiens inter vos esse apparet, fiat
 hic stultior, hoc est, detrectet & contemptui habeat huma-
 nā hanc sapiētiā, vt diuinā adipiscat. Nā quemadmodū
 secundū deum inopia & rerū cōtemptus, pro diuitijs sunt,
 & ignominia in gloriā cedit, sic secundum deum insipien-
 tiā esse pro sapiētia constat. Aduerte autē quem admodū
 non sapiētiā deponat hic cum dixerit, sed fiat insipiens,
 quod lōge est maius, hoc est, nullā existimes habere ex te-
 rerū diuinarū cognitionem, neq; proprijs confidas cogita-
 tibus, sed in bruti animantis morem & minus sagacis deū
 sequere, nihil harens, nil dubius quin omnibus illi in rebus
 fidem prestabis. Sapiētia enim huius mundi, stul-
 titia est apud deum. Nec solum hęc (ingr) nil profus
 ad diuinam illam & cælestem sapiētiā assequendam cō-
 ducit, sed impedimento est potius & iactura: vt pote que
 præ superbia discere dedignatur, & à vera distrahit disci-
 plina, eoq; & in ignorātia versari faciat, q se vtatur. Quo
 fit vt huiusmodi humanæ sapiētiæ sectatores, à deo vt
 1ob. 5. vesani repudientur. Scriptum est enim, Cōprehen-
 dam sapientes in astutia eorum. Vel testes producit
 vt asserat mortalium sapiētiā pro stultitia apud deū
 haberi, inquitq; vt stultos comprehensurus sapientes est
 deus, qui vel si astutia sint & prudentia quadam imbui,
 vt insani & dementes coarguuntur. Exempli gratia: Exi-
 stimant illi minus se deo indigere, sed per se posse omniū
 rerum habere cognitionem. Ex ipsis itaq; rebus arguit de-
 us, nihil his eorum versutiam profuisse, sed his opem diui-
 nam necessariā fore omnino, qui illa sunt visi minus indi-

guisse. Eo fit, vt in sua astutia, qua se omnia tenere arbitrentur, dephensi sint prorsus ignari. Et iterum: **Domini** nouit cogitationes sapientium. Si igitur dominus nouit inanes esse prudentium cogitatus, utpote quod nihil vel necessarium vel salutare sint cogitatione complexi, quo pacto vos o Corinthii, quod deo aduersantur tenetis, ut vestros huiusmodi animorum conceptus, tanquam peritiles consecramini? **Itaque nemo gloriatur in hominibus.** **Dia enim vestra sunt,** siue Paulus, siue Apollolus, siue Cephas. Hæc videlicet subiectis edicere. urget tamen & primates illos Corinthiorum, asserens, nil esse cuiquam gloriandum, neque in exteriori illa sapientia: Quippe quod stultitia sit: neque in spiritualibus donis. Nec enim dei sunt munera, quibus & subditorum respectu donant maiores. Quod autem dicit tale est, omnia enim sunt vestra: Quid ergo vestri se effecerunt preceptores, & insolescunt, & vos ita hos ipsos extollitis, & illorum augetis vesania? Num illi suum quippiam habent? Vestra sane sunt omnia quod sunt illi adepti: & vestra vtilitatis gratia a deo istud concessa. Rursum & sui & Petri nunc meminit, & sub eorum persona istorum explicat preceptores, ne forte hi grauiter ferrent sese nomine appellari, qui Corinthios instituerent: & illud ut inferat, si vestri ob gratiam hæc ipsi dona accepimus, & vestri gratia sumus in preceptores propositi, eo magis quod vos instituunt, haudquam debet tamquam propriis efferi officiis, præsertim cum hæc non sua, sed aliorum sint bona. siue mundus, siue vita, siue mors, siue presentia, siue futura. Quinetiam vos edocentium vita, per vos esse constat, ut persecutionem tolerantis proficiatis: illis insuper & mors vestri ob gratiam obuenerit, quippe qui pro vobis periclitentur, & vestra salutis causa sese periculis obiectent. Vel aliter sumi id dictum potest, videlicet quod Adam eo fit mortalis effectus, ut continentiores ipsi efficiamini. Eteo mortem subierit, ut salui vos sitis, & plane orbis terrarum vniuersus assequatur salutem, ut eius ductu ad creatorem iter suscipiatis: & mundi hu-

ius corruptione, perinde ac si monitore utamini, ad corruptibilem cupiditatem: quinetiã vel presentia hæc. i. terre bona, & futura illa nostri ob gratiã sunt parata, quibus iam pridem deus credentes donauit. **Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem dei.** Haud sane eodem nos iure dei sumus, quo Christus est dei. Nos enim dei tanquam ab eo & facti & procreati, Christus vero dei, utpote qui ante secula sit, qui sui à deo & causam habeat & ortum. Ita fit ut si simplex sit verbum, huius tamen diuersus sit sensus: siquidẽ non pari iure nostra sint omnia, quo & Christi sunt vniuersa. Nos enim Christo sumus creatione & seruitute obnoxij. Cuncta vero & si nobis subijciantur, non tamen sunt à nobis creata. Itaque haud recte vobiscum agitur, cum vos ipsos adiudicatis mortalibus, qui Christi sitis ditione obstricti.

Caput .III.

Sic nos existimet homo ut ministros Christi & dispensatores mysteriorum dei. Esi ministri inquit, nos sumus qui alios instruimus, cur domino propulsato, ministrantium vobis nota consciuistis: Cum vero mysteriorum dispensatores appellat, doctores indicat, qui haud temere debent dei sermonem omnibus impartiri: sed tempus per eos opportunum & modus seruandus est, cum illum impartiant. Quinetiã nec mysteria ipsa aperienda sunt cunctis. Non enim vel prudentis est viri vel recte credita dispensantis, passim illa & sine delectu omnibus patefacere. **Hoc autem quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur.** Hoc est, ideo ab eo fides exigit, ne illa quae domini sunt faciat sua, neve ut dominus eadem illa pertractet. quoniam potius ut aliena & à domino possessa dispenses: neque arbitretur propria esse quam sub domini sunt potestate, sed contra quam sua sunt domini esse arbitretur. **V**ibi autem pro minimo est ut a vobis iudicet, aut ab humano die. Morbus hic sane inuaserat Corinthum, ut qui doctorum diuersas tenere partes viderentur, iudicantium loco considerent, assererentque hunc illumve potiores esse, & do-

etrina ceteros anteire: alios vero pronuntiarent lōge inferiores. Sed qm̄ dixerat Paulus quærendum esse vt inter dispensatores quis fidus reperiatur, & visus est forte aditum præbuisse singulorū vitam dijudicādi, quod certe lōge magis illorū augeret dissidia. Ne itaq; id subeant mali, hos ab huiusmodi iudicio reprimat, dicens: Mihi aut̄ pro minimo est, hoc est, ignominia vel maximæ duxerim, vt aliquod de me iudicium proferatis. Moxq; ne illos offendat, perinde ac si contēptui habeat, v̄ ab humano die adiecit, hoc ē, vel ab alio quouis vt iudicet hoīm, qui vel clarus sit & excellens. Cōsuevit em̄ scriptura hominis diem, rei altitudinem quandā & excellentiam nuncupare, quod profecto non se purgandi gratia explicat Paulus: quippe in quē nemo sententiā tulerat, sed ne sui exemplo alios dijudicando incessant, persuadere adniritur. **Sed neq; me ipsum iudico. nihil em̄ mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui aut̄ me iudicat dominus est** Nequaquā me (inquit) existimetis, perinde ac si vos sim vel ceteros hoīes aspernatus, indignum ducere vt alios iudicetis. Neq; em̄ vel me ipsum arbitror suffecturum, qui possim huius iudicij vim perscrutari: nec sane mihi vllius sum facinoris conscius, neq; ob id sum tamen iustificatus, hoc est, haud tamen sum peccati expertus & purior redditus. Consentaneum enim est me aliq̄ commisisse, & esse me commissorū ignarum. Est tamen dominus, cuius acerrimū est certissimumq; iudicium, sententiā de me laturus. Qua ex re velim existimetis q̄ acrior diuini iudicij sit futura exactio. **Itaq; nolite ante tēpus iudicare, quoad usq; veniat dominus.** Vides quē admodum hęc nō sui gratia protulerit Paulus, sed vt Corinthios ipsos coerceat, ne alios iudicent. Sic em̄ hic assolet, vt in sui persona aliorū calumnias vel gesta excipiat, & excepta exponat, & hoc pacto alios instruat, quos duxerit instruendos. qui ⁊ illuminabit abscondita tenebrarū, ⁊ manifestauit consilia cordiū. Nunc quidē

Jerem. 17.

patescunt (inquit) praua facinora. Hæc em̄ pro tenebras occultis accipimus: Nam & virtute præditus apparebit plerunq; qui profanus sit, & vitijs inquinatus. Tunc itaq; deus palam facturus est omnia, sic certe vel cordis consilia retegēt. Exempli gr̄a: Effert aliquis quenpiã laudibus & magnificat, id sane bonũ apparet: at huius forsitan est corrupta voluntas. Poterit nanq; haudquaquã certo animi iudicio illas in quenpiã laudes contulisse, nec mente æq;. Rursum alius quenpiam vnum corriget arguetq;, nec tamen vt eũ ad sanitatem reducat, quin vt fratris patefaciat scelera. Istiusmodi igiti cordiũ consilia, deo iudicãte patebunt. **et tunc laus erit vnicuiq; a deo.** Oratiõis series deposcebat, vt vel supplicium diceret, vel laudem manere hos hoies, qui tales se præstitissent. In eo tñ quod visum est dicto potius terminauit sermonem. **Hæc autẽ fratres transfigurauit in me, et Apollo propter vos, vt in vobis discatis, non supra quã scriptũ esse sapere.** Quæ dicta superius de Corinthiorum, inq;, dissensionibus sunt, & præcipue cæteros iudicarent, ideo protulimus, vt ex nostre personę figura, nil vltra quã quod scriptum est sapere perdiscatis. Edisserit em̄ in hunc modum scriptura, & superbiam interdicit: Qui prior esse inter vos mauult, sit hic omniũ vltimus. Et qui se humilem reddit, exaltabit, & alia istiusmodi multa. Quod autẽ iudicandum non sit quod ignores, Nolite (inquit) iudicare, & non iudicabimini. **nec vnus aduersus alterũ infletur, pro alio.** Vel hæc ad populum verba facit, variat tñ & instruendi modum. Nã ad primates illos & pceptores sermone m̄ intendit, non in discipulos ipsos, sicuti hoc loco facit. Corinthij enim cũ de magistrorũ primatu cõtenderent, istorum præstantia efferebant. Nam qui aliquem haberet in pceptorem, huius vt simul & dignitatem teneretur & excellẽtiam, alterius cuiusquã magistrũ cõiunjs incessabat, ita vt discipulis inter se altercantibus, singuli suam iactarent doctorem, eundẽq; & glorię ducerent, &

Mat. 20.

Mat. 23

Mat. 7

iactitando intumescerēt. Recte autē huiusmodi animo
 rum perturbationem inflationem dixit, à corporis quadā
 metaphora, quod malis humoribus & spiritu inquinato
 inflatur. **Quis enim te discernit? Quid em̄ habes,**
quod non accepisti? Si autē accepisti, quid glori-
aris quasi non acceperis? Rursum in Corinthiorū
 doctores inuehitur, inquiens: Quis te discernit, & dignū
 laude iudicauit, an num homo? At fallitur humanū iudi-
 cium. Cōcedatur vt in te aliquid sit laudabile, id tñ haud-
 quaḡ dixerim tuū esse, sed dei dono concessum. Idē non
 tuo aliquo vel merito, vel officio accepisti. Si itaq; accepi-
 sti, quid gloriaris & iactabūdus intumescis, quasi nihil ac-
 ceperis, & credis potius ex te illud & proprijs laboribus
 peperisse: Non em̄ quenpiā decet vt in his ḡ acceperit in-
 solescat: quippe ḡ aliena sunt & ab alijs collata, non per se
 parta. **Jam saturati estis, iā diuites facti estis.** Rē
 aegre ferentis sunt dicta, perinde ac si dicat, Tam cito nul-
 lius opera indigeris, nec deesse quidpiā vobis existimatis:
 sed iam estis oppleti, & ad perfectionem breui adeo eua-
 fistis, & omnes cum diuinæ intelligentiæ, tum & donore
 nacti iā opes estis. Quam perfectionem etsi in futuro esse
 seculo constat, vos tamen vt videre videor, vel in hac vi-
 tra consecuti iam estis. Quod plane perspicuum vestra iac-
 tancia facit, hanc scilicet vos esse perfectionem adeptos.
 Hæc autem eo infert, vt etsi ita se gerant, infectos esse co-
 arguat. **Sine nobis regnatis.** Vel id quidem pro sua
 consuetudine intulit, illorum ingratiuidinem arguens, p
 inde ac si id inquirat: Etsi tot estis à deo dignati beneficijs,
 horum tamen nobis nil placet, qui tantum in vobis labo-
 rem insumpsimus impartiri. **Et vtinam regnetis, vt**
et nos vobiscum regnemus. Vellem equidem, ait,
 vos esse iam regnum adeptos, hoc est, affecutos perfecti-
 onē. Moxq; ne ironice dictū id videat, sic intulit: Vt & nos
 vobiscū regnemus, hoc est, eadē bona nos vendicemus, ḡ
 nacti vos estis: quippe quorum gloria nobis cedit in lau-

dem. Nā & præceptoribus cunctis optabilis est discipulo-
rum profectio. **S**uto em̄ quod deus nos aposto-
los nouissimos ostendit, tanquam morti destina-
tos. Tristitia vel potius pudore affectus, in hæc verba
prorumpit. Videre em̄ (inquit) videor ex his q̄ per vos ge-
runtur, hoc tempore, nos ipsos apostolos omniū postre-
mos fuisse à deo mōstratos, & morti insuper destinatos,
hoc est, ad mortis dānationem & paratos & promptos.
Licer itaq; vel ex his ipsi, quibus vobis ipsi regnum para-
stis, coniectura q̄dam percipere, morti nos esse tandē ad-
dictos, fontiumq; & dānatorum locū tenere apostolos,
id est, qui tanta sumus dei ob gratiā passi. **qui spectacul-**
um facti sumus mūdo ⁊ angelis ⁊ hominibus.
Hoc est, nō recōdito loco aliquo & abditiore pœnas nos
luimus, sed vbiq; terrarū: spectantq; nos tormentis varijs
afflictatos, nō homines solum: neq; em̄ tā vilia sunt & pu-
silla q̄ gerimus, quin & angeli ipsi. Eo nanq; magnitudi-
nis nostra certamina processerunt, vt digna sint vel ab an-
gelis ipsis spectari. Neq; em̄ nobis cū hoibus solum ē col-
luctatio, quineriā est cum iniquorum angelorū potentia
decertandū. **Nos stulti propter Christū, vos autē**
prudentes in Christo. Rursum hæc prudens loquit.
Cum em̄ propter Christum vapularent apostoli & con-
tēptui essent, illi vero contra & amplissimis afficerent ho-
noribus, & pro sapientibus haberētur, idq; sibi Christi ob
gratiā obuuisse iactarent, quo pacto Apostolus inquit,
duo adinuicem aduersantia conuenire in his qui vnū sen-
tiant, poterunt, vt ipsi videlicet quia Christū creditis, ho-
nores adipiscamini, nos contra quia hunc p̄dicamus, ma-
lis innumeris afflictemur. Necessè est itaq; vel vt ipsi quæ
Christi sunt sentiamus, vel vobis & solis credētibus, Chri-
sti hæc sapientia relinquatur. Sed quoniā indignum vide-
tur, Christi apostolos nequa q̄ Christi sunt sapere, re-
stat haud dubie vt vos fallat opinio. **Nos infirmi, vos**
autē fortes: Vos nobiles, nos autem ignobiles.

Ephē. 6

Hoc est, nos circūagimur & persecutiōibus diuexamur, vos vero otio & quiete fruimini. Vbiq; Paulus sub infirmitatis hoc noīe pressuras prætendit: Et vos quidem gloria & nobilitate p̄statis, nos autem in ignominia diuersamur. Hæc sane oīa perinde ac Corinthiorū facta grauiter ferens, intulit Paulus. Sēsus vero istiusmodi est: Quo em̄ pacto id decens videri pōt, vt nos malis iactemur, vos vero quiete freti, in bonis versemini? Fit itaq; vt perspicuum sit, nullis vos bonis affluere, quin potius male vobiscum nūc agi: qñ quidem nec pro apostolorū dignitate vira vobis transigit, vnde nec vobis erit in his q̄ nunc geritis supbiēdum. **Usq; ad hanc horā esurimus, & sitimus, & nudi sumus.** Quid inquit, vera recensebo, cum liceat nobis præsētia conspicari: Ecce vos nunc in delicijs agitis, nos vero aduersis & malis p̄mimur. & colaphis cedimur, & instabiles sumus. Hoc ē, vapulamur. Hoc vero superbientibus obijcit & inflatis, qui nullis verberibus pro Christo affligerent. Et instabiles sumus, hoc est, distrahimur, agitamus, & fuga salutē q̄rimus. Id quidem in diuites illos & opulentos intendit, qui otio fruerentur. & laboramus operantes manibus nostris. Hæc aut̄ in eos infert, qui lucri ob gratiā audent p̄dicādi munus inuadere. **Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus.** Et quod omniū est præstantissimam, nil horū iniquo animo toleramus. At vnde id liq̄t? Ex malis nimirum q̄ nobis ab oībus ingerunt, cum illa officioſa quadā compēsamus vicissitudine: ita vt qui in nos maledicta cōgesserint, benedicto mox proseq̄mur. Et q̄ acrioribus nos conuitijs vrgent (blasphemia em̄ acerbiorē contumeliā p̄fert) obsecramus, hoc est, mitioribus & lenientibus verbis illorū in nos conuitia cōpensamus, eorū Christiani stultitię arguunt, qui pro malis bona pendunt. **Tanquam purgamēta huius mūdi facti sumus, oīm periplēma vsq; adhuc.** Purgamentū for-

desdicit quædã, q̄ ex re aliq̄ immunda & lurida tergit & repurgatur. περιψυμα enim græce, purgamentum significat, ἀπὸ τοῦ περιψαί, q̄d abstergere & purgare dici latine potest. Inquit igit̄, merito quidẽ efficiendi sumus & abominationi habendi, nec vobis solum, sed mũdo & hoĩm generi vniuerso. neq; ad p̄stitutum aliq̄d tẽpus, sed vsq; adhuc, hoc est, semp. Aduerte q̄lem sese p̄stare debeat Christianus, vtrq; & illi adusq; finẽ sit decertandũ. Non vt cõfundã vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Non em̄ (inqt) vel vituperandi vos gratia vel confundendi, neq; iniquo & maleuolenti hæc aĩo dixerim, sed tanq̄ filios neq; id mō, qn̄ & charissimos, nil increpo, sed lenit cõmonefacio. Quis em̄ p̄rem nõ otulerit admonentẽ? **Nã** si decẽ milia pædagogoz habeat̄ in Christo, sed nõ multos patres. Etsi aliq; vos bñuolẽtia prosequunt̄, nequaq̄ tñ meũ erga vos quispiã æq̄bit amorẽ, siquidẽ cæteros in pædagogos habetis, me vero in patrẽ. Vt itaq; vnus est parẽs, pædagogos eẽ multos constat. Et vnus amore, patris videlicet, longo abest interuallo multoz affectio, sic longius abest à mea & paterna in vos charitate, alioz qui vos instruũt simulata bñuolentia. attende aut̄ quemadmodũ cũ pædagogus dixisset, in Ch̄o subiecerit, ne illos profus offendat, qn̄ potius q̄d laboriosius videbat̄, his cõtulit: pinde acsi dicat, Tales esse pædagogos oportet, vt enixe alios in Christo instruant, amoris vero magnitudinem sibi seruauit. **Nã** in Christo Jesu p euangeliũ ego vos genui. Confirmãs se his esse in patrẽ p̄positũ, quippe q̄s inquit Christo bñ iuuante per euangeliũ genuisse. Neq; enim vt solẽt pleriq;, id mihi ait officiũ vendico, sed Ch̄o ip̄i adscribo. nec instruxi vos dixit, sed genui, sub naturæ ipsius noĩe, quã habeat erga hos charitatẽ, exp̄ssit, & familiarissimos sibi hos esse discipulos & coniunctissimos demonstrauit, quemadmodũ & i reliq; ep̄la id ipsum subinfert: **Rogo ergo vos, imitatores mei estote.** In cunctis (inquit)

me imitami, & nolite vel sapiētia vel opibus intumescere vel efferri. Neq; cū fratribus vlla sit vobis dissensio, sed pro sapientia hac ipsa externa & bonis fortunæ, charitatē in proximos cōplectami. Vide hoīs intentionē & vehementē animi affectū. Precat̄ em̄ & orat, non iniūgit. Multū p̄terea vel ad aliorū cohortationem id valet, cū se imitandum p̄ponit. Ideo misi ad vos Timotheū, qui est filius meus charissimus & fidelis in dño. Quā vos mihi nō sec⁹ ac filij curæ estis, misi ad vos Timotheū. Nā etsi ipse instituendi vos gratia concedere Corinthum cupiebā, id tñ vt facerē cum minime licuisset, illū trāsmisi q̄ mihi est charissimus filius. Hoc aut̄ intulit, vt & suū erga illos amorem aperiat: q̄ppe qui vt eis prodesset, filij tulit absentia, simul etiā vt Timotheus in honore apud Corinthios haberet. Is itaq; inquit, qui est fidelis in dño, hoc est, cuius fides in his q̄ dei sunt, non huius seculi bonis fuit p̄specta, vel in vestris administrandis se fidum p̄stabit. qui vos cōmonefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Jesu, sicut vbiq; in omni ecclesia doceo. Nō em̄ vos instructurus est, inqt, ne id illi ferrent molestius, cum nondū esset Timotheus ætate prouectior, sed cōmonefaciet. Vobis em̄ denuo recensabit, q̄ iamdiu tenetis, nec noui quidpiā est allaturus. Vias aut̄ dicit prædicatiōis dispensationes & regulam, consuetudines vel leges diuinas. Et quemadmodū ip̄e ambulo, q̄a non tumidus & elatus, vt vos intumescitis, neq; v̄ro more contentiones inuexi & schismata. In Christo aut̄ dixit, quia eius viæ nullū haberent humanarū rerum vestigiū, sed in Christo oēs constarent. Vel quia essent illæ Christi ope directæ. Ostensurus est em̄ hic vobis, quē ipse seruem in cunctis ecclesijs p̄dicandi modū. Nil em̄ q̄d nouū sit visum apud vos p̄dicauī, sed oēs erant dictorū meorū non ignari. Pudere itaq; vos præter cæteras ecclesias oportebit, quia à vijs meis tā temere alterastis. Tanquam venturus non sum ad vos, sic inflati sunt quidam. Postq̄ Timotheū pro-

fessus est eo ad se transmisisse, ne segniores & torpidi recederent, sic infert: *Et si impræsentiaꝝ non venio, & mea absentia insolentiores effecit nonnullos, venturus sum tamē.* Arguit aut̄ puerilē inesse his animū: siquidem puerorū sit præceptore absente metas impositas transilire. Hos vero inflatos dicit, quia circa adulterātem illum, qui cū patris vxore rē habuisset, adhuc versarent̄. sicuti & sapiētes & diuites appellat, qui sapientia & opibus efferuntur. Vel forte quia decrat qui eos criminis argueret Paulus, magnum in modum intumescabant. *Veniā aut̄ cito ad vos, si dñs voluerit.* Coercētis verba sunt hæc & ad pudiciā instituentis. Recte aut̄, si dñs voluerit, intulit. huius enim ad nutum gerunt oīa. *7 cognoscā non sermonē eorū qui inflati sunt, sed virtutē.* Cum em̄ linguæ volubilitati Corinthij & eloquentiæ confiderent plurimū, Paulū vero tanq̄ idiotā & Græcæ sapientiæ ignaræ asperrant̄, spectabo (inquit) non vestrā dicacitatem. Neq; enim hæc est vlla in re necessaria, cū opus virtute sit potius, q̄ signis constet. Quippe cum nō oratione exulta & tumida, sed miraculis spiritus sancti virtute editis, prædicatum sit cælorū imperium. *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate 7 spū mansuetudinis?* Virgā supplicia appellat & pœnas. Aitigit̄, in vestra ē potestate situm, vtrum hoc pacto, an aliter sim ad vos concessurus. Si vos ipsos negligentiores præstabit̄, veniens, tormētis afficiam: si vero exciti fueritis & spiritu vigiles, benignitatis erga vos spiritu & mansuetudinis vtar. Est nanq; & crucians & tormentis afficiens spiritus. Hunc tamen ā potioribus nominat, cum mansuetudinis infert, quem admodum deum & clementem dicimus & misericordem, non alio torquentem, tamen si torquendi illi infit facultas.

*Neemi. 9.
Ione. 4.*

Caput . V .

Omnino auditur inter vos fornicatio, 7 talis fornicatio, quales nec inter gentes nominatur, ita vt vxorē patris aliquis habe-

at. Omnibus hoc etsi vnius sit, imputat scelus, ne illud negligant, perinde ac si ab eo flagitio alieni & minus participes, sed omni studio corrigere adnitant, quod in cōmunē ignominia cedat & dedecus. Nec auditur, inquit, sed audit omnino, p̄inde ac si dicat, si auditu hoc interdictū est intolerabile facinus, quāto magis minus est cuiq̄ audēdum, & vos inter præcipue, quos spiritualibus mysterijs dignatus est deus. Augendi aut̄ criminis gratia, illud subiunxit, q̄lis nec inter gentes. Nec geritur dixit, sed nominat, vt vxorē patris habeat quispiā, nec nouercā expressit, sed patris dixit vxorem, vt acrius illos ad repetendā genitoris memoriam vrgeat. Honestius insuper & habeat intulit, cū eum fornicationis huiusce, vel nois magis puderet. **Et vos inflati estis**, Hoc est, super fornicantis huius doctrina. Erat em̄ qui id scelus pararat, apud illos sapiēs habitus. Aduerte q̄ prudenter id facinus, hanc ipsam rē explicet. Eum em̄ cum fornicāte illo vt ignobili & facinoroso sermonē habeat ducat indignum, neq̄ æquū existimet, vt in medium prodeat & innorescat, ad alios verba facit, tanq̄ de cōmuni crimine disserturus. **et non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrū qui hoc opus fecit.** Eo (inquit) vobis plorandū fuit, q̄a ad cōmunē ecclesie calumniā euasit hoc scelus, nec minus optā dum & lachrymis deprecandū, vt facere in pestilēti morbo solemus, vt à vobis sublatus is tanq̄ cōmunis pernicies aliq̄ dirimatur abigaturq̄. Neq̄ hoc quidem loco Apostolus fornicatoris illius explicat nomē, sed qui hoc opus fecit, duntaxat intulit. **Ego quidē absens corpore, præsens aut̄ spū, iā iudicavi vt præsens**, Neq̄ em̄ suā Paulus profectiōnē opperit, vt cum ad eos concesserit, tūc & facinus propalaret, & fornicator ille formidine caperet: sed tanq̄ pestē exitialem aliquā studet prius comprimere, q̄ in vniuersum ecclesie corpus transmitteretur. Præsens aut̄ spū dixit, vt Corinthios vrgeat in flagitiosum & pestiferū hoīem sententiā ferre: terreatq̄, afferens se il-

Iorū iudicia & gesta oīa spū cognitur. Cū vero infert, tan
 q̄ p̄sens iā iudicauī, nihil hos finit nisi in adulteri illius cō-
 demnationem intendere. Nā & ego (inquit) hunc iā iudi-
 caui, & sententiā tuli, quā sequi & ipsi deberis. eū qui sic
 operatus est, in noīe dñi nostri Jesu Christi con-
 gregatis vobis ⁊ meo spū. Ne videret id p se aude-
 re, vel hos admittit ad ferendū iudicium comites. Vobis
 (inquit) in vnum conueniētibus in Christi Iesu noīe, hoc
 est, ne humano instinctu, sed diuino potius paretur hic ve-
 ster conuentus: videlicet vt Christus ipse eius rei grā de q̄
 acturi estis, coire in vnū vos faciat. Adiecit p̄terea, & meo
 spū, ne illum venia dignum existiment, sed tanq̄ adstante
 se & oīa prospectante, hunc iudicent potius & damnent.
 cū virtute domini nostri Jesu Christi, cōmittere
 hmōi satanæ. Vel quia potens est Christus hanc vobis
 gratiā largiri, vt adulterū hunc satanæ demandare possit
 tis: vel quia Christus ipse vobiscum vna in hunc tulit sen-
 tentiā. Nec satanæ prorsus dedendum hunc dicit, sed cō-
 mittendum, perinde ac si illi aperiat ad pœnitentiā fores.
 neq; hoc quidem loco vllā facit de huius noīe mentionē,
 sed hmōi inquit. in interitū carnis, vt spūs saluus
 sit in die domini Jesu. Vt satanas scilicet morbo hūc
 maceret. Nā cum ex corpore, luxuriæ concupiscentia de-
 fluat, debet hoc sane supplicijs affici, vt saluus sit spūs, hoc
 est, vt aīa ipsa saluet. vel forte spūs. i. dei gratia integra illi
 seruet. Neq; ab eo tanq̄ ab impio abscedat penitus, quod
 vtiq; curationem & medelā esset suscipiētis potius, q̄ sub-
 euntis tormenta. Bene autē, in die apposuit, vt Corinthij
 saltem terrore ducti, aegrescenti illi mox medeātur: & qui
 morbo affectus est fornicator, medelam accipiat. *Quin-*
etiam p̄scribit diabolo terminos, q̄les illi & deus in Iob
 p̄æfinit, vt corpus duntaxat, anima inoffensa contin-
 geret. **Non est bona gloriatio vestra.** Ostendit hoc
 hoc loco Corinthios nihil p̄misisse adulterum hunc pœ-
 nitere, quia huius sapientiam gloriæ ducerent. Erat enim

Iob. 2.

is apud eos habitus è sapientibus vnus. **F**escitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit: Vobis, inquit, non illi prospicio. Potest namq; quod neglectum est malum, vel reliquum ecclesie corpus corrumpere. Nã vt solet fermenti vel tenuè quidpiã & perexiguũ massam totam confundere, eandemq; vel in sui immutare naturã, sic & huius delictum multos est ad se imitandũ facile traducturum. **E**xpurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Hoc est adulterum hunc è medio tollite, & alios facinorosos prope litem. Verus aut̃ fermentum, omne neqtiæ genus appellat. Nec purgate dixit, sed expurgate, vt sitis noua cõpersio, nulla improbitate admixta. Et sicut estis, hoc è, quem admodum vos esse decet, sine fermento. & azymi, hoc è, absq; vetusta iniq̃tate acida illa & mordenti, ob pœnitentiã. **E**tenim pascha nostrum immolatus est **C**hristus, Cũ de azymis mentionẽ fecisset, quibus in paschali celeberrate vescerent̃ Iudæi, allegorice differẽs qd illa sint azyma. Siquidem animi sit dispositio qdam, ois prorsus nequitie expers, nunc etiã & pascha per allegoriã interpretat̃, Christum inquit nobis esse in pascha, q pro nobis sit immolatus. Debemus itaq; azyma hæc .i. puritatẽ omnivitiõ alienã complecti. **I**taq; epulemur, non in fermento veteri, neq; in fermento malitiæ & nequitie. Arguit ex his omne tempus, festum esse & celebre Christianis, prop̃ bonorũ magnitudinẽ, q̃ illis sunt gratis concessa. Propterea (inquit) immolatus est dei filius, vt te lætos & celebres dies agere faciat, non in antiq̃ Adæ fermento, neq; in vita (quod longe deterius est) nequitie plena. Nam malus, is vtiq; dicitur, qui mala exequitur: nequam vero, qui mente iniqua & malitiæ quadam profunditate, quæ mala sunt peragit. **S**ed in azymis sinceritatis et veritatis. Hoc est, in vita puriori & integra, ad nequitie differentiam & veritatis, id est, vera, non simulata & sine dolo, quod vt secernat, & malitiam dixit.

Vel poteris cum veritatis inquit, & veteres typos à veritate hac segregandos referre, qui nihil præ se ferebant: vel ꝑ synceritate puritatem ipsam intelliges, q̄ opere constat & actionibus: & contemplationē, pro veritate. scripsi vobis in epistola ne cōmisceamini fornicarijs. Quā dicit epistolā: Hanc quidem ipsam. Nā cum dixisset superior, expurgate vetus fermentū, suspicati sunt forte Corinthij, vel à cæteris sibi, q̄ in Græcia essent, adulteris præcauē dum, quod tñ ita edisserit. **Et non vtiq̄ fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus seruiē tibus, alioqui debueratis de hoc mundo exisse.** Hunc in modum construitur & intelligitur orationis huius contextus: Et vtiq̄ non fornicarijs huius mundi commisceri prohibui, hoc est, gentilibus, alioqui alius mūdus vobis esset quærendus. Qui enim fieri potest vna in ciuitate vel ex maiore parte diuersantibus, qui ex gētibus essent, nō his admisceri? **Hunc autē scripsi vobis ne cōmisceamini, si quis frater nominatur, aut fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cū hmoi nec cibum sumere.** Vides quemadmodū non vnus aliquis esset fornicationis scelere inquinatus, sed alij erāt pleriq̄ eiusmodi, & varijs affecti iā vitijs. Verū quopacto frater cū sit, & inseruire idolis poterit? Quemadmodū em̄ contigit olim & Samaritis, vt pars dimidia pie colerent deū, sic & inter hos quidā idolis adhuc inhærebant. Anticipat præterea de his qui idolo thytis vescebant, sermonē. Recte autē dixit, qui frater vocatur. Quippe cui fratris dūtaxat nomē sit reliquū, nec in veritate est frater, qui hisce sit malis obnoxius. **Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?** Qui foris sunt gentiles dixit, & idolis dediros: qui vero interius Christianos, perinde ac si dicat, neminē eodē nūc eorū qui exteriores sunt alloquor: id enim leges meas excederet: Superuacaneū igitur Christi præcepta illis iniungere q̄ extra Christi aulā diuagantur. Quæcunq̄

em̄ lex differit, his q̄ sub lege sunt differit. **N**ōne de his qui intus sunt vos iudicatis? **N**am eos qui foris sunt deus iudicabit. Nōne q̄ intus sunt vos iudicatis, hoc est, nōne de Christianis iudicaturi vos estis? Nā q̄ foris sunt, de^o iudicādos suscipiet. Fit itaq̄, vt si apud vos q̄ intrinsecus sunt iudicent, euasuri sint horribilē dei sentētiā. **A**uferte malū ex vobisipsis. Meminit dicti cuiusdā veteris testamenti, vt arguat à principio legislatori visum id esse, improbos scilicet tollendos è medio esse. Ex vobisipsis cū inquit, iudicat vtilitatis plurimū his allatur; si praua demantur.

Deute. 13

Cap. VI.

Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? Cum de pecunijs creditis & reperundis, causas haberēt nōnulli, ad gentiles iudices haud secus ac legis Christianæ latores has deferebāt, illorū iudicio terminādas, id Paulus in mediū p̄diens castigat & corrigit. Cūq̄ & auaros cōmemorasset, hos statim vt curet ardore incendit, q̄ talibus in rebus delinquerēt. Aduerte aut̄ quēadmodum initio statim irā p̄tendat: q̄ppe q̄ audaciā rē ip̄am appellet & iniustitiā. Neq̄ enim apud infideles, sed apud iniquos intrulit. Quōquidē q̄ litigar, q̄d æquū sit assequi cōcupiscit, q̄d tñ minus hos posse arguit adipisci. Iniqui em̄ & iniusti sunt (inquit) gentiliū iudices. Quo ergo pacto, q̄d æquus sit, p̄ te sunt laturi iudiciū? Sanctos vero fideles appellat, ex ipsīs noībus quantū hi inter se differāt patefacit, cū iniquos sint alteri, alteri sanctimonia polleāt. **A**n nescitis quā sancti de hoc mūdo iudicabūt? Quā fideles cū idiotæ essent & legū ignari, haud quāq̄ digni forsitan viderent, q̄ decernerēt causas, dignos hos & idoneos reddit, tū sanctos hos nuncupat, tū etiā q̄d de mundo cognituri sint asserit: non tñ q̄ à confidentibus his iudicādi sunt cæteri: dñs q̄ppe est facturū iudiciū: sed ad supplicia condēnandi. Hi nāq̄, & si cū cæteris sint passibilis naturæ participes, credidisse tñ inuenti sunt: Illive-

Roma. 2

1. Corin. 5

ro Christi fidē non excepisse, nonne haberi huiusmodi in credētū fides ꝑ infidelium dānatione debet? Et si in vobis iudicabitur hic mundus, indigni estis quidē minimis iudicetis? Attende quē admodum non à vobis dixerit, sed in vobis, hoc est, à deo quidē iudicabitur, in vobis autē condēnabitur, eo scilicet quā exēplo ceteris ipsi sitis credētes. Illud vero indigni estis qui minima iudicetis, hūc habet sensum: Nā vt decēs est iudicatos illos per vos, hoc est fideles, qui intus estis, confundi: sic contra vobis ad ignominia cedit, ab his qui extra sunt & infidelibus iudicari. Quorū ꝑfecto nullius sunt momēti iudicia: siquidē que ꝑ vos, qui interiores estis ferunt, haudquā sunt hmōi. Nescitis quā angelos iudicabimus, quanto magis secularia? Angelos dāmones ipsos appellat. Sunt em̄ & hi ꝑ nos cōdemnandi, tunc sane cū ipsi qui sumus hac carne obducti, in corporeos illos vicisse coarguemur. Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Si non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum, & fratrem. Cum id vnū ꝑcipue vellet Apostolus, vt à forēsi iudicio ꝑrsus illi abessent, occurret aliq̄s (inquit) dicetq̄, neq̄ vnū quidē in ecclesia esse qui sapiēs sit & cognoscere causas queat hmōi. Vel si ita se res habuerit, ait, vt nemo sit in ecclesia sapiēs, malim equidem vel abiectiones ecclesiæ iudices, quā infideles ipsos cōstituaris. Vel vero ad vestrā verecundia dixerim, nō quod ita se habeat, vt vel falso excusantibus vobis nihil obsistam: quāquidē tāta est apud vos sapientiū raritas, vt vel viliores oporteat & literarū ignaros, sententias ferre. Int̄ fratrem autē adiecit, arguēs vt cū inter fratres causa aliq̄ agitet̄, nil eē opus vel diuersarū rerū cognitiōe, vel multa scientia: quā plurimū faciat ad cōrouerfias dissoluēdas fr̄na affectio. Sed frater cum fratre in iudicio contendit, & hoc apud infideles? Duplex cōstat esse id malū, & quā cū fratre lis est,

& q̄a apud infideles agitata. Jam quidem omninō de
 licitū est in vobis quod iudicia habetis inter vos-
 met. Primum quæ apud infideles inibant iudicia sustulit.
 Nūc vero eadē illa p̄fus euertit dicēs: Oīno delictū est in
 vobis, hoc est, in cōdemnationē & ignominia cedit, quia
 iudicia inter vos exercetis. Inter vosmet aut̄ dixit, q̄a non
 minoris, cū Christiani simus, fratres debemus ac nos ipsos
 estimare. Quare nō magis iniuriā accipitis: Qua
 re nō magis fraudes patimini: sed vos iniuriam
 facitis & fraudatis, & p̄sertim fratres. Multiplex
 istorū est crimē, tū q̄a illatā nesciūt iniuriā ferre, tū q̄a ip̄i se
 se in alios iniustos exhibēt, tū demū q̄a in fratres iniquitatē
 exercēt. Satius (inquit) foret, nec inferre nec pati iniurias.
 Cōcludit demū, melius esse tolerare, q̄ inferre iniuriā. An
 nescitis, quia iniqui regnū dei non possidebunt?
 Quasi cōminando hos admonet, vt sua dicta faciat firmi-
 ora, ac tanq̄ de re confessa & certiora hos rogat. Nolite
 errare. Hoc loco oñdit fuisse apud Corinthios nōnullos
 q̄ dicerēt deū esse clementiorē, & neminē ob delicta cruci-
 aturū, inducturūq̄; potius in cęleste nos regnū. Inq̄ igit̄, no-
 lite errare: errat em̄ & longe fallitur q̄ cum hinc futura bo-
 na sperat se habiturum, contraria postmodum nanciscat̄.
 neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque
 adulteri, neque molles. Molles dicit q̄ fœda & nefar-
 ia patiunt: subiūgit em̄ & qui turpia factitāt. neque ma-
 sculoꝝ concubitoꝝ, neque fures, neque auari,
 neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces re-
 gnum dei possidebunt. Quærun̄ nonnulli cur ebri-
 osos & dictū nefaria p̄petrātes, hic interiecerit, vbi de ido-
 lolatris p̄dixit Apostolus: Quia & Ch̄sus eū q̄ stultū quē-
 piam dixerit, gehennæ obnoxiiū, p̄nuntiauit. Deinde quia
 haudq̄q̄ de cruciatu nunc mentio fit, sed de regni cęlestis
 iactura & casu. Quo ex regno, etsi hmōi hoīes æque sunt
 omnes casuri, in subeundis tamen supplicijs, quā sint dif-
 ferentiā habituri, nullus est imp̄sentiaꝝ quærēdi locus.

Matth. 5.

Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine domini nostri Jesu Christi, & in spiritu dei nostri. Cognosce te (inquit) è quãtis vos deus exemerit malis, & quãtis vos ille bonis donauerit. nã cū esseris antea his quę diximus vitijs inqñati, ab his tñ vos mundiores effecit, & labe tã terra absterfit. Neq; id mō, qñ & vos ille sanctificat. Quo pacto? Iustificãdo inqt, Cum em̄ prius vos abluisset, & iustitia cōdonasset, mox & sanctimoniã cōtulit. Nec in huius illiusve noie, sed Chri dūraxat. In spū sancto, hoc est, trinitas ip̄a hæc oīa vobis largita est. Cū em̄ deū inqt, in Chri noie & spū sanctificasse, præ trinitatē, nihil aliud præfert. **Oīa mihi licent, sed non oīa expediunt.** Qm̄ de fornicatē illo fecerat mētionem, & eodē iterato sit verba factururus, interserit demū & de vitio gulę sermōem. Ex ea nãq; psape fornicatiōis vitia, p̄deunt. Ait igit: Licet haud dubie mihi & cibū & potū desumere, nil tñ cōducit immoderate id facere. **Oīa mihi licēt, sed ego sub nullius redigar potestate.** Possum (inqt) & cibo vti & potu. Ei tñ si me intemperant addixerim, mei iuris cum sim, luxus & intēperantię subisse seruitutē dephendar. quē admodū & alibi dicit: Quorū deus vent̄ est. Nolim ergo malorū huiusmodi vituperiū pati. **Escā ventri, & venter escis.** Ventrē ingluuiem ipsam appellat, nō stomachū, corporis nr̄i membrū. Escas vero ciborū effusus & immoderatiō vsus. Inqt igit, escā hmōi sine mō sumptam, & gutturis indulgētiã, amicitias inter se & familiaritatē conciliaffe, nec patere nobis p̄ hæc accessum, sed alternis & ad se & p̄ manus resistere, q̄s sibi habeāt obsequētes. **Deus aut̄ & hūc & has destruet.** Nō ventrē inqt, sed ventris ingluuiem. Nec escā ipsam & cibū, sed luxuriē & intemperantiã sublaturus est deus. Dicūt nōnulli prænuntiari p̄ id futuri seculi conditionē, vbi nec capi poterit cibus, nec potus hauriri. Quinetiã cū ibidē vel cibo ne moderatiore q̄dem vti q̄s q̄ uerit, longe magis, pfusior esca, & ingluuiēs oīs tolletur.

Philip. 3.

Corpus autē non fornicationi, sed domino, ⁊ dominus corpori. Siquidē ꝑ sequēda erat oratio, corpus autē nō escis nec v̄tri, haud tñ hoc dixit, sed fornicatiōi, arguēs, quē admodum deliciaꝝ finis fornicatio sit. Quod autē dicit tale est corpus qdem, haud q̄q̄ est eo effectum, vt in luxu sit, ⁊ delicijs, ⁊ in fornicationē labat, sed deū, vt caput ipsum sectet, cū deus sibi capitis instar præsideat. **Deus autē et dominum suscitauit, ⁊ nos suscitabit ꝑ virtutem suam.** Nil obrurberis cū deum audis dñm suscitasse. Nā haud secus ac pueri minoribus his condescēdit. Cū em̄ patrē illi ⁊ deum oīno ꝑfiterentur, ⁊ cunctorum causam penes oēs certa esset ⁊ constās opinio, resurractionē filij patri demādat, ⁊ nos pariter fore ab eo suscitandos decernit. Nā quē admodum Ch̄m, q̄ caput est nostrū, à mortuis hic excitauit, sic nos suscitabit q̄ corpus reliquum sumus. Per virtutē eius ꝑpterea intulit, vt dictis suis faciat fidē. Qd̄ autē patri tāq̄ oīm causæ vel Christi resurrectionē ꝑmittat, est quidē ex eo ꝑspicuum, qd̄ de seipso ꝑfiteretur ⁊ Christus: Soluite tēplum hoc, inquit, ⁊ illud *Iohan. 2* ꝑst triduum excitabo. Et rursus scriptū est: Præbuit autē seipsum viuum. Itaq; cū ipse se suscitauerit, ꝑri vt pote qui *Actu. I* suæ resurrectionis sit causa, rē oēm adscribit. **Nescitis quā corpora vestra membra sunt Christi:** Rursus ad ꝑpositā fornicatiōis castigationē se cōfert, de eaq; horrendū in modum definit. **Tollens itaque membra Christi, faciam membra meretricis: Absit.** Nō em̄ dixit ꝑstitutæ forminæ copula, sed qd̄ horribilius est, faciā meretricis mēbra. Quis em̄ id audiens non contremiscat? Ch̄i mēbra à Christo diuulsa, in meretricis membra conueri. **An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur: Erunt em̄ inquit, duo in carne vna.** Quod dixit confirmat, quē admodum scilicet meretricis reddant Ch̄i hæc mēbra. Ex libidinis em̄ commercio, vnū fiunt fornicator ⁊ meretrix: ita fit, vt viri mēbra quæ Christi sunt, in vulgatæ forminæ mēbra ver

*Gene. 2**Matth. 19*

tantur. Qui autē adhæret dño, vnus spūs est. Videt vt ex nudis noībus meretricis & Christi inductā accusationē exaggeret. Inq̄ igit, q̄ adhæserit dño eo vel maxime spm̄ eundem cum Christo sortiri, quia nihil agat pro carnis instinctu, hoc est spiritualis hic redditur. Ea namq̄ cū dño inita coniunctio, spiritus illi exhibet sanctitatē. Quin etiā ex his patefacit Christi membra redditos esse fideles.

Fugite fornicationem. Haud secus quā insectatricem aliquā, quæ semper nos vrgeat, fugiendā hortatur libidinem, suadetq̄ vti ab ea enixe abstineamus. Nihil enim nos adeo insectatur, q̄ carnis concupiscentia. **Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suū peccat.** Fornicatione namq̄ libidinantis totum inficitur corpus. Vnde qui rem veneream factitant, adire balneas consuecūt, vt corpus sordibus & illuue affectum abstergāt. In corpus itaq̄ ipsum fornicator delinquit, cum illud inq̄nat & sorde cōspurcat. Nam etsi videatur cum hoīem irucidamus, corpore admitti id facinus, non tamen vniuersum ex eo corpus sordescit. Possum⁹ nāq̄ vel lapide vel ligno, vel alio quopiā tormento ictus infligere, & nihil corpus hoc inquinare. Veruntamen nullo pacto licebit sine corpore fornicari, quo fit vt illud omnino commaculet. Cupit itaq̄ Paulus id scelus è medio tollere, cuius ob gratiam illi, ppositum erat Corinthios commonefacere & castigare. Potest & alit̄ illud intelligi, videlicet q̄ fuerit libidinat⁹, in proprium corpus delinquit, qui non suscipiendi liberos cupiditate id agat, nec cum vxore legitima misceatur, sed frustra corpus seminis profusioē corrumpat & imbecillitet. Vel etiam in corpus suum delinquit adulter, q̄a in fœmina peccet adulterādo, quæ suum pferat corpus. Illa namq̄ ex venereo illo congressu vel vnū cū viro sortita est corpus. In eā autē delinquere dicit, q̄a haudquaq̄ illi legitime cōmiscetur, sensus rñ superior cæteris potior credit. Quærunt nōnulli qd de inuidia dixeris, nonne & hæc

macerat corpus? Hanc quæstiunculā sic soluunt pleriq; dicunt eū inuidiā quādā esse animi perturbationem, nō actū. Nunc vero de opere & actione ipsa fieri ab Apostolo mentionē. Siquidē (inquit) omne peccatū quodcumq; fecerit homo, ubi nil prius de homōis animoq; perturbatione & affectu differunt. Inuidia namq; haudquā a nobis enascit, sed operatur in nobis. **Nescitis quoniam membra vestra templū sunt spiritus sancti qui in vobis est: quem habetis a deo.** Hos magis territat, cum ob muneris, hoc est, spiritus sancti magnitudinē, tum largientis, hoc est dei dignitatē. **Templum (inquit) estis & sanctum: quippe quod ex sancto spū eē cōstitat.** Nolite ergo hoc templum quod sanctitate donatū est, impurū & sordidatū efficere. Neq; dei hoc donū inutile reddite. A deo namq; accepistis hunc spū. **et non estis vestri.** **Empti enim estis pretio magno.** Estis enim (inquit) sub dño cōstituti. Nec quicquid habetis, quod vestri sit iuris, nec corpus ipsum. Quippe qui pretio empti magno sitis, hoc est Christi sanguine. Quo fit vt membra vestra nō vobis, sed dño obstricta sint seruitute, & pro illius arbitrio ferantur necesse est. Id autē non eo intulit, vt liberū nobis demat arbitrium, sed iure vt arguat deo inseruiendum, a quo sumus pretio empti. **Glorificate et portate deum in corpore vestro.** Cum eū empti pretio sitis, deū vestro in corpore glorificate, operantes quæ sunt rectiora, & corpus id in puritate seruate & castimonia, vt hominib; opera nostra spectantibus optima, & deo gloria referatur, & in eundem ab his vellaudes congerantur. **et in spiritu vestro.** Ostendit hoc loco non modo corpore esse ab adulterio declinandum, sed animo, scilicet vt mentē ipsam nulla labe afficiamus. Spiritum namq; mentem & cogitatum appellat, quod adulterium corde concipere, vel in euangelio prohibeamur. **quæ dei sunt.** Frequentius recordatur Apostolus nequaquā in nostra nos esse potestate, sed domino seruitute obstringi, id est, deo, quod & animam nostrā, & corpus redemerit.

Matth. 5.

Cap. VII.

DE quibus autem scripsistis mihi. Dissensionibus iā, fornicatione, & auaritia castigatis, de nuptijs & cœlibatu iā statuit. Scripserāt em̄ Corinthij rogātes Apostolum, vtrum esset a re vxoria abstinēdum, an minime. **bonum est homini mulierem non tangere.** Bonum est (inquit) & egregium mortali cuiq; non sacerdoti duntaxat, vt sentiunt multi, nil prorsus mulierē contingere, sed vitā cœlibem ducere & castā seruare. Qd̄ tñ fieri si neq̄at, matrimoniū imbecillitati nr̄ae subueniet. Infert igit̄, **Propter fornicatiōem autem vnusquisque vxorem suā habeat, & vna quæque virum suum.** In vtrāq; disputat partē. Potest em̄ vir dari qui pudicitia tueatur, & mulier aliqua quæ p̄diuior sit in libidinē, & contra. Em̄ uero de fornicatione cū faceret mentionē, ad Veneris abstinētiā vniuersos compellit. Et si declināda (inquit) fornicationis gr̄a nuptiæ pmittunt, non tñ his qdam abuti per luxum & intemperantiā debent. **Vxori vir debitū reddat, similiter autem & vxor viro.** Vt em̄ mutuae estis charitati obstricti, sic erit & debitum reddere alternis obnoxij. **Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir.** Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, Quod autē mutua charitas debiti loco ab his sit exigenda, nunc patefacit, cū nullā hos asserit suorum habere corporum potestatem, sed mulierem seruæ speciem præ se ferre & dominæ: Seruæ, quia subiecta sit viro, nec vllā v̄dicet corporis sui potestatem, vt vulgare illud ad libidinem qbus libeat, queat: Dñæ, quia contra suum viri sit corpus, in quo nullum habeat ille imperium, vt possit pro eius arbitrio adulterari illud et meretricibus demā dare. Non itaq; absimili ratione et vir vxoris est seruus et dñs. **Nolite fraudare inuicem, nisi ex cōsensu ad tēpus.** Hoc ē, viro inuito nil à coitu abstinere at vxor, vel vir vxorē nolente. Quodcunque enim contra alterius voluntatem fecerit alter, fraudis loco habendū est, quemadmodū & in pecunijs cōmitti dicimus frau-

Eph. 6.

dem, cum repugnante dño extorquent. Secus tñ se res habebit, cum id fieri contigerit vtrifq; assentientibus, hoc ē, cum ex conuento tempus aliqd vtriq; ad cœlebatū præfinit. **vt vacetis ieiunio & orationi.** Explanat cur ad tempus aliquod dixerit, videlicet cum oportunū sit orationi vacare, hoc est, enixe fuerit orandum. Nec simplicit̃ vt oreis dixit, sed vt vacetis orationi. nā si ā simplici oratione arceret concordēs, cur alibi indefinenter orandum intulisset? Vt itaq; orari maiori studio possit, abstinete (inquit) ab inuicem, perinde ac si coitus orationē potius interpellat, q̃ labem pariat aut sordes. **& rursum reuertimini in id ipsum, ne tētet vos satanas propter incontinentiā vestrā.** Reuertimini inuicē in q̃, non vt legē vobis vllā aut necessitatem imponā, sed ne satanæ p̃beatis occasionem in fornicatione vos prætentandi. Et qm̃ satanas nequa q̃ nobis prior ipse ad fornicādum causam præbet, sed nostra imprimis lasciuia, vnde per incontinentiam addidit. Ille namq; cum nos incontinentes perspexerit, ad luxuriā inuitat. **Hæc aut̃ dico secundū indulgentiā, non secundum imperiū.** Ad tēpus (inquit) vos inuicē fraudate, per indulgentiā dixi, hoc est, vestræ indulgens fragilitati, nulla vobis vel lege imposita, vel mandato indicto, quod excedi impune non possit. **Volo autē oēs homines esse sicut me ipsum.** Vbi rem aliquā arduā inducit & perdifficilem, sese proferre in medium cōsuevit Apostolus. Velim itaq; (ait) à luxu & Venere vniuersos hoīes abstinere, quemadmodum & ipse abstineo: hoc est, castitatē sectari, nō Venere. **Sed vnusquisq; propriū donū habet a deo, aliud quidē sic, aliud vero sic.** Permanere (inquit) in cœlibatu, dei est donum, t̃ārsi nostro studio ea res egeat. Cur ergo cōtinentiā dei donū appellat? Vt eos q̃s castigando diu iā vrget, qm̃ propria asserit intēperantia in id crimen fuisse prolapsos, cōsoleat̃ & mitiget. Aduerte aut̃, quēadmodum etiā pro dono connubiū statuat. Et cū singulos dicit propriū donum

habere, aliū sic, i. vt sit continentior, & virginitatē tuteat, & alium sic, quia matrimonio scilicet & nuptijs obstringat. Dico autē nō nuptis & viduis, bonū est illis si sic permāserint, sicut & ego. Quod si nō se continēt, nubant: melius est em̄ nubere quā vzi. Vides vt sapienter Apostolus potiorē arguat pudicitia: nec eum ad hanc adhortet seruandam q̄ a Venere abstinere non possit, ne grauius delinq̄tur. Nā si vehementiorem hm̄ōi violentiā tuleris, & ardorem libidinis sustinebis (ingens est em̄ concupiscentiæ vis) eris haud dubie labore immēso liberatus, quia proculdubio timendū fuisset, ne in deterius aliqd̄ facinus prolabereris. **His autē qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed dñs.** Cum dñs lege decreuerit, nisi adulteriū ratione nuptias minus oportere dissolui, eo nunc inquit: Non ego id vobis iniungo, sed dñs. Cuncta tñ Pauli superiora mandata, nequaquā sunt pro diuinis dictis exp̄ssa: t̄ctsi quæcunq; Paulus differit, dñi dicta sint, non humana, præsertim cū paulopost sit idē dicturus. Videor em̄ & ipse sp̄m dei habere. **Vxorē a viro non discedere. Quod si discesserit, manere in nuptiā, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorē non dimittat.** Qm̄ seruandæ pudicitia gratia vel intolerantia quadā, vel alia quā de causa fiunt diuortia, satius (inquit) est vt nulla prorsus fiat seiunctio. Quæ tñ si fieri cōtigerit, maneat mulier virum habens, t̄ctsi cum eo nihil commisceat, nec alium superinducat, vel viro conciliet. Nā cæteris ego dico, non dominus: Sed si quis frater vxorē habet infidelē, & hæc consentit habitare cū illo, non dimittat illā. Sed si qua mulier habet virū infidelē, & hic consentit habitare cū illa, non dimittat virū. Quid ais? Si infidelis sit quispiā, maneat vis cum vxore? Si adulter & fornicarius, prohibes, p̄sertim cū adulterio deterior sit infidelitas? At nostra potius vindicat Christus q̄ sua. Nam dimitte (inquit) ibi munus tuum, & fratri tuo reconciliare. Num qui

Mat. 5. 19

Infra eodem.

Matth. 5.

Mat. 18.

mille talenta sit aspernatus, in eum qui nec in nummis cē-
 tum fuerit sibi obnoxius, suam iniuriā vlciscet? Nec secus
 ergo hoc loco, infidelitatē qua constat in se delinqui, con-
 tēnit deus & nihili ducit: ob fornicationē vero q̄ in vxorē
 peccat, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, p̄ igno-
 rantia infidelitatem obnasci, quā Paulus inquit, forsitā iri
 sublatum, Quid em̄ nosti mulier si viri saluū factura sis?
 fornicationem vero ex confessa quadā fieri & indubitata
 malitia, haud dubium est. Fornicator præterea eo profec-
 tus est sceleris, vt propria mēbra à seipso disiuēxerit. Hæc
 namq; vt primū à formā sustulit adulterata, q̄ sua fuerant,
 meretricis effecit. Infidelis vero, nil profusus in ea carnis cō-
 iunctiōe deliq̄t: videlicet quia sua membra per copulam
 vxoris effecerit: quin poti⁹ ob nexum forte eiusmodi vel
 ex fide, fideli vxori iunget, citius q̄ huius (vt ita dixerim)
 vitā ob suā infidelitatem peruertat, capere q̄q; haud dubie
 ob id euāgelium, si credens ab incredulo sciungeret. Id tñ
 tum quidē futuræ intelligas, si vtriq; cū infidelitate persi-
 sterent, inissent coniugiū, mox alter ad fidē venisset. nā si
 prius fuisset aut vir aut vxor fidelis, haudqua q̄ cū infideli
 iūgi matrimonio licuisset. Nec dixit qdem, si qs vult infi-
 delem accipere, sed si quis habet infidelē vxorem. Nec sim-
 pliciter infideli fidelem, sed volenti coniungit, qd sane cum
 consenserit, inquit, præfert: hoc est, voluerit. **S**āctifica-
 tus est em̄ vir infidelis p̄ mulierē fidelē: ⁊ sanctifi-
 cata est mulier infidelis per viri fidelē. Hoc est, pa-
 tris fidelioris abundantanti puritate vincitur infidelis cuius-
 piā immunditia. Neq; eo q̄ sanctitatem adipiscatur in po-
 ste: infidelis, siquidem non sanctus est dixit, sed sanctifi-
 catus est, hoc est, ab eius q̄ fidelis sit, infidelis vincitur san-
 ctimonia. Hæc autem dicit, ne vereat fidelis aliqua mu-
 lier labe & sordibus infici, si cum infideli rem habeat, & il-
 li matrimonio sit ante fidem susceptā coniuncta. Querit
 autem, quod si quis qui meretrici adhæserit, ynum iā cor-
 pus cum ea sortitus, fiat immundior, & si perspicuum est,

veleã q̄ cum idololatra verset̄, vnum cum illo corpus sor-
 tiri, cur tñ ea ex re non immunda reddit̄ mulier? Qm̄ vel
 id ipsum libidinandi cōmercium, impur̄ per se & sordidū
 est: eoq̄ vel vtrosq̄ coinquinari. Ver̄ quod ad fidelē spe-
 ctat & infidelem, longe se aliter habet. Siquidem ob suam
 incredulitatem immundus efficit̄ infidelis, non tñ secun-
 dum incredulitatem eiusmodi si cum viro versetur & mu-
 lier, sed secundum copulã conjugalem sanctificatur, quã
 nullã habere in se immunditiã liquet. Est em̄ hæc illi con-
 nubij vinculis nexa. Propterea nullã fidelis ex eo labẽ ad-
 miserit. **Alio qui filij vestri immundi essent, Nã si in-**
fidelis, inquit, credentis nitore non vinceretur, forent sa-
ne quos parerent liberi immundiores, vel ex parte dimi-
dia mundi. nunc aut̄ sancti sunt. Hoc est, non immun-
 di. **Demit em̄ oẽm suspicionem fidelis fœminę sanctimo-**
nia. Quod si infidelis discedit, discedat. Hoc est, si
 vir infidelis vxori fideli iniungat secum vt sentiat, & par-
 ticeps suæ fiat infidelitatis, dirimat potius matrimonium
 mulier, & à viro abscedat. Sarius em̄ est cōnubium ipsum
 dissoluere, q̄ pietatẽ & dei cultũ admittere. **Nõ est em̄**
seruituti subiectus frater aut soror in huiusmo-
di, in pace aut̄ vocauit nos deus. Si recũ ille eo (in-
 quit) iurgatur, q̄d suæ infidelitatis participare nil toleres,
 confestim secedito. Nõ em̄ es eiusmodi seruituti subiecta,
 hoc est, nil cogaris viri in rebus hm̄di perpeti. Melius est
 em̄ secedere q̄ altercari. Neq̄ enim diuinæ illud est volun-
 tatis, quippe qui nos in pace vocarit. Itaq̄ si litiger, & iur-
 gij vrgear, p̄buit ille diuortij causam. **Quid em̄ nosti**
mulier si vir saluũ feceris: Rursus ad id quod supe-
 rius dixerat, redit: videlicet, nõ dimittat mulier viri. Si em̄
 tibi nihil molestus sit, inquit, maneto cum eo & cōmone-
 facito, aliquid forte hoc modo peregeris, q̄ si rem in ambi-
 guo statuit, cum ne videat̄ mulieri necessitatẽ vllã oĩno
 imposuisse, vt viro Christi fidem excipiendã suadeat, tũ
 vt hanc reddat ad bene sperandum intentã, & à despera-

tione auertat. Aut quid scis vir si mulierem saluā
 facies? Nisi vnicuiq; sicut diuisit dñs, & sicut in
 oibus ecclesijs doceo. Nonnulli sic construūt: Quid
 nosti vir, si mulierem saluam facies nec ne? Deinceps qua
 si ex alio quodam capite dicat, vnicuiq; vt diuisit domi-
 nus, perinde ac si dicat, vnde compertum habes, si saluam
 facturushanc sis an minime? Id quidem est prorsus in-
 certū. Quādiu res in ambiguo fuerit, haudquaḡ dirimen-
 dum erit connubiū. Quod si saluā non feceris, nil tibi offi-
 ciet. Saluā autē hanc si reddideris, & alijs profuisti ac tibi.
 Alius vero aliter senserit, q̄ si abinde exorsus, Nisi vt vni-
 cuiq; diuisit deus: qui sensus est longe prior, perinde ac si
 dicat Apostolus, Haudquaḡ propter infidelitatē fiat di-
 uortium, nisi vt vnicuiq; visum fuerit, quemadmodū & q̄
 forte vt sit, deo est placitum. Vxorem habens infidelē vo-
 catus es, maneto hanc habens, & nihil tibi eius infidelitas
 oberit. Et sicut in omnibus ecclesijs doceo. Hoc intulit vt
 Corinthios, quandoquidem & alios habeant huius disci-
 plinæ participes, ad obsequendū reddat paratiores. Cir-
 cuncisus aliquis vocatus est: non adducat præ-
 putiū. Fieri poterat, vt multi quos defectæ pelliculæ pu-
 duisset, medicamento appposito, & hanc niterentur itera-
 to sarcire, & obscænum illud conscisum in primum sta-
 tū redigere. In præputio aliquis vocatus est: non
 circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputiū
 nihil est, sed observatio mandatorū dei. Vbiq; post
 fidē, virtutis exigitur operatio, reliq; vero aut parcius re-
 quiruntur, aut nunq̄. Unusquisque in qua vocatio
 ne vocatus est, in ea pmaneat. Seruus voca-
 tus es: nō sit tibi curæ, sed & si potes liber fieri,
 magis vtere. In vocatione qua vocatus es, hoc est, quo-
 cunq; in vitæ gñe, vel ordine, vel cōditione Christi fidem
 suscepit quispiā, in hoc perseveret. Vocationem autē di-
 cit inductionem ad fidem. Seruus cum esses, vocatus es,
 nihil sis velim ob seruitutem hanc anxius, neq; ob id ob-

turberis. Non enim quod a deo est, obfutura est seruitus. Quin potius si potes liber fieri, vtere magis, hoc est, acrius seruitutem exerce, in vsumque aliquem & vtilitatem conferto. Qui enim domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Libertus dicitur qui seruitute eximit. Inquit igitur, Tu qui cum in seruitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi. Liberavit enim hic te a peccato & seruitute exteriori, tamen si seruus sis. Qui enim a vitijs liberatur, & animi ingenuitate potitur, nequaquam vltra est seruus, etsi seruitute adhuc videatur obstringi. Rursum alius quispiam liber cum esset ad fidem vocatus, Christi seruus efficitur. Itaque si seruitutis nomen seruum obturbat, intelligat in Christo se libertate hac vti, quod longe est humana seruitute praestantius. Porro si liberratis hoc nomen liber homo extollit & ampliat, intelligas idem esse se Christi seruitute obnoxium, comprimaturque se & frenetur a vitijs, utpote qui tanti domini iugum subierit, & debeat illi quae grata sunt facere. Vides quae prudenter Apostolus quae vtraque deceant partem commonefaciat. **P**recio empti estis, nolite fieri serui hominum. Unusquisque in quo vocatus est, maneat apud deum. Nec solum ad seruos istiusmodi differit, sed ad liberos homines habet haec verba, vel vniuersos instituit, vel Christianum hominem, ut nihil ad humanam gratiam factitet, neque illos iussa qui praua iniunxerint, exequatur. hoc enim esset hominibus seruitum iri, & pro eos praesertim qui redempti precio sint. Neque id eo intulit, ut a dominis desciscant incipiant. Absit. Neque enim id iubet, quod liquido patet ex eo quod dixerat, vnusquisque qua vocatione vocatus est maneat, hoc est, vel si fuerit in seruitute vocatus, in ea hic persistet. Apud deum autem adiecit, ne forte improbis dominis obsequendo, deficiam a deo. Vtrisque itaque in rebus prouidit, videlicet ne sub dei preceptu discedant a dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora. Et rursum ne a deo deficiant, cum dominis obsequi vltra quam deceat volunt. **D**e virginibus autem praecipit

Iohan. 8.

domini non habeo, consiliū autē do tanquā misericordiā consecutus a dño, vt sim fidelis. Cum de continentia abunde differuisset, castigassetq; satis Corinthios, ad virginitatē transgreditū, q̄ cæteris est longe p̄stantior, autē nullā dñm tulisse de virginitate legē, neq; de hac sibi quidpiā iniunxisse, sed vnum illud dixisse & solū, Qui p̄t capere, capiat: q̄circa neq; ipse ausim de illa quicq; statuere. Magnum hoc em̄ & periculosum, alioqui consulerē equidem, quemadmodum & ipse non indignus apud deum sum habitus, vt sim fidelis, hoc est, qui dñi mysterij cognitiōem vt habeam, sum dignatus. **Existimo ergo hoc bonū esse propter instatē necessitatē, qm̄ bonū est homini sic esse.** Vt sentio, inquit, a nuptijs abstinere cōducit homini propter rei vxoriae difficultates atq; molestias, non immunditiæ gratia, aut quia impurior de beat res illa haberi. **Alligatus es vxori: noli quærere solutionē. Solutus es ab vxore: noli quærere vxorē. Si autē acceperis vxorē non peccasti.** Cum em̄ alligatus es, inquit, arguit malū asserere cōnubia, q̄a hoīem nexu quodā deuinciāt. Cū vero solutus es air, ostendit eū qui nuptiæ sit expers, nequaquā debere nexus vxorios q̄rere. Vel si solutus, eo forsitan intulit, nō vt diuortiiū vllum p̄tēdat, q̄d fieri ad vxoris & viri arbitrium solet, sed vt absurdā aliquā viri & foēiæ disunctiōem designet: si abstinentiā vtriq; & cœlibatū depaciscunt, neq; dicit illa solutio. Adijcit p̄terea illud, si vxorē duxeris, nō peccasti. Vide vt tacite nos ad virginitatē rutandā hortetur. Siquidem matrimonium cōpedes appellat & vincula, virginitatē vero solutionem & libertatē. **7 si nupserit virgo non peccauit.** Virginē hoc loco dicit non eā q̄ deo dicata sit (hæc nanq; si nupserit, delinquit haud dubie plurimum, vt pote quæ Christo sponso superinducat adulterij) sed quæ nondum nupserit, adolescentulam. Non em̄ immundæ sunt nuptiæ. **Tribulationē tamen carnis habebūt huiusmodi, ego autē vobis parco.**

Matrimonij angores & curas, tribulationē appellat, ipse vero haud secus (inquit) ac parit indulgeo, velimq; vos & libertate uti, & carere tristitia, quod praestare de se conuicia nequnt. Quippe q̄ pro vinculis sint, & qui illis subduntur, nullā sui habeāt potestātē, vt supra iā diximus. **Hoc itaque dico fratres, Tēpus breue est, Reliquū est.** Qm̄ fore dixerat, vt carnis sibi molestiā parerent, ne aliquis occurrēs inquit, & voluptatē in hos habituros, inducit q̄ sunt voluptatis, t̄pis scilicet breuitatem, quia ad breue volupras fit oīs, ad luxum autē & voluptatē omnia faciūt. Nam & Christi regnum in proximo est, ad eumq; tandem sumus cōmigraturi. Itaq; vel si qua est in nuptijs voluptas & oblectatio, quia momentanea sit & breui dilabitur, molestiā affert. **Ut & qui habent vxores tanquā non habentes sint: & qui flent, tanquā nō flētes: & qui gaudent, tanq̄ non gaudentes: & qui emunt, tanquā non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquā non vtantur.** Quæret aliquis, si hi qui aliquid habent nō secus ac si nihil haberēt, debent se ipsos p̄stare, quid demum necesse est, vt se matrimonio vinciant, onusq; sibi maius imponant? Quid autē sibi vult illud, tanq̄ non habētes? id scilicet, ne affixi studium omne circa nuptias conterant & vxores, pari modo ne debeat quispiam curæ multum impendere, & solitudinis. Vel mœstis in rebus, quod sane qui flent illud præterdit. Vel lætioribus, quod vtiq; cum gaudentes dixisset, expressit. Vel in facultatibus permutandis, quod cum qui emunt, intulit, & declarauit. Verum quid hæc (inquit) aut illa differo? vt paucis cuncta absoluam. Vel qui hoc mundo vtuntur, ita se gerant tanquā hunc ipsum nulli vsui habeant, hoc est, omni nisu contendere debent, ne hoc abutantur. Est enim græce κατάχρησις abusus, minus quidam & vltra q̄ deceat rerum excessus. **Præterit enim figura huius mūdi.** Hoc est, labitur. Quid ergo labētū rei & fluxæ hærendum? Mundi vero eo dixit figuram, q̄

eius bona solo terminent aspectu, & apparentia sint, & nullo fundamento subsistant. **Volo autem vos sine sollicitudine esse.** Quo pacto futuri sine sollicitudine simus, quod vobis recarem, sic indicat: **Qui sine vxore est, cogitat quæ dei sunt, quomodo deo placeat: Qui autem cum vxore est, cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat vxori.** Quo nam modo Apostole cum vacare curis nos velis, eorum & ad cælibatū horteris, illud reperis, quod sine vxore est, cogitat quæ dei sunt: Ecce vel aliunde curę nobis oboriuntur, haud tamen cuiusmodi vxorem habentes solent virgere. Nam quæ de domino suggerunt meditationes, & salutares sunt, & magnum in modum oblectant: de mundo vero, & noxiæ sunt & molestæ. Cur enim illud non molestū sit & turbulentum, cum morem gerere vxori studemus, mundo præsertim huic deditissimæ, auribus efflagitanti & margaritas & reliquum luxum, quibus viri miserrimi iniustius agere & exercere quæ iniq̄ sunt, compelluntur, & reliq̄ factitare quæ animæ & detrimentosa sunt & officiant maxime? **Diuisa est mulier nupta & virgo.** Hoc est, ab inuicem differunt, nec cura simili ducunt, sed seiunctæ sunt studijs & alienæ, & rebus intendunt disparibus, & discrepant curis, quod fit vt via sit eligenda quæ potior sit & minus laboriosa. **In nupta & virgo cogitat quæ domini sunt, quemadmodum domino placeat, vt sit sancta corpore et spiritu.** **Nupta autem cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat viro.** Nec satis est (inquit) corpore sanctum esse, nisi & spiritu constet hæc sanctitas. Vera est enim & certa virginitas, animi puritas. Nam & si plerumque nulla corporis labe infectæ sunt virgines, animo tamen sunt inquinatæ. Ceterum & illud aduerte, virginem minus hæc esse, quæ mundi curam susceperit. Cū itaque quæ virginitatem præfiteatur, præseperis suscepisse mundi hæc curam, intellige nil, præsertim eam à nupta differre. Paulus enim terminos vtriusque præscripsit, quibus facile possint hæc internosci. Nec tamen rei venereæ usum vel continentiam præfinit, sed solitudinem & incuriam. Fit itaque vt

ea quæ rebus præsentibus nimium curæ impèderit, p̄vir-
gine minus habēda sit. Cogitat aut̄ nupta quæadmodum
placeat viro: vel forte ga & venustati & pulchritudini stu-
det, vel ga rē familiarem optime curet, vel etiā quia incle-
mētiorem se & parcā exhibeat. **Hoc aut̄ ad vtilitatem
vestram dico, non vt laqueum vobis inijciā.** De
virginitate sum (inquit) sermonē adortus, cum eā vobis
vidissem (quia molestia & cura vacaret, animæq; cōduce-
ret plurimū), p̄futurā. Nec eo dixerim, vt aliq̄s cogā, vel in
uitus virginitatē seruare. Laqueū aut̄ necessitatē ip̄am ap-
pellat, p̄inde ac si dicat, nullā vobis eius rei impono neces-
sitatē. sed ad id quod honestum est, & facultatem
præbeat, sine impedimento dñi obsecrādi. Vt ho-
neste (inquit) & pure viuatis, hæc dixerim. Nā virginitati
quid dici vel honestius p̄ot vel purius? Quinetiā vt coniu-
gij perturbatiōibus liberi sine solitudine supplicare deo
possitis, in cūq; curā vestrā, vt om̄em trāsferatis & cogita-
rū. **Si quis autem turpem se videri existimat sup
virginē suā, quod sit superadulta, & ita oportet fie-
ri, quod vult faciat, non peccat sinubat.** Id est, si eā
locare viro maluerit, locet. Nil q̄dē cū id egerit peccat. Est
tñ satius virginē suā vt seruet, vt in sequētib; infert. Qui
autem statuit firmus in corde suo, non habēs ne-
cessitatem, potestatem autem habēs suæ volūta-
tis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginita-
tem suam, benefacit. Itaque & qui matrimonio
iūgit virginem suam, benefacit. Et qui non iūgit,
melius facit. Aduerte vti in primis & demirei & laudi-
bus efferat, q̄ filiæ tueat virginitatē, stabilē illū & benefun-
datum appellās, & recto iudicio q̄ agat, hunc facere. Iudi-
cavit em̄ (inquit) in corde suo. Qui igit̄ filiā alteri locat, in
stabilis est, & nihil habet in se firmitatis. Id nāq; clari⁹ expri-
mit, cū ait: Qui necessitatē non habet, velut qui nihil co-
actus potestātē habeat, cui libitū fuerit filiā suam matrimo-
nio copulare. Quo fit, vt filiæ seruata virginitas, patri glo

nā afferat. Nec minus & qui filiā locat, recte agit. Non em̄ nubēdo delinquit, q̄dcunq; aut̄ his peccatum nec cesserit, recte & laudabiliter gerit. Est tamē sarius lōge, nemini filiā connubio iungere. Id em̄ est officij loco habendū, & mire virtutis. **M**ulier alligata est legi, quāto tempore vir eius viuit. Quod si dormierit vir eius, libera ta est, cui vult nubat, tm̄ in domino. Beatior autē erit, si sic maneat secundum consilium meum, pu to autem quod ego ⁊ spiritum dei habeam. De se- cundis hoc loco nuptijs cōmonefacit, q̄s & si videt p̄mitte re, beatiorē tamē hāc asserit, quā neq̄q; his nupserit. Nam quēadmodū primis nuptijs prāferi virginitas, sic secūdis primę sunt potiores. Legi itaq; alligata est mulier. i. legi ob stringit, q̄ de adulterijs ipsis cauetur, ne adultera fiat, si viro sup̄stite alteri copuletur, q̄ mortuo priori vinculo liberat̄ & lege. In dño tamē & solo si nubat, libertatem assequitur, hoc est, si Christiano iūgatur, vel si in pudicitia maneat et cōlibatu, & familię prāsit, nullis affecta cōcupiscentiā vi tijs. Secundum aut̄ meum cōsiliū eo intulit, ne videatur iniunxisse necessitatem. Affirmat tamen suū consiliū pro dei amplectendum sententia, ingens: Puto em̄ q̄d & ego sp̄m̄ dei habeā, q̄d sane summā Pauli refert humilitatem: neq; em̄ habeo dixit, sed puto. Cap. VIII.

De his autem quę idolis sacrificantur, sci- mus quia om̄es scientiam habemus. Sed scientia inflat, charitas autē ædificat. Erant apud Corinthios perfectiores nonnulli qui plane senti- rent, nihil hominem posse ex his quę stomacho admittun- tur, coinquinari: & idola haud dubie scirent è ligno consta- re vellapide: nec posse cuiq; illa officere, alioqui indiffe- rent̄ idolōz huiusmodi templa adeuntes & aras, sese ido- lothyis ingurgitabāt. Quos cum fidei infirmioris specta- rent nonnulli, & vna comedebāt, & immolationibus vescebātur. Nec tm̄ pari vel mēte vel opinatiōe, vt q̄ idola in digna existimarēt q̄bus immolarei. Id sane factū, vt succē

seret, Paulum ꝑuocauit. Quid ni? Quod vtrisque maximū in modū obesset: Et perfectioribus, quia dæmonū mensæ participarent: Et minus pfectis, q̄a ad idololatriā impellerent. Studet igit̄ id mali Paulus castigare, eoꝝ ꝑmissis (vt assolet sæpe) imperfectioribus illis, pfectiores alloquit̄, reprimiꝝ in primis illorū, quam ex humana sapientia ceperāt, insolentiā, in quibꝫ: Haudquaꝫ vobis soli reꝫ habetis cognitionem, sed cūcti nouimus nihil esse in hoc seculo idola. Scientia tñ & mundanarū reꝫ cognitio, non mō nullā affert vtilitatē, sed maxime officit. Si q̄dē & tumidos reddit, & insolentes, q̄ ea potiunt̄. Eoꝝ hoīem à ꝑximis mēbris rescindit, nisi charitatē sibi cōsociauerit, quæ & moliri contraria pōt, & ab ipsa supbia est aliena. Quæcunq; em̄ sine charitate, sciētia demolit̄, eadē illa instaurat charitas, quæ ꝑximi gratia oīa facit. **Si quis autem existimat se aliquid scire, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire.** A maioribꝫ nitit̄ id ip̄m patefacere & cōfirmare: Nā & si cum charitate coniūcta hæc constat sciētia, nec erit q̄dem hoc pacto pfectior. Qñ quidē nemo sit in hac vita, q̄ rei alicuius habeat vt habere oportet cognitionē, vel si Petrus sit ille, siue Paulus. Quid ergo vos intumescitis, q̄ scientiā s̄tis sine charitate adepti? Qñ hanc ip̄am vel si cum charitate haberetis coniūctam, nil tñ vobis q̄d esset pfectum ex cognitione capere licuisset. **Si quis autem diligit deum, hic cognitus est ab eo.** Quod sentit hoc loco, hmōi est: Si quis videlicet ꝑ ximum amore ꝑsequitur, & deum colat necesse est. Qui vero deū coluerit, non deum (inquit) cognouit, sed à deo est cognitus, hoc est, notus illi & familiaris efficit̄. Qui ergo deo fit notior, à deo & sciētiam sumit. Neq; hæc quidē perfecte assequit̄. Noli itaq; si scientiā sis consecutus, efferri. Non em̄ perfecta est illa, nec tua virtute, sed dei munificentia cōparata. Vide q̄t modis istorū frenet superbiā. De escis autem quæ idolis immolātur, scimus quia nihil est idolum in mundo, ⁊ quod nullus deus

nisi vnus. Rursum oībus cōmunem hanc scientiā facit,
 vt horū frenet elationē. Nā oēs nouimus (inqt) quia nihil
 est idolum in mundo, hoc est, q̄a nec virium habēt nec po
 tentiæ quippiā, neq; dij sunt idola, sed lapides & demones
 potius. Et quoniam erant inter Grācos idiotæ & sapien
 tes, quorum alteri præter lapides ipsos nil vltra cognitiōe
 assequebant: Alteri diuinā idolis inesse potentiā existima
 bant, apud idiotas & humanę huius sciētīæ expertes, nihil
 esse idolum in mundo differuit, apud philosophos præ
 vnum, esse alium neminem deū. Itaq; vnde nec diuinitatis
 quidpiā in se idola ipsa habere, q̄nquidem p̄spicue cōstat
 deum vnum esse, nō multos. Nam si sunt qui dij dicā
 tur, siue in cælo, siue in terra, siquidē sunt dij mul
 ti, & domini multi, vobis tamē vnus deus pater,
 ex quo omnia, & nos in illo. Qm̄ dixerat nullum præ
 vnū esse aliū deum, tāetsi plurimos Græci asseuerarent, ne
 palā videat illorū impugnare religionem & deos. Vel si fu
 erint (inquit) qui dij dicant. i. ficti & cōmentitij, & verbo
 tenus, & noiē, siue in cælo, vt sol & luna & astra reliq̄, quo
 rum diuinitatē cōmenti sunt Græci, nobis tñ vnus ē deus
 pat̄, à q̄ oīa. q̄bus dictis, reꝝ cunctarū conditorem hunc ar
 guit. Cum vero, & nos in ipso, inqt, fidei exprimit rationē,
 q̄ deo iuncti familiaritate nos sumus, perinde ac si dicat, &
 ad ip̄m conuersi sumus, & in ip̄m p̄edemus. **τ vnus do
 minus Iesus Christus, per quem omnia, & nos
 per ipsum.** Per filium (inqt) ad aliquid esse p̄ducta sunt
 vniuersa, & nos insup ad hāc vitā, & vt auram hāc inspire
 mus, inducti. Neq; id solū, quin etiā eo p̄ducti, vt bñ nobis
 cū ageret, & fideles effecti ad veritatē ab erroribus trāsire
 mus. Cū autē deus vnus, pat̄ intelligis, & vnus dñs, filius, nō
 tñ seiunctos hos dixeris, q̄ si pat̄ dei sit nomen sortitus, & fi
 lius dñi. Varie em̄ & filius dicit deus, vt patet ex his, Ch̄s
 sc̄dm carnem, q̄ est super oēs deos: & contra, pat̄ dñs nun
 cupat̄, cum inquit, Dixit dñs dño meo, sede à dextris meis.
 Sed qm̄ apud Grācos concionabatur Apostolus, deorū

Roma .8.

Psal. 109.

Deut. 3. 4
32.

multitudinem profitentes, & potestates multiplices, pro-
 pterea nec filium deum dixit hoc loco, ne duos esse hos de-
 os patrē scilicet & filium existimarēt, vt q̄ plurimos deos
 asserere cōsuessent: neq; patrē dñm, ne multi eē apud nos
 dñi viderent: eoq; nec spūs fecit hic mentionē, cū nollet au-
 dientiu imbecillitatē penitus inculcare. quēadmodum &
 pphetæ nihil apte de filio Iudæorū grā meminērūt, ne hu-
 ius passibilē existimarēt natiuitatē. Propterea frequētius
 illud cōmemorat, ingens: Nō est deus præter hūc quispiam,
 & vnū esse deū oībus constat, & dñm vnū. Ad differentiā
 igit cōmentitionū deorū, non vt filiū à patre seiungeret, vnū
 deū præm dixit. Et vt falsi dñi internoscerent non patrem
 dñm, q̄ nihil à filio differt, sed vnū dñm filiū intulit. **Sed
 non in omnibus est scientia.** Haudq̄q̄ (ingr) id senti-
 unt oēs, deum videlicet vnum esse, non multos. Vel non
 oēs sciunt idola nullius esse momenti. **Quidam autem
 cum conscientia vsq; nunc idoli, quasi idolo thy-
 tum manducant, ⁊ cōscientia ipsorum cum sit in-
 firma polluitur.** Quosdā dixit, cum nollet eos oīno vi-
 tuperare. Erant em̄ nonnulli, q̄ ab idolorū seruitute & cul-
 tu, ad Christi fidē se trāstulissent, q̄ vsq; adhuc hoc est, post
 fidē susceptā idolothyis vescerent, ea mente, vt idolis im-
 molarent. Idoli em̄ ingr cōscientia, hoc est mentē pristinā
 erga idola seruātes, ducūt hęc aliqd esse, verentēq; q̄si aliqd
 sibi possint obesse. Et ideo neq̄q̄ dixit idola alios inquina-
 re, sed horū pollui cōscientiā, perinde ac si imbecillam &
 fragilem, & cui non liceat internoscere, nihil esse huiusmo-
 di idola, qñ quidem neminē queant per se inquinare. Cæ-
 teræ intellige istiusmodi homines rem haud absimilem pa-
 ti, ac aliquis solet, qui pro Iudaica consuetudine in labem
 ducat demortuū aliquid atrectare, deinceps cum viderit
 idiūm conscientia pura alios prætentasse, hos veritus, &
 manibus ipse atrectet, inquinētq; eius vel pristinā consci-
 entiā, vt q̄ hæsitando id agat & trepidus. **Esca aut nos
 non commendat deo.** Ne forte occurrat quispiā, in qui

ens: Quid mea refert, si q̄s præ imbecillitate turbet̄, cū ipse
 pura conscientia sumpserim cibum? Arguit plane vel hūc
 in deoꝝ qui contemptum sumitur, cibum nihili esse, vel si
 minus ex eo frater offenditur, perinde ac si dicat, Neq̄ hoc
 modo quidpiã egeris vellaudē dignum, vel deo acceptū.
 Non enim esca nos deo coniungit. Neq̄ enī si man-
 ducauerimus, abundabimus: neque si non man-
 ducauerimus, deficiemus. Hoc est, neq̄ si comede-
 rimus, abundantius quidpiam consequemur, vel apud de-
 um plus aliqd̄ ꝑficiemus: neq̄ si cibo abstinēbimus, defe-
 ctiores futuri sumus, aut imminuemur. **Vide autē ne**
forte hæc licentiã vestra offendiculum fiat infir-
mis. His verbis hos territat. Nec scientia vestra dixit, sed
 licentiã, hoc est, petulantia vestra & tumor, infirmiores of-
 fendit. Quod sane magis hos urget & criminat̄. Siquidem
 nec imbecillis q̄bus præstandū auxilium esset, hi parcunt.
Sicm̄ quis viderit eum qui habet scientiã in ido-
lo recubentem, nonne conscientia eius cum sit
infirma, ædificabitur ad māducandum idolo thy-
ta? Hoc ē te, quẽadmodū asseris ꝑfectionē adeptū, si infir-
 mior aliq̄s viderit idolo thyra degustãtem, nonne maiorē
 accepturus est causam, vt hm̄i idoloꝝ vescat̄ immolatio-
 nibus, & magis ac magis in ꝑsumpra iã de idolis opiniõē
 q̄d aliqd̄ sint confirmabit̄. Id em̄ ædificabit̄ inq̄t, designat.
Et peribit infirmus frater in tua scientia, propter
quem Christus mortuus est. Erit nãq̄ alterius, cuius
 gra Christus mortē obiuit, occasio perditionis tua sciētia,
 hoc est, tua ꝑfectio. Siquidē Christus mori ꝑ fratre nil re-
 cusarit, tu vero nec cibo q̄dem & idolo thytis abstinēs, ne
 fratrē offendas. **Sic autem peccantes in fratrem,**
ꝛ percutientes conscientiam infirmam, in Chri-
stum peccatis. Non enim offendentes dixit, sed percuti-
 entes, vt hor̄ arguat impietatē: quãdoquidē alioꝝ sunt
 infirmioris cõscientiã ꝑcussores. Cū vero in Chr̄m, inq̄t,
 delinquitis, ad ipsum iniquitatis apicem, ꝑctm̄ ꝑuexit. Ve-

rum q̄ pacto id facinus in Christo admittitur? Nimis q̄
Christi corpus & mēbra sunt q̄ percelluntur. Et quā Chrs
ipse pprii sanguinis pfusione salutē ædificasset, istiusmo-
di percussores demoliuntur. Quapropter si esca scā
dalizat fratrem meum, non manducabo carnem
in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Mo-
re optimi præceptoris, ex se quæ dicit confirmat. Non em̄
si iure dixit quenpiã læserim, sed quis mō. Nec ab idolo-
thyis intulit abstinēbo, sed carne simpliciter. Vel si ea mi-
hi sit in esum concessa, neq; vnum alterum v̄e diem, sed in
vniuersum vitæ meæ. Id em̄ in æternū significat. Nec de-
mum vt perdā dixit, sed ne offendam. Cap. IX.

Non sum apostolus: non sum liber: nonne
Christum Jesum dominum nostrum vidi?
Qm̄ dixit, si cibus fratrem meū offendit, nequa q̄ car-
nem māducauerim in æternū, ne gloriari videatur vel in-
solescere, cogitur tandē aperire quēadmodum vel à con-
cessis cibibus cauerit, ne q̄rundā animū læderet, vel Chi-
sto ipso iubēte, vt is q̄ euāgelium prædicaret, de euāgelio,
hoc est, ab his qui ad fidē instruerētur, sumeret victū: ipse
tñ, si optio detur, malim equidē inedia cōfici, q̄ vt videat
à vobis quidpiã accepisse, sed mearū manuum opera, vitæ
mihi alimoniã comparo. Erant em̄ (vt videtur) apud Co-
rinthios præceptores nōnulli prædiuites & opulenti, qui
gloriæ ducerēt alios gratis instruere, molirēturq; vt Apo-
stolo ad ignominiã cederet, quæ sitis ex doctrina cibus.
Quare ipse animaduersa, cauebat ne victum à discipulis
sumeret, tamen si esset id ei permissum, mecum itaq; sic agi-
tur, inquit: Vos tñ nec idolothyis in retea abstinetis. Huc
tamen omnis orationis huiusce sensus redigitur: Nō sum
(inquit) apostolus: ne quis forte occurrens, inquirat: Pro-
pterea nulla sumis à discipulis alimenta, quia tibi vt agas
hoc non licet, vnde id infert, Quid illud: nōne & apostoli
cæteri victum à discipulis capiunt? Etiã inquit. Quid igitur:
Nōne & ipse ap̄us sum vt illi sunt? Scilicet. Nōne & li

Matth. 10

Actu. 20.

I. Cor. 4.

ber sum? hoc est, neminem habens qui me capere hunc vi-
ctum prohibeat. Et ne illud preterea obijceret. At in eo te
superant ceteri, quia viderunt dñm, sic infert: Nonne do-
minum Iesum conspexi, & omnium postremo vt aborti-
uo visus est & mihi? Permagnum est sane oculis deũ spe-
ctasse. Vestri enim (inquit) beati sunt oculi, quia videris q̃
nec prophetæ viderunt, nec reges. **Nonne opus meũ
vos estis in domino?** Quid tũ, inquiet aliquis, Si apo-
stolus es, & apostoli officio fungeris, necdum tamẽ apo-
stoli aliquod p̃ te tuleris facinus? Erat nanq; & Iudas apo-
stolus, & dominum viderat. Propterea Paulus vt hæc ob-
ijcienti occurrat, sic ait: Nõne opus meum vos estis? Sum
itaq; apostoli ministerio functus. Et quoniam rē sane in-
gentem iactauerat, adiecit, in domino, hoc est, nec mea id
quidem virtute, sed domini potentia egi. **Et si alijs non
sum apostolus, sed tamen vobis sum.** Nec equidẽ
me terrarum orbis profireor præceptorem, vobis tñ nõ-
ne apostolus sum? Cur ergo à vobis nihil accepi, à quibus
vt caperem maxime oportebat? **Nã signaculum apo-
stolatus mei vos estis in domino.** Hoc est, si quis
vult certior fieri vtrum apostolus sim nec ne, vos equidẽ
in argumentum mei apostolatus ostento. Et vos haud-
dubie estis, qui meum apostolatum & ob signatis & obfir-
matis. Nã apostoli opera, qualiacunq; sunt, in vobis insti-
tuẽdis iã patefecit. **Dea defensio apud eos qui me
interrogant, hæc est.** Quærentibus (inquit) certiores
fieri, vnde id liqueat me apostolum esse, vos ipse in meã
defensionem propono, quos vt ostendero à me cūcta fu-
isse edoctos, omnes propulso, qui me eiusmodi rogitant:
**An quid non habemus potestatem manducandi
& bibendi?** A discipulis scilicet victũ accipiamus: qđ est
factus, haud tñ hac ipsi licẽtia vtimur. **An quid non
habemus potestatem sororem mulierẽ circumdu-
cendi, sicut & ceteri apostoli & fratres dñi, & Ce-
phas?** Fœminæ vtiq; locupletiores sequebant aposto-

I. Cor. 15.

Mat. 13.

los, illisq; & necessaria subministrabant, & vacuos quibus
 vis curis reddebant, vt prædicationi duntaxat intenderet
 vires. Aduerte aut̄ quemadmodū omnium postremū po
 fuerit Petrum, vt eum cæteris arguat præstantiorē. Quid
 em̄ (inquit) alios commemorauerim, qñ quidem vel Pe
 trus ipse hoc factiter: Fratres aut̄ dñi, Iacobum dicit Iero
 solymorum episcopum, & Iohannē, & Simonem, & Iu
 dam. Hi nanq; carnis necessitudine erant Christo coniu
 cti, vt ex virginis sororib⁹ orti. Aut solus ego ⁊ Bar
 nabas nō habemus potestatem hoc operandi:
 Hoc est, num nobis non licet in otio vitā ducere, cibariq;
 à discipulis vel nil operantes: Barnabas aut̄ eo adiecit, qd
 eiusdem secum difficultatis participaret, quippe qui pro
 prio sudore sustentaret. **Quis militat suis stipendijs
 vn̄q;** Hoc est, proprijs sumptibus, cum milites oēs stipē
 dijs publicis nutriant. Apte aut̄ rei militaris induxit simili
 tudinē. Cōpetit nanq; vel apostolis ipsis militia, tum qd
 & periculis plurimis agitant, tum etiā quia sensibili oppu
 gnantur ab hoste. **Quis plātat vineam ⁊ de fructu
 eius non edit:** Ex vineæ similitudine ap̄li labores p̄ten
 dit, & summas calamitates & solitudinē patefacit. Neq;
 totum fructū inquit comedit, sed de fructu. Nec p̄terea qd
 quis ex eo fructu ditescat, sed quis non edit dixit, vbiq; cō
 monefaciens, oportere ad necessitatē non ad luxū cuncta
 requiri, nihilq; qd modū excedat deposci. **Quis pascit
 gregem, ⁊ de lacte gregis non māducat:** Nec qui
 dem qui vel oues v̄ edit, eas esitet dixit, vel lac totū abfor
 beat, sed de lacte comedit, arguens p̄ceptorem paucis cō
 tentum esse, & cibari necessarijs, oportere. Pastoris vero
 sub noīe, diligentiaē quandā p̄tendit & studij magnitudi
 nem, qd per p̄ceptorem sit in discipulos exhibendū. **Aut̄
 quid secundū hoīem hæc dico: an ⁊ lex hæc nō di
 cit:** Hoc est, non solū argumentis humanis hæc affirma
 uerim, nec vnū habeo à sacris l̄ris modo testimonium, af
 seuerauerim equidem haud dubie hæc deo placere, & legē

non humanā, sed diuinā esse que ista iniungit. In *Do-*
ysiem lege scriptum est, *Non alligabis os boui* *Deut. 25.*
trituranti, Quod vult Apostolus, abunde confirmat,
 ideog & boum inducit similitudinem. *Aliquid de bo-*
bus cura est deo? Dicit aliquis: Nū deo illa de bobus
 est cura? Ita sane, nec tñ adeo vt de his tulerit legem, sed ali
 ud quiddā ille prætendit ex hac in bestias indulgentia, vt
 Iudgos scilicet assuefaceret exerceretq; vt & ipsi magistro
 rum curam susciperēt, q̄ ex re certiores efficimur, quæcūq;
 de animantibus brutis in veteri testamēto narrant, ad ho
 minum conferri doctrinā. *An propter vos vtiq; di-*
cit? *Nā propter vos scripta sunt.* Vtiq; illud tanquā
 in re certiore adiecit, ne vllum auditori contradicendi lo
 cū relinq̄ret qm̄ in spe debet, qui arat, arare. Hoc ē,
 qui alios instruit, sub spe debet laborē mercedis insume
 re. ⁊ qui triturat, sub spe fructus percipiendi. A se
 minis ad aræ transit similitudinem. vnde & apostolorū
 sudores plurimos patefacit, & quemadmodum ipsi ijdē
 & arandi officio & triturandi fungantur. Et qm̄ qui arat,
 sola spe nititur, & qui triturat, iam fructus aliquid perci
 pit, ideo id intulit, & qui triturat, iam spei participat. Et ne
 quis occurrens id inquit: Num ipse apostolis pro tot sus
 ceptis laboribus cibum duntaxat in mercedem contule
 ris? sub spe addidit, hoc est, sub futurorum bonorum ex
 pectatione, ita vt illa speranda sint, dum interea & hi per
 vos nutriantur. *Sinos vobis spiritalia seminauimus,*
magnū est si carnalia vestra metamus. Hoc
 loco rei æquitatē ostendit, pinde ac si dicat: Nequaq; sunt
 pro nostris collatis in vos beneficijs paria, q̄ ipsi rependi
 tis præmia. Nos em̄ vobis spiritalia seminauimus. Nū igitur
 magnum debet videri, si vos contra redditis quæ car
 nalia sunt: cibū videlicet. *Si alij potestatis vestræ*
participes sunt, quare nō potius nos? Adulteri
 nos q̄ scdā designat hoc loco Paulus instructores, q̄ impudē
 ter & imperiose ab his dona p̄sentia exigebāt, & ideo nō il

lud expressit, quod alij vestra bona accipiunt, sed si potestatis vestrae participant dixit. i. si vobis dominant & imperant, & vt obsequentissimis seruis vtuntur, nonne longe magis & nos, qui verisumus apostoli, sumere à vobis vitæ necessaria deberemus? **Sed non vli sumus hac potestate.** Et si liceat nobis vt à vobis cibemur, nil tñ hac iumus licentia v si, ne ipsi offenderemini: cum vos interea nil prorsus ab idolo thyris abstineatis, ne alios irriteris, q̄ infirmioris sunt fidei fratres. **sed omnia sustinemus, ne quod offendiculū demus euangelio Christi.** Dixerit quispiā, idcirco aliquid nō accepisti, quia aliena ope nihil indiguisti, quinimo (inquit) vel in magna reꝝ angustia constituti, oīa toleramus, inediā videlicet, sitim, & nuditatē, ne aliquod offendiculū demus, q̄d. Græce ἐγκόμιον latine dicere significantius intermissionem possumus v̄ intercessionem, hoc est, vt nihil ipsi in euangelij prædicatione vel moræ, vel dilationis afferamus. **An ignoratis qm̄ qui sacra operantur, de sacrario edunt?** Non satis superioribus contentus testimonijs, ex lege & alia cōgerit, arguens quemadmodū sibi fas sit à discipulis vitæ necessaria sumere. Et qm̄ quod de boue triturante iam dixit, in rē suam diuenterat, asserit lege mandari apertius, vt victitent ex bonis sacrarij, qui sacra pertractant, leuitæ videlicet, qui pro gradu sacerdotibus erant inferiores. Nec sane dixit vt ex oblationibus ederent, sed ex sacrario, ne vel qui aliquid caperent, puderet accepti, perinde ac si ab hominibus alerent: vel qui impartirētur his sua, insolecerent. **Qui altari insistent, altaris sunt participes.** Hoc est, sacerdotes & sacerdotū primores. Cū autē insistent, inquit, assidua q̄dam prætendit seruitus. Non enim qui sacra sapiunt, dixit, vt ostendat vel in his esse modum seruandum, nec esse cumulandis pecunijs incumbendum. Nec à sacrificantibus dixit aliquid sumunt, sed altaris sunt participes. Oblata siquidē haudquaḡ de cætero erāt offerentium iuris, sed in sacrarij & altaris potestatē cedebāt.

Deut. 18.

Participes ed aut̄ dixit, quia immolatorum animantium sanguis in altare perfundebatur, adolebaturque ad seps & igni consumebatur. Carnis vero portionem sacerdos sumebat, pedusculum scilicet & armum dexterarum. Erant itaque holocausta stomata ipsa & sola altari & sacrario mancipata. **Sic** Christus præcepit euangelium prædicantibus, ut de euangelio uiuerent. Quod erat omnino fortius, postremum posuit. Quid multa inquit? Dominus ita iniunxit, leges faciens veteri testamento conformes. Et quemadmodum superius dixit de sacrario edendum, sic & hoc loco manducandum asserit, non ex discipulorum facultatibus, sed de euangelio, ne forte superbiant qui apostolos sustentarent. Neque enim inquit, tu his alimoniam subministras, sed propria quaedam industria, hoc est, euangelij enuntiatio apostolos alit. Et sane uiuerent dixit, non mercaturam exercere vel thesauros accumulare, proh dolor, ut facti sunt multi. **Ego autem nullo horum sum usus.** Videlicet neque pro allatis per me exemplis, nec pro veteris testamenti licentia, nec etiam pro Christi permisso, re vlla vestra sum usus, ut uictum a uobis acciperem. **Non scripsi hæc ut ita fiat in me.** Ne quis forte occurreret sic inquit, Quid illud si in presentia hac minus ueteris potestate, uti tamen in futuro est, & idcirco hæc iacturas, castigat mox quod antea protulerat, Haudquaquam propterea ad uos ista perscripsi, ut ita fiat in me, hoc est, ut aliquid a uobis accipiam. **Bonum est enim mihi potius mori, quam ut gloriam meam quis euacuet.** Malim (inquit) inedia confici, quam ut euacuet quis, hoc est, quam gloriam meam uacuum arguat. Et inanem gloriam uero, ut gaudij exprimat magnitudinem dixit, quam proculdubio afficiebatur ingenti, quod gratis euangelium predicaret. Sed dicit aliquis, haud dubie dolens id Paulus ac merens, animo iniquo ferebat, quod nihil acciperet. Ut itaque suspicionem hanc tollat, tamen inquit, a merore absum, ut gloriae ducam. **Si enim euangelium prædico, non est mihi gloria.** Necessitas enim mihi incubit. **Uæ autem mihi si non euam**

Matth. 10

gelizauero. Dicit aliquis, qd ais: Nihil prorsus tibi euāgelium cedit ad gloriā: sed quia gratis hoc prædicās, laudē vendicās: erit ergo præstātor tua hæc in euāgelio liberalitas: Absit inquit, Est quippe mihi iniuncta euangelij prædicatio, exequiq; & iussa obstringor. Quo fit vt haud quaḡ laudi mihi sit ascribendum, si perfecero iniunctum officiū. Quin potius vā mihi, si minus id exequar. Vapulandum em̄ mihi & multis esset, vt qui nihil pro dei præcepto iā peregissē. Gratis aut̄ euangelii prædicare, volū taria quædā est libertas, eoq; & gloriā promeret. Illud vero, ne cessitas mihi incūbit, vt nō liberū demat arbitrium dixit, sed vt suā exprimat animi promptitudinem, qua dei iniunctū prædicandi euangelij munus exceperit. Nec minus vt formidine teneri se arguat, ne pœnas luat, si iussa dei non exequat. **Si enim volens hoc egero, mercedem habeo: Si aut̄ inuitus, dispensatio mihi credita est.** Si mihi (inquit) isti iusmodi euangelij prædicatio demandata nō esset, obire m̄q; id muneris vltro, haud dubie mercedis plurimū vendicarem: Si vero illa mihi est nec postulanti cōmissa, perspicuum sane me haud sponte id agere, sed dñi mandatū cōplere. Id em̄ inuitus designat. Quocirca nihil mihi illud est vel liberalitati vel gloriæ accensendum: creditā siquidem dispensationē administro. Attende aut̄ quemadmodū non illud intulerit, videlicet si inuitus, mercedem non habeo, vt ostendat se prædicandi euangelij gratia habiturum mercedē, tamen si dñi exequat mandatū: alioqui absurdum foret, si apostoli oēs pro huiusmodi suscepto prædicationis munere nihil essent præmij accepturi: tamen si haudquaḡ tantundē futurū sit, vt is mereat, qui mercede & præmio, quanto is condonat, qui gratis euangelii prædicauerit. **Quæ ergo est merces mea: vt euangelii prædicās, sine impensa ponā euāgelium Christi, vt non abutar potestate mea in euangelio?** Hæc (inquit) est vtiq; merces huberior & laude nō indigna, vt non abutar potestate mea, hoc ē, vt

penitus vtar. Simplicē em̄ & intentiorē vsū, ab usum di-
 xit: vbiq; Paulus potestātē, pro bonis p̄sentibus nūcupat,
 arguens plane, & q̄ ad vitæ necessitatē hęc bona accipiūt,
 nihil delinq̄re. In euāgelio aut̄ dixit, vt ostendat eū q̄ euā-
 gelio insudauerit, non q̄ otio torpeat, accipere aliquid debe-
 re. Nā cū liber essem ex oibus, me in seruū addi-
 xi, vt plures lucrifacerē. Non mō (inq̄t) cū potestātē
 haberē, nihil accipiebā, q̄neriā cū liber essem & nulli obno-
 xius, nec ductus necessitate, me ipsum seruitute obstrinxi,
 nō vni cuiq̄ aut alteri, sed terrarū orbi vniuerso. Nec tanq̄
 adulator aliq̄s, vt morē alijs gererem, sed vt multis cōdu-
 cerē: q̄n̄quidem vt cūctis prodessem minus liceret. Et fa-
 ctus sum Iudæis tanq̄s Iudæus, vt Iudæos
 lucrarer. Quemadmodū cum Timotheum circumcidit. *Actu. 16.*
 Neq; em̄ Iudæus effectus sum inquit, sed tanq̄ Iudæus, vt
 arguat dispēlatione quadā fuisse per se id rei gestū, vt tūc
 circūcideret. His qui sub lege sunt, quasi sub lege
 essem, vt eos qui lege essent subiecti, lucrifacerē.
 Profelytos fuisse hos constat, q̄s cōparasset, vel Iudęos nō
 nullos: qui etsi fidē susceperāt, adhuc tñ à lege pendebar.
 Talē aut̄ se cuiq; exhibebat Aplus dispensatiōe quadā &
 arte, vt alios in viā reduceret. His qui sine lege erant,
 tanquā sine lege fui. Sine lege eos fuisse dicit, q̄ cum ex
 gentibus essent, nullā haberent Moysis legē, q̄lis Corneli-
 us fuit: vel forte Athenienses hos asserit, quorū infirmita-
 ti condescendisse est visus, cū ap̄d eos ex altari ignoto deo
 sacrato, concionatus de Ch̄o, non tanq̄ de deo, sed tanq̄
 de hoīe copiose disseruit. q̄ppe qui nondū vel audire tale
 quid potuissent, vel diuini mysterij profunditatē mēte cō-
 plecti, sed cū Christum existimarent fuisse in deum rela-
 tum, qualis apud eos Hercules habebat, & Aesculapius, &
 ceteri qui ex hoibus dii sunt facti. Tanq̄ autem vbiq; id
 circo adiecit, vt intelligas eum, non certo hęc animi iudi-
 cio, sed simulato egisse, vt eos pelliceret, vel ad veritatem
 accenderet. cum sine lege dei non essem, sed in lege

essem Christi, vt lucrificerem eos qui sine lege
 erāt. Ne forte existimes Paulū, cum apud eos qui lege ca-
 rerent concionaret, vel mentem immutasse, vel animo fu-
 isse à vera Chri religione alieno, sic infert, Cū sine lege dei
 non essem, hoc est, cum minime essem à lege diuina alie-
 nus, sed legē haberem, nec legem simpliciter, sed Christi le-
 gē. i. veteri legi p̄fero Christi legē. Cur illud? Vt qui sine le-
 ge sunt, lucrificiā. **Factus sum infirmis tanq̄ infir-
 mus, vt infirmos lucrificerē.** Vel quia à vobis, qui
 aīo estis imbecillo & facile offendimini, nil pro-
 posci in vitæ alimoniā, vel accepi. Vel quia tunc ip̄e infir-
 mior sum infirmis effectus, cū plane perspecta auditorū
 infirmitate, nil de filij & spūs diuinitate differerē. **Omni-
 bus factus sum oīa, vt oīno saluos nōnullos fa-
 cerē.** Quid multa? Oībus pro singulorū conditione & in-
 dulsi & condescendi, tãetsi minus confiderem cunctis me
 pariturū salutē, sed vt aliquos saluos redderem. quod sa-
 ne debet magis mirū videri, quippe cū haudquaq̄ sit ad-
 mirandum, vt quis maioris vtilitatis & fructus gratia, la-
 boris multū infumat. Sed illud debet haud dubie magnū
 existimari, cū parui cōmodi causa plurimū quis infudet.
 Omnino aut̄ adiunxit, vt p̄ceptores reliquos solaret: qui
 etsi oībus nequeant docendo pro eorū cupiditate salutem
 afferre, nil prorsus debeant inerti otio contabescere, cum
 vel paucis sint p̄futuri. **Hoc aut̄ facio propter euan-
 geliū, vt particeps eius siā.** Euangelij appellatione
 fideles exprimit, qui salutē sint p̄ euangeliiū assecuti. Quē-
 admodum & sup̄ius dixit de euangelio viuere. i. ex fide-
 liū ope vitā ducere. Vt igitur (inquit) cum fidelibus queā
 & palma & coronarum portionem sortiri, id ago. Neq̄
 em̄ mercedis spe vlla id ille agebat, sed vt Corinthijs per-
 suaderet fratrum gratia & supernorū bonorum expecta-
 tione, vel ingrata quæq̄ & iniucunda aggredierentur. At-
 tende Apostoli humilitatē. Qui cū int̄ ceteros fideles pri-
 matū teneret, horum se numero in bonis cælestibus par-

recipandis adiecerit, qui simplicē sunt fidem adepti. **Re-**
scitis quia qui in stadio currunt, omnes quidem
 currūt, vnus aut accipit brauiū. Cum dixisset fratri
 bus esse condescendendū, acrius illos coarguit seueritatis,
 perinde ac si inqat, neq̄ existimetis & si fidē Chriam ex
 ceperitis, & ecclesie stadiū ingressi iā sitis, satis id vobis ad
 salutē futurū: quē admodum neq; cursoribus ipsis in stadio
 cucurrisse sat est, nisi ad brauiū vsq; ptenderint. Quod etiā
 per vos attingat, erit totis virib⁹ annitendū, r̄acti in discrimi
 mine haud paruo versemini, ne illud vos cōprehendatis.
 q̄ vestræ q̄dam p̄fectionis p̄sumpta opinione, neglectis
 fratribus idolothytis ingurgitami. **Sic currite vt**
comprehendatis. Omnis autem qui in agone cō
 tendit, ab omnibus abstinet. Eo inq; vobis in eūdus
 est cursus, vt p̄posita p̄mia consequāmini. Quod vtiq; si
 ne charitatis p̄sidio, quā p̄fecto nullā habetis, fieri non
 p̄ōr: p̄sertim cum p̄fectiores vos ipsos existimetis, q̄d tñ
 est longe secus, q̄ppe qui nondū brauiū comprehendistis.
 Vt aut arguat magnum in modum hos imminutos, vt q̄
 bus ex ventris ingluuie & fornicatio & ebrietas insit, sic in
 fert: Qui in agone contendit, ab oibus abstinet. Neq; em̄
 est ad hoc temperandū, ab illo minus, sed ab oibus dixit.
 Pernoscite ergo q̄ longo sitis à brauiō interuallo, & mo
 dum p̄discite. i. temperantiā ip̄am, q̄ palmā emeriti, coro
 nemini, illi quidem vt corruptibilem coronam ac
 cipiant, vos aut in corruptā. Perinde ac si inqat, Quā
 rei hmōi pudere vos debet, si quidē corruptibilis illi coro
 næ gr̄a, oibus in rebus continentes se pr̄beāt, nō itidem
 ipsi egerimus, p̄ incorruptibili consequēda. **Ego quidē**
sic curro, non quasi in incertum. Hoc est, nil temere
 ago vt i vos consuecitis, q̄ idolothytis vescimini, vt alios
 p̄datis. Qd̄ sane p̄ vos cū inconsideratius fiat, in incertum
 haud dubie & frustra decurrit. Atq; Paulus optimi in mo
 rē magistri, sese in exemplū, p̄ducit. sic pugno, nō qua
 si acrem verberans. Habeo em̄ dæmonē ip̄m, & relu

be oēs hos inquit, sicuti & ppheta testatur, extēdit nubem
 in p̄tectionē eorū, & mare oēs trāserūt. ⁊ oēs in **Doy** *Psal. 104*
 se baptizati sunt in nube ⁊ in mari. Sūt em̄li Moyſi
 & nubis vmbaculo, & maris traiectu, effecti participes.
 Nā cū priorē Moysem transeuntem spectassent, fluctibus
 se cōmiserunt, cuiusmodi reitum olim gestæ figura & in
 nobismet cōtigit. Nā Ch̄o prius mortē obeunte, & pau- *Roma. 6.*
 lo post resurgente, eius mortē tum plane p̄ferimus, cum
 baptisimi aquis immergimur: tunc demum resurrectionē
 significamus, cum ex aquis educimur. Baptizati itaque in
 Moyse sunt, quia illi videlicet, ad figuram baptismatis &
 duce sunt vsi & p̄uio. P̄ferebatur vel ex eo tempore
 baptismati figura huiusmodi in nube, & in maris trāsgres-
 su. ⁊ omnes eandem escam spiritalem manduca- *Ex. 16. 17.*
 uerunt, ⁊ omnes eūdem potum spiritalem bibe- *Num. 20.*
 runt. Vt em̄ nos baptismi aqua p̄fusi, corpus dñicum mā-
 ducamus, sic & manna illi, mare traiecto, in esum sunt vsi.
 Et quēadmodum ipsi dñi sanguinē bibimus, sic illi r̄pen-
 tem ē percusso lapide aquā biberunt. Hęc quidem Paulus
 spiritali q̄dam differit sensu. Nam & si hęc sensibilia erant,
 haud tñ naturæ consentanea, sed spūs gr̄a gerebātur, quę
 gr̄a cum corpore vna & animas aleret, & ad fidē & credu-
 litatem induceret. **Bibebāt autem de spiritali con-**
sequenti petra: petra autem erat Christus. De esca
 quidē cum meminisset, nulla p̄terea indiguit assertionē,
 quā p̄ se satis pareret, nec quicquā esset à sui natura immu-
 tata. In potu vero, quia eius duntaxat subministrandi mo-
 dus immutaret, assertionibus vtiur, dicēs, Nequaquā lapi-
 des ipsius naturā potum hunc p̄stitisse, qui & si alias sca-
 turisse conceditur, spiritalis tñ alius lapis id om̄e opera-
 tur, id est, Christus. Consequenti autē eo dixit, vt ostende-
 rei Christum eundem hunc illis vbiq; assuisse, & miracula
 huiusmodi factitasse omnia. **Ueruntamen nō in plu-** *Num. 14*
ribus eorū beneplacitum est deo: prostrati enim
sunt in deserto. Esti amoris indicia pleraq; erga ludęos

ostēderit deus, nihil est in horꝝ maiorem in partem operi
 bus oblectatus. Non em̄ oēs sunt reprobati, sed plurimi.
 Cū aut̄ in pluribus inq̄t, designat idcirco nihil innumerā
 multitudinē p̄fuisse Iudeis, q̄a nullū ipsi erga bñficum de
 um amorē pratulerint. Cū vero p̄strati sunt dicit, repen
 tinā Iudæorꝝ pditionem & stragem & diuinitus in hos il
 lata supplicia patefacit. **Hæc aut̄ in figura facta sunt
 nostri, vt non simus ipsi cōcubitores malorum,
 quemadmodum ⁊ illi concupierunt.** Haud secus
 Iudæorꝝ tormēta p̄ferunt futurorꝝ figuras, ac in eos col
 lata bñficia p̄gtulere. Arguit aut̄ hoc loco Corinthios, nō
 mō cruciatū iri, sed acrioribus esse q̄ Iudæos p̄cnis afficiē
 dos: q̄n̄ quidem horꝝ facta nostri figurā expresserint. Nos
 vero rem ipsam verā, certiorēq̄ p̄feramus. Vtq̄ donorꝝ
 magnitudine alios ipsi excedimus, sic p̄cnis maioribus af
 ficiemur, si deum delinquēdo offendimus. Cum aut̄ malo
 rum inq̄t cōcubitores, om̄e malignitatis genus expressit.
 Siquidem ab ipsa concupiscentia vitiū quoduis emanat.
 Deinceps per species vitia ipsa edisserit, quia illi concupie
 runt alia, nimirꝝ carnem, deos priuatos: sicuti in sequenti
 bus Paulus patefecit horꝝ idololatriam. **Neque idolis
 seruietes efficiamini, quemadmodum nonnulli
 eorum, sicut scriptum est, sedit populus mandu
 care ⁊ bibere, ⁊ surrexit ludere.** Primū hos carpit, q̄
 idolothytis vescerent, oñditq̄ quēadmodum illi gula vi
 tio sint in idololatriā hanc ipsam, p̄lapsi. Choreis nāq̄ cir
 cavitulū constitutis & in p̄patulo irripudiātes ludebant.
 Sic inquit & ipsi in discrimine estis p̄æ vestra ingluuie, &
 immolationum esu hm̄di, ne in idolorꝝ cultum labamini.
 Vbi nam ergo vestra illa quam iactatis perfectio, quę ad
 idololatriā ducit: **Neque fornicemur, sicuti nonnul
 li eorum fornicati sunt, ⁊ ceciderunt in vna die vi
 ginti tria millia.** Rursum fornicationis hic meminit, &
 continenti castigatiōe dicta sua obsirnat, cuiusmodi for
 nicationis delictū, ortū ab ipsa ingluuie ducit. Quæret ali-

Exo. 32.

Nume. 25

quis, quonā tempore tria hæc & viginti hoīm millia occu-
 buerunt: Nempe cum ex Madian, mulieres Balaam cōfi-
 lio & instinctu, in aciem p̄dissent, Iudæorū iuniores ad se
 traxerunt, eosq; per concubicum & fornicationē vt Beel-
 phegor immolarent, puocauerunt, ceciditq; populus in
 acie. **Næque tentemus deum, quemadmodum**
quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus in-
terierunt. Indicat sane hoc loco Corinthios signa efflagi-
 tando deum tētassee. **Næque murmuraueritis, sicut**
quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab
exterminatore. Id ē, ab exitiali quadā dei potētia. Ostē-
 dit præterea eos nihil virilit̄ tulisse aduersum, sed murmu-
 rādo dictitasse, Quādo adueniēt bona, & mala cessabūt.
Hæc autem sub figura cōtingebant illis: scripta
sunt autem ad commonefactionem vestram, in
quos fines seculorum deuenerunt. Cum inq; hæc
 scripta esse vt instātis periculi admoneremur, Corinthios
 p̄terrefacit. Sūt em̄ nobis eo horribiliora quadā supplicia
 expectāda, q̄ maioribus sumus donati bñficijs. Quinetiā
 & sinē eis imminere oñdit. Neq; momēanea asserit futu-
 ra esse tormēta, sed sempiterna quadā, quæ post mūdi cō-
 summationem nos exceptura sint. Iam em̄ dei iudiciū il-
 lud, p̄ foribus adest, cum mūdi huius secula nacta sunt fi-
 nē. **Itaque qui se stare existimat, videat ne cadat.**
Rursum eos q ob suā scientiā supbirent, cōspicuos facit,
inquiēs: Etsi stabilem te pmanere arbitraris, cauēdum tñ
ne prolabaris. Quinetiā hæc tua stabilitas nihil habet in se
 firmitatis. Sigdem & si tibi cōsistere videris, nō tñ certo es
 gradu stabilitus. Vel si stabilis fueris, facilis est ex despera-
 tiōe casus. **Tentatio vos non apprehendat, nisi hu-**
mana. **Fidelis autē deus qui non permittit vos**
tentari supra id quod potestis, sed faciet cum ten-
tatione & prouentum, vt ferre possitis. Qm̄ his timo-
 rē iniecerat, cum diceret, **Qui se stare existimat, videat ne**
plabatur: Erāt em̄ molestijs & tētationibus plerisq; affe-

Nume. 21.

Nume. 16.
Iudith. 8.

ſti, ne forte dixerint, qđ nos territas? Qui & ſi tentationes
 q̄ multas tolerauimus, nequaquā tñ collapſi ſumus: Reſpon
 det, qm̄ nulla vos corripuit tētatio, niſi humana .i. exigua
 quæ dā & mediocris. Humanū em̄ ubiq; Paulus tenuē qđ
 p̄iā & exile appellat. Mox etiā hos conſolat ſuadēs, vt ocu
 los ad deū intendāt, vt q̄ veridicus ſit, & nil mentiat. Quip
 Matth. 11 pe q̄ ſit ea pollicitus, venite q̄ laboratis, & ego reficiā vos.
 Neq̄ itaq; ille vos ſinet vltra vires tētari, ſed inuadentem
 vos tentationē efficiat æqua p̄portione veſtris viribus re
 ſpōdere. Quin potius oīs tētatio noſtras ſuperat vires, ni
 ſi op̄e tulerit deus, feceritq; cū tentatione p̄uentū, hoc eſt,
 declinare tentationē noſ faciat, & liberos reddat, celerius
 ſcilicet p̄beat tentationis effugiū, ſimulac tētari cœpimus,
 ita vt ob repentinā liberationē oēm hm̄oi poſſimus tole
 rare moleſtiā. Vel facturus eſt (in q̄t), p̄uentū, vt ferre quea
 mus aduerſa .i. vt leuior nobis videat tētatio, & tolleratu
 facilior. Propter ea fratres declinate idololatriā.
 Poſt q̄ eos ſatus coarguit, ſolat tandē cū fr̄es appellat. Nec
 vltra eos, qđ fratribus obſeſſent ab idolothytis arceret: ſed qđ
 rem ip̄am improbet, & detractet, idolis dictitās id eſſe im
 molādo inferuire, celerēq; ab eiſmodi eſu ſecefſum ex
 poſcēs, declinate in q̄t. Ut prudentibus loquor, vos
 ipſi iudicate, quod prædico. Cum crimē in hos gra
 uius cōieciſſet, idolorū cultū appellās, quæ hi factitarēt, le
 nit breue id dictū & mitigat, fontesq; hoſipſos & noxios
 cōſtituit iudices, qđ ſane p̄prijs verbis, vt certis & veris ſi
 denter affirmat, pinde acſi in q̄at, Nil aliorū ope indigeo, qđ
 ea de re ſententiā ferāt, qđ potius velim v oſ ipſi vt ſapient
 tes iudicetis. Calic benedictionis cui benedicimus,
 nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Hoc
 eſt gratiæ actiōnis. In manibus nāq; illū habētes, gratias
 ei haud dubie agimus, qđ nri gr̄a ſanguinē ſuū effuderit, di
 gnatusq; nos ſi bonis ineffabilibus. Nō em̄ participatio
 dixit, ſed cōmunicatio, vt plus aliqđ exprimat, ſummā ſci
 licet cōiunſtionē, Qđ aut̄ dixit tale eſt: Sanguis em̄ iſte qđ

calice continet, ille est, q̄ Christi è latere p̄fluxit. Hunc ipsi cum sumimus, participamus, hoc est Ch̄o coniungimur. Nonne igit̄ vos pudet Corinthij, cum ad idolorū calicem ab hoc Christi decurritis poculo, q̄ vos ab idolis liberauit? **Panem quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?** Quod in patibulo minus iustitua it̄ dñs, quippe cuius neq; os fuerit contritū, hoc nostri ob gratiā cōfractus patitur. Quē em̄ frangimus inq̄t, Cōmunicatio autem corporis Christi est, eo intulit, q̄a quemadmodum corpus illud Christo vnitum est, sic & nos illi per panē hunc copulamur. **Quoniam vnus panis, vnū corpus multi sumus.** Cum communicatio corporis est, retulisset, compertum nobis sit, aliud esse q̄d communicat, aliud quod communicatur. Et aliud nūc, quod præstantius est, sic inquit, patefacit, idem nos sumus quoq; Christi corpus. **Quid em̄ est panis? & Christi corpus.** Quod autem huius participantes redduntur? nimirum Christi corpus. Non ergo multa sunt nostra corpora, sed vnum. Nam quemadmodū panis vnus è pluribus granis conficitur, sic & nos plures cum simus, vnū efficitur Christi corpus. **om̄es qui de vno pane participamus.** Cū itaq; vnum simus, quo pacto inter nos charitate seruata, non in vnum inuicem cohæremus, præsertim cum Paulus dicat, eo nobis dominus corpus proprium impertitur, vt sibi nos copulet, & nexu quodam mutuo reddat propinqui ores? At vbi prior illa carnis natura prauis est facinoribus corrupta, & vitæ cælestis effecta est expers, suam deus cōtulit nobis, nostræ assimilem quæ & peccato careret, & vitā largiret. vt eius effecti participes, & sibi admisceremur, & vitā ducerem⁹ innoxia. Vt pote q̄ vnū essemus cū Ch̄o corpus adepti. **Videte Israel secundū carnē: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?** A crastioribus (inq̄t) exemplis erudimini, intelligentes, q̄d p̄ vos gerit̄, idolorū præfert cōmercium. Secundū carnē Israēl dixit, vt arguat sc̄dm sp̄m & ipsos cōstare. Aduerte autē

Ioh̄. 19.

quemadmodum id fiat: De Iudæis nãq; nil intulit natura qđ de eo participaret, sed altaris sunt participes, dixit. in qđ qđ immolandum fuisset, impositum igni cōsumebatur. De Christi autē corpore haudquaq; res ita se habet, sed Christi corporis fuit participatio. Nō em̄ altaris sumus, sed dominici corporis ipsi participes. **Quid ergo dico quod immolandum sit aliquid: aut quod idolum sit aliquid:** Veritus ne videret̄ ægre tulisse, perinde ac si aliq̄ inesset idolis virtus, sic infert: Non eo vos ab idolis abigo, qđ si illa aut obesse queāt, aut pdesse, q̄ppe quæ nihil sunt, p̄sus. Sed qm̄ nullum deo offerret̄ sacrificium, vnde sic addit: **Si quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, et non deo.** Haud itaq; ad domini nostri inimicos tãto vos studio conferatis. nam si regia mensa om̄issa, ad fontiu & damnatorũ cœnã procurreres, longe haud dubie aberrares. Neq; eo qđ nocentũ illa, aut vtilitatem sit allatura, sed qđ ad iniuriam regiæ mēse id cedere videretur. **Holo autem vos socios fieri dæmoniorum.** Si em̄ qđ mysticæ mensæ participāt, cū deo ineunt sodalitatē, necesse est, vt qui dæmoniacæ participes fuerint, cum dæmonibus ipsis iungant consortia. **Quia non potestis calicem dñi bibere, et calicem dæmoniorum.** Qm̄ id nolo vos dæmoniorũ socios fieri, sub obtētu intulit castigandi, ne forte huiusmodi castigatio, si ex certa animi sentētia videatur prolata, contēptui sit, illud adiecit, inquit ens, Nō potestis calicem domini bibere. **Non potestis mensæ domini participes esse, et mensæ dæmoniorum.** Ex solis hũce nominibus, ab idolothyt̄ asserit abstinendum. **An æmulamur dñm nũquid fortiores illo sumus:** Vt pudorē Corinthijs iniiciat, apposuit Paulus, An deũ tentamus (inquit) & irritamus: cum vos cruciandi vim habeat, qđ ad eius aduersarios descuiuitis. Moxq; in absurdum sermonē prolabit̄, inquit̄, Num illo erimus fortiores: Meminit p̄terea & Mosaici dicti, in eo videlicet me irritauerũt, qui deus non esset, & ad irã me prouocauit

runt in idolis eorum. **O**ia mihi licent, sed non oia expe-
diunt. Ne quis forte id dixerit, cum cibum hunc & idolo-
thyta, pura conscientia sumpserim, sumendi equidem ha-
beo potestatem: Etiã inquit: Eo em̄ tibi oialicent, quia li-
ber sis à deo creatus: nil tamen confert hm̄i esus. Quan-
doquidem progrediendo idolis erit propter assiduã illo-
rum mensæ participationem obnoxius. **O**mnia mihi li-
cēt, sed non oia ædificāt. Nec tibi (inquit) prodesse id
potest, vt antea dixi, nec fratri tuo conducere. Siquidẽ nil
profus ædificat, sed potius demolit, & fratris fidem sub-
uertit. Itaq; si neq; tibi neq; illi contulerit, cur idolothytis
vescaris? **N**emo quod suũ est quærat, sed quod al-
terius. Nequaquã illud velim scruteris, vtrũ pura conscien-
tia manduces, sed vtrum fratrem ædificet, quod per te agi-
tur. Vbiq; Paulus vnum illud precipue commonefacit, vt
proximi sit q̄renda vtilitas. **O**mne quod in macello ve-
nit, māducate, nihil interrogātes, propter cōsci-
entiã. Cum multis argumentis confirmasset Apostolus
ab idoloz esse immolationibus abstineñdum, ne forte sint
cæteris in rebus adeo præter modum hi curiosi, vt q̄ vel in
foro venalia exponuntur, obsonia spernantur: veriti ne
vel illa idolothyta sint, sic inquit: Omne quod venit, man-
ducate, nihil venditores interrogantes vtrum idolothy-
zum sit necne, quod venditur, perinde ac si percussam sus-
spiciẽde conscientia purgare nitamini. Potest & hoc mō in-
telligi: Noli interrogare, ne cōscientia lædas. Forsitã em̄
rogando certior fieres idolothyzum esse quod venit, vnde
posset cōscientia tua offendi. **D**omini em̄ est terra
& plenitudo eius. Quid ni? Non em̄ demonum illa est. *Psal. 23.*
Terra itaq; poma, arbores, & animantia ipsa, & vniuersa
deniq; sub dei sunt potestate. Nil ergo natura ipsa im-
mundum fiet, sed pro singuloz sensu & mente, contami-
nabitur, habebiturq; pro inquinato, quodcumq; quis du-
xerit respuendum. **S**i quis aut̄ vos vocat infideli-
um, & vultis ire, omne quod vobis apponitur mād-

ducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Recte vultis positum est. Nam neque adhortandos eos, ituri ne sint ad cenam ab infidelibus acciti, nec dehortandos existimatis. Nihil autem percontemini, ne ob curiosam admodum investigationem, veteri idola videamini. Vestram preterea hanc conscientiam velim, & puram seruetis & inoffensam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Haud equidem quod officere possit, cibatum homini immolationum nunc interdixerim, sed eius gratia qui rogatus a te profitebitur, utrum idolothytum sit nec ne quod petieris, ne forte ille animi iactura affectus, existimet Christianos nihil idola exhorrere. Quod autem ab idolothytis, non tantum ab immundis, & a domino nostro alienis cauendum esse commonefaciam, ex eo quod dixeram liquet, Domini est terra & plenitudo eius, id est omnia quae illa complent inherenter. Vel aliter: Abstinetis (inquit) ab eiusmodi cibo: siquidem domini est terrarum orbis. Licet itaque vobis abunde ventrem explere. Vobis enim parent omnia, & nihil est interclusum. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Hoc est, gentilis cuius pietas hominis, nam forsitan (ut dixi) vel hic offendet, vel te ut ganeonem lurconemque iudicabit, & gulae deditum, vel idola suspicabit aequae sibi ac tibi grata esse & accepta. Ut quid enim libertas mea iudicatur aliena conscientia? Libertatem appellat, quod attentione, studio, & impedimento vacat. At namque, libere ipse & incaute cibum desumo, gentilis vero me (inquiens) condemnabit, commenticia sunt Christianorum facta: quippe qui etsi abominari se idola fateantur, vescuntur tamen libentius quae idolis immolantur. Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Equidem (inquit) dei ob gratiam rerum ab eo conditarum particeps sum effectus, qui me animo firmiori creauit & stabili, ut nihil ultra quam decet aduertam. Gentilis tamen maledictis me insectabit, asserens simulata me potius mente ab idolis declinare, quam

certo iudicio & gulæ vitio manducare quibus immolentur. Illud autem, pro eo quod gratias ago, eiusmodi est: Ipse videlicet deo grates retulerim, quod me præstantem adeo & sublimem effinxerit, tantumque Iudaicę humilitati præcellentem, ut nulla ex parte mihi noceri possit, alioqui (ut dixi) gentilis homo offendit, & mala mihi insuper imprecatur.

Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, oia in gloriã dei facite. Cuncta (inquit) per vos in laudem dei peragantur. Præsentia siquidẽ vestra hæc facta, deo ad ignominia, vel ad execrationem potius cedunt. Cibũ itaque quis vel potum, tum dei in gloriã sumit, cum vel nullius offenderit animum, vel id haudquã ventris & voluptatis gratia egerit, sed corporis in exercitatione virtutis seruandi. Demum cuncta quispiã ad dei gloriã operat, cum omni sublato maleficio, nec aliũ quẽuis, nec seipse prætulerit. i. cum neque ad hoĩm aucupandã gratiã, neque prauo aliquo animi affectu id agat. **S**ine offensione estote Iudæis & gentibus & ecclesiæ dei. Hoc est, nulli aliquã criminandi vos causam exhibete. Quod plane fiet, si neque Iudæũ, neque Græcum, neque fratres ipsos offendimus: ex his namque dei cõstat ecclesia. Attende autem quemadmodum postremos posuerit quos reliquos anteirent. Eĩnuero trahendi sunt potius ad fidẽ mali, quã insectãdi sint fratres. Ex eo autẽ immolationum esu, offendi cæteros patefacit. sicut & ego per oia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile ẽ, sed quod multis, ut saluifiat. Caput XI.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Quĩ ingens sane in eos coniecerat facinus, quippe quos & Græcorum iacturæ & Iudæorum obnoxios fecerint, seipsum in medium cõfert, ut arguat plane quod illis iniunxerat, factu esse perfacile. Quẽadmodum vero quod sibi in cõmodum cederet nil postularit, multis ex rebus perspicuum est, quas superius explicauit: ut illud, & factus sum oĩ- **1. Cor. 9.**
bus oia, ut omnes lucrifacerem. Et ex his præcipue, quæ

ROMA. 9. precaretur vt anathema esset pro fratribus. Mei ergo imitatores efficiamini, quemadmodum & ego ipse Christi. Nec tamen superbe id dictum existimes, sed ad se imitandum nos magis hortari. Nā si ipse (inquit) sum Christum sectatus, qui vt nobis vitā largiretur, suam neglexit, lōge magis à vobis sum imitādus, etsi quidē nō adeo vos ipse præsiterim, quantum ille, qui me bonitate quadā incomparabili, tum cæteros antecedit. **L**audo autē vos fratres, quod per omnia mei memores estis. Postq̄ de idolothytis sermonem absoluit, qui certe de rebus grauius habitus est, leuius quoddā impræsentiæ delictum castigat & corrigit. Solet em̄ grauioribus minora intermiscere facinora. Quę illa erant, si q̄ras: nimirum q̄ detecta & reuelata facie mulieres orabant, & prædicabant futura: quippe quæ tunc tps vaticinarentur, viri autē comā supplicando & vaticinando promitterent, vt qui philosophiē studerent. Quod sane Græcæ erat legis vel institutio, vel eius gentis mos patrius, & prisca cōsuetudo. Hos itaq̄ etsi prædicando antea castigasset, præsentī sibi paruerunt nōnulli, multi etiā in pertinacia p̄stiterunt. Eos itaq̄ quos sibi morigeros habuisset, hunc in modū alloquitur. **L**audo equidem vos, qm̄ mei in cunctis memoriā habuistis, tametsi vnum erat cuius eos insimulasset: sed ne capillum promitterent, nēve protenderēt comam, Vos tñ inquit, per oīa mei memores estis. Solet Paulus mitioribus verbis lenire, q̄s à vitijs sperat ad bonū traducere. 7 sicut tradidī vobis, præcepta mea tenetis. Liqueat ex his cum Paulum, tum apostolos reliquos haudquāq̄ omnia literis mādasse præcepta, quæ populis tradidissent. **V**olo autē vos scire, quod omnis viri caput est **C**hrīstus. Videtur ex insequenti oratione sermonem ad eos intendere, quos laudasset, tanq̄ traditionum suarū detentores, verum tamen pertinaces alios & inobedientes castigat. Omnis autē viri. i. fidelis, Chrīstus est caput. Sumus namq̄ fideles ipsi Christi corpus, non gentiles, quorū haudquāq̄

caput est Christus. Caput aut mulieris vir, caput
 vero Christi deus. Eo vir caput est mulieris, quia in
 eam imperiū habeat. Christi aut caput est deus, quia Chri-
 sti causa sit, vt pater filij. Nobis vero Christus ē caput, quia
 conditor nostri est, & quia suo ex corpore ipsi constemus.
 Pater aut deus, Christi ē caput, vt ipse qui eū genuerit. Si
 vero secundū humanitatem deum Christi caput dictum
 esse à cæteris dixeris, quemadmodū Christus ipse nostrū
 esse dictus est caput, nihil est hoc impiū dictū: siquidem &
 deus Christi pater esse secundū humanitatem asserit. Nam
 postquam nostri similitudinē dignatus est capere, & frater no-
 bis redditus est, & caput effectus, nil minus si humilitatis in-
 se nomen accepit, & quem habet secundū diuinitatem geni-
 torē, & caput habeat suæ humanitatis, tanquam suipsius, do-
 minū quidem & deū. **Omnis vir orans aut prophe-
 tans velato capite, deturpat caput suū.** Haudqua-
 quam Paulus assidue prohibet virū velare caput, nec nisi orā-
 dum sit illi, vel vt alicuiusmodi. Neque caput velatus dixit, sed
 capite velato. id est in capite habens, vt tollat non solum ve-
 ste caput velandi consuetudinē, sed capillo & coma. Quin
 etiā qui comatus est, aliquid in capite gestat, comam vide-
 licet. Verum quo pacto eius caput deturpat? Nempe cum
 princeps natus sit vir & potens, alterius se ditioni addicat.
 Caput namque obtegere, capiti est iugum imponere. Capi-
 tis enim velamen illud, seruitutis est signū, non potestatis.
 Vel aliter: Deturpat aliquis caput. id est Christum, qui suū est
 caput, & dehonestat, cum se imminuit, & peccatorum serui-
 tute obstringit. Merito quæri posset, cur crimini illud adscri-
 bat Apostolus? Signa data sunt viro & mulieri, alteri qui
 dem dominatus, alteri seruitutis, & alia eiusmodi plerumque.
 Illud vero, virum nullo velamine operiri, cum mulier capi-
 te sit operto, quo pacto in crimen etiā non sit adscriben-
 dum, quoniam quidem naturæ termini exceduntur, vt vir sit ca-
 pillo promisso & coma protensa, femina vero capite re-
 uelato, apertoque. **Omnis aut mulier orans aut pro-**

Act. 21.

phetans non velato capite, deturpat caput suū. Unū em̄ est ac si decaluetur. Erant (vt diximus) sc̄minæ, q̄ prophetandi donum haberent, q̄les Philippi filie extitere, & aliæ pleræq;. Vt q̄ pacto caput deturpat: qm̄ velut profugum eius caput & fugitiuum esse coarguit, qd̄ credita sibi à deo potestate desciuerit: Scito autē, quem ad modum vir: (vt diximus) int̄ orandum prophetādumq; prohibet ne velet: sc̄minā vero nō solum orationis & vaticinij tpe, sed opertā semp̄ esse deposcit. Id nanq; efflagitat, cum inquit, vnum em̄ est ac si decaluet. Nā vt decaluatio dedecet mulierē, sic capitis detectio hanc dehonestat: quo fit, vt si capitis operimētum sustulerit mulier, & simili ei appareat, q̄ comā detraxerit. **Nā si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieritonderi aut decaluari, velet caput suū.** Instat p̄terea, vt arguat capitis refectionē tonsuræ esse persimilē, pari turpitudine dehonestari. Per hæc insup̄ & q̄ dixerā añ, demōstrat semper videlicet sc̄minæ indecoræ esse, & si caput detexerit. **Vir quidē non debet velare caput suum, qm̄ imago ⁊ gloria dei est.** Rei huiusce causam priorē produxit, cū diceret, Christū habero pro capite, neq; illū esse volo velamine operiendū. Nunc vero secundū inducit, q; vir. s. dei sit gloria. i. sub deo constitutus, & dei imago. Oportet itaq; imperatoris maximi principē in imperatoris conspectu, cum magistratus insignibus apparere. i. capite libero & expedito. Id em̄ iudicio ē, rei nullius humanæ ditioni subesse hunc virū, sed perinde ac dei imaginē, cunctis imperitare. **mulier autē gloria viri est.** Id ē, sub viri est potestate. Necesse itaq; est, hāc ipsam cū seruitutis insignibus comparere, q̄ in capitis velamēto consistunt. **Non em̄ vir ex muliere est, sed mulier ex viro.** Etm̄ nō est creatus vir propter mulierē, sed mulier propter virū. Causas refert qbus vir mulieri p̄cellat. viri quippe ex latere deducta ē mulier, nec sc̄minę gr̄a vir, sed viri ob gratiā for̄a constat. **Faciamus em̄ (in**

Gen. 2.

quit) adiutoriū sibi. Quo ergo pacto velabit vir, qui rāto
 fit a deo honore affectus? Arripit em̄ mulieris figurā, nec
 secus facit, q̄ si diademate regio insigni accepto, eadē dein
 ceptis capite suo detecto, seruilē habitū sumat. Ideo de-
 bet mulier velamē habere supra caput suū, pro-
 pter angelos. Debet (inqt) superioribus de causis mu-
 lier supra caput velamen gestare. i. seruitutis insigne: et si
 alia nulla ratione, angelorū in pudore ducta, ne in illorū
 conspectu impudens appareat. Nā vt hmōi capitis vela-
 mentū, & oculos demittere, & affici verecūdia facit, & ser-
 uilē speciem seruare cogit, sic & capitis relectio impuden-
 tiā arguit, q̄ fidelibus ipsis, comitantibus angelis, abomi-
 nationi est. **Veruntū nec vir sine muliere, neq; mu-
 lier sine viro in dño.** Hęc ideo infert, quia multū viro
 contulit excellentiæ, cum mulierē asserit cū eo, ac per eum
 constare, & illi subesse. Ne itaq; viros vltra q̄ decet extol-
 lat, nec fœminas humiles prorsus efficiat & abiectas, sane
 inquit, in prima illa re: creatione sic actū est, vt fœmina
 constaret ex viro. Nunc vero nec vir oriū sine fœmina nisi
 in dño, hoc est, deo id permitte, & semen viuificāte, &
 vulaā corroborante. **Nā sicut mulier de viro, ita &
 vir per mulierē.** Mulier (inquit) ex viro, viro adhuc in-
 tegrū illud seruat, fœminā scilicet ex eo cōstare. vir vero p̄
 mulierem, quæ virilis videlicet sit ortus ministra. Vis em̄
 maior est seminis. Vir itaq; haudquaquā proprie ex mu-
 liere dicitur, sed ex parte nasci per mulierem: vtpote que
 viri ortum subministrauerit. De domino tamen Aposto-
 lus haud ita differuit, sed factus inquit ex muliere, veri-
 tus, ne si per mulierem dixisset, occasionem præberet hæ-
 reticis dictitandi, tanq̄ per canale aliquod, virginis vterū
 Christum transisse. Vel quia nullo viri congressu, sed fru-
 ctus duntaxat alui virginalis hic fuerit. **omnia autē ex
 deo.** Non viri id officium est, sed dei. Si itaq; cuncta dei
 potentia fiunt, qui de viris & fœminis statuit, nihil his cō-
 tradixeris, sed te morigerum exhibe. **Vos ipsi iudicate.**

Galat. 4.

Rurfus eos constituit iudices, ad voluntatem abūde cuncta confirmaturus. Decet mulierem non velatā orare deum. Hoc loco quod horrendum est admodū, infert, deo videlicet iniuriam fieri, si mulier oret capite reiecto. **Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidē si comā nutriat, ignominia est illi: mulier vero si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.** Cur viro coma prolixior ignominia datur? Quā mulieris speciem induit, & qui vt dominetur est conditus, insignia seruitutis admiserit. Mulieri autē gloriæ cedit densior ille capillus, quā proprium seruat & hæc institutum. Est em̄ honorabilis cuiq; suæ conditionis obseruatio. Quæret aliquis, Quid ergo necessarium est, linteum capiti velandi gratia superinducere, si pro velamine coma tributa est? Nimirum vt nō solum per fidē, sed volūtate etiam suam profiteatur mulier seruitutem. **Si quis autē videtur contentiosus esse, nos talē consuetudinem non habemus, neq; ecclesia dei.** Contentiosus (inquit) videtur istiusmodi dictis reniti, qd vtiq; nec bonæ mentis, nec sapientiæ indicium est. Cū em̄ Corinthij fucare hæc forte argumētis nonnullis vellent, enitebantur syllogismis & captiunculis indifferens id rei arguere: inquit itaq; Paulus, consuetudinem ipsi eiusmodi nullā habemus, vel contendendi, vel virilem enutriendi comā, dum mulier careat velamento. Neq; ipsa dei ecclesia. i. cæteri fideles ipsi. Quo fit vt non modo nobis obistere videamini, sed ecclesiæ ipsi. Ad verecundiā præterea auditores hæc dicta compellunt, ne quid præter apostolum consuetudinē factitent. **Hoc autem præcipio non laudans, quod non in melius, sed in deterius conuenitis.** Erat vetus quidem ecclesiæ mos, vt vel viri primates, vel magistratibus functi. Christi fide excepta, & in medium facultates conferrent, & cum inferioribus cæteris vna vescerentur. Vnde præ quadam prisca rei imitatione, etsi haudquaquā pari consuetudine, Co-

Corinthi ipsi statutis nonnullis diebus, & festis simul sacris my-
 sterijs epulabant, opulentioribus ad conuiuium inuitatis, &
 quibus arctior res familiaris suppeteret. Oris postmodum
 dissensionibus, ritus ille mirabilis, qui mutua charitate & Chri-
 stiana philosophia non modica constaret, sublatus est, nec
 ultra a Corinthiis seruabatur. Vt itaque hos corrigat, haec Pau-
 lus scribit. Et quoniam in castigando priori crimine plerisque ha-
 buerat sibi morigeros, laudo inquit vos, ait. Hic autem cum se res
 aliter habeat, sic infert: Hoc autem praecipio non laudas, hoc est,
 nequaquam vos laudo. Siquidem cum vos tanto pe de intermisso
 officio & pristina conuescendi consuetudine comonefecerim,
 oportuisse sane, ut recognito & castigato delicto,
 optima consuetudo reuocaret, & ad meliora fieret proue-
 ctio, & digniores illi conuentus renouarent. Vos vero con-
 tra diurnam illam & pristinam imminuistis consuetudinem, &
 in deterius conuenitis: hoc est, non conuiuendi gratia, sed con-
 certandi. **Primum quidem conuenientibus vobis
 in ecclesia, audio scissuras esse inter vos.** Haudquam
 confestim de mensa & conuiujs sermonem aggredit, sed pri-
 mum illis obiectione diffidiorum percussis, affirmat demum
 eo seorsum quoniam cibum desumere: quoniam in se maxime diffi-
 derent, et ex parte credo. Ne illud Corinthi obiectaret,
 quod mentiti sunt delatores, neque se credere id, prorsus dixit, ne
 illorum augeat ignominiam: Neque fidem penitus demere, ne
 increpasse hos temere videatur, sed ex parte inquit credo, hoc
 est paululum. Quin etiam par est non omnes, sed horum ali-
 quam partem, corruptam consuetudinem praeterisse. **Non
 oportet haereses esse.** Non enim dogmatum vel secta-
 rum haereses dicit hoc loco, sed de istiusmodi mensarum dis-
 sensionibus differit. Oportet autem illud, hanc habet signifi-
 cantiam, Aequum scilicet est, vel necessarium potius, mi-
 nus posse cum homines simus, recte omnia facere. Credo vero
 idcirco (inquit) ut quemadmodum & dominus dixit, necesse est
 ut eueniant scandala, videlicet cum improbi hoc in mundo
 versent, & bonis mali admixti sint, necesse est ut scandala

Matth. 18

sæpe contingant. vt ⁊ qui probati sunt, manifesti fiât in vobis. Vt, hoc loco non eo positiū est, p̄inde acsi causam reddat, sed vt rei finē designet, quæadmodum id multis ex locis p̄spicuum est. Nā ex superborū hoīm insolentia, hmōi cōiuiua dedignantū, probi & iusti innotescunt, hoc est, pauperes, q̄ a quo aīo tolerāt sui contēptū, cū prius nō esset eorū cognita tolerātia. Vel p̄bos dicit, q̄ concernandi seruarent consuetudinē. Nō em̄ oēs hanc soluerāt. Qui igit̄ hunc ritū soluissent, & si improbi viderent: eundem in q̄a tutati in postea sint, vt p̄bi & frugi arguunt. **Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam manducare.** Conuenius congregationē p̄fert & charitatē. Cœnā aut̄ dñicam, conuictum appellat, ad venerandæ illius dñicæ cœnæ imitationē, quam Chrs̄ cum discipulis egit, ob idq̄ & prandiū cœnā dicit, p̄inde acsi inquirat, Aduertite q̄li fueritis re priuari, dñicæ scilicet mensæ imitatione. **Unusquisq̄ em̄ suam cœnā præsumit ad manducandum.** Dñicam hanc cœnam effecistis priuatā. Si q̄dem q̄ diu fuerat cōmunis, & dñi esse dicebat̄. Sunt namq̄ & seruis dominorū bona cōmunia. Et qm̄ vestrum singuli præueniendo, pp̄riam cœnā edūt, ita vt pauperes haudq̄q̄ opperiant, sed seorsum & soli cibum sumāt, sc̄dastis, p̄fecto hanc cœnā: q̄ppe quā ex cōmuni & dominica, priuatam feceritis. **Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.** Em̄ uero pauper fame conficitur, crapulatur vero vir opulentus. Quo fit, vt duplici modo ea in re delinquat̄. Nam & inopes despiciuntur: & vos depasti, & cibo qui fuerat pauperibus parandus opleri, vino maderis. **Numquid domos non habetis ad manducandum ⁊ bibendum?** Videlicet si alijs cibum cōmunicare renuitis, cur non domi vescimini? **Aut ecclesiam dei contemnitis?** Cum em̄ dominicam cœnam in priuatā conuertitis, in ecclesia seorsum edentes, lo co ipsi infertis iniuriā. ⁊ confunditis eos qui non habent. Neq̄ em̄ adeo (inqt) curæ tenuioribus est, quod ci-

bum minus his impartitis, quātum moleste & grauiter fe-
 runt se ignominia affici, quod ipsi accubātibus vobis, &
 crapula plane distentis, nullas ipsi omnino arguant facul-
 rates habere. **Quid dicā vobis: laudo vos, in hoc
 non laudo.** Huiusmodi Corinthiorum crimine patefa-
 cto, mitiori vtitur ad eos sermone. Sigdem asserendi occa-
 sionem nactus, mille moribus dignū esse id facinus, mo-
 deratius tamen sic inquit: Laudo vos, haud equidem lau-
 do. Quod eo facit, vt pauperib^o placabiliores hos reddat.
 Quippe si eos castigādo acius & pertinacius momordis-
 set, in pauperes efferasset potius quā placasset, perinde ac
 si horum de causa ab se illi improbarentur. **Ego enim ac-
 cepi a domino quod ⁊ tradidi vobis.** Cur Paul^o my-
 steriorum hic meminit, & noctis illius, in qua Christus cœ-
 nam cum discipulis fecit: Nempe quia admodum erat ne-
 cessarium ad his persuadendum, vniuersos eadem mensa
 fuisse dignatum, vos vero contra vnigenitum & propul-
 satis & dedignamini inqt. Dicit aliquis, quonam pacto
 hanc a domino accepisse nos mensæ dixeris dignitatem,
 qui tunc & procul abesset, & persecutionem pateret? Vt
 intelligas vel hodierno die super mystica mensa, dominū
 hunc ipsum adesse, qui non secus ac tunc mysteria tradat.
**quoniam dominus Jesus in qua nocte tradeba-
 tur, accepit panem ⁊ gratias agens fregit, ⁊ dixit:
 Accipite, ⁊ māducate, hoc est corpus meū, quod
 pro vobis tradetur.** Reminiscere (inquit) quem admo-
 dum postremum id nobis mysterium dedit, & ea no-
 cte, qua erat paulo post occidendus, & proditorem habe-
 ret cōiuuam. Tu vero fratrē quibusuis rebus ducis dignū,
 præsertim cum instructus sis gratias agere, quales & Chri-
 stus ipse agebat, vt nos ad eam rem & formaret & instrue-
 ret. Facis ergo qd minus est his gratijs dignum, cū ecclesiā
 ipsam confundis, & alio famefcēte, tu debaccharis. Et id
 quidem cōmuniter cūctis præcepit: Accipite & manduca-
 te, corpus scilicet suū, quod oibus a que dispartiens, mori

destinasset. Ipse vero in cibo sumēdo tempore anticipato, neq; cōmunem hunc & cibariū panem in medium exponis, neq; eundem frāgis, vt multis det, sed tibi ipse reseruas. **Hoc facite in meam commemorationem.** Quid ait: Si defuncto filio, vel patri iā parentares, pculsu s sane conscientia fores, nisi legitima quæq; & celebrādis funeribus cōsueta pficeres, & pauperes conuocares ad cenā, at cum dñi es factururus memoriā, nec simplicem saltē mēsam vel cibum cuiq; impartiris. **Similiter ⁊ calicem postquam cenauit, dicēs: Hic calix nonum testamētum est in meo sanguine.** Erant apud veteres Iudæos calices, qbus sacrificio absoluto, brutorū animantium sanguinem offerebāt, phiala vel calice exceptum. Pro beluarū itaq; sanguine, q vetus testamētū designat, meū nunc pono, dñs inq; q nouum præfert. Nil tñ horrescas velim cū sanguinem audis. Nam si beluarū cruorem in veteri testamento admiseris, quāto magis diuinus erit p te admittendus: **hoc facite, quotiescūque bibetis, in meam cōmemorationem.** Quinetiā p calicem (inquit) vel mortē commemorabis, q̄ subiit dñs. Quo ergo pacto solus ppo tens debaccharis: Præsertim cum tremendus hic calix, pari cunctis conditione sit traditus. **Quotiescunque em manducabitis panem hunc, ⁊ calicem bibetis, mortem dñi annuntiabitis donec veniat.** Non secus (inq; r) debetis hac vos in re gerere, q̄ eo tpe agendum fuisset, q̄ & dñi vestri cœna conficiebāt, vt humi scilicet cubātes à Christo exciperetis sui corporis immolationem. Et Christi mortē annuntiabitis. i. adusq; eius scdm aduentum hanc præferetis. **Itaque quicūque māducauerit panem, ⁊ biberit calicem domini indigne, reus erit corporis ⁊ sanguinis domini.** Corinthios arguit, q̄a inopes aspernarent veluti indigne mysteriū huius participassent, nō secus q̄ id indigne sumpserit, sceleri erit obstrictus, q̄ si sanguinē ipm dñi fuderit. Nā quemadmodum constat, q̄ tunc dñm pupugerunt, non potādi gratia

Leu. 1. 4. 8

pupugisse, sed vt eius sanguinē funderent, sic & q̄ indigne
 hunc hausert, nullū ex eo fructū adeptus, frustra ac teme-
 re Christi sanguinem fudit. Atqui Iudęi regis chlamydem
 disciderūt, qui vero immerito sanguinis particeps fuerit,
 in cœnum suam animam mergit. Ita fit, vt non æqua ob
 id & Iudæis & indigne Christi sumentis sanguinem obue-
 niat ignominia. Vnde & corporis hic & sanguinis domi-
 ni reus efficitur, eritq; tanto obnoxius crimini. **Probet**
autem seipsum homo, ⁊ sic de pane illo edat ⁊ de
calice bibat. Consuevit Paulus cum aliqua de re sibi tra-
 ctanti, alia opportune differenda incideret, & hanc ipsam
 transigere: quemadmodum impræsentiarum, cum de mē-
 sa cœptus sit sermo, de mysticis etiam rebus incidente ser-
 mone, & mystica disputat: Vt pote quemadmodum sint
 necessaria, & bonorum omnium caput in eo cōsistere pa-
 tefacit, vt tersa & nitida conscientia, ad diuina mysteria cō-
 cedatur, inquitq; Neminem tibi in iudicem proposuerim
 præter teip̄m. Tua itaq; conscientia examinata discussaq;
 adito ea mysteria, non festis modo, p̄festisq; diebus, sed
 quouis tpe, cum purum te & dignum compereris. **Qui**
enim māducat ⁊ bibit indigne, iudicium sibi man-
ducat ⁊ bibit. Nec sane ob mysteriorū naturam id dix-
 rim, quippe quæ vitam in se & habent & largiunt, sed ob
 mysteria adēitium in dignitatem, q̄bus haud secus illa of-
 ficiunt, ac solent oculorū valetudine laborantibus, sol ipse
 obiectus officere. nō d̄iudicās corpus domini. Hoc
 est, nil prius disquirens, vel internoscens præsentis myste-
 rij magnitudinem. Nam si certiores essemus, quisnam &
 quantus sit ille qui nobis in conspectu adiacet, nulla ferme
 rei alterius ope indigeremus, sed solus ille & continēriam
 nobis & vigilātiā compararet. **Ideo inter vos mul-**
ti infirmi ⁊ imbecilles, ⁊ dormiūt multi. Argumen-
 to sint quæ vobis cōtingunt. Eo nanq; & mortes iam im-
 maturæ, & diuturni morbi oboriuntur, quia haudquāq;
 merito id mysterium sumūt multi. Quid de ijs qui adusq;

senectam ipsam optimā & inoffensam valetudinem seruānt. Nonne & hi criminibus obstringunt? At non modō presentia ista tormēta, quin & grauiora illa, & futura hos manēt, qui indigne mysterium illud adierint. Nos autem haudquāq̄ pœnis afficeremur, nisi essemus peccatis obnoxii, quemadmodum & insequens illud subsequit. **Quod si nos ipsos diiudicaremur, non utiq̄ diiudicaremur.** Nō em̄ si nos ipsos cruciatibus dixit afficeremur, sed si diiudicaremur dūtaxat, hoc est, ipsi nos ob praua facinora damnaremur, haud quidem in terrenis à deo dānationi addiceremur: sed euaderemus forsitan, vt presentia, sic & futura supplicia. **Dum diiudicamur autem, a dño corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.** Cum em̄ q̄d leue admodum est & factu p̄facile, nihil peragimus, tūc ipsi nos minus dānamus, eōq̄ nec laxiori erga nos indulgentia vtitur deus, quinimo hac in vita castigat, vt in futura misericordē se præbeat. Castigamur itaq̄ dū viuimus, nō excruciamur, sed à patre corripimur, ne cum mūdo. i. cum infidelibus postmodum condemnemur. Nā cum summæ sint deo curæ fideles, hic & pœnas tolerāt p̄ commissis. **Itaque fratres mei cum cōuenitis ad māducandum, inuicem expectate.** Rursum ad propositum de pauperibus sermonem redit. Facta nāq̄ tormentorū & mortis mentione, haudquāq̄ dixit alternis vicem reddite, sed expectate, arguēs plane om̄ibus esse communia, quæ in cœnam huiusmodi cōferuntur, oportereq̄ & cōmunem oīm expectari aduētum. **Si quis esurit, domi māducat.** Vrget haud dubie his verbis Corinthios, & pudere hos facit intolerātiæ: nec secus ad hos habet sermonē, ac si pueros aliq̄s & minoris ætatis alloqueret, qui esuriem ferāt molestius, improbatq̄ illorū ingluuiem, & ideo de ecclesia ipsa educēs, domum remittit, quod proculdubio haud mediocris est ignominia. **vt non in iudicium conueniatis.** Hoc est, in vestri iacturā & damnationem: Eo nāq̄ sunt hoīm iuncta commercia, vt per cha

tatem simul conuenientibus, afferant sibi inuicem utilitatem: sin minus, satius est domi se continere, q̄d non ea de causa infert, vt domi maneāt, quin vt eos ad decētiōres cōuērus alliciat. *Cætera autem cum venero disponā.* Aut em̄ hoc loco de alijs nonnullis apud hos delinquentibus differit, qui viuendi modo indigeāt, aut eadem de re mentionem nūc facit, perinde ac si dicat, par esse nonnullos ad hęc excusatione vsuros, velim tamen interea seruāda esse quę retuli, quod si quis aliud quidpiam habeat q̄d sit dicendum, in meum differat ad vos aduentum. Terret autem eos cum se asserit venturum, vt repressi ac frenati, mox corrigātur: sin autem, recte saltem se inuicē gerant.

Caput XII.

DE spiritualibus autē nolo vos ignorare fratres. Hoc est, de spūs sancti donis. Nā q̄ ex primatibus Corinthi essent baptisimi aqua pfusi, affatim spū sancto imbuebant. Qui & si humanis oculis minus pateret, suæ in opationis visibile aliq̄d edebat indicium, ita vt aut linguaꝝ varietate hi loquerent, aut vaticinijs & miraculis confirmaret spm̄ sc̄tm̄ se esse adepros. Erant itaq; in Christianos ob huiuscemodi spūs grām dissensiones obortæ nonnullæ. Nā q̄ maiorib⁹ essent donis affecti, superbia efferebātur: qui vero minoribus, his inuidebāt q̄ plus spūs accepissent. Erāt præterea vaticinatores pleriq; & prophetæ min⁹ veridici, q̄ à veris & diuinis haud facile discernerētur. Quæ omnia castigat Apostolus, & ea in primis quæ ad vates illos pertinēt & pphetas. *Scitis autem, qm̄ cum gentes essetis, ad simulacra muta. prout ducebamini euntes.* Vaticinatoris & pphete discrimen, pfert Apostolus, ingens, idolorum tempore, si quis cum futura prædiceret spiritu impuro percitus & detentus sic trahebatur, vt ab eo erat deductus & instigatus, nihil eorum gnarus quæ diceret, sed furens efferebatur: propheta vero haud ita se habet, sed mente peruigili, cuncta proloquitur: ita fit, vt id esse comperiat, inter vatem &

prophetā discrimen. Ideo notum vobis facio, quod nemo in spiritu dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Hoc præterea ad vācū internoscendū tibi iudicio sit, cū Iesu is maledixerit & execret: cōtra vero prophetæ illud est argumento, cum Iesu nomen bñdictis psequit. Dicer aliq̄s, Quid ergo & in catechumenis, & si sp̄m sanctum nondū acceperint, num Iesu nomen nuncupant? At nullus interea de his sermo habet, sed de fidelibus ipsis & infidelibus duntaxat facta est mētio, Quid dæmones? Et illi dñm & confitentur & nominant. Ita sane, sed cum vapulāt & coercent id agunt, q̄d haudq̄q̄ sunt sp̄ote facturi, si verberibus non vrgeant. **Diuisiones vero gratiarum sunt, idem autem spiritus.** Patet facta falli vatis, & veri, pphetæ iā differentia, de donis etiā sp̄s differit, vt eos corrigit & castiget, q̄ sp̄s huius sancti munerē grā inter se altercant. Et primum eū mitigat, q̄ id doleat quod minori sit dono affectus. Quid em̄ doles, inqt, q̄a non tm̄ acceperis, quantū alius quisq̄? Non enim id tibi ex debito soluitur, sed gratia & donum spiritus est. Quin potius velim, deo gratias egeris: qui cum nequāq̄ pro tuis meritis tibi sit ille obnoxius, aliquid tamen & tibi est gratiæ impartitus. Accedit etiam eundem dominum, in aliū quēdam, cui inuideras, id beneficij contulisse, q̄ & affecisse te cōstat. Neq̄ angelus tibi id muneris detulit, illi deus, sed idem inest vtrisque spiritus. **Et diuisiones ministrarionum, idem autem dominus.** Meminit hoc loco & filij, vtpote q̄ bonis nos donet. Ministrarionū aut̄ dixit, vt eum maxime consoletur, qui minus acceperit, ob idq̄ dolore afficiebatur. Is nāq̄ si donorum huiusmodi fieri senserit mentionem, quorum ipse minorem partem acceperit, forsā moleste id tulerit, quia sit ad eius doni participatiōem inferior habitus. Verū cum ministrarionum hic intulisset, quæ laborem præferunt & sudorē, haud sane iniq̄ animo tolerabis in eiusmodi sibi alios præferri. Diceret em̄ quis-

piam, quid doles, si deus aliū, tibi iā parcens ad laborē vo-
 cauit: **Et diuisiones operationū sunt, idē vero de-
 us qui operatur oīa in omnibus.** Hoc loco & p̄is
 meminit, qui in cunctis fidelibus q̄ peragenda sunt, ope-
 ratur. Habes præterea in his trinitatem ipsam absolutam
 plane atq; perfectā: donū videlicet, operationem, & my-
 sterium: quæ idem sunt, tamen si noībus differant. Paria
 nanq; sunt & æqua, q̄ à spiritu, filio, & patre tradunt. Ad-
 uerte quemadmodū spiritus prius meminerit, postremo
 patris: quod eorū gratia fecit, qui trinitatis seriē accurate
 disquirunt. **Unicuiq; aut̄ datur manifestatio spiri-
 tus ad vtilitatem.** Ne forte occurrat quispiā, inquis:
 Quid mihi, si idē est dñs, idem est spiritus, idē est deus, qm̄-
 quidem minori sum ipse gratia donatus? Respondet, v̄
 id tibi attulit vtilitatem. Manifesta em̄ spiritus signa sunt.
 Per hæc nanq; perspicuum erat, spiritū sanctum baptismo
 ablutos iā inuasisse, quid ergo doles? Si em̄ vel minori af-
 fectus es munere, sp̄m̄ tñ accepisse te cōstat. Tibi vero qd
 curæ sunt reliqui, si plus quidpiā gratiæ ceperint: alij qui
 dem per sp̄m̄ datur sermo sapientiæ. Qualē videli-
 cet Iohannes tonitruī filius erat sortitus, qualē & Paulus
 erat consecutus: alij aut̄ sermo scientiæ secundum
 eundem spiritū. Qualē adepti sunt pleriq; fidelium. qui
 etsi hanc sibi sapientiā comparassent, alios tamen nequi-
 bant instruere, cū per sōphiam hoīes imbuantur, quā pin-
 de ac Græci sōphiā quandam interpretant. .i. manifestati-
 onem & claritatem, q̄ dei recondita & arcana innotescāt
 & reuelentur. Rursum & spiritum eundem cōmemorat,
 vt dictū est, vt eos qui minus gratiæ accepissent, soletur.
alteri fides in eodem spiritu. Non dogmatum fides,
 sed signorū, q̄ vel montes cum edunt, traducendi vim ha-
 bent. alij aut̄ gratia sanitatū in vno spiritu. Hoc est,
 vt sanare quamuis ægritudinem queant & omnem mol-
 litiem. alij operatio virtutū. Is enim & peruicaces po-
 terit & inobedientes tormentis afficere, vt Elymam Pau-

Matt. 17.

Act. 13.

Q

Actu. 5.

lus excæcauit, & Ananiam sustulit Petrus. qua potestate carebit, qui sanandi virtutem non habuerit. alii propheta, alii discretio spirituum. Id est, qui interno scendi vim habeant, quis sit fidelium spiritalis, quis spiritu careat, q̄s propheta, quive deceptor. alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Magni sane apud Corinthios linguarum gratia habebatur, cui eo plurimum confidebant, q̄ prius fuisset apostolis tradita, ob idq; & alijs præstantior gratijs videbatur, cum esset inferior. Nam doctrinæ gratia longe est excellentior. Et simplex varijs linguis loquendi donum, plurimum antecedit linguarum interpretatio. Accommodatissime autem linguarum veritatem, genera nuncupauit. **Hæc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidēs singulis prout vult.** Rursum Corinthios consolatur, cum inquit, eūdem sp̄m oīa factitare. Quinetiam cum coerces & frenas, quē minus eiusmodi sp̄s delectaret partitio, dicēs: Quē admodum vult ille, sic facit. Tu vero quis es, cui sp̄s non placeant facta? Attende autem eorū gratia hæc dicta intulisse, qui spiritum sanctū impugnarēt, perinde ac si dicat: Nō em̄ vt ipsi vultis, sed vt ei libitū est, sp̄s agit: vt qui & dñs est & deus, neq; alterius ope indiget, sed ipsemet operatur, sicut & pater. Inquit em̄ de spiritu, q̄ operatur oīa in omnibus. **Sicut enim corpus vnū est, & mēbra habet multa, oīa autem membra corporis cū sint multa, vnū tamen corpus sunt, ita & Christus.** Cæterum corporis exemplo eos solat, qui eo mœrēt dolentq; quia minorem sint sp̄s gratiā affecuti. arguens nil prorsus ob id fuisse hos imminutos: q̄a quemadmodum corp⁹ vnū cum sit, ratione tñ inherentium sibi membrorum, multiplex videatur, sic & membra, & multa sunt, & vnū, q̄a simul corpus conficiunt. Vbi ergo horum discrimen? Vt vbinā quod magnitudine ipsa excedat, aut paruitate imminuatur, quippe cum in vnū coeant vniuersa? Hmōi igitur asserit Christum esse, id est, Christi ecclesiā, Qui cū

ecclesie caput fit, ab eo est ecclesie inditum nomen. Nam quemadmodum corpore & capite homo vnus efficitur, sic ecclesiam ipsam & Christum, tanq̄ pro corpore vno & capite ducens Apostolus, pro ecclesia Christum constituit. Dicit ergo, id ipsum nos omnes in ecclesia esse, tãetsi illa constet varijs ordinibus. **Etenim in vno spũ oēs nos in vnũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi.** Aperit hoc loco, ecclesiam corpori esse (quemadmodũ est exemplum asserũ) persimilem: atq; eodem sub spũ vniuersi baptismi lauacro sumus perfusi in vnũ corpus. i. vt vnũ corpus efficiamur. Neq; sub diuersis spiritibus, sed sub vno eodemq; sumus oēs baptismo abluti: quo fit, vt neq; ipse sim q̄ tu plus quidpiã cõsecutus: quippe qui in vno sumus corpore baptizati, vt corpus vnum efficiamur, tam Iudæi q̄ gentiles, tam serui q̄ liberi. Si itaq; homines tanto discriminẽ alienos coniunxit hic spiritus, longe magis & nos, cum in vnum sumus corpus redacti, nulla debemus tristitia remorderi, perinde acsi inter nos ipsi distemus. **7 omnes vno spiritu potati sumus.** Videtur hoc de spiritali & mystica mensa differere, pane scilicet & vino. Nam cũ spiritum dicit potum nobis ministrasse, patefacit vtrunq; sanguinem scilicet & carnem. Verum hoc loco quod verius est & certius, spiritus sancti aduentum designat, q̄ nos per baptismum, vel ante percepta mysteria, inuasit. Potati sumus haudquaquã aliter quam solent arbores à fonte aliquo irrigari. Vnus igitur spiritus & nobis potum contulit, & irrigauit, & vnum in corpus congescit. **Nam 7 corpus non est vnum membrum, sed multa.** Nil inquit miremini, cum etsi tanta multitudine ipsi consistemus, vnum simus corpus effecti: cui rei argumento est, humanum hoc corpus, quod etsi è pluribus mēbris consistat, vnum tamen esse, non multa, pro comperto haberi potest. **Si dixerit pes, qm̄ non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore:**

Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum
 de corpore, non ideo non est de corpore: Inducit &
 membra ipsa loquentia, & perinde ac iurgantia inter se, ut
 arguat vnum corpus non esse, tamen si gratias differamus.
 Deduxit præterea in medium corporis partes extremas,
 pedem & auditum. Nec pedem facit cum oculis discepta-
 tionem inire, sed cum manu, quæ se paulo superior sit. Au-
 ditum autem introducit cum oculo contendente, ut ostē-
 dat his inuideri solere: non qui maximum in modum ex-
 cellat, sed quia plusculum prouehitur. Ait igitur, Si isti-
 usmodi protulerit pes, quandoquidē haudquaquam sum in-
 termedium locum sortitus, quemadmodum manus, sed
 omnibus sum membris inferior, non ideo pars corporis
 sum: hoc est, non propterea quia manus sit illa, non erit ex
 corpore: Neque enim locus ipse vel situs, esse vel non esse
 corporis partem, effecit: sed coniunctio quædam, vel dis-
 iunctio. Item & si dixerit auris, cum oculus ipse non sim, eo
 prorsus abiectior, quo minus corporis esse pars queam,
 non propterea desinet esse corporis membrum: Quin po-
 tius cum locum teneat sibi à principio destinatum, pro-
 priam actionem exercent, erit proculdubio & auris cor-
 poris membrum. Quocirca qui tibi videris minorem fu-
 isse gratiam consecutus, obmurmurare iam desine. Es namque
 ecclesiæ membrum, quæ profecto Christi est corpus, tam-
 etsi inferiorem sortitus sis locum. Tunc vero desinas mē-
 brum esse, cum te à corpore ipso disiunxeris, auulsusque fu-
 eris ab ecclesiæ vnitatem. Tutare ergo huiusmodi vniionem
 & copulam, si cupis membri nomen seruare. **Si totum
 corpus oculus, vbi auditus: Si totum auditus,
 vbinam odoratus:** Cum fecisset oculi & pedis men-
 tionem, in super & auditus meminisset & manus, eosdemque
 & in excellentiæ induxisset & humilitatis sententiam, ita
 ut mæroris ex his plus illis quam consolationis iniiceret, ostē-
 dit impræsentiarum eiusmodi donorum diuersitatē con-
 ducere plurimum. Nam si corpus vniuersum ex membris

vno constaret, vbinā reliqua membra consisterent: Non
 te igitur pudet, tot membris sublatis, si duxeris vnū te in
 cetera eminere & solum: **Hunc autem posuit deus**
membra, vnumquodq; eorū in corpore sicut vo-
luit. Magnum in modum Corinthios frenat. Quia cum
 deum pronuntiaffet sic voluisse, p̄scripsissetq; singulis mē-
 bris proprium locum (id enim significat posuit) neq; pe-
 dem cum inferiorē habeat locum, debere id ferre animo
 iniquiore, quando quidem deo sic placitum est, idq; pedi
 conducatur postremū fuisse locum fortitum: neq; caput ex
 tolli, quia arcem teneat corporis. Id enim diuino ex mu-
 nere, non sua virtute effectum est: sic dici de ecclesia po-
 test, in qua inferiorem esse hunc voluit, illum vero superi-
 orem. Oportet itaq; & qui humilior est, sua sit conditione
 contētus: & qui sublimior, nil efferatur. **Quod si essent**
omnia vnum membrum, vbi corpus: Hunc autē
multa quidem membra, vnum autem corpus,
 Attende Pauli sapientiam, vti ex rebus quæ animi vident
 præferre pusillitatem, ob huiusmodi (vt ita dixerim) va-
 rietatem donorū, & nullā bonorū æqualitatem, hos ipsos
 comprimit, castigatq;. Nā si nulla fuisset membrorū diuer-
 sitas, neq; corpus vnū constare potuisset. Vno autē corpo-
 re non existente, neq; æqualitas illa (vt diximus) in partiē
 dis honoribus staret: nunc autē æque omnibus honos de-
 fertur, qm̄ in vnum desinūt vniuersa. Ex membrorū itaq;
 diuersitate, vnum conficitur corpus. Ex vno autē confe-
 cto sic corpore, decoris plurimū mēbris omnibus inest,
 adæquatio quædā & paritas, quem ob decorē cuncta ad-
 nitūtur ad corporis vnus perfectionē. Inquit enim: Vnū
 estis corpus, membra autē plura. **Non potest autē dice-**
re oculus manui, operata tua non indigeo: aut ire
rum caput pedibus, non estis mihi necessarij. Ca-
 stigatis qui minoribus essent donis affecti, nūc ad eos ser-
 monē diuertit, qui maioribus acceptis, contra inferiores
 acrius insolescerent, ait namq; quemadmodū oculus ob-

ijcere huiusmodi cæteris mēbris nequit, vestra opa haud-
 quaquā indigeo (si quidem vel vno aliquo membro defici-
 ente, vniuersum claudicat corpus) sic neq; his qui prestan-
 tiori donati sunt gratia, licet in eos efferrī, qui minorē ac-
 ceperint. Opus em̄ his habent. quippe qui facere satis per
 se condendæ ecclesiæ nequeant, nec fruere soli hanc pos-
 sint. Bene aut̄ posuit, potest. Nā etsi id maxime velint, se-
 cus tñ rei natura se habet, q̄ perfici sine alteri^o ope queat.
**Sed multo magis quæ videntur membra infir-
 mioza esse, necessaria sunt: & quæ putamus igno-
 biliora membra esse corporis, ijs honorē abun-
 dantiorē circundamus: & quæ inhonesta sunt
 nostra, abundantiorē honestatem habent.** Ar-
 guit hoc loco quemadmodū necessaria sint q̄ minora vi-
 dent̄. Apparent siquidem tenuia esse, cum minus sint. Ve-
 rum quæ nā sunt illa? Nimis q̄ infirmiora vident̄ & turpia,
 magis necessaria tñ hæc sunt. Nonnulli aut̄ genitalia mē-
 bra hæc esse dicunt, quæ etsi inhonesta & pudenda viden-
 tur, adeo tñ sunt necessaria, vt sine his constare vita non
 possit. quinetiā illa recondimus, vt honesta sint. Nam etsi
 nudo prorsus sit quispiā corpore, ea tñ nudari non sinit.
 Pleriq; etiam infirmiora hæc & necessaria, oculos dicūt:
 qui cū pusilli sint, & reliquis membris infirmiores, maxi-
 me tamen sunt necessarij: Ignobilia vero & inhonesta,
 pedes esse: vnde oculis plurimum per nos curæ impen-
 dendum esse, vt imbecillis & parum munitis, affirmant. Et
 ad pedes ipsos tegēdos studij plurimū adhibendū, vt in-
 offensi seruentur, tamen si postremi sint & humi iacentes,
 & ignominiosi appareant. Possunt igit̄, hæc tribus modis
 intelligi, vt dicas scilicet infirmiora esse & necessaria, vt
 oculos: ignobilia, vt pedes: inhonesta, vt pudenda. **Ho-
 nestas aut̄ nostra nullius egent.** Ne huiusmodi (in-
 quiens) quispiā occurrat, Quonam fieri id iure potest, vt
 prouidendum sit inhonestis & turpibus, & nulla honesti
 per nos ratio habeatur? Haudquaquā (inquit) honesta nra

nos paruifacimus, quippe quæ nulla alterius indigeat ope, & naturalem habeant in se decorem. Sed deus temperauit corpus. Si itaq; illud commiscuit deus, & temperamento quodam condiuit, & vnum è pluribus membris confecit, vbi ergo in vnico hoc vel magnitudo dari, vel paruitas potest: ei cui deerat, abundantior è tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore. Non inhonesto dixit & turpi, sed cui deerat. Nã nil est vñ informe natura, vel inhonestum. Abũdantiorem inquit, concedi honorem oportere ei membro, quod mancũ sit, & additione indigeat: perinde ac si inquirat: Haudquaquã velim supbias, si maiori sis honore affectus, moxq; & causam infert, ne schisma scilicet in corpore sit. Nã si hæc corporis membra partim natura, partim nostra regant prudentia, partim vero haudquaquã nostra cum cura, tum studio digna habeantur, abinuicem haud dubie discident: quãdoquidem nec vinculum ferre nec copulam possint: quibus discissis, & mēbra reliqua offensum iri necesse est, vt pote quæ in varias partes diuisum corpus sint habitura. Nolite ergo, qui præstantioribus estis donati muneribus, minoribus insultare: ne illis diuulsis, & vos simul iacturam necessario patiamini. sed in idipsum pro inuicem sollicita sint membra. Nec solũ (inquit) curãdum erit, ne membra ipsa rescissa abscedant, sed vt ingens in sit & charitas, & animorũ coniunctio. Quinetiã maiorẽ curam suscipiat, quod maius fuerit, & minoribus rebus inuigilet. Nec temere, sed in idipsum sollicita sint, hoc est, vt eiusdem prouidentie, quæ pro maiori adhibeat, & minor sit particeps, ex eaq; vel capiat fructũ: ita fiet, vt cum talo spina inhæserit, vniuersum sentiat corpus dolorem & curationem adhibeat. Nã & caput inclinat, flestit simul & dorsum, venter & fœmora cõtrahunt, intuëtur oculi accuratius, & educere manus quod talo inhæserat studet, eadem cura & reliquis in membris seruabitur. Et si quid patitur vnũ membrum, cõpatiuntur oĩa mēbra,

siue gloriatur vnū membrū, congaudent oīa mēbra. Arctior illa membrorum coniunctio cōmunes facit, vti aduersa, sic & successus. Sic igit talo (vt diximus) ipso affecto, oīa mēbra cōdolent. Caput vero si coronei, & reliquis mēbris gloria inerat, & hilaritas quedam. Si pulchri sint oculi, & reliquum corpus decorent necesse est. Vos autē estis corpus Christi, & mēbra de mēbro. Ne forte dixerint aliq, Quid nostra interest membrorum hęc cōparatio? Respondet, Et vos quidem estis Christi corpus, Quod cū soli nequirent perficere, nisi & ceteri orbis terrę fideles vna affuissent, adiunxit & mēbra. Quæ etsi minus integrū conficerent corpus, mēbra tñ præ se ferrēt. Et hęc de membro, hoc est, non membra vniuersa, sed membrorum pars aliq̄ existebat. Et quosdā quidē posuit deus in ecclesia, primū apostolos, secūdo prophetas. Cum hoc statuerit deus, cur deo obsistis? Proponit autē ille apostolos, tanq̄ bonorum omnium duces, deinde prophetas subiecit, non veteris testamenti: illi quippe ad usq̄ Iohannis tpa, Christi aduentum prædixere: sed eos dixit, qui post Christi aduentum in nouo testamento futura denuntiauerunt, quales Philippi filia extitere, qualis & Agabus ille, quales aliq̄ fuere innumeri. Abundabat enim singulis in ecclesijs eiusmodi spiritus gratia. Primum autem & secundo, ideo posuit, vt cum postremo linguarum gratiā posuisset, cōprimat, qui ob eam efferebantur. tertio doctorēs. Propheta quidem idcirco doctorē dignitate præcedit, quia spū percitus, futura prænuntiat: Doctor autē & sponte multa ediscit, eorūq̄ & tertium locū obtinuit. Deinde virtutes, exinde gratias curationum. Virtutes namq̄ morbo affectos, sanitati restituēbāt, & aduersarijs inferebant supplicia. Sanādi vero gr̄æ bonam duntaxat reddebant valetudinem, ideoq̄ his virtutes proponit, his tñ vtriusq̄ doctor ille verus præferit, qui eloquentia & alijs vitæ actionibus ceteros instruit. opitulatiōes, gubernationes. Hoc est, sustentare infirmos, & gubernare

Matth. II.

Actu. 21.

Actu. II.

vel sustentare quæ fratrum sunt. Quod & si nostræ diligē-
 tiæ sit, dei rñ esse id munus asserit, suadens quemadmodū
 gratos se erga deū exhibeant, illiq; intendāt animum, nec
 quoq; pacto superbiāt. genera linguarum. Eo postre-
 mo linguarū gñā posuit, vt eos coerceat, q̄ in eiusmodi lin-
 guarū varietate nimium insolescerent. interpretatiōes
 sermonum. Nunquid omnes apostoli, nunquid
 omnes prophetae, nunquid omnes doctores, nū-
 quid omnes virtutes, nunquid omnes gratiam
 habent curationum? nunquid omnes linguis lo-
 quuntur? nunquid om̄es interpretantur? Qm̄ par-
 erat, vt q̄ minus gratiæ accepissent, eo maiori afficerentur
 dolore, q̄ & maiora sunt, & minora dona enumerata &
 patefacta. Rursum inferiores ipse solat, sic inquit, Quid
 enim doles, quod minus sis forsan pphetandi gr̄am asse-
 curus? Illud equidem te clam habeat nolim, deesse, ppheta-
 tæ cuiq; qd̄ ipse sis nactus: qd̄q; alteri insit, carere & alium.
 ita fit, vt illud vobis putile sit, & satius longe his donis esse
 contentos, quæ iam acceperitis, vt q̄sq; pximi ope indige-
 at. **Æmulamini autem charismata meliora.** Argu-
 it hos tacite, vel causam præbuisse, q̄ minus spūs dona ac-
 ciperent. Nā cum æmulamini dicit, studium exigit, & ma-
 iorē quandā in cōparandis spiritalibus cupiditatem. Nec
 maiora dixit, sed potiora, hoc est magis vtilia. **Et adhuc
 excellentiorem viam vobis demonstro.** Post hæc,
 idē adhuc illud significat, si pr̄sus æmulatores istiusmo-
 di estis donorū, aperiam equidem vobis præstantiorē quā-
 dam viam & excellentem, quæ vos ad hæc dona perdu-
 cat, charitatem videlicet. **Cap. XIII.**

Slinguis hominum loquar ⁊ angelorū, cha-
 ritatem autem non habeam, factus sum ve-
 lut æsonās, aut cymbalum tinniens. Haud
 quaq; his viā mox aperit, sed hāc longe prius linguarū gra-
 tiā p̄stare oñdit, quæ ipsis potior videret: ita sane & opta-
 bilē præ ceteris donis esse hāc patefacit. **Linguis aut̄ hoīm**

dicit, q̄ vbiq; terrarū sunt. Neq; his contentus, & aliā quā
 dā adijcit excellentiā, angelorū inq;ens linguis. Neq; id q̄-
 dem q; angeli linguas habeant dixit, sed melius quiddam
 & præsātius volēs exprimere, q̄d humanas excederet lin-
 guas. Siquidē potentia quā dā intelligendi, q̄ inuicem di-
 uina cōmunicant sensa, angelorū est lingua: cui ex nostri
 ad verba p̄menda organi huius similitudine, nomen indi-
 dit: Quē admodū alibi, vt illud, inclinēt om̄e genu cælesti-
 um. Quibus & si neq; ossa insint, nec nerui, intentius t̄m p̄
 hæc illorū expressit obsequium. Factus sum tanq̄ æs sonās,
 hoc est, vocē q̄dem emittēs, frustra autē loquens. Et mole-
 stus cū sit, nemini p̄dest, q̄a charitas Chr̄us. **Et si habue-
 ro prophetiam, ⁊ nouerim mysteria om̄ia, ⁊ oēm
 scientiam.** Haud simplicem, inq; hic, p̄phetiam, sed eam
 quæ cū excellentior sit, oīa mysteria teneat. Attende autē
 quemadmodū in ipso linguarū ḡne nihil dixerit inesse vi-
 litatis: in p̄phetia vero mysteriorū oīm asserat contineri
 cognitionē. **Et si habuero omnem fidem.** Ne singula
 differens molestus appareat, ad parentē ip̄am & oīm fon-
 tem fidem deuenit, & eā quæ integra sit & sincera. ita vt
 montes transferam, charitatem autē non habue-
 ro, nihil sum. Qm̄ p̄ magni apud rudiores habet, vt mō-
 tes transferri aliō possint, ideo & rei huiusce fecit hic men-
 tionem, inq;ens: Non solū fide fieri vniuersa hæc posse, qn̄
 vel fidei parte exigua, vt i & dñs asseuerat transuehi mōtes
 posse, si fides inerit, ait nāq;: Si habueritis fidem vt coccum
 finapis &c. Attende autē quemadmodū p̄ prophetiā & fi-
 dem oēm sit gr̄am cōplexus Apostolus: qn̄ quidem mira-
 cula ipsa vel verbis vel opere consent. Neq; si charitate ca-
 ream dixit, tenuis sum & abiectior, sed nihil sum profus.
**Et si distribuero in cibos pauperum omnes fa-
 cultates meas.** Neq; eīm si partem substantiæ meæ con-
 tulerim dixit, sed facultates oēs. Neq; simpliciter si dederō
 intulit, sed si in cibos pauperū distribuerim, vt in impendē-
 dis pecunijs diligentior insit dispensatio. ⁊ si tradiderō

Philip. 2.

Matth. 17

corpus meum ita vt ardeam, charitatem aut non
 habuero, nihil mihi prodest. Nō vt moriar dixit, sed
 qd oim est visum grauissimū, vt viuens ardeam, neq; id qd
 aliquā affert sine charitate vtilitatem. Dicit qspiam, quo-
 nam pacto poterunt charitate sublata dispensari in alen-
 dis pauperibus facultates? Rndendum ad illud Apostolū
 pre non existente, eā posuisse quæ cōstet, quē admodū cū
 inqt, Siue angelus, siue nos aliud euāgelizabimus, præter
 id qd accepistis, cum neq; angelus, neq; ipsemet Paulus ali- Galat. 1
 ud erat euangeliū pdicaturus, q̄ prædicasset: & alibi item
 multis in locis. Hæc aut dicit, vel qa impartiri aliquid sine
 charitate tunc possumus, cū nulla in egenos miseratione
 id agit, sed hoim gratia conciliandi bñuolentiam. Tunc ve-
 ro charitatis id gratia fiet, cum quenpiam cōmiseratus ali-
 quis, perinde ac incensus & ardens, id officij munus exeq-
 tur. **Charitas patiens est, benigna est.** E differit ita-
 q; & charitatis indicia, & patientiā in primis, pponit, toti⁹
 philosophiæ radicē & fundamētū. Græce nāq; μακροθυμοσ,
 id est, patiēsis appellat, q̄ longioris fit aīo, hoc est magno:
 & dici latine magnanimus pōt: ex eo est & μακροθυμία, id ē
 magnanimitas. Et qm̄ nōnulli sunt nō ad philosophandū
 hac animi magnitudine vsi, q̄les hi sunt q̄ alios se incessen-
 ter irridēdo & cauillādo ludificant, p̄inde ac si his artibus
 patientiā præferant, eorū & irā puocant potius q̄ leniant
 tolerādo. Propterea benigna (inqt) ea charitas, haud secus
 ac si dixerit, Seruāda est in oēs charitas, benigneq; ac tolerā-
 ter ferendi sunt, q̄ iniuria nos ipsos affecerint. Hæc aut eo
 intulit, vt eos mordeat castigetq; q̄ Corinthi essent & mo-
 ribus prauis imbuti, & subdolis. **Charitas non æmu-
 latur.** Hoc est, nemini inuidet. Pōt nāq; patiēs esse qspia
 & liuore duci, qd tñ charitas ipa, prsus defugit: qd eo intu-
 lit, vt Corinthios nōnullos castiget, q̄ inuidiæ essent crimi-
 ne huiusce obstrikti. **Non agit perperā.** Hoc est, nō est
 petulans, non inconstans, qn seipsam stabilē reddit & cō-
 tinentem, περπερῶσ cñ græce, instabilis est & leuis, & mētis

inops. Et hæc in eos intendit, q̄ leuitate quadã & incõstantia pleraq; innouarẽt. **nõ inflatur.** Concedi potest, bonis his oĩbus supius explicatis fuisse quenpiã forte potitũ; q̄bus partis, sup̄bire tñ eundẽ & intumescere, cuiusmodi vitio vacat charitas ip̄a, quã & humiles reddit, q̄ bona hæc cõpararint. Hæc sane Paulus intulit, vt elatos arguat & insolẽtes. **nõ agit turpiter.** Hoc est, nõ inflat. Quinetiam vel inhonestata tormenta haudquaquã ducit, p̄ ignominiosis & turpib⁹, eius gr̄a cuius amore detineat: quẽadmodũ & Ch̄s, p̄ sua in nos charitate, ignominiosam crucem nõ solũ suscepit, sed gloriã duxit. Poteris & hoc pacto id intelligere, **Nõ agit perperã.** i. non est cõtumeliosus, nõ conuitiator. Nihil em̄ est cõtumelia & cõuitio turpius. His autem dictis in peruicaces inuectus est Paulus. **nõ quærit quã sua sunt, non irritatur.** Ille (inqt) nil turpe agit, q̄ suã non quærit vtilitatẽ, sed, p̄ximi cõmodum. Tunc em̄ vel inferior quãdã dicitur turpitudine, cum afficitur iniuria, p̄ximus, nec missus fiat. Hoc autẽ illis obiectũ est, q̄ ceteros aspernãtur. Sed neq; charitas irritatur, qm̄ q̄ eã sit affectus, nemini cõtumeliosum se præbet. Neq; irascitur: est em̄ haudquaquã modestus vir iracundus. Ita fit vt nihil indecent charitas agat. Qñ quidẽ nec cõmouetur, nec irritatur, hoc est, nõ ad iracundiã, p̄filit. Vel id Paulus contumeliosis & iniuriã inferẽtib⁹ obijcit. **nõ cogitat malum.** Vel oĩbus (inqt) charitas malis affecta, ad irã nõ incitatur, nec solũ ad se vindicandũ nil mali molitur, sed ne malũ q̄dẽ vel cogitatione, vel animo versat. Aduerte aut, quẽadmodũ vbiq; haudq̄quã dicat vel liuore charitatẽ teneri, vt vt superior euadat adniti, vel ad victoriã incitari, qn̄ potius neq; vllã finit initio statim magnitudinem succrescere, vt hoc loco nõ malũ cogitat: Qd̄ eo intulit, vt Corinthios cõmonefaciat, ne p̄ accepta iniuria, iniuriã referãt. **nõ gaudet super iniquitate.** Hoc est, nil p̄rsus lætatur, cũ iniuria cuiquã, vel molestia, vel malũ inferit. **cõgaudet autẽ veritati.** Sed qd̄ longe est maius, inqt, alioq; p̄bitati con-

Hebræ. 12

gaudet, & ad veritatis successum maxime gratulatur, eum
 dēq; sibi ducit in gloriā. Hoc aut̄ intulit Paulus, vt Corin-
 thiorū nonnullos inuidiā arguat. oīa suffert. Iniurias &
 plagas, vel mortē videlicet si afferatur. Id em̄ toleratiāe bñ
 ficio consecuta est charitas, cui inesse hāc dixerat. His vero
 dictis q; insidias pximo machinatur, obiurgat. oīa cre-
 dit, Quaecunq; scilicet dixerit q; à se colitur. Neq; subdolū
 aliqd vel loquitur ipsa, vel loqui alios arbitratur. omnia
 sperat, oīa sustinet. Nil (inqt) de eius vita desperat, quē
 amare ip̄a occeperit, sed sperat potius magis ac magis hūc
 ad meliora p̄uehere. Istiusmodi verba in eos intēdit, qui
 facile forte desperāt. Qd̄ si tali spe charitas ducta, eo quem
 colit, in neq̄tia pseuerate, fallat, virilit̄ eius errata iatura ē.
 Oīa nāq; (inqt) & suffert. Hæc vero in eos Paulus iaculat̄,
 q; facile dissidia subeunt. **Charitas nūquam excidit.**
 Hoc est, nunq̄ fallitur, sed recte oīa terminat: v̄p̄ excidit. i.
 dissoluitur, dici rectius p̄ōr: qñ quidē nec intercitur chari-
 tas, nec conquescit, sed in futuro seculo cessantibus alijs,
 p̄mansura hæc est, vt in sequētibus differet. siue prophe-
 tiæ euacuabūtur, siue linguæ cessabūnt. Enumera-
 tis q; è charitate ip̄a p̄deunt ramis, iterato hāc alio q̄dam
 mō extollit, cū vel p̄phetias ip̄as & linguas finē aliqñ ha-
 bituras affirmat, charitatē vero stabilē fore atq; perpetuā.
 Nā si p̄phetiæ & linguæ fidei suscipiēdæ gr̄a sunt institu-
 tæ, fide iā p̄ oēs terras diffusa, merito q̄dem euacuabūtur
 dixit. Nā si hoc tpe supuacaneæ sunt & inanes, lōge magis
 in futuro cessabūnt. siue scientia destruetur. **Ex parte
 enim cognoscimus, ⁊ ex parte prophetamus. Cū
 aut̄ venerit quod perfectū est, euacuabitur quod
 ex parte est.** Dicit aliqs, si futuro est vt sciētia disperditū
 eat, ergo in ignorātia victuri nos sumus? Absit inqt. Nā
 de sciētię parte aliq̄ differit, vt Paulus idē illud interpretatur
 cū ait: Ex parte sciētia euacuabit̄ cū p̄fectior venerit, in fu-
 tura scilicet vita: vbi nō qualē hoc tpe, verū cælestiū habe-
 bimus notionem, sed lōge maiorē. Exēpli gr̄a: Haudqua

quod nos impræsentiarum latet, deum ubique versari, quæ admodum tamen ille versetur, ignorare poterimus. Quinetiam & virginem peperisse tenemus, futura tamen in vita plus aliquid intelligemus, quod ad præsentem plurimum faciet cognitionem. **Cum essem paruulus.** Cum asseruisset in rei perfectioris aduentu, euacuandum id esse quod ex parte constaret, nunc exemplum inducit, quod quantum inter se differant præsens & futura scientia patefacit, inquit: Nunc quidem paruulis videmur assimilés, tunc vero sumus in viros nos euasuri. **loquebar ut paruulus.** Hoc ad genera linguarum refertur. **sapiebam ut paruulus.** Id vero ad prophetias. **cogitabam ut paruulus.** Hoc demum ad scientiam ipsam referendum est. **Quoniam autem factus sum vir,** euacuauit quæ erant paruuli. Hoc est, cum in futuro seculo firmiorē fuerim scientiam consecutus, tunc sane qua impræsentiarum potimur, imbecillis erit & perexigua & paruuli similis, & euanesceat: unde & alia superinducit, dicens: **Videmus nunc per speculum in ænigmate.** Declarat quod dictum est de paruulo, ostenditque subobscuram esse nobis rerum cognitionem, cum clarior tunc sit omnino futura. **Videmus enim** (inquit) **adhuc per speculum.** Quod ut expressius indicet, rei inspectæ imitationem in ænigmate intulit, ut maximam præsentis scientiæ arguat, quæ ex parte constet, pusillitatem. **Tunc autem facie ad faciem.** Non enim quod faciem aliquam habeat deus, id dixit, sed ut ex eo ostendat notionem quædam manifestam nobis, & claram admodum & patentem futuram. **Nunc cognosco ex parte,** tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum. Duplici modo Corinthiorum tumorem tollit, & insolentiam: Primum arguens aliqua ex parte scientiam hanc humanam constare, deinde haudquam à nobis ipsis originem ducere. Siquidem non ipse, inquit, noui eum, sed ille me. Quæ admodum itaque nunc ille mei habens cognitionem mihi succurrit & opitulatur, sic & ego tunc longe magis quam in presenti ad eum confugiam. Nam & is qui in tenebris residet, nisi solè prius conspexerit, nequam

ad radios decorem prior accurrit: quin potius splendor ille solaris visendum se offert luce emissa. Cuius cū quispiam claritatem exceperit, tūc eam vltro intuēdo prosequitur: Haud secus igitur se habet id dictū, sicut & cognitus sum. Nec tñ quod ita, pr̄sus dei simus habituri cognitionē, sed tñ ad eius notionem progrediemur, quantum ipse sui noscendi facultatem attulerit. Et tāto illi plus adhærebimus, quanto propinquiorem se nobis præstiterit. Nec secus profecto nobiscum nūc agitur, q̄ si quis infantē nobilem aliquem expositum & proiectum inueniat ore blandulum & alludētem, ira sublatum domū deferat, educetq̄ liberaliter, opibus demum clarę reddat, in regiamq̄ traducat. Ille vero in ea infantia q̄ diu perstiterit, nil sentiet penitus quæ gesta sint: neq̄ eius qui se gestauerit alueritq̄ clemēciam internoscet. At cum in viā euaserit, tunc tandem hoīem cogniturus est, qui fuerit de se tā benemeritus, eūdemq̄ nec immerito beneuolentia prosequetur. **Hunc autē manet fides, spes, charitas, tria hæc, maior autē horū est charitas.** Nunc quidē quæ extrāt linguā, scilicet prophetiæ & scientiæ, & si subobscuræ, fide tamen in oēs diffusa, quemadmodum dictum est supra, penitus euacuabunt. Fides vero, spes, & charitas, ipsa lōge his erūt stabiliores. Id enim significat cum inquit, manent, trium scilicet istorum præterdit stabilitatem, & inter hæc eadē summum tenere locum charitatem. Cap. XIII.

Sectamini charitatē. Qm̄ charitatē hm̄oi grāde aliquid esse & immēsū oñdit, ad hęc prosequēdā nos tandē horrat. Neq̄ em̄ seq̄mini eā dixit, sed sectamini, p̄inde ac si intentiorem quādam diligentia eam in re, ac studiū exigat. Abscessit illa ā nobis, opus ergo ingenti celeritate & cursu, vt hanc contingamus. æmulamini spiritalia, magis autē vt prophetetis. Ne forte existimarent Corinthij idcirco Paulum charitatem adeo extulisse, vt spiritus dona extingueret, & illud adiecit: Aemulamini spiritalia, dona videlicet, & præcipue vt prophetandi

munus adipiscamini. Hoc autem ratione linguarum dixit, quibus Corinthij maxime superbirent. Qui enim loquitur lingua, loquitur non hominibus, sed deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Linguas ipsas cum prophetia comparat. Nec prorsus has inutiles arguit, neque per se omnino vtililes. Non enim homines alloquuntur, sed deum, hoc est, nequaquam cognita facilia narrant hominibus & apta, sed in spiritu sancto loquuntur mysteria. Cum itaque est spiritus sermonem depromant, magni est res facienda. Quod autem nullam afferant hominibus utilitatem, inferiores sunt prophetia. Hæc quippe à spiritu constat, & vtilior est. Siquidem instabiles & labantes ædificat, & segniores hortatur & excitat, & pusillanimes consolatur, vbique Paulus quod vtilius est, præstare affirmat. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui autem prophetat, ecclesiam dei ædificat. Plerique linguis loquentes, nequeunt plerumque alijs quæ dixerint interpretari, igitur sibiipsis proficiunt: Qui vero prophetat, audientibus vniuersis vtilitatem impartitur. Quantum itaque est privata vtilitatis, quæ vni prodest, & communis, quæ ecclesie ipsi conduxerit, interuallum, tantundem est linguarum & prophetie discrimen. Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Quoniam multi apud Corinthios vario linguarum genere loquebantur, ne invidia percitus videatur linguas has paruifacere, volo inquit, ut omnes loquantur, non ut vnum duosve ædificent, sed prophetandi & maioris vtilitatis gratia. Nam maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut ecclesia ædificati onem accipiat. Præstat (inquit) propheta, sed ei qui linguis duntaxat loquitur, & interpretationum ignaro. Nam si interpretandi cognitionem teneret, par esset, prophetæ quæ linguis iam loqueretur. Ecclesia quippe obscurioribus inter

pretatis, quæ lingua explicant, ædificatur. Erat autē spiritus gratia interpretatio, quæ plerisq; hoīm linguis loquētib; esset concessa, plerisq; vero nequaq;. Nunc autē fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Vultis ne (inquit) linguas, q̄ interpretandi munere carent, vos internoſcere? Concedat, vt Paulus ipse ego qui vos instruxi, linguis loquar, nihil sane ex his vtilitatis plus quippiā est audientibus obuentur, ni in reuelatione loquar. i. ni ea tradiderim q̄ solent & ab his explicari, qui à deo sunt reuelationem huiusmodi cōsecuti. quæ reuelatio speciē quandā præfert prophetiæ, q̄n̄ astantibus multis retegunt singuloꝝ dictorum & sensa. Aut in scientia, hoc est, qualia proferre debent, qui ea potiti sint, qui ve diuina mysteria auditoribus ipsis aperiunt. aut in prophetia, q̄n̄ videlicet de præteritis, deq; præsentibus atq; futuris rebus differit quispiā. Est namq; prophetia reuelatione vulgatiore. Aut in doctrina, hoc est, in specie quadā sermo nis vim instruendi habentis, cum de virtute vel dogmatibus oritur disputatio, vel ad audientium vtilitatem fiat instructio. Nonnulli autem quod in reuelationem est, hūc in modum intellexere, hoc est, de his dicere, quæ facile solui possint, & clariora sint & minus fucata. Itē & illud, aut in scientia. i. ea differere quæ cognitu facilia sunt. **T**amē quæ sine anima sunt vocē dātia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituū dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Vnde quid de dāno dixerim & iactura, quæ nobis ex rerum obscuritate inferit: aut quæ ex patentioribus & manifestis subsequitur. dixerim vtilitate? Quandoquidem vel instrumentis ipsis inanimatis nulla vocum aperta varietas insit, sed cōfusa ac mixta, nil prorsus queat qd tibia canitur internoſci, aut quod cithara ipsa pulsat: neq; vlla in eis erit animi vel iucunditas, vel oblectatio. **E**te-
R

nim si incertā vocē det tuba, quisnam se parabile ad bellum? A rebus superuacaneis descendit ad necessaria, & tubæ meminit, inquit: Vel in ea modulos quosdam inesse, quorū alteri ad bellum cieant, alteri à prælio reuocent. Hæc itaq; tuba, si minus clarum, sed subobscuræ clangorem eliserit, imparatos milites reddet: qd igitur cōmodi potest afferri ex sono aliquo subsurdo atq; incerto? Ita et vos per linguā, nisi manifestum sermonē dederitis, quō sciatur id quod dicitur: Eritis em̄ in aera loquentes. Ne forsan Corinthij dixerint, quid ad nos illud vel tibiæ, vel tubæ exemplum? Sic inq; ni vos ob eiusmodi spiritus gratiā, quæ linguis collata est, orationis claritate nitamini, inanis haud dubie erit vester ois sermo & superuacuuus: vtpote qui exaudiri cōprehendiq; possit à nemine. Res nanq; ois in eo versat, vt afferat huiusmodi loquendi gratia vtilitatem. Dicit aliquis, si nihil hæc erat mortalibus profutura, cur ergo conferebat? Nepe vt illi conducatur, qui eam acceperit, nam etsi alijs vtilitatem erat hæc allatura, deus fuisset & precibus exorādus, & vitæ puritate excipiendū interpretandi hoc munus, vel alteri cuiq; adhærēdum, qui posset obscura dissoluere. Et ideo Paulus hmōi intulit, vt illos mutua animorū coniunctione connectat, neve existimarent sibi ipsi sat p se posse hæc omnia suppeditare, sed suscipiendos esse, qui eadē illa interpretari valeant & enodare: hoc pacto fore, vt linguæ gratia vtilior fiat. Tam multa vtpote genera linguarū sunt in hoc mundo, et nihil sine voce est. Hoc est, tot voces constat in mundo esse, Scytharum scilicet, Indorū, Thracū, & gentium aliarū, & oēs exprimūt aliquid. Non em̄ sine vocis editione hæc gentes loquūtur. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus: et qui loquitur, mihi barbarus. Si haudquā ipse vim vocis dignouerim, p barbaro mihi erit, qui mecū sermonē contulerit, vtpote q; stulta loq; sit visus: Contra, & illi ego barbarus & insanus videbor;

nō vocis vitio, sed inscitia. Sic et vos, quā æmulatores estis spirituum ad ædificationē ecclesiæ, quærite vt abundetis. Nonnulli illud, sic & vos, à reliq̄ oratione intercidunt, & ita interpretant & construunt: Sic & vos linguis loquentes & obscure, barbari videmini audientibus: deinde in aliā sententiā transferunt, æmulatores estote. Beatus em̄ Basilius, tenere vno & pari sequela, hūc orationis contextū plegit: q̄ cū & ipse nunc sentio. Et vos igit̄ (inquit) æmulamini spiritalia dona, sed eo pacto, vt ad ecclesiæ ædificationē & vtilitatē abūdare nitamini. A deo namq; nihil prohibeo linguis vos eloqui, vt abundare velim dicendi copia, si mō illas ad cōmunem vtilitatē exerceatis. Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Modū exprimit q̄ id donū multis in commodū cedat. Oret em̄ (inquit) qui linguis loquit̄, vt interpretetur, hoc est, vt interpretationē accipiat. Ipsi itaq; causam præbent, ne illā adipiscant̄, q̄n̄ quidē nequa q̄ id muneris à deo exposcant. **Nā si orē lingua, spūs meus orat, mens aut̄ mea sine fructu est.** Erant nōnulli ap̄d prios illos Ch̄riane fidei sectatores, q̄ supplicādi gr̄am lingua exciperent, loquerēturq; vel Persica voce, vel Romana, cū illorū mens esset earū reā ignara, q̄ lingua sic ederetur. Dicit itaq; Paulus, spūs meus orat, hoc est, gratia q̄ linguā agit, mens aut̄ mea fructu caret. quia nil prorsus intelligit q̄ proferunt. Attende quē admodum progrediendo arguat plane, qui lingua dūtaxat verba faciat, vel sibi ipsi minus prodesse, id ipsumq; sentit hoc loco Basilius. Et nonnulli præerea sic asseuerant, Si loq̄r lingua, nil aut̄ careris declarādo profecerim, spūs quidē meus, siue animus, quātum ad se spectat, vtilitatis plurimū vēdicat, mens vero mea sine emolumēto erit, quia nulli quidpiā impartit vtilitatis. Qui hoc dictū hoc pacto interpretabant̄, verebant̄ (vt arbitror) Montani cuiusdā deliramenta. Is namq; hæresin induxit hm̄oi, prophetas videlicet vniuersos, nil prorsus eorum quæ denuntiafferent, intellexisse: sed spiri-

tu captos, prædixisse nonnulla, quorum nullam in posterum haberent cognitionem. Quod sane haudquaquam habet aliquem in presentia locū. Neque enim de prophetis dicit hæc Paulus, perinde ac si ignorarent quæ dicta per se fuissent: sed de his differit, nec tamen omnibus, qui linguis his loquerentur. **Quid ergo est: orabo spiritu, orabo et mente: psallā spiritu, psallā et mente.** Quid igitur (inquit) maiorem potest afferre utilitatem, quidve fuerit à deo magis ac magis efflagitandum? Nempe ut spiritu oretur, hoc est, gratia. Quinetiam & mente, id est, meditatione, concipere quid sit orandum, itemque & quid canendo precandum sit. **Eteus si benedixeris spiritu, quis supplet locū idiotæ?** Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit. Cum psallis, inquit, si spiritu, hoc est, per linguam spiritali gratia benedixeris, quis supplebit idiotæ locū? hoc est, quo pacto Amen laicus, cum ipse oraueris, respondebit? Te si quidem in secula seculorum subobscurè & in lingua pronuntiante, neque idiota per te ille exaudierit, neque vllum ex his profectum accipiet. **Nā tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.** Ne prorsus videat linguæ hanc gratiam extenuare, sic inquit: Ipse quidem recte gratias agis, veruntamen proximi utilitate reiecta, inutiles erunt eiusmodi gratiæ. **Gratias ago deo quod omnium vestrum lingua loquor.** Ne forte Paulum Corinthij suspicent ideo linguæ gratiam habere contemptui, quia huius sit ille immunis & expertus, illud infert, quod omnium vestrum lingua loquor. **Sed in ecclesia malo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem milia verborum in lingua.** Sensu meo, hoc est, intelligens & sciens quæ dixerim, potensque vel eadem interpretari, ut & alijs pariam utilitatem, quam mille verborum in lingua, hoc est, si ea minus valeant explicare: tunc namque apud me duntaxat residebit utilitas, qui ea protulerim. **Quinque autem verba singuli proferunt præceptores, qui sensibus quinque qui nobis insunt, accom**

moda applicant medicamenta. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia pueri estote: sensibus autem perfecti estote. Patefacta qualis lingua: sit gratia, tandē quæ magis incessat & vrgeat, oratione vtit, increpatq; Corinthios nonnullos, q; puerilia sapiant. Est em̄ puerorū sane vel quæuis exigua demirari, q̄ temere stupori esse videant, quales sunt linguæ. Quodq; & magna & hi paruifaciāt, perinde ac si nil noui pferant: vel admirandi, q̄les sunt prophetiæ. Cōmonescit insup etiã eos hoc loco, ne in puerorū morem se ad nequitia habeār, id est, ne ob linguarū susceptam gratiã, vel efferant, vel intumescant. Nec demū vllam habeant prauitatis cognitio nē. Sensibus aut̄ perfecti estote, inquit, vt discernāt videlicet, q̄ sint ex gr̄a, aut præstantiora, aut magis vtilia. Vel aliter: Illi namq; in malitia puerascunt, qui nil cuiq; ingerūt mali, haud secus se habent q̄ pueri ipsi, & officium nemini. Ille vero erit perfectior sensibus, q̄ non mō noceat nulli, sed prosit q̄ plurimis. Neq; solū nequitiam fugiat, sed nequitia ipsam seceat, caueatq; ne à præsentibus his & rēporarijs bonis, aliquam in se iacturã admittat. Id vero persimile est euangelico dicto, estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. In lege em̄ scriptum est, qm̄ in alijs linguis ⁊ labijs loquor populo huic, ⁊ nec sic exaudient me, dicit dñs. Rursus prophetiã cum linguis hic cōfert, eamq; arguit præstantiorē. At quo pacto? Ex his certe q̄ subsequēnt. Legē autē verus omne testamentū appellare cōsuevit Ap̄tus, ideoq; in p̄sentia q̄ apud Isaiã conscripta sunt, in lege ait fuisse cōscripta. Cū vero infert, nec sic me sunt exaudituri, ostēdit eos & si hoc poterant percelli miraculo, cū minus crediderūt, aut præbuerint fidē, ipsorū esse hanc culpã. Deus namq; q̄d ad se spectat, semper exequit: eiusq; prouidentia, & si intelligat, illos minime fidē de se præstaturos, tanq̄ futuros inexcusabiles, patefacit. Itaq; linguæ in signū sunt, non fidelibus, sed infidelibus. Signū quidē terrori

Matt. 10.
Isaiæ. 28.

est. Nec tñ omnino vel instruit, vel prodest. Quin potius & plerunq; id afficit, q̄le illud est, q̄d sine interpretatione fit & lingua. Quēadmodum in orationis p̄gressu sic inq̄t: Qm̄ dicturi sunt vos insanire. Infidelibus præterea signa edunt, quia his haudquaq̄ fideles indigeāt, cum fidē iam & tuteni & seruent. prophetiæ autē non infidelibus, sed fidelibus. Prophetia autē conducit fidelibus, q̄a eos ad fidē cōstituat. Dicer aliquis, nulla ergo erit infidelibus prophetia: aut quo pacto in subsequētib; sic inq̄t Apostolus: Quod si oēs prophetent, ingrediat autē quis infidelis & c. ex his sane apparet vel infidelibus ipsis prophetiā eiusmodi fuisse oblatam. Dicendum itaq; nequaq̄ dixisse Apostolum, hanc non posse infidelibus ipsis conducere, sed minus his esse in signum vtilē, q̄lis & lingua est. Et (vt breuius dixerim) erit sane in signū infidelibus lingua, hoc est, ad infideles duntaxat perterrendos accommodata. Prophetia vero vt fidelibus, ita & infidelibus v sui fuerit, vtpote quæ illos infidelitatis coarguat, tamen si minus in signū his tradita fuisse dicatur. Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnū, & oēs linguis loquantur, intrent autem idiotæ vel infideles, nonne dicent, quid insanitis? Tacite ostendit iacturæ causam linguā præbere & nocere, si munere careat interpretandi. Id autē dicit, vt Corinthiis insolentiam demat, qui linguarum ob gratiā existimarent cæteris se admirationi esse debere: q̄d tamen longe aliter se habere demonstrat, asserēs ad ignominia eis linguarum genera potius cedere, siquidem hæc hos videātur vesanos reddere & furibundos. Vt itaq; nil duxeris id esse spiritualis gratiæ opus, q̄nquidem qui eā sit nactus, infamia cōplectitur, sic intert: Nonne idiotæ vel infideles dicturi sunt vos insanire, hoc est, dementes, q̄les erant qui maledictis apostolos incessabant, dictitabantq; vino madere, & ebrios esse: cum hi quibus mens sanior esset, & ab eiusmodi linguis lucrum assequerantur, aliter longe sentirent. Quales erant, apostolos qui demirarent

A. H. 2.

ib. d. m.

& obstupescerent, qui dei magnitudinē, & mirāda quē dā
 edocerent. Si autē omnes prophetent, intret autē
 quis infidelis vel idiota, cōuincitur ab omnibus,
 diiudicatur ab oībus, occulta cordis eius ma-
 nifesta sunt, & ita cadens in faciē adorabit deum,
 pronuntians quod vere deus in vobis sit. Vides
 quemadmodum maior sit prophetiē utilitas: quippe quę
 vī cordis abdita retegat, faciatq; hominē infidelem, & dei
 habere cognitionem, in faciēsq; procumbere orādi gra-
 ria, confiteriq; deū nobis inesse, quod sane & in Nabucho
 donosor contigit. Cui cum Daniel somnium aperuisset,

Danie. 2.

sic dixit: Vere deus vester, ipse est deus, reuelās mysteria.
 Intellige itaq; ex his, quid illud sit qđ dictum superius est,
 in reuelatiōe. Reuelatio nantq; prophetiā est species quę-
 dā. Aduerte præterea quē admodū se spūshabeat. Inq; em̄
 vere deus in vobis est. His autē qui prophetant, omnino
 spiritus insit, necesse est. Sic enim superius dixit, quoniam
 prophetiā in spiritu tradunt. Quid ergo est fratres?
 cū conuenitis, vnus quisq; vestrū psalmū habet,
 doctrinā habet, apocalypsin habet, linguam ha-
 bet, interpretationem habet, omnia ad ædificati-
 onem fiant. Quinetiam psalmos ex priscis illis nonnul-
 li per spiritalem gratiā componebant, & donum pleriq;
 alios instruendi concedebatur. Reuelationem autē pro-
 phetiam appellat, à specie genus denominans. Linguę au-
 tem mentionem facit, ne prorsus vel abiectior hæc videat-
 ur, vel spernenda: néve nō in gratiæ ordine cōputetur.
 Hæc itaq; omnia (inquit) ad ædificationem fiant. Id em̄
 est Christiani hominis proprium, vt alijs profit, & utilita-
 tem impartiat. Verum quonā poterit pacto qui benigne
 gratiam sit adeptus, alios ædificare? Id certe haud dubie
 fiet, si in vnum conueniatur, & qui interpretationem ha-
 beat, dona hæc vtraq; cum cæteris conferat. prophetæ
 autē duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Erāt
 inter prophetas & vates, latitantes nonnulli & subdoli, &

ideo dijudicent (inquit) hoc cæteri, ne quis forte lateat falsus vates, sicuti prædictū est. Erat præterea decernēdi & dijudicādi gratia, qua vates cum veri, tum falsi dignoscerentur, eorū duobus vel tribus prophetādi munus demādat, vt & ordo seruet, & in ea turba prophetæ non lateār.

Quod si aliū reuelatū fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim oēs per singulos prophetare, vt oēs dicant, & omnes exhortentur. Ad modestiā hoc loco & humilitatē erudit: siquidem silentium vel præsidēti tibi iniungat, cū alteri spiritus quidpiā reuelauit. Nam si maluisset spiritus priorem te loqui, haudquāq̄ alium ad loquendum excitasset. Cæterū consolaturus eos, sic inq̄: Potestis em̄ oēs per singulos prophetare. Neq̄ enim vnicuiq̄ intercluditur eiusmodi gratia, sed in omnes diffunditur, vt ecclesia omnis instruat, & solamen ad virtutem excipiat. **et spiritus prophetarū prophetis subiectus est.** Vel hoc ad eius solamen facit, qui ad taciturnitatem hortatur. Quod autē dicit, tale est: Noli contendere vel factiones exercere, cū spūs ipse. i. quæ in te inest gratia, & spiritus sancti quæ te inuasit operatio, subiecta ē alterius gratiæ qui fit ad prophetandum impulsus. Si itaq̄ spiritus ipse alteri subest, longe magis & ipse debes, q̄ spiritum fueris adeptus, nil contentionibus niti. De hoc nōnulli aliter sentiunt, inquitq̄: Gentilium vates, à dēmo-
 ne perciti, nec volentes q̄dem poterunt conticere: Apud vos vero prophetæ non ita se habent: quippe quorū in arbitrio sit, vel profari aliquid, vel filere: idēq̄ velle Apostolum explicare, cū inquit: Spūs prophetarū, videlicet quod spiritus dona prophetis ipsis subdātur, quibus silentium seruare velint nec ne, permissum est. Verum ne quis illud obiicere queat, qui sit spiritus gratiam affecutus, quoniam pacto vt iubes potero conticere, qui sim ad loquendum à spū concitatus? Ad id Paulus ita respondet: atqui spiritus iste qui te concitauit, tuæ suppositus est ditioni: & ita, vt in tua sit posita taciturnitas hæc potestate. Nec frustra

velim de cætero vt spm̄ caurus excuset. Non em̄ dissensionis est deus, sed pacis, vt ⁊ in oibus ecclesijs sanctorū doceo. Oñdit vel id deo videri vt conticeat, q̄ primatū obtineat. Neq; em̄ dissensionis (inq̄t) est deus & turbæ, quæ eo plerunq; oborit, q̄a ratiurnitate sublata, pphetare simul vniuersi contendunt, sed pacis est deus, quę haud dubie passim in ipsis sanctorū ecclesijs & conuentu, hoc est fidelium, diuersat. Extrã nanq; & gentiliū & Iudeorū ecclesiæ. Pudeat itaq; vestra vobis insolentiæ, q̄ præ cætera rum ecclesiæ consuetudinē, vos ipsi gesseritis. **Mulieres vestri in ecclesijs taceāt.** Non em̄ pmittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut ⁊ lex dicit. Rite oibus rebus, quę cū ad linguas, tum ad pphetas ipsos spectarent, dispositis, & his plane coercitis, ne cateruatim vaticinent, vnde confusio, quæ dā & inconstantia subsequitur necesse sit, nunc & obturbationē quæ posset ex muliebri dicacitate afferri, reprimi demū, tollitq; in gens. Sileāt illæ in ecclesia velim. Deinceps q̄d maius est infert, & subditas cē oportet, & viris morigeras. Eiusmodi nāq; subiectio ratiurnitatem quādam p̄tendit cum timore coniunctā: qualis solet & seruis inesse. Legem aut̄, Genesis librū appellat, in q̄ scriptum est, Ad virū sit conuersio tua, & ipse dñabitur tibi. Si huic itaq; viro vt subdit iniungit, longe magis & spiritalibus ecclesiæ p̄ceptoribus subiiciat & pareat, necesse est. **Si quid aut̄ volunt discere, domi viros suos interrogent.** Si loquēdi facultas mulieri adimit, quo pacto poterit edoceri q̄d nesciat: Dicit itaq; domi velim hæc instruat à viris. Id em̄ & fœminis decori est, & viros reddit attentiores, vt q̄ ea quæ in ecclesijs audiēdo p̄ceperint, debeant rogātibus fœminis renūtiare. Aduerte aut̄ quæ admodū in ecclesia vel de necessarijs rebus & animæ cōducentibus, nulla sit mulieribus loquēdi cōcessa facultas. **Turpe est em̄ mulieri loqui in ecclesia,** Cū in ecclesia cōfabulationē eiusmodi etiā spiritalē ornamēto fœminæ ducāt, occurrit Paulus, asserēs ad ignominiam potius eis eā rem ce-

Gene. 3.

dere, neq; id eas decere. **A**n a vobis verbum dei pro-
cessit, aut in vos solos peruenit? Perinde ac contra-
dicentibus sibi nonnullis rñdet: Cur em̄ mihi obsistitis, ne
q; bonā existimatis hanc mulierē in ecclesijs conticentiā?
Num vos præceptores estis? Num à vobis p̄fluxit in cæte-
ros euangelij prædicatio? Vel in vobis solū stabilita est fi-
des? Neq; necesse est p̄ vos ea admitti, quæ ab alijs fuerint
excepta. Nō em̄ vos oīm primi estis fideles nec soli. Opor-
tet igit̄ & vos his acquiescere, quæ mundo sunt visa, & cæ-
teris cōprobata. **S**iquis videtur propheta esse, aut
spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia do-
mini sunt mandata. Quod sane cunctis est fortius, po-
stremū hic posuit, deum videlicet p̄ me demādasse, quæ fa-
ctu sunt necessaria, & ei male id innotescere, q̄ apud vos
vel p̄pheta appareat esse vel spiritalis. Vel q̄ spiritale ali-
quod sit donum adeptus. i. scientiæ. **S**i quis autem
ignorat ignoret. Perinde ac si inq̄at, Ipse quidē officio
functus sum meo. Dixi nanq; q̄d erat dicendū, pereat mō
q̄ velit. Cuiusmodi verba hoīem exprimant, q̄ nihil suam
voluntatem cōmendet, sed cōmuni vtilitati p̄spiciat. Cō-
suevit aut̄ dicendi hunc modum his in rebus seruare Apo-
stolus, q̄bus haudquāq; sibi foret enixi⁹ reluctandū. Quid
em̄ necesse est Paulo alijs aduersari, psuadereq; dei esse, nō
sua quæcunq; iniunxerit, præsertim cum habeat ad disci-
pulos verba, asseratq; spiritalem hoīem sua dicta pro diui-
nis recognitur⁹? Est em̄ p̄spicuum, vt spiritales esse appa-
reant oēs, qui diuina esse hæc iussa, nō Pauli dixerint. **I**ta-
que fratres æmulamini prophetare, & loqui lin-
guis nolite prohibere. Cū de spiritalibus donis disse-
ruisset, interposito de mulierib⁹ mox & sermone, de spiri-
talibus gratijs mentionē nūc facit, & priores partes p̄phe-
tię accēter, æmulamini inq̄ens: secūdas vero linguas demā-
dat. Neq; em̄ intulit, finite loq; sed nolite p̄hibere, q̄d v sur-
pare ipsi necessarijs minus in reb⁹ & supuacuis sic cōsueui-
mus. Nolite hūc illumve, vt de rebus tā friuolis & nulli⁹ mo

mēū loquat, hortari. **D**īa autē honeste ⁊ secundum ordinem fiat in vobis. Breui oīa corripit, tū quę ad eos q̄ linguis loquunt, tū quę ad fœminas attinet, tū demū ⁊ reliq̄ quę apud eosdē nulla vel ratiōe vel ordine gerunt castigat. Honestē autē hęc ⁊ ordine suo gerent, si mulieres cōticeāt, ⁊ p̄phetæ sibi alternis cōcedant. Cap. XV.

Notum autem vobis facio fratres euangelium quod prædicaui vobis. De resurrectione dicere iā ipse aggredit, quę nr̄a fidei caput est ⁊ principiū. Nā si resurrectio ista tollat, ⁊ illud tollit Chr̄m ipsum resurrexisse. Si non resurrexit, neq; incarnatū fuisse (quod absurdum est) sequerēt. Sic nanq; nr̄a om̄is euertitur fides, quę tantopere apud Corinthios ipsos labaret: quippe qui cum exterioris huius essent ⁊ humanæ sapientiæ sectatores, quæuis alia credenda potius quàm resurrectionē ipsam admiserint. Qua de re Paulus contēdit plurimum. Prudēter autē Corinthios ear; rer; commune facit, quæ iam fuissent eor; fidei creditæ, Nihil (ingens) vobis vel noui, vel p̄grinum nūc prædico, nisi q̄d vobis cognitū est. Vobis autē euangelium notū facio. hoc est repeto, ⁊ ad memoriā redigo. Fraternalis autē illos appellatione ⁊ mitigat simul ⁊ recordat, vnde id fraternitatis acceperint nomen, ⁊ quēadmodum videlicet cū ex ipso Christi in carnē aduētū, à q̄ ne desciscant p̄clituntur: tum à baptismo, q̄ p̄fecto Christi est sepulturæ ⁊ resurrectionis figura. Euāgelium vero cum inq̄t, bona innumera prætēdit ⁊ memorat, quibus ob Christi incarnationē, resurrectionēq; ipsi iā fruimur. **quod ⁊ accepistis.** Nō em̄ q̄d audistis (inquit) sed quod accepistis, quippe quod nō solū verbis, sed operibus ⁊ miraculis accepissent. Quinetiam accepisse hos euāgelium dicit, vt eius suadeat haud secus illud quod accepissent seruarent, ac si fidei eorum esset aliquid demā datum. **in quo ⁊ statis, p̄ quod ⁊ saluamini.** Em̄ uero Corinthios, ⁊ si labantes, cōsistere tñ in euangelio dicit. Et volēs quidem dissimulat eor; in cōstantiā se esse ignar;. An-

Roma. 6.

tic: pat aut̄ eos, vt eisi negare id admodū velint, nequeane
 pr̄sus. Ver̄ qd̄ lucri, si in euāgelio steterint, Corinthijs sit
 obuentur̄: si queras: Cōparatio nimis salutis. **Qua-
 ratione pr̄dicauerim vobis.** Perinde ac si inq̄at, de re-
 surrectionis essentia nihil vobis significo, quē admodū vi-
 delicet resurrectio fiat. **si tenetis, nisi frustra credidi-
 stis.** Hoc est, ni in cassum estis Christianum nomen sor-
 titi. Christianitatis em̄ vis oīs, in resurrectionis dogmate
 ipso cōsistit. **Tradidi enim vobis in primis quod &
 accepi.** Quia ceteris esset de resurrectione id dogma p̄-
 stantius, in primis hoc ip̄m tradidi vobis, vt pote qd̄ totius
 sit fidei fundamentū. **Accepi aut̄ & ego illud, à Ch̄ro vide-
 licet.** Quē admodū itaq; ip̄e acceptum illud & credo & te-
 neo, ita & vos tenere debetis, & credere: & eo acrius, quia
 oīm primum id accepitis. Nunc vero neq; equitatē ip̄am,
 nec r̄pis rationē seruatis: q̄ppe q̄bus in ambiguo est resur-
 rectio. **quoniā Christus mortuus est pro pecca-
 tis nostris secundū scripturas.** Liquido Christi ver-
 ba sunt hęc in Paulo ip̄o loquētis. Occurrerēt nāq; Mani-
 chæi, Ap̄sum asserētes p̄ctā mortē dixisse, & errator̄ libe-
 rationē resurrectionē denoiāsse. Apparet itaq; hisce ver-
 bis illos coargui: **Obijt sane Ch̄rus mortē.** At quā mortē?
 Corporalē videlicet, nō eā quæ sit delicto obnoxia: q̄ppe
 q̄ p̄ctm̄ non fecerit. Qd̄ si asserāt vel hunc in p̄ctis obijisse,
 q̄ pacto pro nostris erratis mortem hūc diceret subiisse?
 Si vero & ille peccator fuisset, quō p̄ nostris cōmissis mor-
 tise obiecisset? Cū vero sc̄dm̄ scripturas inquit, Corinthi-
 os plane vituperat & arguit vanitatis. Siquidem vbiq; cor-
 poralem hanc mortē Christo sacræ literæ cōtestantur. **For-
 derunt em̄ (inquit) manus meas & pedes meos. & Vide-
 bunt in quē trāsfixerunt. & Vulneratus est p̄pter delicta
 n̄ra. & A p̄ctis populi mei venit in mortē. & quia sepul-
 tus est. Ergo & corpus hic habuit, & corpus vtiq; est qd̄
 sepulchro sic demandat. Nec sc̄dm̄ scripturas adiecit, vel
 sepulchrū dixit cunctis patere. & quia resurrexit tertia**

Isai. 53.

Psal. 21

Zach. 12.

Ioh. 19

Isai. 53.

Iona 2.

Osce. 6.

die secundū scripturas. Dicit aliqs, vbi nam id affirmāt scripturæ, Chrm̄ tertia die resurrexissē? Ex longē certe figura, & an̄ id tēpus ex Isaac, q̄ triduo salutē sit assecutus. *Ionæ. 2.*
 Nec demū occisus, ita vt viuēs matri sit redditus. Et ex figuris alijs id ipsum veteribus patet innumeris. Quin & ex *Gene. 22.*
 Isaiæ verbis, cū inqt: Dñs vult eū purgare à plaga, vt ostendat illi lucem: Et Dauid, Nō derelinques animā meam in inferno. *Isai. 53.*
 ⁊ quia visus est Lephæ. Ponit in primis, qd̄ cæteris est dignius fide, t̄actsi euāgelium asserat Christum *Psal. 15.*
 primo Marię apparuisse, sed ex viris prius Petro est visus, *Luc. 24.*
 vt q̄ cæteros discipulos anteiret. Oportuit em̄ vt q̄ fuerat *Mar. 16.*
 prior Christū confessus, prior spectaret & resurgentē. Et *Mat. 16.*
 qā eum negasset, neganti prius apparuit, vt oñderet eum *Mat. 26.*
 haudquaq̄ ab se fuisse reiectum. ⁊ post hoc vndecim. *Iohan. 20.*
 Quæret aliquis, si perspicuum est in dñi assumptione Matthiam in Iudæ locum fuisse suffectum, quo pacto dicitur *Iohan. 20.*
 Christus duodecim visendum se præbuisse: Respōderi potest, iure fieri id potuisse, vt post assumptionem Christus *Iohan. 20.*
 Matthiæ sit visus, cum & Paulo ipsi post assumptionē vocato apparuit: eoq̄ neq̄ tempus aliquod explicasse, sed in finite id posuisse. Nonnulli aut̄ dicunt vel scripturæ esse id vitium. Vel quia præsciū esset hūc deus vndecim esse annumerandum & illi apparuit, ne cæteris dignitate videretur inferior, cuiusmodi rem declarat Iohannes sic inq̄ns: *Iohā. 20.*
 Thomas autem vnus ex duodecim. Dixerit præterea quipiam & longe melius, secundum suam præscientiam deū reliquis apostolis Matthiam potius annumerasse, q̄ Iudā post eius p̄ditionē & laqueos. Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul. Post scripturæ indicia, & testes inducit, cum apostolos, tum summæ autoritatis alios & integros viros. Plusq̄ aut̄ illud, qd̄ græce significantius ἐπὶ πῶς dicit, id est, supra, nonnulli superne & cælitus interpretant̄, pleriq̄ supra, hoc est, vltra quingētos intellexere. ex quibus multi manent vsque adhuc, quidā autē dormierunt. Habeo inquit, & testes non

nullos superstites, quosdam vero vita iam functos. Cū autē
 dormierunt (inquit) initium resurrectionis proposuit. Est
 enim qui dormit, & vita excessit, resurrecturus. Deinde
 visus est Jacobo. Qui frat̄ domini assertus est, & pri-
 mus fuit Ierosolymorū episcopus. Deinde apostolis oī-
 bus. Erant quidem & alij, hos præter apostoli, vt septua-
 ginta illi. **Nonissime** autem omnium tāquam ab-
 ortiuo visus est & mihi. Humilitatē verba hæc præ se fe-
 runt, qua vtiq; prudenter hic vtitur. Quippe cum magnū
 sit illud de se dicturus, maiorem q̄ cæteri laborem insum-
 psi, id cauet maxime, ne velut insolenti iactabundoq; fides
 forsitan abrogetur. *ἐκτρομα* græce, quod abortiuum lati-
 nus dixit interpretes, *μὲρῶν* dicitur imperfectum quod ex
 vulua eijcitur muliebri. Et quoniam indignam se apostoli
 noīe asserit & reijciendū, arguit plane vt pro apostoli di-
 gnitate minus perfectum. Nonnulli vero vltimum mulie-
 ris partum esse *ἐκτρομα* voluere, perinde ac si Paulus apo-
 stolorum fuerit postremus, cui nil quicquam decessit, qđ
 vltimus dominum viderit: quemadmodum & Iacobus ni-
 hil quingentis illis habetur inferior, quia post omēs & do-
 minum ipse spectauerit. **Ego autem sum minimus**
apostolorum, qui nō sum dignus vocari aposto-
lus: quoniam persecutus sum ecclesiam dei. Sen-
 tentiam in se tulit Apostolus, quippe qui non modo duo-
 denis se dicit inferiorem, sed & cæterorū omnium. Aduer-
 te aut̄ quemadmodum idcirco de his faciat erratis nūc mē-
 tionem, ē quibus per baptismum sit postmodum libera-
 tus, vt ostendat quantis se donis deus affecerit. Queret ali-
 quis, cur seipm Paulus resurrectionis dominicæ testem p-
 ducit, deinceps & sua errata commemorat? Nempe vt fi-
 des ei maior adhibeatur. Haud enim parceret alienis com-
 missis, qui sua expromit. **Gratia aut̄ dei sum id quod**
sum. Peccata quidem sibi adscribit, diuinæ gratiæ, officia
 & virtutes. **Et gratia eius in me vacua nō fuit, sed**
abundantiū s illis omnibus laboraui. Et hoc qui-

Luc. 10

Actu 9.

22.26

dem submissius fatur. Non em̄ dixit pro diuinæ gratiæ dignitate me gessi, sed nihil (inquit) superuacanea dei in me cōperta est gratia: quippe qui abundantius, & longe magis q̄ cæteri apostoli euāgelio insudauerim. Neq; pluribus (inquit) sum periculis iactatus, sed remissius, ita laborib⁹ nōmine proprias laudes intercidit. Hæc autem ideo intulit, ut fides ipsi præstaretur scribenti. Oportet namq; qui alios instruit, ut fidem hanc sibi vel præcipuam ab auditoribus vendicer. **Non ego autem, sed gratia dei mecum.** Quinetiam (inquit) vel labor hic meus omnis, dei est mihi gratia iniunctus, nulla mea virtute finitus. **Siue em̄ ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.** Siue ego maiores prædicando insumpserim, siue illi, tamen quod ad euangelij prædicationem hanc spectat, vnum omnes sentimus. Neq; eiusmodi aliqd intulit, si fidem mihi minus præstatis, illis saltē hanc velim adhibeatis. Abiectionē em̄ se reddidisset, neq; testē se fidū satis testādæ veritatis oñderet, sed ip̄m se asserit nulla humana ope p̄dicationi huic satisfacere, & illos p se satis sufficere. Cum vero inq̄t, prædicamus, vera eē quę dixerit patefecit. Neq; em̄ se orsum & in angulis loq̄mur, sed in propatulo. Neq; non nūq̄ sed in p̄sentia. Et sic me prædicāte & vos credidistis. Nec sane nūc creditis dixit, q̄a instabiles erāt & nurabūdi. In cætera illorū fidē in veritatis testimoniū vocat. Nō em̄ (inq̄t) temere dictis, p̄inde ac cōmentitijs & fallacibus vlla fuisset p̄ vos præstita fides, nisi vera eē dixissetis, & certi ora quæ p me sunt prædicata. **Si autē Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomō quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est:** Optimo vti argumēto. Nam cum prius oñderet Christum resurrexisse, & hunc in modum, cum abs se, tum ab apostolis cæteris prædicatū ex Christo sic resurgēte & mortales oēs resurrecturos confirmat, tanq̄ caput ipsum reliquos subsecuturos. Nec tamen Corinthios vniuersos incusat, ne videatur oñes magis vituperare,

sed quidā (inquit) in vobis id dicunt. Si autē resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Ne afferendi hmoi aliqd ijs det occasio, & si Christum diximus resurrexisse, haud tñ futurā credimus & mortuorum resurrectionē: hanc Paulus sic ingens asseuerat: Si mortuos resurrecturos negamus, & Chr̄m resurrexisse negem⁹, necesse est. Qua em̄ de causa resurrexisset, nisi pr̄uium se ille nobis ad resurgendū pr̄stitisset ducē? Si autē Christus non resurrexit, inanis est pr̄dicatio nostra, inanis est fides vestra. Si em̄ moriens resurgere nequiuisset, neq; pct̄m fuisset sublatum, neq; mors ipsa deleta, & n̄ra demum inanis fuisset & supuacanea p̄dicatio, & fides vestra inanior argueret. Inuenimur etiā r̄falsi testes dei, quoniam testimonium diximus aduersus deum quod suscitauit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Minus (inquit) religiosi nos deprehendemur, vtpote q̄ deum calumniantes resurrexisse affirmemus qui nō resurrexit. Id em̄ eueniat necesse est, si mortui resurrecturi non sunt: q̄d q̄a vt ita futurum sit, est plane absurdus. Nec illud credendū, nō aliqñ mortuos resurrecturos. Nā si mortui non resurgūt, neque Christus resurrexit: quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Iisdem rursus nitit̄ rationibus. Propterea (inquit) hic resurrexit, vt cunctis mortalibus resurrectionē pararet. Qd si nulla mortuorum futura sit resurrectio, ergo nec resurrexit Chr̄s. Id vero si concedatur, & fidem vestram inanem esse dicamus necesse ē, quod est om̄ino absurdum. Adhuc estis in peccatis vestris. Si enim Christus non resurrexit, ergo nec mortem subiuit. Si minus est ille mortem perpeffus, neq; peccata dissoluit. Mors quippe illius, peccatorum est resolutio. Inquit enim, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mūdi. Agnum vero eum appellat, qui fuerit occisus & nostri gratia immolatus. Quod si haudquaquam est Christi morte delictum sublatum, estis sane delicto obnoxij,

in eoq̄ permanetis. Cur ergo existimatis fuisse vos crimi-
 ne hoc liberatos? Ergo ⁊ qui dormierūt in Christo,
 perierunt. Hoc est, qui ob Christum sunt morte affecti,
 adeptiq̄ & martyrij palmā, deperditi forent, ni & resurre-
 ctionis spes esset. Oēs præterea in Christi fide dormien-
 tes, qui vitā vixere arctiorem, perijisse vident, cum mun-
 di huius priuantur voluptatibus, neq̄ vllis in posterū bo-
 nis fruuntur, si tollitur resurrectio. Si in hac vita tan-
 tū in Christo sperātes sumus, miserabiliores su-
 mus omnibus hoībus. Si ad usq̄ hanc vitā, spes oīs
 nostra prouehit, in eaq̄ & sola versamur, neq̄ hanc præf-
 quicq̄ vltra cupimus, nos qui in Christo speramus, hoc ē,
 quorum est in Christo spes sita, neq̄ aliā vllā opperimur
 in cælo vitam, miserijs haud dubie & calamitatibus cæte-
 ros hoīes antemus: quippe, q̄ neq̄ præsentibus fruimur. **I. Cor. 4.**
 vt diximus supra, & futuris carebimus: quia vt inter vos
 quidā existimant, resurrecturi non sumus. Dicit aliq̄s, so-
 lam animam vsum esse bonorum cælestium habituram.
 Verū quid illud? neq̄ em̄ hæc sola laborē suscepit, sed cor-
 pus etiam bonis actibus insudauit. Quo ergo pacto par-
 illud videri debet, vt corpus quod maiores labores subie-
 rit, nil prorsus futurū habeat, & premiorū sit expers, solā-
 q̄ aīa coronet? Nūc autē Christus resurrexit a mor-
 tuis, primitiæ dormientiū effectus est. Cū ostendisset
 quot absurda ex resurrectionis diffidentia orirent, re-
 sumpta oratione, sic inquit: Contingent sane q̄ diximus,
 si nulla futura est cōmunis oībus resurrectio, q̄d nec secus
 haberi debet, q̄ si Ch̄us ipse non resurrexit. Nunc autē
 cōstat haud dubie Christum resurrexisse, ergo & vniuersi
 à mortuis excitabunt. Neq̄ tāta absurditas subsequetur.
 Ex mortuis vero frequenter vsurpat, vt ora obstruat Ma-
 nichæis, qui aliē sentiunt. Quod si primitiæ, hoc est, præui-
 us ille & dux dormientiū resurrexit, vel mortui oēs susci-
 tabunt. Habet em̄ & qui præcesserit se subsequentes, tum
 vel maxime cū ē multis vnus rei cuiq̄ initū dederit, q̄ sit

per ceteros exequenda. quoniam quidem per hominem mors,
 et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in
 Adā oēs moriuntur, ita et in Christo omnes uiu-
 ficabuntur. Causam infert, quae sua dicta confirmet. Erat
 enim necesse, ut natura ipsa quae plane succubuit, victrix eua-
 deret, & ille victoriae palmam referret, quae fuerat prostratus.
 Nam ut in Adā (hoc est, in Adā delicto) omnes sunt mor-
 ti obnoxii, sic & in Christo resurrecturi sunt omnes: quia
 sine peccato sit unus ille inuentus, nec morti obnoxius, &
 volens paulo post resurrecturus obierit. Fieri enim non po-
 terat, ut vitae dux illi corruptioni subiceretur, quae omnia Ma-
 nichæos conuincunt & refutant, qui mortuos negant re-
 surrecturos. **Unusquisque autem in suo ordine.** Esti in-
 telligis oēs esse uiuificandos, nequaquam vel peccatores ipsos
 saluos fore existimes. Quod ad resurrectionem autem spe-
 ctat, vitam quidem sunt oēs habituri, suo tamen quisque ordine
 permanebit, & ut fuerint emeriti singuli. **primitiæ Chri-
 stus.** deinde illi qui sunt Christi, qui in aduentu eius
 crediderunt, deinde finis. Principium & via resurre-
 ctionis factus est Christus: post hunc qui Christi sunt, hoc
 est oēs fideles, & qui in eo probati sunt, priores resurgēt,
 eodem caelitus descendente. Hoc enim praetendit, cum in eius
 aduentu inquit: Oportet namque & aliquod habeant priui-
 legium iusti vel resurgendo. Nam ut in aera obuiam Chri-
 sto procedent, sunt rapiendi, ita & primi a mortuis excitā-
 tur, quemadmodum contra & peccatores in terra & lo-
 cis inferioribus hisce iudicem ut damnari operietur, mox
 & finis resurgendi omnibus fiet, utpote cunctis vna sul-
 citatis. Neque ut in praesentia, cum solus surrexerit Christus,
 & suo loco permanent res humanae, sic tunc pari erunt con-
 ditione, sed finem omnia assequetur. cum tradiderit regnum
 deo et patri. Duo sunt apud sacras literas regnorum ge-
 nera: alterum utique fit ex coniunctione quadam & sangui-
 nis necessitudine, alterum ex ipsa rerum creatione. Impe-
 rat enim deus & gentilibus, & Iudæis, & hominibus daemonebus

1. Thef. 4

vel inuitis iure creationis, quippe quia eos cōdiderit. Imperat autē fidelibus ipsis & sanctis, vltro sese illi subijcientibus, coniunctionis de causa. De hoc vero imperij genere sic differit Dauid, Postula à me, & dabo tibi gentes. Et alibi Iesus: Data est mihi oīs potestas. Eiusmodi itaq; regnū & patri tradit, hoc est, cōplet & perfectius reddit. Exempli gratia: Imperator quispiā filio bellum aduersus remotissimas nationes procurandum demādat. Subactis itaq; gentibus illis, & bello finito, dici tunc quidem filius pōr, bellū patri tradidisse, hoc est, demandatum sibi à patre negotium, absoluisse. Dicit itaq; Paulus, tunc oīa finē esse iā nacta & terminata, cū ea suæ ditioni subiecerit filius. Christus namq; in nobis tūc perfecte imperium est habiturus, cū non amplius inter nos dissidebimus, nec deo partim, partim dæmonibus paruerimus. Quo sit vt patri Christ⁹, haud secus q̄ à tyranno quopiā arreptum imperium, expeditū & liberè tradat. cū euacuauerit oēm principatum ⁊ potestatē ⁊ virtutē. Hoc ē, qm̄ deuicerit & cessare fecerit prauas oēs hic potestates. Quę vt in p̄senti pluri fariā opant, & iugi sunt actiōe, sic demū tūc cessabūt & cōquiescent. Oportet autē illū regnare, donec ponat oēs inimicos sub pedibus eius, nouissime autē inimica destruetur mors. Quoniam deum dixerat, q̄ ab se desciuissent potestates, inanes & vacuas redditurū, præfixurumq; trophæa in victoriæ signum, merito quis dicere subdubius & hæsitans posset, nullo eo pacto futurū infirmiore, sed necessario regnaturū, hoc regis instar, & præpotentis factitare hunc oīa oportere, quousq; & hostes subegerit, & mortē demū ipsam subijciat pedibus. Perspicuum præterea est, vti vel sua opa, mortē sit sub iugum missurus. At quo pacto mortis huiusce seruitus apparebit, & hanc ipsam constabit fuisse subactam, nisi euomat quæ olim exceperat corpora? Tunc enim hanc proprie deuictā dicemus fuisse, cū ei⁹ exuuiæ diripient. Haud quaquā igitur, vbi auditu forte perceperis omnem hunc

*Psal. 2.
Mat. 28.*

Psal. 106.

esse Christū mortis dominatū, & potestatem deniq; sublaturum, verendum erit: perinde ac si extenuatus ille & rei huiuscemodi impotens, vt id perficere nequeat: quippe q̄ cunctis imperitando oīa exequetur, & bellū ipsum pertractabit, quousq; inimicos oēs subijciat. Vides quemadmodū, Donec, particula, hic nō vt futuræ tollat posita sit, sed ea quæ explicata est causa, perstat em̄ eius (inquit) imperiū. neq; lētescit, aut debilitatur, donec oīa cōpleat. Rebus vero oīibus absolutis, longe magis nullus erit illius imperij finis. Basilii autē Ch̄m regnare oportere, ita interpretatur, perinde ac si subiectionē operetur, vt nos sua subditiōe constituat, ea lege, vt cū illi subijciemur, paruerimusq; desinat eiusmodi in nos imperiū exercere, hoc est, studiū eius omne nobis imperitandi, & actio cōquiescet. quemadmodum em̄ faber murarius tādiu construit domū, q̄ diu ad eius fastigium prouectus ab opere faciendo desistat: sic filius ipse imperitat, hoc est, suū in nobis exercet hic dñatum, quousq; sibi subijctamur. **Oīa em̄ subiecit sub pedibus eius.** Cū autē dicat oīa subiecta sunt ei, sine dubio præter eū, qui subiecit ei oīa. Quñ dixit de filio q̄ hostes esset inanes & vacuos redditurus, p̄fixurusq; & trophæa, & veritus est, ne aliud quoddā inducere principium, & ingenitus esse filius putaretur, id circo oīa ad patrē refert, inquiens: Cū filio subiecisset inimicos. Cūq; ad gentiles hoīes scriberet, qui Iouē crederent Saturnū patrē olim insectatum, eundemq; imperio priuasse, cauens ne tale aliquid de filio dei suspicarentur, perinde ac si patri insurrexisset, sic inquit: Oīa filio præter eū subiecit, hoc est, præter se patrē: quippe qui reliq; filio potius subiecisset. **Cum autē subiecta fuerint illi oīa, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui subiecit sibi oīa.** Ne quis diceret, & si minus filio subiectus est pater, haudquaquam impedit, quin illo sit potentior filius. Quā quæstionē in primis Paulus sustulit, inquiens: Filiū se patri subiecturū, sic summā filij cū patre concordia paterfacit. Quocir

Psalm. 8.

ca intelligas velim patrē causam esse & originē eiusmodi potentia: filio, neq; filiū aliam quandā esse potentiam patri obfistentē & obuiā. Quod si vltra modū humili sit & abiectioni dictione vsus, nihil mireris. Consuevit enim Paulus, cū aliquid est radicitus auulsurus, rē magis ac magis augere. Exempli gratia: Cum ostensurus esset fidelem mulierem nullā ex eo iacturā perpeti posse, si viro infideli copularetur, sic dixit: Vir infidelis per mulierē &c. nō tñ exprimens q̄ sanctorū efficiat, sed verbi quadā excellētia arguens, nil prorsus fideli sc̄minē nocere ex eiusmodi copula potuisse. Nec secus hoc loco ac dictū est, subiectionis hoc noīe auellit penitus & eradicat prauā quāuis suspicionem, quā inducere quispiā auderet, videlicet q̄ patre sit potentior filius, vt pote qui res tantas moliri & perficere valeat. Nyses vero Gregorius ille, sic sentit, filiū scilicet nostra oīa pro suis habere, subiectionē insup nostrā, propriam ducere: hoīes vero dissensionibus niti aduersus deū, qñ quidem hunc negant infideles, & fidelium pleriq; quia vitij dediti, haudquaquē illi obtēperant. Cū autē infideles eius notionē habebunt, quē in p̄sentia diffitent, nostq; fideles vitæ huius vitia cū virtutibus cōmutabimus, tūc filius subesse dicet: quippe qui humanā indutus personā, nostra oīa p̄ suis duxerit. **vt sit deus oīa in oīibus.** Hoc est, vt oīa à patre dependeant, ne quis forte duos liberos principatus, diuulsos & discissos ab inuicē suspicet: siquidē inimici, filij pedibus prostrati subiaceant, filius vero nihil à patre dissideat. Quin poti⁹ vt filiū decet deo subiectus sit patri, sic deus omnino & pater erit oīa in oīibus. Nonnulli autē ex his volunt nequitia significari interitū, qd deo oīa subsint. Cum em̄ prorsus peccatum fuerit sublatū, perspicuum est, deū esse in oībus oīa: quinetiā cum haudquaquē vltra in istiusmodi vitæ irritamētis & vitij ipsi versabimur, nil penitus deū in his offendētes, sed dei oēs speciē aliquā p̄feremus, eundemq; colendū vnice susceperimus, tunc deus ipse nobis oīa suppedabit, q̄-

1. Cor. 7.

pe qui & cibus nobis, & potus, & amictus, in super & cogitatio, & motus deniq; futurus est. alioqui quid faciet qui baptizatur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt, vt quid baptizantur pro illis? Mos est Marcionistis hæreticis, cū aliquis apud eos sine baptismo decesserit, eius qui vita iā functus esset feretro viuū aliquē submittere hoīem. Proinde feretrum ipsi adētes, a mortuo sciscitant, vtrū ei libeat baptizari, moxq; qui latitat viuus, de loco inferiore respondens, se velle inquit, asserentemq; de mortui loco baptizabant. Hic itaq; praug huius consuetudinis insimulati, Apostolū dictitant eā rem iniūxisse. Producuntq; dementes illi & vesani id dictū, quod haudquaquē ita se habet, vt ipsi affirmant. Porro qui erant baptismū accepturi, integra pronuntiabant fide symbolum, moxq; & illud, Credo mortuos resurrecturos. Inge itaq; Paulus, Qui futurā credunt mortuorum corporum resurrectionē, sub spēq; eiusmōi sunt baptizati, quid nā sint, cū eis Christus sit occursurus, acturi? Quid p̄ terea resurrectionis gratia prorsus hoīes baptizant, hoc est, pro resurrectionis expectatione, si mortui non resurgūt: vt quid nos periclitamur omni hora? Si ad resurrectionis argumentū haudquaquē id omne admittitis, quod plane p̄fitentur baptismō abluti, vocē saltem excipite, q̄ ipsa re comprobatur. Nos nāq; apostoli vniuersi periculis agitamur assiduīs. cur ergo hmōi discrimina subiremus, aut cuiusmodi meriti alterius gratia, si nulla certior esset futura humanorum cadauerum resurrectio? Quod si ob inanē gloriā & iactantiæ causam malit quis se periculis offerre, semel id, aut amplius his ille optauerit: vna singulis momētis velle periclitari, summo indicio est, nos de resurrectione esse iā certiores. Quotidie morior propter vestrā gloriā fratres, quā habeo in Christo Jesu dño nostro. Cū inquit, vt qd periclitamur, discriminū expressit magnitudinē, vel potius assiduas mortes. Vna q̄ pacto diebus singulis mortē obibat Apostolus? Quid nī? animi prom-

ptitudine, & quia esset ad mortē obeundā semper paratior, taliaq; pateret, quę mortem afferrent, propter vestrā gloriam, hoc ē, vestri prouectus gratia, quo ipse glorior. Cedit namq; discipulorū in meliora progressus, ad gloriā præceptorī. Qua re postmodum deo cōmissa, sic inquit: Quā habeo in Christo Iesu, cuius videlicet id omne ē opus, non meū, perinde ac si dicat: Quēadmodum vobis proficientibus laudem mihi & gloriam vendico, sic remissior ipse efficior, & animo cōsternatus, cū calamitose adeo vobiscum agatur, vt rationi iā diffidatis. **S**i secundū hominē ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest? Quantum (inquit) ad hoīes Ephesi concedi, bellūq; mihi haud dubie cū bestijs fuit. quid em̄ si deus me periculis exemit, quid inq; mihi ex eo potuit vtilitatis obuēnisse, si nulla futura esset resurrectio? Illud aduersus beluas certamen appellat, quod cū Iudæis & Demetrio argyrocolo inierat Ephesi. Quid em̄ à bestijs ipsis distabant, si mortui (vt isti affirmant) haudquaq; resurgunt? **M**anducemus & bibamus, cras em̄ moriemur. Si nulla ē futura mortuorū resurrectio, consequens est, vt in eo seculo nulla sit bonorū fruitio. Fruamur interea p̄sentis seculi bonis, edendo & perpotādo. i. dūtaxat nobis erit lucri. Hoc aut̄ dictū, ab Isaia desumptum est, vulgo illorū dementiā increpāte, q̄ nullā asserūt resurrectionem. **N**olite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia praua. Ad castigationē diuertit sermonē, sensimq; hos & leuitatis inculcat & dementiā. Hoc em̄ præterdit, cū Nolite errare inquit. Bonos autem mores, qui facile circūveniuntur, appellat. Arguit p̄terea Corinthios, ad resurrectionem hanc diffitendā, ab alijs fuisse deceptos. **E**uigilate iuste, & nolite peccare. Ignorantiā em̄ dei quidā habent. Haud secus ac temulentis, vigiliantiā Corinthijs iniungit Apostolus. Iuste autem, perinde ac si vtiliter interpretetur. Possunt enim homines, veluti super prauo aliquo facinore & abstinere, vt gr̄ce habet, & vigilare. Et

Actu. 9.
Isaia. 22.

nolite peccare subiungit. Nā ex hmōi peccādi licentia v^estra, hæc de resurrectione oritur incredulitas: quippe qui malorū sibi sunt conscij, nullā esse existimant tormentorū formidine, resurrectionem. Dei aut̄ ignoratione tenent̄, qui nullam resurrectioni adhibent fidem. Non em̄ norūt dei potentiā. Neq; habetis dicit, sed habent. tam prauum imminuens facinus, cum in alios illud reiiciat. **Ad reuerentiā vobis loquor.** Cum satis iā eos carpsisset, sic in quiens consolatur. Istiusmodi vobis locutus sum, non vt in fensus & hostis incesserē contumelijs, sed pudore afficerē. Græce em̄ verecundiā habet, & eius rei ob gratiā, vt correctos vos tandē & castigatos, & verecundia quadā affectos, ad veritatis notionē traducerem. **Sed dicet aliquis, quō resurgēt mortui, quali aut̄ corpore venient.** Haudquaquā ipsi id affirmatis: sed alius quispiā inquit, dicit: quod eo facit, vt sine aliq; animi passiōe sua hæc videatur deprōpta oratio, perinde acsi alijs minus resurrectione corpora existimantibus, rē ipsam disquirat. Duo igitur quædā in dubitationem veniunt, modus scilicet resurgēdi, quo pacto corpus in cineres semel collapsum & resolutum subleuetur: & quo corpore, hoc ne an alio quopiam. Vtraq; aut̄ hæc graui exemplo dissoluit. **Inspiciens tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur.** Ex re notiore & ab his continue gesta obiecta dissoluit, eorū & insipientes appellat, vtpote q̄ rē adeo notā ignorent. Tu (inquit) qui seminas, hoc est, tu q̄ corruptibilis es, id agis, quid ergo ambigis id ipsum & deo licere: Non em̄ viuificatur (inquit) nisi & moriatur, verbis vsus nihil semini propinquieribus, aut accommodis, sed corporibus ipsis. Neq; em̄ intulit, haudquaquā scilicet germinat nisi & resoluatur, sed minime viuificabitur (inquit) nisi & moriatur. Aduerte aut̄ quemadmodū ad id quod contrafacere videt̄, sermonē conuertat. Corinthijs namq; illud, vt mortui resurgamus videbat̄ absurdus. Paulus vero cōtrario asserēs, ait eo nos suscitari, q̄a & morimur, p̄

inde ac si non aliter liceat in vitā reduci, nisi mors ipsa præcesserit. Et qui seminas, non corpus quod futurū est seminas, sed nudum granū, vtputa tritici, aut ceterorum cuiuspiā. Cum duo dixerit, subdubitari posset, quemadmodum scilicet mortui excitentur, & quæ sint corpore resurrecturi, resurgēdi modum iam soluit, quia per mortē is fiat, & in tritici morē. Nunc autē explicans, quō resurrecturi sunt mortui, & reliquū aperit de quæ ambigebat. Inquit itaq; quæ corpus illud idē suscitatur, hoc est, quæ eiusdem substantiæ sit, splendidius tamen & cōptius reddit. Hæretici vero non idē illud quæ fuerat dictitant suscitari. Id em̄ (inquiunt) prændit Apostolus, cum dicit: Non corpus quæ futurū est seminas, cum ille haudquæ sic sentiat, sed id haud dubie exprimit, Non seminas ipse quæ futuræ est, fulgentius scilicet & ornatius, sed nudum & tritici grani potius similitudinē, e quæ spica ipsa pulchrior ita enascitur, vt nequaquæ idē sint spica & granum. nequæ em̄ in spicæ formā illud est satū, culmo videlicet & aristis obductū, sed nudum. Nequæ pro eo aliud quæpiam præseminatum. Quippe non ex frugum aliarū cocco, sed ex nudo illo frumenti grano spicā ipsam prædisse constat. **Deus autē dat illi corpus sicut vult.** Si deus (inquit) daturus est corpus, quæ ipse tam curiose inquiris, quali sumus corpore resurrecturi, & resurrectioni diffidis, cū dei potentiā audis & voluntatē: Deus quidē resolutū suscitatur corpus, præstantius tamen pulchritudine, & spū redditum, quod plane potest vel in seminibus ipsis cōprehendi. Si quædem mandato terræ semine, formosius lōge surgit, quod pullulat ex eo & præcreatur, & unicuique seminum proprium corpus. Id profus hæreticorū obstruit ora, asserentium, non idē hoc corpus, sed aliud quoddā esse in resurrectione deniq; suscitandū. Ecce iam audis, proprium esse cuius corpus concessum. Non om̄is caro, eadem caro, sed alia hominum, alia pecorū, alia volucrum, alia autē piscium. Ne forte cum intellexeris granum pari modo omne & passim concrelescere, sic etiā in resurrecti

Supra eodem.

one existimes, honore similes fore oēs de dignitate ostendere nititur, vel resurgentium fore discrimen. Quod præueniens patet, cum dixit: Vnusquisq; in suo ordine. Ad iccit præterea, nō oīs caro eadē caro, hoc est, nequaquā oēs pari honore resurgent. Sed tñ iustorū differunt corpora ab impiorū corporibus, quantum à terrenis hisce, cælestia. Erit præterea & int̄ iustos ip̄os haud paruum graduū discrimen, quemadmodū in subsequētibus dicturus est: qñ etiā vel inter improbos ip̄os distabit plurimū. Inquit em̄ quemadmodum caro humana à pecorū & reliquorū brutorū est longe diuersa, sic erit peccātibus & damnatis, vel in ipsis supplicijs magna diuersitas. Quæ aut̄ dicta in præsentia sunt, peccatorū duntaxat exprimunt differentiā. Est namq; de iustis paulo post dicturus, cum de cælestibus ip̄is faciet corporib; mentionē. **Et corpora cælestia, & corpora terrestria. Sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium.** Hoc loco, quemadmodū diximus, differentiā exprimit, q̄ iusti & reprobi inter se differunt. Iustos quidem cælestia corpora nuncupans, reprobos vero terrestria. Et alia quidem est iustorū gloria, peccantium alia, quorū haud tñ dicenda est gloria. Neq; enim hæc illis conceditur, sed gloriæ loco vita quæ dā intelligenda, hoc est, aliter longe cum peccatoribus actum iri. **Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum.** Stella enim a stella differt in claritate. Quēadmodum paulo añ noxiorū & delinquentiū corporum explicauit differentiā, ab ipsis hoībus initium sumens, deinceps pecorū & pisciū meminit, qd̄ peccatores ip̄i à principio hoīes conditi, mox in irrationabilium animantium sint similitudinem delati: sic & iustorū exponit discrimē, oēs inquiens in claritate sunt, sed alius quidam est solis splendor, & alius lunæ. Nam & stellæ inter se differunt fulgore & claritate. Est em̄ astrorū gloria lux ipsa & splendor. Nonnulli vero cælestia corpora, p̄ ipsis angelis accepere, nec recte arbitror, qd̄ indeliquet, cum solem alibi &

Gene. I.

lunam, & stellas inducit. Quo fit, vt de iustis potius habe-
 ri sermo hic videat. sic ⁊ resurrectio mortuorum. Sic, *Psal. 135*
 vt mortuorū varia est resurrectio, quē admodum superio-
 ribus exemplis explicatum iam est. **Seminatur in cor-
 ruptione, surget in incorruptione.** Superius cum de se-
 minibus diceret, verbis est vsus corpori proximioribus. si-
 cuti nō viuificatur (inquit) nisi & moriat. Nunc de corpori-
 bus differens, verbis vti seminibus, proximis. Seminat in-
 gens in corruptione. Semen aut nunc non illud dixit, quod
 vuluæ, sed qd terræ demandari videt. Quidem & ipsa ca-
 dauera sepulchro conduntur, perinde ac si inqat, Deponū-
 tur in terram demortua corpora in corruptione, hoc est,
 vt corrumpantur. Bene autem surgit dixit, non nascit, ne
 terræ id opus esse existimes. **Seminatur in ignobili-
 tate, surget in gloria.** Quid em mortuo hoīe est igno-
 bilius? Surgit tñ in in corruptionis gloria, tãetsi haud pa-
 ri honore fruant oēs. **Seminatur in infirmitate, sur-
 get in virtute.** Nihil valet vel ad quintū diē caro demor-
 tua corruptioni resistere, surgit tñ in incorruptōis poten-
 tia. Quidē cōprehendi corruptione nulla hæc possit, tã
 etsi peccatoribus maiori supplicio futura sit incorruptio.
**Seminatur corpus animale, surget corpus spi-
 ritale.** Animale corpus ab animalis potentia regit, in qd
 & anima ipsa imperiū habet, & gubernationē. Spiritale au-
 tem, qd spūs sancti opa abunde vti, ab eodemq; & guber-
 nat. Qui spūs in nobis & si in p̄sentia opatur, non tñ adeo,
 neq; tam assidue q̄ppe q delinquentibus nobis abscedit sta-
 tim, & auolat. Eodēq; p̄sente, anima corpus ipsum mo-
 deratur & regit. Tunc autem cum resurgemus, perpetuo
 idem iustorum corporibus aderit spiritus. Vel simplici-
 ter spiritale dixit, quia incorruptum perinde ac tenue ma-
 gis ac leuius, & quale in aerem deferri possit. Non tamen
 eiusmodi quale asserit Origenes, aerium scilicet & atheri-
 um, vel ex aeris ipsius vel atheris substantia compactum.
 Quod si corporū resurgentiū incorruptioni diffidis, respi-

ce caelestia illa quæ interea neq; senescunt, neq; labore ullo conficiuntur. Itaq; qui creauit nostra hæc corpora, quæ facile corrumpuntur, incorruptibilia reddit. **Est corpus animale.** Quod nunc gerimus in præsentī hac vita est **7 corpus spiritale.** Quod sumus in futuræ habituri, idem illud existens, quod est in præsentī. Animale vero, hoc est, corruptibile. sicut scriptū est, factus est primus homo Adam in animā uiuētē, nouissimus Adam in spiritum uiuificātē. Atqui hoc primū traditum literis fuisse constat, postremum uero illud nequaquā, sed ex res ipsarū cōsequētia & euentu dignoscit. Scriptū tñ uel id dicit fuisse, quemadmodum & ppheta de Ierusalem dixit, Vocabitur iustitiæ ciuitas, cum tñ haudquaquā id explicasset. Et euangeliū dñm Emanuel nuncupat, cum ipse minime sic diceret, sed res ipsæ uocem hæc indidere & nomē. Primus itaq; Adam homo erat in animā uiuentē effectus, hoc est, corpus habebat animæ uiribus gubernatū. Nouissimus uero, q̄ Christus est, in sp̄m uiuificantē. Non em̄ uiuentem dixit, sed uiuificantem, id exprimēs, quod & præstantius erat, & longe maius. Dñs namq; substantialit̄ habebat sp̄m sc̄tm̄ sibi uinitum, quo & ppriam carnem uiuificabat, & nobis p̄ eum est incorruptionem largitus. Quo fit, ut vitæ huius corruptibilis, pignora in priori Adam ceperimus, futuræ uero in Christo. **Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale.** Ne q̄s forte q̄rat, Cur ergo corpore hoc animali, qd̄ deterius est, nūc ipi potimur, spiritali uero sumus quod satius est potituri? Rñdet utriusq; principia sic fuisse disposita: Adam primo, postremo Ch̄m. ita fit, ut in melius p̄uehantur res nr̄æ. Quinetiam p̄suasum habeas uelim, uel ea quæ nunc in te insunt corruptibilia hæc & peiora, in id quod incorruptum est & p̄stantius, commutatū iri. **Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo caelestis.** Ne optimum negligent uiuendi modum, futuræ est ut de vita eos commonefaciat, quæ deo fit

Gene. 1.

Zach. 8.

Mat. 1.

placita, inquit, itaq; Adam fuisse ex terra pgenitum, & idcirco esse hoc nomen sortitum. Adam em̄ significat terreum & ē puluere plane effictum: secundus vero homo, dñs scilicet, ē cælo erat. Quorū alterū à deteriore denominat, alterum illum & secundum à prioribus noiat. Neq; ppter ea q̄ homo siue ip̄a humanitatis assumptio ē cælo esset, quē admodum demēs ille Apollinaris delirabat, sed q̄ vna sit vnus Christi persona. Et homo de cælo esse, ppter vnitam rem dicit, & deus fuisse eandem ob causam crucifixus asserit. **Qualis terrenus, tales ⁊ terreni.** Hoc est, parit̄ & perditum eunt, & interibūt. Vel quia p̄cti mortem obituri sunt ij, qui terrenis rebus inhæserint. **Qualis cælestis, tales ⁊ cælestes.** Hoc est, sic immortales sunt per m̄luri, & claritate fulgētes. Nā si secūdus Adā mortuus ē, mortē tñ vt ip̄e dissolueret, mortē subiuit. Vel aliū: Ip̄i scilicet diuinam vitam degentes, p̄inde ac sapientes cælestia, glorificabunt. **Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portabimus ⁊ imaginem cælestis.** Hoc loco enodatus retergit orationis in commonefaciendi figuram. Imaginem aut̄ terreni praua ip̄a facinora dixit: cælestis aut̄ imaginem, optimā actionem. Quemadmodū igit̄ in nequitia viximus tanq̄ terreni filij, & terrestria sapiētes, sic rursus in virtute victuri sumus, vt pote qui cælestis imaginem imitando seruabimus. Imago quidem terreni, vt illud, quia cinis es, & in cinerem reuerteris: imago autem *Gene. 3.* cælestis, mortuorū est resurrectio, & incorruptibilitas ip̄a: ita vt tanq̄ de resurrectione, non de modo viuendi dicta hæc fuisse intelligendum sit. Et illud, Portabimus imaginem cælestis, nō consulenti esse dictum intelliges, sed rei futuræ indicium, hoc est, q̄ cælestem sumus imaginē portaturi. **Hoc aut̄ dico fratres, quia caro ⁊ sanguis regnum dei possidere non possunt.** Postq̄ imaginē terreni expressit, p̄inde ac si eandē interpretetur, sic inquit, Qm̄ caro & sanguis, q̄ imaginē præferunt terreni, hoc est carnales actiones, & corporis crassitudini cōformes, quæ

haudquaquam poterunt caelestis regni consequi hereditatem,
 neque corruptio incorruptelam possidebit. Hoc est,
 nequeitia animi ingenuitatem corrumpens, neque gloriam illam pos-
 sidere, & bona incorruptibilia. Poteris & haec omnia, non ad
 vitae instructionem referre, sed uti de resurrectione ediffe-
 rant, cape, videlicet caro & sanguis. id est quod ex carne & sangui-
 ne hoc corpus concretum, in futuro seculo caelesti imperio
 non potiat. Quo in seculo, nec potus erit, nec cibus, qui-
 bus omnino tale corpus nutrit. Neque corruptio, hoc est, cor-
 ruptibile corpus, incorruptibilia vendicabit. Necessesse est ita-
 que, ut spiritale nostrum hoc corpus, corruptionis sit expertus fu-
 turus, tamen si Basilius haec ab Apostolo dicat eo fuisse plata,
 ut Corinthios ad recte viuendum cohortaret. **Ecce myste-
 rium vobis dico.** Ad conceptum de resurrectione sermo-
 nem iam redit, polliceturque se illis horribile quiddam & arcanum de
 nuntiatum. Sic illos, quemadmodum plurimi faciat aperit, quoniam
 ea quae recondita sint, neque liceat sibi effari, dicturus sit.
**Omnes quidem resurgemus, sed non omnes im-
 mutabimur.** (omnes quidem non moriemur, omnes autem im-
 mutabimur, sic graece.) Non omnes inquit, sunt morituri, verum
 omnes immutabimur. Vel inquit, qui non moriuntur, hoc est, qui ad incor-
 ruptionem transferuntur. Nequaquam igitur cum moriendum
 sit, vereri debes, quoniam resurrecturus sis aliquando. Ecce iam tibi pro-
 dico plerisque mortem esse non obituros, haud tamen id illis
 ad eam resurrectionem sat valet, nisi & immutentur: & sic ex
 hac corporis mortalitate, ad immortalitatem transeant.
 Ut itaque illi cum mortis immunes sint, nihil ex eo capiunt
 utilitatis, sic nobis mors ipsa effecerit, illis vero mors est
 immutatio. Moritur namque in eis corruptio, in incorruptibi-
 litatem denique commutata. **In momento in ictu oculi,
 in nouissima tuba.** Hoc est, momentanea tempore & breui
 admodum, & quanto distringi supercilium possit, res eiusmodi
 fient. Neque solum mirum illud videri debet, quod tabida iam
 & putrefacta resurrectura cadauera sint, quodque singuli pro-
 prium sint recepturi corpus: sed quia tanta sit hoc celerita-

re futurū, vt nequeat explicari. Nōnulli autē in nouissima
 tuba ita intellexerunt, p̄inde ac si illud ab Apocalypsi Io-
 hannis euangelistæ desumptum sit: E septem namq̄ tubis *Apo. 4. 8.*
 (inquit) priores quidem hominibus finem denūntiant. Nō
 enim omnes vna interibunt, sed diuerso quisq̄ tpe nature
 necessitati cōcedet. Et hoc quidem fiet diuina dispositiōe,
 vt priorum, qui sunt pempti, exemplo, qui reliqui erunt,
 malefactorum pœniteat. Nouissima autē tuba & momen-
 to, qd est & oculi ictu, hos & resurgere facit & immutari.
Canet enim tuba, ⁊ mortui resurgent in corrupti.
 Ne quispiam talia fieri posse in oculi ictu diffidat, certiora
 esse quæ dicit, ex dei potentia arguit, q̄ eiusmodi faciat: in-
 quitq̄, tuba canet, & hæc vtiq̄ fient. Cuius dicti persimile
 istud est, ip̄e dixit & facta sunt. Per tubam autē, quæ nulla
 p̄fecto in futuro iudicio erit, dei nutum & imperium pa-
 refacit, qui ad omnes sit peruenturus. *Psal. 32*
Et nos immuta-
mur. Haudquaq̄ de se ip̄o id asserit Paulus, sed de his qui
 tunc superstites erunt, & in humanis agēt. **Opportet em̄**
corruptibile hoc induere in corruptionem, ⁊ mor-
tale hoc induere immortalitatem. Ne forte audiens *Supra eo-*
 quispiam, quia caro & sanguis regnum dei non hæredita- *dem*
 bunt. Et rursus, quia incorrupti resurgent mortui, existi-
 met corpora ipsa præterea minus resurrectura, quoniam
 nūc ex carne & sanguine cōposita sint, sic infert. Resurgēt
 quidem corpora hæc, nō tamen quæ sanguine sint & car-
 ne concreta, sed in incorruptionem haud dubie commu-
 tata. Nota autem hæc dicta in eos proferri, qui asserant
 corpora non eadem in illa esse resurrectura, quæ in hac vi-
 ta fuere, sed alia quædā. Inq̄ em̄ Apostolus, corruptibile
 hoc, & mortale hoc, nō aliud quidpiam, sed hoc duntaxat
 corpus designat. Quo fit, vt corpus qdem id ipsum mane-
 at, nō est qd induitur. Mortalitas autē & corruptio tolli-
 tur, immortalitate & incorruptiōe supante. Differt autē cor-
 ruptio à mortalitate: siqdem in animata duntaxat cadit
 mortalitas, corruptio vero vel in ea quæ aīa carēt. Nobis

Ofc. 15.

itaq; in sunt nōnulla, quæ inanimatis similia sunt, utpote capilli & ungues, quod & immortalitatem cū reliquo corpore induēt necesse est. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est. **Dors absorpta est in victoria.** Quoniam quæ præter Corinthiorum essent opinionē, explicauit Apostolus, scripturæ testimonio hæc demum confirmat. In victoria autem, hoc est, in fine videlicet, ut deuicta mors penitus dispendatur, neq; in posteræ spes vlla sit reliqua. **Ubi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus?** Perinde ac rerum ipsarum sine, p̄specto, effertur spiritu, & victoriæ carmē decantat, exultāsq; proclamatur, haud secus ac morte ipsa, p̄strata, hanc ipsam p̄mit & calcat. Comperies autē aliquod eē inferni & mortis discrimē, videlicet quod animas infernus contineat, mors vero corpora. Nam immortales sunt anime. **Stimulus autem mortis peccatum est.** Peccatum nō morte erat validi⁹, quo mors ipsa, p̄ stimulo utebatur. Nam ut scorpionum animal, in caudæ stimulo vim habet oēm, sic & mors per delictum poterat plurimum, tamen si suis viribus minime uteretur. Potest & præterea aliquid de Iesu significari, in quo cum nullum inuenisset peccatū, in eum moliri nil potuit. **Virtus vero peccati, lex.** Lex nāq; cum nulla cōstaret ex iustitia, delinquētes nequaquam graui⁹ damnabamus. At postquam lex ipsa delictum monstrauit, & quod cauēdum esset constituit, condēnauit nos acrius, ut quicquid deliquimus: & peccatō vires adiecit, & fortius reddidit, nō p̄ sua natura, sed p̄ nostra ignauia, qui minus recte vitamur cōcessa medela: quæ admodum in epistola ad Romanos diffusius & multis iam est explicatum. Non igitur ambigas de resurrectione o homo, cum videas peccatū esse sublatum. Quod cum mors ipsa, p̄ armis habuerit, & lex ipsa iam cesserit, quod fuerit eius sine peccatī robur. Perspicuum itaq; est, hanc mortē, quia armis sit spoliata, nil amplius habere iam virium. Deo autem gratias, qui dedit

nobis victoriam per dominum nostrum Iesum
 Christum. Domini Iesu certamen est, hoc ille gessit. No-
 bis vero collata victoria est, nulla beneficiorum nostrorum
 vicissitudine, sed per dei patris gratiam atq; clementiam,
 qui nos per filij intēssimam operam, superiores effecit.
 Itaq; fratres mei dilecti, stabiles estote ⁊ immo-
 biles, abundantes in omni opere domini semp.
 Cum compertum apud vos sit, esse omnino resurrectio-
 nem futuram, futuramq; ⁊ bonorum prauorumq; retri-
 butionem, stabiles vos ipsos præstate. Erant enim Corin-
 thij de resurrectione subdubij ⁊ nutabundi. Cūq; ⁊ vi-
 tæ melioris esset apud eos neglectos, vtpote qui se minus
 resurrecturos sperarent, abundantes (inquit) in dei opere
 estote, hoc est, non solum quæ dei sunt operamini, quin
 etiam abunde hæc velim exerceatis. Opus autem domi-
 ni, hoc est, quod sit domino gratum, quodq; à vobis do-
 minus exigat, virtutē videlicet. scientes quod labor
 vester non est inanis in domino. Hoc est, sperantes
 resurrectionem futuram. Et quodcūq; fuerit per vos la-
 boris impensum, haudquaquā vobis iacturæ erit. Olim
 nāq; à vobis virtus ipsa negligebatur, quia resurrecturos
 vos minime credebatis, eoq; neq; in vacuum laborē insu-
 mere libebat. Nunc vero pro certo habetis, vestros labo-
 res nequaquā fore inanes. In domino autem eo intulit, vel
 quia tūc in domino laboramus, cum superne ⁊ cælitus
 opem excipimus, quod obuenire ex deo gratis operibus
 solet: vel quia haud frustra p eum erit domini gratia qui-
 uis labor impensus, quin ⁊ ab eodem sit præmia receptu-
 rus.

Caput XVI.

DE collectis autem quæ fiunt in sanctos, si-
 cut ordinari ecclesijs Galatiæ, ita ⁊ vos
 facite. Absoluto de dogmatibus ipsis sermone,
 ad virtutum fastigium eleemosynā venit, leuiorē initio
 statim hanc ipsam rem faciens. Leue enim singulis vide-
 batur, quod erat à multis collatum. Mox illos ad imitati-

T

onem aliorum vt conferant, inducit, alieni officij narratione. Inferi namq; quemadmodum & Galatæ fecerunt. Neq; commonefeci dixit, sed ordinaui. quod sane maioris est potestatis, vt intelligas vel regium decere imperiū, eleemosynam impartiri, nec quoq; pacto esse hanc negligendam. **Per vnā sabbati vnusquisque vestrum apud se reponat, recōdens quod ei bene placuerit.** Per vnā sabbati, dominicum diem intelligit, hoc est primam sabbati, vel primū hebdomadę diem. Cuius diei commemoratione, ad eleemosynas erogandas hortat, **Quin & diei eiusdem recordatur mysteriū.** Prudentē autē iniūgit, vnumquenq; quodlibet recondere, hoc est, quod cumq; destinauerit deus seruare, & qđ factu facile sit cuiq; conferenti. Neq; enim dixit statim conferte, ne quem forte cuius tenues essent tunc facultates, pusillum quidpiā tribuere pudisset, sed recōdat (inquit) apud seipsum quisq; & cumulet, auctumq; deinceps & cumulatum deferat. **ne cū venero, tunc collectæ fiāt.** Ne forte (inquit) cum dispensandi est tempus, tunc colligatis. Cum autē venero dicit, promptiores ad colligendū hos reddit, qđ postea dispensentur, vt pote cū in eis conspectu hmōi sit futura collatio. **Cum autē præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittā perferre gratiam vestrā in Ierusalem.** Recte illud, quos ipsi probaueritis, intulit: vbiq; aliorū offensionē declinans, ne illis forte suspicio oboriretur, cupere Paulum collectas pecunias, egētibus impartendas sibi, non alijs vēdicare. Idcirco quos ipsi idoneos iudicaueritis, inquit, hos ego per literas destinabo, perinde ac si dicat, Et ipse his adero, & mearū literarū ratione particeps, & meriti dispensando. Gratiam autē rem ipsam appellauit, hoc est, liberalitatem & munificentiam, vt arguat eos rem grandē factitare, nō animo iniquo, vel vlla coactos necessitate. Hęc quippe dici gratia debet, quæ vltro offerat. Gratiā præterea id beneficij appellauit, quia indignum videretur, eleemosynam dicere, quæ esset

in sanctos postea eroganda. Quod si dignū fuerit vt ego eā, mecum ibunt. Si tāta (inquit) fuerit collectę pecunię magnitudo, vt me dispēsatore indigeat, vel ipse ac lubens iturus sum. Quibus dictis ad munificentiam horratur Corinthios. Quinetiam cum testes illos habere velit, quem admodum nihil sit ipse ex collatione huiusmodi accepturus, me cū infert commigraturi sunt. Veniā autem ad vos, cum Macedoniā pertransiero. Nā Macedoniā pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis quocunq; iero. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulū temporis apud vos fore, si dominus permiserit. Haudquaḡ dixit, me in Macedoniam conferam, ne obiectarent Corinthij Macedonas sibi praelatum iri, sed pertransibo (inquit) Macedoniā, hoc est, citatim & prateriēs illos visurus sum, apud vos vero cōmoraturus. Vnde ostēdit, quem admodum Corinthios vt propinquiores discipulos & digniores Macedonibus anteponat. Erat enim Corinthi fidelium maior conuentus. Territat praterea delinquentes, cum mansurum se apud eos affirmat. Adiecit praterea, Forsitan illud, ob dubium reiectum. Erat em̄ nescius, vtrū id sibi spiritus sancti permisso facere liceret, nec ne, cuius arbitrio ducebatur. Ephesi enim cū esset, concessurus inde in Macedoniam erat, eamq; celerrime preteriturus, aditurusq; mox & Corinthios. Multis itaq; argumentis suam in Corinthios aperit beneuolētiam: cum quia nequaḡ eos vellet transeundo reuisere, tum quia se ab eisdem deduci percupiat. Permanebo autē Ephesi vsque ad pentecosten. Vel id quidem maximum est amantis indicium, cum & quo sit loco, & quamdiu mansurus significet, & profectiois causam patefaciat, cum ita infert: Ostium enim mihi apertum est magnum et euident, et aduersarij multi. Hoc est, complures sunt ad CHRISTI fidem hanc concessuri, ad

quos liberior mihi patet accessus, utpote quorum feruentior ad fidem sit animus. Tunc enim angitur magis præceptor, & quasi ab docendo reprimitur, cum minime habet attentos discipulos: spatioso vero & amplo in loco tunc eius mens diuagatur, cum auditores sit nactus æmulatione murua excitos. Multos autem sibi dixit aduersarios imminere, quia cum diabolus se iam sentiat potestate pristina spoliatum, acriori formidine percitus, alios concitat ut aduersent. **Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos.** Quoniam par erat ut Timotheus suo interuentu offenderet qui deliquissent, obiurgaretque eorum facinora, certiores hos reddidit, & commonefacit ne Timotheo insurgant, qui apud se sapientes haberentur & diuites: neque eo quod futurum esset, ut præ timore ille succuberet, sed quia Corinthiis ex eo obuentura esset calamitas. Timotheus siquidem admodum erat ad pericula subeunda paratus & promptus. Recte autem apud vos dicit, perinde ac si inquit: Nequaquam id à gentibus ullis exigere, sed à vobis depono, ut tutior ille apud vos maneat. **Opus enim domini operatur sicut & ego.** Nequis ergo illum spernat. Hoc est, haud secus ac si ipse, prædicaturus est ille, & alios instructurus ad fidem, quod sane magnam cedit Timothei in laudem. Cum itaque istiusmodi sit, nemo hunc paruiduxerit velim. Erat namque is non grandis natu, sed iunior, & solus ad eam rem tam arduam destinatus. quippe cui elati & superbientis populi fuerat cura permissa. Unde nec poterat mirum videri, si ab his paruifieret. **Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me.** Expecto enim illum cum fratribus. Quin potius (inquit) honore hunc prosequamini, quod certe cum deducite inquit, prætenditur. In pace autem, hoc est, in tuto sine vlla formidine, altercatione quavis & contentione sublata, & obedientia præstita. Expecto autem illum, ad territandos hos dixit, perinde ac si cuncta quemadmodum gesta sint, in eius aduentu si

bi sit Timotheus renūtiaturus: eoq; ne illi molestos se pre-
 beant, commune facit: simul etiā vt reuerentia eū efficiat
 digniorem: vt pote, qui adeo sibi sit necessarius, vt eū du-
 xerit expectādum. **De Apollo autē fratre, vobis no-
 tum facio, qm̄ multum rogavi eum vt veniret ad
 vos cū fratribus, ⁊ vtiq; non fuit voluntas eius
 vt nunc veniret.** Erat Apollo Timotheo atate proue-
 ctior, ⁊ vir satis facundus. Ne itaq; quereretur Corinthij,
 non hunc potius ad se fuisse transmissum, sed eum q; iuni-
 or esset, sic inquit: Multum rogavi eū, ⁊ cohortatus sum
 ad vos se conferret. Neq; hunc dicit sibi iā obstitisse, quin
 vt culpa liberum reddat, vtiq; non fuit voluntas eius sub-
 iecit, hoc est, deo non libuit. Et ne præterea excusationes
 has esse ⁊ commēta quædam affirmet, hæc subdit: **Ve-
 niet autē cum ei vacuum fuerit.** Et Apollo simul ex-
 cusat, ⁊ Corinthios hunc visere cupientes, eiusdem spe fu-
 turæ præsentiaē consolat. **Vigilate.** Rursum eos in epi-
 stolæ calce commune facit, ostendens minus esse dunta-
 xat præceptoribus confidendum, quin ⁊ in seipsis spem
 fore habendam. **Vigilate,** inquit, hoc est, ne seducamini.
 Quodeo intulit, vt somnolentiā illos arguat. **State in
 fide.** Hoc est, non in exteriori vestra hac sapientia confi-
 datis, in qua nemo gradu potest consistere firmiori: quin
 etiam state eo adiecit, vt illos ostendat esse instabiles ⁊ in
 fide labantes. **Viriliter agite, ⁊ confortamini.** Id q-
 dem eorum gratia dixit, qui cum molliores essent ⁊ ef-
 ferminati, insidijs aduersum hos niterentur. **Omnia ve-
 stra in charitate fiant.** Hæc in eos intendit, qui factioni-
 bus ⁊ dissidijs ecclesiam ipsam discerperent. Siue, in-
 quiet, instruit quispiā, siue instruitur, siue obiurgat, in cha-
 ritate hæc peragat velim: ita fit, vt neq; elatio, nec tumor
 animi subsequatur, media charitate, neq; vlla oriat dissen-
 sio. **Obsecro autē vos fratres:** Videlicet vt vos istius
 modi præbeat. nostis domū Stephanæ ⁊ For-
 tunati, qm̄ sunt primitiæ Achaïæ. Vos (inquit) rei

huiusce estis non inscij, ita vt nequaquā ea instructione indigeatis. Hos autē Achaia appellat primitias, vel quia priores illi in ea regione crediderant, vel quia optimam ducerent vitā. Debent namq; primitiā de reliqua summa, potiore partem desumere. Achaia vero Graciā vocat. et in ministeriū sanctorum ordinauerūt seipsos. Vt fideles videlicet egenos excipiant, eisdemq; vt ministrent & opem ferant, seipsos constituerunt, non inuiti & coacti, sed vltro id agūt. vt et vos subditi sitis eiusmodi, et omni cooperanti et laborati. Hoc est, vt & vos cæteris vna auxilio sitis fidelibus hisce, vel iuando pecunijs, vel corporis necessaria subministrando. Neq; simpliciter ferte his opem dixit, sed vt intentiorem quādam exprimeret obsequētiā, subditi estote subintulit. Et ne Stephanae duntaxat illi gratificari appareat, adiecit, Et laboranti cuiq;. At qua in re? In sanctorum nimirum ministerio. Sūt enim istiusmodi omnes honore dignissimi. Sic namq; & labores leuiter tulerint, cum se & sanctorum gratia suscepisse hos videant, & alios habeant ad id muneris socios. Gaudeo autem de praesentia Stephanae et Fortunati et Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt. Hi quippe erāt qui ad Apostolum Corinthiorum dissensiones & errata prouulerāt. Et quoniam nō immerito forsā, eam ob causam Corinthij esseracius in hos se gerebant, commendat eosdem, in quiens: His sane quod vobis deerat impleuerunt, hoc est, vñi oīm loco ad nos commigrarunt: p vosq; ad me tā longo itinere transmissi sunt. Refecerunt em̄ meū spm̄ ac vestrū. Ostendit quemadmodū sui animi recreatio ex illis prodierit, q̄s ad se transmisissent perinde ac si inquit: Me p hos recreato, mea est vobisq; in lucrū futura. Nil itaq; velim vel ingrātū his, vel qd̄ iniucundū sit inferatis. Cognoscite ergo quæ eiusmodi sunt. Hoc ē, in honore eos habetote. Salutat vos oēs ecclesiae Aſie. Cōnectit (vt facere semp̄ consuevit) per impartitam salu-

rem, Christi membra. **Salutāt vos in domino multum** Aquila ⁊ Priscilla, cū domestica sua ecclesia, apud quos ⁊ hospitoꝝ. Apud hos nanq; morabatur Apostolus. Erat em̄ ipse quemadmodum illi, scēno factoriæ artis peritus. Attende aut̄ horum virtutem, qui ex propria domo ecclesiam, hoc est, fidelium conuentum effecerint. **Salutant vos om̄es fratres.** **Salutate inuicē in osculo sancto.** In osculo sancto adiecit, propter varias Corinthioꝝ dissensiones. **Commonefecerat em̄ eos plerunq; vt vnum sentirent om̄es.** Osculo aut̄ sancto dicit, quod dolo careat, ne fictum sit. **Salutatio mea manu Pauli.** Salutem em̄ hanc propria manu conscripsit, vt ostendat plurimi se hanc epistolā facere: tum eos, ad quos illam perscriberet. **Si quis non amat dñm nostrū Jesum Christū, sit anathema.** Hoc vnico dicto oēs perterrefacit, adulteros, s. subdolos, & q; idolothytis vscerent, qui e resurrectioni diffiderēt, & oēs deniq; qui p̄ter eius doctrinā & traditiones ducerent vitā. Hi nanq; vniuersi haudquāq; dñm colūt. **Maramatha.** Hoc est, dñs venit. Quod eo intulit, vt & incarnationis mysteriū confirmaret, assereretq; p̄ idipm̄ & resurrectionē, vel vt illos pudore afficiat, p̄inde ac si dicat, Cūcta nō minus v̄ri causa tolerauit, vos vero illū odio habetis. Quippe q; partim noīa vobis abhoībus consciueritis, partim prauis incūbitis facinoribus. Atqui eo hoc loco Græca haudquāq; vsus est lingua, sed Hebræa, vel Syra potius, q̄a ad Corinthios sermonē haberet, q; exteriorē hāc & humanā saperent sapientiā, & Græcæ linguæ ornatum gloriæ ducerent, arguens eorū se lingua nihil indigere, sed vulgata quadā, humili, & abiecta potius glari, adeo vt v̄ barbarā dictiōe sit vsus. **Gratia domini nostri Jesu Christi vobiscū.** Præceptoris officii est, non solum cōmonefacere, quin & bñ precari, confirmareq; auditores, cū doctrina, tum & cælestis cū precatione præsidij. Et qm̄ ipse loci distantia aberat longius, perinde ac si dextera

Actu. 18.

ipsa corporis salutandi gratia porrecta, animi manibus eos complectitur, inquiens: *Charitas mea vobiscum in Christo Jesu, Amen.* Hoc est, omnibus vobis præsto sum ipse, & adsum vel absens. Neque enim si loco videor à vobis distare, animo procul sum. His itaq; patrefacit quæ ad eos scripserat, & si acrimoniam quandam præferrent, nequaquam ab odio vel ira prodire, sed à charitate & cura quam de his gesserit. Et ne assentandi gratia intulisse hæc videatur, in Christo Jesu subiecit, hoc est, nihil mea hæc charitas in se vel humani habet vel carnis, sed spiritalis est tota. Precemur itaq; ut mutuo amore detenti, in nobis ipsis mundanæ benevolentia, quæ deo infensa est, & odiosum nil præferamus. Sic enim iucundissimis dei dignabimur habitaculis in Christo Jesu: qui nos tanto est profecutus amore, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Missæ fuit e Philippis per Stephanam & Fortunatam, & Achaicum, et Timotheum.

ARGUMENTVM SECUNDÆ AD Corinthios epistolæ.

Post actam à Corinthiis poenitentiam, consolatoriam eis scribit epistolam Apostolus, à Troade per Titum. Et collaudans eos, hortatur ad meliora, contristatos quidem eos, sed emendatos ostendens.

IN SECUNDAM AD CORINTHIOS epistolam, Theophylacti prologus.

Secundam idcirco beatus Paulus ad Corinthios scribit epistolam, quia cum in priori ad eos se profecturum pollicitus esset, idque deum neglexerit, utpote quem spiritus sanctus necessariis magis in rebus exercuisset, & alia pleraque quæ eum urgerent, exorta incubuissent, oportuit ut longioris suæ profectionis ariditatem purgaret. Cuius purgandæ gratia, hanc scripsit epistolam, excusans et quæ id ratione sit factum commemorans: Simul etiam hi cum ex superiori epistola profecissent, et admittendi erant et laudandi, Proinde quos et delinquentes iam obiurgasset, et correptos denique et in viam redeuntibus, extollere laudibus oportebat. Et ideo nihil eis ex huiusmodi epistola vel ad contemptum ingeritur, vel contumeliam: nisi forte in calce perpauca, et ea quidem eorum gratia, qui ex ludæis fideles effecti adeo insolescerent, ut Paulum haud secus ac literarum ignarum et nullius momenti uirum acriter incusarent.

PAVLVS apostolus Christi Iesu per voluntatem dei, et Timotheus frater. In priore epistola, cum ad Corinthios Timotheum misisset, excepissetque item ex Corintho ad se redeuntem, merito eum sibi coniungit. Dederat namque ille apud Corinthios propriae virtutis experientiam. Quocirca eundem clarum iam factum, & plurimis non ignotum: quippe qui Corinthiis cum exhortando, tum praecceptoris mandatis ad eos perlatis, magnum in modum profuerat, socium sibi in epistola hac conscribenda consciuit. Aduerte autem quemadmodum & filium hunc nonnunquam appellet, cum inquit, Tanquam patri mihi filius seruiuit: nonnunquam vero cooperatorem, ut illud. Opus enim operatur, ut ego. Nunc vero fratris nomine & veneratione quadam dignatur. Ecclesiae dei, quae est Corinthi. Rursum hos dei ecclesiam remissius nuncupat. Qui enim ab ea fuerint auulsi, haud quaquam hoc ecclesiae nomine dignandi sunt. cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia. Ita haec infert, proinde ac si per epistolam hanc, reliquos Graecos appellet, gentemque eam vniuersam ad concordiam cogat. Quinetiam quae communiter facile mouebant, & medelam communem affert. Quod item facit, cum ad Galatas scribit, aut Hebraeos. Sanctos autem cum dicit, arguit plane immundum aliquem & impium, nequaquam esse homini appellatione dignum. Gratia vobis et pax a deo patre nostro, et domino Iesu Christo. Consuevit in praefatione praefationem facit, ut dictum alibi est, gratiamque his comprecatur & pacem. Benedictus deus et pater domini nostri Iesu Christi. Promiserat in priori epistola ad Corinthios se profecturum, quae profectio dilata, suspicabatur illos id egre ferre, tanquam alios sibi praetulerit, ut ad quos mallet potius, quam ad se commigrare. Volens itaque Paulus excusare id moram, in seipsum & patefacere sese molestiis plurimis, quae sibi incubuis-

Philip. 2.
1. Cor. 16.

1. Cor. 16

sent, fuisse detentum, ingeniose admodū sui purgationē
 p̄tendit, Gratias inq̄ens, ago deo, q̄ me scilicet exemit peri-
 culis, & ira vt gratias agendo oñdat, magna quædã, quæ se
 interceptissent, fuisse discrimina, q̄bus liberatus tandē gra-
 tias agat. Pater dñi nostri Iesu Christi, eo dicit, quia secun-
 dum humanitatem Christi, est deus: secundum vero diui-
 nitatem, est pater. **pater misericordiarum, ⁊ deus sto-
 tius consolationis.** Hoc est, q̄ tantoperenostri cōmi-
 seretur, vt ab ipsis foribus mortis retraxerit, dignatusq̄ sit
 in afflictionibus cunctis & pressuris nos cōsolari. Est aut̄
 sanctis consuetudo, vt cum bñficijs afficiuntur, deū vt no-
 minent, & gratias agant: quẽadmodum Dauid cum victo-
 ria esset bellãdo positus, sic inq̄t, Diligam te domine forti-
 tudo mea, & dominus defensor meus. Cum vero cogita-
 tionum nebula, & mentis obtenebratione vel tristitia li-
 beratur, Dominus sit illuminatio mea proclamat. Sic itaq̄
 nunc & Paulus misericordiarum patrem, & consolati-
 onis deum, ex his quæ sibimet contigissent, appellat. Attē
 de autem incredibilem pene hominis humilitatem, qui cū
 p̄dicando, tentatione quauis & pressuris vrgentibus exi-
 meret, nequaquã pro suis se meritis esse affirmet, sed dei mi-
 sericordia, tot malis solutū. **qui nos cōsolatur in om̄i
 tribulatione nostra.** Haudquaquã dixit, q̄ nos premi aut
 angī permittit, sed cum vrgemur & premimur, nos con-
 solatur. Sinit nanq̄ nos ille vrgeri & diuexari quampluri-
 mis, vt per tolerantiam assequamur mercedem, quos itē
 & consolatur & fortiores reddit, cum succubuisse perse-
 xerit, semperq̄ in hoc consolandi officio perseuerat. Pro-
 pterea Paulus nequaquam illud quod semel nos conso-
 latus est, intulit, sed qui consolatur adiecit, vt perpetuita-
 rem consolationis ostēdat. Neq̄ in hac solum aut illa pres-
 sura, sed in omni tribulatione, quæcunq̄ sit illa. **vt possi-
 mus ⁊ ipsi consolarieos, quæ in omni pressura
 sunt, per exhortationem, qua exhortamur ⁊ ipsi a
 deo.** Nō eo, inquit, quia & digni ipsi cōsolatione hac su-

Psalm. 17

Psalm. 26

mus, solat nos deus, sed vt ceteros p huiusce cōsolationis exemplo, qd in nos editum est, & reliqs qui vrgeri varijs morbis solent, cōsolari possimus. Vt vos itaq; qñquidem & me cōspicitis, inquit, eiuscemodi cōsolatione affectum, nequaquā velim animo cōcidatis, cum in angustijs fueritis, & pressuris immerfi. Qua ex re, & apostolorum officium patefacit, qui ad aliorum subleuandos angores sint constituti. Nō vt commentitij solent & falsi apostoli, qui dātes delicijs operam & domi quiescentes, negligunt eos q cōsolandi forent & subleuandi. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christū abundat consolatio nostra. Quo recidis (inquit) o auditor passiones cum audis & cruciatus? Quāto em̄ magis affluerint, tanto abundantior erit & cōsolatio. Nec simpliciter passiones expressit, sed Christi, vt ex his & Corinthios cōsoletur. Christi quippe sunt huiusmodi passiones, q̄s nos toleramus. Quo fit, vt in his ferendis Christi simus effecti participes. Debet ergo magnum in modum vel illud tibi consolationi esse, qd Christi subieris passiones. Quin potius nec eas solum, sed longe his acriores. Abundat em̄ (inquit) Christi in nos passiones, hoc est, lōge plura ipsi debemus quā Christus perpeffus sit pati. Ceterum senties quantā illud sit magnitudinis, qd pulisset, rursus dicta hęc comprimit, hoc pacto inquit: Ita & per ipsum abundat cōsolatio vestra. Id enim omne Christo adscribit. Neq; parem pressuris cōsolationem asserit fore, sed lōge abundantiozem. Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute. Propterea (inquit) minus vobis molestā ferendā sunt meā pressurā, qui vos consolandi gratia, proq; vestra salute, sic premimur. Liceret namq; & nobis reiecta euangelij p̄dicatione, vitā in tuto ducere. Nūc vero p̄dicantes, vt ex his bonis quā ex eiusmodi, pficiunt p̄conio, oīno vobis pariamus salutem, in has pressuras incidimus. Ergo & si vestrā salutis grā hęc mala perpetimur, nihil oportet nos malis affici, & vos perturbari.

siue consolamur pro vestra consolatione, siue exhortamur pro vestra exhortatiōe, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas ⁊ nos patimur. Paratur autē (inquit) hæc salus, nō solum vestra ex tolerantia, sed mea, hoc est, non mō mea est opera, sed vestra etiam parta hæc salus. Nam quemadmodum prædicans ipse pressuris afficior, sic ⁊ vos, qui mecum excipitis de Christo præconium, iisdem estis passiōibus, quibus ⁊ ipse affecti. Plurimum vero inesse Corinthiis virtutis testatur, quāquidem vel varijs modis diuexati, Paulum admitterent prædicatē. **vt spes nostra firma sit pro vobis.** Hoc est, haud dubie ipsi confidimus nihil vos ex pressuris hisce incidentibus immutari, neq; perturbationis quidpiā ex his perpeffuros, quibus nos affici cōspicamini. **siue cōsolamur pro vestra consolatione ⁊ salute.** Cum dixerit superius, Siue autē ipsi tribulamur, ne graue aliqd dicere ⁊ molestum his videatur, sic infert, Et nostræ salutis gratia consolamur, hoc est, nostra consolatio hæc in nostri animi subleuationem cedit. Nam si parumper ⁊ ipsi respirabimus, satis arbitror ad vos cōsolandos id valiturum: quippe qui mihi sitis eiusmodi consolationis participes. scientes quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis ⁊ consolationis. Quemadmodum em̄, cum ipsi nos afflictamur, haudquaquā me fugit, id molestum os ferre, angit, haud sec⁹ atq; ipsimet patere mini. Sic sane cōpertum habeo, nostram vos consolationem, p vestra ducere. Vel alit: Sicuti em̄ mecum estis in hac vita mala perpeffi, sic in futura bonis mecum vna sempiternis afficiemini. Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus, supra virtutē, ita vt tæderet nos etiam viuere. Cū cōfusse fecisset de ingestis sibi molestijs mentionem, nunc quales hæ fuerint enūtiat, vnde suū erga Corinthios patefacit amorem. Est em̄ bñuolentiæ signum adinuicem, quæ nobis obrigerint

denudare. Simul etiã excusationẽ de eius p̄fectionis mo-
 ra contexit. Inq̄t em̄, in Asia fuisse se grauit̄ diuexatũ. Qua
 dere in priori epistola sic dixerat, Porta mihi patuit ma- *1. Corin. 16*
 gna, & aduersarij multi, q̄d etiã significare videt̄ hoc loco,
 cum supra modum (in q̄t) atq; supra virtutem: tamen si ali-
 ter se habeat sensus. Quod aut̄ sup̄ his sentit Apostolus ta-
 le est: Erat q̄dem supra modum tribulatio, hoc est ingens
 hæc erat: cuius de magnitudine cum iã satis constaret, q̄p
 pe vt quã cõstans vir aliquis & robuste & viriliter ferret,
 exigebat, sic infert: Non solũ erat illa acerrima tribulatio,
 sed talis etiã, vt meas excederet vires, hoc est maxima & in
 tolerabilis: & vehemens adeo vt & tæderet nos vitæ, hoc
 est, vt nulla nobis esset de vita spes reliqua, nec nobis viuẽ
 dum de cætero putaremus. Cuiusmodi tribulationes &
 p̄ssuras portas inferi Dauid appellat, & dolores q̄ mortẽ
 pariãt, vel mortis vmbra. *Psal. 17*
**Sed ipsi in nosmetipsis re-
 sponsum mortis habuimus.** Iudicum scilicet senten-
 tiã & damnationẽ. Rñsum vero dicit, q̄d res ipsæ vocem
 pene edentes reddiderãt, p̄inde ac si inq̄at, Eouq; mortẽ ex-
 pectatio ista processit, & adeo est animo meo iã obfirma-
 ta, vt eum haud dubie opperiremur. vt non simus fidẽ
 tes in nobis, sed in deo. Eo hæc inq̄t p̄missa sunt, vt di-
 scamus nihil esse in nobis habẽdum fidutiæ, sed deo dun-
 taxat apprime confidẽdum. Quod q̄dem haudquaquam
 Paulus infert, vt ip̄m se instruat. (Quis em̄ id acrius quã
 ip̄e callebat, spem nobis oẽm esse in deo sitã, ab eoq; omnia
 nra p̄dere?) sed vt alios hæc de se commemorãdo institu-
 at, simul etiã vt studeat humilitati. qui suscitãt mortu-
 os, qui de tantis piculis nos eripuit & eruit. Rur-
 sum Corinthios de resurrectionis ratione habẽda cõmo- *1. Cor. 15*
 nefacit. Qua de in superiori epistola tam multa disseruit, eã
 vel ex p̄sentibus rebus cõfirmans, eoq; & illud adiecit, qui
 ex tãta nos morte exemit. Neq; enim discrimine dixit, sed
 morte. Nã cum esset resurrectio ip̄a, futuæ aliq̄d, & multũ
 incertũ ostẽdit, quẽadmodum in dies singulos à mortuis

excitari cōtingat. Nam cum hominem ab ipsis inferi foribus retraxerit deus, nil aliud quàm resurrectionem ipsam præterdit. Vnde & vsurpare eiusmodi re id dictum solemus, à mortuis videmus hunc illumve excitatum. in quâ speramus, quoniam & adhuc eripiet. Hinc p- noscere licet nostram hâc vitâ in assiduis versari periculis oportere. Deû vero cum asserit futuræ tentationum liberatorē, densissimas pcellas denuntiat. adiuuâtibus et vobis in oratione pro nobis. Qm̄ illud minus videlicet esse nobismetipsis confitendum, in communem fortasse Corinthiorū cedere videbat calumniam. Cum eorū non nullos momordisset Ap̄tus, dictum id acrius visum mitigat, & illorū animos lenit, cum eorū asserat preces, vel maximo sibi adiumento futuras. Licet præterea ex his adhumilitatem nos instrui, qñquidem & Paulus dicat Corinthiorum se votis & precibus indigere: nec minus & orationis ipsius potest & virtus perdisci. Plurimum nanq; hæc valet, si rite decēterq; ab ecclesia p̄matur. Quid ni? Quam & Paulus ipse sibi necessariam fore existimari. vt ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis. Eripuit nos (inquit) à periculis deus, erepturusq; est p̄ me vobis precantibus. Vt qd̄ in nobis ē donatiōis, hoc est, quæ in me collata est gratia, p̄ multos, hoc est per vos, qui plurimi estis, p̄ me orantes, ex multarū personis facierū gratiæ habeantur, hoc est à vobis. Nam salutem quæ mihi vestris precibus iam parata est, vniuersis vobis largitus est deus, vt multi sibi mei ob gratiam grates dicant. Erit præterea vobis insuescendum nō solū precari p̄ inuicem, sed gratias agere. Aduerte aut̄, quēadmodum dei clementia saluum dixerit fuisse se redditum, moxq; & horū precibus acceptam salutem ascribat. Oportet nanq; post diuinam misericordiam, & ipsi vt salui simus, p̄ nra virili opis aliquid conferamus. Ex his itaq; Paulus, neq; officiorum summā Corinthijs tribuit, ne supbiendi his causam p̄beat,

neq; profus ab hoc officij genere alienos effecit, ne pigriores reddat & torpidos. Liberabit em̄ (inquit) me deus, vobis orando iuuantibus, hoc est, conferentibus vobis, p̄ vestris viribus vota. **Nā gloria nostra hæc est, testimonium conscientiae nostrae.** Vel hoc (inquit) ad me consolandum occasionem attulerit, conscientiae scilicet n̄rae testimonium, quæ nobis plane testificat, nullis nos aut prauis teneri, aut vrgeri facinoribus, sed virtute ipsa duntaxat niti, & salute quā iam ipsi multis peperimus. Prior itaq; consolatio ex deo est inquit, hæc vero ex meæ conscientiae puritate, ideoq; & gloriam appellat, plurimum præ se ferens si dutiae, ob conscientiam cuiusuis labis exortē, **quod in simplicitate cordis, & sinceritate dei.** Cuius (inquit) rei testimonio nobis est conscientia: Et cur gl̄iamur? Nempe quia in simplicitate cordis, hoc est, mente nō improba: & sinceritate, id est, animo puriore, & quis dolo vel fraude vacuo, qui nihil habeat in se adumbratum fictūmve: & talis existat, vt deo & gratus sit & acceptior. Hæc autē ap̄orum quorundam gratia intulit, qui fallaces essent inter eos, & dolo pleni. **et non in sapientia carnali.** Hoc est, nō in eloquentiæ vi, & sophismatum perplexiōibus (Id namq; carnalis prætendit sapientia, cuius gratia cum Corinthij insolescerent, hanc ipse negat sapientiam esse, respuitq; & lōge ppulsat.) **sed in gratia dei conuersati sumus in hoc mundo:** Hoc est, in ea quæ à deo nobis dono data est sapientia, versati in mundo sumus, Signis insup & p̄digijs, quæ diuina gr̄a subministrabat. Id namq; nos maxime consolatur, cum nobis ipsi conscij sumus, quicquid agimus, nō humana potētia, sed diuina id agere. Neq; Corinthijs solū, sed i orbe terrarū vniuerso eadē hæc factitare. **abūdati us autē apud vos.** Cur illud? Quia & signa ediderat, & grat̄ apud hos euāgelium p̄dicasset. Aduerte autē quæ admodū qd sua ē virtute effectū, gr̄e diuine accenseat. **Nō em̄ alia scribim⁹ vobis, quā quæ legistis & cognouistis.** Quā magna q̄dā polliceri de se ac dicere videbat, ne

quis obijceret, verborum id præferre iactantiam, sic inferte. Ea scribimus ipsi ad vos, quæ his in literis vos ipsi prælegitis, & quorum antehac notionem habuistis. Nec illud, quod nup̄ vobis hinc ex literis cognitus sum, aduersat. **Spero autem quod vsq; in finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte.** Rem omnem deo p̄mittit. ait nãq; Spero, hoc est, in deo spes omnis sita est mea, nec dubito talem me vos cognituros, qualem & epistolæ præferunt, & spondet mea antea facta hæc vita. Ex parte autem me cognouistis, hoc est, in partem me experti iam estis, & fecistis mei periculum, signa nõnulla bene viuendi præferentis. Quod sane in gens, humilitatē expressit. **quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die domini nostri Jesu Christi.** Quid em̄ vos ex ea estis cognitione adepti? Nempe quia gloria vestra sum ego, hoc est, q̄ talis sim ip̄e, vt causam vobis præbuerim de me gloriæ di, q̄ talē sitis p̄ceptorem fortiti, q̄ nihil humanum edoceat, nihil q̄d vel falso agi vel dolo queat. Mox ne superius videatur aliquid de se iactitasse, communem facit hæc gloriã, dicēs: **Et vos gloria n̄ra eritis.** Nã & tales me fuisse discipulos nactum, gloriæ duxerim, q̄ nihil sint à pristino statu immutati, neq; à falsis apostolis seduci se patiunt. At quã dabit nobis is gloriæ di locus? Certe & si hoc tpe nobis gloriari liceret, præcipue tñ in dñi Jesu die, hoc est, iudicij tempore. In p̄ntia nanq; permulti, vbi contumelias & ludibria quæ toleramus aduerterint, criminabuntur nos forsitan, & calumnias ingerent. Tunc vero vniuersis patentibus videbor & ip̄e haudquaquã talis, qualem non veri apostoli calumniantur. **Quinetiã estis mihi ad gloriam concessuri, quia vos instruendo ad fidem perduxi, & saluos feci.** **Et hac confidentia volui prius venire ad vos.** Quia confidentia? Ea nempe, qua constat me ip̄m mihi nullius esse conscius mali: neq; vllò inundante huius sapientiæ commercio vti, sed in dei duntaxat gratia versari, q̄d equidem gloriæ vobis a claudi futuræ esse confido, vosq; præ-

cæteris horum omnium malim testes habere. Cuius testi-
 monij habendi gratia, erat animus ad vos commigrare.
 vt secundam gratiã haberetis. Hoc est, duplicẽ iu-
 cunditatẽ, ex epistola alterã, alteram ex mea præsentia, ⁊
 per vos transirẽ in **Macedoniã**. Quinetiam in su-
 periori epistola illud præfatus est, veniã ad vos cum Ma-
 cædoniam pertransiero: nunc vero inquit, volui prius ad
 vos venire. Videi ergo sibi ipsi contraria protulisse, quod
 tñ haud ita se habet. Neq; em̄ scripsi per vos inquit, me in
 Macedoniã concessurũ, sed venire volui. Itaq; etsi haudq̄-
 quã hoc pacto scripserim, alioqui maturabã accessum, &
 animo inerat priusquã Macedoniam ipsam cõspicerem,
 vos statim adire. Et tantopere absũ a quauis negligẽ-
 tia, quin ad vos iter accelerẽ, quod meis vos velim polli-
 citationibus fraudari, vt vel promissa hæc mea præuenisse
 maluerim. ⁊ itez a **Macedonia** venientẽ ad vos,
 ⁊ a vobis deduci in **Judæam**. In priore epistola tẽ-
 pore nullo præfinito, vt vos me deducatis quocunq; itu-
 rus sum dixit: veritus, ne si in Iudæã iturum se diceret, alio
 postmodũ a spũ abire compulsus, mendaciũ argueretur.
 Nunc aut̄ omni spe dãnãt Corinthios adeundi, fidens in-
 quit, volebã per vos in Iudæam deduci, deo tñ ne ad vos
 me omnino conferã visum, neq; vt a vobis in Iudæã de-
 ducar. Cum ergo hoc voluissẽ, nunquid leuita-
 te vsus sum: aut quæ cogito, secundũ carnẽ co-
 gito, vt sit apud me est, ⁊ nõ? Aptius hoc loco sui ac-
 cessus excusat tarditatẽ, inquitq;: Cum adire vos vellẽ, cu-
 ius rei gratia non adierim, nõ vt leuis & fidei solutoris &
 fallacis, & animo varius & nutabundus id egerim: Mini-
 me. quippe qui secundum carnem cogito, hoc est, pro hu-
 mana mihi cõditionẽ voluntas inest, ducorq; propria q̄-
 dam animi sententia, ita vt quod ipse apud me destinaue-
 rim, id exequar, siue peragendũ sit, siue minime. Quod tñ
 facere in præsentĩ non licet, quia spũ trahor, nec potestã-
 tem habeo abeundi quo velim, sed quo ille iniunxerit: ita

1. Cor. 16.

fit, vt persæpe quod fuerim pollicitus, exequi nequeam, quæ spiritui id minus appareat: Nec si quid abnuerim, serua-
re id possim: quia quod ipse negauerim, iniuncturus est spi-
ritus. Aduerte Apostoli sapientiam. Quod enim erat obre-
ctatoribus ad insimulandum occasionis oblatum, se scili-
cet vt erat pollicitus non venisse, id ipsum in laudis sue par-
tem constituit. videlicet, quod nequaquam sui sit iuris, sed pro spi-
ritus ferebat arbitrio, quocumque illi sit visum. Dicit aliquis,
quid illud? Nonne quod Paulus pollicebat, spiritus suggestione
spondebat? Num futuri erat ipse ignarus? Ita sane. neque enim
cuncta tenebat: quippe qui vel inutilia sibi precaretur, cum
carnis stimulum pereret ab se auferri, et in Actis legitur apo-
stolorum cum aliquo decedere uellent, fuisse a spiritu impe-
ditos, quod proculdubio deus in eorum profectum faciebat,
ne illis essent homines, ut dijs intenti, quod malum Lycaones
illi patiebantur. **Fidelis autem deus, quia sermo
noster qui fuit apud vos, non est in illo, est et non.**
Solut, quod incumbere videtur, obiectionem. Posset quispiam
merito dicere, Si nulla tuis inest firmitas dictis, quandoque
dem aliquid tecum facturum affirmas, nihil postmodum
egisse deprehenderis, vereor ne sermo hic tuus & prædica-
tio istiusmodi sint, videlicet, est & non, hoc est, nihil in se
habeant firmitatis. Ad hæc itaque respondens Apostolus
inquit: Erat profecto mei iuris profectio ad vos pol-
liceri, eorumque me mea fefellit opinio. prædicatio vero dei est
opus, & ideo nec fieri potest, vt quenpiam fallat diuina
mysteria. Vnde & subdit, Fidelis deus, hoc est, veridicus &
neminem fallens. Cum itaque talis sit deus, neque eius sermo
qui ad vos habitus est, & per nos prædicatus, vel infirmi-
or, vel instabilis erit, ita fit, vt plerumque diluat quod affirma-
uerit: aut confirmet, quod antea diluerit. **Dei enim filius Je-
sus Christus, qui vobis per nos prædicatus est,
per me et Siluanum et Timotheum, non fuit in illo
est et non, sed est in illo fuit.** Explicat demum quale illud
sit dictum, quod eiusmodi negandi & asserendi subierit ne-

2. Cor. 12.

Actu. 16.

Actu. 14.

cessitatem, in filio (inquiens) dei, quē ipsi apud vos prædicaui-
cauimus, non fuit est & nō, hoc est, nulla eius apud vos va-
rietate vulgatum est, nomen: sed est quidē in illo fuit, hoc
est, tenore verborū vno firmo ac stabili hunc prædicaui-
mus: adiecit præterea Siluanum & Timotheū, vt horū te-
stimonio fides sibi non abrogeretur, & humilitatem edoce-
at, quā quidem eius discipulos præceptores appellet. Quot-
quot enim promissiones dei sunt, in illo est. Ideo &
per ipsum amen, deo ad gloriā vestrā. In prædicati-
one promissiones pleræque sunt, quemadmodum mortu-
orum resurrectio, adoptio filiorū, & futuri denique spes se-
culi, & huiusmodi alia. Dicit igitur, nō solum prædicatio eodem
semper statu perdurat, firmatque profertur ac stabilis, quin
etiam & promissiones constat in ea consistere: quippe quæ
dei, non hominum sint. Nam quæcunque sunt à deo pro-
missa, EST & AMEN in se continent, hoc est, firmitatem
præ se ferunt. Neque enim in vlllo hominum, sed in deo ipso fi-
nem sunt nacta diuina promissa: ita fit, vt istiusmodi par-
ticulæ, est & amen, futura confirmet. Cedet præterea deo
ad gloriā, si quæ eius promissa, et si nulla re alia, eiusdem ta-
men ob laudem adimpleuerit. Per nos autē hoc, pro suis
in nos beneficijs. Nos namque causam illi præbemus, vt quæ
pollicitus sit, exequatur. Si itaque dei pollicitatiōes sunt cer-
tiores, longe magis qui de eo fit sermo firmior erit. Potest
& per nos illud, in hęc sententiā capi, videlicet ad dei glo-
riam, quæ illi nostri respectu defertur: quippe qui nri gra-
tia ex eius in nos beneficijs adeptus sit laudem. Qui autē
confirmat vobiscum in Christo, & qui vnxit nos
deus, & qui signauit nos, & dedit pignus spūs in
cordibus nostris, Dixit superius, fore vt deus ipse pro
missiones adimpleat. Nunc vero id ipsum confirmat, sic
inquiēs: Stabilitatē vobis & mihi, vestrorūque item præcepto-
ri, consistendi quæ in ipso est fide, deus ipse largitur. Idemque
nos & vnxit & signauit, hoc est, prophetas, & sacerdotes,
& reges nos ille effecit. Istiusmodi namque est, quicumque

est in baptismo perlutus. Prophetas quidem, quia quod ne-
 1. COR. 2. quit oculis intueri, ipsi perspicimus: audimusque quod au-
 ris nunquam auditu percepit. Sacerdotes vero, quia necesse est
 ROM. 4. 12. ut deo nos ipsos hostiam offeramus, viventem, sanctam, & il-
 li acceptam. Reges demum constituit, quia nos ille sibi in
 ROM. 4. 8. filios adsciuit, cuius in ditioe sunt omnia, futurique & caelestis
 imperij fecit haeredes. Atqui ut in veteri testamento, sacer-
 dotes ipsi & reges oleo ungebantur, sic & nos hoc tempore
 spiritu oblinimur, eiusque & pignus, quod deus immisit cordi-
 bus nostris, excipimus. Et quemadmodum id pignoris con-
 tulit, sic & reliquum nobis est proculdubio largiturus. Pignus
 autem dicit hoc loco, spiritus dona. Ex parte namque cogno-
 scimus, & ex parte prophetamus. Tunc autem erit perfecta
 conciliatio, cum Christus in sua gloria manifestabit. Haud
 quamquam itaque velim existimetis nos esse, qui talia vobis polli-
 ceamur: quippe qui forsitan & falli possumus. Nec preterea
 largimur ipsi stabilitatem, sed deus ipse hanc pollicetur.
 Vos item ac me confirmat, cui & curae est omnia adimplere.
 Qui autem confirmat nos, atque alia plerumque facit, subintelligit,
 is suas est promissiones adimpleturus. Ego autem testem
 deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis
 non veni ultra Corinthum. Cum dixerit superius,
 propterea ad vos non veni, quia nullam haberem me ipsi
 us facultatem, sed a spiritu prohibear, quo pacto nunc inquit,
 non ultra Corinthum veni, quia parcerem vobis? Respon-
 dendum: vel quia a spiritu id ipsum prohibeat, qui sibi id
 suggestisset, Corinthiorum auaritiam causatus: vel si a princi-
 pio spiritus prohiberet accessum, ipse postmodum satius id
 fore existimans, manendum potius quam abeundum statuerit.
 Aduerte autem quam prudenter id Paulus dicat. Nam cum in vul-
 gus Corinthij iactaret, ideo Paulum ab hominibus profectio-
 ne destitisse, quia sui odio teneret, ipse contraria subdi-
 dit, inquit: Eo nondum sum ipse ad vos profectus, quia vo-
 bis parcem, hoc est, ne vos castigem abstineo. Quod quidem
 ea de causa intulit, quia erant plerique Corinthij delinquent

res, quos erratorum minime pœniteret. Castigasse t̄q̄ haud-
dubie eos, si Corinthum se conferens, emendatos nōdum
comperisset. Quo fit, vt suā profectiōem remoret̄ Apo-
stolus, vt prius correctis illis & emendatis, adueniens ip̄e
nullā his habeat pœnas ingerēdi occasionem. non quia
dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus
gaudij vestri. Quā quod dixerat, dominantis p̄ferret
potentiā, & tanq̄ eius vim explicaret, qui in Corinthios
haberet imperiū (parcit em̄ qui potest pœnis afficere) mi-
tigat sermonis asperitatē, inquit t̄q̄: Dixi equidem veniam
me vobis daturū, non eo q̄ fidei vestrę imperitarem, (q̄ p-
pe quæ voluntaria est, quis em̄ ad hanc inuitum quempiā
cogit & nolentē?) sed quia vestram animi iucunditatem
pro mea duxerim, nequa q̄ me ad vos contuli, ne vos ad
mœrorem compellerem, essem t̄q̄ vestræ mœstitiæ parti-
iceps. Cūcta em̄ ad vestrā lætitiā factito, propterea t̄q̄ &
meum aduentum distuli, vt ex meis duntaxat cōminatio-
nibus ad rectum vobis pateat reditus, veniens t̄q̄ in offen-
sos conseruem. **Nā fide st̄tis.** Remissius iā ad hos &
lenius habet sermonem, quia in priori epistola incessiue-
rat plurimum. Quod aut̄ inquit, istiusmodi est: In his qui
dem quæ fidem contingunt, recto fitu cōsistitis: quo fit
vt nil habeā cuius insimulare vos queam, in cæteris vero
infirmiores estis & nutabundi: à quibus si pedem non re-
tuleritis emendati, merito nec secus vos pœna afficere &
mœrore potero, ac ip̄e v̄ri ob gratiā tristitia sum affect⁹.

Caput II.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne itez in
tristitia venire ad vos. Cum iterum, inquit, argu-
it plane vel alias sæpe ex horū erratis, fuisse sibi mœro-
rem iniunctū. Nec tñ id dixit apertius: neq̄ em̄ iniuria id
illis obiicere poterat, Vos mihi tristitiam vel ante hac inie-
cistis, & ea propter nōdum ad vos commigraui, ne vobis
afferrem mœstitiā: eo nanq̄ Corinthios obiurgando vr-
gebat, quia se illi peccando incesserent, quod haud dubie

magis angere videbatur. Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Si enim (inquit) vobis videor vitia exprobrando mærorē afferre, criminandoq; vos auersari, nihilo minus ea ex re lætitiā capio, quia plurimi facere me videmini, cum mea eiusmodi vos mordeat criminatio, & prauorū facinorū exprobratio vrgeat. Nemo enim (inquit) adeo me lætitiā afficit, quā is, qui me sibi cū succensere inspexerit, mærore contrahit. Præfert namq; hoc pacto haudquā me habere contēptui, & spē affert sese corrigēdi, quod sane & mihi animi expiet iucūditate. Et hoc ipsum scripsi vobis, Quod illud? Quia vobis parcens nō venerim. Vbi autē id scripserit si quæras, nēpe in hac ipsa epistola, vt non cū venero, tristitiā sup̄ tristitiā habeā, de quibus oportuerat me gaudere. Propterea (inquit) nunc ad vos scripsi, vt ipsi vos corrigatis: ne forte, vos si inemendatos deprehenderem, futurum esset vt vestri grā mærore conficerer, quorū profectu lætandum mihi potius esset. confidens in oībus vobis, quia meum gaudiū oīum vestrū est. Scripsi (inquit) cōfissus, vos aliquā redituros in viā, idēq; mihi & lætitiæ fore. Non enim existimo animi mei affectus esse à vestris alienos, eorūq; & illud adieci, Ne tristitiā habeā, nil prorsus quā mea intersunt, sed quā v̄ra considerans. Habeo namq; pro re certiori, & vos itē lætari, cum hilarem me & lætorem videritis: nec minus, si vicem vestrā dolerem, & vos dolituros. Nā ex multa tribulatiōe et angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas. Quā dixerat: Qui contristat, me gaudio afficit, ne illi forsā hunc in modum occurrerent, Ergo eo nobis tristitiā ingeris, vt ipse lætitiā explearis? propterea infert, Maximum & ipse in modum vestri ob gratiā doleo, dolendoq; delinquentes v̄ os ipse excedo: quippe qui nō solum non simplici quadam & exigua mentis affligor angustia, sed multa & abundantī. Non in lachrymis modo, sed cordis angustia hæc ad vos scripsi, hoc est, cor meum angeba

tur mœrore, qui me acerbius detineret, eoq; & literas scri-
 psi. Nam & medicus quispiam qui filij præciderit vel ad-
 uerterit plagam, duabus de causis doleat necesse est: cum
 quia filius sit valetudine non æqua affectus, tū quia præci-
 dere illi corporis partem cogatur. Alioqui speratæ & fu-
 turæ salutis gratia cum id agit lætatur, libensq; & filiū me-
 dendo dolore afficit. Sic itaq; ipse, cum vos peccatis obno-
 xios videam, mœrore partim afficior, lætitia partim: quia
 vos ob cōmissa mœrentes intueor, & emendationis spes
 mihi vestræ offertur. **Nō vt contristemini, sed vt sci-
 atis quā charitatem habeam abundantius in vo-
 bis.** Consequens erat, hunc in modum vt diceret: **Nō vt
 contristemini, sed vt corrigamini.** Id tamen præteriens ver-
 bis potius placabilitatem quandam adiecit, maiorem asse-
 rens suā esse in Corinthios, q̄ in ceteros discipulos chari-
 tatē: id agēs, ad se vt illos pelliceat, arguatq; si quā eis in-
 iecisset tristitiam, ex charitate illam esse, non ex ira profe-
 ctam. Est enim (inquit) maximū id amoris indicium, vt
 vobis peccantibus & ipse mœream, & vos increpādo do-
 lore afficiam. Nam si nulla vestri tenerer beneuolentia,
 neglectos plane, & incuratos abire in præcep̄s permitterē.
**Si quis autem contristauit me, non me contri-
 stauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos.** Ni-
 titur his dictis Corinthiorum erga fornicantem illum, de
 quo in superiori epistola fecerat mentionem, conciliare, **I. Cor. 5.**
 & confirmare beneuolentiā, illius scelere alienatā. Erant
 enim ab eo tanq̄ ab homine reprobō & nefario, Pauli ius-
 su, auersi omnes. Ne itaq; si rursus eiusdē imperio iubeā-
 tur illi veniā dare, moleste id & grauius ferant. Quid ni?
 Qui leuitatis Paulū incusarāt, prudētissime illos demulcē-
 do hæc scribit: **Quemadmodū nobis ille communē iniecit
 tristitiā, sic velim vt venia per vos illi concessa, communē
 vobis ad lætitiā cedat.** Neq; em̄ (inquit) mihi solū doloris
 hic causam præbuit, q̄ facinus tā atrox cōmiserit, sed & vo-
 bis ex parte, hoc est, parū vobis doloris, ne plurimū dicā

ingessit, quia non multum fornicanti illi oneris imposuisset, qui nō minori vos q̄ me dolore affecerit. Verū quia pro sceleris merito, nequaquā illum depresso, ex parte dico, & vos ob tristitia fuisse affectos. Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit a pluribus. Non dixit fornicanti illi, sed ei qui eiusmodi est, quæ admodum & in superiori epistola fecit, in qua neq; illius nomen voluit explicare. In hac vero, & si venia data, nullam tñ facit delicti & sceleris mentionē, instituens ut erga mœrentes & oppressos clementius nos geramus. ita ut e contrario magis donetis & consolemini. Nō mō (inquit) soluēda est oīs vestra in eum cœpra obiurgatio, & tollenda conuitia, quin & plus illi aliquid veniæ cōcedendum, & consolemini, hoc est, solādo reficite. Nec secus agite, q̄ solet quispiā, qui post plagas ingestas curari illas permisit. Donetis præterea dixit, ne fornicarius ille, & quia fatebat peccatum, & satis iam pœnituerat, solutū se iam & liberum eē à scelere existimaret. Ostēdit itaq; nō tantum hunc pœnitendo, quantum horū gratia & dono accipere se posse. Ne forte abundantior tristitia absorbeatur, qui eiusmodi est. Necessario (inquit) est ille & suscipiendus, & consolandus, ne veluti ab efferatione aliqua belua, vel procella arreptus, absorbeatur morrore, veniatq; tandē per desperationē, quemadmodū & Iudas, ad laqueos, Vel se præcipitē saltu ferat, ut ipse qui ex acriori & immoderata castigatione, dolorem nō toleret, & eat in scelus maius aliquod præceps. Aduerte quemadmodum & reprimat fornicantem, excitetq; ne segnior fiat venia consecuta. Nec tñ hunc noīe explicat, cum inq̄r, q̄ eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum charitatem. Perinde ac si dicat, velim equidem, ut ea q̄ in hoc eijciendo vbi estis antehac charitate, in eo restituendo utamini, ne desperando in peiora labatur & ruat. Idēq; nunc obsecro ut peragatis, & si iubere id queam. Ideo em̄ scripsi, ut cognoscā expe-

Matth. 27

rimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Idcirco (inquit) hæc ad vos scripsi, vt qui vestram sim antea exptus obedientiam, cum fornicantē illum è vestra ecclesia eiecistis, eandem illam hoc tēpore recognoscā, iterato periclitando, in oibus, hoc est, vel in hoc ipso q̄ deprecor, tum cæteris in rebus, quas vobis iniunxerim. **Qui autem aliquid donastis, ⁊ ego.** Vt vos (inquit) veniam illi dedistis, ita & ipse, hunc miseratus, consolandum iā cēseo. **Nam ⁊ ego donauī, si quid donauī, propter vos in persona Christi, vt non circumueniamur a satana.** Ipse vero, vestri ob grām, veniam huic dedi, siquā iam cōtuli, & in Christi persona donauī, hoc est, haud secus ac Christus ipse donasset, ne à satana circūueniamur, & instigemur, vt asperiores erga hunc simus & pœnas exigamus acerbiores. **Non enim ignoramus cogitationes.** Id est, satanæ instigationes ad acriora. **Cum venissem autem Troadem per euangelium Christi, ⁊ ostium mihi apertum esset in domino, nō habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenir̄ Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus sum in Bacedoniam.** Cū Troadē (inquit) me cōtulissem euāgelij grā prædicandi, & ostiū esset mihi apertū, hoc est, auditorū paratiorēs animos inuenissem in dño. i. domini ope, non habui requiem spiritui meo, nequiuī scilicet voluntari meæ tunc satisfacere, q̄a fratrem minus inuenerim. Id forte dicit, q̄a Titus erat apud Troadas testator & lingua illa peritior, Vel q̄a haudquā posset Apostolus fideles solus instituere, incredulis obstrepētibus. **Ceterum vbi fideles inquit hortatus, saluere iussi, me in Bacedoniam contuli.** **Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu.** Deo (inquit) gratias agimus, qui triumphat nos, id est, triumphare nos facit in Christo Iesu, hoc est, cum Iesum filium prædicamus, p̄inde ac si dicat, triūphent alij pro terrenis reb⁹ his decertando, ipse vero Iesum solum gloriæ duxerim, vt & alibi

Galat. 6

dixerat, Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. ⁊ odorem notitiæ suæ manifestat p̄ nos in omni loco, quia Christus bonus odor sumus deo in his qui salui fiunt, ⁊ his qui percuti. Quod aut̄ dicit tale est. Siue salutē assequant̄, p̄miumq̄, siue interitū ⁊ p̄ditionem, præstat tñ sua virtute ⁊ robore euāgelii: nosq̄ eodē q̄ sumus statu consistimus. Et quæ admodum lux ipsa ⁊ fulgor, imbecilliora quæq̄ obtenebrans, in suo splendore alioq̄ pseuerat: mel itē, ⁊ si his qui deprauato sunt gustu, amarijs videat̄, suā tñ seruat dulcedinē: sic euāgelii odor ē ⁊ suauē, t̄ct̄si increduli nonnulli in tereāt ⁊ disp̄dantur. Nos vero deo iure optimo sumus in suauitatē odorē. Cui, q̄s vnq̄ cū sententiā tulerit, aduersabit̄: Alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor vitæ in vitam. Cū dixerit sup̄ius, odoratu suauēs int̄ p̄ditos sumus, ne existimes, ⁊ hos esse deo acceptos, inducit hęc, inq̄ens: Ad eiusmodi odoris fragrantia, eo pacto nonnulli accedūt, vt salui reddant̄: nonnulli vero vt in interitū seipsos p̄cipiant. nec secus ac mulsum solet, ⁊ suēs ⁊ caneros suffocare. Et Christus quidē scandalī petra, ⁊ ad porionē expositus, ⁊ ignis qui aurū reddit fulgentius, vepres ⁊ senticera comburit. Et ad hęc quis tam idoneus? Postq̄ magna quædam præfatus est Paulus, ⁊ suauissimū nos spirare odorē, ⁊ triumphare, rursus hęc moderatius differens, ait: Nihil fore ad imbecillitatē hanc n̄rā idoneum satis, nisi præsto sit ⁊ dei potentia. Adeū nanq̄ ⁊ solū, non ad nos spectat rerum oīm summa. Non em̄ sumus sicut plurimi adulterates verbum dei. Hoc loco falsos ap̄los carpit, q̄ dei gratiā, p̄pria virtuti ascriberēt. Non enim (inquit) commentitorum sum ipse ap̄lorum persimilis, qui deprauare, ⁊ adulterare dei gratiam velim, sed deo equidem vniuersa permisi. Quis enim posset ad hęc per se satis sufficere? Arguit præterea eosdem ap̄los exterioris sapiētia argutolis quibusdam docendo alios inescare, ⁊ venalia ha-

1. Petri. 2.

bere, quæ dari gratis oportuisset. Se tamē haudquaquē istiusmodi esse, in subsequentibus demonstrabit. sed ex sinceritate, sicut ex deo, coram deo in Christo loquimur. Hoc est, animo puriore & apto nos loquimur, tanquam ex deo accipientes quæ dicimus, nequæ à nobis ipsis mirandum aliqd edimus facinus: & Christi virtute, non nostri sapientia euangelium prædicamus. Coram deo autem dixit, vt sui cordis & rectitudinē præferat, & libertatē. Abest em̄ tantopere à quouis dolo cor nostrum & labe, vt liceat nobis, vel in dei conspectu libere id aperire.

Caput III.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare. Cū magna de se Paulus prædica rit, quæret aliquis, Quid illud: Te ipm extollis, cū de te alia iactitas? Hæc igitur quæstionē ex sequentibus soluit. Aut nūquid egemus sicut quidā cōmendatiuis epistolis ad vos aut ex vobis? Hæc non sine indignatione aliq̄ refert, vt Corinthios verbis vrgeat acrioribus. Oñdit autē subdolos & fictitios nonnullos apostolos, q̄rum fama cū esset obscurior, q̄a nullis essent proprijs operib⁹ clari, in suam cōmendationem finxisse epistolas, quas in suā ipsi cōmendationem quocunq; liberet deferrent, ex hisq; & laudē sibi & nomen apud externos comparasse. Quod vero Paulus non sine animi acerbitate loquit, tale est. Nū forsitan dixerit q̄ spiā, circūferendas esse & nobis cōmendatias ad vos epistolas, vel ex vobis ad alios, vt p̄ eas notiores efficiamur? Deinde quæ sequunt, sic inquit subdit: Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus. Quod inq̄, epistolæ in meā cōmendationem egissent & laudē, id ipi p̄ vos agit. Nā cū ab alijs vel spectamur v̄ laudimur, vel q̄cūq; p̄fectū ē, vos circūferim⁹: quippe quos cordi habemus in scriptos, & vestras virtutes oibus, p̄ palamus. Cū itaq; ep̄ l̄ loco vos habeā, q̄ me apud alios cōmendat, & laudib⁹ summis effert, nullas ali

as à vobis exegerim literas, vt me nesciētibus innorescā. Accedit præterea, vt neq; aliorum apud vos commendatione indigeam, quandoquidem insiti mihi menti & cordi sitis. Sunt namq; ad eos necessariae commendatitiæ literæ, quibus ipsi incogniti sumus. Vos autē mihi animo estis inscripti, ita vt excidere nullo pacto possitis. Quibus dictis, non modo illorum suo testimonio cōprobat charitatē, verum & virtutes extollit. Siquidem ad præceptoris manifestandam cæteris hominibus dignitatē satis habere virium videbant. Magistro namq; discipuli virtus decori est. manifestati qm̄ epistola estis Christi. Quo fieri id pacto potest? Nimirum quia Christi mandata & leges apud vos ipsos, tanq̄ apud aliqua literarum monumēta, & manent, & conseruantur. ministrata a nobis ⁊ scripta, nō atramento, sed spiritu dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, Occasionem arripiens legem cum euangelio confendi, ex ea sic inquiring initium sumit: Quemadmodum legis Moyses fuit olim minister, sic & nos ad fidem hanc nostram vulgandam, & prædicandam ministerio fungimur: Vtq; & tabulas ille insculpfit, sic & nos corda. Atq; & lex erat atramento inscripta, in nobis vero euangeliū spū est exaratum. Quantum itaq; differt ab atramēto spiritus, & cor ipsum à lapide, tantundem nouum à lege veteri, testamentū. Potest & in aliū sensum id dictū capi. Nā cum constet, se cruciantibus Iudæis, & alijs à fide alienis, corda inesse lapidea, eō fidelium corda carnalia intulit, vt pote quæ & rationem admittant, & eadem hac gubernentur. Fidutiā autem talem habemus per Christū ad deum, non quod sufficiētes sumus cogitare aliquid a nobis. Quoniā ostendit nouam hanc, antiquam illam legem præstare, consequēs erat, sic Paulū orationem fuisse persecuturum, vos v. delicti apostoli, quorum ministerio lex noua tractatur, præstantiores Moyses estis, qui veterem administravit. Quod dictū ne ferre præ

Exod. 31.

34.

se superbiam videretur, sic infert: Neq; enim accenseri no-
stræ illud virtuti debet, sed deo, in quo habemus p̄ Chri-
stum fiduriã, hoc est, in quo per Christum ois nostra si-
ta est gloria. Nostræ nanq; huius in deo iactantiæ Chri-
stus est causa. Nec quidpiã est, quod sit opera nostra esse-
ctum, nec minimum quidpiã. Hæc em̄ dicere voluisse
designat, cum inquit: Sufficientes non sumus cogitare ali-
quid à nobis, quasi ex nobis. sed sufficientia nostra ex
deo est, qui idoneos nos fecit ministros noui te-
stamenti. Virtus inquit nostra & vigor ois ex deo haud
dubie proficiscit. Ipse nanq; nos idoneos reddidit, hoc est
roborauit, & aptiores effecit, ad rei huius diuinæ & noui
testamenti administrationem. **Nō litera sed spiritu.**
Et lex quidem spiritalis erat, hoc est, à spiritu concessa &
prodiens. Nec tamē in noua, vetus illa spiritū conferebat.
Ait igitur haudquaq; nobis quemadmodum Moyse lite-
ræ duntaxat creditæ sunt, sed spiritus ipse concessus: non
enim spiritalibus quibusdam & diuinis tantū apostolorū
nitebat doctrina, sed simulac manus imposuissent, & spi-
ritum largiebantur. **Litera autē occidit, spiritus autē
viuificat.** Lex inquit illa verustior, si quem deprehendat
vel rebus in minimis delinquentem, nō secus afficit mor-
te, q̄ ligna sabbato legentem effecerit. Spiritus autē san-
ctus, vel si mille hominem facinoribus obstrictus excepe-
rit, baptismi lauacro, & iustum reddit, & peccato viuificat
mortuum. **Quod si ministratio mortis, literis de-
formata in lapidibus fuit, in gloria.** Patefacta supe-
rius noui & veteris testamenti differentia, asserit alterum
atramento, alterum spiritu esse cōscriptum, & insculptū
lapidibus illud, hoc vero cordibus: irem̄q; ex altero mor-
tem, vitam ex altero cōparari. Nunc quidem ostēdere ni-
titur, longe maiorem esse euangelij gloriã, q̄ legis fuerit.
Lex quippe vetus sensibilem quandam nacta est gloriã,
Moyse scilicet faciem fulgentiorem: noua vero eam vi-
delicet quæ mente cōcipitur. Quandoquidem hæc ip̄am

Roma. 7.

Num. 15.

Exod. 34

Exo.ii.34

nemini iam sensibiliter licet oculis intueri. Ostendit itaq; euāgelij excellentiā ip̄am animi cōceptu q̄dam cōprehen-
 di posse, in q̄q; priorē legē mortis fuisse ministrā. Neque
 em̄ effectricē dixit, ne vllā p̄beat h̄reticorū errori occasi-
 onē, sed ministrā. Em̄ uero p̄ctm̄ mortē pepererat, mors
 vero suppliciū afferebat. Litera p̄terea ipsa veteris testa-
 menti sola cōstabat, neq; vllā afferebat op̄e certatibus. q̄d
 sane in baptisimo nō accidit. Arguit & simplicia illi nec de
 finire vnq; nec tolli inqt nāq; mortis h̄c administratio-
 nē, in lapidibus fuisse formatā. Si lex itaq; cū talis extite-
 rit, in gl̄ia est effecta, quāto magis & gr̄a, quæ a deo præ-
 stat, vt nihil q̄at eius excellentiæ cōparari: ita vt nō pos-
 sent intendere filij Israhel in faciem Moysi, pro-
 pter gloriā vultus eius, quæ euacuatur. Taci-
 te hoc loco ludæos inculsat, q̄ a deo erāt mente obrusi, vt
 ne ip̄am q̄dem sensibilē Moysi gloriā possent suspicere.
 Neq; em̄ dixit legē ip̄am vel tabulas eiusmodi gloriā ha-
 buisse, sed Moysi faciē. Moyses nāq; nō legis tabulę hanc
 præ se gloriā & splendorē ferebat, quā demum gloriā &
 Moysi demit, cū inqt (euacuat) hoc est, vacua & inanis ef-
 fecta est. Aduerte aut̄ quēadmodū nequa q̄ iniquā glori-
 am dixerit, sed euacuatā, hoc est, desitā iā & oriosam & fi-
 nem nactā. quomodo non magis ministratio spiri-
 tus erit in gloria? Quēadmodum legē asseruit mortē
 subministrare, sic cōsequens erat, vt euangeliū diceret vi-
 tæ ministrū. Veruntamen q̄d præstantius erat sp̄s dixit,
 qui vitā præbeat. Longe itaq; nouum hoc testamentum
 præstantiori est gloria, q̄ lex illa vetusta. Nam si mini-
 stratio damnationis in gloria est, multo magis
 abundat ministerium iustitiæ in gloria. Rursum in
 eadem sentētia interptanda p̄sistit, explicās quemadmo-
 dū litera ip̄a occidat. Legē em̄ inqt, ministratiōnē quan-
 dā esse dānationis, q̄a tormētis afficiat, nō gignat suppli-
 cia. Iustitiæ aut̄ ministeriū euangeliū dicit, q̄d nō solū nos
 eximat a p̄cnis, sed iustos reddat vel delinquētes: q̄ fit, vt

maiori habendū sit euangeliū in gloria. Nā nec glorifi-
 catum est, quod claruit in hac parte propter ex-
 cellentem gloriam. Quid (inqt) veterē cū noua legem
 cōtulerim, cū sit tāta & noua præstantia, vt in hac parte,
 hoc ē, in eiusmodi cōparatiōe, nullā habere gloriā existi-
 mabit qd fuerit glificatum. i. vetus lex ipsa, ob nouę excel-
 lentissimā claritatē: ita sit, vt & si gloriosa per se sit vetu-
 sta illa, alioqui ppter euangelij ipsius præstantiā cōuincit
 oīs glia esse immunis. Aduerte aut, quēadmodum vete-
 rē illā ex eiusmodi euangelij cōparatiōe cōmender. Ne-
 q; em in dissimilibus cōparatiō cadit, sed in his quæ ppi-
 quiora sint inter se & fere paria. Si em quod euacua-
 tur per gloriam est, multo magis quod manet in
 gloria est. Si em lex (inquit) quæ abrogāda foret & tol-
 lenda, p gliam lata est, multo magis nouū hoc testamen-
 tū in glia est permāsur, qd stabile ac ppetuum sit futurū.
 Habentes igitur talem spem, multa fiducia vti-
 mur. Qm plurimū quidem nouo huic testamento inesse
 glia testatus est, opraretq; forsitan auditores p inde infir-
 mi & imbecilles, sensibile aliquā gloriā cōtēplari, qlis ex
 fulgore illo in Moyfi facie ferē apparuisse, spem (inqt) ta-
 lē habemus, maioribus lōge donis, & glia quadā pstanti
 ori nos ipsos fideles fuisse, q̄ Moysen ipm dignatos, ideo
 q; & his cōfidimus plurimū, q̄s ipsi instruximus, cū eos nī-
 hil celemus, nec vereamur, neq; illorū reformidemus aspe-
 ctū, quēadmodū Moyses Iudæorū exhorruit. Neq; enim
 estis vt illi, fragiles & labantes. Moyses sane cū secūdo ta-
 bulas excepisset, diuinis manib⁹ exaratas, ē monte descē-
 dēs faciē fulgentē adeo retulit, vt eū Iudæi haudq̄ ante
 vel adire vel alloqui possent, q̄ caput sibi operimento ve-
 lassent. Cuius historie sic Paulus inqens meminit: *Et nō* Exod. 34
sicut Moyses ponebat velamen super faciē suā,
vt nō intenderent filiū Israel in faciē eius quod
euacuatur. Hoc est, nequa q̄ ipsi in Moyfi morē vel adi-
 sumus, quippe quibus eiusmodi gloriā spectādi facultas

infit, quā nacti sumus, euāgelij scilicet gloriā, quæ longe fit
 Moysi clarior, i. licet vobis optimā habere diuinorū myste-
 riorū notionem, hoc est, euāgelij. Nec p̄terea necesse est vt
 eiusmodi mysteria vobis clam habeamus, videamurq; ho-
 rum obscuritatē & ignorantia, nō secus ac velamen aliqd
 vobis oñdere. Atq; cum esset Israeliticus populus rudior,
 nec quēadmodum lex ip̄a finiret spectabat, neq; q̄ desitu-
 ra esset aduertit, & inanis reddēda. Velamē vero q̄ Moy-
 si dixit fuisse faciē obuolutā, Israelitarū ingenij crassitudi-
 nē quandā & ruditatē p̄rendit, sicuti ex sequētib; inno-
 scet. Nōnulli aut̄ sic sentiunt, neq; esse videlicet illos in Moy-
 si faciē obtutū intēdere, argumēto fuisse, finē iā esse hmōi
 gloriā cōsecutam: q̄ppe quæ vt videri nō poterat, sic nec
 gloriæ loco erat habēda: asseruntq; illā sic fuisse p̄tentā,
 q̄a esset breuis æui futura, q̄n neq; tū q̄dem gloria appare-
 ret. sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodi-
 ernum enim diem, id ipsum velamen in lectiōe ve-
 teris testamenti manet non reuelatum, quoniam
 in Christo euacuetur. Obtusi (inquit) eorū sunt sensus,
 hoc est, eorū mēs hebetatā, eorū neq; tūc t̄pis Iudæis vidē-
 di erat facultas, neq; his q̄dem q̄ in humanis nūc agūt. Sūt
 nāq; & mēte obtusi, & codē q̄ Moysi facies, operti velami-
 ne, hoc ē, superficietenus lectitāt legē. Abraā em̄ legē Moy-
 sen nūcupat, vt illud, Habēt Moysen & p̄phetas. Neq; illis
 vel reuelat, vel innoscit, quēadmodum Ch̄rus legē hanc
 vacuā esset & inanē factururus: q̄ fit, vt eorū mēs peccet obte-
 nebrata. Obtusio nāq; mētis est error. Nequa q̄ igit̄ (inqt)
 mīræ vobis videri debet, si nequeunt vel Ch̄ri gloriā spe-
 ctare Iudæi, vel eius fidem admittere: q̄ppe q̄ nec legis glo-
 riā, quæ vtiq; inferior est, potuerint intueri. Nā si hāc in spe-
 xissent, & Ch̄ri gloriā puidissent. Legis em̄ gloria Ch̄m p̄-
 fert. Quæreret aliq; vbinā hæc ip̄a fateat̄ in Ch̄ro se desiru-
 ra: Propheta nimis sic inq̄t: Resurget dñs deus, illū audire
 in oibus. Cū itaq; audire hūc iuberent, horūq; vt instituta &
 legē, vt pote circuncisionē ipsam & reliq; ritus, dissolueret

Lucæ. 16

Deut. 18

Actū. 3

Christus. Lex ergo propriam videbat destructionem in-
iungere. Accedit præterea, vt sacrificia vno in templo fie-
ri mandaret, id ipsumq; rursus & demoliri, nonne aperte 3. Reg. 9.
Psal. 109.
& immolandi tollebat consuetudinem? Et tu sacerdos in
æternū secundum ordinē Melchisedec. & illud: Sacrificiū Psal. 39.
& oblationē noluiti. Hęc sane vniuersa legem dissoluūt.
sed vsq; in hodiernum diē cū legitur **Moyſes,**
velamen positū est super cor eorum. Quā dixerat su-
perius, velamentū quoddam in veteri testamenti lectio-
ne esse illorū menti obtentum, ne forte existimet quispiā
se legis obscuritatem appellare velamen, haud ita est in-
quit, sed illorū cordis obtusionem & ruditatem, velamē di-
xerim. quod plane esset Moyſi faciei, nō ipsius gratia, sed
ob istorū crassitudinem & cæcitatem obductum. **Cū au-**
tem conuersi fuerint ad deū, auferetur velamē.
Dñs autē spiritus est. Modū nunc explicat, quo in viā
possent Israelitæ reduci, cum ad dñm (inquit) fuerint con-
uersi, hoc est, cum à lege defecerint, & ad euangeliū se con-
tulerint spiritale, tunc haud dubie operimentum illud &
velamen tollet. Erat autē Moyſes (vt historia proditū est)
cum ad deū iter repeteret, facie reuelata & aperta. Quod Exod. 34
sane futuroꝝ præfererat figurā, videlicet cum ad spiritū
quispiam fuerit conuersus, quia spiritus dñs est, tunc nu-
dam & rectam latoris legis, hoc est dei, faciē inspecturus.
Quin potius pro Moyſe ipso habebit & glorię, hoc ē, splē-
doris fruet magnitudine, vt dictum est. Legis em̄ hanc spi-
ritus ipse gloriā, quippe qui dñs sit & omnipotens, lar-
gietur. **Ubi autē spiritus domini, ibi ⁊ libertas.** In
lege iugum & seruitus inerant, in spiritus vero lege & eu-
angelio, libertas. Quo fit, vt facile queas & libere dñi glo-
riam inspectare. **Hos vero oēs reuelata facie glo-
riam domini speculantes, in eandem imaginem**
trāsformamur a claritate in claritatem, tanq; a
domini spiritu. Adeo (inquit) ingenuitate quadā nos
fruimur & libertate, vt omnes haudquaquā in vnus Moy-

si morē, sed facie simus aperta. Nō em̄ aliq̄t est apud nos fideles velamen, vt q̄si per speculū dei gloriā inspectātes, in eandem imaginē transformemur, hoc est, eius splendoris & glorię participes simus. Nos nāq; vt speculū sumus qui claritate excepta, & splendorē à nobis remittimus. Et quemadmodū argentū soli obiectū, ex solis occurſu micātes radios in solem ipsum reflectit: sic & nos baptismo accepto, purgati per sp̄m, & huius splendore deniq; illustrati, fulgorē & ipsi spiritalem quendā ex aduerso remittimus, eandemq; imaginē à sp̄s gloria in gloriā nostram & claritatē transferimus. Et talem in q̄ imaginē, qualem decēs est vt is sortiā, qui à spiritu dñi nulli rei obnoxio lucem acceperit. Dñs em̄ ille cū sit, & regiū habet splendore. Fideles aut̄ oēs baptismi gr̄a spiritu sancto opplētur, & illorū est fulgentior aīa. Qñ quidem & Moyses dei gl̄iæ fulgore inspecto, in eius gloriæ imaginem est trāsformatus, hoc est, & ipse diuinæ glorię & splendoris participauit. Huius & facies resplendebar, cum ipse nostri præferret figuram.

Caput .III.

Ideo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiā consecuti sumus, non defecimus. Cū multa & magna de apostolorū dignitate prædicasset, essetq; iam illos longe Moysen p̄stare profel sus, corrigit tandē & moderat, quod de seipso, & reliquis apostolis iactitasset, inquitq;: Id om̄e diuinæ est potestatis, nos vero euangelij duntaxat ministerio fungimur: qđ plane non ipsi nobis nr̄a virtute peperimus, sed sumus p̄ dei misericordia affecuti. Est nanq; vel id dei clemētia effectū, q̄circa nec ipsi defecimus, hoc est, cū simus ipsi à dño tanta reæ magnitudine dignati, nequaq; erit ad tolerandas pressuras animo succumbendū. Quandoquidem deo commiserante ad id sumus ministerij munus obeundum nos instituti. sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia. Falsos hoc loco apostolos indicat, qui facie quadam adumbrata & subdola, oīa

factirarent: p̄sertim cū acceptis muneribus, nil tñ se accepisse à fidelibus simularent, sanctimoniatq; imbuti cum viderent, essent tñ impuriore. Nos itaq; (inqt) praua hæc & fucata facinora propulsemus à nobis, & abdicemus, nec talia committamus, quæ postmodum manifesta cum fiunt, & in lucē edita fuerint, ignominia afferūt perpetranti. Mox ita infert, ambulantes in astutia. Cedūt nanq; ad dedecus q̄ versute & dolo geruntur. Quod si & de reliq; prauis actionibus id dictum fuisse existimes, profecto nil aberrabis, nec poterit id absurdū videri. Sunt nanq; & qui praua committūt pro falsis apostolis iure habendi. neq; adulterantes verbum dei. Non solū (inquit) vitā ipi simplicem ducimus & purā, & cuiusuis doli expertem, quæ & dogma hoc nostrum & sermo noster hic omnis, argutijs vacant. Neq; em̄ quidpiā ipsi vel externæ huius & humanæ sapientiæ interiecimus nostro sermoni, vel ad gratiam verba fecimus. Neq; pecunias ex prædicationis hoc munere cumulamus, neq; hoc illudve habita tēporis & personarū ratione, vt fallaces solent apostoli, edocemus, sed in manifestatiōe veritatis commendātes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominū, coram deo. Apostoli (inquit) qui fallere alios consuecunt fucatis operibus, alios se q̄ sint, mentiuntur. Ipse vero veritatis manifestationem & nuditatem commendationi mihi esse velim, hoc est, rebus ipis pro testibus vtor, vosq; mihi testimonio estis quemadmodum nihil à quouis fidelium acceperim, neq; ea egerim q̄ factitent hi, q̄s dixi apostoli. Quo fit, vt me ipsum apud omniū hoīm conscientia fidelium scilicet & infidelium, commendatiorē efficiam, vt tamq; meam sic palam enudando, euangelium prædico, vt oibus quemadmodū vixerim, sit pernoscedi facultas. Proinde quia fallere hominem forte liceret, corā deo adiecit, quem haudquaq; istiusmodi apostoli in testem suæ admitterent conscientia. Quod si etiam opertū est euangelium nostrum, in ijs qui per eunt, oper-

tum est. Cum superius dixerit Israelitis esse vela men impositum, nosq; fideles facie reuelata p̄spicere: nunc vero, & si apertum est euangelium, inq̄r, infidelibus tñ opertum est, Quod em̄ tunc t̄pis Iudæis in Moysē cōtigit, idip̄m infidelibus & euangeliū fuit. Vtq; illi splendorē q̄ Moysi inerat, neq̄ q̄ tolerare oculis poterāt, sic hos euangeliū veritas later: nō euangeliū culpa, sed ipsorū q̄ fide carēt. Clare nāq; & his si crederēt, Ch̄ri gl̄ia & vis oīs euāgelica pateret: in quibus deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio euangeliū gloriæ Christi. Inter pditos, inq̄r, q̄s plurimos esse & diuersos constat, vel infideles ipsi haberi debent, q̄rum mētem huius seculi deus cæcitate obduxit. Atqui Marcionistæ de conditore ipso orbis terrarum deo, asserunt fuisse id dictum: quem iustum dicunt, non probum: Manichæi vero de diabolo, quem mundi huius prædicant fabricatorem, cum horum neutrū sit, sed de deo n̄ro id dici sat patet. Qd̄ autem seculi huius deus asserat, nil mirum: nam & cæli dicitur deus, cum haudquaquā cælorum sit duntaxat deus: *Necme. 2* quinetiam & Abraam dicitur deus, & Isaac, & Iacob: neq; horum modo, sed cunctorum est deus. *Exodi. 3* Quid itaq; nouum videri potest, si oportune hoc loco Paulus seculi huius deum appellat, vt infidelibus ipsis validioribus argumentis patefaciat, illum vel hæc q̄ visuntur fabricasse, qui bus hi etsi pro delicijs fruuntur, fabricatorem tamen repudiant: Potest & ita præsens orationis contextus perlegi, vi delictet, infidelibus seculi excæcauit sensus deus. Futurum nanque seculum illud, nullos continet qui fide careāt. Excæcauit itaque, id est, cæcos esse permisit. huic perfimile illud est, Tradidit eos in passiones ignominia. Hos nanque cum à se desciuisent, missos fecit & dereliquit. Non enim inuitos ad salutem traducit deus. Aduerte autem, quem admodum nequaquā, eos vt minus crederēt excæcauit, dixerit Paulus, sed ne diuinæ gloriæ fulgorē, inq̄nati & p̄fani oculi, p̄spectarent. Cuiusmodi splendor in eo constat,

Rom. 1.

ut Christum quis credat & in crucem fuisse sublatum, & in caelos assumptum, & bona futura largituræ. Quemadmodum em̄ qui oculorum valetudini consulēs, cum qui ea laboret, obscuro aliquo in loco recondit, ne solis radios intuen- do aciē offendat: sic & his cū per se à fide defece- rint, haud secus deus euangelij intercludit fulgorem, quā Israeliticis micantem Moyſi faciē: nobisq; item ne marga- ritas inter porcos semper geramus iniunxit. Recte autē *Matth.* fulgeat dixit, siquidem mediocri nunc luce fruimur, neq; illuminati penitus sumus. Quod profecto & ante expres- sit, cum odoratu duntaxat eum caelestium rerū, velut pi- gnore quodā potiri dixisset, arguēs q̄ potiora sunt & ma- iora, ī futura seculo nos manere. qui ē imago dei. Ostē- dit hoc loco, infideles non Christi modo, sed etiam p̄ris esse gloriæ ignaros: quādoquidem patris imago sit Chri- stus. Quo fit, vt qui hunc nesciat, nec patris habeat norio- nem. Non em̄ nosmetipsos prædicamus, sed Je- sum Christum dñm nostrū. Hos em̄ seruos ve- stros per Jesum. Superius dixerat minus se astute in- cedere, moxq; de infidelibus mentionem interiecit, quem admodum videlicet operti sint & obcæcati. Nūc vero in- fert, propterea nihil à vobis per versutiam agit, quia haud quā nos ipsos (vt falsi apostoli solēt) extollimus. Hi nāq; auditoribus suadebant, quatenus ex seipsis denominatio- nem acciperent, quemadmodum in priori epistola signi- ficauit, cū diceret: Ego quidē Apollo, alius Cephæ. Neq; existimetis, qui nos impugnat, nobis bellum inferre, qm̄ quidem haud quā nos ipsos, sed Christū prædicamus. Il- le itaq; à vobis oppugnat, de quo nos prædicando differi- mus. Cæterū adeo ipse procul sum, vt aliquid de me ipso ia- ctitem, vt non fugerim pro Christo à vobis vel iugū mi- hi & seruitutem imponi. Christus vero tanta erga vos de- tentus est charitate, vt cuncta vestri ob gratiam gesserit. qm̄ deus qui dixit de tenebris lucē splendescere illuxit in cordibus nostris, & illuminationem sci-

Gene. 1.

Supra .3.
sup. codē.

entire claritatis in facie Jesu Christi. Cur (inquit) nihil de nobis prædicamus? Quia deus illuxit in cordibus nostris. Et quemadmodum olim in Moyse facie suâ splendorẽ intenderat, sic nobis eundem in præsentia est impartitus. Neq; vt initio creandæ reæ edixerat, lux est è tenebris facta, sic nũc dixit, & splendor est eiusmodi nobis iniectus: sed ipsemet potius in lucem nobis effectus est. Si quidem in Christi facie nobis ipse illuxit, hoc est, p̄ Christũ. Cuius per gratiã suam in nobis fulgorẽ iniecit p̄, largitusq; est & scientiæ lumen, nõ suæ substantiæ, sed glorię claritate. Attende quemadmodũ vel hoc loco Paulus diuinitus asserat trinitatem. De spũ namq; disseruit, cũ gloriã dixit dñi speculamur. & Dñs aut̄ spiritus est. De filio vero, cum illuminationem gloriæ euāgelij Christi. De patre aut̄ facit hoc loco mentionem, cũ illuminationẽ scientiæ inquit gloriæ suæ. **Habemus aut̄ thesaurũ istũ in vasis fictilibus.** Cum multa atq; præclara de ineffabili gloriã dei explicasset, ne obijcere quispiã istiusmodi possit, Cur ergo hoc mortali in corpore permanemus, & tanta (vt asseris) acceperimus? Respondet vel id ipsum eẽ diuinæ potentiæ, quandoquidem vel fictile vasculum tales thesauros cõtinet. **vt sublimitas sit virtutis dei, & non ex nobis.** Vt constet, inquit, apparentis virtutis magnitudinem nequãq; à nobis, sed à deo proficisci: ne vt ipi existimemur aliquid posse quod dignum laude sit per nos ipsos efficere, deo ascribamus: & illius esse donũ, qd cunq; bene & laudabiliter gerit, dictitemus. Falsos præterea hoc loco arguit apostolos, qui gratiam dei sibi ipsis accensent. **in omnibus tribulationẽ patimur, sed nõ angustiamur.** A deo (inquit) omnia sunt diuinæ potentiæ tribuenda, vt etsi fictilia vascula ipsi præferimus, tantisq; vndiq; vrgemur angustiis non tñ vel frangimur, vel qui in nobis reconditus est thesaurus, abolet. In oĩbus aut̄ angustiamur, hoc est, quouis loco, & quib; usuis in rebus tã apud amicos q̄ apud infensos p̄sturas nos patimur, nõ

tamen vel angimur, vel coartamur, quandoquidem corda nostra Christus dilaret. **Aporiamur, sed non destitumur.** Hoc est, etsi in rem ancipitem & dubiam incidimus, nihilo minus erecti pedibus stamus, nec vlla desperatione succumbimus, sed via potius euadimus regia, & in deo comperta victores ab eo nihil destituti. Vel aliter, aporiamur, quod Græce ἀπορημίνοι dictum, id sane prætulit. Etsi necessaria desint, haudquaquam tamen in vero thesauro consequendo deserimur. **Persecutionem patimur, sed non relinquimur.** Etsi homines nos persequuntur, haudquaquam tamen deserit deus. Ad nostram namque hæc permittitur persecutio exercitationem, non ut vincamur. **Deici mur, sed non perimus.** Exterioribus aduersariis telis corpus hoc leditur, nullam tamen perniciem propter animi promptitudinem & constantiam sustinemus: quin potius quod ad ipsum attinet corpus, a deo defendimur. **Semp mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.** Hoc est, mortes quotidie ipsi subimus, & domini mortem imitati, eiusdem & vitam siue resurrectionem in nostro corpore circumferimus, ut illa in nobis patens fiat. Quocirca si quis Christum dominum resurrectionis diffidit, cum nos spectauerit mortem obire quotidie, & vitam quotidie ducere, ei rei haudquaquam amplius sit diffisurus. **Semp enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra.** Per hæc quidem declarat, quod illud sit quod dixerat Iesu mortem. Erat namque subobscurè id dictum. Consuevit autem enodare Apóstolus quæ minus paterent. Illud autem, in vita Iesu manifestetur, a superioribus pederet, & in hunc sensum accipitur. Quæadmodum enim nos Christi mortem nunc toleramus, & mortem pro eo obire, si locus dei, vel viui malumus, sic & ipse in animam magis induxerit, vel mortuos nos plane viuificare, quod & alibi disserit, in gens: Si enim commoriemur, Rom. 6.

& vitam simul ducemus. **Quo fit ut mors in nobis ope-**

Psal. 115

retur, vita autem in vobis. Mortem hoc loco tentationes dicit: Quod autem inquit, huiusmodi est: Nos quidem in periculis sumus, vos autem vita quæ ex periculis constat, fruimini: quippe quibus euangelium prædicatum est, quod vitam viuitis sempiternam. Habemus autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est, Credidi propterea quod locutus sum, et nos credimus propterea et loquimur. Tentationes meminerat & mortes superius, deinceps vel ex his (inquit) nos eximet deus. Insuper & illud adiecit, Idcirco his malis vos eruet deus, ut eum resurrexisse credatis. Nunc vero inquit, non me te solum & cogitatione, sed fide erit id adstruendum, infertur: Quemadmodum Adæ cum esset tentationibus diuexatus, ex hisque à deo & solo ereptus credidi dixit, propterea locutus sum, haud secus & nos eundem fidei spiritum assecuti, quem & David ille sit nactus, credentes id loquimur, quod quemadmodum Christus ipse à mortuis resurrexit, ita & nos nunc superatis periculis, iterato sumus resurrecturi. Sciētes quoniam qui suscitauit Jesum, et nos excitaturus est, et constituet vobiscum. Dicit enim vestri gratia toleramus, ut affluens gratia, per multos abundet in gloriam dei. Quid credimus, inquit, vel ipsi quid videmus? Id sane, quod à quouis discrimine nos liberabit: ac denique suscitabit, qui & Christum iam excitauerit, adstituetque vobiscum vna bonis perpetuis fruituros. Facit insuper eos, cum ad credendum, tum ad recte viuendum fidentiores. Nec secus & falsos hoc loco carpit apostolos, sese affirmantes pro discipulis, ut bona homini comparent, intercedere. Vnde id confutans Paulus, hunc in modum edisserit: Vestri ob gratiam vniuersa sunt condita, quin etiam & resurrectio idcirco effecta est. Non enim per hunc illum ve recti aliquid geritur. Nam & id omne deus exequitur, & plurimis impartitur. Quo fit, ut abundante gratia, abundet etiam necesse est multorum ad dei gloriam in habendis gratijs & officium. Apostoli

iraq; istiusmodi deceptores, cū dei grām sibi iniquus vēdicant, illius haud dubie obscurāt & gloriā. Propterea nō deficiamus: quin etsi exterior noster homo corrūpitur, interior tū innouatur de die in diem. Qm̄ (in q̄t) spectatā habemus dei potentiā, eundēq; nos periculis exemisse p̄speximus, futurūq; tādē vt claros fulgētioresq; à mortuis excitet, haudq̄q; vt malis victi iā succūbamus, neq; de spe excidamus, cū patimur. Qñ quidē exterior hō, hoc est, corpus cum cæditur siue exagitat, corrūpi solet: interior vero, hoc est, spūs ipse & aīa innouat, q̄ pacto si que ras, nimirū bñ sperādo, & fidendo plurimū. Sigdem vbi p̄ Ch̄ro tormēta iā subiit, ingenti gaudio expleat. **Homē taneum enim illud & leue pressuræ nostræ supra modum in sublime, æternū gloriæ pondus operatur in nobis.** Explicat q̄ pacto interior is innouet hō, ideo (in q̄t) id fit, q̄a in animū ille inducat, p̄ breues eē p̄ssuras & momētaneas, & idcirco toleratu leuiore videri, qñ ad exiguū t̄pis inferunt: gloriā vero perpetuā esse, & pondus, hoc est, magnitudinē ingentē habere. Id namq; supra modū & in sublime, p̄tendit, non contēplantibus nobis quæ vidētur, sed quæ nusquā apparēt. **Visibilia nāq; t̄paria sunt, inuisibilia vero sempiterna.** Oñdit quæadmodū quæuis p̄ssura faciliōr sit, in q̄tq;: Cuncta em̄ quæ nobis sub aspectū veniūt & visunt, t̄paria quidē & breuia sunt. Cruciatu itaq; & p̄ssuræ, q̄a cerni oculis possunt, momētanea erūt. Atq; inē visibilia hęc vacatio ip̄a & otīū cōnumerant: q̄ppe quæ & spectari queunt. Eo em̄ visibilia intulit, vt eiusmodi à p̄ssuris & molestijs vacatione cōplecteretur. Nil itaq; erit vel aduersis & vrgentib⁹ succumbendum, vel p̄speris hebescendum & quietiorib⁹ rebus. Breuia enim vtraq; sunt. His igitur se ita habentib⁹, constat p̄fecto quæ videri nō possunt, perpetua esse, hoc est, regnū illud cæleste, & æterna supplicia. Quo fit, vt horum declinare alterum debeamus, alterum cupere.

Mat. 25.

Sumus enim quoniam si terrestris domus nostra
 huius tabernaculi dissoluatur, ædificatio-
 nem ex deo habemus, domum non manufa-
 ctam, sed æternam in cælis. Quoniam superius dixerat, quã-
 tum exterior homo corrumpere, tantum deus innouaret interior,
 visus est noui quod dicere, ita nunc infert: Quin potius cum
 penitus contabuerit mortale hoc corpus & luteum, tunc sa-
 ne infinita nobis productum est bona. Simul etiam ad hos de
 resurrectione iterato nunc disserit, tæsti non ita apte ut in
 superiori epistola, ne videatur eos existimare nondum emendatos.
 Per terrestræ autem tabernaculi domum, corpus ipsum expressit,
 cui cum & tabernaculi nomen indiderit, illius breue admo-
 dum vitæ spatium patefacit. Est namque tabernaculum nil diu
 turnum. Quod si plerumque iustorum præferunt tabernaculum ista ge-
 tem, cum additione tamen aliquam hanc ipsam prætere satis iam cõ-
 stat, utpote cum perpetua tabernacula dicimus. Aduerte autem,
 quemadmodum cum terrestræ dixisset, mox cælesti obiecerit.
 Æternam vero ubi intulit domum, quod eo facit, ut nostri cor-
 poris futuram augeat gloriam. Non manufactam vero non idcir-
 co adiecit, ut corporis huius humani conditionem a cælesti
 faceret alienam, cum neque illud sit manuum opera cõpactum.
 Multi vero terrestræ domum, pro vita quæ in terris hic ducitur,
 acceperunt. Tabernaculum vero corpus id dicitur, ita ut eius
 modi sit quod per Apostolum dicitur, Si dissoluatur quæ in terris agit
 nostri corporis vita, quæ manufacta dicitur, perinde ac manibus
 sit cõfirmata, quia vinum ac panis quibus vita hæc cõstat, per
 manus suppeditantur. Sumus tamen in cælis vitam quandam aliam
 habituri quæ non potest corrumpi, nec manibus cõfici, hoc est, quæ
 nulla indigeat nostrarum manuum opere. Etenim in hoc inge-
 miscimus, habitatioem nostram, quæ in cælis est,
 superinducere cupientes. Quam habitationem? Nimis
 corpus incorruptibile. De cælo autem illud esse affirmat, non
 quod supne deueniat, sed quod inde demissam habeat sibi cor-
 ruptibilitatis gratiam. Ad eo igitur minus dolendum erit, de sin-
 gulis corpori illatis iterationibus, ut contra potius sit nobis

Supra. 4.

Luc. 16.

ingemiscēdum, qđ corpus hoc corruptibile, nō pr̄sus ex-
 uimys, vt hoc ip̄m incorruptibile induam⁹. Vñ nec taber-
 naculū dixit, sed habitationē, vt qđ diutius sit & firmius per
 māsura. sitū vestiti, non nudi inueniamur. Neq; em̄
 nobis ē vniuersis (ingr̄) incorruptibilitati corporis confi-
 dēdum, qđ & sumus post acceptum corpus qđ infici neqr,
 corruptiōe obducti, nōne gr̄iæ & securitat; nudi coargu-
 emur: p̄inde ac si ex prauis his facinorib⁹ ignominia affe-
 cuti. Siquidē cunctis futura cōis sit resurrectio, nō tñ ho-
 nor & gr̄ia. **Hāc 7 qui sumus in tabernaculo isto in-
 gemiscimus. In quo nolumus expoliari, sed su-
 peruestiri, vt absorbeat quod mortale est a vi-
 ta. Cū durius esse & graue qđ dixerat apparet, ingemisce-
 re nos & grauit ferre p̄cupidos hoc corpore liberari, cum
 cōstet ineffabile eē animi erga corpus affectum, idcirco
 ingr̄, Haud qđ p̄pterea ingemiscim⁹, qđ ē corpore simpli-
 cit̄ sit abeundū, sed qa nos libido inceserit incorruptionē
 sū p̄inducere, p̄inde ac si haud sat fuerit, hāc ip̄am induere,
 vel corruptionis volum⁹ vacui eē, vt illa non corpus a vi-
 ta cōsumat & pereat. Nec corpor; gr̄a solū grauēmur, sed
 qa corruptibile sit moleste ferim⁹. Hinc obstruunt hereti-
 corū ora; q̄ppe cū de corpor; diuersitate nulla fiat hic mē-
 tio, qñ de corruptibilitate cūtaxat & incorruptibilitate
 differit. **Qui aut̄ effecit nos in hoc ipsum deus.** De
 us ē (ingr̄) q nos a p̄icipio ad hoc ip̄m creauit. Quippe q
 nos eo effinxit, vt incorruptibiles simus. Neq; id illi ē in p̄-
 sentia visum, sed ab initio, qđ sit vt oīno sine corruptiōe fu-
 turi, qui 7 dedit nobis pignus sp̄s. Vis (ingr̄) vt ali-
 is id a: gumētis ofidam⁹. Per baptismū nēpe & sp̄m nobis
 largit⁹ ē. incorruptibilitat; insup pignus hic detulit. Aīam
 nāq; & corpus simul sanctificauit, eaq; diuinitati, p̄p̄inqui-
 ora effecit, qa & exemit a crimine, a qđ mors ipsa subsequi-
 tur. Itaq; cum sp̄m cōtulit, p̄spicuum est, qđ a peccato eru-
 erit. Qui vero a peccato iā eruit, & incorruptionē effecit,
 a p̄ctō nāq; corruptio orit̄. Sp̄s igit̄ hoc pacto futurū im-**

Sapi. 2

mortalitatis pignus efficit. Vel alit: Qui in pñti aliquã nobis in partē spm̄ est impartitus, oīno vel aliqd nobis derulit pignus, vt totū in postea largiat. Verū q̄ pacto, id est largiturus, nisi spiritu & corpore incorruptibiles ipsi futuri sumus? Cum itaq; quod tenue est & exiguum, spiritu & corpore sub pignoris specie in hac vita acceperis, sperandum est, quod reliquuum sis integre habiturus. **Fidētes igitur semper et scientes, quoniam manentes in hoc corpore peregrinamur a domino. Per fidem nāque ambulamus, non per speciem. Confidimus ⁊ probe potius volumus peregrinari a corpore, ⁊ manere apud dominum.** Persistit adhuc vt illud cōfirmet q̄d dixerat supra, qm̄ nullæ sunt nobis curæ. Discrimina q̄ppe quæ & mortes, rē nobis oprabilē, incorruptibilitatē scilicet, ministrāt. Cuius gr̄a & ingemiscimus, deducimurq; ad dñm oc̄yus: Cōfidentes itaq; semp, hoc ē intrepidi, neq; insidias, neq; psecutiones vel mortes horrescite. Apostoli autē aduerte prudentiā, quō vitæ ac mortis tacite expresserit nomē, cū alterā versari apud dñm dixerit, alterā ab eo lōge pegrinari, vt nemo à pñti hac p̄deat vita, vt quæ à dño ipso diuertat. Proxime autē ne qs illud obijciat, **Quid ergo? Nū corpus à deo reddit nos alienos? sic illud inq̄ns castigat & corrigit.** Per fidē em̄ nō per speciem ambulamus, hoc est, in hoc seculo illū nouimus, sed modice. Id nāq; cū p fidem inq̄r, p̄tendit. Haud dū tñ facie ad faciem illius vllā habemus cognitionē, q̄d etiā vbi p fidem intulit, explicat. Cū itaq; hæc ita se habeāt, malumus, hoc est, valde desideramus, corpus hoc exui, cū dño q; versari. Neq; immortalitatis dixit participare, q̄n qd̄ satius ē, cū dño esse, qd̄ vtiq; incorruptibilitate est lōge præstantius. **Propterea connitimur siue absentes, siue præsentēs placere illi.** Quod quærit illud est, vt dño morē viuēdo geramus, ne forte cum peregrinationē intelligis, existimes satis ad salutē tibi id fore. Vnde sic inq̄r: **Stude vt hinc deo gratus abscedas vitę ratiōe, quam illi acceptā**

hic dixeris. Nos enim omnes pręsto esse oportet ante tribunal Christi. Deterret hoc loco Corinthios, cum recordatiōe, tum assertiōe quadā tremēdi illius, & diuini iudici, asserens, vniuersorū tunc gesta vt pateāt necesse fore. Neq; existimes ibi cordis recōdita, aut quęuis opa, aut animi vllā libidinē, vel mētis vllis posse velis obtentis occultari, sed vniuersa tūc parētia erūt & apta. vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum siue malum. His dictis q; recte egerint, vt bona sperēt magis hortat, q; etiā segnes & desides futuri supplicij obiecta formidine, ad vigilandū compellit. Confirmat pręterea, quem habuit de resurrectione sermonem. Quāquidem asserat eos qui vel bonis, vel prauis inseruierint facinoribus, vel corona donatum iri, vel tormentis affectū. Obstruunt etiā per hæc hæreticis ora, diuersa his sententiis. Sciens ergo timorem domini, hominibus suademus, deo autem manifesti sumus. Spero autē & in conscientijs vestris manifestos nos esse. Habētib; nobis (inqt) tremēdi illius iudicij notionem, cōnitendum omni studio erit, ne hoīm quenpiam offēdamus. Id nāq; Apostolus sentit, cum hoīb; inq; suadem⁹, hoc est, ne cuiuspiam per nos animus offēdat, temperandū est. Nā & si mali nil cōmiserimus, suspectos in cōmissi nos criminis facimus, sicut; in nostra potestate, ne alios offēdamus defugere, nec tamē id declinamus, cōdemnatio nobis proculdubio subeūda est. Quippe & deo patemus, quē haudq; latet, quemadmodū nobis vita degatur, nec suaderi potest, nec falli, cum nostris fuerit actionibus prauis offēsus. Proxime autem & vobis patebimus, vt pote qui nostra omnia optime calleatis, eorū haudquaquē necesse erit, vt vobis suadeamus. Non itēz commendamus nos vobis, sed occasionem dāmus vobis gloriandi pro nobis. Frequent quæ incidere posset, suspicionem hic detergit, ne qd de se videat insolentius iactirasse, atq; nequaquam ipsi ad hunc sermonem deuenimus, vt

Hebr. 14

nos commēdemus, hoc est, non insolētię vellaudis id no-
 strę grā diximus: sed v̄ri potius gl̄ia, q̄ gloriādi mihi occa-
 sionē pręberet, aduersusq̄ falsos ap̄pos p̄ vobis iactūādi,
 qui nos calumniant & culpāt. vt habeatis ad eos qui
 in facie gloriātur, et non in corde. Vt habeat (inquit)
 quod n̄ri grā aduersus eiusmodi ap̄pos gl̄iari possit, qui
 in facie gloriātur, hoc est, ad ostensionem, & fronte q̄dam
 impudēti oīa factitāt. Erāt nāq; illi morib⁹ hisce imbuti,
 vt vultu pietatem pręferrent, corde vero nihil haberent,
 quod sanum rectūmve esset. Non em̄ gloriādum semper
 iniungit, nisi cum ipsos se illi extollunt. **Sive em̄ men-
 te excedimus deo, siue sobriūsumus vobis.** Siue
 (inquit) magnum aliquid ipsi pfamur, siue mente excedi-
 mus, quod alibi stultitiā vocat, illud ob gratiā dei agim⁹:
 ne si vos me parui duxeritis, pro mei contemptu subeatis
 & p̄enas & vestri perniciem. Si vero de mediocribus &
 humilibus rebus noster est sermo, id vestri de causa faci-
 mus, vt humilitatem discatis. Vel aliter: Siquis autē nos
 mēte excedere, hoc est, furere suspicetur, expectamus ob
 hęc a deo mercedem, quorum fuerimus ipsi insimulati.
 Si vero abstinere nos quispiam arbitret, excipiat ipse no-
 strę huius abstinentię commoda. Potest & aliter id di-
 ctum intelligi, videlicet, si furore arrepti, mēte excessim⁹,
 dei ob causam insanimus, vt vos ei commendatiores red-
 damus. Tenebat itaq; Paulus ingentis amoris dementia,
 si dici dementia potest, quo sane vt amator aliquis perci-
 tus, deum haud dubie deperibat, cum illi duntaxat is viue-
 ret quem adamasset, & ita vt extra se raptus, totus ad deū
 traducere. Neq; suā vitā p̄ sua duceret, sed ad eius contē-
 plationem tātisper, quem tāto amore insectaret. Si itaq;
 mente excessimus, deo inquit excessimus, hoc est, dei ob
 gratiā. **Charitas em̄ Christi vrget nos, æstimātes**
hoc, qm̄ si vnus pro omnibus mortuus est, ergo
oīes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est
Christus, vt et qui viuūt, iam nō sibi viuāt, sed ei

I. Cor. I. 2.

qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Vrget enim nos charitas dei nobis perspicua, & valde cōpellit, vt eius gr̃a pericula adeamus, iudicemusq; apud nos ipsos perspicuum esse, quia, p̃ oībus sit mortē perpeffus, eo & illum mortem oppetiisse, quia interiisse vniuersos constaret, vob̃ iuisseq; eundē, p̃ perdit; mori, vt vitā nobis elargiret. Cū itaq; nobis sit vitā hic elargitus, non viuere ampli⁹ nobis, sed illi debemus cuius munere aurā hanc ipsam spiramus. Qui non solum, p̃ nobis mortem obiuit, quin & ab inferis resurrexit, primitiasq; ñras, hoc est, suum corpus ad celum mox sustulit, vt nos etiā eodem oīno sit traductur⁹. Quid em̃ erat necesse ad cælos illum deferri, nisi fuisset & nobis eodem conueniendum? Quo fit, quia mortuus nostri gratia fit, vt & vitam donarit, immortalitatis nobis & pignus item contulerit, vt illi, non nostris cupiditatibus viuere debeam⁹. Itaq; nos ex hoc neminē nouimus secundum carnē. Postq̃ oēs q̃ morti obnoxij scelera rōne iā fuissent, p̃ Ch̃m baptisimi gr̃a reuixere, merito inqt, neminē fidelium cognoueramus, sc̃dm carnē, q̃ viueret, hoc est, sc̃dm veterem illum & carnalē viuendi modum. Oēs nāq; fideles sp̃i ipso renati, nouā quandā & spiritalem transigunt vitā. **Et si cognouimus secundū carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.** Ostēdit vel in degenda, non secundum carnem hāc vira. Christū nos p̃uium habere & ducem, inquit; Et si fuit vnq̃ carnali cōditione Christus, haud tñ in p̃ntia est. Diceret aliquis, quid ita? Num carnē ille deposuit? Absit. Quippe qui quo assumptus est statu, eo sit & iterato venturus. *Actū. 1* Atqui in carne ille & corpore sublatus est, quid igit; Tam diu ergo nos dicimur secundum carnem hanc viuere, q̃ diu peccatis erimus obuoluti: tunc vero procul à carne vitā hāc degere, cum nihil delinquimus. Christus aut̃ tunc dicitur secundum carnem vixisse, quando pro naturæ passibus, nulli tamen culpæ obnoxius vixit, videlicet cum famem ac sitim & labores perpeffus est. Nunc vero neq;

quam carnis necessitati subiectus est, hoc est, passionibus cōstat hunc esse immunē, quæ natura ipsa corporibus insunt hisce mortalibus: nec arceri dū in humanis agit, pñt. Corpus nāq; nunc gestat, nulli necessitati obnoxii, vt nos ipsos cōmonefaciat, nō vltra ad carnis condiciones & vitia, sed scđm spm̄ degere. **Si qua ergo in Christo noua creatura,** Si q̄s (in gr̄) Christi fidē admisit, in aliā quādam traductus est ille creationē, & denuo cōditus, neq̄q; itaq; veteri more ducenda est vita. **Vetera transierūt, ecce facta sunt omnia noua.** Quæret aliq; Quænam hæc vetera dicit? nēpe delinquentiū facinora, & Iudæorū ritus & opa. Præterijt namq; vetus p̄ctm̄, & anima noua nobis est reddita. Nouū præterea & corpus effectū, & p̄ reb⁹ Iudaicis cunctis innouata sunt oīa. Nam p̄ lege, euangelium: p̄ Ierusalem, cælum: p̄ templo, velum quod intimum erat, in quo ip̄a trinitas continetur: p̄ circumcisione, baptismus: p̄ māna, Christi purissimum corpus: p̄ aqua, domini sanguis: p̄ baculo vel Moyſi vel Aaron, crux ipsa: pro agno, dei filius & huiusmodi reliq;. **Omnia aut̄ ex deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum.** Hæc sane vniuersa à deo nobis collata sunt, q̄ filij sui interuētū, secū vt in gratiā rediremus, effecit. Neq̄em̄ priores ipsi ad eum vltro confugimus, sed per filij mortē nos ille exciuit. **2** **edit nobis ministerium reconciliationis.** O clementiæ, p̄funditatē, cum enim filium pater ad nos legasset, eundemq; ab his qui reconciliatione hac indigerent, necatum vidisset, nil profus vel hoc pacto commotus, humanum genus neglexit: quin potius ad ministerium hominis reconciliandi, apostolis nobis operam demandauit, vt circūuagi hoc munere fungeremur, ad eos iam reuocandum q̄ ab se descuiſſent, nobiscunq; hos ipsos in gratiam reduce remus. **Quoniam quidem deus erat in Christo mū dum reconcilians sibi, non reputās illis delicta ipsorum.** Dixit superius deum nos sibi reconciliare, propterea ne forte occurrat quispiam, inquiens: At qui si-

Isai. 43.

Apoc. 4. 21

1. Ioh. 4. 4

lium ad id ille demisit, nunc infert, Filium quidem transfusi, is tñ duntaxat hoies hortabat, pater vero is erat, qui mundum sibi in Christo recõciliaret, hoc est, per Christũ. Adeoq; se beneuolum erga hoies & placabilem prestitit, vt non modo nullum his intulerit cruciatũ, sed reconciliationem offerret. Nec solum missa fecit delicta, quin etiam nec illa cuiq; imputauit, nam si rationem factorũ is exegisset, oēs vtiq; interissent. ⁊ posuit in nobis verbum reconciliationis. Nihil quod graue sit vel molestum, vt vobis asserem, iniunctum à deo est mihi, sed solum vt in gratiam vos secum reducerem. Cũq; nihil ipse persuadẽdo profecerim, insistite vos tam diu hortantes, donec possit his persuaderi vt deo reconcilient. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanq; deo exhortate per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini deo. Pro Christo, hoc est, Christi loco, legatione nos fungimur. Quodcũq; em̃ erat ille facturus, nos in præsentia exequendum suscepimus. Et quemadmodum per illum hortabat nos deus, sic vos hoc tempore per nos ille hortatur, vt sibi conciliemini. Neq; em̃ dixit, deũ vobis conciliare, sed vos illi reconciliamini. Quod si vel hostium more huic obstiteritis, nihil tñ ipse vobis obnitiit. Deus nãq; hic pater est, nec secus ac si quidpiã ipse in hoies deliquisset, ad vos legauit apostolos, vt veniã deprecef. Miram sane pietatis & indulgentiã magnitudinem. Eũ qui non noverat peccatũ, pro nobis peccatũ fecit, vt nos efficeremur iustitia dei in ipso. Ne reliq; ipse commemorem, quemadmodum scilicet de vobis vel bene merẽtem affeceritis ignominia, vt prior ipse in gratiam redire voluerit, nonne vel ex recentibus eius beneficijs dignum cẽseri debet, vt cũ ipso sitis animo placatori deuincti? Quid ita? Qm̃ suum filiũ, qui nullum norat peccatum, hoc est, q; ipsemet iustitia esset, pro nobis fecerit mortem obire, pinde ac si peccator esset is & maleficus: Inq; em̃, Execrabilis Deut. 21. qui suspensus est ligno, & cũ iniustus reputatus est. Nõ em̃ Isaiæ. 53.

peccatorē fecit, hic intulit, sed peccatū, qđ vtiq; maius est longe, vt nos dei iustitia efficeremur, non ex operibus vel lege, sed dei ex gr̃a. Id em̃ designat dei iustitia, cum gratis quis piā iustus efficit, cunq; nulla in eo dephenditur labes. Et ideo neq; dixit, vt iusti efficiamur, sed dei iustitia, gr̃æ arguens immensitatē. Caput VI.

A Diuantes aut, exhortamur ne in vacuum gratiā dei recipiatis. Adiutores vestrī (inquit) sumus, & vobis ad consequendam salutem, & deo vt eius expleat voluntatem: hoc est, quę vobis vt salutem impartiat procliuior est, fungimurq; exhortando Christi vice, quo ad usq; ille secundo adueniat, & qđ diu in vita hac fuerimus, ne in cassum gratiam dei accipiatis. Quid em̃ cōduceret diuina gratia prauis facinorib⁹ eximi, si deinceps ad pristinam negligētiam rediretur? Id nanq; nil aliud foret, qđ in pristinam inimicitiam illam relabi: sic fieret vt frustra videret diuina fuisse in nos gratia tāta collata. Haudqua qđ itaq; existimandum est, in fide duntaxat peccatorū cōstare vacationem: quin & optimo viuendi opus est genere, vt ab his simus immunes. *Aut enim, Tēpore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc diēs salutis.* Tempus acceptabile dicit, in quo per gratiam & peccatorū remissio fit, & iustitia condonatur. Nā illud haud dubie est acceptabile tempus, quo nos excipit deus, exauditq; & saluos facit. Nam in iudicij die neq; aures nobis præstabit, neq; opem laturus est vllā, nec salutem peccantibus. Neesse est itaq; dum interea gratiæ tempus offerretur, vt enixe certemus. Nā facile hoc pacto potiemur victoria, nemini dātes vllā offensionem, vt nō vituperetur ministeriū nostrum. Hortamur vos, inq; & operā simul præstamus, vt vitā nemine offenso degatis, perinde ac si inquit: Me velim duce vtamini. nā sic mihi viuendum institui, vt nulli ne criminandum quidē me duxerim, sed ne vel leuiter incusandi lædendive occasio-

Isai. 49.

nem præbuerim. Quod eo feci, ne nostra notetur admī-
 nistratio, & ignominia subear. Non enim ne culpentur res
 per me gestæ, vel mea institutio dixit, sed ne quam vel te-
 nuem labem, aut vituperationem admittant, enitor. Nō
 nulli vero id dictum hunc sunt in modum interpretati, vi-
 delicet ne recidat quæuis ignominia nota, quam ipse mi-
 nisterium dicit. Tunc enim vituperationem subiret prædi-
 catio mea, cum ipse vitā improbe ducerem. Tacite etiā &
 Corinthios carpit, vt quorū mala acta iā vitā a multis cul-
 petur, culpāriumque execratio oīs in Christum & eius fidē
 redundet. sed in oībus exhibeamus nosmetipsos
 sicut dei ministros, Vel id sane maius videtur, cum in-
 quit, nō solum necesse erit, vt quis culpa & labe vaces, sed
 ita vt viuas, vt ex tuo hoc recte viuendi mō, perspicuū fa-
 cias, dei ministerio te fungi. **in multa patientia**, Narrat
 præterea quemadmodum talis ipse tolerando euaserit.
 Neque simplici quadā patiētia dicit, sed multa: quippe quā nō
 semel atque iterū oībus erit in rebus præstanda, sed vsque ad fi-
 nem erit exhibenda. **in tribulationibus, in necessita-
 tibus**, Ideo quidem pressuras accumulatur, cum nullus fi-
 at, quā hominem angūt, exitus malis. **in angustiis**, Videli-
 cet quæ per inedia, vel tentationes alias offeruntur. **in pla-
 gis, in carceribus**, Vide quantum hæc afferat mali, cum
 vtrunque per se grauissimū sit. Plagis præterea affectus est
 Paulus, & in carcerem sæpe coniectus. **in seditionibus**,
Hoc est, in persecutionibus, cum nullum haberet hic lo-
 cum, quo posset consistere, quia multi eum insectarētur.
in laboribus, in vigiliis, in ieiunijs, Explicatis iā ijs
 quæ per alios sunt sibi ingesta, superinducit quibus se ipse
 vltro afficiat, manuum scilicet laboribus, quibus ipsum se
 & alios aleret. Is insuper & vigilijs se & inedia macera-
 bat. **in castitate**, Vel continentiam per castitatem præ-
 tendit, vel eius omnibus in rebus puritatem seruata.
 Vel, quia gratis, & nullis illectus muneribus, prædicaret.
in scientia, Hoc est, in dei sapientia, quæ vere dici sciē-

Matt. 10.

Actu. 20.

1. Cor. 4.

tia debet, non in exteriori hac & mundana, q̄ fallaces apo-
 stoli niterentur. **in longanimitate, in suauitate,** Ani-
 mi est profecto adamantini, agitarum vndiq; & circūpun-
 ctum, non solum mentis seruare celsitudinem, sed & bo-
 num se & æquum præstare. **in spiritu sancto.** Ostendit
 vnde hæc sit virtutem adeptus, è spiritu videlicet sancto.
 Nam cum præclarè aliquod de se facinus edit, mox spiri-
 tussancti ope factum id infert. Potest etiã intelligi in spiri-
 talibus donis. Ex his nanq; ostēdimus ministros nos dei
 esse effectos. Quandoquidem mirãda quædã quæ supra
 hominem sunt, factitem⁹. Vel q̄a in in spiritu sancto, hoc
 est, in spūs donis neminē ipsi offendimus, nam etsi intum-
 escūt pleriq; q̄ linguis potiti sint, q̄bus nequaq; necessa-
 rijs in rebus vranē, ab eiusmodi tñ longe alieni nos sum⁹.
in charitate non ficta. Charitas hæc chaudi dubie bono-
 rum est illi omnium causa. Hæc inq; vt apud se spiritussan-
 ctus maneret, efficiebat. **in verbo veritatis.** Hoc è, dei
 verbum nihil adulterantes. **in virtute dei.** Nil (inquit)
 horū mihi debet ascribi, cum constet dei potentia vniuersa
 hæc fieri. **per arma iustitiæ a dextris ⁊ a sinistris.**
 Arma iustitiæ sinistra appellat, quæcunq; tristitiam affe-
 runt: arma vero, quia tanq̄ muris nos sepiat, & turos red-
 dat: Sinistra præterea dicit, ob variã multorū conscientia.
 Iniunxit nanq; & dñs, non vltro adeundas esse tentatio-
 nes, sed si offerant, ferendas. Dextra aut quæ lætiora sunt
 nuncupat. Horū itaq; alterutris nil Paulus arguebat ob-
 noxius: quippe qui neq; tristibus & aduersis contrahere-
 tur, neq; lætitiæ & prosperis insolesceret, sed potius iustitię
 arma hæc ipsa reddebat. **per gloriam ⁊ ignobilitatē.**
 Explicauit iã nobis, quid dextera & sinistra significarent,
 vt quæ & gloriam simul præferant & ignobilitatem. Ve-
 rum si quæras quo pacto pro armis iustitię hæc futura sit
 gloria, respondebo equidem; Quia multos ad religionē
 inducat & fidē, qui præceptorum defertur honos. Quid igitur
 Pauli ne id erit accensendum virtuti? Maxime. Quia

nihil vel laudatus is desflaccebat, nec prædicãdo fatigabatur, vel ignominia affectus deterrebat: gn̄ potius hæc ad patientiam & probitatē, cū prædicationis successu exercebat. **per infamiam ⁊ bonam famam.** Vel hoc magni momenti est, infamiam tolerare. Hæc nãq; acerrime animum mordet, eoq; & dñs beatos hos asserit, qui conuicia & contumelias perferunt. **Quæ infamia, vel cruciatus** ipsis videtur acerbior. Nã cum corpus tormentis vrgetur, tum anima patitur dolorem: Cum vero nota affici mur aliqua, animo incumbit quicquid est oneris. Vnde & Iob vxoris conuicia molestius longe ferebat, q̄ plagas & hulcera. **vt seductores, ⁊ veraces: sicut qui ignoti, ⁊ cogniti.** Id ipsum est quod per infamiã dixit & bonã famam. Hi nanq; quibus Paulus curæ esset & cognitus, eũdem quasi nusquã antea nossent, dedignabant. Quod profecto idem præterdit, quod per gloriã dixerat & ignominiam. **quasi morientes, ⁊ ecce viuimus.** Hoc est, quasi morti adiudicati, & condemnati. nam quod ad infidiantium nobis animũ spectat, haud dubie morimur: q̄ntum vero ad dei virtutem, ecce hac vita fruimur. **vt castigati, ⁊ non mortificati.** Fiũt hæc (inqt) ad nostri castigationem dei permissu. Quo fit vt ad futuram mercedem haudquãq; exiguum sit castigationis huiusce interea lucrum, quod sane dictum à Dauid scriptis desumptũ fuisse constat, cum inquit, Castigans castigauit me dominus, morti aut̄ non tradidit me. **quasi tristes, semper aut̄ gaudẽtes.** Exteriori quidẽ hac facie videmur mœrore confecti, intus vero incredibili fruimur suauitate: nõ em̄ interruptum nostrum est & instabile gaudiũ, sed continens & perpetuum. **sicut egentes, multos aut̄ locupletantes.** Non solum diuitijs spiritualibus plures ditauit, sed mundanis etiã hisce & temporarijs cõplurimos iuuat. Nam cum omnium bonis fideiũ domus paterna opulentior videbatur, multis bona hæc præsentia impartiebatur & victũ. Nã & sanctos q̄ Ierosolymis erant ale-

Matt. 5.

Iob. 2.

Psal. 117.

bat, qđ & in sequentibus patefacit. tanq̄s nihil habentes, & om̄ia possidentes. Qui em̄ nullis vitæ presentis inhærerit bonis, oĩbus nimir̄ abũdat, perinde acsi inq̄at: Vos oĩa petenti mihi ad nutũ suppeditastis, quibus aliorũ subuenirẽ necessitatibus. Quę aut̄ superius dixit, eo commemorauit, ne in rebus aduersis & mœstis perturbarent̄ Corinthiũ. **Os nostrum patet ad vos o Corinthiũ:** **Os nostrũ dilatatuũ est.** Enumeratis proprijs certaminibus, ostensoq̄ in modũ narrationis, quemadmodũ necesse sit vt illi sese imitent̄, futurũ est tandem eosdẽ vt carpat, vt q̄ suiĩpsius haudquaq̄ magna tenerent̄ beneuolentia. Quod tñ anteq̄ ipse aggrediatur, aperit suã erga illos sic charitatẽ: Vellẽ eqdem perpetuã apud vos habere orationẽ, & multa differere, palãq̄ & fidẽter vos alloqui, qđ plane ostendit, cũ inquit: **Os meũ patet ad vos.** Idq̄ propterea dicit, q̄a illos & obiurgaturus ẽ, & facturus perspicuũ, maximũ esse charitatis indicũ, increpãdi fidutiã. Vnde non solũ (inquit) verbis meã erga vos præfero charitatẽ, sed corde, cũ illud apud vos diffusum habeã & ampliatũ. Ardor namq̄ amoris ille, non mō mihi os patefacit, sed mentẽ dilatat: & ita vt vos capiat vniuersos, quod ipsum subinfert, dicens: **Nō angustiamini in nobis, angustiamini aut̄ in visceribus vestris.** Vos quidẽ inq̄t, etsi q̄ plurimi sitis meo in corde, quod sane patientissimũ est, haudquaq̄ in arcto vagamini. Vestris vero in præcordijs & visceribus in angusto estis, & ita astricti, vt ne vel vnũ quidẽ me largit̄ possitis excipere, perinde acsi inq̄at: Ipse equidẽ ingenti vos prosequor beneuolentia, vos vero etsi erga me aliquo estis amore affecti, & cõplexum vestris in præcordijs detinetis, arctior tñ vestra hæc charitas est & angustior, q̄ me cõplectimini. **Eandẽ aut̄ habentes remunerationẽ, tanq̄s filijs dico, dilatamini & vos.** Hoc ẽ, eandẽ ipsi amoris vicissitudinẽ, & parẽ p̄stare in me beneuolentiã, estoteq̄ & vos, quemadmodũ ipse, in charitate effusi. Idq̄ pro debito quodã dep̄scit, cũ in-

quit, Tanq̄ filijs dico. Neq; em̄ videor magis aliquid effla-
 gitare, si pater cū sim, à liberis coli duxerim non indignū.
 Debent nanq; & filij hoc in patrem præstare officiū. **No-
 lite in gū ducere cū infidelibus.** Ne videat̄ sui ipsius
 hæc gratia protulisse, ostendit pro Corinthior; vtilitate,
 nō sua, illor; se exegisse beneuolentiā. Quasi id dicat, illud
 sane vestrā erga me patefaciet charitatē, si nullum vobis
 cū infidelibus fuerit commercium, neq; ad illor; partes de-
 clinaueritis. **Quæ em̄ participatio iustitiæ cum ini-
 quitate?** Hoc loco haudquaq; se cum infidelibus cōfert,
 sed Corinthior; virtutē & ingenuitatem cum infidelium
 cōparat improbitate. Nec secus agit cum his, q̄ pater ali-
 quis solet, qui filium videat cū perditissimis hominibus
 diuersari, ad quæ verba hmōi habeat: **Quænā tuæ esse po-
 test nobilitari cum illorum iniquissimis moribus conso-
 ciatio?** Vos itaq; Paulus inquit, indubitata præfertis iu-
 stitiam, illi vero deperditam quandam nequitiam. **Quæ-
 nam ergo potest & vobis cum infidelibus esse communi-
 catio? Quæ societas luci ad tenebras? Quæ autē
 conuentio Christi ad Belial?** Cum vellet omnino
 Apostolus, vt Corinthij ab infidelium desciscerent con-
 tubernio, haud sane dixit, quæ esse potest cōformitas eo-
 rum qui in luce sint, cū his q̄ in tenebris degant, vel Chri-
 sti sectatoribus, cum his qui dēmonū partes sectantur, sed
 res ipsas pro personis induxit, lucem scilicet & tenebras,
 & quod amplius erat, Christum ad Belial. Belial vero apo-
 statā dicit & desertorem. Porro ex Christi & Belial appel-
 latione, atrociorē reddit orationē. **Aut quæ pars fi-
 deli cū infideli?** Hoc loco & personarum meminit, ne
 simpliciter vel incurate nequitia videatur vel uirtutē ex-
 tollere. **Qui autē consensus templo dei cū idolis?**
Vos em̄ estis tēplum dei vini. Sunt quidē infideles
 idolor; templum, vel idola potius, vos autē dei ædes. Nec
 qualem illis fabulis suis consingunt, sed viuentis. Qui igit̄
 erit vobis cū istis cōsensus: hoc ē, similitudo & cōuentio.

sicut dicit deus, *Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo, et ero illorum deus, et ipsi erunt mihi populus.* Ne ad gratiam hæc dicere videatur, ostendit sacram literarum testimonio, quemadmodum dei sint templum, antea factæ (ingens) vitæ integritas, deum in vobis fecit inhabitare, sed vestra in posterum vigilância & inambulare compeller. Inerit namque hoc deus, qui pure deget & pie. Deinceps cum ad aliam bonorum operum exercitationem prouehitur, & patriarcharum more ad altiora conscenderit, obambulare in eo, & versari dicit deus, quemadmodum & in Iacob & Abraam & Isaac dicebatur. *Propter quod exite de medio eorum, et separamini dicit dominus, et immundum ne tetigeritis, et recipiam vos.* Neque enim dixit haudquaquam quæ absurda sunt, facite, sed ne attigeritis. Est autem duplex immunditiæ genus, corporeum scilicet, & spiritale. Spiritale quidem ut impuri & sordidi cogitatus, & oculis lasciuientibus intueri, vel odia exercere, & dolos neectere, & eiusmodi. Corporeum vero, ut incestus & adulterium, & quicquid reliquum est prauis facinoris. Vult itaque Corinthios cum animi, tum corporis puritatem seruare. Quocirca exite, inquit, de medio infidelium & separamini, hoc est, illos iam declinate, & puriores efficiamini. Sum namque vos tales effectos, libenti animo suscepturus. Cum enim quis malis actionibus liberat, deo coniungit. *et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit dominus omnipotens.* Vides quemadmodum longe ante prædixit propheta, quæ in nobis baptismi ob gratiam sunt finem iam consecuta, regenerationem videlicet & ipsam adoptionem. Cap. VII.

HAs ergo habentes promissiones charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. Quas illas narras promissiones? eas scilicet quibus nos sumus certiores effecti, templum nos dei futuros, eundemque habituros, & inhabitantem nobis & inambulantem, hunc ipsumque nobis in deum futurum, & pa

trem. Quocirca purgemus nos ipsos actionibus malis. Hæc namque inquinamenta sunt carnis, & sordida: & infectarum cogitationum illuuiæ. Hæc inquam, spiritus sunt. i. animi labe. **perficiētes sanctificationem in timore dei.** Nec plane sat est à sordibus abstinere & vitijs, quoniam & boni aliquid peragat necesse est. Sanctificationem autem munditiam dicit & continentiam. In timore vero dei eo adiecit, vel quia ex industria sit alia quedam ad hominum gratiam & laudem consequendam, non pro dei timore seruata continentia. Vel ut nobis ostendat, ut deum veriti, puriores nos ipsos exhibeamus & continentem. Nam vel si vim inferat carnis concupiscentia, dissoluetur mox omnis libidinis furor, si deum verebimur. Nec solum continentia hæc erit, pro sanctificatione habenda, sed omnis denique vitæ integritas. **Capite nos, Neminem læsumus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus.** Rursum de charitate differit. Et quoniam cum ab se deficientes dixisset infidelibus adhaesisse, illorum percussit animum, nunc eos mitigaturus, sic inquit: **Capite nos, hoc est, recipite, & ample adeo & effuse, ut non angusta quedam & tenui charitate à vobis nos complectamur.** Porro ut fraudulentos patefaciat apostolorum quondam mores, sic infert: **Neminem læsumus, hoc est, neminem vel verbis vel factis offendimus; neminem corrupimus, hoc est, seduximus, vel impijs dogmatibus nulli mentem infecimus; neminem circumuenimus. i. nihil à quo quod auaritiæ cupiditate extorsimus, vel pecunias sub predicatiōis obtentu subtraximus.** **Nō ad condemnationem vestram dico, prædiximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoziendum, & ad conuiuendum.** Neque quod hæc condemnandi vos gratia dixerim. Vnde id liquet dicit aliquis: **Nimis & ex charitate ipsa, quia in cordibus nostris estis.** Et quoniam possumus quenpiam prosequi beneuolentia, nulla tamen subeundi discrimina voluntate, ad commoziendum dixit. Cumque plerique ob inuidiam nil amicorum prosperitati congaudent, ad conuiuendum adiunxit, perinde ac si summam inquit. Neque in piculis deserturus vos

sum, nec secūdis vestris & prosperis rebus inuidebo, sed vobiscum potius vna sum vitā ducturus. **M**ulta mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Quā incessere hos videbat, cum diceret, in angusto estis, & me capite, rīdet nunc velut rogatus eos dē consolatūrus, sic ingens: Haudquā hęc dixi, quā in vos sententiā rulerim, & condēnarim, sed quā multa mihi fiducia apud vos est, & vobis confido plurimum, cupidus ad officium & virtutē traducere. Quod autē mihi alienus sit à vestri cōdemnatione iā animus, licet sane ex his cōspicari, quę pro vobis, hoc est, pro vestro profectu iactare apud alios soleo, & glorię ducere. **R**epletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Quā (inquit) correcti iā estis, & ab his profus alienati, quōs ipse per superiorem epistolā improbauerā, consolatione me expleuistis. Nec solum mihi attulistis solamē, quā oīs mea pellet mœstitia. quinetiā abundantiori quādam iucunditate me, vel plurimis oppressum malis opplestis. Præfert enim lætitię magnitudinem cum superādo inquit. Cōtraria hęc superioribus esse apparēt, quę paulo ante de Corinthiis distulit Paulus, cum haudquā diuersa sint. Nā vtrunquē profectis est charitatē, & illa quidē castigantis erant, hęc confirmantis, nō ex odio profectam esse castigationem eiusmodi, sed à bñuolentia natam. **N**am & cum venissemus in Mæcedoniam, nullam requiem habuit caro nostra. Et pressuras explicat, & verbis extollit, vt oñdat tantā fuisse gaudij magnitudinem, vt vel dolores, quibus caro eius affligeret, decusserit. Recte autē suā carnem nullam habuisse remissionem subiecit, quā animus illi & constans erat, & insuperabilis. **S**ed omnem tribulationem passi sumus, foris pugnię. Videlicet quę ab infidelibus inferūtur. intus timores. Timebat enim ne à falsis apostolis infirmiores nonnulli subtraherentur. **S**ed qui cōsolatur humiles, cōsolatus est nos deus in aduentu Titi. Quā magna quædā hic proficitur, pdu

eit & Titum in testem. Quis aut ille sit qui cōsolationem
 hanc afferat? Deus est inq̄t. Is nanq; & nos cōsolatus est,
 q̄a ad nos Titum remisit, cuius aduentus satis admodū
 ad leuandos angores hos meos fecit. Cupit præterea ve-
 neratiōrē hunc apud Corinthios reddere, cū dicit, Titi ad-
 uentū cōsolationi sibi fuisse. non solum aut in aduen-
 tu eius, sed etiā in consolatione, qua consolatus
 est in vobis. Nō solum (inq̄t) ob id ip̄m, q̄a nobis in an-
 xietatis & molestiæ tpe, & præsto fuit, & cōsolatus est,
 verum etiā q̄a de vestris virtutibus talia retulit, vt vel ex
 his solamē maximum ceperim, hoc est, vestri gratia gau-
 dio sim affectus, & vos ob vestra officia, & reꝝ optimarū
 p̄fectū collaudauit. Reddidit p̄terea & Titum his verbis
 cōiunctiorē Corinthiis: vt pote, q̄ eos apud se cōmenda-
 uerit. referēs nobis vestrum desiderium, vestrū
 fletum, vestram æmulationē pro me. Erat sane nō
 indecēs in luctu illos versari, & dolore torq̄ri, partim q̄a
 eorū institutor Ap̄tus tot malis affligeret, partim q̄d tā-
 diu abesset. Eorū non lachrymas simplicit̄ dixit, sed fletū,
 hoc est, mixtā cū gemitu querimoniā. Quinetiā ep̄ithe-
 sin intulit, hoc est, acerrimā quandā cupiditatē. Neq; irā
 dixit, sed aduersus fornicationē, emulationē, p̄inde ac si di-
 cat, Estis em̄ summo ardore accensi exequendi quæ iusse-
 rā, & mei gratia falsis apostolis aduersari. Hæc autē dicit
 non solum, vt prioribus v̄lceribus, q̄bus Corinthios ip̄os
 affecerat, medeatur, sed vere vt videatur, emendatos hos
 suscepisse. Erant nanque ex his perditis moribus im-
 buti complures, & laudibus hisce nō digni: alioqui nil eos
 secernit Apostolus, quin potius & laudes communes his
 facit, & crimina in medium impartitur, permittens singu-
 lis pro eorum conscientia, vt sua vel bona, vel praua faci-
 nora recognoscant. ita vt magis gauderem. Et si ob
 Titi lætor aduentū, maiori tñ ex his sum iucunditate affe-
 ctus, quæ ipse mihi de vobis renuntiauit. Quoniā etsi
 contristauit vos in epistola, non me pœnitet: etsi

pœniteret. Et si talia (inquit) ad vos scripsi, quæ castigandi modum excederent, mihi tantum pœnitentiam attulerunt, quæ moderatius vos pupugissem: alio quod maximum vobis obuenit ex his emolumentum, nihil me in presenti, ut pœniteat facit. Hæc autem dixit, non quæ præter modum Corinthios increpasset, sed his ut pro meritis laudes augetet. videtur quod epistola illa etiam ad horam vos contristauit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Aduerte autem quemadmodum illata eis tristitia epistolæ tribuat. Neque enim hæc dixit plurimum his profuisse, quod verius erat, sed virtuti illorum rem omnem adscribit, dicens: Gaudeo eadem, non quæ mœrore sitis affecti, sed quæ vos mœrore ille ad pœnitendum induxit: que enim mihi posset ex vestro dolore afferri comoditas? **Contristati enim estis secundum deum, ut in nullo patiamini mei ex nobis.** Increpiti (inquit) à nobis, tristitia quædam, quæ deo est placita, vos ipse affeci, quod fit, ut nullam sit à me aliquid in re iacturam propeffi. Quoniam quidem vos vniuersi vel idem ille quæ atrocis fornicando deliquit, haud parum me castigante & tristitia afferente iam profeceritis. Solet namque præceptorum magis obesse discipulis, cum peccantibus nihil conuictat. Nam si conuictio insectaret delinquentem, futurum eest omnino, ut castigatus ille, & acrioribus verbis increpatus, proficeret plurimum. **Quæ enim secundum deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.** Differit nunc de tristitia, ostenditque haudquam hæc officere cuiquam, nisi cum ex munda quædam cupiditate oborit, pecuniarum videlicet vel iactura, vel quaestu, vel gloriæ auiditate & charum amissionem, quæ vita excefferint. Huiusmodi namque tristitia mortem parit, & animæ quædam semper, corpori vero nonnunquam. Nam & multi eam ob causam fato sunt functi, animarum & corporis iacturam propeffi. Verum si quis commissorum scelerum gratia mœrore magis torquet, tristitia haud dubie subit, quæ deum oblectat. Hæc namque vel sola ad homini morbi facit medellam. Quippe quæ adeo salutifera sit, ut cum acceptæ salutis pœnitere non

liceat, tum & iā q̄ a spiritali morte hoīem subtrahat. Ne-
mo em̄ non seip̄m condemnat, qui ob pctā m̄core con-
ficii. **Ecce em̄ hoc ipsum secundum deum contri-**
stari vos, quantam in vos operatur sollicitudi-
nem. Nullis alijs (inq̄t) argumentis oñderim, q̄d sc̄dm de-
um est tristitiæ cōmodum, nisi ex his quæ p̄ vos imp̄senti-
arum gerunt: q̄d non solum nil p̄suspc̄nitet iniecti m̄o-
roris, q̄netiam & sollicitudo accreuit & studium. sed de-
fensionem. Estis nāq; vestrā ob p̄c̄nitudinē apud me ex-
cusati. sed indignationem. Quia estis in fornicantē v̄si.
sed timorem. Quia me veriti estis, a timore quidem tan-
ta & tā accelerata p̄cessit v̄ra hęc em̄datio. sed deside-
rium Mei videlicet. Nā cū timorē dixisset, ne videre t̄ ty-
rannum agere potius q̄ instructorem, statim id dictū ca-
stigar, desiderii (inquiens) q̄d amorē, non dñatum prætē-
dit. sed æmulationem. Quæ dei habet ob gratiam. sed
vindictam. Diuinę legis respectu. Qñ quidem in eius de-
tractores vindictā exercuisti. **In omnibus exhibuistis**
vos incontaminatos esse negotio. Non solum (in-
quit) vos estis nil tale facinus ausi, q̄le fornicator ille com-
misit, quin etiā neq; illius v̄si estis cōsortio. Et qm̄ in supe-
riori epistola dixerat, & vos inflati estis, quod dictum cri-
minis hos faciebat participes, sic ait: Nūc vero vel eiusmo-
di deriuistis suspicionē, & palā fecistis eius negotij, hoc ē
p̄cti & labis vos fuisse immunes. **Igitur & scripsi vo-**
bis non propter eum qui fecit iniuriam, nec pro-
pter eum qui passus est, sed ad manifestādā sol-
licitudinem nostram, quam habemus pro vobis
coram deo. Ne forte obiūciendi eiusmodi habeant Co-
rinthij occasionē. Quid ergo nos obiurgabas, si puriores
eramus & cōtinentes, & eius negotij plane expertes? Ad
hęc ita r̄ndet Ap̄lus: Tātas egdem habeo literis illis quas
scripserā gratias, adeo q̄ nihil me p̄c̄nitet vos increpasse,
vt asserā illas, eo me cōscripsisse, vt oībus innotescerēt: cū
charitas mea vobis iā impartita, tū oīs solertia ac studiū,

I Cor. 5

vestri ob gratiã per me susceptũ, sit deo corã, hoc est, deo
 spectante, & non ignaro, vera hæc esse. Verebar nanq; ne
 & vos inuaderet pestis quæ fornicantẽ illũ inuaserat. Ve
 rũ quẽ nã Paulus dicit, & intulisse, & p̄pessum iniuriam?
 Eos haud dubie qui inuicẽ sunt fornicati. Nã alter alteri
 mutuã iniuriã intulit. Cur p̄terea (inqt) Appus nõ p̄pter
 eũ se scrip̄sisse qui iniuriã fecit. Scripseram eq̄dem (ait) illi
 us scelere impulsus nephario, haud tamẽ prior ille mihi,
 vt scriberẽ attulit causam, sed vestri de causa ep̄lam exara
 ui, contẽdens p̄cipue ne ciuitas vniuersa, illius morbo in
 quinaret: q̄d vtriq; neq; ab eo diuersum est, q̄d alibi dicit
 Paulus, num de bobus & nulla est deo cura. Non em̄ deũ
 nil boues curare dixit. Nã q̄ aliter pacto cõstare possent?
 Sed q̄a haudquaq; principaliter bouum gratia tulerit legẽ.
Ideo consolati sumus. Qm̄ studium om̄e meũ, p̄ vo
 bis susceptũ esse perspicuũ est, neq; sefellisse me cogitatio
 nes & vora, propterea & maximũ in modũ sum consola
 tus. In consolatione aut̄ nostra abundãtius ma
 gis gauisi sumus super gaudio Titi. Ad consolati
 onẽ quã ex vobis, vt dictũ est, ceperã, accessit etiã & abũ
 dãtior quãdã ex Titi gaudio lætitia, cuiusmodi cõsolatio
 & gaudiũ p̄ vos mihi ex vestris operib; iniecta sunt, & de
 inceptis sic sequit: quia reffectus est sp̄s eius ab om̄i
 bus vobis: & si quid apud illum de vobis gloria
 tus sum, non sum confusus. Propterea, inquit, sum
 iucũditate affectus, q̄a tales vos Titus inuenit, q̄les fore si
 bi p̄dixerã. Vñ & ipse reffectus ẽ sp̄ũ, cũ eiusmodi vos cõ
 perisset, & nil sibi vel graue vel iniucundũ à vobis occur
 rerit. Istiusmodi igit̄ Pauli gl̄iatio & Corinthios virtute
 p̄dicos arguit, & sese in eos, vti in liberos beneuolum &
 propensiorẽ oñdit. Tales igit̄ oporteret hoc tpe, vt disci
 puli se p̄starent & p̄ceptores, & his moribus viuerẽt.
 sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus,
 ita & gloriatio nostra ad Titum veritas facta est.
 Quemadmodum (inquit) quæcunq; vobis p̄dicauĩ, &

vera sunt & certiora: vel quia merito erant & Titi laudes apud eum explicandæ, quæ haudquæ cõmentitiæ essent & fictæ: sic & quæcunq; de vobis gloriatus sum, haudquaquæ conficta esse comperta sunt. *Et viscera eius abundantius sunt in vobis.* Propterea apud Corinthios Titum cõmendat, vt mutuum & illi in eum amorẽ rependat: vt-pote qui huic sit animo cõiunctissimus, & illoꝝ ardeat charitate. Viscera autẽ ipsius ideo intulit, vt intimũ eius affectum & flagrantẽ amorem in hos parefaciat. *reminisceñtis oĩm vestrũ obediẽtiã, quõ cum timore & tremore excepistis eum.* Causas exponit, quibus tanta in eos afficiat Titus bñuolentia, oñdens amoris primordia ab ipsis cepisse, simul ad charitatis officia obeunda hortatur. Neq; em̄ (inquit) simplicem quendã in Titum amorẽ vel studiũ prætulistis, sed filioꝝ more præcepto facile paruistis: nec secus hunc ac principẽ aliquẽ excepistis venerabundi & trepidi. Duplicem aut̄ illos testat in Titum beuolentiã præstitisse: cum quia vt parentem diligeret: tum quia vt dñm vererent, ne charitas ipsa, si timore vacaret, solueret: ne ves si timor charitatis sit expers, minus sit graus. *Gaudeo qđ in oĩbus cõfido i vobis.* Neq; em̄ adeo Titi ob gratiã letor, qđ honorifice sit a vobis exceptus, sed quia tales vos reperi, vt nil prorsus existimẽ ignominia mihi posse afferre, quin potius causam attulistis, vt queã & vobis confidere, & vestro ex profectu gloriari. Potest et aliter id dictũ intelligi: In vobis confidimus, videlicet, quia dicta mea erga vos oĩa et facta animo æquiori et libenti ad vestram ædificationem accepistis. Vel si vrgentia nimis sint visa, vel in vestram laudem edita, vel factu grauia sint iniuncta

Caput VIII.

Notã aut̄ facimus vobis fratres gratiã dei quæ data ẽ i ecclesijs Thacedoniæ. Haud temere Corinthijs plurimum collaudatis, his verbis subsequit. Quod eo facit, vt eorũ animis plinitis, ad habendam in pauperes charitatẽ hortet. Et ideo superius di- *supra. 7*

xix, in vobis confido, videlicet vt quæcunq; dixerim, factu-
ros vos sperem. Neq; id confestim adiecit, eleemosynam
conferre, sed alioq; facta in mediū producens, ad hos imi-
tādos & illos inuitat. Aduerte autē quemadmodum dei
gratiam dicat, mentem aliquam clementiorem & piā,
faciatq; itē id dictum minus inuidiosum, nitatq; simul vt
Corinthios prouocet ad dei hanc gratiam rapiendā. Ne-
q; hanc illā m̄ e vrbem deprompsit, sed vniuersam extu-
lit laudibus Macedoniā, vt & Corinthij sint vniuersi simi-
libus intenti officijs. ⁊ quod in multo experimēto tri-
bulationis, abūdantia gaudiū ipsorum. Hoc ē, plu-
rimum afflicti, & adeo vt p̄bi sint tolerando effecti, nil
tñ animo cōciderunt, sed lætitiā potius afficiunt. Nec sim-
plici q̄dam & exili, sed abundantia & profusa. ⁊ altissima
paupertas eoz abūdauit in diuitias simplicita-
tis eorum. Hoc est, quemadmodum pressuræ magnitu-
do in gaudium se effudit, sic ingens illos & pfunda ino-
pia, nō solum nulli fuit ad eleemosynā erogandam impe-
dimento, sed potius affluere opibus fecit. Nec rei collatę
dixit, sed simplicitatis diuitias, hoc est, animi vacantis in-
uidia, & ad impatiendum facilis. non em̄ beueficio-
rum copia, sed animi promptitudine liberalitatē merimur. Hi
nāq; (quod sane debet permixtū videri) cū aere alieno adeo
essent oppressi, vt eoz vel tenues facultates a creditorib⁹
diriperē, nil tñ intermittebāt sese in paupes liberales p̄sta-
re. Quia secūdum virtutem testimoniū illis red-
do, ⁊ supra virtutem volūtariū fuerūt, cum multa
exhortatiōe obsecrantes nos. Explicat qđ dixerat
supra, aitq; p̄ viribus, imō supra quā vires suppeterent, il-
los fecisse. Hoc em̄ p̄fert simplicitatis abundantia, vt ma-
iora facere quis connitat, q̄ eius patiat facultas. Non em̄
(ingr) ad id officij a nobis sunt, puocati, sed vltro ipsi adie-
runt. Verū quid illud dixerim? qñ quidem priores ipsi me
vt id agerē sunt deprecati, plurimum cōsolationis attule-
runt. Hæc autem dicit, nō solum vt hortetur Corinthios,

.Cor. 6

affatim conferant vt eleemosynā, sed lubenti id animo fa-
 ctent, & ideo in his differendis plusculum immoratur.
gratiam ⁊ communicationē ministerij quod sit in
sanctos. Deest hoc loco qđ merito erat dicendū, Horta-
 bar vos equidem ad suscipiendum id ministrādi munus.
 Gratiam autē dixit, qm̄ cum sectatores essent spiritaliū gra-
 tiarū Corinthij, vel hāc ipsi ministerij gratiā aggredere-
 nt, sicuti & superius dixerat. Munus vero ministerij dixit, vt
 intelligant suas facultates sanctis impartiendo, nil contu-
 lisse se magis q̄ accepisse. **Et non sicut sperauimus.**
 Nulla (inquit) nobis spes erat, hoīes qui tāta rerū penuria
 & angustijs tenerent, enixe adeo a nobis exposcerent pre-
 cibus, vt eorū ministerium, hoc est, eorū bona sanctissimis
 viris impartienda acciperemus. sed semetipsos dede-
 runt primū dño, deinde nobis per voluntatē dei.
 Vel alias quasdam hoc loco Macedonum adstruit suo te-
 stimonio & probat virtutes, perinde acsi dicat: Neq; em̄
 cum erogandis eleemosynis intenderent plurimū, veluti
 excæcati, officia reliq̄ negligebāt, sed dño potius sese ob-
 tulere, in omne opus deo acceptum, animo non hæsitabū-
 do propēiores. Quinetiā & nobis tradidere seipos, hoc
 est, cunctis in rebus nobis subiecti nutu, q̄ iam diuino cha-
 ritatem prætulere. Quo fit, vt dei voluntate, non vllō ho-
 minum instinctu id agāt. ita vt rogaremus Titum,
 vt quemadmodū ccepit, ita perficiat i vobis etiā
 gratiā istam. Adeo (inquit) Macedones enixe ad clemē-
 tiā, & ad id conferēdæ eleemosynæ munus se contulerūt,
 vt ego re ipsa perspecta adiecerim animum, vt itidem &
 vos faciatis, ne illis sitis inferiores: Et Titū hortatus sum
 ad vos iter arripere, quemadmodum & ipse ccepit, hoc ē,
 qui priusquā esset per me impulsus, venire ad vos destina-
 uerit. Quibus verbis & Titum Corinthijs facit coniuēti-
 orem, vt adueniēti illi, & eleemosynam hubertim impar-
 tiendam esse cōsulenti, facilius pareāt, perinde acsi ea sen-
 tiat & sit consulturus, quæ in eorū sint vtilitatem & cōmo-

dum concessura. Rursum eiusmodi rē ad pietatē spectan-
 tem, gratiā dixit. Est nanq; dei dono id adscribendū, q̄ eū
 sibi pietate similē reddat, qui se ad id muneris & officij cō-
 tulit. Vnde & sapiens quidā inq̄t: Magni est quidem vir,
 & honore dignus, quem alienæ vel abiectionis fortunæ
 misereat, v̄ inopiæ. **Sed sicut in oibus abūdatiōe fi-
 de, & sermone, & scientiā, & om̄i sollicitudine, insup-
 & charitate vestra in nos, vt & in hac gratiā abun-
 detis, Eos laudando hortat, dicens: Quemadmodū & ce-
 teris estis abunde potiti, sic & in hac gratiā abundetis ne-
 cesse est. i. vel vt Macedonas beneficia impartiendo exce-
 datis, vel simpliciter, vel laxiori liberalitate vramini. Fidē
 aut̄ dicit donorū, sermonē vero indubitata sapientiæ ver-
 ba, scientiā dogmatum, sollicitudinē quæ erga alias virtu-
 tes exhibet: charitatē demū, qua erga se essent affecti. Prę-
 dixerat nanq; illud, Ostendistis in Tito quā in me habere
 ris charitatē pro me æmulantes. **non quasi imperans
 dico.** Hoc est, nihil vos cogens dixerim, perinde ac si ali-
 quā habeam in vos potestatem. **sed per aliorū sollicitu-
 dinē etiā vestræ charitatis ingeniū bonum com-
 probans.** Hoc est, propterea Macedonas extulerim lau-
 dibus, vt illorū ex studio vestrā erga sanctos oēs charita-
 tem testatiorem esse ostendā & clariorem. **Scitis em̄
 gratiam dñi nostri Jesu Christi, qm̄ propter vos
 egenus factus est, cū esset diues, vt illius inopia
 diuites essetis.** Hoc est, cognoscite, & mente ingens il-
 lud versate mysteriū, & nulli rei parcetis. Quod si forsā
 diffidis paupertatē diuitias pariturā, cōplectere cogitati-
 one & dñm tuū, nec vltra his dictis fidē abrogabis. Nā si il-
 le non esset paupertatē sectatus, hoc est, si carnē hanc ter-
 reā abiectā, & honoris immunem non accepisset, & reliq̄
 ignominiosa n̄ri ob gratiā, q̄ tantis his sumus bñficijs in-
 digni, nō esset p̄pessus, nunq̄ essemus has opes adepti. Ve-
 rū q̄s opes narrat: pietatis videlicet, religionis, vitiorū ex-
 purgationē, & sanctimoniā, & bona reliq̄, q̄ antehac no-**

bis cōtulit deus, & collaturus est. **Et consilium in hoc do.** Hoc enim vobis vtile est. Attende aut̄ quemadmodū minus se grauē studeat exhibere. Do em̄ (inquit) consiliū, nō necessitatē impono: q̄ eo attulerim, vt vobis potius cōferat, q̄ cæteris, q̄ illud sunt accepturi. qui nō solū facere, sed & velle ccepistis ab anno priore, nunc aut̄ & facto p̄ficite. Non em̄ solū vltro & aliena solertia & studio, sed ex propria animi prōpitudine eos hortat̄, inquit, non solū vltro ad id officij concessistis, nec mō solū ad rem peragēdam dedistis initiū, quin etiā & ad velle, hoc est, sponte & factis, & nemine impellente rē exequimini. Nūc aut̄ vobis id consulo, vt opus iā cōptū terminetis, vt quēadmodū prōptus est animus voluntatis, ita sit & perficiēdi ex eo quod habetis. Videlicet, vt non prōpitudine tenus & voluntate constet facinus aliqd bonū, sed ad finē vt traducat̄. Nā quemadmodū volūtas ipsa animū reddit ad rem gerendā propensiorē, sic & facta ex reē copia perficiunt̄. Quicūq; igit̄ fortunę bonis potiū, & rem ipsam p̄ficiat, & eleemosynā impartiat̄: q̄ vero nil habet, volūate exequit̄ beneficiū. **Si enim volū**

Lucæ. 21.

tas prompta est, secundū id quod habet accepta est, non secundū id quod non habet. Aduerte q̄ prudent̄ Ap̄tus Macedonibus collaudatis, hoc est, Thessalonicensibus ipsis, q̄a supra vires eleemosynā contulissent, a Corinthijs vero nil magis deposcat, q̄ eorū supperant facultates: Si itaq; pauperibus aliquid impartiri libuerit, cōferte pro viribus, & erunt hæc voluntate collata deo accepta. Non enim vt alijs sit remissio, vobis aut̄ tribulatio. Neq; em̄ (inquit) vt alij p̄ quietem & otīū in delicijs sint, necessariū est præter vires aliquid ipsi impartiat̄, vnde & indigentīā patiamini, & angustiores vestra familiaris reddat̄, tamen si dñs eo viduam laudauerit, quia omnem substantiam contulisset, quod tñ impræsentiariū Apostolus ab his haudquaquē contendit: tum quia adhuc infirmiores erant Corinthij, tum quia & opibus affluet.

bant, & ita, vt si pro viribus singuli collaturi essent, copiosa admodum & insignis futura esset collatio. Sperat præterea illos Theſſalonicensium exēplo magis ac magis incitatum iri, & ideo eorum potestati rem omnem permittit, & in sequētib; deniq; cauet, etsi subobscure ad idipm hortatur. **ſeder æqualitate in præſenti tēpore veſtra abundantia illoꝝ inopiã ſuppleat.** Hoc ē, vos pecunijs abundantis, illi vero plurima in deum confidētia. **Date** (inquit) quibus affluitis bona, cum illi his careāt, vt ſitis eorum fidutiꝝ non expertes, quę illis huberior ineſt, & cuius vos eſtis immunes. **Aduerte** autem, quemadmodum tacite moliatur, vt vel præter vires hi ſua impertiāt. **Si em̄ vis** (inqt) frui hac tua copia, largire & ipſe copię huius portionem. **Quod** ſi ſolidam cupis mercedem accipere, præbe & ipſe id integre, quod ſane præbitum carentiã affert, & ſupra vires videt. **Et** id quidē tacite ſentit Apoſtolus: alios quibus id perſpicuum eſt, pro ſuis facultatib; vt conferant, **commonefacit. vt fiat æqualitas, ſicut ſcriptū eſt: Qui multum habuit, nō abundauit: & qui modicum, non minorauit.** Quo pacto hæc fiet æqualitas? Nimirum ſi alternis quæ vobis ſuperſunt contuleritis, & aliorum egeſtatem ſupplebitis. **Verū** quæ eſſe poteſt paritas, ſi ſpiritualia pro carnalibus repēſent? **Neg; em̄** pro pretij magnitudine vel paruitate, collati vel rediti æqualitas dicitur, ſed cum ipſi quod ſupereſt largiemi ni, & illi quod nimium eſt, condonabunt: & ruruſum, quæ vobis defuerint accipietis: & illi contra, quibus indiguerint accepturi ſunt. **Sic** fit, vt dici æqualitas poſſit. **In futuro autē ſeculo maior ſane earum erit rer; exceſſus, q̄s illi cōtulerint qui minus habent.** **Contra**hamini neceſſe eſt diuites: ſiquidem rerum ſtabilitate & copia vos ſuperāt inopes. **Inducit** præterea quod geſtum apud Iudeos fuerat, cum legerent manna, vt arguat quo pacto fiat æq̄tio hæc. **Nam** qui multis abundat vir opulentus, cum pauca habet quod ſupereſt dederit, nec ſua accreſcunt, nec illi decre-

Exod. 16.

scūt, qui paucis potiatur, utpote qui à diuite ea acceperit: quod item dici de fiducia potest, quæ in deo ex optimis vītæ actionibus haberi solet. Aliud præterea quiddam peragitur maius. Aperit namq; diuitibus, quæ admodum mannae, siue qui plus collegisset, siue qui minus, eandem habuisse mensuram inuenti sint, deo immoderatam cupiditatem castigante. Nolite ergo & vos maiora & plura concupiscere. **Gratias autem ago deo, qui dedit hanc sollicitudinē pro vobis in corde Titī.** Cum de eleemosyna quæ essent necessario dicenda, differuisset, laudat demum qui eam erant ad recipiendā transmissi, ut omni ab his auaritiæ suspicione submota, ad maiorem illos induceret conferendi promptitudinem: Titum vero, quia primatum hos inter qui essent ad eam rem destinati obtinisset, collaudat Paulus: asseritq; eundem ad huiusmodi administrationē dei fuisse opera excitatum, quippe qui eadem illi, quā sibi, iniecerit sollicitudinem. Quo circa illos hortatur, ut liberaliores sint in conferendo, perinde ac si dicat: Si constat deum ad id ministerij munus Titū excitauisse (sub huius persona deus ipse deposcit) debetis ergo quæ deo sunt digna conferre munera, & eleemosynā impartiri inopia laborantibus. quoniam exhortationē quidem suscepit, sed cum sollicitio: esset sua voluntate, profectus est ad vos. Quæret aliquis: Vnde ergo id patet deum eā ad rem Titū impulisse? Ex eo profecto, quia à me cohortatus, libenter hanc meā exhortationē exceperit, nihil obmurmurans, sed vltro abiens ad vos iter suscepit. Quo fit ut nullo meo impulsu studium id ille & sollicitudinē præ se tulerit. **Disimus etiā cum illo fratrem nostrū, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.** Nonnulli Lucā hunc esse dicunt, quem Paulus euangelij gratia quod ille conscripserat, fratrem appellat. Nonnulli vero Barnabā asserunt, qui etsi euangelium minus conscripsit, prædicationem tamen quam exercebat, euangelium nuncupat. Cuius tamen in laudes nihil effunditur, quemadmodū

in Titi effusus est laudem, & forsan idcirco, quia Barnabæ nomen Corinthiis erat obscurius, Titi vero notū & celebre. Alioqui & illi satis laudum tribuit. Non em̄ simpliciter (inquit) euangeliū prædicat, sed in euangelio laudem est adeptus. Neq; apud duas trinasve, sed apud oēs ecclesias, hm̄i est gloriā assecutus. **Non solū autē, sed & ordinatus est ab ecclesijs comes peregrinationis nostræ in hac gratiā, quæ ministratur a nobis.** Laudat hoīem vel ex eoꝝ qui hunc delegissent iudicio, non modo (inquiens) cū euangelium prædicat, laudem hic pmeretur vt probus, sed ab ecclesijs etiā est institutus, vt nostrum iter comitaret, quocirca & tērationū est mihi & discriminum particeps. Hæc autē Barnabæ congruunt magis. Is namq; fuerat ad id muneris & gratiæ destinatus, vt cum Paulo vna pecunias administraret. **ad domini gloriā & destinatam voluntatē vestrā.** Hoc est, vt ob id & gloriam assequatur deus, & vos conferendi promptitudinem. Quandoquidem & probi sunt qui collatam per vos pecuniam capiunt, & nihil his insit quod parere queat suspicionem. **deuitates hoc ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis in dñi gloria.** Dignum id sane Pauli sanctimonia & curæ, quam pro his susceperat magnitudine, & indulgētia. Propterea em̄ (inquit) hos destinabimus. Neq; vnum duntaxat, sed plures: quia deuitantes gratiæ suspicionem, veriti sumus ne quē forte incessat suspicio, perinde ac si hæc ipsi pecuniarū partem nobis aliquam vendicemus. Nec tñ dixit, ne vos, sed ne quis, ne molestius ferrent Corinthiis, si quibus esset forsitā persuasum, sese eiusmodi aliquid de Paulo suspicari, hoc est, pecuniarum hæc copia nobis credita, satis valeret ad inferendā improbis & maledicis suspicionem, nisi futurā ipsi securitatē prætulissemus. **Providemus em̄ bona, nō solū coram deo, sed etiam corā hominibus.** Attende Pauli pbitatem. Præcauebat em̄ ne fratres offenderet, quippe qui non hm̄i iacti

taur, mundus sum ipse & purior, doleat q̄ velit, & flagret
 inuidia, sed illud intulit, in dei cōspectu prouidemus, hoc
 est, illud apprime curamus, vt culpa vacemus, nec minus
 & corā hominibus id ipsum eo enixius factitamus, q̄ im-
 becilliores sunt & infirmi, quibus haud secus nos conde-
 scēdimus, q̄ pueris solemus, q̄s sumus laturo. **Disimus**
autē cū illis & fratrem nostrū, quem probauimus in
multis sēpe sollicitū esse: nunc autē multo solliciti-
orem confidentia multa in vos, Alium in super indu-
cit, quem fratrem appellat, commendatq̄, quia illū in mul-
tis fuerat expertus, & perinde ac si sententiā ferat, studio
hūc dicit & industria pollere. In multis vero, & sēpe cū air,
huius laudem auget. Sollicitiorē demū hunc multa in vos
confidentia dicit, quia plurimū ille confideret, profusiorē
Corinthios eleemosynā facturos, q̄ esset ab se dispensan-
da. siue pro Tito, qui est socius meus, & in vobis
adiutor, Si quid videlicet de Tito dicendū est, hæc equi-
dem q̄ dicam habeo: quia & sociū se mihi & adiutorem in
vestrā institutionem & vtilitatē exhibuit. Vel aliū: Quod
em̄ Titi ob gratiā egeritis, id omne nō in alienigenā quēpi-
am, sed in meum comitem & adiutorem contulistis. siue
fratres nostri. Hoc est, si de alijs liber aliquid audire, iu-
re quidem & illis fides est adhibenda, & fraternum id no-
men præstandum, quos pro fratribus ducimus. aposto-
li ecclesiarum. Hoc est, ab ecclesia ad id destinati & in-
stituti. gloria Christi. Quod omnium erat præstanti-
us, postremo posuit, perinde ac si inquit: In Christo rerū
omniū vertitur summa, q̄ ab illis gerūtur. ostensionēq̄
& charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis in
illos ostendite in facie ecclesiarum. Ostendite (in-
quit) hoc tēpore, quemadmodū amore prosequimini, vtq̄
& ipsi haud frustra gloriemur in vobis. Quod sane tunc
prærueritis, cum charitatē significabitis, q̄ sitis in hos affe-
cti, quos ad vos mittimus. Id enim omne in ecclesiis estis
personam facturi, quod in nos ipsi gesseritis, hoc est, in ec-

clesiarum honorem. Præferunt enim hi ecclesiarum personam, qui ab ecclesijs transmittuntur.

Caput IX.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, et ab undanti est mihi scribere vobis. Cum tanta de his superius dixerit, dicturusq; deinceps fit, asserit tamen inane id fore & superuacaneum, si rursus in idem de rebus ad eos perscripserit. Id autem agit prudenter, ut Corinthios magis alliciat. Pudebit enim cum tanti se fieri à Paulo viderint, si eius æstimatione arguant inferiores. Scio enim promptum animum vestrum pro quo de vobis glorioz apud Macedones, quoniam et Achaia parata est ab anno præterito. Cõpertam (inquit) ipse habeo vestram animi in conferendis pecunijs promptitudinẽ, quã & iactare consueui, dicereq; non solum ad id paratos vos Corinthios esse, sed vniuersam Achaiam: nihil ultra deesse, nisi eorum aduentum quod pecunias sint accepturi. Quo circa verecundiã ducam, si deprehendar inaniter & falso hæc iactitasse. et vestra æmulatio prouocauit plurimos. Dixerat superius, sponte illos ad eã largitionem fuisse inductos, & ita, ut nihil eius vel opera vel instigatione indiguerint: cur ergo inquit, Quia vestra æmulatio prouocauit plurimos? Nempe plurimos dixit, non omnes. Quorum nonnulli & voluntate erant ad officium propensiores, & Pauli ope indigebant. Nonnulli vero vestri æmulatione inducti, ad optimum opus prouocabantur. Homines namque maiorẽ in partem, ut recte agant, aliorum ducunt exemplo. Vel aliter: Hoc est, quia volentibus vobis eleemosynã egentibus impartiri, nec consiliũ dedimus, neque adiecimus stimulos, sed laudibus duntaxat profecuti vos sumus, quod satis valere ad vos cohortandos videbat. Vides quemadmodum & Macedones ipsos Corinthijs colaudatis ad beneficentiam exciter, & Corinthios prouocet, Macedonum probata ad eam rem promptitudine. Estis enim (inquit) illorum præceptores effecti. Nolite ergo di

Supra .8.

scipulis, cū sitis magistri videri defectiores. **V**isimus autem fratres, vt ne quod gloriatur de vobis, euacuetur in parte hac, vt quemadmodum dixi parati sitis. Tanq̄ Corinthiorū se membrum adstituit, doletq; eorū vicem, qm̄ gloriatus sum in gens, vereor, ne vituperatione afficiamur & ignominia. Propterea & fratres mihi, ne q̄d de vobis gl'iamur, euacuet, hoc est, ne inanis & vacua deprehendat hęc mea de vestro p̄fectu iactātia. Ipse nāq; cum ducere vos mihi apud oēs decori, gloriatus etiā apud Macedones sum. Quocirca si fuerit ad officium id obeundum posteriores inuenti, cōmunis futura mihi vobiscum est ignominia. Et si haudq̄q̄ ceteris in rebus, in hac tñ parte, hoc est, in elemosyna per vos conserenda, vereor ne vituperandus sim ipse. Estote ergo paratiores, quēadmodum & Macedonibus dixerā paratos vos esse, simul & reliquum Achaia populū: ita vt nihil sit q̄d vos ad elemosynā impartiendā hęc remoret. **n**ecum venerint **M**acedones mecū, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicamus vos in hac substantia. Rursum iisdem in rebus versatur, augetq; p̄ vario q̄dam humani ingenij discursu illorū angorem. Fortius nāq; erubescimus, cū in aliorū cōspectu ignominia nobis inferi. Agit (inquit) mecū forte fidētius, vtpote q̄ vobis indulgeā. Sūt tñ vobis Macedones nō in cogniti, quorū verecūdia tenere vos debet: si q̄dem mecū vna ad vos sunt & hi cōcessuri. q̄ si vos imparatos inuenerint, hoc est, elemosynā detrectātes, & me mēdacij arguent, q̄ vos paratos eē retulerim, & vos auaritię incusabūt. Erubescendū q̄ppe erit, si in nr̄o aduentu vestra hęc, nec prōpta sit, nec cita collatio: Aut si nusq̄ q̄d deceat in elemosynā contulerit. Castigat aut̄ suū sermonem Apostolus cū inquit: Erubescamus, ne vos dixerim in hac substantia gloriacionis (vt gr̄ce habet) hoc est, in sola vestre huius elemosynę mea iētantia, p̄sertim cū ceteris in rebus haudq̄q̄ crimini sitis obnoxij. Qd̄ sane nō vt his gratifice

tur adiecit, sed vt illos faceret ad eleemosynā promptiores: ne cū in reliquis, p̄fecerint plurimum, in hac deprehēdant non p̄bi, & seipsis inferiores. Cum aut̄ inqt, ne vos dixerim, arguit magis esse erubescēdum, si arguant ad id officij tardiores. Substantiā aut̄, rem ipsam dicit, & eleemosynā collationē, vel gloriationis vim & iactantiā. **Necessarium ergo existimaui rogare fratres vt pr̄ueniāt ad vos, & pr̄parent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non quasi auaritiā.** Ne contraria dicere videat̄, q̄ppe qui dixerat supra, sup̄uacaneū est, vt ad vos scribā, eadem illa nūc repetit, & de liberalitate & munificētia disferit, & quemadmodū animo pr̄p̄tiori id obeundum sit opus cōmonefacit, eoq̄ & fratres se mittere dicit, ad duos quādā exhortās: cum vt liberalit̄ p̄beant, & abunde, tum vt animo libētiori id agāt, prudent̄ vtraq̄ sane p̄tractās. Nam primo de voluntaria largitione disputat, deinceps & alterū caput aggredit̄, ait igit̄: In b̄ndictionem his q̄ largiunt concedere. Si q̄dem nemo q̄ b̄ndictionem fit, hoc ē, eleemosynā impartitus, merore afficit. Oñdit p̄terea pululantem ex ea mox fructū, & quēadmodum b̄ndictione expleat̄, q̄ effusius p̄beat. Neq̄ his dictis contentus, nō q̄si auaritiā, intrulit, p̄inde ac si dicat: Neq̄ em̄ existimetis cupiditatis & auaritiā gr̄a, quā vos contuleritis, nos accepturos, sed quia sumus b̄ndictione vos cōdonandi cupidiores. Quo fit, vt q̄ eleemosynam ab inuito extorserit, quasi ad auaritiā videat̄ hāc ipsam exigere. **Hoc aut̄ dico, qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.** Ad alterū caput p̄transit, videlicet quēadmodum ad liberalitatē sit largiendū, inqt̄q̄: Vel id ipse adiecerim ad ea quā dixerā, q̄m nihil sit parce dādum. Neq̄ auare dixit & sordide, sed q̄d plane honestius est, parcitatis nomē ingessit. Et semē nuncupauit rē ipsam, vt statim ad cōpensandam mercedem attēdas, p̄discasq̄ plura te accepisse, q̄ dederis.

Et quia abunde conferendum esse differuit, iterato voluntaria & prompta largitione commemorat. Nam quod in benedictionibus seminat, illud pretendit quod dictum superius est. **Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit deus.** Immorat diutius rationi eiusmodi differende voluntarie largitionis, haud sane ignarus, satis iam explorare dedisse Macedones, quibus & Corinthij possint ad munificentiam excitari. Quippe quis pudeat his munificentia videri inferiores. Eorundem propterea & mentem sanat, ut virtutis sit, quod illi contulerint, non necessitatis. Nam longe a virtute abessent, si inuiti quod agerent. Quærit itaque, tamquam verus preceptor, ut virtutis ratione discipuli factitent quodcumque his est peragendum. Quinetiam ut merita illis sunt integra, quæ vltro quaerenda sunt, peragunt. **Quemadmodum contra quod iniqum animo fit, pro merito primum intercidit.** Et ideo unusquisque, inquit, secundum quod destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut necessitate, quod ut testatus faciat, ex Salomonis dictis exemplum producit: Tacet si hæc a sapientissimo illo ad liberalitatem sine dicta, & beneficentiam. **Potes est autem deus omnem gratiam abundare facere in vobis.** Confurat his verbis opinionem, quæ capti, plerique sumus illud præcipue soliti usurpare: Si alijs multa contulerimus, verendum ne ad egestatem ipsi mox redigamur. Inquit igitur, potest haud dubie deus adeo nos omnimodis immunes reddere indigentia, ut omnem gratiam, hoc est ut omnem elemosinam possimus abunde facere. Conferre ergo affluent, ut vestra elemosyna magis ac magis, & perpetuo quædam fluxu redundet. **Ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omnino opus bonum.** Vides quemadmodum non opes illis conpreceat Apostolus, sed quod ad vitam sit satis. Id autem inquiens, arguit nequam se illos cogere, ut alijs ea impartiant, quibus ipsi indigeant. Simul etiam instruit, quibus in rebus sint dei dona vendenda, ut abundetis videlicet in omnino opus bonum: perinde ac si dicat, in his equidem quæ carnis sunt, sufficientiam vobis optauerim. In

Psal. III

spiritualibus vero (id em̄ prætendit in om̄e opus bonum) abundantia scilicet & hubertatem, vt non solum magnū in modum quis clem̄tior sit, sed om̄e opus qd̄ deum oblectet, liberalit̄ obeat. Sicut scriptum est, **Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculū seculi.** Dixit superius, vt abundetis, idip̄m itaq; cōfirmaturus, p̄phetā inducit testimonium, cum dispersit inquit. Hæc quippe dictio, munus, affatim datum, & affluentia monstrat. Nam pecuniæ qdem, q̄a fluxæ & fragiles sunt, haudq̄q̄ diu cōsistunt. Iustitia vero hoc est, pietas ipsa, atq; clementia. (Per iustitiæ em̄ nomen pietatem designat, vt pote quæ iustiozem hoīem reddat, & soluat peccata) in omne æuum permāsura, in præsens videlicet seculum, & futuræ. Qui em̄ pietatē seruauerit, & præstitit se clementiorem, nō solum ab oībus colit̄ q̄ diu egerit in humanis, sed eius insup̄ futura & soboles clarior posteris erit. Qui autem administrat semen seminanti, ⁊ panem ad manducandum præstabit, ⁊ multiplicabit semē vestrum, ⁊ augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. Simul his quæ cum corpore, tū animæ conferūt, comprecatur. Facit̄q; ex sensibili hac terræ cultura verbis suis fidem. Nā si terrā serentibus semen subministrat deus, & cibum nutrientibus corpus suppeditat, longe magis & his qui cælum colunt, & animā alunt, daturus est semen. Cum aut̄ præstabit & multiplicabit semen vestrū inquit, de tēporarijs hisce opibus differit. Quod plane semē ma uult vt egentibus distributum, spiritale reddat, & transferat in animā, Ex hoc em̄ quiduis boni operis nobis succre scit, & iustitiæ insuper manipuli auge scūt, ob idq; & illud subiungit, & augebit incrementa iustitiæ vestræ. Hoc aut̄ loco deum inducit, cibum nobis & escā, non delicias subministrantem. Panem em̄ (inqt) in cibum præstitit, quod dictum ab Isaia accepit Apostolus. vt in om̄ibus locis pletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem deo. Rur

Isaie. 54

sum demōstrat quo pacto vtendæ sint opes, aitq; minus has esse condendas, sed habendas potius ad oēm simplicitatem, hoc est, cum liberalitate has esse euacuandas. Et quia eandem pleriq; in scortis & mimis donandis præferunt simplicitatem, sic infert. Talem aut dixerim simplicitatē, quæ p nos deo gr̃as referat. qn potius nec gratias solū, sed alia pleraq; quæ in p̃cessu patefaciet oratiōis, vt ostēsa bonorū copia, quæ ex eiusmodi simplicitate gignūtur, ad eā promptiores nos reddat. Quoniam ministerium huius officij, non solum supplet ea quæ defunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino, per probationē ministerij huius glorificantes deum in obedientia confessionis vestræ in euangelio Christi, & simplicitate communicationis vestræ in illos, & in omnes & in ipsorum obsecratione pro vobis, desideratiū vos propter eminentē gratiā dei in vobis. Ministerium (inqt) hoc est pecuniarū præbitio plurimum valet, Nā non mō supplet per vos fratrum egestas, sed etiā abūdat, hoc est, vltra q̃ satis sit, necessaria illis subministratis. Vñ & plurimas hi gratias referunt deo. Nec minus eundem & laudibus p̃sequunt, q̃a tantopere est is euangelio ip̃si inorigeri, vt illius iussa abundantius exeq̃mini. Euangeliū nāq; eleemosynā impartiri instituit. Deum præterea vel aliā ob causam illi extollunt, & gratias agunt, q̃a simplicitas hæc & bonitas vestra, non eorū satis duntaxat necessitatibus facit, sed in oēs fideles paupertate oppressos diffundit. Neq; em̃ hi liuore ducunt, vt solent reliqui pauperes, quin & gr̃as agūt, qd vel in alios bñficiis. Quod p̃fecto haud mediocre est illorū virtutis indicium. Necessē est itaq; & his q̃ adeo ceteros virtute præcellunt, vt nil p̃fus inuideant alijs, effusius aliqd condonari. Accedit etiā, quod vestri gratia deum p̃catur, vt vos sit eis aliqñ visendi facultas, non pecuniarū respectu, sed diuinā gr̃æ vobis concessę præstātia, Rursum & gratiam

Luce. 11.

eleemosynā nuncupat, oīm summā deo permittens, ne forsan illi his largitiōibus intumescāt. Cū aut̄ eminentem gratiā dicit, cōcitat eos, vt ampliora munera factitent, ita vt nemini sint largiēdo inferiores. **Gratias ago super inenarrabili dono eius.** Donū dicit, q̄ p̄ eleemosynā pueniunt bona, tū largitoribus ipsis, tū his q̄ ea acceper̄. Vel bona ipsa cōmemorat, q̄bus ob Chri incarnatiōem dignati nos sumus, p̄inde ac si dicat: nequaquā ipsi existimate magnū aliqd̄ (nequeunt em̄ quā à deo bona accepim⁹ explicari) quod si quid & ipsi perexiguum & corruptibile egentibus impartimur, qd̄ magni egimus? Cap. X.

Ipsē aut̄ ego Paulus obsecro vos per māsuētudinem ⁊ modestiam Christi. Cum finē iā de eleemosyna differēdi fecisset, aggredit̄ quā duriora sunt, & admodū grauiā, inuehit̄ in falsos ap̄os, & sui obretatores, qui se inscitā incusarent, inanisq̄ iactantiā. Diēturus pr̄terea in sui laudē pauca, inuitus tamen ne eius prædicatio contemptui haberetur, enumerat & sua officia, & gratiam quā sibi à deo sit tradita. Quo fit, vt nequaquā fallatur, si quis in Pauli laudem dixerit hanc esse cōscrip̄tam epistolam. Dicere autem incipienti, respondentiq̄ ad eos, qui se infirmum dicerent & insolētem, & prorsus ignarū, eiusmodi videt̄ sensus inesse: Obsecro vos Paulus ip̄e ego, terrarū orbis instructor. Dignitatē p̄fert, cū ip̄e ego Paul⁹ inq̄t, quē admodū alibi: Ecce ego Paulus dico vobis, & obsecro vos, ne me cogant detractores vti potestate mea in eos. Nec sane parui sunt faciendæ Pauli preces, cum & Christi interponit māsuētudinem, perinde ac si inquit: Vereamini Christi, per quam vos, oro, mansuetudinem. Simul etiam patefacit, cur illis parcat, id scilicet quia saluatoris Christi imitetur mansuetudinem. Nō quā ad obiurgandum sit impotentior. Nolite ergo nolēti mihi occasionem præbere, vt ab hac absistam benignitate, quam tantopere concupisco, vt vel hanc ad meum erga vos animum conciliandum interponendam iam censeā.

quim facie quidē humilis sum inter vos, absens
autem cōfido in vobis. Vel id ironice dicit, pinde ac
si obrectantiū verbis vtrā. Hoc em̄ illi in ore habebāt, cū
primum adierit Paulus ille nullius esse momenti dephēn
detur. Est em̄ ille abiectior, & facile contemnēdus. Cū ve
ro abest, intumescit & gloria, audētiorq; in nos est, & cō
minat. Vel certe de seipso hęc differit, videlicet apud vos
ipse cum præsto sum me humilem præbeo & benignum.
Nunc vero si absens magni aliquid loquor, haudquaquā de
speratione id egerim, sed quia plurimum vobis confido.
**Rogo autem vos ne præsens audeam per eam
confidentiam qua existimor audere in quosdam,
qui arbitrātur nos tāquam secundū carnem am
bulemus.** Oro, inquit, ne me cogatis, vt mea fidentius
vtrā potestate. Confidētiam enim suam appellat potēti
am, qua existimor audere, hoc est, in suspiciōnē venio, qā
falsi me vrgēt apostoli aduersum me inuehentes, qui mi
hi obrectādo, & hypocrisim & simulationem obiectāt
& insolētiam. id em̄ sentit cum inquit: Tanquā secundū car
nem ambulemus. Aduerte autē quē admodum confideri
riam vocet, a nonnullis illatam vlcisci iniuriam, tametsi ni
hil sui ob gratiā, sed pro ipso euāgelij præconio vindican
do id esset facturus. Magis est tñ præceptorī consentane
um, tardiorē semper se ad pœnas inferēdas præstare, nec
ad castigationē mox proflire. **In carne em̄ ambulantes,
non secundum carnem militamus.** Hoc est, car
ne obducti, nihil carnalibus armis nos vrimur. Prædica
tionē autē hoc loco cōmeminit, arguens haudquaquā hu
manā hęc esse, vel terrena ope aliq; impingere. Militamus
autē cū inquit, oñdit plane se prædicādo bellū & certamē
aliquod iniisse. **Flam arma militiæ nostræ nō sunt
carnalia.** Hoc ē, nō opes pferunt, nō gloriā, nō sermonis
lenocinia, nō dicta qdā blandiora & simulata, istiusmodi
nāq; sunt carnis arma. **sed potētia deo ad destructio
nē munitionū.** Nec sane spiritualia dixit, qd dicere ad car

naliū differentiam consequens erat, sed potentia intulit arguens obtreçantium dicta imbecilliora esse, & nullius momenti. Aduerte insuper & Pauli humilitatem. Nō em̄ seipsum id posse dixit, sed arma deo potentia, hoc est, validiora hæc deus parauit. Nam cum veri apostoli diuexarent, nonnulli & vapularent, impotētiæ esse indicium videbatur, ait igitur: Potētia quidem hæc deo sunt arma, his quippe vel maxime dei potentia innotescit, & ille est, qui hæc factitat & præliatur, tamen si nos videamur istiusmodi esse armis operari. Verū binam illa potentia sunt, & ubi vires suas exercent: In euertendis nimirum munitiōibus, quæ quales sint, ita subiūgit: **consilia destruētes.** His nanq; armis, inquit, gentiliū syllogismos & captiunculas & tumorem prostrauimus. Vel illorum commenta & cogitationes euertimus, & animos eorum deiecit qui erroribus detinentur, & veritati subiicimus.

Actu. 17 Nam & Areopagitæ illius ea mentis elatio, Paulo prædicante, ab impietate subtracta est, & ad veram religionem deflexit. Aduerte autē quemadmodum nulla dixerit debellandi gratia tormenta ad mouimus, sed mox destruimus intulit, vt & victoriæ facilitatem, & spiculorum quibus hoīm animos pcellerat, vim patefaciat, & omnem altitudinem extollentem se aduersus sapientiam dei. Immoratur eiusmodi euerfionibus, vt clarius faciat quod eius aīo insidebat. Infert itaq; vel quācunq; dixerit altitudinem siue animi, siue locorum, quæ perpetua sint & bene munita, quæ dei sapientiæ aduersetur, vel euāgelio obsistat, hanc ipsi omnem demolimur. & in captiuitatem redigētes omnem intellectum in obsequium Christi. Per captiuitatē id nomen duo præterdit, & a libertate prolapsū, & absolutam capturam. Cum itaq; q̄s capitur, vt nequeat reluctari, nec se capienti obsistere, postremam hanc significantiam præfert. A postulo, cum in captiuitatem dicit redigentes, perinde ac si inq̄at, Non modo humana quæq; cōsilia & cogitatiōes tol

limus & superamus, quin & in seruitutem redigimus. Quæ sane perfectiorem designat victoriam. Moxq; & ad graue illud seruitutis nomen, subiungit in Christo obsequiū, hoc est, in eam hos deducimus seruitutem, quæ libertate quauis est honoratior. nam à perditione in salutē, à morte in vitā sese Christo subiiciunt homines. Repete illos memoria, qui Christi iugo deuincti, magicę artis volumina concremarunt, cognosces haud dubie quo pacto & alios plerosq; Apostolus huiusmodi captiuitate obstrinxerit. & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cū impleta fuerit vestra obedientia. Hoc loco Corinthios terrefacit, illud inquit, expectamus, vt vobis me cohortante iā emendatis, & à consortio falsorum apostolorum semotis, illos incurabili morbo affectos, & per vos destitutos, mox prædicemus. In promptu nanq; habemus supplicia, quæ his, vobis inter eos versantibus, prohibemur inferre, ne & vos corripiat illata plaga. Cum autē inferret, vestra fuerit impleta obedientia, ostēdit et si morigeros se Corinthij ad id temporis præstituerunt, non tamen perfecte obtemperasse. Hęc autem sic comminatur, vt cum hi, tum illi quos asserit pœna afficiendos, & in viā redeant, & eorum offendant neminem. Atqui nobis cogitatione sæpe oboriuntur diuersæ, potioribus prauis reluctantibus, subsequuntur deinceps superantium cogitationum elationes, cum aduersus diuinam sapientiam ipsi extollimur, ita vt in furias conuertantur. Est præterea & intelligentia simplex quædā, & mentis impræmeditatus occurrit, quæ longe melius rem ipsam demonstrat, q̄ in dex aliquis posset. Insunt demum & his qui à dæmonib; circumueniuntur, tales animi cōceptus, quales Paulus, & quiuis alius qui cum Paulo sentiat, & in seruitutem redigit, & Christo facit obsequentiores. **Quæ secundum faciem sunt videte.** Non solum seductoribus formidinem incutit, quineriā & seductos obiurgat, & ideo in gr̄, ex his quæ secundum faciem sunt, hoc est, quæ videntur,

Actu. 19.

videte. i. iudicate, si quis videlicet inflatus superbit, si quis opibus affluit, si quis demum virtutis figura vel umbra operatus est. **S**i quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet itez apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos. Iactabant namque falsi apostoli, Christi se sectatores esse, cumque forsitan & proprijs oculis conspexisse, a seipso autem in eam sententiam dicit, nihil expectet istorum quisquam sese a me obiurgatum iam iri, sed intelligat velim, etsi se Christi discipulum gloriari, nequam plus quidquam se quam nos assecutos. Non enim is Christi minister erit, ipse vero a Christo alienus. In progressu tamen orationis patefacit, quantum illos excedat. **N**am etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis dominus in aedificationem, et non in destructionem vestram, non erubescam. Haudquam dixit, ipse & cruciandi & occidendi potestatem sum nactus, cum illi nil habeant istiusmodi, sed submissius protulit amplius quidquam. Neque si gloriator dixit, sed si gloriatus fuero. i. si gloriari velim de potestate quam mihi contulit dominus. Rursum deo vniuersa permittit. Accepi enim hanc (inquit) a domino facultatem, ut in fide aliquid exaedificem, beneficia conferendo, non ut tormentis afficiam quenquam. Verum cur illud dicit aliquis, Consilia destruentes intulisti? nimis quia & putrida demoliri, & impedimenta prosternere, plurimum facit ad noua molimina. Cur preterea his comminaris, si minus ad internicionem hanc acceperis potestatem? Fateor equidem hanc me in primis ad aedificandum accepisse potentiam, verum si quis insanabili morbo laboret, ad perniciem demolitione mox utar. Igitur si gloriari voluerim, quia plus quidquam deus sit mihi quam ceteris elargitus, ita ut & benefacere possim, & si necessitate cogar, nil me pudeat ad demolitionem & cruciatum ingerere, hoc est, nihil ipse vel mendax deprehendar, vel insolens & elatus, ut ea mihi asciscam, quae mihi nequam fuerit per deum concessa. **U**t autem non existimetis tanquam terrere vos per epistolas, quoniam quidem epistolae inquam graues sunt et fortes, praesentia au-

tem corporis infirma, et sermo contempnibilis, hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et presentibus facti. Quod inquit, tale est, Poterā equidē gloriari, verū ne videar vos per literas paruifacere, quemadmodū dictitāt detractores, qui asserūt me per epistolas iactitare multa, & ad terrorem plura conscribere, presentem vero facile contēni, conuinciq; haudquaquā talē me esse, quēlem me literā praeferunt, intelligat velim quicumq; sit ille, qui ista obiecerit, nō solum nos grauiā cōminari absentes, quin etiā praeentes posse ad facta cōminationes deducere. **Non em̄ audeamus inserere aut comparare nos quibusdā, qui seipso commendāt.** Hoc loco falsos ap̄os & insolētia, & inanis gloriā arguit, perinde ac magna quaedā de se assuetos iactare. Inquit igitur, Nequaquā ipsi audeamus inserere, hoc est connumerare, vel cōparare, hoc est, opponere nos ipsos horū nōnullis, qui laudibus seipso extollūt, sed ipsi in nobis nosmetipso metientes, et cōparantes nosmetipso nobis. Illi (inquit) nequaquā dignū existimant, sese cū vllō posse conferri mortaliū, quin potius sibiipsis se comparant mutua quadam concertatiōe, neq; intelligunt qua sint irrisione dignissimi, qui hunc in modum superbiāt. Nam cum singuli potiores esse se gloriantur, alijs detrahunt. Quo fit, vt omnes ab inuicem arguantur improbitatis. Quod quā ridiculum sit, nil sentiūt. Nos vero contra nosipso metimur, cum nihil aliud nobis quā quod iniunctum est vendicamus, & comparamus nos nobis: quia quod nostrum officiiū exigit, factitamus. **Hos autē non in inmensum gloriabimur.** Illi forsitan arrogantes & iactabūdi, dictitabant eiusmodi, In ultimas terras profecti sumus, & orbē vniuersum p̄dicando obiuimus. nos vero Paulus inquit, haudquaquā talia quā immēsa videntur, factitabimus. sed secundū mensurā regulā, qua mensus est nobis deus mēsuram pertinendi vsq; ad vos. Deus (inquit) nobis terminos p̄fi-

niuit, vt nostra gloria ad vos vsq; pertingeret. Non em̄
 quasi non pertingētes ad vos superextendimus
 nos, vsq; ad vos peruenimus in euāgelio Chri-
 sti. Credi potest, falsos apostolos nulla gratiā prædican-
 di, sed temere quocunq; profectos, ex solo accessu fuisse
 gloriatos, & ita vt omnium summā sibi adscriberent. Di-
 cit itaq; Paulus, nequa q̄ ad vos pertingentes superexten-
 dimus nos ipsos: peruenimus nanq; non frustra, sed in eu-
 angelio Christi, hoc est, non simpliciter vt illi, ad vos pro-
 fectioni sumus, sed euangelij gratiā prædicandi. non in im-
 mensum gloriātes in alienis laboribus: spem au-
 tē habentes crescentis fidei vestræ, in vobis ma-
 gnificari secundum regulā nostram in abundan-
 tia, etiam in illa quæ vltra vos sunt euangeliza-
 re, nō in aliena regula in his quæ præparata sunt
 gloriari. Ostendit hoc loco illos gloriā sibi in apostolo-
 rum laboribus vendicasse, & in infinitum gloriari, hoc ē,
 maximum in modum in alienis laboribus gloriā compa-
 rare. Ipsi vero nequa q̄ hoc pacto agimus, sed ad vos vsq;
 pertingimus, & in vobis nostra omnis gloria terminat̄.
 Spem autem habemus in deo, videlicet qm̄ satis vos no-
 stra doctrina iam profeceritis: quia vobis & fides accre-
 uit, ita vt vestri huius profectus gratia & ipse sim auctus.
 Sunt nanq; vel ad dignitatem, vel famam præceptoribus
 incremento, discipulorum ampliatur virtutes, & ipsius re-
 gula in abundantiam fuerit prouecta, hoc est, cum men-
 sura quam ille sortitus est abunde profecerit. Quid igitur
 speremus, si queras? Id certe q̄ ad eos etiam qui vltra vos
 sunt, euangelium prædicabimus, futurumq; vt vel de his
 forsitan nobis sit gloriandum, si etiam aliquid profueri-
 mus. Regulam autem & mensuram, tanq̄ optimus archi-
 tectus & orbis terrarum fabricator, appellat, vt ostendat
 in deo rem omnem cōsistere, qui & regulā præbeat & mē-
 suram. Vnde & ita subsequitur: **Qui autē gloriatur,**
in dño gloriatur. His itaq; operibus positi, nihil vobis

vel gloriæ ducimus vel accensemus, sed deo cuncta, vel hanc ipsam quam adepti sumus mensuram adscribimus. Oportuit igitur & falsos apostolos in huiusmodi gloriarum. Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem deus commendat. Non enim dixit, probatiores nos sumus, sed ille quem dominus commendauit, hoc est, quem certiores res gesta, & veri labores dei cum gratia assumpti, probum demonstrant.

Caput .XI.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed et supportate me. Proprias laudes explicaturus Apostolus, pluribus modis illas castigat, ne alios se laudando offendant: Quas ad laudes de se prædicandas, necessitas quædam induxit. Verebatur enim ne in discipulorum iacturam cederet sui contemptus, & falsorum apostolorum nimia autoritas. Quod autem necessitate quadam & utilitate discipulorum ad id rei processerit, neminem latet: quippe qui & præterita commissa baptismo deleta commemoraret, indignè se adstruat apostolū dici. Alias namque re nulla urgente, tam magna de se haud temere prædicaret. Inquit itaque, utinam sustineretis me in paucis delirantem, quin potius me supportate. confido enim in posterum vos me benivolentia persecuturos, foreque ut me per omnia toleretis. **Zemulorum enim vos dei emulatione.** Ne arbitrentur Corinthij pro rebus humanis, pecuniarum videlicet vel gloriæ gratia, Apostolum sui charitate deuinci, dei zelo adiecit. Dicitur namque & deus nostri zelo teneri, quia nos plurimum amet, non ut lucrum aliquid assequatur, sed ut saluos nos reddat, cum ad se trahit & applicat. Talis est igitur meus erga vos zelus, non ut mihi aliquod commodum pariam, sed ne in perniciem ipsi penitus prolabamini. **Despondi enim vos uni uiro virginem castam exhibere Christo.** Despondi (inquit) vos domino, cuius gratia zelo hoc ducor, non mei. Non enim sponsus ipse futurus sum, sed sponsa ductor. Attende

quemadmodū non illorū se p̄ceptorē profiteat̄, vt debeat sui ab his exigere tolerantia, quin illos in sponsæ modū, se vero pronubæ loco constituit, nubentē compositurum. Mirū sane quod ecclesiæ contigit, qñ quidem post nuptias non amplius nuptiæ seruant virginitatē: in ecclesia vero, vel q̄ non antea virgines extitere, nuptijs hisce confectis, virginitati reddunt quā q̄ vniversa tuta ecclesia. Hæc equidē ad oēs differit Paulus, tū qui vxores duxerit, tū q̄ denubunt. Verū quæ nā dona afferens despōdit Apostolus: Nimirū cælorū regnū. huius rei figurā & Abraā p̄ferbat, q̄ seruū dimisit ad gentilē fœminam desponsandā. Hoc vero seculo, & deus seruos suos destinauit p̄phetas, vbi ecclesiā ipsam Ch̄o filio suo despondit, sicut & Dauid inquit: Audi filia & vide, & obliuiscere populi tui, & domus p̄ris tui. Quinetiā & apostolos misit, vt Paulus ipse testat̄, dicens: Pro Ch̄o legatione fungimur. Est itaq; p̄sens hoc tēpus desponsatione accōmodū, futurū vero & nuptijs, cū fiet vox illa, ecce sponsus venit. **T**imeo autē ne sicut serpens Euā seduxit astutia sua, ita corrūpantur sensus vestri, & excidāt a simplicitate quæ est in Ch̄o. Vobis quidē impēdet interitus, me vero vrget formido. Neq; em̄ tanquā decernens, corrupti iam estis, inquit, tãetsi essent illi coingnati, sed id in ambiguo posuit, dicens, ne forte vt serpens Euā seduxit. Is nāq; ingentia pollicendo, Euā deceperat: ita & apostoli isti mendaces & iactabundi, permagna quædā vobis edisserunt, vt sua versutia vestrā circūueniant simplicitatē. Sed quem admodū neq; serpentis astutia, neq; Euæ simplicitas satis illi ad veniā fuit, sic quidē neq; illorū dicta nostris anteponent. Nec præterea Adā intulit fuisse à serpente seductū, vt arguat facile deceptionibus mulieres patere. Neq; nolite decipi dixit, sed ne corrumpantur sensus vestri, (corrūpi nāq; & virgines ipsæ dicuntur) videlicet ne corrumpantur vestra ignauia qua erga Christū v̄timini, hoc ē, ne qua q̄ debetis præ vestra inertia decipi. Nonnulli vero ita

Gene. 24.

Psal. 44.

I. Cor. 5.

Gene. 3.

intelligunt: Nolite scilicet & fidei simplicitate ad exteriorem vos hanc solertiam accommodare & studiū. Hac enim maxima est humani sensus corruptio. Nā si is qui venit aliū Christū prædicat, quem non prædicauimus, aut aliū spiritū accipitis, quem non accepistis, aut aliud euangeliū, quod nō recepistis, recte pateremini. Quid inquis o Paule, q ad Galatas scrips- Gal. 1.
 pferis, Si qs aliud vobis euangelium prædicauerit, vltra id qd accepistis, anathema sit: nunc vero inquis, Si aliū quis Iesum prædicauerit, recte pateremini? Quod sane sic excusat: Gloriabantur nanq fallaces illi apostoli, q plus aliqd ipsi quā veri propagandæ fidei attulissent: & quia plurimum delirabāt res inaniam & externæ sapientiæ nixi iactantia, sic Paulus subdit, Si Christum alium prædicarent, quem prædicari oporteret, & eiusdē ipse præconiū præterissem, vel his in hoc prædicādo viderer inferior, recte pateremini, hoc ē iure illorū ferretis ineptias: quippe q haud quaquā de eo mentionē fecissem, qui erat merito prædicāsus. Verū si fidei ipsius prædicando iecimus fundamenta, & ea pfecto q principalia sunt patefecimus, quid ergo illi amplius quippiā attulerunt, q ipsimet attulerim? Attende aut quemadmodū non venientē quenpiā dixerit plus aliqd prædicaturū. Nā longe plura etsi supuacua, loq̄bant fallaces illi & maiori licētia, & verboꝝ ingenti ornatu, aliū tñ Iesum hunc, præter quē Paulus prædicasset, nihil inferebāt, qd vtriq̄ minus indiget oratiōe excul-
 ta. Vel spm̄ aliū accipitis, hoc est, nū vos ditiores spiritualibus donis effecti estis, ad q̄ consequenda nihil opus est expoliti sermonis lenocinio: Nū euāgelium aliud, qn̄ neq; id quidem ad explicādam vlla sint verba necessaria, q̄ compta sint & ornata? Vbiq; igit patefacit, nihil esse penit^o aduertendum, si quid vltra illi protulerint quā sit necesse: sed si quid afferunt, qd dici oporteat, ab se intelligant accepisse. Attende autem cū dicit alium Iesum, quē non prædicauerimus, spm̄ alium quem nō accepistis, & euangeliū aliud

quod non recepistis, id velle prætere: cū eadem hæc proferant illi q̄ nos prædicauimus, cur eos cum tanta attentione vos audistis? Dicit aliquis: Cur igitur Paule, si eadē illos q̄ tu, dicere profiteris, eos prohibes loqui? q̄a simulatione vsi, alia quædam inducunt decreta, à nostris & veris aliena. *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis.* Confert se tandem cum his qui apud Petrum erant apostolis, tanq̄ id inquit: Si me plus quidpiam effecisse illi iam norunt, vel his se apostolis præferunt qui maiores habentur, absurdum videtur. Attende viri huius humilitatem, existimo, inquit, id est, puto, & nihil præterea de se iactat, neq; simpliciter apostolis dixit, sed à magnis adiecit, Petrum videlicet, Iohannem & Iacobum indicaturus. Hæc autē impræsentiarum de se licētius differit, quia res ita deposcit, cum alibi pro rei ipsius dignitate, eandem præferens humilitatem sic inquit: *Qui non sum dignus appellari apostolus. Et si imperitus sermone, sed non scientia.* Cum hanc sibi dicendi peritiā præcipue gloriæ ducerent falsi apostoli, ostendit hic Paulus nihil se ruditer desugere, quin vel maxime de hac gloriari. Neq; id dicit, ideo ipse expers sum literarum, quia & reliqui veri apostoli literas nesciunt, ne & illis simul de trahere videretur: sed exterioris sapientiæ vim oēm subuertit, quemadmodum in priori epistola, hæc demonstra- uit non modo inutilem esse, quin etiā & crucis gloriā deuastare. Sum itaq; sermone, non scientia imperitus. quibus dictis & illos arguit, quo magis eloquentiam iactent, eo etiam maxime diuinæ esse notionis expertes. Et quærum ad eam spectat, deprehendi prorsus ignaros. *In omnibus autē manifestus sum vobis.* Nequaquã falsorum more apostolorum, alijs q̄ sim ipse moribus imbutus me præfero, sed vobis in omnibus dictis factis e pareo. Neq; vlla nobis, vt illis, vel duplicitas inest, vel simulatio: q̄ facie duntaxat quadam, modestiæ & lenitatis obducti, quis terribilissima factitent. *Aut nunquid peccatū feci me-*

Galat. 2.

I. Cor. 15

I. Cor. 1.

ipsum humiliās, vt vos exaltemini: Qm̄ gratis euangelium dei euangelizauit vobis: Nū id inquit, deliqui vel eo à vobis sum accusandus, vel mihi idcirco in surgitis, q̄a me ip̄m depresserim: Famelicus scilicet & mē dicans, vt ipsi extollamini, hoc est, vt in fide ædificati efficiamini firmiores & st̄biles. Qua in re eo acrius erāt Corinthiij in simulandi, q̄d minus ægre ferebant se non alit̄iri ædificatū, nisi Paulus esuriret, q̄a & illi absentem Ap̄l̄um superbius in cusabāt, & p̄sentem humilem se p̄stare obijcerent. Ideo nūc eos r̄ndendo p̄cellit sic inq̄ens: Et si humilis q̄dem sum ipse effectus, vos t̄n̄ ex hac mea humilitate estis ad altiora prouecti. alias ecclesias expoliaui, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. Poterat sane id dicere: Hisce q̄dem manibus victū mihi subministraui, sed vt acrioribus verbis hos vrgeat, ab alijs inq̄t, accepi stipendia, vobis vt inseruire. Quippe qui alios, vobis euangeliū subministrādi gr̄a expoliauerim, & imminutos reddiderim facultatibus. Hos autē Macedonas fuisse arguit. q̄ cum essent summa rei familiaris adstricti inopia, & me inquit, habebant se atterentē, r̄acti minus ad delicias, sed ad necessitatē sumptibus indigerem. Accipiebā namq̄ ab his stipendia, quæ t̄n̄ ipsi mihi haudquaquē suppeditastis. Quo fit, vt maxime sitis ob id in cusandi: q̄a cum vobis euangeliū p̄dicans subministrare, & gererem rē vestrā, ab alijs eleemosynā desumberā. Et cum essem apud vos & egerem, nulli onerosus fui. Triplex ea in re facinus admistis. Nā & apud vos cū manere, & vobis subministrare, & essem egenus, nulla mei sit habita ratio. Quippe q̄ non solum nihil absenti mihi aliq̄ transmissistis, q̄d vtq̄ Macedones factitarunt, sed ne p̄sentē q̄dem vos aluistis. Arguit p̄terea Corinthios ad eleemosynā erogandā tardiores effectos. Nōnulli vero illud onerosus fui sic interpretant: hoc est, me haudq̄q̄ ad p̄dicandū vel negligentē p̄stiti, vel inertē & torpidū. q̄n̄ om̄ia sunt p̄ me quæ factō ecclesiæ opus erāt, ad v̄ram salutem

effecta. Ipse vero cum in egestate versarer, nihil vnq̄ deflagitando vos expilauī, cum torpidior essem tolerando iā redditus. **Nā** quod mihi deerat, suppleuerūt fratres qui venerūt a Macedonia. Ad emulationem istos inducit, vt ad impariendā eleemosynā concitet magis, perinde ac si in se alendo cum fuissent à Macedonibus superati, & in conferendis fortunæ bonis vincantur. Cū autē qd̄ deerat inqt, oñdit nihil se præter necessariā indigentia accepisse. Erāt nāq; & Philippenses, q̄ sibi vitæ necessitatē suppeditarent. ⁊ in oībus sine onere me vobis seruauī, ⁊ seruabo. Arguit Corinthios oneri sibi duxisse, alimoniam Paulo subministrare. Recte autē seruabo inqt, p̄inde ac si dicat, Neq; em̄ velim existimetis eiusmodi me dixisse, tanq̄ aliqd̄ in futurū à vobis sim accepturus, sed seruauī, hoc est, abstinui antehac, ne vobis oneri essem, & seruaturus in posterū sum & abstinebo. Quod, p̄culdubio hos acrius ferit, qm̄ quidem his minus confusus Apostolus, desperet etiā aliqd̄ se accepturū. **Est veritas Christi in me, qm̄ hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaia.** Ne forte arbitretur Corinthij Paulū, suabo me, eo dixisse, vt se magis pelliceret. Est veritas Chri in me ait, hoc est, p̄ veritate, quæ in Christo Iesu inesse constat, asseuerarim inqt, haudq̄q̄ à vobis me aliqd̄ accepturū. Et ne dolore vel ira impulsū existimet aliquis hæc intulisse Ap̄lum, gloriatiōē, rē ipsam appellat. Gratis q̄ppe euangeliū p̄dicare, ingēti illi erat gloria: qui Christi ob gratiā, vel Christi iussa transiliret, id imperantis, vt de euangelio viueret, qui euangeliū p̄dicaret. Non infringetur autē, ex quadā fluuioꝝ metaphora expressum est, tanq̄ vndequaq; Pauli fama manante. Non igitur inquit infringetur vllavestræ reæ cupiditate optimus meus iste & gloriosus defluxus, & vitæ institutio. In regionibus vero Achaia, eo subiecit, vt magis hos angeret. Nam si gloriae debet illud haberi, gratis videlicet euangeliū p̄dicare, vel vbiq; id erat seruandum. Quod si

Philip. 4.

Matth. 10

apud Corinthios duntaxat hac vititur pertinacia, perspicuum est non ea hos esse, q̄ ceteri, fidei valetudine. **Quare: Quia nō diligo vos: deus scit.** Causam cur ab istorū abstineat donis, iā allaturus, etsi pseudapostolorū id gr̄a ageret, primum confutat, q̄d forsitan p̄meditati obijcere possent Corinthij: Quia nos odio habes, eo & nostra munera aspernaris, sic ait, Quin porius q̄a vestri detineor bñuolentia, nolim vllam vos pati iacturā: vtpote q̄ facile offendimini. Haud tñ aperte hæc loquit̄, ne illorū perspicuā faciat imbecillitatem, sed ad aliā causam diuertit sermonē. **Quod autem facio ⁊ faciam, vt amplius occasionem eorum qui volunt occasionem, vt in quo gloriātur, inueniātur sicut ⁊ nos.** Apertissime hoc loco causam patefacit, cur ab his nihil acciperit. Nam cū calleret diabolus, his q̄ p̄sentibus bonis incumbūt esse pergratum, eos se nactos p̄ceptores fuisse, q̄ ab se nihil deposcant, instruxit & falsos ap̄os vel id calida quadā & latenti exigendi arte dissimulare. Qui sane, & si erāt p̄diuites, cum nihil capere viderent, clam oblata captabant, & ideo non in quo p̄merentur, sed in q̄ gloriāntur subiecit. Quod plane illos superbiæ arguit. Cuius rei cū esset Apostolus nō ignarus, statuit animo secum nihil à quouis se vel pressum inopia accepturū, vt illis dederet occasionem, ne quam inuenirēt se criminandi oportunitatem: tametsi id nil sibi vel in labem, vel in crimē cōcederet, quippe quod erat dei iussu & lege iniunctum, vt de euangelio victitarent. Alioqui quia facile offendebantur Corinthij, cauendum sibi maxime censuit. Quocirca cū & in ceteris essent falsi apostoli Paulo ipsō inferiores, neq; hac ipsa in re superabāt, ni forte dixerit quispiā, hos vel in hoc imminutos fuisse. Quia cum opib⁹ abundarēt, nihil acciperent: Paulū vero vel egestate oppressum munera respuisse. Et q̄a q̄d illi dissimulabāt, re ipsa Paulus exequēbat. **Nā eiusmodi pseudapostoli sunt operarij subdoli, transfigurātes se in apostolos Christi.**

Matth. 10

Quid ais Paule, eos ne q̄ Christū prædicant, qui euangeli-
um aliud, vt dixeras supra, nullū induxerint, nunc pseuda
postolos noīas: Ita q̄dem. Nā eiusmodi oīa dissimulan-
tes, clā tñ vel impia quædā decreta subinferūt oparij sub-
doli. Quid ni? Quīquidem sub boni & recti operis specie,
plantata reuellunt: & figurā duntaxat ap̄or̄ dum præse-
runt, & tergo ouillo obducti, lupi sunt, p̄sus ferocio-
res & rabidi. **Et nō mir:** Ipse enim satanas trāsfi-
gurat se in angelum lucis. Cū c̄m horū instructor sa-
tanas ille ad q̄dus facinus sit audērior, nil mir: si hūc eius
discipuli imitant. Angelum aut̄ lucis eū asserit esse, qui fi-
dens illi splendori assistit, denuntiat q̄ & p̄fitetur deum lu-
cem esse, cū ipse lux sit: transfigurāt itaq̄ in hmōi angelū
diabolus ipse, non tñ talis efficit: sic igit̄ & hi figurā dūta-
xat præ se ferunt ap̄or̄, non vim eādem & actionem, q̄
ex re p̄discere possumus q̄dcunq̄ ad ostentationē & iactā-
tiā gerit, id præcipue dæmoniacū esse. **Nō ergo est ma-
gnū siministri eius trāsfigurent se, velut mini-
stri iustitiæ: quoz̄ finis erit secūdum opera ipso-
rum.** Hoc est, tanq̄ ministri euāgelij iustitiā continentis.
Vel q̄ hi iustor̄ hoīm gloriā vsurparunt, veruntñ haud
quaq̄ tandē sunt euasuri. Erit nāq̄ p̄ eor̄ operib⁹ & finis
futura, hoc est, malus. Quo fit, vt eos simus ex proprijs
operib⁹ cognituri. Nā & finem parē factis habebūt. **Ite-
rum dico ne quis me putet insipientem, alioqui ve-
lut insipientem accipite me, vt ⁊ ego modicū quid
glorier.** Et si his ad castigationē est vsus, alioq̄ neq̄q̄ in-
quit, superioribus dictis cōtentus, rursus hæc repeto, ne
qs existimet insipientē me esse. Et si nāq̄ illud insipientiæ
argumentum, temere & nulla occasione iactari. Ipse ve-
ro neq̄q̄, vt demēs id egerim, sed inuitus, & necessitate vt
gente. Vt si veniā mihi nullā dederitis, velim equidē vel
insipientē me, p̄sus vos iudicet: t̄etsi nō vltro sim glo-
riatus. Me igit̄ suscipite. i. tolerate dicentē, vt & ipse. i. quē
admodū & illi, quid glorier. T̄etsi moderatior futura sit

mea hæc gloriatio. Quod loquor non loquor secū-
 dum deum, sed quasi in insipientia, in hac substā-
 tia gloriæ. Quod loquor, inquit, scdm deū non est, hoc
 est, quæ nup dixi, pcul a deo sunt. Verborū vero admodū
 scdm deum est sensus. Neq; in insipientia dixit, sed q̄si id
 dicat, apparet forte qd gloriōr ipse insipiens, cum minus
 sim. Ne forte existimes, inspiēter eum vbiq; nō p dei nu-
 tu & voluntate cuncta, pfari, in hac substantia gloriæ di-
 xit, hoc est, in hac gloriādi parte, non cæteris tñ in rebus.
 Quoniam multi gloriātur secundum carnem, &
 ego gloriabor. Hoc est, a bonis externis erit mea hæc
 gloria, videlicet a gñis nobilitate, a circuncisione, & quia
 Hebræos sim pgenitores sortitus. Id nanq; erat qd neq̄
 scdm deum loqui se dixerat, de istiusmodi videlicet glori-
 ari. Quid em̄, pdest, ab Hebræis esse aliquem oriundum?
 Non ergo virtutis loco id duxerim, sed cū illi (inqt) id glo-
 riæ ducant, cogor & ipse me eis vel hisce ex rebus non im-
 parem facere. Libenter enim suffertis insipiētes,
 cum sitis ipsi sapientes. Vos, inqt, me cogitis huius-
 modi dicere. Nā si non illos excepissetis, idq; & vobis ob-
 futuræ non antea præuidissem, neq̄ & ipse ad hæc descen-
 dissem. Insipientes autē dicit, q rebus carnalibus gloriānt̄.
 Nam si dementis est, spiritalia sibi in gloriā accēdere, quā-
 to magis quæ nullius sunt, prsus momenti iactare, in sul-
 sum videbit̄. Illud autē, cum sitis sapientes, & si ad gratiam
 dictū videt̄, vrget tñ hos acrius & criminat̄, vt q scientes
 delinquerent. Nam si fuissent dementiē morbo correpti,
 veniā forsitan pmeruissent. Sustinetis enim si quis
 vos in seruitutem redigit. Attende quam abiectio-
 ris & infimæ Corinthios arguat seruitutis, q̄ppe q maxi-
 mum in modū falsis apostolis succubuissent. si quis de-
 uorat, si quis accipit. Vides quæ admodum hos ipsos
 ap̄ os patefaciat, excipiendis muneribus esse intēros. Nā
 cū deuorat inquit, idipm prætedit. Non em̄ poterat illorū
 expleri cupiditas. Quo fit, vt qd supius dixerat, in q glori-

antur, rectius dixerit. Iactantiã nanq; & ostentationẽ hijs
 ferebant nõ veritatẽ, q se nihil accipe simularẽt. si quis
 extollitur. Si qs in vos dñatum exercet & insolentiã. Nõ
 em̃ humiles se in subditos exhibẽt p̃cipes, sed molestos
 & graues, quorũ ij insistebãt vestigijs. si quis in faciem
 vos cedit, secundum ignobilitatem dico. Vides vt
 Corinthiorũ & ignominia auget, & iniuriam: qñ quidem
 his haud secus ac seruis falsi illi vterent ap̃i. Hęc aut̃ dicit,
 nõ q̃a in faciẽ cederent Corinthij, sed q̃a nõ minoris eẽnt
 iniuriã quẽ illi patiebant, q̃ si in faciẽ vapulassent. qd̃ sane
 his ad vituperationẽ obiecit. Quid em̃ hoc fieri vel inho-
 nestius vel turpius p̃or: qñ his ip̃is libertate adẽpta, hono-
 re priuatis, & demũ subtractis pecunijs, vterent, p̃ seruis.
quasi nos infirmi fuerimus. Cuius rei hos gr̃a tole-
 ratis? Num q̃a imbecilles nos & inualidi sumus, eoq; &
 vobis vti illorũ more neq̃mus? Nõ se ita res habet, possu-
 mus & nos superbe itẽ, & intemperant vos conculcare, sed
 minus id libet. Oẽm itaq; istorũ dementiã causam Corin-
 thiorũ seruituti adscribit. Vos em̃ (inqt) quia nimium illis
 succubistis, & illatã vobis iniuriã, & presentium nobis
 verborũ prãbuitis occasionẽ. **In quo quis audet, in
 insipientia dico, audeo et ego.** Vide vt rursus audaciã
 & insipientiam rem ipsam qua de agit appellet: quasi id in-
 quiat, eam eq̃dem ad rem coactus deuenio, tãetsi superi-
 us ad castigationem plurimis vsus sit verbis, & alias sæpe
 hos castigari. Hęc aut̃ eo subiecit, vt nos etiã cõmonefa-
 ceret, minus esse ad eiusmodi verba diuertendum, nisi co-
 gat necessitas. Ait igitur, quacuncq; in re gloriari quis au-
 deat, & ipse ausim. Deinceps enumerat quibus illi in reb̃
 gloriãt. **Hebræi sunt et ego. Israelitæ sunt et ego.
 Semẽ Abrahæ sunt et ego.** Cũ neq; Hebræi oēs eẽnt
 Israelitæ, siquidẽ & Moabitæ, & Amonitæ Hebræos se di-
 cerẽt, p̃pterea gñis nobilitatem diffiniens intulit, Semen
 Abrahæ sunt, & ego, Isaac ip̃m designãs. **Ministri Chri-
 sti sunt et ego, vt minus sapiẽs dico, plus ego.** Di-

cunt nonnulli nequaquam recte per comparationem depropra esse hæc verba, sed fuisse omnino negandum, non Christi illos esse ministros. Respondemus autem id ipsum expressisse Apostolum, cum pseudapostolos dixit. Nunc vero à compassionibus exorsus sermone, ex rebus ipsis argumenta producit, & si ministri sunt Christi, plus tamen ego, hoc est, hos quidem ministrandi hoc munere longo interuallo excefferim. Cum vero, id minus sapiens inquit, suæ humilitatis profunditatem demonstrat. **In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum.** Enumerat quæ vere apud ipsum exprimunt, & signa præteritis à tentionibus ipsis ordit, inquit quibus: Non solū sub eo equidē labores innumeros, & vagus per varia loca noctu & interdiu multos ad fidē erudio, quin etiā manibus opor, & plagis affligor, & his supra modū: & quod plane grauius est, & plagis carcer hæc adiicit. **Supra modū autē & abundantius, ad falsorum apud eos comparationē sunt posita, p inde ac si dicat: Etsi illi labores susceperint, abundantius tamen ipse hos cepi, & longe maiores.** Nonnulli vero nulla cōparatione dicta his esse affirmant, sed simplicē quandā laborum abundantiam & magnitudinē significare. **In mortibus frequēter.** Non solū volūrate demorit Paulus, sed periculis etiā mortē haud dubie afferentibus destināt. **A Judæis quinquies quadragenas vna minus accepi.** Cur vna minus? Quia lege cautum erat, vt qui vltra quādragenas vapulando acciperet, honor esset in posterum & dignitatū immunis. Iussere itaque vna minus plagis instigi, vt si forsitan percussor ille verberando euectus plagā vltra constitutū, vel vnam aliquā inferat, quādragena sit illa, nec cedat ad ignominiam vapulati, vt pote qui vltra numerū vapularit, qui lege sit præfinitus. **Ter virgis cæsus sum. Semel lapidatus sum.** Haud sane vniuersa quæ percussus est Paulus, Lucas cōscripsit. Vides namque vt pleraque hoc loco enumerata discrimina ille omiserit, quia non ad ostentationē scribendi laborē ille insum-

pferat. Ter naufragium feci, nocte & die in profun-
 do maris fui, in itineribus sæpe, Dicit aliquis, Quid
 ergo ad euangelium, si naufragiū feceris? Quia euangelij
 gratia diuulgandi, longius sæpe maritimum iter nauigā-
 do emensus, naufragus fui. Diem vero & noctem in pro-
 fundo subnatans egi. periculis fluminum. Nam & flu-
 mina traicere cogebat. periculis latronum, pericu-
 lis ex genere, periculis ex gētibus, periculis in ci-
 uitate, periculis in solitudine, periculis in mari.
 Vbiq; & diabolus oppugnabat Ap̄tum, & dñs certami-
 na pponebat. nam & a piratis ille diuexabat, & in vita sæ-
 pe discrimen a gentilibus ip̄is, tum a Iudæis, p̄p̄nquiori-
 bus deducebat, qui ei longe q̄ cæteri acrius efferati, & li-
 uore impulsī, aduersabant. Erat ergo Apostolus in ciuita-
 tibus tutior? Minime: Num in eremo? Neq; hoc quidē lo-
 co. Hunc em̄ vel si è terris abscefferat, pericula maris exci-
 piebant. periculis in falsis fratribus, Hoc rursus
 aliud est tentationum genus, qd̄ sane dolore afficit acer-
 biori. Qñ quidem a fratribus, & noie, simulat, & fictis, pa-
 rantur insidiæ: Id quidem & Dauid deplorat, cum inquit:
 Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtiq; tu
 autem homo vnanimis. & alibi, Homo pacis meæ. In la-
 bore, & ærumna, in vigilijs multis, Haud satis erāt
 Apostolo quæ ab externis inferebantur, quin sponte &
 ip̄e laboribus se, & grumnis et vigilijs macerabat. in sa-
 me & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate,
 præter illa quæ extrinsecus sunt. Tanta p̄p̄essus ter-
 rar; orbis instructor, nondum erat vel necessarij victus
 copiam assecutus et vestiū, sed nudus afflictabat, et decer-
 rabat famelicus. Maiorē præterea tentationū partē omi-
 sit, quod vtiq; præter illa quæ extrinsecus sunt inquit, præ-
 tendit. Quin potius neq; ea quæ meminisset, sigillatim ex-
 pressit, sed illa recensuit, quor; numerus facile potest com-
 prehendi. Quinquies dicens, et abūdantius, et frequen-
 Aduerte autem quemadmodū tot rebus aduersis cōnu-

Psalm. 54

Psalm. 40

meratis, numerum tñ eorum nullum expresserit, quos ad Christum conuerterat. Quod eo fecit, vt partim humilitatem seruaret, partim commonefaceret, vel si aliud nihil in sudandi pro Christo præmij obueniret, sat tñ id fore mercedis. **instantia mea quotidiana**, Hoc est, furibundus insultus, & insidiæ q̄s aduersum me populi communi cōsensu diebus singulis parant. **solicitudo omniū ecclesiarum**, Id plane est omnium maximū. Nā etsi ei qui vel domus vnus curā suscepit, eius præsertim q̄ seruos habeat & dispensatores multos, vix detur respirandi facultas, quidnam pati existimandum est animulam vnā, tot cum periculis vniuerso terrarū orbi prospicientem, certantemque pro animarum salute? **Quis infirmatur, & ego non infirmor?** Ne quis dixerit suscepisse hunc quidem vel mundi curā, sed simplicem quādam & admodum tenuem, ostendit cuiusmodi illa sit cura per se suscepta. Neq̄ enim tristitiæ particeps ego sum dixit, sed haud secus me habeo, ac si ipse egrescerem, cum aliquem sentio esse infirmoierem, vel animi morbo, vel corporis laborare. **Quis aut. i. siue egregius aliquis sit ille & præpotens, siue vilis & tenuis.** **Quis scandalizatur, & ego non vroz?** Attende quemadmodum doloris exprimat magnitudinem: Vror em̄ inquit, & ardeo, t̄aetsi cum talia pateret, letitia gestiebat, haud quippe ignarus hæc se Chri ob gratiā perpeti. Inferi itaq̄, cū quenpiā specto, vel abiectionis fortunę vroz offendi, incredibili dolore conficior. **Dauid aut nobis demonstrat, quid illud scādalum pati significaret, cum inquit: Dū superbit impius, incendit pauper: hoc ē, perturbatur animo pauper, conspicatus & opibus abundare indignos & efferi. Et quemadmodū dixerat Paulus, quis infirmatur, & ego non infirmor? sic inq̄, & si quis scandalizatur, & ipse haud dubie scādalizor, studeoq̄ alienæ ægritudini medicari, haud secus ac meq̄. **Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.** Infirmitatem persecutiones appellat, siquidem**

in fame ac flagris & naufragio tolerandis, hominis arguitur imbecillitas. Nullā autē hoc loco signorū facit Apostolus mentionem, quia dei munere singulari, non humana virtute hæce debantur. Aduersa autem hæc dei nutu patiebatur, in quibus ferendis summam eius tolerantiam demonstrabat. Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quod non metior. Cū nusquam quod superius dixerat confirmasset, hæc presentia, & quod subsequuntur, certiora reddit, & fide obfirmat. Quod eo facit, quia antiquiora sunt hæc & magis obscura, cū cætera essent his non ignota, quemadmodum & curam pro se suscepisset Apollus, & hominū reliquorum.

Actu. 9.

Damasci præpositus gentis Aræta regis, custodiebat ciuitatē Damascenorum, ut me comprehenderet. Attē de quod sit bellum: quoniam quidem Pauli gratia excubaret Damasci præpositus, & ciuitatē dispositis custodijs communiret. Neque enim talē se gereret gentis huiusce præses, nisi Pauli zelus omnia incendiasset. Aræta autē focer erat Herodis. Et per fenestram in porta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.

Mat. 10.

Euasit quidem, ut domini legem adimpleret, qui etiam de loco in locum sepe migrabat. Non enim par est, ut nos ipsi vltro tentationibus offeramus, quod vbi defugiri non possunt, dei opus est adiuuamento, ab eorum & expectanda & expectanda est liberatio. Alioquin cū tentatio ipsa non vehemens nobis inferret, aliquid derit vel nostra industria excogitandum, ut illa tollatur: tamen si deo vel in tentatione hominū rerum omnium summa sit permittenda, quemadmodum Paulus fecit, qui restis præsidio fugæ remedium adinuenit, quibus versari cum Christo concupisceret & mortē subire, nihilominus humanæ salutis nimio detentus ardore, sese ad predicandum seruabat.

Philip. 1.

Caput XII.

Significari oportet, non expedit quidem: Veniam autem ad visiones & reuelationes domini. Cum ad aliam gloriæ speciem transiret, reuelationis videlicet, quod eum conspicuum & clarum effecerat, sic inquit: Haudquam mi-

hi id expedit, ne me in elatione forte deducat. Quidam dicit aliquis, si nemini hec patefeceris, num propterea non ea intelliges? Intelligam equidem, inquit, sed non æq̄ animo extollemur, si tã citi abstrusa illa & arcana prænoscimus, ac alijs palam fecerimus. Nec autem dicit, nõ vt ipse tale quid sit perpeffurus, sed nos vt castiget, & commune faciat, vt eiusmodi dei arcana, & nobis credita, silentio premere debeamus. Potest & aliter (expedit illud) intelligi, vt delictet: Non enim est mihi in commodum id concessurũ, vt quis me maioris existimet, quã ipse me duxerim, quod in sequentibus explicabit. Enimuero pseudapostoli illi, q̄ nihil essent huiusmodi consecuti, multa ad populũ cõcionantes iactabant. Paulus vero, & si complura esset & visionum & reuelationum dona iam nactus, ynam dum taxat, & hanc quidem inuitus, reuelationem commemorat. Noueris autem reuelatiõem pluris esse quã visio sit. Hæc namq; spectandam solum rem præbet, illa vero profundiora enudat, quã res ipsa sit visa. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, Necq; omnium meminit reuelationum. Nam cum plurimæ essent, molestior in his enarrandis foret & grauis. Nec tñ vniuersa silentio præterit, sed cæteris omissis, de sola & vnica diserit, vt ostendat vel hanc haud sponte se explicaturum. In Christo vero adiecit, ne obijcere falsi queant apostoli, in Simonis morem, Paulum à dæmonibus fuisse arreptum, & sublatum in aera. Nec temere quidem huiusmodi rei haudquaquã tempus aliquod præfiniuit, sed vt intelligas, qui quartum & decimum annum reticuisset nõ sine causa, necessitate in presenti impulsus, reuelationem hanc propalasse: & quĩ iam quartum & decimum annum tanta re fuerit à deo dignatus, qualem nunc existimare debemus, pro CHRISTI nomine tamdiu periclitatum: siue in corpore, siue extra corpus, nescio, deus scit, raptum eiusmodi vsq; ad tertium cælum. Vide quã modeste id dicat, vt iactantiam fugiat. Nescire namq;

se profitei sue in corpore, siue extra corpus, quod raptus est, fuerit. Tertium autem caelum dicit, quod a principio simul cum terra conditum fuit. Nam sacre literae primum caelum aereum dicunt, ut volatilia caeli, & ros caeli. & secundum id caelum, firmamentum vocauit. *Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, deus scit: quoniam raptus est in paradysum, & audivit arcana verba, quae non licet homini loqui.* A tertio (inquit) caelo in paradysum sum raptus. Sublatus est igitur in paradysum, ne in eo fruendo inferior ceteris apostolis esset, qui cum Christo iam versarentur. Paradysum praeterea dixit, quia loci huius celeberrima esset apud omnes iam fama, quem & latroni dominus in cruce pollicitus est. Arcana autem, & quae dici non possunt, audiuit. id est quae humana sapientibus, & nihil in se habentibus spiritale, eloqui haudquaquam fas est. Hinc liquido patet apocalypsim eam quae vulgo Pauli dicitur, falso fuisse hoc titulo annotata: quia narrari non poterant, quae illae praeviderat. Atque alium quendam paradysum sortitus est locum, & alium caelum. Anagogice tamen pares erunt paradysus & caelum, vel forte dissimiles, sumus tamen per pauca de his, quae cognitu sunt facillora dicturi. Est itaque primum caelum mortalitatis terminus quidam & diffinitio, cum quisquam suos composuerit mores. Hoc deinceps naturalis subsequitur institutio, hoc est secundum caelum, cum quis totius naturae cognitionem, ut necessariam circumscripserit. Mox & theologica quaedam, tertium caelum praetendit, cum aliquis desiderata earum rerum cognitionem, quae diuinae sint, & homini incomprehensibiles, contemplando adeptus sit. Paulus itaque in ea loca arreptus est, quae circa trinitatem sunt, & sublatus: hoc est omnia creata transcendens, & neque in corpore quidem existens: quippe qui nihil pro corporis sensibus tunc factitaret, neque extra corpus. Nam & interea cum sic raperetur, vel intellectus ipse in eo cessaret, ita ut nihil posset vera cognitione complecti. Vacat enim diuinis in rebus mens omnis huma-

Gen. 1.

Psal. 49.

Gene. 27.

Gene. 1.

Luc. 23.

na, & penitus torpet, cum homo à deo fuerit arreptus, & ira ab eo educi necesse sit, & à corpore ipso efferri, & eiusdem dicta oīa operari. Vel alias in paradīsum arripit, q̄a in diuinitatis arcanis, & mysticis rebus versatus est. quas quia incognitæ & inexplicabiles, nisi quis mortalem hęc & abiectam conditionem excefferit, assequi cognitione non poterit. **Pro huiusmodi gloriaboz.** Aduerte q̄ sit superbīæ omnis expers Apostolus: Sic em̄ de se hoc dīserit loco, quasi de alio narret. Inquit em̄, pro huiusmodi gloriabor. **pro me aut̄ nihil.** Nihil horum si non cogerer, frustra ac temere dīctur⁹ sum, nec laudi id mihi adscribam. **nisi in infirmitatibus meis.** Hoc est, in pressuris & persecutionibus. **Nā etsi voluero gloriari, nō ero insipiēs: veritatē em̄ dicā.** Quo pacto cū dīcturus inferius sit, insipiētia ē gloriari, nunc si gloriari voluero, non erit insipiens inquit: Non enim hoc loco, ne insipiens sit, iactantiæ gratia dicit, sed ne mendaciū arguatur. Adiecit namq; veritatem dicam. Igitur tanq̄ veridicus, nil ero insipiens. **Parco aut̄, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me.** Eā præcipue ob causam Paulus obticebat, ne hoīes se in deum referrent, Eoq; perpetuo de seipso silentio vtebat̄. Etsi qñ dicere quidpiā cogebatur, obscure tamē & adumbrate verba iactabat, ne maius aliquid de se homines opinarentur. Neq; enim dixit, ne quis de me loquatur, sed ne quis cogitet, quod p̄ter meam sit dignitatem. Nam si tauros illi immolare, & pro deo colere, signorū stupore contenderant, quid ei honorum deferre intermīssissent, si & reuelationes quas habuit, edidisset. **Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ, vt me colaphizet.** Angelum satanæ & stimulum, nonnulli capitis dolorem, quo Paulus angeretur existimabant, perinde ac à diabolo illatum, quod absit. Non em̄ Pauli corpus diabolo traditum est diuexādum, quandoquidem Paulus illi quæ

Actu. 14.

1. Cor. 5. vellet iniungeret, & saepe terminos praefiniret: tum maxi-
 me, cum fornicantem quem piam ei in carnis pnicem dema-
 dasset, neq; p se ille impositas metas excessit. Quid igitur
 satan designat? Nimis: Hebraea aduersariu lingua. Angeli
 ergo satanae, hi haud dubie oes fuerunt, qui Paulo aduer-
 sabant, faber videlicet Alexander ille, Hymenaeusq; & Phi-
 letus, ac caeteri qui huic & pressuras iniecerant, & praua sa-
 ranæ opera exequabant. Inquit igitur, Nequaquam permi-
 sit deus, meum hoc praedicandi munus sine periculis & la-
 bore perficere, ne ipse extollar, qui multis sim reuelationi-
 bus ab eo dignatus. Verum cur non angeli satanae sunt da-
 ri, sed angelus? Forte quia pro loco vnus aliquis reperi-
 bat, qui Paulu diuexaret, concitaretq; forsitan & populū,
 eundemq; ducem reliqui sequerentur. Vel quod satius e,
 Veneris incitamenta, quibus maxime vrgebatur, his ver-
 bis expressit. Vel q; praedicanti sibi immineret pericula, vel
 q; sibi obsisterent homines, dixit: Verum! a quo datus sit
 stimulus ille si queras? A deo certe, cuius pmissu satan hec
 audebat. Id nanq; cum datus est inquit, demonstrat. Neq;
 vt semel, sed vt continue me colaphizet atq; diuerberet, tra-
 ditus est. Illud aut, ne extollar, nonnulli ita interpretatur,
 hoc est, ne magni ab hominibus fiam. Nec tñ id hoc loco
 sentit Apostolus, tamen si hoc ipsum superius dixit, sed id
 precipue, ne ipse efferar inquit, & insolecam. Erat quippe
 & ipse humanus. Propter quod ter dominum ro-
 gavi vt discederet a me. & dixit mihi: Sufficit ti-
 bi gratia mea. Ter, hoc est, saepius, rogavi. Quod plane
 eius praefert humilitatem. Fatetur naq; , nequaquam se aduer-
 sariorum diuexationes & insidias potuisse perferre, quae
 vt ab se tollerentur, orabat. Dixit autem mihi, Sufficit tibi
 gratia mea, hoc est, sat habeas velim, quia & mortuos ti-
 bi suscitandi, & potestatibus cunctis imperitandi contu-
 lerim gratiam. Nolim igit id vltra efflagites, vt tua expers
 discriminis sit praedicatio. Id nanq; tibi superuacaneu fo-
 rer, qui quod satis est iam dudum acceperis. Vel aliter: Et si

permiserim te diuexari, adsum tñ & tueor. **Nā virtus in infirmitate perficitur.** Velut dicat, Id forsitan doles o Paule, ne me illud impotentia arguat, quia verbis tibi & maledictis insidient pleriq; con fide tñ. Nā tunc maxime perfectior mea parebit potentia, cum illorū euiceris pertinaciā, qui te insectātur. Aduerte aut̄ quemadmodum deus ipse tērationibus finit nos tradi, ne quouis modo insolescamus. vel aliter: Deus videlicet tunc eius virtutem perfectiorem, inquit, esse iam nactam, quando in infirmitate, hoc est, in persecutiōibus & periculis, eius sectatores afflictabuntur. **Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.** Post q̄ (inquit) ipse animaduerti, dei virtutē iri in infirmitate perfectum, gloriabor ergo in infirmitatib⁹ meis. Hæ nanq; quo affluunt magis, eo mihi dei virtutem allaturæ huberius sunt. Nolite ergo existimare, quasi dolens querar stimulum hunc mihi fuisse iniectum, sed lætior potius & iactabundus id dixerim. quippe qui maiore in se dei virtutem præ intentionibus presturis conciuerit. **Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo.** Cupiebam equidem (inquit) à grauioribus hisce & minus gratis liber euadere, sed post q̄ ea accepi & itellexi, q̄ meis his aurib⁹ hausi, glorior plane, & mihi placeo, hoc est, incredibili iucūditate afficior, & in infirmitatibus ipsis oblector & malis. **Moxq; ne corporis morbū infirmitatē intelligas, cōtume lias dixit, & hmōi alia.** Ex his præterea pseudapostolos illos vituperat, qui sese vt deo æq̄les, de prauis quibusdā & peruersis actionibus iactitarent, & discipulos suos horratur, ne quoquā mō hos pudeat sui, sed honori potius & gloriæ ducant: qñ quidem pro dei nutu hæc in se fiant, & pro Christo sint obeunda discrimina. **Cum em̄ infirmos, tunc fortior sum.** Quid (inquit) miraris, si dei virtus vel aduersantibus vniuersis pateat? Nā & ipse tunc

fortior sum, cum magis diu exor: & dei ob gratiã, hæc adeptus sum fortitudinem, q̃ laboranti mihi præsto est semper, & maximum in modum opitulatur. Nã cum in carcerem esset ille coniectus, qui se asseruauerat, ad fidem instruxit. Cum naufragiũ fecit, barbaros insulæ accolæ, ad quam adnatauit, in sui admirationem conuertit. Iudicem præterea, cum illi uinctus assisteret & accusatores simul peruicic. Cum demũ infirmaretur, hoc est, cum periculis agitaretur, & affligeretur pressuris, tũc robustior erat, & animo fortiori omnia tolerabat. **Factus sum insipiens uos me coegistis.** Iterato excusat iactantiam. Superius quidem, insipientem me (dixerat) tanq̃ in insipientia excepistis. Nunc uero tanquã non animi compos, insipientem aperte se nuncupat. Et qm̃ quæ uoluerat comparauit, fidentius tandem damnat iactantiæ uitium, insipientem, nil unquã esse cuiquã gloriãdum, ni cogat necessitas, qua cum & ipse iam vrgeretur, insipientem dicit, perinde ac si inquit: Vos me ad id compulistis. Nam cum uestræ salutis curam susceperim, & fallaces apostolos conspicerer sua iactantes, uos ad se applicando corrupisse, ad meã gloriã his uerbis uterer, fuit necesse. Hac igitur de causa, fatius duxi, uel aliquid ipse uestræ salutis gratia de me gloriari. **Ego enim a uobis debui commendari.** Decuit (inquit) uos potius p̃dicasse res à me gestas, & laudibus extulisse, quod tamen haudquaquã egistis. Sed quia illis potius adharẽtes, corrupti iam estis & inquinati, eius modi sum ob uestram salutem locutus. **Nihil enim minus feci ab ijs qui sunt supra modũ apostoli, tãctsi nihil sum,** Superius quasi subdubitans dixit, existimo me nihil esse inferiorẽ apostolis ceteris: id ipsum nũc fidẽtius ingens, repetit: Nihil em̃ minus feci, hoc est, haudquaquã inferior sum, uel pro fide minora gessi magnis apostolis, qui Petri tempore extitere. Nihil sum tamẽ uel hoc loco innatẽ humilitatis oblitus, etsi nihil sum dixit. Aduerte autem hoĩs sapientiam. Nã nõ solũ nil amplius

Actu. 14.

Actu. 28.

Actu. 25.

26.

Supra. II.

se cum falsis apostolis cōfert, sed ne illos qdem vllius esse momenti dicit, & parem se veris ap'lis adstruit: vt pote q̄ longe alios antecedit. Proinde in veros ap'los cōtumeliosos esse Corinthios arguit: si qdem se, q̄ sit illis equādus, falsis dicant inferiorem. **signa tñ apostolatus me facta sunt super vos.** Equidē (inqt) & si nihili sim, haud tñ per vos id debet aduerti, sed illud potius, quemadmodum scilicet nihil sit per me intermissum, qd ap'lum exprimat, forme t̄q̄. Et vos mihi testimonio eritis, vt cūcta sim executus. **in om̄i patientia.** Prior ap'li forma, tolerātia est, & oīa vt ferat virilit. Aduerte viri modestiam, Quod em̄ discrimina, quot bella domi sibi & foris illata, tā breui designans oratione, p̄terijt: Quinetiā qd eius fuerat virtute effectum, patientiā dico, vnico verbo exp̄ssit. Ad quæ ad signa & miracula ptinent, quia non suæ erāt industriæ, sed græ diuinæ & muneris, pluribus explicauit. Sicuti in subsequētib; audies. **signis & prodigijs & virtutibus.** Quid à pdigio differat signū, dictū est supra. Et ne qs forte existimet, vt libētius sua impartirent Corinthij, hæc dicta fuisse, & virtutibus addidit. qbus liquido speciē quandā p̄tulit castigādi. Iisdē virtutibus in mortuos cęcosq̄ & dæmone correptos vsus est Paulus, q̄s oēs maximis affectos bñficijs, charitate prosequēbat. Nec secus ac qui castigati contentiores sunt redditi, qualis Elymas fuit. **Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris ecclesijs:** Ne qs dicat magni sane Paulus est, alio-

Actu. 13

qui haudq̄q̄ tanta hic gessit, quāta in alijs ecclesijs cæteri ap'li factitarūt, ita quidē: **Quid em̄ minus præ cæteris ecclesijs habuistis, hoc est, num minorē estis præ cæteris gratiā assecuti: nisi quod ego ipse non grauavi vos, donatē mibi hāc iniuriam.** Acerrime eos obiurgat, sic inq̄ns: Si eius me rei insimulat, q̄a nulli ex vobis oneri fuerim, sed grati euangeliū p̄dicarim, veniā postulo. Id si qd est criminis, dono date, simul & illorū laudes explicantē his dictis. Si quidē ideo iniuriā sibi inferri à Paulo autumant,

quia nihil ab se dignetur accipere. **Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero grauis vobis.** non enim quaero quae vestra sunt, sed vos. Ne videatur id ipsum saepe proferre, tamquam de cetero sit ab his quod deus accepturus, sic inquit: Neque enim quia nihil accipiam, idcirco neque ad vos proficiscor. quoniam bis ad vos commigrem, & tertio me paro iurum, neque grauabo vos. Non quia vel sitis tribuendo offensus, vel opibus nil valeat, sed quoniam non vestra a vobis depono, hoc est pecunias, & fortunae bona, sed hos, hoc est, animam vestram salutem. **Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filijs.** Quoniam non iniuria obijci hoc loco id posset, neque ergo nobis fas est nostris potiri, & frui rebus, quoniam quidem non tamquam sitis erga nos animo: propterea his occurrit Apostolus, dicens: Parentes debere liberi suis thesauros comparare, precepto ruri & auditorum illos substituens loco, genitoris loco se ducit: & hos in filios habeat, quibus prospicere potius, quam quicquam adimere sit necesse. **Ego autem libentissime impendam, et suscipiam pro vobis, et sum pro animabus vestris.** Ipse (inquit) non solum a vobis nihil accipiam, sed dono sum potius & gratis daturus. Id enim preterdit cum impendam dicit. Verum quod dixerim pecunias me impensurum: quoniam ego ipse impendam, hoc est, si vel caro haec mea sit, pro vestra impendenda salute, nil parcam. licet plus vos diligens minus diligar. Haec & criminantis sunt, & amantis dicta. Dicit enim, Haec quidem eorum gratia fecerim, quos ipse persequor beneuolentia, non qui eque amori non deant meo. Vide quot modis hoc urgeat: Primum quia nihil accipet, quod iure capere poterat: & quia necessarijs rebus careret, gratisque & his euangelium praedicaret, largiret potius, quam acciperet. Nec simpliciter quidem & parce, sed abunde & liberaliter. Quodque permaximum est, seipsum & dedit colatque qui se minus ament. **Sed esto, ego vos non grauavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.** Nunquid per aliquem eorum, quos misisti ad vos, circumueni vos? Quod inquit, tale est: A vobis eadem nihil ad auaritia flagitando

exegi, tãetsi forsitan aliquis suspicet calliditate me quadã
 & astutia potius, nihil à vobis accipe destinasse, sed meos
 ad vos trãsmisisse, q̄ aliqd à vobis efflagitarent. Ea arte,
 vt vel accipiens nihil videar accepisse, q̄d sane est à vero
 penitus alienum. Velim itaq; consideretis, vtrum ita se ha
 beat res, necne. Carpit praterea Corinthios ipos vitupe
 ratq; ranq̄ animo iniquo aliquid collaturos, existiman
 tesq; ab se extorqueri, q̄ e quid in præceptoris alimoniam
 erogassent. **Rogauit Titum, & misi cum illo fratrem.**
Hunquid Titus vos circūuenit? Vel id q̄dem ad
 horum contumeliam infert. Non em̄ misi inquit, sed roga
 ui, arguens merito hunc accepisse, si quid acceperit. Ro
 gatus nanq; ad vos concessit, tãetsi apud vos vstrarum rerum
 immunis p̄manserit. Erat aut̄ Lucas, quẽ dicit Tito in co
 mitẽ transmisisse. **Nonne eodem spiritu ambulauimus?**
 Hoc est, num eadẽ spiritali gratia ipsi incessimus?
 Gratia em̄ appellat abstinentiã ipsam, q̄a ab his q̄ minus
 accipet quidpiã, abstinerit. Quod & si eius sit virtute ef
 fectũ, deo tñ adscribit id gratiã. **Nonne eisdem vesti
 gis?** Neq; vel paululũ inq̄t, à meo hoc instituto decessi.
 Et non solũ ipse id egi, sed mei insup sectatores acerrime
 mea sunt sectati vestigia. Atqui nõ mõ seiþm his legibus
 Paulus castigabat, quin & qui secũ essent instituebat, ne q̄
 vel iustior ilucro inquinarent. **Quis putatis quod ex
 cusemus nos apud vos. Lorã deo in Christo lo
 quimur.** Verit̄ ne assentatoris fungi officio videret, sic
 inq̄t. Neq; q̄ ad gratiã vobis hæc loq̄mur, tãq̄ excusatiõne
 vtẽtes, sed pinde ac deo spectãte, & in Christo loquimur,
 hoc est, p̄ Christum ita enuntiamus. Quo fit, vt ea narre
 mus quæ & facta iã sint, & deo ipsi præcognita: vt nõ me
 apud vos laudem, quod sane & in ipso epistola exordio
 dixerat. **Omnia aut̄ charissimi propter ædificatio
 nẽ vestram.** Neq; enim (inquit) eam hæc ob causam ege
 rim, vel à vobis nil prorsus ea ratione accepi, quia infir
 miores vos sitis & imbecilles (horum nãq; animos offen

disset) sed ædificãdi vos gr̃a & nihil accipi, ne vos obtur-
 barẽ, sed iuuarẽ potius & pdessem. **T**imeo enim ne for-
 te cum venero, non quales volo inueniam vos,
 ⁊ ipse inueniar a vobis qualem non vultis. Vi-
 des Pauli diligentissimã curam, & prouidentia spiritalẽ:
 Delinquentibus alijs, ipse formidine angebat. Nec peccã-
 tes condẽnat, sed q̃si anceps & dubius inq̃r, ne veniẽs vos
 forte dephendam, q̃les nõ velim, hoc est, corruptos & de-
 prauatos, dephendarẽ; itẽ & ipse q̃lem non vultis, id est,
 castigator & p̃cna: ingestor. ne forte contentiones,
 æmulationes, animositates, dissensiones, detra-
 ctiones, susurrationses, inflationes, seditiones,
 sint inter vos. Debuerat priori loco inflatiões ponere,
 sed cauens ne sua videreẽ ex postulare & quærere, quippe
 q̃a in se Corinthij sup birent, prius q̃d cõmune est, disserit.
 Ab æmulatione nãq; & detractionibus, vitia istiusmodi
 cætera oriunt, ab hisq; & contra æmulatio incẽdebat. Su-
 surrationẽ aut, criminationẽ dicit: Inflationes vero, super-
 bos quosdã & tumidos mores, vel cū in naturã vertit ani-
 mi tumor. Cū itaq; in Paulũ insolẽtiores eẽnt Corinthij,
 falsos ap̃os efferebant, & honore, p̃sequebant. **N**e ite-
 rum cum venero, humiliet me deus apud vos.
 Hoc est, satis sint quæ antehac admisisistis. Vereor equidẽ
 ne ad vos cum fuerim, p̃fectus, vobis cogar vti seuerius.
 P̃cenas nanq; quibus illorũ nonnullos esset acrius affectu
 rus, humilitatẽ appellat: tãetsi castigari à Paulo plerique
 gloriæ ducerent. Non eĩm dixit, ne humilis reddar, sed ne
 me humiliet deus, arguens vel dei ob gr̃am id se facturũ,
 cuius imperio pareat sit necesse, vt se erga hos præbeat du-
 riorẽ. Cum vero deus meus (in q̃r) ardentissimũ suũ in
 deũ patefacit amorẽ. ⁊ lugeã multos ex his qui an-
 te peccauerunt, ⁊ non egerunt p̃c̃nitentiam sup
 immũditia ⁊ fornicatione, ⁊ impudicitia quã gel-
 serũt. Aduerte Pauli clementiam & charitatẽ immẽtam.
 Deploreat eĩm & lugeat peccantes. Neq; om̃es dixit, sed mul-

tos. Nec peccatores simplicit̄, sed p̄nitentiã non agētes. Sūt nãq; istiusmodi nō iniuria deplorādi, q̄ sunt in vulnere accepto p̄tinaces. Neq; hos p̄terea patefacit, vt eis facilē tribuat ad p̄nitentiã reditū. Cuius eo cōmeminit, vt hãc statim arripiāt, neve ad eos p̄ficisci cogat, & p̄cnis afficere vel inuitus. Id nãq; cū lugeã inq̄, p̄rædicit, hoc est, mœrore summo afficiar vos castigãdo. Immunditiã vero, p̄ quis scelerum intelliges ḡne, quæ vel singula per se, & priuatim immundos reddit, vel inexplicabilia quæq; facinora quæ in ipso concubitu admittuntur. Neq; vnus aliquis erat, qui fornicando deliquerat, sed multi, & varijs ac detestabilibus impudicitæ modis. Cap. XIII.

Ecce tertio hoc venio ad vos : in ore duorum vel trium testium stabit omne verbū. *Deute. 17. Matth. 28*
 Quẽadmodum deus multa ad supplicium cōminat, sic eius imitator Ap̄tus, multa ante testatur, subditq; : Vt em̄ ex scripto cōstat, in duor̄ triūve testium ore, hoc est, testimonio, om̄e verbū statutū. i. omne q̄d ambiguū est, cōfirmatū iri, sic & in tertio meo aduentu, q̄dcunq; sum cōminatus, stabit, & aduersum vos cōfirmabit, nisi vos p̄niteat cōmissor̄. Pro testibus aut̄ suã posuit frequentē ad eos, p̄fectionē. Prædixi em̄ & prædico, vt p̄sens vobis, & nūc absens his, qui añ peccauerūt, & cæteris om̄ibus. Qm̄ si venero iterum, non parçã. Et p̄dixi (inq̄) & rursus p̄dico. Nã quẽadmodum cū secundo me ad vos cōtulisset, sum hæc p̄sens p̄fatus, ita & in p̄nti p̄ meas has literas, p̄clamans denuntio his, qui præteritis sunt peccatis obstricti, tanq̄ correctiõẽ indigētibus: ceteris vero, p̄inde ac testibus. Qd̄ si postliminio ad vos concessero, non p̄cnis afficiã dixit, sed non equidem parçã, mitiori vsus, & quod patrē deceat, verbo. Si itaque inemendatos dephendã, haudq̄q; vltra, quæ vos manent tormenta distulerim. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Indignabundus sane & ira succesus, eos alloquit, q̄ se vt imbecillū & con-

temptibile aspernarent, perinde ac si dicat: Quam periclitari
iam vultis, vtrum in me Christus inhabitet, & idcirco me
vt infirmum & destitutum a Christo vulgo iactatis, intelligetis
plane, si incorrecti estis adhuc permansuri nec ne. Oñdie
in super spiritalia esse quæ dicat, eoq; & formidanda quæ
cõminetur, vt tãquã Christi sint dicta quæ loquit. Nec p
pterea hos castigabat, tanquã experimentum his allatur,
sed quia insanabilis illi deliquerat. Si itaq; vobis (inquit)
pœnas cogar & tormẽta ingerere, re ipsa qd queritis ex
perimentum, intelligetis. **Qui in vobis nõ infirmatur,**
sed potens est in vobis. Cur in vobis adiecit, cum cõ
stet Christum oibus esse in rebus potentissimum? Quia par
erat hos diuinã in se potentiã experiri. Ait itaq; vel ab his
quæ iã ipsis experimẽtis, pfecto cognoscitis, quia nihil sit
in vobis infirmior Christus, quẽ iã accepistis, sed potens &
validus. Vel quia in hac vita cũ liceat vobis errata corri
gere, suas in vos vires oñdit, vrgetq; in presenti, & vexat,
vt in futurũ venia donet. In infideles vero vim suam oẽm
ẽ effusus cũ iudicatur adueniet. Significat p̄terea quẽ ad
modũ & ipse sit delinquentes supplicijs affecturus, quæ
alioqui non ab se, sed a Christo domino inferentur. **Nã**
is crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtu
te dei. Etsi his dictis perturbent pleriq; existimantes præ
infirmate, hoc est, impotẽtia, Christũ cruci fuisse affixũ,
notificant tamen & corporis esse infirmitatem, & mẽtis.
Et hac quidem multos egrescere, quorũ fides & putris est,
& infirmior, vt alibi Paulus: qui fide infirmant suscipite.
Porro insidiæ, discrimina, & ignominia, infirmitatis hoc
nomine designantur, vt illud: Delector in infirmitatibus
meis, & eiusmodi reliqua. Secundum igitur postremam
hanc infirmitatis significantiam, præ infirmitate domi
nus fuit in crucem sublatus, perpeffus insidias, discrimen,
& ignominia. Hæc nanq; videtur præ imbecillitate infer
ri & impotentia. Vt enim stultitiam Paulus prædicatio
nem appellat, non quod ita se habeat, sed quia id incredu

Rom. 14

Supra. 12.

1 Cor. 1

li opinent & infideles: sic & infirmitatis ob causam dñm
 ait patibulo fuisse suffixum, q̄a & infideles opinarent, nō
 quod vlla illi inesset infirmitas. Viuit autē ex dei virtute,
 hoc est, patris vel sua, Sūt em̄ filio quē & patris cōmunia,
 & patri quē filij. Quo fit, vt vna in sit vtriusq̄ (qui vnū sunt)
 & eadē virtus. Quin potius filius patris est virtus, ergo &
 filius semet suscitauit, vt dixerat: Soluite templum hoc, & *Iohan. 2*
 in triduo suscitabo illud. Hec oīa eo intulit Paulus, vt Co
 rinthios pertinaciæ & insolentiæ admoneret, q̄ se parui
 facerent, perinde ac si persecutionibus & insidijs agitatū,
 existimarētq̄ ex impotētia quadā eum hæc perpeti. Ostē
 dit itaq̄ & dñm nihil noxium fuisse ex eiusmodi infirmita
 te perpeffum. Nam & si nos infirmisumus cum il
 lo, sed viuimus cum eo ex virtute dei in nobis.
 Hoc est, p̄secutionibus premimur & afflictamur. Hæc q̄
 dem infirmitatis vident plerisq̄ indicia. In ip̄o, hoc est, in
 ipsius gratia, & sui noīs prædicatiōe. Sed quemadmodū
 illi nihil insidiæ obfuere, ita & nos inoffensi manebimus.
 Neq̄ id solū, qui & cū eo simul victuri sumus, hoc est, in
 superabiles deprehendemur in vobis: hoc est, ad vestrā
 vtilitatē, p̄inde ac si id eos p̄terrefaciens dicat. Etsi vobis
 videmur ipsi infirmiores, in vobis tamen nos viuimus. i.
 si nihil in melius profeceritis emendati, erimus ad vos ca
 stigandos superstitēs. Vosmetipsos tentate si estis
 infide, ipsi vos probate. At quid de me dixerim, quia
 in me loq̄ Ch̄rus, vtrq̄ & si p̄rās sit mihi & vis afflictandi,
 cruci tñ affixū sectat̄, nihil v̄ra disq̄ro: etsi v̄os ip̄i velit̄ di
 ligēti cura rimari, & v̄ra facta exp̄dere, Ch̄m in vobis
 spectabit̄, si fidē estis p̄fectiorē adepti: Vel si id min⁹, sim
 plicē tñ aliquā erit̄ & tenuē cōsecuti. Credētes nāq̄, tunc
 temporis miracula factitabant. Vel fidem signorum di
 cit, quam magis singuli vendicabant. Fit itaq̄, vt si in vo
 bis discipulis adstruarur Christus inesse, lōgē magis & in
 me p̄ceptore est permansurus. Annon cognoscitis
 vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est.

Nisi forte reprobi estis. Hoc est, ni forte ex signorum
 gratia excidistis, quam olim exceperatis. Arguit autem
 ipsos corruptos esse his vitæ bonis. Nam & si plerique fi-
 dem haberent, edere tamen miranda non poterant: ut po-
 te qui vita essent & moribus deprauati. Inquit igitur, uti
 perspicuum est, nullam habetis vestri cognitionem, neq;
 quod in vobis sit Christus sentitis. Nec manet quidem il-
 le in vobis, qui reprobi vita estis. Nec tamen istorum ape-
 ruit scelera, ne eos inceseret acrius, sed posuit quod dixit,
 ambiguū. **S**pero autem quod cognoscetis, quia
 nos non sumus reprobi. Ingentes vel hinc commina-
 tiones impendent. Quoniam (inquit) experimētum vul-
 tis ex vestris pœnis accipere, spero equidem nec ingenū
 defuturum, quo minus me non reprobum esse apud vos
 patefaciam, nec ex signorum & virtutis gratia decidisse.
 Vel aliter: Non enim ipsi in vita sumus corruptiores, ut à
 nobis defugiat Christus, sed vitæ ob probitatem hic apud
 nos habitat: & qui inter vos contumaces sunt, tormentis
 afficiet. **D**ramus autem deum, ut nihil malifacia-
 tis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos
 quod bonum est faciatis. Attende Pauli in eos chari-
 tatem. Contemprui apud eos erat, & contumelijs incesse-
 batur, tanq̃ nullius esset momenti vir, & nihil virtute, sed
 epistolis niteretur iactabundus & insolens. Nūc vero nō
 solum differt illorum debitas sceleribus pœnas, quin & p̃-
 cibus postulat, ut nihil vnquam delinquant, ne ipse è me-
 ritis inferre pœnas cogatur. Non enim studeo (inquit) ut
 videar probus, ob idq; & alios castigandi assequar facul-
 tatem, sed ut ipsi quæ recta sunt, continenter agatis. **V**triq;
 & si in aliquod fueritis crimen prolapsi, vos eius pœnite-
 at, & ego ut reprobus sim: hoc est, ut videar multis in fir-
 mus & impotens, ut pote qui nullam in vos animaduer-
 tendi occasionem inuenerim. Neq; enim vero reprobus
 futurus erat Apostolus, sed probus & innocens esse com-
 periebat. Nam sic discipulos ad fidem erudiebat, ut à pra-

bis omnino abstinerent facinoribus, hortaret. Sed ideo
 vt reprobis ego sim, dixit, quia istiusmodi esse hūc illi ex-
 istimarent. **Non possumus em̄ aliquid aduersus
 veritatē.** Ne ad gratiā videat hęc loqui, sic inquit: Mēte
 placatori id equidē exequar, non superba & insolenti. nā
 si imparatos vos esse deprehendero, & nil cōmunitos, sed
 obnoxios crimini, etsi haudquaquē nobis satis viriū ad vos
 castigandū suppeteret, vel id aggrediētibus nobis, opē al-
 laturus est deus. Hanc em̄ ille nobis contulit facultatē, vt
 verā feramus sententiā, & veritati nihil aduersantē. Is em̄
 pro veritate sententiā tulerit, qui fontem & noxiū tormē-
 tis affligit. Veritatē vero aduersus ille decernit, qui nil de-
 linquentē afficit pœnis. **Gaudemus enim qm̄ nos
 infirmi sumus, vos aut potētes estis.** Iterato ostē-
 dit se Corinthiis esse animo cōiunctissimū. Inquit enim:
 Nequaquē estimetis, qā vel si nullis suis peccatis obstructi,
 eo me non posse quid valeā virtute ostendere. Ergo id do-
 les, dicit aliquis: Nequaquē, quippe qui maxime læter cum
 infirmior sum. hoc est, inualidus & infirmus existimor.
 quia nihil virium valeam alios castigando præferre. Vos
 vero suis potentiores, hoc est, virtutibus præditi, & quis
 crimine vacui. **Hoc & oramus vestrā consummati-
 onem.** Non mō (inquit) id velim, qn̄ & votis nitor & p̄ci-
 bus, vt innocētes vos ipsi & perfectos exhibeatis, & ita vt
 nullā cuiquē detis vos incusandi occasionem. Consumma-
 tionem aut perfectiōem dicit. Ideo hęc absens scri-
 bo, vt non præsens durius agā secundū potesta-
 tem quā dñs dedit mihi in ædificationē, & non in
 destructionem. Postquē hos plurimū comminando iam
 perculit, excusans inqt, ideo ad vos istiusmodi vel absens
 scribo, quia mallē solis literis hanc meā terminatū iri du-
 ritiē, non re p̄ferri. Nā si nondū edomitos vos ipse & emē
 datos cōperero, acrioribus necesse erit vos pœnis afficiā:
 qñquidem potestatē hęc mihi cōtulit dñs. Quibus ex di-
 ctis ostendit suo noxios interuentu dñm cruciari. Argu-

ens aut se nil concupiscere in eorum tormentum istiusmodi vbi
 licentia, non in destructione, sed in aedificatione adiecit,
 velut dicat: Dominus quidem in primis haudquam vult vel de-
 struere, vel tormētis quēpiā diuexare, sed aedificare, hoc
 est, afficere beneficijs. Alioqui his qui corrigi nequeunt, si
 exitium inferat, aedificationis loco habendum est. De cæ-
 tero fratres gaudete. Ipse (inquit) peregi quod mea
 interfuit: reliquum est, vt & vos conferatis quæ vestra sunt,
 videlicet, vt correcti & emendati, ex recti conscientia vo-
 bis lætitiā comparetis, nequaquam proculdubio desitura, tã-
 etsi iniucunda & tristia vobis differui. **perfecti estote.**
 Hoc est, perfectionē assequimini, cum ea quæ recta sunt senti-
 endo, & dogmata veriora sectando, tum vita & moribus
 vosmet excolendo, quæ vobis desunt supplete. **exhortami-
 ni,** Cū plurimæ essent tentationes & pericula, exhortami-
 ni, inquit, hoc est, & propria & mutua quadam exhortati-
 one ad meliora nitamini. Apprime enim recti conscientia,
 consolari nos solet. **id ipsum sapite, pacem habete.** Vel
 id quidē in priori epistola ab his exegit Apostolus, cū fa-
 ctionibus illi intenderent. Est aut id ipsum sapere, idem de
 fide & dogmatibus ipsis sentire: Habere aut pacem, mutua
 se charitate cōplecti. Vtrunq; itaq; à Corinthijs ipsis de-
 poscit. **et deus pacis et dilectionis erit vobiscum.**
 Non solum cōmonefacientis officio fungit, sed cōprecan-
 tis, tãetsi nihil hoc loco his videat precari, sed prædicere quæ
 deinceps futura sint, videlicet si vos pace vtemini, vobis
 affuturus est deus. Dilectionis aut hic dicit, vel quia charita-
 tis fons sit & origo, vel quia immensam erga nos quandam præ-
 se ferat benevolentiam: vel quia vbiunq; fuerit amoris con-
 iunctio, ibidē & deus adsit necesse est, & charitatis huiusce
 tenere appareat principatū. Pacis autē dicit deus, & quia ex
 eo ortū pax habeat, & quia cælestia & terrena pacauerit,
 tū quia eā dñarionis iure possideat. **Salutate inuicē
 in osculo sancto.** Nō ficto & subdolo, vt Iudas ē Chri-
 stum deosculatus. Idcirco enim osculum exhibemus, vt ma

iozem in modum accendamus beneuolentiã, qñquidem præ cæteris membris, os ipsum deuinciat animos. Quinctiã domũ peregre redeuntes, vt animorũ præferamus cõiunctionẽ, ore exosculamur. Vel alit: Cum em̃ dei nos tẽplum præferimus, os qdem quod huius est tẽpli v estibulum, deosculamur. Per id ipsum p̃terea & Christus ingredit̃, cum sacrosanctum sumimus corpus. **Salutat̃ vos sanctioẽs.** Presentes qdem per osculũ, absentes vero appellatione & scriptis impartita salute, facit coniũctiores. Quin hos etiã ipsum os copulat. Ab ore nanq; & saluatio profluit. **Gratia dñi nostri Jesu Christi, & charitas dei, & cõmunicatio sancti spiritus, sit cũ omnibus vobis, Amen.** Post q̃ vniuersos charitate, osculũ, & salutãdi officio copulauit, cõprecatur & his pro sua cõsuetudine filij gratiã, q̃ nullis nr̃is operibus, sed sua sola benignitate, morte adita, nos saluos effecerit, & patris p̃terea charitate donarit, q̃ nos ille enixe adeo cõplexus ẽ, vt nostri grã traderet vnigenitũ. Nec secus q̃ si à quopiam hmõĩ rogareĩ Ap̃tus, vnde ergo filij grã procedit? Sic ait: Nempe ex patris charitate. At quid ille peregit? certe spiritus sancti communicationem, hoc est, ipsius sp̃s q̃ sumus sanctitatem adepti, participationem, & haustũ. Ob paracleti in nobis aduentum, illius effecti participes, quẽ sp̃m & nos ipsi participando proferimus. Vbinã gentium sunt, qui eo esse sp̃m negant, quia hunc in epistolarũ suarum primordijs nusquã expresserit Paulus? sed ecce iam nunc apertissime sp̃m nominauit, & trinitas tibi ex eo integro numero redditur & explicatur. Per quã velim eadem, vt decreta ipsa seruantes percepta firmiter veritate, degentesq; sine corruptione & labe, vitam nos ipsos turtatum iri, vt in vero simus perfectiores, & vtrinq; recte nobiscum agatur, & perspicuum sit, perfecte in trinitate dei, perfectos nos seruos esse, cui gloria in seculorum secula, Amen.

Tit. 3.

Iohan. 3.

Missa scilicet e Philippis per Titum & Lucam.

Cc ij

ARGVMENTVM EPISTOLAE AD
Galatas.

Galatæ sunt Græci. Hi uerbum ueritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum eius, tentati sunt a falsis apostolis, ut in legem et circumcisionem uerterentur. Hos Apostolus reuocat ad fidem ueritatis, scribens eis ab Epheso.

THEOPHYLACTI IN PAVLI AD
Galatas epistolam, prologus.

Pauli epistola hæc a principio fere ad calcem usq; animi commotione et ira oppleta est. Qui enim se in discipulos, castigacione indigentes, supra quam ratio postulat, indulgentiorem et mitem præstiterit, haud sane præceptoris boni officium explet. Nam et dominus Petrum cum beatum pronuntiasset, mox et obiurgat, et discipulos stultitiæ arguit. Ad alios item Paulus scribens, seueritatem seferatur, uti et in Corinthios egit, et nunc in Galatas præcipua utitur austeritate. Causa autem cur ad hos scriberet, huiusmodi fuit: Cum ex Iudeis qui credidissent, quia adhuc a patris institutis penderent, et instrere alios euperet, persuadebant Galatis circumcidendos esse credentes, obseruariq; et sabbata et neomenias oportere asserentes: nec qui apud Petrum essent apostolos, hæc prohibere. Et sane nil hi prohibebant, non quod ita faciendum decerneret, sed ut illorum condescenderent in firmitati, qui nuper et fidem exceperant, et quibus ipsi euangelium prædicarant. Paulo autem qui gentes prædicandæ ad fidem formaret, nequaquam erat necesse ut huiusmodi indulgentia uteretur, sed hanc ut opportunum erat, de se præstabat. Nam et Timotheum circumcidit, et ipse pro lege purgatus est. Seductores tamen illi cum causas nullas proferrent, cur Petrus et qui cum eo essent id agerent, imperfectioribus circumcicionem permitteret, et alias tolleret, uarietq; item et inconstanter alia atq; alia prædicaret, nec ullam esse illi fidem præstandam, qui nec Christum uiderit, nec Christi fuerit, sed apostolorum discipulus: Esse autem omnino admittendos, qui apud Petrum diuersarentur et propriis oculis Christum spectassent. His itaq; commotus apostolus componit epistolam. Et primum quidem ad ea ingenii uires intendit, quibus illi suam conscientiam offendebant, asserentes alios quidem Christi esse, se uero apostolorum discipulum. Unde hinc in modum orditur:

Matt. 16.

Luce. 24.

Actu. 16.

Actu. 21.

Paulus apostolus, nō ab hominibus, neque per hominem. Confutat initio statim, sese non hominem esse discipulū, qđ illi obijcerent: neq; em̄ ab hominibus, sed sup̄ne est & cęlitus euocatus: neq; per hominem, sed per Christū. Quē et si homo quidē baptismi aq; abluerit, nō tñ prior ad fidem vocauit, sed ē caelo Christus exciuit. Queret aliquis, cur nō Paulus dixit, vocatus apostolus, sed apostolus dūtaxat? Quoniā erat apud oēs iā sermo vulgatiō, fuisse hūc per homines in apostolū confirmatū. Id itaq; nequaq; se ita habere, contradicendo Paulus oblectat & negat. sed per Iesum Christū, ⁊ patrem, qui suscitauit eū a mortuis. De signant haud dubie apostolorū Acta, per spm̄ sanctū Paulum ipsum segregatum ad apostolatus munus fuisse. Vnde & liquido patet, eandē esse filij, spūs, & patris potestatem. Nota autē & per patrem adiecisse, & prius filiū posuisse, hæreticorū ob causam, qui h̄mōi superuacanea, vel diligentia cura disquirunt. Oportune p̄terea & mortis meminit, & resurrectionis, vt his persuadeat, non esse amplius veteri lege intendendū: vt p̄tore q̄ nil inducat qđ eis sit profuturū, sed Christo vacandū, qui eorū salutis gratia & obiecit mortem, & postmodū resurrexerit: moneatq; ab eo, qđ tā maxime sit de se bñmeritus, aliqñ desciscere, summę eē ingratitude argumentum. Eo autem dixit, patrem filium suscitasse, vt infirmiores & labantes confirmet. Et qđ patri non oīa accensentur quę filius egerit, neq; em̄ impotens erat seipsum à mortuis excitare, qui mortuos reducere ad vitam, vel ex sola p̄sētia & corporis vmbra, in se credētib; p̄buerit facultatem. ⁊ qui mecū sunt oēs fratres. Cum hūc aduersarij carperent, quia velut solus & consulto nemine huiusmodi p̄dicaret, ostendit alios se plerosq; habere, qui suę sint mentis participes. eccle-

Actu. 9.

Actu. 13.

Actu. 5.

suis Galatiæ. Attende q̄ acriter Paulus & aīo erat com-
 motus, et vrgeret dolore. Non em̄ (vt in alijs cōsueuit epi-
 stolis) dilectis p̄fatus est, & sanctificatis: neq; dei ecclesijs,
 sed Galatiæ simpliciter dixit. Et iure quidē. Nā cum factio-
 nibus essent & dissidijs illi intēriores, idcirco & his plures
 adscribit ecclesias. i. plures diuersosq; & dissidentes cōuen-
 tus. Simul etiā vt occasiōe obiecta, qua hos oportebat in
 stabilitatis pudere & inconstantia, ecclesiarū hoc noīe, in
 vnū cogat redire dispersos. Non em̄ hi possunt, q̄s constat
 inter se plurimū dissidere, ecclesiæ appellatiōe merito nū-
 cupari, q̄ concordia & conuentionem designat. **Gratia**
vobis ⁊ pac. Cum ex prisca legis attentione in discrimē
 venissent ex gratia dilabendi, hanc illis precat, opatq;. Et
 qm̄ inuenos se deo & hostes reddiderant, quia legem quā
 ille iam abrogarat, adhuc sectarentur, & affirmarēt, ad pa-
 cem eos reduxit. **ā deo patre.** Haud dubie in genitorē
 nobis effectus est deus. Verū qua ex re? num ex lege, cui
 vos inhiatis: an à Christi baptismo? Cur igitur aduersi, be-
 neficia afferentē contemnitis: ⁊ **domino nostro Jesu**
Christo. Nomen vtrunq; beneficentiam præfert. Iesus
 namq; saluator dicitur, qm̄ à peccatis exemerit populum,
 & saluum effecerit. Christus vero vnctus interpretat, vt q
 spiritus sit vnctiōe oblitus, & nostri ob gratiam, cogno-
 menq; nobis suo ex nomine reliquit, & mortalē hanc san-
 ctificauit naturam. **qui dedit seipsum pro peccatis**
nostris. Ecce vt seipsum tradidit filius, non in serui mo-
 rem quicq; hic gessit. Cum igitur audis à patre fuisse hunc
 ipsum oblatum, & beneplacitum id patri, & sic voluisse il-
 lum intellige. Se autem dedit, vt nos peccatorum solueret
 vinculis, à quibus lex ipsa non poterat liberare. Cum igit
 (inquit) destituto liberatore, legi intenditis, quæ nihil po-
 test vtilitatis afferre. **vt eriperet nos de præsentise-**
culo nequā. His dictis profiliunt Manichæi, dicentes:
 Ecce nunc Paulus præsens hoc seculum, vel vitam hāc no-
 stram, nequitie arguit, quod tñ longe est secus. Non enim

Matt. 1.

Roma. 8.

aliquid inest diebus hisce suapte natura malignitatis. Nā quid potest vel solari illi decursui, vel dierum his interualis inesse nequitia: Quinetiam neq; vita hæc nostra & aera quam spiramus, aliquid in se cōtinet prauitatis, in q̄ & dei habemus cognitionem, & de futuris philosophamur. Sed nequam seculum prauas ipsas actiones appellat, & corruptos animi appetitus. quemadmodū vsurpare istiusmodi dictum solemus: Malum nactus sum diem, non tempus ipsum, sed discrimen & quæ obtigere aduersa, cul pātes. Neq; enim vt nobis exitio esset, vel ex præsentī hac tolleret vita, mortē oppetijt Christus, sed vt à prauis nos eruat in reliquum facinoribus. Nam & illud quod dixerat supra, pro nostris seipsum obtulit ille delictis, ita interpretantur, hoc est, moriens ab his quæ olim commissimus liberauit. Ait igitur, vel tutiores nos fecit, vt eximat ab im probis vitæ huius operibus. Lex vero neq; præterita aboleuit delicta, neq; aliquid habet ad futura potentie. secundum voluntatē dei & patris nostri. Cum illi existimarent lege obmissa, nequaquā se deo obtemperaturos, eorum mox corrigit præsumptā suspicionem, demonstrans deo libitū esse, vt per filiū liberemur. Vides quemadmodum non ex patris iussu, sed voluntate dixerit dei, hoc est, q; deo sit beneplacitū. Cū autē & patrem nostrum deū appellat, rursum bñficia in nos conferentis cōmeminit Christi, qui patrē suum & nostrū effecerit. Cur ergo ab eo deficitis, q; sese erga nos tantopere liberalē exhibeat: cui est gloria in secula seculoz, Amen. Cū Amen nullibi in exordijs antea posuisset Apłus, hoc loco adiecit, indicās orationē consummatā esse iam sibi, & satis ad Galatarum incusationē esse iā dictū. Cōmemoratis q; ppe iexplicabilibus dei muneribus, quibus hi ingritudinis cōdemnant, q; Chrm destituisent de se benemeritū, deincepsq; & diuinā munificentia admiratus, quam verbis extollere nō poterat, ampliori in dei laudē orōne concludit. **Diros** quod fictā cito transferamini ab eo qui vos vo-

cauit in gratiã Christi. Ostendit magnam quandã de Galatis opinionem se presumpſisse. Miror em̄ inqt, q̄ r̄m̄ insumpſistis in fide laborẽ, fuisse tam celerrime immutatos. Duob⁹ sane modis sunt hi incusandi, & quia diuertirint alio, & q̄a ocysſima adeo fuerit illorũ defectio, vt ad fallendum nulla indigeant temporis dilatione seductores. Quod certe horum arguit leuitatem, qui illorum deceptionibus paruissent. Neq; em̄ transpositi estis dixit, sed transferamini, hoc est, nõdum crediderim, neq; existimo istiusmodi hoim fallẽdi artes finem fuisse iam cõsecutas, & circumuenire iã desuuisse. Vide quã prudentẽ hæc tractet Apostolus. Nã cũ crederẽt illi legi inhærendo se posse & patri gratificari, asserit quemadmodũ à patre desciscant qui legi vacent. Ab eo nãq; qui vos inquit, vocauit, tã cito vos transferamini, hoc est, à patre in gr̄a Christi, vt à Christo videlicet iustificemur, & eius ex gratia nõ nostris operibus. Filius quippe delictorũ veniã in gratia præbet, pater vero ad eã nos euocat. in aliud euangeliũ quod nõ est aliud, nisi sint aliqui, qui vos conturbãt ⁊ volũt conuertere euãgeliũ Christi. Cum suas deceptiunculas seductores illi euangelium esse adstruerent, euãgelico nomini insistit Apostolus, aitq; aliud nullum euãgelium esse id, præter qđ vos accepistis. Vnũ est em̄ qđ reẽtã cõtinet fidem, quod nos prædicauimus: nisi forte aiorum vestrorum obtutus perturbent, rogantq; quasi quibusdam præstigijs, alia vos pro alijs conspici, adnitentes à proprio sensu ad falsa diuertere. Tamen si non oĩa q̄ euangelio continentur, illi præuertent, sed de sabbato dup-taxat & circumcisiõẽ vetus illud mandatũ desitũ iam diu, reducerent. Ostendit itaq; Paulus, vel si paululũ fuerit euãgelium immutatum, totum corrũpi. Quẽadmodum dici de regio nummo potest, qui vel leuiter circumcissus, totus adulteratur. Atqui pleriq; id factum parui existimant, dicuntq; non magni esse momenti, vel id ipsum asserere, qđ illi induxerint: Ipse vero acerrime duxerim horum esse

opinionem obstandū. Arripient nāq; id dictū Marcionistæ,
dicentē; nequaquā esse quatuor illa ab euāgelistis conscripta
euāgelij volumina admittēda, p̄inde ac si qui confundē-
do nonnulla, demendoq; ea composuere, sed vnū & solū
susciipiendum, q̄d Paulus hoc loco euāgelium dicit. At
quid illud? Et nos itē quatuor illa, p̄ eorū cōueniētia vnū
eē assueueram⁹. Neq; eīm hoc loco de voluminū numero,
sed de varietate ac differētia differit Paulus. Quia dissen-
tium (inqt) in se, & seductoribus euāgelia p̄dicantibus.
Sic itaq; deprehenditur quidem, & plane conuincit manife-
stissima Marcionis hæretici deliratio. **Sed licet nos,
aut angelus de cælo euāgelizet vobis, præter
quod euāgelizauimus vobis, anathema sit.**
Ne quis forte obijciat inanis gloriæ cupiditate Ap̄tum sua
dogmata extulisse, & seip̄m cum cæteris, si id ageret, dete-
stāt. Et qm̄ hi ad eos confugiebant, q̄ dignitate p̄cellerēt,
& vitā cum Petro & Iacobo duxerāt, eosdēq; cæteris lon-
ge p̄ferrent, p̄pterea angelorū nunc meminit, & de cælo
adiecit. Cūq; & sacerdotes angeli vocarent, sup̄nas po-
testates expressit. Neq; eīm si cōtraria solum p̄dicauerint, Mala. 2
intulit, sed si euāgelizauerint, id præter q̄d ipsi euāgeliza-
uimus, hoc est, si plusculum q̄d piā ipsi adiecerint, execra-
tioni subdant. Cū itaq; vel angelos detestāt, si modo aliū
p̄dicarēt, quibus aliā vult, vel hoc ipso obstringi anathe-
mate dignitatē. Se vero cū execrat, nec familiaritate con-
iunctis vel amicis parcit. Nec mihi obieceris (inqt) meos
ap̄pos, alia atq; alia p̄dicare: quoniam quidem nec meip̄m exe-
merim, si aliquid id præter q̄ p̄dicatum est, addidissem.
Hæc autē non vt ap̄pos ip̄os cōdemnet adiunxit, sed vt eo-
rum q̄ hisce erroribus tenerent, ora obstrueret, ostēderetq;
nullā esse dignitatis rationē habendā, vbi de dogmatibus
ipsis & fide agat. **Sicut prædicauimus, & nūc iterū di-
co, si quis vobis euāgelizauit, præter id quod ac-
cepistis, anathema sit.** Ne forsan existiment illi, vel p̄
ira hæc Paulū, vel gloriæ gr̄a vendicandæ dixisse, iterato

eadem illa exponit, indicās nō temere & incerto iudicio, sed vera animi sententia, firmiter hæc apud se decreuisse. **M**odo em̄ hominibus suadeo, an deo, an quæro hominibus placere? Futurꝫ est, vt obiecta, q̄ tum fuerat infimulatus, excuset. Ne itaq; illi, p̄inde acsi in iudiciū cū cū præceptore contendat, efferant, sic inq̄t: Neq̄q̄ existimetis me vobis vel r̄nsurum, vel id eniti & quærere, vt psuasos vos reddā. qn̄ potius meus oīs ad deū intēditur fmo, q̄ circa neq̄q̄ id scripserim, quasi per vos cupiā mihi laudē parare, vel vt discipulos cōpararem, sed ideo id scripsi, q̄a deo sum rōnem de decretis ipsis & euāgelio reddi turus, eoq; nec velim hoībus gratificari. Vel alit: Cū eum carperēt multi, tanq̄ alia, p̄ alijs p̄dicaret, accōmodaretq; se hoīm volūtati, sic ait: Nunq̄d hoībus psuadere studeo & illis placere, an deo morem gerere? Si em̄ vellem placere mortalibus, facerem, pr̄sus quæ ipsi obiicitis. **S**i adhuc hominibus placere, Christi seruus nō em̄. Confirmat quemadmodū ad hominū gratiā nil facere se studeat. Dicit aliquis, Qui em̄ fieri poterit, qn̄ hic blandiendo, non hominū aucupet b̄nuolentiam, vel diuersa aliis item aq̄talijs p̄dicet? Si hm̄ōi (inquit) rebus incumberē, nunq̄ ipse à Iudaicis descuiissem: vel Christo deniq; adhefissim: neq; necessitudine mihi & beneuolentia coniunctos, vel t̄m gloriæ contēpsissem, vel p̄secutionibus malui issem & piculis obiectari, & ignominijs. **N**otum enim vobis facio fratres euangelium, quod euāgelizatum est a me, quia nō est secundum hominem. Oñsurus quemadmodū haud dubie legē deseruissent, an teactæ meminit vitæ & immutationis tā repentinae, indicans, neq̄q̄ potuisse se tā subito immutari, ni diuinitꝫ certius aliqd cōperisset. Idcirco inq̄t: Non em̄ ē sc̄dm hoīm euāgelium meum, hoc est, nō hominem habui instructorem, sed Christi ip̄ius sum factus discipulus. **N**eque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Id nāq; aduersarij obie-

Et abant, nequaquam Paulū vt ceteros ap̄pos Christū pprijs
 auribus audisse docentē, sed accepisse ab hominibus cun-
 cta. Inqt igit, Ille idē & mihi euāgelium reuelauit, qui Petri
 cōubernales instruxit & socios. **Audistis em̄ conuer-**
sationem meam aliquā in Iudaismo. Vñ liquet, si q̄-
 ras, euāgelium per reuelationem me accepisse? Nmis̄ ex
 pristina meæ vitæ consuetudine. Nā q̄ pacto, qui tā acer-
 rimus fuerā ecclesiæ persecutor, repente adeo animū im-
 mutassem, nisi mihi diuina maiestas retexisset arcana, &
 furentē ad se traxisset? Quod autē tā acriter dei sim ecclesiā
 insectatus, vel ex eo perspicuū est, q̄a & ad vos de me fa-
 ma peruenit, q̄ tanto interuallo à Iudæa distatis. **quoniā**
supra modum persecutus sum ecclesiā dei, & ex-
pugnabam illam. Aduerte vt singula magis amplifi-
 cet. Neq; em̄ solū persequebar dixit, sed supra modū vni-
 uersam sum ecclesiā persecutus. Neq; eo contentus, sed ex
 pugnabā, hoc ē, euertere cupiebā & tollere. Id em̄ erat per-
 sequētis negotiū. & proficiebam in Iudaismo supra
 multos cōætaneos meos in gn̄e meo, abundāti-
 us æmulator existēs paternarū mearū traditionū.
 Præ ceteris, inqt, q̄ mea erāt grate, ardoris plurimū p̄ me
 ferebā, pficiebāq; bello, q̄d aduersus ecclesiā dei suscepe-
 rā, & à Iudæis mihi maximi honoris deferebant. Nec mi-
 rū, vt quē ardentissimū viderāt paternarū traditionū & le-
 gis æmulatorē. Neq; em̄ existimes Paulū iræ vel odij, vel
 inanis glorię gratia fuisse ecclesiā persecutum, sed dei zelo
 & legis. Ignarus tamē, quam deo ipsi ingrātū facinus esset
 aggressus. Ait igitur, Qui enim fieri potest, vt qui talē me
 in Iudaismo præstitierim, nunc cognita veritate, ob huma-
 nę glorię cupiditatem alia atq; alia prædicem, nō ea que
 veritas ipsa deposcit, & Christus ipse me docuit? **Cum**
autem placuit ei, qui me segregauit de utero ma-
tris meæ. Quæret aliquis, Si ex matris utero in euange-
 lium segregatus est Paulus prædicādum, & à deo electus,
 cur mysterij dispensatione tam diu est in Iudaismo reli-

Actu. 9

ctus: Id scilicet, vt tam repens, illius immutatio & multis
 faceret fidē, & traheret ad Ch̄m multos. Segregauit autē
 hunc non sorte deus, sed præscientia, vt quē dignū euāge
 lij præconē longe añ vidisset. ⁊ vocauit per gratiam
 suam. Vocauit hunc deus sua virtute & grā. Vas namq̄
 electionis mihi (inquit) futurus est iste. Is vero prohmōi
 grā munere à deo suscepto, humilior redditus, vocatū se
 dicit. nō q̄ id fuerit ipse, p̄meritus, sed q̄a ita sit diuinæ cle
 mentia placitū. vt reuelaret filium suum in me. Nō
 em̄ mihi dixit, sed in me reuelaret, arguens nō verbis solū
 se hunc didicisse, sed corde interioris hoīs scientia circun
 fuso, & Ch̄o in eo loquente, multo spū fuisse imbutum.
 vt euangelizare illum in gentibus. Reuelauit mi
 hi & filiū, vt non mō eū his oculis cernerē, sed ad alios etiā
 illius nomē pferrem. Nec solū q̄a in eum crediderim, dei
 effectum est grā, sed vt ab eodē etiā cōfirmarer: Cur er
 go me dicitis ab hoīb̄us fuisse instructū? Nec simplicit̄ vt
 euangelizare hic dixit, sed in gentibus, p̄inde acsi inq̄at:
 Si em̄ ad gentes erat illius nomē p̄ me deferendū, q̄ pacto
 & gentibus circuncisionē p̄dicauerim? continuo non
 acquieui carni ⁊ sanguini. Hoc ē, neq̄q̄ me ad aposto
 los colloquēdi grā contuli. Hos nāq̄ carnē vocat & san
 guinē, à natura eos denominans. Vel simplicit̄ de vniuer
 so hoīm gñe loquit, p̄inde acsi dicat, à nemine ipse morta
 liū quicq̄ p̄didici. Vel forte de necessarijs & sanguine sibi
 coniunctis nunc dicit, q̄a nulla illorū habita rōne, p̄tinus
 se ad Ch̄i nomen vulgandum cōtulerit. neq̄ veni Je
 rosolymam ad intercessores meos apostolos.
 Cur Paulus his vtiē verbis, num a deo erat cæcitate osu
 sus, vt satis se tantæ reifacturæ virtute, p̄pria existimaret?
 Nec crederet vllō se indigere ad eā rē cōsultore? Cur em̄
 dicentem illum non intellexit? Ne sapiēs sis apud teip̄m?
 & heu qui sibi ip̄s sapientes vident: q̄d tñ procul à Paulo
 absuit, qui hæc dicere cogebat. Nō quo se magnificaret,
 sed vt detractores frenaret, qui passim iactarent præ se

Prouer. 3
 Isaie. 5

reliquos non esse sectandos ap' os: q' vel ipsum dignitate præcederent. erat q'ppe nil æquum, vt qui deum habu erat instructorē, humanę demum doctrinę studeret. Nō igit' arroganti hoc loquit', sed vt prædicationis parefaciat dignitatē. Concessit tñ & Ierosolymā longe post, non discendi grā, sed alijs psuadendi. Deinde haudquā statim reuertit, in ipsis videlicet fidei susceptæ primordijs, sed longo post tpe repetijt Ierosolymam, & tunc quidem psuadendæ fidei gratia. **sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum.** Incultiora sane hæc loca & pene agrestia peragrabat. Nam si fuisset apud apostolos commoratus, poterat forsitan eius prædicatio interpellari, ne celeriter adeo euangelium vulgaretur: & ideo ad rudiores gentes & loca minus exulta, se conferebat. Attende Pauli humilitatem, qui ciuitatibus & locis enumeratis, in quibus euāgelium prædicasset, nequā expresserit, quor' hoīm millia ad fidem traduxit. Qui vel Damasci Iudæos adeo confundebar, vt vel à præside ciuitatis perpeffus insidias sit. Fit ergo vt haudquaquā iactantiæ & laudis gratia dicat, quæ videtur de se ingētia prædicare, sed ne illius prædicatio offendantur, si fides prædicanti sibi detraheret: qñ quidem vilem eum & parui momenti dicerent detractores & discipulorum discipulum. Deinde post annos tres **veni Ierosolymam videre Petrum.** Vel hoc quidem præfert humilitatem, si quidem qui tantas res gesserat, ad Petrum se contulit. Non vtilitatis cuiuspiam gratia, sed visendi: vt eum qui esset ætate prouectior, veneraret & magnificeret. Et quæ admodum ipsi viros sanctitate ornatos visum procedimus, tamen ipsi id agimus, vt aliquid virtute proficiamus, ita & Paulus honoris duntaxat gratia vt Petrum spectaret, accessit. **& mansi apud eum diebus quindecim.** Quod Petrum hic viseret, delatum præcedit honorem. Quod secum manserit, charitatis & summæ amicitia argumentum. Nō enim ab eo edoctus sum aliquid dicit, sed apud eū dies quindecim mansi, hoc

Infra. 2

Actu. 9

est cū eo. alium autē apostolorū vidi neminem, nisi Iacobum fratrem dñi. Petrum spectandi cupiditate Ierosolymā iuit, adeo illū venerabat & coluit. Vidit præterea & Iacobum, quē honoris causa dñi fratrem appellat, tãetsi erat necessitudine dño iunctus, p̄p̄inquitare ac vulgata q̄dam hominum opinione. Cleophas nãq; & Ioseph germani fuere. Cleophas nullis relictis liberis, vita excessit. Huic semen excitauit Ioseph, suscepitq; filios Iacobum & reliq̄s fratres, & Mariã quã Cleophas esse, & Marię Chri genitricis sororē, euãgeliū asserit. In hac itaq; beatissima virgine tutãda patris curã exhibuit Ioseph, nō vri affectū seruauit. Quæ autem scribo vobis, ecce coram deo, qz non mentior. Tanq̄ esset p̄cnas in iudicio subiturus, ita verbis & oratione cōtendit, vt fide nō indignus appareat, & veridicus dephendat. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesijs Iudææ quæ erāt in Christo. Tantum autem auditum habebant, quoniã qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem. Cū per causam Petrū visendi Iudæã adisset, ex ea rursus abscessit. Tum q̄a esset gētib; ad prædicandum iã destinatus, tum q̄a minus æq; animo ferret, fundamentis maximas moles imponere, quæ alij haud firma iecissent, & ideo inquit, erã equidē Christianis qui in Iudæa tunc versarent incognitus facie. Qui ergo fieri poterat, vt circumcisionē his prædicarē, q̄bus nō essem ex facie notior? Ob id nãq; Pauli facta hi detrectabāt, quia in Iudæa de circumcisiōe iã prædicasset. Vñ hoc infert, duntaxat auditu perceperāt, quia ad Christum essem cōuersus, & hūc ipm̄ mox p̄dicarem. & in me glorificabāt deū. Vel humilitatē his prætulit dictis, q̄a nihil de se ad iactantiã dixerit, sed mirabant (inquit) meã cōuersionem & obstupebāt. Quo fit vt eã rē oēm deo adscribat. Inquit em̄, deum glorificabant, & efferebant laudibus, qui rem tantam esset in me operatus. Cap. .II.

DEindepōst annos quatuordecim iter ascē
 di Ierosolymam cum Barnaba, assumpto
 Tito. Ascendi autem secundum reuelatio-
 nem. Prioris ascensus occasione Petrus exhibuit, quē vi-
 sere cupiebat: secundi reuelatio ipsa. Titum vero & Bar-
 nabā prædicationis suæ secū vna testes traduxit, eo quod
 hæc res grata sit ap̄lis visa. **7 contuli cū illis enangeli-
 um quod prædico in gentibus.** Hoc est, qđ absq; cir-
 cuncisionis mētionē p̄ me p̄dicatur. Queret aliqs, Quam
 obrē euangelium hoc tā longo post tēporis interuallo cū
 ap̄lis contulit, qđ erat initio statim cum his conferēdum,
 & intelligēdum, vtrum recte an minime iter acceleraret?
 Esset vtiq; insipiētē accēsendum, vt ei q̄ festinus adeo cur-
 reret, & regiōes tā multas iā peragrasset, si longe post p̄-
 discēdum fuisset, vtrum cucurrisset inuanum nec ne: At
 si ob id Ierosolymam repetebat, vt certior de, pp̄rio cursu
 efficeret, visum esset id plane absurdus. Sed cum multos
 videret iri offensum, animaduertentes Petrum circuncisi-
 onem admittere, & se phibere, eoq; & legem præuarica-
 tum existimātes, ex sp̄s reuelatione iterato Ierosolymā
 petijt, sp̄i eodem vt eō pergeret suggerente, vt hi qui fue-
 rant hac dissensione offēsi, persuasum haberent, nihil à
 Petri prædicatione differre, qđ ipse iā prædicasset: crede-
 rentq; qui circuncisiōem etiā permisissent, dispensatione
 qđdam permittere: qñ quidem & circuncisis euangeliū p̄g-
 dicarent. Cur ergo id factum absurdum debet & iniquū
 videri, præsertim cum sp̄s ip̄e, alios tunc dirigendi gratia
 Paulum instigare, vt iter Ierosolymam versus remeire
 tur. **Seorsum autem his qui videbātur aliquid** Actu. 15
esse. Quoniam erant, vt diximus, ea re permulti offēsi,
 seorsum qui cum Petro essent, alloquit Paulus, ne factio
 aliqua oriret, & acrior longe quā erat accepta, excitaret
 discordia. Erant nāq; fere innumeri qui ægre ferrent, cir-
 cuncisionem Ap̄pum inanem iam & superuacaneā reddi
 disse. Quocirca, si publice p̄dicantem hūc audissent, & eā

tollētem, nimirum tumultuatum forsitan p̄ auditores de
 niq; foret, & omnia obturbata. Propterea igit̄ seorsum
 concionatur, Titum habēs in testē & Barnabam, q̄ apud
 oēs possent bona venia confirmare, cæteris apostolis vi-
 sum, haudquaquam aliud prædicandum q̄ ipse iam præ-
 dicasset. Qui vident̄ aliquid esse, cum inquit, nequaq̄ his
 Apostolus imminuit dignitatem, sed eos potius vt sua, sic
 & aliorum sentētia comprober, quēadmodum & de se-
 ipso iam dixerat: Qm̄ videor & ipse spiritum dei habere.
 Neq; enim id dixit, vt spiritum sese habere negaret, sed vt
 communem induceret opinionem id affirmārium. Qui
 videbant̄ autē aliquid esse, hoc est, qui magni sunt & præ-
 clari, ne forte in vacuum currem, aut cucurrissem.
 Hoc est, vt eos commonefaciam quos ipse percu-
 lerim, nil prorsus inanē meum esse decursum; non vt ego
 ab his aliquid discam, quippe cui a patre, & filius sit reue-
 latus, & filij euangelium. **Sed neque Titus qui me
 cum erat, cum esset gentilis, compulsus est cir-
 cuncidi.** Cum Titus (inquit) esset in circuncisus, haudq̄-
 quā circuncidi compulsus est, quod sane maximo est ar-
 gumēto, neq; apostolos ipsos, nisi dispēsatiōe quadam
 & arte, ne circuncisos fideles offenderēt, circuncisionem
 hanc permisisse, neve Pauli prædicationem detrectandi
 haberēt occasionem, cuius discipulus esset in circuncisus.
 sed propter subintroductos falsos fratres, qui
 subintroierunt explorare libertatem nostram,
 quam habemus in Christo Jesu, vt nos in serui-
 tutē redigerent. Perinde ac si dicat, Non enim pro in-
 ductitijs fratribus circuncidi compulsus est Titus, hoc est
 vel si præsentēs essent mihi qui aduersant̄, haudquaquam
 illorū respectu, veri ap̄li Titum vt circuncideret̄ compell-
 lerent. Verū q̄ pacto falsos hos fratres, q̄a circūcisionem
 induxerint nuncupat, qm̄ quidem vel hāc ipsam ap̄li exce-
 pissent. Quia cū ap̄li credentib⁹, longe antequā ad fidem
 venissent circūcisus, vt ad eorū solamen aliqd̄ indulgerēt,

1. Cor. 7

circuncisionē huiusmodi admittebant: vt pote q̄ apud Iudeos & concionarent, & euangeliū prædicarent, qui circuncisi iā erant, & lege in primis circuncisionē sanxissent, ranq̄ legē ipsam tutantes. quo circa falsorū his fratrum indidit nomen. Quinetiā cū subintrogressi sunt inquit, latētes illorū prætendit insidias, eoq̄ & libertatem hos nostrā explorasse affirmat. Vnde & hostes hos eē designat. Exploratores nanq; dimissi, nihil ob aliud clandestino ingressu subeunt castra, nisi vt hostium perspectis conditionibus, delere illos & subigere queant facilius. Quod sane & hi factabant. Nā quales essent circuncisi perscrutabant, qui in Christo haberent libertatem, hoc est, qui nequaquā legi subiecti essent, vt eos deprehendant, cogantq; circuncidi, & nos iterato legis seruitute obstringāt, qua Christus exemit. Inde igitur liquet, apostolos eo promississe q̄ legis essent, vt pedetentim à legis subtraherentur seruitute: hi vero contra, vt seruitutem huiusmodi stabilirent, machinabantur. quibus neq; ad horā cessimus subiectioni, vt veritas euāgelij permaneat apud vos. Nec verbo dixit, sed subiectioni: quippe qui id non instruendi nos gratia facerent, sed vt subactos redderent & seruituti obnoxios. Vnde & apostolis quidem non cessimus inquit, his vero qui circuncisionem inducunt, nequaquā, vt firmiora permaneant & indubitata, quæ vobis ipsi iā prædicauimus. Cuiusmodi illa fuerint si quæras, hæc equidē dixerim: Et quia vetera trāsire, & lex ipsa inanis fit & vacua reddita, & demum quia circuncisos nil vltra Christus admittat, nec iuuet. Illis itaq; obsistendo docuimus vera esse, quæ vobis de legis vacatione prædicimus. Nolite ergo à veritate cuiusmodi per me prædicata procul abesse.

Ab ijs autē qui videbātur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest: deus cū personā hominis non accipit. Quā nec immerito posset hoc loco quisquā hunc in modum occurrere, Cur ergo, si res ita se habet, vt inquis, circuncisionem apostoli iniuxe-

2. Cor. 5.

2. Cor. 3.

Galat. 5.

re? Soluit itaq; obiectionem hanc Paulus, tametsi nō certā rei huiusce causam exprimat, quēadmodū videlicet dispensationis cuiusdā gratia, vt dictū est, circumcisionē pmississent apostoli, ne forte qui ex Iudæis crediderant, hac ipsa de causa ab apostolis ipsis desciscerent, vt qui eorū soluerent legem, cum interea his inhærerent, quia legē viderent tutari. Hanc itaq; rationē (vt dixi) occultat Apostolus. Vrget autē hoc loco valde apostolos, inquiens: Nihil mea interest, hoc est, nulla de his mihi est cura q̄ aliquid eē vident, ap̄tis scilicet q̄ præstantiores sint, siue circumcisionē hanc prædicent, siue minime. Ipsi namq; hac de re deo sunt rationem aliquā reddituri. Neq; eīm illorū personam, quia & dignitate præsent, & aliorū sint principes, verebitur deus: quippe q̄ nullius personā accipiat. Aduerte autē, quemadmodum haudquaquē q̄les aliqui sunt dixerit, sed q̄les fuere, vt ostendat intermisisse illos pristinā suam consuetudinem, cum vbiq; clarescat Christi præconiū. hoc autem intulit Paulus, non vt sanctos contēnat, sed vt auditoribus ipsis aliqd conferat vtilitatis. **V**bi enim qui videbātur eē aliquid, nihil contulerunt. Illi (inq;̄) qualescūq; fuere, deo sunt curæ: id vero exploratū habeo & cōpertum, istiusmodi. i. apostolos, nil mihi aduersatos fuisse: neq; his q̄ iā prædicauerim, vel addidisse aliquid, vel subtraxisse. sed contra, cū vidissent quod creditum est mihi euangeliū præputij, sicut & Petro circumcisionis: Qui eīm operatus est Petro in apostolatu tū circumcisionis, operatus est & mihi inter gētes: & cū cognouissent gratiā quæ data est mihi. **J**acobus & **L**ephas & **J**ohannes, qui videbantur columnæ eē, dexteras dederūt mihi & **B**arnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autē in circumcisionem. Nonnulli hæc ita interpretati sunt, perinde ac si dicat: Non mō quæ ipse prædicando prætulim nil emendarunt, sed qd contra est, correcti à me fuere & castigati. Quod tñ longe est secus. Qui eīm hi poterant castigari, quibus nihil

ad perfectionem deesset? Verū id hoc loco sentit Aposto-
lus, videlicet, cōtra dexterās mihi iūxere societatis, post-
ea alia quæ subsequuntur sunt interiecta: videntes scili-
cet quā creditum mihi est circūcisionis euāgelium & re-
liqua. Et adeo, inquit, vt dicta mea reprehenderent longe
hi abfuere, vt etiā probarent, & conuenirent, vt ipse qui-
dem & Barnabas in præputium inter gentes euāgelium
vulgaremus, ipsi vero in circūcisionē, hoc est, Iudæis euā-
gelizarent. Circūcisionem autē & præputium, haudquāquā
vt rem ipsam exprimeret, ponit, sed vt incircūcisos & cir-
cūcisos designet. Quin etiam parem hoc loco se Petro de-
monstrat. Nam qui Petro operatus est (inquit) in aposto-
latū circūcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Ad-
uerte autē, quemadmodū nō solum apostolos iuuerit Pau-
li prædicatio, quin & deo placita sit. Apostoli namq; cum co-
gnouissent gratiam dei, non audissent dixit, hoc est, cū ex-
literis ipsis diuinæ gratiæ notionē hmōi habuissent. Quo-
enim pacto id mihi de se præconium demandasset, nisi fu-
isset hoc illi per gratū? Proinde nec sine eorum laude hos
iplos cōmemorat, inquit: Nam qui columnæ videntur,
hoc est, præstantes illi, quos vbiq; terrarum vniuersi mi-
ris efferunt laudibus, mox testabuntur, deo meum id esse
acceptum præconium, eoq; & dexterās mihi dedere, hoc ē,
conuenere illi secum, & me sibi consociarunt, & præ se tu-
lerunt, eis esse oblectamento quod nos prædicamus, quā
quidem nil nostra ab eorū dissentiat prædicatio. vt pau-
perū memores essemus, quod etiam sollicitus fui
hoc ipsum facere. Partiti (inquit) inter nos sumus, quos
nam prædicando instrueremus. Pauperes tamen, quorū
& curam suscepimus, nihil spreuimus, sed vna cum illis cu-
ramus. Erant em̄ Ierosolymis complures credentium, quō-
rum bona direpta à perfidis Iudæis fuissent, ita vt necessa-
rijs ipsis ad vitam carerent. Non enim acerbe adeo suos quos
fidem susceperant, insectabantur gentiles, vt in Christia-
nos desæuiebant Iudæi, qui eorū ex genere Christū essent

sectati. Idcirco Paulus suos oēs enixe intendit neruos, vt illis prospiceret. Quod sane & ipse fatei, cum inquit: Diltigētiōr fui idipsum facere. Nā collecta vndiq; & ab his conquisita, quos ad fidem inseruerat, ad pauperes hos deferebat. **Cum autē venisset Petrus Antiochiā, in faciem eius restiti.** Putant hoc loco nonnulli Paulum hypocrisis Petrum in simulasse, quod tñ est longe secus. Nā quęcunq; in Petrum viderur vel dixisse vel egisse Apostolus, dispensatione quadam per eum & dicta sunt & peracta. Petrus siquidem, cum Ierosolymis esset, circumcidi q̄ credidissent Iudæos permiserat, existimans haudquaquā fas esse, repente illos à lege diuellere, ne acrius exacerbaret. Antiochiam vero cum se contulisset, cum ethnicis & cibum sumebat. Commigrātibus itaq; ex Ierosolymis vīris quibusdam in Antiochiam, subtrahebat se Petrus ab ethnicis, ne Ierosolymitanos offenderet, simul & ne iustā Paulo occasionem præberet se increpandi, eoq; castigātem hunc sustinet. Erat em̄ futurum, vt magistro increpito & obricente, ad meliora se conferrent discipuli. Quod autem ille in faciem restitit, arguit vtq; contentionē inter hos aliquā fuisse obortam. Non em̄ de discipulis inter se contendebant, quod haud dubie illos plurimum offendisset, sed constat quidem altercationem huiusmodi discipulis emendationi fuisse. Cum em̄ nihil contradiceret Petrus, perspicuum erat, pergrata illa fuisse, quæ à Paulo obijcerentur. **quia irreprensibilis erat,** Non solū erat à me ille redarguendus, sed ab alijs etiam, qui huiusmodi dispensationis causam ignorarēt, existimantibus forsan per hypocrisin potius illud & simulationem effectum, vt Ierosolymitanis absentibus cum ethnicis vesceretur, præsentibus vero ab eorū conuiuio destitisset. Nonnulli vero sic sentiunt, q̄ Petrus videlicet ea esset de causa iure cogruendus, quia cum Cornelio cibum sumpsisset, à cuius vescendi commercio se ne rursus argueretur, subtraxerit, subtractoq; indignabundus obstiterit Paulus. **Prus**

Actu. 10.

em quã venirent quidã a Jacobo, cum gētibus edebat: cum aut̃ venissent, subtrahēbat ⁊ segregabat se, timens eos qui ex circuncisione erant. Explicat & reprehensionis causam. Iacobus is, dñi frater erat, qui & Ierosolymis prædicabat: utpote qui in his episcopi officio fungeretur. Ab hoc igit̃ nonnulli, q̃ ex Iudeis crediderant, etsi à lege penderent, dimissi sunt, ut Antiochiã peterēt. Hos postq̃ eò peruenere, Petrus mox cõspicatus, veritus non sibi periculum, sed ne illi offensi à fide desciscerent, se ab ethnicoꝝ conuersatione subduxit. Huius causæ cū essent pleriq; ignari, Petrũ criminabãtur, ⁊ simulatiõẽ eius consenserũt cæteri Iudæi, ita ut ⁊ Barnabas duceretur ab eis in illã simulatiõẽ. Rem ipsam q̃ gesta sit, hypocrisim dicit. Neq; enim voluit Petri mentẽ reterege: quinetiam superuacaneã illorum legis obseruationem, hypocrisim nuncupat, ut radicitus tollat hunc animi in legẽ affectum. Cæteros autẽ, Iudæos eos appellat, qui ex Iudæis in Antiochia credidissent, defugerentq; incircuncisoꝝ cõmercia. Sed cū vidissem quod non recte ambularent ad veritatẽ euangelii, dixi Cephæ corã om̃ibus: Nec te id dictum obrurber. Non em̃ ad Petrũ condemnandi hoc grã dixit, sed ob futurum mox Iudæis profectum, cū Petrum quia legi inhæserat, audissent increpitũ, perinde ac si dicat: Si ille legis de causa obiurgat, quid demũ estis vos ppeffuri: Idcirco nanq; omniũ hunc in cõspectu redarguit, ut id audientes, legẽ sectari acius reformidarent: cū Petrus, q̃ tam solidũ esset ecclesiæ sustentaculũ, Pauli increpatione affectus, nil habeat quod contra possit asserre vel excusare. Quidã vero nequaq; Petrũ eximium illũ, & præstantẽ Christi sectatorem, à Paulo fuisse increpitũ asseuerat, sed aliũ quendã ex duobus illis & septuaginta Cephã nomine. Ad quod cõfirmandũ id in argumẽtum pducit, dicẽs: Neq; em̃ dicebat, ut qui initio causam explicauerit facti, quia cū Cornelio sit epulatus, excusassetq; quia offen-

sum aliq̄s iret, si minus circuncisioni assentiret, vt castigatione itera indigeret. Sed audi vir prudentissime, neq; em̄ vel ipsi Petrū asserimus q̄si nesciū quid ea in re fieri oportuisset, fuisse à Paulo castigatū, sed vltro dicimus subiisse conuitia, vt exemplo cæteris ad tolerantia esset. **Situ cum Judæus sis, gētiliter viuis, ⁊ non iudaice, quomodo gentes cogis iudaisare?** Vniuersis fere istiusmodi inclamat Apostolus, vestrū inquiring imitami ni præceptorem, ecce nanq; & is cum esset natione Judæus, cum gentilibus vescebatur. Aduerte aut̄ quemadmodum nil Petrum incuset, ob legis vetustæ obseruationē, sed discipulorum respectu, qui essent gentiles, sit illi iurgatus, vt qui hos fuerit ad circuncisionem hortatus, & Iudai cos sectari ritus impulerit. Erat em̄ hoc pacto futurū, vt eius videret̄ acceptior p̄dicario. **Nos natura Judæi, ⁊ non ex gentibus peccatores,** Natura, hoc est, profelyti non sumus, sed progenitoribus orti Iudæis, & simul cū lege educati, om̄ssa pristina in qua coaluimus vita, ad Christi fidē confugimus. scientes aut̄ quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem **Jesu Christi, ⁊ nos in Christo Jesu credamus,** vt iustificemur ex fide Christi, ⁊ non ex operibus legis, propterea quod ex operibus legis, non iustificabitur ois caro. Vide q̄ libere & nihil hēsitans oia proloquat̄. Non em̄ inquit, Legem reliquimus, q̄a iniquior, sed quia infirmior esset, & impotens iustificationē largiri. Nā exequi illius opera poterat nemo, q̄a grauia erāt, nec factu facilia: non opere magnitudine, sed vilitate potius. Vel aliter: Quia nihil animā sanctificaret lex illa, sed corporis sordes dilueret, ergo superuacanea esse conuincitur circuncisio, & in progressu orationis sic inquiet, periculosa est lex, & à Christo nos alienans. **Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus ⁊ ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est?** Quæsiuimus (inquit) relicta lege, in Christo iustifi-

gari, sicut & vos affirmatis, legem relinquere, delicti loco haberi. Ob id igitur in peccatū nos Christus coniecit, quāquidem eius de causa quæ legis sunt, reliquimus omnia. Fit itaq; vt non solum nihil nos deus, vt ipsi fatemini, iustificauerit, sed ex eiusmodi eius omittendæ legis persuasione, maiorē nobis condemnationē subministrarit. Absit. In re sane absurda, dicendo progressus, nulla opus habuit probatione, sed contentus procul hæc à se reiecit, quod facere semper in his quæ minus optanda sunt consuevit, Absit dixit. **Si enim quæ destruxi, iter hæc reædifico, præuicator e me constituo.** Attende Pauli prudentiā. Ferebant namq; illi, qui legē solueret, legis esse præuicatore: is vero longe contra rem se habere demonstrat. Nā qui legem (inquit) seruarit, legis e præuicationi obnoxius, quippe quia non fidē solum, sed legem ipsam transgreditur. Lex enim (ait) me ad fidē duxit, suasiq; vt sese omitterem, quemadmodū paulo post dicturus est. Interea vero legem ipsam cessasse affirmat, & inanem esse iam redditam, & idcirco hisce ex rebus illam adstruimus, quibus deleuimus ab ea deficientes. Si itaq; statuere eandem contendimus, præuicadores efficiemur, vt pote qui ea statuamus, q̄ sunt à deo abolita. **Ego enim per legem legimortuus sum.** Confirmat quibus sustulerit legem modis. Ait namq; per gratiæ & euangelij legem, legi Moyse demortuus sum. Vel quia mortuus legi per legem inquit, hoc est, lex ipsa quæ mihi fuit ad Christum præuia, ne amplius legi vacarem, cum Moyse, tum prophetarum verbis suasit. Si itaq; rursus illi intenderim, ei haud dubie transgressor fuerim. Vel interpretari hoc ipm in hanc sententiam potest: Iubebat lex ipsa, eum qui legis scripta minus exequeretur, & supplicijs & nece affici. Cū itaq; perfici ea non possent, quantum in lege est, morte afficior. Nolim igitur quippiam mihi lex ipsa iniungat, vt quantum interest sua, mortuus sim, & animæ morti adstringar: quāquidem crimini dei, cū nequeā eius iussa perage-

Deut. 18.

Ieremi. 31.

Isaie. 2.

Mich. 4.

Deut. 17.

Hebr. 10.

re. Proinde & corporis subierim mortē, quoad vel mortisim à lege adiudicatus. Quo igit pacto legi intenderim animū, quæ mihi interitū sit allatura: **vt deo viuā, Chriſto crucifixus sum.** Ne quis dixerit, q̄ pacto uiuis cum mortuus sis: Lex quidē (inquit) vel uiuentē me subſtulit, Chriſus uero & ſi mortuū me exceperit, uitę reddidit ſpiritali, quia cū eo ſum baptiſmi gratia cruci aſſix⁹. Vnde duplici mō debet id mirum uideri, tū quia & mortuū uiuificari, tum quia per mortem uitā reſtituit. **Uino aut̄ iā non ego, uiuit aut̄ in me Chriſtus.** Cum inquit, cruci ſum Chriſto conſixus, baptiſmū præſendit. Cum uero uiuo ego, qua in poſterum poſt baptiſmum uiuitur, uitā demonſtrat. Viuit aut̄ in me Chriſtus, hoc eſt, nihil in me geritur quod non ſit pro illius arbitrio geſtum: quinimo tanq̄ dominus ille præpotens in me om̄ia peragit. Quinetiam uel noſtra eſt uoluntas de mortua, uiuit uero illius, & uitam hanc noſtram moderat̄. Si ergo uixerim ego in Chriſto, aliā quandam quā quæ legi inſit, dego uitam, & legi ſum ipſe de mortuus, ita ut nihil quod legis ſit, queam ſeruare. **Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filii dei.** Quæ retuli (inqt) de ſpiritali dicta ſunt uita. nec minus uel ſenſibilem mihi comperies à Chriſto ineſſe. Lex enim ipſa ſi nequaquā ſeruetur, omnes reddit peccato obnoxioſus, & tormentis ſupponit: nec prohibet quo minus omnes ut præuaricatores perdantur, quẽadmodum in diluuiò contigit. Chriſtus uero adueniens ſua morte iuſtificatos à damnatione exemit. Quo ſit, ut ſenſibili hac, quam in carne ducimus uita, ob noſtrā in Chriſto fidem, nos potiamur, quæ & nos iuſtos effecit, & à legis damnatione eripuit. **qui dilexit me, ⁊ tradidit ſeipſum pro me.** Atqui & ſi pro omnibus ſeipſum tradidit Chriſtus, æq̄ ue omnes proſecutus eſt charitate, Paulus tamē aduertens quantis nos ille exemerit malis, & qualibus donis affecerit, charitate ipſa accenſus, quod cunctis erat commune, propriū facit. Quemadmodū & prophe-

Rom. 7

Gene. 7

Eph. 2.

2. Timo. 2

ta cū dicerent, deus deus meus, simul etiā patefacit, haud secus debere singulos deo gratias agere, ac si, p̄ priuata dū taxat eorū salute mortem obierit. Præcedit insup̄ & illud, Christum videlicet, p̄ oībus mortē subiisse, solos tñ qui in eū crediderint, illius fuisse bñficijs vsos. Quo fit, vt q̄ le gē attenderit, necessario arguat Christū, p̄ se minime obijisse. Quo ergo pacto non id ipse horrefcis, q̄ legē repente inanem fuisse & tantidē Christi mortē oñdis? Nota autem id dictū, q̄ tradidit seipm̄, aduersus Arrianos facere plurimum, q̄ contrāsentiunt. **Non abijcio gratiam Dei.** Concludit tandē, & inq̄t: Haudq̄q̄ abiecerim, nec repudiariam, quam mihi deus largitus est gratiā, qui me sua morte nullis legis operibus iustificauit, eorū nec legi animū sum adiecturus. **Si em̄ per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.** Si em̄ lex (inqt) & salutē parare & iustificationē poterit, gratis ergo & frustra mortē obiit Christus, qui ideo mortuus est, vt sua morte saluos nos redderet, q̄s saluare lex ip̄a nequibat. Quod si facere legi id licuisset, p̄fecto superuacanea Christi mors exiitisset, Quod si ipse asseueraueris, vides quo impierat̄ progressura esset blasphemia. Cap. III.

O Insensati Galatæ, quis vos fascinauit nō obedire veritati? Vos equidem dixerim insensatos, qñ quidem fide, non lege sanctitas constat. Ex superiorib⁹ autē cū oñdisset, nō ab hoībus accepisse munus illud ap̄tatus, hoīm̄q̄ intercessu fidē sibi vendicasse, haberet hos psuasos, licentius differit. Collaturusq̄ cū fide & legē, dementes illos primo appellat. Nec tanquā sit ipse legē p̄uaricatus, sed perinde ac illā enixius obseruasset, id dixit. Neq̄ em̄ q̄ simplicit̄ frat̄e stultitię arguit, re⁹ futur⁹ est, sed q̄ frustra & sine causa. Galatæ vero iure optimo insensati sunt dicti, quia tot bona, animo & cogitatione haudq̄q̄ complecterent̄, inanēq̄ & superuacaneā reddiderint Christi mortē. Aduerte aut quē admodū post multa indicia & argumēta, illis conuiciet. Moxq̄ & offensos

Supra 10

Matth. 5.

forfitā mitiget. Neq; em̄ dixit, q̄s vos seduxit, sed q̄s fascinauit, hoc est, quis inuidet, arguens ob inuidiā potius & liuorē, non cura & p̄uidencia, nonnullos illis legi esse obtemperandū, p̄suasisse. Neq; id egisse tāq̄ q̄d deesset mox suffectari, sed ea quæ sunt vel certiora imminuāt. Sic em̄ facere cōsuevit inuidia. Neq; vt eiusmodi vim per se habeat liuor, id dixit, sed q̄a magistrorū impulsu, qui hac periti inuidia sunt, ad ea illi puenerint & legem sectent. **Antequorū oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus.** Cōstat sane Ierosolymis fuisse Iesum cruci affixū, cur ergo ante horū oculos ait, & in vobis in patibulū hunc fuisse sublatū? Quia fidei oculis lōge acrius hi cōspexere, q̄ q̄ p̄sentes fuere & cōspicati sunt. Illorū nanq; pleriq; ex eo corporali aspectu, nihil retulere vtilitatis. Hi vero q̄ neq; oculis crucē p̄spexerunt, p̄ fidē longe melius sunt contēplati. Proscriptus itaq; Christus ē p̄dicatione, depictus est & designatus, vt vero p̄dicationi fidem p̄bentes, p̄inde ac p̄sentem vidistis. Eū uero Galat̄is hęc & in laudē, & in vituperationē concedunt. In laudem q̄dem, quia tanta cum certitudine quę de Ch̄o sunt dicta exceperint. In vituperationē, q̄a ab eo quē nudum per fidē viderunt ligno suffixū & mortuum deficientes ad legem p̄fugerint. Vide vt Paulus ceteris omissis crucem in mediū deferat, vt hęc attendāt & sectent̄ fideles, non legem. **Hoc solū a vobis volo discere, ex operibus legis sp̄m accepistis, an ex auditu fidei?** Cum longiorē orationē audire vos pigeat, nec diuinæ dispensationis contēplari magnitudinē, breuib; vtar, & ad breuiā hęc velim respondeatis. Vñ sanctū hunc sp̄m accepistis, rotve estis & virtutes, & signa operati? Num ex legis operib; an fide? Id sane liquet, quia ex fide. Nā q̄ diu legi vos adhæfistis, sp̄m carebatis, & virtutum eiusmodi eratis exptes. Quo ergo pacto fidem p̄tereuntes, legi nūc adhæretis? **Sic stulti estis, vt cum sp̄m ceperitis, nūc carne consummami.** Oportune rursus in hos conui-

tia congerit. Nā cum indies sit aliquid semper virtuti ad-
 dēdum, non mō nil q̄d piam adiecistis, sed defecisse poti⁹
 q̄ p̄fecisse videmini. Est enim spūs signa edere, nec antea
 edebatis. Carnis autē circumcidi, q̄d demū nunc maluistis.
 Neq; consummatis inquit, sed consummaminī, arguens
 eos in gregis morē irrationabiliū animantium ab instru-
 ctoribus his q̄ circumcisonē edoceant, comprehensos &
 circumcisos. **Tanta perpeffi estis sine causa, si tamē
 sine causa.** Multis tērationibus Christi ob gratiā v exabā
 tur, q̄d dat̄ intelligi, cū tanta inq̄t tolerastis, pinde ac si di-
 cat: Si fueritis circumcisi, sup̄uacanea vobis futura sunt sus-
 cepta certamina, & tot emeritis prēmij, fraudarunt vos
 seductores. Moxq; vt illis ad p̄nitentiā spem reditus p̄
 beat, & si sine causa infert, tanq̄ id dicat, & si libuerit respi-
 scere, haudq̄q̄ inanes erunt vestri antehac suscepti labo-
 res. Pudeat ergo h̄reticos, q̄ p̄nitentiā tollunt, q̄n̄qui-
 dem hi & si confessores essent, & martyres, non tñ lapsos
 respuet Paulus, sed pelliciet leuī & admittet. **Qui ergo
 tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vo-
 bis, ex operibus legis an ex auditu fidei?** Deus (in-
 quit) qui vobis sp̄m pr̄bet, vt & futura pr̄dicere & lin-
 guis loqui possitis, vel signorū in vobis & p̄digiorū exer-
 cet virtutes, num, p̄pter legis opa h̄c mira inducit, pinde
 ac per vos sit, opa h̄c factitātes, p̄pitius redditus? An p̄
 fidē, quā ipsi in Christū iā p̄tulistis? Liqueat sane, q̄a ob fidē.
 Cur ergo hac derelicta, quā vos gloriosos effecerat, ad le-
 gē abolitā iā & obsoletā, nunc diuertistis? **sicut scriptū** Gene. 15
est: Abraam credidit deo, & reputatum est illi ad
iustitiam. Oportuit (inquit) vel maxime ex his per vos
 editis signis, fidei virtutem pernoscere, at saltem ad ve-
 strum cōvertere oculos progenitorem. Abraam dico, cu-
 ius magna apud vos ratio, cōperietis ex fide illū iustifica-
 tū. Si itaq; q̄ ante gr̄e tēpora fuit ex fide iustificatus, lon-
 ge magis qui gratia sunt hac ip̄a dignati, vacare fidei de-
 bent, non legi. **Cognoscite ergo quia qui ex fide**

vero ea non fecerit, execrationi erit obnoxius. Fidei ergo
 erit officium, benedictionē hanc impartiri. Cū igit nulla
 sit, pposita noxa, frustra vos formido subibir, si a lege de-
 ficitis, execrationem hanc, pmereri. Quin potius maledi-
 ctioni succūbitis, si lege vtimini, vt q eā nequeatis imple-
 re. Quoniam aut in lege nemo iustificatur apud
 deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuuit.
 Lex autē non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuuet Abac. 2
 in illis. Oñdit igit lege execrabiles reddi hoies, & maledi- Leui. 18
 ctioni subesse: fide vero benedictiōes accumulari. Nūc
 plane demonstrat, fidē ipam vel solā iustificandi in se ha-
 bere virtutē, & Abacuc dicentē inducit: Quia ex fide, nō
 a lege victurus est iustus. Lex nāq; nō solā exigit fidē, sed
 opa. Recte aut apud deū dixit. Nā apud hoies iusti forte
 credent, qui legi inhæserint. quales pharisæi fuere, qui se in
 hoim cōspectu iustiores p̄tenderent, Lex itaq; cū ob eius
 difficultatem haudq̄q̄ iustificaret, & nos execratione ob-
 stringeret, accessit gratia, facile ad iustitiā iter ostendens,
 q̄ & iustificati benedictionē assequimur. Patet ergo non so-
 lum ante traditā legem, fidem ipam benedicendi & iusti-
 ficādi vim habuisse, sed post conditā magis ac magis ean-
 dē seruasse. **Christus nos redemit de maledicto le-
 gis, factus pro nobis maledictum, quia scriptū
 est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.** Deute. 21.
 Ne quis forte hunc in modum occurrat: Assentior equidem
 id verū eē, vt execrandus sit, q legem non exequat, & fidē
 iustificandi habere facultatē. Verū vnde id liquet, maledi-
 ctionem eē sublatā: vereor nāq; ne cū semel legis subi-
 erimus iugum, & ipsi simus maledictioni obnoxij. Osten-
 dit itaq; Paulus, maledictionem hanc p̄ Christum, pretio
 depenso, fuisse solutā. Et vt in se eiusmodi obsecratiōem
 cōscisceret, a legis maledictiōe nos redemisse, qd ipse qui-
 dem defugerat, vt pote qui legem adimpleuit. Et nos id-
 ipm subiuiimus, quia legem exequi nequiuimus. Nec se-
 cus Christus nobiscū egit q̄ alius quispiā, qui morti dāna

tū insons ipse, & innoxius eximat, ne capite ille plectatur, malēs ipse pro eo mortē obire. In se itaq; Christus maledictionē adsciuit, q̄a in ligno pepēdit, & soluit eandē que haud dubie nobis impēdebat, p̄ lege nō adimpleta, cū ipse nil esset subiectus, vt q̄ legē impleuerit, & p̄cti sit expers. vt in gentibus benedictio Abraæ fieret in Christo Jesu. Propterea, inq̄t, Chrs est maledictū effectus, vt in gētibus, hoc est, his q̄ lege non vterent, innotesceret Abraæ bñdictio. Et ea videlicet q̄ fieret, & fide, & in Christo Jesu, hoc est, in semine Abraæ. Quēadmodum scriptū est: Qm̄ in semine tuo bñdicent. i. in Christo q̄ ex te scdm carnē est ortus, in Christum scilicet credēte. vt pollicitationem spūs accipiamus per fidem. Eo inq̄t collata est gētibus bñdictio, vt spm̄ p̄ fidē accipiant. Et qm̄ nequirent q̄ adhuc maledictō essent obnoxij, hm̄ oī excipe spūm, p̄ Christum maledictis abolitis, bñdictionibus donantur, deinceps per fidem iustificati, spūs promissa accipiunt. Nā ea quæ Abraæ sit pollicitus deus, spiritalia esse intelligit Paulus. & eadem nobis esse nunc tradita, bñdictionem scilicet, & reliq̄ bona. **Fratres secundum hominem dico.** Quos superius dixerat insensatos, nūc fratres appellat. Illud em̄ austerioris & duri, hoc mitigantis & placidi: Humanū inq̄t sum vobis exemplar aliqd̄ allaturus. **Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.** Abraæ dictæ sunt promissiones & semini eius. non dicit et seminibus quasi in multis, sed quasi in vno. & semini tuo. qui est Christus. Hoc aut̄ dico testamentum confirmatū a deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandā promissionē. Fidē nitit̄ patefacere, veluti testamentum aliqd̄, esse ex lege vetustiorē. Nec iure huic legem p̄poni, vnde & exemplum inducit: Si hō ingens, fecerit testamentū, nullus certe hoīm vel euertere id audebit, vel vltra aliqd̄ disponit, hoc est, aliqd̄ addit. Longe et

Gene. 22

Gene. 22

go à deo id magis erit suandum. Is namq; Abraæ testamē-
 tum instituit, vt eius ex semine prodiret gentib⁹ bñdictio,
 Abraæ autem semen est Ch̄rus. Nec seminibus dixit, vt
 Abraæ futuræ prolis intelligi deſt posteritas, q̄les Iudæi fu-
 ere Iſraelitæ, sed semini singulari numero protulit, q̄d est
 Ch̄rus. Quo ergo pacto id testamētū, conuentionum
 dico, & promissa, poterit lex irrita facere? Ne in Ch̄ro gē-
 res bñdicant, sed potius in legis mādatis. Id nāq; q̄d aliud
 esset, q̄ supuacaneā dei reddere promissionē: q̄d plane ab-
 surdum est. Nā si ex lege hæreditas, iā non ex pro-
 missione. Abraæ autē p̄promissionē donauit de-
 us. Silex (inqt) bñdictionem largit, vitæq; & iustitiæ fa-
 cit hæredes. Pollicitatio ergo ad Abraā illa infirmior erit,
 & nullius momenti, q̄d tñ longe est secus. Nā q̄ pacto lex
 ipsa, quæ fuit posterior, q̄d ante se fuerit, irritum fecerit, &
 inane testamētum? Scđm autem hoīem dico, hoc est, hu-
 manis nitor exemplis, quæ sine q̄ant cum diuinis cōpara-
 ri, nil min⁹. **Quid igitur lex propter transgressionē**
posita est? Cum fidem laudibus extulisset, ostendissetq;
 hāc vetustate p̄cedere, oborūt tamē ea ex re obiectio q̄dā
 huiusmodi: Cur igitur lex tradita est, si fides erat antiqui-
 or, & benedictionem donabat? Respondet itaq; non fru-
 stra id, sed præuariatōum gratia fuisse effectum, vt pro-
 frenis esset lex illa Iudæis, quæ hos vel à mādatorum quo-
 rundam transgressu, & si non oīm, prohiberet. Recte au-
 tem dixit, adiecta est, vt legē arguat haudq̄q; vt principalē
 fuisse indiētā, sicuti promissiones fuere, sed tāq; interiectā
 multarū præuariatōum de causa, vt Iudæos saltem, v̄p̄
 paucis coërceret transgressibus. **donec veniret semen**
cui promiserat. Nec tamen data est in perpetuū lex, sed
 ad Christi v̄sq; aduentū, cui promissum est fore, vt in se gē-
 tibus benediceret. Si igitur quoad Christus aduenerit, lex
 tradita est, quid vltra illam sc̄ctaris? ordinata per ange-
 los in manu mediatoris. Data inquit, lex est, & ange-
 los interuētū administrata, id est, sacerdotum, siue ipsorū

le zec. 20

Exo. 19

angelorū. Nā & tubas illas & tonitrua, & reliq̄ signa angeli ministrabāt, in manu mediatoris, hoc ē Christi. Ostēdit p̄terea & legem fuisse à Chrō latā, q̄ sit, vt habeat eiusdem abrogādi, quā & condiderit, facultatem. **Mediator autem vnus non est, deus autem vnus est.** Christus itaq; inter duo quādā est mediator, deum videlicet & hoīes. Intercessit em̄ vtriq; pace cōposita, & bello soluto, q̄d hoīes aduersum deū susceperāt. Nā eo ex tpe, q̄ humanā sibi vniuit naturā, pacem cōfecit, inimicitia quæ ex carne p̄tī oborta est, mis̄ in modum t̄pata. Quocirca cum & mediator hic sit, & dissidentium cōciliator p̄spicuum est, nō legem hunc attulisse, sed salutem. **Lex ergo contra promissa dei Absit.** Si p̄missionibus benediceret, inquit, lex vero maledictionem inducit, & hāc vt ratā admittimus, liquet, p̄fecto vt eadē hāc dei, p̄missiōes dissoluāt, quæ b̄ndictionem attulerint, q̄d velim equidem, p̄cul abesse. **Si enim data est lex, quæ possit viuificare, vere ex lege eēt iustitia.** Tunc em̄ lex esset fide validior hoīemq; & iustificaret, & benedictione impartiretur, si vitę ac salutis conferendæ p̄tatem haberet. Nunc vero morte potius afficit, quā queat quenpiā à p̄tīs eximere. Quo ergo pacto hāc fidem poterit supare? cum fides ipsa baptisimi ob gratiā viuificandi vim habeat, b̄ndictioneq; & iustitiam impartendi. **Sed conclusit scriptura, vniuersa sub peccato, vt promissio ex fide Jesu Christi daretur credētibus.** Nequirit lex (inquit) à delictis hoīem liberare, quin potius ad declinandū coopabatur, vt hoīes sub p̄tō cōcluderentur, hoc est, vt eos deliquisse argueret, cōpelleretq; ad p̄tī veniā deposcendā, & ad Christum confugere, qui hanc possit p̄stare. Siquidem Iudæis, quia p̄tā minus p̄noscerent, neq; cōsequendæ remissionis desiderio tenerent, legē dedit quæ illos & intercluderet vrgeretq;, & angeret magis redarguendo, & p̄tīs ostēderet eē obnoxios, impelleretq; modū aliquē inuestigare, q̄ fieri posset vt veniā assequerētur,

quã fides ipsa in Christũ suppeditat, quãue & ipsi iustificamur, & benedictis afficimur. Prius aut̃ quã veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quã reuelãda erat. Lex (inquit) securitatis pluri mũ his afferebat, qui sibi subijcerẽtur, & sub eius essent tutela. Nã & à prauis hos facinoribus coercebat, & erat his parietis loco, vt p̃ore quã hoies q̃si vallo includeret, & ad ipsam impingeret fidẽ. Quo pacto id fiet dicet aliq̃s: Nẽpe quia lex hæc cum his aperiret delicta, etsi nequireret ab his quenq̃ eruere, necessario fidem significat hoies iustificare, q̃ & si erat occultior, reuelata est tãdem, cum in carne manifestatus est deus. Itaq̃ lex p̃dagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. Nam quẽadmodum adolescẽtem à quauis nequitia p̃dagogus tuta tur & liberat, instituitq̃ vt p̃ceptoris doctrinã attentus excipiat, sic lex ipsa, qui sub se essent, ad virtutem formabat, & ad Christum qui p̃ceptor est & magister, delicta coarguẽdo deducebat, reddebatq̃ promptiores, vt eum conquirerent, q̃ peccatis veniã daret, & iustificaret ex fide. Pudeat ergo qui legem obtrectãt, q̃n nec p̃dagogus p̃ceptoris obsistat, nec lex sit vetus nouã contraria. At vbi venit fides, iam non sumus sub p̃dago. Dẽs em̃ filiũ dei estis per fidẽ, quã est in Christo Jesu. Postq̃ (inquit) fides aduenit, q̃ hominem reddit p̃fectiorem, nil vltra p̃dago subijcitur, qui sumus per fidem p̃fectionem adepti, & infantia ipsam excessimũ. Quod aut̃ simus ex fide p̃fectiores, patet ex eo, q̃ obnostram in Christo fidem, dei efficimur filij. Qui autẽ fuerit, vt in dei filiũ susciperetur dignatus, nil prorsus vel imperfectus, vel infans putandus est. Eo fit, vt ridiculum videatur, vt qui iam in viã euaserit, p̃dago sit legi obnoxius. Neq̃ em̃ secus id videret, q̃ si vbi dies illuxit, lucernã quis intueretur, non solẽ. Attende autem quemadmodũ superius patefecit Abraẽ filios fidẽ efficere, nũc dei: adeo illa valet virtus. Quicunq̃ em̃ in Christo baptizati

estis, Christū induistis. Confirmat quemadmodū de filiis simus, & baptismi ob gratiam. Neque enim dixit, quot quot estis baptismi abluti, filii estis dei effecti, sicuti subsequens ordo poscebat, sed quod magis tremendū, Christum induistis. Nā si Christum induimus dei filium, eiq; sumus assimiles redditi, in vnā haud dubie sumus & consanguinitatem deuecti & speciē, gratia id assecuti, quod illū cōstat esse natura. Non est Iudæus, neque Græcus: nō est seruus, neque liber: non est masculus, neque femina: oēs enī vos vnū estis in Christo Iesu. Eorū (inquit) vel singuli, qui baptismi sunt aqua perfusi, priuatā abiecerunt naturā, & nouam oēs & figuram acceperunt & formā. Nec angeli cuiuspiā, sed dñi, Christū in se preferentes. Fit itaq; vt vnū simus oēs in Christo Iesu, hoc est in quantum vnā sortiti sumus Christi nobis iniectam figuram. Vel quia cum oēs vnum simus corpus effecti, Christum vnicum in caput habemus ac duces. Si autē vos Christi, ergo Abrahæ semen estis secundū promissionem hæredes. Quā dixit superius, Abrahæ semen in quo vniuersæ gentium nationes benedictionem assequerentur, Christū esse, cui & promissiones sint factæ, ostenditq; & nos Christi formam sortitos, concludens inquit, Estis ergo & vos Abrahæ semē, vnde & futuri hæredes benedictionis promissæ. Cur ergo legē attenditis, quæ estis benedictionem hmoi, qua Christum induistis, iam assecuti, propterea q; & Abrahæ semen effecti?

Caput .III.

Dico autē: Quāto tēpore hæres paruulus est, nihil differt a seruo, cū sit dñs omnium, sed sub tutoribus & actoribus ē, vsque ad præfinitū tempus a patre, Testamento namq; madauit huic pater, vt bonorū administratione ad etatem vsq; legitimā abstineret, huic volūtati parendū oīno est. ita & nos cū essemus paruuli, sub elementis mūdi huius, eramus seruīetes. Paruuli nō etate, sed diuina sci

entia. Elementa aut mundi, neomenias & sabbata dicit. A solis namq; & lunæ decursu, dies nobis hic constat. Fit itaq; vt qui nos hoc tpe, & his elementis sub lege ducunt, paruulos reddant. Cū vero in viros euasimus, perfectos quidē & dei filios sunt facturi, & dñi p̄sidentes, ac dños. Sciendum aut, ab initio deū adoptionē hanc (id em̄ designat, cū hæreditas dicit) voluisse largiri, sed nostra paruitas & ætas tenerior, q̄ min⁹ id faceret, impediuit. Cū vero legē abolere penitus Paulus cuperet, haudquāq; diebus dixit sumus subiecti, sed sub mundi elementis constitui, vt maiori afficiat verecundia, qui legi adhuc inherendum censerēt. Nonnulli autem elemēta, scriptā & inductitiā legē dixerē. At vbi venit plenitudo temporis, misit deus filiū suū factū ex muliere, factū sub lege, vt eos qui sub lege erāt redimeret, vt adoptionē filioꝝ reciperemus. Cū interea (inqt) paruuli essem⁹, sub neomenijs eramus & sabbatis. At cū p̄æfinitū incarnationis Christi tēpus aduenit, quamuis malorum omnium speciem delinquēdo excessit humana natura, erat tamen conciliatore opus. Misit itaq; deus filiū suū, hoc ē, placitum illi est vt filius aduentaret, factum non per mulierem dixit, ne occasionem inueniant, qui per virginem asserunt, tanquā per cannale aliquod, dominum processis se in mundum, id falso omnino existimantes, sed ex muliere, hoc est, ex ipsius mulieris substantia, corpus accipientem virginalis vterifruetum prodisse. Factus est autē sub lege, quia & circumcisus est, & om̄ia adimpleuit. Est præterea maledictionis immunis, vt nos à maledictiōe erueret, & adoptionē offerret. Reciperemus autē dixit, vt ostēderet cælitus hæc nobis esse adiudicatā & debitā, tãctsi minus ob infantiam nostram & paruitatē nobis hæc traderet. Promissa namq; Abræ hæreditas, illa adoptio erat. Filius nimirum in hæreditatem succedit. Quoniam autem estis filij dei, misit deus spiritum filij sui in corda vestra, clamātem Abba pater. Itaque iam nō est

seruus, sed filius. Quod si filius, & hæres p̄ de-
 um. Vnde dicit aliquis perspicuum est, deum nos in fili-
 os adoptasse: Tunc sane & primū hoc ipsum significauit,
 cū Christū dicit nos induisse, qui dei sit filius: itidē & nūc
 parefacit, quia sp̄m̄ acceperimus q̄ in cordibus nostris di-
 uinitus atrectatis, nos deum patrem appellare edocuit:
 quod fieri non poterat, nisi essemus adoptione dignati.
 Quocirca cum filij simus nos & hæredes, non rei alicuius
 inanis & friuolæ, sed dei ipsius, & partienda nobiscū vni-
 genito hæreditas sit, cur serui efficimur, & plane repudia-
 mus, q̄ nos in adoptionē deduxerat fidem, & cur legi va-
 camus? **Sed tunc quidē ignorantes deū, his qui
 natura non sunt diū seruibatis.** Hæc in eos intēdit,
 qui ex gentibus credidissent, arguens diē obseruationē
 idololatriæ esse, & hos quidem longe magis q̄ olim pecca-
 ro obstringi. Nam quondā (inquit) deū ignorabatis, vt-
 pote qui mentis caligantibus oculis in errorē deduceba-
 mini, q̄ ducti, soli inseruistis ac lung, qui procul absunt à di-
 uinitate natura. Nunc vero post cognitā veritatē, dies &
 tēpora obseruando, nihil per vos aliud agit, nisi q̄ elemē-
 tis cultus præstatur, q̄ sane deterior erit quædā impietas.
**Hunc autē cū cognoueritis deū, uno cognitis si-
 tis a deo, quō conuertimini itē ad infirma & ege-
 na elementa, quibus denuo seruire vultis:** Nunc
 (inquit) & deū nostis, quin potius haud quāq̄ hunc vestro
 labore vel compertū habetis vel cognouistis. Quippe q̄
 nil prorsus à vobis sit conquisitus, sed vos ille p̄fundiori
 bus degentes in tenebris, & q̄suiit enixius & suscepit. Co-
 gnitos autē dicit à deo, hoc est, susceptos. Cur ergo ad ege-
 na & infirmiora hæc elementa vos ipsi rursus conuertiri-
 tis: hoc est, q̄ nihil viriū habent ad bona illa æterna vobis
 proposita conferenda, neq̄ spiritalit̄ queunt villo pacto
 prodesse. Accedit p̄terea quia vita sunt & sensu carētia, &
 idcirco hæc egena appellat & infirma: tā& si Græci philo-
 sophi ægre id dictū ferant, q̄ elementis tribuunt vitam.

Enimuero apostoli illi fallaces, legē perinde vindicaturi, diem obseruationes induxerant. Paulus vero & prudēter quidē idololatriā eā rem dicit, quā vel lex ipsa prohibeat. Fit itaq; vt legi apertissime aduersent, qui eiusmodi edocent. **Dies obseruatis ⁊ menses ⁊ tpa ⁊ annos.** Hæc sane sunt argumento, non mō apostolos hosce circuncisionē hanc prædicasse, sed festos & celebres dies, & neomenias in super induxisse. **Timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis.** Aduerte Pauli charitatē: salientibus illis & mirabundis ipse timore afficit. Ne forte, aut cū ait, illos p̄tendit vndis adhuc superlabi & fluctib⁹, nec penitus è naufragio emeruisse. Quod si emergere tandem libuerit, sp̄e affert, haudquaquē labores inanes fore, quos in eis instituendis susceperit, perinde ac si dicat, recordamini quantū ipse in vobis formādis insudauerim: & ita vos gerite, ne frustra videar insudasse. **Estote sicut ego, quia ⁊ ego sicut vos.** Iudæis hæc loquit, qui in Christū crediderant, me inquit imitamini, qui olim fui à vobis nil alienus: vt pote qui in lege tutanda erā feruētior. Nūc vero illa omiſsa, p̄ fide, proq; Christo ipso decerto, velim igit & tales vos esse, qualis sum ipse. **Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis.** Cū acrius hos incessuisset, nitit eorū animos mitigare. Nil em̄ vel vehementior increpatio, vel nimia indulgentia cōferunt vtilitatis. Et ideo hos fratres appellat, vt baptismi simul acceptā gratiam recordent, qua oēs fraternum sumus nomen adepti, vt qui ex deo simus vnico patre progeniti. Excusat præterea non odij gratia se intulisse q̄ dixit. Nihil em̄ me (inquit) læsistis, quin potius honoribus estis & gratis operibus profecuti. Qui igitur credi potest, vt inimicitia & malevolentia causa hæc vobis obiecerim, de quibus vt bñ meritis esse viderer, tm̄ curæ susceperim? **Scitis aut, quia ob infirmitatē carnis euangelizavi vobis iampridē, ⁊ tentationē vestram in carne mea nō spreuistis neq; respuistis.** Nostis (inquit) quemadmodū per carnis in-

firmitatem, hoc est, per discrimina & seditiones vobis eu-
angelium prædicauerim, nec vos me periculis diuexatum
contempseritis, nec tentatio meæ carnis, hoc est, persecu-
tionis & plagæ, & alia pleraque istiusmodi, vos aut offen-
dit, aut induxit vt me contemptui haberetis. Tacite etiã
ad verecundiam eos impellit, cum aperit quanta sit ipse il-
lorum gratia ab aduersarijs mala perpeffus. sed sicut an-
gelū dei excepistis me, sicut Iesum Christū. Tan-
topere (inquit) me honorastis, vt potior quidem q̄ homo
sit, & præstantior apparerē. q̄ ergo pacto non absurdum
videri debet, si persecutionibus me tunc temporis & ma-
lis plurimis affictū, haud secus exceperitis mihi offensi, q̄
angelū quenpiã, vel Iesum ipsum exceperissetis? Nūc vero
necessaria consulentē & longe decentia, hostis ducitis lo-
co, nec vltra admittitis? **Ubi est ergo beatitudo ve-**
stra? hæret hoc loco & obstupescit, vbi vestra est in gens
beatitudo: hoc est, quo illa oīa abscessere, quib⁹ ob vram
in præceptorem benevolentia, prædicabant cūcti beatos?
At q̄lis nunc illa est, & q̄ tandē redacta beatitudo? q̄n quidē
animaduerto vos longe contra hoc tpe erga me esse af-
fectos. **Testimoniū em̄ pbibeo vobis, quia si fieri**
posset, oculos vestros cruissetis, & dedissetis mi-
hi. Potiorē me (inquit) vestris oculis ducebatis apud vos p̄
dicantem. Vnde igit̄ eo res recidit, vt haud secus q̄ hostem
me suspicemini: Effet itaq; id plane absurdus, vt is cui tā
tus fuisset per vos honor delatus, hæc vobis in senso ani-
mo diceret. **Ergo inimicus vobis factus sum, ve-**
rū dicens vobis. Aliã nullã (inquit) inimicitia video
& malevolentia causam, nisi q̄a vobis vera prædixerim,
coarguerimq; tanq̄ corruptos, nec recte de dogmate sen-
tientes. Et vnde maiorē a vobis benevolentia fuissem, p̄-
meritus, q̄a sum apud vos curatoris officio functus, odiū
peperi. **Æmulantur vos non bene, sed excludere**
vos volūt, vt illos æmulcmini. Est sane recta æmu-
latio quædã, cū quis alterius sectat̄ virtutē. Est & iniquior

alia, cum studet quispiã proficientem, à virtute & bonis actionibus propulsare. Vestri itaq; seductores omni studio excludere vos connitunt, hoc est, è perfectiori Christi statu atq; scientia deturbare atq; eicere, & in imperfectã conijcere legis conditionem, vt ipsis honores tanq̃ præceptoribus deferatis, & se imitemini more discipulorum. At ipse longe aliter sentiebam, quippe qui vellẽ vos illis potius esse ad perfectiora instructores. Quod vtiq; è, cū apud vos essem, effectum. Id ipsum in subsequētib; p̃refacit. **Bonũ aut̃ æmulamini in bono semp, ⁊ nõ tantum cū præsens sum apud vos.** Vides quemadmodum etiam aperit fuisse hos quidem omnium ad perfectionem assequendam imitatores, cū apud eos præsens esset Apostolus: post eius vero discessum, hos esse in hac mala prolapsos. Sunt itaq; (inquit) illi beatiores, q̃ vel præseste vel absente doctore, q̃ recta sunt sentiunt. **Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Christus in vobis.** Matrem imitatur pro filijs trepidantem, Corripistis (inquiens) Christi formã, quam in vobis ipsi baptismi ob gratiam exceperatis, vnde & iterato generã di estis & reformandi, quousq; in vobis Christus formetur, hoc è, Christi in vobis immoretur forma, & ex eo formemini. Parturio autem iterum, id est, rursus instruendo vos pario, quod è quadam parturientium desumpsit metaphora, quæ cum labore ingenti & summo discrimine pariũt liberos. Filios autem eo appellat, ne vel hoc pacto de sua desperent salute. Quod autem Galatas Apostolus parturiat rursus, & lapsos integro formet, facere cõtra Auatianos videtur, qui nullam admittunt ex pccnitẽtia correctionẽ. **Vellem aut̃ eẽ apud vos modo, ⁊ mutare vocem meam, qm̃ confundor in vobis.** Hoc est, in luctum & eiulatus hanc verterem vocem. Hæreo namq; & in ambiguo sum, quidnam sim de vobis dicturus. Nã cum per deũ essetis eo iã celsitudinis p̃uecti, vt vel pericula militum strenuorum more, pro fide adire

ris impauidi, ob idq; vel miracula ederetis & signa, hunc tandem sitis in hęc legis vilitatem abducti. Vellem itaq; eam ob causam vel pręsens vicē vestrā deflere. Solemus enim ad lachrymas declinare, cū nil adnitendo molimur. **Dicite mihi qui sub lege vultis esse,** Postq; hos factis mitioribus verbis demulsi leniuitq;, ad contentiones, regredit, palam facturus, nec legem ipsam exigere hęc sui à nobis obseruatōem. Vnde dicite mihi, inquit. Recte autem vultis dixit. Neq; em̄ id res deposcebat, sed quia essent hi in lege adstruenda & obseruanda nimium pertinaces. Legem vero dixit Genesis librum. Solet enim Apostolus verus omne testamentum, legem dicere. **Scriptum est em̄, qm̄ Abraam duos filios habuit, vnū de ancilla, & vnum de libera.** Dixerat supra, Abraę filij estis: & quoniam haudquaquā pari erant Abraę filij dignitate, siquidē ex serua alter, alter esset ex libera genitus, ostēdit hoc loco non solū filios dei Galatas esse, sed tales etiā qualis Abraę ille fuit ex libera ortus & generosus, adeo vos (inquit) fides excepta nobilitauit. **Sed is qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem.** Cum hos Abraę filios nuncupasset, & quę minus credibilia sunt, visus sit dicere: quippe qui nec ex Abraam sunt secundū carnem p̄geniti, nec eius sunt filij, nunc subdit, Nec Isaac ille Abraę propinquior filius, secundum carnem est ortus. Qui em̄ fieri id poterat, cū Abraę esset natura demortua, & Sarę vulua conclusa: Sed dei verba atq; promissa hunc p̄crearunt. Ismael vero naturę sequela, & Abraam nondum tanta ætate prouecto, & nullis dei pollicitationibus, ē ex ancilla susceptus. Id vtiq; secundum carnem designat. Verum tamen qui est secundum carnem profectus, & seruitute obstrictus est, & ab hæreditate mox alienus. Is vero q; haudquaquam duxit à carne originem, dominus est & heres. Quid igitur impedit, quin & vos ipsi, & si minus estis secundum carnem ex Abraam procreati, dici Abraę fi-

Gene. 21.

hijure possitis? Quippe qui ex baptismi verbis, dū sacro-
sancta illa ablutio fit, enuntiatis, formati estis, & orti, quæ
sunt per allegoriã dicta. Hoc est, ex Abraæ non mo-
do historia hæc huiusmodi pferunt, sed & alia quædã de
signant, & ideo p allegoriã sunt dicta, & alium quendã in
sensum hunc præ interpretant. Erant nanq; prisca illa in
præsentium figuram edicta. Hæc enim sunt duo tes-
tamenta, vnum quidem in monte Sina in ser-
uitutem generans, quæ est Agar. Sina enim
mōs est in Arabia, qui coniunctus est ei, qui nūc
est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. Quas duas
has dicis? Eas quidem quæ ad noui & veteris testamen-
ti interpretationē inducunt. Quo pacto? Per Agar nimi-
rum vetus illud interpretat. Lex nanq; è monte Sina tra-
dita est, q; mons & in Arabia est, & Agar Arabum lingua
nuncupat. Coniunctus autē est Ierusalem, hoc est, vicinus
est & contiguus. Vel quia inferiori Ierusalem cōparatur
& similis est, & pportione qdam illi par, & p ea accipit,
p inde vna vtriusq; sit facies. Quemadmodū igit Agar &
serua erat, & ad seruitutem illos generabat, sic & lex ipsa,
quæ ex monte Sina, alias Agar vocitato, & nunc Ierusa-
lem ipsi persimili, pdijt, in seruitutem gignit, qui sibi ob-
tēperat. Erat nanq; lex hæc seruilis admodum & illibera-
lis. Quāquidem virtutē corruptibili cōpensabat mercede,
hoc est, recta opa terrenis bonis donabat, & eius imperio
à nequitia & improbitate cruciatus & pœnæ formidine
declinabat. Illa autem quæ sursum est, Ierusalē,
libera est. Agar qdem in hmōi continet figura. Vide au-
tē qd Sara illa prædat. Hæc em̄ supiorem Ierusalē præ-
figurat. Est nāq; ciuitas illa fidelium, vñ & lex nobis de-
lata est. E cælo qppe euangeliū pdijt. Eo autē libera est, qd
legis vetustæ obseruationi nō sit obnoxia, & oīa libere &
ingenue mandat. Non em̄ à nobis quidpiã gerit, vel spe,
vel cupiditate visibilis premij. Neq; p inde acsi cruciatus
nobis corporales impēdeant, sed & pmissa diuina profe-

cto sunt, & tormenta ingenuos viros decencia. Nam gra-
 uiter delinquentibus mystica interdicit mensa, & conuictio
 castigant. **Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ**
non parit, erumpe & clama quæ non parturit,
quia multifilijs desertæ magis quæ eius quæ habet
viz. Nequæ figuris cõrentus, quin & Isaiã testem inducit,
 sterile appellante ex gentibus ecclesiã. Hæc namq; fuerat à
 diuina scientia destituta. Quippe quæ deũ nesciret, nec fi-
 lios, pcrearet, quia neminẽ dei, pphetã, prulisset, vel prece-
 ptorem. in viã aut habentem, Iudæorũ synagogã, vel quæ
 legem haberet sua moderantẽ, vel deum ipm. Erũpe ita-
 q; hoc est, hilaritatis & lætitiæ vocem effundito, qm mul-
 tos iã adepta es filios. Quinetiã, pphetæ & doctores & dei
 filij ex te, pdierunt, & orbẽ terrarũ vniuersum, non natio-
 nẽ aliquã vnã, vt Iudæorũ synagoga genueris. **Flos aut**
fratres secũdum Isaac promissionis filij sumus.
Sed quomodo tunc is qui secũdum carnem na-
tus fuerat, persequebatur cum qui secũdum spi-
ritum, ita & nunc, Ecclesia (in gr) Saræ instar cum steri-
 lis esset, non solum in posterũ filijs abundauit, sed pari no-
 bilitate & filios genuit. Vtq; illã non natura matrem effe-
 cit, sed dei pmissio. (Ipse em vbi dixit ad id tps sum ad te
 rediturus, in Saræ vtero infantem plasmauit) sic & nos vt
 dictum est supra, diuina verba baptismi lauacro in clama-
 ra formarunt. Proinde ne qs forsitan dixerit, at qlis hæc
 videri põt libertas, cũ credẽtes ipsos Iudæi plagis affligãt,
 & agitent psecutionibus, qui liberi videant. Rñdet, tũc tẽ-
 poris sic contigisse, vt cũ Ismael Isaac ipm persequeretur,
 vel prorsus persecutio hæc impediret, q minus legitimus
 esset hic filius & insectantis se dñs, ita & nos Isaac illi argu-
 it similes, & Abrahæ facit coniunctiores. **Sed quid di-**
cit scriptura? Eũce ancillam & filium eius. Non
enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.
 Ne quis fortasse quarat, quæ ergo futura est ex his conso-
 latio, q à Iudæis uexantur fidelibus, qd q; Isaac sit afflicta-

Isaie. 54.

Gene. 21

Gene. 18

Gene. 21.

rus: subdit itaq; audi narrantem scripturā, & tunc conso-
labere. Nam, p breui illa persecutione q̄ Isaac ille diu exa-
bat, p̄sus eiecit Ismael. Neq; eiectū fuisse sat illi ad suppli-
ciū fuit, qn̄ qd̄ magis urgebat, neq; eorū bonorū effectus
est particeps, quē erant Isaac puero parata. Et eo erat acri-
or cruciat⁹, q̄a à dei sentētia & iudicio desumpsisset, nō à
persecutione principiū. Vides vt ancillā dixerit, nō Abrahę
filiū, qui hæreditate indignus sit iudicatus, tanq̄ à terri-
mo gñe ortum appellans. Anima duerte præterea, quem
admodum oñderit Paulus legē destructionem sibi ipsi in-
ducere. Siquidem quæ dicta sunt, oīa eorū præ se ferant si-
gurā, quæ iam sint in lege peracta, vel in veteri sunt testa-
mento per scripta. Itaque fratres non sumus an-
cillæ filiū, sed liberæ. Hæc oīa eo, pducit Ap̄tus, vt ar-
guat quæ nobiscū agūtur hoc tēpore, multis ante seculis
fuisse figuris expressa. Cur ergo nō fuerit absurdū, vt q̄ li-
bertatē nobis tot ante tēpibus partam habemus, vltro ser-
uitutem postliminio subeamus? Cap. V.

Qua libertate Christus nos liberauit, state.
Neq; em̄ inqt, ipsi vos liberastis, sed qui, p nobis
pendit pretium Christus. Quo ergo pacto vos ipsi
legis subiectis potestati, dño inconsulto, qui vos libertate
donauerit? Cum autem state dixit, ostendit illos instabi-
les esse & nutabundos. ⁊ nolite iterū iugo seruitutis
cōtineri. Cum iugū inqt, grauē legis seruitutē designat.
Cum vero iterū, dementia illos accusat. Qñ quidem & in-
tolerabile illud legis onus experti, volentes rursus ad eā
se conferunt. Ecce ego Paulus dico vobis, quoni-
am si circumcidamini, Christus vobis nihil pro-
derit. Propriæ personæ dignitatē ac fidem q̄busuis argu-
mentis & demōstrationibus anteponit, nihil inquit̄ cir-
cunciso, pfuturus est Ch̄s, q̄a is & gratiā respuat, & ad le-
gē cōfugiat, p̄inde ac bñficam: Christo vero tanquā de se
haudq̄q̄ benemerēti nil credat. Qui itaq; minus credens à
Christo descuerit, nil prorsus ex p̄fidia consequitur lucri.

Testificoꝝ autem omni homini circumcidentise,
 quoniam debitoꝝ est vniuersæ legis faciendæ. Ne
 forte existimes hæc me malevolentie gra intulisse, nõ vo
 bis solũ, sed circumciso cuiq; dixerim ingentem molẽ esse
 iniectã. Constat nãq; q̃ legis sunt adinuicẽ cõnexa esse &
 catenata. Cũq; vel tenue quid ex lege exceperis, & eius
 iugo teipm̃ submiseris, p̃fecto oẽm eius in te dñatum tra
 xisti. Nã circumcisio, sacrificia deposcit, neomenias & sab
 bara obseruat. Sacrificiũ & locum exigit & modũ & pur
 gationes. Nã qui immundus est, neq; q̃ vitiat, & purgatio
 nes itẽ hmõĩ obseruatiões alias habẽt. Vides quẽadmo
 dum q̃ a Christo defecerit, nõ solũ conuincit nil p̃fecisse,
 quinetiã infinitis se subiicit oneribus. Nam si lex, vt existi
 mas, præpotens est dñator, erit hæc ois per te haud dubie
 exequenda: Si minus, neq; in partẽ admittenda est. **Eua
 cuati estis a Christo, qui in lege iustificamini, a
 gratia excidistis.** Hoc est, nullũ habetis cũ Christo cõ
 mercium, quicunq; in lege iustitiã assequi suspicamini. Et
 ex gratiã excidistis, quæ veræ iustificat. Magni est itaq;
 naufragij loco habendum, qñ quidem nec lege fruimini,
 & gratiã simul amittitis. **Nos em̃ spiritu ex fide spẽ
 iustitiæ expectamus.** Nos (inquit) fideles, nõ lege, sed
 spũ sancto conseq speramus iustitiã, deinceps & spũ eius
 dem aduẽtu, cõmissõũ veniã accepturos, & in baptismo
 iri iustificatũ. **Nam in Christo Jesu neq; circunci
 sio aliquid valet, neque præputiũ, sed fides quæ
 per charitatem operatur.** Dicit aliqs, Si obfuturam
 dixit Ap̃tus circuncisionẽ, cur ergo hæc indifferentẽ nũc
 ponit? Ad hæc rñdemus, de circuncisione ea nunc dicere,
 quæ fidem p̃cesserit, p̃inde ac si inquit, Qui in nouo sunt
 testamento p̃scripti, neq; si vel circumcisi iã fuerint, vtili
 tatis aliquid assequunt, neq; si in præputio sint & incircũ
 cisi, detrimenti qdpiam acceperint aut iacturã. Qñquidẽ
 in fide cunctarũ rerũ vertit cardo, quæ charitatem opera
 tur, hoc est, quæ oĩno vegetior esse debet, ob eãq; qua in

Christum afficimur, charitatē præferri. Ostendit aut̄ hos & si crederent & fidē exceperint, nil tñ esse in Christi amore fundatos. Et ideo ad legem vltro se contulisse, qū quis ad habendā in proximos dirigat charitatē. Demonstrat præterea seductores illos, qū hos circūuenerint si se velint charitate cōplecti, nequē id amplius ausuros. Perdisce itaque quē admodum operat̄ fides p̄ charitatē, hoc est, vt actiuosa & exercitata sit, charitate vero si caret, otiosa & turbida sit futura. Simile illud est: Fides sine operibus mortua est. **Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire?** Nequē id rogantis est, sed deplorantis dicentis: Ecce iā id perfectionis culmen euaseratis, quis hoc deiecit? Quis adeo valuit deprauati ingenij viribus, vt vos prorsus interpellaret, ne euangelicæ veritati fidem adhiberetis, sed legi obsequeremini, quę adumbrata sit & superuacanea reddita? **Nemini consenseritis, p̄ suasio hæc non est ex eo qui vocauit vos.** Hoc est, quod fueritis seductoribus his obsecuti, nequē est à Christo. Nequē em̄ ideo vos ille vocauit, vt morem geratis consuletibus esse ritus Iudaicos imitandos. **Modicū fermētū totā massam corripit.** Ne illis hūc in modū occurrēdi offerat occasio, quod nos adeo laceſsis Paule, vnū tantisplex cessimus legis mādatū, & tanto pe id auges crimē et magnificas: sic rñdet Ap̄'s, **Quod tenue admodū est, & pusillū videt̄, maximū solet in modū obesse.** Nā quemadmodū fermētum, & si pexiguum sit, massam vitiat oēm, quippe quā sibi admixtā & ad se trahens immutat, sic & circumsio ipsa cum mandati vnus obtineat locum, ad Iudaicos ritus vos cōseruandos est conuersura. **Ego confido in vobis in dño, quod nihil aliud sapietis.** Cōfido (inqt) in vobis, nec miā, quod meorū calleā discipulorū conditiōes, & eorū facilē fore in viā reditum non ignorem. Cunct̄ de vobis nil ipse desperē, quia ad bonum cōverti posse intelligo, confido tamē & deo in primis, cuius arbitrio nec minima peunt. Hortat̄ præterea, vt & ipsi de se præstent quę

Iacobi. 2.

conferant, & spem in dño habeant obfirmatã. Neq; em̄ aliē
 possunt diuina bona parari, nisi & ipsi (inqt) p̄ vestravi-
 rili, proferre ex vobis quæ deceat, adnitamini. **Qui autē**
conturbat vos, portabit iudiciū, quicūq; ille est.
 Spero equidē inquit, in viã vos redituros, facturosq; que
 deceant maxime, nil tñ crediderim qui vos seduxere, pœ-
 nas emeritas euasuros, sed luēt hi quidem supplicia tāetsi
 magnitudine videant & autoritate præstare. Id em̄ præ-
 dit cum inqt, quicūq; sit ille. Quod eo dixit, vt absterre-
 at cæteros, ne in istiusmodi se ingerant facinus. **Ego**
autem fratres si circumcisionem adhuc prædico,
quid adhuc persecutionem patior? Cum hypo-
 crisis Paulum pleriq; insimularent, afferentes circumcisi-
 onem prædicasse nonnunq̄, & itē nōnunq̄ interdixisse, sic
 inqt: Velim equidē mihi testimonio sitis, quē admodum
 à ludæis diuexor insectatibus. Si vero circumcisionē p̄di-
 cauerim, quã aliã ob causam persecutionē hãc patior? Id
 sane p̄spicuū, q̄a illorū auitos q̄sdã ritus sustulerim, at si ob
 seruandã edixerim circumcisionē, in suo illos errore stabi-
 lio, cur ergo me prosequunt? Vel quã sunt persecutionis
 huiusce causam allaturi? Nū dicturi sunt forte, Timotheū
 Paulus circūcidit? Ita qdē. Sed disp̄satiōis cuiusdã id grã
 fecit. At aliud est circūcidere, aliud circumcisionē p̄dicare.
 Nō em̄ dixit, si circūcisionē fecerim, sed si p̄dicauerim. Qui
 em̄ p̄dicat, sancit dogma, fieriq; id perpetuo oportere in-
 iungit, q̄a bonū est præputiū: Qui vero per dispensationē
 egerit q̄ppiã, nō solū vt bñ agat, sed, p̄ reuē & t̄pis necessi-
 tate id facit. **Ergo euacuatū est scandalū crucis.**
Si circumcisionē p̄dico, inquit, cessabit haud dubie scanda-
 lū, q̄ crucis rōne offendebant ludæi. Nã nullã ob causam
 aliã, crucis hi sunt p̄dicatione perculsi, neq; alia rōne eam
 repudiant, nisi quia circumcisionem simul tollit & legem.
 Quo fit, vt quæ à me prædicat circūcisio, crucē impugnã-
 di ludæis occasione attulerit, resederitq; & scandalū q̄ illi
 incessabant. **Utinã & abscindatur qui vos contur-**

bant. Hos quidē, qui fuerāt à falsis ap̄lis circumuenti, in-
 sensatos iā dixit. Neq̄ aliū eos in modū, nisi vt pueros so-
 lemus, corrupit. Seductoribus vero perinde ac insanabi-
 li morbo affectis & mala imprecatur, & inquit: Vtinā non
 mō circuncidant̄ hmōi hoīes qui vos conturbāt, sed eos
 penitus præcidant̄ pudēda. Vel abscondant̄ dicit, hoc est,
 à vestro sint seiuncti consortio. Græce aut̄, qđ cōurbant
 latine traductū est, ^{κυσκωρτες} habet, hoc est, à proprijs se-
 dibus mori, & alio traducti. Vt em̄ cum vi & armis aliq̄ ca-
 pit ciuitas, ex ea abacti hoīes alio traducunt̄, sic & Galatē
 libertate amissa, & ad Ierusalem inferiorem hanc à super-
 na illa transuecti, ad legem sunt & Iudaicā vilitatē com-
 pulsi. Notandū præterea est, quemadmodum qui se circū-
 cidunt, Pauli in se execrationem cōfiscunt. **Vos enim
 in libertatem vocati estis fratres. tātum ne liber-
 tatem in occasionem detis carni.** Non em̄ vt legi in-
 quit deseruiamus, à Christo sumus vocati, sed vt à legalis
 seruitutis iugo liberi simus. Deinde ne quis existimet, quia
 libertate vtimur, licere nobis oīa ad nutū facere, castigat
 id dictum, & inquit: Nequaquā sumus hmōi libertatē ade-
 pti, perinde ac occasionem nacti ad carnis concupiscenti-
 as, quippe qui non eā ob causam sumus à legis iugo solu-
 ti, vt in præceptis feramur, sed vt libere & seruitute submo-
 ta, recti & gradu composito, tanquā bñ formati, & instru-
 cti nos incedamus. Non em̄ vt legē præuaricemur, licent̄
 iā & libere agimus, sed vt vltra quā lege cautū sit, proueha-
 mur. **sed per charitatem spūs seruire inuicem.** Le-
 gis iam iugo sublato, aliud quiddam quod charitatis est, iu-
 gū inducit, vt illo leuius, ita & longe validius. Arguit præ-
 terea seductores illos talia his principatus cupiditate per-
 suasisse, quæ profecto oīm mater est hæresum. Cuncti ta-
 les inquit, vos inter dissidium fecerit dominādi libido, præ-
 stite alternis mutua charitate obsequia. Seruire autem in-
 uicem dixit, vt intentionem prætenderet animi affectum,
 qđ seruiendum sit. Ad mortalitatem demum conuersus &

modum aperit, q̄ fieri possit ne carnis cupiditatibus seruiat. **Omnis enim lex in vno sermone impletur.** Diliges proximum tuum sicut teipsum. Si prorsus (inquit) legem exequi cupido incesserit, neq̄q̄ hęc circumcidendo, sed charitatem seruando explete. Hęc enim legis est adimpletio. Aduerte autem quę admodum & si de mortalitate sit sermonem aggressus, nil tamen fuerit de dogmate ipso vt differeret demum oblitus, adeo ille dolebar, erroribus Galatas sic paruisse. **Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.** Quod gestũ re ipsa fuisse compertum habebat, p̄inde ac subdubitanus ponit: idip̄m̄q̄ & in sequentib⁹ facit. Cũ em̄ ne cõsumamini inqt, formidantis iudicium præfert, rem ita fore pro certo asserentis, nõ condẽnatis. Non em̄ solũ mordetis dixit, q̄d iracundię est, sed cõeditis vel voratis, vt gręcę habeat, q̄d feritatis est vltimũ. Hęc aut̄ & de corruptis dogmatibus differit. Quinetiã p̄t̄ & de mutuis illorũ insidijs rapacitatibusq̄, & inexplibili habendicupiditati intelligi. Et qm̄ qui alijs iniurias faciunt, vel insidias parãt, exitiũ alijs vident & non sibi asserre. Videte inquit. i. caute, ne id rei in vos relabatur. **Dico autẽ in Christo, spũ ambulate, & desideria carnis non perficietis.** Cũ morsus & vorationes dixisset, consumptionẽ allaturos & finem, exprimit & horũ medelã quę & charitatem conseruat, & ipsa à charitate seruatur. Dico autẽ id fore cum spiritales nos p̄stiterimus. Nã si spũm̄ ipsi sectabimur, & alios amore prosequimur non mediocri. Quo demũ affecti, vt spiritales efficiamur, necesse est. Sic profecto futurũ est, vt carnis concupiscencias non exequimur. Caro em̄ concupiscit aduersus sp̄m̄, sp̄s autẽ aduersus carnem. Hęc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quęcunque vultis, illa faciatis. His Pauli dictis innitunt Manichæi, & cæteri eius sectæ hæretici, dicuntq̄ ex duabus, & diuersis substãtijs hoĩem oĩno constare, ynde idip̄m̄ Ap̄li dictum huic rei argumẽto esse, &

testimonio asserunt, qđ tamen est longe secus. Neq; enim de hominis substantia hæc Paulus disputat, sed carnē appellat humanas cogitationes & mentis affectus, qui terrenis in rebus versentur, perinde ac desides & torpentes: non corpus & spm̄ & spiritalē aliquem cogitatum, nō animā. Terrestris igitur contēplatio, spiritali penitus aduersatur, & spiritaliste restri. Prava; itaq; & oprima; intulit cogitationum discrepantiā, non corporis & aiā impugnationem. Velle namq; vel minus velle, meditantis ē animi. Adiecit præterea, ne ea faciatis quæ vultis. Nā animæ corpus opitulat. Nec secus inhærens aiā corpus turatur, & per oīa subest, ne illud deserat. Quo ergo pacto cōtraria fuerint, & inuicem aduersabuntur, quæ tanta & mutua sunt affectione connexa? **Quod si spū ducimini, non estis sub lege.** Qui spm̄ (inquit) est nactus, vel prava; restringit cupiditates, à quibus qui liber euaserit, nec legis indigebit consilio, nec illi erit subiectus. nā qui nec ira incēditur, quid habet monitore opus, ne quem occidat? quod & alibi dixit Apostolus, Nulla est iusto lex posita. Videſt *I. Tim. 1.* etiā & legis laudes explicare. Si em̄ spūs loco lex erat, pro eius viribus & suo tpe in pædagogi morem alios instruebat. Cur ergo pædagogi iugum de integro subiſtis, spū *Supra. 3.* qui perfectos vos redderet, derelicto? Nec sane res hæc secus se haber, q̄ si philosophus quispiam pædagogo indigeat. **Manifesta autē sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, adulteriū.** Corrupte (inquit) & carnalis voluntatis hæc opera sunt, è quibus eminent & notiora videntur, adulteriū & fornicatio. immunditia, impudicitia, Modos hoc loco nonnullos fœdi præterdit concubitus, quos nec explicare præ sceles; magnitudine tulit. idoloz seruitus, veneficia, inimicitæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comestiones, & bis similia, quæ præ dico vobis sicut præ dixi, qm̄ qui talia agūt, regnū dei non hæreditabūt, Dicāt

vobis qui carnem incusant et criminantur, Concedamus fornicationes et adulteria corporis esse delicta, inimicitiae vero et contentiones et id generis caetera, quo pacto inesse corpori poterunt? At qui liquet sane, corruptae et inquinatae mentis haec esse facinora. Quod si nobis essent natura haec insita, quo pacto nos a caelesti imperio eiecissent? Non enim natura, sed voluntate & supplicia paratur & praemia. Alioq; si natura haec obuenirent, nequaquam qui faciunt haec intulisset, sed qui patiuntur. Nam facere, animi promptitudinem praefert. Inimicitias vero non aequas intellige. Sunt enim & iustae nonnunquam, utpote quae fidei gratia oboriuntur, & quae omnibus inferuntur, qui a recto decesserint. Dicit autem aemulatioem, quae & prava sit & iniquior. quam quidem est alia quaedam recta aemulatio, cum bono quis factitantiem nititur imitari. Optime autem post contentiones & rixas, ponit & sectas. id est haereses, quae a contentione ducunt originem, cum quisque contendit confirmare quod sentit. Homocidium praeterea ab invidia nascitur, & comestationum scurrilitas omnis & temulentia. *κωμοι* enim graece, quos comestationes hic dicit, ebriantium sunt cantiones, cum iurgio & contumelijs decantatae. Unde prius gignentia posuit, mox & progenita. **Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax.** Quia a nobis ortum ducunt prava facinora, propterea & carnis opera appellauit, perinde ac si operosa sint & grauius facta. Bona vero non modo nostro indigent studio, sed ope etiam diuina, ob idque spiritus dixit, perinde ac nostra intersit semen subministrare, & voluntatem offerre, diuini vero arbitrij sit ut fructus emergat. Omnium autem bonorum radicem priorem statuit charitatem, deinceps gaudium. Qui enim afficitur charitate, semper est letior, vel si mala perpetiatur, & beneficium eius spectat, qui mala gesserit. Gaudet etiam, sed in deo, cuius gratia & peragat cuncta & toleret, eoque & optime adgaudet conscientiae. Ex charitate autem & suscepta letitia conquietescit, nec ullis animi cogitationibus obturbatur.

Quinetiã vel si quos odio habere videbit, non eos odit, sed illos fastidit nequitia: qñ quidem hospitos, vt fratres colat, & odiũ præferat vt corrigantur, & correctis conducatur. patientia, benignitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia. A benignitate longanimitas ita videtur sacris in literis discrepare, vt qui animi sit magnitudine præditus, is certe sapiẽtia polleat: neq; accelerate & præcipitant, sed sensim, & lento gradu decẽtes ingerat pœnas. Qui uero benignior fuerit, vñ fontes & noxios dimittit impunes: quemadmodum Moyses, quia Mariæ & Aaron ipsi pepercerat, clemẽtior est appellatus à cunctis, qui eas terras incolerẽt. Et bonitas quidem est q̃ beneficentia longẽ vulgarior. Bonus est em̃ dñs (inquit) vniuersis. Beneficentia vero dignis dũtaxat benefacit, vt illud est: Benefac dñe bonis. Fidem autem dicit, non simplicem quandam & tenuem, sed quæ montes præ ardore transiliat, credatq; nihil ambigue quæ impossibilia hominibus sunt, apud deum fore factu facillima. Postremo & continentia posuit, q̃a nõ solũ ab escis, sed ab omni sit nequitia abstinendũ. Aduersus huiusmodi non ẽ lex. Hoc est, aĩa quæ ista spũ suggerente peregerit, nihil indiget legis instructione, cũ præstantior ipsa sit & lege sublimior: sicuti non calcaribus indigent equi natura velociores. Paulus itaq; nõ legem reiecit, quia iniquior sit, sed quia spũ est liberalitate inferior. Qui autẽ sunt Christi, carnem suã crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Haud secus ac si quispiam roget, Quis hominum est qui agat quẽ differis: Respõdet, Qui Christi sunt, hoc est, qui ex Christi sunt sorte, carnemq; crucifixerunt, id est, opera quæ carnem sapiunt, mortificarunt. Non enim sibiipsis mortem hi consciuere, vt carnem intelligas ipsius carnis substantiam, sed cogitationes terrenas. Quo fit, vt neque iracundiæ vitium in his, neque concupiscentiæ vigeat, sed vtraq; hæc & cruci affixa sint, & morte affecta. Vel simpliciter vitia affecta & inquinata opera dicit, siue ab ira sint

Nume. 12

Sapient. 12

Psalm. 124

illa producta, siue à cupiditate. Nec solum istiusmodi acti-
ones restringunt, sed eas tollunt principia, siue concupi-
scentias dixeris.

Caput VI.

Spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Cū
itaq; spūs tanta sit vis, & illi viuendum est, & eo con-
tenti esse debemus. (id enim ambulemus præterdit)
hoc est, sat sit nobis spūs virtus, neq; per legē adijci quid-
piam deposcamus. Non efficiamur inanis gloriæ
cupidi, inuicē prouocantes, inuicem inuidētes.
1. Timo. 6 Arguit hoc loco eos qui hos seduxere, gloriæ cupiditate
id scelus fuisse aggressos, q̄ haud dubie cunctoꝝ est malo-
rum origo. Tunc autē se inuicem prouocant, cum se conci-
tant altercando, iurgandoq; vt fieri solet, cum quis hosti
inclamat hmōi: Heus tu, huc concedito, si quid robore va-
les & viribus, ineamus certamen. Proinde & inuidiā in-
dicit, q̄nquidē ab inani hęc gloria defluat. **Fratres, &**
si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto,
vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite i spi-
ritu lenitatis. Cū seductoribus his viderent nōnulli ex
delinquentibus conuertiari & increpare delicta, propriaq;
vitia patefacere, vt pote qui gloriæ & principatus cupi-
dine ad id deuenissent, sic inquit: Si præoccupatus qs fue-
rit atq; deprehensus aliquid cōmisisse, non statim sunt ad-
mouenda supplicia, sed ad correctionem adhibenda me-
dela. Et in spiritu sancto id agite dicit, arguens spiritui id
placitum esse, & eius gratia fieri, vt leniter castigemus pec-
cantes. **considerans teipsum, ne & tu tenteris.** Ne
foras q̄ alios in viā reducerit, efferatur postmodū & in-
solescat, confirmat hunc, & hortatur his verbis: **Conside-**
ra teipsum, hoc est, te hominem esse, ac labilē contēplare,
& caue ne & ipse tenteris, quod sane humanum est. At il-
lud tererrimū, cum ex tentatione in prauum facinus labi-
mur. Tu vero adiecit, vt mortalis cōmonefaceret fragili-
tatis. **Alter alterius onera portate.** Qm̄ nemo ē ho-
minum qui peccati sit expers, ne acrius proximi peccata

detraheret, cōmonefacit: qn̄ eo maxime ferat, vt & sua ab alijs tolerentur, & sic adimplebitis legē Christi. Nō em̄ implebitis dixit, sed adimplebitis, hoc est, communi consensu oēs Christi legem perficietis, vos ipsos inuicē tolerātes, videlicet vt iracundus, ad iram tardum sustineat: & tardior, iracundi impetum ferat: sic fiet vt neq; ille delinquat, si ab hoc toleretur: neq; is, si ab illo feratur. Nec illud dico, vt inuicem porrectis inter vos manibus Christi legem alternis mox exeq̄mini, sed quod proximo deerit, vnusquisq; sufficiat tolerando. Charitas autē Christi, ē adimpletio mandatorū. Nā si quis existimat se aliquid esse, cū nihil sit, ipse se seducit. Arguit hoc loco nullius esse momenti, qui alicuius se duxerit. Præfert em̄ maximū suæ vilitatis argumētum, qui esse se aliquid credat. Quo fit, vt præter seipsum fallat neminē. Opus autē suū probet vnusquisq;, & sic in semetipso tantum gloriā habebit, & non in altero. Examinet, inquā, & diligenter suas quisq; res gestas disquirat. id nanq; cū probet inquit, designat, ne has forsitan siue inanis gloriæ, siue simulationis, siue alterius cuiusuis humanæ occasiōis gratia gesserit. Tūc fiet, vt nō in altero, sed in seipso gloriā qs assequatur. Cōmunicet autē qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. De præceptorib⁹ disserit, qui sub eis catechumeni fuerint effecti, & instituti, illos faciant non vna in re, sed in om̄ibus eorū fortunæ boniq; participes, victum scilicet, vestem, honores, benevolentia, & bona reliqua illis impartiantur: vt pote qui longe maiora accipiant, q̄ ipsi contulerint, q̄ quidem demerant pro carnalibus spiritalia. Eoq; & communicationem appellat, vt quam retributio consequatur & præmium. Queret aliquis, cur à discipulis Christus alimonia iussit præceptoribus ipsis deferri: Id nimis ea de causa fecit, ne insolescerent præceptores, sed humiles se præstarent, q̄ eorum ad vitam præsidio indigerent, quos ipsi ad fidem instruerent. Et vt nulla præsentium rerum cura

I. Cor. 9.

Mat. 10.

distracti, prædicationi solum vacarent, essentq; & discipu-
 li non in præceptorem ingrati, & consuescerent bene in-
 stituti in omnes tales se exhibere, simul etiã ne inopes suã
 erubescerent sortem, qñ quidem pari essent cū præcepto-
 ribus cõditione. **Nolite errare, deus nõ irridetur.**
Quæ em̃ seminauerit homo, hæc ⁊ metet. Quo-
niã qui seminat in carne sua, de carne ⁊ metet cor-
ruptionẽ: qui aut̃ seminat in spũ, de spiritu metet
vitã æternam. Cũ præceptores ipsos nonnulli prauẽ vi-
 tã insimularent, & ob id aspernantes non alerent egesta-
 te oppressos, ideo & in sequẽtib; dicturus hmõi est, Bo-
 num faciẽtes non deficiamus: & nunc inq̃, decere admo-
 dum eos vt liberalit̃ erga hos instructores se gerant, tanq̃
 id omne quod ipsi impenderint, in ea quæ spũs sint conse-
 rat. Proinde doctrinã conferens cum impensis, quæ cum
 carnalibus, tũ spiritualibus sint in rebus effectę, sic ait: Si in
 his quę carnis sunt mensas consumpseris, instructioribus
 paratis ad gulam irritandã epulis, temulẽtiã, luxum, &
 crapulã seminans, profecto corruptionem demetes. Hęc
 nanq; & facile corrumpunt, & corpus inficiunt. At si spi-
 ritalia seueris, hoc est, spũs opera, in oẽsq; vt beneficis cõ-
 tuleris eleemosynã, & continentem te gesseris, vitã sempi-
 ternam inuenies. Neq; em̃ irridet, hoc est, nil fallitur deus,
 sed propriã cuiq; mercedẽ persoluet. Satius nobis erit spi-
 ritalibus in rebus bona hæc terrena dependere, quibus in
 rebus & præceptorum computat̃ impensa, q̃ in carnis af-
 fectibus his suauissimis, qui & per se corrumpunt, & cor-
 pus afficiunt. Nam & ex grauissimis voluptatibus & ni-
 mio luxu, morbi oboriunt̃. **Bonum aut̃ facientes nõ**
deficiamus. Tempore em̃ suo metemus non de-
ficientes. Hoc loco clarius aperit, quemadmodum & si
 improbi sint, qui nostra indigeant ope, nil tñ ipsi deficia-
 mus bene de his promereri. Abundantem præterea & cõ-
 tinuam largitionem præterdit, cum inquit, nihil deficia-
 mus. Et quia magnum quiddã videt̃ exigere, cõfestim &

præmium ponit, cum inquit, metemus: quippe qui quietiores sumus futuri, cum alijs bona hæc impartiuerimus. Ergo dū tempus habemus, operemur bonū ad omnes, maxime autē ad domesticos fidei. Quæ admodum non semper est ferendi tēpus, ita nec merendi occasio semper offert. Quod sane & virginum illarū, & Lazari exēplo profertur. Quādiu autē nobis in hac vita suppetit ætas, non solum in præceptores, sed in gentiles ipsos & Iudæos, quæ bona sunt operemur, hoc est, bñficientia vramur & eleemosyna. Nec tamen pari mēsurā effundenda in hos erit largitio, vt in fidei proximos, sed maior erga fideles præstanda est & effusior. Id enim, cum maxime ad domesticos fidei dicit, prætendit. Aduerte autem quæ admodum vel in his à Iudaica illorum vilitate repellat. Siquidem cum lex ipsa ad vnius nationis homines, hoc est, Iudæos, suam clementiam aperiret, gratia vero terras simul ac maria ad eleemosynæ conuocat mensam, tamen si vt dictum est, non æqua mensura. Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. Paucis de mortalitate iam explicatis, quæ dicere cœperat, & animum eius morderent, repetit: ostēditq; se proprijs manibus epistolā exarasse. Quod eo inquit, vt non modo suā erga Galatas aperiret beneuolētiā, sed etiam tolleret si quid illi de se male existimarent. Incusabatur namq; ab his leuitatis et incōstantiæ Paulus, perinde ac si sua dicta prædicādo iam variaret: eoq; et scriptis cogitur quæ prædicasset, testificando probare. Enimvero quas mittebat Apostolus literas, alij conscribebant: salutem duntaxat ipse in epistolæ calce cuiq; impartitā norabat. Qualibus autē cū inq; non literarū exprimit prolixitatē, sed deformitatē prætendit, pinde ac si dicat: Etsi minime sim apprime scribendi peritus, cōpulsus sum tñ vel mea manu hæc ad vos epistolā scribere. Quicumq; enim volūt placere in carne, hi cogūt vos circūcidi. Quicumq; (inquit) placere in carne volunt, hoc est, morem Iudæis hoibus cupiūt gerere.

Matt. 25.

Luce. 16.

Nam conuitijs ab his inessebantur fideles, tanq̄ à patrijs ritibus defecissent. hi vos ad circumcisionem cōpellunt, vt sese vestræ carnis scissura apud Iudæos excusent. Cum autem cogunt infert, arguit eos vel inuitos id fuisse perpeffos, simul vt his ab eiusmodi seductoribus secedēdi p̄beat occasionem, vt qui nihil vltro deliquerint. tantū vt crucis Christi persecutionē non patiantur. Quinetiā (inquit) id alia quadam de causa moliūtur, ne Christi crucis persecutionem perpetiantur, hoc est, ne crucis & fidei causa, quam haud dubie circumcidendo p̄uaricantur, hi diuexentur, vel ea tolerant quæ tulerit Christus, alios volunt circumcisiōis huiusce habere participes. Neq̄ enim qui circumciduntur legē custodiunt, sed volunt vos circūcidi, vt in carne vestra glorientur. Nec solum (inquit) gratificādi hoibus gr̄a, sed gloriæ etiā cupiditate id agunt. Neq̄ legis tutandæ aut religionis id faciūt causa, quin magis vt laudem assequantur, & gloriētur vestra in carne, hoc est, in hac præcidenda iactant præcepto res se & magistros, habere vos in discipulos & sibi morigeros. **D**ibi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Jesu Christi. Illi (inquit) circumcisionē hanc gloriæ ducunt, rem sane superuacaneam, perinde ac obsoletam iam & desitam: A me vero procul sit cæterarum rerum iactantia. Liceat tamen in vna Christi Iesu cruce & morte admodum gloriari, qui inanem reddidit circūcidendi consuetudinem. Cum autem absit dicit, tacite circumcisionem, vt vetitam detestatur: quā vt effugeret, dei opem adsciuit. Quæret aliquis, quo pacto gloriaris in domini cruce? Nempe quia mei ob gratiā (qui nulli rei sum vsui) ille sit cruci affixus, & me tanta sit charitate complexus, vt morti se ipsum obtulerit. Cur itaq̄ in Pauli gloriā & fidelis cuiusq̄ concessit? Quia domini sit erga nos charitas patefacta. Quis enim qui seruus cum sit, non gloriæ duxerit heri in se beneuolentiā: per quem mūdus mihi crucifixus est, & ego mundo. Mundum præsentis

Supra. 2.

vita bona appellat, gloriã scilicet, opes, & delicias cateras. Hæc (inqt) mihi demortua sunt, & his ego sum morte affectus. q̄ fit, vt duplici hac mortificatione, neq; bona illa me cõprehendere possint, neq; ipse ad ea confugere: q̄ppe q̄ mortuus sim, hoc est, his rebus oïno nil deditus. In Christo em̄ Jesu neq; circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. Et qui cunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel dei. Neq; q̄ (inqt) circuncisioñe mihi cõmemores, quæ vt nihil põt officere, sic plane & inutilis & superuacanea est, cuiusmodi & præputiũ fuerit. Qñquidem cuncta innouauerit Christus, & aliã a nobis hoc tpe vitã, & alios mores deposcar. Est em̄ noua quæ nup scdm Christũ creata est vita. Sigdem nra hæc quæ delinquẽdo consenuerat aia, baptismo est renouata, & futuro in seculo in corruptione & ḡfia, vel ipa hæc corpora decorabunt, cum ipsi noui erimus oës, incorruptibilesq; redditi. Quicunq; igit huic scdm Chr̄m viuendi mō, & regulæ seip̄os addixerint, auersati tandẽ obsoletã hæc & inualidã circuncisioñe, pace conciliata in gratiã cũ deo redibunt, & erunt a prauis liberi facinoribus, quæ nobis deum, pculdubio reddũt infensorem, misericordiãq; & veniã consequent. Nec tñ vltra vt deo aduersantes existimabunt vel odiosi, sed vt miseratione dignati: vt pote qbus per crucẽ & gratiã pax sit cũ deo conciliata. Hi aut Israelitæ sunt certo, vt pote q deum intuerent, eoq; & Israel dicit dei. Atq; vos isti seducũt, & circũueniunt, & si gñe *Gene. 32* sint Israelitæ, falso tñ Israelitæ dicunt. Hoc aut a David dicẽte pax super Israel, desumpsit Ap̄tus. Decætero *Psal. 124* **mo mihi molestus sit.** Nec pertesus, neq; indignas, hæc Paulus, pfert. Qui em̄ id faceret, q̄ ita hortatur: Instate oportune & importune, sed volens impositas abs se leges immotas fore, & nil spei reliquũ illis esse, vt has q̄q; pacto immutet, sed sperare mō qd semper stauerit assidue se p̄dicaturus. **Ego em̄ stigmata dñi nostri Jesu Christi**

in corpore meo porto. Excusationis (inquit) habeo loco apud eos, qui me hypocrisis criminantur, & dicunt alibi me circumcisionem hanc prædicasse & adstruxisse, stigma ta ipsa & discrimina, quæ Christi ob gratiam obiui intrepidus. Hæc nãq; vel voce quavis clarius testificantur, quæ admodum nequaquam pro lege, sed pro eo quod secundum Christum est dogmate, periculis antehac me ipsum obiecerim. Neq; habeo dixit, sed gesto, perinde scilicet ac trophæum aliquod & insigne regium altius & cunctis visendum attollo, & in istiusmodi glorior. **Gratia domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro fratres, Amen.** Cum bona illis precetur optetq;, ostendit nõ ira vel odio dixisse quæ dixit, neq; comprecationis id obtinet locum, sed instructionis & doctrinæ, quæ dicta omnia concludat ac terminet. Commemorat præterea & gratiam qua non lege, sed Christi munere sint qui credidissent potituri. Neq; vobiscum dixit, sed cum spiritu vestro, abi gens eos à rebus hisce, arguensq; non à lege hos spiritum, sed gratia accepisse. Et ut non legem illis aut circumcisionem, sed gratiam & spiritum contulit, ita & posse collata seruare. Veruntamen cum fratres appellat, baptismi admonuit, quo fratres sumus omnes effecti, à patre vno nõ à lege progeniti. Sit itaq; & vobiscum spiritualiter vitam degentibus gratia, nec diuinam illam sanctificationem paracleri à vobis peccatorum volutabro abigatis, sed auctã semper magis ac magis accumulatis in Christo Iesu domino nostro, q; nouan. & spiritalem vitam veteri & corporali sublata, monstrauit. Cui gloria in secula seculorũ, Amen.

Eph. 4

Missa fuit à Roma.

ARGUMENTVM EPISTOLAE
ad Ephesios.

Ephesii sunt Asiatici. Hi accepto uerbo ueritatis perstitērunt in fide. Hos collaudat apostolus, scribens eis ab Roma de carcere per Tychi cum diaconum.

THEOPHYLACTI IN PAULI AD

Ephesios epistolam, prologus.

Ephesus Asię metropolis erat, huius incolę Dianam colebant, cui et templum dicauerant ornatisimum et permagnificum, quod in summa erat, cum apud Gręcos omnes, tum apud Ephesios ipso ueneratione et cultu, ita ut Diana neocoros diceretur, quemadmodum in actis apostolorum literis est demandatum. Ea in urbe Iohannes euāgelista relegatus, diu uersatus est, et uitam demum multo senio exactam finiuit. Ibidem et Paulus Timotheum reliquit predicantem. Quin etiam qui ea tempestate philosophi maxime claruerunt, Ephesi uitam egere. Cum itaq; tāta eēt urbs illa felicitate donata, et sapientibus adeo uiris polleret, accuratus ad hos scribit apostolus, et sensa quędā profundiōra et altiora arcana his credidit, ut qui nuper essent ad fidem instructi. Scribit autem epistolam hanc sensibus altissimis plenam, refertamq; diuinis mysteriis, quocirca nobis et animus exixe admodum intendendus, ea ut pernoscamus quę hac in epistola conduntur mysteria.

Actu. 19

Caput .I.

PAULVS apostolus Christi Jesu per voluntarē dei. Ecce quemadmodum per præpositionem hanc & particulam, Arrianorum de causā, qui aliter sentiunt, patri attribuit, perinde ac deo & patre uolente, Christi sit Iesu apostolus institutus. Sanctis qui sunt Ephesi & fidelibus in Christo Jesu. Aduerte quanta homines hi ea tempestate uirtute pollerent, ut eos & fideles appelleret & sanctos, viros præsentim uitę huic paritē deditos, quos uires haberēt & liberos. Istiusmodi neq; in mōtibus forsan hoc tpe, neq; in spelūcis inueneris. Gratia uobis & pax a deo patre nostro & dño Jesu Christo. Cum gratiam dixit, a deo patre nostro adiecit, ut ostendat eiusmodi gratię opera fuisse effectum, ut pater hic nobis & dñs

fieret & deus. Dñs quidem, hoc est, filius, ob eam quã nobis contulit gratiã factus est, & Chřus Iesus carne p nobis assumpta, & Iesus noie dictus, humanitatẽ diuinitate obliuuit, & vnxit. **Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi.** Ecce & deus & pat est eiusdem & vnus Christi. Deus quidẽ vt incarnati, pat vt dei verbi. **Qui em̄ benedixit vobis in om̄i benedictione spiritali.** Ad bñdictionis Iudaicæ differentiã, spiritali ap-
 Deute. 28. posuit. Illa nãq; magis erat corporea. Bñdicat em̄ inquit, deus filios vteri tui, & benedicat introitũ & exitum tuũ. Hic vero ois in nos spiritalis benedictio est, ita vt nihil ex ea desit. Qñquidẽ & immortalitate simus donati, & dei
 Rom. 6 filij & Christi cohæredes effecti, vt nobis qui primitiæ sumus, honos à supernis patribus deferaĩ. Merito ergo in
 Rom. 8 om̄i benedictioẽ dixit. Nã cuncta nobis dono sunt tradita, tã diuina q̄ spiritalia. **in cælestibus.** Tanq̄ spiritalis benedictio nra, & cælestis interptet, In cælestibus inqt. nã Iudæorũ in terris erat benedictio, & ideo corporalis ẽ dicta. bona em̄ terræ comedite ait, & terrã fluentẽ lac & mel. & benedixit dñs terrã tuã. In nra aut̄ nihil hm̄oi, sed
 Leui 25 sunt cuncta cælestia. Vnde & spiritalis hæc nra dicit benedictio. Nã eo, pmissio cæleste imperiũ est paupibus desti-
 Exodi. 17. natum, & iustificatis multa in cælis est merces. **In Chřisto Iesu.** Hoc est, per Chřm nobis, non vt meis per
 Psalm. 84 Moysem, benedictio ista obuenit. Sic itaq; vt non mō q̄litate bonorũ cum Iudæis, sed mediatore etiam differamus.
 Matth. 5. **Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionẽ.** Nobis (inquit) benedixit p Chřm, quẽadmodum & per eundẽ elegit, hoc est, per fidẽ in Christo habitã. Elegit aut̄ ante mundi constitutionẽ. Siquidẽ erãt q̄ nobiscũ agũtur hoc tpe, ex alto pdestinata, nō nuper tradita, sed à principio pparata. Recte aut̄ κατὰ βολήν intulit, qđ græce fundationẽ interpretamur, & latine cōstitutionẽ dixit interpres, vt ostēdat ẽ qđdam diuina porētiẽ sublimitate demissum & fundatum fuisse hunc mundum. Cũ vero elegit inquit,

& dei designat clementiã, & illorũ virtutẽ. Quippe q̄s de-
 us secreuerit vt p̄bos futuros. vt essemus sancti & im-
 maculati in cõspectu eius. Ne forte illud subeat mẽ
 tem, elegisse iã deum saluos fore q̄s velit, & sic torpeat ani-
 mus existimãti, nil vltra esse virtuti studendum, vt vitam
 quis assētur. Q̄n̄ quidem electi iam sint, p̄ dei arbitrio, &
 nil cæteris esse spei iã reliquum, ad id inq̄t: Elegit nos de-
 us, vt sancti simus & sine labe, & in ea scilicet sanctitate
 viuamus, quam baptismo ablatis largitus est dñs. Perste-
 mus itaq; & vitã fuemus virtute præditã. Sanctus est em̄
 quisq; q̄ est fidei particeps: immaculatus vero, q̄ nullis vi-
 uendo sordibus irretit. Nec hanc sanctimoniã mō & vitã
 culpa vacantẽ à nobis exigit deus, sed vt in eius cõspectu
 hãcipam fuemus. Sũt nanq; pleriq; q̄ hoĩm p̄nitiam veriti
 potius q̄ dei maiesta tẽ, p̄ se sanctimoniã ferũt: q̄les phari-
 sæi fuere, idi p̄m & David asserit, in gens: Sc̄dm puritatem
 manuũ mearũ in conspectu oculorũ eius. Itẽ & Isaias, Au-
 ferte iniquitatem ab oculis meis. in charitate quinos
 prædestinavit in adoptionem filioz per Iesum
 Christum in ipsum. Cum elegit dixisset, dedit intelligi
 quẽadmodum, vt, p̄bos nos deus, & nr̄e virtutis elegerit
 gr̄a. Et qa non in nostra duntaxat virtute constaret hæc
 salus, q̄ in charitate nos p̄destinavit, adiecit. Alioqui & fi-
 dem excipere, & deo appropinq̄re, in nostra est præte si-
 tum: tãetsi vocantis dei sit munus. Accedentes vero ado-
 ptione dignari, diuinæ charitatis est atq; clemẽtiæ. Eoq; q̄
 p̄destinavit, in adoptionẽ adiunxit. Ad q̄tam si q̄ras ado-
 ptionem: certe quæ humanum ad se attrahit genus, & si-
 bi cõciliet, & id q̄dem per Iesum Christũ efficit. Pat̄ em̄ p̄-
 destinavit, ad hunc vero filius duxit, p̄ filium quidẽ non
 serui cuiuspiã intercessu nobis bona hæc obuenerẽ, & præ-
 clarior est liberalitas visa. secundũ propositũ volun-
 tatis suæ in laudem gloriæ. Propterea (inq̄) ita futu-
 rum vt nos adoprarer, p̄destinavit, qa id veller maxime,
 vt gratiæ eius magnificentia gl̄ia pat̄fieret. Dicit aliquis,

Matth. 23

Psalm. 17

Isaiæ. 1.

est ergo gr̃ia cupidus deus? Neq̃ q̃. Nā nullius indiga est
 rei diuinitas, sed vult sane à nobis gloriam consequi, hoc
 est, à nostris rectis operibus, vt se maiori charitate secte-
 mur. Nā q̃ diuina in se collata bñficia demiratur, pro sua
 virili omni est studio aduersurus, ne deū de se q̃ optime me-
 ritū, q̃q̃ pacto offendar. & q̃ties bona accepta memoria
 repetet, magis ac magis largitorem hunc colet. Atqui
Iezech. 33 id vult maxime deus, vt pereat nemo: & ne q̃ fuerint dete-
1. Timo. 2. riores effecti, pdantur. Nec sane necessitate coactus, scele-
 ratos hic cruciat, sed vltro & volēs, in qua gratificauit
 nos in dilecto filio suo. Hoc est, plenos gratia fecit, q̃d
 tñ gr̃ae significantius dicit, *ἵλασι τῶν ἁμ.* Nā quē admodū
 senē a liquē scabie multa affectum corruptūq̃ inedia lon-
 giori, luridūq̃ & informē, vbi curādum qs ceperit, confe-
 ssim & decorē reddat, & iuuenili & pristinae ætate restitu-
 at, gratumq̃ cunctis faciat & acceptum: sic deus omni
 nos deformitate oppletos, & iucundos est redditurus &
Psal. 44. hilares, ac forma præstātes. Nā rex, inqt, tuū decorē desi-
 derabat, gratiosos autē in dilecto filio fecit, hoc est, p dile-
 ctū filiū, in quo habemus redemptionem per san-
 guinem eius, remissionem peccatorum. In dilecto
 (inqt) & vnigenito redemptionē habemus. At q̃lem illā
 si quærat quispiā delictorū remissionē, vel q̃ pacto impe-
 tratā hāc dicis? Per sanguinē inqt. Et q̃d honorabilius est,
 eius per sanguinē, quē vnice diligebat, nos ille redemit, q̃s
 prius odisset, in redēptionē pretiū psoluens filij sanguinē.
1. Iohan. 4 Aduerte autē quē admodū id adoptionē ip̃am magnitudi-
Roma. 8 ne antecedit, q̃n quidē nostri ob gratiā nec filio pater pe-
 percerit, secundum diuitias gratiæ eius quæ sup̃
 abundauit in nobis. Hæc inqt in gr̃æ suæ copia fecit.
 Vide quāra sit huiusce excellentia, q̃n & opes nobis col-
 latae sunt, opes inq̃ dei, & gr̃æ opes. Nec simplicioris cuius
 piā gratiæ, sed quæ abundauit in nobis, hoc est, quā affa-
 tim in nos ille effudit, in omni sapientia & prudentia,
 vt notū faceret nobis sacramētū voluntatis suæ.

Hoc est, eo in nos gratiā fudit, vt postq̄ sapiētia prāditos reddidisset, aperiret nobis suā volūtatis arcanum, perinde ac si dicat, quæ cordi recōdita haberet, nobis p̄noscēda exposuit. Vel pōt hoc mō intelligi, vt notū faceret nobis mysteriū q̄d omni sapiētia & prudentia cōstaret, hoc est, quod om̄i esset prudētia & sapiētia refertum. Nam quo pacto nō summæ sapiētiæ ea res fuerit, cū eos q̄s antea infensos haberet, & p̄ditis reliquisset, tantorū mysteriorum dignos, & seculorū p̄fert im̄ in fine p̄cipueq̄ p̄ crucē effecerit: secundū beneplacitū quod proposuit in eo. Id inq̄t, p̄ suo arbitrio & voluntate fecit, & quæ admodum proposuit & p̄destinauit in eo, hoc est, in Christo. in dispensatione plenitudinis temporū. Huiusmodi bñ placitū & voluntatē, p̄posuit ille, & p̄destinauit in dispensationē, hoc est, in gubernationē tēporū & stabilitatē. Nā tēporū finis, hoc est, postrema t̄pa tormēta deposcebāt & cruciatus, q̄n̄ in his hoīm neq̄tia increuisset: filij tamē, seu Ch̄ri aduētus, maximū certe in modū postremis his seculis salutē mortalibus attulit, q̄d sane incōprehensibilis est sapiētiæ. instaurare oīa in Ch̄risto quæ in cælis et quæ in terra sunt ī ipso. Erāt inq̄t celestia à terrenis istis discissa, ita vt nō vnū caput haberent. Nā & si, p̄ mundi huius creationis rōne, vnus esset oībus deus, nondū tamen qui charitate nobis coniungeretur, dinoscebat. Quocirca proposuit deus instaurare cælestia simul & terrena, hoc est, vnum caput cunctis imponere Ch̄ristū: & angelis qui dem quo ad incorpoream eorum naturam: hominibus vero pro carnis conditione. ἀνακεφαλαιώσασθαι vero, quod instaurare dixit interpret, græce vel hanc habet significantiam, breuiter scilicet summamimq̄ quæ longiori sunt t̄pe gesta, vel quæ pluribus sunt explicata, paucis demum cōplecti. In Christo igit̄ anacephalæosato pater, hoc est, p̄cedit pater & terminauit, quæ longioribus fuerant seculis dispensata. Verbū aut̄ erat in iustificatiōe p̄ficiens & cōcīdēs. In quo etiā nos sorte vocati sumus, p̄x̄desti

nati secundū propositū eius, qui operatur omnia secundū consiliū voluntatis suæ. Dixerat superius quæ admodū nos elegerit deus, nūc vero vt in Ch̄o sorte vocati sum⁹, hoc est, per Christum. Et quā nec virtus fors est, nec voluntatis, sed fortunæ, id dictum castigans, sic inquit: Prædestinati secundum propositum eius. Neque enim prædestinasset, nisi & dignos præcisset. Prius enim præuidit quæ cōdidit, exciuitque nos sorte de⁹, ac sibi secreuit, qui cuncta gerit. Quo fit, vt de nobis hæc per se facta electio, & per sortē vocatio, nil eum fefellerint. Forte autem exciri, beatitudinis est. quippe quæ nullis laborib⁹ parat, sed gratia: & si ad indignos vsq; peruenerit. Atq; secundum voluntatē suæ cōsiliū dicit, vt ostendat nō Iudæorū contumacia, & in deum perfidia, vel leui de causa accitos esse gētiles, sed fuisset cælitus & à principio ad fidē prædestinatos. Id namq; erat dei consiliū iā pridem acceptū, & ei sic placitū. Nā et si Christus dixit: in viā gentium ne abieritis: et non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel, ad consolādos t̄m Iudæos dicta hæc sunt, vt vlt⁹ verbis saltē mitiorib⁹ puerorū more pellicerent. Id t̄m in vero est, gētium vocationē superne fuisse prædestinatā. vt simus in laudem gloriæ eius nos, qui ante sperauimus in Christo. Hoc est credentes, vel antequā futurū immineat seculum speram⁹ in Ch̄o, quæ tūc nobis obuētura sunt bona. Glia autem et laus dei sunt bonitatis, qui nos et si ab se alienos saluos effecerit. In quo et vos cū audissetis verbū veritatis, euangelii salutis vestræ. In quō, hoc est, per Christum: sic et ad Hebræos iā scripserat. Locutus est vobis in filio. Verbum autem veritatis dicit, ad legis figuratæ quidē et adumbratæ, perniciem afferentis et interitum, differtentiā, et futuri supplicij. Nā prioris aduētus præconium est haud dubie salutare, secunda vero tuba pœnas denuntiat. in quo et credentes signati estis spū promissionis sancto. In quo euāgelio scilicet siue in Christo vos credidistis, hoc est, per Christi gratiam fide suscepta, obli-

Matth. 10

Matth. 11.

Hebr. 1.

gnatiã estis, ita vt perspicuum sit de Christi sorte vos eẽ. Iudei tñ ex circuncisione sunt beluarũ more, carnis signa culo excepto, notis iniusti. Sed vobis vt dei filijs, supra quã carnis patuatur conditio, spũs impressum est signum, quẽ vtiq; spm̃ promissioẽ appellat, vel quia ex promisso nobis traditus sit, quemadmodum & Ioel testatur, sic inquit: Pollicitus est deus, Effundam de spũ meo in oẽm carnẽ. Et Christus: Accipietis (inquit) virtutem supernã meĩ spiritus sancti. Vel quia futuroũ bonorum promissio nem spũs ipse confirmat. Is namq; nobis cum tradit, certiora facit futura, eoq; pro symbolo & pignore dat, vt in sequẽibus patet. **qui est pignus hæreditatis nostræ.** Emit vtiq; à nobis nostrã salutem deus, spm̃ nobis in pignus dedit, certior quidem q̃ ineffabiliũ hæreditatem sit largiturus. Hi vero qui haud dubie spm̃ sunt huncipm̃ sortiti, intelligunt eundem & pignus esse perfectæ hæreditatis, quemadmodum & Paulus certe id sentiens, perfectio nem hanc vt acciperet, conquirebat cum Christo versari. Nos vero neq; pignus saltem vt decet adepti sumus, neq; finem desideramus, vt qui nec spm̃ hũc degustarimus. **in redemptionẽ acquisitionis.** Acquisitionem curã dicit & studiũ, quod circa nos deus impendit. Infert itaque ad perfectam id pignoris redemptionẽ, & nostrimet vendicationem deducit, cuius ob gratiam & spiritus est, p pignore traditus. Tunc em̃ futura est & absoluta libertas, cũ penitus cessabit peccatum, & cum delinquentium erunt sanctiores singuli consortio liberi, & patebunt, q̃ deo par ti sunt & quæfiri, ita vt ipsi sint futuri in populũ. Nonnulli vero acquisitionẽ perinde ac vos ipsi intelligendã existimarunt, tanq̃ id ita interpretetur, in redemptionem acquisitionis, hoc est, nostri, quos acquisiuit deus & cõdidit. **in laudem gloriæ ipsius.** Frequẽter hoc iterat, certiores nos faciens omnino futura quæ sunt à deo pmissa. Quæ si nostri ob gratiam esset facturus, posset q̃s forsitan iure subdubitare, vtrum promissa eiusmodi sint exe-

Ioel. 2.

Actu. 2.

Lucæ. 24

Philip. 1.

Pfal. 108.
Pfal. 115.

quenda, an minime. Nunc vero cū hæc vt eius bonitas & gloria innotescāt, sit peracturus, quis contradixerit, quin pergat iam terminare quod olim statuerit? Sic scripturas Fac nobis propter nomen tuum. & Non nobis, sed nomi ni tuo da gloriam. Propterea ⁊ ego audiens fidem vestrā, quæ est in Christo Iesu, ⁊ dilectionem in omnes sanctos. Propterea, inquit: At quam obrē (dixerit quispiā) id quidem? Quia credentes ob signati spiritu estis, & pignus futurorum accepistis bonorum, & postre mæ redemptionis, futurūq; vt ipsi iā potiāmini, quæ non iniuria credentibus sunt, & recte degenibus conseruata. non cesso gratias agens pro vobis. Attende Pauli charitatē. Pro omnibus nanq; haud secus ac pro acceptis in se beneficijs gratias agit, & pro cæteris item & donis, q bus sumus omnes dignati. Gratia præterea vel ob creden tium sunt fidem agendæ, q; tam maximum sint in modū illuminati, vt saluatoris sese cœtui applicauerint. Id pro- culdubio ingēs est charitatis indicium, audiens (inquit) fi dem vestram, quæ per Christum Iesum haud dubie con- stat. Nec fidem modo, sed charitatem, hoc est, clementio- rem, & piam erga oēs animi affectionem, non solū in san ctos, hoc est, fideles & inopes, qui his in locis vitam nunc degunt. Atqui vbiq; Paulus cum fide charitatem coniun- git, quæ vitam pariat virtute ornatā. Eorum quidē altero dempto, fiet profecto superuacaneū alteræ & inane. Fidē dico vita carētem, superuacuā fore: vt contra, sine fide & vitam. memoriā vestri faciens in orationibus meis, Cogita quot hominum Paulus mente & aīo agi- taret, quot inquā orando cōmemoret, cum ipsi vix nobis precando sufficijamus. vt deus domini nostri Je- su Christi pater gloriæ. Dicer aliquis, quid ipse p̄caris? quid pro nobis preces fundis? quid votis deposcis & pre- cibus: nēpe vt deus sapientes vos reddat. Deus autē dñi Ie- su, hoc est, hoīs nobis secundū carnem assimilis: gloriæ p̄r, hoc est, qui magna nobis & præclara contulerit bona. Sē-

per quidem vt materia exigit, dñm nuncupat, vt illud, *Pi* 2. *Cor. 1.*
 misericordiar; & deus totius cōsolatiōis. & Propheta, *Do* *Psal. 17.*
 minus fortitudo maneat cornu salutis meæ. Vel hoc etiã
 loco nobis tã summis & insignibus affectis per eum mu-
 neribus, gloriæ patrem & causam dicit. Neq; em̄ habet q̄
 eum nomine alio nuncupet, nisi eo quod apud nos præ-
 clar; habet & nobile. Basilius aut̄ gloriã pro vnigeniti di-
 uinitate accepit, ita vt eiusdem sit & vnus Christi, & deus
 & pater: Christi quidem. i. humanitatis, deus: gloriæ autē,
 hoc est, diuinitatis, pater. **DET VOBIS SPIRITŪ SAPIENTIÆ**
7 REVELATIONIS IN AGNITIONEM EIUS, ILLUMINATOS
OCULOS CORDIS VESTRI. Hoc est, gratiã vobis largiat, vt
 fitis per sp̄m sapiētes. Neq; em̄ aliter imbui doctrina & sa-
 pientia possumus, nisi recondita sp̄s reuelet mysteria. Is
 nanq; & solus, non angelus siue archangelus, cuncta scru-
 rat, vel dei profunda. Animalis aut̄ homo, inq; nequaq; *1. Cor. 2.*
 capit quæ spiritus sunt. Cum nobis itaq; arcana illa p̄ sp̄m
 reteguntur, tunc vere in dei cognitione versamur, & ocu-
 li nobis illuminant; nec vlt̄ ra prorsus ambigimus hoc il-
 ludue fieri non posse, sed oīa vti se habēt perspicimus. vt
 sciatis quæ sit spes vocationis eius. Hoc est, quam
 sumus ipsi ad spem vocati. Id sane liquet, quod in adopti-
 onem & ad bona cælestia perfruenda, & Christum nobis
 pro capite excipiendum, excimur. Idē; cum esset, vt perci-
 pi posset futur; sp̄s erat reuelatione opus. 7 quæ diuini-
 tiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis. Vel id qui-
 dem erat, quia obscurū & incōpertum, à sp̄u reuelādum,
 qualium videlicet sancti sint honorū hæredes futuri. Et
 quia permagna hæc sunt, & gloriæ diuitias dicit, perinde
 ac si filij debita sint & tradenda. 7 quæ sit supereminē-
 tis magnitudo virtutis eius in nos, qui credi-
 mus secundum operationem potentie virtutis,
 quam operatus est in Christo, suscitans illum a
 mortuis. Quæ dicta superius sunt, ad futura hauddu-
 bie pertinebant; Nunc vero narrat quod factum iam

fit, vt per id ea confirmet & faciat certiora. Quid illud sit
 quæris? Fides inquit, nimis; vel nostra hæc spūs indiget re
 uelatione, vt hæc ipsam clarius perdiscatis. Quid ergo? Nū
 quod crederent norant Ephesij? Norāt quidem, haud tā
 ea quam nunc Paulus tractat cōditione. Neq; enim, id est
 facile cognitu, quia magnæ illud potentia est & virtutis,
 animum à pristina consuetudine immutare, & ab errori-
 bus præsertim eruere, à quibus hominem iam pridem his
 inhærentem vt subtrahas, vis tāta requiretur, vt haudquā
 par exigi in mortuis suscitandis appareat. Mortuos nāq;
 vel vnico verbo dominus vitæ restituebat, Iudæos vero
 nec copiosa quidē oratione & mirabilibus factis ad se cō
 uertit persuadendo. Inquit itaq; vel ad id nobis spiritus ē
 reuelatio necessaria, vt perdiscamus hæc ipsam quam nos
 excepimus fidē, ex maxima dei virtute & opera fuisse ac-
 ceptam. Nam quemadmodum & Christum à mortuis ex
 citauit vita defunctum, sic & nos cum mortui essemus, ab
 infidelitate subtractos, ad lucem traduxit. Et ideo super-
 eminentis virtutis magnitudine dixit id factum, & vir-
 tutis potentia. Cum vero, quam in Christo operatus ē in
 quit, Christi expressit humanitatem. Surrexit nāq; vt ho
 mo, tam & si erat diuinitati vnitus. ⁊ constituens sei-
 psum ad dexteram suā in cælestibus, supra oēm
 principatum ⁊ potestatem ⁊ virtutē ⁊ dominatio
 nem, supra autē dixit, vt summā ostenderet sublimitatē.
 Ab infimo nāq; ad celsissimum gradum, humanam que
 Christo inerat, naturā subuexit. De hac quippe nunc disse
 rit, quæ & mortem perpeffa sit, & post mortem sit suscita
 ta. Siquidem diuina illa nec mortua fuerit nec suscitata,
 neq; in sublime euecta: quippe quæ omnem semper exce
 dat altitudinem neq; alterius indigeat adiumento. Vni
 uersæ itaq; angelicæ potestati humana præfedit natura,
 quæ fuisset tantopere paulo ante despecta. ⁊ omne no
 men quod nominatur non solū in hoc seculo, sed
 etiā in futuro. Quicquid est igitur (inquit) in celo, eo est

Luc. 7. 8.

Ioan. 11.

Rom. 4.

Infr. 2.

longe inferius, quod est in alium subuectum, hoc ē, Chri-
 sto. his quippe cunctis est celsior. Quod nomina t̄ autē cū
 inquit, arguit plane vel alias esse potestates nōnullas, quę
 & si impræsentiarum in celebres sunt & obscurę, tunc ta-
 men reuelabunt & innotescunt. ⁊ oīa subiecit sub pe-
 dibus eius. Ne forsan cū audis cunctis hunc altius con-
 scendisse, existimes honoris duntaxat gratia vniuersis il-
 lum fuisse prælatum, explicat etiam eundem in dñm præ-
 fecisse: nec cuncta solum ditioni illius subiecisse, sed ad in-
 firmę seruitutis indiciū, vel pedibus supposuisse affirmat.
 ⁊ ipsum dedit caput super omnem ecclesiã. Perin-
 de ac si dicat, in eodem throno ecclesiam & ipsi constitui-
 stis, vbi & caput est constitutū. Est em̄ consequēs vt vbi-
 uis caput ipsum adfuerit, & corpus quod vos ipsi præfer-
 tis, præsto sit. Supra oēm aut̄, illud prætēdit, videlicet q̄ ca-
 put ipsum qui Christus est, a deo celsissimū fecerit, vt oīa
 superet magnitudine, qui & angelos ipsos atq; archange-
 los lōgo interuallo excedit. quę est corpus ipsius, ⁊
 plenitudo eius qui omnia in om̄ibus adimplet.
 Ne forte cū caput intelligis, principatū prætendi & pote-
 statem existimes, infert: quemadmodum corpori cōgru-
 it caput, ita & ecclesię Christus dicitur primatum habere,
 & illi sanguine iūctus est & vnitus, & ecclesiam idem ab-
 soluit & cōplet. Corpus præterea Christus, vt proprijs mem-
 bris absolutū efficit, & caput integrum reddit, sic cōtra &
 ecclesia ipsa Christi perfectio est, quia oīa terminat, & finē
 cūctis rebus imponit. Chrs̄ namq; perficit, & tanq̄ ex vni-
 uersis fidelibus sua cōplet & membra. Nā manus videli-
 cet in viro misericordię & opem agris ferēte, absoluit ac
 perficit. Item & in eo pedem qui prædicandi munus susce-
 pit, & peragrādo fratres reuisit, & curat. Sic demum & in-
 fidelibus ceteris vel membra reliq̄ sibi ipsi suppeditat Chri-
 stus, cum hi varijs modis mortalium succurrunt necessita-
 tibus. Tunc etiam perficitur Christi corpus, cum oēs vna
 nimes sumus & charitate coniuncti.

Caput II.

ET vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquñ ambulastis secundum seculū mundi huius, secundū principē potestatis aeris huius spūs. Dixit superius eādem in nos virtutem & operā prae se deū tulisse quam & Christus p̄tulerit. Nā & hunc dixit à mortuis suscitasse, & voluisse vt oībus præsideret. De nobis vero sic loquitur: Nos sane cum essemus morte affecti, nec corporea quidē, quae ex Adam sumpsit initiū, sed spiritali, q̄ à nobis ipsis praecipue constat, & à peccatis defluxit, extulit ille & suscitauit. Quo fit, vt pari virtute & dñm à morte corporea excitarit, & nos ab animali, q̄ prauorū dicit facinorū mors. Quin potius maioris est faciendum, deuias animas & peccatis addictas in viā reducere, q̄ mortuos suscitare, vt diximus. Cum hos itaq; mortuos appellasset, & aperuisset quemadmodū ob admissa delicta mors eos inuaserit, dupli mō nunc consolatur: & quia olim (inquit) vos deliquistis, & nequa q̄ id vobis est, sed diabolo adscribendum, cuius opera & instigatione peccatis, qñ quidem tantā haberet in vos potestātē, obediuistis. Et quia peccatis eratis obstricti, secundū mundi huius seculū ambulantes, hoc ē, mundana haec sapientes & tēporalia, & abusi estis hoc seculo. Non em̄ quidpiā habet hoc seculū prauitatis, sed ei⁹ abusus nequā & improbus est. Hoc nanq; etsi corruptibile & labile sit, pro duce tamen nobis est datum, qui ad incorruptibilia illa & firmiora propelleret. Nos vero seculi huius corruptioni & fluxui alligati, non duce hoc fecimus, sed interpellatorem & occurfantem. Principem autē potestatis & aeris diabolū dicit, nō mundi fabricatorem, vt adstruūt Manichæi. Et principem quidem, quia vltro homines se diabolo subdidere: plures em̄ illi q̄ deo obsequuntur ac seruiunt. alioqui hoc in seculo huius est principatus. Nec in aerē se ille insinuat, vt vllum habeat in cælo locum, sed inferiora haec tenet & cælo subiecta. Et ideo

Roma. 5.

Paulus principem potestatis aeris dicit, non quod illam habeat in aere ditionem, ut illum scilicet vel temperet vel moderet, id quidem sit procul, sed quia se in illo insinuet. Ex spiritu enim cum constet diabolus, in aere tanquam in vento & spiritu diuersatur, & eo tenus eius potestas & vis omnis prouehitur. Est autem & eorum hic princeps, qui sese illi addicunt & subdunt. Nonnulli autem principem aeris, etherearumque intelligunt potestatum dominum, & ideo inquit, spiritus intulit Paulus, hoc est, principem ac dominum spiritus omnis aeris. Nam cum semel sit princeps effectus, nequaquam videtur a principatu, vel postquam praenaricatus est, excidisse. **qui nunc operatur in filiis diffidentiae.** Non enim qui cogit dixit, sed qui operatur. unde perspicuum est, voluntarijs hunc dominari. Nam si nobis inuitis imperitaret, & cogeret quidem, ut ex sequentibus patet. Operatur enim (inquit) in filiis diffidentiae, hoc est, qui deo minus obtemperant, & diabolo non coacti obsequuntur. **in quibus et nos omnes aliquando conuersati sumus in desiderijs carnis nostrae, facientes voluntatem carnis et cogitationum.** Neque enim in eo solum Ephesios consolatur, cum eorum inquit peccata fore diabolo imputanda, sed cum etiam seipsum asserit & caeteros homines eadem qua illi arte obstringi, tanquam id dicat, neminem esse peccati expertem. Carnis autem desideria, non eos dicit qui carnalia sapiunt. Neque enim carnem hic criminatur, ut ita esse ex eo liquet, quod dum inquit facientes voluntatem carnis, & cogitationum adiecit, hoc est, nihil spiritu sapientes. Quo fit, ut nequaquam culpanda sit caro, sed mens ipsa & cogitatio, quae ad volupratis vitia trahat. Potest & in hunc modum intelligi, videlicet quod praua cogitatione mentem sordescimus, & carnem simul commaculamur cum mala perficimus. Possunt etiam carnis opera, fornicatio, adulterium, & caetera id genus intelligi: cogitationum vero, inuidia, odium & homini. **et eramus natura filij irae ut caeteri.** Hoc est, deum & ipsi exasperauimus, ad iramque concitauimus. Et nihil aliud prorsus

Galat. 5.

quæ iram præferebamus, quemadmodum & hominis filius natura est homo, & nos item iram natura præferimus utique & gehennæ & perditionis filij digni his asserunt, sic & ira progeniti qui ea faciunt, quæ iram merent. Natura autem, hoc est, vere & proprie & congruenter. Cum vero cæteri dicunt, ne minem excipit. **Deus autem qui diues est in misericordia.** Nos quidem & si nonnunquam concilianda peregrimus, iraque non indigna, deus tamen non modo clemens est & misericors, quin etiam ad commiserandum est opulentior. propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, Vel charitas ipsa à summa quadam clementia oritur. Nam si secus esset, quo pacto iram cum filij simus, tanto essemus à more dignati? **et cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo.** Rursum in medium Christum producit, ut res fiat testatior. Nam si Christus qui primitias præfert, vita potitur, & nos item illi conuiuimus: & quo cum nos simul uiuificauit, hinc actione & opere, nos virtute hoc tempore, & paulo post re ipsa & factis. Ecce quod dixerat illius super eminentem virtutis magnitudinem, quando demortuos iam & iram filios vita donauit. Hæc sane vocationis est spes. cuius gratia estis saluati. Id quidem veluti stupore quodam percussus interiecit, admirans dei ineffabile donum. Non enim (inquit) vestro labore vel opere vlllo salutem estis adepti, sed sola gratia. Nam quantum ad vestra opera attinet, eratis certe ira & supplicio digni. **et conresuscitauit, et confidere fecit in cælestibus, in Christo Jesu.** Ut enim Christus, qui nostras præ se primitias tulit, & nostrum erat insuper caput, à mortuis est suscitatus, per seipsum & nos ab inferis extulit, ita & ipso hoc confidente, confidebit & reliquum corpus, quod utique nos ipsi sumus fideles. Vel forte suscitauit, cum inquit, nequaquam erit ad resurrectionem id referendum, sed viuificationem ipsam, quæ nobis ex redemptione obuenit. Consedit autem, ut eius exemplo patienter illata feramus, & cæleste hoc pacto cum eo re

1. Cor. 15.

gnum nos affeçmur. Quinetiã & Christus sic inq̃t, Sede
 bitis vos sup sedes duodecim. Et rursus, Sedere aut̃ à de
 x̃ris & à sinistris, non est meũ dare vobis, sed q̃bus para
 rum est à patre meo. Fit itaq̃, vt in promptu hæc sit vobis
 sedendi facultas, & hoc loco Paulus asserit esse & nos cõ
 sessuros. vt ostenderet in seculis supuenientibus
 abũdãtes diuinitas gratiæ suæ in bonitate super
 nos in Christo Iesu. Ne q̃s forte his dictis diffidat, p̃
 suasibilibus vt̃t verbis, & fidẽ his facit, sic dicens: Et si neq̃
 q̃ p̃ sua in nos charitate id ageret, at vt suã aperiat bonita
 tem, facturus id erat oĩno. Quod si in presenti pleriq̃ fidẽ
 his derogãt, cuncti sunt tñ futuro in seculo cognituri, quẽ
 admodum & sedem sit ille & vitã largitus, cum in gloria
 illa incorruptibili & diuino confessu, sanctos spectabũt
 in Christo Iesu, hoc est, nõ Christo tenus, & solo ista cõsi
 stent, sed per eum sunt ad nos deuentura, sicuti ab eodẽ q̃
 nostri, vt diximus, præfert primitias, in nos qui certo su
 mus eius reliquum corpus, sunt p̃lapsura. Sic itaq̃ & con
 sidentibus illi & conuiuemus. Idip̃m sentit hoc loco Bas
 ilius, hoc mō in Marthæi euãgelium differens, Nemo tunc
 assidebit. Haud dubie igit̃ sp̃s reuelatione est opus, vt tã
 torũ possit mysteriorũ p̃funditas percipi. Nisi em̃ sapien
 tissimus ille tam aperte p̃fiteret̃, nos Christo minime cõ
 sessuros, posset forsitan iure id dicere quispiã, fore Chri
 sto nos assessores. Sed quemadmodũ & in Christo à pro
 cumbentibus angelis honoramur, non q̃a honorem præ
 sentibus nobis hunc deferãt, sed quia naturã hæc nostram
 humanã h̃venerent, quæ deo, qui uerbum est vñit & iun
 git, vnde ad nos & gl̃ia transmear. Gratia em̃ estis sal
 uati per fidem. Cũ explicasset quæ dei sunt, vt gratia si
 mus salutẽ adepti, adiecit, & quæ nostra interfit, fide vide
 licet saluos nos fuisse effectos, ne liberũ tollat̃ arbitrium. ⁊
 hoc non ex vobis. Dei em̃ donum est. Neq̃ em̃ (in
 quit) fides est per nos cõparata. Nam nisi ad nos Christus
 cõmigrasset, nisi ad nos habuisset sermonem vocassetq̃,

Matt. 19.

Matth. 20

Roma. 14
Philip. 2

nunq̄ ipsi paruissemus. Qui em̄ sunt credituri nisi audiāt. Quo fit, vt fides eiusmodi diuino sit munere nobis collata. Vel alit̄: Nō em̄ fidē dixit dei hāc esse donū, sed p̄ fidē saluari. Esto, sit fides ip̄a n̄ro labore quesita, quo pacto poterit sola salutē asserre, nisi & deo fuisset hoc placitū, vt nos p̄ fidē exciperet, ne p̄rsus videremur ignaui, & aliqd ad nostrā salutē ipsimet cōferremus. **Non ex operibus, ne quis gloriatur.** Non enim quia opa habemus reiecit nos deus, sed ab opibus p̄ditos, p̄ gratiam saluos effecit. **Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in opibus bonis, quæ præparauit deus vt in illis ambulemus.** Ne forte si ex operibus nos haudq̄q̄ fuisse iustitiā assecutos intelligas, segni or ad rectē aliqd̄ peragendū reddaris, post fidē (in q̄t) susceptā factis est opus. Es nāq; in Christo Iesu creatus, & in nouū es opus, sublaro à te p̄ baptismū, veteri hoīe iā morte affectus, in nouāq; es immutatus facturā. Et quē admodū ex nihilo ad esse aliqd̄ creauit te deus, sic nūc ad bñ esse p̄uexit. Conditus præterea es & creatus, nō vt otio vaces & torpeas, sed vt aliqd̄ agas & in bonis opibus ambules, hoc est, vt oēm vitæ huius semitā in bonis hm̄i trāfigas. Nec ad sc̄m̄ tertiūve annū id agas velim, sed q̄ diu hęc tibi suppetet vita. Id em̄ p̄tendit cum dicit, ambulemus. Deus aut̄ hęc præparauit, quæ differri non p̄nt, nec intermitti qn̄ peragant̄, tanq̄ diuinitus sint præfinita quæq; sit, p̄cedēdū, sed hubertim sunt hęc p̄parata, vt cūctis in reb⁹ recte agat̄, & ita, vt si vel vna in re delinquat̄, necesse sit muti lata appareat virtus & manca. Basiliius vero non eā interpretat̄ creationē hoc loco, quæ p̄ baptismi lauacrū fit, sed qua fuimus à mūdi primordijs conditi. **Propter quod memores estote quod aliquādo vos eratis gentes in carne, qui dicebamini.** Cum deū dixisset hos saluos fecisse cū mortui essent, nunc q̄dem dicturus est, quibus eosdē & pares fecisset & cohæredes, & quē admodū Israelitis æquerit, quorū maxima esset tūc dignitas, prop̄t̄

quod dicitur, memores estote. Cuius rei memores? Quia ad re-
 sta sumus scilicet opera peragenda creati, quod sane vobis
 satis potest persuadere, ut virtutibus studeatis. Estote autem
 memores, eo dixit: quia consuevere qui est gradu tenuiori &
 infimo prouehunt ad altiora, prioris status facile obliui-
 sci. Quid igitur velim reminiscamini? Id nempe, quod cum a Chri-
 sto essetis longo interuallo superiori tempore alieni, nunc ipsi sitis
 propinquiores effecti, nec secus quam Israel erat. Aperte quidem
 & egregie circumcisionem reuincit, arguens illam solo verbo
 a preputio discrepare, non opere. Nam vos, inquit, gentes in carne
 eratis, non in spiritu, & si dicebamini, cum non essetis preputium, tam
 quam id inquit: Eratis, profecto minores partes in carne, non in
 spiritu nacti. Rursumque cum dicit, sub ea quam dicit carnis circun-
 cisione, ostendit illam in solis verbis persistere. Atqui preputium
 neque graue quod erat, neque abominandum, tamen si istiusmodi
 ab his qui in circumcisione superbiunt, dicerent. At Christus
 carere & procul ab eo esse, molestum est & intolerabile. Quare
 querit aliquis, Cur ergo cum ostensus sit Paulus Israelitarum glo-
 ria Ephesios fore participes, Israelitarum dignitatem imminu-
 it eueritque? Aduerte itaque quibus in rebus horum vel imminu-
 at vel sustulerit dignitatem. In his inquam hanc sustulit, quam
 minus necessaria videbantur. Non enim necessaria erat, sed
 indifferens circumcisio. In his vero quare res ipsa videretur
 exigere, minus in modum Israelitas extollit. Nam & sancti-
 ores appellat, & deo familiares. ab alienatione conuer-
 satione Israel. Non enim seiuncti dixit, sed alieni effecti.
 Quoniam quidem qui erant extra omnem secundum legem & deum viuendi mo-
 dum abstracti, non ut a deo & lege alieni, sed ut inertes &
 pigri. et hospites testamentorum promissionis. Vel
 hac quidem permagna seiunctio est. Non enim dixit testamen-
 tis nihil inter, sed hospites, propterea & alienos. Si enim Israeli-
 tarum ex dei promissis exciderint, neque quam tamen ut alieni sunt ab illis
 delapsi. Verum quare sunt promissionum testamenta? Hæc quæ Gene. 15
 dem, tibi dabo & semini tuo hanc terram, vel alia quæcumque
 deus promiserat spiritualiter interpretata. spem non ha-

bentes. Futuroꝝ videlicet resurrectionis & præmij. ⁊ si
 ne deo in hoc mundo. Hi namq; deos colebant, qui tñ
 dii non erant. In mundo aut addidit, vt oñderet non solū
 illos in cælestibus, sed in his etiā quæ clara in terris habe-
 bant, & gloria abundabant, imminutos fuisse Israelitę nā
 q; dei ob cultum, & glia videbant nobilitateq; præstare.
 Nunc aut in Christo Jesu vos qui aliquādo era-
 tis lōge, facti estis prope in sanguine Christi. Lō-
 gius ipsi aberamus à Christo, non loco, sed voluntate &
 vita. Nunc vero illi redditi sumus, p̄p̄inquoꝝ, nō recta
 aliq; vitæ actione, q̄ppe qui nihil ex operibus ip̄sis intuli-
 mus, sed in Christo Jesu & sanguine eius. Ille em̄ sangui-
 ne suo effuso, & seip̄m nostri gratia tradens, nos ex serui-
 tute exemit, quæ ab se longe distraheret, & p̄pius se trans-
 duxit. Vel alit̄ id p̄t̄ intelligi: videlicet & longius ab Israe-
 lit̄ cōcesseramus, nūc certe illis appropinquauim⁹. Ipse
 em̄ est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Ante
 assumptā Christi humanitatē, maxima intercesserat inter
 circumcisionē & præputium inimicitia. Nunc vero paca-
 tis iā animis concordēs sumus, & mutuo in gratiā reditū
 est. Qñ quidem vnum sumus fide effecti. Neq; em̄ vel cir-
 cuncione vel præputio ob signamur, sed insigne singula-
 re q̄ddam habem⁹ & vnionem, fidē. Esto sint duo quidā,
 quorū alter sit fuitute obstrictus, alter in adoptionē adsci-
 tus, sint vtriq; dissimiles moribus, faciat alter q̄ sint laudis
 digna p̄conio, fugitiuus sit alter & infidus, alterutri deinceps
 cohæredes instituant, hæreditat̄ vni⁹ participes, asti-
 pulent̄q; pro legitimis filiis. Vides vt ad pares hōnores p̄-
 uecti, ambo sint vnū effecti. Haud secus gentes & Israe-
 litæ se habent. Gentes vt fui, Israelitæ vt filij deliquerunt.
 Quid ergo dicit aliq; iā magnihac facis cū Israelit̄ cōsue-
 rudinē, & cū his particeps fieri? Mō ad cælū nos sustulisti,
 mō hos laudas. Ita inqt, vos namq; ex fide laudem vendi-
 cat̄, hi opibus ip̄sis nitunt̄. Neq; illud asserit prorsus q̄d ad
 Israelitæ ingenuitatē nos ille, sed ad maiora quæpiā pro-

uexerit: alioq̄ præstantiori vos esse bñficio affectos. Qñ-
 quidem his pmiserat deus datuꝛ se regioes, & bona alia *Gene. 15.*
 pleraq̄. Nobis uero nil erat pollicitus: ab eo longius ab- *Exodi. 3*
 eramus, vt exēplo sup̄iori iā patuit. ⁊ medium parietē
 macerix soluens inimicitias in carne sua. Expo-
 nit quid sit intermedius macerix paries, dicitq̄ inimicitia
 esse, cum gentilium, tum Iudæorū, quę cum deo humanis
 flagitijs erat oborta. Sicuti & propheta testat: Nōne pctā *Isai. 59*
 uestra inimicitias ponunt inter me & uos? Hunc itaq̄ pa-
 rietem mediū quē inimicitia dico, dissoluit in propria car-
 ne Christ⁹. Quo pacto dicit? Quia in sua carne ne eiusmo-
 di inimicitia ultra progredereſ, effecit. Quod em̄ hęc car-
 nē diuinitati vniuerit, perspicuū est & clare patet, quia &
 hoīem deo nexu q̄dam inseparabili diuinitatē adiūxit. Po-
 test & hoc mō intelligi: Insons apparuit Christus & legē
 oēm impleuit, eo & inimicitias soluit. Lex nāq̄, tanq̄ cir-
 cuncincto pariete uidebat̄ uallata: utpote quę ad securita-
 tem erat tributa, ut suos circūuallaret & tutaret, qui se ob-
 seruarent. Trāsgressoribus uero intermediū muꝛ, hoc est
 pctm monstraret, q̄ illi ex eo transgressu obstringerent.
 Non em̄ delinquendo in tuto sumus, qn̄ potius deo lōge
 disungimur. legem mandatorū decretis euacuās.
 Ne quis forte hunc in modū occurrat, qd̄ ergo, si sumus a
 priore illa legis p̄uaricatiōe iā liberi, num cogimur eam
 iterato suare? Dicit itaq̄ Paulus, hanc quidem legē Chri-
 stus dissoluit & euacuauit, quā curā di nos gratia tulerat:
 qā pro huius p̄uaricatione p̄onis erat nos affecturus.
 Ut autē impunes dimitteret, legē euacuauit & sustulit, ne
 ultra illi essemus obnoxij. Nec secus nobiscū egit, q̄ solet
 quispiā q̄ filiū p̄dagogo demādat. Quē ut contumacem
 deprehendit & minus obtemperantem, p̄dagogi hūc exi-
 mit cura. Legē autē dicit, quę dat uiuēdi p̄cepta. Decre-
 ta uero, quę ad fidē instituunt, quę decretis & dogmati-
 bus cōstat, p̄inde ac si dicat, pro uitę institutiōe fidē indu-
 xit. Nō em̄ ex p̄ceptis sumus & institutijs iustificati, hoc

- Roma. 10.** illudve fieri præfinitibus: sed vnum illud si corde credideris, & verbis credulitatē hāc fatearis, saluus fies. Vel dogmata dicit, decretas dñi & sancitas, pmissiones, vt illud: **Ego dico vobis, nec iusiurādum feceritis, nec irascimini.**
- Matth. 5.** vt duos condatur in semetipsum in vnum nouum hominem. Neq; em̄ ex gentili Iudæū fecit, sed vtrosq; ad potiorē statum traduxit. Neq; immutat in q̄t, sed condit, vt q̄d differit clarius patefaciat. Oñ dirēq; tāq̄ ab his q̄ naturæ sunt ordine instituta, minus esse aberrandū, in semetipso, hoc est, p seip̄m. Nā alteri nemini id peragendū iniūxit, sed ipse per se nullo cuiuspiā adminiculo, cū Iudæū gētilem q; segregasset, in vnū condidit nouū & miæ hoīem. Vel dicit nouus homo, q̄a prior ip̄e formam attulit & exemplū. Et talis sit ip̄e primū visus, q̄les illos effecit, & duobus intermedius factus, Iudæū hinc p̄hensans, hinc gentilem, vtrosq; coniunxit: & quæ obsistere inuicē videbant, sublat; per ignem & aquam, denuo condidit & plasmauit. In humana igit ip̄a natura, gentili sane & Iudæo communi, quam vtiusq; gratia ip̄e assumpserat, q̄uis corruptione & vetustate aliena effecta, creauit hos duos in nouum hoīem vnum, à vetustate pcti & turpitudine liber;.
- Iohan. 3.** Non em̄ vltra gentilis Iudæusve vetusto & patrio more imprimitur, sed vnus hoīs qui sit secūdem Christum formatus ritu & consuetudine, vtriq; hi formabuntur. Et in lapide angulari, de quo paulo post facturus est mentionem, gentiles sunt & Iudæi ædificati. **faciens pacem.** Hos inter videlicet: Tunc nanq; gentili Iudæus conciliat, cum fidelis efficit. quin maxime deo adheret, quod est sane propinquius, vt patebit inferius. **vt reconciliet ambos in vno corpore per crucem.** Non enim conciliabit (inquit) sed reconciliet, arguens fuisse quōdam deo hu manā naturā per legē conciliatā, præuaricatā postmodū inimicā & odiosam effectā. Vñ iterato hæc erat concilianda. In vno aut corpore, hoc est, in suo. Quo mō: Quia pctas nobis ob praua facinora debitas, ille per crucem luit,
- Matth. 3.**
- Exo. di. 19**
et 21. 24

vti dictū est supra, cū dixit in carne. Et rursus cum in se-
 ipso intulit, duos conciliat. Nonnulli autē in vno corpore
 ita intellexere, perinde ac si dicat, Iudæū gentilēq; fuisse in
 vnum corpus redactos, cuius caput Christus esset, qui pa-
 tri illos conciliarit. **interficiens inimicitias in semet-**
ipso. Haudq; soluit, dixit, sed qd clarius est & expressius
 interemit, hoc est, sustulit. Quo fit, vt nō amplius illa assur-
 gat vel innouet. Verum q fieri potest vt se rursus attol-
 lat inimicitia: Em̄ uero prior illa nunquam assurgit, sed ali-
 am quandā nos itē delinquendo peperimus. In ipso autē
 vel in cruce dicit, in qua fuerat sublatus, vel in pprio cor-
 pore. In cruce nanq; inimicitias sustulit, et in proprio cor-
 pore in quo crucem excepit. **et veniens euāgelizauit**
pacem vobis qui longe fuistis. Alium quidē trans-
 misit neminem, sed ip̄emet venit, ministri & dispensato-
 ris desumpta conditione; & euāgelizauit pacem, cū deo
 scilicet, ineundam. Et vobis qui longe fuistis, hoc est, gen-
 tilibus, et his qui prope, hoc est, Iudæis. Hi em̄ magis sunt
 visi deo fuisse familiares. Dicebat em̄ pacem relinquo vo-
 bis. Et confidite, ego nanq; deuici mundum, et pater vos
 amat, et quæcunq; petieritis, accepturi estis. Quæ omnia
 pacis præferunt argumētum. quoniam per ipsum ha-
 bemus accessum ambo, in vno spiritu ad patrē.
 Iram quidem ppria morte dissoluit, demum nos amabi-
 les patri per spūm reddidit. Vel vnica gr̄a illi nos fecit ac-
 ceptos. Neq; em̄ illos maiori spū, quia propinquiores do-
 nauit, nos vero minori, q̄a longius aberramus, sed vno,
 et vnicam vtrisq; largitus est gr̄am, et hunc in modum pa-
 tri admonuit. Ergo iā nō estis hospites et aduenæ,
 sed estis ciues sanctorū. Quia in eternū fili⁹ pstat, ergo
 q̄ haudq; sunt supernā illam ciuitatem assecuturi, adue-
 nā haud dubie et hospites sunt. Nos vero nequaquam,
 eiusmodi hoc tempore sumus, sed sanctorū conciuēs.
 Nec Iudæorum modo, sed pphetarū illorum et patri-
 archarū, cæterorū, q̄ sanctimonia claruere. Et ciuita-

Iobā. 14

Iohan. 16.

te eadem illa celesti donati & adscripti iā sumus, quæ per mansura perpetuo est, & his aīo erat plurimū concupita, & **domestici dei.** Quod prisci illi vix multis laborib⁹ cō-
 sequebant, per gratiam nos sumus adepti. Vides ne quā
 ti sit uocationis spes ip̄a? Ea nāq; spe ipsi vocamur, vt bo-
 nis potiamur perpetuis. **Superædificati super funda-
 mentum apostolorum, & prophetarum.** Sum-
 mā gentium cū prophetis & ap̄lis significaturus coniu-
 ctionem, superædificati dixit, tanquam id inquit, p̄phe-
 tas & ap̄los ip̄os pro fundamentis subesse, hos vero velu-
 ti impositam molem, structurā reliquā absoluisse. Quo-
 fit, vt oēs vnum sitis dei templum effecti, cuiusmodi illud
 futurū ē, qđ sup ap̄los struit & p̄phetas, qđ alibi inferiore
 parrem appellat. Prius itaq; ap̄los posuit, etsi fuere tpe po-
 stiores ip̄so summo angulari lapide **Christo Je-
 su.** Qui cuncta complectit, Christus est. Angularis namq;
 hic lapis vtrinq; parietes p̄hendit & fundamēta. Aduer-
 te aut̄ quemadmodum nonnunq; superiori in parte con-
 stringere Christum vniuersam ædificij molem fatei, cum
 eundem caput appellat. Nonnunquam inferiori, cum an-
 gularē dicit, alibi præterea & fundamentum hunc nū-
 cupat. **in quo omnis ædificatio constructa crescit
 in templum sanctum in domino.** In angulari hoc la-
 pide Christo inq; ois ædificatio, hoc ē, fideles vniuersi cō-
 structi & in vnum coacti, tanq; simul p̄geniti & insepara-
 bili nexu derenti augent & coalunt, & ita vt dei templum
 efficiant. **Inhabitabo em̄ in eis (inqt) & inābulabo.** Est nā
 q; ecclesia & cōmunis fidelium in vnum conuentio dei tē-
 plū, qđ p̄fecto præfert præ se vel quisq; priuatim. In dño
 aut̄, hoc est, ob dñi gr̄am, nō nostro labore, dei templum
 præferimus. Cum vero constructa inqt, oñdit non aliter
 posse in tēplum nos dei cōponi, nisi & vitā geramus, quæ
 lapidi sit angulari accōmoda. **In quo & vos ædifica-
 mini in habitaculum dei in spiritu sancto.** Cum cæ-
 teris estis fidelibus & vos Ephesij hoc desup lapide con-

1-Cor. 3.

Supra. 1

1-Cor. 3

Leui. 26

structi, & ita vt habitaculum dei sitis in spiritu, hoc est, per spūs cooperationem. Vel forte à terreni huius ædificij differentia, in spiritu protulit, perinde ac si dicat, vt habitaculum dei spirituale sitis. Nequaquã igitur ob fidelium incrementum quoridie & auctam fidem, ad usq; id tēporis, q̄ secundum vērurus est Christus, huiusmodi scriptura cessabit.

Caput .III.

Huius rei gratia ego Paulus victus Christi Jesu pro vobis gentibus. Explicata dei circa nos prouidentia, ad suã transgredit. Cum enim inquit, dñs meus talem se vobis exhibuit, necessarium est vt ipse que pro mea virili sunt, conferam. Sum itaq; vestri gratia vinculis præpeditus. Gētib; vero cū dixisset, præterendit hmōi: Non em̄ solum vos nequaquã respuimus, sed vestri ob gratiam, & compedes toleramus & carcerē. Et illud gloriæ ducimus, cum Christi nos dicimus vinctos. Si tamen audistis dispensationē gratiæ dei, quæ data est mihi in vobis. Aperit hoc loco qualiter sit deus Ananiam affatus, videlicet, Vas mihi electionis est iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & mysterij reuelationem: & quemadmodum ipse non ab homine illud didicisset. Gratiæ autē dei, dispensationem intulit. perinde ac si dicat: Sic em̄ diuina est gratia dispensatū, vt & superne vocatus sim, & splendore oppletus, qui contumax fueram, vt saltem hoc pacto crederem, & illi obsequerem. In vobis autē inquit, ab eo data est mihi gratia. Ipse nanq; mihi sic dixit, In gentes lōginquas ego te mittam. Quo fit vt gratiæ id sit adscribendum, non mihi, qui de meo nihil cōrulerim. qm̄ secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum. Ecce quemadmodum gratiæ opus, sacramenti sit reuelatio. Est em̄ id sacramenti vel maximi argumentū, q̄ gentes cum essent abiectiores, q̄ prope quæ deos colerent manufactos, ad maiores sint honores prouecti, q̄ Iudæi qui deum antea coluissent. sicut supra scripsi in breui. Actu. 9.
Gala. 1.
Actu. 22.

Hh

quibus fecerat mentionem, gentiles videlicet fuisse ad fidem vocatos, q̄ longe à deo essent antea diuagati, & patriarchis desuper ædificatos, & hm̄oi reliq̄. prout potestis legētes intelligere prudentiam meā in mysterio Christi. Scripsērā (inqt) vobis, non quantū res exigebat, sed quantū satis esse vestris viribus videbat, & quanta capere vobis liceret. Ex q̄ intelligere potestis prudentiā meā in mysterio Christi, hoc est, q̄ pacto cognouerim Christi mysteriū, q̄d ad dexterā p̄ris assideat, & vos itē in confesum receperit: & quia in se vtrosq; condiderit in vnū hominē nouum, & quot sunt mysterij reliq̄. Pernoscite ergo ex hisce mysterijs, meæ prudentiæ dignitatē, & q̄ mihi aperuit deus. Quod aut̄ id honoris loco vel maximi sit habendum, ausculta quod inqt. Non fecit taliter omni nationi, quia iustificationes & iudicia sua nora fecit Israel. quod alijs generationibus non est agnitū filijs hominū, sicuti nūc reuelatū est sanctis apostolis eius & prophetis in spū. Dicit aliq; quid ergo? Nōne & id præsciuerunt prophetæ? Alioqui quo pacto Christus hæc diceret, Moyses & prophetæ de me scripserunt. & Scruta mini scripturas: Ille em̄ sunt q̄ de me testificantur! Primum quidem id Paulus sentit, non cunctis fuisse hoībus reuelatum mysteriū, deinde neq; alienigenis illud innotuisse filijs hominū, demum haud æque prophetis fuisse hoc cognitum sacramentum, vt in præsentī apostolis apertū est. Et qui in nouo sunt testamento prophetis, per sp̄m sanctum notiora sunt facta. Nā si Petrū spūs minime instruxisset, nec Cornelium ipse, nec qui cū Cornelio erant vna excepisset. Attende etiā quemadmodum nihil de circumcisis, sed de gentibus spūs cuncta reuelat. Erat sane permagnū, vt gentiles genus hoīm abominandū, & idolis deditum ad fidē susciperentur. Accedit etiā q̄ cum Petrus, q̄ tanti erat, à spū esset instituendus. Nec veteribus illis credi possit, nequa q̄ tā acriter dei mysteria innotuisse. esse gentes cohæredes & concorporales & compar-

Psal. 147

Luca. 24

Iohan. 5.

Actu. 10.

icipes promissionis in Christo Jesu per euāgelium. Hoc illud mysterij est, quod gentes Israelii sint coheredes, & promissionis participes. Participabant namq; promissionis diuinæ Israelitæ, tanquā gens sancta. Erant tamen participes, qui interea essent immūdi gentiles. At quomodo? In Christo Iesu, hoc est, per eam quam erant in Christo fidem adepti, quæ fides per euangelium illis obuēnit. Neq; sat habens participes illos dixisse, quin etiā vt summam quandam propinquitatem exprimeret, & concorporales dixit. Erant namq; cum Israelitis gentiles vnum corpus sortiti, & sub capite vno, quod Christus est, connexi & iuncti. cuius factus sum ego minister secundum donum gratiæ dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius. Euangelij sum (inquit) minister effectus, ob idq; & coniectus in vincula. Nec tamen id mea virtute agitur, sed dei munere singulari, & eius gratiæ quæ mihi data est dono. Nec parce, sed abunde: vt pote, cuius deus sit præpotens operator. Vel quia id mihi ministerium gratis ille contulerit. Non enim satis esse hæc dignitas videbatur, nisi accessisset & virtus. In huiusmodi autē ministerio tria sunt per nos conferenda: Animus primo, quæcunq; discrimina intrepide aditurus: sapientia & intellectus, & vitæ integritas. Quinetiam vt deus ipse vires suppeditet, necesse est, in quibus vel maxime hæc omnia fiunt. **Tibi em̄ omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.** Cum sit diuinæ gratiæ magnitudinem explicaturus, vide q̄ modeste de se loquat. Post tantas namq; res optime gestas, minimum se appellat, non modo apostolorum, sed omnium etiā sanctorum, hoc est, fidelium. Quod proculdubio ratione humilitatis maius est longe, q̄ illud qd̄ inquit, Non sum dignus vocari ap̄tus. **in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias dei.** Quota mihi (inquit) concessa est gratia? Vt euāgelium nempe gentibus prædicem. Cunq; alij essent in circuncisionem ex discipulis deputati, is erat

Exod. 16.

1. Cor. 15.

Ibidem.

Mat. 10.

ad gentes dimissus, eoq; & gratia indigebat, cum minori crederentur minora. Qui em erat vt deteriores conuerteret constitutus, siue magnitudine præstaret, siue esset inferior, ex gratia vtrunq; susceperat. Quo fit, vt si inuestigabiles sunt dei opes, longe magis nec eius vestigari substantia possit. Quo ergo pacto Eunomius hæreticus ille, comprehendere schmōi dei substantiam iactabat: ⁊ illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti abscondita seculis in deo. Quod autem futuræ esset vt gētes ipsæ vocarentur, per spm̄ forsan & propheta & angeli cognouerunt: q; autem confessuri essent in dei throno gentiles, & alia huiusmodi habituri, quis vnq̄ sperando opperiretur. Propterea autem sacramentum hoc nuncupat, hoc arcanum, quia iam pridem sit & à principio in deo reconditum. Non em̄ nuper est hæc dispensatio adinuenta, deo soli est cognita, sed à seculo constituta & gentibus iam diulgata. qui oīa creauit per Iesum Christum. Recte creationis hic meminit. Qui em̄ cuncta per Christum creauit, sine ipso namq; factum est nihil, vel per Christum id sacramentum reuelat. vt innotescat nūc principibus ⁊ potestatibus in cælestibus, per ecclesiam multiformis sapientia dei. Neq; superiores (inquit) potestates & principatus, mysterij huius quod gētib; est reuelatum, vllam habent cognitionem. Em̄ uero angelis & archangelis illud, & solis cōstabat, q; Israel esset pars dñi, populus eius, & allaturus esset dñs populo suo salutem, & eūdem à prauis facinoribus exēpturus. Quod autem gentiles tantum essent honoris consecuturi, latebat vtiq; tam superiores q̄ inferiores illas potestates. Per ecclesiam vero, hoc est, ab eo quæ nobis, qui ecclesiā ipam præferimus, obuenerunt. nā collata in nos beneficia, potestates, & principatus diuinæ sapientiæ monuerūt, vt intelligerent q̄ sit de ecclesia benemeritus deus. Nec simpliciter quidem variam dicit sapientiam, sed difformem, illam arguēs incōprehensibile esse. Gregorius aut̄ Nysses,

Iohan. 1.

ante incarnationem affirmat simplicem quandam potestates caelestes habuisse dei cognitionem, videlicet q̄ sola voluntate cuncta creari, & eidem licere omnia prauidebant, moderariq̄ vniuersa, & sapiēter curare omnia intelligebant. Incarnato autē dei verbo, ex contrario contraria sunt effecta. Nam per mortem vita successit, per infirmitatem potentia, per ignominiam gloria, per viliora deniq̄ sunt consecuta, quæ deum decerent. Sic igitur nunc multiformis cognita caelestibus dei est sapientia atq̄ potentia, q̄ vbi nobis innotuere, potestates illæ per nos perspecta ecclesia, quantis esset dignata bonis, ad certiores sunt diuinæ sapientiæ cognitionem deductæ. in quo habemus fidutiam ⁊ accessum in confidentia per fidem eius. Quod autem per Christum effecta sint omnia, pater (inquit) ex eo, quia ille sit qui nos ad patrem duxit. Veruntamen nequaquã sumus captiuorum more, nec vt fontes & noxij ad patrem deducti, sed fidutiam habemus, non simplicem quandam, sed vt confidere plurimū possimus & audere. Verum vnde huiusmodi nobis bona proueniūt? Per fidem inquit. Hęc nanq̄ prauis deleris facinoribus, fidutiam nobis adiecit & confidentiã. **Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.** Propter q̄d, quod illud? Nimirum quia magnum est vestræ vocationis mysterium, & ingentia quædam mihi sunt demandata & credita, q̄ vobis id prædicandi munus suscepi. Nam & necesse est & vincula ab his & mala alia perferam, q̄ huiusce sunt ignari mysterij, & acerrime huic contradicunt. Quapropter vos obsecro ne deficiatis, hoc est, ne obturbemini. Si quid iniuriæ vobis obrigerit, vel graue aliquid & molestum offeratur, id nanq̄ vobis potius gloriæ cedat, q̄ tanta sit deus erga vos charitate affectus, vt non solum filium vestri ob gratiam morti obtulerit, sed nos etiã qui eius sum⁹ seruitute deuincti, vt vobis cõducat pater, periculis suerit & vinculis astringi. Si itaq̄ meæ pressuræ

Iohan. 3.
Roma .8.

vobis sunt gloria, quanto maiore ex vestris laude vendi-
 cabitur: Huius rei gratia flecto genua mea ad pa-
 tre dñi nostri Jesu Christi, ex quo ois paternitas
 in cælis & in terra nominatur. Cum itaq; tanta erga
 vos dei sit charitas & incõprehensibilia sint q̄ adepti estis
 iã bona, oro, inquit, vt & gratia vobis inhabitantis Chri-
 sti in vos conferat, eũdemq; possitis & mente complecti,
 pernoscereq; eius vos esse charitate affectos. Cum autem
 flecto genua dicit, ostendit se ingenti animi ardore preca-
 ri. Ex patre vero superno ois deriuat paternitas. In terris
 quidem gnationes per paternitatẽ designans, quas græce
 πατρίαι, a patrum noie dicunt. In cælis aut, q̄a nulli ibi sus-
 cipitur soboles, paternitatẽ angelorũ cœtus appellat, pin-
 de ac si dicat, Et q̄ in cælo sunt & in terris tribus, creauit. Et
 quia hac ratioẽ est omniũ pater, ab eo & patres cæteri no-
 minantur: vt det vobis secundũ diuitias gloriæ
 suæ virtutẽ corroborari per sp̄m eius, in interio-
 ri homine Christũ habitare perfidẽ in cordibus
 vestris radicati & fundati. Quid (inqt) vobis & opto
 & precor? Certe vt ille tanq̄ opulentus & gloriã è nobis
 deposcens, constantiã vobis & fortitudinem largiat, ten-
 tationibus obsistẽdi, ne his tanq̄ procellis & fluctibus in-
 uoluti, præcipites deferamini. Nec sat habens hos iri cor-
 roboratũ, & virtutẽ adiecit, cuius ex abundãtia, bona his
 cõprecatur. At quo pacto corroborari hos cupis? Per ei⁹
 sp̄m inquit. Is nanq; vires suppeditat, quemadmodum &
 Isaias sp̄m fortitudinis dicit. Nec solum obfirmari hos pe-
 tit, sed maiorem in modum & affuenti robore stabiliri.
 Habitare Christum in interiori hoie in cordibus vestris,
 hoc est, non leuiter & superficialitẽ, sed alte in vobis &
 profunde insideat. Quõ? Per fidem. Fidis nanq; inhabitat
 Chrs pectoribus, eum patre aduentitans, & in his cõmo-
 ratur, vt antea dixit. Id sane munus pulcherrimũ conseq̄-
 mini, si eius in charitate fueritis radicati, hoc est, si incon-
 cussi & stabiles permanebitis, nil fluitantes & iactabũdi.

Isai. 11.

Duo itaq; quædã his cõprecatur, vt spũ roborentur, & eorum in cordibus vt inhabitet Christus. Vel vt roboremur inquit, vt interiorem hominẽ vestrum incolat Chrus. vt possitis cõprehendere cum om̃ibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum. Quod prius fuerat exorsus & cõprecatus, vt spiritus his cũ sapientiæ, tum reuelationis concederetur, vt intelligerent q̃lis eorũ vocationis spes esset, & hm̃i reliqua, id ipsum impræsentiaꝝ prosequitur, vt possitis (inquiens) mente & cogitatione cõplecti cum fidelibus ceteris, quale illud mysterium sit, quod vestri est gratia dispensatum, & eo est magnitudinis prouectum, vt sit vbicq; terrarũ amplissime propagatum. Vnde & hoc vndiq; circumplexus, sub corporali figura descripsit. Explicauit enim ipse vt potui hoc sacramentum, nil tñ potest meis ex verbis, nisi p̃ sp̃m patefiat, comprehendere. Neq; aliter vobis licebit eiusmodi mente cõcipere, nisi à spũ corroboratis. Est quippe magna virtute opus, vt apud nos habitet deus. Gregori⁹ aut̃ Nysses, per latitudinem huiusmodi, profunditatẽ, & longitudinem, crucẽ dicit significari: comprecaturũq; Epheſijs fuisse Apostolum asserit, vt quirent crucis mysterium contemplari. Siquidem hac cruce omnis contineretur dispensatio, quod sane est conuenientius. Per crucem enim maxime dei erga nos charitatem perspicuã fieri, sicuti & Iohann. 15. dominus dicit, & Paulus modo subiūgit: **Scire etiam super eminentem scientiæ charitatem Christi.** Quinetiã (inquit) inuestigando Christi huiusmodi charitatem noscatis, quæ proculdubio cæterarum rerum excedit cognitionem. Quod si ita se habet, quo pacto nos sumus charitatem huiusmodi cognituri? Excedit quidem omnium scientiam, & humanam videlicet. Vos vero nõ humana scientia charitatem estis hanc percepturi, sed spiritali. Præterea neq; illud dixit, quia hanc quãta sit cognoscetis, sed super eminentem, & aliam quamuis excedẽtem scientiam, hoc inq; precor vt à spũ perdiscatis. At quis est

huius rei ignarus: Oēs profecto, & hi p̄cipue, qui grauitè
 ferūt aduerſa, & q̄ deo ipſi mammonā antepōnūt. Quod
Matth. 6. ſi eam ſcientiā teneremus, nec de diuina prouidentia q̄re-
 remur, nec animū præsentiſ his terræ bonis intendere
 mus, à deo deficientes, q̄ tanta nos charitate proſequitur.
 Aduerte aut̄, ſi charitas ipſa oēm ſcientiā añcedit, lōge ma-
 gis & dei ſubſtantia cuncta eſt exceſſura. vt impleami-
 ni in om̄i plenitudine dei. Biſariā hoc nonnulli intelle-
 xerunt, vel vt ſciatis quemadmodū in p̄re, & filio, & ſpiri-
 tu ſancto adorandus vobis ſit deus. Hæc em̄ plenitudo ē
 dei, trinitas ipſa. vel vt omni ſitis virtute repleti, q̄ plenus
 eſt deus. Puto tñ id magis ſentire Apoſtolum, videlicet, vt
 oēs perfecti ſitis in om̄i ſecundū deū perfectione, diuina
 oīa prout ſunt, pernoſcentes. Ei aut̄ qui potens ē oīa
 facere ſupabundanter, quā petimus aut intelli-
 gimus, ſecundū virtutē quæ operatur in nobis,
 ipſi gloria in eccleſia, ⁊ in Chriſto Jeſu in oēs ge-
 nerationes ſeculi ſeculoꝝ, Amen. Et ſi ipſe quidem
 hæc precor, deus tñ longe maiora q̄ meæ ſint preces, effi-
 ciet. Poſteſt nanq; non mō perficere, quæ per nos ſupplicā-
 tur, qn̄ & cunctos operādo excedere: & ſuperabundant̄,
 hoc eſt, liberalit̄ & hubertim. Dupliciter itaq; hæc in re di-
 cit deum præſtare, & quia oīa potens eſt facere, & quia ſu-
 perabundanter. Poſteſt nanque vel hominum quiſpiam
 plura facere quā petantur, non tamen ſuperabundanter,
 quod ſane largiter eſt, & ſumma cū liberalitate, cū vtrūq;
 deo exequi liceat, qui magna quædam nobis & excellen-
 tia fecerit. Quid ni? Qui gentiles in adoptionem ſuſcepe-
 rit, vel ſibi inſenſos, Quinetiam vel ex his, quæ in nobis eſt
 operatus, ſatis eſſe, quod diximus, perſpicuum poſteſt. Et
 iure quidem in dei laudem ſermonē concludit, vt & be-
 neficia conferentem extollat, & magnitudinem hoc pa-
 cto geſtorum in nos patefaciat. Neq; em̄ ea fuiſſet hic de-
 miratus, niſi deus nobis talia contuliſſet, quæ in ſui admi-
 rationem & gloriam conuerterent homines. Nec ſimpli-

citer illi gloriã dicit, sed p̄ Iesum Ch̄m. non em̄ vere quis p̄c̄ laudibus deum efferre, nisi in Christi virtute. Is namq̄ ad hm̄i gloriã deferendã, virtutem nobis & gratiã præber, instruitq̄ quẽ admodũ illa sit deferenda. Recte autẽ in ecclesia dei inesse hanc gloriã constat: q̄q̄pe q̄ p̄peruo est permanens, & portã inferi aduersus hanc nil praualebunt. Quo fit, vt dei cum laus tum gloria sit in aternũ futura. Matth. 16

Cap. III.

O Bsecro aut̄ vos ego vincus in dño, vt di-
gne ambuletis vocatione qua vocati estis.
Nõ impare mō discipulis q̄ rectiora sunt decet ma-
gistrũ, sed ijs etiã p̄ eorũ salute inseruire. Propterea & Pau-
lus in serui morem precat̄, p̄ponitq̄ precãdo & vincula.
Vincus ego em̄ inq̄t in dño. p̄inde ac si dicat: Non prauo
aliq̄ meo facinore, sed ob dñi gratiã sum cõiectus in vin-
cula. Veneremini ergo & vos q̄ p̄ Christo dño cõpedes
tolerãt. Verũ quid precor? Pro me eq̄dem nihil, sed p̄ vo-
bis, vt quẽadmodum vestra deposcit vocatio, sic inceda-
tis. Estis nãq̄ ad magna q̄dam vocati, vt cum Christo vi-
delicet confideat̄, regni cœlestis eidem futuri participes.
Quocirca non erit vestra hæc dignitas indignis Christo
opibus vituperãda. **cum omni humilitate.** Oñdit hoc
loco quẽadmodum cuiq̄ liceat, p̄ vocationis dignitate &
vitã ducere. Si em̄ inq̄t, humilem te ip̄e p̄stiteris, & tui ipsi
us habueris notionem, & q̄bus fueris à deo bonis digna-
tus intelliges, dolebis, p̄fecto & cõtraheris, & ei gerere mo-
rem studebis, q̄ in te fuerit bñficus. Est p̄terea cuctãq̄ vir-
tutum mat̄ humilitas & fundamentũ. Eoq̄ & ex hac dñs Matth. 5
virtutum gña memorãs, beatos affirmat q̄ spũ essent hu-
miliores, præ sc̄q̄ ferrent humilitatẽ. Cũ om̄i inq̄t humili-
rate, vt quæ nõ verbis mō, sed factis habituq̄ ip̄o & gestu
sit præferenda. Nec in vnũ alterũ hæc erit humilitas, sed
in oēs seruãda, siue tenuem dixeris & abiectũ, siue opulẽ-
tum & clarũ. **Cum om̄i humilitate & m̄suetudine,**
cum patientia. Dabit namq̄ q̄ & si humilis sit, acer tñ sit

& iracundus. Sed is q̄dem nullius erit momenti, & p̄fus
 inuicilis. supportantes inuicem in charitate. Cōmo
 nefacit hoc loco q̄dam obuenturū sit ex māfuetudine lu
 crū, & q̄d ex patiētia subsequat. Deinde ne q̄s diceret, q̄ p̄
 ēto querit, p̄ximū ferre, q̄ ad irā sit promptior, & plane cō
 uiciet. Inducit itaq; tolerantie modum, in charitate inq̄i
 ens: Hanc em̄ si consequemur, nos inuicem tolerabimus.
Solliciti seruare vnitatem spūs in vinculo pacis.
 Quēadmodum in corpore spūs oīa continet vnitēq; & di
 uersa sunt membra, sic spūs sanctus in nobis fidelibus ge
 rit, qui cunctos facit vnanimēs nectitq;, q̄uis natione &
 moribus vel artibus differant, & p̄ eundē hunc sp̄m oēs su
 mus vnū effecti. Studeamus itaq; hanc per mutuā pacem
 suare coniunctionē. Nā si charitatis hunc nexū neq̄q; adi
 piscemur, nec pacatiōres ad inuicē fuerim⁹, p̄dituri haud
 dubie sum⁹ quā spūs nobis contulerit vnitatē. Nec secus
 nobiscū agēt, q̄ si cū reliq; corpore manus vel pedes dissidi
 um fecerint, & ab alia corpore partium nexu & copu
 la p̄scindantur. Non em̄ vltra sub vno spū membra cōti
 nent. Est itaq; nobis summa diligētia opus, vt q̄ vnus cō
 cesserit, eodem & alius subsequatur. Sunt enim huiusmo
 di, qui non vno sunt vinculo alligati, vt vel nullā habeant
 suimet potestatē, sic p̄culdubio sub vno spiritu erimus.
Vnum corpus, vnus spiritus. Nec simplicem quā
 dam Paulus exigit charitatē, sed eā certe, quæ ob mutuā
 coniunctionem vniuersos in vnum redigat corpus, ita vt
 membra instar sibi inuicem compatiant, adgaudeātq;. Vnus spūs, recte id dixit. Nam cum fideles iuncti sint cor
 pore, vnum etiam spūm habeant necesse est. Vel quia po
 test concedi, vt qui vnum sit cum cæteris corpus sortitus,
 non tamen spiritum vnum: videlicet si quis sit, qui hære
 ticis forsitan bene velit, non tamen illorum dogmatibus
 assentiat. Vel etiā cum vnus sit spiritus à vobis per fidē
 acceptus, & vnum sentire omnes debetis, & conuenire.
 Vel spūm æquam animi promptitudinem dicit, & bonam

cōspirationem, tanq̄ id dicat, corpus vnū & animus idē.
 sicut vocati estis in vna spe vocatiōis vestræ. De
 us inquit, pariter vos oēs vocauit, & vitam omnibus lar
 gitus est, & æque est oīm caput, cunctos simul & suscita
 uit, & inde confessum recepit, ac demum omnes pari ho
 nore suscepit, eademq; & vna vniuersi speramus. Necessē
 est ergo, p̄ charitatis hac copula, vt vnū ex pluribus sitis.
 Nam in cælo sumus pares omnes futuri, tamen si in terris
 eramus olim dissimiles. **Unus dominus, vna fides.**
vnū baptisma. Neq; em̄ maiorem tu nactus es dñm,
 ille minorem: neq; ip̄e ex fide, ex opibus ille est redempt⁹.
 Nec demum tu per baptismum salutem es consecutus, ille
 minime. **Unus deus ⁊ pater omnium, qui super**
om̄es, ⁊ per om̄ia, ⁊ in om̄ibus vobis. Hoc est, qui
 cunctis præsidet, & omnia p̄ uidentia & moderatiōe per
 uadit, & in nobis vniuersis inhabitat. **Unicuique no-**
strum data est gratia secundum mensuram dona
tionis Christi. Dicet aliq; Si omnia sunt vt inq; cōmu
 nia, cur ergo hic gr̄a minus, ille plurimum habet? Siquidē
 eiusmodi non æqua partitio, inuidiæ seminariū esset, quē
 admodum & Corinthijs euenit, & alijs plurimis? Id itaq;
 soluens Ap̄lus, vnicuiq; dicit donum fuisse p̄ dei largien
 tis arbitrio mensura quadam collatum. Cum itaq; gratis
 sit illud & dono datum, sat tibi fuerit qd acceperis qd piū,
 nec prorsus immunis sis gr̄a. Non em̄, p̄ debito tibi est ali
 quid persolutū. Et q̄a deus mensuram cuiq; præfiniuit, ni
 hil scrutabere, nec curæ sit, si nō oīa solus acceperis. Nam
 si semel gratiam mensus est deus, in nostram, p̄fecto vti
 litatem id fecit. Atqui ea communia haud dubie sunt, sine
 quibus constare Christianissimus nō pōt, hæc præter si q̄s
 est gratiæ plusculū nactus, nil doleas. Nā & laboris forsi
 tan plus ille impendit, vt in orationis progressu dicturus
 est. Neq; enim secundum fidei dixit mensuram quæ cuiq;
 est, ne in desperationem induceret qui minus haberent,
 sed donantis arbitrio, modum permittit, ne inde his dissidē

1. Cor. 12

Pſalm. 67 di offerret occasio. Propter quod dicit, Ascendens in altum dominus, captiuam durit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod aut hunc asserat hominibus contulisse, patet ex prophetae hmoi dictis: Dedit dona hominibus. Dñs vero in altū ascendit, vel in crucis celsitudinē vel celi, vbi fuit è terra sublatus, vt ex sequentibus magis fiet perspicuum. At quā hic narrat captiuitatē: Nimirum diaboli. Diabolum namq; & mortem, maledictionem insup & pctm̄, in fuitutem subacta, Christus abduxerat. Quors ex dirione & nos liberauit, q̄ his malis eramus obnoxij. Quod autem ascendit, quid aliud est nisi qui et descendit primū in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes caelos vt adimpleret oia. Cū de humilitate differuisset, nunc Chr̄m̄ p̄ducit, perinde ac si inq̄at, sicut & ad Philipenses differens fecerat: Quēadmodum nihil oblectatus est ad nos patris iussu descēdere, sic vobis haudq̄q̄ defugiendum, qn̄ per humilitatē eidē condescendatis. Qd̄ autem descēderit, liquet ex eo, q̄ hunc ip̄m propheta asserit ascendisse. In deo nāq; cum ascēsum fatemur, & descēsum significari p̄tendimus. Nec secus dicere & in homine possumus. At quem in locū descendit? In infernū. Nimirum quē profundissimas terræ partes pro cōmuni hominū opinionione appellat, quēadmodum & Iacob, Deducetis (inq̄t) canos meos cum dolore in infernū. Et Dauid, Assimilabor descendentibus in lacum. Ad inferiora itaq; Christus descēdit, vltra quā nihil est amplius, & sup̄ oēs caelos ascēdit, q̄bus nihil est altius. Nec tendi vltra hos p̄or, neq; illi descensus ascēsum interpellauit: Vos itaq; si p̄tuleritis humilitatem, exaltabimini. Quodcunq; em̄ Christus effecit, vt nobis exēplo esset, effecit. Et sese in carne p̄buit imitandum. Nā qd̄ ad diuinitatē pertinuit, iā pridem absoluit. Id aut̄ dictum cōtra Paulū Samosatēū & Nestoriū facit. Nā q̄ descēdit, cū dixit, perspicuū est de loco superiori, hoc est de caelo, & carne assumpta ad nos descendisse in terrā, &

*Philip. 2.**Gen. 42.**Pſalm. 27**Luce. 14.*

mortē postea obeuntem eundem illum esse, & vnū nō ali-
 um quenpiā atq; aliū. *Et ipse dedit.* Demonstratiue di-
 xit, ipse. Is nāq; (in q̄) cuius tāta in nos, puidētia fuit, vt no-
 strigra neq; in vltimas & infimas terræ partes peruenire
 abnuerit, haudq̄q̄ temere partit^o est grās, sed liquet sane
 & sapientē id & vtilitē peregisse. Cur ergo doles, p̄inde ac-
 fi non iuste sit dispensatio facta? Alibi autē dicit sp̄m hanc *Act. 13. 20*
 impartiri, vt illud: In q̄ nos statuerit sp̄s sanctus. Et om̄ia *1. Cor. 12*
 operabat vnus & idē sp̄s. Et alibi patrē, vt illud: Posuit *Ibidem*
 deus in ecclesia ap̄os primum, & reliq;. Et ego Plantaui, *1. Cor. 12*
 Apollo rigauit, deus incrementum dedit. Hoc autē loco si-
 lium facit dispensatorē, vna est ergo trinitatis illius opera-
 tio. quosdā quidem apostolos, quosdam autem
 prophetas. Primum ap̄os posuit tanq̄ prophetis prae-
 stantiores, vt q̄ & prophetiā haberent & ap̄atus mune-
 re fungerentur. alios vero euangelistas. Qui scilicet
 euangelium conscripserunt, quive non passim circunua-
 gi, sed euangeliū p̄dicare, vt Priscilla & Aq̄la consueuere. *Act. 18*
 alios autem pastores & doctores. Eos dicit, q̄r; cu-
 rā fuisset ecclesia demā data. Episcopos in quā, q̄lis Timo-
 theus erat, & Titus, & istiusmodi ceteri. Poteris etiam pa-
 stores pro sacerdotib⁹ ip̄is & episcopis intelligere, docto-
 res vero ministros, siue diaconos ip̄os. Hi q̄dem fmone,
 cum alios purgandi fungant officio, multorū labes & sor-
 des prorsus abstergūt. ad consummationem sancto-
 rum in opus ministerij, in ædificationem corpo-
 ris Christi. Vides ne dignitatem? Vnusquisq; aliquid con-
 summat ac peragit, & singuli ad Christi corporis siue ec-
 clesie ædificationem ministrāt. Quo circa cur dolore con-
 ficeris, q̄ minus acceperis grā, q̄n quidē & ip̄e ad sanctorū
 consummationem, hoc est, ad fideliū vtilitatē ac perfecti-
 onem, haud parā contuleris? Studēdum est itaq; vel si nul-
 lius sis grā particeps, alios vt quis modo ædifices: cauē-
 dumq; ne alijs inuidēdo, tibi ipsi officias: perinde ac si ali-
 us quispiā ad perfectionē alijs condonandā, institutē disq;

fidelibus cōpert^o sit maiorē gratiā accepisse, intelligas ve-
 lim & maiores illi labores inesse ad ministeriū. Insuper &
 aciores pœnas impēdere, & rōnem maiorē in modū red-
 dendā. Alioq̄ quonā pacto nō satanicū illud debet vide-
 ri, vt in eū q̄s liuore cōmoueat, q̄ Chri ædificet & pficiat
 corpus: Ipse vero non hoī inuidere hunc puto, sed plane
 dño aduersari. **donec occurramus omnes in vni-
 tatē fidei, & agnitōis filiū dei.** Tādiu (inquit) optādum
 est oibus, q̄ græ sumus nō immunes, & in sumēdi ad ædi-
 ficandū fidē vnā labores, q̄ usq̄ ad fidei vnitatē hęc pertin-
 gam^o, hoc est, q̄ ad tandē arguamur oēs, & eandē tenere,
 & nihil de Chri dogmate discrepare, nec adinuicē disside-
 re, dū viuimus. Sic sane optima futura est fidei ipsius con-
 iūctio, sic in q̄ sum^o & dei filiū cognituri, cū de dignitatib^o
 recte sentimus, nexūq̄ charitat̄ suamus. Est nāq̄ charitas
 Chri ipse. **in viz pfectum, in mensurā ætatis ple-
 nitudinē Christi.** Viz pfectum & ætatis mensurā, per-
 fectionē dogmatum dicit cognitionem. Quemadmodū
 & Christi plenitudinē dicimus absolutā & integrā, eiusdē
 notionē & fidem, hoc est, Chri credere ex trinitate vnū
 constare & patri parem hoīem fuisse effectum in duabus
 naturis, substantiam vnā. Itē id velle, id operari, qd pat, eiq̄
 corporalit̄ ad dexterā assidere, cum eoq̄ & venturū: siue
 quecunq̄ alia de eo rectius & intelligunt & astruunt, tene-
 re. Verū q̄ pacto Ap̄tus nostram, imperfectam scribit sci-
 entiam esse? Nimirū quo ad futuræ scientiæ differentiam,
 hoc aut̄ loco ob facilem in crimē lapsum, perfectam dicit
 scientiā. Cum enim in præterita nostra delicta nequaquā
 recidimus, tunc sane sumus perfectiores, & perfectiorem
 adepti scientiam, vt infra patebit. **vt iam nō sumus par-
 uuli fluctuantes, & circumferamur omni vento do-
 ctrinæ.** Vt hanc (inquit) & si per exiguam quam ipsi ac-
 cepimus mensuram, firmam stabilemq̄ seruemus, nō vt
 pueri solent minutores, omni vento circumferamur, hoc
 est, a quouis hoīe nos instruente temere subleuemur. Sūt

namq; ad edificandū & consummādum dona data. Cauē
 dū ita ne labet, & fluitet, qđ fuerit ædificatū. Vt iā, cū vero
 inquit, oñdit vel id illos fuisse ppeffos. Videt etiā & his se-
 met interijcere, cū circūferamur inqt, qđ eo facit, vt eos nō
 acrit commissi redarguat, sed lenit castiget & placide. Et
 fluctuātes cū ait, arguit quāto sint in discrimine instabiles
 & nutabūdæ ad orthodoxā fidē animulæ. Et eidē infistēs
 metaphore, v̄ros vocauit, varias præceptorū doctrinas.
 in nequitia hoīm, in astutia ad circūuētionē erro-
 ris. Ne itaq; inquit, & nos in hac circūferamur nequitia.
 quō: In astutia ad circūuētionē erroris, ne q̄ volūt illi do-
 lo & arte qđdam traducere, eodē & vos deuoluti feramini.
 Nā nullius rei alteri⁹ grā, artibus hoc molunt et dolis, nī
 si fallendi. Bñ aut̄, p̄posuit hoīm. Nā ad ea q̄ dei sunt, neq;
 neqtia, neq; hoīes adnitunt. Veritatē aut̄ faciētes in
 charitate, crescimus in illo per oīa, qui est caput
 Christus Versuti (inqt) et verbis fallētes, adulterina cū
 et̄a et falsa p̄tendunt, nihilq; illis inest vel sanū vel stabile.
 Nos vero q̄ verā cū in deū tū in p̄ximum charitatē secta-
 mur, nec dogmata vlla habemus, q̄ falsa sint aut subdola,
 nec vitā ducimus simulatā, augebimus certe in Christo q̄
 nostra sunt, tum vitā ip̄am, jatq; decreta. Huic em̄ q̄ n̄m
 est caput, accōmodare et mores debemus et vitā, gestan-
 dumq; nihil qđ alienum aut capiti non congruens sit, sed
 cuncta sunt nobis ad illius conformitatē aptanda et agē-
 da. ex quo totum corpus compactum, & connerū
 per omnem iuncturam subministrationis secun-
 dum operationem, in mensuram cuiuscunque
 membri augmentum corporis facit, in ædificati-
 onem sui in charitate. Sensus oīs dicti huius, etsi sub-
 obscurior, huiusmodi est: Quēadmodū em̄ spūs per ner-
 uos à cerebro ipso descēdens, sensum oībus mēbris ad p̄-
 portionem cuiq; impertit, sic Christus nostris animis, qui
 illius sunt mēbra, sua dona suppeditat. Nec fortuito et te-
 mere, sed pro mensura membri cuiusq; hoc est, vt quodq;

capere potest, & hunc in modum coadificari sibi vniuer-
 sum corp^o & coalescere facit. Alias enim nequireret anima
 à superne spiritu descendente, à q̄ & vitā accepimus & in-
 crementum, subministrata excipere, nisi charitate corpo-
 ris instar vnus compacti essemus & iuncti. nā vt manus
 à reliq̄ corpore auulsa, haudq̄q̄ vltra est vegetantē sp̄m re-
 ceptura, vt quæ à mēbroꝝ sic nexu discissa, sic sane & nos
 nisi vnitatē fūemus, & animoꝝ coniunctionem, haudq̄q̄
 aliquñ sumus spiritus gratiā admissuri, q̄ à Christo (qui caput
 est nostrum) profluxit. Idcirco & corp^o compactum
 & connexum dixit, hoc est, nihil temere dispositis mem-
 bris, sed copulatis, vel singulis suo loco hærentibus, non
 dissectis, vel sine forma iacētibus. Nostri itaq̄ erit officij,
 per charitatē nos inuicem necere, & cōformes efficere.
 Christum vero decebat, vt caput suū in corpus, hoc est, in
 nos immitteret sp̄m. Fit aut̄ oīs hic fmo, & eo intendit, vt
 humilitas cū charitate coniuncta seruet. Per oēm aut̄ iun-
 cturā subministrationis cū inq̄, id vtiq̄ p̄fert, q̄d sp̄s scili-
 cet, q̄ à Christo capite defluit, & subministrat, oēs cōple-
 ctit. Corpus igit̄ ædificat, & crescit q̄ diu mēbris adhæserit,
 & sp̄m ip̄m inducit, vt in se operet. Id em̄ designat cum di-
 cit, scdm̄ operationem, vel quia membris operationem
 sp̄s præbeat. Hoc igitur dico ⁊ testificor in domi-
 no, vt iam non ambuletis sicut ⁊ gentesambu-
 lant, in vanitate sensus sui. Est sane p̄ceptoris officij,
 non solū commonefacere, sed etiā absterere, cū fue-
 rit necesse, discipulos: quemadmodū Paulus facit hoc lo-
 co. Testificor em̄ vos (inq̄) in dño, hoc est, dñm testor, q̄a
 nihil clam vos habuerim, q̄d dictu senserim oportunum.
 Nec vos amplius ambulate vt ambulatis dixit, ne illos of-
 fenderet, sed sicut reliq̄ gētes, alioꝝ exēplo hos ad cōrinē-
 tiam prouocās. Hi nanq̄ in sensus vanitate ambulabā,
 qui & idola colerent, & vitijs inferuient, & rebus mundi
 inanibus inhærebant. Quæ idcirco vanitates coarguunt,
 q̄a frustra illis vtantur mortales. Erant itaq̄ in his gente

corrupta, sermone. s. & vita. obscuratū habentes in
 intellectū, alienati a vita dei. Diuinæ (inquit) scientiæ &
 vitæ purioris lux ipsa affulfit, hi vero seipos fregerūt, ani
 mi oculis debilitatis præ vitæ huius & vitiorū caligine, qua
 semetipsi obduxerāt. Sunt nāq; præsentia vitia & mundi
 curæ, veluti vehemens quidā & innabilis fluxus, q̄ mentē
 prorsus obturbāt, eoq; qui his implicantur, à dei ab aliena
 ti sunt vita, hoc est, ab ea quæ secūdum deum est, penitus
 abdicātur. Est nāq; vitæ rationalis, & dignoscere vera &
 tenere. Qui vero se præsentium bonorum curæ dicauerit,
 haud dubie obcæcatur, nec vitā degit q̄ veritas ipsa verbi
 substantiam præfert & claritatem. propter ignorātiā
 quæ est in illis, propter cæcitatē cordis ipsorum.
 Si ignorant, quid illos incusas? Est nāq; mox edocēdus,
 non iustitiæ insimulandus, qui rei sit alicuius ignarus. Di
 ces fortasse, aut eiusmodi his ignorantia ob eorū hebetu
 dinem et cæcitatē obuēnit, q̄ insensibilitatem quandam
 præterdit: Insensibilitas vero & dementia, ex vitæ impu
 rioris dispositione oboritur. Fit itaq; vt omnino sint, qui
 hac ignorantia detinētur, culpandi. qui desperātes se
 metipos tradiderūt impuditiæ, in operationē
 immunditiæ, in auaritiā. Vides quemadmodum vo
 luntate illis obtigerit insensibilitas hæc et ignorantia. Nā
 desperantes, inquit, hoc est, qui nulla ratione vtentes, de
 sperāt nequa q̄ se posse futura parare, cum à præsentibus
 nolint, q̄bus sunt irretiti, desciscere. Aliter tñ in Græco ha
 betur, ἀπληγνότες, hoc est, sine doloris sensu, tanq̄ insen
 sibilis facti, & excordes, & torpidi. Neq; in veri boni inda
 gationem volētes laborem insumere, impuditiæ demū
 sese addixere. Quidnā facturi? vt immunditiā operētur
 & sceleratam. His em̄ perficiendis, cogitationem & ope
 ram impendebāt. Neq; impuritatē huiusce & turpitudi
 nis, speciem vnā aliquam exercebāt, sed omnē. Qui er
 go poterat fieri, quo minus desperent, qui hmōi erāt ad
 dicti cupiditatibus? Vita nāq; quæ turpiter ducitur, præ

Rom. 1.

uarum opinionum est causa, & omnem recti ingerit ignorantiam. Cum itaque alibi audieris deum alios tradidisse in reprobum sensum, reminiscere & dicti huius. Et cum utrumque contuleris, pernoſcito, qui se proripiunt a deo, dici precipitari & tradi, hoc est permitti & deseri: quia semetipsi ut sic traderentur, dignos effecerint. Cum vero in auaritia dicit, voluntariam illis insipientiam testificat. Poterant enim his (inquit) vel pecunijs vel voluptatibus moderatius frui. Sed cum essent omnibus in rebus sectati immoderantiam, in mentis hebetudinem deuenerunt, & bonorum omnium insensibilis tatem. Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illud audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu, deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem. Gentes quidem ita se habent, vos vero haudquaquam hoc modo Christum perdidicistis, si tamen illud audistis, hoc est, cum illud ex nostra doctrina iam teneatis. Non enim, si illum, dubitantis est dictum, sed confirmantis. Quinetiam illud est Christum perdiscere, quod rectius viuatur: ut contra, qui vitam peruersius duxerit, Christum ignoret necesse est. Deum enim (inquit) se scire fatentur, factis autem negant. Illud autem, sicut est veritas, sic debet intelligi: videlicet nequaquam ipsi, quemadmodum gentes, vanis & superuacaneis in rebus incedite, vel vos ipsos ad eadem illa componite. Constat namque non esse inania, quae Christi sunt, sed certiora & vera cum dogmata dico, tum vitam. Delectum siquidem falsitate praetendit: quippe quod inconstans sit & leuius. Virtus vero veritate praefert, quia stabilis sit, & finem habeat. At quid estis edocti, vel quae nomen est quae secundum deum sit veritas? Nimirum deponere vos veterem hominem, hoc est, pristinae conuersationis modum, & vitam illam antiquiorem, & peccatis obnoxiam, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Bifariam hoc debet intelligi: Vel quia ut solent concupiscentia & voluptates corrumpi, ita & homo his deditus, hoc est, eius inanes cogitationes perduntur, morboque decor omnis & pulchritudo, vel se-

Tit. 1.

nio ipso deflaccet, viresq; item corporis ac omnia demum morte soluuntur. In illa em̄ (inquit) die perdentur oēs cogitationes eorū. Vel secundum desideria. i. a desiderijs. Ab his nanq; vetus homo deletur, vt vellus & ferrū, a quibus gignuntur, ab his & intereunt. Deperit præterea & honoris & gloriæ cupiditas, animo semper, corporaliter vero nunq; sic & voluptates conficiuntur. Recte aut̄ errorem dixit, quæ ex his oritur voluptatibus, suauitatem. Simulat nanq; mentitur ac fallit: quippe q̄ voluptatis præferat specie, cū amaritudo sit & acerbitas. Id itaq; error præterdit, vt cum aliud sit, aliud esse appareat. **Renouamini aut̄ spū mentis vestræ.** Ne quis existimet alium quenpiam se inducere hominem, præter eum quem dixerat nouum, Renouamini inquit, hoc est, id ipsum quod in vobis cōsenit, nouum reddite & immutate. Quo fit, vt subiectū sit idē, morū videlicet solum & mentis pristinae immutatio. Verū quo pacto istiusmodi potest innouatio fieri: Per spiritum sanctū, qui vestrā inhabitat mentē. Spūs nanq; nulas sustinet veteres actiones & prauas. Demū quod ingr, tale est: Innouamini animo & spiritali innouatione, non corporali, vel in corpore ipso effecta. **z induite nouum hominē.** Vides quemadmodum sit vnum subiectū, qd̄ exui & indui possit, hoc est, vnum sit corpus, quod induitur & spoliatur: indumenta vero diuersa, hoc est, nequitia ipsa & virtus faciles sunt, vel ad abdicandū, vel ad admittendum, si volumus. Verum cur hominē nequitia dicit, & hominem virtutem denominat? Quia ex operibus ipsis figuratur homo. Nec minus hæc q̄ ipsa natura hominis præferunt siue bonitatem, siue nequitiam. Nouus autem ille est homo, qui & recens sit baptismo ablutus. Hic nanq; fortiorem se debet & constantem præstare, & cuiusuis labis immunem & integrū. Hæc proculdubio cuncta ad nouum hoīem spectant. **qui secundum deū creatus est, z in iustitia, z sanctitate veritatis.** Is (inquit) nouus homo, non secundum concupiscentias, sed se-

cundum deum est cōditus, hoc est, tali structura creatus, vt placeat deo. Et lauacro, non quod ē terra cōstet & aq̄, sed ex iustitia & sanctitate. His em̄ hoīs huius continetur substātia. Iustitia quidem vniuersalis quædam est virtus, quemadmodū illud est vsurpatū, iustus est ille & irreprehensibilis. Et dñs ipse, Si non superabundauerit iustitia vestra super pharisæos. In ea nanq; virtutē oēm asserit contineri. Sāctitas aut, puritas est & debiti oīs persolutio. Et qm̄ in veteri testamento iustitia dicebatur hæc sanctitas, illa (inquit) vetusta, futurā præfigurabat. Sed sanctitatem hanc ipse veritatis & euāgelij dixerim veritatem. Est itaq; homo iste in baptismo per iustitiā & sanctitatem creatus, induatur etiā vita & operibus, necesse est. Cū vero indutum aliquem fuisse intelligis, nō ignores quemadmodū nunq̄ sit amplius, quod semel induerit, depositurus. vt illud, Induit maledictionem vt indumentum. & Qui luce obductus est. Propter quod deponentes mendaciū, loquimini veritatē, vnusquisq; cum proximo suo, qm̄ sumus inuicem mēbra. Cum veterem dixerit hominem, vniuersaliter hunc & particulariter hoc loco describit. Et primo alterius mendacia interdicit, & causas profert, tum quia proximi inter nos sumus, tū qd̄ maius est, & maiori nobis dedecori cedere, quia & mēbra inuicem dicimur, perinde ac si dicat, Num oculus si bestiam fuerit aliquā in nos irruentem efferacius conspicatus, pedibus mentietur se nihil spectare, nec illis fugiendi facultatem præbebit: vel si scrobem aliquā alte refossam, arundine & humo contactā, p̄ ipse præteret, num oculū hoc ipsum celabit, vt aliā inueniat semitā? Id ipsum dici & de membris cæteris potest. Sic itaq; & nos nihil ad inuicem mētiāmur. Sumus nanq; vnius corporis membra. Irascimini, & nolite peccare, Dixit, nolite alterutrum mētiri. Sed cum plerunq; ira mendacium pariat, sic inqt: Bonū quidem nil prorsus irasci: at si illud cōtigerit, cauendū, ne ex immoderato iracundiæ vsu, effrenetur hæc ira, & in

Psal. 108.

Psal. 103.

Zech. 8.

Psal. 4.

peccatum euadat. Dicunt nonnulli vnum esse iracundiae genus, delicto quod careat: eã videlicet, qua vel in daemones, vel in vitia vimur coercenda, & hoc ipsum explicare hoc loco Apostolum. **Sol non occidat super iracundiã vestrã.** Nõ diu (inquit) apud vos resideat iracundię vitium, neq; vobis nondum conciliaris, sol ipse è terris abscedat, ne forte indignis appareat illuxisse, neue & nox ignem mente acrius agitando incendat, & insidias paret vel mortem. **Nolite locũ dare diabolo.** Mutua oppugnatione diabolo obsisteretur, q̄ diu vno aĩo erimus cõdenfatinihil ille de suo est allaturus, vt qui nullum inueniat in sinuandi se locum. At cum aliquod inter nos dissidiũ p̄seminauerit, tunc perinde ac occasione inuenta, vbi caput immittit serpentis more, & mox reliquã corporis molem ingessit. **Qui furabatur, iã non furetur.** Vides qualia sint vetusti hoĩs membra, mēdacium scilicet, odiũ, furta. Neq; em̄ supplicio afficiantur furaces inquit, sed desinant malefacere, & à furto absterneant. Illud em̄ exterioris est & humani iudiciũ, hoc Christi doctrinã & pietatis. **magis aut̄ labor et operando manibus suis quod bonũ est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.** Neq; em̄ fat est à peccatis desistere, sed his cõtrarium iter inire necesse est. Malis olim facinoribus incubuisti, nunc & bona exerce laborando, cum vt labor atterat corpus, quod ex otio quodã praua didicerat, tum vt abundanter habeatur, vnde & vitã hanc degat, & cõferre in alios possit, quã antehac multis subtraxerat, & benefic⁹ fiat. **Dis sermo malus ex ore vestro nõ procedat.** Malũ sermonẽ, nõ otiosum dicit, sed superuacaneum & intẽpestiuum, qualis scurrilitas est, & fœdã dictum. Grãce tamen *κατὰ πρόσωπον* habetur, hoc ẽ, putre & fœditum. Turpiloquium nãq; iurgia, & detractiones, putrida sunt & infecta. Neq; em̄ factore dũtaxat gratia, quin & dictore pœnas luemus. **Sed si quis bonus ad ædificationẽ fidei, vt det gratiã audientibus,** Hoc est, illud loquamur quod &

proximi & aliorum fidem ædificet. Græce tñ, quod fides dixit interpret, *χρησις* (hoc est, necessitatis) est scriptū: p- inde ac si dicat, nullum de promatur per vos intempestiue & incommode dictum, neq; vltra velim loquamini q̄ ferat necessitas, vt occasionem audientibus p̄beat, vt gratias habeant tam oportune loquēti. Qui enim in tempore loquitur, sanctius profecto ac pie loquetur. Vel gratiā det audientibus dixit, hoc est, vt gratos hos faciat sermo tempestiue prolatus. nam quemadmodum odoramenta gratiam exhibent se pertrectantibus, sic sermo qui de deo habetur, & animabus conducit. Vides quemadmodum quod antea semper commonefecerat Paulus, in p̄senti nos oret, vt proximum quenq; ædificemus. Quod vtiq; aliud nihil præ tendit, nisi vt nos ipsi ædificemus. Nā qui alijs consulunt, quæ animam iuuent, longe magis & sibi sunt profuturi. **et nolite contristare spiritum sanctum dei.** Si verbum (inquit) turpe vel scdum protuleris, & Christiani hominis ore indignum, certe non hominem perturbasti, sed spiritum dei, qui tempore sit de te benemeritus. Subdit deinceps, qualibus simus beneficijs ipsi affecti. **in quo signati estis in die redemptionis.** Is nanq; spiritus nos ob signauit, esse q̄ de regio grege in sup fecit. Atq; is nequa q̄ astare nos fuit cum fontibus & damnatis, sed signū impressit, secreuitq; vt redempti & liberi ab istiusmodi ira essemus. Nonne igitur pudere nos debet, si hunc incesserimus? Ob signatum est in q̄ os tuum a spiritu, vt nihil indignum se proferat. Noli ergo signaculum illud dissoluere. **Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia.** Sustulit in partem dictis superioribus iracundiam, nunc vero eandem radicitus tollit. Amaritudo nanq; iracundiæ & furoris est radix. At vbi acrior iræ tempestas inhorruit, vehementius oris operculum superat fluctibus, & per omne corpus diffunditur, & hominem ipsum efferat, tollatur (inquit) & clamor, ira vt

Prou. 15.

Eccl. 3.

nec vestigium aliquod eius sit reliquum. Clamor quidem equi præfert figurā, sessorē ira prætendit, cōstringe cōpedibus equum, & insidentem prosternes, de me præterea maledicta & iurgia, quæ ab ira nascuntur. Irā quidē magis incendit vociferatio. Et quia pleriq; sunt qui tacite irascuntur, & iram comprimūt conticendo, & stimulis mordentur clandestinis. obscuramq; & reconditam indignationem asseruant, eo adiecit, cum omni nequitia, hoc ē, siue exigua, siue magna sit illa. **Estote autē inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem.** Cum haudquaquā sit satis pro regno cælesti consequendo abstinere à malis, sed necessarium insuper sit quæ rectiora sint facere: Quippe si à bonis operibus defecerimus, tamen si mali nihil egerimus, in gehennā conijciemur, vt est è pluribus euangelij dictis perspicuū. Propterea Paulus prauis interea omissis operibus, ad recti nos operationē hortatur, aitq;: **Estote benigni, ad nequitia & blasphemia differentia: & misericordes, vt impietate secernat à misericordia: & inuicem donantes, hoc est, veniam delinquentibus tribuentes, vt eos reddat ab his alienos, qui in peccata labentibus nec veniam dederunt. sicut & deus in Christo donauit vobis.** Cum hos exēplis sat flectere ad bonum diffideret, & deum in rei huiusce argumentum producit. Poterat tñ vel illud asserre quod dixerat: **Dimitte-
rur vobis: sed quia futuris diffidunt pleriq;, quæ olim sunt gesta deducit in mediū. Inquit: Deus vobis in Christo donauit. Quo pacto? In Christo, hoc est, cum filij sui discrimine & morte, ipse vero haudquaquā tuo cum periculo quicquam contuleris, at ille aliter longe. Nam ipse in fratrem & proximum, ille vero tibi vt hosti & ob peccata infenso, errata dimisit & largitus est. Aduerte autem, quia cum ad inuicem donantes dixisset, & vobis ipsi adiunxit, arguens, cum alternis donamur, & mutuo in seipos gratiam conferre vel singulos.**

Matt. 25.

Luce. 6.

Caput .V.

Ii iiii

Matt. 18.

Estote ergo imitatores dei, sicut filij charissimi. Vel pari & ipse prosequere fratrem beneuolentia, quae & te persecutus est dominus, sic deum pro viribus imitabere. Nec erit quoque pacto hoc loco culpa da inopia ut illud inquis, si fratri dimiseris quod deliquit, iacturam ipse perpetiar. Sed peccati veniam dato, nullo tuo vel impendio vel detrimento, sed lucrum referes. Est enim maximum, deum ipsum sectari. Alia deiceps causam refert magis haud dubie allicibilem, cum inquit: Ut filij charissimi, hoc est, uel alia quaedam vos ad hoc cogit necessitas, ut patrem. scilicet imitemini vestrum. Et cum nequaquam liberi omnes genitorem sectentur, charissimi addidit. Nam istiusmodi filij patrem imitabuntur. et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam deo in odore suauitatis. Id sane omnium est fundamentum, quod stante, non iracundia modo tollitur & blasphemia, sed cuncta plane dementur homini. Idcirco & postremum hoc posuit. Docet praeterea unde sumus & filij redditi, uidelicet ex ipsa dilectione. Debemus ergo eam amplecti, ut pote quae causam nobis, quae sumus a deo in adoptionem adsciti, praebuerit. Ut enim cum morbo aliquo laborauimus, medicamentorum quorundam, quibus sanati fuerimus, uel nomen ipsum uenerationi habemus & magnificamus, sic & dilectionem hanc amplectari debemus, qua seipsum pro nobis tradiderit dominus. Atqui pro inimicis ille ipsum se obrulit, tu uero amicis daturus es veniam. Tunc iraque uere Christum sectaberis, cum his benefeceris, qui te odio habent. Sic enim & dictum illud, ut Christus dilexit, & pro nobis seipsum tradidit, obseruabis. Id illud est sacrificium & odor suauitatis, id ipsum inquam & Christus effectus est, cum pro nobis odio se habentibus obiit mortem. Id illud demum est, deum hunc imitari. Fornicatio autem et omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in uobis, sicut deceet sanctos. Differens de acerbiori iracundiae uizio, ad eam uenit quae minus plerisque

mala videt, habendi cupiditatem. Quemadmodum em̄
 legislator, non occides edicit, quod crimen per irā com-
 mittitur: & deinceps nō adulterabis, iniungit, quod desi- Exo. 20
 derij est & cupiditatē: & sicut amaritudo, & clamor, & blas-
 phemia, sunt iracundiæ malum, sic fornicatio & immun-
 ditia, auaritiæq; à concupiscentia emanarunt. Eadem em̄
 illa & pecuniā cōcupimus, & corpora adamamus. Ne ita
 q; eiusmodi scelera vlla a pud vos mentio fiat, sed integre
 puritatē fuerit. Præbēt nāq; sermones ad res ipsas ingressum.
 estote sanctimonia p̄diti, & lingua itē polleat sanctitate,
 aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrili-
 tas, quæ ad rem non pertinent, sed magis gratia-
 rum actio. Vt em̄ clamorē, q; esset ad irā vehiculū, sustu-
 lit, sic nunc turpiloquum tollit & scurrilitatē, quæ ad for-
 nicationē inducerent. Nolite (inquit) salibus vti & verbis
 scurrilibus. Sic nāq; fornicādi excitabitis flammā. Proin-
 de ne morosus videreī & grauis, vt q; iocos intercidat &
 risus, remedium affert, sic ingens, quæ ad rem non perti-
 nent, hoc est, quæ vobis nō conferunt, nec ad bonos mo-
 res, vel vitā, quā quærimus, faciunt. Vt em̄ corpora quisq;
 incisor neq; tolerat ex rebus quæ nihil ad eius attinent
 artē aliqd opus conficere, sic & Christianus sanctitatem
 adeptus, haudq; debet, quæ sanctimonia minus condu-
 cunt, p̄fari. Non em̄ ad nos attinent illa, quæ nec necessa-
 ria sunt, nec plane expediunt. At si q; dicendi incessit cupi-
 do, singula verba in agendis gratijs, p̄ferunt. Quibus red-
 dēdis si insueueris, recordaberis, p̄culdubio, q̄lis antehac
 fueris, & quātus sis impræsentiar; effectus. Et tua insuper
 mala deplorabis, & stupore maximo capiere, quod tan-
 tis sis bonis dignatus, nec tempus tibi supererit, vt alijs va-
 ces. Nō enim risum & scurrilitatem hoc tempus deposcit,
 sed certamen & luctum. Atqui hostis ille in te dentibus
 frendens obuolitat. Tu vero ludis, & ineptias narras &
 nugas. Quinetiam haudquaquam facile est vel certantē
 aliquem, aduersarium hunc superare, quanto minus ludi

1. Petr. 5

bundus quispiam, & iocis intentus de illo referre victori-
 am poterit? Hoc enim scitote intelligentes, quod
 omnis fornicator, aut immundus, aut auarus,
 quod est idolorum seruitus, non habet hæredi-
 tatem in regno Christi, & dei. nemo vos seducat
 inanibus verbis. Erant, vt apparet, nonnulli apud
 Ephesios, q̄ dicerent deum ingerendæ formidinis gr̄a, te-
 nuia hæc & exigua interdixisse. Cur em̄ stultū quēpiam
 dicere, absurdum adeo debet videri, vt gehēnæ fiat obno-
 xius, q̄ stultitiā hanc ip̄am obiecerit? Vel q̄ pacto auarus
 p̄t̄ idolis inseruire? De his itaq; hoc loco narrat Ap̄s. Et
 nemo (inqt) vos seducat inanibus verbis. Ea nāq; sunt in-
 ania dicta, quæ ad breue gratiā habent, res vero nihil de
 se afferre vtilitatis coarguunt. Seducunt p̄terea & qui ex
 his licentiā sumunt. Quod aut̄ auarus idolorū sit cultor, ex
 eo perdisce, q̄ dñs dicit: Nō potestis & deo fuire & māmo
 nā. Abstinitaq; a deo longius, q̄ auaritiæ inflāmat cupidi-
 tate. Nam q̄ auro se addixit vt dño, q̄ pacto non erit auri
 seruus, & idolorū cultui nō se subiecit? Quippe q̄ aurū & pe-
 cunias colat p̄ deo. At nulli erexi, inquiet, idolum. Quid
 illud? Neq; inf̄ gētiles pleriq; idola se adorare p̄fitebant̄,
 nisi Venerē fortasse & Martē, sed vitijs q̄ dē incūbere, ido-
 lis est inseruire. At nullas immolat oues, nec vīna in sacri-
 ficijs fundit cū aurū colit, at aīas lōge p̄ditas rōne ditabit.
 Venerabant̄ gētiles hanc cæli & terræ structurā, vel cæte-
 ra quæ cōdidit deus, auarus vero q̄d suo labore conflauit
 & manibus, adorat & colit. Neq; em̄ auaritiā instituit de-
 us, sed inexplebilis nostra habendi cupiditas hanc p̄crea-
 uit. Puto aut̄ Paulum id a David acceptū, alio q̄dam mo-
 do differuisse. Nā illo dicente: Idola gentiū argentū & au-
 rum, vel in idip̄m prudent̄ vt diceret cōuertisse, argētum
 & aurū idola esse. Est ergo q̄ auro & argento inseruierit,
 idolorū cultu detērus. Propter hæc em̄ venit ira dei
 inf̄ filios diffidentiae. Ira (inqt) vel ob fornicationem
 immunditiāq; & idolorū cultum obuēnit, vel ex seducētie

Matth. 5

Matth. 6

Psal. 115.

um verbis. Filios autē diffidentiae eos dicit, qui plurimum sunt cōtumaces, & deo diffidunt, decreta huiusmodi decernēti. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliqui tenebrae, nūc autē lux in dño. Nolite (inquit) alium facinorū fieri participes, p̄inde a eos prioris nequiae cōmonefaciat, recognoscite dicens, quid aliqui eratis, ut q̄ a tenebris sitis in lucem iā reuocati. Prius nāq; p̄ vestris cū institutis, tū vitæ prauitate, in ipsis tenebris degebat, nūc vero lux estis effecti, ut q̄ & dei sitis notionē adepti, & lucis opa factitietis. Id tñ vobis non vestra virtute p̄uenit, sed in dño, hoc est, diuinam ob gratiam. Nequa q̄ igit debetis cum filijs contumacibus versari, in quos ira peruenit. Fueratis namq; huiusmodi ira olim vos digni, nunc vero longe secus se ea res habet. Nolite ergo ad pristinas tenebras illas redire. **Ut filij lucis ambulate.** Hoc est, Matth. 5 modeste & ut hos decet, qui in luce faciunt iter. Quin potius vel alijs præferre nos lucem iniungit. Nam qui lucis est filius, & ipse lux erit. **Fructus enim lucis est, in omni bonitate & iustitia & veritate.** Interpretat hoc loco, diffinit q̄ qd lucis filius sit, aitq; eū hunc esse, q̄ spūs sit lucisq; fructum adeptus. Spiritus namq; fructus defert, nec eam quidem quam antea diximus, sed illi longe diuersam contrariāq; bonitatem, videlicet quæ amaritudini & iracundiae aduersetur. Et iustitiam spiritus ille producit, quæ auaritiam ipsam impugnat, & veritatem, quæ fallacibus obstat immunditiae voluptatibus. Omnem autem bonitatē dicit, quæ in omnes confertur. Neq; in beneuolos modo, sed vel in hostes potius & nobis infensos. **probantes quid sit beneplacitum deo.** Experimenta desumere perfectorum, & sane qui ferre iudicium queunt. Est tamē imperfectioris inexperti animi ea negligere, quæ deo minus sunt placita: cuiusmodi ea sunt vitia, quæ superius explicātur. **Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.**

Infructuosa sunt & sterilia tenebrae & scelera opa. Neque enim fructum alium afferunt, nisi mortem & dedecus. Non ita quae sunt hisce operibus nostra communicanda, sed arguite potius, hoc est, enixe instruite, quae talia fecerint. Cum vero inquit, turpe est dicere, facinora quaedam nefanda preterdit, quae illi committerent, & Ephesi haec exercerent. **Omnia autem quae arguuntur, a lumine manifestantur.** Cum diceret lux ipsi estis, arguit quae gerunt in tenebris. Adiecit hoc etiam, & si virtute praediti fueritis, celari non poterunt improbi. Nam ut ardete & lucem praebete lucerna, si nunquam subito rursus est domus, sic nostrae virtutis si fulgor illuxerit, hi haud dubie deprehendent, quae gesserunt prava haec atque nefanda, tamen si per nos sint verbis ad doctrinam facientibus castigati. **Omne enim quod manifestatur lumen est.** Ut enim quoadiu opertum est vulnus, medicationem nullam admittit, sic & delictum cum fuerit resectum, in lucem conuertitur. Non enim peccatum dixerim, sed peccatum patrantem. Nam castigatus cum fuerit delinquens, & acrioribus verbis increpitus, & poenitudine veniam consequetur. Nonne huius omnes purgatae sunt & abolitae, quas antea peccatorum mole obduxerat, tenebrae? Vel quia nostra vita lumen est inquit, cum cunctis visenda & contemplanda exponitur. Nemo enim occultat quod recte & sine labe gesserit. Quae autem supprimuntur, quia sunt tenebris digna, & occultentur necesse est. Nam & coargui debent & in lucem deduci, ut euangelicum illud testatur: Nihil occultum quod non reueletur. **Propter quod dicit, surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus.** Dormitantem & mortuum, peccatis immersum dicit. Est namque qui pravis addictus est facinoribus, haud secus ac mortuus, scetulentus, & dormientis in morem torpidus, somniansque & imaginans, quae minus subsistunt. Ut vero a peccatis excusus surrexit, tunc illi Christus illuminando alluxerit, hoc est, ut sol his affulgebit, qui excitantur a somno: **Quandiu enim quis in malis perstiterit actionibus, lucem odit, nec illam**

Math. 5

Math. 10

adibit. Debes tñ compertum habere, qd somno pressus à mortuo differat. Pleriq; em̄, & si factitant mala, facienti tibus tñ minus assentiunt. Hi quidē dici capti sopore pñr, quia & celerius excitantur. Hi iure optimo mortui appellabuntur, qui difficulter reuocant ad bonum: Et illud his inelamatur, vt se tandem attollant. Neq; enim desperanda est, quæ verti in melius possit natura. **Videte itaq; fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes.** Amaritudinem adhuc & iracundiã purgat, tãquam ad hos istiusmodi diceret: Vos oues estis, & in illos *Matth. 10*
 pos versamini, efferat in vos alij, vel q; familiarissimi sunt. Cauendũ itaq; ne cui vel inimicitia vel odij p̄beat occa sionem, nisi fidei gr̄a, vt nemo vos illa in re calumnietur: quin potius & honorem cunctis deferte, & obsequentiã. Vel in his præcipue nil obnitamini, in qbus fides nihil of fendit, & columbæ in morē vos gerite. Nã in illud vestra *Ibidem*
 sapientiæ maximum est argumentum, si vos irreprehensibiles asseruatis, & prorsus innocuos. **redimētes tempus.** Ne varij simus & inconstantes, commonefacit. Sed qm̄ inquit, haudquaq; vestrũ est tempus, sed accolæ estis & conuenæ, & ab seculo alieni, nequaq; vobis vel honores vel gloria, vel vltio est conquirenda, sed omnia tolerant sufferte, vt vel id temporis saltem interea redimatur, cum omnia volentibus mala vobis ingerere, eius rei potestatem feceritis. Nam quemadmodum opulētis vir quispiam, cum quenpiam viderit, vt sua diripiat & se inuadentem vt enecet, omnia illi eximendi se gratia ab eo discrimine, permissurus est: sic vos vniuersa offerite, vt in tuto sit caput, hoc est, fides ipsa. **quoniam dies mali sunt.** Nõ em̄ diæ substantiã improbat Paulus. Lux em̄ horę actpa diæ substantiã præferunt. Quæ igit̄ p̄t diei inesse malignitas: Neq; em̄ idcirco qd mali sint, dies detractat, sed qd in his multa contingunt quæ mala sunt. Quemadmodũ itidem ipsi v surpare solemus, dicereq; malum transégi diem, quia in eo aduersa obrigerint pleraq; & quæ placeas

minus, & per prauos viros ingesta. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas dei. Quoniam dies (inquit) prauos sunt homines nacti, afferentes quæ nos longe obrurbent, vobis tamen qui sapiëntia estis ex culti, curandum est vt nullam hisce hominibus offeratis vas incessendi occasionem. Id namque deo est placitum, vt nullis in rebus coargui delicti possitis, & fidem seruetis. **Nolite inebriari vino.** Adhuc in extirpanda ira versatur. Vini namque immoderata potatio, & iracundos reddit & temerarios. Quod autem hanc vini tollat immoderantiam, ex eo perspicuum est. Non enim nolite vinum bibere inquit, sed inebriari. Nam ex mero ebrietas oritur nimie hausto. Quippe quo modice sumpto sanitatem assequimur. Id ipsum ad Timotheum perscribit: & lætitiã affert, vt David testatur. Et item scriptura, date inquit, vinum iis, qui in tristitia sunt: & Ebrietatem siue potum meri effusorem, qui in dolore. Mœstitiam namque asperitatem & obnubilum omne dissoluit ebrietas. Propterea & deus corpora nobis moderatiora effecit, vt contenta sint paucis, & ad aliam vitam contendant. **in quo est luxuria.** Hoc est, huius interperans & luxus, qui non solum nil, prorsus sanitatem tuam, sed hanc potius perdit. Nec corpus modo, sed & animam ipsam dissoluit. Vel luxuriam incōtinentiam dicit, quam gignit ebrietas. Friget namque contra sine Cerere & Baccho Venus. **sed implemini spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris domino.** Vis, inquit, affici iucunditate? fuge nimiam vini satietatem. Vis præterea spiritu sancto expleri? Assequeris id vti que, si psallere domino consuesces. Psallentes namque spiritu sancto oppletur: vt contra, impuro, qui satanæ cantiones emodulant. Psallere autem in corde est, & sensu & mente decantare, non corde obtorto & inquieto. Ille inquam corde canit, qui canendo deum intentior meditat & mente versat. Aduerte autem, quemadmodum animam iræ acerbitate & reliquis vi

1. Timo. 5
Psalm. 103
Prover. 31

ius repurgatā, redditisq; nobis clementioribus & charita
 te in super cōmunitis, tunc & sancto spū oppleri demon-
 strat. Neq; em̄ est venturus temere, sed veniens corda vo
 bis opplebit. Cū itaq; tanta vos spūs claritudo et splēdor
 inuaserit, facilis erit ad ceteras virtutes accessus. **Grati-
 as agentes semper pro omnibus in nomine do-
 mini nostri Jesu Christi deo & patri.** Gratia semper
 agēdā sunt deo, nō ob partā mō quietē et otii, sed cū ali-
 qd patimur qd mōre afficiat. Neq; em̄ ob bona dunta
 xat nobis ab eo collata, quinetiā vel in medijs malis, et re-
 rum earū ob gratiam, quas vel ignoramus vel nouimus.
 Cunctis nāq; ex rebus vel p̄speris vel aduersis afficit sem-
 per nos bñficijs deus, tāetsi i dīp̄m nos lateat. Sunt itaque
 istiusmodi gratia patri agēdā, in dñi nostri nomine, hoc
 est, cum illas agimus et Christi nomen est præferendum,
 et eundem illum complecti debemus, cuius interuentu et
 bona nobis plurima conferunt, et gratia per nos agūtur
 eiusmodi. **Subiecti inuicem in timore Christi.** Rur-
 sum charitatē p̄ducit in mediū. Hac em̄ & alternis sub-
 iijcitur, nō rei vllius terrestris formidine, sed Christi timo-
 re. Qui em̄ se inuicē ob Christum subdiderint, cū tali sint
 nexu deuincti, dissolui nō poterūt, nec dissidium perpeti.
Mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino.
 Neq; em̄ temere studij plurimū eiusmodi vxoris et viri cō-
 iunctioni impendit Ap̄tus, præsertim cum à principio de-
 us maximam habuerit matrimonij rōnem. Adē nanc; so-
 rorem, quin filiam poti⁹. at quid dixi? Imō propriam de-
 uinxit, deincepsq; hominum genere p̄pagato, et nuptias
 magis ac magis prouexit, ne charitatem in sola necessitu-
 dine et propinquis perscriberet, et vita nostra per hāc co-
 pulam et nuptias iuuaret. Ait igit, mulieres viris suis sub-
 ditæ sint. Nam si concors matrimoniū fuerit, et filij recte
 educabunt, et serui optime instituent, et bñ habebunt, q et
 vicinitate nobis et amicitia erunt cōiuncti. Subditę sint si-
 cut dño, quo ergo pacto et alibi scriptum est, **Nisi quis vel**

vxorem vel virum reliquerit, nō potest me sequi: Si enim viro est vt domino seruiendum, cur à viro abscedendum prop̄ dominum dicit? Quia sicut particula hæc, nō semper æqualitatem designat, vel ea vos inquit ratione subiicite, quia scitis vos domino subdi, cum viro vos subditis, hoc q̄dem non viri præcipue gratia fit, sed dei. Nam si q̄s principib⁹ minus paruerit, deo videt̄ obsistere, quāto magis q̄ viro renitit̄, & contumax est? Contra vero, quæ viro gesserit morem, deo obsequit̄, **quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ. ipse saluator corporis eius.** Rationibus astruit nece sseri um fore, vt viro se subiciat vxor. Proinde amoris materiã profert & causam, viæ scilicet capitis locū tenere. i. do minã di & puidendi: caput est em̄, & in q̄ vxoris salus sit consecuta: vxorem vero se viro subdendi. q̄ppe q̄ sit capitis corpus, hoc est viri, quemadmodum & Christus est ecclesiæ caput, cui & p̄spicit & salutaris est. & ecclesia Christi est corpus: Quo igit̄ pacto nō debet corpus capiti obedire? Quod sui & curã suscepit, & salutē attulerit? **Sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus.** Clari⁹ ex hisce perdisces, quod dixerat supra, estote viris subiectæ vt domino. Oportet namq; ita viris subesse vxores, vt Christo ecclesia. Si ecclesia Christo subiecta est, quæ cum viris & mulieres cōplectit̄, debet ergo vxor viro esse supposita. Dicit aliq; si debet vxor cunctis in rebus in viri esse arbitrio, & illi gerere morem, ergo si à viro ad infidelitatem cogat̄, & dijs vt imolet, erit etiã vel in ea re obsequendum? At qui non de infidelibus hic sermo habet̄, sed de fidelibus, ad q̄s & scribit Ap̄lus. **Virī diligite vxores vestras sicut Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.** Vides quemadmodū vxorem hic cogit vt viro se subdat, nec secus q̄ Christo subest ecclesia. Audi p̄terea, vt coniugē hãc tuã ames cōpellat, nō vt in tyrãni morē in hãc imperiū habeas, sed ita vt colas, quemadmodū & Christus

ecclesiā. Quinetiā sic te illius misereat, vt Christus ē eccle-
 siam ipsam commiseratus, vel si quid fuerit per te tolerā-
 dum, vel eius si sit gratia moriendum, non illam reieceris,
 aut parui aestimabis, quippe cui tanta sis necessitudine co-
 pulatus. Id ipse forsitan feceris. At Christus talem se in ad-
 ulteratam & maleuolam gessit: vtq; is eādē quæ se de-
 fugeret & auersaretur, ad se non iurgio & cōuitijs, vel mi-
 nis pellexit, sic ipse, etsi vxorem tibi infensam prospexeris
 & luxuriæ deditam, prudenter beneuoleq; illam & blan-
 de pellicito, nil exprobrans si quid fueris perpeffus. Idem
 nanq; & Chr̄s fecit, qui ecclesiæ in se contumacis ob gra-
 tiam, mortem subiuit. vt illā sanctificaret, mundans
 eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Erat ergo immū-
 da ecclesia & deformis, nil tñ hanc vel squalentem asper-
 natus est dñs, sic velim ipse nec tuā habeas vxorem con-
 temptui, vel si indecora sit admodum & abiecta. Audi qd
 ille de ecclesia narret, cū inquit, Quæ quondā tenebrę fu-
 it. Quid dici tenebris potest obscurius? Seruientes nequi-
 tiæ & inuidiæ. Quid erit igitur vitijs hisce impurius? Pro-
 inde contumaces, insipientes, & maledici. Quid tandē his
 erit despectius & specie magis inuisum? alioqui tanq̄ pro-
 decora aliqua & admiranda, mortem Christus obiuit. Pu-
 rificauit autem lauacro aquæ, hoc ē, in baptisimi verbo &
 vitæ, patris. s. & filij & spiritus sancti nomine. vt exhibe-
 ret ipse sibi gloriofam ecclesiam, Nec simpliciter pu-
 ram dicit, sed gloriofam. Quemadmodū igitur Christus
 (inquit) bonorū ecclesiæ autor est, sic ipse velim erga vxo-
 rem te gesseris: vtq; ille animæ pulchritudinem vendica-
 bar, sic ipse circa istiusmodi animæ decorē, non corporis
 formositatem vacabis. Quam animę venustatē si ab vxo-
 re exegeris, celerrime illi hanc comparabis, si eam ita insti-
 tues atq; formabis, deo adstitues spiritu gloriofam. non
 habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hu-
 iusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. Ex his ani-
 mæ vitia patefacit. Maculæ nanq; vitia præferūt, quæ re-

Sup. eodē

cens sunt aë indita, & dilui facile possunt: Rugæ vero, q̄
 tēporis diuturnitate inueterata inhæserint, hæc sane immū
 dos reddunt, & vix abluuntur. Diuinum tñ & istiusmodi
 lauacrum demit vniuersa hæc & abstergit, sanctosq; & im
 maculatos adstituit. Ita ⁊ viri debent diligere vro
 res vt corpora sua. Hoc loco vt corpora sua, nō vt ma
 ius aliquod argumentum vel necessariū magis apposuit,
 quippe quia perspicuum sit, Christi in ecclesiā charitatem
 longe esse præstantiorem, q̄ ut deduci debeat in exemplū:
 sed illud adiecit, tanq̄ propinquius & magis cōiunctum:
 quippe cum Eua, per quā fœmineū prætendit genus, Adæ
 fuerit detracta ex latere. Dixit em̄: Hoc nunc os ex ossibus
 meis. Sed ne q̄s illud obiecerit, Christus quidē eo seipsum
 tradidit morti, quia deus est, aliunde nobis necessitatē im
 ponit Apostolus. debent (inquit) amare, hoc est, non gra
 tia res ipsa, sed debitum est & necessitas quædā. Nā vxor
 tuum est corpus. Christi vero exēplum non mō vt vxorē
 bñuolentia prosequimur, cōmonefacit, sed illā vt optimis
 moribus imbuamus & fide. Infert nanq; vt sancta sit &
 sine macula. Carnis vero exemplum, ad vxorem aman
 dā carne duntaxat, non spiritu facit. Qui suā vxorē di
 ligit, seipsum diligit. Nemo em̄ vnquā carnē suā
 odio habuit, sed nutrit ⁊ fouet ossibus eius, sicut
 ⁊ Christus ecclesiā. Diligentius quisq; suā carnē vt cu
 rat, sic etiā curanda est vxor. Rursum in rei huiusce argu
 mentum, Christum producit, ostendēs quemadmodum
 haud secus nos ille ac propriā carnem dilexerit. quia mē
 brum sumus corporis eius. Est em̄ & ille ex nostra
 hac carnis materia genitus, vt Eua ex Adæ cōpacta ē cor
 pore. Et quemadmodum tanta est inter hos haud falso
 propinquitas, sic nobis cū Christo summa est vnitas. Vel
 aliter: Ex illius autem carne cōstamus & ossibus: quia vt
 ille ex spiritu & nullo congressu progenitus est, sic ipsi in
 regenerationis lauacro, vt cunq; sumus mysteriorum parti
 cipes, Per baptismū nanq; cōfestim & iterato creamur. Et

Gene. 2

Iohann. 3.

vt paucis dicā, id inquit Apostolus, summā ipsi cū Christo habemus propinquitatē: quippe, qui in ea forma, q̄ & visus & cognitus est, carnis nr̄e & sanguinis particeps fuerit, & causam pr̄buerit, vt spiritu rursus procrearemur, quemadmodū Euę ex Adā vt plasmaret̄. *Gen. 2.* Propter hoc relinquet homo patrē ⁊ matrē suā, ⁊ adhærebit vxori suę, ⁊ erunt duo in carne vna. Ecce alia quādā æquiritatis institutio, vt genitoribus quispiā destitutis, vxori iungat. Neq; cohabitabit dixit, sed cohærebit, in separabilem coniunctionē & nexū præterdens. In carne autē vna, simplicit̄ pro carne ipsa accipitur. Basilius tñ sic sentit: Erūr videlicet caro vna, designat præterea & aliud qd̄dam: Erunt. s. duo, vt carnē vnā conficiāt, hoc est, vt filios pariant. Sacramentū hoc magnū est. Ego autē dico in Christo ⁊ in ecclesia. Vere namq; debet hoc sacramentū dici, vt eos qui se genuerint deserat quispiā, qui labores sunt & ærumnas in generādo & educādo perpessi, & beneficia contulere innumera, & illi inhæreat, quā nec antea viderit vnq̄, nec boni aliqd̄ prior ipsa attulerit. Alio qui quicquid est sacramenti huiusce, vel de Christo propheticē dictū ipse acceperim. Ille nāq; patrem reliquerat, non loci secessu, sed condescensu ad carnem, & venit ad sponsam, q̄ prius se ignoasset: & illi vno in spiritu vnitus est. Qui enim adhæserit domino, sp̄m vnum cum eo sortitur. *I. Cor. 6.* Cur igitur nuptiæ improbantur, cum has Paulus diuini sacramenti in argumentum producat, easdemq; sacramenti nomine nuncupet? Veruntamen ⁊ vos singuli vnusquisque vxorem suā, sicut seipsum diligat. Veruntamen, inquit, etsi allegorice hæc ipse acceperim, de vxore tamen sunt dicta. Neq; allegoria hm̄di viri (vt scriptum est) tollit in vxorem affectum. Debet enim quisque vxorem non secus ac seipsum amare, foueretq;. Nec illud ipse obieceris, hoc illōue esse vitio vxorem infectam. Es enim & ipse tua in carne vitia consecutus, vt manum in suruā, claudum pedem, vel oculos ipsos intortos, nihilo

minus haudquaquam abs te haec membra praecidis, quoniam potius illa maiori diligentia quadam ducis curanda. **V**xor autem timeat virum suum. Quoniam inconstantiam parit honorae aequalitas, propterea timore virgeri uxorem iniungit, ut vir duntaxat teneat principatum, & moderetur uxorem. Timorem vero hoc loco reuerentiam quandam intensiorem intellige. Amabit itaque uxor uirum ut membrum, ut caput verebit: quod ergo si nihil uxor te vereat. At ipse hanc amore persequere, quod tua interest facito: haud secus & uxor, vel si minus amet agar, vereaturque uirum. Aduerte autem, quemadmodum pluribus ostenderit Paulus, quod uirum oporteat coniugis teneri beneuolentia: quae autem ad formidinem attinerent, multis non ampliauerit, perinde ac si velit amorem ipsum & charitatem, caetera matrimonij munera superare. Uxor enim (ut dictum est) dilectionis timore, non formidine affici debet. Neque eo haec dixerim, quasi necesse sit ut uxor uirum formidet, unde potius odium quam beneuolentia parit: sed ut cogatur nec contradicere, nec insurgere viro, nec primatum appetere. Nam si eandem sortita est cum viro haec carne, non erit cum in principatu, tum in honoribus viro inferior. Post virum tamen, cui plus longe conceditur, & uxor habitura imperium est.

Caput VI.

Filij, obedite parentibus vestris in domino. Quemadmodum enim, qui corpus aliquod effingit ac format, primum quidem caput componit, mox & ceruices, & reliqua fabricando subsequitur membra, postremo & pedes apponit, sic Paulus dixit uirum prior esse, secundo coniugem principari, nunc differit quemadmodum liberis sit tertio loco eiusmodi dominandi honos adiudicatus, uxori solus vir dominatur, filijs vero & coniunx. Obedite igitur (inquit) parentibus, in domino tamen, hoc est, cum secundum deum illorum sunt iussa. Nam si ad infidelitatem impegerit pater, vel prostituere filiam velit, vel in honestis artibus imbuere liberos, nequaquam in domino huiusmodi erit imperium. Quo fit, ut in istiusmodi rebus minus sit

patri obtemperandum. Hoc em̄ iustum est: Hono-
 ra patrem tuū ⁊ matrem tuā, quod est mandatū
 primū in promissione. Et natura (inquit) hoc æquū est,
 & a lege iniunctum. Cur illud primum dicit esse manda-
 tum, cum inferius sit & magis exiguum: Nā illud, cū Non
 occides iniungit, primum obtinet locum. At vide qd ille
 subiecerit, in promissione inqt. Piora namq; illa legis mā-
 data, nil habent vel promissi vel meriti. Nā ad euitāda ma-
 la sunt edita, non bona operanda. Nulla est em̄ qui a ma-
 lis abstinēt facinoribus remuneratio. Hoc vero qd hono-
 rē deferri parētib; iubet, q̄a boni in se operationē habet
 promissionē prius; excepit. est p̄terea ad imperandū ordo
 qdam & series admirāda. Nam tum primum cum condi-
 tor legis a malis nos actionibus abdicasset, & homines ef-
 fer ad recta opera inducturus, in honore prius parētes ha-
 bēdos instituit: quandoquidem post deū de nobis hi sint
 optime meriti, vt qui vitę nobis causa fuerint, aluerintq;
 vnde & nostris fructibus haud iniuria priores sunt potu-
 turi, videlicet vt honos per nos illis delatus, nostrā in hos
 præferat gratitudinē. vt bene sit tibi, ⁊ sis lōgæuus Ecc1.3.
 super terram. Vides quemadmodum haud multa hoc
 loco edisserat, ne longiori vratur oratione, q̄a ad filios lo-
 quitur, qui cum in teneris annis sint, & ingenio nondū fir-
 mato, ferre sermonis prolixitatem nequirent, & vt paren-
 tibus ipsis secundum eis impositas leges optime institu-
 tis, non magni laboris sit filios subiugare, & ad bonū pro-
 uehere. Accedit etiam q̄ nō de imperio differit, vel de rei
 alterius cuiuspiā celsitudine, sed ea potius breuiter narrat,
 quæ ætate minores audire magnopere cōcupiscunt. Eius
 nāq; ad pueros est sermo. Quid em̄ his fuerit vitę diurni
 tate suauius, quam Paulus pollicetur cum inquit, vt lon-
 gæuus sis super terram: Hæc em̄ ludæis sancita sunt tanq̄
 infantibus, qui nec cogitatione percipere quidpiam pos-
 sent, nec auditu q̄ perfectiora sunt sustinere. Et patres
 nolite ad iracundiam prouocare filios vestros.

Non dixit amare. Id namq; vel ab ipsis inuitis deposcit natura: sed nolite ad iracundiam cōcitare, hoc est, nolite hos aut exheredare, vel quopiam relegare, vel alias grauius in seruoꝝ morē, non liberoꝝ, & coercere & moleste incesse re. sed educate illos in disciplina ⁊ correptione domini. Ad patris imperium, & causam adiecit obtēperandi, ostenditq; parentibus ipsis quemadmodū morigeros sibi faciāt liberos, & dicto audientes: Si vis (inquit) tibi vt liberi obsequātur, diuinis hos adde & assuesce sermone. Nec dixeris monachoꝝ esse sacris literis intēdere animū, quin potius Christiani cuiusuis hoīs id sane officū est, & eius p̄cipue qui huius seculi rebus inuersatur: & eo magis, quia & maiore indiget ope, vt q̄ mundi fluctibus agitef. Facit igitur in rē tuā vel maxime, vt sacra scripta tui & audiāt & lectitent liberi. Ex his namq; illud perdissent, Honora patrē & matrem tuā. At ipse contra in gentilium disciplinis liberos tuos enutris, ex quibus pessima quaq; p̄discent, q̄d vtq; non euenit cū imbuuntur diuinis. **Serui, obedite dñis carnalibus.** Cum seruoꝝ virtus ad domus confirmationem cōducat, neq; hos negligit, sed postremo ad ipsos peruenit: qñ quidem inferiori sint gradu. Neq; hos vt pueros & viliore alioquitur, sed vt aetate p̄uectiores & nobiles, sicut in processu orationis parebit. Carnalibus autē dñis, hoc est, temporarijs, & ad breue dominatu hoc potituris. Porro & hos cōsolatur, ad aliquod tēpus p̄tendens, non perpetuā eorū futurā hanc seruitutem, foreq; vt cum carne dñi computrescant. cū timore ⁊ tremore ī simplicitate cordis vestri vt Christo. Vxorem simplicit vt virū vereatur cōmonescit, nūc vero in seruis timorē hūc auxit, cum dixit timorē. Tremor nāq; timorē excedit formidinis magnitudine. Seruorum hic, vxorum ille: vt pote q̄ viris sunt honore nihil inferiores, sed pares, & libertate vtūtur. At serui nequaq; ex similibus cōditione subiecti, t̄aetsi fratres in Christo sint. Vtrum cū liberos alternis se subdere iubeat, & viro vxorem

obteperare, lōge magis & heris seruitia cogit vt obsequā
 tur. Nequid quidem debet degeneri animo tribui, q̄ pare-
 ant dominis, sed ingenui potius iudicari q̄ sciant se medi-
 ocriter gerere, & proximo cuiq̄ subesse. Nā & pleriq̄ do-
 minos suos verentur, non q̄ his bene velint, sed quia fugi-
 tinis eis & latentibus dñi ipsi insidiantur, & ingerunt ma-
 la. Idcirco in simplicitate cordis adiecit, vt eorū tollat ne-
 quitia, ne quid cum fraude factitent. **non ad oculū ser-
 uientes, quasi hominibus placentes.** Hoc est, non
 modo dominis ipsis presentibus atq̄ spectantibus, quin-
 etiam cum absunt, huiusmodi (vt dixi) seruitutem presta-
 te. sed vt serui Christi facientes voluntatem dei.
 Nequaquā igitur Christo seruiet, qui hominum gratiā pel-
 licit, placereq̄ mortalibus studet, vt alibi inquit, Si homi-
 nibus placerem, Christi seruus non essem. **facientes vo-**
luntatem dei ex animo cum bona voluntate. Cum
 liceat cordis simplicitate & sine dolo, non tamen toris vi-
 ribus inseruire, sed solum id operis exequi quod sit presti-
 tutum. Propterea nunc ex animo addidit, hoc est, om̄i ni-
 su & promptitudine. **Quin & bona cum voluntate, hoc**
est, vltro, & non inuite. Sic seruitutis tolletur ignobilitas
 omnis, si volentes bona, qui seruiunt, factitent. Nec vim
 vllam sibi inferri expectent, vel flagra admoueri & verbe-
 ra. Est em̄ & dei voluntas, vt alijs nos subdamus. id enim
 vult deus, vt illis se subijciāt homines, quibus ipsi placitū
 est. Forte etiā quod dictum ē supra de filijs, de seruis nunc
 dicit, vt ad turpia quedā & impia seruos compellant do-
 mini, vt infidelitatem, & istiusmodi alia pleraq̄, q̄ deo mi-
 nus sint placita. **seruientes sicut dño, ⁊ non homini-
 bus.** Deus nanq̄ acceptam habet seruorum in dominos
 gratitudinem, vt qui recte omnia disposuerit, caueritq̄.
 Quo fit, vt qui minus quā decet his inseruierit, diuinæ le-
 gi obstat. **scientes qm̄ vnusquisq̄ quodcunq̄ fe-
 cerit bonū, recipiet a domino, siue seruus, siue li-
 ber.** Qm̄ fieri poterat, vt dominorum p̄. eriq̄ infideles cū

Gal. 1.

essent & impij, nequaquā de ministrantibus sibi familiaribus & domesticis possent benemereri, sic inquit: Et si à carnalibus dñis pro tuis in eos beneficijs præmij nihil acciperis, operire vt ille hoc reddat, qui præsidet cunctis. Hoc loco arguit se ad perfectiores Ephesios differuisse hmōi, nō ad pueros, quibus longæuā pollicitus erat ætatem: quippe quos ad futura potius, quā præsentia hæc imitanda perpulerat. **Et vos domini eadē facite illis.** Quæ eadē inquit: Nimis perinde ac si dicat, animo prōptiori & bñuolo alijs operam præstate, non ad hoīm gratiā assequendam, sed deum veriti id agite. Quod sane etsi non exp̄ssit Apostolus, tñ id sentit. Seruit autē & operā præstat mancipijs dñs, cum curę habet vt his necessaria subministret, cū eos tolerat, & iisdem multis in rebus condescēdit & assentitur: & (vt Salomon ait) horum gratia circumferitur. **Remittentes minas,** Non flagra (inquit) & verbera remittentes, sed minas insuper, & lōge magis supplicia, hoc est, inter minandum nolite molesti & graues videri. **Sciētes quia ⁊ illoꝝ ⁊ vester dominus, est in cælis.** Aduerte quemadmodum Ephesios his dictis absterreat, quemadmodū & alibi scribitur, **Qua em̄ mensura vos metiemini, metietur & vobis.** Cauendum præterea, ne illud per vos audiat: **Serue nequā, omne debitū dimisi tibi,** nonne oportuit & te misereri conserui tui: ⁊ **personarū acceptio non est apud deū.** Nequaquā (inquit) existimes, si acerbiorem te in seruū præstiteris, serui ob vilitatē, haudquaquā id secus deum inquisitū. Id forsan humanæ leges obseruant, quæ à seruitate & ignobilitate, nobilitatem discernunt. Has enim homines condidere. In celo autē longe secus se habet. Quin ipse eidem dño es seruitute obstrictus, & in conseruum desæuis. Nullam em̄ à principio seruitutem instituit deus, sed habendi cupiditas hanc adinuenit, vt captiuos abducerent hi qui bello vicissent, & frequentes iniuriæ maioribus nostris inferrentur: **Hebræisq; & Chanaam multa acciderunt.** Tametsi hæc sint

Eccl. 33.

Matth. 7

Matt. 18.

à deo permiffa, hic tñ obedientiam hanc ipfam instituit, vt
 re: series feruare, nec redundaret vita hæc sanguine. De
 cætero fratres confortamini in domino, & in po-
 tentia virtutis eius. Cum multa Paulus iniunxiffet q̄
 factu difficiliora sunt vifa, vt hos confolet, confortamini
 inqt in dño, nil veriti q̄ minus q̄ eius sunt, exeq cūcta possi-
 tis, quin & in dei potentia confidite plurimum. Non em̄
 folum vires hæc peragendi fuppetunt deo, fed & virtutis
 potentia, hoc eft, vim habet & ineffabilem, quæ oīa fuper-
 rat. **Induite vos armaturam dei, vt possitis fta-
 re aduerfus infidias diaboli.** Quale fit armor: id ge-
 nus paulo pofit edocebit. Aduerte aut̄ quæ admodum nō
 impugnationes diaboli & bellum dixerit, fed infidias: vt-
 pote q̄ dolo & varijs machinatiōibus animas capret, nō
 virtute. Non em̄ in apertum, pfert hostis ille delicta. Exē-
 pli gratia: **Idola colere haudq̄q̄ clare hic fuadet, fed arte
 q̄dam molit infidias, vt ea colas, & eam ad rem rationem
 præfert, fucatam quidem & fubobfcuram.** Vt aut̄ aduer-
 farium arguat prægrauem efle & variū, hortat̄ eos, & ad
 vigilantiam parat. **quoniam nō eft nobis collucta-
 tio aduerfus carnem & fanguinem.** Neq; em̄ id vt
 eos abfterreat intulit, fed vt cautiores efficiat. Nam q̄ ho-
 ftiiū explicat vires & patefacit, fuos reddit cautiores. Nō
 em̄ nobis, cum parui momenti viris & cafu oblati bellā-
 dum eft, neq; aduerfus homines paffibiles & noftri fim-
 les gerenda res eft, fed cum principatibus ipsis & dæmo-
 num potefatibus colluctandum. **fed aduerfus mūdi
 huius rectores.** Non enim hos mundi dicit rectores,
 quia habeant machinæ huius imperium, fed prauis afle-
 rit facinoribus præfidere. Confuevere nanq; literæ sacræ
 ini qua opera & qui hæc factitarent, mundum dicere, vt
 illud: **Non eftis de hoc mundo, hoc eft, ex ordine eorū qui**
 mundana ptractant. His igit̄ dæmones imperāt, q̄ vltro
 fe dæmonibus fubdidere. **tenebrarū harū.** Tenebras ne-
 quitiam dicit, quæ in hoc feculo, p̄ validā habet & clara,

Iohan. 15

in altero vero pro tenebris. cōtra spiritalia nequitia.
 Sūt quidē dæmones, nequitiæ spūs. Quid autē nequitiæ illud
 adiecit: Quia & lucis sunt spūs, & bonitatis angeli. Cum
 vero dixit, non esse nobis aduersus carnem & sanguinem
 susceptum bellum, cum spiritibus adstruit nobis esse cer
 tamen, q̄ & leuiiores & agiles sunt, & cōprehendi nō p̄nt.
 in cælestibus. Ex hoc etiā excitat auditorē: magnis em̄
 de rebus inq̄t periclitamur, nō p̄ terrenis his & corrupti
 bilibus, sed pro cælestibus inutum est p̄lū. In cælestib⁹
 vero, hoc est, propter cælestia depugnamus, eorū & vigi
 landum est. Propterea accipite armaturā dei, vt
 possitis resistere in die malo. Hoc est, in hoc seculo.
 Quod ideo diē malum appellat, q̄a in eo multa mala ge
 rant. Vel in die malo, hoc est, iudicij die, in q̄ cum his ma
 le agei, qui nequiter vixerint. Cōsolatur præterea eos cū
 dicit, id belli & certaminis tempus breue futurū. Nam diē
 cum dixit, breuitatem expressit. ⁊ in om̄ibus perfecte
 state. Vitia scilicet vniuersa, absurdasq̄ cupiditates debel
 lando euerite. Et qm̄ pleriq̄ post victoriam, cecidere, stā
 dum est inquit, vel maxime cum victores euasimus, ne
 victus ille nos rursus oppugnet. Hostis nanq̄ vel morte
 confectus hic reuiuiscet, & vires recuperabit, si erimus ip̄i
 tardiores, & in turpitudinē relabemur. Aduerte autē quē
 admodū & hostem liceat nobis cōficere, & stratū serua
 re. Haudquāq̄ igit debemus sub hostilis potentia præte
 xtu, segniore ipsi nos reddere. Qñ quidem & viribus au
 cti simus & cōmuniti, & talibus artibus tā bene instructi,
 vt colluctari intrepide cum dæmonibus ipsis possimus.
 Quin potius neq̄ erit cū his colluctādum. Quippe qui his
 adeo videmur ob eius qui in nos habitat, virtutem horri
 biles, vt neq̄ colluctatione sit opus. Quin & serpētes nos
 conculcābimus, & scorpiones. Id vero eo Paulus intulit,
 quia erāt permulti, q̄ Ephesijs aduersarentur. Quocirca
 cōmonefacit dæmones esse, q̄ sibi obsisterēt, & hominū
 aduersantium interuentu se oppugnarent. Nil ergo vo-

bis erit hisce hominibus succensendū, quin potius in dæ-
 mones defauite. **S**tate ergo succincti lumbos ve-
 stros in veritate. Cū sistendū aliqd est, primo debet ad
 ueri, vt recta in altum tendat, qđ sistit. Idcirco Paulus de
 statu primum cōmonefacit, hūc ipm exigens, q & rector
 sit, & militem deceat. Is em̄ uero rectus constitit, q nulli
 rei adglomerat, nec innitit cuiq̄, p̄ inde ac si p se consistere
 nequeat. Cuiusmodi sunt, qui gulæ sunt dediti, & pecuni-
 arum tenent cupidine, & luxui, & lasciuia vacāt. Hi qui-
 dē neq̄ recti cōsistunt, sed vergunt inclinātiq̄ vt labant̄.
 Post hūc aut̄ statū, & militē circūcingit sensu & spū, conti-
 netq̄; & labentē cōfirmat, collapsūq̄; malis cupiditati-
 bus cingulo detinet, ne præceps eat, frenatq̄. Lumbos au-
 tem hoc loco animæ vires dicit, & quæ sustentet cuncta,
 virtutem. Sunt em̄ in animantibus lumbi fundamenti in-
 modū, quē admodum & in nauibus ipsis carinæ. Vnde p
 sæpe defatigati & lassitudine quadā affecti, reiectis post
 tergum manibus, lūbos mox circūplexi, corporis molem
 hāc sustentamus, & à fatigatiōe aliquantulū respiramus.
 Itaq; haud secus se habent lūbi hi spiritales, q̄s circūcingē-
 dos in veritate iniungit. Et ea q̄dem, quæ & decretis con-
 fter & vita. Quis enim hæreticorum in veritate succingi-
 tur? Quin humi reptāt, & nihil queunt quod altum sit &
 sublime pernoscere, sed humanis sensibus terra serpenti-
 bus, diuina conquirūt. Quinetiam neq; hi quidem, qui cū
 in humanis agunt, fallunt, cum mundi vacant deceptiun-
 culis, obducunt hac veritate, sed in terram prostrati falsis
 inhabitant rebus. Haudquaquam itaq; vt ipsi nos ita ge-
 ramus necesse est, sed cūcta nobis ad verum sunt transigē-
 da. Vel si dogma sit aliquod quo de agat, siue quē admo-
 dum sit vita ducēda, veritatem debemus inquirere. Opor-
 tet p̄terea vt nihil vel aīo simulato, vel circūueniendi gr̄a
 factitemus, nec mētiēdo nos inuicem fraudemus. Quod
 si ita fuerimus circūcincti, vel optimum vitæ cursum po-
 terimus assequi. Cum autem state inquit, lumbos succin-

- eti, ostendit necessarium fore, vt semper armis communiamur, sicuti & Dauid refert: Et zona quae semper praecingit. ipsi namque assidue a daemone oppugnamur. Gregorius in Nysses ille, pro nostris hisce lumbis, libidinem interpretatur. In his namque renes insunt, quae sacris in literis designant concupiscentiam. Pro veritate vero contemplationem intelligit.
- Luc. 12.** Ait itaque Paulus & comonem facit, vt nostras omnes deum contemplando intelligendoque frenemus cupiditates. Nam qui contemplanus viderit deum, nequaquam finet animi sui affectus ad inferiora delabi, & terrenis in rebus volutari. **Induti lorice iustitiae.** Iustitiam hoc loco vitam dicit, quae quibus sit virtute ornata, proinde ac si dicat: Obducite vos aequitate, quae haud secus eos qui hac pro velamine insternent tutabit, quam thorax quemuis innoxium reddet. **et calciate pedes in praeparationem euangelij pacis.** Optimas nobis ocreas circumducit. Inquit enim, oportet vos sane ad euangelij munus hoc obeundum paratiores esse & proptos. Pulchri namque sunt pedes annuntianium pacem, annuntiantium bona. Vel quia necesse est, ad iter expeditos nos esse qui secundum euangelium degimus vitam. Sunt enim pedes vitae indicium, & ideo superius dixit, videte quemadmodum caute ambuletis. Euangelij autem praeparatio recta opera praefert, quibus & dominus haec ipsa intendit. Inquit enim in praeparatione cordis eorum admoue aures tuas. Recte autem & pacis dixit, quia cum praelia commemorasset & pugnas, ostendit in daemones ipsos, non in homines esse belligerandum: tum quia & pacis est euangelium, tum etiam quia si daemones sumus impugnaturi, pace cum deo nos potiemur, cui nequaquam iterato bellum est inferendum, vt pacem cum eo conciliatam soluamus, qua de re nihil est nobis verendum. Nam praesto est euangelium, & iam parta victoria est. **In omnibus sumentes scutum fidei.** Quidnam in omnibus cum inquit, praetendit Apollus: In veritate scilicet & iustitia, & euangelij praeparatione. Nam fide haec omnia indiget. Neque enim vere huius religionis cognitionem fidem hoc loco dicit,
- Psal. 108.**
- Isaie. 52.**
- Supra. 5.**
- Psal. 9.**

sed eam quæ nihil hæsitans facit, vt futura tam certa habe
 amus, quæ habemus præsentia. Quinetiam vt talis sit fides, vt vñ
 signa edat, & tantopere sit illa incensa, vraturq; adeo, vt vel
 transferat montes. Vt itaq; toti corpori scutum obtendi
 tur, quod vñq; illud tanquam porra tutat & circumcludit, sic fides
 ardētior & indubitata, animam vñdequaq; custodit ac præ
 regit. Fides itaq; pro scuto habenda est, non sophismata
 ipsa & circumuentiones. Hæc namq; munit, tutaturq; illa
 vero impediunt, & longe fallunt. in quo possitis omnia
 tela nequissimi ignea extinguere. Hoc est, absurdas
 cupiditates & diffidentiam cogitatus, vtrum videlicet fu
 tura sit resurrectio necne. num præterea dei iudicium.
 Ignea autem dixit, non modo quia ad scædiora incendit
 facinora flagrantes illæ cupiditates, sed quia vel in consci
 entia ipsa, harum sentimus ardorem. Accedit præterea,
 quod vel ex ipsius diffidentia cogitationibus exurit nos
 dæmon, cum nobis perfidiam suggerit, quæ omnia tan
 dem fides extinguit. Hæc itaq; & si dæmones ipsos pro
 sternit, longe magis & vitia subiugabit. Siue enim flagret cō
 cupiscentia, qui futuris bonis, & gaudijs sempiternis fide
 certiori nihil diffidas, tolles hanc prorsus & plane extin
 gues: Siue tentationes vrgeant, & mala impendant, ex
 futuræ tamen beatitudinis meditatione plurimum ipse
 solabere. Cogita quanta Abraam ille incendere ardore,
 cum filium offerebat iam iam immolandum, quod tamē Gen. 22
 incendium fides sola extinxit. ⁊ galeam salutis assu
 mite. Hoc est, quæ salutaris est, & tutatur. Nam si fueri
 mus fidem adepti, & cogitationes mox assequemur, quæ
 afferant nobis salutem. Et caput hoc nostrum, è quo co
 gitationes prodeunt, tutabunt & mentem. ⁊ gladium
 spiritus, quod est verbum dei. Ex superioribus di
 ctis armavit nos Paulus, & ita vt hostes obesse nobis nil
 queant. Nunc vero et armis donat, quibus offendere hos
 magis poterimus. Gladium autem spiritus cum inquit, vel
 spiritum ipsum circumlocutione quadam et verborum am

bage expressit, vel vitæ id genus quæ secundū spm̄ degit,
 qua & serpentis caput præcidimus. Spiritalis aut̄ gladius
 iste, verbū est dei, hoc est, dei præceptum. Nā si eius excq̄-
 mur mādata, serpentē illū, vt Isaias testat̄, trucidabimus si
 nuosum, & variū. Vel dei verbū dixerimus, cuiusmodi il-
 lud est, in noīe Iesu surge & ambula, & huiusmodi. Vel
 simplicit̄ spūs gladium dicit, quæ in spū inest, sapientiam.
 Viuit enim dei hoc verbum, & penetrat, præterit̄, &
 acuminata acie omnem cultum penetrādo excedit. Qui
 vero spiritualis huius affectus est gladij grām, & quæ dei
 sunt loquit̄, liber est & nulli rei obnoxius, qualis hic Pau-
 lus fuit. **Per omnem orationem ⁊ obsecrationem,**
orantes omni tempore in spiritu. Hos itaq; ita per se
 Paulus armis munitos instructosq; ad imperatorem de-
 ducit, cuius & ope indigeāt, & manum vt porrigat & au-
 xilio sit. Cum enim dixisset restinguere vobis licebit inie-
 ctum incendium, ne id gloriæ ducerent, vel superbirent,
 deo inquit, vobis est opus, quo adiuuante cuncta perfici-
 etis. Deinceps orantes inquit, nec id quidem simplicit̄, sed
 per omnem orandi & precandi intentionem, hoc est, cū
 gemitu & pectoris rursione genibus procumbendo, &
 istiusmodi reliqua factitando. Nec statutis horis & præfi-
 nitis, sed quouis tempore. In spū, hoc est, spiritualia dispen-
 sant̄ precando, nihil quod mundi sit. Cū vero orantes
 ait, per omnem orationem, demōstrat continent̄ esse orā-
 dum. Nā cū interpellatum quis animum habet, & cogita-
 tum superuacaneis rebus intentum, profecto non orat,
 sed incassum & fundit̄ preces, & animo diuagat̄. **et in**
ipso vigilantes. Siue de his qui noctes insomnes du-
 cunt orando, siue de animi vigilantia dicat, vt trunq; id po-
 test̄ intelligi. Est enim necesse, vt sit vigilantior qui armis
 obteḡit & imperatori assistit. **in omni instantia et ob-**
secratione. Quemadmodum Chananaea, & vidua illa
 orantes summa in patientia perstiterunt. Illa nanq; est ve-
 ra deprecatio, quæ perseuerans sit, & assidua. pro omni-

Matth. 15

Luce. 18

bus sanctis ⁊ pro me. Nequaquam ergo pro nobis-
 metipsis duntaxat orandum est, quin etiam ꝑ ceteris fide-
 nobis coniunctis precandum. Aduerte aut̃ quantam præ-
 se ferat humilitatē Apostolus. Postremum em̃ se om̃ium
 posuit exigitꝫ ab eius discipulis, vt pro se deprecent̃, tum
 præcipue cum compedibus Christi ob gr̃am constringe-
 ret. Pro Petro etiam catenis detento, enixius precabat̃ ce- Actu. 12
 cleſia. vt detur mihi sermo in apertione oris mei.
 Nihil ergo quod esset dicturus præmeditabat̃ Apostolus. Matt. 10
 Sequebat̃ em̃ dñi dictum, nolite præmeditari quid loqua-
 mini: dabit̃ em̃ vobis in illa hora quod vobis loquendū
 sit. Haud secus & ipse os suum aperiens proferebat, quæ
 à dño suggerebant̃. Sic cūcta diuina gr̃a exequabat̃. cum
 fiducia notum facere mysterium euangelij, pro
 quo legatione fungor in catena, ita vt in ipso au-
 deã prout oportet me loqui. Hoc est, vt quem admo-
 dum oportet rñdeam, fidentius scilicet, virilit̃ & sapien-
 admodum. Verum ad q̃s es ipse nunc delegatus? Ad ho-
 mines quidem, vt eos deo conciliẽ. Hi vero me in catenas
 & vincula cõiecerunt, tametsi iure gẽtium caueat̃, impunes
 esse oratores & nuntios, q̃ppe qui dñorum mādata iam
 deferant. Catenæ vero eo iniectæ sunt mihi, vt meam ob-
 struant loquendi licentiam. Animus tamen os mihi ape-
 riet, vt fidentior sim ea enarrans, quæ mihi sunt per eũ in-
 iūcta, qui me legauit. Vides vt cultor diuini verbi fidutiã
 præferat, quẽ sane Paulus erat oris aptione iã accepturus.
 vt aut̃ ⁊ vos sciatis quæ circa me sunt, quid agã,
 omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus
 frater, ⁊ fidelis minister in domino. Quæ dogmatũ
 erāt quæ ve ad consolandũ hos faciebāt, per epistolã ipse
 met patefecit. Cũ vero & vincula meminisset, nihil de his
 differendo immorat̃, sed Tychico p̃misit sponte narrãda,
 ne superuacaneus eius viri videret̃ accessus. Qui si à Pau-
 lo colebat̃, omnium profecto erat nihil ignarus. Si fidus,
 mendax esse non poterat. Est autem hic minister in do-

mino, hoc est, dei ob gratiam hoc fungit ministerio, & diuinis in rebus non terrenis versatur. Vel fratrem appellat in domino, tanquam in spū sancto germanū. quem mihi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. Hunc in modum orationis huius contextum interpretatur Basilus: Vt cognoscatis quæ circa nos sunt, hoc est, vt renuntiet vobis quæ nobiscum aguntur, nec sinat vos labi, quia ipse grauibus malis afflicter, & iniectas catenas gestem, sed cōsoletur magis & roboret, quod sane dictum, & suam erga Ephesios charitatem prærendit, et illorum in se beneuolētiam patefacit. **Parfratribus & charitas cum fide a deo patre nostro & domino Jesu Christo.** Et pacem illis precatur, et adiunctam fidei charitatem. Quod eo facit, ne vel illos colerēt qui à suo essent dogmate alieni: vel aliter ipsi sentirēt, quàm ipse iam predicasset, sed solum fideles vt colant et foueāt. Vel etiam quia necesse sit vt fide sint cōmuniti ad futura sperādum. Nā sine fide nihil vel charitas ipsa profuerit: quin potius neq; consistare potest sine charitate, vel fides. Aduerte autem quem admodum inquit et pax, vt et modum, hoc est, per charitatem edoceat, quo possit hæc comparari. Item et charitatem dicit per fidem fieri. **Gratia cum omnibus qui diligunt dominum Jesum Christū in incorruptione. Amen.** Hoc loco, à gratia pacē seiunxit, seorsum vtrisq; cōstituitis, tametsi alias vbiq; coniunxerit. In incorruptione autem qui diligunt dominum, hoc est, qui erga dominum charitate afficiuntur, nō opum vel gloriæ gratia, sed futurorum bonorum, quæ corrumpi non possunt. Vel quia qui deum amat virtutis gratia, et pro eius summis in nos beneficijs amare se fateatur. Præfert enim et corruptionem pētm, & incorruptiōem virtus. Nam quæ admodum corrumpi virginem dicimus, ita & animā inquinari. Propterea & Paulus ne corrumpātur, inquit, cogitationes vestra. Et alibi corrupti mente. Velim itaq; &

Roma. 1

1. Cor. 1.

2. Cor. 1

Galatas. 1

Eph. 1.

2. Cor. 11

1. Timo. 6

2. Timo. 3

nos in Christū claritatē hmōi praeferamus, cū ob vitę decorē & integritatem seruata, tū ob incorruptibilia bona & perpetua conquirenda. Et ita demum viuamus, vt animam hanc nullis malis artibus vel facinoribus inquinatam, incorruptam, & inuiolatam seruemus in Christo Iesu, qui incorruptibilis est & aeternus, & animarum spon- sus incorruptarum, cui gloria in seculorū secula, AMEN.

Missa fuit e Roma per Tychicum.

Argumentum in epistolam ad Philippenses.

Philippenses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis, perstite- runt in fide, nec receperunt falsos apostolos. Hos collaudat Apostolus scribens eis ab urbe Roma de carcere, per Epaphroditum.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPEN

ses Theophylacti prologus.

Philippenses hi e quadam sunt Macedonię urbe oriundi Philip-
pis dicta a conditore Philippo, sub Theſſalonica metropoli con-
ſtituta. His pleraq; de Christo Paulus teſtificatur, et hanc inſu-
per ſcripſit epiſtolam cum in uinculis eſſet. Nam poſt primam deſen-
ſionem cuius et meminit ad Timo. epiſtola, iterato eſt coniectus in uin-
cula. Philippenses uero per Epaphroditum tranſmiſerant Paulo quę il-
li ad uitam neceſſaria eſſent, ſimul etiam reſcire optabant quem admo-
dum tunc cum eo ageretur. Et quoniam par erat illos cum p̄ceptorem
uinctum intellexiſſent, animo hand mediocriter angī, ad eos ſcribens cō-
monefacit, nihil propterea hos uel mœtore affici, uel offundi per turba-
tione debere, quin potius lætari magnopere et gaudere, quādoquidem p̄
Christo hæc patitur. Conſulit præterea his ut concordiam et humili-
tatem ſeſcientur. Carpit inſuper et Iudæos, qui ſub prætextu nominis
Chriſtiani, Chriſti dogmata deuaſtarent, et canes hos nuncupat et præ-
uos opatores. Ediſſerit et Philippēſibus de uitæ honeſtate et moribus.
Prudenter etiam facit de tranſmiſſis ad ſe neceſſariis mentionem. Vide-
tur autem et honorifice hos appellare, ut qui et uirtutis plurimum p̄ſe
tulſſent, et ſatis eſſent ad fidem accommodi. Apud hos nanq; et Porphi-
lopolis erat, apud hos inquam et ſynagoga princeps credidit Chriſto,
apud hos Paulus flagris ictus cum Sylla fuit cōiectus in carcerem, apud
hos præterea et carceris cuſtos, cum eius domo et uniuerſa familia ad
Chriſti fidem conſeſſit, apud hos demum et milites Paulum ueriti, ut ab
iret quo uellet, præcati ſunt. Et tunc in modum præclara admodum p̄ſi-
cipia habuit Chriſti præconium. Quæ omnia uel ex apoſtolorum actis
licebit ediſſere. Teſtatur itaq; Philippenſibus Paulus non modo fidei re-
ſtitutionem et ſubita diſcrimina, ſed facilem etiam ad ſua impartienda z-
nimi promptitudinem. Horum omnium etiam ad ſua impartienda z-
proſequi, et magni uidetur hos facere.

2. Tim. 4
Philip. 4.

Actu. 16.

Paulus et Timotheus seruus
 Jesu Christi, Hoc loco nullā
 facit de sui apostolatus dignitate
 mētionē Ap̄tus, sed seruū se Ch̄ri
 Iesu subscribit, quod sane & si ma
 gnū est, cōmune tñ ē multis. Ad
 Timotheū aut̄ & Corinthios scri
 bens, sese apostolū noīat. Cur il
 lud? Quia cū illis esset ad castiga

1. Tim. 1.

2. Timo. 1.

1. Cor. 1.

2. Cor. 1.

Exod. 19.

2. Tim. 4.

1. Tim. 4.

Infr. 4. 4.

tionem iniuncturus multa, apostolatus ad se dignitatē re
 cepit. His vero, cū nihil hm̄di sit indicturus, qn̄ potius pa
 ri oēs vt honore dignetur futurū, nequa q̄ apostoli appel
 latiōe indiguit. **omnibus sanctis in Christo Jesu,**
 Cum Iudæi sanctitatis sibi id nomen adsciscerent, vt po
 pulus inq̄t, sanctus, propterea in Christo Iesu adiecit. Hi
 nanq; vere in Christo dicēdi sunt sancti, illi vero profani,
episcopis et diaconis, Episcopos sacerdotes dicit. Ne
 q; em̄ plures præter vnū erant episcopi, q̄ singulis ciuitati
 bus præsiderēt: quippe, cum nondū essent hm̄di noīa dis
 partita, sed episcopi tñ diaconi & presbyteri dicebantur,
 quemadmodū ad Timotheum, q̄ episcopi munere funge
 retur, scribens, sic inquit: Ministeriū tuum & diaconatum
 perficito. & rursum, Quod traditū tibi est cum impositio
 ne manus presbyterij, hoc ē, episcopoz. Neq; em̄ sacerdo
 tes episcopū consecrabāt, & cōtra presbyteri episcopi no
 men sortiebātur, vt q̄ curæ populi inuigilarēt, purgarētq;
 & illuminarent q̄s foret necesse, cuius rei gratia, ad clerum
 nunc scribit, quod alias nunq̄ egit. Miserant em̄ illi Epa
 phroditum, q̄ necessaria sibi detulerat. **Gratia vobis et**
pacis a deo patre nostro, et dño Jesu Christo. Con
 iunctā appellatiōē & salutādi modum p̄ponit, compre
 cians illis vt dei gratiā assequātur, gratiāq; inter se sint, & ni
 hil inuicē efferantur, ne forsā ab accepta iā gratia, & ini
 ta concordia, excidant. Nā dona dei hm̄di superbiā affe

runt minus cauētibus. **Gratias ago deo meo in omni memoria vestri, semp in cunctis orationibus meis pro oibus vobis.** Quotiescunq; (inquit) vos memoria repeto, id em facio sp, deū laudibus effero, & illi gratias ago, q̄ tā opere sitis virtutib⁹ dediti. Nihilo minus etsi adeo diuinis in rebus vos profeceritis, ab orationibus nil conquiesco, & deū pro vobis enixe p̄cor, vt magis ac magis ad ea q̄ recta sunt, prouehamini. cū gaudio deprecationē faciens, Potest nāq; & cum m̄ore de aliquo memoria fieri, vt alibi dicit: Ex multa em pressura & anxietate cordis scripsi vobis, q̄ fit vt libēs & laeta cuiuspiam recordatio, virtutis sit argumētum. **communicationē vestrā in euangelio Christi a primo die vsq; nūc.** Ingens sane apostolatus his testimonium defert, cum eos laborū participes asserit fuisse effectos, qui in euāgelio insumunt. Neq; ad vnum duosve annos, sed vsq; nunc, hoc est, eo extpe, quo primū Christi fidē hanc excepistis, ad id tēpestatis. **V**erū si q̄ras, quo pacto sint istiusmodi laborū effecti participes? Quia mihi (inquit) quæ fore ad vitā necessaria videbant, ipsi suppeditarunt, susceperuntq; de me curā. Nam q̄ boni aliqd operis praectanti quibusuis modis tulerit opē, eius certe non erit expers: sic & q̄ martyribus, vel in eremo diuersantibus prouidēt, & oēm his adiunt seculi curā, vel eos qui ad Christi instruūt fidem, & euangeliū praedcant, ab omni animi distractione liberos reddunt, cū his certe & coronarum & praemij fient participes. **confidens hoc ipsum, quia qui ccepit in vobis opus bonū, perficiet.** Gratias (inquit) ago & gaudeo plurimum, confisus opera rectiora, q̄ in vobis exorsus est deus, per eum perfectum iri. Coniecto nāq; ex praeteritis ipsis futura. Aduerte quemadmodum ad humilitatē illos instituat, q̄nquidē deo soli rex oīm tribuat summam. & nō eis modo ascribat q̄ gesserint, ita neq; hoc pacto illos laudis fecit expertes. Dicit em, qui ccepit in vobis, hoc est, vobis volentibus. Nam nisi & homini instr recte agē-

2. Cor. 2.

di voluntas, nec deus ipse in eo boni aliquid operabit. Si enim simpliciter ille torpentibus nobis nostris in animis operaret, nil proculdubio impediret, quod minus geriles ipsi & ceteri omnes mortales, diuinam in se operationem exciperent. Fit itaque, ut non mediocriter vel ex hoc illos extollat, utpote qui in sua opem, dei ad se pellexerint gratiam. Et quia tanti sunt ipsorum officia & res bene gestae, ut non humanis viribus fieri potuerint, dei sunt virtute peracta. Porro & eisdem hortatur, ne in segnitiam relabantur. Nam si eorum bona perfecturus est deus, haudquaquam hi multum laboris infumant, quod rectiora sunt agent. usque in diem Christi Iesu. Hoc est, quo dominus sit aduenturus. Sic enim inquit, Confido non solum in vobis Christum, sed vestris in posteris usque ad mundi consummationem operaturus. Vel vniuscuiusque finem, Christi Iesu die intellige. sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione euangelij. Confido (inquit) tales vos ad finem usque futuros, hocque pro vobis & sentio, quia vos semper habeo in corde, nouitque & vestra benefacta, & quemadmodum semper omni studio enitimini, ut efficiamini euangelij, gratiae, & copedum meae participes. Itaque aequum est, & me de vobis ita sentire, contemplarique vobis ex ipsis principijs finem. Verum quantum illud est laudis, Pauli corde contineri, quod non temere, sed recto iudicio quos dignos existimasset, amore persequeretur. Nec tum quidem, cum Neroni responderet interroganti, inquit, Memoria mihi vos excidistis. Confirmationem autem euangelij & defensionem, vincula dicit & pressuras, quibus ipse afflictebatur. Est namque perspicuum, quod si persuasum Apostolus ac pro re coperta non habuisset, remutationes ineffabiles illas & bona caelestia rationi esse, ut explicari verbis non possint, non prorsus vincula fuisset perpeffus, nec esserato Neroni pertinacius obstiteret, nisi imperatorem alium prouidisset, qui firmior esset, & illo incoparabiliter longe potentior. Pressuram ergo & mala quae patimur,

1. Cor. 2

euangeliū confirmabunt. consocios gaudij mei oēs vos esse. Ostendit hoc loco, quemadmodū haud temere in eos sit affectus beneuolentia. Propterea (inquit) vobis cordi habeo, quia socij mihi & participes estis huiuscemodi gratiæ, hoc est, pressuræ & compedū effecti. Curandū itaq; diligentius, ne à nobis vos desciscatis in malis hisce & vinculis constitutis, quin potius adhibenda est diligentia, ne immunes tentationū reddamini, q̄s ob euangeliū ipsi subiimus. Quod aut̄ pro gratia vincula habeant, liq̄t ex eo quod dñs ait: Sufficit tibi gratia mea: virtus nāq; (hoc est, mea virtus) in infirmitate perficit̄. Vel illud magis, q̄d est paulo post dicturus demonstrat, nobis donatū est pro Christo pati. Aduerte aut̄, vt non socios dixerit, sed cōsocio, quod græce ita habet, arguens se alijs esse in euangelio socium, his vero maiori quadā esse cōiunctione in bonis cælestibus participandis deuinctum, vt & alibi dicit, & consocius euangelij s̄iā, hoc est, vt bona illa nobis serua ra cōmunicem euangelium prædicantibus. **Testis em̄ mihi est deus, quō cupiā oēs vos in visceribus Jesu Christi.** Haudquaq; perinde ac diffidens, deum in testem hic vocat, sed cum immensum animi sui affectum nequeat explicare, deo relinquit, qui corda scrutatur. Id nanq; est argumento, vera Paulum profiteri. Non em̄ deū adsciuisset in testē, si illis adularē, vel simulato animo diceret, quæ serio dicit. In visceribus aut̄ Christi Iesu, hoc ē, nō gr̄a rei alicuius humanæ, nec quia necessaria mihi subministratis, sed dei in charitate hæc dixi. Vel quia p̄ vobis cum sim Chr̄i ob fidem effectus, ex ipsis visceribus, & ip̄o ex animo, magnum in modū vos colo, obseruoq;. Omnes aut̄ cupio, inquit, quia oēs pares estis in virtute. **Et hoc oro, vt charitas vestra magis ac magis abūdet.** Etsi mirum in modum à Philippē sibus coleretur Apostolus, cupit tñ magis ac magis ab his obseruari. Est nāq; ingentis amoris indicium, vt aliorū quis promereatur amo re expleri nunq;. Aduerte autē q̄ modeste id dixerit, & ma

2. Cor. 12.
Inf. codē.

Galat. 2.

1. Par. 28

Roma 8.

gis ac magis abundet. Infert autem non solū cupere se ut ament, sed ut & ceteris oībus bñ velint. in omni sciētia ⁊ omnisensu. Hoc est, non ut temere oībus benevolentiam impartiamini, sed cū probatione & cognitione & certiore iudicio. Sunt em̄ pleriq; q̄ oēs indifferenter & colunt & amant, vnde nec stabiles sunt, q̄ hoc pacto conflatē sint amicitie, ne forte & hereticis ipsis afficiamini inquit, ut p̄ximis. **ut probetis potiora.** Hoc est, conducētia. Nam qm̄ vester in alios fuerit cum experimento & certo iudicio collatus amor, licebit vobis & q̄ vsui sunt periclitari & noscere. Qui sunt ergo amandi? Fideles. Qui odio insecti adie-

Rom. 4. 12

Infideles. Verū, cur alibi dicit cum omnibus hoībus pacē habere? Primum, quia nequaquā id simpliciter dixit, sed illud adiecit, si fieri potest, cum omnibus pacē habete. Deinde aliud est pacifice viuere, aliud colere. Illud namq; dissensionē interdicit & bella, hoc animi exigit affectum, & rāq; cōplexionis & morū similitudinem. quod tñ minus est hæ-

Matt. 5.

reticis aperiendū. Nam si oculus tuus te scandalizat, inquit, eruito. **ut sitis sinceri ⁊ sine offensa in diē Christi.** Nō enim in meam hæc protuleram utilitatem, sed ne qd̄ à vobis adulterinum sub charitatis obtētu dogma suscipiatur. Quinetiam integritatem quoad deum seruetis, & q̄ ad hoīes sitis sine offensa. Nā si nihil tibi officiat amicitia cum hæretico cōcepta, alius tñ ex ea offenditur. Quo ergo pacto in die Christi, hoc est iudicij, integer deprehenderis & sanctus, qui fratrem offendis? **repleti fructu iustitiæ per Iesum Christū in laudē ⁊ gloriā dei.** Hoc ē, ut & dogmatum rectitudine & vita sitis irreprehensibiles. Iustitiā autē dicit genus omne virtutis, vel eleemosynā dūtaxat, quā illi hubertim impartiebantur. Nō ut minus p̄fēte vel virtutem vel eleemosynā operemini, sed ut sitis repleti. Et qm̄ vel gentiles ipsi videbantur sibi quodammo- do vindicare virtutem hanc & iustitiā, eleemosynam adiecit, q̄ Philippensium erat peculiaris & p̄pria. Per Iesum Christum. A gētilibus namq; nequaquā secundum Christū

virtutes, sed ad inanem gloriam & hominum gratiã exer-
cebãtur. Er in dei gloriam non in meam, ita vos instruo.
Non igitur decet, vt Christi gloriam interpellatis. Cæterq;
eosdem facit fidentiores, cum deum ostendit diuinis ope-
ribus in gloriam sui cedentibus, opem & auxilium allatu-
rũ. Scire autem volo vos fratres, quia quæ cir-
ca me sunt, magis ad profectum venerunt. Decēs
erat vt animo perturbarentur Philippenses, cum Paulum
didicissent vinculis fuisse constrictum, perinde ac interci-
sum fuisset Christi præconium. Dempurus itaq; his con-
ceptã animo suspicionem, sic inquit: Neq; enim solum nil
prorsus mea hæc vincula euangelium interceperunt, sed
illis potius profuere . ita vt vincula mea manifesta
fierent in Christo, in omni prætorio, ⁊ in cæteris
omnibus. Hoc est, vel cū essem vinculis p̄peditus, licen-
tius prædicaui, & nihil cōricui, adeo vt verbi p̄conium vel
ad prætorium vsq; peruaserit, hoc est, ad regiam vsq; Neronis,
& per oēm sit urbē vulgatum. Id aut in Christo effectum,
id est, non mea virtute, sed Christi potentia. Vel vincula
mea in Christo, hoc est, quæ Christi ob gratiam tolero, vt
plures è fratribus in domino confidentes in vinculis meis
abundantius auderent sine timore verbum dei loq. Em-
uero etsi antea prædicare sunt fidentius ausi, nūc vero eo
enixius sunt id ausari, quia & me vel victum & cōiectum
in carcerem, maiori fiducia verbum dei enuntiare cōspi-
ciūt. Et fortiores profecto sunt redditi, cū me vidissent in
vinculis detineri, & ad me imitandum sunt incitati. Cuncq;
& magnum quiddã dixisse sit visus, q̄a animos illis fecif-
se se dixit, in dño addidit. Si itaq; qui sunt vinculis meis, p̄-
pinquiores, nihil animo concidunt, sed audent magis, er-
go & vos tãto fidentiores esse debetis, q̄nto à vinculis his
ce abestis. Quidã quidẽ propter inuidiã ⁊ conten-
tionẽ, quidã aut propter bonã volūtatem Chri-
stũ prædicãt. Postq̄ comprehensus ẽ Paulus, pleriq; fide-
liũ prædicabant & Christũ, ea mente, vt Neronem magis

ad irā incenderent, vt confestim de medio Paulum tolleret, vt q̄ vbiq; Christi præconiū disseminasset. Quod vtiq; prætendit Ap̄tus, cum propter inuidiā dicit & dissensiones. Vel quia & ipsi aucupari honores cum vellēt, subtrahere mea de gloria aliquid nitebantur. Quidā autē (inquit) propter bonā voluntatem, hoc est, sine vlla simulatione, & recta animi sententia. **Quidā autē ex charitate, sciētes qm̄ in defensione euangelij positus sum.** Hoc est, charitate ducti: quia cum erga Christum, tum erga me quidā afficiuntur, prædicant, non ignari dictū me aliqd̄ pro Christi præconio, eoq; & mihi ad id muneris exequē dum opitulanti, nā si plurimi sint, qui in meā prædicationem concesserint, facilis mihi erit defensio. Hac autē in re illi mihi cooperantur, cum multos instruunt prædicādo.

Quidā autē ex contentione Christū annuntiant, non sincere. Hoc est, nō pure & integre, neq; recti ipsius gr̄a. existimantes pressurā se suscitare vinculis meis. Arbitrātes (inquit) in maius aliquod me discrimē impingere, & ærumnas ærumnis adaggerare. Non tñ longius processura est eorum tam fallax & subdola machinatio. quippe clarior multo ex eo euangelij fit prædicatio, ob idq; mihi & gaudium augetur. Vides quemadmodū geri rectum aliquod opus possit mente nō recta, vt quod ex eo non modo nil quidpiā obuenit præmij, quin & cruciatus subeantur plerunq;.

Quid em̄? Dum om̄i modo siue per occasionē, siue p̄ veritatem Christus annuntietur. Quid multa? Aut quid mihi hæc curę sunt vtrum sic fiant vel alit̄, siue occasione? hoc est, contentione & astu & simulatione. Siue veritate, hoc est, animi rectitudine Christus annuntietur. Sunt qui existiment (infulsi tamen & veritatis ignari) occasionem Apostolū ad hæreses præbuisse, cum inquit, annūtiat modo quispiam Christum, nihil intererit quemadmodum ille annuntiet. Aduertant tamen id primum, Neq; enim annuntia dixit, perinde ac si sic ille discernere videatur & iubere, sed an-

nuntiet, quod dictum præfert vtiq; quod gestum fuisset. Deinde & si tanq̄ id statuens protulisset, neq; hoc pacto ad hæreses ineundas aditū præbuisset. Quomodo? Quia hi de qbus fecerat mētionem, nulla adulterina & falsa dogmata inducebant, Christum annuntiādo, sed quæ ad veritatem facerent, prædicabāt. Nō recte autem, nec mente recta hæretici prædicant: sed peruersa quædam, & à vero penitus aliena, cum illorum peruersus sit animus, afferūt. **Et in hoc gaudeo, sed gaudebo.** Hæc quidem illi vt mœrore afficiāt. At ipse lætor, q̄a eo amplius Chri nomē vulgabit. Et q̄ id maxie egerint, eo & maxie explebor iucūditate. Vides quēadmodū criminatōr illius artes & doli, in sui perniciem reuoluant. **Scio enim quoniam id mihi proueniet ad salutem.** Quod illud? Quod prædicatio scilicet propagei ex odio & liuore, quo erga me afficiant nonnulli. **Per vestram orationem et subministrationem spiritus Jesu Christi.** Attende quantum præ se ferat vir hic beatissimus humilitatem. Nam cū ei esset ex rebus innumeris oprime gestis debita salus, nihilo minus (inquit) si vestris fuerim precibus ipse dignatus, ob easq; mihi spūs sanctus suppeditei, inde haud dubie spes est, saluum me fore. Subministratiōem autem dicit, plurimam græ spiritualis additionem. **secundum expectationem ⁊ spem meam.** ἀποκαρὰ Λοκίαν dicūt Græci, quam expectationem dixit interpres, ex κάρα, quod caput designat, & Λοκίαν, quod annuere est. perinde acsi caput totum nutet, & vergat ad id quod firmi & certo sperat: tanq̄ id inquit, Spero equidē vt primum illud discrimen euasi, sic præsens hoc me euasurum. Nero nāq; crudelitate insignis, & vir efferatior, Paulum hunc ipsum in vincula cōiecerat. Commonefacit præterea hoc loco, nō omnia esse alienis precibus permittenda, quinetiam sperandum per nos erit, quod cupimus, & votis id deposcendum, vt Paulus infert, & propheta affirmat, cū inquit, **Fi** Psal. 32.
at misericordia tua dñe sup nos quēadmodū sperauimus

Eccle. 2.

Roma. 5

in te. Et alibi, Quis sperauit in domino, & confusus est? Et Paulus idē, Spes nō confundit. quia in nullo confundar. Hoc est, neq̄ q̄ diu in humanis sum, q̄a euangelium p̄dico: neq̄ cum in hac vita excessero, q̄a nulli tunc erūt reliqui hostes. Si enim (inquit) me trucidabunt, tunc maxime mihi in cōfusa & solida gloria relinquet. Quod eis non potest contingere, qui nunc mihi aduersant. sed in omnifiducia sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Illi (inquit) eorum dolis insidijsq̄ posse me in discrimen impingere existimarunt, nequa q̄ tamen illorum id studium progrediet, quando in omni fiducia, hoc est, aperte & nemine obsistente, magnificabit Christus in corpore meo, hoc est, me spirāte hanc aurā, & vitā degente, circumferenteq̄ corpus hoc ip̄m. Non enim nunc mortem sum obiturus. Et ne q̄s occurrat, inquit: Nōne vel te moriente Christus magnificabit, gloriaq̄ & laudibus efferret? adiecit, & per mortem ille meam magnificabit,

Roma. 8

quia & mortem vt superarē effecit. Interea tamen per vitam, qua me, postquam periclitātem exemit periculis, cōdonauit, gloriam assequet. Dicit autem de morte, nō quā statim sit iūbiturus, sed hanc si forte obiret, nequaquam animo obturbeī. Nam ingēti Apostolum charitate complectebant Philippenses. **Sibi autem viuere Christus est, & mori lucrum.** Hoc est, nouam quandam de go vitam, & mihi pro vniuersis Christus est rebus. Pro spiritu inquam, vita, & luce. Vitae nancq̄ hoc nomen, & naturalem hanc vitam designat, qua viuimus & mouemur. Præfert & pct̄i vitam, quemadmodum contra dicimus, Qui pct̄o mortui sumus, quo pacto vltra viuemus in eo?

Roma. 6

Philip. 3

Gala. 2

Significat præterea & perpetuam, quæ secundum deum est vitam, vt illud: Nostra conuersatio in cælis est. Hoc vero loco, nō naturalē negat se vitā victuræ Apostolus, sed eam quæ sit pct̄is obstricta, & seculi huius sit intenta de ceptionibus. Ceterū Christum esse sibi ad vitam fatetur, si-

cut & alibi dicit: In fide uiuo filij dei. Mori uero in lucrū,
 quia uita defunctus, cū Christo apte futurus sum inqt. Fit
 itaq; ut lucrū mihi sint allaturi, q̄ hac me uita exemerint.
Quod si uiuere in carne hic mihi fructus operis
est, & quid eligā ignoro. Ne forte existimes Paulū uita
 hanc criminari, p̄inde ac suuacaneā & plane inutilem,
 Si in carne (inqt) uiuere mihi fructus est operis, hoc est, di
 xi equidē p̄ lucro me habiturū: hāc mortē, ueruntū cū uita
 hāc mea neq̄q̄ mihi in carne inuutilis sit, q̄ppe qui alios in
 struo, & ad fidē illumino, ignoro q̄d eligā, mortē ne an vi
 tā. His dictis obstruunt̄ hereticorū ora, q̄ p̄sentem hanc vi
 tā calumniant. Neq; em̄ hāc improba est & iniq̄, siquidē
 & nobis vsui sit, & fructus afferat illa huberrimos. Nō ita
 q; uita hęc ē mali cuiuspiā causa, sed eorū uolūtas, q̄ hac ab
 utunt̄. Porro & mysteriū nobis q̄ddā iā retegēs, oñdit do
 minū ip̄m uitæ ac necis potestātē habere. Si em̄ (inqt) à do
 mino emori postulassē, largiret̄ haud dubie mihi hanc
 gratiam. Quocirca eam ob causam nihil uobis est despe
 randum. Nam si mortem obicrim, non maleuolorū id ne
 q̄tia fiet, sed dei dispēsatione atq; arbitrio. **coarctor au**
tem e duobus, desiderium habēs dissolui, & esse
cum Christo. Vultō enim melius. Permanere
autem in carne, magis necessarium propter uos.
 Philippēses his dictis Ap̄tus reddit paratiorēs, ut suū ob
 itum futurū, p̄xime uirilē tolerant. Cur em̄ mea de morte
 dolendū censebitis, quā ipse iam pridē sum mopere cōcu
 piui? Idq; & mihi sit in melius concessurū, quippe q̄d mihi
 licētiam præbeat cum Christo uersandi. Nō itaq; dolore
 affici vllō debet, cum mortē obiero, alioqui in carne hac
 permanere ob uestrā utilitatē magis est necessariū. nō em̄
 quæ mea sunt quero, sed uestra. Qd si optio det̄, utiū ex
 humanis abscedere, an uitā hanc ducere malim, coarctor
 equidē, hoc est, in ancipiti sum subdubius. & ita, ut nō fa
 cile sciam quid horum sim electurus. Duxerim tamē præ
 cipue id necessarium magis, ut uiuens & spirās, uobis cō-

ducam. Est ne igitur quidpiam ingens adeo aut excelsum, quod cum hac Pauli mente possit æquari? Quandoquidem aliorum utilitatem Christi conuersationi sic præferat, ut Christo coniunctior sit, cum Christi conuersationem reiiciat, ut alijs proficit. **Et hoc cōfidēs scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum et gaudium fidei.** Cum itaque (inquit) necesse sit, ut in carne permaneam. Sum namque haud dubie parmansurus, hoc est, ero quidem superstes & viuam: nec simplicitē, sed vobiscum, perinde ac si dicat, adhuc visurus vos sum. Ad cuius rei ob gratiam visurus es? Nimirum ut vos in fide proficiat, hoc est, cōfirmemini & stabiles sitis in dogmate per me prolato ac vita. Qui profectus ut vestrum, sic meum gaudium præfert. His præterea incutit hoc loco formidinem, tanquam id explicans, videte ut vestri de causa Christi sim conuersatione priuatus. Nolite ergo id vitæ reliquum frustra transigere. Dicit aliquis, nū Philippensium gratia duntaxat permanebat in vita Apostolus, & luce hac fruebat? Nequaquam horum solum de causa, sed ut eos consolaretur hæc intulit, & ad maiorem vigiliam hortaretur. **ut gratulatio vestra abūdet in Christo Jesu per me, per meum aduentum iterum ad vos.** Cum dixisset superius sese ob eorum profectum permanere in vita, arguit quemadmodum & sibi in lucrum id ipsum cōcesserit, quod gloriari scilicet quiret in his abūdantius, quia proficerent magis, cum esset ipse ad hos profecturus. **Quid ergo? Num ad illos concessit Apostolus? Id nempe incertum. Tantum digne euangelio Christi.** Id vnum (inquit) a vobis depono, ut virtuti enixius studeatis. Atqui pro euangelij dignitate ille agit, qui sibi ipsi renuntiat, & cruce sublata Christum sectatur. **ut siue cum venero et videro vos, siue absens audiam de vobis.** Neque enim quod Philippenses adeundi mentē mutarit, neque quod nondum iturus, hæc dicit, sed si forsan inquit, ad vos nequaquam sum profecturus. Licebit tamen

vel absentem mihi pro vestra hac vita, quã ex euangelio du-
 citis institutam, capere iucunditatem. Cauendũ itaq; vel
 si non ad vos proficiscar, ne ab optimo hoc viuendi gene-
 re excidatis. Nec secus præterea aduigilandum, quã si eo-
 rum quæ per vos geruntur hoc tempore non sim ignarus.
 quia statis in vno spiritu vnanimes. Hoc est, in eo-
 dem concordie dono: sic em̄ vn̄is animis concordēs per-
 stabitis, cum fueritis sp̄m̄ vnum adepti. collaborantes
 in fide euangelij. Hoc est, inuicem pro fide laborantes
 & certamina excipientes. ⁊ in nullo terreamini ab ad-
 uersarijs. Nõ em̄ ne collabamini dixerim, sed ne terrea-
 mini, hoc est, nulla in re perturbemini. Nam si vel pericu-
 la comminent, vel inferant mortes, nihil profecto hi ege-
 rint, sed territant modo, adeo illi & imbecilles coarguunt
 & impotentes. quæ est illis causa perditionis, vo-
 bis autem salutis. Cum enim perspexerint hi, & si mul-
 ta sint machinati, nequaquam vos esse absteritos, non-
 ne id eis apertius indicabit, sua om̄ia in interitum abiisse,
 abolita; & dispersita esse; vestra vero validiora consistere,
 nec posse aliquo pacto comprehedi aut cõsumi. Qui p-
 pe quæ habeant in seipsis salutem. Et hoc a deo, quia
 vobis donatum est pro Christo, non solum vt in
 eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini. Cũ
 enim Paulus donatum est vobis inquit, & pati pro Chri-
 sto, duo quædam hic peragit: Alterum ne illi vel verecun-
 dia offundant, vel animo concidant, si quid fuerint fortas-
 se pro Christo perpeffi: Alterum ne insolescant vel effera-
 tur. Inquit em̄, Christo cuncta sunt adscribenda: nam &
 virtutes dono accepimus, non vt liberum arbitrium tol-
 lat, sed vt humiles reddat. Non enim facere sine deo recte
 aliquid possumus, siquidem dei hoc donum forsitã susci-
 tandorum mortuorum gratiam superabit. Nam si mor-
 tuos suscitauerim, deo proculdubio fuerim tanto hoc be-
 neficio maximum in modum obstrictus: Sin vero, p- eo
 pœnas subicrim, hunc ipsum habuerim obligatum & de

bitorē. O rem admirandam, largit ille & debito mihi obstringit idem certamen habentes, quale & vidistis in me & nunc audistis de me. Ostēdit in paribus hos versari certaminib^o, quibus & ipse agitare. Quod sane magnam in his testatur virtutem. Habetis enim (inquit) me in exemplum, & decertantem audistis, cum fuerim antehac & flagris affectus, & quemadmodum in carcerem cōiectus sim, nunc audistis.

Cap. II.

S qua ergo consolatio in Christo, si quod solatiū charitatis, si qua societas spūs, si qua viscera miseratiōis, implete gaudiū meū, et idē sapiatis. Quod inquit, tale est: Si vobis aīo sedet, me quō pacto tentatiōibus agitarū solari, vel solamen afferre, quē solet charitas parere. Vel si futurū ē aliquā, ut p̄ vobis ferat, spiritalib^o in rebus, & his quod dē, quod scdm dei sunt voluntatē, aliquā meū habere cōmunionē. Vel si me estis cōmiserati quod patiari, id omne obsecro obtestorquē in id vel vnicum cōferatis, ut mutua sitis charitate deuincti. Aduerte autē quemadmodum illorū cōiunctionem, quod vnanimis sint, pro collato ducat in se bñficio, & tanquā ipse misericordia fuerit dignatus, ob istorū vnitatem lætat. Nec lætitiā mihi dixit afferre, sed implete: perinde ac si dicat: Vos quidē iucunditatis huiusce qua in præsenti afficior, initium attulistis, pacēquē & mihi estis iam impartiti, quam cupio & ad finem iri deductū. At qualis hęc lætitiā est? Non equidem ut à periculis eximar, vel ut quidpiam à vobis sim accepturus, sed ut idē vos sapiatis. eandem charitatem habētes. Id sane p̄stātius, quā vnanimis se præstare, ut æque hi oēs adepti sint charitatē. Nec quidem ut si quis te amore ingenti, psequit, hunc ipse lentius & frigide ames, sed ut æqua sit amoris proportio, dum alternis repēditur. vnanimis, id ipsum sentientes. Tanquā vno eodemquē vincētī animo sitis, non substantia, sed voluntate cōiuncti: quod sane designat, cum ita mox subdit: Nihil per contentionem, nequē per inanem gloriā, Nihil (inquit) per cō-

tionem, hoc est, per nisum quendam aliorum e productum
 egeratis, quemadmodum vulgo dicimus, enitar equidem
 totis viribus & contendam, ut nemo me superet. Neque per
 inanem gloriam. Hanc namque inuidiam parit. Cum enim homines
 simus inanis gloriæ cupidi, quodnam per hac assequenda fa-
 cere non audebimus: sed in humilitate superiores si-
 bi inuicem. Viam nunc nobis demonstrat, quæ inanem hanc
 gloriam possimus defugere. Et præsumptam assertor opinionem
 maximum in modum nostræ salutis conducere. Si enim (inquit)
 existimaueris hominem quempiam non solum tibi præstare,
 sed longo etiam interuallo esse te potiorē, ob id ipsumque præ-
 summa humilitate habeas persuasum rem se ita habere, etiam
 quem tibi præstuleris, honore etiam prosequeris. Quod si
 ita te gesseris, cum tibi etiam vicem per alios reddi perspe-
 xeris, grauius ferēs. Quinetiam vel si quis tibi conuictus,
 vel asiligit verberibus, es certe animo æquior laturus.
 Quippe qui omnes ducas superiores, nec cuiquam inui-
 debis. Nam inuidiam inter æquales oboritur, non inter im-
 pares & longe ab inuicem alienos. sic item alius ceteros
 sibi præstare existimabit, eritque hoc pacto summa inter omnes
 tranquillitas. non quæ sua sint singuli consideran-
 tes, sed quæ aliorum. Cum enim tuæ consulam utilitati,
 tu contra quod mihi præstet conquireas, nec ullus hic erit
 inanis gloriæ vel contentioni, nec demum prauo cuiquam faci-
 nori locus, quoniam vita duces angelica quædam & diuina. **HOC**
enim sentite in vobis, quod et in Christo Iesu. Ut
 enim & Christus inquit, Estote misericordes, sicut & pater vester,
 qui in caelis est. & rursus, Discite à me, quia mitis sum & hu-
 milis corde. sic Paulus ad humilitatem nos instruens, Chri-
 stum Iesum, producit in medium, qui nostri gratia, cum diues
 esset, sit inops effectus. Nam cum dei filium, qui omne exce-
 dit fastigium, ad infima dicat se contulisse, quæ nam eorum
 qui alta sapiant, non cogat pudere? **Qui cum in forma**
dei esset, non rapinam arbitratus est esse se, æqua-
lem deo, Enumera quot ob id dictum hæretici ho-

Lucæ. 6

Matth. 11

mines collabant & ruant. Marcion Ponticus assererat nequam esse hunc mundum, & carnem hanc imbibisse nequitiam, eoque neque carnem eiusmodi depravatam & sordidam, Christum quod deus sit, assumpsisse. Marcellus vero Galata, Photinus, Sophroniusque, dicebant verbum dei energiam esse, non substantiam, & in subsistentem hanc habitare, qui ex David semine esset. Er Paulus Samoreus profitebatur id verbum, a Maria habuisse, ut constaret, principium. Sabellius patrem & filium & spiritum sanctum nomina quaedam esse simplicia vni personae addicta, Arrius vero assererat filium esse creatum. Apollinaris Laodiceus, quod animam filius sensibilem non suscepisset. Vide quemadmodum hi omnes vno ferre conciderint gladio, Hoc videlicet Pauli dicto, in forma dei cum esset. At quo pacto tu primum Marcelle, tuique sectatores asseritis energiam esse, hoc est, operatiorem, non substantiam Iesum, cum forma substantia ipsa dicatur? Quae admodum & serui forma natura est serui. Quid ipse nunc Samotee a Maria principium habuisse Christum deliras? cum constet ab aeterno hunc in forma dei fuisse, hoc est, in diuina substantia. Aduerte quemadmodum & Sabellius praecipue ferat. ait namque: Non rapinam Paulum dicere, Christum esse deo aequalem, verum in vna persona non cadit aequalitas. Nam qui par est & aequalis, alterum habeat necessesse est, qui cum possit conferri. Ex ea itaque aequalitate duae personae emergunt. Arrius quidem pluribus confutat, & ceteri item. In forma dei, hoc est, in dei substantia. Neque factus dixit, sed existens, dictum sane illi persimile, Ego sum qui sum. Neque rapinam est arbitratus esse se deo aequalem. Vides aequalitatem. Cur ergo patrem dicis maiorem, inferiorem filium? Sed aduerte insensatam prorsus istorum impietatem, quorum vnus quidem sic inquit, Exiguus deus cum filius esset nequaquam arripuit, ut esset, maiori deo aequalis. Verum quae nam literae edocent maiorem aliquem esse, vel paruum deum? Haec enim gentium sunt deliramenta. Nam quod filius magnus sit deus, audi Paulum ita dicentem: Auentum magni dei & saluatoris,

Exodi. 5

Tit. 2.

domini nostri Iesu Christi. Proinde si tenuis sit & exilis, q̄ pacto hanc sibi magnitudinem arrogasset? Ceterum Paulus cum esset ad humilitatem nos instructurus, absurdior videtur, & sibi ipsi nil consentaneus, si eiusmodi q̄ sentiunt illi, commune faceret: videlicet q̄ minor deus maior non insurrexerit. Quid enim possent humilitatis ex istiusmodi dictis illi pdiscere? Quia inferior deus in eum nō insurrexit, qui sit dignitate præstātor. Est em̄ hoc impotētiæ, non æqualitatis, quā filium dicimus cum patre habere. Illud vero plurimum videtur præferre humilitatis, vt is qui parem est cū patre adeptus potētiā, sit hō effectus. Sed de his satis. Aduerte itaq; quid Paulus dicat, non rapinā arbitratus est esse se deo æqualem. Cum em̄ quis aliqd surripit, ne illud amitat veretur, q̄a quod alienū est detinet. Cū vero quidpiā habeat natura insitum, facile illud contēnit, certior sane id se ita sortitū, vt deponere neq̄ar, sitq; protinus recepturus, si deposuisse sit visus. Inquit igitur, nihil est dei filius veritus à propria dignitate descēdere, q̄a hanc nō per rapinā sit assecutus. Dico igitur parem hunc esse deo patri, & propriæ dignitatis habuisse cognitionē, eoq; vt humilis fieret hæc maluit, tanq̄ in ipsa humilitate, celsitudinem suā seruaret. sed semetipsum exinanīuit, formā serui accipiens. Vbinā sunt qui inuitum hunc, vt patris iussa exequeretur, asserunt descendisse? Audiant quemadmodū seipsum vt dñs, & sui iuris, non alieni, exinanīuerit. Cū vero formā inquit serui accepit, Apollinaris erubescat. Nā qui serui formā siue naturā accepit, animā habet omnino intellectuā. in similitudine hominū factus. Hisce ex verbis delirant Marcionistę, perphantasiā & præstigia quædā affirmātes Christum incarnatum fuisse. Inquiunt em̄, Vides vt Paulus similitudinē asserat hominum hūc accepisse, & in figuram humanam transformatum, nō vera substantia hominem effectum? Quid homines ineptissimi deblateratis? Nōne dominus nostram hanc omnem in se naturam excepit, et si nomul

lis careret, quæ nobis in sunt mortalibus, ut per coitū
 creatio, & peccati cōmissio: Neq; id solum quod exteriori
 ex facie apparebat, inerat illi, sed diuinitas ipsa. Erat nã
 q; hic deus, nō homo simplex, & humanitati vnita erat di
 uinitas, & ideo in similitudine hominum dixit. Nos em̄ ex
 aīa corporeq; constamus: ille ex anima, corpore, & diuini
 tate cōstabat. Propterea & similitudine dicit. Nam & ali
 bi in similitudine carnis peccati cum inquit, nequaquā id in
 fert q; carne careret, sed q; caro illa expers omnino pec
 cati esset. At similis erat carni huic nostræ, quæ utiq; ē pec
 cato obnoxia. Secundum naturam erat, non secundū ne
 quitiam. Ut itaq; ibi hoc similitudinis nomine inæq̄litas q̄
 dam præfertur, sic & hoc loco cum in similitudine dicit,
 neque ex humano congressu fuisse hunc genitum arguit,
 neq; peccato subesse, q; haudquaquā simplex homo esset.
 ⁊ habitu inuentus ut homo. Cum dominum dixisset
 seipsum euacuasse, ne forte immutationem aliquā aut
 relapsum putes interuenisse, sic inquit: Manēs quod erat,
 & quod non erat, accepit. Neq; enim natura est immuta
 ta, sed in figura effectus, hoc est, in carne. Carnis enim est
 transfiguratio. Cum itaq; formam serui accipiens dixisset
 Apostolus, fidens illud subiecit, in figura hominis inuen
 tus ut homo, ut ea quæ superius dixerat, confirmaret. Re
 cte autem ut homo dixit: nō enim erat vnus ē multis, sed
 ē pluribus vnus. Nec quidē in hominem recidit deus ver
 bum, sed tanquā homo apparuit. Et cum sine forma exi
 steret, formam subiuit. Nōnulli autem id dictum interp
 tati sic sunt, & forma inuentus ut vere homo, quemadmo
 dum & Iohannes dicit, Gloria ut vnigeniti, hoc est, qualē
 habere vnigenitum decet. humiliavit semetipsum, sa
 crus obediens vsq; ad mortem, mortem autem
 crucis. Rursum seipsum ad humilitatem affirmat vni
 genitum contulisse, ne forte descendisse ad infima existi
 metur inuitus. Occurrent hoc loco molestiores hæretici
 illi & insanabiles, dicentq;: Ecce, subiectus & obediens dī

Rom. 8.

Ioh. 1.

dicitur vnigenitus. At quid illud o' insensati? quandoquidē
 & nos amicis obtemperamus, cum nihil nos reddant in-
 terea istiusmodi obsequia inferiores. & dominus p'ri ob-
 fecutus est volens. Sic enim vnitatem perspicuā fecit, quā
 cum patre haberet. Est em̄ filij proprium, venerari paren-
 tē. Factus est seruus, sed mortē subiuit, & quod hac re lō-
 ge est maius, ignominiosam. Mortē autē crucis, hoc ē, de-
 restandi patibuli, qd fontibus duntaxat & maleficis debe-
 bat. **Propter quod & deus exaltauit illū, & dedit
 illi nomen quod est super om̄e nomen.** Cū de carne
 aliqd differit Paulus, q̄ pōt effusius, humilia eius eloquit,
 p̄inde ac infima quæq; carnis admittat cōditio. Carnē ve-
 ro ita accipies, vt nihil Christū ab eo secernas. Verū qd no-
 mē illi ob humanā naturā cōtulit deus: Nimirū vt filius in
 carne dicatur & deus. Nam & homo dei est filius, sicuti &
 angelus dixit: **Quod factum est sanctum, filius dei voca-**
 bitur. Istiusmodi autem appellatio, vniuersorum nomen
 excedit. **vt in nomine Jesu omne genuflectatur,**
cælestium, terrestrium & infernorum. Hoc est, or-
 is terrarum vniuersus, angeli insup, & mortales ipsi, & dæ-
 mones hunc ipsum submissis genibus venerabundi ado-
 rent. Vel iusti ipsi & peccatores idem factitent. Nam &
 dæmones eundem sunt cognituri, & inuiti coercebun-
 tur. Nec veritatem amplius impugnabunt, tametsi ante
 tempus istiusmodi faterentur, Nouimus te qui sis. **Et**
omnis lingua confiteatur, quoniā dominus no-
ster Iesus Christus in gloria est dei patris. Hoc
 est, vt oēs asserant Christū Iesum dñm eundem & deum.
 Id namq; patri in gloriā cedit, vt filium habeat, cui oīa sub-
 ijctantur & pareant. Vides itaq; quemadmodum vnige-
 niti exaltatio, patris sit gloria: sic contra huius & imminu-
 tio, patri ad ignominia sit concessura. **Itaq; charissi-**
mi mei sicut semper obedistis. Cū laude sunt castiga-
 tiones inferendæ, ne nimis incessant, sic facile admitten-
 tur, idcirco hos laudat Paulus, charissimos nuncupans &

Luc. 8.

Luc. 4.

beneuolos: Sicut semper (inquiens) dicto audiētes fuistis, tanquā id dicat, Dei filius patri obsequentior fuit, hunc imitramini & vos insuper, quibus obtemperare maioribus p-facile fuit. **non in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea.** Si enim me adstante id egissetis, mei forsitan verecundia detenti, paruisse mox videremini. Nunc vero cū me vel absente virtuti intēditis, & quæ vobis præsens iniunxerā, tā libenti animo exequamini, profecto ostenditis non mei hęc gratia, sed dei vos oīa factitare. **cū metu & tremore vestrā salutē operamini.** Non em̄ vt mihi conducā, vos hortor p̄corq̄, vt ita viuatis, sed vt ea q̄ ad vestrā salutem faciunt, operemini. Cū timore tñ & tremore. Tremore vero adiecit, vt metus exprimat magnitudinem q̄ sit operandū. Nā dempta formidine, nil recte peragi p̄tēst. Verū quo pacto hic cōparabitur timor? Si Christū intellexerimus vbiq̄ adesse, exaudireq̄ oīa, & cuncta prospicere. nec solum quę gesta sunt vel geruntur, sed etiam quæ mente & cogitatiōe concepimus. **Seruite (inquit) dño in timore, & exultate illi in tremore. Sit in vestra (inquit) quod recte agitis, recōditum conscientia. Deus est em̄ qui operatur in vobis & velle & perficere.** Cum dixisset timore & tremore, nunc inquit, nihil propterea vobis verendum est. Neq̄ em̄ vt desperetis hęc intuli, sed vt sitis cautiōres. Si em̄ caueritis, & solertiores vos præsiteritis, deus oīa peraget. Ipse est em̄ qui ad eiusmodi voluntatem & promptiores facit, vt bona velimus, & animi eiusmodi promptitudinē ad finem deducit. Operatur autem deus in vobis & volūtatē, hoc est, suggerit vobis vt quę bona sint cupiatis, & vestram hęc optimam augebit cupidinem, incendetq̄ vt fiat feruentior. Vel aliter: Cum vestra sit deus cōcepta terminaturus, vos vero ad ea animum intēdatis, quæ finem iam nacta esse p̄spicimus, propterea voluntatē dicit Apostolus à deo hanc suggeri. Exempli gratia: Induxeras ipse in animum quod cōperas exequi, si finis opus hoc tuum

subsequatur conceptum, eris promptior, vt illud perficias: *fin minus*, vel ea saltem quæ te inceserat quidpiam operandi libido torpebit, deniq; & abscedet. Cum itaq; constet in deo esse hunc finem, qui velle hoc nostrū incendat, merito dicit in dei esse operationē eiusmodi potestate sitam. Vel quia si cupiat Paulus, voluntatem hęc illis à deo dicit suppeditari. quemadmodū & officia & recte facta, dona appellat, non libera nobis arbitrium demēs, sed volens vt gratiæ deo p nos semp agantur, & illi vniuersa cōmitti. Attende vel hunc dicēdi modum, in vobis dixit, cū timore & tremore salutem operantibus. Nā in istiusmodi deus hominibus omnia operatur, qui voluntate ad bonum ducuntur. **pro bona voluntate.** Hoc est, vt adimpleatur in vobis quod deo sit placitum. Id em̄ illi optime placet, vt ralem vitā degamus, quæ sibi sit placita. Quocirca vel ex hoc potestis confidere. Est em̄ deus ad recte viuendum vobis opem laturus, et si nullius rei alterius gratia; ob id saltē quia sic velit. omnia aut̄ facite sine **murmurationibus** & **hæitationibus**. Cum nequeat statim criminari ille quæ recta sunt facientem interpellare, vel desperationem suggerit, vel insolentiā. Sin minus, vel querulitatem, vel dissidentiā, vel vt de fide ambigat quis, suggesturus est. Et qm̄ acerrime Philippenses tentationibus vexabantur, & periculis erant continuo agitati, ita vt pleriq; præcipientes in murmurationis barathrum & blasphemiam agerentur, Sine murmurationibus (inquit) omnia facite. Qui enim obmurmurat, ingratus esse & maledicus arguetur. Hæitationes aut̄, diuersarum rerū secretionem dicit & ambiguitatem: quemadmodum cum iussa proponuntur & præmia. Exēpli gratia: Si illud egero, mercedem sum habiturus. expediet ergo vt ea agamus. Nō itaq; erit in his hæsitandum quo minus agātur, sed fidenter exequi omnia oportebit, siue labor sit impendēdus, siue sudores fundendi. Nihil erit in his peragēdis quoq; pacto per nos hæsitandū. vt sitis sine querela, & simplices. Hoc ē,

I. Cor. 10.

irreprehensibiles & immaculati. Non enim exigua labe-
 sitatio. Nec cruciatum dixit, ut ad Corinthios scribit, mur-
 muratiōibus referuari, quia ut liberos hos, non ut seruos
 alloquitur. Audi ergo & quę subsequuntur. **filij dei sine**
reprehensione. Serui est ingrati, obmurmurandi id vi-
 tium. Fieri enim qui potest, ut querulus sit, qui paternis &
 suis rebus insudet & studeat filius: **in medio generati-**
onis prauę & peruersę. Noui (inquit) esse plerosq; q̄
 vos impugnent, & ad querimonias cogant. At illud in-
 gentis est laudis, cum vel percitus quispiam nil conqueri-
 tur. **inter quos lucetis sicut luminaria in mundo,**
verbum vitę continentes. Vt enim faces in tenebris
 splendent, sic ipsi estis inter obliquos & tortuosos. quip-
 pe qui & erecti consistitis, & luci studetis. Sermonem au-
 tem vitę habentes, hoc est, vitę semen adepti iam estis. Vel
 quia quemadmodum faces collucent, & quasi sui fulgo-
 ris fomento vitam corporibus reddunt, sic vobis omni stu-
 dio est enitendum, ut virtutis loco hominibus sitis, quę vi-
 tam de se possit prestare. **ad vitam meam in die Chri-**
sti, Tanti sit (inquit) vestra hæc virtus, ut non solū vos tra-
 ducere possit ad vitã, sed & me clariorem efficere in Chri-
 sti aduentu. **quia non in vacuum cucurri, neque in**
vacuum laboraui. Id enim mihi ad gloriã cedit, q̄ ta-
 les vos & tam breui erudiendo reddiderim, ut haud fru-
 stra mihi in vobis insumptus sit labor. **Nã etsi immo-**
lor, supra sacrificiũ & obsequiũ fidei vestrę, gau-
deo & congratulor omnibus vobis. Etsi moriar, in-
 quit, mortẽ enim immolationem appellat, immolor namq;
 supra sacrificium & obsequium fidei vestrę, hoc est, cum
 antea vos in sacrificium deo & obsequium obtulisset, &
 fideles effecerim, nequaquã ut mortuus mœrore conficior,
 sed lætor equidem, & vobiscum vna afficior gaudio. Gau-
 deo quidem, quia offeror immolãdus: gratulor vero, quia
 fidem vestram non secus ac sacrificium aliquod deo ipse
 obtulerim. **Id ipsum aut̄ & vos gaudete.** Id. s. quia estis

per me hunc in modum oblatus. & congratulamini mihi. Quia cum sim immolandus, incredibili iucunditate afficior. Spero autem in domino Jesu Timotheum me cito mittere ad vos, ut & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Quemadmodum & reliqua solet, sic Timothei apostolatam Christo demandat. Confido enim (inquit) in domino, ut quemadmodum ex meis his literis perdidicistis quæ mecum gerantur, utque prouectum sit euangelium Christi, & aduersariis facta omnia contra eorum opinionem processerint, sic ipse bono animo sim futurus, consolarique vos in posterum queam, cum certior fuerim per Timotheum ad me redeuntem effectus, quemadmodum & uobiscum agam. **A**minem enim habeo tam unanimum, qui sincera affectione pro uobis sollicitus sit. Poteram (inquit) vel alium quenquam ad vos ipse transmittere, sed nullus erat ut iste mihi unanimes, hoc est, animo meo conformis, quæ parem curam uestris in rebus non secus ac ipse ego prestatet. Qui sincere, hoc est, paterno more, uestra curaret. Aduerte quod diligenter hic prospiceret Philippensibus, quoniam quidem si ei non ad illos concedere licuisset, alios transmittere: ne ullo tempore vacarent, quæ ad fidem erudirerentur. **D**es enim quæ sua sunt quaerunt, non quæ Jesu Christi. Hoc est, propriam quietem conquirunt & otium singuli, & in tuto ut sint. Nemo enim alius tam itineris suscepisset. Hæc autem inquit, ut Timotheum ipsum collaudet, castigetque audientes ne omnia quaerant. Nam qui eiusmodi appetunt, nequaquam quæ Christi sunt quaerunt. Proh dolor, quam longo à Christo interuallo distamus, qui eius gratia nil nisi quod gratum sit & oblectet, ducimus tolerandum. **E**xperimentum autem eius cognoscite, quia sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio. Ut ait (inquit) & uobis hac in re testibus, ut ille mihi tanquam parenti operam suam præstiterit. Nec solum in his quæ corporis sunt, ministerium præbuit, sed etiam in euangelio predicando. Is itaque, siue quia ut filius mihi seruiuit, siue quia sit dei minister, merito est honore dignandus. Hunc in mo-

dum apud Philippenses cōmendatiorem hunc facit. Neq̄
 adeo ob Timothei profectum gaudet Paulus, q̄ illis con
 gratulatur, quia ex huius sermone plurimū sint profectu
 ri, si modo paruerint, & maiora sint p̄mia habituri. **Hūc**
 igitur spero me mittere ad vos, mox vt videro
 quæ circa me sunt. Vt videro (inquit) quem finē sine
 quē mecum aguntur deniq; habitura, statim hunc ad vos
 mittā. **Confido** autē in dño, qm̄ ⁊ ipse veniā ad vos.
 Non enim (inquit) q̄ me ad vos venturum desperem, Ti
 motheum nunc mitto, sed (vt antea dixi) vt resciscā quem
 admodum vobiscū agatur, & ita iucunditate afficiar. **Ad**
 uerte autē vt suum accessum deo semper permittat. Inquit
 enim, cōfido in domino, hoc est, si dominus vult. **Ne**
 cessarium autē existimaui, **Epaphroditū** fratrem ⁊
 cooperatōrē ⁊ commilitonem meū. Laudibus Epa
 phroditum dimittens prosequitur, sicuti & Timotheum
 prosecutus est, ratione (vt dictum est) absimili. Nam co
 operatori præstat commilito. Cooperator enim & ope
 ram aliquam præstat, in rebus tamen nullius discriminis:
 Cōmilito vero in admodum periculosis, & in quibus de
 vita agitur & salute. **vestrum** autē apostolum ⁊ mini
 strū necessitatis meæ, mittere ad vos. Hoc est, eum
 quem ad me trāsmissistis, vobis dono & remitto. Per hūc
 em̄ Epaphroditum transmiserant Philippenses Paulo ne
 cessaria. **Vestrum** apostolū, instructorē dicit & magistrū.
 quoniam quidē omnes vos desiderabat videre,
 ⁊ inestus erat propterea quod ⁊ audieratis illū
 infirmatum morti proximū. Cum vestrā ille in se cha
 ritate pernosceret, quia mœrore estis ob ægritudinem
 eius affecti, cupiebat vos visere, vt tristitia liberaret quam
 ab eius valetudine conceperatis. Excusat præterea, & cau
 sam affert, cur longo post t̄pis interuallo, ad eos dimittat
 Apostolus, perinde ac si dicat, Non factum negligenter.
 Nā Timotheum qui compar mihi animo est, ad id tēpo
 ris apud me ipse detinui: Epaphroditus vero morbo cor-

reptus est, & ideo se nō ante ad vos contulit. Fuit em̄ eius longior ægritudo, & morti propinquior. sed deus miserus est eius. Heu tu o Manichæe, quidnam ad hæc rñdebis? Si em̄ mundus nequior est, & prauum esse q̄qd in eo viuūt, & sentis & asseris, q̄ nūc pacto Ap̄tus dei miserationem appellat, fuisse Epaphrodito pmissum, q̄tenus adhuc vita hac potiret: Nihil hñt, p̄fecto ad hoc q̄d rñdere possint hæretici. Quarant præterea & Christiani, si bonū est dissolui & esse cū Ch̄so, cū misericordiam dei esse hæc vitam dicat Apostolus, num q̄a Epaphroditus alios edoceret, & multas esse deo animas allaturus, si plusculū sup̄fuisset? Quod sane magis est necessarium, q̄ solui hoc corporis nexu, & cū Christo versari, vt dictum est supra. Vel pleraq; Paulus ad cōmunem audientium gr̄am loquit, & nō vbiq; q̄d veritus est, philosophat. Erat nēpe illi ad homines vitæ huic deditos sermo, q̄ & mortem adhuc formidarent, aliq; & bona est præfens hæc vita. nam q̄ aliaspacto cruciatus loco, mortes reponit immaturas? Inq̄t em̄, p̄pterea infirmi in t̄ vos sunt, & dormiūt multi. Ne q; em̄ vita futura huic dicii bonitate præstare, q; nihil in se hæc habeat bonitatē, sed bonæ præfertur, vt potior. **Nō solum autem eius, sed etiam mei.** Attende quemadmodū vel ob id etiā veneratione dignū reddat Epaphroditum, siquidē hūc ex ægritudine cōualuisse, p̄ collato in se bñficio ducat, ita vt tanq̄ misericordia sit ip̄e dignatus. **ne tristitiam super tristitiam haberem.** Hoc est, ne tristitiā quam ex Epaphroditi nō æqua conceperā valitudine, si mortem obiret, & aliā compararem. **Festinatius ergo misi illum, vt viso eo, iterū gaudeatis.** Hoc est, nil distuli, qn hunc destinarem, vt eius cōspectu à vobis mœror oīs abscederet, & maiori lætitia cum ex in sperato rediret, afficeremini. **et ego sine tristitia sim.** Sic em̄ & ipse ero mœstitia subleuatus, lætaborq; maxime, cū vos eritis lætiores. Neq; em̄ vobis mœrētibus, expers ip̄e mœroris fuisset. Nā q̄s infirmatur, & ego nō infirmor:

Supra. 1

1. Cor. II.

2. Cor. II

Excipite itaque illum, cum omni gaudio in domo
 no. Hoc est, secundum deum admittite, & ut illi est placitum, & quemadmodum sanctos decet. Hæc autem Paulus inquit, ut Philippensibus magis conducatur, quoniam magis sit beneficia conferenti, quam accipienti, propositum lucrum. et eius modi cum honore habetote. Ne videatur huic & vni honorẽ nunc impartiri, commune facit ut cum eo & reliquis, qui pari fuerint virtute ornati, & venerentur & prosequantur honoribus. quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam. Epaphroditum hunc miserat ad Paulum Philippenses, ut illi necessaria deportaret. Is itaque Romæ Paulum comperit in discrimine summo reservari, unde & periculum sibi impendebat non mediocre Paulum advenit: utpote cui esset imperator infensus. Is itaque his periculis omnibus parvifactus, Paulum conveniebat, & illi ad vitæ necessitatẽ omnia suppeditabat, quod sane nunc dicit. Aduerte autem quæadmodum non mei gratia, sed ob dei opus hunc dicat morti se obiecisse, neque enim per eum stetit, quin morti succumberet, sed dei dispensatione effectum est, ne hac vita defungeretur. ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium. Vos (inquit) nequaquam Romæ nunc estis, ut vel corpore ministrandi mihi officium præsteris, tamen si necessaria transmissis. In hoc itaque & si vos defuistis, ut vestris manibus mihi transmissa porrigeretis, Epaphroditus vestræ vicem ministrando supplevit. Acquum est igitur ut plurimum à me benevolentiam vendicat, ut qui mihi per vos destinata & detulerit, & ministrarit. Aduerte autem quemadmodum rem ipsam obsequium nuncupet, ut ostendat qui per quietem & otium vitam hanc transigunt, opem debere periclitantibus ferre. Et qui minus id egerit, priuari hoc officij genere, nec secus quam si publicis deesset muneribus. Cap. III.

DE cætero fratres mei gaudete in domino. Quoniam in mœrore hi erant, quia nondum de Paulo quicquam rescissent, & ignorarent quæadmodum

prædicatio ipsa, pueheret, neq; vt se Epaphroditus ex va-
 letudine haberet, auditu quidpiã percepissent, soluit hæc
 Paulus, & eos molestia liberat, cū euāgelium puehi dicit,
 & se venturū affirmat, & Epaphroditū insup ad se remisit
 se. Inquit itaq; Gaudete. Nulla nanq; offert occasio, vt ve-
 strū hoc gaudiū possit intercipi. Atq; Galatas filios appel- *Gal. 4*
 lauit, q̄a emendatione indigebāt: hos fratres, quia hono-
 rifice ad eos hæc & leniter differit. Recte aut̄ dixit, in dño.
 Nā in huius seculi rebus nullū est gaudiū: sed pressuræ ac *Iohan. 16*
 mala quæ, p̄ dño toleramus, plurimū lætitiæ afferūt. Vel
 eo vobis est gaudendū, quia dñs factu facilia cunctis iniū *1. Ioh. 2. 9*
 xit. eadem vobis scribere, mihi quidem nō pigrū,
 vobis autem necessarium. Post quā laudes plurimas
 in eos congescit, mox & commonefacit ne à principio gra-
 uis & molestus appareat. **Videte canes.** Erāt ex Iudæ-
 is nonnulli, q̄ se Christianos mēientes, sub ea simulatio-
 ne euangeliū p̄dicabant, & Iudaica interferebant nonnul-
 la. Et qm̄ facile internosci non poterāt, p̄pterea videte in-
 quit, hoc est, cauete ne lateant istiusmodi. canes em̄, genti-
 les dicebant, nunc Iudæi, vt petulātes & mordaces, & ve-
 ritatis lucē impudentius oblatrātes. **videte malos opa-
 rios,** Hoc loco abstinet filios nuncupare. Canum em̄ ple-
 riq; dñorum inhiant mensæ, aliq̄ domos custodiūt: hi vero
 & si operant, in prauis tñ & turpibus operam suam impē-
 dunt, auelluntq; & dissipāt, quæ diurius sunt bñ plantata.
videte concisionem. Hoc est, qui circuncisi sunt. Olim
 nāq; magni apud Iudæos circuncisio ista fiebat, & in ho-
 nore erat non mediocri: qñ quidem ob hanc vel sabbatū *Iohan. 7*
 soluebat. Nunc vero cum frustra sit & inanis iam reddita,
 nil aliud præfert q̄ concisionem hanc ipsam. Non em̄ le-
 gitima est circuncisio, sed caro præcidit tñ. Vel quia eccle-
 siā canes illi tenrabāt vt circūciderēt. **Nos em̄ sumus
 circūcisio, qui spū seruimus deo.** Si conquirēda (in-
 quit) est circūcisio, in nobis hæc certe comperietis, qui spū
 (hoc est, qui mēte tota & aīo) deo fuimus. Nā q̄ animā cir *Rom. 2*

cunciderit, hoc est, vitia ex animo demet, hic pfecto nobi
 le admodum circūcidendi nactus est genus: & eo magis,
 q̄ animus est corpore potior. Neq; em̄ dixit, in nobis ē cir-
 cuncifio, sed nos circuncifio sumus. Circuncifio em̄ orna-
 ta virtutib⁹, vere hoīem præfert. ⁊ gloriatur in **Chri-
 sto Iesu, ⁊ non in carne fidutiam habemus.** Quid,
 inqt, vtrum horū est satius, in Christo nos gloriari, q̄ corda
 nra hæc circuncidit, & ad filiorū dei ingenuitatē p̄ lauacrū
 ip̄m deducit, an in carne iactari, hoc est, q̄a circuncifio sunt
 sup̄bire: **quanq̄ ⁊ ego habeam cōfidentiam in car-
 ne.** Si essem (inqt) ex gentibus oriūdu, iure forsitan quis-
 piā diceret circuncifionem hāc me improbare, vt q̄ Iudai-
 ca caream. Nunc vero hanc ipse sum nactus, quā vel glo-
 riā dicitis, vel in carne fidutiā: q̄ sit, vt nequaq̄ ipse sim ve-
 stra hac apparēti nobilitate priuatus. Alioq; ipsius grā ve-
 ritatē, circuncifionē hmōi & condemno & improbo. **Si
 quis alius videtur cōfidere in carne, ego magis.**
 Aduerte aut̄ Pauli prudentiā. Vt minus sint quæ dicit mo-
 lesta, neminē noīe patefacit: sed cū inqt: Si qs videtur ali-
 us, oñdit alios se vt hæc diceret, cōpulisse. Vel q̄a nequaq̄
 ceteri tātam essent, quātam ipse, in carne fidutiam affecu-
 ti, vel q̄a circūcifionis cōfidētia nihil in se veri haberet, sed
 appareret dūtaxat. **circuncifus octaua die.** Qd̄ ma-
 xime animo inerat, circūcifionem, p̄posuit. Die vero octa-
 uacū inqt, arguit nequaq̄ se, p̄selytum fuisse. **ex genere
 Israel.** Hoc est, neq; ex p̄selytis, p̄genitoribus, sed Israe-
 litis, ē q̄bus originē duco. **tribu Benjamin.** Hoc est, ea
 ex tribu quæ ceteris esset testatior: q̄ppe cuius ex sorte sa-
 cerdotes cōstituuntur. **Hebræus ex Hebræis.** Supe-
 rius dixerat, ex probatoribus Iudæis sum ego. Pōt namq;
 cōcedi ex Israelitico gñe quenpiā esse, nec tñ ex Hebræis
 Hebræum. Hebræi nāq; esse desierunt pleriq; q̄ cum præ-
 frequēntiori cum gētilibus habita assuetudine redditi sunt
 Hebraicæ fere linguę ignari, ita vt nec satis scripturas ip̄as
 callerēt, ipse inqt: **Hebræus sum, hoc est, & formam seruo**

& ingenuitatem. vnde sic infert, secundum legē phariseus. Cum inuitus hæc cūcta narraret, vt circūcisus vi delictet sit, & genere Israelita, & istiusmodi reliq̄, nūc vltro quæ oprime gesserit explicat, dicens: Scdm legem phariseus, hoc est in legis disciplina. Erat em̄ apud Iudeos phariseorum secta om̄ium p̄batissima. secundum æmulationem persequens ecclesiam dei. Cum essent & pharisei nō admodum legis æmulatores, q̄ppe q̄ ad ostē tatiōem pleraq̄ factitabant, tātōpere inquit legis zelo vrgebar, & adeo vehementi, vt Christi ecclesiam insectarer. secundum iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querela. Erant em̄ pleriq̄ q̄ eiusmodi zelo, non p̄ lege tutanda, & maiorū traditionibus obseruadis, sed principatus vel gloriæ gr̄a ducerentur, idcirco Paulus inq̄, quæcum culpa vacem, nec sim secundum legis iustitiam incusandus, q̄ fieri potest, vt humanæ potius rei cuiuspiã gr̄a, non dei zelo ecclesiam sim persecutus? Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Veruntamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi domini mei. Hoc loco profiliunt, q̄ legē criminantur hæretici, dicuntq̄: Ecce & Paulus legē dānosam ducit: quippe quā detrimentum appellat & purgamēta: quo ergo pacto credetur à deo fuisse hæc p̄mulgata? Primum equidem dixerim agēdas deo gr̄as fore, q̄ sp̄s sit disp̄satione effectum, vt hi legis verba nō secus acciperent, ac ad eorū facerēt vtilitatē, & ad p̄p̄riam sentētiā cederēt. Quod si ita nō esset, obliterassent iam illa, vt talia pleraq̄ deleuerūt. Proinde aduerte, neq̄q̄ simpliciter intulisse detrimentosam esse hanc legem, sed arbitratus sum detrimentum hanc esse, p̄inde ac si dicat: Nihil hæc habet in se detrimenti, quippe quæ ad Christum sit præuia, si recte sit cognita. Verū & si antehac ip̄e legis huiusce nō æquiores fuissem & verā cognitionē adeptus, mox vt veritatē p̄cep̄i, ad Chr̄m cōcessi. Visa deinde mihi lex est, q̄ diu hæc pra-

ua interpretatione sectabar, iacturę fuisse & dāno: quā Christi
 stū interea non adierim. Est nā q̄ suapte natura lex ipsa lu
 crū, si recte hęc fueris interpretatus. Aduerte aut̄, quē admo
 dū neq̄q̄ dixerit, quā ipse lucrū existimo, sed quæ erat in lu
 crū. Em̄uero plurimū nobis lex ipsa cōducit, vt pote q̄ fe
 ritate hoīes liberet, & ad pietatē instituat, & p̄inde ac sca
 lā nobis est loco, quæ ad vitā traducat. Vt itaq; q̄ per sca
 lā inscēdit, nō hęc aspernat, qn̄ poti⁹ gr̄as agit q̄ eā ad scā
 dendū sit nactus. Nā si hęc defuisset, neq̄quā illi q̄ primum
 intēderat, paruisset ascēsus: ita & lex cū esset lucrosa, nunc
 ip̄i dānosam existimamus. nō q̄ dānum aliqd̄ inferat, sed
 quā hanc pp̄ria gratia superet magnitudine. Vt em̄ qui ar
 gērum inuenerit, si aurū deinceps occurrat, nec retinere
 vtrūq; liceat, pro detrimento mox duxerit argentū serua
 re, quin statim aurum capiet: sic etiam p̄ detrimento lex
 ipsa habet, si vos à Christo subtraxerit: q̄ si ad Christū de
 ducet, nihil offutura est, qn̄ magis iuuabit. Nec olim (in
 quit) dispēdium legem existimaui, sed etiā in præsentī idē
 sentio. Cur illud? Quia gr̄a ipsa longe plurimū legem ex
 cedit. Vides quemadmodū legem cū gratia cōparauerit.
 Fit aut̄ cōparatio in similibus genere, & qd̄ præstiterit, nō
 sui absimili præstet. Quo fit vt lex scientia sit, sed inferior
 longe Christi cognitione. Quinetiam & lucerna lucem p̄
 bebit, haud tñ eiusmodi solis est splendor, & p̄ luce tñ ha
 bet. propter quem omnia detrimento feci, ⁊ ar
 bitroz vt ster cora, vt Christum lucrifaciam. Pro
 pter Christum (inquit) detrimento sum ipse perpeffus,
 hoc est, iacturæ fore mihi reliqua omnia existimaui. Vel
 quia vniuersa ob Christum amiserim. Vides quemadmo
 dum nihil natura lex ipsa asferat, nisi Christi ob gratiam,
 detrimenti. Nondum tñ perspicuum fecit, cuius rei gratia
 oīm iacturam hic fecerit, ni forte bonorū fortunæ & secu
 culi huius dixerimus. Quod si de lege hęc illum dixisse in
 telligimus, neq; hoc pacto iniuria legi inferi. Atqui paleæ
 frumenti sunt purgamenta, quæ & frumentum tutant, &

illi afferunt firmitatem. His demptis, nec triticum ipsum constabit. Quo em̄ mō sine stipula vel calamo illud confister: alioq̄ emergente frumento & lecto, resident inutilis paleæ, sic gr̄am lex ipsa & obfirmat & facit testatorē. Veruntū cum gratia apparebit, nequaquā amplius erit legis huiusce scriptis manendum. ⁊ inueniar in illo non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex deo est iustitia. Ne habeā (inquit) meā iustitiā, quæ ex legis opibus cōparet, p̄inde ac ex his fuerim iustitiā hāc ip̄am adeptus. Neq̄ em̄ ex operibus iustitia vlla proficiscit, q̄a neq̄ ex his constari hāc pōt, sed per Chr̄i fidē iustitiā adipiscar, quæ ex deo ē, hoc est, diuinū munus, per gr̄am iustos credentes efficiēs. Si em̄ (inquit) corde credideris, & ore q̄d creditū per te est, p̄fiteberis, saluus fies. Dona aut̄ illa diuina longo intervallo ceterorū vtilitatem officiorū excedunt, quæ hoīm studio comparant, vt triticū detrimēta illa & paleas superat. **in fide ad cognoscendum illum ⁊ virtutem resurrectionis eius.** Ergo per fidē erit & dei cognitio. Qui em̄ pōt mens vlla humana vel cogitatiōe resurrectionē illā cōplecti? Profecto nulla. Quin poti⁹ fides vel sola hāc contemplantur. Si resurrectio igit̄ fide percipit, quonā pacto quod maius est, natiuitas ip̄a poterit cogitatione cōprehendi? Verum si quæras quomodo hāc præstantior sit, sic r̄n̄ debo: Quia multa extiterant resurrectionis argumenta & signa. Nam vel ante Christi resurrectionē fuere pleriq̄ à mortuis excitati, ex virgine vero præ Christum alius nemo p̄genitus est. Est ergo ex fide dei iustitia, hoc est, illi innitit, & pro fundamēto hanc habet. Virtutem autem dixit resurrectionis, q̄a ingens resurrectionis vis est. Quinetiā hęc resurrectio magnas nobis vires suppeditat, vt id iter & nos p̄sequimur. ⁊ societate passiōis illius. Persecutiones (inquit) tolerādo & pressuras malorū quæ perpeffus est Christus, participes & ipsi efficiamur. Si igit̄ prorsus diffideremus, haudquaquam nos esse cum Chri-

Roma. 10

3. Re. 17
4. Re. 4
C. 13

sto caelesti imperio posituros, nunquā pfecto tot ac tanta subiremus tormēta. Intelligas autē velim illum praecipue p̄ indubitato habere Christū resurrexisse, q̄ eius gr̄a p̄nas tolerat & cruciatus. **configuratus morti eius.** Hoc est, comparatus. Nam quēadmodum Christus pro vobis mortalibus p̄essus est mortē, sic ipse pro Christo vincula & carcerē tulerim. Nam p̄secutiones & mala que patior, mortis huiusce prā se ferūt figuram. vnde vel eius modi passionibus Christiani nos reddimur. Vides quanta sit in pressurā tolerantia dignitas. si quo modo occurrā ad resurrectionem, quā est ex mortuis. Quid igitur ō Paule? si nihil p̄narū tulisses, nonne tibi resurgendum fuisset? Velim equidem resurrectionē hoc loco eam intelligās, quā & cum gloria sit futura, & in aerē subleuet. Sunt namq; oēs resurrecturi, haud tñ in nube oēs subleuabuntur, sed in terris iudicis aduētum opperietur. Sancti vero tollētur in aera, obuiam dño processuri. Intelleges autē ex reā consequentia quod gestum est. Mortuus (inquit) est Christus, & ipse morior. Resurrexit ille summa cum gloria, studeo & ipse & maxime nitor, vt resurrectionē hanc consequar gloriosam. Attē de viri huius modestiam, q̄ cum tam optime multa gessisset, fuissetq; supra celos sublatus, q̄ si resurrectionē hac indignum se iudicat, si q̄ modo inquit occurrā. Nondum em̄ ait, confido. Tanta huic humilitas inerat. q̄d & alibi dixit: Qui credit se stare, videat ne cadat. &. Ne forte alijs praedicās, ipse reprobus efficiar. **Non quod iam acceperim, aut iā perfectus sim.** Dixerā si q̄ mō occurrā, idip̄m itaq; affirmans, sic inquit: Eo nāq; subdubius sum, vtrum sim occururus, quia nondū acceperim brauiū, nec finem adhuc sim opratum adeprus. **Sequor autem si & comprehendā, in quo & comprehensus sum a Christo Jesu.** Adhuc (inquit) in agone sum & decerto, adhuc inquam insector, si liceat forsitā mihi & brauiū & finē cōprehendere. Moxq; arguens ex debito se id agere, infert hmōi: Qm̄ & a Chrō

1. Thes. 4

2. Cor. 12

1. Cor. 10

1. Cor. 9

cōprehensus sum, hoc est, ipsum me, qui olim ex numero perditōꝝ existerē, & eorū quibus fuisset salutis spes om̄is sublata, insectatus est Ch̄s, cōprehēditq; se fugiētem, & retraxit. Obstringor itaq; & ipse tādiu hūc perseq; quoad cōphensum detineā. Significantius autē seq̄r dixit. Nam qui alium insectatur, vel chariora quaq; præteriēs, nil aliud studet q̄ cum apphendere, cuius gr̄a iter accelerat. De bemus igit om̄i niſu, & sine interpellatione vlla ad Christum contendere. **Fratres, ego me non arbitror cōprehendisse.** Post q̄ plurimum Philippēses collaudauir, nunc cōpressurus quā de se præsumpserant forte opinione, sic inquit: Ipse equidem, quem tanti facitis, & vester instructor sum, nequa q̄ existimo oēm mihi cōparasse virtutē. Quærat aliq; cur alibi inquit: **Cursum consummaui?** Id sane de eius fine ac morte p̄tendit. **Unū autem, quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens incipsum.** Vnū (inquit) nunc molior, & circa vnicum illud enitor, vt semp proficiam. Præteritarū vero virtutum nil reminiscor, nec memoria repeto benefacta, retrorsumq; & post tergū illa relinquo, ita vt nullā de cætero habeā recte factōꝝ recordationem. Sic em̄ persequor quæ añ me sunt, vt semp existimē hęc mihi ad perfectionē deesse. Et quousq; tandē cœptā peregero, à cursu nunq̄ desistā. Extendens autē, hoc est, priusquā ipse comprehendā, manib⁹ tenere quod cupio, studeo. Solent namq; & qui cursu contendunt, eos qui multa pernitate mox prouehunt, à medio curriculo sic interciperi, vt proni & manibus protentis retrahant quos cursu nequeūt præterire. Quod vtiq; ex summa quadā fit p̄grediendi cupiditate. **ad destinatū persequor ad brauiū supnæ vocationis dei in Christo Jesu.** Haudqua q̄ (inquit) temere curro, sed ad metā cursum intendo. **Ves; quam metā vel brauium dicit; vocationis certe supnæ palmā, incorruptibilis. s. & cælestis.** Est namq; in terris tertamen propositū, cuius in præmiū cælestis corona ser-

gelis comitantibus expectamus. Debet itaq; vobis & cœ-
 lum esse formidini, & Christi persona. qui reformabit
 corpus humilitatis nostræ. Multa nunc patitur cor-
 pus. constringit namq; & vapular, & infinitis est malis ob-
 noxiū, & ideo humilitatis corpus hoc dicit. Nam & corru-
 ptioni subiectū est & doloribus. Hoc tñ transfigurabitur
 hoc est, id ipsum permanens, in corruptionē obducat. cō-
 figuratum corpori claritatis suæ. Cum igitur cor-
 pus humanū p̄ simile sit Christi corpori redditū (nā & x̄q̄
 pati mala, & tolerat cruciatus) futurū est certe, vt illi & glo-
 ria fiat & claritate conforme. Nū inquit, illius corporis fo-
 re corpus hoc nostrum assimilē, quē angeli venerent, ad-
 orētq; ad patris dexterā assidentē, cuius & corpus gloria
 & claritate effulgeat, & adeo fore terreū hoc corpusculum
 glorificandū, vt diuinum illud splendore & maiestate ex-
 æquet. Ergo si orbis terrarū vniuersus vna defleret eos, q̄
 tāta ex gloria dilabunt & excidunt, haud dubie merito de-
 ploraret. secundum operationē qua possit etiā sub-
 iicere sibi oīa. Quā rem sane magnā hic protulit, & mul-
 tis pene incredibile, sic inquit: nihil diffidas, habet nāq; de-
 us virtutē, qua oīa operat, & angelos sibi subiecit & dæ-
 mones. Cū itaq; maiora hæc fecerit, longe magis & id q̄d
 minoris est, faciet. Multi deum hic dicunt & patrem sibi. i.
 Christo oīa subdidisse, quod tñ consequens minus videt,
 cum nullā superius de patre fecerit mentionem. Rectius
 itaq; erit vt de Christo dictum intelligamus, vt qui pro di-
 uinitatis potentia sibi subiecit, hoc est, corpori suo vniuer-
 sa. Neq; enim verēdum est, vt Christum ex vno multipli-
 cem faciamus, quem etsi in naturæ diuersitate, vnū tamē
 nouimus & tenemus.

Cap. III.

Itaq; fratres mei charissimi & desideratissimi,
 gaudiū & corona mea, sic state in dño charissi-
 mi. Itaq; & si hos debacchari p̄spicitis, luxurijs & gloriæ
 esse addictos, vobis tñ præstandum est, vt steteris spe, certio-
 res, habituros nos tandem hanc corporum gloriā, neq;

idcirco vllā in partem declinādum. Vide q̄ varijs laudib⁹
 hos prosequat: nam & fratres appellat, & charissimos di-
 cit, desideratissimosq; hoc est, aliqñ per me conquistos,
 inuentos demū & viſos. Nec gaudio solum esse hos sibi,
 sed coronæ affirmat, q̄ nihil est gloriosius decertanti. Nō
 em̄ (in q̄r) possum non iucunditate expleri, cū fidem con-
 tēplor, & palmaꝝ prospicio, quā v̄ri gratia sum consecu-
 tus. Hos itaq; priusquā cōmonefaceret, laudauit, & cōmo-
 nefactis laudes ingessit & alias. Tāti hos Paulus faciebat.
**Enodiā rogo ⁊ Syntyche deprecor idipsū sa-
 pere in domino, etiā rogo ⁊ te germane cōpar,
 adiua illas.** Apparent hæ mihi sceminæ tanq̄ prima-
 tes in Philippenſiū ecclesia exiuisse. Cōmendat autē has
 miræ virtutis viro, q̄ hæc alteri vel vir erat, vel frater. For-
 sitan etiā carceris erat hic custos, quasi id inquit: Nūc ve-
 re germanus est frater, nunc v̄ri te proprium & coniu-
 ctissimum geres, si in opere dñi & iugū parit traxeris, mu-
 lieribus hūc opē ferens. Nonnulli vero errore ducti, vxorē
 rem dicunt Paulum adhortari, quod tñ lōge est secus: q̄
 pe quem neq; vxorē legimus habuisse. & germana con-
 iunx dicere debuisset, si vxor illa fuisset. quæ mecū la-
 borauerunt in euangelio, cū Clemēte ⁊ cæteris
 auditoribus meis. Non em̄ (inquit) minores euange-
 lij partes iurādas hæ desumpserunt, tāetsi essent multi qui se
 iuuarent, eoq; infert, & mecū laborant. Neq; em̄ parum hi
 opis ecclesiæ tunc t̄pis tulerant, honores inter se deferen-
 do, & subleuādo labores. Nunc vero heu q̄ nos longe ali-
 ter gerimus, qui ad inuicē quod honoris est, quod famæ,
 subrahimus, eoq; & à pristina illa & optima sumus eccle-
 sia alieni. quoz noīa sunt in libro vitæ. Vides q̄ntum
 mulieribus hūc inesse virtutis testificet, vt vel celo inscri-
 bi dignatæ sint. idipsū & Christus in euāgelio dixit. No-
 mina vestra in cælis sunt scripta, hoc est, scientia dei & iudi-
 cio sunt cælo addicta. Contra vero, qui minus credide-
 rint, in libro mortis inscripti sunt. **Saudete in domino**

Actu. 16.

Lucæ. 10

Matt. 5. semper. Cur ergo dñs inquit, Beati qui lugent? Quia id-
 ipsum istiusmodi gaudium præfert, quod luctus. Nec gau-
 dete simpliciter dixit, sed in dño. Qui em̄ in domino ma-
 ner, vel sitorqueatur & laceretur, iucunditate semp̄ affici-
 tur. Reuertebantur em̄ (inquit) gaudētes à concilio, quia
Actu. 5. digni sunt habiti pro Christo contumeliā pati. iterū di-
 co gaudete. Quia rerum ipsarū natura, id est, pressuraz
 & tentationum grauior est, iteratione hac vt om̄ino gau-
 deant exhortatur. **M**oderestia vestra nota sit omni-
 bus hominibus. Tanq̄ id inquit, Nō solum erga hos
 quos crucis dixeram inimicos, acerbiores vos nequaquā
 præstabitis, sed benigne his velim vt cæteris & modeste
 vtamini, vel si infensos vos habeant & auersentur. **D**o-
 minus prope est, nihil solliciti sitis. Quin potius cō-
 miserari vos illos oportet, q̄ p̄ delicias viuunt & luxū: nec
 curæ habere illas pressuras, sed æquo & patienti animo
 ferre. Est nanq; in proximo dñs, hoc ē, iā iudicium immi-
 net, quo quisq; sit mercedē pro meritam accepturus: & il-
 li sunt rationem mox reddituri, & pœnas luent: vos vero
 in orio eritis & quiete perpetua. sed in omni oratione
 & obsecratione, cū gratiaz actione petitiones ve-
 stræ innotescant apud deū. Accedit præterea qd̄ ad
 consolationem plurimum valeant, fusæ ad deū precatio-
 nes & gratiaz astæ. Nam quo iure in futurū quispiā benefi-
 cia postulabit, qui pro olim acceptis nihil præ se gratitu-
 dinis tulerit? Sūt itaq; pro vniuersis quę nobis obtigerint,
 siue prospera siue aduersa sint illa, grates deo agendę. Nā
 orationes hm̄oi, quæ ex grato aīo prodeunt, notiora faci-
 unt deo q̄ petimus. Sunt nanq; incognita, q̄ aliter postula-
 mus. **E**t pat̄ dei quæ eruperat oēm sensum, custo-
 diat corda vestra & intelligētias vestras in **C**hri-
 sto **J**esu. Pax, id est, recōciliatio ipsa, quā cum humano
 genere fecit, oēm profecto excedit mentem, non solū hu-
 manam, sed angelicā in super, perinde ac si dicat: Ira nos à
 malis exemit deus, vt neq; comprehendi sensu id aliq̄ pos-

sit, neq; cogitatu cōplecti. Quis em̄ vnq̄ futurū sperasset,
 vt nobis obuenerent tot bona, vt essemus cū deo, nostris
 flagitijs exasperato, in gratiam redituri, foreq; vt nos ille
 ira seruaret, vt quæ praua sunt, ne cognitione quidem at-
 tingeremus. Vel pacem dicit, quā dominus dixerat se no- Iohann. 14
 bis relinquere. Ea enim istiusmodi pax, mentem omnem
 excedit & cogitatum, quanto magis dei substantia com-
 prehendi non poterit. In Christo autem Iesu custodiat in-
 quit, hoc est, in Christo seruabit, & ira tutabitur, vt neque
 ant ab eo excidere, qui à pace hac seruabuntur. **Decæ-
 tero fratres, quæcunq; sunt vera.** Hoc est, quæ sunt
 virtute imbuta. Mendax em̄ deprehenditur cum sua vo-
 luptate nequitia. **quæcunq; pudica.** Hæc quidē con-
 tra hos faciunt, qui terrena hæc sapiunt. **quæcunq; ius-
 ta.** Contra eos quorū deus est venter. **quæcūque ama-
 bilia.** Hoc est, q̄ deo sunt & hominibus grata. Id autē eos
 commune facit, vt neminē plane offendant. **quæcunq;
 bonæ famæ, si qua virtus, & si qua laus.** Vides quē
 admodum hos velit vt vel corā hoibus bona prospiciāt,
 neq; illud simplicit̄, sed cū virtute. **hæc cogitate.** Cū per
 cogitationem praua facinora committantur, hæc (inqr)
 quæ dicta sunt, mente vos agitate. **quæ & didicistis, &
 accepistis, & audistis.** Quia longū fuisset repetere oia,
 breuiter nunc & summatim, sic inquiens: vniuersa conclu-
 dit. **Quæcunq; vel didicistis, vel audistis, vel ex me prædi-
 cātē accepistis, in me haud dubie re ipsa conspexistis & fa-
 ctis.** Id em̄ dictum à multis est vsurpatū, Optima quidē est
 institutio & doctrina, vt seipsum quispiā in exemplū, p-
 ponat spectandum. **Hæc facite.** Non solū (inquit) vt di-
 ctum est, cogitatione & dictis nitamini, sed ope & actio-
 nibus. **& deus pacis erit vobiscū.** Hoc est, in tranquil-
 lo futuri estis, nam si per virtutem videlicet pacifice cū deo
 & hominibus nos ipsi gesserimus. (Eram enim inquit cū
 his qui me oderunt, pacificus) aderit hic vobis profecto.
 Nā si se fugientes insequit, quo pacto non erit petentibus

se affuturus? Gauius sum aut̄ in domino uehement̄
 ter, qm̄ aliquādo refloruistis pro me sentire. Ne-
 qua q̄ sum (inquit) gaudio ipse tali affectus, q̄li vel mundus,
 vel p̄sens hęc vita solet asferre, sed ea q̄ in dño constat iu-
 cunditate. Neq; q̄ ipse conqueuissē, sed quia vos profe-
 cisse intelligebā, magnopere sum lætatus. Vehement̄ ve-
 ro eo subiecit, quia in eorū id omne fiebat vtilitatē. Tacite
 aut̄ & hos arguit p̄teriti t̄pis negligentia, perinde ac si ad
 continuā largitionem cōmonefaciat. Id tñ adumbrās reti-
 cet, nec apertius explicat. Tandē vero aliquñ cum dicit, tē-
 poris diuturnitatē prætendit, quasi longo post tempore
 respuissent. Refloruistis autem, ex arborum metaphora
 traxit, quæ etsi plerunq; exaruisse sint visæ, pullulāt tamē
 & reflorescunt. tanq̄ id inquit: Vos quidem florentes cū
 essetis, uestra egētib; largiendo, & quæ recta sunt ope-
 rando, aridiores estis rādem effecti, quia eleemosynas im-
 partiri desieratis. Refloruistis tamen nunc demum, quia
 pristinam & optimam illam donandi repetistis consuetu-
 dinem. Fit itaq; vt in eorum vituperationem id cedat, ita
 & laudem. Neq; enim parui debet existimari, refloruisse rā-
 dem, qui semel aruerit. Sed ne quis forsitan hos arbitretur
 vel cæteris item in rebus imprudentius se gessisse, adiecit,
 Pro me sentire. hoc est, in mei cura suscipienda, & necessi-
 tatibus meis satisfaciendo. Quærendum vero, cur qui ita
 inquit: Beatius est dare quā accipere. & ad Corinthios, Bo-
 num est mihi potius mori, q̄ vt gloriam meam quis euacuet,
 nunc oblat̄ accepisse deprehenditur? Non temere
 id factitabat Apostolus. Nam a Corinthijs quicq̄ accipe-
 re abstinēbar, ne inensos haberet falsos apostolos. qui et
 si clam ab his multa exigērent, gratis se Christi euangeliū
 apud hos prædicare dissimulabant, vt in quo (inquit) glo-
 riam habent, deprehendantur vt ego. Neq; enim frustra
 dixit, euacuabit gloria mea, sed in regione Achaia. quan-
 do quidem (inquit) & alias ecclesias expoljauī. Ex quadā
 itaq; dispensatione tunc temporis ne quid acciperet, ca-

Actu. 20.

1. Cor. 9.

2. Cor. 11.

uebat Appus, vt cæteris scilicet esset exēplo, & præcipue falsis ap̄lis. Hic vero amabiles naçt^o & desideratissimos largitores, q̄s p̄culdubio offendisset, si cor̄ dona repudiasset, alioqui istiusmodi donor̄ susceptio largientibus cōferebat. q̄ppe q̄ ex largitionib^o hisce plus ipsi vtilitatē assequabant, q̄ q̄ illas acciperent. Dicere aut̄, beatius esse alijs contulisse q̄ accepisse, non munerationem interdicit pro præstita opera, sed comparatione q̄dam qd̄ è duobus sit potius, patefacit. Nec p̄terea qā cæteris metallis aur̄ præstantius sit, eo p̄hibemur argēto potiri. Cæter̄ de exercitatione ibidē & præstanda opera differit, & ita vt sic fieri necesse sit. Nā si vel vinculis præpedito, vel ægritudine affecto, operādi intercipiat occasio, qd̄ illi agendum: Num ab his quæ offerunt tunc abstinēdum, vt fame sit pereundum: Minime sicut ⁊ sentiebatis. Hoc est, vt cordi qui dē me habebatis, ita suscepistis & curam, & menti erat necessitatibus meis, p̄spicere. Id nanq̄ vobis est non insuetū, vt mei curā gerat̄. **Occupati autem eratis.** Neq̄ em̄ vestræ id negligentia, sed necessitati est adscribendū, q̄ in remissio aliq̄ vestri in me & in cæteris beneficij facta sit. **Non quasi propter penuriam dico.** Nō em̄ eo vos culpo, quia in rebus sim penuria constitutus, & vtique mea sunt cogitē. **Ego enim didici in quibus sum sufficiens eē.** Ex longa (inquit) exercitatione & consuetudine didici paucis vtī, & minimis rebus esse cōtentus. Vides quæadmodum factu difficile sit, vt ea quæ satis esse videntur, afferat cuiq̄ iucunditatē, nisi qui sciat & inopiā pati, & in hmōi patientia sit diu exercitus. Scio ⁊ humiliari et abundare. Hoc est, & paucis vtī noui, & in ediam tolerare, & rursus affluere. Dicit aliquis, Quæ nā ista est virtus, vt abundare quis sciat, & famē perpeti? Ingens nimis. Nā lōge plures rebus luxuries agit præcipites, q̄ ipsa egestas, & ad multiples animū intēdit cupiditates, & multo absurdiores. Verū q̄ pacto hanc copiā callebat Appus: quia qd̄ ille susceperat, impartitēdo alijs cōsumebat. Neq̄ in nimia

Psal. 77

reꝝ abundātia gestiebat læticia, sed æque se vt in satieta-
 te, ita & in egestate habebat. Neq; ex hac soluebat in luxū,
 aut ex illa opprimebat. **Ubiq; & in omnibus institu-**
tus sum. Vbiq; hoc est, quis loco & tpe: & in oibus, hoc
 est, in qbusuis rebus, quæ accidere solent, experiētiā ce-
 pi. & saturari, & esurire, & penuriam pati. Israelit; ne
 q; famē tolerare didicerāt, q̄ppe q̄ eiusmodi in deū iacta-
 uerint, Non pōt deus men lam nobis parare, neq; cibo ex-
 plere. Comederūt nāq; & ingurgitati sunt, & calcitrabāt.
 Paulus vero, & cæteri q̄ Chr̄m viuendo imitabant, haud
 ita se gerebāt. Oñdit itaq; ex his, neq; mærore se fuisse af-
 fectum, cum nihil sibi Philippēses cōferrent, neq; illis nūc
 conferentibus, vt fert mortalium animus, gaudere, sed ex
 eorū p̄fectu lætari magnopere. **Omnia possum in eo**
quime confortat Christo. Post q̄ animaduertit ma-
 gna quædā de se prædicasse, haudqua q̄ (inqt) mea hæc vir-
 tute effeci, sed Christi, qui tm̄ mihi robur suppeditat. **Ve-**
runtamen benefecistis communicantes tribula-
tionimeæ. Dixerat se satis habere: verū ne Philippēses ab
 se offendant, p̄inde ac si aīo nō libenti ab his oblata exci-
 peret, vel vt minus necessaria duceret quæ illi cōtulerant
 (solēt em̄ offendi q̄ bñficia cōferunt, cū aliqd asserētibus
 se nō egere contulerint) dicta hæc, sic inqens, moderat ca-
 stigatq;: Veruntm̄ bñ fecistis, hoc est, vel si nil ipse indigeā,
 fuere tm̄ p̄ vos quæ mihi dono transmissa sunt, grata. Ad-
 uerte prudent̄ rem ipsam vt extollat, cū inq̄t, Tribulatio-
 ni meæ cōicantes. Nā & pares sibi hos facit. tan q̄ inq̄t
 Ipse eq̄dem patior, verū cū mei sit p̄ vos cura suscepta, ne-
 q̄q̄ vos impares mihi in meo certamine deputaturus est
 deus. Ex superioribus aut̄ dictis, illorū in se pellexit beneuo-
 lentiam: Ex ijs vero præsentibus, eorundem incēdit in lar-
 giedo & voluntatē, & roborat promptitudinē. **Scitis**
sūt & vos Philippenses, quod in principio euan-
gelij, quando profectus sum a Macedonia, nul-
la mihi ecclesia communicauit in ratione dati et

accepti nisi vos soli. Quia visus est hos superius aliquā-
 tulū in cessisse, cū diceret. Iā aliquā tandē re floruit, nunc se
 prudēt excusat. Qd aut visus sum (ingens) vos offēdisse,
 nō vt à vobis qd piā accipe vellē id egi, sed qd admodum
 sum vobis cōsūsus, & occasionē vos ipsi obtulerat, vt qui
 omnium primi cōpistis necessaria mihi suppeditare.
 Vnde & ipse accepta fiducia obiurgasse vos videor, qui à
 v̄ra & pristina cōsuetudine descueratis. Ingens sane hæc
 laus. Et qd in euāgelij ipsius primordijs, & cū nō mō apud
 vos pmanenti necessaria mihi subministrat, sed etiam ex
 Macedonia abeūti, hoc est, vbi v̄ræ regiōis excessi cōsūnia.
 Non em̄ vlla ecclesia mihi dedit, inqt, sed nulla cōmunica-
 uit: ea rōne, vt p carnalibus spiritalia capiens cōmutaret.
 quia & Thessalonicā semel & bis in vsū mibi mi-
 sistis. In magnā hoc illis vel laudē cedit, qd in metropoli
 residēs Paulus & vrbe maiori, à minori & tāto studio ale-
 ret. In vsū aut, necessarias dicit impēsas, nō em̄ delicias
 deposcebat & luxū, nō quia quæro datū, sed requi-
 ro fructū abundantē in ratione vestra. Cū humile
 qddā & tenue dicere videat, vbi quē in vsū sunt dixit, ne
 hi ex istiusmodi dictis forsitan supbirent, sic inqt: Haudq̄
 q̄ hæc dixerim, qd vestra dona deposcā, sed vestri cōmo-
 di grā, vt fructū vos referatis, qd in vestra sit ratiōe, hoc est,
 qd vobis conducatur. Vides quemadmodū & hi tribuendo,
 emolumenta non mediocria vendicabant. **Habeo au-
 tem omnia & abundo.** Qm̄ dixerat, nihil quæro, ne hos
 rursus ad id officij faciat segniores (nam qui beneficia cō-
 ferunt, quanto magis sapientiæ student, tanto etiam acri-
 us ab his & grās exigunt, qd illa exceperint) habeo inqt, &
 abūdo, hoc est, ex his vestris in me recētibz bñficijs, non
 mō quæ p vos antea desita sunt suppleuistis, sed abūde ni-
 mis largiti iā estis. Porro cū habeo dicit, q̄si debitū esse id
 aliquod arguit, qd habere se asserit, ne illi glorię ducerent,
 quia se beneficio affecissent. Contra vero & hos consolatur,
 & lēitiā affert, cum adstruit lōge hos plura q̄ tenerē-

Gene. 8

tur dedisse. quippe qui ad abundantiam munera, non ad
 necessitatem sibi transmiserint. **Repletus sum accep-**
ptis ab Epaphrodito, quæ misistis in odore sua-
uitatis, hostiam acceptam, placentem deo. Vah,
 quæ celsitudinis istorū munus euexit? Non enim ipse (inquit) p
 vos transmissa suscepi, sed pro me deus. Quo circa & si his
 ipse minus indigeam, haudquaquam vobis sit curæ. His namque
 & deus nil prius indiguit, accepit tamen & seruat. Suauitatis
 odorem cum inquit, illud est in sacris literis imitatus, Odo-
 ratus est dominus odorem suauitatis. Vel eo dixit, ut elemofy
 nam arguat deo suauissimam esse. **Deus autem meus**
impleat omne desiderium vestrum secundum di-
uitias suas in gloria in Christo Jesu. Cum dixisset
 superius, & si occupati eratis, hoc est, & si vobis res familia-
 ris esset angustiior, opto tamen & precor, ut quæ satis sint ha-
 beat. Si enim hi philosophorū vitam duxissent, haudquaquam
 his corporea precaretur. Sed cum homines essent presentium huius
 uitæ addicti, tenerenturque & presentium rerum cupiditate,
 desiderat his non abundantiam & nimium luxum, sed
 necessariarum copiam rerum, **Impleat (inquiens) omnem ne-**
cessitatem vestram, hoc est, ut nulla re egeatis, quam vita
hæc exigit. Deinde ne videatur hos nimium ad rerum angu-
 stias cogere, secundum diuitias suas subiecit, hoc est, quæ que
 vobis & abunde potest necessaria impartiri, ut eius ad glo-
 riam uti his bonis alliciat. In Christo autem Jesu, sic po-
 test intelligi, videlicet hæc pater in Christo Jesu facturus
 est. id est, illius intercessu. Vel etiam eam ad gloriam, quæ Chri-
 sto defertur, adduci. **Deo autem et patri nostro glo-**
ria in secula seculorum, Amen. Quia Christi gloria
 dixit, arguit hoc loco eandem & patri communem esse.
Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. Haud
 quaquam exiguum est benevolentiae argumentum per li-
 teras impartisse salutem. **Salutant vos qui mecum**
sunt fratres, Aderant enim & Paulo ex urbe oriundi ple-
riq, nil tamen idonei, ut apparatus munus susciperent. Solus tamen

Timotheus ad rem t̄tam accommodus, quē vnanimem superius dixerat. Neq; hos quidē q̄ secum essent, *Supra. 2* fratres dicere dedignat̄. **Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de domo Cæsaris sunt.** Hos etiam in fide obfirmat, oñdens vel imperator, familiam, prædicationem h̄c attigisse: vt q; si hi qui in regia diuersantur, cæteris rebus contemptis, Christū dñm sectarent, quāro magis & hos, qui his essent longe inferiores, id facere obstringi & cogi significaret? Indicat præterea se apud hos Philippensium cōmemorasse virtutes. Nā alias nec salutē his impartirēt qui in regia essent, nisi Paulū audissent istorū bñfacta laudibus extulisse. **Gratia dñi nostri Iesu Christi cum spū vestro, Amen.** Pro sua consuetudine Paulus in cōprecatione concludit epistolā, cōmonefacitq; Philippēses quicquid in se inesset viriutis, Chri gratia affecutos se fuisse existimēt: neve ob id inani gloria efferant, futurūq; vt perpetuo Christi cum eis maneat gratia, si minus superbiāt. Velim itaq; omne virtutum genus in vobis succrescere. Et ea præcipue virtus, quā vestra impartiēdo exercetis, magis ac magis vt Christi munere augetur, sitq; largitio vestra hæc vobis, p̄fectui, & nobis egētib; vel potius Christi gratia mala tolerantibus, suæ bonitatis liceat diuitijs frui, cui gloria sit & potestas, nunc & in perpetuo & in seculorū secula, Amen.

Missa est ex vrbe Roma per Epaphroditum.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM ad Colossenses.

Colossenses non sunt Rhodii, ut quidam existimant, sed Asiani, sicut et Laodicenses. Præuenti fuerant a pseudapostolis. Nec ad hos accessit ipse Apostolus, sed et hos per epistolam corrigit. Audierant enim verbum dei ab Archippo qui et ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus iam ligatus, scribit eis ab Epheso per Tychicū diaconum et Onesimum acolytum

AD COLOSSENSES
IN EPISTOLAM AD COLOS-
senses, Theophylacti prologus.

Est omnes Pauli epistolæ sanctimonia pollent, illæ tamen præcipue, quas ex carcere et uinculis transmittet at. Nec secus quæ uictor aliquis inter stragem ac cædes statuens trophæa, literas conscribit. Non enim nescius erat, permagni id esse, et ad gloriam sibi ualere quam plurimum, qui in istiusmodi pressuris et malis mirum in modum gloriabatur. Nam et ad Philemenem scribens, genuisse se hunc in uinculis refert. Quod eo dixit, ne et ipsi dura et grauia reformidemus, sed ut in his tolerandis laudem conquiramus. Pleraque autem istiusmodi ab eo in carcere sunt conscriptæ epistolæ, cuiusmodi ad Ephesios sunt, et ad Philemonem, Timotheumque, ac Colossenses. Præterea hanc uinculis conscripsit. Ut enim a Romanos Hebræosque, non ante conspectos scribebat, sic ad hos scribit, quos nondum uidisset. Enimuero apud hos erat Archippus, cuius curæ ut mihi uideretur fuerat ecclesia quædam demandata. Illud autem ad Colossenses ut scriberet eum induxit. Ab his namque prauum aliquod dogma erat nuper susceptum. Putabant namque nequaquam per filium, sed per angelos ad deum et patrem usum patere, absurdum existimantes dei filium credere ultimis seculis aduenturum. quædoquidem in ueteri testamento angelorum cuncta ministerio gererentur. Seruabant præterea et Iudaica pleraque instituta, et gentium mores, dies cauendo & horas: quæ omnia cum corrigenda essent, apostolum ut hanc epistolam scriberet implere.

Caput .I.

PAVLVVS apostolus Jesu Christi per uoluntatem dei. In initio statim & tacite Colossensium sustulit dogma, cum Christi se dicit, non angelorum apostolus: idque dei arbitrio fieri, quod eius sit, non angelorum apostolus. Si itaque per dei uoluntatem, apostolus hoc munere fungor, perspicuum sane ueraciter prædicare. At qualia hæc sunt quæ prædicat Paulus? Nimirum istiusmodi dixerim, quia per filium sumus ad patrem deducti, gentiliūque & Iudaicis traditionibus liberati. Timotheus frater. Ergo & Timotheus ipse cum esset apostolus, merito erat istorum cognitioni insinuandus. his qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus

in Christo Jesu. Phrygiae ciuitas Colossae, quae nunc Co-
 nae dicunt, quod vique potest, quia Conas has dicimus inter-
 nosci, & Laodiceam habet propinquiore. Verum unde
 hanc estis sanctitatem adepti? Nonne ex baptismo in Chri-
 sti morte iam instituto? Unde fideles effecti? Nonne quia
 in Christum creditis, & per Christum tanta sunt vobis my-
 steria credita? Fideles itaque non solum sumus ex fide Chri-
 sti, sed quia a deo nobis sunt mysteria demum data, quae nec
 angeli ipsi cognoscunt. Unde & fratres nos redditi: num ex
 operibus & nostris officiis? Minime, sed in Christo. Cur
 ergo angelis, quae ad patrem dedicant ipsi, adscribitis? Gra-
 tias vobis et gratias deo patri nostro. Christi hoc loco
 nomen, & si illi sit non insuetum, nullum adiecit, ne si confestim
 aperte illos impugnet, respicere cogat eius sermonem. Di-
 cturi sunt namque qui spiritum paruifaciunt, unde patet esse ve-
 ster deus? nonne per spiritum patrem vobis esse hunc con-
 stat? Porro magna illa, & quae omnem excedunt sensum,
 quis est elargitus? nonne spiritus? Cur ergo hunc ipse immi-
 nuis? Gratias agimus deo et patri domini nostri Jesu
 Christi semper pro vobis orantes. Christus noster
 & dominus, non qui seruiunt angeli. Eius autem in nos bene-
 uolentiam non solum gratias deo agendo, & pro his assidue
 deprecando Apostolus patefacit, sed etiam quia nos an-
 tea nunquam vidisset, menti haberet & cordi audientes fi-
 dem vestram in Christo Jesu. Gratias (inquit) nos agi-
 mus, quia per Epaphram nobis renuntiata fides est vestra,
 non quae in angelis consistet, sed quae in Christo. Christi au-
 tem nominibus illos anticipat, quae profecto in nos beneficia
 sunt. Christus, quia pro nobis est unctus, & Iesus est dictus, quia Matth. 1
 & populum a peccatis saluauit. et dilectionem quam ha-
 betis in sanctos. Non eam dixerim, quae in hunc illum ve-
 estis affecti beneuolentia, sed qua in omnes & nos ipsos.
 Quo fit, ut aequo me & libenti animo sitis audituri. Sunt
 tamen haec captatis beneuolentiam verba. Videt autem mi-
 hi, quemadmodum alibi, dilectionem hoc loco, pro elemo-

syna & bonorum communicatiōe præsentiū posuisse,
 propter spem quæ reposita ē vobis in cælis. Coli-
 te (inquit) fratres non humanarū spe rerū, sed futurorū bo-
 norū expectatione. Vel eo gratias agimus, quia heredita-
 tem estis immortalitatē vos habituri. Neq; bona huius-
 modi seruant in terris vt corrumpantur, sed in cælis con-
 dunt. Ibi nanq; certa sunt & stabilia hæc bona futura. Ni-
 hil ergo de spe hac ambigendum, quæ in tuto seruat. Hæc
 autem ad eos intendit, qui tentationibus afflicti sūt, ne vi-
 lum in hac vita otium quærant, neve cum tentant succum-
 bant. Sunt em̄ virilit̄ obsistendo ingentem habituri mer-
 cedem. **quam audistis in verbo veritatis euange-
 lij.** Non em̄ prædicationis dixit, sed euāgelij, vt his dei cō-
 memoret bñficia. Euangelium nāq; de rebus optimis dis-
 ferit. Quod cum sermo sit veritatis, nil in eo inest menda-
 cij. Cur igit̄ vos quasi mendacij illud arguit̄? quia minus
 creditis vt estis ab eo instructi, per Christum videlicet da-
 ri ad salutem ingressum. Epaphras aut̄ erat, vt ex sequenti
 bus liquet, qui Colossensibus euangelium prædicabat.
quod peruenit ad vos, sicut et vniuerso mundo.
 Non secus ac animatam rem aliquam ad vos dixit euan-
 gelium peruenisse. Et qm̄ pleriq; tunc maxime confirmā-
 tur, cum alios habent qui secum sentiant, & vniuerso mū-
 do adiecit. Est nanq; euāgelium id quaq; diffusum, & p-
 ficit vbiq; & firmum est. ⁊ fructificat, ⁊ crescit. Fructi-
 ficat quidem operibus, crescit ex credētium cōtinua mul-
 titudine ad fidem admissa. Non em̄ fructum deferret, nisi
 robore accepto, & viribus quidie inualesceret. Et arbores
 cū altioribus radicib⁹ obsirman̄, fructus pducit huber-
 rimos. **sicuti in vobis.** Anticipat vt superius fecit, hos
 laudibus, perinde ac suis erroribus obduratos, tanq̄ id in-
 quiat, Si vt omnibus, ita & vobis prædicatum est euange-
 liū, cur alit̄ q̄ acceperint, int̄ vos sentiunt multi? **ex ea die
 qua audistis ⁊ cognouistis gratiam dei in verita-
 te, Fructificat (inquit) in vobis euangelium, & auget vel**

ex ea die, qua gratia vobis innotuit. Quō? Non per fallacias & commentitia verba, sed in veritate, hoc est, signis & operibus admirandis. sicut didicistis ab Epaphra. Sic (inquit) gratiā re ipsa nouistis, vt vos Epaphras edocuit. neq; em̄ aliter hic q̄ gestæ res sunt, prædicauit. **charisimo conseruo nostro.** Viri huius integerrimam fidē ex his patefacit, perinde ac si dicat: Neq; em̄ hūc ipse amore prosequeretur, nec conseruum equidem appellarem, nisi vera prædicando instrueret. **qui est fidelis.** Hoc est, veridicus. **minister pro vobis Christi Jesu,** Nostri vicem supplendo, quæ Christi sunt ille ministrat. Nam q; ad Paulum se hic contulisset, & eundē esset in vinculis cōsolatus, & significasset quæ apud Colossenses tunc gererentur, Christi haud dubie ministerium præfererat. Si itaque Christi minister est Epaphras, & recte omnia prædicauit, quo pacto ipsi asseritis per angelos ad patrē traduci mortales? **Qui & manifestauit nobis dilectionē vestrā in spū.** Hoc est, spiritalem qua estis erga me affecti beneuolentiam. Hic nanq; firmior est & stabilis amor, q; spiritu constat. Reliquum vero beneuolentiæ genus, siue natura sit illud, vt patris in liberos, siue ex amicitia & animorum coniunctione, quale esse inter amicos solet, instabile est & infirmū. **Ideo & nos ex qua die audiuius fidem vestrā & charitatem, non cessamus pro vobis orantes.** Quid illud? Id sane, quia ab ea vsq; die qua vestram cum fidem, tum charitatem agnouimus, & de futuris vt optima vobis spes esset, pro vobis oramus, nec ad vnum duosve dies vsq; hæc audiuius. Aperit præterea suam erga illos beneuolentiā, ac tacite arguit, vel se, p̄ his deprecante, nondum tñ hospites prorsus à prauis erroribus vendicasse. Attende autē vt multum sit & assiduus precibus innitendum, quando & Paulus orans, & si nihil p̄ficeret, haud tamen orando desistat. & postulātes vt impleamini agnitione voluntatis eius. Neq; imperfectos ex his, neq; perfectos omnino hos arguit. Non enim

vt accipiatis, inquit, sed vt implea mini, tanquã id in gars
 Dixerim equidem vos aliquid iam affecutos, sed nõ omne
 quod necessarium est. Illud nanq; q; sitis ad deũ deducti,
 nil ignoratis: q; vero filij id sit intercessu effectũ, vobis cũ
 desit, lateatq; precor suppleri. Id nãq; vult deus, idq; illi be
 neplacitũ fuit, vt filium pro vobis, non angelos traderet.
 Agnitionẽ aut, scientiã additionem intellige. in omni sa
 pientia ⁊ intellectu spiritali. Cũ à philosophis circun
 uenti grauiter hi fallerent, velim vos (inquit) in spũs sapiẽ
 tia, non hoim doctrina, verum dogma perdiscere, quorũ
 nũc erroribus irretiti, scire vos aliquid existimatis. Quod
 si vel dei voluntas spiritalẽ hanc exigit sapientiã, qd de his
 inquiet aliquis, qui diuinã substantiã exteriori hac & hu
 mana sapientia tenere se iactant: vt ambuletis digne
 deo. Precor (inqt) vt perdiscatis p vnigenitum vobis fu
 isse salutẽ paratã, vt vos ambuletis, hoc est, vt officiose &
 cum virtute, vitæ huius curricula transigatis. Nam qui dei
 didicerit benignitatẽ, & quod filium p nobis tradiderit, q
 pacto nõ debet omni studio niti, vt virtuti insudet, suãq;
 & ipse crucem attollar. Ambulatio em̄ (vt dictũ est supra)
 vitam & conuersationẽ præterdit. Vbiq; Paulus cũ fide &
 vitã coniungit. Vel igit, neq; id dũtaxat precibus ipse de
 poscã, vt spũs imbuamini disciplina, sed vt opere hanc &
 optimis actionibus pferatis. Nam qui recte habuerit no
 tionem, si recta minus exequitur, pœnas luet. Aduerte au
 tem quemadmodum vt per ambulationem, vitam semp
 hic exprimat, arguens vt nobis necessarius est ipse inces
 sus, q; pedibus scilicet eatur, sic & optimum viuendi mo
 dum maxime profuturũ. per omnia placẽtes, in omni
 opere bono. Velim (inquit) ita viuatis, vt deo placeant
 semper quẽ geritis, quod fieri haudquaq; aliter poterit, nĩ
 si ea quæ bona sunt operemini. Vbi em̄ inerũt benefacta,
 ibidem quod deo & gratum sit inuenitur. Aduerte autẽ
 quemadmodum in omni sapientia, rectisq; operibus &
 deo placentibus, & in omni animi magnitudine, omniũ

summam reponat, arguens aliquid eos iā adeptos eē virtutis, nondum tamen ad perfectionem venisse, foreq; necessarium, vt quod perfectum sit assequantur. fructificātes ⁊ crescentes in scientia dei. Quemadmodū (inquit) maiorem estis q̄ vestri progenitores dei notionem adepti, sic etiam viuendo debetis pro vestri sensus & cognitionis mensura succrescere, & in dei scientia fructū afferre. Nam vt dei quis cognitione dignetur, & hūc in modum filius dei efficiatur, quanta virtute est opus? Vel ga necesse est, vt in bonis operibus fructificetis, & deus erit per vos cognoscēdus, non ea cognitione qua modo hūc cognouistis. Quid enim bene acta proderit vita, si deum hunc ignoratis? Attende præterea vt superius diuinā sciētiam dixerit fore admodum necessariam, vt secūdum deū incedendi dignitas seruaretur, nunc rursus eandem bonis operibus auctam exigat, vt simul & dei quis habeat rectiore cum vita cognitionem. Alterutrum enim se inuicem roborant. in omni virtute confortati. Precamur (inquit) vt impleamini, & omni sitis stabiliti virtute. Verum quamobrem? Vt aduersus tentationes persecutionesq; ipsas, sitis validiores, ne in his vel animus hebetior sit, vel desperet. secūdum potentiā claritatis eius. Vt tales vobis (inquit) vires sufficiant, quales vt conferat par est, inexplicabiles scilicet & infinitas. Alioqui vt à mortali excipi queant. His autem dictis hos admodum consolatur. Neq; enim vires dixit, sed quæ longe præstent potētiam, haud secus ac si diceret: Vbiq; illius gloria dominatur. Ne quaquā igitur vos duris & asperis in rebus remollescite, (fortitudinem enim accepistis & robur) vt æquum est, his vires suppeditate, qui deo inseruiunt, cuius tanta sit potestas & gloria. in omni patientia ⁊ longanimitate. Fortiores quidem in omni patientia, vt alienis & exteris obsistatis, effecti longanimes, vt vos inuicē toleretis. Vt tunc enim animi quis magnitudine, cum eos tulerit, quos licuisset vlcisci, sustinet autem quos nequeat vin-

dicare: eoq; & in deum nulla cadit penitus tolerantia, sed longanimitas quædam, vt qui cū perdere queat, patitur ta-
 men & sustinet: quia longanimis in oēs p̄cuerat. Vt itaq; breui id dictum concludā, id sentit Apostolus: Orādo id ipsi exposcimus, vt perfectiorē possitis dogmatū percipere cognitionē. Neq; in humana aliq; sapientia, sed spiritali, & vitā virtute præditā, asseq̄mini, vt tentationibus constantius occurratis, robore accepto, q̄le (vt equū est) à deo conceditur, alienos vt patientius toleretis, & in fratres longanimitate vtamini. cū gaudio gratias agētes deo patri. Cū esset eos obiurgaturus, vt qui dogma aliqd induxissent à recto admodum alienū, mitiori vtitur oratione, ne præ odio hos videatur arguere. Orditur itaq; inq; ens: Et si varia vobis sum cōprecatus, vt semp̄ antea consueui, nil certe id vel maleuolentiā præfert, vel odiū. Subdit itaq;: Et libens gratias ago p̄ collatis à deo p̄teritis in vos beneficijs. Quo fit, vt non ex odio vos ipse incusem, sed ex beneuolentia & charitate. Vellem tñ perpetuis mihi liceret efferre vos laudibus, sed necessario ad increpationes descendo. Hunc ipsum & ad Corinthios seruat dicēdi modū. Tacite aut̄ de vnigenito sermonem aggreditur. Libens itaq; mearū hæc gratiarum actio, bonorū magnitudinem præfert, quā olim vobis pepereratis. Hęc aut̄ vobis non angeli qui subditi sunt, sed id filius dñs contulit. Verum cur dixit, gratias ago vel gaudens: Quia possunt & gratiæ in tristitia agi, quales & Iob illius fuere, qui dolens gratias egit, dicens: Dñs dedit, dñs abstulit. Si em̄ ab eo dolorem quis auferat, & laudem tollat necesse est, si ex tanta iactura, vt stupens & insensibilis nullo mœrore affectus, tulisset præ se patientiā, quin potius mordebat hic quidē doloribus, nil tamē feriebatur. qui dignos vos fecit. Tanti (inquit) illius sunt munera, vt nō modo opulentos reddiderit, sed & vires suffecerit, vt nihil immerito videamur ab eo opes has accepisse. Exempli gratia: Imperator aliquis tenui cuidā & fortunę sordidioris, prouin-

Iob. 1.

etiam credidit procurandam: contulit quidem huic dignitatem, nil tamen tanto magistratu dignum effecit, merito ut dignitatem hanc gubernaret, quo sit, ut tantus illi delatus honos ridiculum saepe praestiterit. Deus vero & nos honore prouexit, eosdemque ad promerendum idoneos fecit. Geminatur itaque honor cum ad munus accedat collata sufficientia. in partem sortis sanctorum. Hoc est, ut inter sanctos diuersaremur constituit. Nec simpliciter adeo, sed iisdem ut fruermur nos bonis concessit: quod cum sorte dicit, ostendit. Potest enim & quispiam eadem in urbe cuius institui, haud tamen cum ceteris partem sortiri. Et contra, eadem in sorte constare, non tamen aequam habere cum ceteris portionem. Tanquam id dicat, In eadem sumus omnes ecclesiae sorte, sed partibus diuersis potimur: hic vero nos & sortis eiusdem & portionis dignos effecit. Sortem autem ubique appellat, ut ostendat quemadmodum sors nulla obuenerat humana solertia, sed casu quodam, & fortuna potius terminetur. Ita & nos nullo nostro vel officio, vel virtute caelesti dignamur imperio, sed dei munere quodcumque boni, ad nos defertur. Propterea dominus inquit, *Dicite quoniam inutiles serui sumus, fecimus quod facere debebamus. in lumine.* Praesenti scilicet & futuro, hoc est, scientia. Nam reuelatis nobis mysterijs, & lumen uiuentibus praebuit, ut futuro in seculo fulgentiorem lucem elargiretur. *qui eripuit nos de potestate tenebrarum.* Nec enim solum magni, id est, faciendum, quod caelesti nos donauit imperio, sed etiam quia in tenebris antea diuersantibus claritatem ingessit. Non enim aequum id beneficium fuerit, quod indifferenter in indignos pariter & dignos conferretur, ut idem ad Romanos in epistola differit, inquit: *Vix enim pro iusto quis mortem subiret.* Itaque qui sub tenebrarum sunt potestate, hoc est, qui diaboli circumuentionibus & tyrannide subiiciuntur. Nec tenebras simpliciter dixit, sed tenebrarum sub potestate: quippe cum daemon uobis dominaretur, & sui iuris fecisset. Est enim graue existimandum

Luca. 17

Roma. 5.

illi subesse, nedum eius potestati addici, quod sane grāu-
us est. Nec præterea eduxit intulit, sed eripuit, ostendens
seruorē in morē, in arūnis nos antea & calamitate fuisse.

⁊ transtulit in regnū filij dilectionis suæ. Præstans
sane id fuit, quod nos exemit è tenebris: illud tñ præstan-
tius, quod in regnum induxit. Nec frustra inuexit, sed vt
cum filio suæ dilectionis, hoc est, cū filio suo dilecto, cæle-

2. Tim. 2.

sti imperio potiremur, qui sibi antea essemus infensi, & in
tenebris versabamur, qđ itē & alibi dicit: Si sustinemus, &
simul regnabimus. Nec transposuit inquit, sed transtulit,
vt non id omne transferri ascribat, sed arguat nos etiā ali-
quid ad eā rem contulisse. Ostendit præterea cum transtu-
lit inq̄t, diuinæ potentia ad omne opus facilitatem, q̄ ita
nos transferat, quemadmodum solent milites suos præ-
fecti de loco ad locū ductare. in quo habemus redē-
ptionem ⁊ remissionem peccatorū. Si em̄ nec redem-
pti essemus, nec remissa nobis prauā fuissent facinora,
haudquaq̄ translati ad cæleste imperium fuissimus. Chri-
stus ergo præuius fuit, vt tãto hoc munere à patre nos do-
naremur. nec quidem solutiōem dixit, sed redemptionē,
hoc est, p̄fecte nos ipse redemit, ita vt nec relapsuri ampli-
us simus, nec mortē tanq̄ delicto obnoxij subituri. Cum
itaq; vos filius ipse redemerit, & ad patrem deduxerit, cur
angelos ipsos adstruitis id muneris fungi, nō autē, cum in
quo dicit, de filio dicere: qui est imago dei inuisibilis.
Et naturæ ipsius reuerētiā, & dignitatis q̄ filio in sit ma-
gnitudinem, exponit hoc loco, imago inquit dei est. Si
dei imago, ergo à patre nil immutatus est filius, vel ima-
gine ipsa alienus effectus. Neq; em̄ paternæ habes proce-
ritatis mensurā, vt asferre queas quanto sit interuallo fili-
us patre minor effectus. Nam si esset dei imago humanæ
mensuræ, q̄ pro corporum angustia vel amplitudine ipsa
metimur, liceret forsità tibi dicere, formatam effectamq;
imaginē ad priorem aliquam formā nihil attingere. Sed
cum imago hæc, & deus sit, & dei vt filius, p̄similis erit ei

quæ in deo est & patre effigies. Et inuisibilis, ideo. s. quia
 videri non potest. Apud nos autem, quia hominum arte
 quæ fallitur sæpe effingantur imagines, habere nequeunt
 conformitatem, vt persimiles sint: In deum vero nihil isti
 usmodi cadit, eoq; certior est filio & vera cum patre simi-
 litudo. Quod si nequaquã esset patri persimilis filius, qd
 impedit quo minus nec angeli ipsi veram dei imaginem
 præferant: Sunt nanq; & hi inuisibiles, haud tamẽ dei esse
 imaginem adstruuntur. Quinetiam sacrarum literar; sub
 tilis & perspicax contemplatio, hominem quidem imagi
 nem dei appellat, & filium dicit, angelos vero nequaquã.
 quia angelicæ naturæ celsitudo, celerrime ad impietatem
 auditores impelleretur, existimantes cum deo parem an-
 gelum dignitate. In homine vero vilitas ipsa, & humilita-
 tis præsumpta opinio, certiores nos facit, vt nihil huiusmo-
 di suspicemur. Intelligit igitur ex his filium dei esse imagi-
 nem & inuisibilem. Cum itaq; constet imaginem esse, ab
 angelis ipsis secernitur, qui & si inuisibiles, non tamẽ ima-
 gines esse dicuntur. Quod autem inuisibilis, à mortalibus
 ipsis seiungitur, qui etsi imagines sint, non tamẽ videri nõ
 possunt. Restat ergo, vt solus filius imago sit dei, & illi p-
 similis. Quod si adhuc institerint Arriani, asserantq; mi-
 nus esse imaginem priori formæ substantia parem, audi-
 ant scripturã dicentẽ, Seth Adæ præfert imaginem, si Adæ
 imago Seth, ergo & illi consubstantialis habebit. Perspi-
 cui itaq; est, quæ hoim sunt artificio confictæ imagines,
 absimiles esse substantia: quæ vero natura, om̃ino esse cõ-
 formes substantia, & æquales. **primogenitus omnis
 creaturæ.** Cũ filiũ dixisset inuisibilis præferre imaginẽ,
 mox ois & creaturæ subiecit. Huc prodeunt Arrianorum
 molitiones. Cum em̃ inquit, anteq; cætera crearentur, fili-
 us dicitur generatus. Primus ergo creatorum omnium fi-
 lius. Non enim qui prior est cõditus, sed primogenitus di-
 xit, nisi forte huic vel germanos attuleris, vt ranas, & lapi-
 des, & huiusmodi alia, fecerist; hunc eadem cũ ceteris vel

Gen. 1.

Gene. 5

abiectionibus constare substantia. Nā qui primo est geni-
 tus, æquā erat cum his sortitus substantiā, q̄s genitura p̄-
 cefferit, quę blasphemia in vestra velim recidat capita. Est
 plane impium, istiusmodi aliquid de incōparabili illa cre-
 atoris maiestate cogitare, ne dicā asserere. Vel aliter: Non
 em̄ in sacris literis primogenitus dicitur, qui alios habeat
 post se generatos, sed simpliciter q̄ prior est ortus. Sic em̄
 & dei parens Maria virgo, secundum carnem hunc pepe-
 rit primum, qui nullos haberet post se germanos, ex vte-
 ro virginali productos, & hunc in modū primogenitus ē
 appellatus. Sic etiā & ex patre primogenitus, nō aliorum
 respectu q̄ condita sunt, vt hæretici sentiunt, sed absolute
 secundū supernam illā creationem, patris est primogeni-
 tus. Quid igitur sibi vult Paulus? Nimis vt Colossensū
 confutet & refellat opinionē, vt nō existiment vnigenitū
 angelis esse recentius procreatū, t̄ætsi maiores illi & vete-
 res patres, per hos ad deū deducerent, cum in præsentī fi-
 lio sit id officij demandatū. Vult aut̄ illud Paulus demon-
 strare, anteq̄ aliquid crearetur, filium esse. Esse aut̄, q̄a ge-
 nit⁹. Ergo & angelis prior, & ita vt eos creauerit. Fit itaq̄,
 vt quod antea angelorū fuerat in veteri testamento mini-
 sterium, nūc filij sit. Aduerte Apostoli prudentiā, ne filiū
 audiens quispiā ante oīa creata constare, existimet eundē
 carere principio, edocet & patrē habere, & ab eo esse p̄ge-
 nitum. quandoquidem cum ipse, tum reliq̄ constet à deo
 prodisse. Alioqui hunc patefacit à cæteris lōge differre, siq̄-
 dem à patre hic ortum ducat, vt filius. Illa vero tanquā cre-
 ata per eundem sint filium condita, quod clarius in sequē-
 tibus aperit. quoniam in ipso condita sunt vniuersa,
 in cælis ⁊ in terra. In ipso, hoc ē, per ipsum, vt idem
 deinceps monstrabit. Atqui quod ambiguum erat, quod
 cælestia scilicet condidisset, plus expressit. Si itaque angeli
 per ipsum sunt conditi, quo ergo pacto priores hī erunt?
 visibilia ⁊ inuisibilia, siue throni, siue dominationē-
 nes, siue principatus, siue potestates. Omissa ac-

curatori de visibilib⁹ disputatione, vtpote de qbus nil sit
ambigendū, de visibilibus ipfis, de qbus dubitatio potest
animum plerunq; subire, particulatim nunc differit. Neq;
em̄ & alia cælorū ornamenta sigillatim exposuit, qñ à p̄
stantioribus minora p̄tendat. Inuisibilia siq; dem dici &
angeli ipsi, & archangeli p̄nt, & immortales hoīm animi.
Quo fit, vt per angelos, & reliquos cæli ornat⁹ designer.
Omnia per ipsum ⁊ in ipso creata sunt. Ecce quod
superius in ipso dixerat, nunc dicit per ipsum, quemad-
modum & Iohānes euangelista, Oīa per ip̄m facta sunt,
dixit. Omnia vero cum inquit, nequaquā est & sp̄m san-
ctum complexus. Neq; em̄ est ex oibus vnus, sed absolute
vnus est sp̄s, sicuti & vnus est deus, & dñs vnus. Quæ-
cūq; igit̄ facta sunt, per ip̄m sunt condita. Proinde ne hūc
ministrum forte aliquem putes, & in ipso inquit, hoc est,
in eo pendent vniuersa. Nec solum hæc ipse creauit, sed ea
dem hæc continet, & ita, vt si ab eius hæc p̄uidencia abdu-
cant, pereant p̄tinus necesse sit. ⁊ ipse ante omnes, et
omnia in ipso constant. Eadem sæpe versat & repetit,
vt verborū frequentia, tanq̄ crebris adactis vulneribus, ra-
dicitus exitiale dogma illud extirpet. Aduerre vt nō ante
omnia factus est dixerit, sed est ante oīa, quod deo præci-
pue conuenit. Vbinam gentium est Paulus ille Samosate
us, q̄ asserit à Maria Christum duxisse principiū, & in se tñ
ipso, & tanquā in aliq̄ fundamento constare, esse q̄ hoc pa-
ctō creatis cæteris primogenitum, cum Ap̄tus nequaquā
primogenitum hunc consubstantialē creatis esse affir-
met, sed vniuersa in eo deferri, versariq; ⁊ ipse est caput
corporis ecclesiæ. Cum de dei filij dignitate dixisset,
de eius benignitate & charitate nunc meminit: qñ qui-
dē cum adeo cunctis præstaret, q̄ creauit & condidit vni-
uersa, terrenis tñ se & humilibus hūc coniunxit. Neq; ec-
clesiæ complementum dixit, sed corpus, vt summam eius
quā nobiscum habeat coniunctionem, demonstrer, vt q̄
& carnem eiusdē, q̄ & nostra constar, substantiæ ceperit,

Iohā. 1

Leuit. 23

non è caelo. Ecclesiam autē p̄ vniuerso fidelium cōuentu
hic capit, perinde ac si dicat, vel in ipso sc̄dm carnem ortu,
ante oēs tanq̄ caput est genitus. **qui est principium, pri
mogenitus ex mortuis.** Principiū (in q̄) resurrectiōis
est ille, q̄a prim⁹ oim̄ resurrexit. Et q̄a dolores mortis dis
soluit, merito primogenitus dicit. Habet namq̄, q̄a primi
tias p̄ferat, q̄ se subsequant. Est em̄ necesse eū q̄ primiti
as p̄ferat, nonnullorū habere primatū. Vtq̄, p̄ vno mani
pulo aliq̄ p̄ primitiis debito, messi vel reliquarū benedicit,
sic ipsi per eum ad vnū oēs sanctitatē sum⁹ adepti: & cor
pore vno dñi resurgere, natura oīs humana vt à mortuis
excitaret, dignata est. **vt sit in omnibus ipse primatū
tenens.** In oibus quæ circa eum nos contemplamur. Nā
ante omnia à patre est genitus, & primus est oim̄, vt eccle
sieg caput, surrexitq̄; quā cæteri prior, quia tanq̄ his qui pri
mitiæ sint, immortalitatem donauit. Nam & si nonnullos
dixeris ante hunc à mortuis excitatos, q̄s ipsemet excita
bat, iterato tñ mortui sunt, hic vero ita ab inferis resurre
xit, vt nil vltra sit mortem perpeffus. Attende autē quem
admodum hoc loco dictus est primogenitus, tanq̄ mor
tuorū primitiæ fuerit. Nam regeneratio eadem est: ibi nā
q̄ non p̄fert creationis primitias, & si primogenitus sit.
Non em̄ est essentia modus: is q̄ppe genitus est, illa vero
creata. **Quia in ipso complacuit omnem plenu
dinem inhabitare.** Plenitudinē diuinitatē videlicet, quā
filius scilicet p̄ferebat. Et verbum placuit ibi inhabitare,
nō operatione & actu, sed substantia. Nec vllā habet aliā
quā asserat rei huiusce rōnem & causam, p̄ter dei bene
placitum & voluntatē. **⁊ per eum reconciliari om̄ia
in ipso.** Per eum, hoc est, ipse suapte opa hanc nobis pe
perit salutē. **Verū** ne forte existimes ministri hunc cepisse
conditionē, in ipso in q̄, hoc est, ipsemet hoīes sibi concili
auit. Et alibi idip̄m cum diceret, deo conciliauit. Erunt et
go hoc pacto quæ patris sunt, cōmunia filio. Neq̄ concili
ari dixit, sed reconciliari, hoc est, debitum reddere quod

antea debebat. Vel quia adeo esset eiusmodi absoluta re conciliatio, vt nullę essent in posterũ humano gñi cum eo inimicitia. Nec quidem solũ reconciliatio est p̄soluta, qñ & recõciliationis modus est redditus, hoc est, ad id filij oc ciso maxime valuit, **pacificans per sanguinem cru cis eius.** Perreconciliationẽ quidẽ, inimicitias præfert: per pacẽ aut, bellum. Nos em̄ deo & hostes eramus, & pre lium aduersum se per nos gerebat. Magna quidẽ reconci liationis est vis, maius tamen per ipsum & eius sanguinẽ, per crucem insuper, fide mortis cum patre in gratiam ho mines redisse. Nec enim oratorũ more in nobis conciliã dis verbis est vsus, quin ip̄m se tradidit. Nec crucem dun taxat dixit, sed eius adiecit, ne patibulum q̄duis existimes aliquid per se virium nactum. non em̄ id salutem parauit, sed eius patibulum, id est, mors, in quo ip̄e pependit. si ue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt. Quæ in ter ris sunt, merito possunt dici conciliata: quando quidẽ sin guli secum ipsi homines dissentirẽt, & alios impugnarẽt, & vitæ ipsi angelicæ aduersarent: cælestia vero quo pacto? Erat nimirum ingens inter terram & cælum dissidi um, & angeli aduersus homines depugnabant (quippe qui eorum dominum spectassent iniurijs & contumeli is affectum, & morte demum) eo quod ad inferendos hominibus cruciatus dimittebantur, vt Sodomitis con stat hos contulisse, & Dauid in gemitus valle Iudæis. Fi lius itaque, homine in cælo sublato, qui se vt hostis an tea oppugnasset, angelo iussit in terris apparere, fide li bus singulis incinentes, vt se sequerentur. Videtur autem & Paulum in cælum eo fuisse arreptum, vt perspicuum esset & homines in cælo versari, quo & filius fuerat assum ptus. Bisariam itaque sunt res istæ terrestres p̄cata, & qa cum cælestibus pace vtãtur, & quia secum metipsæ in gra riam rediere. In cælis vero simplex quędam est pacatio fa cta, angelis recta suadẽribus pro tantorum hominũ cora parata salute mira iucunditate affectis. q̄ ergo pacto asse.

Gen. 19

3. Reg. 24

Act. 1

2. Cor. 12

ritus per angelos ad patrem traduci mortales, quod tamen ab hoc officio abfuerit, ut nobis sint aduersari: & non oppugnarit, & non Iesus nos sibi conciliaffet, nil pace hac frueremur. **Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis.** Dixerat supra sub tenebrarum nos potestate fuisse, nunc vero sensu asserit inimicos. non tamen id ut itidem exprimat, sed ne putes necesse sic fore, ut quod in tenebris versabamur, vel deo esse infensos, & sensu adiunxit, ut arguat plane, & si immeritos, reconciliatione tamen nos hac fuisse dignatos. Qui enim non vltro malis afficitur, misericordiam promeretur: qui vero sponte in medijs se malis ingesserit, odio erit & malevolentia dignus. Nos itaque (inquit) nequaquam ille inuitos aut compulsos, sed voluntarios & vltro ab se abeuntes habet, arguens inimicitiam huiusmodi omnem, non a caelestibus, sed a nobis ipsis sumpsisse initium. Erat namque vel vobis nolentibus ad id quidem, propitius dei & angelorum voluntas. Propterea non infensos simpliciter dixit, sed alienatos, hoc est, neque ad poenitentiam reditum opperientes, quippe qui hostes sensu (hoc est, voluntate) eratis. Neque hucusque, prouectum est malum, quod & in operibus malis. id est, re ipsa & factis inimicitias exercebatis. Ex his itaque omnibus arguit, nec angelos quidem qui uisae quae recta sunt nobis persuadere, neque a diaboli eximere potestate: tum quia & hostes eramus, & quod nos comprehensos tenebat, nondum esset reuinctus, sed Christus pro ualidum aduersarium illum constrinxit, & ab eo ut deficeremus, enixius persuasit. **nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem.** Rursum reconciliationis modum inducit, quae eius in corpore sit effecta. Quomodo? Num quia flagellatus duntaxat sit, aut manu & alapa faciem ictus? Minime, sed quia morte affectus turpissima sit. Exhibete uos sanctos & humiliatos & irrephensibiles coram se. Aliud rursum beneficij genus exponit, cuius & superius meminuit, cum dixit: Qui sufficientes uos fecit, id ipsum nunc repetit, inquit: Non enim uos solum a peccatis exemit,

quin & sanctitate donant. Nec mediocri, sed quæ astare
 corā se possit, effecitq; vt sine labe sitis, & culpa vacetis: &
 ita, vt qđ geri iā per vos queat, nihil sit reliquum. si tñ per
 manetis in fide. Cum omne qđ filij est officium expli-
 casset, vt pote qui per mortē hęc oīa confecisset, ne forte
 sic inqant: Ergo nihil nobis erit elaborandum, qñ nimo in-
 quit necesse est, vt in fide sitis cōstantiores, ne vel reddamī
 ni segniores, & in priora facinora relabamini. **fundati &
 stabiles & immobiles a spe euangelij.** Qm̄ pōt & in
 fide persisti, labando tñ plerunq; nec moderari quicq; nec
 pensi haberi, fundati adiecit & stabiles, hoc est, haudquaq;
 nutantes. Nec id mō, qñ & immobiliēs. Nihil (ait) qđ gra-
 ue sit ā vobis depono, nisi vt nemo vos ā Christo seiūgar.
 In eo nanq; spes oīs euangelij sita est, & cunctis erit in ipso
 sperādum, qui euāgelium excepere, vt qui vniuersa paca-
 uerit. Quo fit vt qui angelis ipsis conciliationem hęc for-
 te adscripserit, ā Christo dimotus sit necesse est. Eñ uero
 fieri nō potest, qñ ā virtute vel paululū desciscat, in fide
 aut potest aliq; nō immutari: Itaq; neq; qđ graue tolera-
 tu sit exigit. **quod audistis, quod prædicatum est
 in vniuersa creatura quæ sub cælo est.** Hos ipos in
 testes, pducit, deinceps orbem terrarū vniuersum. Neq; qđ
 prædicat dixit, sed qđ prædicatum est, hoc est, qđ creditum
 est & acceptum. Ignominia itaq; cum & vos ipsos, tum &
 alios hoīes mox affeceritis, si alit qđ prædicatum sit, credi-
 tis. **cuius factus sum ego Paulus minister.** Vel id
 plurimum cōfert, vt digna euangelio fides adhibeat, cu-
 ius præconium susceperat Paulus. Erat nāq; eius adeo no-
 men qđq; diffusum & celebre, vt fama orbem paderet. Mi-
 nistrum aut cum se euāgelij vocat, magis eos vt pareant
 cogit. Neq; eñ quæ mea sunt prædico inq; t, sed alteri sub-
 ministro, deo scilicet. Quocirca & vos dictis meis fidem
 præbete. **Hunc gaudeo in passionibus meis pro
 vobis.** Vide tid dictum minus superiorib; rñdere, cum
 maxime congruat. Cū eñ dixisset euāgelij se ministrum

effectū, à quo ne illi exciderēt precaref, oñdit verax adeo illud esse & certius, vt p̄ eo pati se fateat, sic inquit: Nō solum patior, sed etiā lētor perpetiēdo. Quem aut̄ patior, uestri etiā causa tolero, vt per tolerantiam vobis hmōi queam, p̄desse. ⁊ adimpleo ea quæ desunt passionū **Christi in carne mea.** Insolentibus vident̄ & desperantibus hæc dicta, alioqui ingēti sunt in Christum charitate referta. Vult em̄ Colossensibus p̄suadere, adhuc p̄ ipsis filium pati, tanq̄ id inquit: Non em̄ per nos ipsos apostolos, sed per filium ad deū vos deducemini, tãt̄si nostro videat̄ fieri hoc interuētū. Quocirca q̄dam facinus per vos atrox admittit̄, vt ab eo deficiatis, qui vel eius post obitū, idem uestri ob gr̄am patiamur. Quod autē dicit, tale est: Si em̄ esset, p̄ vobis Christus p̄enas luere obligatus, abiret̄q; nō debitum redditurus, ip̄e ego id omne persoluerē. Nec secus se hic habet Apostolus, q̄ faceret miles quispiã præfecti loco relictus, lōgius & peregre p̄ficilcentis. Qui instatibus inimicis, vicem absent̄ gerēs, creditam sibi phalangem pugnādo acrius & tuēdo, & principis locum seruet, & vulnera principi debita, ip̄e vltro excipiat. Ideo aut̄ quæ desunt dixit, vt arguat tantā Christi fuisse in nos charitatem, vt nec debitum om̄e persoluisse se credat. Et tanqua nec satis sint quæ antea tulerit, sed post mortē etiā nostri gratia patiat̄. Et in meo corpore, hoc est, in mei corporis passione. Neq; em̄ morte duntaxat sua contētus, quin & infinitis nitiē modis, vt facere satis nobis pro eius desiderio queat. Nequaquã igit̄ hæc, se vt efferat Paulus dicit, sed Christum vt arguat adhuc Colossensibus ipsis, p̄spicere, & cæteris simul, qui eius fidem exceperint. pro corpore eius quod est ecclesia. Cum diceret, & si ip̄e patior, Christi tamen huiusmodi, non meæ sunt passionēs, suis dictis auget fidem, ait̄q; p̄ corpore eius hæc fiunt. Non itaq; iactantis esse sermonem hunc ducite, sed eius qui nihil adfiscere sibi & copulare ecclesiam dedigneretur. Crede dite igit̄ adhuc illū in mea hac carne p̄ ecclesia pati. Quod

si Christi corpus ecclesia præ se fert, & illi est proculdubio iuncta, cur angelos in medium ipsi producit, & vnitarē hmōi interciditis: cuius sum factus ego minister. Ostendit hic se, & si hmōi ministerio fungit, nil tamē ex se confecisse. Quod si ipse (inquit) minister sum, cur angelos inducitis: secundum dispensationem dei quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbum dei. Dispensationem dei, vel ideo dicit, q̄a post eius assumptionē nos ad euāgelium prædicandum reliquit, ne vos abs se derelicti, in desperationē aliquā veniretis. Vel illud infert, videlicet: Propterea ille oīm maxime vt ecclesiam antehac infectarer permisit, vt postmodum fides prædicāti mihi maior adhiberēt. Vel q̄a non opera ipse aut virtutes quæsiuit, sed fidē duntaxat & baptismum, q̄d sane summa quædā est dispēsatio. Nam quis vnquā fuisset salurē adeptus, si opera ipsa deposcerent? Vel dei dispēsationem dicit simplicit̄, quæ in eos fuerit sibi concessa qui ex gētibus essent, gratiam dei & sufficientiam, quibus donasset se deus, vt gentes illuminaret. Nam obtenebratis vel insensatis, vel pertinacibus ipsis, suadere vt verum dogma admitterēt, haud sane Pauli virium erat, sed dispensationis diuinæ. Quemadmodū enim in se passiones Christi eē ostendit, sic dei affirmat officium esse, vt in his impleat quod per se prædicatur. Cū vero implere dicit, arguit aliquid illis deesse. Intelliges autem hoc loco per dei dispensationem, ministerium ipsum significari, cuius scilicet (inquit) capaces estis effecti. Deus namq̄ cum vniuersa dispensatione quadam efficiat, vel id præcipue per dispēsationem efficit, vt in præsentī potius ministerium panderet, cum futurum eēt vt illud exciperēt homines. Nugaces itaq̄ hi deprehēduntur & vani, qui ideo vidētur offendi, quia in potremis tēporibus Christus filius asseratur nos oblaturus. **mysterium quod absconditum fuit a seculis & generationibus.** Differēs q̄bus simus ipsi bonis dignati, aliud q̄dā maius oñdit, q̄d neq̄ ex priori seculo q̄spiā, q̄

nos ætate multa præcedat, hæc ipsa didicerit. Et mysterium dicit, quod nulli esset nisi deo præcognitum. Nec simplicitate occultatum, sed absconditum dixit, ut quod in dei arcanis reconderet. A seculis autem, hoc est, ab usque initio. **nunc autem manifestum est sanctis eius.** Hæc sane diuina est dispensatio, quia recens sit illud manifestum. Neque factum est dixit, sed manifestum. alioque neque in presentia cunctis est palam id factum, sed eius sanctis. Quo fit, ut illud adhuc alijs prædicet. Cauendum itaque, ne vos illi seducatur, quia mysterij huius sunt & dispensationis ignari. **quibus voluit deus notas facere diuinitas gloriæ sacramentum huius in gentibus.** Ne forsan id roges, cur solis hoc sanctis, nec cæteris patefactum mysterium sit, quibus voluit, statim subiecit. Illius autem velle nec temere fit, nec ratione caret. Poterat tamen dignis, non sanctis dicere. Quod eo fecit, ut cum gratia se obnoxios sciret, humiles potius presentent, quam si merito id se affectuos videret, gloria duceret. Et ut magis rei ipsius exprimat magnitudinem, nequam simplicitate dixit mysterij gloriam significasse, sed gloriæ opulentiā, quod mysterium precipue gentibus cognitum est, sicuti & alibi dicit, gentes autem in misericordia. Videt autem & in alijs deus extolli, sed in his maxime, quia lapides insensibilitate excedunt, cum lapides ipsos adorant, & reptantia colunt, quos utique, pro sua clementia ad fidem vocauit. Nec secus cum gentibus agit, quam faceret quispiam qui cane arrepto, rabie efferato, scabiēque & plagis pene immobili, eundem mox hominem reddat, & in humanam traducat effigiem, statuaturque in regio throno, plus sane esset ea ex re gloriæ vendicaturus, quam si in homine modicis facultatibus, & non penitus ærumnoso. Mirum id facinus ederet. Recte autem huius mysterij dixit: sunt namque & mysteria alia pluraque, hoc tamen præcipuum & verius est, quod nulli est cognitum, & præter hominum opinionem videt, ut gentes scilicet ad se Christus ascuerit. **quod est Christus vobis spes gloriæ.** Interpretando quod illud mysterium sit, Christum dicit hoc esse, vel Christi cognitionem, que vobis inest. Quod sane cum

Rom. 15.

non vel laude explicat, vt magis eos alliciat, p inde acfi dicar. Si Christus inesse vobis iā constat, cur ipsi angelos beneficis dicitis? Est autē & gloria spes, quia per ipsum speramus gloria consequi sempiternā. Vel quia spes nostra sit Chrs, qui glia præstans sit, & cuius nil pudere nos possit. **quē nos annuntiamus.** Nos, inquit, non angeli, hunc prædicamus: Quo ergo pacto vos angelos habetis ministros? **corripientes oēm hoīem & docentes in oīni sapientia.** Non em̄ ipsi aut iubēdo aut cogendo quenq̄ instruimus (id nanq̄ diuinæ est bonitatis & rectitudinis) ne quē inuitum & violenter ad fidē ducamus, sed monitis & doctrina. Aduerte quemadmodū castigare & commonefacere, factis sit & operibus alios admonere: docere vero, diuinis duntaxat decretis eniri. **in omni sapientia,** Quis em̄ valeat alios tāta hæc edocere, quanta opus ē sapientia? Est autē sapientia quædā, quæ in sacris literis constet, quædā quæ meditando etiā comparatur, quædā quæ vel à gentibus ipsis petatur, quemadmodum apud Athenienses Apostolus de ara incognito deo dicata disseruit. **vt exhibeamus omnem hoīem perfectū in Christo Jesu.** Quid illud, omnem hominem? Ita quidē id nitor, vniuersos mortales reddere perfectiores. Quod si mihi nus succedat, nil mihi offecerit. Perfectum autē nō in lege dicit, seu in angelis, sed in Christo Iesu: hoc est, in Chri cognitione. Non em̄ lex ipsa perfecta est. **in quo & laboro certando.** Laboro dixisse haud cōtentus, & certādo adiunxit, vt & vigilantiam præferat, & abstinentiam quandam acerrimam, & reliqua se seruasse ostendat, quibus solent certaturi studere. Si itaq̄ ipse, vt bona vobis contingant, operam & laborem impendo, quanto magis & ipsi tantundem debetis & laboris insumere, vt certādo victoriam referatis? **secundum operationem eius quam operatur in me in virtute.** Cum laborem cepisse se diceret, arguit vtiq̄ hunc ipsum esse diuinum. nam illi (in gr) qui id laboris ad tolerandum mihi sufficit vires, sic placi-

Actu. 17

Hebr. 7.

rum est. Quemadmodū & in principio dixit, per volūntatem dei. Ostendit præterea multis se impugnari. Nūc nāq; dei virtus patebit, cum plurimi fuerint qui mihi obstitāt.

Caput .II.

Volo em̄ vos scire qualē sollicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & quicumq; non viderunt faciē meā in carne. Cū sit de dogmate iā differturus, plurimā eius in Colossenses aperit bñuolentiā, vt apud hos gratiā inear, & acceptior sit. Nā eo (inqt) decerto, vt & vos tuear, & ne eos obruret, perinde ac vt imbecilli & aliena indigeant ope. Et Laodicensēs adiecit, & alios q̄ eius non viderint faciē in carne, arguēs illos frequēt in spū sese spectasse diuinitus, quē in carne (hoc ē, corporaliter) nunq̄ vidissent. vt consolētur corda ipsoꝝ instructi in charitate. Iā tandem dogma aggredit̄, & ita, vt neq; illud prorsus incuset, neq; omnino calumnia liberet. Eo nanq; (inqt) decerto, vt corda v̄ra admodū consolētur, & in charitate cōueniatis, hoc est, vt vnā ad fidē cōcordes sitis & iuncti, & vnū oēs vt sentiatis. Non necessitate & vi, sed charitate & vltro. Id vero hæresum gr̄a protulit, q̄ dissidia pariunt. & in oēs diuitias plenitudinis intellectus. Hoc ē, vt nulla in re vestra hæsiēt corda, & vt in oībus intellectus, hoc est, mysterij ipsius cognitio abūde certior sit. neq; em̄ ad diuitias simplicit̄ dixit, sed ad oēs. Nec me (inqt) id laeret perceptū esse per vos sensu & mente mysteriū, sed illud duntaxat nunc quaero, vt de hac vestra cognitione & sensu hubertim certior fiā. Vel quia sapiēter velim vt mysterium id reneatis, non insensate & temere. in agnitione mysterij dei & patris Christi Jesu. Quod illud ē dei mysteriū? Nimis vt filij ductu, non angeloꝝ, patrem nos adeamus. in quo sunt oēs thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hic solus certā habet reu omniū cognitionē. Si itaq; solus hic sapiēs, q̄a oīm gnarus, ergo ad sapientiā debet illi adscribi, q̄a postremis, non primis

epibus venerit. Cū aut̄ thesauros dicit, sapientiæ magnitudinem exprimit: cū vero oīs, nil asserit illi esse incognitum: absconditi demum cū intulit, eundē præterdit & solū cunctorū habere cognitionē. Est itaq; (inquit) ab eo sapientia & scientia efflagitanda. **Hoc autē dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonis.** Idcirco em̄ id dixerim, q̄a vniuersa soli Christo & notiora sunt & apta, vt nemo vos verborū lenocinio & sublimitate, ornatu scilicet & comitate & elegantia quadā dicendi decipiat. Quid em̄ si asserat quispiā quæ ad persuadendū plurimū valeāt, ipse vero sit om̄ium prorsus (id est, veritatis) ignarus? Id sane nihil est aliud, nisi captiunculis quibusdā & sophismatib⁹ niti. **Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum.** Vt aut̄ orationis cōtextum hic sectaretur, dicē dum itaq; fuisset: Etsi carne absum vel corpore, spiritu tamen deceptores hosce conspicio. sed in laudem diuertit sermonem, sic inquit: **gaudens ⁊ vidēs ordinem vestrum ⁊ firmamentum eius, quæ in Christo est, fidei vestræ.** Hoc est, optimam fore institutionem hanc vestram, nihil diffido: quippe qui non modo ab instituto suscepto nil excidistis, sed nec vestrū quispīā ordinem hunc pturbauit, aut cōfudit. Fidei vestrę firmamentum, hoc est, obfirmatā vestrā & immobilē fidē, tāq; instructa acies aliqua sit, q̄ ab his seruetur ordo & institutio charitate mutua omnia obfirmāte, nec vlla inter hos essent dissidia. Quinetiā fides ipsa per se velut firmamentum aliquod est, quę prauos prohibeat cogitatus subire, qui dissensiones pariant nutabundis & varijs. **Si cut ergo accepistis Iesum Christum dominum nostrū.** Nihil (inquit) alienum ingerimus, quodcunq; em̄ accepistis, illud exigimus, Christum. s. Iesum & dominū, non angelos, q̄s non prædicauimus. **in ipso ambulate.** Ipse nanq; est via quæ ducat ad patrem, nolite angelorū Ioh. 14 **occeptum id iter incedere: hoc enim non eo traducit.** **radicati.** Hoc est, constanti gradu perstetis. Neque

em nunc Christo fuerit, nunc angelis inhærendū. nam qđ
 semel validis & altioribus fundatū fuerit radicibus, trās-
 ferri non poterit. ⁊ superædificati in ipso. Ostēdit eos
 quidem fuisse collapsos, eoꝝ fore sup Christi fundamen-
 to instaurandos. ⁊ confirmati in fide. Hoc est, firmiter
 deum per fidē complexi, non captionibus vel suafibili vl-
 la oratione. Aedificiū nanq; & structura, si sint fundamē-
 tis imposita, q̄ oneri sustinendo minus sint firma, fallūt q-
 dem & collabuntur. sicut ⁊ didicistis, abundātes in
 illo in gratiaz actione. Iterato hoc sicut apponit, vt
 et si aliud nihil effecerit, pudere tñ hos cogat, vt vel suimet
 eos saltem verecundia teneat, q̄ & didicissent quod sequi
 deberent. Cum aut, sicut & didicistis inquit, tanq̄ pro fun-
 damento disciplinā subiecit. Abundātes vero, pro iniecta
 fundamentis mole. Non itaq; eoꝝ transcendendus est do-
 gmatū limes, quoꝝ ipsi acceperitis formam, sed proficien-
 dum in his potius erit & gloriandum. Assatim præterea
 & gratias esse fidelibus nobis deo agendas ostendit, q̄ tā-
 tæ nos gratiæ dignos effecerit. Nec nostro id esse profe-
 ctui adscribēdum, q̄ ea simus dignati. **Videte ne quis
 vos decipiat per philosophiā ⁊ inanem fallaciā.**
 Hoc est, cauete per philosophiæ nomen vos quispiā fal-
 lat, quod q̄ celebre est & vulgariū, & apud hoīes huius
 summa sit autoritas, facile decipit, tanq̄ id dicat: Hi enim
 qui vos circunueniunt, philosophia nituntur. Quæ cū ho-
 nestatis plurimum præ se ferre videt, & inanem fallaciam
 adiecit. Est præterea aliud quoddā decipiendi genus, re-
 ctius tamen, nec fraudulentū, de quo Isaias meminit: De-
 cepisti me dñe, & deceptus sum. cuiusmodi etiā vP illud fu-
 it, cū visus & Iacob Isaac decepisse, q̄ deceptio nequa q̄ di-
 cenda erit fallacia, sed dispensatio quædā. **secundū tra-
 ditionem hominū.** Vides quemadmodum p varia hu-
 mana quædā hominum sensa & cogitatus, captiones eius
 modi emanarint. Eoꝝ & hæreses dicuntur, quia hominū
 sint varie sentientium opiniōes. Sed Christianorum hæc

Jerem. 4.

Gene. 27

fides, nequaquā humano aliquo sensu vel iudicio cōstat, & ideo nec nomen aliquod sortita est istiusmodi, vt hæresis diceret. secundū elementa mundi, ⁊ non secundū Christū. Orditur tandem dierum & temporū obseruationes refellere, mundi elemēta solem & lunā appellans, quibus dies videntur & tempora varia conditione constare. nec dierum dixit obseruationem, sed mundi elemēta. Sic enim & orbem vniuersum cōplectitur & recordatur, vt dierum hanc obseruantia magis ac magis inanē esse coarquat. Quid si mundus ipse omnis nihil fuerit, longe minoris erunt & elementa hæc faciēda, & dies. Non secundum Christum, id est, nequaquā pro Christi sunt voluntate, quin potius vel si Christo partim esset in seruiēdum, partim his elementis, nequā hoc quidem pacto his esset obtemperandum, quæ vos in præsentī omnino à Christo seiunxerint. Istiusmodi autē obseruationes, non gētilium mō, sed Iudeorum etiā ritibus cauebant. Fit itaq; vt ex philosophia illa hæc à lege defluerint. quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Hoc est, quodcumq; deus est verbum, in ipso habitat. Sed ne forte inhabitasse hunc audiens, existimes habitando & operatū esse, quemadmodum & prophetæ solebāt, in quibus deus inhabitabat, secundum quod scriptum est : Et inhabitabo in eis & inambulabo, corporaliter scilicet adiunxir: hoc ē, 2. Cor. 6. non operatiōe aliqua, sed substantia, & tanquā corporatus & substantia vna existens, cum carne assumpta. Vel potest hoc modo intelligi: videlicet tanquā in corpore cum inhabitat anima, corpore quidem hæc viuit substantialiter & inseparabiliter, ac sine vlla admixtione. Anima tñ ipsa corpore excedit, corpus dum morit: deus autem verbū, nunquā à carne assumpta seiunctus est. Quin & in sepulchro aderat illi, eandemq; ipse & incorruptā seruabat, ad inferosq; descendens, cum carne hac erat. Siue igitur prædicans, siue cum inclusos inferni claustris & detētos iam solueret, iunctus erat diuinus cum corpore animus, vel tum etiā cum

voluntaria morte decessit. ⁊ sitis in illo completi. Nil
 (inquit) minus vos estis adepti, q̄ ille haberet. Quin & di-
 uinitate vos estis oppleti. In illo, hoc est, per eius carnem
 assumptā. Nam cū esset nostra natura deo coniuncta, &
 nos sumus diuinę illius effecti participes. Vbiq; Paulus ni-
 tit Christo nos facere propinquiores, sicuti & alibi: Con-
 gregauit nos inq̄, & in confessum recepit in cælis, in Chri-
 sto. Et alias item: Si sustinebimus inquit, & simul sumus re-
 gnaturi. Cohæredes p̄terea & alijs in locis appellat. qui ē
 caput oīs principatus ⁊ potestatis. Haudqua q̄ p-
 inde consubstantialē hunc ponit, sed tanq̄ superiorem &
 causantē. Cur ergo (inq̄) hoc ipso omisso, ad angelos cō-
 fugistis, tanquā ad patrē adēūdum duces, quorū iste sit ca-
 put? His namq; Apostolus dictis interfecat, dissoluitq; quā
 ceperant Colossenses de angelis opinionē. **In quo cir-
 cuncisi estis circumcisione non manufacta.** Benefi-
 cium sane admirandū inducit, cum estis inquit in Christo
 vos circūcisi. Neq; em̄ mortali manu, sed spiritu sancto ta-
 lis fit circūcisio. Nec partem aliquā, sed vniuersum ho-
 minē circūcidit. **in expoliatione corporis peccato-
 rum carnis, in circumcisione Christi.** Ibi quidē pu-
 dendum illud virile circumcisione retegīt, carneo illo ve-
 lamine dēpto: hic vero corpus hoc nostrū omne expolia-
 tur nudaturq; quia peccata demuntur q̄ per carnem cōmit-
 timus. Circūcisionem itaq; hmōi non lex ipsa prætēdit,
 sed Christus, cum nos in baptismo, veteri vitæ & peccato
 obnoxios, & carni penitus deditos, denudet & spoliet. **Cō-
 sepulciei in baptismo.** Quod circūcisionem hic dixe-
 rat, id nūc sepulchrum appellat, tanq̄ maius longe quā cir-
 cūcisio sit, affecuturus. Neq; em̄ illud abiiciebatur iā cir-
 cūcisum, sed corruptum deperdebat. **Qui igitur bap-
 tismo abluit, Christo contumulatur, quia tertio mergitur.**
 (Quod vtiq; & dñm p̄figurat triduo sepultū fuisse) emo-
 riturq; quoad veterem hominem & peccatorē. **in quo ⁊
 resurrexistis per fidē operationis dei, qui suscita**

Ephē. 2.

2. Tim. 2.

Romā. 8.

Romā. 6.

nit illū a mortuis. Non solum (inquit) Christi sepulchrū,
 quin & resurrectio ipsa p̄ baptismum prærenditur. Quo
 mō: Per fidem nimis. Nam cum fide certiori tenebimus
 suscitādi deum habere hanc facultatem, nobisq; eā ad rē
 argumēto fuerit q̄ Christum a mortuis excitari, p̄fecto
 bifariam iam resurreximus: tum quia resurrectionem spe
 ramus, quam spe videmus, etsi futura sit illa, quā hac ipsa
 adepti sumus: tum quia procul a nobis per spiritum mor
 tem eijsimus, quæ ex peccati operibus imminebat, q̄d cla
 rius in sequentibus explicabit. **Et vos cum mortui es
 setis in delictis & præputio carnis vestræ, viuifi
 cavit cum illo.** Christus siquidem, inquit, cum corpora
 lem mortem subiisset, a patre vitam recepit: Non q̄a mor
 tem hanc ipse sibi suppeditandi facultate careret, sed quia
 ad patrem omnia referuntur. Quod autem se ipsum susci
 tasse perspicuum sit, in triduum prædixit, templū hoc sus
 citabo. Et alibi: Iterum inquit, præbuit se viuum post pas
 sionem suam. Vos vero qui scelerum mortem subiistis, &
 in præputio estis, hoc ē, magnum in modum quæ carnis
 sunt sapitis, quod sane vobis attulit mortem, ad vitā estis
 cum Christo redacti. Nā vt ille surrexit, sic ipsi qui spiritu
 estis a morte iā excitati, & corpore resurgetis. **Basilius autē**
mortem hanc ita interpretatur: Ob praua em̄ (inquit) faci
nora morti estis & condēnationi adiudicati. donās vo
bis om̄ia delicta. Quæ. s. mortem afferebant: tanquā
 id inquit, aduertite quibus vos malis Christ⁹ exemerit,
 quæ vobis merito debebant. **delens quod aduersus**
nos erat chirographū decreti, quod erat cōtra
riū nobis. Cū illū dixisset nobis peccata donasse, ne for
 san existimes illa & permanere & patere adhuc pmisisse,
 nō ita (inquit) se habet, sed hoc delictorum chirographum
 ille obliterauit. Chirographum vero vel confessionem
 ipsam intelligamus, vel eiusmodi aliqd, q̄ ille illud fuit, q̄d
 apud Moysen cōscripserat populus, asserens se quecunq; **Exod. 19.**
 deus mādasset, facturū, futurumq; dicto audientem. Vel

*Iohan. 2.
Actu. 1.*

pactum dicit, quod deus cum Adā hunc in modum pepi-
Gene. 2. gerat: Quacūq; die ex eo comederis, morre morieris. Hāc
 quidē diabolus pactiōem chirographi loco obseruabat,
 q̄ adeo nobis est aduersata, vt respirare nil siuerit. Id itaq;
 Christus decreto abrasit. i. fide. neq; em̄ id om̄e operibus
 vllis, sed fidei dogmate sublatū est. **ꝛ ipsum tulit de me-
 dio, affigens illud cruci.** Nec solum (inqt) deleuit, sed
 è medio sustulit, hoc ē, ne vspiā appareret chirographū il-
 lud effecit. Nec nobis contulit, sed illud cruci affigens dila-
 terauit: quod proculdubio est libenti aīo dimittentis in-
 dicium. Oēs nāq; eramus peccato & p̄cnis obnoxī, cum
 ipse qui nil commisisset, tormentis & cruciatibus pro no-
 bis affectus, in cruce nostra peccata dissoluit & p̄cnas, in
 eaq; & chirographum scidit. **ꝛ expoliās principatus
 ꝛ potestates.** Potestates dæmoniacas inquit: Vel q̄a his
 esset humana natura circunuallata, vel q̄a Ch̄s ipse ho-
 mo effectus, humanitatem hanc tanq̄ occasionem habe-
 bat, qua posset cōprehendi. Hac occasiōe vbi se spoliavit,
 incōprehensibilibus hisce inuētus est potestatibus. Nam
 etsi naturā acceperat peccatis obnoxīā, hanc tñ sine pecca-
 to seruauit. Cæterq; id omne sic potes perdiscere. Em̄ uero
 diabolus ex duobus hisce, voluptate scilicet & tristitia, hu-
 manam naturam suæ ditioni subegerat. Vnde & domi-
 nus eandem hanc naturam suscepit, vt pro nobis ipse ad-
 uersus principatus huiusmodi & potestates obluētaret.
 Omitto quemadmodum initio statim post eius sanctissi-
 mam carnem assumptam, illas contriuerit. quandoqui-
 dem & sine voluptate conceptus sit, & sine m̄c̄stitia geni-
 tus. At vbi & natus est, & ad virilem euasit ætatem, vo-
Matt. 4. luptatis illecebris pertentatus, & in monte à gulæ vitio,
 mox & diuitiarum appetentia, & gloriæ cupiditate, cum
 dæmon hunc præsens suadendo hęc esset aggressus, sic
 Christus pro nobis victoriam retulit. Deinceps tristitiæ
 morbo tentatus, cum artibus studeret tentator ille eun-
 dem inducere, vt proximo quoq; aduersaretur, cum illi

per scribas & pharisæos insidiaret, vel per hospites, quos bene-
 ficis affecisset, quod quidem exequi cum nequisset, cruce tandem
 maiores artes molitus affixit. Christus vero nil adeo ad
 ea deflexit animum quæ aduersarius cuperet, ut etiã pro se
 paribulo suffigentibus, sit patrem precatus. Sic igitur in cru- *Luce. 23*
 ce demum & principatus abs se procul abegit & patres, unde
 de nos in libertatem, qui ab his eramus aduersariis circum-
 uenti, tanquam naturæ eiusdem participantes denique vendica-
 uit. **traduxit confidenter.** Hoc est, dæmonem ipsum con-
 fudit. Neque enim adeo unquam ille confusus est. quippe cum Chri-
 stum habere in sua præte opinaret, vel alios quos habebat ami-
 sit confidenter & publice, hoc est, spectantibus uniuersis. E-
 nim uero totis viribus si liceret, conaretur diabolus Christum ho-
 minibus suadere mortem non obijisse. Id enim maxime hunc
 ipsum peruenit ac perdidit, quod homo qui innocens esset, & nil de-
 liquisset, ultro subiisset mortem. Eoque & hæreses innume-
 ras, sectasque hominum de rectoribus decretis prauè sentienti-
 um, in posterum excitauit, qui Christum per imaginationem & pro-
 stigia quædam asseuerarent vita hac excessisse. Cui tam præu-
 opinioni ut occurreret dominus, perpeti mortem pro palam volu-
 it, resurgere vero nullis visentibus, quia resurrectioni testi-
 monium esset tempus posterum allaturus: mortem vero testa-
 ri, nisi præsentibus, deinceps poterat nemo. **triumphans
 illos in seipso.** Hoc est, in cruce dæmones deuictos ostē-
 dit. Triumphus namque ei decernit, qui deuictis hostibus cum
 victoria remeans, pompam publice ducit, ostērans cate-
 nis constrictos quos vicerit. In cruce itaque trophæum statuens
 dominus, tanquam in publico aliquo theatro, quod maximus sit cum Ro-
 manorum, tum gentilium & Iudæorum concursus, de dæmo-
 nibus triumphauit. Si igitur non angeli pro nobis, sed Christus
 ipse mortuus est, quod pacto illud adstruitis, per angelos vos
 ipsos ad patrem deduci? **Nemo ergo vos iudicet in
 cibo & potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ,
 aut sabbatorum.** Adhuc usque locum subobscure, & in
 ænigmati modum id dixit, Nemo vos furtim seducat; nunc

vero apertius, quoniam quidem & beneficia explicauit. Quod huiusmodi iam estis beneficia nacti, cur vos minoribus & tam paruis obstringitis? Nolite ergo hoc ferre, ut quisquam in vos sententiam ferat, tanquam Iudaicæ obseruationis præuicatorum in cibis & potibus. Vel ex eo quod hos laudat, quia Iudaicas illas & supuacaneas cautiones dissoluerint. In parte autem diei festi dixit, quia non omnia obseruare hi audent. nam etsi sabbata custodiebant, negligentius tamen, ut prope quod Christianos ritus præcipue sectarentur. Oñdit autem & inanem fore obseruationem, quæ non integre custodietur, ex eorumque & obseruationis ipsius summam dissolui. Nam si factum id optimum videretur, perfecte omnia seruarentur. quæ sunt umbra futurorum. Noui testamenti dicit futura. Erant enim quæ ad vetus illud & tunc temporis instans, futura, cuius veteris & tempus adesset. **corpus autem Christi.** Nemo vos seducat. Nonnulli corpus hoc autem Christi dicunt, in eorumque & contextum terminant orationis, perinde ac si Paulus sentiat. Vetera quidem omnia per umbram sunt, corpus autem Christi, Christi veritas est, quod ergo erit necesse, umbram corpore ipso præsentem tenere. Alij vero in vnum contextum hæc neclunt, ut ita intelligamus, Corpus autem Christi, hoc est, nos qui Christi corpus sumus, nemo seducat, hoc est, palma emerita fraudet, quod Græci *καταπραΐσιον* dicunt, cum penes alium victoria fuerit, alius tamen surripiat brauium. Vos itaque (inquit) diabolum deuicistis, & illi estis superiores effecti, cur ergo rursus vos ipsi peccato subiicitis legem obseruando, quæ iustificare vos nequeat, & alioque quæ comprehensos vos teneat, cum Christus ipse, non lex, victoriam tulerit, apud eumque & palma sit necesse est, quæ victor euasit, & apud vos quod Christi corpus præfertis? Cur igitur hanc palmam Christo & vobis iam debitam, legi defertis? Liqueat enim, si Iudaicos ritus fuamus, & legem in dominam nos habituros, per eamque & saluos fore ducamus necesse erit. Sed cum ea quæ legis sunt, pro umbra habentur, quæ vero Christi, pro corpore capiuntur (erat quidem prius umbræ insuescendum) iure ergo po

fremis temporibus carnem ille assumpsit, vt nos ad pa-
 trem traduceret. volens in humilitate ⁊ religiōe an-
 gelorū, quæ non vidit in ambulās. Cū Colossensū
 animos perculisset, vt qui & fraudari hos & tentari dixis-
 set, mox illud infert hæreticū dogma, in q̄t̄q; Volunt qui-
 dem vmbatili q̄dam & apparēti humilitate vos & frau-
 dando & tentādo aggredi: Seductores em̄ hm̄di indignū
 esse dicebāt vnigeniti maiestate, vt eius vos ductu ad pa-
 trem cōcederetis, & maius q̄ddam id esse, q̄ humana par-
 uitas ferat. Vnde & ingunt: Rationi magis est consenta-
 neum, angelos dicere hoc deducendi ministerio fungi, sic
 & angelorū haud dubie & cultū inducebāt, & religionem
 p̄fitebantur, suadebantq; minus peritis, vt illis intende-
 rēt, & ad patrē adeundum ducibus vterent, q̄ nobis attu-
 lissent salutem. Cūq; & angelos ignorarent, & quousq; il-
 lorū p̄deretur officium, haud secus certiora de his adstrue-
 bant, ac illorū habuissent cognitiōem. frustra inflatus
 sensu carnis suæ, Frustra quisq; in dogmate & carnali
 magis q̄ spiritali mente efferit. Quo em̄ pacto nō carnosū
 cuiusdā & crassi fuerit ingenij Christi dicta enixe adeo im-
 probare: Vt illud: Sic em̄ deus mundum dilexit, vt filium *Iohan. 3.*
 suū tradiderit, p̄ hoībus. Et rursus: Et pro eis ego meīp̄m *Iohan. 17.*
 deuoueo. Et animam meā pono, p̄ ouibus meis, & alias *Iohan. 10*
 oues habeo, & illas oportet me adducere, & alia huiusmo-
 di multa. In apparenti aut̄ superius dixit humilitate, quia
 vt dogmatum autores superbiūt hi occursantes & perti-
 naces, nec vera ediscere patiunt. Confirmāt p̄terea ipsoꝝ
 decreta, non humilitate, q̄ carēt, sed quia esse supra hoīem
 iactant, fuisse vnigenitū nostri gr̄a mortē p̄pessum. ⁊ nō
 tenens caput, et quo totum corpus per necus ⁊
 coniunctiones subministratū crescit in argumē-
 tum dei. Neq; q̄ (in q̄t̄) q̄ decernit hm̄di, continet caput,
 hoc est, filiū. Ipse nanq; angelorū est caput, vt q̄ cuncta cō-
 diderit. Est p̄terea vel totius ecclesiæ caput, & si ratione
 eadē: tū p̄cipue, q̄ illius corpus nos sum⁹, & ille nostrō

rum membrorum factus est particeps: tum etiā, quia ex eo corpus vniuersum ecclesiae constat, & simpliciter esse habet, & bene est. Et si ab eo exciderit quod spiritus, periret ilico. Vt enim vitalis spiritus a cerebro in reliquum corpus per nervos diffunditur, & a capite ipso sensibilitas omnis & motus deriuatur, sic & ecclesiae corpus a Christo subministratur, hoc est, ab eo & vitam accipit, & spiritus incrementum. Quod utique omne tunc haud dubie ecclesia haec adipiscitur, cum spiritus illi nexus est & impactus. Is namque per nexum quendam & iuncturas, incrementa suppeditat. Itaque si non vinciret corpus cum capite, nec illi quidem congruere (hoc est, correspondere) valebit, nec spiritus ipse suppeditabit, nec dei incrementum, hoc est, optime vitam profectus vllus accedet. **S**imortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo discernitis? Per baptismum (inquit) Christo commorientes, vitam omni superiori demortui estis, ita ut nil amplius vobis sit elementis (quae olim conditione subieratis) inseruiendum. Cur ergo hoc tempore haud secus quam priore vitam degentes, his estis subiecti? quippe qui facti sitis edocti, quae prospera, quae uel sinistra sit dies, & huiusmodi reliqua, quae utique a gentibus & cauentur & obseruant. Aduerte autem quae eos stultitiae arguat vituperetque, cum discernitis inquit, perinde ac si dicat: Nec secus ac pueri plerumque solent, dicaciores vos agitis, qui pridie nati & nuper instructi sint. In confessum enim venistis, ut sententias de dogmate profertis, sancianturque quod factu sit necessarium. **N**e tetigeritis, neque gustaueritis, nec contrectaueritis, quae sunt omnia in interitu ipso usu. Vel aliam quandam istorum, prouocit superuacaneam obseruationem, quae ab aescis nonnullis Iudaeorum more abstineant, & caueant gentium ritus diuersos, ac tempora. Verum ut quorundam deprimat insolentiam, quae noua quaedam discernunt decreta, sic inquit: Neque enim magni haec fieri debent, quae ad corruptionem ventibus redigunt. Comestantiaque & in alio corrupta, per secessum defluunt & dilabuntur: quae sit, ut neque profint haec suapte natura.

neq; officiant. secundum præcepta & doctrinas hominum. Neq; hæc diuina sunt instituta, sed hoim iussa. Quid ergo: nõne & dei doctrina est lex? Fuit quidem, sed olim qad tẽpus est nacta, nunc vero minime: vrpote quæ nullum vltra habeat tẽpus. Vel qa lege seniores illi apud Iudæos abutebãtur, cum præ legẽ multa iniungerẽt, quẽ admodum in euãgelio meminit dominus. Vel hoim doctrinã, gẽtium disciplinã interpretatur. quæ sunt rationẽ Math. 19
 quidem habentia sapientiæ in superstitione & hu C. 16
 militate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Rõnem sunt hi sapientiæ consecuti, nil tamẽ vel virium habẽt, vel veritatis. Videt aut decreti huius inductor, pietatẽ quãdam præse & moderãtiam ferre, & corpus cum ab escis absteineat, paruifacere, tãctsi deo honorẽ & corpori detulit, & cibos concessit & alimẽta, vt his caro exatiata p̄staret, & volens vitijs imperaret. Hi vero haudq; honorifice corpore ipso vtunt, quippe qd potestate priuãt, & arbitriũ demũt, nec si nunt vt spõte suiĩp̄s imperium teneat. Cap. III.

S consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera dei sedens, non quæ super terram. Cum per baptismum dixisset Christo estis cõmortui, tacite dedit intelligi, qa & simul essent cum Christo resurrecturi. Baptismus Roma. 6
 nãq; quẽadmodum mergẽdo mortẽ denuntiat, sic emersione ipsa resurrectionẽ figurat. nunc vero illud cõplectitur. Si consurrexistis cum Christo, necesse est vt in cõlo & vos, vbi ille affidet patri ad dexterã, diuersimini, q in cõlo nulla est vel dieꝝ vel temporũ obseruario. Sunt p̄terea vobis & cœlestia sapiẽda, non terrestria. Hæ escarũ nãq; & tẽporũ cautiones, terrenis constãt p̄ceptis. Nec satis habuit Paulus, quæ in cõlo sunt dicere & vbi Christus cõsisteret, sed in dextera dei sedet adiecit, vt magis ac magis animũ nobis terrenis hisce disungat. **M**ortui enim estis, vta vestra abscondita est cũ Christo in deo. Supra. 2

1. Cor. II

hos vrget, p̄ vitā scilicet & mortem, & pr̄parat ne cong-
 rant p̄sentia. Estis em̄ mortui (inquit) inferioribus huiusce re-
 bus, eoq̄ nec terrena vobis hæc sunt deposcēda. Cōtra ve-
 ro, & vobis (subdit) in sup̄nis est vita, itaq̄ & cælestia sapi-
 te. Cōtendit em̄ id patefacere, vt q̄ cælestibus in bonis cō-
 fideant, aliā quandā degere vitā oporteat, quæ & in deo
 sit sita, & nusq̄ appareat. Vtq̄ nec Christus ip̄e nunc visi-
 tur, sic nec vestra (inquit) vita patebit. Cur ergo q̄ sub aspe-
 ctū veniūt, quæritis? His aut̄ Paulus sic confirmatis p̄lu-
 dit, vt de moralitate mox deserturus. Consuevit nāq̄ cū
 ad ortus alia sit, alia transilire, quemadmodū ad Corinthi-
 os, cum de p̄uenientibus in cænis & comestationibus ha-
 beret sermonem, simul & in mysterio traditionem inci-
 dit. **Cum autem Christus apparuerit vita vestra,**
tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. In secu-
 do aduentu apparitur⁹ est Chr̄s, & vniuersis offeret se de-
 us, cū gl̄ia & angelorū comitatu aduentās, tūc demū & ip̄i
 parebit. Nec q̄dem simplicit̄, sed eadem in gl̄ia: illū igitur
 q̄rite, non p̄ntem hūc diem. In eo inq̄ assequi vitā om̄i stu-
 diū adnitamini: tūc em̄ v̄ra q̄ vera est vita, palā fiet. Præ-
 sens nāq̄ mors est, q̄a effluxus, refluxusq̄ constat corru-
 ptione. Nolite hoc in seculo vel gl̄iam, vel honores effla-
 gitare, cū in cælo n̄ra oīs futura sit gl̄ia. Latet em̄ & mar-
 garita, q̄ diu cochlea occultat, illa refracta, p̄prium virtu-
 tis emittit fulgorem. Et nos item, quādiu corruptibili hoc
 corpore est immorandū, debemus vt latitantes nil gl̄iæ q̄-
 rere. At vbi corruptibile hoc dissoluet, tunc & gl̄ia ipsa, si
 p̄ rebus gestis digni hac fuerimus, consequet̄. **Mortifi-**
cate ergo membra vestra quæ sunt sup̄ terrā. Nō
 enim reficite dixit, vt nusquam resurrectura, sed mortifi-
 cate membra quæ super terram sunt. Forte vel eo & cor-
 poris membra hæc dicit, quæ dum quæ cælo digna sunt
 factitent, nequaquam vltra in terris consistere asseuerent,
 videlicet cum aīo non iniquo quæ mundi sunt intuemur,
 nec & turpia audimus, non amplius esse in terra tunc dici

Iohan. 14

mur, & quæ corporeis his membris gerunt in terris, flagitia sunt, quæ terræ insidunt, & hic consumunt. nam & corporis mēbra, & si à terra sint oriunda, haud tñ in ea sunt p māsura, vt corrumpātur, sed in corrupta futura sunt cum resurgent. Verū quo pacto, cum superius diceret, conselpuli cum Christo estis, exuistis pctōrum & carnis corpus, nunc rursus membra (inquit) mortificate: Quia prior illa mortificatio, baptismi beneficium erat, quæ pctō attulisset perniciem, qđ nobis antea esset admissum: hæc autē quæ in præsentī nobis suggeritur mortificatio, nostra sit voluntate, quæ & post baptismū delet pctā. Quin potius nec germinare hæc sinit, vel reuiuiscere, qđ carnis enecet sapientiam. Nec secus agit, qđ faceret quis piā, qui statuam apud quen piā nactus rubiginosam & situ oblitam, retrahens tergit expolitq; coruscantq; & conspicuā reddit: deinceps eam habenti demādet curādam, iniungatq; vt rubiginē nec, prorsus abstersam nō solum demat, sed vel inhæsurā abradat in postea. **fornicationem.** Ecce interpretatur quæ illa sint membra, & fornicationis eo prius cōmeminit, qđ passim id vitii & maxime dñetur. **immūditia, libidinem.** Omittit proprie explicare quæ dici honeste non poterant, sed p immunditiam quidem & libidinem, omnem fædi concubitus speciem præfert. est em̄ turpis libido, rabies corporis quædam. Nec secus se habet, qđ vulnus in corpore aut febris, vel alius quiuus istiusmodi morbus. **concupiscentiam malam.** Rursus generalit̄ rē omnem expressit. Cupiditas namq; semper est mala, præter eam qua concupiscit deus: & quæ dei sunt exoptatur. **Daniel. 9.** cuiusmodi cupiditatis & Daniel desideriorum vir erat. **7** **auaritiam quæ est simulacrorum seruitus.** Primo genitus prauę cōcupiscētia fili⁹, habēdi cupiditas est, quā auaritiā nuncupauit, quę aurę argentūve colat, cū sola hæc concupiscit. **propter quæ venit ira dei super filios incredulitatis.** Et futuri iudicij ira, & præsentis seculi indignatio, istiusmodi hoies p̄ghensat, qui se argento & au

ro addixerūt. Incredulitatis autē filios dicit, quos & venia priuet, arguatq; nō ignorantia vitij eē immeros, sed peruicacia quadā atq; perfidia. quā ita exercuere, vt ab incredulitate ip̄a adoptari in filios, p̄meriti sint, ex eaq; & formā acceperint & signum, ita vt dignosci facile possint. in quibus ⁊ vos ambulastis aliqñ cū viueretis in illis. Eorū in laudē verba hęc facit, vt q̄ haudq̄quā in his vitā nūc ducāt, sed olim duxissent: q̄ppe q̄ gēriles fuissent. **Nunc autē deponite vos om̄ia.** Quo pacto, cum superius dixerit, Cum viueretis, ostēderitq; nō amplius eos in præsenti his viuere, rursus deponite infert om̄ia: Quo em̄ modo sunt q̄busiā carēt, deposituri: Dicēdum itaque quod dixit cum viueretis, ad p̄sentia dicta hęc plurimum facere, perinde ac si dicat: Vobis olim dominabat p̄ctm̄, vi tamēq; vestram nondum baptismo ablutam, constrinxerat & violentius detinebat. vnde difficilis erat à vitij abdicatio. Nunc vero quod insiderat vobis p̄ctm̄, per baptismum morte confectum est. Quo fit vt facile possint vestis in modum, vitia ip̄a deponi. Nec vltra id excusabitis, sub vitiorū tyrannide vitam vos ducere: estis namq; & his ipsi demortui. **iram, indignationem, malitiam.** Indignationē odium dicit, quam pleriq; animi dixerunt amaritudinē, cum quis apud se, & si iram asseruat frenatq;, secū tamē furit indignabundus, vt hanc in posterum euomat, **blasphemiam.** Contētionē & conuitia, blasphemiam dicit. **turpem sermonem de ore vestro.** Aperte vestro ex ore dixit. i. quod ex dominici corporis communicatione sanctificatum est. Absurdum itaq;, vt os illud sermone fœditate coinquinēt, quod Christū suscipit. **Nolite mentiri inuicem.** Quippe qui dicentem indueritis Christum, ego sum veritas. cur ergo aliqua quadam mentiēdo forma estis obducti: Liqueat ergo vos pristinum illum characterem exuisse, qui vobis veritatem impreferat. **expoliantes vos veterem hominem cum operibus suis.** Cur Paulus corruptum viuendi modū,

membra & corpus & hominem nūcupat, nec secus & q̄d cum virtute viuatur, hisdē noibus exprimit: Nimirū vt volūtatē ostendat, substantia potiorē, & ab ea nos potius denominationem esse q̄ à substantia ipsa & corpore affectos. Quinetiā & sacræ literæ equos & canes & vulpes eos appellant, qui aīo sint animātium horū perfimiles. Et nos itē siue in gehennā, siue in regnum cæleste volūtas hæc nostra & animus, non corruptior substantia ista inducit. Per veterem itaq; hominem, corruptam volūtatē expressit, eoꝝ & cum opibus (hoc est, factis) & velle adiecit. Et veterē dixit, vt volūtatē huiusce turpitudinem, deformitatemq; & impotentiam patefaceret. Aduerte autē, quem admodum veteris hominis membra commemorauerit. Per mendacium nanq; mentem expressit, cor autem p̄ furorē, & per mendacium rursus os designauit, p̄ blasphemiam oculos, per fornicationē membra recondita & pudenda, manus per auaritiā, iecur per turpē concupiscentiam. ⁊ induentes nouum hominem qui renouatur in agnitionem. Nouus homo secundum deum volūtas est, quæ nihil inueterascit, sed semp̄ recētiore ad dei cognitionem floret & augetur, continētiq; magis ac magis iunior esse arguitur, & q̄ cognitionis huiusce plus ceperit, maioribusq; dignatur, eo potētiore est. secundū imaginē eius, qui creauit eū. Hoc ē, Christi. neq; eū is ad senectutem vsq; prouectus est, quin decore adeo & pulchritudine exellebat, vt verbis nequeat explicari. Decorus quippe (vt inquit) supra filios hominum. nullum eū commiserat scelus, quod sane putredinem præfert & vetustatem. Nos vero qui ab eo conditi sumus, abstergere à nobis debemus omnem quæ à peccatis inhæserit, vel corruptionem, vel senectutem. Creauit autem ille nos p̄ baptismum & melioris vitæ actiones. vbi non est gentilis ⁊ Iudæus. Hoc est, p̄selyta, & Iudæus à maioribus scilicet oriundus. circuncisio ⁊ præputiū, barbarus ⁊ Scythia, seruus ⁊ liber, sed oia ⁊ in omnibus

Jerem. 5.
Philip. 3.
Luc. 15.

Psal. 44.

Christus. Ecce vel alia quædã scdm Christũ noui hoĩs laus, cum nulla in eo nec gentis, nec dignitatis, nec proge- nitore conspicui differentia possit, sed Christũ duntaxat lux ius & formã esse. q̃ppe cum oĩbus qui ad optimã sunt vi- tã formati, omnia Christus sit, hoc est, & genus sit illis Chri- stus, & dignitas. Vel aliĩ: hoc est, vos oĩs Christus vnus ef- ficiamini, cuius estis & corpus. induite vos ergo sicut electi dei sancti et dilecti. Ad virtutem semp ostendit facilẽ aditum, quã haud secus ac amiculum aliquod acci- pere & induere possumus. Est tñ necesse vt perpetuo vir- tutẽ hanc apud nos habeamus, vt amurq; ad ornãmẽtum & decoris insigne. Quo fit, vt qui ea caruerit, deformis & minus ornatus appareat necesse sit. Maximis p̃terea lau- dibus hospios cõmonefacit, q̃ etsi essent iã sancti effecti, nondum tñ erant electi, vel dei charitate dignati, vos igit̃ (inquit) estis hæc oĩa assecuti. viscera misericordiã. Non em̃ misericordiã dixit induite, sed misericordiã visce- ra: cum ne eos videatur contẽnere, qui sunt misericordia digni, tum vt ostendat ex animi affectione esse his indul- gendum. nec fratrũ more, sed vt parẽtes solẽt in filios esse propẽsiores. Neq; hunc illumve dixeris scelera cõmississe, eoq; nec delinquenti parcendum, cum misericordiẽ visce- ra id ipsum efflagitẽt. benignitatẽ, humilitatem, mo- destiã. Qui secum misericordiã viscera tulerit, necessario & hæc consequunt̃. Quis em̃ pater non se ad liberos p̃- stat benigniorẽ, non humilẽ, non indulgentẽ? nihil his ob- sistendo, nõ cuncta p̃mittat, indulgeatq;? Quis inq; parẽs non ferat hos tolerãtius? Vide q̃ hæc ex ordine posuit. Be- nignitas nanq; humilitatẽ parit. Qui em̃ benignior fuerit, & optimis moribus instructus, & humilis sit necessario se- quitur. Ab humilitate habet & modestia ortum. Nã con- tra qui superbus & insolens fuerit, & iracundus sit erit ne- cesse. A modestia orit̃ patientia, hoc ẽ, animi magnitudo. supportãtes inuicẽ, et donantes vobismetipsis, si quis aduersus quẽ habet querelã. Hoc est, mu-

ma vos patientia tolerate, tu illum tuleris, ille te ferat: ea lege, vt non acerbius vestra inuicem inquiratur cōmissa. **Quin** p̄ paruī hęc ducite, nec magni illa q̄ in vos admittunt, existimetis. Aduerte quemadmodū hęc ipsa & Paulus paruī faceret, vtpote q̄ sub querelā noīe ita exp̄sserit, sicut ⁊ dñs donauit vobis, ita ⁊ vos. Quod semper agit, Ch̄ri exēplo illos hortat, eundē in argumentū inducēs. Supius tñ, q̄ in se inuicē idem delinq̄rent, vt parua viderent ē fecit, cū hęc sub quæstionis noīe expressisset. Cū vero Christū producit, suadet, & si grauiā sint q̄ in nos admittuntur, vel in eos ipsi benefici simus, q̄ nobis officiāt. Si demū vero ipsi excellimus, & præstantior fortuna sumus, tennes vero sint illi & sorte inferiores, sercōdos tamē hos esse, & missa oīa faciendā. Neq; id mō agendum, sed mors etiā pro his obeūda. **Quin** vel post mortē erit (si liceat) de his p̄s bñmerendum: quemadmodū & post obitū de vobis est bñmeritus dñs. **Super omnia autem hęc, charitatē habete.** Cū fieri possit, vt munera quis largiatur, nec tñ id ex vero officio agat, sed sub prætextu quodā beneuolētīe & simulatione, quid tribuat, viā Paulus patefacit, quā vera possimus munera largiri. Potest interea quispiā benignus videri & humilis, cum nihil habeat in se charitatis, idcirco ait: **Super omnia hęc, charitatem habete. quod est vinculum perfectionis.** Charitas (inquit) cum aderit, hęc omnia continebit: Si vero de-erit, dissoluentur, arguenturq; & commentitia extitisse, & nullius momenti, quæcunq; in proximum intulerimus. Quemadmodum & in domo constructa, si compages desint & nexus qui eam cōtineant, ocus collabebit. Itēq; & in corpore, si iuncturæ aberunt & nerui, pereat necesse est, & dissoluatur. Si charitas, cum vniuersa vel sola constringat quæ pariunt perfectionem, si fuerit sublata nil prorsus sunt benefacta cætera profutura: quæ charitate qui careat, nunquam est ad perfectionem aliquā euasurus: vel si ad eam nil sibi videatur deesse, imperfectior ta-

men hic deprehendetur. Et pax Christi exultet in cor-
dibus vestris. Nos quidem plerumque contumelijs per
aliquem vnum affectos, vario certamine mox subeunt co-
gitatus, quorum alij ad vindictam nos concitant, ad tolerantiam
alij. Si dei pax nobis tunc aderit, perinde ac æquissim^o
iudex aliquis & certaminis præses, victoriæ palmam his defe-
rendam censebimus, qui statim suaserint æquè ut animo iniu-
rias toleremus, his ipsi & concessuræ sunt postmodum, quæ
antea aduersabant cogitationes & animi motus, & illas
iniurias vna tolerabunt. Pax itaque istiusmodi iudicis in no-
bis fungatur officio, non ira vel altercatio, vel humana pax
aliqua, quæ obstando & vindicando perficitur, cum dei & Chri-
sti firmior sit & insolubilis, quam nullum mortale bonum effici-
at: sicuti & dei nobiscum conciliatio re alia nulla fuerit inita,
nisi quia ille sola eius clemencia & charitate inimicitias sol-
uit, quibus olim in nos exercuerat. Queret aliquis, cur Paulus cum
charitatis faceret mentionem, rursus de pace differat? Super-
caneum enim videtur de pace commonefacere, quam charitas
ipsa, cuius & meminit, complectatur. Idcirco sic infert: Cum
sæpe & inter amicos oriatur contentio, & ex summa quadam
plerumque benevolentia altercationes, iniuriæ, & dissidia exci-
tant, id solum velim ut amore inuicem, vel studio quodam &
concertatione vosmet profectumini. Nec minus & illud ex-
gerim, ut ad vestram hanc mutuam animi coniunctionem Christi
pax ipsa accedat, quæ vestra omnia & disponat & iudicet. in qua
et vocati estis in vno corpore. Hoc est, ad pacem euo-
cans Christus, vos vnum corpus effecit, cuius & ipse sit ca-
pur effectus: cur autem cum vno & corpore ipsi constemus
multi, unum corpus efficiamur? Quia cum membra simus,
adinuicem hanc pacem seruamus, nihil dissentientes. Vel quia
estis ad pacem vocati, hoc est, innumerabilibus estis iam bo-
nis per pacem dignati. Nam haudquam aliter nobis cum deo in
gratia reditus patuisset, nec nos ille vel in eius seruitutem
vocasset, vel suorum bonorum fecisset participes. et grati
estote. Id namque gratitudinem præfert, cum haud secus ipsi

nos gerimus erga conseruos, ac deus se erga nos habet. Nā qui deo grās profitet, quia ab eo sit veniā consecutus, nequaquā in eū vliscitur, q̄ se affecit iniuria, tanquā si de eo q̄ iniuriā intulit, p̄nas susceperit, nequaquā postmodū videatur dei in se b̄nficia meminisse, eius in morē, cui cū essent mille talenta dimissa, ipse tñ nec mille nummos conseruo dimiserit. Agendę itaq; p̄ nos gratię erunt, cū pro malis q̄ ipsi perpetimur, tum etiā cum iniuriā à quouis illatā nos toleramus. Sic em̄ vel martyrij assequemur coronā. **Verbū Christi habitat in vobis abundanter.** Viā nobis ostendit, q̄ & gratitudinem præferre possimus. Si em̄ (inquit) dei in vobis verbū inhabitavit, hoc ẽ, doctrina, vel diuina decreta & monita, quibus nos ille instruxit, præsentē hanc vitā habere contemptui, & terrena bona hæc paruifacere, nullis profecto vel grauioribus rebus succubuerimus, sed oīa fortit̄ tolerando, gratias deo sumus occur santibus malis acturi. Neq; em̄ simpliciter in vobis sit dei verbū, sed inhabitet dixit, & affluenter. Nā si sacrarum literarū abundabimus cognitione, facile & ærumnas & calamitates & quoduis mali genus tulerimus. Nec secus q̄ vir quispiā opulentus iacturā aliquā tenuem pateretur, & nihili duceret. **in omni sapientia.** Hoc est, in omni virtute, quam sapientiā nuncupat. quemadmodū David peccatū in sapientiā dicit, vt illud: Dixit insipiēs in corde suo. & Pu truerunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. **docentes & commonētes vosmetipsos in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus.** Cum habeat scripturarum lectio laboris non parum, nequaquā hos ad perlegendas sacras historias cohortatur, sed ad psalmos decantandos impellit, vt simul (inquit) & animū canēs oblectēs, & laborem canendo fallas. Post psalmos autē & hymnos posuit, tanquā rem aliquam perfectiorem. Psallere nāq; hominum est, hymnis vero deū efferre, angelorum. **in gratia cantantes.** Hoc est, cum gratia & spiritali quadam animi iucunditate. Nam quemadmodum & hominū cā-

Mat. 18.

Psal. 13. 52

Psal. 37

tiones, gratiã aliquã, etsi nullam habeant, videtur p̄ferre, sic cantus diuini spiritalẽ afferunt voluptatem. Vel quæ ex gratia erant decantãdi id muneris assecuti. **in cordibus vestris deo.** Non (inquit) solũ ore est decantandum, sed & cordibus, hoc est, cum attentione & diligentia. Id enim propriũ est deo canere. Alias vero hoĩm voces duntaxat in aerẽ fundere. Vel aliter: In cordibus. i. nõ ad iactantiã & ostentationem. Nã si vel in foro versaberis, poteris tecum ipse tacitus audiente nemine, dño decantare. **Omnia quæcunq; facitis in verbo aut in opere, oĩa in nomine dñi nostri Jesu Christi.** Si cibũ (inquit) vel potũ desumis, si peregre aliquo proficisceris, cuncta in dei noĩe facito, hoc est, illũ vt adsit inuoca, & opem ferat, & prius illum precatus, mox opus quodcunq; aggredere. Nam dei nomen dæmones abigit, facitq; vt facile tibi cuncta & ad votum succedant. Vel illud Apostolus hoc loco cõmone facit, vt angelis omissis, quos esse ad patrẽ crederet duces, Iesum inuocent. **gratias agentes deo & patri.** Si filiũ inuocas, per eũ inuocabis & patrem: Si filio gratias egeris, per ipsum & patri gratias dices. Vel quia quemadmodum nos ipsos filius ad patrẽ traduxit, sic & q̄s ipsi agimus gratias, patri is offert: Quippe cuius intercessu, bona nobis vniuersa contingant. **Mulieres, subdite estote viris, vt oportet in domino.** Cur Paulus in alijs nusquã epistolis, nisi in hac duntaxat, & ea quam ad Ephesios scribit, & alia quã ad Timotheũ trãsmisit & Titum, huiusmodi imperat: Quia his in vrbibus nonnulla erãt dissidia viros inter vxoresq;. Vel quia obfirmata iam in his erat ecclesia, & recte erant in ea omnia instituta, id præter, quod castigandum supererat. In domino autem, hoc est, propter dominum vos ipsas subiicite. Non enim naturalem modo subiectionem illam exegerim. Id nanque prætendit, cum vt oportet inquit, sed dei maxime gratia, vt vos iure obsequentiores præstetis. **Virī, diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas.** Vide quẽadmo

Ephē. 5.
1. Tim. 3
Tit. 2.

dam quæ horum cuiq; competunt, consulat. Fœminis q; dem subiectiõem, vizis in vxores beneuolentiã. Neq; em̄ adeo subditorum requiritur in principes amor, vt principum in subditos charitas poscitur. Mulier namq; cum ad- amatur, & ipsa reciprocam refert amoris vicissitudinem, obsequio vir mansuescit, & benignum se præbet. Et quia plerũq; euenit vt exasperetur, qui sit vel amore affectus, cum constar vel inter summa charitate coniunctos, bella & dissidia oboriri acerbius, propterea inquit. Nolite ama- ri esse. Fit enim cum ingenti quadam animi amaritudi- ne, vt cum eius membro quisquam dissideat. **Filiũ, obe- dite parentibus per omnia: hoc em̄ placitum est in domino.** Rursum in dño dicit. Neq; em̄ nature dũta- xat rone vult id vt agamus, sed quia sic deo sit placitũ, vt & mercedẽ pmereamur, vt q; dei id gratia facimus, fidelium liberis intulit, vt parẽibus cũctis in rebus obsequerẽtur. Nam infidelibus & impijs genitoribus nequaq; erit om̄i- bus in rebus obtemperandum. Neq; em̄ audiendi sunt il- li, cum ad impietatẽ filios & falsas religiones cõpulerint. **Patres, nolite ad iracundiã prouocare filios ve- stros, vt nõ pusillo aĩo fiãt.** Hoc est, neq; sunt sigilla- tim & acriter inqrenda quæ per eos gerunt. Quin potius nõnulla sunt horũ facta ptereunda, ne cõtentiõsi & rebel- les reddant, & in desperationẽ aliquã inducant. Aduerte q; prudentẽ parentũ in liberos irã hic fregerit. Flexit namq; illos: viscera, cũ dixit: Ne animo fiãt pusillo, hoc est, ne de- sperẽt. Nitunt em̄ p̄cipue genitores, ne animo cõcidãt libe- ri. **Serui, obedite poĩa dñis carnalibus.** Vt serui- tutis admonuit, parendi mox p̄tulit æquitatẽ. Vex; ne su- am mancipia doleãt sortẽ, carnalibus addidit. Anima nã q; cui; de salute nũc agit, potior ẽ & liberior sane effecta. Et quia temporaria est, & ad breue hæc seruitus perman- sura, animum ait subde, vt volens ac libẽs deseruias, & do- minis ipsis obsequere, & a deo mercedẽ habeas obsequẽ- do. non ad oculum seruientes, quasi hoĩbus pla-

centes. Facite (inquit) ut quæ lege obuenerit seruitus, Christi timore exhibeatur. Cum enim herus haudquaquam aduerterit si quemadmodum oportet operam tuam aliquid agendo minus præstiteris, perspicuum erit, ob dei te oculum inspectatam id agere. At si astante domino & iubente, ea feceris quæ ut fiant necesse est, & absente non item peregeris, tunc hominibus ipsis, non deo gesseris morem. Quod si talem te ipse obtuleris, tibi officias necesse est. Deus namque ossa hominum dissipat, qui hominibus placent. sed in simplicitate cordis timentes deum. Hoc sane præfert, quod timeas deum cum nemine inspectante nil prauum commiseris: Illud vero cordis simplicitatem, cum hominum respectu nil egeris. Est ergo qui ad gratiam seruitutem impendit, ut plane impurius, ita & deo nil gratus. Quodcumque facitis ex animo operemini, sicut domino & non hominibus. Non solum hos quauis simulatione vacare vult Paulus, sed cuiusque etiam negligentiam expertes esse. Quinetiam liberos ex seruis hos reddit, cum nihil indigeant domino imperio ad rem peragendam: sed mira cum charitate, non seruili necessitate, & libero ac volenti animo, quæ facturi sunt, faciant. scientes quod a domino recipietis mercedem hereditatis. Raro domini seruos relinquunt, vel si ab his optime sit inseruitum, sed cælestis dominus ille vobis de terrenis his dominis bene meritis, mercedis loco cælorum hereditatem daturus est. domino Christo seruitote. Qui. scilicet. reus seruitutem, & seruitutem disposuit. Quod autem Christo sitis operam præstaturi, liquet ex eo, quia ipse sit vobis dependens mercedem. Qui enim iniuriam facit, recepit id quod iniuriam gessit, & non est personarum acceptio apud deum. Seruus enim qui dominum, vel negligenter seruiendo, vel hereditatem venditando fraudauerit, bonam mercedem a deo recipere non potest: Non enim is cuiusquam personam discernit, ut seruum commiseratus, tanquam imbecillioris corporis partem miserum faciat & inultum relinquat, qui lege cauit, nullam esse in iudicio habendam pauperis rationem. Vel aliter:

Christianus aliquis qui sit seruituti obnoxius, si gētili domino, cuius sub ditione sit, iniuriam fecerit, nequaquē existimet iudiciū & damnationē se euasurū. Neq; em̄ vllius haber personæ respectum Christus, vt ei qui sui sectator sit parcat, quod in gentilem herum deliquerit. Hæc autem q̄ de personarū acceptione sunt dicta, erunt sane & si ad seruos sunt habita, vel per dominos admittēda, tanquam & ipsis congruere posse videantur. Cap. III.

Domini, quod iustum est & æquū seruis præstate. Quænam illa est æqtas? labor; scilicet, vt seruis remuneratio tribuat, & his abunde oīa ad necessitatē suppedient. Nec permittat, vt aliena ope indigeant. Neq; em̄ & si à deo sunt habituri mercedē, debitis erāt, p̄pterea fraudandi officijs. scientes qm̄ & vos dominum habetis in cælo. Quæadmodū vos illi in terris in dños hñt, ita & vos deum habetis, cuius est imperio obsequēdum. Quo fit, vt eadē mēsurā q̄ fueritis suis emensi, à dño sit vobis remetiendū. Vel quia & vos post mortales hos heros, cælestē dñm sortiri iā estis, itaq; vt cōseruis operam & ipsi p̄state. Qñquidē estis his similes. Quippe qui sub vnus sitis imperio, cælestis scilicet dñi constituti. Fecit namq; is cōmunem esse hanc oībus fuitutem. **Orationi instate vigilantes in ea in gratiarū actione.** Caller vtiq; dæmon quantum in se habeāt boni orationes, eoq; & ab his desistere suggerit, cuius rei Paulus nō ignarus, orationi, inq̄t, instate. Cūq; & q̄ perseuerantiā orando præstiterit, in negligentia sæpere soluit & languescit, vigilantes dixit, hoc est, experrecti & exciti, recētiore vobis semp ad orationis id opus p̄bere. Sed in grāæ actione, hoc est, gratias agēdo deū p̄ceminī. Hæc nāq; veræ sunt præces, quas gratiæ subsequunt, deo p̄ oībus dictæ, quorū nobis vel cōscij sumus, vel nescij. Proq; acceptis p̄ nos bñficijs, vel malis etiā toleratis, ac p̄ his demum quæ in vniuersum hominū genus collata sunt bonis. **orantes simul & pro nobis.** Attēde humilitatem. Num Paulus horū egebat precibus?

vt dominus aperiat nobis ostium sermonis ad
 loquendum mysterium Christi, propterea quod &
 vinctus sum, vt manifeste illud ita vt oportet me
 loqui. Hoc est, vt fidentiorē me faciat. Nō vt vinculis ex-
 imar, sed vt Christi sic mysteriū eloquar, vt me loq̄ oportet.
 Non remisse & timide, sed summa cū audentia & fide.
 Verū cur in vincula coniectus Ap̄l's, alios orat deponitq̄
 vt ab his liberet, q̄bus erat constrictus cōpedibus? Id sane
 non mō humilitatis gr̄a deprecabat, sed vt & vim patefa-
 ceret orationis, quæ cum charitate & attentione à fratri-
 bus funderet. Opus em̄ habebat cælesti ope, quā sibi hu-
 bertim erat fratrum oratio cōparatura, simul etiā vt eos
 ad orandū induceret. Nā si essent, p̄ Paulo p̄caturi, quāto
 magis p̄ seipsis deberent p̄cibus & votis insistere? In sa-
 pientia ambulate ad eos qui foris sunt. Idip̄m &
 dñs dixit: Ecce mitto vos vt oues in medio luporū, estote
 ergo prudētes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.
 Quod & Paulus hoc loco repetit, cautiore dicens estote,
 & sapient vobis gerite, vt nullā occasionē his detis, vt vel of-
 fice re possint vel offendant q̄ foris sunt. i. vel nobis min⁹
 familiares: vel q̄ extra nr̄æ fidei aulā diuagant & infide-
 les sunt. Hi nāq̄ & si in eodē hoc mūdo versant, q̄ ab ec-
 clesia & cælesti imperio longius absunt, foris esse dicunt.
 Propterea & sapient erit cū his diuersandū. Sapientiā autē
 prudentiā dicit hoc loco. Nec tñ sic erit ab his qui nobiscū
 vixere cauendū. Consolat autē hos cū gētiles forēses & ex-
 teriores appellat. **tempus redimentes.** Nō em̄ q̄ va-
 rios vos & versutos esse aut hypocritas velim, hæc dix-
 rim, sed vt arguā vestrum esse q̄dcūq̄ est t̄pis q̄d vtiq̄ estis
 optime redempturi, si prudent inceditis, si nullas superua-
 caneas susceperitis cōrentiones, si debitum decentēq̄ his
 honorem impartieritis, citra tñ animæ vestræ iacturā, ac
 demum reliq̄ officia obieritis, quæ sanctos decēt. Audi &
 huncip̄m ad Agrippā dicentem, Beatum meip̄m existimo
 apud te nr̄surum: Sic & q̄ foris sunt, de his & q̄ intus sunt

Matth. 10

Actu. 26

effecerimus, cum p benignitatē hos & mansuetudinē ad
 prædicationem inducimus. **Sermo vester semper in
 gratia sale sit conditus.** Habeat (inquit) velim sermo
 vester leporem, sit sale conditus. Hoc est, vel quæ dei sunt
 eloquat, & sapientē vel lætior sit & iucundior, vt oblectet,
 & audientibus cōferat plurimū: sic tñ vt non in scurrilita-
 tem vel lasciuam recidat, sed dignitatem etiā seruet. Vel
 id quidē præ tendit cum inquit, sit sale conditus. i. vt non
 supra modum in lætitiā sit & iocum effusior, nec pror-
 sus seuerus & asper. Quē admodum esca, si sale careat, in
 suauior erit: nimis salita, à gustu repudiā, ita fit vt his vtrif-
 q; vsci nequeāt hoīes. Nōne aduertis quemadmodum
 Daniel hoīem impiū mulceat & solet? Nonne & pueros
 illos tres conspicaris, nil graue aut molestū fuisse locutos?
 Sed veritatē præ se & confidentiā tulerint cū in foueā de-
 trudunt? Efferrī itaq; & vltra q̄ deceat audere, nequa q̄ fi-
 duriæ est, sed insolentiæ argumentum. vt sciatis quo-
 modo vos oporteat vnicuique respondere. Aliē
 nāq; opulento est rñdendum, alit inopi. Nā diuiti est præ
 animi imbecillitate indulgendum, inops vero quia firmi-
 ori sit mente, sustinetq; si acrius te illi ingesseris, magis vr-
 gendus est. Quod si nulla cogat necessitas, nequa q̄ genti-
 lem fortidum dixeris & inquinatum, nec illi conuitiabe-
 ris. Quin potius si principem ipse adieris, decentes illi ho-
 nores deferto. Si fueris de alienis institutis rogatus, inqui-
 natoria hæc impia dixeris: quippe quæ à vero longius ab-
 sunt. Neq; enim est tolerandum vt impium quis dogma
 inducat. Apud Athenienses & Paulus vel eorū cum laude
 multa disseruit, Elyman vero cōuitiatus est: erat nāq; cō-
 uitio dignus. **Quæ circa me sunt oīa vobis nota fa-
 ciet Tychicus.** Vel .i. prudentiæ adscribendū, cū non
 oīa epistolæ demandant nisi necessaria quædā, & quæ vr-
 gere magis vident. Quod eo fit, ne si longiores epistolæ fue-
 rint, plurima cōplectēdo fastidiū pariant, & vtraliqd abe-
 anti reliquū sit, qd possit pñs referre, & ei auctoritatem pa-

Daniel. 4

Daniel. 5.

rent. Vel his dictis suã Paulus in Tychicũ bñuolẽtiã pã
 refacit, cum pleraq; illi crediderit, quã ep'l'a minime credẽ
 da duxisset. Et erãt nõnulla quã literis explicari nõ pote-
 rant. **charissimus frater ⁊ fidelis minister ⁊ conser-
 uus in domino.** Si paulo charus, oĩa nouit. Si fidelis, ni-
 hil mentit. Si conseruus, ⁊ tentationũ factus est particeps.
 quẽ nisi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quã
 circa vos sunt, ⁊ consoletur corda vestra. Hoc lo-
 co ⁊ suã erga illos aperit charitatẽ, siquidẽ hũc ea de cau-
 sa mittat, vt quẽ admodũ cum illis agat, intelligat. Neq; vt
 sua eis renũtiet, sed vt solet. Vñ hos arguit tunc rẽporis tẽ-
 tationibus afflictiari, qã cõsolatione indigeãt. cũ **Onesi-
 mo charissimo ⁊ fidelis fratri, qui ex vobis est.** Erat
 Onesimus iste Philemonis suus, vah q̃ est ille ex seruitute
 ad dignitatẽ p̃uectus, vt Pauli efficeret ⁊ frat, nec Paulũ
 fui pudeat esse germanũ. Id vero omẽ in Colossensũ ciui-
 tatis laudẽ cedit, cum q̃ ex vobis est inq̃t: vel vt huius p̃-
 uectũ sibi ornamento ducãt, cõmonefacit. **qui oĩa quã
 hic agũtur, nota faciet vobis.** Hoc ẽ, ⁊ vincula mea,
 ⁊ mala reliq̃ q̃ me detinẽt. Si em̃ ista abessent, ad vos me
 p̃culdubio contulissẽm. **Salutat vos Aristarchus
 concaptiuus meus.** Is sane ex Ierosolymis secum Ro-
 mã concesserat. Maius quiddã videi hoc loco (q̃ p̃pheta
 ipsi) Ap'ls p̃tulisse. Illinãq; aduenas se ⁊ peregrinos dice-
 bãt, is vero captiuum se noĩat. Et iure qdem. Nã ⁊ capti-
 ui in morẽ alio atq; alio distrahebat. Quin potius vel lon-
 ge fuili conditione huius sors erat inferior. Nã seruos dñi
 haud secus q̃ certã aliq̃ ⁊ p̃pinquam possessionẽ p̃curãt,
 hunc vero vniuersi vt hostem agerẽt ⁊ transuectarẽt. Vi-
 det itaq; ex hisce dictis Colossenses ad ferendas tentatiões
 horrari, cum p̃ceptor ip̃e tot malis afflictarẽt. ⁊ **Mar-
 cus consobrinus Barnabæ.** Et hunc quidem q̃ san-
 guine Marcum contingeret, laudat. Præstabat em̃ ⁊ Bar-
 nabas fidei magnitudine. **de quo accepistis manda-
 ta, si venerit ad vos suscipite illum.** A Barnaba for-

stan hi bñ viuendi præcepta acceperant. Vnde & eos hor-
 taſ, vt & hunc ad ſe aliqñ venturꝫ cum honore ſuſcipiant.
Et **Jeſus** qui dicitur iuſtus, Corinthiº forte hic erat
 gñe, qui ſunt ex circuncifione, hi ſunt adiutores
 mei in regno dei. Cum proprias cuiuſqꝫ laudes expli-
 caſſet, cõmunes nunc narrat. Videbat em̄ permagnũ vt q
 ex Iudæis fuiſſent, operam in fide vulganda nauarent. Sed
 qm̄ fecerat & captiuitatis iã mentionẽ, ne terrorem incu-
 tiant auditoribus, ſed ſubleuet potius & conſolei, hi inquit
 qui ex circuncifione ſunt fideles effecti, hoc eſt, ex Iudæis
 redditæ Chriſtiani, in hiſ me iuuant que ad cæleſte ducunt
 imperium: ita fiet, vt q huius mecum ſunt futuriſ parti-
 cipes, & regni cælorꝫ partem ſint habituri. qui mihi fue-
 runt ſolatio. Arguit hoc loco & ſe plurimum afflictarĩ,
 & hoſipos eo excellere, q̄a ſibi attuliſſent ſolamẽ. Aduer-
 te aut̄ que admodũ & cæteros q̄ malis vexent ſolatº, parti-
 cipes ſecũ regni cæleſtĩ futuroſ p̄dicer. Idipm̄qꝫ ſibi hoc v̄ẽ
 dicare, q̄ mala, p̄ Chriſto p̄petiant. **Salutat vos Epa**
phras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti. Et in p̄cipio
 ep̄e viã hũc & hoc loco cõmẽdat, horraĩqꝫ Coloffenſes,
 vt huic amorĩ rependãt viciffitudinẽ, audiãtqꝫ piucũde do-
 centem. Confert em̄ diſcipulis plurimũ autoritas p̄cepto-
 riſ, vt cui & facile pareãt, & fidem p̄ſent. Summa aut̄ hu-
 ius eſt laus, cũ Chriſti dicit̄ ſuus, & Coloffenſibus cedit ad
 gloriã, cũ rãtiſit q̄ ex eiſ ſit oriũduſ. **ſemper ſolicituſ**
pro vobis in orationibus. Nõ ſolũ (inquit) pro vobis
 iſ orat, ſed veſtri gr̄a & anxius eſt, & trepidat. Neqꝫ ſolum
 hoc tempore, ſed cõtinue curiſ hiſ angit̄. **vt ſtetis p̄fecti.**
 Tacite illoſ morder, & imperfeciõis perinde arguit, qui
 adhuc in eo de angelis, q̄d diximus dogmate, claudicarẽt.
 Et quia concedi poteſt, vt & ſi perfectionem ſit quiſpiam
 aſſecutus, p̄ſtare tñ in ea diutius neq̄at. Sicuti cũ quiſ oĩm
 teneat reã cognitionẽ, nec tñ firmuſ & ſtabiliſ maneat,
 idcirco vt ſtetis inquit p̄fecti, in dogmate ſcilicet & vi-
 ta. ⁊ pleni in omni voluntate dei. Hoc eſt, vt dei dun-

Matth. 5

taxat, uon hoimexequimini uoluntatem. Id nãq; præter-
 dit, cū perfecti inquit estote & pleni, arguitq; Colossenses
 partim hisce in rebus abundare, partim egere. Testimo-
 nium enim illi phibeo, quod habet multum labo-
 rē pro uobis & pro his qui sunt Laodiceæ, et qui
 Hierapoli. Rē vtrinq; amplificat, & cū Epaphræ expri-
 mit desiderij magnitudinē, & Laodicēnsibus & Hierapo-
 litanis cōmendatorē hūc facit. Erāt em̄, plecta ep̄la, oia
 cognituri, q̄ de Epaphra illo scripsisset Ap̄s. **Salutat
 vos Lucas medicus charissimus.** Lucas hic ille,
 vt arbitror, est qui græce euangeliū scripsit. Et magnā qui-
 dē ex eo uendicat laudē, q̄d à Paulo in numero sit amico-
 rum, & charissimus nuncupet. Nō enim & si postremo de
 hoc faciat mentionē, eius imminuit laudē: sed eo id egit,
 vt Epaphrā apud conciuēs suos extollat. Vel forte erat &
 alius qui sp̄iā idip̄m nomē sortitus. **Demas.** Demas hic
 nondū vt apparet reliq̄rat præceptorē. **Salutate fra-
 tres qui sunt Laodiceæ.** Aduerte quē admodū hos
 fraterno hoc noie charitate cōnectat. et **Nympham,** et
 quæ in domo eius est ecclesiam. Egregius sane vir
 iste erat qui & domesticos oēs fideles haberet, & ita, vt ec-
 clesia eius domus appellaret. Et ideo Paulus huic p̄cipue
 salutē impartit, gratificatq; cū eius familiā, ecclesiā nūcu-
 pat. Quod eo facit, vt & alios ad hunc imitandū inducat,
 p̄inde & si ipsi honoris sint cupidi, Nymphā hūc imitent.
**Cum lecta fuerit apud uos epistola hæc, facite
 vt & in Laodicēsiū ecclesia legatur: et ea quæ
 Laodicēnsium est, uobis legatur.** Videre uide-
 or fuisse nōnulla Colossēnsibus à Paulo scripta, quæ vt La-
 odicēnsibus innotescerēt, necessariū erat: & contra, Colos-
 sensibus ipsis paterēt, quæ Laodiceæ ciuibus fuissent per li-
 teras significara. Vtrinq; nãq; Ap̄i scriptis casti gabātur, in
 quibus eo plurimū inerat uilitatē, quia horū singuli, p̄pria
 erāt uitia recognituri. Quæret aliquis, Quānā illa fuit ad
 Laodicēnses epistola? Ea nimis, quæ ad Timotheū prior

conscripta est. Hanc nanque ex Laodicea transmisit Apo-
 stolus: tamen dicant nonnulli, ad Paulum priores scri-
 psisse epistolam. Vtrum vero res ita se habeat, aut secus,
 mihi nil constat. Qui enim poterat fieri, vt proprijs literis
 Laodicenses pfererent? **Et dicite Archippo.** Cur enim
 huic nullas dederat literas, sed per nuntios madata signi-
 ficabat? Forte quia min^o erat huic liter^o opus, qui vel pau-
 cis & exilibus monitis indigebat. **Vide ministerium**
quod accepisti in domino, vt illud impleas. Vbiq;
 cum vide inquit Apostolus, terrorem incurit quendam,
 vt alibi: Videte ne quis vos seducat, & saepe alias in ean-
 dem hoc verbo sententiam vtitur: sic et hoc loco, vide in-
 quit vt opus impleas quod in domino accepisti, hoc est,
 per dominum. Ille nanque id tibi negotij demadavit, nō
 ego. Verum quodnam illud erat ministerium? Vt Colof-
 sensib^o ipfis pspiceret. Duo aut^o quaedā hoc loco molit, cū
 dicit in dño. Nā et Archippū facit solertiorē ad opus dñi
 exequēdū, et Colossenses reddit Archippo morigeros, vt
 illi a dño sint in curā iā traditi. Ceterū idcirco illis iniun-
 git, vt pceptorī Archippo denuntiēt, vt cum ab Archippo
 fuerint acerbe increpati, ne illum queant acrimonie hu-
 ius insimulare, cum minus ignorent Pauli iussu se castiga-
 ri, et ipsimet Pauli madata derulerint. **Salutatio mea**
manu Pauli. Vt impartitam salutem faciat firmio-
 rem, et vt eius mandata corroboret, propria manu scri-
 psisse hæc se confitetur. **Vemores estote vinculo-**
rum meorum. Hoc est, mei sit apud vos recordatio, qui
 et vinculis hisce astringor et condemnatus sum. Ingens sa-
 ne illis cum afflictaur est consolatio, Pauli reminisci, vin-
 cti et condemnati. **Gratia domini Jesu vobiscum.**
Amen. Si vobis (inquit) præsto hæc grā fuerit, siue pressū-
 ræ afflicent, siue præpediant cōpedes, et carcer coerceat,
 nil poterūt hæc vobis obesse. Nam et vobis per grām cō-
 cessa sunt vincula. Reuertebantur enim (inquit) a concilio
 gaudentes discipuli, qm̄ digni habiti sunt pro Christi **Act. 5**

Supra. 2

Act. 5

nomine iniuriam pati. Vides quemadmodum in gratiâ concedat iniuria, ita quidem in dignitatē hæc potius trāsfertur & gratiam. Vellem equidem & nobis, quamuis indignis, eiusmodi gratiā posse contingere: Et tūc maxime, cū aduersis affligimur, vt per eā nostra fragilitate firmata, quæ minus prospera offerunt, cum ingētem delictorū nostrorū molem calcauerint, ad commodum cedant. Quæ ex re tam pater ipse q̄ filius q̄ spiritus sanctus perpetuam gloriam assequantur, Amen.

Missæ est e Roma per Tychicum diaconum,
& Onesimum seruum.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM
priorem ad Thessalonicenses.

Thessalonicenses sunt Macedones, qui accepto uerbo ueritatis, perstiterunt in fide, etiam in persecutione ciuium suorum. Præterea nec receperunt falsos apostolos, nec ea quæ a falsis apostolis dicebantur. Hos collaudat apostolus, scribens eis ab Athēnis per Tychicum diaconum et Onesimum acolytum.

IN EPISTOLAM .I. AD THES-
salonicenses, Theophylacti prologus.

Thessalonica Macedoniæ ciuitas est, et eius regionis metropolis, a qua et Thessalonicenses sunt dicti. Hi igitur ubi Christi fidē exceperant, in eā stabiles permanebant: et ita, ut nec ullis pressuris, nec pseudapostolorum suasu, a Christiana religione et uertioribus possent decretis auerti. Tamen essent inter hos et curiosiores quidam et otiosi, qui de resurrectione haud satis essent instructi, et de charorum amissione nimio dolore afficerentur. Nonnulli præterea et fornicationibus dediti. Hos itaque castigat Apostolus. Perfectiores uero cōmonefecit, ne cedant aduersis, et falsis apostolis nil fidei præstent, et alios corrigan.

Caput .I.

Paulus et Syluanus et Timotheus, Ad Thessalonicenses scribens Apostolus, Timotheum sibi & parē facit, & comitem parat: secus tñ cū ad Ephesios scribit, tñetsi his erat Timotheus notior. Mihi vero videtur, quia p̄pediē erat Timotheū ad hos dimissurus, eo & supuacaneum visum, vt & illum diceret secum vna epistolæ autorem, qui ad hos esset paulopost concessurus. Hic vero aliter agitur, nā & nuper ad se ex Thessalonica ille redierat, vnde & merito hunc sibi in scribenda epistola & socium profitei, q̄ Thessalonicensibus plurimum profuisset, apud quos auctoritate valeat nō mediocri. Præponit aut̄ Timotheo huc Syluanum, vel id forsitan Timotheo hoc flagitante, vt qui præceptoris vestigia sequeretur, qui & sibi pares discipulos faciat. Nec præterea hoc loco vel se pro eius cōsuetudine apostolum profiteretur, vel Christi seruum, quia recens erant Thessalonicenses ad fidem instructi, necdū fuerāt Apostolum satis periclitati. Vnde superuacūū erat, vt suæ dignitatis faceret mentionem. ecclesiæ Thessalonicensium. Etsi perpauca erant ex his qui fidem exceperant, in ea nondum admodum obfirmati, tñ & hos ecclesiam dicit, vt saltem hoc nomine cōsoleatur. in deo patre nostro et domino Jesu Christo. Cū em̄ essent & Iudæorum & gentilium ecclesiæ, vt hanc à Iudaicis segregaret, in deo patre dixit. Esse namq; in deo, summa est dignitas. Quicunq; enim peccati est seruus, in deo non permanet. *Iohann. 8.* Gratia vobis et pax. Gratiam his comprecatur & pacem, vt diuinis in donis magis ac magis proficiāt, pacemq; assequantur, nil inuicem superbientes. **Gratias agimus deo semper pro omnibus vobis. Ab eorum mox laude principium sumit. Cum em̄ deo pro his**

gratias agit, ostendit à se eam esse pacta, quibus & de
 possint gratiæ agi, & laudibus idem ille efferri, cuius mu-
 nere hi rectiora peregerint. Simul & ad humilitatem hos
 instruit, cum arguat cuncta deo esse, non nobis mortali-
 bus ascribenda. **memoriã vestrifacientes in oratio-
 nibus nostris.** Gratia deo ex bonis operibus referunt:
 inter precandũ nanq; cuiuspiã reminisci, charitatis est ar-
 gumentum. **sine intermissione memores vestri su-
 mus.** Nõ mō inquit, cū preces ad deum fundimus, repe-
 titimus nos vestri memoriã, sed & alias semp. Quod utiq;
 demõstrat summã in hos Apostoli bñuolẽtiã. **operis
 fidei vestræ.** Hoc est, constantiæ vestræ in fide suscepta.
 Illud nanq; verius est fidei opus, cum stabiles in fide p̃sta-
 mus, non verbis duntaxat fidem iactare vel gloriæ duce-
 re. **z laboris z charitatis.** Quid em̃ habet in se amor
 laboris, q̃ lentior est & frigidior: Nihil. At qui verus & ar-
 dens, haud dubie plurimũ. Nã cum eius quẽ colimus grã,
 oĩa toleramus, q̃ pacto non summus erit hic labor: The-
 salonicenses vero, q̃ multa sunt præ eorũ in Paulum cha-
 ritate perpassi, sicuti ex apostolorum gestis poteris certi-
 or fieri. **z sustinentiæ spei domini nostri Jesu Chri-
 sti.** Diutius (inquit) ac multũ tentationibus afflictati, tole-
 ranter oĩa pertulistis: quod est eo effectum, quia certior
 vobis de futuris & præmijs asseruatis, spes erat. Vos vero
 deus initio tentari permisit, ne quisquã assereret adulatione
 nibus & verborum lenocinijs, euangelij prædicationem
 constare: & p̃spicuum fiat, non humanis persuasionibus
 vllis, sed diuina virtute animas esse ad fidem & salutem
 traductas. **ante deũ z patrem nostrũ.** Duplici potest
 id sensu cõprehendi: Vel quia p̃inde acsi inquit, in dei cõ-
 spectu & patris nostri vos ipsi cõmemoramus: vel quia ope-
 rum fidei reminiscimur, quæ deo coram sunt constituta.
 tanq̃ id dicat, nolite existimare, frustra & sine vlla merce-
 de vos hæc factitare, quin potius oĩa sunt diuinæ maiestatis
 illius exposita oculis, quæ & vobis pro hac tolerantia

& vestris optimis actionibus, mercedem dependet. Sciē-
 tes fratres dilecti, a deo electionē vestrā. Eo (in-
 quit) vestri memoriā facimus, q̄a certo scimus a deo vos
 esse electos. Estis nāq; supra multos ad fidem sepositi. Ve-
 rum vnde id liquet si dixeris, audi q̄ subsequuntur: Quia
 euangelium nostrum non fuit ad vos in sermo-
 ne tantū. Ex eo vos, inquit, perspicuū est fuisse electos,
 quia deus meā ad vos prædicationē est vel gloria profecu-
 tus. Non em̄ simpliciter euangeliū prædicauimus, sed & si-
 gna sunt & miracula edita, cum deo esset id optime placē-
 tum, vt fidē ipsi exciperetis tanq̄ electi ab eo, & ad fidem
 prædestinati. sed **in virtute.** Hoc est, in signis quæ ad
 grati animi sunt beneficiū facta, & ad ingrati tormenta. **in spiritu sancto.** Vel quia in spiritali, nō exteriori & hu-
 mana sapientia: vel quia spūs sanctus fuerat credentibus
 datus. **in plenitudine multa.** Hoc est, quæ per malorū
 & pressurā tolerantia afferit. Nam quemadmodū signa
 & spūs sancti subministratio, ad fidelium animos confir-
 mandos fiebant, sic & prædicantibus qui inferunt angō-
 res, prædicationis asserendæ certiora sunt argumenta. Si-
 cut sitis quales fuerimus in vobis propter vos.
 Vos (inquit) ea in re testes depono, quemadmodū me er-
 ga vos gesserim, vtrūq; multa animi prōptitudine prædicā-
 di simus defuncti hoc munere, vel id sane & vestri est grā
 factū. Nam cum electos vos esse sciremus, eo in vobis ad
 fidē formādis studium om̄e contulimus. Quis em̄ pro his
 q̄ dei sunt charitate dignati, nō labores subierit & tormē-
 ta? Hic p̄terea v̄l suas laudes, et si adūbrate, attingit, cū hos
 nō velit prius laudando efferre. **Et vos imitatores no-
 strifacti estis & dñi.** Hos quidē & laudando & monen-
 do corroborat, inquit eos nequaquā se esse pericula subeū-
 do inferiores. Vah qualis illa & quanta est laus, confestim
 imitatores esse præceptoris effectos: nec huius mō, q̄n &
 dñi Iesu? At quonā pacto hi sunt dei iam redditi sectato-
 res? quia & ille mala plurima tolerās gaudebat, & his vl-

tro se offerebat, & enixe adeo, vt huiusmodi patrem allo-
 queretur, Glorifica me pater. excipientes verbū in tri-
 bulatione multa, cum gaudio spiritus sancti. Nō
 enim solum cum pressura & malorum tolerantia hi ver-
 bū exceperant, sed cū molestiarū diuexationumq; etiā ma-
 gnitudine, hoc est, cum summo discrimine, qđ vtiq; pote-
 ris vel ex ipsis apostolorū Actis ediscere. Has vero pressu-
 ras siue pericula læti excipiebant. Interpretat præterea qđ
 fit in tribulationibus & angustijs ipsis lætari & gaudere,
 aitq;: Cū spūs sancti iucunditate. Neq; em̄ spūs dolere vos
 sinit. Nā etsi corpora dolor excruciet, per spm̄ tñ animo
 gaudium & suauitas indebatur. Nā quemadmodum cō-
 stat per spm̄ in medijs flammistres pueros illos rore fuisse
 afflatos, & intactos ab igne mansisse, sic spūs idē in vitæ
 discrimine, cum caro excruciat, lætiores nos reddit, & gau-
 dio explet, cum bona illa nobis in mercedē futura, vifēda
 proponit. Aduerte autem tunc fieri quenpiā dñi secta-
 torem, cum discrimina & mala tolerat, cum spiritus & ani-
 mi hilaritate. ita vt facti sitis forma omnibus credē-
 tibus, in Macedonia & in Achaia. Atqui postremo
 ad hos Paulus venit. Inq; itaq; adeo vos claruistis ex vir-
 tute, vt eos qui me præuenerunt, vos instruxeritis. Paulū
 vero in hoc illi sunt imitati, quia cum cæteris posterior fu-
 isset apostolis, hos tñ lōgo interuallo excessit. Vide vt nō
 formā dixerit credituris hos fieri, sed credentibus iā for-
 mam exhibuisse, quemadmodum. s. credendum sit. Et qa
 cum animi quodam ardore, & periculo adeūdo summa
 cum promptitudine, Achaiaem autem Græciā dicit. **V**o-
 bis enim diuulgatus est sermo domini. Hoc est, de
 vestra virtute fama perlata effecit, vt euangelij prædicatio
 esset omnibus audita celebris, vt vos ipsi tanq̄ cūctorum
 eruditores argueremini. Dissonuit autem, ad tubę mera-
 phoram dixit, quæ sonorū clangore, auditum excitauit.
 non solū in Macedonia & Achaia, sed & in omni
 loco fides vestra, quæ ad deū profecta est. Mace-

donia quidem (inquit) & gratiæ sermone per vos, & doctrinæ vestræ exemplo repleta est. Et quod miraculi est loco habendum, tam breui per oīa loca t̄m̄ fidei disseminastis. Nec secus de horum profectu & fide differuit, q̄ de anima re aliqua differuisset, cum eam adstruit & perfectam fuisse, peragrassēq; & esse iam diuagatā. ita vt non sit nobis necesse quicquā loqui. A deo (inquit) & vehemens est, & tam celeberrima fidei vestræ iā fama, vt nec me laudes vestras prædicaturæ fideles expectēt. Quin quotiescūq; dicere de vobis aliquid cōperim, vt & illos vos laudādo ad fidei ardorem traducā, me ipsi præueniant, & v̄ras virtutes priores enarrent. Ipsi enim de vobis annūntiant, qualem introitū habuerimus ad vos. Cum mea ad vos profectio mortis vobis vel infinitas comminaretur, nil t̄m̄ ob id vos estis offensi. Quin potius cum nostri gratia in vitæ discrimen cōcideretis, nec nos sic quidē auersi, sed ira estis turati, vt ob vestrum id in me studiū, innumeris sitis bonis cælestibus fruituri. Secundo nanq; ad hos diuertit Apostolus, cum in Iberiam profectus, repulsusq; Thessalonicam iterato venisset: & à Thessalonicensibus ita susceptus, vt sui gratia, eorū vitā morti obtulerint. ⁊ quomodo cōuersi estis ad deū a simulacris, seruire deo viuo ⁊ vero. Hoc est, facilis admodum & vehemens hæc vestra fuit ad Christū defectio. Monitis deinceps & minus molestis eos commonefacit, à quibus, & ad quem ipsi descuerint & demigrarint, & vitā vt ducant hortatur, quæ deo sit digna. ⁊ expectate filium eius de cælis, quē suscitauit ex mortuis Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura. Vel id quidem eadem breuitate exequitur. Edocet nanq; sub specie quadā narrationis, vt dei filiū opperiātur. Id nanq; vel eos maxime cōsolatur qui opprimuntur. Eripuit autem nos ab ira v̄tura, hoc ē, à cruciatu & p̄c̄nis, vt qui illi per fidem morē gesserimus, & optimis vitæ labe carentis actionibus, nec illis quidem hic daturus est veniam, qui nos oppressere. Et quo-

niam mala in manibus sunt, bona vero seposita, maximè illis fidem testificatur. Siquidem tolerando, pro certis sperant & indubitaris futura.

Caput .II.

Nam & ipsi sitis fratres introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit. Et nostra (inquit) magna sunt, tãetsi nos nec verbis sumus humanis vsi, nec noster introitus superuacaneus fuerit, hoc est, nõ expers discriminis, nec molestiarum immunis, aut non multum habens firmitatis. Nam vt sæpe dictum est supra, edita pericula sunt, quæ fidem obfirmant. His enim sublati, inanis illa & superuacanea conuinceretur. sed ante passim multa, & contumeliosus affecti, sicut scitis in Philippis, fiduciam habuimus in deo nostro loqui ad vos euangelium dei in multa sollicitudine. Et si pericula (inquit) in Philippis euasimus, alios rursum nos ipsos obicimus. Vides vt semper gestorum omnium deo summam adscribat. Fiduciam enim inquit, habentes in deo, hoc est, ab eo & vires & robur accepimus. **Exhortatio enim nostra nõ de errore.** Hoc est, nostra doctrina non a fallendi arte aliqua proficiscitur. Qui enim fallacis alios circunueniunt, plane constat nunquam se periculis obrulisse, sed in deliciis versari & luxu. Ipse vero in discrimen me contuli. Quo fit, vt dare pateat, neminem me docendo circunuenisse. Nec pro rebus hisce humanis, sed pro celestibus illis & certioribus periclitari voluisse. **neque de immunditia.** Hoc est, nihil edoceo quod sit impium, vt magi faciunt & venefici. neque in dolo, neque reuincitor in nouatione & sectis, vt hi qui circa Dathan sunt. sed sicut probati sumus a deo, vt crederetur nobis euangelium, ita loquimur. Neque enim nos elegisset deus, nisi & dignos nouisset. Tales igitur & in ea probatione perstamus, qua & sumus ab eo ad tantum ingens præconiũ segregati. non quasi hominibus placet, sed deo qui probat corda nostra. Hoc est, nõ vobis placendi hæc gratia facimus, sed vt deo morem gera-

Nume. 16

mus, qui scrutatur recondita, disquirat. Id namq; præter
dit, cum probat inquit: Vel quia cordium sensa ille admit
tit, coronatq;. Quo fit, vt nemo qui idolis nitarur & impu
rior sit, huic possit gratificari. Neque em̄ aliquādo fu
imus in sermone adulationis sicut scitis. Cū horū
& laudes anticipasset, ne illas reddat suspectiores, p̄inde ac
assentandi gratia has ingessisset, neq; antehac alias (inqt)
adulationis sum vsus sermone, quod deceptorū est & fal
lentium, neq; nūc vtar. neque in occasione auaritiæ,
Deus testis est. Neq; pecuniarū cupiditate apud vos p̄di
cādi hoc munere sumus defuncti. Quod autem nihil nos
præulerimus assentando, vestrū sat est testimoniū: quod
vero nulla mihi insit habendi libido, testis est deus, sed vo
bis incertum. nec quærentes ab hominibus glori
am, neque a vobis, neque ab alijs. Neq; enim, q̄a su
mus ignominijs dixit affecti, vel honorib⁹ minus nos fre
ti, ne exprobrare hoc his videatur, sed nullos inquit, ab ho
minibus honores exigimus, vel gloriam, tamen si gloriam
videatur & honorem prædicandi hoc munus deposcere.
Nam & si maximis imperatoris legatos, cuius gerunt per
sonam, dignantur honoribus, lōge magis sunt & hi prose
quendi, qui ad nos à deo legantur. Quo igitur pacto glo
riæ vendicandæ facere quicquā videbimur, qui nec à vo
bis velimus, nec ab alijs, sub doctrinæ & instructionis, præ
textu, honore aliquo honestari: cū possemus vobis
oneri eē, vt Christi apostoli. Vel quia & nobis licet
apud vos gloriam adipisci, vel quia à vobis accipere pos
sumus alimenta, & graues esse, cum nostra id dignitas
poscat, vt à vobis ad vitam necessaria exigamus. sed fa
cti sumus paruuli in medio vestrum. Id est, beni
gni, nil graues. Vel paruuli, id est, immunes nequitia; nec
gloriæ cupidi. Qui enim tantula sunt ætate, nihil huius
modi meditantur. In medio vestrum, hoc est, tanquam ex
vobis vnus effectus, nondum superne accepta heredi
tate. tanquam sinutrix foueat filios suos. Eius

Rr iij

nunc exprimit in hos benevolentiae magnitudinem, in-
 quiens: Num nutrix aliq̄ pueris minutioribus eo blandi-
 tur, vt ab his pecunias exigit? Decet ergo & præceptorē,
 benignum his & beneuolum se præstare, quos vel contu-
 maces sit nact⁹, vt nutrix solet in alumnum se gerere, vel
 ab eo si vapulet lacereturq̄. ita desiderantes vos cu-
 pide, nos volebamus tradere vobis non solam
 euangeliū dei, sed etiam nostras animas. *ἡμεῖς ἡμεῖς*
 dixit, quod græce rectius *ἡμεῖς ἡμεῖς* habet, q̄uis nonnulli
 sic sentiant, nec recte. *ἡμεῖς ἡμεῖς* nanque ex *ἡμῶν* compo-
 situm est & *ἡμεῖς*, quod est *ἡμεῖς*. *ἡμεῖς ἡμεῖς* itaq̄ hoc est, vo-
 bis connexi & inhærentes. Non solū igit̄, inquit, nihil ipsi
 à vobis accepimus, sed si fieri possit *ἡμεῖς ἡμεῖς*, hoc est, val-
 de volumus vel aīas nostras in vobis euacuare effunde-
 req̄. Tradere aut̄ euangelium, hoc honoratius: Animam
 vero largiri difficilius. & feruentis est amoris indicium, qd̄
 & Paulus ita subiungit: quoniam charissimī nobis fa-
 cti estis. Ne videatur hæc omnia eo exigere, quia pro his
 suscepisset labores, appareretq̄ tāq̄ debitos sibi honores
 reposcere, sic inquit: Nullius rei causa, nisi vt vobis tārum
 prodessem, id egi: Neque vt mercedem efflagitem, sed vt
 quod bonum est, proseqr̄. **V**emores emfacti estis
 fratres laboris nostri & fatigationis, nocte & die
 operantes, ne quem vestrum grauaremus, præ-
 dicauimus in vobis euangelium dei. Non enim re-
 miniscamini dixit beneficiorum, quæ vobis contulerim,
 sed laborum memores estis effecti. Neq̄ horum dūtaxat,
 quin & defatigationes & lassitudines recordemini, qui-
 bus non interdiu solum, sed & noctu insudando affectus
 sum. O quanta inerat PAVLO ne quem offenderet so-
 liciudo? Arguit præterea Thessalonicenses non multum
 bonis externis his abūdasse, cum inquit, ne quē vestrum
 grauaremus. **V**os testes estis, & deus. Et si fides deo
 est adhibenda, tamen cum nequaquā hominibus pateat,
 vtrum hæc dei testimonio cōprobentur, & ipsos ad quos

sermō habet, testes vocat. **q̄s** sancte. Hoc est, omnia factu necessaria, seruatis modo erga deum pietate & cultu, adimplentes. **7 iuste.** Hoc est, nemini, pecunias flagitādo in ferentes iniuriā. **7 sine querela.** Absq; cuiusq; offensione. **vobis qui credidistis fuimus.** Ab infidelib⁹ Paulus & irreligiosus appellabat & impius, & iners q̄dam de liramētōw, p̄seminator, & tanq̄ q̄ nihil sani, p̄fiteretur: sicut scitis. Rursum hos in testes, p̄ducit, q̄d sane est humilitatis indicium, & nil eum p̄ insolentiam loqui. **Qualiter vnūquenq; vestrum,** sicut pater filios suos **deprecantes vos.** O quāti res erat neminem consolationis expertē p̄terire, sed singulos accōmodatius appellare, hortariq; & precari. Deprecātes vero vt virilit̄ oīa tollerarent. Non ergo gloriā quærebat Ap̄tus, q̄ppe qui superius nutrici se cōparasset, nūc patris charitatem p̄ferat & curā, cū humilitate susceptā. **Quis em̄ parens aliqui in filios insoleuit: 7 consolantes, testificati sumus.** Est q̄dem testificari vltioris doctrinæ argumentū. Nil ergo Paulus adulabat, cum abunde instrueret. Cum vero vt pat̄ p̄dixit, mox & testificati adiecit, perinde ac si dicat: **Neq; acrius vos commonefeci, sed lenit̄, & vt solent pat̄res, vt ambularetis digne deo, qui vocauit vos in suum regnum 7 gloriā.** Attende quemadmodū sub specie q̄dam narrationis edocet simul & consolatur, sic ingens: Si em̄ vos ad suum imperium euocat deus, sunt haud dubie vobis eius gr̄a oīa toleranda. **Ideo 7 nos gratias agimus deo sine intermissione, qm̄ cum accepissetis a nobis verbum auditus dei, accepistis illud non vt verbum hominum, sed sicut ē vere, verbum dei.** Hoc loco & ipsos collaudat, inquit: **Neq; em̄ vel ipsi cūcta sine querela exeq̄mur, vel vos meæ conuersationis & disciplinæ indignum argumentum aliqd edidistis & signum.** Non em̄ tanq̄ hoīem audiretis loquentem, sed attentos vos p̄buiistis, tanq̄ deo monente. **Verbum aut̄ auditus dei, p̄dicationem dicit, vt pote** *Roma. 10.*

quæ audiendo credit. Nam q̄ pacto sunt credituri, nisi &
 auditu percipiant? qui operatur in vobis, qui credidi-
 stis, Quæret aliquis, vñ id liquet, hos hoīs verbū excepit
 se? Vt q̄ operat̄ inquit in vobis, hoc est, ex ipsis opibus pa-
 ter. Nā si non eadē attentione audissetis me prædicantē, q̄
 & deū, si in præsentī id muneris fungere, nequa q̄ constā-
 ter à deo & viriliter tulissetis tentationes & mala illata. Vt
 em̄ se neq; assentatorē esse, neq; fallacem, ex discrimina
 tolerantia patefecit, sic horū & fidē q̄a pressutas fortit̄ &
 angustias tulerint, demonstravit. Vos em̄ imitatores
 facti estis fratres ecclesiarū dei, quæ sunt in Ju-
 dæa in Christo Jesu. Vt ne q̄s ecclesias hæcē Iudæorū
 existimet synagogas, & in Chro Jesu adiūxit, vt fidelīū ec-
 clesias designaret. qz eadē passi estis & vos a cōtribu-
 libus vestris. sicut & ipsi a Iudæis. Plurimum sane
 ad hos consolandū hoc facit. Si em̄ Iudæi q̄ tantopere pa-
 ternarū traditionū zelo detinerent, q̄a semel crediderint,
 sunt tanta p̄pessi, quāto & vos magis oīa ferre pro Chri-
 sto, suscepta iam fide debetis? Proinde nec q̄dem exile. i.
 vel tenue argumentum, vera à vobis prædicari non falsa,
 cum & Iudæi prædicationis huiusce gr̄a, quā antea impu-
 gnassent, tot malis affecti, æquo tñ animo omnia tolera-
 rint. qui & dominum occiderunt Jesum. Quid er-
 go mirū debet videri, si eos q̄ secum vna essent ex tribu hi
 afflixere, cum & Iesum dñm morte affecerint? Vide q̄in-
 gens sit cōsolatio Christi passionū fieri participes. & ideo
 Paulus vel in omnibus suis tentationibus Christi p̄fert
 exemplum. & proprios prophetas. Dixerint forte nō
 nulli, ideo illos Christum dominum occidisse, quia hunc
 ignorassent: Nonne & suos norant prophetas, quorum
 ipsi vel scripta producant, cur ergo & hos necauere? Est
 itaq; plane perspicuum, nihil hos facere veritatis ardore,
 sed tanquam rabidos in feritatem hanc deferri præcipi-
 tes. & nos persecuti sunt. Nos scilicet qui apostolatus
 hoc munere fungimur, & vos ad fidem instruimus: Quo

rum exēplo & vos discipulos decet intentos ferre oīa pa-
 rienter. **Et deo non placent.** Nam quo pacto deo sunt
 morē gesturi, cuius & filiū morte multarint, & prophe-
 tas occiderint lōge prius, q̄ in terris hic aduenisset? **⁊ oīi-
 bus hominibus aduersantur, prohibentes nos
 gentibus loqui. vt saluæ fiant.** Si terrarū orbi sunt sa-
 lutaria quæq; nuntianda, & hi q̄ minus hæc fiât impediūt;
 cunctis ergo hoibus obfistere, & cōmunes oīm hostes cō-
 arguunt. Est nanq; summa quædā pueritas, comunē
 interpellare salutē. **vt impleant peccata sua semper.**
 Ea nunc dicit peccata, q̄ olim in pphetas & in Christū de-
 inceps, & in nos demum hi commiserunt, tanq̄ idingat: **Vt
 ostendant sese maximū in modum deliquisse, attigisseq; iā
 referatā nequitiae mensurā, & scelerū apicē. Peruenit ira
 dei in illos vsque in finē.** Non datur (ingr) vt quondā
 ex captiuitate reditus, & ad terrā promissionis peruētus,
 sed in finē vsq; dei in hos ira peruenit. i. semp in hos pman-
 sura est dei ira. Ostendit præterea, cum vsq; in finem ingr,
 diuinam hæc irā à principio fuisse his debitam, & prophe-
 tarum varicinio comminationibus intentatā. Cæterū so-
 latus antea Thessalonicenses cum diceret tentationum se
 multos habere participes: sic & hos nūc consolatur, cum
 eos arguit, qui in præsentem hos vrgerent, p̄nas duros.
**Nos aut fratres desolatiā vobis ad tempus hō-
 ræ.** De charitate hoc differit loco. Superius enim patris
 more & nutricis cuiuspiam, filios appellauit. Nunc verō
 desolatos affirmat & orbos, quod sane liberorum est cō-
 quirentium genitorem. Vnde perdiscere licet, quanto il-
 los desiderio prosequeret Apostolus, & m̄rorē in q̄ ef-
 fet prætendit, quem ex illorum seiunctione cepisset. Neq;
 fat illud habebat vt diceret, sese ab his desolatos, sed ad
 horæ tēpus subiecerit, hoc est, breui admodum tpe, & qd
 vnus possit horæ, vel momenti potius spatio computari.
aspectu non corde. Præsertim cum haudquāq; sumus
 corde seiuncti, sed aspectu dūtaxat & persona, ita & si cor-

de vos semp habentes, angimur tñ, q̄a neq̄quā liceat nobis vestra præsentia frui. Norandum aut̄ ad charitatis ardorem accedat necesse est & rei concupitæ aspectus, ex q̄ & amor magis incendit. **abundantius festinamus faciem vestram videre cum multo desiderio.** Abundantius scilicet sumus celeritate vsi, quā eos decet, q̄ ad horā sint rei optata conspectu freti. Attende quā vehemēs sit Pauli charitas. Nullam em̄ ob rem aliam (in q̄t) adire vos cupio, nisi visendi gr̄a. **Qm̄ volumus venire ad vos, ego quidē Paulus & semel & iterum, sed impediuit nos satanas.** Quid ais, num satan te intercepit? Ita sane. Neq̄ em̄ id dei opera effectum est. Nā & alibi ad Romanos sic scribit, deus prohibuit: Et Lucas inquit: Spūs vetuit eos. Et ad Corinthios: Spūs dixit esse id opus. Hoc aut̄ loco, satanæ esse hanc operā dicit, & tentationes quasdā ex insperato & dei pmissu allatas. Vide quā hmōi charitate oblectet Ap̄ls. Offendit namq̄ suam in hos bñuolentiam se cæteris prætulisse, cum inq̄t: Ego Paulus .i. & si pleriq̄ alij qui mecum sunt ad vos iter accelerarent, ip̄e tñ illud aggressus sum. **Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ?** Nonne igit̄ eiusmodi verba matrum sunt, viscerū immēso q̄dam ardore & amoris flagrātia, pueros minutiores lepide appellantium? Nōne satis fuisset, vt eius ardentissimam cupiditatem exprimeret, coronā dixisse, nisi & gloriā adiecisset? In vobis inquit, spes mea sita est oīs. Plurimum em̄ apud deū confidentiæ, vestri gratia habiturus, eoq̄ & lætitia efferor, q̄a coronæ mihi futuri estis & gloriæ, hoc est, excellenti & clara. Tamen si in præsentī hāc mihi gloriā peperistis, & in futurū sitis mox parituri. **Nonne vos ante dñm nostrū Jesum Christum in aduentu eius?** Dicit aliq̄s: Nū spes tua oīs ō Paule ex p̄fectu Thessalonicensū nitit̄: nequaquā inq̄t. Neq̄ em̄ his solum fidendum, q̄d plane ostēdit cum dicit: Et vos, sed alios esse quā multos, de q̄bus sit ipsi quā optime sperandū. **Vos enim estis gloria no**

Roma. 1.
Actu. 16
2. Cor. 1.

stra & gaudium. Quanta enim illud est gloriae tam amplae deo obtulisse ecclesiam, & tam probatam & placitam?

Caput .III.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis. Hoc est, fatius duximus & iudicauimus. et misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum dei in euangelio Christi. Tanta enim huic sanctissimo viro inerat cura discipulorum, ut cum esset ipse angustijs nonnullis etiam grauius interceptus, alios dimitteret discipulis profecturos. Quod sane tunc egit, cum ad hos Timotheum transmisit, cuius in laudem pleraque disserit: Non adeo ut eum collaudet, sed ut illos potius honoribus persequatur, cum hominem sibi tam maxime necessarium, & operam in praedicando euangelio nauantem, istorum gratia a suscepti operis ministerio interpellauerit. ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra. Cum enim ob praepceptoris diuexationes laboraret nonnunquam, tamen & confirmandi erant & exhortandi ne a fide exciderent, Non enim parum obturbantur discipuli, & quasi diffidunt, praepceptore aeternis & malis tantopere afflictato: ut milites solent, cum ducem spectant affectum vulneribus. ut nemo moueatur in tribulationibus istis. Explicat nunc quod illis sit profutura. Timothei exhortatio, id scilicet, ut nemo moueatur, hoc est, perturbatione nulla horum quispiam offendaat, cum ipse afflictor, ne quod pacto deflaccet vel a fide desciscat. Diabolus namque cum in ipsis angustijs tempus est aliquid nactus, blandit in firmioribus, quae tamen otiumque suggerendo, ut a rebus tristiciam inferentibus, prorsus abscedant. Nonnulli vero *scilicet* per moueri positum dixere, a canum metaphora, quae caudam mouet cum alludunt & blandiunt. Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Audiamus ergo quemadmodum quae Christi fidem exceperint, temptationibus esse oporteat & pressuris expositos. Neque enim de apostolis haec solum sunt dicta. Si itaque ad id sumus nos instituti, quod minus si permimur?

Quo fit, vt non modo præteritis malis, sed ne futuris quidem & imminentibus obturbari nos deceat: id enim nobis maxime congruit. **Nã et cū apud vos essemus prædicabamus vobis nos passuros, sicut et factum est & scitis.** Magnopere discipulos consolatur, cū à præceptore longe mala futura denūtiant. Nequaquã igitur hos obturbari par est, tanquã ex rebus ex insperato occurrentibus, eorum Chriſti discipulos ita alloquitur: Dixi vobis antequã fiant, vt cum facta fuerint, credatis. Nec solum hoc Paulus illis prædixit, sed alia pleraque vt prænuntiauerat, & finē sunt nata. **Propterea & ego amplius nõ sustinens miſi.** Si futura illis o Paulē mala præsciueras, nouerasque nil necessarium fore in pressuris eiusmodi tolerandis hos cōmoneri, quã vltro ad eos alios destinare monituros vt cōsolentur. Licet namque ex hoc apte admodum cōspicari, te minus illis cōfidere. Ex charitatis id (ingit) cōfidentia facio. Solent namque plurimum amari, vel certa & firma habere suspectiora & dubia. Occurrebant præterea tentationes multæ & variæ, ita vt malorū me magnitudo & moles præterefaceret. Properea neque illud intulit, quia cū de vobis iam desperassem, ad vos Titum trāsmisi: sed quia morā ferre amplius nequeo, quod erat ingētis bñuolentiæ argumentum. **ad cognoscendam fidem vestram.** Hoc loco querunt nonnulli, quo pacto Paulus, quia ad tertium vsque cōscēderat cælum, audissetque uerba quæ dici handquã fas esset, Thessalonicensium facta larebāt, sed Timotheum dimittit vt illorū fidē resciscat? Dicendum igitur, nequãquã oēs qui sanctitate pollerēt, siue Christi præcesserint tempore, siue post Chriſtum sint subsecuti, istiusmodi eorum in cognitandis notionē adeptos. Eliseus namque quemadmodum cum Sunamite ageret, minus intelligebat, & Elias solum se relictum arbitrabatur, tametsi septem milia superfuissent: Et Samuel admonetur, ne Dauid fratris qui esset natu prior, vultum intueret. Haud secus & apostoli ipsi multarum rerum tenebantur inscitia, quod sane effectum est, ne vel hi superbirent, vel de his ceteri magnā

Ioh. 14.

2. Cor. 12.

4. Re. 4.

3. Re. 19.

1. Re. 16.

præsumerent opinionem. Neve & illud excusare possi-
 mus, supra quam humana cōditio patiatur, fuisse hos gra-
 tia donatos, vt tm̄ possent de se virtutis, pmittere, & sic no-
 bis in diligentia quadā desperātibus, & torpedo oboria-
 tur. Sed compertum nobis id potius sit, neq; illos statim
 fuisse ope diuina fretos, sed suo labore vitæ rectitudinē
 peperisse. ne forte tentauerit vos is qui tentat. Nec
 mihi quidem suspicio subest, motos vos esse, sed tentatos
 duntaxat extitisse. Aduerte autē cū malis vrgemur, animo
 obturbari, dæmonicū esse, & præsertim cū nōnulli a deo
 offendūur, vt & alios lēdāt, quē admodū cōtra Iob illum
 se gessit diabolus, qui huius vxorē ita tērauit, vt Iob etiā
 offenderetur. Tentat p̄terea diabolus, nescius tm̄ vtrū vi-
 ctor sit euasurus, necne. Alioq; cū impudētissimus sit, con-
 festim aggreditur, si imbecillū sit nactus, instat vrgetq;: si
 validū & constātē, desinit insultare. ⁊ inanis fiat labor
 noster. Vel si à fide descuerit Thessalonicēs s̄o Paule, di-
 xerit q̄spiā, qd tua id interest: Habet nāq; qd impēdisti la-
 boris, iā sat; apud deū mercedis. Vel si ita (ingr) futurū cre-
 diderim, ex mea tm̄ maxima in hos charitate, inanes duxe-
 rim meos labores, & nullius momēti. **Nūc autē venien-
 te Timotheo ad nos a vobis, ⁊ annuntiante no-
 bis fidē ⁊ charitatē vestrā.** Verebar eq; dē (ingr) sup-
 uacaneos fore labores meos, sed cōtrariū habuit res ipsa
 euētū. Vides quātū p̄ se ferat lēgitimæ Paulus. Nō em̄ annū-
 tiātē dixit, sed euāgelizātē, vt & illorū fidei & charitat; ex-
 primat magnitudinē, in q̄ obfirmari iā essent & stabiliti.
 Græce qd ē euāgelizātē habet nō annuntiatē. ⁊ qz memo-
 riā nostri habetis bonā, sp̄ desiderātes nos vide-
 re, sicut ⁊ nos qz vos. Hoc ē, qz mei reminiscimini, lau-
 dib; me, psequētes & bñ dict; . Audite discipuli, & p̄cepto
 rū memoriā discite aīo sp̄ iucūdiori repetere. Est; em̄ hoc
 pacto vobis, nō illis maxie, pfuturi. Quinetiā Thessaloni-
 cēsibus ipsis ingētū illud ē gaudio, & hos p̄cipue cōsolat, qz
 certiores nūc fiūt, Paulū eē nō nesciū ab se & colī nō me-

diocriti, & obseruari. Quo fit, vt ex opinione hmoi, istorum magis ac magis in Paulum charitas augeat. ideo consolati sumus fratres in vobis in omnine necessitate & tribulatione nostra. Tanquam gr̄as istis agebar, q̄d à fide nihil secesserant. Neq; enim inq̄t, videmur tristitia q̄quã pacto sentire, & mala in quibus versamur, sed consolati nos sumus & respuimus nō vn̄is ex malis, sed ex omni pressura. Nā tm̄ ē id gaudiū q̄d vestra ex fide accipi & charitate, vt cunctis p̄ponderet necessitatibus meis & malis. per fidem vestram. Vos (inquit) me confirmatis, cum longe alit̄ se res haberet. Nam ipse cum tentationibus nihil succumberet, illos potius corroborabat, alioqui suam in hos laudem confert, perinde ac si inquit: Per fidem hanc vestrã haudquaquã fuistis vt tentationes sentire. qm̄ nunc viuimus si vos statis in domino. Neque em̄ nobis consolationi fuere hæc dixit, sed vitæ, arguens illorum offensionem pro morte seducere, & profectum pro vita, & consistere eos existimare, qui in Christo sint roborati. Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribuere pro vobis om̄i gaudio, quo gaudemus propter vos ante deum nostrum: Tãta me (inquit) vestri de causa incessit lætitia, vt neq; gr̄as deo pro merito agere liceat. Existimamus namq; has vestras virtutes, à munere quodã dei & singulari profectas. non em̄ vel humanæ solertia, vel animi mortalis hominis esse id tm̄ sapientia duxerim. Cũ itaq; ob id vobis colatum sapientia donum gr̄as deo plurimas debeamus, nequaquã tm̄ suppetūt nobis, quæ illi possint pro bñfici dignitate haberi. nocte ac die abundantius orantes, vt videamus faciem vestram. Orabat horum vt liceret cōspectu frui. Nec sane minori cupiditate, quã solet agricola quispiã, cū audit quẽ optime coluerit agrū, fructus huberrimos protulisse, & reuisere eundẽ, & oculis plustrare mox cupiat. & compleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Cũ esset supius illis & statū & fidei robur testifi-

catus, cur fidei nūc infert q̄ defint se completurum. Quia nondum oēm exceperant disciplinā. Deerat nanq̄ illis de resurrectione traditio, vel istiusmodi alia. Vel quia erant pleriq̄, qui falsa docerēt, propterea quæ defunt dixit. Nā cum ne à fide desciscerent vereretur, ad confirmandos inquit, vos misi. Nunc vero vt cōpleamus q̄ defunt, & q̄ ad doctrinā attinent potius q̄ ad fidem. Compleri em̄ illud dicimus, cui vt absolutum sit, parū aliquid deest. Ipse autem deus & pater noster, & dominus Iesus Chri-
stus dirigat viā nostrā ad vos. Ostendit quē admodum hos visere cupiebat, & in epistola hanc suā expressit cupiditatē. Simul etiā excusat, non ex negligētia se ab his abfuisse tā diu, tā q̄ id dicat. Deus ipse tētationes præcidat, quæ nos trahunt diuersos, vt recta ad vos proficiscamur. **Vos autē dominus multiplicet, & abundare faciat charitatē vestrā in inuicē & in oēs.** Vides effrenatas amoris furias, cū illos & abūdare & affluere cupiat p̄ceturq̄ charitate: nec ea dūtaxat q̄ inter hos mutua sit, & in oēs diffusa. Id em̄ amoris est propriū qui deū profiteatur, vt oēs circumplectat & capiat. Nā si hunc fuerit cōplexus, illū vero minimē, haud sane hm̄ oī crit secundū deum bñuolentia, sed humana potius quædā, quæ se non æque in oēs effundat. **quemadmodū & nos in vobis.** Quod nostra (inquit) interfuit, iā ip̄i peregimus: quod vestra, vt fiat oramus. Nos em̄ in charitatis mensurā habetis & exemplū. ad confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate ante deū, & patrem nostrū in aduentu domini nostri Iesu Christi, cū oībus sanctis eius. Arguit quemadmodū sibi sit charitas non his p̄futura quos fuerint charitate cōplexi. Abundare em̄ vos inquit, faciat deus in charitate, vt corda vestra stabiliant. **Do minū autē sp̄m sanctum intellige, sicuti & magnus Basilius sentit. Quis em̄ alius fuerit præter hunc ipsum sp̄m, in dei conspectu & Christi aduentu sine querela, hoc est, immaculatos & puros confirmaturus.** Neq̄ em̄ ad confirman-

dum vos dixit, sed corda vestra. Ex corde namque prodeunt cogitationes pravae. Concedi enim potest, vel eum qui sit pravorum facinorosus expertus, & nequam esse & impurum, fallacem insuper & dolos nequentem, odiosum, maleuolum, & decreta astruentem peruersa. Sine querela itaque & labe, tunc quispiam erit, cum cor repurgauerit, & sic sanctitatem adipiscetur. Sanctitas namque & continentia dicitur, quemadmodum immunditia, fornicatio appellatur & adulterium. Quorum vnumquodque sordidum est & immundum, & omnis denique virtus sanctitas nuncupabitur. Sine querela autem eos vult esse, deo coram & patre, & in presenti. Virtutis enim integritas omnis in dei conspectu patebit, non hominum. fallitur namque mortale iudicium. Et in domini inquit aduentu, quippe in quo sumus, & in patris conspectu nos iudicandi. Oportet igitur & sordibus vos carere, & tales reddi quales sunt sancti.

Caput III

DEcetero ergo fratres rogamus vos, & obsecramus in domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quo oporteat vos ambulare & placere deo, ita & ambuletis ut abundetis magis. Cum itaque inquit de his quae vos decet iam differerim, audite iam quae audiri necessario debent. Decetero vero cum inquit, illud praetendit. id est assidue & perpetuo, & in reliquum tempus. Attende humilitatem. Non enim neque honorando aut precando dignum se dicit, cui fides possit praestari, sed Christum sibi pro deprecatore assumit, tanquam id inquit: Christus ipse nostro vos interuentu precatur. Quod autem accepistis, non verbis modo, sed rebus constat. Operando namque Apostolus agendoque alios edocebat. Quid igitur vos ipsi precamur: certe ut abundetis magis, hoc est, ut iuperare etiam mea praecipua bonis actionibus studeatis, vltraque quam vobis iniunxerim eniti. Nam quemadmodum terra non modo quae huic demandantur, producit, sic & anima ipsa nequaquam esse debet praecipuis fecisse iam satis contenta, nisi & factis illa excesserit. Scitis enim quae praecipua dederim vobis

per dñm Iesum. Præcipiunt sane q̄ sint euitanda, & q̄
si fiant, inferant pœnas: si minus, nil laudis sint allatura.

Sunt etiã nonnulla q̄ præcipienda non sunt, hoc est, cõmi
nationibus frenanda, sed auditorũ iudicio permittẽda &
voluntati: Quemadmodũ est pecuniã aspernari, & pma
nere in cœlibatu, & hmõialia. Inquit em̄, Qui potest cape

re, capiat. Est em̄ non ab re, Paulum cũ hos acrius nõnul
lorum facinorũ arguisset, noluisse ea ex noie explicare, sed

iterato eos cõmonefacit, rursumq; & Christũ producit in
medium: neq; em̄ (inquiens) hæc mea sunt iussa, sed Chri
sti præ se ferunt imperium. Hæc itaq; vel seruanda p̄ vos

erunt, vel improbanda. Hæc est autẽ volũtas dci,
sanctificatio vestra. Hoc est, continentia. Hanc enim

vbiq; & meminit, & tutandam iniũgit, cum ad Timothe
um scribit, & ad Corinthios, Hæbreosq;. Est quippe violẽ
tum incontinentiæ vitium, eoq; & curandum enixius me

delis quibusdã, & frequẽrioribus quidẽ & varijs. vt abs
tineatis vos ab omni fornicatiõẽ. Quã multæ forni
cationis sunt species & perplexæ, quas tamen haudquaq̄

exprimere tulit, sed ab omni dixit cauendum. vt sciat
vnusquisque vestrum vas suum possidere in san
ctificatione ⁊ honore. Vas, corpus hoc dicit mortale.

continentes enim cum sumus, corpusq; nostrum hoc &
terris & mundum seruamus, in sanctificatione dicimur

possidere: Sin vero immundum & sordidatum, à pecca
to id ipsum comprehenditur. Quod vero fuerit à peccato

comprehensum, in peccati seruitutem deducitur. Tũc ve
ro id corpus in honore habetur, cum continens se & pu
rum præstiterit. Notandum autem cum sciat inquit, con
tinentiam huiusmodi per exercitationem & consuetudi
nem comparari posse prætendi. non in passione desi
derij. Hoc est, non in cupiditate, quæ vitij sit obnoxia.

Est nanq; & desiderij aliquod siue concupiscentia quod
vitio careat, cuiusmodi ẽ rerũ diuinarũ affectatio. Vel for
te cuncta per desiderium exprimit, quæ passioni concupi

ss ij

Mat. 19.

1. Tim. 5.

1. Cor. 7.

Hebr. 13.

scientiæ ascribunt. Oportet itaq; si vita nobis per continē-
tiam erit degenda, vt nullum hmōi vitiorū desiderū id in-
cendētium admittamus. sicut ⁊ gentes quæ ignozāt
deū. Qui em̄ nullā habent deicognitionem, neq; retribu-
tionem bonorū prauorumve facinorū sperent necesse est,
vnde voluptati se totos addicunt, & illi vniuersa ascribūt.

**Et ne quis supgrediatur, neq; circūueniat in ne-
gotio fratrem suū.** Superius quidem de omni fornicatio-
ne dixerat, nunc vero de adulterio dicit, qd & auitiā

Mat. 19.

1. Cor. 7.

& transgressionem appellat. Decenter em̄ suā cuiq; vxorē
distribuit deus, & naturæ limites præfinit, vt cū vna es-
set muliere congressus. Fit itaq; vt circūuentio quæ dā sit
in negotio, hoc est, in ipso concubitu, præsertim cū in fra-
trem delinquitur. Vel simpliciter circūueniri fratrem &
falli his phibet. qm̄ vindex est dominus de his om̄i-
bus sicut prædicimus vobis ⁊ testificati sumus.
Nec me solum (inqt) existimes, ne in fratres id facinus ad-
mittat interdixisse, sed ne in cæterorū quidem vxores esse
peccandum. Nec solutæ mō præterea ipsæ, vel viris orba-
tæ, vel cōmunes & prostitutæ, p̄ luxum sunt & intēperan-
tiam abutendæ. Pro his nanq; sumit supplicium deus, &
istiusmodi vindicat. Non em̄ impune sumus hæc cōmissu-
ri, qn̄ lōge maiores pro his sceleribus pœnas subibimus,
q̄ recens fuerit accepta voluptas. Vide vt prius precibus
egerit, moxq; id sit negotij detestatus, cum dixit secūdam
gentes. Demum & rei absurditatē aperuit, cū circūuentio-
nem esse hanc dixit, & hunc in modū à tanto scelere Theſ-
salonicēses deterret. Cōmonefacit p̄terea hos id ipsum se
prædicante vel alias sæpe audisse. Non enim vocauit
nos deus in immunditiā, sed in sanctificationem.
Itaq; qui hæc spernit, nō hoīem spernit, sed deū,
qui etiā dedit sp̄m suum sanctū in nobis. Cū dixit
superius fratri inferri iniuriā, cuius rei & deū subiecerit
vindicē affuturū, amplificat nunc id ipsum dilatatq; , argu-
ens, vel si id mali in fidelis quispiam patiā, daturū haud du-

bie pœnas, qui mala ingesserit. Neq; em̄ te (inquit) crucia-
 tu afficiet deus, vt eum qui male perpeſſus ſit vlciſcat, ſed
 ſeipſum vt vindicet. Nā cū ad munditiā te & puritatē vo-
 caſſet, cū inquinatior fueris, illatā in ſe argueris iniuriā, q̄
 ſpiritum ſanctum tibi cōrulerit. Quo fit, vt ſiue ancillam
 ſiue reginam corruperis, æque peccatū ſit: quando quidē
 deo hæc infertur iniuria. Nec ſecus ſi fornicando delique-
 ris, deus erit huius ſagitij vltor, cuius & ſpiritum inqui-
 naſti. Vel aliter: Cum enim proſpiciat deus ſe nobis con-
 temptui eſſe, contēptus huius de cauſa potius q̄ hominis
 affecti iniuria, ipſum ſe vlciſcetur. Verū quo ſumus proue-
 ſti dementiā, vt cum hominū defugiamus conſpectū q̄s
 ipſi offendimus, deum qui oīa conſpicatur & videat, tan-
 to opere contēnamus? **De charitate aut̄ fraternitatis
 non neceſſe habuimus ſcribere vobis.** Nihil in-
 ea de charitate edifferit, q̄ ſit in oēs ſeruāda, ſed ea dunta-
 xat, quę ſit in fratres habenda. Et mox illos cōmonēfacit,
 duo præparās quędā. Nā primū ait rē ita eſſe in præſentiu,
 vt neq; inſtructione indigeat. Nā quę magnitudine præ-
 ſtant, vt charitas eſt, patent quidem & clara ſunt: Deinde
 pudere hos facit, cum vrget & excitat, vt ita ſe gerant ne
 eius præſumpta opinione conuincant inferiores. tamen ſi
 hos rediſſe iā arbitretur in viā. **Etenim illud factis in
 om̄es fratres in vniuerſa Macedonia.** Quod aut̄
 inquit à deo vos acceperitis diſciplinā, ex his mihi perſpi-
 cuum eſt, quę per vos in fratres geruntur. Macedonię au-
 tem ideo meminit, q̄a metropolis eſſet Macedonia: Theſ-
 ſalonica. **Rogamus aut̄ vos fratres vt abūdetis
 magis, ⁊ operā detis vt quieti ſitis, ⁊ vt veſtrum
 negotiū agatis, ⁊ operemini manibus veſtris ſi-
 cut præcipimus vobis.** Eſi nequaquā ſim neſcius ait, p̄
 vos in fratrem charitatem ſeruari, rogamus tñ vt abūde-
 tis magis, hoc eſt, veſtram erga fratres augeatis magis ac
 magis beneuolentiam, ad eamq; & omni ſtudio enitami-
 ni. Potēſt & ita intelligi, vt ſt atim illud ſequatur, date ope-

ram ut vos quietius habeatis, & vestrū quisq; propria negotia pagat. Ex his autē eos arguit qui otio vacant, & quē se toros addicunt, curiosiusq; aliena disquirunt, oīa perturbare. Quin vero cum manibus inquit, proprijs operamini, illos vituperat, qui corporis tollūt exercitationē, & spiritalia tm̄ deponunt, & longe fallūtur. Non cū ieiunium vel humi cubationem manibus quis operat, sed spū. Unde intelligi datur nō de spiritali exercitatione hoc loco dixisse Apostolū, sed de corporali. Est namq; spūs sancti officium, ex manū opa victū alijs impartiri. spūs inq; id certus quoddā est opus. Nā ea tēpestate Christiani, cum Christi ob fidem susceptā, infidelibus prædæ essent, re omni familiarī & fortunæ bonis exhausti, in summa rerū penuria vitā degebant, eōq; ut operent edocet, quatenus quirent, cum sibi, tum alijs præsidio esse. Si itaq; his iniungit Apostolus operi manū insudare, nil tm̄ eos excludit, quibus adhuc res integra manebat. **7 ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, 7 nullius aliquid desideretis.** Hoc est, ne quid impudentius apud illos agatis, qui extra fidei aulā diuagant si ipem efflagitando. quod tm̄ modestius dixit, ne illos offenderet, perinde ac si dicat: Si fideles ipsi, cum fidelē quenpiā conspicātur optima corporis valetudine, mēdicantem, maxime offendunt, & istiusmodi hoīem sub Christi prætextu mercimonia factitare incusant, quanto magis sunt infideles ipsi id mendicandi genus obrectaturi. **Nolumus autē vos ignorare fratres de dormientibus.** Hoc loco de resurrectione iā meminit. Nā de hac etsi antea ad eos disseruisset, nunc tm̄ iisdē mysterium quoddā reuelaturus est. Qui etsi ea q̄ ad resurrectionē attinent non ignorarent, dolebant tm̄ deesse aliquid sibi ad verā cognitionem. Dolorem itaq; hunc lenit Apostolus, inquit: Etsi pleraq; cum vobis incognita sint, mœstitiā afferūt, cognita vero hanc tollūt, ppter ea ait, **Nolum⁹ vos ignorare de dormientibus. i. mortuis.** Expressit itaq; futurā resurrectionem, cum dormire dicit

iam vita functos. Qui em̄ dormit, & excitet necesse est. vt non contristetmini sicut & cæteri qui sp̄e non habent. Cuius rei sp̄e dicit: Resurrectiōis videlicet. his nāq; qui se minime sperant resurrecturos, proculdubio lugendum erit. Arrigendæ itaq; his dictis aures sunt, & contemiscendum. Quid igit aliquis inquiet: Nū eo vult nō hos ignorare, ne afficiant m̄ærore: Non em̄ inq; subeant cruciatus, sed ne contristentur: Ita quidem. Nā eiusmodi tristitia & pœnas est allatura. Si enim credimus quod **Iesus mortuus ē & resurrexit, ita & deus eos qui dormierūt per Iesum, adducet cū eo.** Quemadmodū inq; filiū suscitauit mortē corporis obeuntē, sic & nos suscitabit. Aduerte vt Iesum fidentius eo mortuū dixerit, q̄a facta iā & subsecuta sit resurrectio: nos vero, q̄a suscitādi sumus, dormientes hic dixerit, futurum arguens, vt ab eiusmodi dormitione & somno excitemur nos aliqñ. Nō em̄ qui nihil dormierit excitabit. Dormientes vero per Iesum deducet, duplici pōt mō intelligi: Vel q̄a p̄ Iesum deducturus nos sit. i. filius erit resurrectionis huiusce mediator, qui & præuius fuit, & in patris conspectu adstitit. Vel dormientes per Iesum, hoc est, fideles, vt qui Christū in se habentes, per Iesum dormiunt. De præcipua aut̄ resurrectione nunc differit, hoc est, de gloriosa illa fideiū à mortuis excitatione, quæ futura cum dño est. Deducet em̄ secum, hoc est, & in nubes vnde quaq; nos ille corripiet, tolletq;. Erant quidem Thessalonicenses de vniuersali illa futura resurrectione certiores iā redditū, sed quā essent in se gloriā habituri, nil his satis constabat: cōq; & angī aliquā tulum videbant. Vnde eosdē nunc cōsolatur Apostolus, cū gloriosam hanc dicit futurā & honorabilem: ne si fortasse aliter ijdem sentirent, ex alia quauis præsumpta opinione, m̄ærore afficerentur. quippe cum sint omnes resurrecturi, nō tñ in gloria, nisi soli fideles, id est, qui rectiora sunt instituta cum bonis operibus assecuti. Aduerte & quæ subsequuntur. **Hoc em̄ vobis dicimus in verbo**

domini. Mirandū aliquid erat dicturus, eoq; ex dñi verbo rei huic & fidem facit, tanq̄ id inquit: Nihil profecto à me ipso, sed à Christo edoctus protulerim. Nā illud, dare quidem lōge est satius q̄ accipere, ex præceptoris (hoc est, Christi) verbis acceperat, & huiusmodi reliqua ex spū loquebatur. quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduētū domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Quod ad Corinthios dixit, in momento & oculi ictu, nunc repetit. Et qm̄ difficultatis plurimū habere videt, putrefacta iā & tabescentia corpora à mortuis excitare, idcirco qui viuimus inquit, non vt de se ipso nūc dicat (neq; em̄ erat ad resurrectionē vsq; victurus) sed fideles dicit. Vnde & qui residui sumus (adiecti) in aduentu dñi. Sub eius nanq; p̄sona eos cōplectitur, q̄ in humanis tunc t̄pis egerint. vel eos viuere dicit, qui in Ch̄so assequenti salutē. Qm̄ ipse dominus in iussu & in voce archangeli & in tuba dei descēdet de cælo. Nil his (inquit) diffidas q̄ sumus dicturi. Nā dñi hæc futura sunt iussu. Verum quō hæc ille est iniuncturus? In archangeli voce, cæteris angelis præsentis, & identidem inclamantis, prōpri paratūq; estote oēs: adest em̄ iam iudex. Vt em̄ pater in Sina Arabiæ monte tubis est vsus, & angelis ministrantibus, sic & filius tanq̄ imperator his ip̄sis vtet. Vel quia dei terra hæc iussu cogetur, quæ exceperat corpora, restituere, ad incorruptionem mox transformata. Quod autem vnum in locum vndiq; sint conuentura, voce archægelus operabitur, vnus tamen aliorum ministerio angelorum. & mortui qui in Christo sunt resurgēt primi. In Christo mortui, hoc ē, fideles, vt q̄ in nubes sint subleuandi, vt priores resurrecturi, cæteri vero postremi, id est, damnandi. Quippe qui neq; attollendi sint, nec Christo in æra obuiam processuri. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiā Christo in æra, & sic semper cū domino erimus. Etsi mortui (inquit) sunt priores resur-

reſturi, nihilo minus & nos qui in hac vita erimus, rapie-
mur, digni videlicet vt ſubuehamur in nubes, ſicuti & do-
minū nubes ſuſcepit. Cur vero cum ſit deſcēſurus, fideles
ille arripiet: id vtiq; honoris gratia facturus eſt. Nā quem
admodum imperatori cuiq; vrbem aliquā inituro, hono-
ribus quiq; & dignitate præſtātes, obuiā, p̄deunt, noxiij ve-
ro & capitis dānati in carcerē interiorem cōiecti, iudicem
huncip̄m opperiant: ſic eo iudicij tpe, p̄ctōres quidem &
p̄rauis facinoribus obſtriſti, in terris iudicaturū illum ex-
p̄ctant, vel ſi Chriſtianum ſortiti ſint nomē: luſti vero in
ſublime tollent. Sic demū & Chriſto eodem ſunt fruitu-
ri, qui eſt bonorum om̄ium caput, & perpetuo ſunt apud
hunc permansuri. Itaque conſolamini inuicem in
verbis iſtis. Hoc eſt, nullus vos teneat m̄cor, vt cate-
ros, qui ſe nil ſperant reſurrecturos. Cap. V.

DE temporibus autem & momentiſ fratres
non indigetis vt ſcribamus vobis. Eſt em̄
(ingr) ſuperuacaneū, & plane inutile reſurrectio-
nis huiuſce & rerū finis velle t̄pa & momenta cognoſcere,
quæ nec ap̄liſ iſtis retexerit dñs, cum illum identidē rogi-
tantes adieſſent. Paulo forſitan vel ſoli ex arcaniſ illis quæ
dici non poſſunt, innotuit. Ipsi em̄ diligenter ſcitis,
quia dies domini ſicut ſur ita veniet. Dñi diē & cō-
munem oib; finem, et priuatū cuiuſq; intellige. Hic nan-
q; incertus incūbit ſingulis, cuius finis & ignoratio plurib;
modis nobis conſucit. Nam ſi præſciret homo vltimum
vitæ diem, om̄i ſtudio adniteret, reliq; diebus, q̄bus ſe nil
dubicaret ſup̄ futurū, cōmiſſa oīa et p̄ctā, p̄c̄nitēdo, vt ab-
oleret. Deinde cum ſe morti, p̄p̄inquirem ſpectaret, ba-
p̄riſ ſimilauacro poſtremo ſe tandem perlueret, vt huius vitæ
tute delicta abolerent. Nec minus et multi, qui nec mode-
rati quicq; nec penſi haberent, ſi certo ſcirent (vt ita dixe-
rim) in craſtinum ſe morituros, maximis q̄s haberent in-
fenſos tormētis afficerēt, vt animū odio plenū explerent,
tanq; cui nil eſſet ad ſe vlciſcendum ſpei reliquū. Quod tñ

Actu. 1
2. Cor. 12.

exequi interea herēt, cum hinc mortis formido coerceat, hinc vitæ suauitudo. Angeret præterea eorū animum assiduus ille mortis metus, q̄ longioris vitæ tenent cupiditate, si mortis terminus innotesceret, nec tm̄ iusti mercedis assequerent. Possent em̄ videri tanquam vitæ huius affecti rædio, si præscriptas sibi ad mortem longiores metas multo ante, p̄spicerent, lucem spreuisse. Eorū & intrepidi adijisse discrimina q̄si desperātes, non q̄a cum Christo versari percuperēt. Nunc vero cū cuiq̄ minus cōpertum sit, ob vitæ finem incertiorē, vtrum superare queat q̄bus offeri discrimina, p̄spicua vtiq̄ erit singulorū q̄ta sit virtus. Cuiusmodi & tres illi pueri fuere, q̄ eo magis sunt cæteris admirationi, q̄a cum nihil essent vtrum euincere flammæ & incēdia quirent certiores effecti, idola tm̄ adoratos se constant respuerint. Cū itaq̄ illud minus vos lateat dñi diem, hoc est, iudicij t̄ps, in furis morē & clam subito, attēdite his aīm, & vobis caute: nescit enim q̄ hora fur ille venturus sit. **Eū em̄ dixerint pax & securitas, tūc repentinus eis supueniet interitus, sicut doloz in vtero habētis, & non effugient.** Cum essent q̄ hos diuexabāt passionibus vacui & p̄spere agerēt, fideles hūc in modū solat: Neq̄q̄ existimate euasuros hos aliquñ, q̄s p̄pediem inuasura est repētina & insperata p̄nicies, q̄ varias his amaritudines est allatura. Nec secus excruciantur, q̄ solēt intestini dolores parturientē vexare. Aduerte aut̄ quē admodū ad id plurimū faciat parturientis similitudo. Nouit em̄ & mulier sese pariturā oīno, pariēdi vero t̄ps ignorat. Quo fit, vt pleræq̄ septimo mense p̄ter naturæ institutū & via media, nil præsciæ partus ediderint, vtiq̄ & hæc p̄ lufum plerūq̄ & iocū, derepēte ineffabilib⁹ si mul dolorib⁹ cruciant: sic & illorū aīæ, q̄ p̄nti hoc seculo p̄ delicias ducūt & luxū hanc vitā, cum dies ille aduenerit, neq̄q̄ mortē sunt & interitū euasuræ. **Vos aut̄ fratres non estis in tenebris, vt vos dies ille tanquā fur cōprehendat.** Hoc est, nō tenebrosam & impurā ducit vitā. Dicit aliq̄s quid ergo: Nonne & hos, & si nulla sint

Daniel. 3

Lucæ. 12

labe affecti, vel incertus iuuaturus est finis: Inuadat q̄dē,
 sed nullo eos obducat m̄ore. Vigilātibz nāq; & in lu-
 ce versantibus, si pr̄do aliquis aditum nactus de impro-
 uiso incumbat, nil poterit q̄d horz sit deuastare: At si in te-
 nebris dormitantes deprehendat, relatis spolijs abscedet
 impunis. **Om̄es em̄ vos filij lucis estis ⁊ filij diei.** *Matth. 23*
 Quemadmodum gehennæ filij asserunt, qui gehenna cō-
 digna patrarint, & dissidentiz filij, qui ap̄lorz dictis diffi-
 dunt, sic & filij diei hi erunt, qui ea quæ lucis sunt fecerint. *Ephe. 2.*
Non estis noctis neque tenebrarū. Hoc est, pecca-
 ti. **Igitur non dormiamus sicut ⁊ cæteri, sed vigi-
 lemus ⁊ sobrii simus.** Hoc est, neq̄quā in bonis operi-
 bus negligentiores nos ipsos præstemus, sed sobrii sim⁹.
 Auget nāq; vigilantia ipsa & abstinentia, perinde ac si dic-
 cat: Per continentia quæ bona sunt, diligent & caute per-
 agamus. **Qui em̄ dormiunt, nocte dormiunt: ⁊ qui
 ebrii sunt, nocte ebrii sunt.** **Nos aut̄ qui diei su-
 mus, sobrii sumus.** Dormientes eos hic dicit, q̄ somno
 q̄dā nequitiz capiunt, tanquā ad virtutes inertes & torpi-
 di, & semper aliquid q̄si per somnū imaginātes. Talis est
 em̄ præsens hæc vita a sopore nil aliena. Ebrietatem aut̄
 dicit, non mō vinaticā illā & a Baccho progenitā, sed que
 a quibusuis vitijs orit̄ temulentia, tanquā quæ ipsius na-
 turæ limites & metas excedat, & mentem ipsam obtene-
 bret. Haudq̄quā itaq; ait istiusmodi v̄os ipsi præstet. Nō
 em̄ constat ex nocte & tenebris, sed ex die ac luce, bap-
 tismi & diuinæ traditionum gratia oriri. **Induit loricā
 fidei et charitatis.** Neq; enim sat habet, vt vigilantiam
 & sobrietatem seruemus, nisi & armis circuducamur.
 Nam si vigilantior quispiam & excitus fuerit, armis au-
 tem careat, quibus tutari se queat, celerrime a prædoni-
 bus & capietur & trucidabitur. Fidei vero & charitatis cū
 inquit loricam, rectiora quæuis decreta, & optimas vitæ
 actiones prætendit. Sic em̄ vere hoies abstinebunt, cū bo-
 nis operibus abundabunt. Hæc quidem sunt non mō ser

uanda, sed ꝑ thorace habēda. Hunc nāq; nil facile velprehendere poterit vel transilire, sed pectus ip̄m haud secus ac paries inhārens tutabit, et adeo vt nulla nobis succensa diaboli iacula vel obesse possint, vel capere. et galeam spem salutis. Quemadmodū em̄, q̄d principale est nobis, est caput, galea ipsa obtegēs securius reddit & tutū, sic & spes ipsa mentem cōseruat et salutaris illi esse arguit, cū nihil externum in hāc sinat delabi. Aduerte aut̄, q̄d et alibi

1. Cor. 13

dixit fidem, spem, charitatē, tria hęc, vel in presenti ex his vt comparent iniungit. quoniam non posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis, per dominum nostrum Iesum Christum qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus siue dormiamus, simul cū illo viuamus. Propterea (inqt) hęc arma sunt cōparāda, q̄a nō posuit hoc est, nō segregauit nos deus, vt eius irā experiamur, sed vt vendicet sibi et saluos reddat, tradito, vt morte afficeret nostri grā, vnigenito. Nobis ergo vel in discrimine cōstitutis sperāda sunt bona et maxima quęq; a dño expectanda. Nā si crederemus hūc ip̄m nec filio pepercisse vt saluos faceret, spes esset vel certior, fore vt ex periculis & medijs malis nos ille eriperet, & rei experimēto ita futurū mox spectaremus, deumq; ip̄m charitate ꝑsequeremur & ꝑximos. Nam ea (inqt) de causa mortem obiit Chrs, vt siue vigilamus. i. viuimus, siue dormimus, hoc est, morimur, cū illo vt vitā ducamus. Qñ quidem cęlestis illa dormitio, ā terrena hac longe est aliena.

Roma. 8

2. Timo. 2

Ait igit̄, nolite corpori & vitę huius discrimina, siue mortes reformidare. Si em̄ vel morimur victuri sumus. Nam & his q̄ tantoꝑe est in nos charitate affectus, vt nostri ob gratiā mortem subiret, viuit quidem, & perpetuo viuet. Propter quod consolamini inuicem et ædificate alterutrum, sicut et facitis. Vides quid demum excusat, perinde ac si dicat: Nō sum ip̄e ꝑceptor, sed vos ipsos inuicē velim ædificet̄, qñ haudq̄q̄ sunt satis. q̄ instruendi fungant̄ hoc munere, vt queam vniuersos cōmonefacere.

Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos
 qui laborant inter vos. Cum dixisset uosipfos alteru
 trū ædificate, ne forsan arbitrent̄ se se his uerbis vt p̄cepto
 res institui, coḡ & in suos instructores superbiāt, sic inqt:
 Etsi mutuā uobis ædificationē permiserim, obsecro in̄ vt
 qui uos edocent atq; instituūt, in honore habeatis, Cogū
 tur em̄ grauiā multa subire doctores, quæ delati his ho
 nores toleratu faciunt leuiora. **7 p̄sunt uobis in do
 mino, et monent uos.** Si em̄ honorē his detuleritis qui
 p̄ hoīem uobis p̄ficiunt, quāto magis qui à deo p̄fecti
 sunt debetis & gr̄as agere, & honorare. Id em̄ designat, cū
 in dño dicit. i. humanis hisce in rebus & tēporarijs uobis
 hoīes p̄sident. In his uero quę dñi sunt q̄ fuerit p̄fectus,
 p̄ uobis non solum orabit, sed curabit attentius, vt per ba
 ptismi lauacrū iterato nascamini, castigabitq; & medebit.
 Etsi nocte hūc intēpesta uos exciueritis, p̄esto mox erit.
Vides qualis sit in dño p̄fectura, vt habeatis illos
abundātius in charitate, propter opus illorum.
 Non em̄ simplici quadā hos uelim bñuolentia p̄sequami
 ni, sed abundantia, uti & liberi in parentes afficiunt. Nam q̄
 Ch̄m dilexerit, & eius ministrum, ut cunq; se gesserit dili
 gat necesse est: q̄a per eum sit uenerāda mysteria consecu
 rus. Si uxorem duxeris decore p̄stātem, nōne & his ho
 norem uel maximū impartieris, q̄ ad te illā traduxerint? Ce
 loꝝ regnum cepisti & eū contēnes, qui illud subministra
 rit? Honorandi sunt itaq; per uos p̄ceptores, quorū du
 ctu & ministerio bona ineffabilia assequemini. **Pacem**
habeto cum eis. Hoc est, cum p̄ceptoribus. Nouerat
 em̄ odia esse in hos q̄dam oborta. Parit q̄ppe ueritas odi
 um, & odio sæpe habent qui alios arguunt, & malefacta
 nil p̄bant. Habere igit̄ (inqt) cum his pacē, hoc est, pacifi
 ce cum istis uos gerite. **Rogamus autem uos fra
 tres corripite inquietos.** Hoc loco ad p̄ceptores
 diuertit sermonem. Neq; em̄ inqt, per licentiā & arrogā
 tiā alios incesseritis, sed lenit̄ castigate. Nam qui peruerfis

imbutus est moribus pertinacior fiet in malo, si acerbius forte corripiat. Nā eos contra bñ compositos dicimus, q̄ dei statuta & mandata obseruant. Is nanq; singulis reb⁹ ordinē p̄finiuit & limites: quos qui transcederit, incōp̄situs esse & dissolutus arguetur: cuiusmodi sunt temulenti, contētiosi, auari, & istiusmodi cæteri, qui delinquendo constitutas à deo metas excedūt. **consolamini pusillanimes.** Pusillo hiaño sunt, qui ferre nil q̄unt tētationes. **Mat 13** Isti sunt em̄ qui, p̄seminati, in lapides cōciderunt, qui tñ oī no sunt subleuādi, & consolandi. **suscipite infirmos.** Hoc ē, validiores reddite qui fuerint in fide infirmiores, **Roma 14** vt & alibi dicit: Fide infirmos suscipite. **patiētes estote ad oēs.** Hoc ē, dissolutos, pusillanimes, & infirmos sustinere. Id nāq; maximū in modū congruit p̄ceptoribus, vt vel efferatissimos tolerādo ad bonū conuertār. **Uidete ne quis malū pro malo alicui reddat.** Si mala neq; q̄ malis sunt cōpensanda, quāto min⁹ p̄ accepto bñficio, non sunt mala reddēda, vel malo afficere qui nihil effecerint. **sed sp̄ qđ bonū ē sectamini in inuicē ⁊ in oēs.** Neq; em̄ fat̄ est nil, p̄ malis illatis rep̄dere, quin & bonis erit qui mala ingesserit afficiēdus. Id em̄ sentit cū inquit: **Secte mini qđ bonū est, hoc est, enixe nitamini oībus bñfacere.** Et inuicē, hoc est, erga fideles. Et in oēs. i. erga infideles estote beneficii. **Semper gaudete.** Semp, hoc ē vel in medijs & vrgentib⁹ malis gaudio afficiamini, tanq̄ id dicat: **Aeq; aīo, p̄ Ch̄so oīa tolerate.** Aduerte aut̄ quē admodum post q̄ malū minus esse, p̄ malo reddendum dixisset, **mox & gaudendum his esse iniunxerit.** Qui enim edoctus nullas vlcisci iniurias, sed conferendis beneficijs poti⁹ insuevit, & his benefacere qui mala intulerint, vnde hic poterit aculeos mōror⁹ excipere? **sine intermissione orate, in oībus gratias agite.** Viā nunc aperit ad perpetē quandā iucūditatē, vt assiduo sc̄licet & orādum sit, & gr̄æ deo agenda. Nā qui versari cū deo diutius consuevit, eidēq; p̄ oblat⁹ siue, p̄ speris siue aduersis gr̄as agit,

perspicuum est, perpetuā quandā animi suauitudinē hūc
 esse adeptum, & continens gaudiū. **Hæc est em̄ volū-**
tas dei in Christo Iesu in oibus vobis. Qui enim
 poterunt semper partē gr̄æ dici? Nimirū si noueris deum
 sic velle, vt illi te nō ingratū, p̄ acceptis exhibeas benefici-
 is. In Christo Iesu, hoc est, Ch̄ri domini adiuuēto & ope.
 Nā ille in nobis vel in gratijs hisce agēdis opitulat̄, sicuti
 vt idip̄m agamus, & multis in locis in euangelio edocet.

Sp̄m nolite extinguere, prophetias nolite sper- Ioh̄an̄. 15.
nere. Cum noctis loco sit hæc vita habenda, & facem no-
 bis detulit deus sp̄m sc̄tm̄, quā sane splēdidiorē reddidere
 pleriq̄, quemadmodum sancti. Nonnulli vero extingui
 sunt passi, quemadmodū virgines illæ quæ lucernā oleo
 carere permiserant. Nec secus & qui Corinthi fornicaret̄, Matt. 25
 eādē hanc facem luto offudit. Dicit itaq̄, sp̄m nolite re- I. Cor. 5.
 stinguere, hoc est, sp̄s gr̄am. Obstruite ergo fenestras si-
 ue sensus hos corporales, ne nequitia sp̄s ille inuadat,
 & sic fax illa extingui non poterit. Non puluerem in sper-
 gas, vel curas terrenas. Sic enim inextinguibilis permane-
 bit. Vel ita: Erant apud hos & veri prophetæ, & falla-
 ces quidam & subdoli. Et quia minus compertū his erat
 vtri nam horum ex deo essent veridici, simul omnes auer-
 sabant̄, & improbabant. Subdit igit̄, sp̄m nolite extin-
 guere, hoc est, sp̄s donum, quod veris inest prophetis,
 cum hos nec secus defugitis, quā alios, qui se mentiunt̄
 prophetas. Neq̄ prophetias contemnite, quæ ex sancto
 sp̄u p̄deunt. **Omnia aut̄ probate, quod bonum est**
tenete. Quid ergo? Excepturi ne sumus qui falso se pro-
 phetas astruxerint? Nequaquā inquit, sed omnia probate,
 hoc est, & vera & falsa, periclitando decernite. Deinceps
 quod bonum est tenete, hoc est, quas rectas esse comper-
 tū habetis admittite prophetias. Prophetas venerationi q̄
 ḡ habetote & curæ. ab omni specie mala abstinete.
 Neque enim hoc illo ve abstinendum indicit, sed omnire-
 prorsus, siue p̄pheta quouis falso & cōmentirio, siue pra-

uis quibus facinoribus. Ipse autem deus pacis sanctificet vos per omnia. Post monita & vota inducit, ut utrinque sint tutiores. Per omnia vero, ut corpore & animo sanctitatem adipiscantur, sicut ex subsequenteribus ipsis perdisces. **Et integer spiritus vester, et anima et corpus, sine querela in aduentu domini nostri Jesu Christi seruetur.** Spiritus. id est donum quod per baptismum iam accepistis. Nam si huius collucentem faciem seruabimus, nec restingui hanc patientur & nuptias ipsas adibimus. Tunc sane corpus & anima querela vacabunt, hoc est coargui criminis nequaquam poterunt. Quid nisi? Si in nobis illuxerit spiritus. Gregorius autem Nysseus sic inquit: Cum enim homo ex omni sit animarum specie admixtus, ea scilicet quae platis inest, mox sensibili & intellectiua, cum spiritum dicit Apostolus, perfecto intellectu iam expressit: cum animam, sensibilitatem ipsam: cum corpus vitam inesse nobis ostendit, quae & in platis esse comperit. Precatur itaque & optat hos omnes per omnia sine querela seruari, & in cunctis deo ut obsequantur. **Fidelis est qui vocauit vos qui & faciet.** Vide Apostoli ingentem humilitatem. Cum enim esset haec omnia his comprecatus, nolite inquit existimare meis ex precibus vos saluos fore, sed dei, qui vos pro sua vocauit benignitate. Nam si ad salutem vos ille exciuit, fidelis est sane. id est verax. Et ita est procius voluntate facturus, ut & saluos vos reddat. **Fratres orate pro nobis.** Aduerte quam humilem se & abiectum praestet, cum dicat se horum precibus indigere. **Salutate fratres omnes in osculo sancto.** Cum enim absens ipse quereret salutem ore et precibus his impartiri, pro alios saluere hos iulianus. Et quoniam inest nonnumquam in osculo dolus, quae illud iudaei Christum praedictis fuit, in osculo sancto subiecit. **Adiuuro vos per dominum ut legatur epistola haec omnibus sanctis fratribus.** Neque enim adeo plegi epistolam hanc doctrinae gratia cupiebat, quam ut illos etiam per epistolam alloqueretur: quod plane ardentis est desiderij argumentum. Adiuurat autem eos, ut si se id paruifacerent postulante, obtestatione saltem eiusmodi, quod deis iniungit, exequantur. Tanti erat etiam for

midolosa apud Christianos veteres obrestatio. Gratia
domini nostri Jesu Christi vobiscum, Amen. Cū-
ctis nos ille (inquit) bonis donauit. Incumbite ergo vt am-
pliolem gratiam, pro tantorum bonorum ac munerum
dignitate, & vitam agendo ea mox vendicetis, quæ vñ di-
uina eadem nobis sunt gratia comparata. Caueteq; iter
quodcunq; prauum ac deuium, vt vitā hanc ipsam, ad pa-
tris & filij & sancti spiritus gloriam transigatis. quē omnis
gloria & honor decet in seculorum secula, Amen.

Scripta fuit ex Athenis.

ARGVMENTVM IN SECVNDAM
epistolam ad Thessalonicenses.

AD Thessalonicenses secundam scribit epistolam Apostolus, et
notum facit eis de temporibus nouissimis, et de aduersarii deie-
ctione. Scribit hanc epistolam ab Athenis per Titum diaconū,
et Onesimum acolytum,

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD
Thessalonicenses, Theopylacti prologus.

SEundo ad Thessalonicenses idcirco Paulus scribit, quia his iam
antea p̄ literas significasset, sese ut eos reuideret summo studio ad-
nifurum. Et quoniam minus esset uoti compos effectus, ferreque
diutius has moras nequiret, Timotheum misisse affirmat, qui eius
desiderium Thessalonicam remigrandi, aperiret ac nunticaret. Cunque
haudquaquē ad id tēporis ullam esset ad hos proficiscendi nactus adhuc
facultatem, ut quæ illis ad fidei summam deessent absolueret, secundam
hanc primæ adiecit epistolam, et per literas supplet, quod eius profecti-
one facere libuisset. Quod autē sese ad eos nō dum contulerit, liquet ex
eo: Nam in priori epistola cum domini aduentum nil præfinisset, perinde
ac scitu id minime necessarium foret, in secunda hac de domini aduentu
perferibit. De quo nil sane in præsentis scripserat, si ad eos sciret se pro-
fectum, per literas itaq; de aduentu huiusmodi, cuius esset apud hos ora-
iam quæsto, meminisset præsertim cum essent nonnulli fidei uastiores,
asserentes aduenisse iam dominum. Quodq; et grau us erat, uel dicta quæ-
dam ex composito, tanquā a Paulo prodita producebant, proferebant-
que et epistolas ut ab eodem conscriptas, Quæ omnia cōmentus est dæ-
mon: ut Christianos disiungeret, cum unum illud Christi cultores præci-
pue consolaretur, fore ut aliquando resurgerent, sperantes uirtutis mer-
cedē se recepturos, et qui se oppressissent daturus poenas. Submisit itaq;
eius ministros diabolus, qui palam docerent adesse iudicium, et Christi
secundo iam aduentasse, ut illud maxime suaderet, nec ulla esse uirtuti

merita, nec fore ut quispiam iudicet, nec malos pro eorum commissis huiusmodi supplicia. Quæ omnia ideo suggererat hic demon, ut sanctorum spiritum omnem infringeret, et euangelio aduersantibus audaciam augetet. Arguatque et Christum mendacem, qui sui aduentus signa quædam prædixisset, quæ minus sint uisa, cum adesse iam resurrectionis finem falso assereret, unde aperte dominus ut mendax arguebatur. Quocirca epistolam hanc scribit Apostolus, edisseritque de Christi aduentu. Cui cum nullum interea præsinia tempus, Antichristum tamen futurum, indicio patefacit, Thessalonicenses præterea malis magnis in modum iam maceratos, enixius consolatur. Demum et signa quædam illis demonstrat, quibus proprias eius intercessionem epistolas.

Caput .I.

PAULUS, et SILUANUS, et TIMOTHEUS ecclesie Thessalonicensium in deo patre nostro et domino Jesu Christo. Et in prioribus item epistola ita exorsus est. Quo fit, ut eadem in hoc primordio sit eadem in illius principio sequenda interpretatio. Gratia uobis et pax a deo patre nostro, et domino Jesu Christo. Cum enim suus deus cuius gratiam impartitur, nil erit quod moleste hic ferat, quandoquidem facile dissoluuntur, quæ illi obijciuntur aduersa. Paulus itaque nihil ignarus quæ dei gratia uobis præstaret, vel hanc ipsam his comprecatur. Quæ utique ut primum his aderit, nullas sentirent quæ inferuntur tentationes: sed pace simul diuina accepta, in tranquillo agent, & immobiles permanebunt. Commonefacit præterea eos diuinæ gratiæ, ut cum primò pressuram inuaserint, huiusmodi gratiæ recordati, qua salui sunt facti, maxime consolentur. Et ex præteritis & maioribus beneficiis certiore spem habent, nihil in minoribus malis desperent. Gratias agere debemus semper deo pro uobis fratres, ita ut dignum est. Tria hic docet. Primum, ut si quid pro nos optime geritur, gratias deo agamus, nec nostræ uirtuti id ascribamus, & illi accenseamus rerum omnium summam, nec

quo pacto ob rem bene gestam insolescamus. Secundo quemadmodum nequaquam sint luctu & lachrymis digna quam ipsi perpetiuntur, sed eiusmodi, ut agi deo pro his gratiarum possint. Quocirca debere eos gaudio affici, non mœrore cōficere animum, vel penitus desperare. Tertio, quod alienis virtutibus nequaquam sit inuidendum, sed congratulandum potius, & pro fratrum profectu deo dicendae sint gratiarum. Quo fit, ut quod ex aliorum virtute dolore afficiuntur, deo proculdubio maledicant. Ita ut dignum est, eo intulit, ne cum gratias agimus, tanquam nouum aliquid nos inducamus, & cæteris insuetum, superbiamus. Faciamus namque, quod fieri merito debet. Vnde & rem ipsam debitum appellauit, cum dignum est dixit. Vel quia & verbis sunt & operibus gratiarum ipsarum agenda, sic pro meritis agi iudicabuntur. **quoniam super crescit fides vestra.** Cum enim vos inuasit tentationum diluuium, nec aliquo vos interclusit, nec illis succumbitis, nil certe aliud præferunt, quam vestra maxima incrementa, & fidei vestrae sublimitatem. Super crescit autem dixit, ex quadam veteris cataclysmi illius similitudine, quod nequaquam facile summa quæque fastigia interclusit, & si illa operuit, ut primum cœpit decrescere, hæc emerere. arguit etiam istorum fidei magnitudinem, cum super crescit intulit. et abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem. Aduerte qualem se hæc habeat charitas, neque enim hunc complexa, alium respuit, sed eque in omnes diffundit. Idem designat cum inquit, vniuscuiusque vestrum & in inuicem. Nam si cæteris reiectis, in vnum aliquem charitatem omnem hanc cōtulerimus, haudquamquam charitas, sed dissidium diceret. Nam si dei ob gratiam vniuersi sunt beneuolentia prosequendi, omnes pariter observa & cole. Si vero priuatim aliquem ipse fueris charitate complexus, humana profecto erit, non diuina hæc charitas. Aduerte autem animorum coniunctionem, & mutuum beneuolentiarum nexum, ad propulsandas tērationes valere plurimum. ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in ecclesijs dei. In priori epistola

Geth. 7.8

la dixerat, ita omnes callere quæ apud vos ipsos gerantur, ut nequaquam necesse sit de vobis aliquid loqui, cur ergo nunc dicit pro his se in ecclesijs gloriari? Id sane ex electis ipsis liquide patet. Non enim dixit illos de vobis loquendo instruimus, sed gloriamur in vobis, & vestrum profectum gloriae ducimus. Si nos itaque deo pro vobis gratias agimus, & apud homines tantopere gloriamur, longe magis vos oportebit aduersis in rebus identidem factitare, & tentationibus nihil succumbere. pro patientia vestra & fide, & in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus quas sustinetis. Ostendit hos quidem diu ac multum fuisse tentationibus afflictatos. Neque enim biduo triduove patientia demonstratur, sed diuturna malorum tolerantia. Illis etiam inesse patientia ista videtur, quæ cum bona illa & promissa caelestia nondum acceperint, sustinent tamen opperiendo & patiuntur. Nunc vero maiorem illam designat, quæ in persecutionibus & pressuris arguitur. Et his quippe, quibus cum hostibus res erat implacabilibus, necessaria erat firmiter tolerantia, & in ipsis præcipue prædicationis primordijs. Pudeat ergo calamitosos hos homines eorum inconstantia, qui hominum iussu & persuasionibus, ad decreta quædam obliqua & peruersa se transferunt. in exemplum iusti iudicij dei, ut digni habeamini in regno dei. Vel ex his quæ dicta superius sunt, consolatus est eos, & ex eo præcipite quod dixit: Gratias agimus, & gloriamur in vobis. Nunc vero id infert, quod dolens quilibet & mærore affectus conquirat, ut pressuras. scilicet & ipse euadat, & illorum deposcat qui se oppresserint poenas. Quod autem inquit, tale est: Aequo animo tolerate qui vobis inferuntur angores, ut postmodum dei iudicium pateat, quod sane vos ob vestram hanc tolerantiam caelesti imperio dignos efficiet. Vos enim qui oppressi estis & conculcati, corona donabit, & cruciabit qui vos oppressere, aut vim inferunt. Sic deus suam præ se iustitiam ferat. Hos itaque admodum consolatur, cum dicit,

non per gratiam eos coronam hanc promereri, sed iure, quia viriliter tērationibus ipsis obsistunt, accepturosq; in laborum & sudoris mercedē, cæleste imperium. pro quo & patimini. Neq; em̄ inquit, qui vos angunt, eo dominā tur quia vobis præualeant, sed quia per tolerātiā dei regnum paratur, & necesse sit vt hunc in modum istiusmodi commutatio fiat. Per multas enim (dñs inquit) regnū Matt. 7. cælorum aditur angustias: & arcta est via, quæ ducit ad cælum. Si tamen iustū est apud deū retribuere retributionē his, qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini, requiē. Si tñ (condicionalis particula hæc) nil affert ambiguum, sed roborat potius & affirmat, hoc est, quia iustum sit apud deū. nam si apud mortales aut parū valet iustitia, longe magis apud deum est valitura, qui vt seruaretur instituit. Est autem hic dicendi modus in sacris literis sæpius vsurpatus, vt illud: Si odit deus peccatores, psalm. 138 si curat deus mundana: quod perfide est dicere, Non odit deus qui peccant, & curæ nō habet terrena. Nec secus debet & hoc loco intelligi, si tñ iustum est apud deum, consentaneum est, vt iustum esse & æquum id asseratur. neq; enim vt temporaria hæc & breuia, quæ hic vobis ingerūt mala, sic illis contra ad breue qui inferentur à deo, futuri sunt cruciatus. quin potius nec sine carebunt, & vobis erit quies perpetua. nobiscū in reuelatione domini Iesu de cælo cum angelis virtutis eius. Ecce & alio quodā modo horū animos lenit. Siquidem tantarum sint hi palmarū futuri participes, quas Paulus tanta virtute & rebus optime gestis promeritus sit. Reuelatiōem autem de eius dicit aduentu, per hunc itē eos consolans, perinde ac si inquit: Et si interea aduentus iste vos lateat, nil tamē propterea vobis verendum, quin venturus sit aliquñ. Reuelabitur em̄ dñs Iesus de cælo, hoc est, ex dei sede, & angelis comitantibus virtutis eius. i. potentibus quidē & validis. Cur ergo debetis diuexantibus vos ipsi succumbere, cum talem dominum habeatis, cuius ministri, virtutis sint

& potentiaꝝ angeli, & quibus daturi sunt qui vos oppri-
 munt, pœnas, nec vsq̃ sunt euasuri: in flâma ignis danti-
 tis vindictâ his qui non nouerunt deũ, & qui non
 obediunt euâgelio dñi nostri Jesu Christi. Supius
 dixit vos opprimentibus, nunc vero cūctis communiter
 qui deũ ignorât, prudēter illud affirmâs, futuræ omnino,
 vt hos vindicet deus. Nã etsi id nostri de causa faceret, suã
 tamē ipsius ob gratiã, sumpturus de hostibus supplicium
 est. Primũ aut̃ illud eo dixit, vt certiores hos faceret istius-
 modi oēs, q̃s tolerant adeo ferrent, pœnis esse & tormen-
 tis afficiendos. Quod vero subsequitur, qui euâgelio minus
 obediunt, idcirco subiecit, vt hi maxime gaudeant, quia in
 eorũ honore supplicia his allaturus sit deus, q̃ se oppresse-
 rint. Nã si eos qui euangelio nil obsequuntur, punit & cru-
 ciat, longe magis qui alios interpellant ne euangelio pa-
 reant, q̃les hi sunt qui vos impræsentiã diuexant. Vel in
 flâma ignis, vno contextu erit cū dantis vindictâ .i. in ge-
 henna contumaces excruciat̃s. Vel reuelationi quod di-
 xit Christi subsequitur. Vel ea sit reuelatio. i. aduentus in
 flâma ignis futura, quemadmodũ & David sic profitetur:
 Ignis autē cū præcedet, & inflāmabit in circuitu inimicos
 eius, & Daniel fluuius ignis trahebatur, in flâma aut̃ ignis
 non illuminantis, sed vrentis. Nã peccatoribus vreditur
 est allaturus, non splendorē hic ignis: iustis vero fulgorē
 & lucē, nō ardorē aut incendiũ. **Qui pœnas dabūt in
 interitũ æternas.** Vbinam gentium Origenistæ nunc
 sunt, qui istiusmodi cruciatibus & finē fore fabulantur &
 fingunt, quos Paulus perpetuos asserit? Cur ergo ad tem-
 pus futuros cruciatus hmōi delirãdo iactatis? a facie do-
 mini, & a gloria virtutis eius. Hoc loco q̃ deo facile
 sit cruciatus inferre, exponit. Neq̃ em̃ illi aliqua erit in in-
 ferendis his difficultas. quippe cuius vel solo aspectu, re-
 belles & contumaces cruciabuntur, quandoquidem cū di-
 uina præsentia, his quidem splendorem est allatura, illis
 supplicia. Non enim simpliciter ille, sed cum gloria & vi-

Psal. 96.
Danic. 7.

ante est aduenturus, ita vt neq; huius gloria potentia careat, nec potentia sit gloriae expers, sed tanq̄ potētissimus imperator aliquis veniet. cū venerit glorificari in sanctis suis. Cum em̄ qui dum in humanis agerent, nihil se deo morigeros præstitere, sed tumidi extitere & elati, eos conspicabūtur, quos flagris afflixerāt, infinita gloria iam esse potitos, id sane in dei gloriam cedit. Quippe cum cōmunis sit his cum deo futura hæc gloria. Quocirca, cū sanctos ille honoribus auget, seipsum extollit. nam vt fideles hic pro diuitijs habet, sic illud in eius gloriam est concessurum, cum extent qui suis bonis sint fruituri. **7 admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.** Hoc est, per omnes credētes. Nam cum miseros quosq; & diuexatos, & ab omnibus affectos iniurijs, tāta claritate & splendore dignabitur deus, tunc sane eius vis omnis diuina patebit. Vel aliter: Cum em̄ in medium hi producuntur, & malis afficiuntur innumeris, vt à fide desciscant, nec tamē v̄ excruciatī desciscunt, tunc proculdubio cum dei, tum vel horum gloria innotescit. **quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo.** Magnificet em̄ deus illo die, hoc ē, eius aduentus, quod testimonium nostrum, hoc est, sermo & prædicatio nostra, super vos creditum sit, id est, quod vos credidistis, & bonis illis dignos vos effeceritis, quæ tunc fidelibus donabuntur. Recte autem dixit, in illo die, tunc enim patebunt, qui verā fuerint Christi fidem adepti, nam interea hanc fidem quam minime tenent, dissimulant multi. Vnde & illud optime dictū: **Dicitq; beatus Ante obitum nemo supremaq; funera debet.** In quo etiā oramus semper pro vobis, vt dignetur vos vocatione sua deus. Quid ergo aliquis dicet? Nonne & hi erant vocati? Ita quidem. Haud tamē de hac vocatione nunc differit. Secundum hæc enim sunt multi acciti, quinetiam & qui sordidiori erat veste obiectus, & nuptijs nil congruente, vocatus est, & virgines quinque, nec tamen admissæ sunt. Vocationem autem

hoc loco dicit, quæ fir operibus confirmata, quæ ve haud dubie vocatio est, sicuti & vera dicit fides, quæ re & actionibus nititur. & impleat oëm voluntatem bonitatis suæ. Eã (inquit) dico vocationē, vt oīs dei voluntas, hoc est, quodcunq; illi placitum est, impleat in vobis, & omne bonum perficiatis, & vos ipsi pro dei voluntate præstetis, ita vt nil quidpiã desit. His præterea dictis & illorum frenat, siq; forte in his resedisset, superbiã, ne plurimū collaudati efferant. Arguit nanq; nondum perfectionē hos attingisse. **opus fidei in virtute.** Persecutionum (inquit) tolerãtia perfectiorem in vobis efficiet fidē. Quo pacto? In virtute quidē, hoc est, fortiores vos reddens, & in fide constantiores. Patientia nanq; opus est fidei. Quo fit, vt qui patientia careat, neq; fidei opus aliquod præ se ferat, vt clarificetur nomen domini nostri **Jesu Christi in vobis, & vos in illo.** Si hæc (inquit) q̄ diximus p vos peragentur, vel in hac vita, dñi nomen in vobis gloriã assequet. Cum em̄ vos perspexerint homines pro v̄ra in dñm charitate, tentationes æquo aĩo ferre, quo pacto, nō deo sunt id ad gloriã ascripturi? Qui adeo bonitate & mansuetudine præster, vt sui gratia vel serui oppetāt mortem. Et tantę virtutis sit, vt vos ad patientiam roboret, & vos in ipso sitis videlicet validiores. Qñ quidem tan tope estis in se fideles inuenti, vt oĩa constanter tuleritis. Cedit nanq; id seruis ad laudem, cum dño fidem seruarint. Vel aliter: Gloriæ futurę est nobis cū pro Christo maxime agimur, & malis plurimis afflictamur. Hæc nanq; nos faciunt clariore, qui cum quotidie morti offerimur, mortē tñ superasse arguimur. **secundum gratiã dei nostri, & domini Jesu Christi.** Vel ipsum deo (inquit) debet, nō nobis ascribi. & illius gratia fit, cum ipse, vel gloriã in nobis assequitur. Quippe qui ei nil anteponimus, cum oñium sit ille dulcissimus. Et nos in illo laudem vendicemus, à quo virtutem ad omnia toleranda accipimus.

litur. Neq; em̄ idololatriam inducturus est ille, quin potius deos ipsos, eorūq; cult^o sublaturus est oēs, & idola euerurus, asserturusq; deū se solū esse. ita vt in templo dei sedeat. Nō in Ierosolymorū duntaxat tēplo, sed in om̄ibus passim ecclesijs & dei tēplis cōfessus est ille. ostendens se tanquam sit deus. Nō em̄ dicēs se deū dixit, sed oñdens, hoc est, sed tētaturū sese deū asserere. Nam & opera ille ingentia & signa edet, vt oēs fallat. Non retinetis, quod cū adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis. Hinc sane p̄spicuum est, magna quædā his Paulū verbis dūtaxat, ptulisse mysteria. Aduerte autē quæadmodū necessariū erat, vt sapius eadē illa repeteretur, & q̄si verbis ipsis exhauriri, vt eorū animis inhæreret. Ecce em̄ & si toties ab Ap̄to audissent, confirmādi tñ adhuc & stabiliendi erāt. Nihil em̄ (inquit) assero pegrinū vel nouū, sed q̄d semp̄ prædixerā. Modestius tñ hos ipsos affatur, & q̄si ad pudorem inducit, cum inquit: Nonne retinetis, perinde ac si dicat, Tam breui vobis memoria, quæ paulo ante prædixeram, excidere. **Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore.** Quod detineat, hoc ē, q̄d, phibeat & impedimēto sit. Quid autē illud fuerit, nonnulli spūs gratiam dicunt, quæ prohiberet: nō nulli Romanum imperium: Cui sententiæ beatus Iohannes Chrysostronus assentiit. Nam nisi Romanum illud imperium euerat, nullam antichristus habiturus est viā, vt queat, p̄ eius cupiditate quæ velit p̄ficere, eorūq; & Paulus rem hæc adumbrate dixit, nec palam expressit. Non enim temere volebat Romanorū sibi inimicitias vendicare, vel sese periculis frustra obijcere, Nam si dixisset, paulo post sublatū iri Romanū imperiū, mox cum vt suæ reipublice interitum minantem, viuum suffodissent in terrā, perdidissentq; & alios qui se sectarent fideles, vt qbus tanti do minatus euersio latitiā peperisset. Quod autē nullā hoc loco de spūs sancti gr̄a faciat mentionem, plane liquet. Primum em̄ si de spūs gratia differuisset, aptius cuncta, nil

clam & opertū dixisset. Deinde si spūs dona vidisset his de
 fuisse, ita vt res ipsa videret exigere, vt sese ad illos confer
 ret. Oportuit vtiq; vt ante id tps ad eos se contulisset, vt q
 bus spūs dona hæc de fuissent. Aduerte aut̄ quemadmo
 dū nequa q̄ dicat id breui futurum, sed suo tpe vt reuelat̄,
 & tempus rursū incertius & inexplicatum reliqt. **Nā**
mysterium iam operatur iniquitatis. Per iniquitatē
 mysterium, Neronem designat, qui antichristi figuram p̄
 ferret. Qñ quidem & impurior esset, & deus dici & haberi
 quærebat. Recte autem mysterium dixit, Non em̄ an
 tichristus hic, inquit, Neronem ea in re imitabit̄, sed oēm
 deum aperte & imprudēter impugnaturus est. Quod au
 tem dicit tale est, Ante q̄ antichristi tempus illud immine
 at, inuentus est alter haud sane multo malignitate illo in
 ferior. Quid ergo mirum, si iam prodijt antichristus, cum
 vero si antichristum videtur exprimere, occulte tamē Ne
 ronē carpit. Nec quia hūc reformidet, sed nos vt erudiat,
 vt nimia odia refugiamus, nisi fidei rō vrgeat. **tñ vt qui**
tenet nunc teneat, donec de medio fiat, tunc re
uelabitur ille iniquus. Hoc est, cū Romanū imperiū
 tollet̄ è medio, tunc affuturus est ille. Quādiu vero huius
 formido tenuerit hoīes, nemo se facile alteri cuiq̄ subiu
 gabit. At vbi illud fuerit euersum, inuasurus hic alterū do
 minatum, & tanquā rex positus, humana simul ac diui
 na peruertet. Quemadmodum enim ante Romanorum
 summā omnium monarchiam, fuere aliena sublata impe
 ria, sicuti Medorum constat à Babylonijs, Babyloniōrū à
 Persis, Persarum à Macedonibus, Macedonum à Roma
 nis fuisse deleta: sic & Romanum hoc regnum ab antichri
 sto tollet̄, & id quidem ita futurū. **Daniel. 2**
 Nonnulli illud, qui tenet, idololatriam scilicet teneat in
 tellexere, p̄inde ac si dicat: Cū em̄ error oīs q̄ nunc tenet
 & dñatur, est desiturus, & deorū cultus fuerit extinctus,
 tunc fides antichristo habebit̄, quemadmodum & domi
 nus dicit: **Prædicabitur euangeliū in testimonium illis, &** **Matt. 24**

tunc sane mundi futura est cōsummatio. Alij vero ita interpretati sunt, q̄ tenet scilicet antichristi aduentū. Dicunt em̄ præfinitū tēpus instabit, tunc reuelabit, & palā fiet. Dictum est aut̄ supra, fuisse nōnullos, eū q̄ teneat, sanctū scilicet sp̄m̄ interpretatos, in hanc p̄inde ac sententiā dicat: Cum em̄ sp̄s iste ob nequitia hoīm tolleſ ē medio abscesseritq̄, tunc iniq̄or ille succedet, & habiturus est locum, se visendum vt præbeat. Imperiū autē eo dicunt accepisse iniquitatis mysterium, q̄a Simon ille, & Nicolaus hæresum principes, antichristi opa factitarēt, & cæteri oēs hos sub securi: vt Marcion ille Montanus, q̄ se & paracletum appellauit, & Magnes ille, & istiusmodi reliq̄. Tu vero cum beato Iohāne, vt diximus, sentias velim, q̄ veriora sectatus est. quem dominus Iesus interficiet sp̄ū oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. Tanq̄ id dicat, in p̄ximo est vestra consolatio: deleturus est enim hunc dñs. Nam quem admodum ignis suo fragore parua quædā & minuta animātia torpere cogit & contrahit, cōsumitq̄ vel anteq̄ ea ptingat, sic & Christus vel solo iussu & eius afflatu, sp̄s sancti virtute oppleto, perditurus est illum, vel sola præsentia, & solo eius conspectu sedabit erorē. cum cuius est aduentus secundum operati onem satanæ. Quis ille sit nos edocet. Ait nāq̄ hoīem esse hunc quendā q̄ in se satanam habeat, cuius ministerio mala hæc operet. In om̄i virtute & signis & prodigiis mendacibus. Hoc est, oībus ille viribus adnifurus est, nil tñ q̄d v̄ sit operabit, sed ad deceptionē oīa molietur. Prodigijs aut̄ mendacibus, hoc est, falsis vel ad mēdacia inducentibus qui illis intenderint animum. Hæc autē Paulus longe ante p̄dixit, ne fallant q̄ tunc t̄pis sunt futuri. & in om̄i seductione iniquitatis his qui per eū. Erit hic sane vnde q̄q̄ per licentiā simul & crudelitatē horribilis, contendetq̄ oībus viribus, vt hoīes fallat, & iniuriam inferat, cunctōw salutē demessurus. Sed ne quis ambigat inq̄ens, Cur ergo hunc deum aduētare p̄misit, cum tñ

ex eius sint hoīes nocumēti accepturi aduētū: Rñdet itaq; dicens: Nullus timor incessat. Habet namq; ille in perditos p̄tatem: q; vel si nec esset ille venturus, essent tñ in eorū peruicacia permansuri. eo quod charitatem veritatis non receperūt, vt salui fierent. Charitatē veritatē Christum appellat, q; ppe q; vtrunq; p̄ se tulit, & venit in mundum, tum quia hoīes charitate p̄sequeret, tum vt veritatē mortalibus ap̄iret. Oñdit autē quēadmodum apud Iudgos sit maxime inualiturus hic error. hi nāq; Christum nec receperunt, neq; fidē illi adhibuere. Vnde & ip̄e apud hos ita edisserit: Ego veni in noīe patris mei, nec me recepitis. Si alius venerit in p̄prio noīe, illū recipietis. Ideo mittet illis deus operatiōem erroris, vt credant mendacio. Mittet. i. sinet hunc aduentare. Aduerte autem quēadmodum Iudæos, q; primum veritatē repudiassent deseruit deus, ita mox illis subsecutum imperauit mēdacium. Operationem autē erroris opera asserit anti-christi, quæ moliturus est, vt alios circunneniat, & seip̄m tandē vt fallat. His em̄ verbis expressit, q̄d per satanā agitur, vt multos seducat. vt iudicentur omnes qui nō crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nō em̄ dicit, ne crucient. Nam si vel nunq; esset hic anti-christus in medium, p̄diturus, daturi tñ sunt p̄nas q; euangelio minus obrēperant: sed vt iudcent (in q̄t) vt excusari nō possint. Quid em̄ essent causæ allaturi? Num illud dicent, q; eo Christo nil credidimus, q; deū hunc esse discipuli p̄dicabāt: Nos vero accepimus deum vnicum esse à q̄ cuncta sunt cōdita: Cur ergo fidē antichr̄o exhibuistis, qui & deum se fecerit? Atq; Chr̄s patri cuncta remittit. ille vero lōge cōtra, vniuersa sibi ascribit. Dicituri sunt forsitan, quia & signa perspeximus. Qui uetiā à Christo multa & mirāda sunt gesta. Christus p̄terea saluator est propheta: vaticinio p̄dicatus, is vero iniquitatis filius & perditionis est dictus. Eo igit̄ cōdemnabunt, quia vt veritatē omitterēt cōsensere, & vltro nequitiaē adhæserunt, hoc ē,

Iohan. 5

desolatori, q̄ oēm congerat in hoīm animas iniquitatem,
 & innatam habeat in se nequitia. Nos aut̄ debemus
 gratias agere deo semper pro vobis fratres di-
 lecti a deo. Cū horribilia quædā explicasset, & quæ pos-
 sent auditoris animū cōturbare, nunc hor̄ lenit & corda,
 ita cōmonefaciens: Sunt q̄dem alijs ista horrori, his in q̄ q̄
 pditi sunt, in q̄s & plurimū hñt dēmones ditiōis, nobis ve-
 ro gratiæ sunt deo, p̄ vobis agendæ, q̄nquidē v̄os ipse ele-
 gerit, & charitate cōplexus sit. Si vero ipsi, p̄ vobis deo ha-
 bem⁹ gratias, lōge magis idip̄m factitare debet, & in p̄-
 priū cōmodum deo grates referre. quod elegerit vos
 deus p̄imitias in salutē in sanctificatione sp̄s ⁊
 in fide veritatis. Propterea (in q̄) gratias agimus, quia
 vos deus elegit, & ad salutē p̄destinauit, q̄ppe q̄s dignos
 p̄sciret. Verū q̄ pacto fieri hoc p̄t, dixerit aliq̄s: Fit quidē
 & in sp̄u sancto, hoc est, saluos nos fecit p̄ sp̄m sanctifican-
 do. Deinde ne q̄s forte id dicat, Quid ergo, num & ipsi nil
 q̄ppia ad nostrā salutē cūtulimus: Eo, in fide veritatē ad-
 iecit, hoc est, res quas veras esse constiterit. Neq̄ enim cō-
 mentitijs quibusdā & falsis, sed veritati credidimus. Quin
 etiā & secundariæ cuiusdā meminit fidei. Quippe quæ no-
 bis sit sanctitatē adeptis plurimum necessaria, ne seduca-
 mur. in quā ⁊ vocauit vos per euāgelium nostrū
 in acquisitiōe gloriæ domini nostri Iesu Christi.
 Ne forte fidei cum mentio sit, efferant, vt̄pote quā & ipsi
 vt̄ inducerent admonum insudarūt, neq̄ dictum id sim-
 plicit̄ finit, sed diuinum esse id asserit munus. Quippe qui
 nos ad id euocauerit, hoc est, vt̄ salutemper sanctificatio-
 nem assequeremur & fidem. Quo fit, vt̄ illius sit dono ef-
 fectum, q̄ & adsciuerit, vt̄ eius per nos fides admitteret.
 Nam nisi & vos prædicātes vocasset, q̄ pacto vobis illi &
 parere & obsequi licuisset: Nō itaq̄ Christus p̄ parua glo-
 ria ducit vos saluos fuisse effectos. Cedit nāq̄ ei qui boni-
 tate præcellit in laudem, cum plurimi fuerint, qui salutē
 sint consecuti. Quis ergo nō dñm colat, quis in q̄ illius nō

gloriã, vel sui ipsius salutem cõcupiscat? Itaq; fratres
state ⁊ tenete traditiões, quas didicistis siue per
sermonem, siue per epistolam nostram. Hinc sane
perspicuũ est, pleraq; Paulum sine scriptis, sermone dũta-
xat, hoc est, viua voce nõ ep̃lis solũ his tradidisse. Nõ em̃
secus illa atq; hæc fide sunt digna. Itaq; ⁊ ecclesiã traditio-
nem, dignam existimemus, cui præstanda sit fides, vt si qd
ab ea sit traditum, nihil vltra perquiras. Oñdit præterea
ex his dictis permultos esse inter eos, qui in fide labarent.
Ipse aut̃ dominus noster Iesus Christus, ⁊ de-
us ⁊ pater noster qui dilexit nos, ⁊ dedit consola-
tionem æternam, ⁊ spem bonã in gratia, exhor-
tur corda vestra, ⁊ cõfirmet in om̃i opere ⁊ sermo-
ne bono. Post q̃ hos cõmonescit, ⁊ bona (vt assolent) cõ-
precat. Id nãq; ẽ vera ac certiora subsidia p̃stare, p̃inde ac
si dicat: Ipse equidẽ verba feci, qd reliquũ est, in dei fitũ est
prãte. Sed vbinã sunt q̃ filiũ patri dicũt eo inferiorẽ, quia
in sacrosanctis baptismi dictis, post patrẽ filius noiet. Ec-
ce contra in hoc orationis contextu, patri filius añponit̃,
q̃ ⁊ dedit inq̃, consolationẽ p̃petuã. Quã illã si quãras:
futuroꝝ certe spem dicit. Hęc nãq; est, q̃ corda vestra suf-
ferat, si forsan illa tentationibus succubuere. Spem enim
hãc nobis gratis contulit deus, nullo nostro labore partã.
Hęc aut̃ eo intulit, vt horũ frenet animum, si quis
forfan illis inesset. Aduerte aut̃ quemadmodum sub spe-
cie quadam precandi, illorum excitet mentem, dei certĩ
ori quidem, p̃uidencia ⁊ cura, in argumentũ ⁊ pignoris
loco, p̃ductis. Ait nanq; vel vobis nil laborantibus, p̃ so-
la fide daturus est ille æterna bona. Vñ ⁊ spem oprimã
habeatis necesse est. Inquit p̃terea, Exhortetur velim cor-
da vestra deus ⁊ cõfirmet in omni opere ⁊ sermone bo-
no, hoc est, per omne opus, ⁊ verbi rectitudinẽ. Id enim
maxime Christianum hoĩem cõsolatur, vt ⁊ bona per-
agat, ⁊ deo gratificetur. Vel forsan id videlicet sentit, vt
vos in rectiorib⁹ decretis cõfirmet, ⁊ vitã optimis actio-

nibus, ita ut in his quæ vobis obtigerint, siue prospera fuerint, siue aduersa, nequomodum excedat, neque animo sitis abiectiori. Id enim præcedit, cum exhortetur inquit & confirmet. Nam qui optime fuerit à deo corroboratus, feret sane mira animi magnitudine, quæ toleranda sunt, & firmior erit & stabilis. Ex recta autem dogmatis obseruatione eorum bonorum firmiorem spem quilibet assequitur, quæ in præmium nobis sunt obuentura. Ex vitæ vero laudatissimis moribus, animi quædam suavitate afficit. Et cum offerunt aduersa, non ut maleficus mali aliquid patitur, sed tanquam dei minister & suus.

Cap. .III.

1. Petri. 2.

DEcætero fratres orate pro nobis, ut sermo dei currat et clarificetur, sicut et apud vos: Cuius pro his ut stabiliretur orasset, obsecrat tandem, ut deum pro se & ipsi precetur. Non ut periculis eximatur, in quibus iam versaretur, sed ut prædicatio ipsa decurrat, fluatque, & gloriam assequatur. Nec illorum quidem laud vacat istiusmodi postulatio, cum inquit, sicut & apud vos, hoc est, ut omnes se mihi morigeros præbeant, sicuti & vos faciles ad obtemperandum fuistis. Nil itaque hoc modo quod ad se attineret orabat Apollus, sed omnia quæ dei essent deprecabatur. et ut liberemur ab importunis et malis hominibus. Non enim omnium est fides. De contradicentibus prædicationi nunc differit, & vera dogmata impugnantibus, quibus Alexander ille Chalceus fuit. Id namque designat, cum dicit: Non omnium est fides, hoc est, non omnes credunt, sed qui ut crederent digni sunt. ut si quis diceret, non omnibus est in regibus expeditionibus militandi potestas, sed his duntaxat, qui ad eam rem idonei sunt & accommodi. Collaudat autem Thessalonicenses, cum tantum sint apud deum fidutiæ consecuti, ut præceptorum possint prædicationem conciliare, eaque ut in melius prouehat, efficere. Tacite etiam ostendit, omnem sibi ab his discrimen inferri, qui prædicationi obsisteret. Id præterea illis satis esse ad consolationem videtur, cum & Paulus ipse qui tanti sit, cum pericu-

2. Tim. 4.

lis & aduersantibus malis colluctetur. **Fidelis** autē do-
 minus est, qui confirmabit vos, & custodiet a ma-
 lo. Dixit superius, elegit vos in salutē deus, nūc vero fide-
 lis est ille, hoc est, non mendax, & perfecturus omnino est
 quaecumq; recepit. Vos insup vt opramus, ita confirmatu-
 rus, vt amplius nec moueri à quouis, nec seduci possitis.
 Custodiat autē, hoc ē, tutetur & seruet, vt nullā habeat de-
 inceps satan in vos potestātē. **Confidimus** autē de vo-
 bis fratres in dño, qm̄ quæ præcepimus & faci-
 tis & facietis. Cū esset hæc oīa cōprecatus, dixissetq; de-
 um fidelē esse, foreq; vt oīa exequatur, qbus dedisset ini-
 tiū, ne forte existiment illi hæc oīa à deo suppeditari, & fru-
 stra esse q̄s ipsi labores impenderent, essetq; haud medio-
 criter verendū, ne in segnitiam hi & signauā relaberentur,
 idcirco & nunc ab his, vt operibus se iuuent deposcit, tan-
 quā id dicat: Deus quidē fidelis est, & quæ ad se spectent,
 peracturus est oīa. At si vestra vos aliquid industria pro-
 feceritis, confidimus & in deo quidem, hoc est, in illius cle-
 mentia, q̄ vires sit vobis & robur ad profectum & tolerā-
 tiam præbiturus, vt illis ostendat cuncta esse à deo hauriē-
 da. Nec in deo duntaxat dixit confidimus, sed in vobis, q̄
 & in præsentia, s. estis & in futurū q̄ multa operaturi: quod
 eo dixit, ne forte hi à deo prorsus fidutiā quadā multa pē-
 dentes, segniores ad bona exequenda reddantur. Oīa (in-
 quit) sunt in deum reiiciēda, sed à vobis etiā aliquid facti-
 tandū. Nec satis habuit facere eos dixisse, sed facturos ad-
 iecit, arguens ad vltimū vsq; sp̄m necessariā his fore virtu-
 tem. **Dominus** autē dirigat corda vestra in chari-
 tate dei & patientia Christi. Rursum his bñ precatur,
 vt suā præferat, quā de his ceperit curā. Et qm̄ futurū ē, vt
 ex his nōnullos reprehendat, eorundē prius aīos lenit, vt
 videat præ magnitudine charitatis arguere. Air igitur: Do-
 minus dirigat corda vestra, hoc est, ad veri intelligentiam
 peruenire vos faciat, neq; in deuia declinare. Sunt em̄ plu-
 rima, quæ à recto itinere quod ducit ad charitatē, nos re-

trahunt, pecuniæ. s. inanis gloria, pressuræ insup & tēta-
 riones. Hęc itaq; & alia isti usmodi pleraq; nequaquā nos
 sinunt recta ad dei charitatem contendere: nec illū vt de-
 centi amore prosequamur, permittunt. In Christi autē pa-
 tiētia dicit, vel vt oīa toleremus aduersa vt ille tulit, vel vt
 patiendo Christi aduentum opperiamur, nec solum spe-
 remus, sed fide etiam certiori, credamus, eundem q̄ polli-
 citus sit completurum. Patientiam autem inquires, diue-
 xationes & pressuras demonstrat, quæ credentes inuase-
 rat, hanc ipsam dei charitati annectit. Nam illud nos ar-
 guit deum in charitate colere, cū eius gratia sine vlla ani-
 mi perturbatione toleranter omnia sustinemus. Dñm au-
 tem spiritum ip̄m intellige, sicuti & Basilius ille vir sum-
 mus interpretatus est. **Denuntiamus autē vobis fra-
 tres in nomine domini nostri Jesu Christi.** Sæpe
 aliās diximus denuntiationem, austerā quandam p̄ferre
 doctrinā. Nunc igitur tremendā magis hanc faciens, in-
 quit: Non em̄ nos id ipsum iniungimus, sed Christus ipse.
 Hic nāq; profatur, q̄ ipse ad vos loquor, neq; em̄ orioie &
 segniter viuendum ille præcepit. **vt subtrahatis vos
 ab omni fratre ambulante inordinate.** Hoc est, sece-
 dite à quouis hominum, qui inordinate. i. per ignauitā &
 segnitiam vitā degerit, siue opulentus, siue inops, siue san-
 ctus sit ille. Inordinatum hunc dixerim, quo pacto? Cer-
 te vel ex ipsa inertia Nā & ab optimis facinoribus absti-
 nebit, & ad sales, vel deliramenta quædam & nugas, se cō-
 feret. Istiusmodi autē eorum sunt, qui vitæ modum nil te-
 neant, vel quia iniunctum præteribit hic ordinem, quem
 ei præceptor aliquis præfinit. Vnde & ita subsequitur:
**et non secundum traditionē quā acceperunt a no-
 bis.** Eā videlicet, quā ipse vobis opere & factis tradide-
 rim, forma vobis bñ viuendi effectus. Hęc vtriq; vera est
 institutio. Ipsi em̄ scitis quē admodū oporteat imi-
 tarinos, qm̄ non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panē manducauimus ab aliquo, Nihil vo-

bis fuimus in geti, hoc ẽ, nequaquã fuimus vobis molesti,
 sed his manibus laboraui, vt alibi dicit, vt mihi & alijs vi-
 ctũ & necessaria suppeditarẽ. nec gratis panẽ mãducaui-
 mus, hoc est, nõ otiosi & pigri a vobis escã accepimus. Est
 em̃ sua mercede mercenarius dignus. sed in labore & fa-
 tigatione nocte ac die operãtes. Vide quantũ opere
 sibi iniũxerit Paulus, vt interdium ac noctũ a laboribus nõ-
 quã cessaret, instrũdo & castigando. Nos vero, si deo pla-
 cet, nisi p̃ hos, quos aliquñ aliqd vel tenuẽ edocemus, laudi-
 bus ad astra feramur, iniquissimo aĩo toleramus, & ducim̃
 pro summa iniuria. ne quẽ vestrũ grauaremus. Pro-
 prie quidẽ grauare est ab inuitis aliquid capere. Ne quem
 aut̃ vestrũ grauaremus eo dixit, q̃a inopia tunc laborarẽt
 fideles. **Non quasi non habuerimus potestatem,**
sed vt nosmetipsos formã daremus vobis ad imi-
tandũ nos. Habebat em̃ hic aliorũ laborum vacationẽ,
 vt q̃ ingenti operi esset & p̃dicationi intentus, & a discipu-
 lis alimenta sumere nequaquã prohibebat, ex eius tñ liber-
 alitate proprijs manibus operabat, sc̃q; & suos alebat, vt
 discipulos. i. Christi fideles, identidẽ facere erudiret. **Nã**
cũ essemus apud vos, hoc denuntiabamus vo-
bis, qm̃ si quis non vult operari, nec manducet.
 In priore quidem epistola mirius de hisce disseruit rebus,
 nũc vero acrius. Nã si hic diebus & noctibus operabatur,
 quanto magis id facere & alios decuisset? **Audiuimus**
em̃ inter vos quosdã ambulantes inquiete, & ni-
bil operãtes, sed curiose agentes. Cum em̃ nostra
 hæc mens in motu sit semp, necesse est sane, vt cum nihil
 quod vtile sit operat, vt superuacanea & inutilia tractet,
 vt dictum est supra, disquiratq; & aliorũ vitam. deinde
 ad detractiones & verba inania & scurrilia quædam præ-
 ceptis feratur. Operandum est itaque, & manibus semper
 aliquid factitandum. Neque ei parcendum, qui cum viri-
 bus valeat, negotijs vacet, & in orio sit. Dicit aliquis:
 Atqui orationi intendo & ieiunijs. Bene habet. Hæc ta-

men non manuū labore conficiunt. Potest namq; post ieiunia & orōnes manib⁹ aliquid operari. Cū vero id facere respueris, pro segni proculdubio & otio multo torpente cōuictus dānabere. Quid ergo, inquit aliq; nonne & qui alios instruit, ad opus hmōi cogendus erit? Nequaquā. quia maius opus aliud pertractat, & plus habens difficultatis, quod & nunc impedit, ne laborē manibus exeātur. Tibi vero seorsum & in otio agenti, nihil hmōi erit impedimento. Quocirca laborent hi q; apud vos negligent viuunt & otiose, & manibus opus aliquod exerceāt velim. His autē qui hmōi sunt, denuntiamus ⁊ obsecramus in dño nostro Jesu Christo. Formidolosa simul hæc obsecratio, & q̄si terrorē inferēs & dignior fide, q̄nquidem in Christo dño sit. vt cū silentio operātes suū panē manducent. Vtrūq; deposcit, vt quiescant & fileāt, q; inordinati fuerint vel inquieti, & pigri & inertes, vt operent, & suo, non alieno pane vescantur. Neq; oporteat vt ab aliis hi manibus pendeant, & victum sperent. Vos autē fratres, nolite deficere benefacientes. Vide vt cōfestim distracta paterna sint viscera. Nā statim illos cōmiseratus est, pinde acsi dicat: Concesserim equidē fore ab his discedendū, haud tñ ita vt pmitteris fame hos & inedia deperire. Quid ergo si confusus aliq; se à me ali, & indies necessaria habitus, in sua semp inertia manserit, desestq; & piger nil operans prorsus? Satis equidē tibi fore existimes, si ab eo distractus & seorsum victitans, nullā illi te adēudi feceris potestare. Nā si illi te simulaueris succensere, in viā forsan redibit, & aliqd operabit. Nolite igit (inquit) desinere his benefacere. Quod si quis nō obedit verbo nostro per epistolā, hūc notate. Quod si quis videlicet verbis nostris minus paruerit, qui p epistolā loquimur, hūc ipsum notate, habetoretq; a v̄ro com mercio segregatū. Basilus vero, vestro legēdum ducit, & ita intelligendū, videlicet si qs aliquid indicantibus vobis quæ p hanc meā epistolam faciēda perdidicistis, se minus

morigeræ & obsequentē præstiterit, huius cōsortiū statim defugite. ⁊ non commisceamini cū illo vt cōfundatur. Vides q̄ ex illius reiectione sequat̄ vilitas, vt confundatur tandē necesse sit. Nā si per se vel simplex mendicatio pudenda est & ignominia affert, quāto magis si ab aliorum cœtu sepositus aliquis & abgregatus, capere aliquid ab sese refugiētibus cogitur, erubescat necesse est? Ac certimū sane olim supplicium videbatur, ab hoīm cōuersatione seiūgi. Si em̄ erat ab eo qui per inertiam & segnitiam vitam duceret abscedendū, quanto magis ab alijs procul est abeundū, qui maioribus fuerunt delictis obnoxij? **Et nolite quasi inimicū existimare, sed corripite vt fratrem.** Quemadmodum superius cū dixisset, q̄ non operat̄, non manducet, veritus ne fame interirent istiusmodi hoīes, illud adiecit: Nil tñ vos defeceritis his benefacere: sic etiam nunc cum diceret: Nolite cū his versari, timēs ne ob id aliquis a fraternitate desperans p̄cideretur, & nolite addidit quasi inimicū existimare, qn̄ potius vt fratrem, hoc est, bñuola & fraterna charitate corripite & castigate. Sed ita tñ interea castigandū iniungit, vt illi necessaria impartiantur, non vt inertia cū conuitio exprobetur, id quērēs p̄cipue, vt qui fratrem commonefaciendo castigat, in huius cū animā, tum corpus beneficus sit. non contumelijs hūc & acerbioribus verbis incessat, sed seorsum & benigne admoneat. Dicit aliquis: Atqui dolemus, non quia otianti tribuimus, sed quia dei hic legē transgreditur, ac tanq̄ sup agro tante lugemus. Sed audiāt qui non solū nihil indigēribus largiuntur, sed lapidibus abactos acris insectantur & feriunt, rē sane Christiano indignā. Tui em̄ ob gratiā mendicāt hi & inopia macerantur, vt ex tua q̄ fueris in eos vsus clementia, & tuis vulneribus mederi queas. Tu vero, qui te propter, & tuum in commodum subiere inopiā, lacessis & reijcis. Proh quātā illud dementiae iudicabit? **Ipse aut̄ deus pacis det vobis pacē sempiternam in omni loco.** Vbi cōmonefecit, & comprecatur vt assolet

tanq̄ signacula quædã & indicia cõparantis thesauros, &
 preces sup̄inducit. Hic aut̄ cū res ipsa exigeret, vt contēti-
 ones & dissidia istiusmodi de causis orirētur, cū hi q̄ à fra-
 trū essent consortio ablegati, acrius exacerbarent, & qui
 bonis potirent fortunæ, haud vltra his sua libenti aīo cõ-
 donarent, merito pacē illis precat̄, non ad breue, sed ppe-
 tuam. Id em̄ p̄cipue concupit, vt pace hac ppetuo & quis
 in loco fruamur, hoc est, vt nulla ex parte offerat̄ altercati
 onis occasio, ita vt nec verbo quidē nec factis dissentiant.
 Sic em̄ meliores illos & emendatiores reddetis. Nā nihil
 adeo ad rem aliquā pro voluntate conficiendā conducit,
 q̄ pace hac frui, & animi perturbatione vacare, nec incre-
 pare quēpiā videri præ odio. **Dñs sit cū om̄ibus vo-**
bis. Id ipsum & dñs pollicebat̄, cum diceret: Ecce ipse vo-
 biscū sum oībus diebus. Sic itaq; vobiscū hunc in modū fu-
 turus est ille, hoc est, & q̄ in otio diuersant, & q̄ opi inten-
 dūt, bonis impartiet. Nam & pigros & inertes sanabit, &
 operantibus firmitatē & robur daturus est. **Salutatio**
mea manu Pauli. Salutē appellat preces & vota, argu-
 ens, vel cū salus ipsa alicui impartit̄, nō solum amicitiam
 ipsam p̄endere, sed cū lucro spiritali quodā hanc ipsam &
 cōmodo impartiri. quod est signū in omni epistola,
 ita scribo. Perinde ac si dicat: Ne forsan à nōnullis falsari-
 rijs meæ immutent̄ epistolæ. Id namq; vt principio dixi-
 mus, factitabant pleriq;. Has ipse mea manu ob signo. In
 om̄i ep̄la, quā. s. ad vos in postea sum transmissurus, vel
 ad quoscunq; alios fuerit olim trāsmissa. **Gratia dñi no-**
stri Jesu Christi cū oībus vobis, Amen. Et à gr̄a
 initiū sumpserat, & in gr̄a concludit epistolā, vtrinq; tanq̄
 quibusdā parietū molibus, eius dicta cōmuniens, & velut
 iactis firmioribus fundamentis sinem tutiorē imponit.
 Nā si vobis adierit gr̄a, q̄ vel à principio salutē peperit, vel
 nostras oēs infirmitates haud sane magnifactoria ē. Id em̄
 est gratiæ propriū. In scissura p̄terea est, & si nihil ipsi hęc in-
 sectemini, placidiorib; animis, q̄ & simplicitatē in se quā-

dam sint nacti, & i fratres bñuolentiã. Velim itaq; & nos esse sic animatos, vt & in fratres charitate seruata, & iisdẽ fraternũ in morẽ iam castigatis, & pacifice ad bonũ reductis, & dñm nostrũ Iesum Christũ pie colamus. Qui nos, & si delinquentes, excepit, & patri in spiritu sancto admo- uit, quem omnis cum gloria decet, tum honor, Amen.

Missa fuit ex Athenis.

ARGVMENTVM IN PRIMAM
epistolam ad Timotheum.

Timotheum instruit et docet de ordinatione episcopatus, et diaconi, et omnis ecclesiasticæ disciplinæ, scribens e. a Laodicea per Tychicum diaconum.

IN PRIMAM AD TIMOTHEVM
epistolam Theophylacti prologus.

ERat Timotheus hic ex Pauli discipulis unus probitate tam pre- stans, et Apostolo unanimis adeo et cõiunctissimus, ut ab eo p- dispensationem circumcidi maluerit, tametsi Paulus idem circum- cisionem hanc prædican abrogaret, et Petro ipsi de hac longe aliter sentienti obstiteret. Huic uiro Apostolus uirtutis plurimum tribu- it, et testificatur. Scribit autem illi de rebus multis, et necessariis: quas inter uti instituire episcopũ et diaconum debeat, et de ecclesiastica dis- ciplina. Queret aliquis, cur Paulus nec Syle, nec Clemẽti ipsi, nec Luce, nec eorũ alteri cuiq; qui apud se uersarent, quod sane constat fuisse multos, epistolam scripsit, nisi Timotheo duntaxat et Tito: Pos- test hunc in modum ad hæc responderi, quos illos secum circumduceret Paulus, Timotheo uero et Tito curandas demandasset ecclesias. Vnde et necessarium erat ut per literas denuntiaret, ac sæpe, quæ agi per hos oporteret. Verum si quæras, cur istos non prius in omni diuina sapien- tia perfectiores effecerat, quos postea bene imbutos, ad alios instruẽdos dimitteret, sed post commissam his ad fidem instituendi prouinciam, et eraditam potestatem, rursum per literas cõmonefacit, ex polle, et demũ absoluit, quod deesse his forsitan uidebatur. Atqui primũ illud te minus prætereat, qui hæc a me quæris, perfectionem ipsam adhuc neminẽ attigisse; uel etsi ad alios instruẽdos cõstitutus sit quispiã, erit profecto neces- se, ut uel hic ab iis deducatur, excolaturq; qui perfectiores i fide et pro- fecisse plurimũ uidebunt. Cæterum cũ recens esset ecclesia instituta, haudquã facile erat, ut solus Paulus omnia curæ haberet, et ad fidem formaret. Deniq; uniuersam scrutatus epistolã, aduerte hunc non eundẽ in modũ Timotheum cõmonefacere, quo et discipulos reliquos, sed ita instruere, ut eos decet, qui docẽdum esse non audiendi officio fungunt,

Actu. 16.
Galat. 2.

Caput .I.

Paulus ap[osto]lus Iesu Christi secundū imperiū dei saluatoris nostri. Cum legem sit Timotheo daturus, seipsum apostolū nūcupat, vt eius dictis faciat fidē, perinde ac si dicat: Neq[ue] enim quæ mea sunt loq[ui]t[ur], sed eius prosequor dicta, q[ui] me vt apostolus sim destinauit. Cauendum itaq[ue],

ne mea hæc iussa prætereas. Et qm̄ maxima erat apostolatus hæc dignitas, ne videatur ex ea efferri, secundū imperium saluatoris adiecit. Neq[ue] em̄ hæc ipse mihi arripui dignitatem, sed dñi inquit defugere mādāta nil queo, q̄ minus hæc exequar, qui sane apertius hæc mihi iniunxit quā vocarit. Atqui nec pater ipse & deus, sed Christus & vni-
genitus hæc Paulo imperasse arguitur, q[ui] est ita profatus:

Actu. 22.

Actu. 23.

Actu. 15

Psal. 64.

1. Tim. 4.

Ad gentes longinquas te ipse transmittā. & rursum, Oportet vt te Cæsari offeras. & spiritus quidem ipse, Segregate mihi Paulum. Alioqui quæ filij sunt, spiritus esse & patris affirmat. Audi iam quæ subsequuntur. ⁊ Christi Iesu spei nostræ. Aduerte vt cōmune sit trinitati ipi imperiū, vtq[ue] Dauid de patre hm̄ōi differat, Spes omnium finium terræ. & Paulus idē, Sperauimus inquit in deo viuo. Nūc vero filius spes nostra dicitur, tã cuncta sunt filio & patri cōmunia. Oportune autē saluatorē dixit & spem: quia docēti & prædicāti, quādo quidem multis difficultatibus & periculis colluctatur, vt in quem omne bellum infertur, speranda est salus: & quo cadente, & simul qui sub se militāt, facilius cadāt necesse sit: vt illud, Percutiam pastorem, & dispergentur oues. Non itaq[ue] cadendum est, quando saluatorem habemus, non hominem quendā simplicit[er], sed deū ipsum & patrē, qui nos celerrime à quouis discrimine eximet. Quod si à periculis haudquāq[ue] mox eruamur, no

Matt. 26.

bis tñ speranda sunt potiora : q̄ppe quorū spes Christus,
 cuius pudere nil possum⁹. His itaq; duabus de causis dis-
 crimem omne ferendum est, vel q̄a celerrime sumus per
 Chr̄m saluādi, vel q̄a spe bona fouendi. **Timotheo di-**
lecto filio infide. Vt quē per fidem genuerat, vt & ali-
 bi dicit, per euangeliū ego vos genui. Vt autē Timotheū 1. Cor. 4.
 collaudet, nō solum filium, sed dilectū appellat. Quod eo
 facit, cū quia Timotheus parē in se charitatis vicissitudi-
 nem supra oēs fuaret, tum q̄a & hunc ipse ex animo cole-
 ret, Prudent̄ vero in fide dixit, vt ad hanc tutandā acrius
 illum pelliciat. Et quia Pauli filius sit & dilectus, p̄nuntia-
 tus, longe magis sit in fide amandus, ne labi idē hic possit
 aut turbari. Hoc em̄ fidei est p̄cipuum argumētum, cū
 de futuris fuerit spes certior. **Gratia ⁊ misericordia et**
pat̄. Nusq; alibi in ipsis ep̄ta primordijs misericordiā est
 cōprecatus, nisi hoc loco. Qd̄ sane ex charitatē ⁊ chemen-
 tia q̄dam, cum Tito filio, bona q̄ plurima vt eueniant cō-
 cupiscit, effecit. Quippe qm̄ formido cepisset, quē solet pa-
 rentes inuadere, dū neq; d̄ filio aduersi contingat verent̄.
 Quemadmodū fecit, cum illi consuleret, vt stomachi pro-
 spiceret valetudini. Simule etiā vt oñdat, q̄ alios instruūt, 1. Timo. 5
 clementiores vt sint oportere, a deo pat̄e et **Christo**
Jesu dominō nostro. Rursum hoc loco hunc consola-
 tur, sic ingens: Si em̄ deus pat̄ hic noster, nos haud secus
 ac liberos curat, nonne & tui hic miserebit̄, & gr̄am largi-
 atur necesse est, vt & oim̄ erga te cōcilies charitatē, & vel
 cum hostibus ipsis pace vtaris: **Sicut rogauit vt re-**
maneres Ephesi cum irem in Macedoniam. Vi-
 de quāta sit huius benignitas. Nō em̄ magistri, sed fui vtis
 voce. Neq; em̄ id tibi iniunxi inqt, sed rogauit, & p̄cibus
 depoposci. Tales & ipsi nos gerere erga obsequentes di-
 scipulos debemus, & longe alit̄ in eos q̄ corrupti sunt mo-
 ribus & cōtumaces, nec nobis accepti. Orat autē hunc, vt
 Ephesi maneat. Neq; em̄, p̄fecisse aliqd̄ ep̄ta videbat̄, quā
 ad eos misisset. Solēt em̄ plerūq; hoies absentium literas

paruifacere. Querit aut, Virum Ephesi Timotheum Paulus destinasset, vt ibidē maneret. Ita quidē. Quod vtiq; ex sequentibus patet. vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent. Neq; eīm dixit vt horteris vt obsecres, sed vt denunties: qđ sane austerius est. Neq; noīe illos expressit qbus denūtiaretur, ne obiurgādo puicaciores efficeret. Docere aut alit est, alias quasdā disciplinas inducere, & decreta à veris aliena. Erāt nāq; ex Iudeis pleriq;, qui cū se ap̄s mentirētur, & gl̄iæ cupiditate dici se p̄ceptores optarēt, ad legis veteris obseruationē inducebāt discipulos. neque intenderent fabulis. Fabulas non legē dicit, sed obseruationes nōnullas, & commēritia dogmata. ⁊ genealogiis interminatis. Auos nāq; & pauos cōmemorabāt, vt gloriā ex historia vēdicarēt. Interminat̄ aut dixit genealogijs, vel quia altius illi genealogias, repeterēt, vel quia nullā demū attulissent vtilitatē, nec vtilē aliquē & cōpēdiosum essent euentū sortiti: sed ea asserrent, q̄ & difficultē rep̄ti memoria possent, & admodum essent p̄plexa. Pōt etiā his dictis vel gētes ip̄as p̄rendere. Quippe quæ & fabulæ sunt, & gn̄ationes retexūt, cū eorū deos commemorāt. quæ quæstioes præstāt magis q̄ædificationē dei quæ ē in fide. Hoc ē, deus qđ vt per fidē acciperētur, hoc disp̄savit: Hi vero quæstiuiculis nonnullis inductis, dei dispensationē dissoluunt. Vel quia cum maximis vellet nos deus bonis donare, ineffabilem quandā erga nos dispensationē oñdit. Hanc igitur suæ benignitatis dispensationem per fidē accepimus, non genealogijs & maiorū recordatione. Quæstiones eīm hi inducere cum admiratione inuestigantes, dicentesq;, qđ fieri id pacto potest, vel quomodo credituri nos sumus futura? Hæc sane quæstio abrogat fidē. Cur præterea, dicit aliquis, dñs dixit: Quærite & inueniet̄. Et rursus: Scrutamini scripturas? Quærite quidem cum inquit, qđ quæsitum inuestigatumq; sit præfert, & maxime concupitū: Scrutamini vero. i. vt veritatem perdiscatis, & sacrorum

Matth. 7
Iohan. 5

scriptorū rationem adepti, conquirere istiusmodi & am-
 bigere desinatis. **Finis autem præcepti est chari-
 tas ex corde puro.** Si iniunxeris (inquit) nequaquã debe-
 re doctrinam à nostra diuersam afferri, charitatē eiusmo-
 di assequeris. Quam si plantaueris, & dogma quodcumq;
 tortuosum & prauum sustuleris. Superioribus namq; tem-
 poribus, cum charitas ipsa abesset, inuasit inuidia, æqua
 dominandi incessit libido. Vnde & alios instruendi cupi-
 do animum subijt & dici magistros. Deinceps & hæreses
 sunt subsecutæ, & hoīm inter se dissidentium pertinacissi-
 mæ voluntates. In fide vero longe secus habet. In ea nan-
 q; & charitatē deposcit, quæ sit integerrima. Nec verbis
 constat, sed ex corde pficiscat. Et cor ipsū vt purius sit &
 ita affectum & bene compositum, vt aliorum à recto er-
 rantium doleat vicem, non simulatione aliqua adum-
 bratum. **et conscientia bona ⁊ fide non ficta.** Quod
 prædo aliquis prædonis benevolentia vinciat, haudqua-
 quã amor huiusmodi ex recta conscientia videt constare,
 sed praua. Neq; ex fide non simulata. Nã q; integro aīo in
 deum crediderit, nequaquã tulerit à vera charitate disjungi,
 quæ oēs consuevit eundē in modū complecti, prædo
 vero prætereuntibus vniuersis, indifferent & sine delectu p-
 niciem affert. Vñ intelligi datur, eum qui charitatis sit ex-
 pers, & fide carere. **Et quibus quidam aberrantes
 conuersi, sunt in vaniloquium.** uso Χορευτορ qd ab-
 errantes dixit latinus interpret, illi dicuntur, qui minus
 ex arte sagittas ad destinatū intēderint. Erat aut (inquit)
 hoc loco vel arte opus & sagittæ di peritia, neq; de signo p-
 fixo quidpiam demigrandum. Nonnulli itaq; cum à cha-
 ritate aberrassent & fide, ad vaniloquia se cōtulere. Quid
 aut sit vaniloquium, ex subsequentiſſimis patebit aperti⁹.
volentes esse legis doctores. Perinde dominatio-
 nis cupidi & principatus, & inanis gloriæ appetentes, le-
 gis doctrinā sibi met arrogabant. Nec sane sese tales præ-
 starent, si charitatem iam essent & fidem adepti. non

intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmat. Hoc loco hos sane arguit, tanquam ignaros quod ipsa lex sentiat: nec temporum interualla intelligant, nec quod diu, lex ipsa imperio sit potita. Dicit aliquis: Si ergo per ignorantiam hi deliquerunt, condempnandi non sunt? Neque id equidem asseuerauerim, cum constet ex imperandi cupiditate & charitatis carentia, ignorantiam hanc emanasse. Nam cum uellent (inquit) de lege differendi sibi munus asciscere, ad ignorantiam reciderunt, eorumque & ipsius inscitiam causam præbuere. Neque de quibus affirmat, hoc est, de purificationibus & obseruationibus differentes, & alijs quibusdam ad corpus hoc pertinentibus quicquam intelligunt. **Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur.** Hoc est, si non modo hanc quispiam uerbis interpretet, sed & factis adimpleat. Nam qui ea quæ legis sunt edocet, opere tamen nil exequitur, legis expertus & illegitimus, uel à lege ipsa decernitur. Vel aliter: Legitime ille utitur lege, quæ per legem ad Christum deducitur. Lex namque quæ iustificandi careat præte, ad Christum remittitur, idque lex ipsa exigit, ut quis se utatur legitime, hoc est, quemadmodum ipsa lex iubet, quæ sibi Christum præponit. **Sciens hoc quia lex iusto non est polita.** Id scilicet, quia neque per eum stat qui iustior sit, quod minus perdiscat quæ sunt peragenda. Est enim rei huiusce non ignarus, eorumque nec poenas uereat. Iustum autem hoc loco intellige, qui uirtutem est affecutus, qui nulla legis formidine, sed ex officio nequitiam odit, & uirtutem complectitur. Et in eo superat legem, quia haudquam dignatur, per instructricem hanc ipsam habere: quæ & flagra sibi intendat si labitur, & supplicia comminet: sed magno animo perstat, ut quæ in uisum euaferit, & quæ uiri sunt sapiat, & iam ex ephebis excesserit. Sicuti & medicus uulneribus affecto & ægrotanti ad medellam paratus est, non ei qui prospera utitur corporis ualitudine. Et frena equo lasciuienti & effrenato, non ductu facili imponunt. **sceleratis autem & contaminatis patricidii & matricidii, homicidii, fornicarijs, ma-**

sculorum concubitoribus, plagiarijs, mendaci-
 bus & periuris. Per species peccata edisserit, vt eos qui le-
 gi obtemperant, pudere cogat legis huiusce praefecturae.
 Haec autem cuncta scelestae gratia, iudaicis erat iam notiora. Quippe
 qui & idola frequentius adorarent, & liberos perse- Psal. 77
 pe immolarent daemonibus, & Moysen ipsum fuerint la- Psal. 105
 pidibus insectati, & quae manus sanguinum plenae. Nonne Exodi. 17
 & patri cidas hos esse, & ceteris pessimis facinoribus ob- Isaie. 1.
 strictos conuiceris, si de his omnem percurras historiam: Eo
 igitur his lex tradita est, vt eiusmodi eorum flagitia coereret,
 quod & alibi dicitur: Lex praearicationum gratia tradita est, iu- Gal. 3
 stificatis vero & sanctis, nihil erit haec lex necessaria, vt quae
 nequaquam ad praearicationem ullam inclinaret. & si quid ali-
 ud sanae doctrinae aduersatur. Et si satis esse quae
 dicta sunt videbantur, nihilo minus vt summam cuncta re-
 sumeret, & si quid aliud, tanquam vniuersale adiecit, vt per-
 spicuum faciat, a corruptis quibusdam dogmatibus homini-
 vicia sumpsisse initium. Haec namque sanae doctrinae ob-
 stant. secundum euangelium gloriae beati dei. Hunc
 orationis contextum ita construo, Sanae doctrinae, quae se-
 cundum euangelium constat. Gloriae autem eorum gratia dicit, quae
 & persecutionum & Christi crucis puderet, ostendens in glo-
 riam cadere, quaecumque perpassus est Christus: & nos ite-
 rum acius afflicti sumus, tum maxime laudem promereri. Vel
 quia ex ipsis tentationibus gloria comparatur, perinde ac si di-
 cat: Et si haec mala praesentia ignominiosa & turpia videantur,
 bona tamen futura gloriam habent. Et hanc quidem ipsam
 denuntiat euangelium. Quippe quod de futuris, non de praesentibus
 bonis edisserat. Vel gloriam dei cultum dicit, quae
 nobis explicat euangelium. quod creditum est mihi.
 Mihi (inquit) non apostolis hisce fallacibus & commentitijs, quorum
 euangelium ignominiam affert, non gloriam. Et gratias
 ago ei qui me confortauit in Christo Iesu domino nostro. Cum
 creditum sibi euangelium fuisse dixisset, ne gloriari propterea videatur, deo id omne ascribit, sic in-

quiens: Ei quidē habendæ sunt gratiæ, qui & vires suscepit, vt suscipere tñ oneris possem. Cum em̄ quoridie esset Apł's morti expositus, haud sane id humanæ viriū erar, vt cum tãto discrimine euāgelium prædicaret. Ex his p̄terea certam præfert humilitatem, non nostrã hanc, quæ simulata dici potius p̄õr, q̄ vera. quia fidelem me existimauit ponens in ministerio. Ne quis dixerit infidelium, Si res: oĩm summa deo ascribit, & nihil à nobis ip̄is confert, cur Paulū tãti effecit, non Iudã, p̄uexit? Hãc itaq; nunc tollit obiectionem, cum ait: Nequaquã temere mihi vires ille suppeditauit, sed q̄a sum fidelis inuētus, qđ tñ pressius dixit, q̄a fidelē existimauit. Rursumq; vt eius occultet virtutē, Nō em̄ inquit dixerim me fidelē, sed talem me ille duxit. Verū vñ id liquet: ex eo certe quia ministerium mihi iniunxit, Quo em̄ pacto id mihi dñs demãdasset nisi idoneum me ad eã rem præuidisset? Sic & in patrisfamilias domo dispēsatores domino gratias agunt, quod pleraq; sibi crediderit dispensanda, quam rem argumento ducunt, eorum fidem præ cæteris magnifiri. Atqui & dñs inquit, Vas mihi electionis est iste, vt portet nomen meum in gentibus. Hic vero, & si id nomen erat ad deportandum accommodus, vires tamen à deo accepit, vt demandatum opus exequeret. Deferre namq; Christi maximum nomen, & hoĩm animis illud ingerere prædicando, ingenti erat vi opus, & facultate. Quod nomen vere hic defert, qui digne mundana omnia dictis factisq; contempserit. Quo fit, vt qui istiusmodi se non exhibuerit, asportare id Christi nequeat nomen, perinde qui nil prorsus in se sit Christum adeptus. Erat itaq; Paulus, & si in alijs fidor, in eo tñ fidissimus, cū nihil sibi asceret, quæ dñi foret. Quin potius vel sua illi ascriberet bona, quæ admodū & alibi inq̄r: Laboraui a teris abundãtius, non mea virtute, sed dei grã, & hm̄oĩ multa. Qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus. Aduerte quã dei extollat misericordiã, cum pristinã eius vitã enat

Act. 9

I. Cor. 15

rat. At vbi de Iudæis hic disputat dñatione quis dignissi-
 mis, nihil hmōi obijcit, in se vero has oēs calumnias con-
 gerit. Non em̄ solum (inquit) Christum antea detestabā,
 vel hanc in meipso nequitiam terminabam, sed eos etiā
 persequebar qui pietatem colerent. Neq; id modo, sed cō-
 tumeliosus insultando, & re ipsa abutebar & modo. sed
 misericordiam dei consecutus sum, quia igno-
 rans feci in incredulitate. Arguit se supplicio dignū,
 tamen ist horum præcipue dominus miseret, qui per igno-
 rantiam deliquerunt. Quæret aliquis, cur ergo non sunt
 & Iudæi ceteri omnes veniam consecuti? Quia nō nescij,
 sed scientes & vltro commiserunt. Atqui ex pharisæis cre-
 didere pleriq; haud tamen se credere fatebant. quippe q̄
 hominum gloriam potius quā dei, longe plurimū ad-
 amarent. Vnde & Christus sic ait: Quo em̄ modo crede-
 re potestis qui ab hominibus gloriam accipitis? Quin &
 Iudæi ipsi dicebant, Videte quia nihil pficitis, ecce mun- Ioh. 41. 12
 dus post eum pergit. Hos nanq; vbiq; principatus cupi-
 ditas obturbabat. Et alibi rursus sic inquit: Nemo po- Marci. 2
 test peccata dimittere nisi solus de°. Edidit post modum
 Christus, quæ se deum esse arguerent signa, cur tamen mi-
 ra factitanti non credidere? Constat ergo non per igno-
 rantiam hos deliquisse. Dicit aliquis, Vbi nam gentium Actu. 22
 Paulus erat dum hæc agerent? Nimirum ad Gamalielis
 pedes astabat. Neque enim turbis admiscebat. Gamaliel
 vero vir erat, qui suis, non alienis rebus vacaret. Verum
 quo pacto in posterum Paulus, qui Christi nomen proffi-
 terent, in carcere inijciebat? Quia videbat Christi præco-
 nium propagatum iam & auctum esse, cū legis zelo ipse
 arderet. Iudæi vero non legis, sed primatum gratia ven-
 dicandi & assequendæ gloriæ, Christo renitebant. Cur
 igit cum optime Paulus legem calleret, Christū nesciuit?
 Atq; eo seipm̄ condēnat, q̄a ignorantiæ morbo antea labo-
 rasset, quā incredulitas ipsa pepererat. Eoq; se fuisse mise-
 ricordia consecutū affirmat, **S**uperabūdauit autē

gratia domini nostri cum fide, in dilectione quæ est in Christo Jesu. Cum multa & præclara de dei misericordia differuisset, utiq; p̄ eius pristina pertinacia vltima quæq; esset tormēta, p̄meritus, dei tñ in se fit vsus clemētia, nunc vero ita subiungit: Non mō mei ille est comisertus, quin & germanum, & filium & amicum, & cohæredem effecit, adeo illius effusæ accreuit clementiæ gratia. Veruntñ ne quis id inquit, Cū constet tantopere abũdare hanc grām, tollit nostra oīs voluntas et studium, qđ ipsi ad bonum impēdimus, perinde nihil sint ad p̄fectũ hæc necessaria, adiecit, cum fide & dilectione. Fidem inquit, ipse hanc contuli, credens posse me Christũ saluum reddere, & dilectionem, quã scilicet in Christo Iesu adeptus sum. Is em̄ mihi nō lex, q̄ ergo deum afficior, charitatem suppeditaui. Arguit præterea quẽadmodum cum fide sit et dilectio inferenda. Prodit namq; ex charitate obseruatio mandatorũ, vti et dñs dixit, Si me colitis, et mandata mea seruate. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.* Cum dixisset, quia mei, qui ecclesiam sum persecutus, comisertus est deus, nulla nunc inquit te subeat admiratio, quia sim munere hoc affectus, nec quoquã pacto diffidas et alios posse pari dono dignari. Ob id nãq; ille in mundũ concessit, vt peccatoribus vniuersis salutem donaret. Est itaq; istiusmodi sermo credibilis, et fidelis, et dignus, qui ab omnibus admittit. Neq; em̄ q̄a ingētia sunt, quæ dono nobis sunt tradita, eo minus credēda, sed q̄a infinita est largientis benignitas, et credi hæc merito debēt et excipi. Id etiam vel Iudæis, qui a Ihu legi intenderent differit, vt illis aperiat, neq; quã posse salutē sine fide parari. *Quorum primus ego sum.* Quo pacto cum alibi dicat, secundum iustificationem quæ in lege est, factus sine querela, nunc in peccatores primum se statuit? Quia q̄ ad Christi iustificationē, legis iustificatio, p̄ delicto habet, vt quæ nullũ imp̄sentit

Ioh 4. 14

Philip. 3

& habeat tps. Quādiu em̄ lex tps id habuit, ei^o certior erat
 & vera iustificatio. Nā quemadmodū noctu lucernæ lux
 oīs à lunæ fulgore obtenebratur, si fuerit sub diuo exposi-
 ta, sic legis iustificatio à Christi occultatur iustitia & plane
 tollitur. Cum em̄ Chr̄s apparuit, solis instar tenebris legē
 offudit. Peccat itaq; & insipiēs est, qui lucernę lumine vti
 micante sole. **Sed ideo misericordiā consecutus**
sum, vt in me primum ostēderet Christus Jesus
oēm patientiā ad informationem eoz, qui credi-
turi sunt illi in vitā æternā. Attende humilitatē. Pro-
 pterea (inquit) sum misericordiā cōsecutus, vt eoz nemo
 desperet, q̄ prauis sint facinoribus inquinati, sed spes cer-
 tior sit cū Paulum videant, qui peccādo cunctos excessit,
 saluum iā redditum. Arguit p̄terea ex his nec dignū se ex-
 titisse, qui à deo veniā promereatur, sed ad aliorū salutem
 esse iā dei clementia positū. Neq; em̄ dixit, vt in me patefi-
 eret diuina patientia, sed oēm, q̄ si id inquit: Cum pluri-
 mum deliquissem, omni (hoc est, tota) dei misericordia &
 cōmiseratione, nō parte aliq̄ indigebam, vt hi, qui pauca
 commiserunt. Ad informationem aut̄ dicit, hoc est, ad cō-
 solationem & eorum exhortationem, qui credere vellēt.
Regi aut̄ seculoz immortalī, inuisibili, soli deo,
honor & gloria in secula seculoz, Amen. Quia de fi-
 lio magna quædā prædixerat, q̄ vel his esset salutem datu-
 rus, qui nihil sperarent se saluos fore, ne patrem filio vide-
 atur fecisse inferiorem, illi & gloriā defert, quę vtiq; filio ē
 cum patre cōmunis. quippe qui cū seculoz habeat regnū,
 quo pacto & immortalis non erit, & inuisibilis diuinitate,
 & sapiens solus ipse nanq; patris est sapientia. Dicit hęc
 eadem & de spiritu possunt. Soli autem sapienti dixit, nō
 quia pater à filio sit & spiritu separatus. Absit. Sed cū con-
 fiteret & angelos sapientes & homines dici, ostendit hūc so-
 lum præcipue sapere, vt qui & fons sit & causa sapientiæ.
 Reliqua vero quę sapientiam vendicant, condita sunt &
 creata, & participatione quadam hanc assequuntur. Ho-

nor aut & gloria, non quæ verbis solū, sed & operibus cō-
 stet. Ille em̄ gratos vos arguit, hæc vero regis imitātōres,
 quod sane præstantius est. Atqui gloriam, quæ verbis ex-
 primitur, à nobis deposcit, vt se non solum pie colamus,
 sed animū ipsum penitus intendamus, geramusq; illi mo-
 rem, vt ex hoc & ipsi proficiamus. Nec secus ac solent, qui
 solis splendorem cum spectant & demirantur, eo fulgo-
 re delectati sibi profuerunt, & eodem illo cum aliquid his
 est operandum, fruuntur: Vt cōtra, qui solaris sunt nescij
 claritatis, sibi officiant maxime, quia nullo in ope vti hæc
 possint. **Hoc præceptum commendo tibi fili Ti-
 mothee.** Cum enim præceptum dixisset, idq; imperan-
 tis sit potius, fili Timothee adiecit, p̄inde ac si dicat: Neg-
 enim hæc vt dñs tibi edixerim, sed vt pater commonefa-
 cio. Commendo autem eo dixit, vt ostendat diligentissi-
 me id esse seruādum, arguatq; haud quā nostrā esse quæ
 possidemus, sed dei. Quō item fit, vt & quæ ille cōtulerit,
 omnino sint per nos obseruanda. **secūndum præcedē-
 tes in te prophetias,** Præceptoris & sacerdotij cū ma-
 gna sit dignitas, dei iudicio confirmanda hæc fuerit, vt q̄
 dignior sit, id munus suscipiat. Eoq; apud veteres prophe-
 tarum vaticinio & iussu, sacerdotes (hoc est, per spiritum
 sanctum) mox creabantur. Est enim & prophetiæ propri-
 um, vel præsentia dicere. Sic itaq; est & Timotheus in sa-
 cerdotem electus, de quo & editas prophetias fuisse testa-
 tur. Vel tum forte cum fuit ad sacerdotium ille assumptus
 & circumcissus, & ad sacros ordines demum prouectus, p̄-
 inde dignitatem omnem huiusmodi ex prophetia & spi-
 ritus reuelatione adeptus. Subdit igit, **Consulo tibi & mo-
 neo, vt secundum præcedentes in te prophetias incedas,**
 hoc est, vt has contemplatus, & quasi ab illis edoctus, qd
 tibi agendum sit, pergas pro illarum dignitate omnia fa-
 cere, vt nequāq; his probro & ignominia sis. **vt milites
 in illis bonam militiam.** Quid inquit, tibi demando?
 Nempe vt in illis iam milites, id est, ne illarū legem & nor-

nam excedas, sed quemadmodum illæ te elegerūt, & his in rebus quibuste addixerūt, optimam militiam milites. Est namq; & prauum quoddam militiae genus, cum membra exhibet quispiam ad immūditiam & turpitudinem, & armis utitur ad iniuriam inferendam. Militia autē meminuit, vt arguat, etsi acre omnibus bellum infertur, ei tamen inferri acerrimum, qui alios instruat ad recte viuendū, eorū esse huic & magis inuigilandū. Neq; vt se languidiorem præstet, necesse est, sed exercitum & vigilantē. **Habens fidē & bonam conscientia.** Haudquaquā inquit, existimes sat tibi fore, q̄ per sp̄m fueris & prophetia ad sacerdotale id munus prouectus, nisi & fides per te indubitata præstetur, vt verba promere recte queas, & conscientia bonam, hoc ē, vitā irreprehensibile habeas, à q̄ oritur rector hæc conscientia, ita vt & alijs præesse queas. Nam quemadmodū qui ductare exercitū velit, vt optimū militē antea egerit est necesse, sic & præceptorē oportet his eē virtutibus p̄ditum, q̄s post modū sit à discipulis exactur⁹. Inde namq; ediscimus, etsi docendi officio fungimur, quē admodum instruere alios debeamus. **Quā quidem repellentes, circa fidē naufragauerūt.** Quā, bonā conscientia. s. Neq; iniuria. nā cum fuerit vita impurior, ex ea & dogmata quædā peruersa emergunt. Siquidem qui immundam & fordida duxerint vitā, ne in futurū formidine crucientur, temere sibi hoc suadent, falsa omnia credi quæ à nobis traduntur. Quo fit, vt qui fidem abegerit, opinionibus cuncta inuoluerit, circa fidem naufragio pereat necesse est. Fides namq; portus est patentissimus, qui animū ad tranquillitatem iraducit. **Quæstiuicula** vero & hesitationes, tanq̄ procellæ mentē vtrinq; exagitatā, in miserum corripunt naufragiū, affliguntq; scopulis, vel in profundū demergunt. **ex quibus est Hymeneus & Alexander.** Vides ne & olim extitisse, qui veram doctrinam præuaricati, à fide abscederent, sectarenturq; opinatiōes nonnullas & ambigua quædam. Cauendum itaq; & vo-

bis, inquit, ne quid ex vestro pristino instituto intermitte-
 tis, cum tales hoc tpe conspicimini, qui erroribus detrahū-
 tur. Quin instādum potius, vt istiusmodi hoīes impugnā-
 do vos superetis. quos tradidi satanæ, vt discāt nō
 blasphemare. Dicit aliquis, Si alios saran castigat, cur
 non seipsum emendat? Non enim vt castiget dixit, sed ca-
 stigādos. quippe qui nemini potest, nisi dei permisso, ob-
 esse. Sicuti & carnifices ipsi, & si nequissimi sint, morte ta-
 men damnatos conficiunt, & multis vt recte viuant, cau-
 sam præbent. Cur per se Paulus non hos tormentis affe-
 cit, vt gariarū illum affecerat, vt Ananiam & Petrus? Ne
 supplicij magnitudine illorū augeatur blasphemia. Quin
 etiam vt ostendat se posse satanæ imperare, ex eoq; & for-
 midolosus sit magis, & terrorem incutiat contumacibus,
 præsertim cum ab se & Petro vel hi crucientur qui fide ca-
 reant, vt intelligant se minus posse latere. Erat em̄ & ille
 Ananias fidei expers, quia deo minus cōfideret. Eos itaq;
 qui hæc Pauli Petriq; iam gesta rescissent, & alio deinceps
 sunt deuoluti, satanæ demandabant apostoli, vt illis p̄spi-
 cum facerent, satanam non propria illa virtute, sed apo-
 stolorum potentia eos sanare, qui his demandentur. Vel
 quia quos corrigere vellent, nō ipsi per se apostoli p̄cniis
 afficerent. Contra vero, qui emendari non poterant, p̄ se
 afflictabant. Verum quō aliquis dicet satanæ tradebant?
 Qui enim contumax esset & minus obediens, extra eccle-
 siā emittebatur, eijciebaturq; à cetero grege, & nudus mox
 & desertus, lupus de debatur in prædam. Nā quem admo-
 dum olim nubes tabernaculum obducebat, sic Christi ec-
 clesiam spiritus. Quicūq; ergo ex ecclesia fuerit eiectus, &
 spiritus sancto priuatus, erit hic miser perfacilis in capturā.
 Tanti est ab aliorum consortio & cōmunionem repelli, cen-
 sura. Istiusmodi nanq; mox deus & peccatis obnoxios, ca-
 stigandi gratia & morbis afficit, & malis vrgebit. Inquit
 em̄, cum iudicamur à domino, & castigamur. Vides itaq;
 quemadmodum velle curiose admodū diuina scrutari, in

Actu. 13

Actu. 5.

Exod. 40

blasphemiam cedat. Est em̄ deo inferre iniuriam, cū niri-
mur quæ eius nutu & dispensatione geruntur, animo &
cogitatione comprehendere.

Caput II.

Obscuro igitur primū omnium fieri obsecra-
tiones, postulationes, orationes, gratiarū
actiones, pro omnibus hominibus, pro re-
gibus, & omnibus qui in sublimitate sunt. Omniū
primum (hoc est, iure) diuina quotidie peragenda. Sacer-
dos namq; tanq̄ communis orbis terrarum pater, sancto
altari astat omnibus prospecturus, & dei ad instar, cui est
dedicatus. Aduerte gratiæ magnitudinem. Neq; em̄ istius
modi sunt Iudæorum preces. Neq; statim pro regi-
bus orandum dixit, ne videatur principum cuiq̄ adulari,
sed cum prius pro omnibus dixisset hominibus, tunc re-
gibus adiecit. Etsi infideles sunt inquam reges, est tamen
pro his deprecandum. Erant enim fidei Christianæ exper-
tes tunc temporis imperij & regnorū moderatores. Duo
autē cum pro vniuersis à nobis oratur, quæ optima sunt,
cōsequimur. Nam & odia siqua nobis in alios sunt, dissol-
uuntur, cum nemo queat in eum pro quo deprecetur, in-
iquo animo esse. Et reges, precibus immutata in probita-
tem nequitia, meliores redduntur, nec vltra in nos effera-
ti desæuiunt. Nam q̄ illud debet mirum videri, persecuto-
res & carnifices audire ab his deposcentes pro se orare, q̄s
afflicterent supplicijs. Orationes autē, postulationes, & ob-
secrationes, eundem præferunt sensum. Nam istiusmodi
dictionum repetitio, exigentis est fieri omnino oportere
quæ mandat. Tamen nonnulli hanc his inesse differentiã
aduerterunt, vt obsecrationes dicerēt supplicationes esse
quasdam, quibus vrgentibus malis & tristitiã inferenti-
bus, liberari deposcimus. Orationes vero, cum bona non
nulla precãdo efflagitamus. Postulationes deniq; cū eos
petimus in viam vt redeant, qui nos vel criminantur, vel
iniuriam inferunt. Aduerte quemadmodum vel pro bo-

nis in alios quoscunq; collatis iubemur deo gratias dicere, videlicet quia solem tam bonis quam malis fruendum exhibeat, quia vniuersos suis oppleat bonis, vel blasphemos ipsos & infideles his ipsis afficiat. Vnde & fraterna charitate, coniungimur, & vnum diuersi efficimur. Nam qui propterea gratias agit, quia proximum videt bonis expleri, sequitur certe ut eundem benevolentia prosequatur. Quo fit, ut cum & ipsi bonis afficimur, maiorem longe erga deum præferre gratitudinem debeamus. **ut quietam & tranquillam vitam agamus.** Quam non absurdum videtur, Christiani animum obrurbari, cum ei indicitur rem diuinam agentis, & sacrosancta mysteria pertractari, uti pro infidelibus & regibus deprecetur, proponit & lucrum, ut vel eo illecti, id faceremus. Ait namque istiusmodi hominum salutem in quietem nobis concessuram & orium. Sunt enim & hi in posterum militaturi, ut nos quiescamus. Quo igitur pacto non debet iniquum videri, ut hi ex insperato pro nostras salute pericula obeant, nos vero nec saltem labelli motum pro his deprecando toleremus? **in omni pietate & castitate.** Id quidem eo adiecit, quia plerisque belli & tentationum vocatio, ad luxum & iniuriam alijs inferendam præbent occasionem, vnde & praua dogmata quedam oboriuntur. Idcirco subdit, non per delicias vel aliorum iniurias vitam ducamus, sed in omni pietate, omni scilicet, non modo quæ dogmatibus inest, sed vitæ. Est namque & vitæ quedam impietas, quemadmodum cum inquit, Deum profiteretur se scire, operibus autem negant. Vel omni puritate, quæ sit ab hæresibus ipsis semota. Nec minus & in omni castitate, hoc est, virtute, perinde ac si dicat: Non solum est ab impietate cauendum, sed cum omni virtute vita ducenda est. Oportet igitur etsi exteriori hac pace potimur, ut & quiete fruamur, vitamque ipsam omni cum pietate & virtute nostram transigamus. Sic proculdubio vitam erimus quietiorem, & quæuis perturbatione vacuam consecuti. Tria sunt apud nos belli genera: Primum, cum barbaros impugnamus; secundum, quod

Tit. I.

ex priuata quadā inimicitia nobis inferit: tertiū quod inte-
stinū ē, & à vitijs, aduersum nos excitatur. Barbaricū illud,
imperatorij industria sedat. Quibus bellantibus, vel à no-
bis votis ac precibus præstāda opa est. Sed duo reliq̄, per
nos erunt & nostris viribus sedanda & studio. Quod faci-
le fiet, si mala q̄ in nos per maleuolos irrogantur, benigne
& animo equiori tulerimus, pensabimusq̄; ingestas pres-
suras præcādo. Inquit em̄, Cum his qui oderunt pacē, erā *Psal. 119.*
pacificus. & detrahebant mihi, ego aut̄ orabā. Quod de- *Psal. 108.*
niq̄; in nobis ipsis inerat bellū, iustitiæ armis facile prorsus
rollemus. Hoc em̄ bonum est & acceptū coram sal-
uatore nostro deo. Quod illud? Pro omnibus. s. depre-
cari, tā pro gētilibus ipsis q̄ pro hæreticis. Id ipsum & natu-
ra bonum & rectū videtur. q̄ppe cum eiusdē naturæ oēs
participes sumus, identidemq̄; & deo pergratum est. qui
om̄es homines vult saluos fieri, & ad agnitiōē
veritatis venire. Si deo id libet, vt vniuersum hoīm ge-
nus assequatur salutē, imitare hunc ipse. Cui si voluntate
par esse volueris, erit profecto tibi pro cæteris deprecandū.
Dicer aliquis, si illud diuinæ est voluntatis, vt salui fiāt
cuncti mortales, quid meis opus est precibus? Atq̄ perma-
gni deus has facit, vultq̄; valere ad eā rem plurimū. q̄ppe
quæ nos (vt diximus) miro animi coniungat affectu. Nec
gentiles sinunt, vt in nos efferantur. Est præterea simile ve-
ri, vt te deprecante ad fidem hi deducātur. Salutē vero in-
tellige, quæ per fidem paratur. Et ad veritatis cognitionē,
hoc est, ad fidem q̄ deo præstetur. Hæc nanq̄ dici sola ve-
ritas potest. Unus em̄ deus, vnus & mediator dei
& hominū, homo Christus Jesus. Cum velle deum
dixisset cunctorū salutem, id ipsum confirmando ita pro-
sequitur: Propterea deus filium suum ad nos mediatorē
legauit, vt se hominibus conciliaret. Dicit aliquis, Cur er-
go non omnes salutem sunt assecuti? Quia haudquaquē cō-
ciliationē hęc admiserit. Cum vero, vnus est deus inquit,
non eo intulit, vt filium argueret à deo differre, sed ab ido-

lis alienum esse hunc demonstraret. Quod autem deus sit filius, liquet ex eo, quia & conciliator sit & mediator esse etus. Qui enim est mediator duorum, se medium interponit ad inuicem dissidentium, & alterutris debet communem se exhibere. Cum itaque dei filius, & hominum mediator, vtriusque est particeps, diuinitatis videlicet & humanitatis, deus existens & homo, vtraque ergo idem naturam complectitur, humanam scilicet & diuinam. Nequaquam igitur purus est deus: neque enim homines huc excepissent, qui erat intercessor futurus: nec simplex homo, quippe qui deum esset allocuturus. Nil autem clare de diuinitate differuit, ne se existimem quod multos deos inducere. Neque enim cum de dei singularitate est differendum, plurali numero vel duali est singularitas haec exprimenda, sed singulari utendum est. Tam diligens est & cauta de diuinitate in sacris literis disputatio. Vnde nec spiritus hoc loco Apollus meminit, ne multorum esse deorum cultor appareat. qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Hoc est, & pro gentibus ipsis. Ille igitur, pro cunctis mortem subiuit, tu vero pro vniuersis orare nil toleras? Attende id dictum contra Arrianos plurimum facere, qui filium asserunt vel inuitum fuisse morte affectum. Idcirco itaque nos ille redemit, quia cum esset nostra haec humana natura peccato obnoxia, pro illa seipsum obtulit vltro ne perderetur. **Cuius testimonium.** Hoc est, ut id testaretur, filius est in nostri redemptionem oblatum. Vel identidem interpretando, redemptionem testimonium dicit. i. eius passionem. Venit enim usque ad mortem, ut veritati asserret testimonium. Is namque & patrem manifestauit, & verum dogma explicuit, ad veritatemque & euangelicam vitam praeuius fuit. temporibus suis confirmatum est. Hoc est, congruis & decetibus. in quo positus sum praedicator apostolus. Ad quod testimonium sum ipse appositus praedicator, ut illud praedicando vulgarem, hoc est, Christi crucem & mortem. Nec solum ut praeco, & ut aliquo vno in loco praedicandi fungar hoc munere, quin & apostolus sum institutus.

tus, vt quicumque velim diuager. Et preterea haud mediocris
 apparatus hæc dignitas, eoque & hanc sibi vindicat Paulus.
Veritatem dico, non mentior, doctor gentium,
 Suis dictis facit hic fidem. Cum enim ceteri apostoli essent ea in
 re seigniores, partim quia gentes detestarentur & abhorrerent,
 partim quia nec eas essent ad se admissuri, ipse inquit sum vt
 gentes instruerem destinatus. Si itaque dei filius, pro gentibus
 hisce perpeffus est mortem, & earundem ipse sum doctor,
 nihil ipse negligas velim pro his deprecari. **in fide & veri-**
tate. Aduerte vt in fide dicat, non syllogismis vllis aut ar-
 gumentationibus captiosis, sed in fide. Deinceps ne falla-
 cias inesse rei existimes, in veritate adiecit, perinde ac si di-
 cat: Nihil est sane fallax vel comentitium, quod ex fide instrui
 tur vel demandat, sed in veritate traditum. **Volo ergo**
in omni loco orare viros. Quæret aliquis, Num Christus
 prohibet, quoniam quis in loco orandum sit, cum in apparulo & in
 plateis interdicit precationem, & in abditum secedendum
 cum oratur iniungat: Neque Christus quod minus vbique orandi officium
 exequi possit, prohibuit, sed cum alios admoneret, ne ad
 orationem id agerent, cubiculi meminit & loci abditioris.
 Haud secus & alibi dicit: Nil nouerit sinistra tua quod faciat
 dextera. Neque enim de manibus differit, sed quod sit excellens
 demonstrat, eleemosynam sine iactantia impartiri. Eoque &
 Paulus viros deposcit omni in loco orare, proinde ac si nihil
 ipsum a Christo sit vetitum. Quod sane ideo intulit, vt Iudæorum
 orandi ritum a nostro seiungeret. Illi namque statuto quodam ad
 id loco, hoc est, templo quod Ierosolymis est, orandum censent.
 Nos vero quibus nullus est prædicandi præscriptus locus, lo-
 ge aliter illud exequimur. Nam vt nobis mos est quod Christianum
 sumus nomine fortiti, pro vniuersis orare, sic & vbique fundimus
 preces. **leuantes puras manus.** Neque enim locus
 ad orationem, sed modus diligent inquirendus. Religiosas
 enim deposcit manus oratio, hoc est, a quibus auaritia genere
 abstinentes, & puras: videlicet quæ nec rapaces sint, nec
 homicidio inquinatæ, nec quenquam diucrberent, sed eleemo-

Matt. 6

Ibidem.

synam impartendā effusiores. sine ira & disceptatiōe.
 Hoc est, sine odio & prauo aliq̄ animi affectu in fratres.
 Disceptationē vero hēsitationē & ambiguitatē dicit, hoc
 est, ne subdubius & hēsitans ad orandū accedas, sed fide
 certiori imbutus, & nihil ambigēs vtrum q̄d postulas sis
 nec ne accepturus. Verū q̄ fieri id poterit dicit q̄sp̄iā. Ita
 quidē si nihil deprecis q̄d dei volūtātē oppugnet, vel deo
 ipso indignū. Si oīa inquā petieris quæ spūs sint, si mūdīs
 manibus & ira omni sublata. **Similiter & mulieres.**
 Velim scilicet has nihil irasci nec hēsitare, puriores asser-
 uare & manus non rapaces, aut alieni appetentes. Cū em̄
 vxor virū cōpulerit, vt mūdū sibi muliebrē, gēmas & mar-
 garitas & aurea ornamenta suppediter, & vir illi vt faciat
 fatis auidius rapiet, erit q̄dem hæc furto obnoxia. in ha-
 bitu ornato cum verecundiā & sobrietate ornantes
 se. Maius aliq̄d à mulieribus exigit, vt vestibus se ob-
 ducāt ornatis, non exq̄sitis. Id em̄ ducit pro indecoro &
 inuenusto. Habitū significantius Græci κατὰσολήν dicunt,
 id est, stolā quandā & amictum quæ vndeq̄q̄ hominem
 contegat. Vult itaq; velato corpore mulieres precari, nec
 vllas corporis partes impudentē reterege. Vñ cum verecū-
 dia inquit & sobrietate ornantes. **Non in tortis crimi-**
bus aut auro aut margaritis vel veste pretiosa.
 Orādi em̄ gr̄a accedat, non tripudiandi. Cur ergo caput
 hæc sibi curat & crines comit, margaritis hos interplectēs,
 cū alias è vertice suspēdit, alias toto corpe circūponit, ali-
 as pedibus demittit, q̄d sane, p̄bro cedit & ignominia po-
 tius q̄ ornamento, præsertim cum tāti res pretij per paupe-
 rum sint & viduarū & orphanorū lachrymas comparatē.
 Nam viduā & egentē viliori veste priuabis, vt ipsa mar-
 garitas & gemmas conculces. Est em̄ summæ simplicita-
 tis, ne dicam vesania, & animi nil pensi habentis ad oran-
 dum te cōcessisse, peccātis veniam petiturā, perinde tanq̄
 ad nuptias, p̄dituram, te comprā esse & ornatā. Optima
 sane hæc erit animi oberrata compunctio, quā citius ex

auditurus est deus sic deprecantem, quæ non in opum la-
 chrymis circūduceris iactabunda & tumens. Si ea itaque
 quæ ad opulentiam spectat, interdicit Ap̄s, longe magis
 quæ cura quadã superuacanea & studio ad inanem orna-
 rum componunt, vt genarũ & oris vnguentatiões, & ocu-
 lis adiecta quadã ad pulchritudinẽ liniamenta, vt vocem
 effractam, vt oculos in lasciuia resolutos, vt hm̄i reliq̄.
 sed quod decet mulieres promittentes pietatẽ
 per opera bona. Quin necesse est inq̄t, vt serectis ope-
 ribus ornent. Id nanq; vt faciãt, fœminas decet quæ Chri-
 stum, p̄fitent̄ & deum verẽ pie colunt. Vel alit̄. Cum enim
 liceat vel verbis dei cultum p̄mittere, per opa subdidit.
**Mulier cum silentio discat cum omni subiectio-
 ne.** Nõ solum (inq̄t) gestu & habitu ornata sit mulier, ve-
 rum & voce. Non em̄ velim loquat̄, neq; de spiritalibus
 ip̄is edisserat, sed id mō vt discat. Id nanq; expedit magis vt
 silẽs acq̄scaat. **Docere aut̄ mulieri nõ permitto, ne-
 que dominari in viz, sed eẽ in silentio.** Oẽm fœmi-
 nis adimit loquendi occasionẽ. Cum em̄ taciturnitatem
 his indixisset, ne causam forte iustiorẽ aliquã ad loquen-
 dum fuerit mulier nacta, ne doceat inquit. Id nanq; est ha-
 bere in viz ip̄m imperium. Quin porius subiectam esse
 hanc viro iniunxit. Inquit enim, Ad viz sit conuersio tua,
 fit itaq; vt illi silendum sit. Cum em̄ silet, eius præfert sub-
 iectionem. Intelligas aut̄ non vbiq; Apostolum mulieri
 iniunxisse silentium, vel alios instruẽdi quouis in loco fa-
 cultatem interdixisse, sed in ecclesia duntaxat. Quippe
 quæ seorsum habeat docendi alios potestatem. Siquidẽ
 & Priscilla Apollo illum instruxit, & fidelis mulier viz cõ-
 monefacit. **Adam enim primus formatus est, dein**
de Eug. Cum enim (inquit) virile genus primatum sit in
 ea creatiõne adeptum, & Eua post Adam condita sit, iu-
 re debent post viros secundũ locum feminæ obtinere, &
 illis subdi. Quod em̄ constat in Adã & Eua tunc tempo-
 ris contigisse, & inde posteros seruare credendum est. Et

Gene. 3.

Actu. 18

Gene. 3

Adam non seductus, mulier autem seducta in
 prauaricatione fuit. Quo pacto inquit aliq̄s. Nō Adā
 deceptus? Quia nec ex sacris literis id satis cōstat, sed muli
 erem r̄ndisse sic fer̄t, Serpens decepit me: Adam vero, nō
 mulier, circūuenit me inqt, sed pomum obtulit & cōedi.
 Haud igit̄ æque se habent ei fidem adhibuisse, quæ ex se
 cōdita sit, & adiutrix sit dicta, & beluæ credidisse, quæ ho
 rum esset p̄tati supposita. Quo fit, vt si serpētis suggestio
 cum mulieris oblatione hac conferat̄, p̄ fallacia arguatur
 necesse sit. Neq̄ em̄ deceptum se, p̄fitei, q̄ppe q̄ ignoret id
 lignum in esum suaue, sed mulier quæ esset eius rei iā cō-
 scia est circunūeta. Proinde sic illa obtulit viro, vt ipsa pla
 ne arguat̄ prauaricatrix, hic vero vxori fidē adhibuisse.
 Ait igit̄, q̄a semel mulier viri edocuit, & cuncta peruertit,
 idcirco neq̄q̄ hæc habeat vclim docendi decætero pote-
 statem. Est nāq̄ mulier natura leuior, & facile fallitur. Ad
 uerte aut̄, quemadmodum nō Euam dixerit deceptā eē,
 sed mulierē, tanq̄ de ipso muliebri ḡne differuisset. Nam
 quæadmodum natura oīs humana in Adam perditā est,
 sic & p̄ Euam in om̄e fœmineū genus dilapsa est leuitas,
 q̄ & prauaricatio ipsa primum Euam inuasit. **Salua-
 bitur autem per filioꝝ generationem.** Quis in-
 quit saluabit? Non Eua? Neq̄q̄, sed mulier. i. muliebris na-
 tura. Nolite ergo animo cōcidere mulieres. Contulit em̄
 & vobis salutis causam, filioꝝ p̄creationem, hoc est, libe-
 ros vobis educādos, & optimis moribus imbuendos cō-
 misit, q̄s pariendo ederetis. Non em̄ filios parere vos so-
 lū oportet, sed erudire & ad rectiora instruere. Id nāq̄ ve
 re præfert filios genuisse. Alioqn̄ haudq̄q̄ esset hæc libe-
 roꝝ genitura, sed gestatio potius quædā appellāda. Quæ
 ret aliq̄s: Quid ergo cum virginibus agetur? Quid cū ste-
 rilibus, perdentur ne hæc, q̄a liberos nullos peperint? Ab-
 creasse, nō em̄ has inqt, p̄pria saluas fore virtute, sed filios pro
 perspicuū, vt quæ virtute sit prædita mulier, ad virtutem

fit & liberos educatura. Hanc igitur virtutē cum traditā virgo habeat à genitrice, & ipsa est haud dubie salutē habitura. Videre autē videor, cum fœminæ alios instruendi prætrem ademerit, p̄inde has ipsas consolaturus demādas se, q̄s doceat, perinde ac si dicat: Si tibi alios erudiendi libido incesserit, liberos tuos erudi. si permanserint in fide. Si filij videlicet religiose Christi fidem suabunt & dogmata. ⁊ dilectione. Hoc est, recto viuēdi mō. Nō enim satis est fides, nisi & charitas adsit, quæ vitæ totius est summa. ⁊ sanctificatione cum sobrietate. Sanctificationem corporis dicit puritatē. Et qm̄ non oēs fœminæ virgines sunt, cum sobrietate adiunxit, hoc est, cū continentia, quæ nō nunq̄ ab illis suanda est, quæ matrimonio copulāt. Vel forte sobrietatē dicit simpliciter honestatē ipsam. Quid igit si mater neq̄ or fuerit & impudica, filios tñ recte educet? Fieri id sane neq̄: verū si fiat, & ipsa mercedem acceptura est. Quid autē cū p̄bis sit ipsa moribus imbuta, negligat tñ filios erudire, & p̄ eius nimia indulgētia patiat illos præcipites in vitia agi? Contra vero, si totis virib⁹ adnitatur, & studio omni incumbat, nequeat tñ hos reddere meliores, q̄d non raro euenit, & hæc nimis laborum habitura est præminm. Siquidem & dei filius, cum factis tum dictis maxime ad veritatem homines traducere conaretur, per paucos habuit qui sibi obtemperarent.

Caput .III.

Fidelis sermo. Cum in ambiguo haberetur, vtrū matres frui filiorū virtute quirent, sic inq̄t: Fidelis sermo, hoc est, quē ipsi p̄tulimus, haudquāq̄ falso p̄latus est, idcirco nil ambigas. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Quæ ad Timotheum de episcopatu edisserit, vniuersis edicit. Siquis ingens cupit præesse, nihil impedio. Opus namq̄ bonū desiderat, hoc est, negotium habere cupit. Nolim tñ vt dominandi quispiā cupiditate ducatur. Nam & Moyses operandi magis q̄ præsidendi voluptate demandatā sibi lu-

Exodi. 3

dæos moderãdi suscepit prouinciam. Episcopatus em̄ ab
 ἐπισκοπιῶν dicit, hoc est, puidere & pspicere vniuersis, quos
 sub eius cura & tutela suscepit. **Oportet em̄ episco-
 pum irreprehensibilem esse.** Hoc est, vt oēm sit vir-
 tutem adeptus, & ita, vt neq̄at criminis accusari vel vitij.
 Nec ipse sibi fit mali cōsciens. Si q̄s itaq; obstrictum se pra-
 uis facinoribus nouerit, neq̄q̄ eã rē concupiscat, q̄ seipsum
 mala operãdo priuarit. Oportet nãq; q̄ p̄gest, vt tanq̄ lu-
 men aliq̄d se ad spectandū exponat, à q̄ & cæteri cum in
 se intenderint oculos, lucem accipiãt. **Vnius vxoris vi-
 rum.** Si is q̄ vxorē duxerit, quæ mundi sunt meditat, epi-
 scopū vero nil deceat mundanis rebus esse intentū, q̄ pa-
 cto hunc dicit vnus vxoris viri esse oportere? Nōnulli as-
 serunt à muliere abesse episcopū iniūxisse: Qd̄ fieri si neq̄-
 at, habere hunc vnicã sic p̄cepisse, p̄inde ac si nullã habe-
 ret, hoc est, nihil illi addictū esse ob venereas voluptates,
 cum aliē Ap̄s sentiat: nec necessariū ducat vt vxori copu-
 let episcop⁹. Quo em̄ pacto hoc indixisset, q̄ ita inq̄t, Vo-
 lo aut̄ oēs eē atq; ego sum? Sed q̄ illud t̄ps hm̄ōi rem exi-
 gebat, p̄pterea si duxerit (inq̄t) vxorē episcopus, vni⁹ fit,
 non multarū maritus. Vel vnus vxoris virum dicit, vt q̄
 ad eam episcopatus prouehendus sit dignitatem, nō mul-
 tas habuerit vxores, sed vnam. Quodeo dicit, ne Iudæos
 ea in re sectarent, quibus vt plurimos filios procrearent,
 vt & plures haberent vxores permittebat. Pleriq; etiã in-
 cōsideratiuē t̄n affirmant, de ecclesia hæc dixisse Aposto-
 lum, tanq̄ e nixē prohibeat ab ecclesia esse ad ecclesiã trãf-
 eundum, qd̄ esse adulteriū dicitant. **sobrium.** Hoc est, p̄-
 spicacem & meditabundum, nullis huius seculi curis vel
 mœrore offusum. **puicum.** Hoc est, abstinentem & mo-
 deratum. **ornatum.** Hoc est, grauem & honestum. **ho-
 spitem.** Si enim se suis ciuib⁹ duntaxat probum p̄-
 stiterit & hospitem, gn̄is affectionem sequet. Oportet
 itaq; vt in alienos etiam liberalem se p̄beat. Quod sa-
 ne maius est fraternæ charitatis indicium. **doctorem.**

1. Cor. 7

Ibidem.

Quæ dicta superius sunt, vel à subditis exigunt. Hoc autē
 docendi officium oīm præcipue ut insit episcopis neces-
 se est, non vinolentum. Non em̄ dicit hoc loco qui me-
 ro madeat, sed contumeliosum & temerarium. non per-
 cussorem. Non q̄ manibus quenq̄ affligat, sed qui intē
 pestiue incessat, & fratrū percellat animos dicit. sed mo-
 destum, non litigiosum, non cupidum. Docet hoc
 loco quemadmodum queat & temulentiam quis euita-
 re, & ne percussor dicatur effugere, si benignum seipm̄ vi-
 delicet exhibeat, & minus contentiosum. Et qm̄ dixerat
 superius hospitalē oportere hunc esse, adiecit, non cupi-
 dum, cum vt oñderet eum esse hospitalitatis cupientissi-
 mum, q̄ diuitias aspernet, tū etiā vt instituat, ne q̄s hospi-
 talitatis exercēdæ occasione thesauros cōgerat. sed suæ
 domui bene præpositum. Hoc ē, q̄ rei domesticæ bñ
 p̄spiciat & familiā diligētius moderet. filios habētem
 cum oīm castitate. Oportet em̄ vt eius ex domo cate-
 ris, p̄dant̄ exēpla. Quis em̄ crediderit hunc posse alienos si-
 bi morigeros reddere, qui filios nequeat subiugare? Vel q̄
 pacto alios moderatos effecerit, qui suos viuere intēpe-
 rātius siuerit? In omni aut̄ castitate. i. q̄ verbis & gestu, &
 opib⁹ ip̄is præferit, in oēscty & quistpe adhibet. Si quis
 aut̄ domui sui præesse nescit, quō ecclesiæ dei dili-
 gētiā habebit? Nihil sane aliud episcopi dixerim domi-
 ciliū, nisi exiguā ecclesiā aliquā. Si itaq̄ rei cui piā parua &
 & infime, & q̄ facile possit cognitiōe cōprehēdi, p̄esse ne-
 scierit, q̄ pacto tot hoīm moderabit̄ volūtates? Iure quēri
 hoc loco pōt, cuius rei gr̄a Paulus, q̄ à laicis & secularib⁹
 viris, magna quædā & istiusmodi exegerat, Mortificate *Col. 3.*
 (ingens) mēbra vestra, quę sup̄ terrā sunt: Et alibi: Hi aut̄ *Gala. 5.*
 Ch̄ri carnē crucifixerūt, nūc ab episcopo parua quidē de-
 poscit, & rātæ sublimitatis indigna, videlicet ne temulen-
 tus sit, aut percussor, & hm̄ōi, præsertim cū Ch̄s ad tollē-
 dā crucē iniūgat, & bonus inquit pastor, animam suā po-
 nat, p̄ ouibus. Erat itaq̄ ab episcopo exigēdum, quod ad *Luc. 9.*
Iohan. 10.

dignitatis ipsius celsitudinem spectat, vt angelū ageret, il
 liusq; duceret vitā, redderetq; oībus immunem se vitijs.
 M^{al}. 2. Dixerim equidē per paucos dari posse, qui istiusmodi na
 cti sint vitæ pfectionem. Erat autē multis episcopis opus,
 q; singulis vrbibus præsiderent, eorūq; mediocrem ab his
 virtutē exegit, quæ posset facile cōperiri. **Nō neophy-**
tum. Non em̄ iuniorem hoc loco dicit: Quippe cū & Ti-
 mothe^o esset annos non multos natus, vt in sequētibus p
 Infra. 4. discemus, cum Paulus inq̄, Nemo te ob iuuenilem ætatē
 contēnat: Sed eum neophytum asserit, q; nuper sit ad fi-
 dem instructus, & in ea recens plantatus. Nam ipse inq̄
 1. Cor. 5. plantauit: Em̄ uero cum ex gētib; pleriq; ad ap̄os ipsos
 concederēt, & baptismo abluerētur, nequaquā ait velim
 q; nuper baptismum acceperit, ad hm̄i præsidendi mu-
 nus hunc prouehi. **ne in superbiam elatus, in iudici-**
um incidat diaboli. Si prius inq̄, quā optimus discipu-
 lus sit, præceptoris illi officiū demandetur, intumescet hic
 sane & in diaboli iudicium & damnationem concidet, q̄
 lem ille præ mentis elatione subierat. **Oporet autem**
illum et testimonium habere bonum ab his qui
foris sunt. Hoc est, a gentibus ipsis, ne & hi quidpiā ha-
 beant, q̄ hūc criminētur, sed reuereri potius ob eius que-
 ant integritatem. Dicit aliquis, Quid inq̄, si probus for-
 te appareat, & improbus postmodum deprehēdat? Erit
 id q̄dem difficile cognitu. Nam solent hostes vel eos car-
 pere qui pfectioris sint vitæ, necesse ē, vt ad reliquas eius
 virtutes & aliorū optimum accedat testimonium. Quid
 ergo si hunc sine causa & immerentem calumnientur nō
 nulli? Fieri id quidem nequit. Nam eum qui ita vixerit, vt
 argui nequeat prauitatis, vel idem in ipso venerabūtur
 gēriles, & decreta quidem, non illius sunt vitam improba-
 turi. Quæ admodum & ap̄os, non vt fornicatores & sce-
 leratos calumniabantur, sed seductores dicebant, quod
 2. Cor. 6. prædicandi officiū solum obijciebatur. Quod si conceda-
 tur, vel eū in modum se rē habere, vt p calumniā quis im-

probetur, nequaquã velim hmõĩ vir cõstituat̃ episcopus. Non em̃ sunt multoꝝ lucem spectantiũ & improbantium animi obturbandi. Siquidem luceant inquit opera vestra Mat. 5. vt videant hoĩes. Si nobis itaq; testimoniũ ab inimicis est cõparandum, longe magis ab his qui amicitia nobis sunt coniuncti & fide. vt non in opprobriũ incidat. Quippe cum futurum sit, vt ab infidelibus increpet̃, q̃ prædicationẽ interpellaret. ⁊ laqueũ diaboli. Vel quia hmõĩ hominẽ gentiles illi confestim de medio tollerẽt, vel quia in ea flagitia quibus illi essent obnoxij, & hic laberet̃. Quod sane quia multos offenderet, merito dici dæmonum posset illa creatio. **Diaconos similiter.** Cur autem quæret aliquis, sacerdotes hic præterit̃: Quia quæ dicta de episcopis sunt, sacerdotibus competũt. His namq; & vt alios instruant, & vt ecclesijs præsent, iniunctum est. Et sola sunt illis consecrationis ceremonia inferiores. Ait igitur & diaconos similiter, hoc est, eisdẽ debere dixerim pollere officijs, vt hospitales videlicet, benignos, & minus contentiosos, & huiusmodi reliqua, sese præbeant necesse est. **pudicos.** His quidem vel inter cætera & pudicitia accedat, necesse est. **non bilingues.** Hoc ẽ, subdolos & dolis instructos, ita vt aliĩ sentiant, ac loquant̃, vel quorum verba in firma sint & nutantia, nec pensi habeant quicquam. **non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes.** Non enim temulentos dicit hoc loco & m̃tis nil cõpotes, id namq; dictu admodum videret̃ indignum, sed bibaces vt essent prohibuit. Nã etsi minus inebrient̃, immoderatioꝝ tamen vini potatio, animi imbecillitat̃ neruos, redditq; languidiores. Prisci vero illi orandi gratia templum iam ingressuri, vino abstinebãt. Nostri vero, si deo placeat, & vino vtunt̃ supplicaturi, & turpe lucrum sectantur, & nullum vnde quaq; sit repudiãt commodum. Hoc tamen loco turpe lucrum sectantem, auarum intellige, & pecuniã indigentem, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Hoc est, post susceptã dogmatis re-

Leuiti. 10.

etudinem, & vitam degant quæ criminis nequeat incu-
 sari. Est namq; purior conscientia, in vita irrephensibili si-
 ta. Et hi autem probentur primum, & sic ministrēt,
 nullum crimen habentes. Quemamodū inquit epi-
 scopum depoposci haudquā neophytum, sic nolim dia-
 conos istos nisi probatos deduci ad ministrandum. Quin
 etiam & temporis processu periclitandos hos dixerim, si
 noxa vacant & crimine. quemadmodum nec seruo quis-
 piam, qui nuper sit emprus, non ante domus gubernatio-
 nem mandat, quā per aliquod tempus periculo facto p-
 bus appareat. **Mulieres similiter pudicas**, Non em̄
 de quibusuis mulieribus differit, sed eas nunc profert, quæ
 & ministrandi fungant officio. Ex namq; ecclesiæ conse-
 runt plurimum. Nam nisi faceret de huiusmodi fœminis
 mentionē, quid opus fuisset cum de diaconis & viris tra-
 cter, de mulieribus etiam interiecisse sermonem: nō de-
 trahentes, Id est, quæ neminem detrahendo incusent, vt
 aniculæ factitant: quæ dum per alienas domos vagantur,
 aliorum deferunt vitia. **sobrias**, Id est, excitas & vigilan-
 tes. Cum enim constet leue esse fœmineum genus, & ca-
 ptu facile, necesse est vt vigilantiam seruent & sobrietatē,
 vt mente valeāt. **fideles in omnibus**, Hoc est, constā-
 res & stabiles, tam verbis quā etiam operibus. **Diaconi
 sint vnus vxoris viri**, Aduerte quemadmodum ean-
 dem virtutem à diaconis exigat, quā & ab episcopis ipsis
 exegerat. quippe qui haud secus quā illi, & casti esse debēt &
 irreprehensibiles. qui filijs suis bene præsent & suis
 domibus. Cunctis liberorū iniungit hanc curā, ne cate-
 ri offendant, si educent hi negligentius. **Qui em̄ bñ mi-
 nistraverint, gradum bonū sibi acquirent, & mul-
 tam fidutiā in fide, quæ est in Christo Jesu.** Gradū
 id est, profectū. Nam qui infimis fuerint in rebus solertio-
 res, ad summa mox pertingent fastigia: & ita, vt in fide fi-
 dutiæ plurimum nanciscant, hoc est, vt maiore sibi glori-
 am pariāt, nec in mūdānis his dignitatibus, aut pecunijs,

sed in fide, hoc est, in cunctis quæ secundum fidem sunt operibus, & sermone. Istiusmodi namque in ecclesia ipsa fulgebunt, qui cum à diaconatus gradu ad sacerdotium, à sacerdotio deinceps fuerint ad episcopatum prouecti. **Hæc tibi scribe fili Timothee, speras me ad te venire cito. Sicut tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo dei conuersari. Ne discipulum in mœrorum inducat, perinde cui ex his dictis offerri suspicio possit, haudquam ultra præceptorem se reuisurum, sic inquit: Non enim eo hæc ad te scribo, quia non sum ad te concessurus, sum enim omnino uenturus. At si tardior fuerit meus ad te aduentus, habeas uelim formulam à me interea aliquam, quemadmodum tibi fit in ecclesia dei uersandum. Bene autem sperans adiecit. Nam cum spiritu hic ageretur, nescius erat quo sibi esset adhuc abundandum. Vnde & merito uidetur ambigere, utrum se ad Timotheum possit conferre nec ne: quæ est ecclesia dei uiuæ. Neque enim existimes uelim, domum hanc hominum esse opere constructam, sed uiuentis dei ecclesiam esse, hoc est, tremædi illius moderatoris, non demortui & imbecilli, quales sunt gentium dii. **Colūna & firmamentum ueritatis.** Hoc loco, cum Iudeorum templo ecclesiam confert, sic inquit: Illud quidem figuræ & umbras quasdam complectebatur, ueluti tintinabula & malapunica, & cum sacrificijs sacerdotum: Hoc uero ueritatis est firmamentum & robur. Cuncta namque quæ illi inesse constat & peraguntur, certiora sunt & stabilia, nihilque in ea est uel fucatum, uel quod umbram aliquam præ se ferat, cuiusmodi legis sunt omnia. Pro tintinabulis namque, clarissimum habet de Christo præconium: & pro Punicis malis, uitam contractionem & castigatam, & fructum interioris asseruantem. Huic præterea & pontifex præsidet, maximus dei filius, cuius diuinum corpus, summum est sacrificium. **Et manifeste magnum est pietatis sacramentum.** Sacramentum est sane & mysterium, quod nobiscum est dispensatum. Et in gressu quidem pietatis est sacramentum,**

3. Reg. 7.

Non em̄ de eo quis ambigit. At q̄ pacto dici id poterit sacramentum, quod & notius sit & vulgarius? Antehac em̄ non omnibus erat id cognitum, sed nunc plane innotuit. Quod aut̄ deus sit incarnatus, neminem p̄terit, sed incarnationis huiusce modus multos clā habet, vnde & mysteriū dicitur. Aduerte autē dei erga nos charitatē. q̄nquidē eius tā admirabile sacramentū nobis aperuit. **quod manifestatū est in carne.** Cum em̄ Paulus quæ ad sacerdotiū faciūt explicaret, nil t̄m eorum q̄ de sacerdotibus in Leuitico præfinita sunt & explicata, nobis indixit: Tanq̄ id inquit: Neminē subeat admiratio, si ea quæ minoris momenti sunt præterierim. Præcellūt namq̄ magnitudine nostra, neq̄ hm̄ōi aliquid in Leuiticæ institutione cōpereris, cum in nostro hoc sacramento siue mysterio, deus ipse se patefecerit. Quo pacto? In carne. s. quippe qui diuinitate sit inuisibilis. **z iustificatū est in spū.** Aut em̄ id inq̄t, cū cūcta ille ad hoīm salutē effecerit, & nonnullis qui corde essent & animo obdurato, persuadere nequierit, ipse tamē iustificatus est, quia quod sua intererat fecerit. Veleo dicitur iustificatus, q̄a nihil deliquerat, neq̄ eius in ore inuētus est dolus, cum hi qui pro lege iustitiā sunt assecuti, spū seruitutis detinerētur. Formidines namq̄ & supplicia lex ipsa complectebatur, & eadem hæc peccantibus intētabat. quippe quæ spū adoptionis careret. Dñs vero oēm sancto spū impleuit iustitiā, iustitiæ consubstantialis existens, eundemq̄ habens suapte natura secum manentem quem & nobis largitur, vt in eo iustificemur. Nā qui sunt per euangelium iustificati, & spiritus participāt plurimū & longo his in te ruallo præcellunt, qui per legem sunt iustificationem hāc assecuti. **apparuit angelis,** O mysterium admirandum, nobiscum dei filium & angeli conspexere, quem antea non vidissent. Inquit em̄, Et ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei. Idq̄ illi ab eius natiuitate quoad usq̄ fuit in cælum assumptus, ministerium restitētere. Constat enim hunc natū angelos collaudasse, & de-

1. Petri. 2.

Leuiti. 18.

Matt. 4.

Lucæ. 2.

Actu. 1.

nuntiasse pastoribus, fuisseq; & in eius assumptione ministros. prædicatus est gentibus, creditus est mundo. Genibus inq; quibus nulla salutis spes inesse sit visa, & condēnatis. Nec prædicat⁹ est solum, quin & terrarū orbe eius suscepta est fides. Quod vtiq; maximum est. Tū eius qui prædicatus sit, cum potestatis, tum veritatis argumentum non mediocre. assumptus est in gloria. Hoc ē, supra nubes est angelis ministrantibus ille sublatus. Nec tñ in Eliæ modum ad cælum subuectus, sed in gloria.

4. Reg. 2.

Caput .III.

Spiritus autē manifeste dicit, Hoc est, non adumbrate & sub figuris, tanq̄ regulis prophetarum astrictus. quia nouissimis temporibus discedent quidā a fide. Cum em̄ constet circa fidem naufragiū fecisse nonnullos, nequaq; inquit mireris, si quidā ex hoc tempore Christiani, Iudæorū ritus tutantur. Est namq; vt in deteriora prolabantur futurū, qui sectari Christum vidētur. Hæc quidem non de Iudæis prædicit, quippe qui superioribus fuere temporibus, sed de Marcionistis & Manicheis, & cæteris hæresum sectatoribus. attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum. Horum namq; suggestionem & opera, & escam detrectabant & nuptias. Arguit præterea & reliquas hæreses, quæ oēs p dæmonum fallacias obrepserunt & doctrinā. Nec tñ has apertius patefacit, ne illas in animos disseminet hoīm, sed eā quæ iam obrepisset, escam (vt diximus) & nuptias detrectantem, impræsentiarū ostendit. in hypocrisis loquentiū mendacium. Hoc est, ea in quibus hi deprehenduntur mendaces, non veritatis ignari mentiunt, sed prudentes scientesq; falsa hæc esse, pro veris docere dissimulant. & cauteriatam habentiū suam conscientiam, prohibentium nubere, Hoc est, vitæ sunt nequioris. Et cū sibi sint hi multarum sordium conscij, eo & illorum conscientia & ineluibiles habet vitæ inuisiones impurioris, & matrimonium improbat. Nā si eorū vita impurior esset,

& conscientia labe careret, nunquā q̄ deus benedicendo probasset, vituperarent. Qui tñ haud faciūt secus, ac solēt, qui cum laborant ex stomacho, eo cibū repudiāt, quia noxios intus humores contineāt. Quid igitur? nū ipsi nuptias prohibemus? Absit. Quin potius cum ad cœlibatū hortamur, qm̄ nuptias fugiat, eoq; & honoratior sit. Haud tñ propterea ignominiosæ sunt nuptiæ, sicut neq; ob id cōtemnei argentū, quia maioris sit pretij aurū. Quod em̄ honoratius est, honore illud excedit q̄d sit honoratū. Et melior quispiā q̄d bonum est superat bonitate, non malum. Qui potest itaq; habeat secum virginitatis hoc aurū: q̄ minus, nuptiarū argentū excipiat. **abstinere a cibis quos deus creauit, ad percipiendū cum gratiarū actione fidelibus.** Id est, consulentiū fore à cibis abstinendū. Queret aliq; Quid ergo? nōne vel infidelibus ipsis in escā creauit hoc deus? Ira quidē. Hi tñ ab his seipso coercent. Quid præterea? nōne prohibet & luxus? Admodū. Haud tñ moderata cibi desumptio. Nā vt modū hæc præfert, sic luxus modum excedit, quinetiā nec luxus ipse tāq̄ impurus & sordidus prohibetur, sed quia suo excessu animam perdat. **et his qui cognouerūt veritatē.** Vident ergo Iudaica illa figurā duntaxat prætendisse. Nunc vero veritatē extare liquet. Arcebatur em̄ Iudæorū innumera multitudo à plurimis escis, non quia essent immundæ, sed ne delicijs se addicerent. Et vt à multis cibis coerciti, oues cū immolarent & boues, non ignorarent, quales deos sibi fecissent Aegyptij. Veritatē autē, vel in Christo fidē intellige, vel eā simplicitē, quam hi cognouissent. Si qualem queras, audi quæ insequuntur: **Quia omnis creatura dei bona,** Et erāt inquit bona valde quæ fecerat. Sub creaturæ autem appellatione, omnia quæ nobis sunt in esum exposita designauit. Vnde & hæresim illā extirpat, asserentium oēm materiam nullā habuisse originē, ex qua hæc prodierint quibus nos vescimur. **et nihil reijciendū quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur**

Gene. I. 9.

Leuiti. II.

Gene. I.

em̄ per verbū dei ⁊ orationē. Ergo immundū erit, nisi sanctificet: Nequaquā. Sed ex permisso id ponit. Nam primū asseuerādo nihil dicit immundū: deinde cōcedimus, inq̄t, immundū id fieri, habes tñ quā adhibere possis medelā. Cruce obfigna, laudē deo ⁊ gratias redde, sic immū ditia oīs ⁊ fœditas dilabetur. Cū em̄ gratias agimus, oīa emundantur. Qui vero secus se gesserit, ⁊ perinde ingratu nec gratias egerit, hic plane conuincetur impurius ⁊ inquinatus. Licebit igitur ⁊ idolothytū eundem in modū purgari, ita tñ, si idolothytū esse id ignoramus. Quo si sciētes vescimur, eadē nos labe coinquinabimur. Non q̄ illud idolothyrum sit, sed quia legē ipsi transcendimus, iubentem minus debere nos dæmonū mensæ participes fieri. Quo fit, vt tua voluntas infectior, sit tanq̄ p̄uaricatrix, **I. Cor. 10.** non eo q̄ cibus ille sit inquinatus. **Hæc proponēs fratribus, bonus eris minister Jesu Christi.** Hæc. Quæ ista? Quod magna scilicet magisterij dignitas, q̄d q̄ abstinere hoc modo à nuptijs ⁊ cibatibus, dæmonū fiat suggestionē, ⁊ alia quæcunq̄ prædixit huiusmodi. Proponens autem, hoc est, consulens ⁊ persuadens. Neq̄ em̄ imperans dixit: quippe in quos nullum esset imperium. **enutritus verbis fidei ⁊ bonæ doctrinæ, quā assecutus es.** Dixit, propone hæc fratribus ⁊ cōsule. Nūc vero vel tu ipse (inquit) enutritus, id est, frequenter eadem illa conuoluens ⁊ quasi ruminans, reuoca. Enutritus vero ideo intulit, vt indefinentem eius in his attentionē ostēderet, vt quemadmodum semper corporis alimenta percipimus, sic etiam assiduis quæ ad fidē faciunt, verbis enutriamur. **Ineptas autem ⁊ aniles fabulas deuicta.** Hoc est, fratribus quidem (vt dixi) id consule. In his vero qui fuerint peruersi, non multum operæ suadendo ⁊ laboris impēde. Nā vt nihil his potest vtilitatis afferri, sic poterit obturbatio aliqua oboriri. Quin videre potius imbecillis ⁊ fragilis, q̄ obsistere illis nequieris, nec illorū corrigere improbitatē. Fabulas autē, Iudaicas dicit obser-

uatiões: Vel q̄a cōmentitiæ sint, vel q̄a necessariae minus aut oportunae. Exempli gratia: Si hominem mihi obtuleris annos natum triginta lactari iam velle, q̄ ille ridiculus deprehendetur, quia præter ætatem actēpus, lac sugere more infantium cōcupiscat. Aniles autē dicit ob vetustatē Iudaicos ritus, tanq̄ inueteratos, & nullius momēti. Vel quia anniculæ inania quædā & superuacanea fabulantur. Ineptas, siue vt græce, prophanas, quia fidei videntur illudere. Nā velle animū qui has fabulas euincat, & Iudaicas illas ineptias superet, legis formidine coercere, impurius est & iniquum imperium. **Exerce autē te ipsum ad pietatē.** Hoc est, ad fidei puritatē, & vitæ optimæ reſtitutionem. Id namq; pietas ipsa præterdit. Est itaq; exercitatio hæc necessaria, & laboribus assiduus opus. Qui em̄ cum vel nullū sit certamē propositū, seipsum certando exercet, parere sibi sudores cōtendit, vt p̄m̄ium assequatur. **Nā corporalis exercitatio ad modicū utilis est.** Nōnulli corporis exercitationem ieiuniū dicunt, quod tñ secus se habet. Siquidē spiritualis sit. Nā etsi corpus per inediā maceratur, spūs tñ est vigilātor. Sed corporalis exercitatio, corporis est agitatio quædā, quæ cum laboris habeat plurimum, parū tamen & ad breue corpori sit profutura. **Pietas autē ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nūc est & futuræ.** Vel in hoc seculo pietas (inquit) hoīem iuuat. Nam qui nullius sibi mali est conscius, & dum viuūt lætatur, futurorū bonorū, pro certioribus ducens promissa, & eo in seculo verā victurus est vitam. E quadam itaq; præsentis & futuræ vitæ comparatione, pietatis ipsius excellentiam patefacit. **Fidelis sermo & omni acceptione dignus.** Hoc ē, verax & dignus vt à cūctis excipiat, vt qui nequaquā ambiguus sit. Quis sermo iste, inquiet aliquis? Nimirum qui certo affirmat, cū in hac vita, tum in superna illa prodesse plurimum pietatem. **In hoc em̄ laboramus & male dicimur, quia speramus in deum viuū.** Et cuius-

modi sit pietas ista demonstrat, & qualem ap̄i ipsi pertractent. Confirmatq; vti & vitæ futuræ spem ipse sit natus Inq; & in hoc, hoc est, ppter hoc, & laboribus ipsi & pbris afficimur. Nam q̄ pacto & gladios subiremus & mortem, nisi futura illa opperiremur, quæ post obiũ nobis daturus est viuens deus: Hic nãq; & si milites, p imperatore sese periculis obiectēt, mercedem tñ plerunq; amittunt, cum interea è medio tollī imperator, rex vero noster ille ppetuo viuit, eorq; & quæ perpetua sunt largitur. qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium. Hoc est, sic illi placitum est, vt cū in pñti hac vita, tū in futura illa & cælesti, vniuersi hoies assequant̄ salutem. Quippe q̄ studij plurimum in tutãdis fidelibus ipsis impendat. Ni em̄ hos ille saluos efficeret, q̄ possent mortalium cū vndiq; oppugnent̄, obsistere: His aut̄ dictis, & Timotheum impellit ad pericula obeunda, perinde ac si dicat: Nihil velim in demando officio elãguescas, cum tã bñficiũ habeas deum. Neq; ab alijs opem deposcas, sed tua ois sit i eo spes sita. Viuit em̄ ille ppetuo, & saluos reddidit in se confidentes. **Præcipe hæc & doce.** Nonnullis doctrina est opus, nonnullis præcepta sunt necessaria. Fur tum nãq; non instruẽdo, sed iubẽdo, phibet̄, hoc est, formidine & autoritate verat̄. Cum vero de re familiari leuanda, & egentibns impartienda, deq; cælibatu & ieiunio est differendum, doctrina est opus. Quocirca vtrunq; id indicit Ap̄s, præcipe scilicet & doce. Vel alit̄: Cū nihil ignari, sed prudentes & scij in prauum aliq̄d facinus labimur, præcepto egemus: Cum vero ignorant̄ delinquimus, disciplina. **Nemo adolescentiam tuam contemnat.** Cum cõmunis quædã sit, & præsumpta opinio, contempibilem esse adolescentiam, præcipe inq; audẽtius, & nemo iuuenilem hanc tuã aspernet̄ ætatẽ. Est em̄ necesse vt non contemnat, q̄ alios instruit. Dicit aliquis: Quo ergo abscessit humilitas? Esto inq; cum tibi infert̄ iniuria, humilis. At cum de aliorũ salute certat̄, austeritate est & acri

monia opus. Vtq; & fidem eius imperet, Vel forte inferat, si vitā honeste trāsegeris, neq; q̄ tua adolescētia, & si natura sit cōtēpibilis, paruisiet, sed admiratiōe poti⁹ erit. Subiūgit itaq; sed exemplū esto fidelīū. Hoc ē, prauis ipse alijs exhibe viuendi formā, & regulā te vitæ melioris prestititeris. **in verbo.** Vt facile & verba pmas, & ad loquendum quæ dei sunt promptior sis & paratior, **in conuersatione.** Vel ciuili, vel ecclesiastica. **in charitate.** Qua in omnes vtaris. **in spiritu.** Id est, in spiritali confirmatione & statu: Vel spūs dono vt nihil eo accepto supbias. **in fide.** Recta scilicet & indubitata, quam deo quis adhibet, vel in his quæ fieri nōn possunt. **in castitate.** Hoc est, in puritate, siue virginitatem exerceas, siue continentiam. **Dum venio attende lectioni.** Si Timotheo iniungit vt sacris literis vacet, quid nobis erit agendum? Quinetiam & Paulus ipse ad finem vsq; diuinis scriptis intendebat, vt alios posset instruere. Consolat autem & Timotheum cum inquit, dum ad te venio, spe quadam illi allata præceptorē se aliquñ visurū. Iure em̄ instructore orbat⁹, Paulū regrebat. Verū cur dum venio dixit? Quia par erat cum iunior esset ætate, pleraq; hunc ignorare, & p̄ necessario ducere Pauli ad se aduentum, vt q̄ esset ignarus ab eo perdisceret. Ait ergo, q̄ ad ipse ad te proficiscar scripturas perlege. Et q̄bus intelliges, quemadmodum alios cōmonefacias. Ipse vero et reliq; suppeditabo cum venero. **exhortationi.** Qua scilicet ad eos vtaris, q̄ m̄core afficiunt, vel q̄ negligent se gerūt. **doctrinæ.** Qua oēs rem oēm edoceas, ad salutem consequendā spectantem. **Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiā.** Doctrinæ hoc loco grām dicit, quā ille cū episcopi munere fungeret, accepit. Per p̄phetiam, hoc est, spū sancto iubēte, vt dictū est supra. **cum impositione manuum presbyterū.** Hoc est, episcoporum. Aduerte q̄ illud tremendū sit, et quantū valeāt pontificū impositæ manus. **Hæc meditare, in bis esto.** His dē

de rebus hunc sæpe cōmonefacit, vt episcopū arguat de-
 bere om̄ium maxime, his quę superius dixit, incūbere. vt
 profectus tuus manifestus sit oibꝯ. Neq; em̄ in vi-
 ra solum recte degenda, sed & verbis quę ad aliorū faciāt
 instructionem, & cæteris sint documento. Aduerte autē
 quemadmodū hunc maximum in modum proficere vo-
 lebat Apostolus. Attende tibi ⁊ doctrinæ, insta in il-
 lis. Hoc est, tibi ipsi vaca, & cæteros instrue diligentius.
 Hoc em̄ faciens ⁊ te ipsum saluum facies, ⁊ eos
 qui te audiunt. Qui em̄ oblectat docendo, sibi primū
 cōducit, & cū alios cōmonefacit, corde compungit. Vn-
 de cum sibi, tū illis parat salutem. Cap. V.

Seniorē nō increpaueris, sed obsecra vt pa-
 trem. Neq; em̄ de eo nunc differit, qui in ecclesia di-
 gnitate fungat, sed de alio quis, q; p̄ ætatē sit ad sene-
 ctutē p̄uectus. Quid inq; et aliq; si obiurgatiōe indigeat?
 Vel hūc vt patrē cōueni, p̄care q; vt à malo desistat. **Iuue-
 nes vt fratres, anus vt matres.** Cū em̄ hoies grauif-
 ferāt cū obiurgāt, & eo magis, cū ab his arguūtur, q; annis
 sunt lōge iferiores, huic rei benignitate medetur, iuuenes
 inq;ens vt fratres, & anus vt matres, cū delinquūt cōmo-
 nefacito. **Iuuenulas vt sorores.** Cū enim (inq; iuni-
 or ætas, natura petulās sit, & frenorū impatiēs. ita vt casti-
 gationē minus admittat, miti⁹ erit hæc p̄tractāda, ne cor-
 ripientē repudiet. **in omni castitate.** Cum enim suspi-
 cionem inducant, qui cum fœmella & adolescentula
 conferuntur sermones, necesse est tamen vt has alloqua-
 tur episcopus, castigetq; lenius. Ait igitur, in omni castita-
 te loquere, hoc est, non modo scelus ipsum concubitus
 omnino defugeris, sed et aliam omnem suspicionis cau-
 sam euitabis. Hæc autē non Timotheum monendi gratia
 scribit, quippe quem sciret castissimum, sed nostri, qui po-
 steri sumus, vt et ipsi suspecta oīa caueamus. **Viduas
 honora, quę veræ viduæ sunt.** Verū cur nullā hic fa-
 cit de virginibus mentionem? Forte quia nondum erant

ea in vrbe virgines quæ fideles iam essent. Honor aut viduashunc, psequi iubet, tum quia nec viros hñt q̄ illas tu teni, tum q̄a viduitas ipsa & p̄bro digna videt̄ & detestā da, & ideo à pres̄ bytero honore q̄dammodo subleuetur necesse ē. Et hæ præcipue viduæ sunt subleuandę, quæ vi duitatis dignitatē asseruant. Quæ aut hæ sint, p̄grediēdo perdisces. Fieri ergo p̄ōt, vt & viro careat aliq̄, nec tñ vi dua esse coarguat. Honora aut, hoc est, cōmiserere, & ne cessaria illi suppedita. **Si qua autē vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam pie regere.** Pie regere, matris v̄l nutricis dicit. senectam ale re. Est nanq; parentum dignitas diuina quædā. Ediscant igit, inq̄t, tam filij q̄ nepotes eorū matribus honorē defer re, hisq; & alimenta præbere & bñfacere. ⁊ mutuat̄ vicem reddere parētibus, hoc enim acceptum est coram deo. Parentibus, hoc est, nutrici & matri. Aduerte q̄ gratos nos in parentes esse velit Ap̄l's, cum vicem in quit reddendā esse parentibus, q̄a nos educarūt, & ad ma iorem p̄uexere ætatem, infert̄q;: Id em̄ est deo pergratū. **Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in deum.** Dixit superius, viduas honora, quæ vere sunt vi duæ, p̄inde viduis interiectis quæ minus sint viduæ, quip pe quæ liberos habeant, p̄creandos: nunc subdit quæ ve re est vidua, & eā esse hanc asserit, quæ neminem habeat q̄ sibi p̄spiciat, nō nepotem, nō filium, sed eius spes oīs in deo sit affirmata, quæ & honore sit, p̄sequenda, & illi quæ ad vitam spectant, subministranda. ⁊ instet obsecrati onibus ⁊ orationibus die ac nocte. Merito istius modi differens viduas consolatur, vt quæ deum habeant

Supra. 2. oīm loco. Nā & si mulier quæ filios nutrit, mercedē asseq tur, haudq̄ tñ & his imminuta ē dignitas, q̄a filijs careāt. Nam quæ in delicijs est viuens, mortua est. Cū em̄ plerūq; eo malint in viduitate perstare, vt liberi per agant, q̄d animus tulerit, sic inquit; Vidua quæ per delici as viuuit & luxum, & si sensibilem vitam hāc ducere videa

tur, spū tñ demortua est. Si itaq; neq̄q̄ mulieri pmittit vt
 in delicijs agat, cuius forsitan & natura & ætas est imbe-
 cillior, qd̄ viris est obiecturus, qui luxui se & delicijs addi-
 xerunt? **Et hæc præcipe vt irreprensibiles sint.**
 Vides quemadmodum, p̄ lege haberi id velit. Neq; enim
 voluntati permittit q̄ minus delicief, sed q̄ p̄ delicto hoc
 interdicit. Præcipe em̄ cum inquit, illud designat. i. aceri-
 me, phibe, ne istiusmodi committant. **Si quis autem**
suorum & maxime domesticorum curam non ha-
bet in Christo. Ea inqt, quæ in delicijs diuersat, ea mor-
 tua est & plane interiit, q̄ præ seip̄am nil aliud curat, cū
 & domestici oēs, hoc est, fideles curadi sint, & hi præcipue
 qui gñe nobis, pximi sunt, & consanguinitate coniuncti,
 fidem negauit. Cur fidem inqt negauit? Quia eius opa
 neq̄q̄ sunt in deum credentis. Si em̄ crederet, illū vtiq; au-
 diret dicentē. A domesticis q̄ tuo ex semine sunt, nō auer-
 teris. Deum em̄, p̄fitent̄ se scire, operibus aut̄ negant, & est *Eccl. 41.*
infideli deterior. Eo quidem deterior est, q̄ q̄ fide ca-
 ret, & si alienos contēnit, suos tñ, naturæ obediens, non
 aspernat̄. Hic vero legi vt humanæ, ita & diuinæ maxime
 aduersat̄. Nam quis eum crediderit in alienos esse bñuo-
 lum, qui suos neglexerit? Qd̄ si & externos suis posthabi-
 tis videat̄ commiserari, cur non superbiæ sit id adscriben-
 dum? **Reputa** igit̄ si longe est infideli deterior, q̄ suos nil
 tuare, q̄ malignitatis statuendus sit gradu, qui illis iniuriã
 fecerit? **Quin nec sat̄ huic ad salutem erit propria virtus,**
 vt qui & si virtute sit præditus, neq̄q̄ vel instruxerit, vel cō-
 monefecerit genitores. **Vidua eligatur non minus**
sexaginta annorū, qui fuerit vnus viri vxor. Cum
 superius dixerit eam quæ delicijs vacet, nec suis provide-
 at, indignam esse, quæ viduarū numero interserat̄. Nunc
 vero nos edocet, qd̄ illa vt habeat, sit necesse. Et primum
 quidē ætatē præfinit, causam vero in sequentibus expli-
 cabit. Neq; em̄ temere sexagenariã illã decernit, t̄ ætati vel
 in ea ætate possit aliq̄ indigna viduitate haberi. Moxq; &

vnus viri vxorem deposcit, tanq̄ in eius castitatis et con-
 tinentiæ argumentū, & alia quædā vt in sequētibz audi-
 es, sint necessaria. in operibus bonis testimoniū ha-
 bēs. Id sane hęc pōt viduæ catalogo dignā efficere. De
 inceptis enumerat sigillatim & opa. si filios educauit.
 Filios educare, nō est filios enutrire, sed quēadmodum di-
 cet, vt dictum est, instituere, vt in fide scilicet & sanctitate
 permaneāt. si hospitio recepit. Vides quēadmodum
 quæ in suos cōferunt viduæ bñficia, illis præposuit, quæ
 in alienos contulerunt. Nam cum, si filios educauit, dixit-
 set, tunc & si hospitio exceperit, adiunxit: perinde qđ priori
 posuit loco, magis expediat. Nam & si cæteris bonis care
 at quispiā, domum tñ habebit, vt ei sub diuo manendum
 non sit. si sanctorum pedes lauit. Id vero intulit, quia
 & si alienos hospitio admittunt nōnullæ, ancillæ; tñ, non
 sua in illis excipiendis vtunt opera. Cū itaq; viduā actuo-
 sam hic esse velit & exercitā, nō languidiorem & mollem,
 hanc ipsam per se iubet hospitibus inferuire. Lāguor em̄
 et mollities ipsa, eius est potius, quæ in delicijs agit. Quin
 etiā ne quis inopiam om̄ino excuset ad hospitalitatē hęc
 exercendam, perinde ac domicilium non habeat qđ hospi-
 tes queat excipere, si pedes inquit sanctorum lauit. Istiusmo-
 di nāq; ablutio, nec sumptus deposcit, nec opes. Sācti aut̄
 sunt quotquot fidē sunt rectā cū operibus consecuti, vel
 si nulla edāt miracula. si patientibus tribulationem
 subministravit. Si eos videlicet, qđ afflicti sunt, pecunijs
 iuuat, si tutata est, si om̄e opus bonum subsecuta est.
 Hoc est, si ipsa exequi id opus nequit, alteri tñ recte ope-
 ranti bona hęc præsentia cōmunicauit. si subministra-
 uit, videlicet si lectū stravit hospitibus ad quietē, et alia
 hmōi factitauit, quibus sunt fœrmig accommodatiores.
Adolescentiores autem viduas deuita. Cur enim
 de virginum nil quicq̄ ætate definit? Nimis quia viduæ
 adolescentiores labendo iam sæpius delinquebant, vnde
 et occasionem præbuere Apostolo, vt Timotheum hunc

in modum commune faceret, cum de virginibus hisce nō
 dum cōpertum hmōi aliquid haberetur. Cum autem
 luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt. Hoc
 est, cum diu male castimoniam dissimularunt. Vt vbi in
 delicijs sunt & luxu versatæ, in Christum superbiūt. Quæ
 cum habere de cætero dedignent in spōsum, in nuptias re
 cidunt, nubuntq;. Quippe quæ haudq̄ certo animi iudi
 cio, viduitatem elegerint in finem vsq; iurādā. Aduer
 re aut̄ quemadmodū & vidua Ch̄m habeat spōsum, nec
 secus q̄ virgo. habentes damnationem, quia primā
 fidem irritam fecerunt. Fidē conuenta dicit & pactio
 nes. Hæ itaq; inanes reddidere conuentiones, quas cum
 Christo pepigerant, quocirca & damnationē adipiscunt.
Simul autem otiosæ discūt circumire domos.
 Ad eā damnationē & aliud scelus accedit, id scilicet, quia
 otiosi perdiscūt, & tēpus incassum terere, cum per alienas
 domos vagant. Otium em̄ omne malū edocuit. Hoc itaq;
 adeo fœminis turpe est, ita vt viros hoc ip̄m dedecet.
 Nō solū otiosæ, sed et verbosæ & curiosæ, loquē
 tes quæ non oportet. Nō iniuria hæ tales reddunt: siq;
 dem per alienas domos circūuagē, aliorū facta renuntiat.
 Vñ necesse est cum indagare oīa velint, vt curiosæ reddā
 tur & nugaces. Quippe ad multos deferunt, quæ à multis
 gerant, & hunc in modum præcipites eunt. **Volo ergo**
iuniores nubere, filios procreare, matris fami
lias esse. Maluissē equidē inqt maxie, viduas hæc a
 pactiōibus cū Ch̄o initis, minime descuiissent. Sed cū nu
 ptias malint, & ipse assentior, dūmodo iuniores sint quæ
 nubere volunt. Est em̄ satius matrem familias fieri. i. do
 mus & familiæ curā suscipere, & aliquid operari, quā per
 alienas domos circūuagari, & ad nugas conuerti, & otii.
 Cū vero dicit filios p̄creare, oñdit eo his esse nubēdum,
 vt filios pariāt & plures offerāt deo. nullam occasio
 nem dare aduersario male dicti gratia. Jam em̄
 quæ dā cōuersæ sunt retro post satanā. Qui m̄es

familias fieri has velle se dixit, ne videat quietē illis & oīum ad delicias contulisse, adiecit nullam occasionem aduersario dare, perinde ac si dicat: Ita domum & familiam curēt, vt nihil anima patiat iacturā. Aperit præterea hoc loco, qua mente illis vt nubant cōsenserit, videlicet ne occasionem præbeant aduersario, vt sibi se illudat, vt cum Christo denupserint, præ iuuentutis infirmitate adulterentur. Quocirca eo has inquit, sub matrimonij iugo traduxerim, ne si curis vacauerint, quæ dicta sunt mala, mox subsequant. **Si quis vero fidelis habet viduas, subministret illis.** Atqui fidelium viduas haudquā deceret, vt ab infidelibus alerent, ne illorū ope viderent egerē. Cū vero subministret inquit, quod satis sit, his arguit tribuendum nihil ad luxum. vt non grauetur ecclesia, vt his quæ veræ viduæ sunt sufficiat. Qui em̄ viduas suas aluerint, & ecclesiæ viduas conducant necesse est, vt nihil aliarū onere oppessa ecclesia, maiore copiarū quas habet, enutriet eas scilicet, quæ veræ sunt viduæ, hoc est, quæ nec virum habeant aliquem sibi prospicientem, & ab omnibus sint destitutæ. **Qui bene præ sint presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & in doctrina.** Quales hi sint qui bñ præ sunt, dñs edocet inquit: Bonus pastor animam suā ponit pro ouibus, videlicet nemini parcens, vt oues curet. Honorem autem dicit, vt ex sequētib; patet, quæ in vitæ alimoniam conferunt. Oportet em̄ abundēt, qui alios instruunt, his rebus quæ hominū vitæ sunt necessariæ, ne horum cura distracti, prædicandi munus onerant. Sic enim & olim Leuiticę degebant. Duplici autē quo ad viduas vel diaconos intulit. Vel duplici, pro abundantanti possum est. Verum vbinam gētium sunt, qui optimo viuendi genere opus esse affirmant, nō sermone quo cæteri iustruantur. Audiant Paulum, vt sermone hoc loco cæteris præferat. Est namq; & si aliud quid piam, sermo hic apprimè necessarius, Nam cum aliqua de decretis

Iohan. 10.

Leuiti. 18.

Inciderit disceptatio, quod nā ea in re prodesse vitę genus
 vel optimū poterit. Sermonem verō nō tumidū exigit &
 iactabundum, sed qui sacrorū scriptorū sit virtute & sensu
 refertus, vt cunq; sit ille pronuntiatu. **Dicit em̄ scriptu** *Deut. 25.*
ra, Nō infrenabis os boui trituri. Et, Dignus *Matt. 10.*
est operarius mercede sua. Subnectit & testimonia,
 legis alterū, & alterum Christi. Aduerte aut̄ quemadmo-
 dū vndiq; cogitur insudare, qui docet. Nā vt frumēta dis-
 soluere & in grana deinceps cōminuere, non mediocris ē
 labor, sic & qui alios instruit, necesse est ad angoris & pe-
 nuria & laborū se tolerantia pręparet. Cum vero de ope-
 rario differit, ostendit nequaquā hūc oportere delicias & qe-
 rem cōquirere. Operarius nanq; sua est dignus mercede,
 siue cibo dixeris & victu. Qui vero nil opatur, vel his indi-
 gnus esse arguitur. **Aduersus presbyterū accusati-**
onē noli admittere, Contra iuniorē accusatio vel sine
 teste est admittenda. at si fieri potest, cōtra neminē admit-
 tatur, sed in eū pręcipue, qui prouectiori sit & senili etate.
 Nolim delatores admittras. Non em̄ dixit, Et in hunc noli
 iudicium ferre, sed ne accusationem inquit admiseris. Hi
 nanq; per ætatem minus delinquant q̄ solent adolescen-
 tes. Presbyterū aut̄ hoc loco, senē dicit. **nisi sub duobus**
vel tribus testibus. Cum em̄ ex suspitione & cōiectu- *Deut. 17.*
 ra pleraq; iudicentur, possunt quidem & testes ex prisca le-
 ge haberi, qui delicti coarguant. Quid tum, inquiet aliq;
 si & hi mentiantur? Id sane perraro contingit. Licet tamē
 vel id iudicio indagatum deprehendi. Moris est tñ, duos
 in medium testes produci, qñ quidem peccantes seorsum
 & clā praua cōmittunt. Quid prætetea si palā aliquis cri-
 men profiteatur, & nulli sint testes, si tñ suspectior sit q̄ de-
 licta cōmisit. Hac de re fecit superius mētionem, cum di-
 xit, Oportet autē vel ab his q̄ foris sunt bonū haberetesti-
 monium. **Peccantes aut̄ corā omnibus argue,** vt *Supra. 3.*
 & cæteri tumorem habeant. Hoc est, eos qui in prauis
 facinoribus perseuerant, & q̄s inquirendo deliquisse com-

pereris, propalā obiurgato: nō vt iracundię medearis, sed vt ceteri affecti formidine, a peccatis abstinēāt. Oportet itaq; vt alijs terrori episcop^o sit. Nā vt sine causa quenpiā condēnare, temeritatis est & imprudentis, sic fontes & noxios nō increpare, pestiferum. Nā in plures morbus in posterum disseminabitur. Verum cur dñs dixit, Vade & argue eum inter te & ip̄m, si in te deliquerit frater? Permittit tñ vel in propatulo si delinquere perseueret, redargui. Quid ergo? nonne acerbius delinquentē percellit aperta hæc castigatio? Quin contra potius illud offendet, si cū facinorosus aliquis notior sit, nec tñ a quoq; peccati admonitus, ruat in p̄ceps. Propterea Pharaonē & Nabuchodonosor deus, & alios q̄ multos in medium productos, tormentis affecit, vt hoim vita a vitijs cōprimeretur. Testificor corā deo & dño Jesu Christo & electis angelis. Cū de multis disseruisset, & p̄sertim de rebus cælestibus, nunc quia de iudicio dixerat, deum ipsum & horribilem sane in modū, in testē producit: non vt Timotheo timorem iniiceret, sed magis vt confirmaret. Nā cum de se ipso sic loqueretur, ne alijs p̄dicans, ipse reprobus fiam, longe magis Timotheo verebatur. Vocat autē & Iesum filium in testē, tanq̄ vt in futuro possit iudicio excusari, si aliter res q̄ ipse iniūxerit, forte contingat. Cur autē, si q̄ras, & angelos testificando complectitur? Nimirum quia in eo iudicio & angeli sunt affuturi domini milites. Est præterea humanæ consuetudinis, tam præstātium personarum quā inferiorum excipere testimoniū. Atqui & Iacob vel deum testatur & montes, & serui demum hoc modo admittunt in testes. Electis autē angelis dicit, quia & demones angeli sunt, sed reiecti. vt hæc custodias sine præiudicio, nil agens per aduocationem. Hoc est, vt æquum te præbeas litigantibus, ne fiat præiudicium, id ē, ne quis anticipando te circumueniat, & familiarem sibi ac propitium reddat, vt secundum se vel ante iudicium sententiam feras. Nec quidpiam yelim per aduocationem se

Matt. 18

Exodi. 14

Danic. 4.

I. Cor. 9.

Matt. 25.

Gene. 31.

feris, hoc est, ad gratiam, vel quod ad alteram partem sis
 voluntate propensior, perinde ac si dicat: Vocat te ex al-
 tercantibus alter, seorsumq; cohortatur, vt se iuues, decer-
 nasq; eius esse causam potiore, noli ergo pro illius vo-
 caru & exhortatione aliquid exequi. **Manus cito ne-
 mini imposueris,** Descendit rãdem ad rem admodum
 necessariam, ecclesiasticorum videlicet ordinum collatio-
 nem, quibus haud dubie ecclesia ipsa continetur, inquitq; q̃
 Haudquaquam cito, id est temere, vel cum primum quen-
 piam fueris secundove aut tertio periclitatus, sed sæpe, vt
 diligenter omnibus inuestigatis, manus cuiquam impo-
 sueris. Neque enim expers periculi cares est. Quale autem
 hoc periculum sit, ex his quæ subsequuntur intellige: **Ne-
 que communicaueris peccatis alienis,** Es namq;
 (inquit) alienis delictis obnoxius, his scilicet, quæ ille in fu-
 rorum commiserit, cui manus imposuisti. quo fit, vt vir-
 tutum illius particeps sis futurus, si recte vixerit, sic pecca-
 torum non immunis, si prauè. Eiusdem & prauis co ob-
 stringeris facinoribus, q̃a nulla horum habita ratione, te
 nebras lucem effeceris. Nec hunc ipsum denuntiaueris cõ-
 missa pri^o deslere, & corde cõpungi. **Noli adhuc aquã
 bibere, sed vino modico vtere propter stomachũ
 tuũ, & frequentes tuas infirmitates.** Vides quẽ ad-
 modũ hunc vel tot affectũ laboribus, aq; potione mace-
 rabat Ap̃tus. Perdisce ergo nequaquã grauitè ferre, si q̃ &
 nos ad continentia cohortentur, quando quidem Timo-
 theum & Paulus aquam tam diu potantẽ, vt stomachum
 morbo infecerit, de abstinentia commonefacit. Neq; em̃
 simpliciter vino vtere dixit, sed modico cõfestim adiecit.
 & ad prosperam valetudinem, non ad luxum. Feruet em̃
 suapte natura iuuenus, & celerrime ex abundantia mero
 ad luxuriam concitabitur. **Quæret aliquis, cur Paulus qui
 a mortuis alios reuocabat ad vitam, non huius aduersæ
 valetudini aliter medebat?** Id scilicet, vt nihil ipsi hoc tem-

Actu 20.

pore offendamur, si sanctos & innoxios male pati conspiciamus. Quineriam vt nequaquam existimemus supra nostram naturam fuisse veteres illos, sed homines & nobis assimiles. Demum ne Timotheus ipse de sua virtute forsitan essetur, superbiatque. Constat præterea, cum ob tuas frequentes infirmitates dicit, valetudinariū Timotheum illum fuisse, nec solū stomachi morbo laborasse, sed alijs morbis affectum, ægrotasse frequentius. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudiciū, quosdam autē & subsequuntur. Cum enim de ecclesiasticis ordinibus conferendis institueret Timotheū, noli dixit alienis peccatis cōmunicare. Veruntamen poterat & illud non iniuria obiecisse. Quid si ignarus & nescius ipse id egerim, instituerimque ad sacros ordines non merentem? Ad hæc tacite respondet Apostolus, Nonnulli inquit palam & manifeste delinquant, quorum peccata ad iudiciū hisipis præcedunt. i. condemnant in proparulo, quæ forsitan inuestigando deprehenderis. Subsequuntur autē cum inquit, huiusmodi sunt, ita vt facile queas hæc internoscere. Quorundam vero incerta sunt & obscura delicta, aliquid præcedit, tanquam id dicatur: Licebit & hos præcauere qui prauis facinoribus obstringuntur, cum impartieris. (Quod si illorum ignores improbitatem quos ipse sacraueris, nequaquam eris crimini ipse obnoxius, sed culpa vacabis.) Et illi quidem pro sacratis habentur, tamen si vita fuit minus probata. Non enim sacra illa dona improbitas vlla dissoluit, quæ omnino illum sequuntur, cui fuerint collata. Magnus vero Basilus in aliū sensum hæc verba traducit: neque ad eos retulit, qui consecrandi sunt, sed ita inquit: Si forsitan quispiam fornicetur, fureturve, hunc id solū delicti præcedit, ad iudiciū trahens. Verum si praua quis edocet, & perniciosioris sapientiæ studium affert & disciplinam, hunc sane peccatum subsequitur. Quod utique non in ipso vel extinguitur vel finitur, sed restant eiusmodi pestilentis doctrinæ successores, cuiusmodi sunt Græcorum sapientes, quales & reliqui

oēs qui præter ecclesiastici dogmatis veritatē, multa con-
scribunt. Daturi autē hi poenas sunt, non solū quia ipsimet
erroribus sunt inuoluti, sed quia se subsequentibus, erro-
ris causam præbuere. Similiter autē et facta bona ma-
nifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non
possunt. His dictis eos præcipue qui recta gesserint, con-
solat, affirmās & in presenti hoc seculo patere omnium facta, *I. Cor. 4.*
& in futuro, vbi nuda sunt oīa. Cap. VI.

Quicūq; sub iugo sunt serui, dños suos omni
honore dignos arbitretur, ne nomen dei et
doctrina blasphemetur. Cōmonefacito, inqt,
& instrue, vt si vel infideles sint dños nacti, morem illis vt
serui gerant, & omni honore dignos, & re & verbis existi-
ment. Neq; em̄ quia Chri fidē exceperint, credant se libe-
ros fore. verū libertate vtunt, cum à prauis sunt facinori-
bus liberi, corpore vero seruituti obnoxij. Quæ seruitus
pro libertate habet, cum eā pro Christi noīe quisq; subie-
rit. Nā tum maxime detestantur infideles Christi dñi hoc
sanctissimum dogma, cum illud p̄ fideles ipsos oppugna-
tum iri conspicerent: quippe quod ad tolerantia & plac-
ibilitatē, sectatores suos instituit, nec cōtumaces esse per-
mittit. Quod si benignos se serui præstiterint, & ad paren-
dum faciles erūt, demirabuntur haud dubie dñi infideles, &
obstupescunt Christianæ religionis virtutē, quæ tanti sit,
vt seruos; etiam mores, qui cōponi & castigari haud faci-
le possunt, tam faciles reddat, vt imperanti mox pareant.
Qui autē fideles dños habent, non contemnant,
quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fide-
les sunt et dilecti, quia beneficis participes sunt.
Neq; em̄ quia baptisimi gr̄a eū qui tibi dominetur fratrem sis
nactus, contēptui habendū censebis. Quin potius quia fi-
delis sit & dilectus, hoc est pro dño fratris locum sortitur
ob fidē, eo illi magis inseruias, præsertim cum in te sit idem
beneficus. quippe qui vt te alar, aut vestē suppeditet, & bo-
na reliq; impartiat, curis maximis conflictet. Habet ita plu

rimum dñs æquitate, vt emptionem prætereã, quo te feruitute obstringat. Cũ vero dilectos inquit, seruis formidĩ nẽ demit, & charitatem inducit. Nã quos vereni & timẽt, eos plerunq; & odio hñt. Quin potius inquit eo libentius serui dñis obsequãtur & seruiãt, quo & beneficiorum sint effecti participes. Dñi vero eo fideles sunt & dilecti, quia beneficijs iuuãt, quippe qui, serui vt beneficijs afficiantur, curent. **Hæc docez exhortare.** Non itaq; autoritate solum & dogmate docendi est opus, quod sane cum doce inquit, præterdit, sed & benignitate & mansuetudine: qđ cũ exhortare dicit, præferi. Fungit quippe præceptor medici munere. Siquidẽ mō lenit, mō exasperat hulcera. **Si quis aut̃ aliter docet, & nõ acquiescit sanis sermonibus, qui sunt dñi nostri Iesu Christi, & ei quæ secundũ pietatẽ est doctrinæ, superbus est, nihil sciens.** Vides quemadmodum in desperationem inducat ignorantia ipsa, & insolentiã afferat, vtq; & qui sanos sermones nõ excipit, infletur & intumescat. Nã istiusmodi tumor, animi ægrotãtis & morbidi est, à nimia corporis adustione non alieni. Non em̃ in superbiã ille prolabitur, qui dñi dicta perceperit. Is namq; qui seipsum exinanit, & ablutos discipuloꝝ pedes absterfit, sic inquit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Is inq; humiles spũ beatos dicit, & humilitate iustificatum excepit, qui isthac igitur aut repudiauerit, aut ignorat, intumescat & effera tur necesse est. **sed læguens circa quæstiones & pugnas verborum,** Est ergo languore & morbo affici, perquirere & inuestigare, quæ minus sunt indagãda. Vbi em̃ deerit fides, & morbus inest, & verbis contenditur quando quidem qui ad suadendum sit efficacior, aduersantem alterum confutare conabitur. atqui fides pro luminibus ipsis habetur & oculis. His qui caruerit, nil prorsus inueniet, sed tantum erit ad inquirendum intentus. **ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemix, suspensiones malæ.** Dogmata enim quædã iniq; & pra

Philip. 3.

Iohan. 15.

Matt. 11.

Matt. 5.

Luc. 4. 18.

hæ, ex huiuscemodi quæstionibus ortum ducunt. Siquidẽ
 tunc & detestamur & maledicimus, & quæ minus decent
 suspicamur de deo, cum ad inquirendum incidimus. **con-**
flictationes, Hoc est, studia quædam superuacanea.
Atarçæ enim, quod græce habetur, diligentiam solemus
 & studium dicere, quæ rei cuiquam impenditur. Vel secũ-
 dum latinam translationem, consuetudinem hominum
 mente corruptorum. Nam quemadmodum infectæ &
 morbide oues, si cum sanis & integris diuersentur, & illas
 morbo inficiunt: ita & hi qui peruersis sint moribus vel do-
 gmatibus prauis imbuti, eos corrumpent, quibuscũ con-
 suetudinem ceperint. **hominum mente corruptorũ,**
 & qui veritate priuati sunt, existimantium quæstũ
 esse pietatem. Vides quemadmodum & verba conten-
 tiosa vel turpe pariant lucrum. quippe cum homines isti-
 usmodi contendendo & altercando plures post se trahãt
 discipulos, & opes vendicent, arte & dicacitate ad se allici-
 ant multos. **Discede ab eiusmodi.** Non em̄ dixit, ver-
 bis contendito, & hos oppugna, sed discede, perinde ac si
 inquit: Cum semel aut bis istos commonefeceris, missos
 facito. Qui enim poteris homines pecuniarũ & lucri gra-
 tia altercantes peruincere? Hos itaq; cum corrigi neque-
 ant, declina. **Est aut quæstus magnus pietas cum**
sufficientia. Illi inquit longe falluntur, cum quæstũ ma-
 le existimãt pietatem. Inest quidem pietati & lucrum, sed
 nequaquã cuiusmodi hi opinant, sed longe præstantius. Quã
 quidem lucrifacere pietas dicitur, non cum pecunijs afflu-
 it, sed cum his caret. Sufficientia em̄ & quod sat est, ingen-
 tium opum & stabiliũ ducitur loco. Nequaquã ergo aĩo
 concidant qui pietatem sectantur, q; nullis abundant di-
 uitijs, nec pecunijs potiantur. **Nihil em̄ intulimus in**
hunc mundũ, haud dubiũ nec auferre quid pos-
sumus. Ostendit hoc loco id quæstus, cui illi incumbũt
 & student, nullius esse momenti, q; quod nostrũ post
 obitũ in terris sit remãsur, nõ nobiscũ cõmigratur. Quid

ergo opus est nobis nimia rerū abundantia, si nihil sumus ex his veram in patriā delaturi: **Habentes autē alimēta & quibus tegamur, his contēti simus,** Diffinit tandem quid ista sufficientia sit: autē sufficientiā esse tantum rerū potiri, quantū nobis ad victum sat sit, non ad luxum. Et talibus operiri, quibus tegat, nō ornetur hoc corpus, sitq; in vestem quodcunq; offeri. **Nā qui volūt diuites fieri, incidunt in tentationē & in laqueū diabli.** Ex rebus presentibus, ad bonorū contēptum hortatur, vt futura inquit omittā, presentia hęc ipsi aduertite, nec diuites dixit effectos, sed volentes diuites fieri. Potest nāq; diuitias quis possidere, & illarum fieri contēptor, eas optime dispensando, & egentibus pro necessitudine impartiendo. Sic enim nequaquā dicit quis opes appetere. In tentationem autem & laqueum cadunt, qui à fide aberrant, & p opibus his comparandis, periculis obuoluuntur, & singulos quosq; verentur & timent. **& desideria multa, & insensata, & nocua.** Quo em pacto non insensati & stolidi hominis est argumentum, pica & psitacos alere, beluasq; & pisces magno ambitu intercludere, & equos auro exornare, vel ad domus vsq; fastigium aquas perducere, & pauimenta ipsa sectis regulis & phengite lapide sternere, vt magis eluceant? Hęc profecto omnia nec sanæ sunt mentis, & efficiunt plurimum, animęq; thesauris obsunt, & sensibiles opes, quæ manibus atrectantur, disperdunt & delent. Quinetiam vel plerique cum tyrannidem affectarent, iacturam sunt demum haud mediocrem perpessi. **quæ mergunt homines.** Quandoquidem vt dictū est, deferre secum nil possunt. **in interitum & perditionē.** Ita vt neq; hoc seculo his bonis fruantur, in futuro plane desperent, & morti adiudicentur. **Radix enim omnium malorum est cupiditas.** Quippe quæ nec viuētib; parcat, nec mortuis. Quæ vel hospites spoliat prædaturq;. Et in parentes vt insurgant liberos cogit, & fratres vt cum fratrib; litigent, & humana simul & diui-

na iura peruerit. Hanc itaq; si tollas aueritatē, nec bellū
 erit, nec odia, nec quispiā fornicabit. Nam & fœminæ ar-
 genti cupiditate se ipsas prostituunt. **quam quidam ap-
 petentes errauerunt a fide.** Neq; em̄ finit cupiditas
 hæc vt salutis via cernatur, quæ oculos hoīm ad se con-
 uertit. Nā q̄ pacto euāgelio fidem præstiterit pecunijs in-
 hians, cū paupertatem illud indicat, & vt hæc insectemur Matt. 19
 suadeat: **7 inseruerunt se doloribus multis.** Quip-
 pe q̄ hac cupiditate tenentur, mœrēt dū viuunt, & dolēt
 qd̄ explere auidissimum habēdi animū nequeāt. Bñ autē
 inseruerunt dixit. Sunt nanq; sentibus similes curæ diuiti-
 arum, vt testatus est dñs. Quæ vndeq; vbi ipse attigeris, Matt. 13
 innatis aculeis manus cruentant, infliguntq; vulnera &
 doloribus angunt. **Tu autē o homo dei.** Magna profē-
 ſto hæc dignitas. Cum em̄ mortales ceteri dei dicantur,
 proprie tñ iusti nō mō creationis rōne, sed & propinqui-
 tatis & cōiunctionis sunt dei. Noli inq; ea quarere aut se-
 ſtari, quæ à deo auertunt, sed quæ ad eum reducūt. hæc
 fuge: **Sectare vero iustitiam.** Vtrunq; augendo ex-
 pressit. Neq; em̄ dixit abscede & veni, sed fuge & sectare
 iustitiam, vt non pari corripiaris cupiditate, q̄ q̄ diuitias
 expetunt, capiuntur. **pietatem.** Dogmatū scilicet fidem.
 Quæ videlicet lōge est à diuitias appetētia aliena. **chari-
 tatem.** Id est, rectum vitæ modum. Huius nanq; caput
 est charitas. **patientiam, mansuetudinem.** A charita-
 te paciētia & mansuetudo deriuātur. Oīa em̄ sustinet ex q̄ 1. Cor. 13
 dam animi magnitudine charitas. **Certa bonum cer-
 tamen fidei.** Hoc est, stabilem te erga fidē & firmū red-
 de, & inuictū. Cum v̄ virtutis f̄mone, tū vitæ puritate & in-
 nocentia. **apprehende vitam æternam.** Vides vt in
 mercedē & palmam, vita offertur æterna. **in qua voca-
 tus es, 7 confessus bonam confessionem coram
 multis testibus.** Hoc loco Timothei & strenuitatem
 collaudat & fidutiā, q̄ vel in vitæ discrimine confessus sit
 Chr̄m. Vel confessionē dicit, quā alios instruēdo apuit.

ea videlicet q̄, p̄fitemur fore à satana abscedēdum, & vitā
 cum Christo ducendā. Aduerte aut̄ quēadmodum non
 solum cōfessione sit opus, sed etiā tolerātia, vt semp̄ sit cō
 fessionis acriori insistentū certamini, & ab ea nil, p̄fus di
 uertendū. **P**ræcipio tibi corā deo. Vt & formidinē
 augeat, & cautiore reddat discipulū, testē inuocat deum,
 arguēs haudq̄q̄ humana esse sua p̄cepta, vtq̄ & ille hunc
 testē aīo repetēs, vel sola recordatione cōtremiscat. qui
 viuificat oīa. His verbis hunc & ad pericula subeunda
 hortat, & resurrectionis cōmonefacit, p̄inde acsi diceret,
 nil, p̄fus mortē horresce: dei em̄ es seruus, q̄ vitā p̄t oī
 bus condonare. **7 in Christo Jesu qui testimonium**
reddidit sub Pontio Pilato bonā confessionē.
 Rursum p̄ceptoris exēplo hūc cohortat. Qui & si testimo
 nium tulit, hoc est, mortē sustinuit, debemus & ipsi hunc
 imitari. Regnāti em̄ Pontio Pilato & rogāti, ita respōdit:
 Ego ad hoc natus sum & veni, vt testimoniū perhibeā ve
 ritati. Et pleraq̄ alia testificat⁹ est & cōfessus. vt serues
 mandatū sine macula irreprensibile. Hoc est, ne
 q̄ dogmatum nec vitæ gr̄a labem tibi aliquā imprimas.
 vsq̄ in aduentū dominī nostri Jesu Christi. Hoc
 est, vsq̄ ad tui ipsius consummationē & finē, q̄ tibi ex hac
 vita sit excedēdū. Tametsi id haud palā expressit, id tamē
 sentit Ap̄ls. Ad dñi aut̄ vsq̄ aduentum dixit, vt magis hūc
 exciret cum gloriā illam Christi futurā, & iudicium il
 lud horribile recordat. quem suis temporibus osten
 det. Hoc est, decentibus ac p̄æfinitis. Nil inquit mœrore
 conficere, q̄d nondum ille aduenerit. qui beatus est et
 solus potens. Vel hæc sane ad consolandum nunc va
 lent, q̄bus monei ne terrenis hisce intendat obturum, que
 hic beata vident, sed in eum, q̄ ip̄am & verā habet in se be
 atitudinē, in q̄ nihil est q̄d tristitiā afferat, nihil q̄d sit insua
 ue. Nec hic q̄dem seculi huius potentatus verei, nec reges
 q̄ppe q̄ solus sit potens. Solus vero q̄ ad hoīm differenti
 am dixit, & eorū q̄ falso dijsunt appellati, nō vt aliorū sane

Ioh. 11. 18

Et non secernat substantiã. rex regũ, & dominus domi-
nantium, qui solus habet immortalitatem. Hic so-
lus ppriam habet & veram ex eius substantia immortali-
tate. Angeli vero, & si immortales, non tñ natura, sed grã
sunt immortales effecti. Quo fit vt nõ habeant immorta-
litate, sed immortalitatis participationẽ. & lucem ha-
bitat inaccessibilem. Ergo inquiet aliquis, & hoc loco
circumscribit deus, & aliud lux esse deprehendit, aliud ipse
is nanq; lux est. Vides quemadmodum cum magnũ ali-
quid, p loqui volumus, lingua non supperat. quem nul-
lus hominum vidit, nec videre potest. Secundum
diuinitatem videlicet. Nam scdm carnem visus est, & in-
notuit. Basilii tñ de filio & principali de patre dicta fu-
isse hæc omnia intelligit. Tametsi & filio competat & spũ.
cui sit gloria honor & imperium, Amen. Si itaq; illi
perpetuũ imperiũ est, nil vereare, si impræsentia; id min-
patescit. At q; honos illi & p̄sto est & laus ppetua. Qui &
si nunc afficit ignominia, nil aĩo concidas, p̄sertim cũ vnũ
illud nobis facere liceat, vt laudibus hũc libere efferam.
Oportune autem de deo hic differit, cum eundem vocat
in testẽ, cuius & gloriam explicat, vt ea præcepta magis
ac magis Timotheus nitat iniuncta pficere. **Diuitibus**
buius seculi. Est nanq; & aliud q̄ddam diuitum genus
nõ hoc ipso in seculo, sed in futuro, iustorũ videlicet. præ-
cipe non sublime sapere. Nã & diffidentiã diuitiã pa-
riunt & insolentiã. neque sperare in incerto diuitia-
rum. Sunt q̄ppe opes incertæ. Nam ab his possessores p-
sæpe destituunt, idcirco nec cupiendæ sunt, nec sectandæ.
sed in deo viuo & vero, qui præstat nobis omnia
abunde ad fruendum. Id est, elemẽta ip̄a q̄bus cõstat
hec vita, & lucẽ hanc & annuos cibos, & bona reliqua hu-
bertim suppeditat. Tametsi cuncta sibi vendicet auaritia,
& tanq̄ priuata non communia ducat, quæ deus in medi-
um conculit, in q̄ est spes ois habẽda, & p opibus ille ducẽ
dus. Quãdoquidem & viuit in sempiternum, & nunquã

Baruch. 3

corrumpitur. Vñ arguitur, haudq̄q̄ magni is eē momen-
 ti, q̄ eo dolet, q̄d pauper sit, & diuitijs careat, quē expedit
 magis rectis actionibus abundare. bene agere, diui-
 tes fieri in operibus bonis. Vniuersis (in q̄t) hęc mā-
 da, vt quę recta sunt factitent. Quod si & opibus velint
 affluere, bona operādo has parēt. facile tribuere. Id ē,
 pecunias egentibus impartiri. **communicare.** Vel hoc
 charitatis est. Eos vero hoc loco cōmunicare intellige, q̄
 & si diuites sint, nō ceteros aspernant, sed humanos se p̄-
 bent & benignos, & q̄s facilis est conuersatio. **thesauri-
 zare sibi fundamentum bonum in futurum.** Vbi-
 cunq; bona iacta sunt fundamēta, eodē tuto poterit mo-
 les quęq; imponi, & inādificari q̄d velis. Cunq; & virtu-
 tis & futuri seculi bona firmiora sint & stabilia, eo & fun-
 damentum cōmeminit. vt apprehendant veram vi-
 tam. Pōt q̄ppe boni operatio, quā et fundamentū voca-
 uit, vere illi^o vitæ fruitionē spectare. **Timothee de-
 positum custodi.** Quęcūq; scilicet sunt tibi p̄ me demā-
 data, tanq̄ dñi p̄cepta fuato, nec horū quicq̄ imminues.
deuitans profanas vocum nouitates. Profanas. i.
 impuras et ingnatas. Vocum veronouitates, hoc est, ver-
 ba inania. Pōt tñ et blateronem cum vana loquat̄ con-
 cedi neq̄q̄ p̄fanum dici. Vel scđm Basilium, vocum no-
 uitates accipito, p̄nouis q̄busdā et nup̄ inuētis instructio-
 nibus et doctrinis, ā vero penitus alienis. **Oppositioēs
 falsi noīs scientiæ.** Vbi em̄ nulla inerit fides, sed om̄ia
 humanis sensibus excogitant̄, dici sciētia neq̄, sed sciētia
 nomē menti. Oppositiones aut̄ dicit, q̄a plerunq; oppo-
 nunt̄ nōnulla, q̄bus haudq̄q̄ est rñdendum. Quin ab his
 porius aures auertēdā, neq; p̄sus his inhærendū. **quam
 quidam promittentes, circa fidem exciderunt.**
 Est em̄ necesse, vt q̄ humanis obsequit̄ cogitatibus, ā fide
 aberret. Fides siquidē cogitatioēs hm̄ōi nullas admittit.
 Puto aut̄ hęc illorū gr̄a dixisse Ap̄l̄m, q̄ tunc t̄pis Gnosti-
 ci dicebant̄, et erant impuritate quīs op̄leti, et identidem

illud prætere cum profanos dixit, & nouar: vocū nouitates, perinde nouor: essent dictor: hi inuentores, & in hæresim tandem conciderint, cuius princeps Nicolaus fuit, qui ex septem erat diaconis vnus. Huius sectatores Nicolairæ sunt appellati. *Gratia domini tecum. Amē.* *Aclu. 6*

Tanq̄ dictor: omnium conclusionem, gratiam illi domini comprecatur, qua bona omnia & condonantur & custodiuntur. Velim itaq; & nos his bonis fruamur, quæ à gratia hac hubertim accepimus, nil tamen his imminutis, sed auctis potius, & Christum Iesum gratiarum elargitorem summis laudibus efferamus, patremq; simul et spiritum, cui laus sit in æternum et gloria.

Missæ fuit ex Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

ARGVMENTVM SECVNDÆ
epistolæ ad Timotheum.

Scribit item Timotheo de exhortatione martyrii, et omni regulâ ueritatis. Et quid futurum sit temporibus nouissimis, et de sua passione, scribens ei ab urbe Rōmæ.

IN II. AD TIMOTHEVM EPISTO
lam Theophylacti prologus.

Cum et secundam ad Timotheum conscribat epistolam, id causæ est. Dixerat namq; in priori epistola, Spero me celerrime te cōuenturæ, quod ne uti pollicitus est, et pro uoluntate exequeret, eo est interceptum, quia in uinculis a Nerone detinebatur. Cum itaque sibi nequaquā liber pateret, quod maxime cupiebat, accessus, eundē per literas consolatur, mortuum forsitan. Tum quia Pauli et præceptoris priuatus esset præsentia, tum etiā quia nimis eū ecclesiæ cura urgeret et onus susceptum iam premeret, cui moderandæ uel uitri præstantiores succumberent, eo præsertim tempore, cum procellis undiq; agitarent fideles, et oppugnarentur undequaq; acerrime. Reuocat itaq; ad se Timotheum Apostolus, quia morti iam erat propinquior.

PAVLVS ap^lus Iesu Christi
 per voluntatem dei secundū
 promissionem vitæ quæ est
 in Christo Iesu. Principio sta-
 tim Timothei attollit erigitq; ani-
 mum, subinde inquit: Non enim
 mihi vitæ huius discrimina com-
 memores velim, quæ à nobis si
 tollantur, vitam haud dubie nil
 parerēt sempiternam. Nā eo apostolatus hic munere fun-
 gimur, vt morte affecti, in æternum viuamus. Quinetiam
 ne, p̄ expectata consolatione mœrore conficeret Timo-
 theus, si præceptorem in periculo versari perciperet, vt eū
 nunc consolet, sic ordit̄ Ap^ls, Si, p̄missa nobis perpetua il-
 la est vita, noli ex rebus hisce terrenis hāc quærere, siqui-
 dē in Ch̄o Iesu esse eādem hanc constat, & cum Christo
 futurā. Vel in Christo Iesu esse vitam hāc dicit, vt quā no-
 bis sit ille largitus, & in seip̄o hāc continet. Nam si sensibi-
 lis hęc lex cibo & potu constat, spiritalis tñ illic continet̄.
 in Christo, qui tunc nobis futurus est om̄ia. **Timotheo**
charissimo filio. Potest & quis filius esse, nec tñ charus.
 Erat vtiq; Paulo p̄gratus ob eius virtutē Timotheus. Ar-
 guit igit̄ cum Timotheum charissimum dicit, haudquāq;
 quod ei succenseat, aut aliquod eius improbet facinus, se
 tamen hunc deserturum, sed ex vi sibi illata: quippe quem
 paulo post erat Nero obruncaturus, sic faciat sit necesse.
Gratia & misericordia & pax a deo patre & domino
nostro Iesu Christo. Quæ antea cōsuevit, huic & nūc
 comprecāt, & idem hic sentit, quod in priori epistola, cum
 eadem hęc illi opraret. **Gratias ago deo.** Vides ne be-
 neuolentiæ & charitatis magnitudinem? Gratias inquit
 ago, quia cum te plurimum diligam, tui memoriam ha-
 beo. Est quidem id veri amoris indicium, cum quis glo-
 riæ duxerit alterius cuiuspiā amicitia. cui seruo a pro-

genitoribus meis in conscientia pura. Quo pacto in pura inquit Paulus conscientia, q̄ Christum à principio ignoraret? Conscientiã hoc loco, p̄ vita ponit, quã & si Iudæus esset, & Iudaicos ritus seruaret, honestissime transigebat, tametsi ecclesiam persecutus sit. Quod sane egit vt paternas tuere traditiones, non gloriæ ductus cupiditate, vt solēt q̄ hæresim excitant. Quod aut̄ dicit, tale est: Nihil existimes alit̄ me sentire ac loquor (inest em̄ mihi conscientie puritas) nec sane, p̄ mea consuetudine mentior, nec falso, ptulerim quod sum in presenti dictur, me scilicet tibi semper esse charitate deuinctum, & tui perpetuo recordari. quod sine intermissione habeam tui memoriã in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre. Gratias, inq̄t, ago q̄d te non solũ animo & recordatione repero, sed interdum noctuq̄ orando tui assidue reminiscor v̄ otis deposcens & precibus, vt meis desiderijs tereuiscendi fiat iam satis. Qui igit̄ fieri potest, vt tanta me voluptate priuarem tuo fruendi conspectu, si esset mihi ad te abeundi facultas concessa? Cur ergo dicit aliquis, non aperte causam explicat, eo videlicet ad Timotheum non concessisse, q̄a esset à Nerone in vinculis detentus? Id sane idcirco egit, ne statim illi tristitiam afferat. Est tamen in epistolæ calce eiusmodi causam explicaturus. Memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear. Hunc contextum ita construito, Cupiens te visere vt gaudio implear, deinceps id sequit̄, memor lachrymarum tuarum, subinde id inq̄t: Etsi admodum essem natura ipsa charitatis expers, sunt tñ lachrymæ tuę satis vt fleat, & te aĩo versum. Erat em̄ id decēs, vt cum à Paulo Timotheus seiungeret̄, maiori hunc fuisse querimonia & fetu disiunctum, q̄ infans solet, cum ab uberibus m̄ris diuellit. recordationem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta. Nō solũ, inq̄t, lachrymas tuas memorari repetēs, videre te cupio, q̄n & tuę fidei reminiscēs, q̄ si mulatiōe, pr̄sus caret & dolo. Id em̄ me v̄ plurimũ cogit,

vt iure optimo te bñuolentia psequar, et charitate cõple
 ctar. quæ ⁊ inhabitauit primũ in nutrice tua **Loi**
 de ⁊ in matre tua **Eunice**. Alia quædã hæc Timothei
 laus, q̄d ab infidelibus ortum non duxerit, sed à fidelibus
 & iudæis: Tãetsi huius patrem cõster gentilem fuisse. Ad
 uerte aut ex his, quemadmodũ lex solui iã cõperat, cũ lu
 dæi infidelibus hunc in modum admiscerentur. **certus**
sum autem quod ⁊ in te. Cum itaq; recte se gesserint
 pgenitores, si corũ vestigia persequeremur, & tales nos
 ipsi iam præstiterimus, q̄les illi fuere, gr̄iam nobis ex illo
 rum gestis haud dubie vendicabimus: Sin minus, maiora
 præclara facinora ad ignominiam nobis potius sunt con
 cessura. Idcirco genitorũ, inq̄t, vel fidem tibi inesse certi
 or sum, eandẽq; te nil simulatam habere, tanq̄ superne &
 à deo ita fundatã, vt contraminari non possit. **Propter**
quam causam admoneo te vt resuscites gratiã
dei. Qm̄ (inquit) spectata tua est mihi & testator fides,
 velim equidem te hortari q̄ maxime & excitare, vt sp̄s
 gr̄am, quam ad tutandam ecclesiam, & signa opanda, &
 oẽm deniq; episcopum decentẽ virtutẽ acceperis, resuscit
 es & viuendam reddas & floridam. Nam quẽadmodum
 ignis ligno vt ardeat indiget, sic spiritus gr̄a animi exigit
 promptitudinem studiũq; & vigilantia poscit, vt perpe
 tuo ferueat. Quibus si careat, extinguit facile, vt alibi di
 cit, sp̄m nolite extinguere. quæ est in te per **impositio**
nem manuum mearum. Inest quidem tibi istiusmo
 di gr̄a, quam simulac tibi manus imposui, accepisti, cum
 te scilicet episcopũ constituerem et sacrarẽ. Velim itaque
 vt sp̄m vehementius excites, perinde ac si dicat: Adeptus
 es sermonem fidentius prædicandi, hunc totis viribus et
 animo maiori psequere. **Hæc enim dedit nobis de**
us spiritum timoris, sed virtutis. Non em̄ eo inq̄t,
 sp̄m ipsi accepimus, vt formidine contrahamur, sed vt ad
 uersum tentatione, simus validiores, audenterq; et libere
 nos periculis offeramus. Timoris namq; hic sp̄s pleriq;

1. The. 5

1. Reg. 7

est traditus, vt in libris Regū proditum est, Et cecidit spūs
 formidinis sup eos. i. pauorē illis iniecit deus. ⁊ dilectio-
 nis. Eius videlicet, quā erga se ac proximum esset habitu-
 rus. nā & q̄ deū colimus vt patrē, ex spū habemus, q̄ Ab-
 ba p̄r dicere nos facit. Nil vero à proximi charitate sciun-
 gi gr̄a est & diuina veritate effectū: vt cōtra, à proximo of-
 fendi, nec patient hunc tolerare, formidolosi est & pusilli
 animi & inconstantis. Oportet itaq; vt priores ipsi, q̄ no-
 stra sunt proferamus. ⁊ sobrietatis, Vt. s. sobrii simus &
 continentēs, & mente integra ac stabili. Vel vt sp̄m ipsum
 nostri habeamus moderatorē. Et cum aliq̄ offertur tēta-
 tio, hāc ad castigationem excipiamus, vel alios vt ad con-
 tinentiā erudiamus. **Noli itaq; erubescere testimo-
 niū dñi nostri Jesu Christi.** Sūt sane miseri & calami-
 tosi nonnulli, q̄ humanis sensibus conquirunt, q̄ supra ho-
 minē sunt, nec cōprehendī à mortalibus possunt, & igno-
 minia ducūt fuisse dei filium cruci affixū, nescij hāc ipsam
 ob crucem, fontem & noxiū hoīem in dei filiū fuisse acci-
 tum. Tu itaq; Timothee, velim nil prorsus testimonium
 Christi & mortē, quā per crucem subiit, erubescas, sed glo-
 riæ potius id ducas & p̄dices. Nō em̄ noli timere dixit, sed
 noli erubescere, vt arguat nihil inesse huic rei discriminis,
 sed pudorē duntaxat, p̄inde ac si dicat: Si mortem neglexe-
 ris, oīa tibi in tuto erūt. **neq; me vinctū eius.** Nec mei
 inquit, te pudeat: qui etsi mortuos suscito, & orbis sum ter-
 rarū magister. nō em̄ vt facinorosus his vinculis astringor,
 sed illius sum vinctus. i. propter illum. Quem si nihil pati-
 buli puduit, cur ipse cōpedes erubescā? **sed collabora
 euangelio,** Hoc est, non mō id prae te feras, nil. s. te euā-
 gelium erubescere, sed re ipsa & ope Christo & mihi tam
 crucis q̄ cōpedum participem reddito. Hāc aut̄ & ex su-
 perioribus dictis ostendit, cum diceret: Et contulit nobis
 sp̄m virtutis. Quid vero prætendit, cum inqt, Euangelio
 collabora: num euangelium tum laborabat aut periclita-
 batur? Nequaquā, sed vel illud inqt, & laborem mecū p̄pter

I. Reg. 7.

I. Par. 14.
Roma. 8.

Philip. 1.

Philip. 1.

euangelium insume. Vel euangelium dicit, euangelij ipsius
 precones, & diuinorum arcanorum participes, sicuti in epi-
 stola ad Corinthios dixerat, Collabora his qui euangelij
 sunt. secundum virtutem dei, Cum grauior forsitan in-
 iunctus hic labor sit visus, ei rei huc in modum medetur,
 Non tu inquietans, sed Christi virtute euangelio insudabis.
 Quin voluntatem tantisper velim ad id negotij offeras,
 & animi promptitudinem. qui nos liberauit de pecca-
 to, & vocauit vocatione sua sancta, Aperit nunc di-
 uinae virtutis iudicia. Liberos enim nos inquit, & saluos fe-
 cit, vel longe distantes ad se exciuit, vt sanctos redderet.
 Qui itaq; vel inuitis salutem largitus est, longe magis est vo-
 lentibus opem laturus. non secundum opera nostra,
 sed secundum propositum suum & gratiam. Cogente ne-
 mine aut consulente, sed secundum suum propositum, hoc est,
 sponte & sua bonitate ductus. quae data est nobis in
 Christo Iesu ante tempora secularia. Hoc est, quae
 praefigurata sine principio est & ante secula, vt nobis per
 Christum Iesum concederet. Neque id parui existimandum,
 quod non temere & negligent, sed ante secula hanc nobis de-
 stinauerit deus. Manifestata est autem per illuminati-
 onem saluatoris nostri Iesu Christi. Etsi erat isti-
 usmodi gratia praedestinata, nunc tamen innotuit, vbi & salua-
 tor illuxit. qui destruxit quidem mortem, illuminauit
 autem vitam & in corruptionem per euangelium. In pro-
 prio quidem corpore re ipsa & opere mortem deleuit, cum
 illud reddidit corruptum. Nos vero per euangelium illumi-
 nauit, vt vitam speremus & immortalitatem, quam nobis euan-
 gelium confirmauit: quod etsi nondum simus vel immortales esse-
 reti vsque incorrupti, id tamen forespes est. in quo positus sum
 ego praedicator & apostolus & magister gentium.
 Cuius rei gratia gentium se apud Timotheum nuncupat pre-
 ceptorem. Nimirum vt ostenderet & Timotheo cum gentibus
 diuersandum. Eoque ne animo concidat, cohortatur, sed se
 potius imitetur, qui ob doctrinam & euangelij praedica-

tionem, constrictus vinculis sit. ob quã causam & hæc
 patior. Id. s. quia gentibus p̄dico, nõ quia prauũ aliquod
 admiserim facinus. Simul etiã & suis dictis vendicat fidẽ,
 perinde ac si dicat: Si minus crederem mortẽ esse deuictã,
 nequaquã hæc paterer. sed non confundoz. Vides quẽ
 admodum re ipsa affirmet, quod Timotheũ commone-
 facit, arguitq; nil prorsus se erubescere q̄ pateret. **Scio**
em̄ cui credidi, & certus sum quia potens est de-
positũ meum seruare in illũ diem. O confidentiam,
 & spem plane indubitã. Scio inquit, & certus sum. De-
 positũ aut̄, aut fidem dicit, aut euãgelij prædicationẽ, tãq̄
 id inquit: Ch̄s qui mihi id negotij demandauit, hoc ip̄m
 seruabit, & oĩa tolero, ne mihi thesaurus meus hic subtra-
 hat. Aut fideles dicit, quos sibi Ch̄s iã demãdarat, vel eos
 depositũ esse affirmat, quos ipse dño cõmendasset, vti &
 alibi dicit, Commẽdo aut̄ vos dño. perinde ac si dicat, Ni- **Actu. 20.**
 hil me carceris pudet, nil equidem vincula erubesco, q̄p-
 pe qui sperẽ me plurimos domino oblatũr iudicãti, quos
 ille tutabitur, & salute donabit, vt eorũ gratia & mihi glo-
 riam largiatur & vitam. Nam qui bona dum viuuit exeq-
 tur, deo hæc ipsa mandat, vt pro his in tempore corone-
 tur. **Formã habens sanorũ verborum.** Tãq̄ pictor
 descripsi tibi & formaui imaginẽ, quã ipse aduertens ani-
 mo tuo depingas, & sanorum verborum formam a vero
 nil aberrantium, exempli habeas loco: ita vt si quid tibi in
 posterum erit effigiandum, ab ea desumas. In ea nanque
 verborum forma omnia recõdunt. quæ a me audisti,
 Non em̄ solum meis ex literis, sed meo ex ore hæc p̄cepi-
 sti. Haudquaquã itaq; existimemus Pauli epistolas mancas
 esse, perinde nõ sint cũctã cõplexæ, q̄nquidem & sine scri-
 pto verbis ille q̄ multa disseruit. **in fide & dilectione in**
Christo Jesu. Mea hæc dicta fidẽ complectunt & cha-
 rritatem, hoc est, dogmata ipsa per me lata, quemadmodũ
 viuendum sit, explicarunt. Si quid itaq; tibi erit vel decer-
 tendum, vel differendum, vel pro veritate aliquid pera-

gēdum, poteris ex meis illiusmodi verbis formā desumere. **Bonū depositū custodi per spm̄ sanctū qui habitat in nobis.** Hoc est, præcepta q̄ tibi sunt p̄ me de vita fideq̄ tradita. Vel depositum gratiā dicit, quā ille acceperat, vt dixit superius. **Verū** quo pacto gratiā hanc ipsam tutaberis? Certe non humanis viribus vllis, sed p̄ spm̄ sanctum, q̄ nobis baptismi inhabitat gratia. Si spm̄ itaq̄ hūc asseruabimus, neq̄ à nobis hunc prauis facinoribus abegerimus, seruabit & ille nobis q̄ à deo sumus iā consecuti. **Stude ergo spm̄ hunc custodire, & ille contra depositū tibi tutabitur.** Nā nisi custodierit dñs ciuitatē, in casum vigilat qui custodit eā. **Scio em̄ hoc quod a me uersisunt omnes in Asia, ex quibus est Phygelus & Hermogenes.** Explicat q̄bus sit malis immeritus. Non vt discipulum terreat, qn̄ vt suadeat potius, si in eadem ille inciderit, nō tanq̄ insolens aliqd̄ patiat, abhorreat & formidet, sed æquo aīo ferat. Paulus em̄ cum esset à Nerone cōprehensus, à cunctis mox est destitutus, qui in Asia erāt, fidelibus, hoc est, q̄ ex Asia secum Romā cōcesserāt. **Det misericordiam dñs Onesiphori domui.** Vide vt Paulus philosophatur, & patienter oīa tolerat. Siq̄ dem nil eos qui à se descuiissent execratur, vel insectatur maledictis, sed rem vt gesta est, simpliciter narrat. Ei vero q̄ sui alendi susceperat curā, bene precatur: nec illi solum, sed familię vniuersę & domui, adeo Onesiphori domestici oēs virtute præstabāt, & ab eo iā optime erant instructi. quia sæpe me refrigerauit. Nec secus inquit, hic me recreauit, q̄ si quis aliquem subleuet foueatq̄, qui squalore sit iā multo oppressus & cōtendendo defatigatus. Nec semel (ait) hic me refrigerauit, sed sæpe. Sic itaq̄ & nobis semper agendum, vt alijs opem feramus, qui recti aliquid operantur. Hunc em̄ in modum & illis erimus merito participes. **z catenā meam nō erubuit,** Vbiq̄ pudoris, nō periculi meminit, Timotheum hūc cohortādo, tanquā huic rei plus ruboris quā discriminis insit, tãcti inesse discrimē

Psal. 126.

aliqd videbatur. Nero namq; in Paulum sauebat, q̄a domesticos suos nonnullos & familiares ad fidem instruxerat. sed cū Romā venisset, solícite me quæsiuit, & inuenit. Non modo nil meum ille defugit colloquiū, sed conquisitum inuenit. Quod sane huius & virilitatē præterdit & fidē. **Det illi dominus inuenire misericordiā a domino in die illo.** Misertus (inquit) est mei. Velim itaq; & id admodum concupisco, vt huiusce misericordie retributionem, in die illa horribili capiat, cum omnes vel q̄ sanctimonia pollēt, misericordia indigebunt. Si itaq; One siphorus ille qui Christi ob gratiā periculis se obiecitauit, ex dei cōmiseratione saluat, longe magis & nos salutē sumus ex dei clementia habituri. Hoc loco, quia Paulus bis dñm ponit, insultant qui Marcionis morbo laborāt, asseruntq; duos dominos esse. Quod sane lōge secus se habet. Vnus namq; est dñs, vt alibi testat Apostolus. Consueuerit n̄ literæ sacre id dñi nomen sæpius iterare, vt & alibi: *Pluit dñs à domino, hoc ē, à seipso: Nec secus hoc loco id fuisse constat: quod si patrē & filium significari dñi iteratione hac ceperis, nil erit absurdum. Est nāq; & pater dñs, & filius dñs, quin & spūs dominus nuncupat, sed in tribus substantijs vnus dñs demonstratur. Attende aut̄ quēadmodū nequaq; dixerit, Det illi dominus aliud misericordiā præter, quā sane præcipuā existimabat. Et quanta Ephesi ministrauit mihi, melius tu nosti. Est certe ille bonis operibus assuetus, nec semel in me beneficus fuit, quin & Ephesi bona mihi suppeditauit & Romę. Oportet itaq; istiusmodi hoīem, qui Christum profiteatur, talē esse, vt continent & per omnem vitā quæ recta sunt operetur.*

Caput II.

TU vero fili mi cōfortare, Aduerte quemadmodum omni affectione hunc monet & consolatur, si li mi inquiens, tanquā his verbis animum erga hūc suum aperiat. Itaq; si filius diceris, patrem imitare. in gratia quæ est in Christo Jesu, Non mō (inquit) mei exem

Aaa iij

Eph. 4.

Gene. 19.

plo recuperandæ tibi sunt vires, sed Christi ex gr̃a, hæcꝫ
 habeas velim tuo hoc in certamine adiutricē, per quã po-
 testatē accepimus conculcare oēs inimici conatus, & nihil
 ipsis offendi. ⁊ quæ audisti a me per multos testes.
 Quæ audisti inquit, non q̃ inquisisti. Fides nanq; ex audi-
 tu constat. Audisti quidē non clā & in angulis, sed in pro-
 patulo, & testium multorꝫ p̃sentia. Nōnulli vero multos
 testes pro lege & prophetis acceperunt, perinde ac inq̃ar,
 Sacrorū scriptorꝫ testimonio dicta mea confirmabantur.
Hæc cōmenda fidelibus hoibus. Non em̃ enarra-
 dixit, sed cōmenda, tanq̃ thesaurꝫ aliquē his cōmendaret.
 Quodcumq; em̃ alterius fidei mandat, in tuto reponit.
 Reddit præterea ex his attentiorē discipulū, fidelibus. i. nō
 conquisitoribus & opinantibus. His nanq; nequaq; ē cre-
 dendum depositum, qui idonei erunt ⁊ alios doce-
 re. Quid em̃ prodest, si quispiã fidelis sit, & oīa nil erogās
 excipiat, cum nequeat alijs proferre doctrinã? Rursusq;⁝
 nec verba hic edat, nec alios possit pares sibi docendo effi-
 cere? Duo itaq; necessaria sunt præceptori, q̃ fidelis sit, &
 alios instruat. Hæc em̃ Timotheo Apostolus de presby-
 teris & episcopis differit, nō laicis. Id quippe absurdus vi-
 deretur, cum ipse & gentibus prædicaret & Iudæis. Arbi-
 tror aut̃ de rebus etiã mysticis eum hic facere mentionē,
 quæ sane fidelibus sunt & alijs instruentibus cōmendan-
 da. **Tuitaque labora, sicut bonus miles Jesu
 Christi.** Vides quemadmodū militi sit insudandū, & ma-
 la perpetienda. Non ergo erit officiū militis, in otio diuer-
 sari. Nec est quidē animo iniquo ferendum, si laborat &
 premitur, qui fuerit in militum numero constitutus. Ve-
 rum quantæ illud est dignitatis, Christi militē esse? Quāqui-
 dem nonnulli plurimi faciant, sub terreno aliquo impera-
 tore militiã exercere. **Nemo militās deo, implicat se
 negotijs secularibus, vt ei placeat quise proba-
 nit.** Ad vniuersos hæc verba habentur episcopos & præ-
 ceptores. Cū vero implicat inquit, magis rem patet facit.

Certe em̄ vitæ huius negotia, compedū loco sunt. Negotia vero cū dicit, varias animi perturbationes molestiasq; designat, ab hisq; vt declinemus horratur: perinde acsi dicat, Quid te molestioribus reb⁹ & negotijs implicas? Militiæ duntaxat vaca, hoc pacto Christo morē gesseris, qui te ad id militiæ munus elegit. **Νᾶ τ** qui certat in agone, non coronabitur nisi qui legitime certauerit. Neq; em̄ si cerraminis locū adierit quispiam, delibutusq; oleo vt assolent certatores, conserat manus, secisse satis vi debetur, nisi etiā potus & cibi mensurā, athleticis & decertantibus præfinitā, certandiq; leges ipsas seruarit & modū, ne quaq; finetur pro voluntate colluctandi gratia vel decertandi prodire in mediū. Attende aut̄ quā prudent̄ hæc dixit. Prius nanq; militaris officij meminit, q; ad eadem & mortem præpior esse debeat subeundā, q; militat. Et certatorem cōmemorauit, vt qui pro Christo decertat, oīa toleret, assidueq; exerceat̄ necesse sit. **L**aborantē agricolā oportet prius de fructibus percipere. Inducit & tertium quoddā exemplū, quod præcipue doctoribus congruit. Nā quæ de milite dixit & certatoribus, vel subditis competūt & alieni iuris hominibus. Agricola vero nil sibi studet, sed terræ excolendę intendit. Vnde & beneficij vicissitudinem recipit nō mediocrem, ob fructuū copiam. Sic & præceptor non in cassum laborat, quin ipse præ cæteris proprijs sudoribus perfruetur, deo huberrim illi vicem reddente. Nemo itaq; hanc futuræ mercedis raritatem grauit̄ tulerit, iam inquit hanc capis. Inest nanq; vel in ipso labore & retributio. Quod si aliud nihil obuenturum esset vtilitatis, animarum tamen ex tua industria & labore profectus, magnum tibi allaturus ē lucrū. **I**ntellige quæ dico. Cum in ænigmati modum oīa siue de milite, siue de certatore & agricola protulisset, intellige inquit. Hæc enim ideo sic explicauī, vt te aciam cōcitemq;. Demum vt proprio filio bene precatur, **D**et autem tibi dominus intellectum in omnibus.

Non in his solum q̄ dixi, sed in omnibus, in verbis. f. & acti-
onibus. **Demor esto dominū Iesum Christū re-**
surrexisse a mortuis ex semine David, Hæc Paulus
hæreticorū gr̄a infert. Erant nanq; nonnulli tunc t̄pis, qui
ignominia ducerent, dei filium fuisse mortē perpeſsum.
Vnde p̄ phantasiā & quibusdā præſtigijs rem viſam fuiſ-
ſe aſſerebant. Pudebat em̄ & hos, ſi deo placet, diuinæ hu-
militatis, quā noſtri ob gratiā præ ſe tulerit de⁹. Quinctiā
vt hunc conſoletur, hæc intulit, arguens vel Chriſtum ipſm
magiſtrū & dominum patiendo mortem viciffe. Hūc in-
quit tu recordare, nec ſegnius eris quodcunq; diſcrimen,
vel mortem ipſam adire. **ſecundū euangelium meū,**
Et ſi ſint inquit, qui alia prædicent, nequaquā illorū dictis,
ſed euangelio meo eſt intendendū. **in quo laboro vſq;**
ad vincula mea, quaſi male operas, Rurſum ex ſui
ipſius exemplo diſcipulum conſolatur, cum deſatigari ſe
dicit & male pati, p̄ inde acſi aliquid commiſiſſet. ſed **ver-**
bū dei non eſt alligatū. Ne quis forſan id dixerit, quid
tua in ſe habent emolumentū hæc vincula? Vel quid mi-
rum ſi vinctus eſ & coniectus in carcerem? Oſtende quid
ex his lucri emergat, quidve egeris quod ſit demirandum?
Ait itaq; **Nequaquā alligatum dei eſt verbum.** Neq; enim
corporea res aliqua eſt & ſenſibilis, vt ex corporis vincu-
lis hiſce intercipiatur verbum. Res ſane diuina eſt, dei ſer-
mo, & nobis ligatis ſolutum eſt illud & liberum, p̄curritq;
paſſim. Ecce & ſi ipſi aſtringimur vinculis, ſcribendi tñ &
prædicandi fungimur munere. Vide ergo miraculum, ad-
uerſe q̄d inde lucrum emanet. **Ideo oia ſuſtineo pro-**
pter electos. Ecce & alium quendā in modum hūc con-
ſolat. Neq; em̄ mei ipſius hæc gratia patior, ſed pro aliorū
ſalute. Neq; vt ipſe aſſequar, ſed vt hanc ſibi vendicēt alij.
Qui vero hi ſunt? Dei nimirum electi. Si hos itaq; deus ele-
git, cuncta ergo ſunt nobis pro his toleranda. vt ⁊ ipſi ſa-
lutē conſequantur, quæ eſt in **Chriſto Ieſu.** vt ſalu-
tem aſſequantur & hi quemadmodum & nos, q̄ pro eis iā

patimur. Fit itaq; vt bñficij vicissitudine ea res constet, nō
 gl'ia. Deinde ne q's forsitā illi obijciat, q'd ais Paule, tibi in
 his tuis cōpedib⁹ finieda ē vita, & alijs salutē te causam fo
 re nunc iactas: Non em̄ de corporali inq't, salute nūc dis
 fero, sed de ea quæ in Ch'ro consistit, quæ recte & vera est
 & gl'iosa. Vacat em̄ gl'ia corporis salus, vt ex sequētib⁹
 pater. cū gl'oria cælesti. Non solū inq't, vt salui fiāt, sed
 q'd præstantius est, vt nobiscū ppetuo & gl'iam vendicēt.
 Vñ & si ignominiosa vident hęc vincula, gl'iam in his q
 electi sunt, subministrāt, & eam quidē cælestē & sempiter
 nā. Si itaq; cæteris gl'iam pariunt, longe magis & mihi, q
 illis obducor, constringorq;. Nulla ergo te mei cura diue
 xet, q'a malis afflicter. **Fidelis sermo.** Cum ambigant
 de futura vita nonnulli & gl'ia, illud sedulo vsurpātes, Cū
 vitam hanc interea duco, certe mortibus trador: Cū vero
 mortē obiero, tunc plane victurus sum, & hmōi: idcirco
 id dictū affirmat, aitq; fidelis sermo. Quis ille sermo? Quia
 gl'iosam videlicet vitā sortirent electi, & salutē perpetuā.
Nā si cōmortui sumus, & conuiuemus. Idipsum &
 coniecturis affirmat, tãcti superius rei huiusce & signa, p
 uulerit & argumēta, Memor esto dñm resurrexisse a mor
 tuis. Ostēdit em̄ quemadmodū post mortē hic resurrexe
 rat. Qualis ergo est illa Pauli asseueratio? Certe vt dicat, si
 durioribus & mœstis in rebus illi socij sumus, in bonis ve
 ro & lætis neq; q̄, nec mortalis quidem hoc quispiā egerit,
 quanto magis nec deus, qui iustitiæ & bonitat; fons est?
 Mortem autē eā dicit, quæ cum per baptismū, tum p passio
 nes multas & tentationes subiit. **si sustinemus, & conre
 gnabimus.** Neq; em̄ fat est, vt semel q's morti se offerat,
 sed semp id agat necesse est. Inquit em̄, q̄tidie morior. Est
 itaq; (inq't) patiētia opus, vt queat q's euadere nobiscū, &
 eo euadere, vt regnū cælestē illud adipiscat. **si negaueri
 mus, & ipse negabit nos.** Vel ab his quæ minus p spe
 re cedunt, smonem cōfirmat. Non em̄ in bonis duntaxat,
 sed in malis etiā vicissitudo rependit. Qui em̄ me, inq't, in

1. Cor. 15

Matt. 10

hoim cōspectu negauerit, & ipse hunc corā patre meo negabo. Attēde itaq; qd eū pati necesse sit, qā Christo sit ab negatus. **Si em̄ non credimus, ille fidelis permanet.** Si hunc resurrexisse non credimus, nil p̄sus ex n̄ra incredulitate hic lædit. Quippe q nobis fatentibus vel disidentibus, verax sit & æternus. **negare seipsum nō potest.** Hoc est, fieri non p̄t, vt ille non sit. Neq; naturā habet quæ idip̄m non esse admittat. Semp em̄ & si hunc ip̄si negemus, p̄stat integer. Non itaq; in eū vel confitēdo vel vel abnegando iactura illa puenit, sed in nosip̄os malum om̄e redundat. **Hæc cōmone.** Ne qs forte existimet, necessariā esse istiusmodi Timotheo doctrinā, alios inq; ip̄e cōmonefacito, in strucq; testificās corā deo, noli verbis cōtēdere: ad nihil em̄ vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Cū em̄ voluptatē habeat in se disceptatio, cōcupiscatq; semp mortaliū animus congere pleraq; & de multis differere, ip̄e (inq;) corā deo hos obtestare. Nec verbis cōtenderis, sed eū duntaxat in testē accipito, vt intelligāt si te paruifecerint, quæ admodum ille sit eos iudicaturus. Non em̄ solum nil p̄sus p̄ficit contentiosa hm̄ōi disputatio, nec vllū allatura est fructū, qn plurimū est obfutura. Quippe cū audiētū fides scrutādo conquiredoq; tandē euertit, haud secus ac solet turris aliq; ferro & vestibus dirui. **Lura te ipsum probabilē exhibere deo, operariū inconfusibilem.** Explicat quæ admodum effici, p̄bator q̄at, si oparium scilicet inconfusibile, hoc est, cuiusuis notæ expertē & ignominia, videlicet si nihil eum ea facere pudeat, q̄ ad pietatē facere videant. Sic em̄ a dño ip̄o, p̄babit, si, p̄ eo & subeat cūcta & peragat. Vbiq; Paulus pudorē hunc magnificat, qā a multis ignominia Christi crux & patibulū ducebat, & euāgelij ip̄ius p̄conium, & apostolos cōtēptui eē, tanq̄ viles & tenues: vt pote, qui vltima quæq; paterent. **Hoc itaq; inq;, nihil te pudeat, recte tractātem verbum veritatis.** Et si pleriq; id verbū discerpunt, traducuntq; alio, tu in id

ip̄m recte pertracta. Vel pertracta inq̄t, hoc est, dirige & circūcidito inutilia quæq; & deme gladio fmonis & verbi, quæ ab euāgelij sunt p̄dicatione aliena. **P**rofana autem & vaniloquia deuota. Vbiq; Basilius, p̄fanos vocū nouitates, quas dā innouationes intelligit. Nōnulli vero *πισισαο* p̄ valde insta, vt alior; additiōes inanes reddas, interpretant, q̄d tñ secus se habet. **M**ultū em̄ p̄ficiunt ad impietatem, & sermo eor; vt cancer serpit. Violentū (in q̄t) hoc malū est. Quippe cui nec mederi q̄q; pacto p̄t. Quidā em̄ vniuersa deuastrāt, nec corrigi p̄nt. Cācer siquidē morb⁹ est, q̄ & circūiecta & p̄pinq̄iora de pascit. **E**x quibus est **Hymeneus** & **Philetus**, qui a veritate exciderūt, dicentes, resurrectionem iā factā, & subuertūt quorundā fidem. Recte superius dixit, multū, p̄ficiunt ad impietatē. Videat autē id om̄e malū in falso asserta à quibusdā resurrectione cōsistere. Nā ex ea q̄ multa q̄ p̄bari nō p̄nt, oboriūt. Si em̄ (vt illi affirmāt) facta est resurrectio, & futur; plane iudiciū tollit & retributio, & p̄bi quidē & sancti doloribus sunt & malis affecti: improbi vero per luxū & delicias p̄enas luerūt: Quid ergo opus virtute erit, si istiusmodi sunt remuneratiōes? Nec oīm quidē dixit fidē, sed q̄rundā inquinatō; videlicet & nimis incōstātium. **Sed firmū firmamentum dei stat.** Quod inquit tale est, Haudquaquā omnes peruersi sunt, sed infirmi duntaxat & incōstātes. Nam si nō fuissent huiusmodi, minime concidissent. Quemadmodū neq; Adam ante q̄ laberet firmior erat: Qui vero bñ fundati sunt, stabiles permanent & immoti. Aduerte autē nō secus esse fidei inharendum, quā firmissimo aliquo fundamento. **habens signaculum hoc: Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate oīs, qui inuocat nomen domini.** Hoc ē, hñs tanq̄ in lapide epigrāma & in signe aliq̄d insculptū, ex ip̄is operibus rebusq; gestis illi cōueniens. Nouit dñs, hoc ē, ab eo lōge ante sunt cogniti, q̄ eius sunt sort; & hū q̄ dē idcirco sunt p̄ele

cti, ne cū putrescentibus illis corruāt & inq̄natis. Ab iniq̄rate inq̄t discedat, hoc est, à dogmatū errore, vel à quīs plāne iniustitia. Nā q̄ iniq̄or est, nec in fundamēto nec in deo constitūterit. Non em̄ dei habet insigne qui neq̄or fit & iniustus. Aduerte aut̄ necesse fore, vt q̄ dei sit nomē inuocaturus, à re quīs iniusta abscedat: à q̄ q̄ nō declinauerit, nec dignus fidelit̄ q̄ iure possit dñm inuocare. Nil em̄ decora ē vel accepta peccātis laus. In magna aut̄ domo nō solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Quā multi q̄d mali in mundo versent̄ inique ferūt, idcirco Ap̄s reliq̄s om̄issis causis, vnā hāc aperit, in gens, In magna aliq̄ domo vasa esse diuersa, hanc vero mundū esse, non ecclesiā dicit hoc loco. Nam in ecclesia nihil vult lignum esse, sed ex auro vniuersa effecta. Quippe vbi & Christi corpus inesse cōstat, & p̄rsus careat labe. et quædam quidem in honorem, quæ dā aut̄ in contumeliā. Aurea quidē. i. qui virtute sunt præditi, in honore: lignea vero siue fictilia. i. improbi, & si nō ad virtutem, ad mundi tñ cōfirmationem & statum, vtilis sunt, vel ad dispensationes nōnullas maxime cōferunt, vt Pharaō & cæteri pari improbitate hoīes. Si quis ergo emūdauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum. Vides quæadmodū vel aureum esse, vel fictile, nec naturæ sit, nec materiæ necessitatis, vt asserunt Manichæi, sed nostræ voluntat̄ & animi. Quippe cum liceat cuiq̄ ex lignea illa sese, vel fictili voluntate purgare, aureat̄q̄ & argenteā reddere. Atq̄ Paulus cum fictilis esset, effectus est aureus. Iudas cōtra q̄ aureus fuerat, est fictilis redditus. Dicit aliquis, Si adeo cōtemnunt̄ fictilia, cur alibi sic Paulus

2. Cor. 4 inquit, Habentes thesaurū hunc in vasis fictilibus? Ibi quidē de corpor̄ natura disseruit: Nā quæadmodum fictile vas præter lutū incoctū nil esse aliud constat, sic corpus hoc n̄m nil aliud est, q̄ lutū colore aiæ obfirmatū: Hic vero facit de vilitate animi mentionē. & vtile dño. Ligna ergo vtilia crunt, q̄ ad mentē dominātis dei & nutū, qui oēs

vult saluos fieri, & si vt dictū est, videant alioquin inutilia fore. in om̄e opus bonū paratū. Perinde ac si dicar, Et si nondum tps adsit aliquid operādi, erit tamē id saltē promptū paratūq; ad virginitat; testimoniū. **Iuuenilia autē desideria fuge.** Iuuenilia desideria nō solum fornicandi dicit cupiditates, sed absurdas quasq; cōcupiscentias, siue dominādi quis trahat cupidine, siue pecuniar. Sūe nāq; istiusmodi affectus insani, & ment; præferunt valerudinē. Siquidē vel senex ad iuuenilē redit ætatē, & stultior fit cū talia cōcupiscit. **sectare vero iustitiā.** Iustitiā p̄ q̄ uis virtut; genere posuit. fidē. Id est, verā & stabilē, & in eos q̄s ames affectum, q̄si dicar: Nolite p̄fidum & mobilem exhibere, mox & ista subiūgit: **charitatē, & pacem cū bis, qui inuocāt dñm in corpore puro.** Hoc est, illis solū confide, qui non simulate, nec dolo dominū inuocant, qui pacifici sunt & minus cōtentiosi, cum talibus inquā versare. **Stultas autē & sine disciplina quæstiones deuita.** Vide quē admodū vbiq; hunc ab inquirendo & disceptādo auertat. Nec eo quidē q̄ minus confideret Timotheum alios posse refellere, sed quia, p̄sus vide retinutile hm̄di certamen adire, q̄d præ contentiones & odia, nil in se boni haberet. Has itaq; stultas nūcupat quæstiones, cum alias esse non insulas in sacris literis cōster. **Seruū autē dei non oportet litigare, sed mansuetū esse ad oēs.** Mansuetū. i. benignum & facilē. Verū q̄ ergo p̄cepto Ap̄l's alibi, increpa eos inquit, cum om̄i p̄ceptione & acrit, & nemo adolescentiā tuā contemnat: **Quia** vehementes certe est increpatio, & tunc maxime mordet, cū p̄ mansuetudinē & placabilitatē inferi. Possimus nāq; placidioribus verbis lōge facilius quēpiam admonēdo virgere, & vt pudeat male facti traducere, q̄ iurgio aliq̄ audaci, & cōtumelijs. **docibilē.** Erga eos qui instrui volūt, & facilem ad docendum. **Hæreticū vero cū semel aut bis cōmonefeceris, abigito. patientē.** Id em̄ virtut; vel maxime assequi debēt fideles, vt prauor; semp expectēt, cōuersionem

Infra. 4
1. Tim. 4

habēdusq; his cōtinuus & perpes fmo. Nec statim interē
 dēda oꝛo est, vt alijs, p̄ficiamus docētes. Vē; attende qđ
 sequit. cū modestia corripientem eos, qui resistunt
 v̄ritati. Per iurgia nāq; & cōrētionēs nil boni perdisit.
 Est itaq; p̄cipua quēdā erga eū quē doceas fuanda mode
 stia. Dicit aliq;: Quo pacto poterit q̄spiā erga eū q̄ teme
 rari^o sit & cōtumeliosus, humanū se & mitem p̄bere? Quo
 pacto inquis, Si eū, qui sit heresi aliq̄ irretit^o, post vnā alte
 rāq; castigationē abegerit? Is nāq; corrigi nequit, & insana
 bilis est. Vē; hoc loco de his, qui nondū sunt desperādi, q̄
 minus aliq̄ restet ad sanitatem redeūdi facultas, edisserit.
 Qđ sane ex sequentib^o patet. ne qñ det illis deus p̄ce
 nitentiā ad cognoscendā v̄ritatem fidei. Forsitan
 (inquit) aliq̄ erit his emendatio. Ne qñ aut illud incertū &
 dubijs p̄ponit reb^o, sit itaq; vt sit ab his desistendū quibus
 mederi nō pōt. At hi q̄ in ambiguo est emendatio, in vi
 am vt redeāt tentādum esse. Aduerte aut quemadmodū
 ad humilitatem instituens, nil p̄sus neqñ q̄as adiecerit,
 sed ne forte his tribuat deus respiscere, Quod si vel aliqd
 docendo, p̄feceris, dñi est, non tuum id munus. Vñ nec ti
 bi est aliq̄ mō superbiendum. Itemq; si cui q̄ recta sunt fa
 ciat suaferim^o, neq̄q̄ nobis id ascribam^o, p̄inde ac n̄ra vir
 tute id simus persuadendi munus adepti. ⁊ respiscāt q̄
 diaboli laqueis. Hęc non solum de ipsis dogmatibus,
 sed de rectiori viuendi mō dicta esse intellige. Quippe cū
 non solū dogmatum ipsorū errore, sed vitæ vitijs à diabo
 lo irretiunt mortales. Quo fit, vt qui quemadmodū sit du
 cenda hęc vita falluntur, modestius sint & benignius ca
 stigādi. Nā vt passer si vel vna pedis parte comprehendi
 tur, sub eius est prāte qui pedicā fixerit, ita & ipsi & si min^o
 vtroq; pede fide scilicet illa q̄ amur & vira, at solis prauis vi
 tē actionib^o, diaboli erim^o ditioni subiecti. quibus ca
 pti tenentur ad ipsius volūtatem. Errorib^o inquit
 innatāt, sed capti adeo ad ipsius voluntatem, hoc est, dei.
 Forsitā em̄ ab ipsis, p̄cellat errorib^o emersuri sunt tādem.

Est autē dei volūtas, vt non solū sibi credatur, sed vt recte ducatur hæc vita. De ducenda itaq; recte vita, non de dogmate tm̄ & fide Paulū hæc dixisse intellige. Nonnulli tm̄ captiui illud tanq̄ à diabolo comprehensi, intelligunt, & ad eundem referunt quæ subsequuntur. Cap. III.

Hoc autē scito quod in nouissimis diebus instabūt tempora periculosa. Cum em̄ tūc tps̄ prauorū hoīm multiplex numerus redundaret, ne Timothei obrubarer ea res aīm, prædixit illi q̄d paulo superius dixit, In magna aliq̄ domo &c. & nunc inq̄: Vel *Supra. 2* in postea; tempus istiusmodi futuri sunt hoīes, qui & Moyse temporibus scelerati fuerunt. Noli ergo nouum id ipse existimare, qm̄ neq; ad tuam vsq; etatem nequissimorū hominum multitudo hæc terminabitur. Noli ergo id graui ter ferre: sunt namq; et molestiora hæc tempora et praua. Hand tm̄ q̄ dies ipsi sint mali, et temporū spatia. Quæ enim inesse potest diei malignitas? Sed quia mala quæ interdū obueniunt, diebus hanc indidere malignitatem. Et nos quidem in eam sententiam, tempora mala vel bona ex rebus ipsis dicimus & vsurpamus, quæ per hæc vel aduersa contingunt vel prospere. Erunt enim homines, se ipsos amātes. Statim malorum omnium causam produxit in medium, q̄ suis quisq; magis prospiciat q̄ proximi cōmodis. Ei nāq; qui sui ipsius duntaxat trahitur charitate, accidit sæpe, vt nec ipse se amet. Nā quemadmodū solet et in membris cōtingere, quorū cum vnum aliquod læditur, et reliq̄ lædātur necesse est, quod vtiq; et ædificia patiuntur: Sic dici et in ecclesia potest, qui proximum negligat, et ipsum se curet, sibi ipsi officere. *cupidi.* Cum malorum explicasset radicem et ramos sigillatim enumerat, inter quos prior, et longe potentior avaritia est. Nam vti ex charitate in alios vniuersa bona proueniunt, sic et mala ex priuato affectu, qui prorsus est à vera charitate seiunctus. Illa siquidem et amplissima est, et vbique redundans diffunditur; Hæc vero in angusto versatur,

& in vno aliq terminat. elati. Qui in hoies efferunt, **sup-
bi. blasphem.** Hoē nāq erumpēte malitia, v' ad deūm
ptingit iniuria. Nā cum aduersus hoies quispiā supbum
se pber, ac sibi ipsi eius omē officium & recte facta, non di
uinā grā imputat, tunc sane blasphemus hic reddit. parē
tibus nō obedientes, **ingrati, scelesti, sine affecti
one, sine pace.** Et iure quidē. Si em deo maledicunt, q̄ pa
tēto genitores venerabunt? Qui vero parētes nil venerāt,
nec illis obrēperant, vel in ceteros ingratos se p̄sent ne
cesse est. Qui vero istiusmodi erunt & religiōe carebunt,
& quis scelere opprimunt. Qñ quidē, qd debent nil fuant.
Sunt p̄terea sine affectione futuri. Quē em hi colēt qui in
se beneficos asperrant, & respuunt? sine pace. i. qui nemi
niuncti sunt amicitia: neq; his quidē qui in se cōtulerint
beneficia. **crimatores.** Hoc ē, oibus detrahētes. Qui
em sibi nullius est boni cōsciū, oēs vt inuidus carpit & cri
minat, subide aliquā suis malis medelā excogitās, **in con
tinentes.** Lingua. s. v̄tre, & reliquis mēbris. **immites.**
Videsne q̄les nimia hęc sui ipsius indulgētia, & cupiditas
ip̄a efficiat, vtq; ex hoibus beluas reddat? **sine benigni
tate.** Hoc est, bonorū omniū hostes. Id em ἠφιλᾶ γὰρ οἱ græ
ca dictio rectius exprimit. **proditores.** Qui vel amicos
& beneuolos, pdant. **proterui.** Id ē, instabiles, nil rati aut
p̄sili habētes. **tumidi.** Hoc ē, inflati & tumētes. **volupta
tū magis amatores q̄ dei.** Id enim necessario sequit,
vt vbi mundanorū inerit oblectamētorū cupiditas, dei in
esse amor vel desiderium neq̄at. **habentes quidē spe
ciem pietatis, virtutem autē eius abnegātes.** Id ē,
figurā duntaxat & vmbra p̄ferunt pietatē & simulāt, opi
bus vero hāc abnegāt & abominant. Aduerte autē pieta
tis potētiam & (vt ita dixerim) neruos, in actiōibus ip̄is &
factis p̄ferri. vnde & merito dī: **Fides sine opibus mortua**
est. Formā autē & speciē Paulus alibi, p̄ bono accepit, cum
inquit: **Doctōr enim formā sciētiāe habet, hoc est, discipu
lis sciētiā effingit et format. Ethos deuita.** Quare

aliquis, Si nouissimis tēpibus futuri sunt istiusmodi hoīes,
 cur Paulus inq̄r, istos deuita: Fieri em̄ pōt, vt tales essent
 nonnulli tunc tēpis. Qui etsi minus p̄starent scelex magni
 tudine, iniqui tñ & improbi sint futuri, perinde ac si dicat,
 Vel hospitos deuita, qui vel hoc tēpe istiusmodi reperiunt,
 quemadmodum infert, Ex his em̄ sunt qui penetrant. v̄p̄
 posteros & nouissimos dies Paulus dicit, q̄ eius post obi-
 tum sunt obuenturi, quibus superstes futurus erat Timo-
 theus. vel (quod verius est, & Basilins cēset) sub Timothei
 persona ceteros cōmonefacit, vt eiusmodi viros deuitēt.
Ex his em̄ sunt qui penetrāt domos, Horū impu-
 dentiā & vitā non liberalē, & assentationes dolo refertas,
 q̄ alienas domos inuaderent patefacit. **z captiuas du-
 cunt mulierculas,** Non em̄ fallētes dixit, sed captiuas
 ductantes, vt quibus pro mancipijs vterentur. Qui enim
 decipitur, morem fallenti gerit. Aduerte aut̄, quemadmo-
 dum mulieres, vel mulierculæ potius, facile circunueniū-
 tur. Quo fit, vt si viroꝝ seducitur quispiā, dici merito mu-
 liercula queat. **oneratas peccatis,** Delictorum multi-
 tudinem arguit & confusionem. Neq̄ enim simplici fœ-
 minas circunueniunt, quippe q̄rum non sit incusanda na-
 tura, sed eas seducunt, q̄ ingentem habent cōmissorum cō-
 geriem. Nā qui nequa q̄ sibi recte factor̄ est conscius, im-
 probissimo cuiq̄ dogmata decernenti obsequitur, & se cō-
 solatur, q̄ si nullas sit pœnas pro istiusmodi opibus luitu-
 rus. **quæ ducuntur varijs desiderijs,** Id est, pecuni-
 arum, gloriæ, luxus, decoris, ostenditq̄ has turpes esse cu-
 pidines. Cum vero ducuntur ait, beluar̄ has more defer-
 ri coarguit. **semp̄ discentes, z nunquā ad sciētiam
 veritatis perueniētes,** Dicit aliquis, Venia ergo erūt
 hæ non indignę. Nequa q̄. Quin potius nec parci quidem
 his potest. Siquidem & facinoribus sese obruerunt & libi-
 dinibus. obtusaq̄ illarum est mens & obcæcata, vt p̄disce-
 re nequeant veritatē. Quod vitium illis non natura obue-
 nit, sed voluntate. **Quemadmodū enim Iamnes z**

Exo. 7.8.

Bbb

Mabres restiterunt **Moyfi**, ita & hi resistunt veritati euāgelij. Magi quidē hi extiterē tēpibus **Moyfi**. Veruntū vnde istorū noīa accepit **Ap̄tus**, cum in sacris literis nu llibi exprimātur: nimirū; vel ea auditu acceperat, v̄l spiritus sancti reuelatione cognouit. Par em̄ erat vt **Paulo** essent hęc non incognita. **hoīes corrupti mēte, reprobi circa fidem.** Cum em̄ quis piā mente infectus, & circa fidem inquinatus, improbus sit necesse est. Dixit insipiens in corde suo, nō est deus. vnde illud: Quia corruptus erat & plenus iniquitate. Sequitur ergo, q̄ mens incorrupta fidē excipiat. Cauendū est itaq; ne & nos corrupamur, & adulteremus hoc pacto fidem. sed **vltra non proficiet**, Quomodo alibi dicit, proficiet plurimū impietate: quia praua tūc dogmata inuasere, & alios circūuenire nil destitēre, sed noua semp excogitabāt. Hic vero inquit nequaquā hos dolos neſtere vt alios fallāt, nec fore vt multos corrupant, quin & si videantur circūuenire, tolerabiles sunt tñ futuri. Subdit itaq; **Inſipientia em̄ eorū manifesta erit om̄ibus, sicut & illorū fuit.** Id est, magorū. Subinde inquit, si dictis his fidē non adhibueris, edisces quē admodum cū magis hiſce actum sit. Hi nanq; sunt præstigijs quibusdā, mira quædam ad deceptionē edidisse deprehensi, cum **Moyſes** ederet veriora. Vnde cōprehendī pōt: ad tēpus aliquod breue, fallacias istas florere. **Tu vero assecutus es meā doctrinam.** Illi (inquit) istiusmodi extiterē, tu vero cum nostra admodū calleas, haud quaquā talia esse cognoscis. quippe qui nō solum mecū versatus es, quin & meā es assecutus doctrinā, perinde ac si dicat: Diutius es apud me commoratus, & animū rebus antehac per me gestis, haud dubie intendisti, præbe te virū, sic fidei hostibus aduersabere. **institutionem**, Doctrinā quidem quoad sermonem dixit: Institutionem vero, quoad vitam & conuersationem. **propositū**, Id est, animi promptitudinem & virilem præsentiam. neq; enim verbis dumtaxat enitebar, sed factis. **fidem**, Id est, vel in decernenda

Psal. 13.

Ezech. 7

Rom. 4.1.

Supra. 2

veritate, vel in adeundis periculis firmitudinem: quæ ne
 animo conciderem, effecit. Quin vt deo magis ac magis
 considerem, iri me aliquando liberatum. longanimita-
 tem, Cum hæreticis scilicet magno obfisterem animo.
 ita vt neq; his obfistendo indignatione essem & ira com-
 morus, sed per mansuetudinem & placabilitatem excipere
 rem omnia, & aduersarios coarguerem. dilectionem,
 Id est, charitatem, quam vel in his obiurgandis præfere-
 bam. patientiam, Quam scilicet in persecutionibus ipsis
 perferendis præstabam. persecutiones, passiones,
 Non modo (inquit) ab aduersarijs persecutionibus affli-
 ctabar, quin & mala plurima sustinebam. Cum vtrunque
 illud præceptorem obturbat, & hæreticos esse qui se per-
 sequantur, & ab his perpeti q̄ minus oblectant. Hæc itaq;
 Paulus ita differuit, & ab hæreticis se quã multis molesti-
 is fuisse affectum eo affirmat, vt Timotheo tandem sua-
 deat, constanti animo sit, cum ab illis vrgebitur. Et suas
 demum passiones commemorat, vt discipulum reddat fi-
 deniorem. qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Ico-
 niæ, Lystris. Antiochiã Pisidiæ dicit. Lystras vero, quia
 inde esset Timotheus oriundus. Cur vero horum duntaxat
 meminit, cum & alibi multa esset perpeffus? Nimirũ vel
 quia Timotheo essent hæc notiora, vel quia his ipsis in locis
 nuperrime mala hæc tolerasset. Aduerte aut̄ quemadmo-
 dum nequaquã hæc sigillatim commemoret. Quod eo fa-
 cit, ne ad ostentationem videatur hæc & iactantiam me-
 minisse, quæ ad discipulum consolandum & confirman-
 dũ coactus conscripserat. quales persecutiões susti-
 nui, & de omnibus liberauit me dñs. Duo quædam
 Timotheo demonstrat, apprime necessaria: Et vt ad ma-
 iorẽ tolerantiam paratior sit, & nequaquã à deo se destitutũ
 iri hæc tolerantem. At itaq;, Ipse quidem quales sum per-
 secutiones perpeffus, & animo sim in his sustinendis prõ-
 ptiori & audenti, & exemit tamen me his omnibus
 dominus. Et omnes qui volunt pie viuere in

Actu. 13.

14.

2. Cor. 11.

Christo Iesu, persecutionē patientur. Vel id maxī
 me valet ad consolandū. Quid inquit, de me solo hæc di-
 xerim, cum oēs qui volunt in Christo Iesu, & secundū eū
 gelium pie vitā hanc ducere, persecutionibus afflicentur
 necesse sit? Persecutiones aut̄ hoc loco dicit, non eas solū
 quæ ab infidelibus inferuntur, sed pressuras quaslibet & la-
 bores, quos subeūt qui virtuti se addixere. Est namq; hæc
 Iob. 14. vita secundum Iob tentatio quædā, & q̄ per angusta ince-
 dit, & necessario premitur. **Vali autē homines & se-
 ductores proficiunt in peius, in errorem mitten-
 tes & ipsi errantes,** Nihil velim propterea obturberis,
 si in delicijs illi, in pressuris ipse vitam hanc degas. sic enim
 fert ipsarū rerum natura. Inisti certamen. desudes itaq; ne-
 cesse est. Est quidem plane insulsum, quietem certando &
 otium quærere. Illi em̄ peruersi & seductores, & si videntur
 proficere, haudquāq; in melius prouehuntur, cū in er-
 roribus eorū oīs constet esse prouectus. Vt aut̄ in peius il-
 lud quod dixerat explicaret, hos & in errores inducere, &
 errare subiecit. **Tu vero permane in his quæ didi-
 cisti, & credita sunt tibi.** Ipse (inquit) immobilis persta,
 nec prauis & malignis in rebus quēpiam emulabere, nec
 eum quidem, cui oīa prospere cesserint. Non em̄ simplici-
 ter didicisti, vt q̄ ea quæ à nobis acceperas, & credita sunt
 cum certitudine, & fide perdidicisti. Itaq; si contra res eue-
 nire ac institutus es, ipse prospexeris, noli id molesto ani-
 mo ferre, qm̄ quidem & Abraam, etsi audisset, in Isaac vo-
 cabitur tibi semen, eundem tñ iustus vt immolaret, nil est
 Gene. 21. obturbatus. sciens a quo didiceris. **Et quia ab in-
 fantia sacras literas nosti.** Duas causas affert, quibus
 Gen. 22. debeat ille immobilem se præstare: cum quia non ab aliq̄
 parui momēti viro, sed à se Paulo ea didicerit. quod per-
 inde est dicere, ac si à Christo acceperit: tum quia non nu-
 per aut pridie, sed à paruis fuisse edoctus. Quasi dicat, ir-
 radicata est in te diuina scientia, & ita, vt nequāq; sit insa-
 num aliquod & stolidum facinus, vt subeas permissura, &

qualia multi perpetiunt. Nā qui sacris literis fuerit vt de-
cer instructus, nunq̄ accepto proposito immutabitur. Sa-
eras aut̄ literas dicit diuina scripta. quæ te possunt in-
struere ad salutē per fidem, quæ est in Christo Je-
su. Non enim vt exterior hæc mundana scientia, hominē
ad fallacias, circunventiones, & concertationes verborū
erudit, sic diuina illa nos instruit. quin potius ad salutē in-
stituit. Quā illam si quæras, non ea certe q̄ operibus con-
stat & verbis, sed quæ in Christo Iesu fide consistit. Nā cū
sacra hæc scripta hominem in Christū vt credat inducūt,
salutē ei haud dubiam pariunt. **Omnis em̄ scriptura
diuinitus inspirata utilis est.** Quā multis explicatis
ad consolandum hunc modis, nunc quæ maxima est, cō-
solationem inducit, eā videlicet, quæ ex sacraꝝ literarū le-
ctōne affertur. Est em̄ triste aliquid illi denuntiaturus, q̄
propediemei sit obeundum. Ne itaq; aīo concidat, vt po-
te qui præceptore sit paulo post se consolante priuandus,
habes inquit in mei vicem scripturas, q̄ & leuare te pore-
runt & prodesse. Quærūt nonnulli, cur Paulus dixerit, oīs
scriptura diuinitus est inspirata: quod si ita est, ergo & gē-
tilium scripta à deo suggesta sunt? Oportuit sane hos non
ignorare qđ superius dixerat, q̄ sacras literas nosti, nunc
omnem scripturā dixisse. Quam illā? Nimirum quā ante
expresserat, & de qua q̄ sacra esset, disseruit. Scriptura itaq;
oīs q̄ istiusmodi est & diuinitus inspirat̄, vniuersis cō-
ducit, vt inferius demonstrabit. **ad docendū,** Prodest,
inquit, quia nos instruit quid sit perdiscendum. Nihil est
em̄ quod nequeat scripturis dissolui. **ad arguendū,** Si
coarguenda. s. fuerint mendacia. **ad corripiendum,** ad
erudiendū in iustitiā. Si necesse est, inquit, vt aliqd vel
corrigat̄, vel instruat̄, hoc est, ad iustitiā reddi continen-
tē & sobriū, & ea quæ iusta sunt exequi, ex sacris literis
id omne suppeditabitur. **vt perfectus sit homo dei,**
Emendatio inquit ex scripturis parat̄, vt nihil homini de-
sit, qui secundum deū incesserit. Si itaq; ipse integer fieri &

perfectior cupis, sanusq; & semp æquabilis reddi, nec cō-
trahi aduersis exoptas, nec prosperis rebus efferris (id enim
præfert perfectionem & mentis æquabilitatē) has sacras
litteras consule, cū mea carebis præsentia. Atqui si Timo-
theo spū sancto oppleto, de eiusmodi lectione cōscripsit,
quanto magis sumus & nos ad eā hortandi, qui spū hoc
indigemus? Aduerte aut̄ quemadmodū ni sacrę literę op̄i
tulentur, integros nos & perfectos reddi non posse. ad
omne opus bonum instructus. Non em̄ simpliciter
bonor̄ est operū particeps, sed instructus his p̄s̄is & abso-
lutus. Neq; vna aliq̄ in re erit ille p̄fectior, in alijs vero mi-
nime, sed ad omne opus quod rectum sit, & ad rem vnā-
quaq; est ille instructior. Caput .III.

I. Tim. 6.

Testificor corā deo & Christo Jesu, qui iudi-
caturus est viuos ac mortuos. Et si alibi Ti-
motheum deterruit, inquit, præcipio tibi coram
deo, qui viuificat vniuersa, nunc tamen magis horrendū
reddit sermonem, cū iudicium illud recordatur. Ait em̄, Il-
lum ipse qui pœnas est exacturus, testem inuoco, q̄a neq;
id te clam habui. Viuos ac mortuos, vel peccatores dicit
& iustos, vel eos qui vita hac excefferunt, & qui tunc sup-
stites deprehendentur. Nonnulli vero viuos & mortuos,
aīas ipsas & corpora intellexerunt. & per aduentū ipsi-
us & regnū eius, Cum em̄ ille iudiciū facturus aduene-
rit, cum imperio prodibit & gloria, non ea qua prius hu-
militate concesserat. prædica verbū, Quod ipse testifi-
cor, vt verbū prædices, ne gratiā in occulto teneas. Quid
vero nobiscum agetur, qui nil prædicamus? insta op-
portune & importune, Hoc est, instando & iubendo
eloquere. Nec intercisa, sed perpetua vt ere oratione & cō-
tinenti, ita vt nullum tibi ad prædicandum præfinitum sit
tempus, sed oportune insta. i. in pace & otio, cum in eccle-
sia pacifice nullo turbante versaris. Et importune. i. cum
in discrimine fueris, vel extra ecclesiam loquere, & euan-
gelium ipsum ediffere. Oportunitatem vero & importu-

hilitatem ad multorum dixit opinionem, existimantium oportunitatem quietem esse, importunitatem t̄p̄periculosa & intempestiua. Et rursus edocendi hoc munus ob eundem in ecclesia arbitrantur & opportunum ducunt, vt in ea euāgelium prædicet. Intempestiuū vero & nil opportunum, cum de ecclesia eiectus id exequi velit, vel alit̄ pinde acsi dicat, Nihil vt homines delinquūt expectes, sed ante q̄ facinoribus obstringantur, hos instrue. Vel opportune & importune, hoc est, quouis tempore euangeliū p̄dica. argue, Videlicet, cum id videris necesse fore, & cū delinquentem deprehenderis, vel vt delinquat futurum, nihil te subtrahas. obsecra, Vel mitioribus & supplicibus verbis vt ere, ne quis in facinus prolabatur. increpa, Vbi aliquem deliquisse compereris & castigaris, si minus desistat, mox increpa, perinde acsi dicat: Quibusuis modis enitere vt medearis peccanti. in omni patientia & doctrina, Est nanque haud temere de his & mox desperandum, qui praua commiserint, sed vel precibus est insistendum vt desinant malefacere, vel doctrina vt tandem resipiscant, admonendi. Et in omni patientia, hoc est, in quouis patientiæ genere, & quæ ita præstetur, vt om̄ibus modis eluceat, t̄a operibus q̄ verbis & gestu. Erit em̄ tempus cum sanam doctrinam nō sustinebunt. Prius (inquit) hos q̄ eant præcipites corripes, eoq̄ & superius dixit oportune & importune, id est, quousq̄ hos habeas obsequentes, quouis modo enitere. sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, Temerariam & incōsultam præceptorum turbam coaceruabunt inquit. Hic patefacit, quod & à vulgo hi congerantur, qui nullis nititur rationibus, sed vt animus tulerit, incōsiderate deserūt. Et eos efferunt laudibus & eligunt præceptores, qui suis fauent cupiditatibus, ipsorumq̄ ad gratiam cuncta & voluptatem disserunt & exequuntur. purientes auribus. Hoc est, aures dūtaxat oblectātes. Hoies enim istiusmodi declinūt, quæ iuuent semper, & minus contristent,

audire percipiunt. & a veritate quidē auditum auer-
tent, ad fabulas aut conuertentur. Vides quem ad-
modum non ignari à veritate aberrēt, sed sciētes & vltro
decipiant. Nā auersis inquit à veritate auribus, conuertū-
tur ad fabulas. Quo fit vt malū id voluntariū sit. Hæc autē
intulit, non vt in segnitie inducat discipulū, sed magis suad-
deat vt tps sui facilitate & otio recte vtaf. Et si illud obtri-
gerit, à Chro in eā sententiam denuntiātū, eius affligēdos
esse discipulos, & irrupturos aliqñ lupos rapaces, ferat id
animo equiori. **Tu vero vigila, in oibus labora.** Vi-
des quē admodum eo hæc illi pdixerit, vt vigilandū iniū-
geret, perinde ac si dicat, Priusq̃ corruptionis hmōi & ma-
lorū tempus adueniat, & lupi irrūpant, labori incumbe &
libent̃ insuda, vt oues in tuto constituas. **opus fac euā-
gelistæ.** Ergo illud erit euangeliū prædicantis negotiū, vt
a seipso & vltro, tum ab his qui forinsecus sunt, mala per-
petiatur, & labores excipiat non inuitus. **ministeriū tu-
um imple.** Tunc enim cuiuspiā cū officio ministeriū ad-
implet, cum opus impositum exequēdo, tolerat mala, &
operando insudat. **Ego em̃ iā delibor, & tēpus reso-
lutionis meæ instat,** Non em̃ immolor dixit, sed deli-
bor, quod sane præstantius est. Siquidē haudquaq̃ q̃ im-
molationis sunt, ad deum oīa referuntur, libationis vero
vniuersa. **Bonū certamen certavi,** Dicit aliquis, Cu-
ius rei gratia magna de se quædā nunc Paulus iactat? Nō
enim hæc iactandi gratia intulit, sed vt discipulum conso-
let̃, ne eius ob proximum ē vita excessum, dolore & mœ-
stitia afficeret. Qñ quidem optimū esset vitæ finem iā ha-
biturus, decessurus propediē ad coronas & palmā. Quē-
admodum enim pater aliquis ferme iam moriens, vt fili-
um sibi assidentem & mœstum soletur, his vtitur verbis:
Fili, parce lachrymis, desine me obituum deslere: recte
enim & vitam duximus, trophæa ereximus, & plurimis su-
mus potiti victorijs, pro quibus & magnas n obis debet
gratias imperator, cedentē in tui admirationem & glo-

riam res per me gesta. Haud sane dubium qn genitor ille hæc in suam laudẽ dixerit, vt mœrentem filiũ consolerẽ, vt leui⁹ ferat eius discessura. Sic dictis his Paulus & Timotheum p epistolã tanq̃ testamẽto aliq̃ lenit, solatq̃, inquit. Bonum certamẽ certavi, itaq; idip̃m & tu factites velim, & certamẽ vt subeas istiusmodi. Dicit aliq;: Nũ Paulus cum cãtenã tibi iã infint & vincula, boni aliquid inesse certaminis p̃cerit. Etiã inq̃t. Est em̃ Christo p̃ me initũ certamẽ, q̃ vinculis astringor. Nã & q̃ p̃ bonis hisce mũdanis decertãt, multos conterũt sese exercẽdo & insudando dies, & vno ac breui momento victores referunt palmã. At Christi athletas certantes, præmia quãdã perpetua manẽt & clara. Videor itaq; certamẽ bonum certasse, qd̃ & iucũdum est & decorũ. **cursum consummaui.** Quid ni? cum ei abunde euãgelium prædicãti ab Ierusalẽ vndeq; ad Illyricũ vsq; decursum est, & ita decursum, vt multa interciderent impedimẽta, mortes scilicet, insidiã, & alia pleraq; aduersantia. Nec secus ac igneas alas haberet, q̃ multas regiones prædicãs incredibili celeritate quasit **fidẽ seruaui.** Erãt em̃ q̃ multa quã fidem hanc intercipere conarent, cũ cõminationes & mortes, tũ vbi hæc parã valeãt, ad gratiã & voluptatẽ, p̃missa. Ipse tñ furem q̃ maxime cauẽs, vigil & excitus, istiusmodi vniuersis reluctabat. **De reliquo reposita est mihi corona iustitiã.** Satis hæc sane quã dicta sunt, ad consolationẽ facere videbant. Verũ hoc loco & præmia adiicit, vt magis ac magis discipulum excitet, & confirmet. Neq; enim dolẽdum est inq̃t, qñ quidem coronam sum accepturus. Per iustitiã aut̃ vnumq; d̃q; virtut; genus vel hoc loco designat. **quã reddet mihi dominus in illo die iustus iudex.** Neq; em̃ dabit inq̃t, sed reddet, tanq̃ debitum aliq̃d, nõ munus sit receptur⁹. Quippe q̃ iustior sit mercedẽ oĩno decernet laboribus. Fit itaq; vt vel debita corona hæc sit ob iudicis æq̃tatem. Non solum aut̃ mihi, sed & oĩbus qui diligunt aduentum eius. Hoc loco p̃

Rom. 4. 19

Luc. 12

ipsum excitauit Timotheum, dicens: Si oibus, longe magis & tibi. Verū q̄s hunc aduentare desiderat? Is nempe, q̄ p̄ eius aduentus dignitate se gesserit. Quo fit, vt q̄ ea non egerit, nil videat vt iterato ad nos ille se conferat, cupere, sed potius id detestari, ne digna fact̄ recipiat merita. Epiphania aut̄ græce eo aduentus dicit̄, q̄a sup̄ne apparet & cælitus orit̄. Præter hunc vero vniuersalem aduentū siue apparitionem, vt Græci dicūt, est & alius quidā, q̄ & seip̄m his præbet visendum, q̄ se vt visant, merent̄. non mūdo, quē admodum & alibi dicit, Ego & pat̄ veniemus, & mansiorem apud eum faciemus. **Festina ad me venire cito.** Cur ad se Paulus reuocat Timotheum, præsertim cum ei credita esset & demandata Ephesina ecclesia, & genus id omne Ephesiorū: Nimirū quia & vinculis coercerat̄, & in carcerē fuerat à Nerone coniectus: Nec ad Timotheū licebat ei accedere, & ideo Romā hunc ad se reuocat, cupiēs forsitan priusquā mortē obiret, complura illi cōmittere. **Demas em̄ me dereliquit, diligens hoc seculum & abiit Thessalonicam.** Non em̄ dixit vt te visam anteq̄ moriar, ne illi mortem afferret, sed q̄a solus sum destitutus, nec quenpiā habeo ad euāgelium diuulgādum adiutorem. **Accelera ergo tuū ad nos reditum, verū q̄d sibi vult illud, diligens hoc seculū?** Id quidem, p̄inde ac si dicat: Quietē & otiiu abiens ille adamauit, & in tuto esse decreuit. Maluit em̄ domi p̄ delicias viuere, q̄ mecū piclitari. Et hac in re solū hunc videt̄ arguere, cū tñ cohortari nos potius velit, ne in periculis remollescamus, q̄ hunc criminari: q̄netiā vt Timotheū ad se celerius trahat, id dixit. **Erases in Galatiam, Titus in Dalmatiam.** Hos quidem nil carpit Ap̄ls, Titus siquidē int̄ præst̄ antiores erat, & admirabiles viros cū numerandus, ita vt huius curę fuerit Creta insula demādata. Hi itaq; duo haudq̄q̄ seculi huius cupiditate, vel alia quāuis necessitate, sed prædicādi gratia alio se cōtulerunt. **Lucas est solus mecum.** Is nāq; sic Paulo ipsi adhaeserat, vt ab eo nunquam discederet.

Iohan. 14

Idem præterea & euāgelium & ap̄for̄ acta vniuersa cō-
 scripsit, de hoc item & Paulus meminit, dicēs: Cuius laus
 in euāgelio est per oēs ecclesias. **Var** cū assume **7 ad** 2. Cor. 8
duce tecum: est em̄ mihi vtilis in ministerio. Nō in
 orium dicit, sed in euangelij ministeriū. Ap̄s nāq; & si vin-
 culis erat constriictus, prædicāditi id munus nō intermise-
 rat, eoq; & Timotheum non sine causa reuocat, sed euan-
 gelij, vt nihil fideles sui obitus tpe obturbarent, cum mul-
 ti essent ex eius discipulis assuturi, q; turbā & tumultus si q;
 forte oborirent, sedarēt, cōfirmarētq;, q; eius mortem fer-
 rēt intolerātius. Erat em̄ necesse vt magni essent momē-
 ti viri, qbus Roma demandarēt in curā. **Ty** chiciū aut̄
misi Ephesum. Solus itaq; derelinquor, q̄circa necessa-
 rius est tuus ad me aduētus. **Penulam quam relique-**
ram in Troade apud Carpum, veniens affer te-
cum 7 libros. Penulam, i. vestem: Hanc em̄ deposcit, ne
 ab alijs exigere indumenta cogat. Vbiq; em̄ plurimum ca-
 uir, ne aliorū ope indigeret, aut cuiquam oneri esset. Non
 nulli vero arculam hanc esse dicunt, q̄ libri recondent̄.
 Verum quid libris indiguit, qui propediem esset ad deū
 demigraturus: Vt illos nimis fidelibus post suam mor-
 tem relinqueret, quos sui loco haberēt, **maxime autem**
membranas. Hi forsitan libri vtiliora quædam in se cō-
 tinebant. **Alexāder faber ærarius multa mala mi-**
hi ostendit. Huius aut̄ meminit tentationis & mali, non
 vt hūc carpat: sed vt Timotheo suadeat, magno animo fe-
 rat aduersa, quæ ab infimis & vilioribus ingerunt. Pleriq;
 em̄ cum à præstantibus viris vexant̄, fortiter tolerant, q̄a
 diuexantium magnitudo solet. Ab his vero aliquid per-
 peti, qui & tenues sint & abiecti, angere magis & vrgere
 videt̄, ideoq; & Paulus inquit: Multa mihi mala ostendit,
 hoc est, admodum me oppressit & varijs modis. Accedit
 præterea q; hi qui nullius sunt pretij, nec vlla sunt insigni-
 ti virtute, cum aliorū de se iudicium negligūt, vbi aliquem
 ceperint diuexare, nil prorsus de sua malignitate remit-
 tunt, nec parcunt ei quem semel vt perdant aggrediunt̄.

reddet ei dominus secundum operacius. Confide. Non enim impune hæc illi præcedent, sed reddet dñs. i. red ditorus est. Quod Pauli dictum, vaticinij potius, obrinet locū, q̄ execrationis & voti. Non enim id dixit, vt aliorū de- poscat supplicia (q̄ppe q̄ sanctitate polleret) sed prædica- tiōis necessitate cōpulsus, vt cōprimerēt q̄ se interciperēt prædicantem. Qd̄ sane vel hos admodū consolāt, q̄ imbe- cilliores sunt, & in fide nondum obfirmati, credētes nul- lā habere impunitatē p̄ctā. quem ⁊ tu deuota. Nō p̄- nis hunc inqt, & supplicij afficias velim, p̄sertim cum v̄ id facere illi p̄ sp̄s sancti grām licuisset, sed declinandum ab eo secedē dūq̄ p̄cipit, deo itē remittēs & p̄nas. **Val de em̄ resistit verbis meis.** Id est, obstitendo oppu- gnat p̄dicationis mea dicta. In prima mea defensiōe nemo mihi affuit, sed oēs me deliquerūt. Rursum & t̄rationes alias & p̄suras enarrat, vt longe magis di- scipulum consolet. Prima defensione, quā illā dicit. Hanc scilicet: nā cum primū esset Neroni illi fœuissimo adstitu- tus, mortē euasit, & ita vt eo ex tpe p̄dicādi sibi esset facul- tas. Sed cū instruxisset ad fidē, quē Nero vini habebat do- mi prægustatorē, mox ille vesania furens, & Paulū conie- cit in carcerē, & paulo post ei caput p̄cidit. Timiditatem p̄tendit, cū oēs se deseruisse fateat, subinde diceret: Velsa- miliares & domestici, p̄didere, & quis sum consolatione priuatus. Ip̄e ergo si q̄n fueris medijs in malis ab omnibus destitutus, eādē adhibe ad te consolandū medelā, q̄ ip̄e sum in tpe vsus. **Non illis imputetur.** Vides quē ad- modum his vel graui delinquentibus, veniā impartit: q̄s cum haberet familiaritate coniunctos, se tñ destituisent. Non enim æque ab alijs paruifera nos stomachamur, ac cū à notis & domesticis ipsi contēnimur. Precaut tñ id facin- minus his in p̄ctm̄ ascribi, t̄t̄t̄si summum sit scelus & nō negligendū, sed em̄ animaduersione & supplicio dignū. **Dñs aut̄ mihi astitit.** Ecce & alium quendā in modū discipulum consolāt, affirmatq̄ se, q̄ sit ab hoibus dereli-

Actu. 28

Etus, à deo non deserit: Nec pmitti, vt graue aliquid mole-
 stum ve patiat. **7 confortauit me.** Hoc est, fidentiore
 me fecit, & fidutiã mihi largitus est, neq; vt conciderẽ ani-
 mo, ille permisit. vt p me prædicatio impleatur. Ad-
 uerte immensam viri huius humilitatem. Non em̄ (inqt)
 q̄si huius sim muneris dignus, eo mihi & vires deus suffe-
 cit, sed vt euãgelij impleat per me prædicatio. i. confirme-
 tur. Vel vt absoluat & finẽ habeat. Nec secus mecum aga-
 tur si euãgelium illud absoluero, ac agi solet cum his, qui
 eo mortem deuitãt, q̄a regijs sint insignibus communiti.
7 audiãt om̄es gentes. Hoc est, vt cunctis celebrior
 fiat & notior prædicatio nis hæc gloria, & q̄d mihi, p̄spe-
 xerit deus, oibus innotescat. **7 liberatus sum de ore
 leonis.** Hoc est, Neronis. Leonem em̄ hũc noiat, ob eius
 imperij robur & magnitudinẽ. Vel forsan ob eius sæuiti-
 am. Non em̄ longe à morte tũc absuit, cum primo in fau-
 ces incidisset leonis. **7 liberabit me ab om̄i opere ma-
 lo.** Tunc q̄dem me inq̄t à corporis morte exemit. Postq̄
 vero satis iam prædicauero, hunc haud dubie spero non
 mō mea corporea hac internecone liberaturũ, q̄ppe qui
 delibandus iã sim, sed vel ab om̄i opere malo, hoc ẽ, om̄i
 p̄ctõ, perinde ac si dicat: Neq̄q̄ me finet in morte hac to-
 lerãda flaccescere, sed ad usq; sanguinem vires suppedita-
 bit obsistendi p̄ctis. Quod sane haud secus duxerim, ac si
 feri & sensibilis leonis faucibus cõmolerer. Est itaq; hæc
 salus longe maioris existimãda, q̄ prior illa q̄ mortẽ eua-
 serat. **7 saluum faciet in regnum suũ cœleste.** Hoc
 est, ex omni me ille delicto eripiet, & ibi tutabit. Id em̄ est
 in regnum cœleste saluum reddi, cum in hac vita mortem
 p̄ Christo obimus. Ait nanq; q̄ in hoc mundo animam *Iohan. 12*
 oderit suã, in vitã fuabit æternã. Erit ergo vera hæc salus,
 cum in cœlesti regno fulgebimus. cui gloria in secula
 seculorum, Amen. Ecce nũc haud secus filio gloriam
 quam patri & laudem impartitur, is nanq; dñs est. **Sal-
 luta Priscam; & Aquilam.** Hi sunt q̄ Apollo i lum ex *Actu. 18*

cipientes edocuerunt, ad quos & Paulus ipse diuerterat,
 & quorū frequentē meminit. Præponit autem fœminam
 viro, id est, Priscam Aquilæ, quia & fidelior erat & firmi-
 or. Hæc enim Prisca & Apollo simul ad fidem instituit, &
 Apłm frequenti excepit hospitio. Iubet autē utrosq; salue-
 re, ut suam in hos præferat charitatem. **ꝛ Onesiphori
 domum.** Hoc est, q̄s domi habet. Ipse nanq; Romę erat,
 & Pauli curam, carcere & vinculis detenti, susceperat ut di-
 ctum est. Ex hmōi autem impartita salute facit hos præ-
 ptiores, ut suum Onesiphorū in præstandis obsequiis imi-
 tent. **Erastus remāsit Corinthi, Trophimum ve-
 rorē reliqui infirmum.** **Mileti.** Cū in superioribus nul-
 lam horū mentionem fecisset, nunc meminit, arguitq; se
 vndiq; destitutum, ut Timotheum mox cogat ad se redi-
 re. Miletum vero Ephesi erat, p̄p̄inquier locus. Potest ita-
 q; coniectura intelligi Paulum Romā versus nauigantē,
 Mileti hunc reliquisse. Siue cum prius Romam venisset,
 deinde ad eas se partes cōtulerit, nil habeo certi quod as-
 serā. **Festina ante hyemem venire.** Cum em̄ vndiq;
 deseror, ut perspicui licet, omni studio tuum ad me accele-
 ra reditum. Nec priusquam moriar inquit accedito. Id nā
 q; mœrorē illi afferret. Sed ne hyeme interceptus adesse
 nequeas, nec me visendi habeas facultatem. Id em̄ subin-
 telligi debet, tamen si min⁹ expressit. **Salutat te Eubu-
 lus ꝛ Pudens ꝛ Linus.** Hunc Linum ferunt nōnul-
 li post Petrum Romæ secūdum fuisse episcopū, ꝛ **Clau-
 dia.** Vides quemadmodum & fœminæ in fide essent ar-
 dentiores, & mundo iam crucifixæ. Atqui nulla in re infe-
 rius est fœmineum genus, viroꝝ conditione, si modo ve-
 lint ad bonum eniti. Nam & viros inuitæ huius negotiꝝ
 plurimum iuuant, utpote quæ domus curā suscipiunt, q̄
 viri dempta paratiores reddunt, siue ad ciuilia, p̄curanda,
 siue ad exequendum que spūs sunt, & spiritualibus in reb⁹.
 Exercendaq; continētia, pleræq; potiores sunt viris, ad de-
 cusq; ip̄m & sanctimoniā præferendā, tolerādāq; ieiunia

accommodatiores: ita vt nil deniq; sit qd muliebre id gen^o si se virtuti addixerit, interpellet. **omnes fratres.** Horū neminem noīe exprimit. nā cum maxima esset fidelium multitudo, illos dūtaxat noīe explicat, q̄ & clariores eēnt, & humanarū reā omnem iam euasissent cupidinē, & spiritus ardore pollerent. **Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo.** Nil inquit doleas q̄ sim abs te abscessurus, dñs nanq; tecum est. Nec tecum dixit, sed cum spiritu tuo. Duplex est itaq; opitulatio, & gr̄e spūs, & dei qui huic faueat. Quin illud præterea patefacit, tunc quidem nobiscum futurum dominum, cum spiritū ipsum apud nos afferuabimus, nihil hunc per nequitiam repellentes. **Gratia vobiscum, Amen.** Eidem demum bene precat, vt deo in perpetuum placeat, apud eundemq; & gratiā assequatur. Nam quemadmodum qui imperatoris assiduo vtatur conspectu, sitq; & illi pergratus, nil potest omnino quod molestum sit perpeti. Sic & si ab amicis deserimur, dei modo nos gratia muniat, subire malum nequibimus. Quod sane fieri haud aliter poterit, nisi & ipsi ea facere connitamur, quæ deo sunt grata. Et quemadmodum domi hi sunt seruorum gratissimi dominis, qui illos rectis operibus magis oblectant, sic nostrū quilibet apud dominum illum communem inuenturus, est gratiam, si ea animo & cogitatione versabit, quæ illius sunt, cui in secula laus & gloria sit.

Scripta è Roma ad Timotheum secunda cum
Paulus iterū sisteretur Cæsari Neroni.

ARGVMENTVM IN EPISTOLA
ad Titum.

Titum cōmonefacit et instruit de constitutione presbyterii, et de spiritali conuersatione et hæreticis uitandis, qui traditionibus Iudaicis credunt, scribens ei a Nicopoli.

AD TITVM
IN EPISTOLAM AD TITVM
Theophylacti prologus.

Titus hic cum probitate ceteros anteiret qui cum Paulo uersatur, ideo et Cretæ maximæ insulte in episcopum electus et consecratus præfici, et tam multi sibi episcopi et iudicandi et consecrandi sunt crediti. Nunc itaque, et ut suppleret quod cuique forte desisset, tanquam probatissimo uiro, per hanc epistolam demandatur. Quam utique Paulus prius illi conscripsit quam uinculis coereretur, cum animo quietior esset, et oratio abundaret. Non enim ulla his literis pressuras commemoratur. Arbitror præterea epistolam hanc prius fuisse conscriptam, quam ad Timotheum superior hæc scriberetur: quippe morti cum esset propinquior, scripsit. Facit itaque hac in epistola frequentius de gratia mentionem quæ nobis saluti fuit, satis existimans ad consolationem hanc ualituram. Nam qui secum reputat quis antea extitisset, et qui busi postmodum donis dignatus, et gratia quali affectus, studebit enixius uicium ad iracundiam coniecare, qui de se fuerit tam benemeritus. Inuehit etiam in Iudæos, quorum si uniuersum genus et respicit et detestatur, nil in se dei amore et zelo ductus, id facit. Quemadmodum et Christus pharisæis indignabundus exprobrat multa, non sui gratia, sed quia alios perderent. Perbreuè autem scribit epistolam, ut uel ex ea Titi perdiscam uirtutem. Virum enim tantum ut confirmaret, haudquam longiori opus erat oratione, sed hunc ut paucis admoneret.

Matth. 15
23

Caput .I.

PAULVS seruus dei, ap[osto]lus autem Iesu Christi. Diuerse Paulus suum nomen imponit epistolis. Nunquam enim dei suum, vel dei se apostolum asserit. Nunc uero contra, quippe quod nil inter nosceret à filio præmifferre, nec à patre filium. secundum fidem electorum dei et agnitionem ueritatis, quæ secundum pietatem est. Mul-
 poteris id intelligere: Vel quia apostolus sum, ut per me qui electi sunt credant, vel quia ut apostoli munere fungerer, sum non meis ullis officijs destinatus, sed quia ita deo fit uisum, ut mihi eius electi, vel prædicanti præbeant fidem. Quo fit, ut id omne eius sit gratia factum, qui mihi euangelii

um credidit. Nec quia dignior sum, sed elector ob causam hanc ipse dignitate accipi. Proinde ut ad hanc aliquid etiam per nos operæ conferendum esse demonstrat, & agnitionem veritatis adiecit, perinde ac si dicat, quia euangelij veritatem cognorim, eo & illud mihi credendum est. Quin potius nec a nobis ea cognitio prodijt, sed ille causa est, ut hanc assequamur. Nam prius ipsi cogniti sumus, deinceps & nouimus. Vel quia ut cæteri electi, & ipse iam credidi, & veritatis adeptus sum notionem. Ad rem autem Iudaicæ differentiæ, veritatis adiūxit. Illa quippe haudquaquā sunt vera, nec penitus mentiuntur, sed figurā quandam & vmbra præferunt veritatis. Cuncti & nos electos appellat, Iudæos euertit tollitque. Qui & si aliquando alicuius momenti fuere, haudquaquā decætero hominū sunt. Veritatis præterea cum dixisset, quæ secundum pietatē est, statim adiecit. Est namque & in opificijs ipsis veri cognitio, videlicet ut agri colendi modum siue lignariam artem quis optime calleat. Non tamen de huiusmodi veritate sermo habetur, sed de ea quæ in pietate consistit. in spem vitæ æternæ, Cum iam explicauerit quibus nos beneficijs affecerit deus, nunc & quæ in futurum sit largiturus, enarrat. Et hæc sane veritatis cognitio in maximum nobis beneficium cedit. quippe quæ simus vanis erroribus liberati, & pro eadē illa nos deus vita semper eterna condonat. Infert igitur, quia eum cognouimus quæ veritas est, vitam speramus æternam. Vides quemadmodum initio statim dei commemoret beneficia, ut Titum ipsum, vel potius quos Titus instrueret, deo de nobis tam benemerenti placere ut studeant, faciat promptiores. Cum vero in spē inquit vitæ æternæ, Iudæis spem adimit, & velut inanem reddit, qui præsentem haberent in præmiū vitam. quam promissit qui non mentitur deus ante tempora secularia, Si enim illum haudquaquā scimus mendacem, cōfert plurimum quod pollicitus est, vel post obitum ipsum. Hæc enim (inquit) superne prædestinavit, nec prædestinati hūc pœnitebit: neque ob id quia Iudæi non

secum senserunt, istiusmodi est nobis premia collaturus, sed quia sic est diuina mente conceptum, & summa ille vñ ante secula affectus est erga nos charitate. Est sane ingenitatis nostræ argumentum non mediocre, q̄ ab eterno t̄ro sic hic amore nos persecutus. manifestauit aut̄ temporibus suis verbum suū in prædicatione. Ne q̄s forsan id quærat, Cur deus in his conferendis, quæ añ secula prædestinasset, tanta est vsus dilatione? Subdit itaq̄, id quidem dispensationis gratia egit, & vt tempore suo id faceret. Suis aut̄ dicit temporibus, pro debitis. i. & cōgruentibus. Verum quid ille manifestauit? Verbum videlicet suum, id est, euangelium. Quo modo? In p̄dicatione, hoc est, aperte & fidenter. Qui enim prædicat, nec quidpiam addit nec demit. Sic & ipsi ea nunc prædicamus, quæ sunt nobis iniuncta: ita tamen, vt exaudiri nos ab omnibus liceat, quemadmodum dixit & Christus, Prædicate supra domus fastigia, vt cum ex modo ipso, tum loco eius doctrinæ apertam sinceritatem commendet. Manifestauit autem inquit eius verbum, vt ostendat cuncta euangeliū amplectari, vel ea quidē, quæ nobis sunt in præsentia collata, pietatem videlicet, fidem, & veritatem, & in futurum perpetuam vitam. Nonnulli vero verbum, filium ipsum intellexerunt. quæ credita est mihi secundum præceptū saluatoris nostri dei. Quæ (inquit) prædicatio mihi est demandata. Si res igitur ita se habet, nequaquā debeo quæ indigna sunt eo sentire, qui mihi hanc demandauit: nec aspernari aut grauius ferre, quod mihi ē creditū. Et hæc quidem secundum præceptum mihi est credita p̄dicatio, hoc est, velim nolim, vt hanc exerceam necesse ē. Quæcunq̄ em̄ vt fiant cogit necessitas, partim ex aliorū sunt mandato, partim aliena exhortatione perficiuntur. Reconciliare nanq̄ fratri tuo, iubentis est dictum: quod
 Matth. 5. Qui non egerit, pœnas luet. Illud vero, vñ de substantiā, &
 Matth. 19. Qui potest capere, capiat, adhortātis est. Et qui minus id exequetur, nequaquā est tormētis obnoxius, Mihi itaq̄ in-

Iuncta ex præcepto est prædicatio, hoc est, id vt agam ne-
 cesse est, & vae mihi si non euangelizauero, quod sane ne-
 cessitatis est, non primatum concupiscētis. At cuius man-
 datum hoc est, præceptum? Saluatoris nimirum dei. Ille
 itaq; qui vult saluos nos fieri deus, hæc ipsa iniunxit. Cur
 ergo salutare id opus nõ subministret? **Tito dilecto fi-
 lio.** Potest nanq; & filius dici, nec tñ dilectus, vt quispiam
 qui etsi Christianus sit, fornicator tñ est & auaritiæ dedi-
 tus. Filius, quia per baptismum regeneratus: nequaquã ve-
 ro dilectus, quia indignus est patre. **secundũ commu-
 nem fidẽ,** Cum Titum filium appellasset, & patris in mo-
 rem hũc suscepisset, delatum tñ sibi ipsi honorẽ imminuit,
 inquit: Nil amplius ego sum, quã ipse quod secundum
 fidẽ habeas, assecutus. Est em̄ hæc vtriusq; nostrum cõmu-
 nis, per quã nobis & geniturã peperimus. Cur ergo filium
 hunc dicit: Nimirũ vel vt sui amoris erga eũ pferat magni-
 tudinẽ, vel quia hũc ipse baptismi aqua pluerit. Cum igit̄
 eadẽ vtriusq; sit fides, fraterno & mutuo vinculo connectũ
 tur. Et quia Titum Paulus baptizari, huius & pater nun-
 cupat. Itaq; cũ secundũ fidem inq̄t, cõmunem fraternitatẽ
 præterdit. **Gratia, misericordia, pax a deo patre &
 dño Jesu Christo saluatore nostro.** Vel fraternã ex
 hoc cõiunctionẽ ostẽdit, cũ inq̄t, deo p̄re, & Titũ excitat,
 vt cui⁹ sit filius recordet̄, q̄ dei videlicet. Aduerte aut̄ q̄ v̄
 idiotis & secularibus bona preceĩ, eadẽ hũc ep̄o & doctõri
 precari, q̄ppe cũ is p̄cipue diuina gr̄a egeat, q̄ multis one-
 ribus vrgeat: nec minus & misericordia, vt qui multis esset
 malis obstrictus: & pace, vt q̄ perturbationibus & innu-
 meris certaminib⁹ vexaret̄. Opus itaq; vel p̄ vnum aliqd̄,
 quod recte gesserit, celos episcopũ promereri, & ob semel
 malũ commissum facin⁹, deferri ad inferos. **Huius rei
 gratia reliquit̄ Cretæ,** vt ea quæ desunt corri-
 gas. Vt em̄ vel multorũ in domibus quæ fuerint admini-
 strãda, partẽ singuli sibi desumunt & peragũt, sic & hi sibi
 diuersas sunt mundi plagas ad fidem instruẽdas partiti.

Et ea tamen in re, omnes operam intendebant, quod sane hoc loco designat, cū inquit, reliqui te Creræ: Tanquā ipse illo relicto, alio prædicādi gratia concessisset. Aduerte autem quemadmodum nihil hunc pudeat ad discipulum scribere, vt ea suppleret emendaretq; quæ fuissent à se intermissa. ad communem nāq; vtilitatem intendebat & commodum, non proprijs honoribus prospiciebat. Nec minus illud attende, quemadmodū quæ laboriosa essent & plena discriminis, per se ipse exequēbat: quæ vero vel gloriam essent vel laudem allatura, discipulo demandabat: episcoporum dico institutiones consecrationesq; & huiusmodi quæ ceremonijs indigent. **et constituas per ciuitates presbyteros, sicut et ego tibi disposui.** Presbyteros hoc loco episcopos dicit, sicuti & in epistola ad Timotheum prædixerat. Instituit autem vt ciuitatibus singulis, singuli præficerētur episcopi. Neq; enim volebat insulam vniuersam vni episcopo demandari, sed vnamquāq; urbem proprium habere pastorem iniunxit, existimans hoc modo leuiorem fore toleratu laborem, & diligentius hos populum curaturos. **Si quis est sine crimine,** Si vitam scilicet duxerit inculpabilem, & q̄ nequeat criminis inculfari. Si nemo inquit, huius carpsit viuendi modum. Si em̄ lux ait tenebræ sunt, tenebræ quantē erūt: **vnus vxoris vir,** Vt hæreticorū ora occludat, nuptias obtreçantium, vel eum qui vxorem habeat, in episcopū suscipit. Nam adeo honorabile cōiugium est, vt vel ex eo possit ad sanctam illam episcopatus sedem ascendi. Vt autem incontīnētes & luxuriosos castiget, velim inquit, vnus sit vir vxoris episcopus, & iure quidem. Nam qui erga primam & vnicam nulla sit charitate affectus, quo pacto poterit ecclesiæ præfici? Et cum necesse sit, vt culpa vacet episcopus, bigamus sane binis vxoribus vsus, nequaquā erit non criminandus, tametsi ex humanis legibus nil forsitan crimini videat obnoxius. **filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.**

1. Tim. 3.

Matt. 6.

Qui enim non recte proprios instruxerit liberos, quo pacto ad ea quæ rectiora sunt instituet alienos? Quod utiq; ex eo perspicuum est. Nam si ab ineunte ætate diligenti cura filios educasset, nequaquam inobedientes euassissent & contumaces. Nec simpliciter dixit, non incontinentes, sed qui nihil prorsus luxuriæ incusentur, nec prauæ sint conscientia. **Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem.** Quoniam hic pacto crimine vacabit, si infideles & dissolutos habeat liberos? Is namque quem propriæ domui deus præfecerit, locum obtinet dei. Necessè est itaque, vnde quaque hic sibi ac suis diligenter prospiciat, caueatque ne in facinus aliquod prolabantur. **non superbum,** Qui enim exteriori hoc & mundano potius imperio, inuitis imperat, eoque & in eos pro suo arbitratu superbius dominatur. Episcopum vero, qui volentibus præfider, nequaquam decet imperiosum se præstet & insolentem, vel pro eius arbitrio & subditis inconsultis aliquid peragat. Id enim tyranni factitant. **non iracundum,** Superbiâ sequitur iracundia. Oportet itaque ut ab hac etiam caueat. Nã quo modo alios instruet ab eiusmodi animi perturbatione abstineant, qui se non castiger? **non vinolentum,** Hoc est, non contumeliosum & conuitiatorem. Quid enim est aliis conuitiandum? si quidem deterrendi sunt potius contumaces gehennæ comminatione, quam contumelijs & reproba efficiendi. **non percussorem,** Nec manibus inquit, nec verbis acerbioribus intempestiue quenquam offendat episcopus. Est enim hic medici loco habendus, qui mederi vulneribus debet, non exasperare. **non turpis lucri cupidum,** Hoc est, ut plurimum pecuniarum præ se ferat contemptum necesse est, est namque quodcumque lucrum episcopo, vel si iustius sit, indecorum. sed hospitalis, Non modo. s. hunc ut alios quæstui habeat dedecet, quin & sua in excipiendis hospitibus conferat oportebit. **benignum,** Benignum appellat, quod humanitate sit & modestia præditus, & nulli iniudeat. **continentem,** Id est, purum. **iustum,** Qui nulli

us personam vel præferat, vel habeat acceptiorem. sanctū, Qui. s. piū se erga diuina exhibeat, & deo debita reddere nil desistat. sobriū, Non mō qui in victu sit parcior, sed tā linguæ q̄ manibus, & pronis ad lasciuiā oculis imperet. Qui em̄ se talē præstiterit, vere est continēs. amplectentē eum cui secundū doctrinam est fidelis sermo, Hoc est, prouidentem & id habentem negotij, vt sermoni innirat, qui fidelis sit, hoc est, verus. non qui opinationibus & argutiolis proferat. Vnde & secundū doctrinā intulit, arguens hunc vel sine externæ huius & mūdānæ sapientig adminiculo, instruere alios posse. Non enim turgētibz verbis est opus, sed sacrarū scripturarū peritia, & altioris intelligentiæ virtute & sensu. Ex his nanq; doctrina, qualis & Pauli fuit, prouehit. vt potēs sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicūt arguere. Hoc est, vt domesticos & familiares tute, & stabiliatq;. Quo fit, vt qui nec suos seruare in fide valet nec confirmare, & confutare aduersantiū dicta nil nouit, & omnē sensum captiuū in Christi obedientiā ducere, falso episcopi fungat officio. Atqui vel in subditis & inferioribus poterit quispiā cæteras oēs inuenire. Quod tñ maxime episcopum exprimat præferatq;, doctrina est, & aliorum instructio. Sunt em̄ multi inobedientes, vaniloqui, seductores. Cum inobedentiā dixit, omnium expressit malorū radicē. Nam qui obrēperare alteri nolit, nec pati imperium potest, sed alios magis vt præsit inuasit, nec reſti quicq;, nec sani didicisse se profitebitur. Qui vt ab alijs instruat nil sustinet, is sane & vaniloquus ē et deceptor, q̄ cum seipsum, tū alios fallat. maxime aut̄ qui ex circumsione sunt. His quidem & dñs præsidēdi exprobrat cupiditatem, qui vel post fidem susceptā, id morbi nil omiserūt. quos oportet redargui. Hoc est, valde sunt oburgandi, & ita vt eorū ora intercludantur. Dicit aliquis, Quid inde obuēturum est lucri, si his cōtumaces cū sint & rebelles, silentium indicat. His quidem prodesse nil poterit.

2. COR. 10.

rit, sed alijs plurimum, qui possent ab his & corrumpi & inquinari, si coniceret episcopus. Pro his em̄ & rationem e redditurus. Idcirco continendi sunt & frenandi. Qui vero id facere nequit, nec episcopatus dignitatē assumat. qui vniuersas domos subuertunt, docētes quæ nō oportet turpis lucri gratia. Vides quemadmodum cū ad inobedientiā & ipsa accesserit habendi cupiditas, & turpe lucrum, vel domos ipsas euersum iri. His em̄ vectibus dæmon & dolabris nititur, vt dei domū euertat. Dixit quidā ex illis proprijs ipsoꝝ propheta, Cretenses semper mendaces, male bestię, ventres pigri. Testimoniū hoc verū est. Queritur potest, Cur Paulus à Græcis productum testimoniū laudet, præsertim cū illud haudquā recte proditum extitisset? Et quis præterea dicti huius autor fuerit? Epimenides sane is est, q̄ Græcorū omniū fuit, qui sapientes sunt habiti, mordacissimus, & rebus vesanis & detestabilibus carpendis, admodū intendebat: & ita, vt vera prædicere & varicinari sit visus. Is itaq; conspicatus Cretenses & tumultum Ioui excitasse, & hunc haud secus ac mortalem aliquem venerari, concitatus mox est de patriæ zelo, & istiusmodi louem affat: Tibi Iupiter Cretenses mendaces & ventri addicti, & malæ bestię, tumulū extruxere, tu vero haudquā mortē obisti, sed viuis ppetuo. Nunc itaq; verba hæc Paulus, quibus ille in Cretenses est vsus, vera esse testatur, cū repetit. Dicit aliquis, Quid ergo erat gētilis hominis testimonio opus? Ita quidem. Sic enim illos pudere cogebat, cum eorū nequitiam Græci philosophi & coniunctissimi testimonio exprobraret. Consuevit enim sic facere Paulus. Quemadmodum & apud Athenienses dum interea concionaret, *Actu .17.* aram professus est, quā illi ignoto deo dicatā asseuerarēt, veri esse, & eius, quē continenter is p̄dicaret. Solent enim oēs ex proprijs & cognitis argumētis conuinci. Sicuti & apud Iudeos disputās, prophetarū testimonijs vtebatur, nō euāgelij. Id ipsum facit & deus, cū singulos hisce ex rebus

trahit ad sui cognitionē, quibus & infuenerunt magis &
Mat. 2. credunt. quemadmodū & magos per stellā ad se traduxit,
1. Reg. 28 & Saulem per vaniloquā illā, cui fidem præbebat, & vati
1. Reg. 6. cinatores per boues qui arcā traherent, non quia vera prædī
Num. 23 carēt, sed vt proprio ex ore illos coarguat. Quinetiam &
 24. Balaam finit & benedicere & vaticinari. Solet em̄ ea semp
Luc. 4. ergo Christus & Paulus ipse prohibendo dæmones coer
Actu. 16. cebant, ne quid de se testificarent. Quia satis erāt ad per
 suasionem miracula, quæ per se edebant. Quinetiā vel cū
 seipsum Christus & fateretur & prædicaret, facere satis is
 videbatur. **Quā ob causam increpa eos dure.** Cū
 itaq; inquit, mendaces sunt, qđ vtiq; dolus præterdit, im
 pudentesq; & ventri dediti, acriter sunt & durius increpā
 di. qñ quidem nil his prodesset benignitas. Nā quæ admo
 dum si mansuetum quis & natura modestiorem vehemē
 ter incessat, deperdit: sic sane, qui impudēti & immiti blā
 ditur, corrumpit. quippe qui nequaquā finat hunc blandiē
 do, suis ipsius habere cognitionem. Hoc autem loco nō ali
 enos dicit, sed domesticos esse coarguēdos. **vt sani sint
 infide, non attēdentes Judaicis fabulis.** Erit em̄
 id salutiferum, cum nihil quod adulterinum sit vel exter
 num & accersitum, in fide induxerint, quæ vel sola potest
 per se salutem asferre, mortiferum vero, si contra egerint.
 Duplices itaq; fabulas, res Iudaicæ præferunt: tum qa in
 tempestiuæ sunt & inutiles, tum quia si illis intenditur, of
 ficiunt plurimum. Vt igitur nihil est fidei fabellis præstan
 dum, ita neq; per hos vlla his erit fides præstanda. Nam
 & si veteris testamenti volumina sanctitate sunt (si recte
 intelligantur) oppleta, ita nec dici fabulæ possint, quid ni?
 Cum ab his ad euangelij veritatem instruimur, expositio
 nes tamen, & quæ in posterum sunt à Iudæis peruerse in
 terpretata, fabulæ sunt & commēta, quod plane ex sequē
 tibus patet. **7 mendacijs hominum auersantiū ve
 ritatem,** Vides ne quid esse fabulas dicat. Hominum sci-

licet madata, veritatem refugientium, sicuti cum in Isaia,
 rum in euangelio scribitur, et reliq̄ irē, cuiusmodi sunt esca
 rum obseruationes, vt in sequentibus clarius innotescēt. Isaie. 29
Dia mūda mūdis: inquinatis aut̄ ⁊ infidelibus Matth. 15
 nihil est mundum, sed coinquinatæ sunt illorum
 ⁊ mens ⁊ conscientia. Non enim pro earū natura vel
 mundæ vel immundæ res sunt, sed pro eorū voluntate, q̄
 illis vescuntur. Nā qui puriores sunt et fideles, cuncta pro
 mundis hñt, vt q̄ à deo sint condita, flagitia duntaxat im-
 munda duxerint. Nā si nonnulla lex contineret immun-
 da, et ab his cauendum iuberet, haud temere id faciebat, Leuiti. 11
 sed vt luxū Iudæis et delicias interciperet: nil tamen igna-
 ra, haudq̄ alit̄ hos sibi, qui ad gulā essent et ventrem pro
 p̄siores, fuisse obtemperatos. Si vero impuri sunt, qui
 immundis in cibum vtuntur et infideles, his plane erunt
 vniuersa immunda. Quid ita: Quia pisces plerunq̄ huma-
 na carne depasti, puriores his videbuntur, qui superuaca-
 nea ista conquirunt. Gallinacei vero pulli, q̄ fimo vescan-
 tur et sordib⁹, immundi. Fit itaq̄, vt mens inquinatio de
 his male existimās q̄ nobis sunt in esum creata, sibi ipsi stul-
 te ista consingat immunda, cum suapte natura nequaq̄
 sint. Nec secus agunt istiusmodi homines, ac solet, qui af-
 fecto fit stomacho, cū cibos etsi suauissimi sint, in suaues
 tamē existimat. Nec minus et capitis vertigine laboranti,
 terra circūferri videbitur, cum firmior & stabilis maneat.
 Est enim morbo huic ea annexa suspicio, vt omnia volu-
 tentur in gyrum. Hoc sane morbo et Manichæi laborant
 et Marcionistæ, et hæretici omnes, qui nuper ab his pro-
 diere, quos Galatas appellāt. Confitentur se nosse de-
 um, factis aut̄ negant, cum sint abominati ⁊ incre-
 duli, ⁊ ad omne opus bonū reprobī. Vides ne quid-
 nā immundos et sordidos reddat? Opera scilicet facere
 inquinata. Est sane et sine operibus demortua fides, est Iacobi. 2
 et horrore qui mortuus est, et q̄uis in re et rejicitur et im-
 probatur.

Cap. .II.

Ccc v

Tu autem loquere quæ decet sanam doctrinam. Etsi nullâ dictis tuis adhibeant fidem, & reprobis sint, tu tamē quod tua interest facito, nihil obtriceas, sed verba ede, vel si minus his vacent auditores, nec exequantur quæ dixeris. **Senes vt sobrii sint.** Cum ætatis vitio senes tardiores sint, obliuiosi & torpidi, & admodū difficiles, eo inquit, & sobrii sint. i. exciti, & in his quæ dei sunt pspicaciores & diligētes. **graues, pudici.** Sapientes & graues viros, pudicos & castos dicit, quod mentis integræ sint. Sunt namque ex senibus furibundi nonnulli & rabidi & plane demētes plerique vino, multi desperatione & animi pusillitate cōcitati. **sani in fide, in dilectione & patientia.** Senioribus precipue iniungit tolerātia: nec immerito, vt quibus atrabilis summis insideat naribus, & minimis oburbeni. **Anus similiter in habitu sancto.** Aniculas dicit, vel ex gestu ipso & habitu, debere præ se decorem & modestiā ferre, Nonnulli vero, qui in ecclesia ministrandi munere funguntur, has esse dicunt, quas vel ex ipso amictu deposcit, vt sanctitatis præferant decus. i. quæ sacris congruant ministerijs. **non criminatrices, non vino multū seruientes.** Cum enim natura frigidior sit ipsa senectus, vinicupidior est. Cui cum nequeat vt imbecilla obsistere, merito oblectare peruincit. Nec sane ab eo quod hauserit moderatius, sed etiam abundanti superat. Quocirca ad alios criminandum sunt aniculæ procliuiores. **bene docentes.** Quo pacto alibi dicit, mulieri vt doceat non permittitur. Ibi quidem de communi doctrina & instructione fit mentio, quæ in ecclesijs exercet. Et hæc ferme fœminis interdicit. Hic vero eam commemorat, quæ domi apud mulierculas et seorsum habet, quod vt iuxta sequentibus sic se habere intelliges. **vt prudentiam doceat adolescentulas, vt viros suos ament.** Non domesticas modo & filias, sed reliquas omnes quæ iuuenili florent ætate, vt viros ament, doceant, perinde ac si dicat: Singulæ anus adolescentiore erudiant, vt viri amore detineant, vt thori coniugalis &

1. Timo. 2

vinculum præstet, & domestica bona præcellant. Quod sane si fiet, & bona reliqua subsequenti. Augebit enim & res familiaris, & pecunia abundabit. Vt contra si vxoris in virum sustuleris charitatē, vel si præsto sint & hubertim affluant oīa, in nihilum facile dilabunt. **filios diligant.** Mulier enim quæ radicem, hoc est, viæ dilexerit, longe magis & fructus, hoc est, filios ipsos amore, psequetur non mediocri. **continentes, castas, domus curam habentes, benignas, proprijs subditas viris.** Quæ enim viæ dilexerit, castā & purā mente p̄stabit & corppre. i. aliorū viroꝝ concubitu & appetentia abstinebit, & domus curā habebit, hoc est, optime rem domesticā dispensabit. Quippe quæ ob viri bñuolentiam diligentissime rē familiarē curabit, nil p̄sus vel luxuiv el supuacaneis sumptib⁹ & ornamentis intenta. Cui enim poterit alteri morem gerere, quæ ei quē plurimū amet, toto aīo obsequat⁹. Aduerte aut̄ (vt Ap̄l's, q̄ semp nos à rē præsentium cura disungit) nunc sedulo vt domires bñ curent, horrādo insisit, vt eam oīdat quæ domi se recte gesserit, & in spiritualibus, p̄fecturam. **ne verbum dei blasphemetur.** Vides quē admodum præ cæteris prædicationis curam susceperit, non rerum præsentium. Si enim fidelis mulier infideli cohabitans, nequaquam virtute sit prædita, fidei nostræ haud dubie per impios maledicetur, & blasphemia omnis in fidem & execratio recidet. **Iuuenes similiter exhortare, vt sobrii sint.** Adolescentibus quidē fœmellis anus instituendis præposuit, id est, mulieribus mulieres: Iunioribus vero Titum, videlicet viæ viris. Vbiq; enim Ap̄l's decorem & honestatem tutatur. Quid vero inquiet aliquis, ad continentiam cohortandi sunt hi? Quia ea præcipue ætate ex voluptatibus ignis emanans, iuuenes ipsos infestat, q̄ vtiq; & restinguendus est, & castitati studendum. **In omnibus te ipsum præbe formam bonorum operum.** Erudiant (ingr) aniculæ adolescētulas, & ipse iuniores instruito, ea lege, vt in communē doctrinā & virtutis

exēplum tua sit vita, tanq̄ speculū aliquod et imago expo-
 sita, bona cupientibus contēplari, quæ illi inerunt. in do-
 crina, in integritate, in castitate. Ne scilicet corrupta
 sint & falsa q̄ doces, sed integra & à recta rōne, p̄deuntia.
 in grauitate. Vt nil scilicet habeat tua instructio quod
 nouū sit & insolitū, & insipiētes offendat, sed cuncta & re-
 ligiosa sint, & p̄ dei dignitate deprompta. **Uerbū sanū**
 & irreprehensibile. Hoc est, orthodoxū, q̄d recta senti-
 at, nec habeat q̄dpiam q̄d possit coargui. **vt his qui ex**
aduerso est vereatur, nihil habens malum dice-
re de nobis. Aduersantē vel diabolū dicit, vel aliū quē-
 uis qui illi inseruiat. **Seruos dominis suis subesse**
in oībus placentes. Fit itaq; vt qui sub cōinentiæ &
 castitat; p̄textu à viris vxores seiunxerit, & dominis sub-
 duxerit suos, reprehēsiōne non careat. Nāq; & causam p̄-
 bet amplissimā, vt maledict; fides hæc n̄ra & religio lace-
 ret, & in ea carpēda oīm ora patescāt. **non contradicē-**
tes, nō fraudātes, sed in oībus bonā fidem osten-
dentes, Aduerte quemadmodum vel ea à mācipijs exi-
 gat, q̄ oīm apprime sint dominis grata: videlicet vt iussi
 nil cōtradican, sed q̄d iniunctum est, mox exequant. Vt
 nihil furent vel subtrahāt, sed fidos se præstēt. Hæc em̄ do-
 mini qui vitę huius bonis incūbunt, diligētissime curāt vt
 assequant. **vt doctrinā saluatoris dei nostri ornent**
in oībus. Em̄ vero si tales se præstiterit fui, Ch̄riano noi-
 giæ erunt. Nā gentilis aliquis cōspicatus tā bene à Ch̄ri-
 sectatorib; substitutum, q̄ pacto poterit Christianam do-
 ctrinā nō obstupescere, q̄d tāti sint, vt vel suilem aīm qui-
 uerint emēdare, & ad rectiora traducere. Est enim nescio
 quo pacto fuorum genus perulās, nequā & improbum.
 Quia nec recte sunt, & liberalit̄ educati, sed à dominis sp̄
 neglecti, nec sub rōne proborū hoīm veniunt & libertate
 fruentiū, nec libere sunt vel enutriti vel instructi. Itaq; &
 alibi Paulus hunc in modū eosdē haud temere cōmonefā-
 cit, Tanq̄ deo fientes non hoībus. Si enim hero morem

optime gesseris, honos tamē deo defertur, cuius ob grām
 te tā morigerē exhibes. Apparuit em̄ gratia dei sal-
 uatoris nostri oībus hoībus. Cum multa & magna
 exegisset à suis, quod ex eorū videlicet vita virtute prædi-
 ra, & domini decoretur doctrina, ostēdit nunc quēadmo-
 dum merito ab his ista deposcat. Nā et in his p̄sitis et si sui-
 li conditione sint, saluatoris apparuit gratia. Quādo qui-
 dem oībus apparuisse hāc dicit hoībus, quibus multorū
 facinorē et grat̄ concesserit veniā. Quocirca debent sane
 et hi ad dei gloriā tā bene de se merentes, et vitam ducere
 impollutā. **erudiens nos, vt abnegantes impieta-
 tem, ⁊ secularia desideria.** Ex his præterea ad verecū-
 diam hos ipsos cōpellit, p̄inde ac si dicat: Deum quidē in-
 structorē iā nacti, q̄ pacto non & vitā agere pro eius di-
 gnitate debet? Siquidem eius in nos b̄nificium neq̄q̄ hac-
 tenus progrediēs terminet, vt missa fecerit p̄ vos olim cō-
 missa, sed in futurē etiā tutiores nos faciat, q̄s plerunq̄ id-
 circo castigat, vt in reliquum cōtinent viuamus, cum pri-
 mum impietatem oēm reiicimus, & mundi cupiditates,
 quas abnegando, toto animo ad deum nos esse conuer-
 sos significamus. Impietatē aut̄ deorū cultum appellat, &
 dogmatum prauitatē. Mundana vero desideria auaritiā
 dicit & luxum, & reliq̄ q̄ cælum minus pertingunt, sed cū
 hoc mundo & proficiunt & dissoluunt. Ob id igit̄ & Chri-
 stus aduenit, vt & impias opiniones penitus abnegem⁹,
 et vitam scelestā, et ita vtrunq̄ toto animi affectu odio
 prosequimur. **sobrie, ⁊ iuste, ⁊ pie viuamus.** Cū sobrie
 dicit non mō luxuriæ, sed et cæterorū indicit vitiorū absti-
 nentiā. Nam si pecunias concupiscas, ducere vitā sobrie
 non videris. Quin eo eris incontinētior, q̄ istiusmodi au-
 ritæ morbus nullum ducit à natura ortum. Et demum à
 q̄cunq̄ vitiorū genere quis deuincat, incōtinens erit, et mi-
 nus sobrius, **in hoc seculo.** Præsens em̄ hoc seculum cer-
 tamē habet, futurē vero et præmia. **Expectantes bea-
 tā vitā, ⁊ aduentum gloriæ magni dei, ⁊ saluato-**

Math. 25

ris nostri Iesu Christi. Ecce quemadmodū in præmi-
 um sit secundus Christi futurus aduentus, q̄ vere beatissi-
 mus erit. Recte aut̄ gl̄iæ dixit. Nam duos asserit Christi
 aduentus: quorū prior, vt dictum est, gratiā habuit, & ve-
 niā p̄tōrū, humilisc̄ & abiectior fuit: secundus vero, re-
 tributionem est cuiq̄, p̄ meritis allaturus, & cū gloria ma-
 iestateq̄ p̄paret, vt in euangelio sic dictum esse satis iam
 constat. Cum venerit filius hominis in maiestate sua. Ve-
 rum vbinam gentium sunt, qui filium ip̄m imminuunt,
 nec deum fateri hunc patiunt̄: Audiāt nunc quemadmo-
 dum & deus sit ille, & magnitudine p̄stet, quæ magni-
 tudo dei esse asseritur. Non vt cum inferiore aliq̄ compa-
 ret, sed quia magnus sit ille & p̄stans. Qui & si aduersa-
 rios & sibi infensos saluos fecit, qd̄ ille non nobis adueni-
 ens, si, p̄bos deprehenderit, daturus est: ⁊ dedit seipsum
 pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate.
 Vel id quidē eius est cum potestatis, tū magnitudinis ar-
 gumentum, qd̄ sese, p̄ nobis tradiderit. Nec ea quidē rati-
 one vt hūc redimat, illū vero nequaq̄, sed vt oēs, & à qua
 uis eximat prauitate. Est itaq̄ nobis redemptio hæc preci-
 bus deprecanda. ⁊ mundaret sibi populum accepta-
 bilem. Per baptisimi lauacrum, & diuinorū ipsius & pur-
 gantium p̄ceptorū operationē & virtutē, populum &
 puriorē efficit, & familiarem & acceptabilem reddit. Qd̄
 em̄ latine acceptabilem interpretatum est, *περιουσιον* Græ-
 ci & significantius dicunt, perinde populus is exprimat, q̄
 circa domini sui substantiam, p̄curandam, & opes verse-
 tur. tanq̄ p̄cipuus vnus ab hero electus, q̄ nihil cætero-
 rum sit similis. sectatorem bonorū opor̄. Hoc est, acce-
 leratus ad virtutem, p̄ficiscentem p̄ferentemq̄; ad bo-
 nos sectandos æmulationem & zelum, p̄culdubio ardē-
 tissimū. Ad deū itaq̄ redemptio spectat, ad nos vero vt
 opera rectiora sectemur. Hæc loquere ⁊ exhortare,
 ⁊ argue cum omni imperio. Prius inquit, loquere &
 exhortare, i. lenit instrue, deinde redargue. Nec quidē sim

placiter, sed cum omni imperio, hoc est, cum acrimonia multa & audentia. Nam cū essent Cretēses ad bonū difficiles, vt duriorē se & acrem aduersus hos prębeat, mādat. Sunt autē pleraq; quę austeritate non indigent, sed monitū & persuasione vincunt, vt cū dicimus, contēnendas esse pecunias. Nonnulla vero quę acerrima egēt castigatione, quę admodum adulterium, furta, auaritia, & magica artes. **Nemo te contemnat.** Cum oportune scilicet austerę te exhibueris, obiurgando nemini eris derisui. Vt contra solet, qui minus necessario tpe alios increpando inceserit, paruifieri. Cap. III.

Ad mone illos principibus & potestatibus subditos eē, dicto obedire, ad omne opus quod bonum est paratos esse. Vbiq; statuit vt se principibus subdant, onditq; & qui debeat in ea subiectione haberi modus, hic scilicet, vt ad opus bonum qd cunq; se ipsos subiicere paratiores sint. Vnde perspicuum est eos q ad malum sunt prompti & expediti, principum iussis minus obtemperare. Itemq; non ad impietate vel eiusmodi aliqua, quę officiāt animę exequēda, vel si principes ipsi iniungāt, parere hos iubet. neminem blasphemare, nō litigiosos esse, sed modestos. Quin etiam moneas velim, vt neminē maledictis incessant, nec eū qdem q factiter mala. Est em̄ necesse, vt à quouis conuicio os nostrū immune seruet. Quod vel si iure inferi, nūl tamē interest nostra alios iudicare: At si iniuria, Licet prospicere quam summū ex eo nobis impendat discrimen. oēm ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Siue Iudæi sint scilicet siue Græci: Siue mali fuerint, siue iniusti, qui iniuriam inferunt. **Eramus em̄ aliquñ & nos insipientes & increduli, errātes, seruiētes desiderijs, & voluptatibus varijs.** In ea quidē, quā ad Galatas cōseripsit ep̄la, ex rebus futuris ne alios iudicet pterrefacit: q videt stare, in gens, videat ne cadat: Hic I. Cor. 10. vero ex præteritis cōtinentiores hos facit, hoc modo: Nō

em̄ licet vralios incessendo ipsi conuiciemur, q̄ olim in peiora, p̄lapsi deliquimus. Quod item & latro noxio alteri obijciebat, quod eodem crimine esset, quo ipse obstrictus. At qm̄ insipientes nos fuimus? Nimirum ante Christi aduentum. Nā q̄ pacto non dici insipientia debet dijs & idolis inservisse? Quō non erroringens, mortalibus immolare? Accedit etiā quod desiderijs, voluptatibus varijs operam dedimus, & nefarijs facinorib⁹ obstringebamur. Verum hoc loco furibundam & detestabilem in pueros libidinem, & cum matre inita connubia, & cū sorore incestus, Paulustacite detestat, & alia fœda facinora, perinde ac si dicat, Sic varijs modis nobis illudit diabolus, in malitia, et inuidia agentes, odibiles, odientes inuicē. In malitia, hoc est, odio & liuore degentes assidue, & hæc fere p̄ vita ducentes. Quo fit, vt digni odio simus q̄ mutuo nos inuicem odio prosequimur. Odio vero & liuore rectius dicit, cum ab inuidia constet odium prodijisse. Eū autem benignitas et humanitas apparuit saluatoris nostri dei. Cū incarnatus. s. est vnigenitus, & similibus nobis effectus. non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiā suā saluos nos fecit. Hos inquit, saluos effecit, nō ex opibus quæ ipsi fecerimus. i. neq; iustitiæ sumus opa executi, neq; salutem ex his nobis peperimus. per lauacrum regenerationis, et renouationis spūs sancti, quem effudit in nos abunde, per Jesum Christū saluatorem nostrum. O q̄ ipsi eramus neq̄tia & improbitate offusi, vt purgari his neq̄remus, nisi denuo nasceremur. Id em̄ præfert, cum p̄ lauacrum regenerationis & renouationis subiungit. Hoc est, secundo nos nasci & creari oportuit. Nā quæ admodum domus præ vetustate iamā collapsura, cū instaurāda est nobis. nullis hæc sustentaculis obfirmam⁹, sed diruimus funditus, vt nouā ædificemus: sic deus non aliqd nobis inædificauit, sed denuo condidit & per spm̄ sctm̄. Et ne id quæ admodū egerit quæras, Spūs inquit, vni

uerfa confecit. At vnde id liquet? Quia hunc in nobis abunde effudit. Fit itaq; vt nos per hunc non modo iterato condiderit, sed eundem nobis effuse sit impertitus, vt vel ex hoc, quid spiritus valeat, innotescat. Nā vt nos ille purgavit, & spiritu statim affluenter oppleuit: purus enim q̄ purior est, nō impurus inuadit. Hæc aut̄ per Iesum effecit. Hic em̄ & intercessor est, & bona nobis vniuersa largitur. vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundū sp̄e vitæ æternæ. Rursum per gratiā dicit, non debito iustitiam esse nos affecutos. quod sane ad humilitatē instituit. Quippe cum nihil nostra virtute efficiamus, quin etiā ad optime de futuris sperandū inducit. Nam si p̄ gratiam nos saluos fecit, quib⁹ spes oīs salutis abscesserat, lōge magis iustitiā affecutos, bonis illis futuris donabit. Vt hæredes inquit, efficiamur, quemadmodum & spes vitæ est p̄peruæ, vel quia iā simus quo ad sp̄e ipsam heredes effecti. *Fidelis sermo.* Et de his volo te confirmare, vt curent bonis operibus præesse qui credūt deo. Perinde ac si dicat, indubitata sunt promissa celestia. Itaq; cū dei ineffabilis meminisset benignitatis, velim inquit, vel de subsequētibus his te ipsum admonitum, vt discant fideles, non solum humiles seip̄os præbere, nec beneficia si qua contulerint exprobrare, sed & alios cōmiserari. Nā q̄ nouerit quantā ipse sit in se dei misericordiā cōsecutus, in alios sese clementiorē præstabit. Vt curēt, inquit, id est, opere & studio assidue adnitantur, iniuriā patientibus opiculari, siue viduæ sint, siue parentibus orbatū. Et summam vt dixerim, indigentibus vniuersis, p̄spicere. Id namq; designat, cum inquit: Vt curent bonis operibus præesse, neq; opperiātur adiri se ab egenis, sed ipsi vltro illorū suscipiant curā. *Hæc sunt bona & vtilia hominibus,* Cura videlicet istiusmodi, & bonorū operum præfectura. Vel ea ipsa q̄ recte geruntur, recta sunt & admodum profutura. *Stultas aut̄ quæstiones & genealogias, & contentiones, & pugnas legis, deui*

ta. Sunt em̄ inutiles ⁊ vane. Stultas & inutiles dicitur, cuiusmodi sunt q̄ ludæi fidelibus iactāter obijciunt & proponunt, cū à maioribus suis patriarchis & prophetis progeniē reperunt, & in his gloriātur, q̄ tñ & declināda esse iniungit. Non em̄ sunt opa necessaria omittenda, v̄p̄ tēpus in cassum & vanis sermonibus altercādo, & nihil pficientibus, conterendum. Quis em̄ potest his in contentionibus esse profectus, quibus nemo in dño captius comprehendit. Queret aliquis, quo pacto superius aduersantiū iniunxit vt ora occluderent? Tunc q̄dem hos frenandos induxit, cū alijs obsunt, & dū loquendo inficiunt. Nūc vero sic ait, vt prodesse his queas, eorū est tibi vitanda cōsuetudo. q̄ppe cum nil prorsus extua conuersatione proficerent, qui corrigi penitus nequeunt. **Hæreticū** hominē post vnam ⁊ secundā correptionē deuota, sciens quia peruersus est qui istiusmodi est, ⁊ delinquit, cū sit suo proprio iudicio condēnatus. Quo pacto alibi dixit, ne forte illos deus ad pœnitentiā adducat? Ibi quidē facit de his mentionē, qui emendationis spem aliquā præferunt: hic vero incorrigibilē dicit hæreticū, & vn de quaq̄ adeo plane distortū, & tā varijs & multiplicibus modis implicitum, vt sese nequeat his explicare, sed per se sit condēnationi adiudicatus. i. qui nullā habeat sui erroris excusationē. quippe cum nec illud possit prætere, sese à nemine fuisse admonitum, vel ad veritatem instructum. Qui & admonitus sit, & optime institutus. Quo sit vt sit per se condēnatus, qui nihil habeat q̄ sua errata excuset. Cū misero ad te **Artemā**, aut **Tychicū**, festina venire ad me **Nicopolim**: ibi em̄ statui h̄yemare, Cuius rei gratia rursus ad se reuocat Tirū, & ab ope incepro diuellit, cui tantā & tā amplissimā insulam demādasset curandā: Nimirū vt illi magis possit prodesse, & perfectiorē reddere. Nec minus vt & creditum illi opus examinet, & si in eo tractando recte se gesserit, nec ne. **Nicopolis** ciuitas est Thraciæ, Istro flumini imminens. **Zenā** legis-

Supr 4.1.

2. Tim. 2.

peritum & Apollo solícite præmitte, vt nihil illis
desit. Legis, Iudaicæ. s. peritum. In hac em̄ erat Zenas ille
instructus. Apollo vero eloquentior erat, & sacris literis
cõmunius. his tñ nõdum fuerant ecclesiæ in curã aliqua
demandatæ. Vt aut̄ nihil his desit. i. abunde his necessaria
subministra, victum videlicet & amictum. *Actu. 18.* Discant aut̄
& nostris bonis operibus præesse ad vsus neces-
sarios. Perinde ac si dicat, Possem equidem vel aliter pro-
dere, vt nulla hi re indigerent, velim tñ vt nostri. i. qui cir-
ca te sunt, discant ex hmõĩ necessarijs rebus Zenæ & Apo-
lo suppeditatis, bonis præesse operibus, quemadmodum
est, pecunijs indigentibus, & verbis & qbusuis modis sub-
uenire. Neq; adeo, vt illi ex his aliquid lucrifaciant, sed vt
ipsi fructum accipiãt ex ea clementia, q̄ sunt in proximos
vsi. Nã & dñs qui ad hoĩm quinque milia aluisset, & seipm̄
alere semper & discipulos poterat, maluit tñ à muliere ci-
bari, vt & illa ex eo cibatu proficeret. *Matt. 14.*
Ioh. 4. 12. Nec secus dici de no-
stris potest, vt non adeo pauperes iuuent opem ferendo,
quantum & sibiipsis afferant vtilitatis, cum illis impartitũ
tur vitæ necessitatem. Nã nobis & erratorũ veniã, & apud
deum fidutiã pariunt inopes. **Salutat te qui mecum
sunt oēs. Saluta eos qui nos amant infide.** Vel
eos dicit salutẽ huic impartiri, q̄ pura erga se charitate affi-
cerent, vel qui se colerẽt fideles et Christiani. **Gratia dei
cũ omnibus vobis.** Comprecatur his vel dei donum
vt eis seruetur, vel vt in hos sit ille clementior. Vel forte, vt
perinde ac si dicat, velim dei gratia, q̄ maxime indigetis, vo-
bis adsit, et vestras cum animas ipsas tutetur, tum corpo-
ra in sancto spũ, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Scripta ex Nicopoli Thraciæ.

ARGVMENTVM EPISTOLAE AD
Philemonem.

PHilemoni familiares literas facit pro Onesimo seruo eius, scri-
bens ei ab urbe Roma de carcere, per superscriptum Onesimum.

Ddd ij

AD PHILEMONEM
IN EPISTOLAM AD PHILEMO
nem Theophylacti prologus.

Nec dominos Christus, nec seruos qui se adferit, reicit; Ipse nē
q̄ est omnium princeps, uel potius pater. Quod sane, & si ex
aliis plerisq; rebus, ex hac tamen epistola perspicuum est, q̄ &
Philemonē herum cōplectitur; & seruum Onesimum et utrosq; ut cre
tera omittā, Paulo hūuolentia & fide cōiunctos. Philemō siquidem, uel
ab ipso principio fuit admiratiōe dignissimus. Qui & si esset p̄nrygius
genere, moribus tamē & uita fidelis, & sua sanctorū indigentis impar
tiebat, et elemōsynas cōferebat abunde. Onesimus uero Philemonis
seruus, & fugitiuus in primis; quippe qui e Philemonis domo clam sub
latis pecuniis, ceperat fugam. Et ubi Romā uenisset, p̄dicantē Pau
lum audiuit. A quo cum in uinculis esset, ad fidem instructus, et bap̄ti
smi aqua perlutus, in admirabilē uirū euasit. Cum itaq; Paulus nequaquā
æquum existimaret, Philemonem Onesimi fuga et maleficio, animo
obturbari et angī, uelletque eius uulneri, corde ferro adacto, mederi,
quod ob serui facinus exceperat, Onesimū dimittit cum huiuscemodi
cōmendatitia ad eum epistola: tamen si dicant pleriq; nequaquā hanc eē
cū reliquis Pauli epistolis annumerandā, quia de re uisiori pertractet.
Velim tñ aduertat, quot bona ex ea fuga sint subsecuta, primū nanq;
nos edocet, quē admodū uel his plerunq; quæ abiectiora et infima sunt,
profectus gr̄a animum intendamus. At em̄ et dñs: Nolite ex his pu
sillis aliquē unū paruifacere. Secundo ut cunctis aperiat, etsi seruū ipse
furacē adeo et maleficū ad bonū cōuerterat, nequaquā esse de nobis, &
quicquid deliquim⁹, desperandū: p̄sertim qui adoptionis filii simus, libe
raliter et ingenue enutriti. Tertio, quod sub pietatis p̄textu, nullo
pacto sint serui inuitis dñis subtrahendi. Demū ut minime sint contē
ptui, p̄fus habēda mancipia, quæ uirtute sint p̄dita, neq; eorum con
suetudinis et conuersationis pudendū, quandoquidē et Paulus filiū ap
pellat Onesimum, qui esset seruitute obstrictus. Quis itaq; erit, qui uel
epistolam hanc ceteris annumerandā nō merito cēseat, quæ sit tot bo
nis referta?

Mat. 19.

Caput .I.

Paulus uinctus Jesu Chri
sti, Initio statim cōmonefacit, ne
serui pudeat, qui sibi sit nuper cō
seruus effectus. Quicūq; em̄ pro
Christi nomine ip̄i iam patimur,
pro bonis habenda sunt uel vin
cula ipsa, qbus cōstrictus & Pau
lus, iucunditate afficitur, & gl̄iæ
ducit hūc uinculis uinctū se dici,

& dignum existimat: & precatur eundem, vt per gratiã, quã
 à Philemone petit assequatur, qui sit pro Christo deuinctus. &
Timotheus frater, Perinde ipse haudquam satis ad de
 precandum facinus valeat, & Timotheum eã ad rem contu
 bernalem assumit & sociũ, vt saltẽ quod à pluribus suppli
 cit postuletur, impetrari facilius queat. **Philemoni di
 lecto & adiutori nostro**, Si dilectus Philemon, & gra
 tiã faciet postulanti: si adiutor, nequam seruum cum ad se ve
 nerit, coercebit, sed iterato ad Paulum hunc remissurus ẽ,
 vt prædicanti ministrando inseruiat. Nã seruus dñi locũ
 supplebit, cũ fuerit Paulo restitutus. & **Appiæ sorori cha
 rissimæ, & Archippo cõmilitoni nostro**, Forte dem
 pta fuerat hæc Philemoni mulier, & Archippus illi amici
 tia erat coniunctus, perinde ac si dicat: Est sane hoc cõmi
 litoris officium, vt pro ea re certet adipiscenda, quã ipsi de
 poscimus. Is præterea ille erat Archippus, de quo Paulus
 huiusmodi scribit ad Colossenses, Dicite Archippo, Vi Coloss. 4.
 de administratione quã accepisti. & ecclesiæ quæ est in
 domo tua, Ecclesiam, oēs dicit qui in Philemonis domo
 erant fideles, & liberos simul & seruos cõplectitur. Aduer
 te quã præ se ferat humilitatẽ Apostolus, vt vel Philemonis
 domesticos deprecet, quatenus & precibus suis & vo
 tis opitulentur, & apud Philemonẽ dñm pro se intercedant.
**Gratia vobis & pax a deo patre nostro & dño Je
 su Christo**. Quo pacto (inquit) dei nobis affutura ẽ gra
 tia? Sic certe, si debito nobis obstrictis debita condone
 mus. Quõ & dñi Iesu pacẽ tu assequere, si seruo Onesimo
 conciliabere. **Gratias ago deo meo, semper memo
 riã tuã faciens in orationibus meis**, Quotiescunq;
 em tuã meminerim (nã & oranti mihi offert perpetua tuã
 memoria) toties & deo gratias ago pro tua virtute. Vera
 cuiusmodi illa sit virtus, ita subiungit: **audiens charita
 tem tuam & dilectionem & fidẽ, quã habes in do
 minũ nostrum Iesum Christũ, & in oēs sanctos.**
 Hoc loco vt misericordẽ hunc laudat. Non em ẽ Phrygia

ad usq; urbem huius esset fama perlata, nisi prestans ille & excellens fuisset. Ait itaq; cum erga oēs sanctos sis charitate affectus, debes & Onesimum hūc amore complecti, qui fidelis iā sit, vt hoc pacto & deum ipsum cultu & bñuolentia prosequi videare. Vides ne quā habeant vim in deprecando & persuadendo hęc verba: vt cōmunicatio fidei tuę euidentis fiat in agnitione om̄is boni quod est in vobis, Orās (inquit) deo gratias ago, cum tuę gratia charitatis, tum etiā quia fides tua quā nobiscū es simul adeptus, euidentis est & operat̄, ac perinde animata & vegetior reddit̄. In agnitionem oīs operis boni. i. vt opus omne perfectum & ames & peragas. Tunc em̄ viuuda dicit̄ fides, cum recta opera exercemus: vt cōtra, cum operibus caret, habetur demortua. In vobis autem eo ad fecit, vt arguat vel in præsenti Philemonem omne in se reētum id opus habere, perinde ac si dicat: Om̄is operis boni in vobis. i. quod in te est. Cum vero communicatio fidei inquit, Philemonem sibi coniungit & copulat (cōmunis em̄ hęc fides ē pluribus vnum facit) quasi dicat: Necesse est itaq; vt idem ipse sentias mecum. Vel fidei communicationē, eleemosynam nūcupat, vt quę ex fidei magnitudine prodeat. Ait igitur, tui semp̄ memoriā facio orās, vt tua hęc mens, qua bona tua fidelibus impartiris, nunq̄ deficiat. in Christo Jesu. Quasi id inquit, Cum bñficū te erga inopes & sanctos præcipue, & liberalem exhibeas, si Onesimum hunc benigne exceperis, & mihi hanc feceris gratiam, Christo te scias beneficium cōtulisse. **S**audiū enim magnū habui in consolatione & charitate tua. Hoc est, lætitia sumus affecti: nequid mō, qn̄ & his in vinculis admodum consolamur, ob tuam hanc charitatem. i. ob tuā beneficā & liberalem animi prōprietudinem. quia viscera sanctorū per te requieuerūt o frater. Prudent̄ rem hęc pertractat Apostolus, cū Philemonem commonefacit suę in alios munificentię, vt leniat magis, suadeatq; vt si alijs vel ignotis bñficia impartit, longe ma

gis hæc sibi debeat, vt præceptori præstare. Nec simplici
 dixit, quemadmodum sanctis bona sua conferret, sed qa
 per te. i. tua ope, sanctorum viscera requiescunt, hoc ē, to-
 ris animi viribus, tuam in se excipiunt benignitatē: vt po-
 te quæ hubertim his & consolationem & bona oīa submi-
 nistret. **Propter quod multam fidutiā habens in**
Christo Jesu imperandi tibi, quod ad rē nō per-
tinet, propter charitatem magis obsecro. Cū cū
 (inquit) in oēs sanctos te talem gesseris, vt eorū corda in te
 conquelescant, multo magis & ipse in Christo .i. qui te in
 Christo genuerim, confisus sum tibi iniungere, nō vt is q
 in te habeat dominatum, sed nostræ mutæ charitatis ob-
 gratiam, quod ad rem non pertinet. Sic etiam græce legi-
 tur. Subdit, quasi inquit: confisus sum tibi præcipere vt
 exequaris, quod ad rem non pertinet, hoc est, superuaca-
 neum est vt illud tibi iniungā, quod per te facis, exposco
 tñ id à te precibus, vt intelligas hanc meam pro Onesimo
 intercessionem, adeo me necessariā existimare, vt vel ex-
 orandum te duxerim. cū talis sim vt **Paulus senex,**
nunc autē & vincus Jesu Christi, Cum talis (inqt)
 sim nūtius & intercessor, vt exaudiri videar nō indignus:
 quippe qui senex iam longiori doctrina & atate sim au-
 toritatem adeptus, & vinculis Christi astringor ob grati-
 am. Id saltem, vt votis meis & precibus facias satis, te po-
 test allicere. **obsecro te pro meo filio quem genui in**
vinculis meis, Onesimi idcirco nondū nomen expres-
sit, vt prius Philemonem mitiget iniuria laceffitum. Et ser-
 uum quidem extollit, cum hunc filium dicit. Cur Paule
 hunc ipsum dignaris hoc nomine, vt perinde pater filium
 nuncupes: Nimirum quia hunc genui, & vt baptismo ab-
 lueretur effeci. Et id sane tunc egi, cum essem catenis de-
 uinctus. Postquā itaq; Philemoni satis iram sedasse est vi-
 sus, tunc demum & huius hunc in modum aperit nomē:
Onesimo, qui tibi aliquādo inutilis fuit. Nouerat
 em̄ ex peccati confessione irā extingui, propterea his vsus

est verbis. nūc autē et mihi et tibi utilis. Quā pius ē (inquit) & sanctus effectus, utriusque nostrum conducit. Si itaque Paulo, qui tā acerrimus esset equitatis exactor, Onesimus visus est profuisse, longe magis & Philemoni prodesse videtur. Quod sane Paulus sic patefacit, cum inquit, Hūc quidem velim, qui utilis mihi est, rursus ad me remittas. quem remisisti tibi, Perinde ac si dicat, tibi hunc trado, pro tuo utere arbitratu. Sic enim vel subiratum forsitan Philemonis animū placat. Tu vero illum ut viscera mea suscipe. Id est, cum charitate hunc ipsum excipito, quem ipse haud secus ac me ipsum & beneuolentia prosequor, & cordi habeo. quē ego voluerā mecum retinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis euangelij. Attende quā sapienter & sensim in dñi loco seruam adstituat, ut pro te inquit mihi ministraret. Ostendit præterea ea se cupere, quæ Philemoni vsui sint futura, tanquā id diceret, si enim tu mihi obstrictus es ministrandi officio, Onesimus vero pro te hoc ipsum exequitur, nonne id tibi futurum ē lucro? sine consilio autem tuo nihil volui facere, Vel ex hoc maxime Philemonem ipsum demulcet, cum Onesimum asserit in tanta rebus necessitudine, & vinculis, & his quidem dei ob gratiam iniectis, sibi esse ministraturus. Id tamen te inconsulto exequendum non duxerim. Quo ergo pacto non ei conferenda est gratia, cui cum id agendi esset facultas, noluerit tamen hac uti? ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Non enim secundū necessitatē dixit, sed velut ex necessitate, perinde ac si dicat, ne videretur id bonum vi quadā effectum, sed vltro & te volente. Velim equidem nil prorsus cæteris visum iri, non tua id voluntate fieri. Forsitan enim ideo discessit ad horā, O miram Pauli sapientiam. Cum enim Onesimus mente malefica fugam cepisset, hanc tamen ille, qui optimum habuisset & euentum, ad commodum & vtilitatem conuertit, quasi hunc asserat diuina quadam dispensatione fugisse. Honestius vero hanc

fugam abscessum appellat, ne fugæ nomine, dñm concitaret. Et cum t̄pis explicat breuitatem, succensenti & irato medet̄ Philemoni. Ait em̄, Ad horam forsitā ille discessit. Simul etiam patefacit id omne tempus, quod apud se Onesimus egerit, haud secus esse existimandum, quā si apud Philemonem ip̄um fuisset. Et illud duntaxat t̄pis à dño abfuisse, quod interea dum Paulum conueniret, trās egerat. Et illud quidem fuisse perbreue, & tanq̄ horæ minus spatium decurrisse. Quocirca (inquit) existimes velim, si per te fuerit, vt apud me maneat ille remissus, tecū versari. vt æternum illum recipias. Id est, habeas. Jam enim non vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi, & in carne & in domino. Ad multa (inqt) huius profuit fuga: quippe cum ipse hunc pro momentaneo & paulo post morituro, æternum sis nactus. Nā si vel oīa vitæ huius humanæ curricula nihili sunt faciendā æternę illius contemplatione, longē magis & fugæ t̄ps, quo à te abfuit, per exiguum erit & breue. Habes em̄ pro seruo fratrem, & pro eo qui nulli vsui fuerat, amantissimum tui & vtilissimū vendicasti. Et in carne, hoc est, in carnalibus ministerijs amore est dignus. Quippe qui sit & ad consolandum idoneus: Et in dño. i. in spiritalibus rebus. **Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.** Hoc est, si mecum sentis, haud secus hunc ac meip̄m excipito. Quē em̄ vel iratissimum non huius verba mollirent. Aut quis Paulum nō benigne susciperet? **Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.** Erat enim cōsentaneum, consumpsisse iam Onesimum, quæ fugiens abstulisset. Idcirco aut id omne mihi in debitum ascripseris velim. **Ego Paulus scripsi manu mea, ego reddam.** Lepide sane & gr̄a q̄dam spiritali op̄pleta hæc profert, q̄ si addicat: Vt cautior sis & certior, me tibi id debitū aliqñ persolutur, ecce habes & literas mea manu conscriptas. vt non dicam quod teipsum mihi debes. Ne

Philemoni videat inferre iniuriã, si minus cõsideret ab eo
 deposcere, vt vel nulla data cautione, serui furtũ sibi relin
 queret, præsertim cum chirographũ iã illi fecisset (q̄d sane
 illum & inhumanũ argueret, & nulla, pr̄fus in præcepto
 rē charitate affectum) oñdit hoc loco quẽadmodum plu
 rimum illi confidat, sic ingens: Non em̄ tua duntaxat de
 bita te mihi relatuꝝ cõfido, qn̄ & teip̄m debito esse mihi
 obstrictum nil dubito, q̄d vtiq; plurimũ confidentis est di
 ctum. **Item frater ego te fruor in domino.** A dictis
 hisce lepidioribus ad seria transit, orat̄q; dicēs, vt inã fruatur
 tuis muneribus, nõ huius seculi bonis, sed in dño. i. his po
 tius quæ dei sunt. **refice viscera mea in Christo.** Refi
 ce (ingr) & cõsolare meã in te bñuolentiam, vel meũ hoc
 cor, Christi ob gr̄am. nec mihi id deferas munus, sed Chi
 sto. **Confidens in obedientia tua tibi scripsi.** sciēs
 qm̄ ⁊ sup̄ id quod dico, facies. Non em̄ iubẽdo & su
 perbius imperās ad te has literas scripsi, sed cõfusus obedi
 entia. Qd̄ ferrũ his verbis nõ remollesceret? **Simul au
 tem ⁊ para mihi hospitium.** Potuisset em̄ Philemon id
 suspicari, nullã apud Paulũ alias sui fuisse habitã rōnem,
 nisi Onesimi reditus coegisset. medet̄ itaq; sic suspicãri, his
 verbis: Neq; em̄ solũ illius ob gr̄am ad te scripsi, sed mihi
 etiã ad te v̄turo vt hospitium pares. Sic qd̄ẽ & illi tacite cõ
 minat̄, vt nisi Onesimũ benigne susceperit, fore ab se cum
 venerit, vt inclementiã arguat. **Spero aut̄ p̄ oratio
 nes vestras me donari vobis.** Duo quædã hoc loco
 perdiscimus: Alterũ qd̄ magna sit vis or̄onis & precũ (siq
 dem & si tanti sit Paulus, horũ tñ ope indigeat, p̄ se depre
 cantium), Alterũ vero qd̄ sc̄ctanda humilitas sit. Qñquidẽ
 & Paulus discipulorũ egeat precibus. **Salutat te Epa
 phras concaptiuus meus in Christo Jesu.** Epaphras iste à Colossensibus fuerat ad Paulũ trãsmisus, vt
 de p̄spiciũ est & Colossensem fuisse Philemonẽ. Conca
 ptiũ aut̄ Epaphrã appellat, vt oñdat & hũc multũ pressu
 ris afflictari, eorũq; & Philemonẽ haud dubie vt pudeat co

git, si qdē constet Epaphrā Paulo in malis tolerādis comi-
tē eē, Philemonē vero nō posse à Paulo exorari, p̄ Onesi-
mo de p̄cāte. Est autē hic cōcaptiu⁹ nō reū humanarū occa-
sione, sed Christi gr̄a. Quippe q̄ p̄ euāgelio mala per peti-
at. **Pharucus, Aristarchus, Demas, & Lucas, ad-
iutores mei. Gratia domini nostri Jesu Christi
cum spū vestro, Amen.** Demas iste principio quidē, p̄-
bus euaserat, vt Paulus testificat hoc loco: vt pote vt q̄ Pau-
li esset adiutor. Postremo tandē in segnitā versus, disces-
sit à Paulo, vt in ep̄la ad Timotheū idē p̄scribit, quā liq-
do patet post hāc fuisse cōscriptā. Ait em̄, Demas me reli-
quit, Lucas est solus mecū. Hic vero & si postremo est po-
situs loco, oīm tñ post Demadis discessum factus est prin-
ceps. Nemo itaq; sibi ipsi confidat, sed q̄ stat, caueat ne la-
bat. Adiutores autem eo appellat, vt arguat v̄ hos secum
apud Philemonē, p̄ Onesimo intercedere. Iure ergo gra-
tia hęc à tā multis petita, concedēda est. Vides itaq; quan-
tum ex leuiori ep̄stola hac, & si clarior visa est & apta, re-
dunder v̄tilitatis. Quo fit, vt nihil ex scripturis hmōi non
accuratius sit p̄scrutandū. Inest em̄ & his, spū suggerente,
perutilis semp̄ aliq; sensus. Hęc siquidem paraclētus ille
haud dubie p̄afatus est. Et congruentibus nobis verita-
tē, cōprehēdēdi daturus est facultatē. A q̄ & ipsi illumina-
ti, ad veritatē ip̄am traducimur, vt & loq; de deo possim⁹
& vitā ducere immortalē, nullis p̄sus aut prauis opiniōi-
bus circūuenti, aut mundi voluptatibus his falsis illecti.
Necesse est igit, vt ipsi vel si principes simus & alijs domi-
nemur, cū seruos spectamus euasisse sanctos & apostola-
tus munere fungi, oīm studio contendamus, nihil illis in
Christi regno inferiores dephēdi. Qui nostrigra cum in
mundum venisset, formam p̄ se tulerit serui, & verus
noster sit deus: cui perpetuo & potestas est & imperium,
Amen.

Missā fuit ē Roma per Onesimū seruum.

2. Tim. 4

Philip. 2

ARGVMENTVM IN EPISTO-
lam ad Hebræos.

IN primis dicendum est, cur apostolus Paulus in hac epistola scribē-
da non seruauerit morem suum, ut uel uocabulum nominis sui, uel
ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est: Quod ad eos scribēs
qui ex circuncisione crediderant, quasi gentium apostolus, et non He-
bræorū, sciens quoq; eorū superbiam, suamq; humilitatē ipse demon-
strans, meritū officii sui nolit auferre. Nam simili modo etiam Iohānes
apostolus ppter humilitatē in epistola sua, nomen suū eadem ratione
non prætulit. Hanc ergo epistolam ferē apostolus ad Hebræos cōseri-
ptam, Hebraica lingua misisse, Cuius sensum et ordinē retinens Lucas
euāgelista, post excessum beati apostoli Pauli, græco sermone cōposuit.

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS

Theophylacti prologus.

- Rom. 11.** **G**entium erat beatus Paulus, ut ipse ad Romanos scribit, desti-
natus apostolus. Non em̄ hunc tolerassent Iudæi apud se prædi-
cantē. Nimirum cui pter ceteros, incredibili odio succense-
rent, quod ob eius repentinam et insperatam cōuersionem, in ex pugna-
bilem Christi potentiam arguisset. Quippe qui tam acrem et uehemen-
tē fidei persecutorem, ad se traxisset. Quod sane maximū est euange-
licæ ueritatis argumentū, ut Paulus ardentissimus Iudæiæ legis secta-
tor, præter omniū expectationē, confessim ad dominū se contulisset. Et
ideo hunc ex animo impugnabant Iudæi, et ita, ut neq; loquentē æquo
animo ferrent. Siquidē nec ipsimet qui ex Iudæis crediderant, Paulus
intendebant, ut qui et legem et circūcisionē dissolueret. Altoquin et si
gentibus erat præco transmissus, et ad Iudæos scribit epistolam, Quē
admodū em̄, etsi minus sibi fuisset baptizandi munus permissum, ali-
quos tamen baptismi lauacro perluebat; non em̄ id facere prohibebat.
Sic et Iudæis copiosius scribit, et his præterea magnū in modū pspicie-
bat, et fieri eorū gratia anathema ardentem optabat. Ad Iudæos itaque
scribit, et quidem fideles, qui Palæstinæ et Ierosolymis essent, consolari
di gratia et confirmandi. Hi nanq; ab infidelibus Iudæis diripiebantur
et afficiebantur malis innumeris, unde et ipsdem ut elemosinæ undiq;
transmitterent, summā Paulus susceperat curam. Et Corinthios p̄cipue
et Macedonas, ut eas conferrent, enixe hortat. Et Petro prædicandi mu-
nere impartito, Iudæos et pauperes qui Ierosolymis erant, cōmuniter
curandos constituit. Necessario ergo ad hos Paulus scribit, solatiq; et
subleuat, animo iā cōcidentes. Quippe qui admodū essent ob mala sibi
a contribulibus suis ingesta, confecti mœrore, cum illi libere eorū legi-
bus Ierosolymis uterent, et iudicandi haberent effusissimam potestatē,
et confringendi quos uellent. Quod quidem et Paulus patefacit, cum
Hebr. 12. inquit: Debilitatas manus et dissoluta genua dirigite. Accedit præterea

quod cum Iudæi essent quos iste solatur, eo magis doloribus urgebant, quo et maiorum suorum pristinam repererent sortem, quorum opa rectiora, bona quæ plurima et repentina subsequerantur: se uero et recte agendo, et in fide perseverando, nondum esse quieret adeptos. Quocirca Paulus hæc in epistola de fide quæ multa disserit, quæ multa de tolerantia. Hæc plane demonstrat, uel qui a seculo sanctiores fuissent, nullis bonis cum in humanis agerent fuisse affectos. Unde duo quædam ordit: Et quia uiriliter sint quæcunque acciderint sustinenda, et quod expectanda sint pro laboribus præmia. Non enim eos neglecturus est deus, qui ab æterno sunt ad sanctimoniam destinati. Habet præterea longiorē de ueteri testamento sermonem, et legem arguit nil ultra habere in se uigoris, et nullius iam esse momenti: Tacti extare adhuc templi uides, quod tamen ad breue sit collapsurum. Nostra uero omnia ut uera comprobant. Est autem præter epistolam eam, quæ ad Timotheum scripsit uetustior. Illa namque ostendit breui se excessurum e uita. Ego enim inquit, iam delibor, et tempus meæ resolutionis instat. Hac uero pollicetur Iudæis fidelibus, sese illos quæcunque uisurum. Nouistis enim ait fratrem Timotheum solutum: cum quo si celerius uenerit, uisurus sum uos. Et sane cōsentaneū erat, ut res ita succederet. Fuerat enim annos duos in uinculis iam ipse detentus, deinde abire permissus est, ut ipse hoc modo testatur: In priore mea defensione nemo mihi affuit, et liberatus sum ex ore leonis, Neronis uidelicet. Demum cum in Hispanias uenisset, tum forte Iudæos reuissit, inde Romam reuersus, a Nerone e uita sublatus est.

2. Tim. 4

Hebræ. 13

2. Tim. 4

Roma. 15

Caput .I.

MULTIFARIAM multisque modis olim deus locutus est patribus nostris in prophetis. Cum enim fideles Iudæi malis plurimis afflictari, sese a deo crederent destitutos, nec ullam sui haberi, ut progenitorum suorum fuisset habita, rationem longe aliter se habere Paulus patet facit, sic ingens: Maiore

re sane uos gratiam estis adepti, quam uestri sunt maiores. Ad hoc enim constat prophetas fuisse dimissos, ad uos uero filium ipsum. Quid enim preterdit, Multifariam multisque modis? Variis nimis & multiplicibus figuris. Quid nisi? Ipse inquit, uisio

Osee. 12

Quæ cum ita se habeat, cur grauius fertis penitentiam, & aïo estis pusilli

lo, q̄ a deo fitis tot bonis dignati: nouissime temporibus istis locutus est nobis in filio. Vel ex hoc q̄ dē horū animos excitat & solat, asserēs, in pximo esse iā finē, Certator em̄ & si hebetior sit, cū tñ intelligit certamē ppe modū terminatū iā iri, parump̄ respirat, & vires resumit. Vel aliud etiā quiddā prætēdit, cū nouissime inquit dieb⁹ istis, perinde ac si dicat: Cū em̄ nihil esset reliquū ad emendationē iā tēporis, sed cruciatibus essemus & pœnis obnoxij, cū nullā nobis spes superesset, & diuina munera de fecissent, tūc demum ip̄i bonis affluximus. In filio vero. i. per filiū. Et nobis cum inquit, vel seip̄um discipulis equat, tam & si hos nihil sit deus, sed ap̄ os duntaxat affatus per q̄s vel alios multos alloquit. Nihil ominus rē ip̄am ex tollit, oñditq; vel cum his deū cōtulisse f̄monem. Quod vitq; ad hos consolandū plurimum valet. quem constituit hæredem vniuersorum. Hoc est, mundi totius dñatorem effecit. Non em̄ vltra pars dñi dicit̄ Iacob, sed vniuersi. Hæredē aut̄ dixit, vt filij, pprietatem exprimeret, q̄ nequeat a dñi ratu depelli. Vm̄ q̄ pacto hunc dñm fecit? Nempe vt hoīem, quē admodum & in secundo Psalmo hunc ip̄m ita alloquit, Postula a me, & dabo tibi gētes hæreditatē tuā. At quā dñationem hoc loco dicit? Eā videlicet, q̄ vltro hoīes se illi subiiciūt. Hic em̄ ē filio traditus, tanquam homini dominatus. Vel vt naturale imperium, regnum hoc illi est demandatum, cui vel inuiti obediunt omnes, quē admodum scriptum est, Vniuersa seruient tibi. Hæc quidē vel ante secula in sua habuit potestate. Per quem fecit ꝛ secula. Cū de Christi carne, quæ nuper & paulo ante diuinæ illius æternitatis respectu est condita, differuisset, ad eius ppetuæ dignitatē transcēdit fastigium. Vbinā gentium sunt q̄ affirmant fuisse hoc seculum, cum ille non esset? Hic quidem secula fecit. Quid ergo deliras & asseris, fuisse hoc seculum, cum ille non esset? Cum em̄ constet patrem filium causasse, putandum est & nō iniuria, vel eorum quæ ab eo sunt facta, & patrem causam ex

Deute. 32

Psalm. 2

Psalm. 118

fuisse. Videtur itaq; per filium pater efficere, qui faciētem
 progeniuit. Ex his igitur Sabellius laceffitur, qui duas in-
 ducit in diuinitate illa substantias. Et Paulus ille Samore-
 us acriter vulneratur, qui nuper creatum filium dixit, & à
 Maria duxisse originem, non ante secula fuisse. Cū hoc si-
 mul & si non tam acerbe & acrius ille percutit, arripit nan-
 quid Pauli dictum, & in aliū sensum traducit, filium asserēs
 vt ministrum patri allatum, vt opem ferret. Verē & quæ
 insequuntur, magis hunc strāgulant, qui cum sit splen-
 dor gloriæ. Ad ipsum iam fastigium, de filij magnitudi-
 ne differenda transcendit: Et gloriæ splendorem hunc di-
 cit, vt plane intelligas filium à patre sine passione aliqua p-
 cessisse, nil imminutum, nec patre ipso inferiore. Et eius-
 dem substantiæ, hoc est, de lumine lumen. Is nāq; animas
 nobis illuminauit, & patrem ipse denuntiabat, eoq; se esse
 mundi lucem asseuerabat, & ab æterno cum patre collu- *Iohan. 8*
 xit. Nam & splendor cum re ipsa quæ splendorem emit-
 tit, eodem momento collucet: Neq; sol ipse aliquñ est sine
 radijs & fulgore conspectus. Nec pater intelligi sine filio
 potest. Cum itaq; Arrianos illud deblaterare intelliges, &
 hunc in modum arguere: Cum em̄ ex patre sit fili⁹, ergo &
 patre est ille inferior, istiusmodi velim illis obijcias: Vt ex
 sole splendor emittit, haud tñ hic splendor p̄deuntē post
 solem, sed simul effulget. Cum sole em̄ vna & radians ful-
 gor exoritur. ⁊ figura substantiæ eius. Cum splen-
 dorem filium esse dixisset, eoq; & consubstantialem & co-
 æternum patri asseruisset, rursus cum splendor carere sub-
 stantia videatur, medetur mox, si quid ex hoc argumen-
 to absurdus emanasset, ne occasionem forsitan Marcel-
 lus ille et Sabellius nacti, asserant non esse filium in pro-
 pria apud patrem substantia. Ait itaq; & figura substan-
 tiæ eius est ille. i. quemadmodum pater ipse p se cōstat, &
 nullius ad perfectionē indiget, ita & filius. Nam vbi filiū
 patri persimilem esse ostēdit Ap̄tus, & subsistētem per se
 primitiui figurā, vel ex his patefacit, Figura enim nil esse

Philip. 2

Gen. 1

aliud cōstat, q̄ sit primitiuū, vt quæ per seipsa subsistat, & priori formæ similis videat. Gregorius vero Nysses Apostolū dicit quēadmodum per splendorem vnitatē ostendit, sic per figurā naturæ æqualitatē significasse. Nam qui suppositi magnitudinem mente p̄ceperit, vel ex apparenti figura suppositum ip̄m oīno emetietur. Quippe cū nec figura excedat suppositum, nec subsistēs in eo q̄ excellentior sit, forsitan deprehendat. Neq; suppositum figurā excedit. Nā haud dubie q̄ ad eam partem ineffigiabilis esset hoc pacto. Vt itaq; & alibi dicit, filium in dei esse figurā. Ex hoc ipso pōt intelligi, per formā suppositum designari, per figuram vero dñm ip̄m, qui in ea spectet, Oñdit autem q̄, p̄sus patri sit filius par & æqualis. Ex forma namq; p̄is inspicit magnitudo, cum ex hac illa nihil exorbitet. Si em̄ exorbitaret, informe id esset & indecorū, qñ ip̄si formæ lineas trāsiliret. Qd̄ sane absurdū ē, de patre tale qd̄ in mentem vt veniat. Nā si tanta est patris magnitudo, quāta & forma, figura vero formā æquiparet, habet vt itaq; tantundem figura hæc magnitudinis, quātm̄ dei inesse formæ videtur. portansq; omnia verbo virtutis suæ. Qui olim id dictum, per quem fecit & secula carpseras & cauillatus es, adhibe aures, vt si quo pacto percipere queas, quēadmodum tradat filio Paulus dñatum. Neq; enim portās virtute dixit, sed verbo virtutis, hoc est, qd̄ verbū virtute refertum est, & fortem hunc arguit & potentem. Nam vt patrem fatei hm̄oi, p̄tulisse, Fiat lux, & facta est lux, sic & filium verbo oīa ferre. i. moderari & continere. Quin potius ea quæ ab se inuicem dissident & in nihilum sunt, p̄cessura, frenare & coercere longe est maius, q̄ oīa ista, p̄ducere. Neq; gubernans dixit, sed ferens, tanq̄ digit; tantā hanc mundi molem haud secus deportet, ac si nihil esse constaret, quin solo verbo oīa pōt. Non em̄ simplex est apud deum, sicuti apud nos verbum, Nō possum equidem non admirari multorū hoīm impudentiam, qui cum intelligant per ep̄fā huius exordium fuisse tot hæreses cō

furatas, haud tñ desistant asserere, epistolā hāc haud Pau-
 lo conuenire, ceu à cæteris epistolis alienā. Velim tñ nō ef-
 se hos nescios, epistolæ huius & sensuum profunditates,
 & vim illā inconfutabilem, nullius esse alterius posse, nisi
 Pauli, qui Christū haberet in se loquentē. Quod si dicendi
 modus illos offendit, intelligāt Paulum Hebraica lingua 2. Cor. 13
 hanc ipsam dictitasse epistolā, vt qui ad Hebræos haberet
 sermonem, & vnū aliquem è suis contubernalibus in græ-
 cum vertisse, & pleriq; Lucam hanc trāstulisse ferunt, aut
 Clemētem: Cuius etiā in ea vel stylus seruetur. Nec secus
 hi peccant, qui hanc esse Pauli epistolā negant, q̄ si à Pau-
 lo abesse Christum negarent, purgationem peccatoꝝ
 faciens. Cū de ipsius verbi diuinitatis magnitudine dil-
 seruisset, dicit quemadmodum per suę carnis assumptio-
 nem, prospexit hoībus: quod sane præstantius est quā oīa
 ferre. Duo præterea hoc loco proponit, & q̄ nos à delictis
 purgauerit, & q̄ per seipsum id sit executus, & gloriæ du-
 cat, quod per filium id ipsum effecerit. Quippe qui p cru-
 cem & mortem, quam ille subiuit, nos ipsos mundauerit.
 neq; enim solum pro nostris facinoribus mortuus est, qui
 peccatis careret, & pœnas luit, quas ferre minus debuerat,
 & naturam ipsam mortalem Adæ condemnatione exe-
 mit, sed & baptismum contulit nobis, suæ mortis imagi-
 nem & sanguinis effusi figuram. Accipimus namq; p eius
 hanc mortem quotidie delictorum remissionem, qui bap-
 tismi sumus aqua perluti, & dæmonibus non adeo faci-
 les in capturam paremus. Roma. 6.
 sedet ad dexteram maiesta-
 tis in excelsis, Cum crucis mentionem fecisset, de resur-
 rectione nunc meminit: Nec iussus est inquit, ad patris de-
 xteram confidere, sed sedet. Neq; sedere hunc dicit, perin-
 acsi loco deus aliquo circūscribatur, sed vt filium patri ho-
 nore patrem ostendat & gloria. Ad paternum enim thro-
 num peruenit, & vt pater sedet sublimis, sic & filius excel-
 sa conscendit. Vtrum si quis illud quod scriptum est, no-
 bis obiecerit, Dixit dominus domino meo, sede à dextris Psal. 109.
 Ecc

meis, dixeritque patris imperio filium asseuisse. Respondebitus non eum mandasse, sed dixisse. Et idcirco istiusmodi figuram esse sermonem, ne principio filius & causante videretur carere. tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit. Initio ob auditorum imbecillitatem, cum prophetis hunc cõtulit, nunc vero progrediens, & angelis añponit, sensim hoc pacto ad veritatẽ auditores traducens. Effectus vero, id est, manifestatus, quemadmodum & Iohannes affirmat,

Iohan. 1.
Ibidem.

Psal. 2.

Qui post me venit, ante me factus est: & carnis assumptæ gratia hæreditauit (intulit) nomen. Deus namque verbum est dictus, quo solo conceptus est. Cui enim dixit aliquis ange-

loꝝ, *Filius meus est tu, ego hodie genui te*: At vn de inquit perspicuum est, filium eẽ angelis potiorẽ? Ex noie quidem. nã cum filium dicimus, illud sane præ tendimus, qd ex patre sit genitus. Quod si per gratiam esset filij nomẽ adeptus, angelis esset hic plane inferior. Illud vero, *Ego te hodie genui*, nil aliud exprimit, nisi quod à principio & ex quo pater est, filium genuisse. Nã quemadmodum, ego sum inquit, tpe præsentis id protulit, sic hodie dixit, qd deo præcipue congruit, vt se sempiternũ ostendat. Tẽpora siquidem & si multiplicia sint, sunt tñ deo præsentia. Hunc itaque hodie genui, quia id patri, ex spũ sancto placitũ fuit vt filium gigneret. *Et rursus, Ego ero illi in patre,*

Exod. 3.

2. Reg. 7.

et ipse erit mihi in filium. Id quidem de carne humanitatis assumpta, apertius dictum. De qua cũ aliquid dicturus est Paulus, fidentissime cuncta edisserit. Assumpta itaque natura humana, & filium proprium nomen, verbum videlicet, quod ipsa natura vnitum sibi habuerat, hæreditauit: vt pote quæ in verbo ipso subsisteret, sicuti & angelus dixit: *Et quod factum est sanctum, vocabit filius dei.* Et rursus, *Erit autẽ magnus, & filius altissimi vocabitur.* Id autem filij nomen, nõnulli sunt angelorum sortiti. Quod si iustiores quidã & sancti, filij dei sunt dicti, id tamẽ gratia sunt consecuti. Quod sane longe secus domino conti-

Luce. 1.
Ibidem.

git: cui in subsistenti identitate, filij nomen ob carnem assumptam est inditum. Cum aut rursus introducit primogenitū in orbem terræ, dicit: Christus quidē suū per carnem aduentū, exitum vocat, vt illud: Exiit qui seminat seminare. Et alibi: Ego ex patre exiui. Et merito quidē. Ipsi nanc; extra diuagabamur & procul à deo. Vnde in mundū adueniēs filius, tanq̄ ad hoīes delegat. Et nobiscū versatus, purgatis delictis imperatori deo humanū genus conciliauit. Paulus vero introductionem huiusmodi & ingressum, ē quadā hereditantium metaphora, nuncupat gubernationem, & bonorū possessionem captantium. cum em̄ introducit inqt, hoc p̄fert. i. filio pater in curam mundū demandat. Quem mundū est tunc ille volentem adeptus, cum mundo innotuit. Introducitur autem haudquaq̄ aliter nisi in carne. Nā quem admodum deus verbum in mūdo erat, & mundus per ipsum est factus, patrem facit filium introducentē, vt acceptabile reddat hoc verbum. Gregorius vero Nysenus, & itē Cyrillus ita id dictum interpretantur, & filiū dicunt priusq̄ carnem indueret, nihil habuisse cū hac mundi structura cōmune, vt potē, q̄ de^o esset, & carne careret. Vbi vero carnē assumpsit, tunc mundi participē & creaturā rerū effectū, in quantum creatā hanc carnē sibi vnisset, in mundi hāc dici machinā introductum. Et adorent eū omnes angeli dei. Eū scilicet, qui carnem assumpsit. Ostendit præterea ex his q̄ ille præstaret, & q̄ dñs seruo sit potior. Nec secus dicit hic introductus, q̄ si quis dominos ipsos in domum inuenerit, quos mox & familia omnis venerabūda excipiat. Et ad angelos quidē dicit: Quis facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammā ignis. Plurimū sane angelos inter & deum differt, quippe creati illi & conditi, hic increatus. Nam qui omnia ē nihilo eē aliquid fecit, introduxisse nunc dicitur. Nec angelis modo hac magnitudine p̄stare, sed potestatibus ei ministratibus vniuersis p̄cellit. Neq; qui fecit inqt, sed qui facit, id ē, verbo quæ

Matth. 13.

Iohan. 16.

Iohan. 7.

Psalm. 96

Psalm. 103.

Ecc ij

- Psal. 32.** sunt effecta conseruās. Dixit namq; & facta sunt. Et in eu-
Iohan. 5. angelio, Pater meus vsq; nunc operatur. i. continet q̄ crea-
 ra sunt & effecta, tutabiturq; sicut & condita sunt. **Ad fi-**
Psal. 44. liū aut, **Thronus tuus deus in seculū seculi.** An-
 geli (inquit) creati sunt, & ad eos illud refertur, qui facit: Fi-
 lius vero nequa q̄ creatus est, nec de eo illud qui facit, ē di-
 ctum. Quin potius rex ille, & dñs, & deus est, quod plane
 thronus iste testificatur, qui principatus est & imperij ar-
 gumentū. Id aut dictū contra Paulum Samoreū & Arriū
 facit, qui simplicē hominem introducunt, qui deus esset,
 & sempiterno imperio potiretur. **virga æquitatis, vir-**
ga regni tui. Et id quidē aliud quoddā ē dominatus in-
 signe. **Dilexisti iustitiā, & odisti iniquitatē.** Hæc sane
 deo vt incarnato cōpetunt verbo, tanq̄ qui carnis humili-
 tatem susceperit. **propterea vnxit te deus deus tu-**
us oleo lætitiæ præ participibus tuis. Id profecto
 contra Iudæos dictum, & Sabelliū plane & Marcellū im-
 pugnat, qui duas asserunt deo inesse personas, q̄a bis deū
 hic Paulus nominet. Et Marcionistas refellit, existiman-
 tes eo filiū carnē assumpsisse, quia nō diuinitas, sed huma-
 nitas vngere. At itaq; Paulus, **O deus, vnxit te deus tu⁹,**
 .i. pater quidem tuus secundū diuinitatem, deus vero secū-
 dum carnem, oleo lætitiæ. i. sancto spū præ cæteros homi-
Iohan. 3. nes obliniuit. Non em̄ parce, & ad mēsuram aliquā præfi-
 nitam Christus sp̄m sanctum accepit, sed effuse & abunde
 vnctus est, & palā. Cuius spiritales oēs participes sunt, vt
 qui participatione hac sint sancti effecti. nec nō in lege p-
 fectiores & spiritales, in Ch̄ri fide sp̄m sunt affecti. Vn-
 de & vncti sunt appellati, vt illud, **Nolite tangere christos**
Psal. 104 **meos. i. vnctos.** Et in gratia quidem liquido sunt Christi
 participes, quemadmodum eius & mortis per baptismū
 sunt consortes effecti, & spiritu vncti, qui lætitiæ oleū di-
 citur, vt pote qui nos à peccatorum exemit mœrore, & iu-
 cunditatem ingessit bona futura sperantibus. **Et tu in**
Psal. 101. **principio domine terrā fundasti, & opera manūū**

tuarum sunt cæli, Ne forte superius cum primogeni-
 rum introducit in mūdum, existimes donum id esse à pa-
 tre postremo filio datum, demonstrat hoc loco eum mū-
 di ipsius, non vltimo, sed à principio conditorem. Id autē
 facere cōtra Paulum Samoteum videtur, qui ante Mariā
 genitricem asserit Christum fuisse, tanquā mundi fabrica-
 torem. Itemq; & Arrio aduersatur, qui vel ministrum eo
 fecerat Christum, vel organum aliquod potius, q̄a supe-
 rius hunc arguat Paulus eum esse, per quē & secula fecerit
 pater: nunc vero vt fabricator inducitur. Aduerte autem
 quemadmodum congruant hæc inter se & connectantur,
 & increatæ naturæ ratio & dispēsationis pateat, & mo-
 do ob illā altiora nonnulla & sublimia præferantur, mō
 ob hanc humilia quædā & infima. *Ipsi peribūt. tu autē
 permanebis, & oēs sicut vestimentū veterascent.
 Et sicut vestimētū mutabis eos, & mutabūtur: tu
 autē idem ipse es, & anni tui non deficient.* Maius sa-
 ne aliquid nunc patefacit, quā fuerit hæc condidisse, mūdi
 scilicet trāsformationem. Cuncta siquidē à corruptione
 in incorruptionem immutentur necesse est, & tam facile,
 quā si quis pallium complicit. Num igitur qui nullo labo-
 re vniuersa construxit in melius, & alterius videtur opera
 indigere, cum minora facturus est, hoc ē, creata demolia-
 tur, & de mortalibus hoīes facit immortales. Id autē maxi-
 me consolatur fideles, q̄ malis in hoc seculo afflicti sunt,
 cum sint certiores iā redditi, nequaquā res oēs hoc statu
 perpetuo permansuras, sed fore vt immutentur. Tum
 præcipue & nos ad tolerantiam exhortatur, his dictis
 non ignoremus vitam nos esse perpetuam habituros, qm̄
 quidem & Christi tempora sint sempiterna & non defi-
 tura. *Ad quem autē angelorū dixit aliquando, Se-
 de a dextris meis, quoad usq; ponā inimicos tu-* *Psal. 109.*
os scabellū pedum tuorū. Rursum hos consolatur,
 cum futuræ asserat, vt eorū hostes deuincerentur, cū ipsi vP
 eosdē haberent, q̄ & Christo sunt aduersari inimicos. Nec

tanq̄ imbecillus sit & nulla virtute filius, pater dic̄ inimicos illi subiicere, præsertim cum filius sit iudex futurus, & ei liceret vel in hac vita malos & sibi in fensos male deperdere, sed vt filium pater honore afficiat. Nā patrem hostibus his succensere, quo pacto non filio cedat ad gloriam? Vel quō id ipsum non summæ sit paternæ in filium charitatis indicium? De qua tñ in epistola ad Corinthios prima copiosius explicatur. Eā perlegito, & certior fies. **Nōne oēs sunt administratorij spūs in ministerium missi, propter eos qui hæreditatē capiūt salutis? At tollit audientiū animos, affirmās plurimā esse deo de nobis susceptā curā, qm̄ & angelos qui vidētur p̄cellere, quæ ad nostrā conducūt salutem, vt ministrarent constituit. Videtur præterea & aliquos castigare his dictis, qui angelis nimium fauent, nec secus & oēs Hebræos, qui legibus sunt per angelos latis, & eiusmodi administratiōi ita addicti, vt vel hos Christo præponāt. Nolite igitur inqt, istis intēdere: sunt em̄ nobiscum pari seruitute obstricti. Aduerte aut̄ quemadmodum non multum existimet creata hæc ab inuicem aliena, t̄ætsi magno videantur interuallo distare, angeli ipsi & homines, nihilo minus propiniores illos nobis effecit. Siquidem quod creatū est aliquid, re altera, quæ item à deo sit condita, haud multum præstātius sit. Ministrabant aut̄ angeli & in veteri testamento q̄ plurima, & in nouo non pauca. Nam & prædixere Ioseph illi futura, & pastoribus Christi ortum denuntiarunt, & in domini sepulchro sedentes, resurrexisse eum significarūt, & nos instruxere vbi ille est in cælū assumptus, q̄ talis esset, qualis ascenderat, aduerturus. Quinetiam Cornelium ipsum & Philippum, & in carcerem Petrum coniectū allocutus est angelus, & alijs deniq; istiusmodi innumeris ministrandi officijs sunt illi perfuncti. Nota aut̄ euangelium prædicantis, quin potius Christi ipsius officium esse, salutem hominibus ministrare. Nequa q̄ igitur est id ministerium negligendum.**

Caput II,

v. Cor. 15.

*Actu. 7.
Galat. 3.*

Gene. 37.

41.

Luce. 2.

Luce. 24.

Iohan. 20.

Actu. 1.10.

Actu. 8.12.

Propterea abundantius oportet nos obseruare ea quæ audiuiimus, Cum itaq; inquit, tantopere filius qui nobis locutus est, & prophetas excedit & angelos, q; veteris fuere testamenti ministri, necesse est sane, vt q̄ ab his audiuiimus, & nobis sunt demandata, lōge magis q̄ legē aduertere. Quod tñ minus apte protulit, ne in principio epistolæ statim Iudæos laceſſat. dedit tñ ex inſequētib; id poſſe cōprehendi. Nec eo mō, vt verus cū nouo conferret: id em̄ ait, haudqua q̄ velim ſic fieri, ſed illorū opiniononi & verba accōmodat, q; verus illud maximi facerent, & nouum aſpernarent. **ne forte deſinamus**, Id eſt, ne ipſi labamur, ne pereamus. Vſus aut̄ nunc verbo eſt, q̄ & in Parabolis Salomon vtitur, inquit: **Fili mi, caue ne labaris**, vt & lapſus facilitatē oſtēdat, & interitus malū. Qui em̄ ceciderit, & in præceptis iā labit, difficile reuocat. **Qui em̄ per angelos factus ē ſermo, factus eſt firmus**. Aperit iā quod ſentit, verbum quidē per angelos ſignificatū, & decē mandata deſignat. Par em̄ eſt, angelos deo tunc aſſuiſſe, quibus eſſet Hebræorū gens demandata, eoſdemq; & tubas feciſſe, & ſignem prætulifſe noctu, interdiuq; nubem, ſicuti & Galatas inſtituēs, ait: **Et ruruſum accepitiſtis legem mādata angelorum**. Vel verbum, iuſſa omnia dicit, quæ in veteri continentur, per angelos adminiſtrata: cuiuſmodi ſunt de iudicibus illa, & de Sampſone iniuncta. Propterea nec lex dicit, ſed verbum, vt iſta ſignificaret. Hęc itaq; vniuerſa firma ſunt, id eſt, vera fuere, & comminationes illæ operibus ſunt terminatæ & factis, & nihil horum condidit fruſtra. **7 omnis præuaricatio 7 inobediētia accepit iuſtam mercedis retributionē**. Non enim hæc mercede caruit, aut illa accepit, ſed om̄is, & ita, vt nihil impune abierit. Cruciatum & debitas pœnas, mercedem appellat, tamenſi in bonis & proſperis idipſum mercedis nomen ſit vſurpatum. Nil tamen vocabulorū hanc differentiam Paulus magnificat.

quō nos effugiemus, ſi tātam neglexerimus ſa-

luteim: Vbi sermo hic, salus esse cōstat. Quod si vel ibi fa-
 erit hęc salus, nequaquā tñ magna futura est. quippe cū vel
 ex hostibus salui fierent quā multi, & terrę bona susciperēt,
 hic vero ingēs est admodū salus. Propterea em̄ tantā adie-
 cit, quia & mortis destructio, & dæmonum interitus, & ce-
 loꝝ imperium, cuncta hęc ex prolatis à deo sermonibus,
 nobis sunt parta. Quæ cū initiū accepisset enarran-
 di per dñm, ab eis qui audierunt, in nos cōfirma-
 ta est. Vt fidē faciat rei, salutē hanc ait nec per prophetas
 esse, nec p̄ angelos pronuntiatā, sed ab om̄ium dño enar-
 ratam. Fit itaq; vt ab ipso fonte hęc ipsa salus initium du-
 xerit: deinceps ad nos firmiter illa ex fide, per ipsos verbi
 ministros & spectatores traiecit, quod & Lucas sic memi-
 nit: Ipsi enim firmiter nos certiores fecerunt. Verum cur
 alibi non ab hominibus accepisse dicit Apostolus? Quia
 ibi quidē permagnum aliquid inerat & necessariū, quod
 eum vrgebat, non hominum se fateri discipulum. Illi nāq;
 obijciebatur quemadmodum nō dominum audisset, eoq;
 & eius prædicatio periclitabatur, ne fides prædicandi sibi
 à discipulis demeretur. Hic vero nulla huiusmodi cogeba-
 tur necessitate. Nam neq; Hebræis euangelium prædica-
 bat, neq; illi obrectabant, quod hominum esset, nō Chri-
 sti discipulus. Vel quia quēadmodum dicturus est statim,
 diuino testimonio. i. signis & portentis à deo, non ab ho-
 minibus arguit, hęc se accepisse. cōtestāte deo signis
 & portentis, Cum dixisset esse se confirmatum, & mo-
 dum ostendit, ne forte quis asserat auditorum figmenta
 hęc esse, deo inquit testificante. Non enim hęc ille esset te-
 stificatus, si falsa essent & ficta, perinde ac si dicat: Cum ho-
 minibus id astruentibus, et deus ipse testatur, non vocem
 emittens, sed signis et portentis illorum dicta confirmās.
 Fides igitur per nos non hominibus, sed deo præstāda ē.
 & varijs virtutibus, Effusam donorū expressit hic co-
 piā, cum varijs dicit. Nā si virtutes tollātur, nunquā tanta
 hęc signa et varia à deo ederentur. Cumq; et dæmonum

Luce. 1.

Gala. 1.

vel arte vel ministerio quàm multa factitent hoïes, virtutibus
 dixit: quæ pfecto illorū operibus nullæ insunt, sed imbecilla
 sunt, præstigiōsa & vana eorū facta. ⁊ spiritus sancti distributionibus
 secundum suam voluntatē. Id præterea eadem adiecit de causa. Magorū enim res gestæ,
 non sancto spū constant, sed varijs dæmonum illusionibus. Oñdit etiã & aliud quiddam. Erat nãq; verissimillimū
 haudquā multos ibi fuisse, quod hominē essent donis potiti, &
 alios quosdam ob eorū ignauiam ab his destitutos. Vt itaque
 & hos consoleat, sic inquit. Spūs sancti partitiones & munera,
 pro eius arbitrio conferunt & nutu. nouit em̄ quid cuiq;
 conferat, & hunc in modum grām impartit. Nā plerūq;
 ob vitā actam impurius, & spūs quis dono carebit,
 persæpe etiã neq; id ille accipiet qui vixerit, ne supbia esse
 rat. Et idcirco humilibus & fere inutilibus potius tradebant hæc dona.

Non enim angelis deus subiecit orbem terræ futurum. Vt autē filium arguat maximū
 in modum angelis ipsis præcellere, mundum dicit Apłs, siue
 structurā & mūdi hæc machinā, patrē filio subiecisse, non
 angelis. Futurū autē eo dixit, quia dei filius ppetuo fuerit.
 Mundus vero, quia conditus est, & aliquñ nil fuerat, quasi
 vt fieret videt futurū, quia prius non extitisset. Erat igitur
 quod filij essentia perpetuatē, futurus & orbis terræ.

De quo loquimur. Hoc est, de quod superius diximus, cum
 introducit filium in orbem terræ. Præter hunc itaque, alium
 neminem errabunda requirat mens tua. Multi vero, quod futurū
 est, ita interpretant, quod inde orbis hic terræ sit cælestis
 futurus, de quod nūc dicat Apłs, loquimur. i. de quod oīs nobis sermo est
 habitus. Tunc em̄ & angeli seruoꝝ in morem astabunt,

filius vero iudicans affidebit. *Matth. 25*

Testatus est autem in quodā loco quidā, dicēs: Quid est hō quod memores eius,
 aut filius hoīs quā visitas eū? *Psal. 8*

Diuisti eū paulo minus ab angelis, gloria ⁊ honore coronasti eum,
 ⁊ constituisti eum super opera manuum tuarū. Omnia subiecisti sub pedibus eius,

philip. 2

Testificatis hic nomē nō explicat, utpote q̄ ad scripturā
 peritos f̄monē habeat. Hæc sane oīa q̄ ad cōem humani-
 tatē sunt dicta, p̄prius t̄n Christo post carnē assumptam
 cōueniūt. Nā & filius dei existēs, nihil aduerres q̄ huma-
 na esset ille natura, hanc ipsam vltro excepit & sibi vniuit,
 vñ vel oīm est effectus sublimior. In eo enim quod ei
 subiecit oīa, nihil dimisit non subiectum ei. Hūc
 aut̄ necdū videtur oīa subiecta ei. Cum em̄ hi ad q̄s
 Paulus scribit, plurib⁹ malis affecti, p̄secutionib⁹ afflicta-
 rentur, ne hanc illi p̄tenderent dicendi occasiōem, q̄d ais:
 illius cūcta esse ditioni subiecta, cū ipsi ab eius hostib⁹ tor-
 malis affligimur, & exagitemur acerrime: vel ex his q̄dē
 possumus conspiciari, neq̄q̄ illi (vt asseris) cūcta subesse.
 Cur ergo nobis illudis ō Paule? Nolite inq̄t ob id aīo ob-
 turbari, nec mēte & spe cōcidere. Futurū est em̄ vt vniuer-
 sa illi subijciantur. nā ideo subiecisti id verbū sacræ literæ
 ptulere, vt credamus, & si nondū euentū res habuit, sic t̄n
 euasurā esse oīno. At tanq̄ hunc iā finē sit nacta, nūc ape-
 rit, Nulla itaq; vos formido incessat, q̄ mala nūc toleratis,
 nondū euāgelij p̄conium hoc vniuersa puicit, nondū ab-
 solutū est t̄ps, q̄ oīa pareāt: parebunt, mihi credite, cūcta,
 & Christi erunt p̄tati obstric̄ta. Eum aut̄ qui modico
 q̄s angeli minoratus ē, videmus Jesum propter
 passionem mortis, gloria ⁊ bonore coronatū. Ni-
 tiū quæ dicta sunt, oīdere, vt arguat Christo oīno congru-
 ere, aitq;: Etsi omnia filio subiecit pat̄, nondum t̄n illi hæc
 vident̄ competere, qui nondum iudicaturus aduenit, sed
 futurū id oīno astruimus. Illud vero, angelis paulo minus
 esse minorem effectum, & Christo conuenit magis q̄ no-
 bis mortalibus. Is nāq; cum apud inferos iam tertium di-
 em vt homo egisset, paulo est ab angelis imminutus: vt-
 pote q̄ nihil sunt morti obnoxij. Nos vero quia plurimū
 morti obstringimur, & corruptioni patebimus, non pau-
 lulum, sed maximum in modum angelis sumus inferio-
 res. Nec minus & gl̄iæ hm̄ōi & honoris, ob passionem &

mortem, corona Christi magis q̄ nobis cōgruit. Mortis
 aut̄ passionem inquiring, verā mortem expressit. Non em̄
 imaginaria mors illa erat & prestigiosa, sed re ipsa patieba-
 tur. Mortis præterea meminit & crucis, vt eius suadeat q̄
 tenus præceptoris exemplo, magno animo ferant pressu-
 ras. Cum vero in laudē illi & gloriam crucem cessisse, &
 nobis item quæ patimur gloriæ futura ostendit: subinde
 diceret, qd̄ ea refugitis quæ coronam sunt allatura & pal-
 mā, ille vestri qui serui estis ob gr̄am pertulit mortē, vos
 contra, p̄ eo qui vt dñs habet in vos potestātē, vel saltē le-
 uiora hæc mala nil toleratis: vt gratia dei pro oibus
 gustaret mortem. Neq; enim vt nobis obnoxius, sed vt
 gr̄am faceret, ad mortē ille filiū destinauit. Nec, p̄ fidelib⁹
 solum, sed, p̄ vniuerso terræ orbe. Nam & si haudq̄q̄ oēs *I. Timo. 2*
 sunt salui effecti, ipse tñ peregit quod sua intererat. Recte
 aut̄ gustaret dixit. Nam & more aliquid degustātium, bre-
 ui admodum t̄pis interuallo in morte p̄mansit, q̄ mox re-
 surrexit. Vnde vel ob id ip̄m est angelis p̄ior, quia mor-
 tem euicit. Quemadmodum enim & medicus appositos
 cibos abhorrere languentem aliquem conspicatus, mox
 ipse gr̄agustat, vt egrotum faciat fidentiorē, alliciat q̄ ci-
 bum vt capiat, sic & dñs cum nos spectaret mortē refor-
 midare, hanc prior ipse libauit, & si minus id facere coge-
 ret. Quid nī? qui nequa q̄ morti subijceret, sed p̄ gratiam
 hanc ille subiuit, vt ad mortē perpetiendā si esset necesse,
 vt minus horribilē, nos hortaret. Nestoriani vero scriptu-
 rā hanc Pauli deprauantes, non gratia dei dicunt, sed sine
 deo: id est, sine diuinitate pro omnibus mortem gustaret,
 vt quod ipsi pessime sentiūt, Christo scilicet cruci affixo,
 diuinitatē astruant non affuisse: vt pote quæ non substan-
 tialit̄ illi inesset, sed affectione quadam vnita. Quorū im-
 pietatē orthodoxus quidam irridēs, sic inquit: Esto vt ip̄i
 asseritis scriptū, Vel hoc mō id facere nobiscum videt̄, qd̄
 dictū est, Sine deo em̄, p̄ cæteris alijs dominus mortē subi-
 uit, vel pro angelis ipsis, vt illorū in nos odia soluat, & eos

gaudio expleat sempiterno. Decebat enim eum per quem omnia. Id est, patrem. Neque enim si per præpositio hæc, quæ græce habet, imminutionem afferret, & soli filio conueniret, & patri adijceret. Addisce aut quæ habeat, per quem illud, significantiâ, vt nemo videlicet absurdus aliqd ex eo intelligat, q̄ per quem oïa dixerit. i. vt filiû faci- at oïbus indigere: q̄a prop̄ eum facta sunt oïa. Per p̄po- sitio hæc aliqd præfert. Exēpli gr̄a: Per hoïem. i. hoïis gr̄a creata sunt oïa. Propterea em̄ per illud adiecit, pinde ac si dicat: Per quem sic velim intelligas, tanq̄ p̄ ip̄m facta sunt oïa. Cū itaq; per quē & filium ip̄m designat, ira accipito. i. à q̄. qui multos filios in gloriam adduxerat, auto- rem salutis eorum per passionem consummari. Adhuc dicto illi insistit, q̄d sup̄ius dixerat, Gl̄ia & hono- re coronasti eum. Qd̄ aut̄ dicit tale est, Pro suæ clementie dignitate, vel hoc patet, effecit. Quippe q̄ primogenitum oïm filiorū, q̄ eius sunt gl̄ia fruituri, præ cæteris clarissimū ex passione patefecit, vt cūctis aperiat esse oïno, p̄ ea glo- ria decertandum. *ἄρ Χρ̄ῖς* aut̄ salutis autorē & causam di- xit. Aduerte aut̄ quantū ipsi ab illo distemus. Nā filius qui- dem is dicit, & nos filij nuncupamur. Salutem ille largi- tur, nos vero salui efficimur. Sumus præterea & illi con- iuncti, & alia q̄dam rōne disungimur. Illi nanq; ideo co- pulamur, q̄a multos filios traducit ad gl̄iam, & eo dista- mus, q̄a filiorū sit salutis hic autor. Nota aut̄ passionē cō- summationē & finem prætere, & salutis causam esse. Et q̄, p̄ aliq̄ patit̄, nō modo illi, p̄desse, cuius gr̄a tulerit per- nas, sed sese clariorē in posterū facere et perfectiorem, in- telligat. Consummationem vero hoc loco gl̄iam ipsam intellige, q̄ sit ille affectus, vel eam quæ decet humanita- tem, vel q̄a natura insit̄a sibi gl̄oriā asseruabat. Alioquin q̄ ad n̄fam mortalem hæc et humanam conditionē, vt ho- mo, inglorius erat: vt pote q̄ esset incognitus. Vbi vero p̄ crucē innotuit, et gloriose est in altū sublatus, gl̄oriā dicit accepisse. Quæ cū natura sibi haberet ingentē, neq̄q̄ vide-

tur à nobis illi esse allatā. Vel cōsummationē immortalitātē ipsam appellat, quā deerat quidē Christo vt hoī, per resurrectionē vero hāc consummauit, perfecitq; illi patē. Nam postq̄ hic resurrexit, nullum præterea habuit mors in hoīes dñatum, et mortālē oēm naturā hmōi est cōsummatione dignatus. Qui em̄ sanctificat, ⁊ qui sanctificatur, ex vno omnes. Ecce vt rursus Christi fratres eē nos arguit, ⁊ tanto ab eo fuisse honore dignatos. Cum em̄ sanctificās. i. Christus, ⁊ sanctificati nos ipsi videlicet, ex vno oēs, hoc est, à patre, vt filius ipse, nos vt creati. Ille itaq; sanctitatē largit, nos sancti efficiamur. Quo fit, vt et identitas intercedat, et excellentia demonstret. Propter quam causam non cōfunditur fratres eos vocare. Aduerte hoc loco quam diximus excellentiam. Cum em̄ inqt, nil ille confundit, hoc est, nil eum pudet, ostendit nequaq; rei ipsius naturæ id esse, sed charitatis minus pudentis. Nam etsi ex vno prodiuimus omnes, alia tamen sumus ipsi à Christo et longe diuersa conditione, à q̄ tantum distamus, quantum à creatis et conditis differt creator. dicens, nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Vbi enim carnem hic induit, et fraternitatē nobiscum iniuit et induit. Vnde et in vnum fraternitas ipsa conuenit. Rursus tñ in eo excellit, q; hoībus se denuntiaturum patrem promittit. Et iterum, Ego ero fidens in eū. Idcirco em̄ arguit se hominem esse effectum, et nobis fraternitate coniunctum: quia vt quisq; mortalis, ita et se patri confidere aperte fatei. Simul præterea ⁊ nos admonet, vt deo ⁊ soli fidamus. Quñquidem ⁊ ipse qui filius est, ⁊ nullius sp̄e indigeat, patri tñ fidere se fatei. Nonnulli vero in hanc sententiam id acceperē. dicunt autem, Cum enim Christum superius dixerit fratrem, ⁊ paulo post patrem eundem hūc appellarit, ostēdit tñ eiusmodi nomina futuræ dispensationis ⁊ vltimę fore: eius vero ante secula deus est nomē. Quis ergo in alio poterit, nisi in deo sp̄em suam firmam ha

Psal. 21

Psal. 17

Isaia. 8

beret: perinde ac si dicat: Neque enim quia patrem hunc et fratrem precipitis, est vulgo aliquem vnum existimate. Est namque hic deus, & in quo plane (ut scribitur) est confidendum: & ita, ut non tanquam a Christo hæc, sed a propheta videantur, plata, ut dicat confidam ego, propheta scilicet Christo ipsi ut deo. Qui sensus nequaquam superioribus congruit, & minus probatur. *Et iterum, Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi deus.* Hoc loco Christum deseruit nobis in patrem. Dedit autem, ob patris beneplacitum dixit, quod carnem hunc assumere fecerit, Nam si incarnari filium non placuisset, nec sibi filij forent quod credidissent. Quia ergo pueri communicauerunt carni et sanguini, et ipse similiter participauit eisdem. Pudeat velim hoc loco qui asserunt, non re filium, sed apparentia quadam exteriori parem nobiscum genituram sortitum. Neque enim solum carnis hunc & sanguinis inquit, æquæ ac pueri. i. re liqui homines participasse, quis & si id prætulisset, satis profecto fuisset ad confirmandum veram carnem hunc accepisse, sed similiter adiunxit, ut nostræ carni persimilem hunc habuisse incarnationem ostendat. ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum. Causam dispensationis exponit, ut per mortem videlicet quam ille subiuit, quia carnis esset & sanguinis particeps, diabolum perdat, qui habet mortis imperium. Quod per peccatum videlicet. Cum enim ex priori illa Adæ in obedientia homines, suis artibus faceret in peccatum, plabi, ipse mox condidit mortem, quæ eodem in posterum, pro milite & fortioribus armis humanam hanc aduersus naturam est versa. Morte igitur hac ipsa ut diabolum expugnaret & perderet, versus est Christus. Quod utique ingentis virtutis & sapientiae est argumentum, ut hostem eisdem armis occideret, quibus ille plurimos enecasset. et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. Id est, ut homines liberos redderet, quicumque mortis erant seruituti obstricti. i. qui mortis erant addicti obsequio, & eum pertimescebant, tanquam non aliquando esset hæc

Rom. 5

abolenda. Vel mortis obnoxios dicit, & mortē reformi-
 dātes priores homines, qui assidui in timore ducebāt vi-
 tā, morituros se semper opperietes. Et q̄a mortē maxime
 verebant, nihil sentire poterāt voluptat̄. Id em̄ p̄tendit, cū
 p̄ oēm vitā dicit. Erāt vtiq̄ fuituti obnoxij, hoc est, tremo-
 re cōtinuo vrgebant (ut solent fuitia dominum verita cō-
 tremiscere) existimantes amarissimā eē hāc mortem, eoq̄
 nec voluptate aliq̄ perfruunt. Est igit̄ ex his colligendum
 q̄ mortem horrescit, nec liberē eē, & cunctis patere in ser-
 uitutē. Valet p̄terea id ad consolationē oppressis. Siqui-
 dem qui nunc diuexant̄ & vinculis astringunt̄, liberius vi-
 uunt, & sanitate maiori q̄ prisca illi, qui versari in delicijs
 videbant̄, cum his mors ipsa imperitaret, & eēt formidi-
 ni. Quippe qui istiusmodi mortis horrore & seruitute
 astringerent̄, vos vero prorsus sitis his liberati. Nun-
 quam enim angelos apprehendit. Hoc est, nequa-
 quam angelor̄ ille naturam arripuit, neq̄ hanc tulit. Id
 vero immensam erga genus humanum arguit charitatē.
 Quando quidem quod angelicæ naturæ non est elargi-
 tus, contulerit homini, vt ab hoc carnem assumeret. sed
 semen Abraæ apprehendit. Non em̄ accepit inquit,
 sed apprehendit, vt ostenderet naturam hāc nostram re-
 fugientē, & lōgius ab se abeuntē. Christum fuisse insecta-
 tum, & adeprum tādē p̄hendisse, & sibi vnisse, & a fuga re-
 tractum cōplexum esse. Nec naturā hominum dixit, sed
 Abraæ semen, cum vt Iudęos extolleret, & illorum genus
 argueret honoratum, tum vt eosdem in eo assereret añ-
 ire gentiles, quia ab his dñs ortum duxisset. Semper autē
 his aliqd̄ ad gratiā loq̄t̄, ita tñ vt nemo possit ex eo offen-
 di. Simul p̄terea & repromissionem recordat̄ Abraæ fa-
 ctā, q̄ terrā dominus his, & eor̄ posteris datur̄ se pollici-
 tus est, bonis om̄ibus affluentem. Unde debuit per
 omnia fratribus assimilari. Cum enim inquit, digna
 tus est semel carnem hanc ille nostram induere, & naturā
 humanam arripere, consentaneum erat om̄ino, vt & no-

bis persimilis nasceret, paremque nobiscum et educationem haberet & incrementum: Ferretque omnia quae illi essent ferenda, ac demum mortem obiret. Id namque praetendit, cum per omnia inquit assimilari. **vt misericors fieret & fidelis pontifex ad deum.** Nullam inquit, aliam ob causam carnem hanc nostram assumpsit, nisi vt per eam & nostri misereretur, & humi iacentes attolleret. Verum quod pacto pontifex noster effectus est, hac ipsa illota & sordida quam a nobis desumpserat carne: certe vt peccatis nos repurgaret, impetraretque eius intercessu a deo nostris erratis veniam, quibus antea ipsi oppugnabamur. Fidelis vero. i. verax & potens vt pontificis adimpleret et munus. Est namque pontificis veri officium, vt eos prauis eximat facinoribus, quorum sit pontifex constitutus. Vel fidelem dicit. i. deo acceptum. vt repropitiaret delicta populi. Oñdit quod praeferat ad deum esse fidelē, videlicet vt populum delinquentem deo conciliet. Id enim est maxime suae in nos charitatis indicium, cum enixe omnia fecerit vt peccata deleteret. Quæret aliquis, Cur enim non mundi, sed populi dixit peccata? Quia ad Iudaeos primo hic habebat, quorum gratia precipue dominus in mundum concessit: vt his saluis effectis, & cæteri per hos salutem assequerentur, & si longe aliter res ipsa euaserit. Quinetiam Ioseph angelus ipse affat homini, Saluum facturum est populum suum, & a peccatis huius liberabit. Quod sane Iudaeorum praefert nobilitatem, & quanti hos faceret deus oñdit. **In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari.** Humile admodum id, et vilius quidem, et deo plane indignum apparet, alioquin haudquam est a carnis conditione alienum. Nam si et de patre quod corpore caret et carne, quae multa quae humanae huic congruunt magis et mortali naturae, profert scriptura, vt illud, Dominus de caelo, prospexit, et vidit filio suo hominem. et alibi: Descendens videbo. et multa homini, longe magis de Christo, quod carnem assumpsit, et in carne perpeffus est, infinita quaedam enarrat: cum vt auditores de eius incarnatione faciat certiores, tum quia adhuc fragiles essent, & in

Matt. 1

psalm. 13
Gene. 18

fide nondū obfirmati. Reꝛ eꝝ experientiam existimant hoies, cæteris poriorē. Quod aut dicit hmōi est: Non eꝝ solum vt deus, sed quia vt homo cuncta expertus intelligit, siquidē multa perpeffa est Christi hæc caro, calletq; qd pressura, quidve tentio sit. Vnde & auxiliari pōr. i. pꝛōpti or esse manus vt porrigat, & tanq̄ misericors opituletur oppressis.

Caput III.

Vade fratres sancti vocatiōis cælestis participes. Vnde. i. cum talem hunc dixerim pontificem esse, fidelem. s. & peccatores patri conciliantē, nec impotentē opem p̄stare, velim vobiscum aīo hæc re-
puretis, cōperietis haud dubie, ita rē se habere. Vocatiōis aut cælestis participes inquit, perinde ac si dicat, ad cælum sumus acciti, nihil hic requiramus: ibi nāq; & præmia sunt futura, & retributio. **considerate apostolū & pontificē confessionis nostræ Jesum.** Ob carnem hanc. s. luteā, humilia quæq; mente peruoluite, vt alias dictum ē sæpe. Apostolus vero ob id nuncupatur, quia ad oues Israel fuit dñs transmissus, & nostræ confessionis (.i. fidei) pō
rifex. **quifidelis ē ei qui fecit illū, sicut & Moyses fidelis in omī domo eius,** Cum Christum esset Moysi
præpositurus, pontificis munus produxit in mediū, aitq; horū vtriusq; demandatū esse populum procurandū. Tam etsi maioribus Christus sit rebus præfectus, initio tamen haudquaq; huius aperit excellentiā, ne hos ad quos scribe-
ret, irritaret. Nā etsi fidē exceperant, magnū tamen in modum Moysi rebus fauebāt. Interea vero Christum dominum æquiparat domino, aitq; & fidem hunc patri serua-
re, qui apostolum se et pontificem fecerit. Neq; enim de substantia hoc loco differit, sed de animi pꝛōptitudine. Fidelis igit est ex affectu quodam præcipuo, & volens rebus præsider patris. nec eas finit corrumpi, sed illarum salutē pro sua ducit: quemadmodum Moyses domui eius p̄spicit, id est, populo. Domum enim populum nūcupat. Eius vero. i. dei ipsius, vel Moysi. Nam et Moysi populus dici-

Mat. 15.

Num. 12.

Fff

Exod. 32 tur, vt alibi, Populus tuus peccauit. Erat namq; hic Moy-
 ses populo ita praepositus, vt domui dispensatorē praefici-
 mus. Amplioris enim gloriae istae prae **Moyse** di-
 gnus habitus est, quāto ampliorē honorē habet
 domus qui fabricauit illā. Quis namq; domus fa-
 bricatur ab aliquo: qui autē oīa creauit, deus est.
 Quin etiā hoc loco, quā dñs Moysi p̄ster, sic inquit, pa-
 refacit. Erat sane & Moyses ille in tota domo, id ē, populo
 vniuerso, alioqui quidā vnus hic erat de domo. quippe q
 homo esset & mortalis, vt ceteri, & si sanctior videret, cō-
 seruus & reliquis erat. Sicuti & domus dispensatores, & si
 praesse alijs videant, eodē tñ seruitutis iugo, quo & ceteri
 astringuntur. Cū itaq; & Moyses hic pars esset aliqua dō-
 mus, est tñ ab aliq; conditus. Qui vero hūc cōdidit, ei p̄ster
 necesse est. Eundē vero filius dei creauit, qui carne susce-
 pra, & eius gr̄a pontificis munere fungens, quē creauerat,
 Moysi longo interuallo praecellit. Aduerte autē quemad-
 modum à carne cōparationem desumpsit, & deinceps ad
 diuinitatē digressus est, qua incomparabilē excedere cre-
 atorē re creata ostendit. **Et Moyses quidem fidelis**
 erat in tota domo eius, tanquā famulus, in testi-
 moniū eorum verborū quae dicenda erant. **Christus** vero tanquā filius. Vel alium quendā in modū,
 Moysi Christum prestare ostendit, quia. s. Moyses ille tan-
 quā minister & seruus esset fidelis, & ad id constitutus, vt
 quae dñi forent, ceteris seruis denuntiaret, & q̄ dicta sunt
 deo testificetur, Nā si & cælum vocat & terrā in testem, vt
 illud, Audi cælum, & auribus percipe terra. & valles, vt il-
 lud, Audite valles fundamenta terrae, longe magis homi-
 nis vsurus est hic testimonio. **Christus** itaq; fidelis ē, vt po-
 te qui proprius sit & haeres & filius. Et quae paterna sunt,
 pro patris arbitrio moderetur & regat. Differt igit istius-
 modi filius à Moysi seruo, ingenti quodam & incompa-
 rabili interuallo. in domo sua, quae domus sumus
 nos, si fidutiā & gloriam spei vsq; ad finem firmā

Deut. 32.

Mich. 6.

retineamus. Domus quidem Moyſi populus fuerat,
 cuius & ipſe paſſerit. Pro domo præterea & deus nos ha-
 bet, ſi modo ad finem uſq; ſtabiles fuerimus, nec facile in
 præceps labamur. Hoc autē loco Iudæos hoſce & fideles
 hortatur, ut in preſſuris conſtantiores ſe præbeant, nec in
 mollitiem reſoluantur. Sic em̄ fore affirmat, ut dei ſint do-
 mus, ut & Moyſi fuerant. Hos præterea laudat, q̄ rei prin-
 cipiū dediffent, unde & neceſſariū eſt, ut & finē cæptis im-
 ponant. Recte autē fidutiā dixit & gloriā. Cū em̄ cuiquā fu-
 turæ retributionis ſpes certior eſt, id gloriæ ducet, perin-
 de ac ſi ſit ex ſpe & uotis oīa conſecutus. Nec in ſecefſum ſe
 aliquem conſert, ut deliteſcat & mœreat, cum malis affli-
 gitur, ſed fidētior eſt, & in publicum prodit: & Chriſti ob
 gratiā, quem vnice colit, aduerſa quæq; æquo tolerat ani-
 mo. Quapropter ſicut dicit ſpiritus ſanctus, *Do* *ſal. 94.*
die ſi uocem eius audieritis, nolite obdurare cor
da ueſtra, ſicut in eracerbatione ſecūdm diē ten-
tationis, in quo tentauerūt me patres ueſtri, pro-
bauerūt me, & uiderūt opa mea quadraginta an-
nis. Propter quod offeſus fui generatiōi huic,
& dixi, ſemper hi errāt corde. Ipſi uero nō cogno-
uerunt uias meas, ſicut iurauim in ira mea, ſin-
troibunt in requiē meā. De ſpe hic utiq; diſſerit, quem
 admodum. ſ. ibi ſunt pro laboribus certiora præmia expe-
 ctanda, & q̄tudo. Idēq; ſic fore, ex p̄phete dictis affirmat,
 quemadmodū in requiē ſint ingreſſuri credentes: ut cōtra
 qui minus crediderint, q̄les priſci illi fuere Iudæi, nequa q̄
 hanc ſunt adituri. Cū em̄ rubrū mare traieciſſent Hebræi,
 & in locis deſertis innumeris eſſent beneficijs affecti, que
 plane dei erga ſe curā præferant, ut eorū potentiam demō-
 ſtrarent, dimiſerunt ex communi conſenſu ſpeculatores, *Num. 13.*
 qui terræ naturā contēplarentur, quā eſſent propediē ag-
 greſſuri. Illi uero cum ad ſuos ſe recepiffent, renuntiarunt
 mirādā eſſe regionis eius naturā, hoīes tamen eam in-
 habitare, qui debellari nō poſſint. Tunc igitur populus il-

le dei potentia, quã inexpugnabile existimare oportuif-
 fer, non admodum fidens, eorũ quos ad eã rem delegasset
 dictis obstupefactus, obmurmurabat in dñm, redeundũq;
 sibi in Aegyptum omnino decernebat. Quocirca ira pcti-
 tus deus, quia celerrime adeo tãtorum miraculoz memo-
 riã depulissent, iuravit nullo pacto generationẽ querulã
 illam, terrã quam erat pollicitus, ingressurã. vnde præter
 Caleph & Iesum, oēs fere sunt in eremo pditi. David itaq;
 qui posterior fuit, cũ hisce de rebus differeret dixit: Ho-
 die si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra,
 ne eadẽ illa quæ & vestri maiores perpeffi sunt, patiami-
 ni; & quiete priuemini, tanq̃. s. alia quædam sit quietudo,
 quã simus ipsi consecuturi, hæc inquit: Nã si verã illi recep-
 sissent quietem, cur illud inferret, Hodie nolite obdurare
 corda vestra, sicut & patres vestri, & non ingrediemini re-
 quem? Quæ igitur esse alia, præter regni cælestis iucundissi-
 mum otium, requies potest, cuius figurã & sabbatũ præ-
 fert, & eum qui typice effectus est in Palæstinã filioz con-
 tradicentis gñationis introitũ. Tribus itaq; modis quæsci-
 mus: aut em̃ sabbato hæc quies præstat, in quo & deus ab
 opere cõquireuit, qua de quiete haudquaquã videtur hoc lo-
 co David differere, vt pote quæ apud priscos illos pro ve-
 ra sit habita, & illa quidem quæ per terræ promissionis in-
 gressum est cõparata, quã introgressi Iudæi, erant à bello
 & prælijs quieturi, & errore illo, quo tã diuturno diuaga-
 bantur erratici. De qua tñ quiete nec vllam facit hic men-
 tionem. Nã si Palæstina regio David tpiibus sub eius erat
 & Hebræorum imperio, quo pacto de hac erat ille tanq̃
 deferra dicturus? Videtur igitur alium quẽdam quies hu-
 iusmodi statum prætere, in quem Iesus Naue nullam
 haberet Iudæos inferendi licentiã. Eiusmodi statum in ce-
 lis duntaxat reperiemus. A quo ne maiorum vestrorũ ex-
 emplo ob diffidentiã excidatis, erit vobis omni studio ad-
 nitendum. Non em̃ eorum quæ per deũ geruntur exigen-
 tiæ sunt ab hoie rationes, sed fides illi indubitanẽ præstã-

Nume. 14

Gene. 2.

Ia. Id nāq; & priscis illis crimini dat, quia dñm tētauerūt, id est, quia non omni prorsus dubitatione sublata in eum sperarunt: vtpote cui oīa essent factu facillima. **Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrū cor malum in credulitatis.** Hæc de terrenis sunt dicta. Videt em̄ inter hos fuisse nonnullos, qui minus crederēt vera esse, quæ de futura retributione narrātur, eoq; voluisse de dei cū potentia, tum prouidentia vel in medijs malis, quibus diuexarentur, periculum facere. vnde & Paulus hos ipsos corroborat, ea repetens, quæ fuerint olim diffidentes illi p- pessi. Neq; em̄ adeo futuroꝝ malorū formido plerosq; hominum frenat reprimiq;, quātum præteritorū memoria & recordatio, quæ certā afferūt de se cognitionem, & exemplo sunt præsentibꝰ, vel olim expertis. Aduerte autem quemadmodū ab incredulitate eiusmodi & illud deriuat, vt & mala quis cogitet, & opere exequatur. **Discedendi a deo viuo.** Neq; em̄ aliū obuentura est incredulitas ipsa & diffidentia, nisi à deo quis prius desciscat. Nā q̄diu qs deo adhæserit, fueritq; illi vt omnipotenti confisus, nihil existimat fieri non posse, quod deo liberit. **sed exhorta mini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur.** Hoc est, edificare vos mutuo, & ita corroborate, vt non collabamini. Quod si vel quispiā fuerit collapsus, quoad hanc aurā spirat, viuicq;, hunc ipm atollite. Id nāq; cum inquit, vsq; hodie noīatur, designat: id est, quousq; duxerit vitā. Hæc em̄ & spes comitat, & bñ sperari de peccatore superstite pōt, vt resipiscat admonitus. Præcipue aut̄ nulli insit cor prauū. Quod si forsan acciderit, nequaq; hic in desperationē & diffidentia prolabatur. Quin vos illū hortando suscipite, & iuuādo mox subleuate. vt nō obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Hoc est, ne ex eiusmodi diffidentia in cæcitatē corruat, & maneat insanabilis. Quemadmodū em̄ orbara luminibus corpora & duriora, nequaq; medentis se manibus atrectanda subiecerint, sic & animæ in malis iā obdura-

ra, dei verbis minus parebūt. Fallaciā vero peccati, vel de
monū suggestiones appellat, videlicet q̄ nullā quis speret
futurā bonorū malorumve retributionē. Vel fallaciā, de-
sperationē dicit. Nā q̄ semel habenti mihi, nihil spei sit re-
liquū, peccati plane hæc fuerit fallacia. Peccatū namq; nos
circuueniens, & ad se trahens, talia suggerit (vt dictū est)

Prou. 18.

cogitanda. Impius in profunditatē cadens, contēnit. Qui
vero delicti fuerit contēptor, nec deo credere sustinebit.
Quo fit vt ex peccato incredulitas oriatur. Dixit enim in

Psal. 9

corde suo, non requirit deus. Et alibi, Oblitus est deus, &
hōi alia. **Participes em̄ Christo effecti sumus.**
Hoc est, per fidē illi sumus coniuncti, & sic ei sumus parti-
cipes vt capiti corpus: & subinde inquiring, hos consolaf,
& sp̄e affert. Qui em̄ tāta est nos charitate cōplexus, vt &
corpus nos suū effecerit, neq; nos, si mō velimus, diuelli
ā se patiet. Simul etiā illud ostendit, quod dictum ē alibi:
Toleremus, & conregnabimus. Nunc itaq; eorūdem ipsi
participes, quorū & Christus particeps fuit, pressurarū sci-
licet & malorū, diligentius connitamur & gloriæ partici-
pare. si tamen **iniciū substantiæ eius vsque ad fi-
nem firmū teneamus.** Id est, fidem. Per hāc em̄ subiui-
mus diuinam illā & spiritalē substantiā, per quā & regene-
rationē accepimus. Quinetiam vel in hac vita deposcit, vt
firmiores in fide simus & stabiles. **dundicitur, Hodie
si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda
vestra, quemadmodū in illa exacerbatione.** Cōfir-
mat quemadmodum dixerit, vsq; in finē, inquitq; , idipm
prætendit: Cum hodie vero sic intelligitur, vt superius est
explicatum. **Quidam enim audientes exacerbaue-
runt.** Audientes inquit dei promissa, cum polliceret da-
turum se his terrā Chanaanorū, & alia pleraq; descuerūt
ab eo, & huncipsum ob perfidiam exacerbauerunt. Cauē
dū itaq; , ne & ipsi promissionibus his diffidatis. Nihil em̄
vobis conducit sola hæc promissionum hōi auditio, ni-
si & fidem his præstiteritis, quemadmodum nec v̄ris mā

ioribus profuerat audisse. Quin poti⁹ ob id eo iustus p-
diti sunt, quo & dei sunt verbis diffisi. sed non vniuersi
qui profecti sunt ex **Egypto** per **Moysem**. Caleph
naq; ille & Iesus nequaq; fuere increduli. Propterea & p-
missionem adepti sunt, & **Palæstinā** ingressi. Quibus
aut infensus est quadraginta annis: **Nōne** illis Nume. 14
qui peccauerunt, quoz cadauera prostrata sunt
in deserto: Per quæstiunculas eo nōnullas hic loquit, vt
clarior sit & apertior eius oratio. Et ne facile illi possit oc-
curri, (rogandi em̄ hic modus certioribus rebus apponit)
addit præterea & pœnas. Prostrata sunt enim inquit, & cō-
ciderunt eorū cadauera in deserto: & $\kappa\delta\lambda\alpha$, vt Græce ha-
betur, hoc est, ingentem ossium vim & pene infinitā. Sic
enim ex parte vniuersum corpus procubuisse ostendit.
Quibus aut iurauit nō introire in requiē ipsius,
nisi illis qui incredulifuerunt: & videmus quia
non potuerunt introire propter incredulitatem.
Superius quidem peccantibus dixit, nūc vero incredulis,
vt ostenderet ad Hebræoz animi pusillitatem, futuram
& dissidentia, vt illud accederet, quod eorū pleriq; in alia
praua facinora prolaberētur. Qui itaq; inquit fuere incre-
duli, videmus nequaq; promissionis terram adisse. i. præ-
oculis nobis peccati certior pœna obuersatur.

Caput .III.

Tameam sergo fratres, ne forte relicta pol-
licitati oē introeūdi in requiē eius. Huc redit
id omē quod dictū est supra, Hodie si vocē eius au-
dieritis & c. Verendū itaq; & nobis, ne eadē illa cōringāt,
quæ olim dissidentibus illis ingesta sunt mala. existime-
tur aliquis ex nobis deesse. Id est, ne forte prætereat
& relinquatur postremus ad adeundā promissam nobis
hanc requiē. Lgriorē itaq; reddit sermonem, & minus mo-
lestum. Nō em̄ prætermisus est inquit, sed præritus eē ex-
istimat. Et em̄ & nobis annuntiatū est, quemadmo-
dū & illis: sed non profuit illis sermo auditus. Et

nobis præterea denuntiata futura sunt bona, haud secus ac illis, sub figura terre promissionis, nil tñ id potest nobis prodesse, nisi & fidē promissis adhibeam⁹, deponamusq; animi oēm pusillitatē & diffidentā: sicuti nec illis aliqd cōtulit. Aduerte aut̄ quemadmodum denuntiātū nobis illud ait fuisse, tanq̄ vera quædā & certiora sint bona promissa, & q̄ velut ex trophæis in nos & parta victoria conferant, illis vero auditū eē sermonem. **non admixtus si dei verborū et his qui audierūt.** Id ē, nil prorsus his qui sermonē audierunt coniuncti vel congruētes, sed ab his omnino diuulsi. Græce vero admixti legit̄. Non enim non conuenientes dixit, sed non admixti. Et egregie quidem, vt arctissimā patefaceret vnitatē. Audiētes aut̄ hoc loco credentes ipsos & fideles dicit. Hi nanq; dici haud dubie possunt, verba diuina auscultantes. Basiliius vero non admixtos eos intelligit, qui cum Caleph illo sensissent & Iesu. Hi nanq; à seditionibus abfuere, neq; tumultuātibus reliquis seipso admiscuere. Verū quos istos dicit q̄ audierunt: Illos nimirum, qui dei promissa audientes, nil postmodum profecere. **Ingre diemur nos in requiē vitæ æternæ, qui credimus, quæ admodū dixit, Si cut iuravi in ira mea, si introibunt in requiē meā.** Vnde id liquet, q̄ credentibus nobis, in eiusmodi requiē patebit ingressus: Ex eo quidē q̄ dominus dixit, Non em̄ sunt infideles in requiem hanc ingressuri. Id enim dat̄ intelligi ex rebus diuersis. Nam vt infidelibus infidelitatis ē præmium, & ne in requiem illam ingrediantur occasio, sic nos contra qui fidem seruamus, seruatae fidei mercedē accipimus, æternæ illius quietudinis adiūm. ⁊ quidem operibus deus ab institutione mundi perfectis. **Dicit enim in quodam loco de die septima sic, Et requieuit deus die septimo ab oibus operibus suis. Et in isto loco rursus, Si introibunt in requiem meam.** Hæc minus consentanea sibi videtur eē oratio, cum tamē secus se habeat, sed ita inquit: Neq; em̄

Psal. 94.

Gen. 2

dicere poterit quispiã de sabbati requie David differuisse. Nam q̄ fieri p̄ot, q̄n̄ olim iã illud effectũ sit, vt à principio mundus sit constitutus? Quin potius perspicuum est, de alia q̄dã David gere dixisse, de cœlesti videlicet illo ingresso, q̄ tñ in futurũ sit debitus, tanq̄ in posterũ essent nonnulli cœli hãc requiẽ adituri. Et quẽadmodum sabbatũ apud scripturas, & si requies dicit, nil tñ impedit, q̄ minus & reges in alium sensum nuncupet. In tertia videlicet quierudo, quã deus esset olim pollicitus. Sic quidẽ nec prohibetur hoc loco, q̄n̄ & reges futura illa interpreteĩ, cœlorũ in quã imperium, q̄d sane haudquaquam sunt increduli adituri. Quoniam ergo superest, quosdam introire in illam, & ibi quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam hodie David, dicẽdo post tantum temporis sicut supradictum est, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nũquam de alia loqueretur post hanc diem. Studet itaq; omni nisu Iesum illũ arguere, nil potuisse in hanc requiẽ inducere quenpiã, cuius & David meminit, & nos facimus mentionẽ. Cũ igit nec ille in hmõĩ regem inuexerit aliquẽ, & David inq̄at rursus post tãta annorũ curricula, nolite obdurare corda v̄ra, sicut & patres vestri, q̄ ob eorũ diffidẽtiã neq̄q̄ sunt getem ingressi, deĩq; ex his nobis intelligi rẽ cõtra p̄cedere, videlicet si creduli fuerimus, futurũ esse, vt illã ingrediamur. Cõstat ergo requiẽ istã futurã esse, & nos opperiri vt se adeamus. Neq; em̄ David de Palæstina hmõĩ dictitabat (q̄ppe q̄ tunc potirent Iudæi.) Neq; de septimo die, vt pote q̄ ab ipã mũdi fundatione fuisset. Est igit reges tertia quẽdã, cœlorũ scilicet regnũ, ad q̄d & Iesus dominus ob credulitatẽ & fidẽ, q̄ in se habet, inducit. Igitur relinquitur sabbatissimus populo dei. Non em̄ getem dixit, sed sabbatissimũ, noĩe p̄prio explicato, & eo q̄dem q̄ maxie hos oblectabat, & illecti noĩs eius

dem suauitate, concurrebāt. Nec secus et cælestē regnum
 Exodi. 20 se habet. Nā quæ admodum sabbato ab omni opere carna-
 li et crasso cessandum lex ipsa iubebat, et ea dūtaxat vt p-
 agerent sacerdotes, q̄ cum ad dei cultū, tum ad animę vti-
 litatē facere viderēt, sic & in posterū illud tps, cū cæta spirita-
 lia futura sunt & diuina: nihilq̄ qd carneū sit aut laborio-
 sum, vbi & dolor oīs excessit, & mœror & gemitus abiit.
 Apoc. 4. 21 Audi ergo, qd ipse mox inferat: **Qui em̄ ingressus est
 in requiem eius, ⁊ ipse requieuit ab operibus su-
 is, sicut a suis deus.** Explicat nunc cur sabbatismū di-
 xerit futurā in cælis requiē, ob id scilicet: q̄a & ipsi a nris
 Apo. 2. 4 operibus requiescimus, nec secus quā deus vbi diē q̄ a cō-
 dēda terrarū hac machina cessasset ab opere, sabbatum ap-
 pellauit: p̄inde ac si dicat: Hac quidē in vita acerrimū est iu-
 stis certamē & labor immensus, p̄positus, q̄a virtuti maxi-
 me est insudādum. In cælis vero, neq̄ ad mortalitatē ali-
 quā exercebunt, sed deo duntaxat inexplēbili quadā ani-
 mi fruēt suauitate. Quod aut̄ hiq̄ ex Iudæis crediderāt au-
 dire maxime cupiebāt, q̄ a præsētibz scilicet & opero-
 sis negotijs liberādi sint & pressuris, nūc dicit, vt eorū sub-
 leuet animos malis ingētibz afflictaos. **Festinemus
 ergo ingredi in illam requiem.** Cū oñdisset tertiam
 quandā esse quietē, & illam cælestē, horrat̄ hos demum, vt
 hāc ipam ingrediant. Recte aut̄ festinemus dixit, cū haud
 quaquā, vt ad hmōi requiem præbeat aditū, satis virium
 habere sola per se fides videtur, nisi & optimus adsit viuē-
 di modus. **ne id ipsum quis nostrum incidat in cre-
 dulitatis exemplum.** Id ipsum, i. Israelitarum exemplū.
 Quemadmodum em̄ cum maiorem itineris partem iam
 confecissent, & mala plurima essent perpeSSI, ob incredu-
 litatem tñ & diffidentiam conciderunt: sic & vobis cauen-
 dum, ne post tam multa quæ iam subiistis certamina, col-
 labamini, vrpote q̄ non ad finem vsq̄ strenuos vos præ-
 stiteritis. Id em̄ verus est lapsus. **Uiuus est em̄ dei ser-
 mo ⁊ efficax, ⁊ penetrabilior omni gladio ancipiti.**

Ut em̄ tuncilli non bello aut gladio, sed dei verbo inter-
 iere (q̄ppe qui vltro, p̄cumberent, & se ipsi cōtrucidarent)
 sic & vobiscum agei. Nā dei hoc verbum, vt illos affecit
 supplicio, sic & vos cruciabit. Id nanq; & viuuit perpetuo,
 & nunquā extinguit. Vel in aliū sensum viuus est dixit, ne
 forte scilicet cum verbum iā audissent, inconstās esse & va-
 num existimarent, viuum hoc appellauit. i. subsistēs & ef-
 ficax, ita vt in quācūq; irruerit animā, graue illi vulnus in-
 figat. Aduerte aut̄ quemadmodum & gladij meminit, &
 acuti & penetrāris, vt ex rebus nobis iā consuetis & notio-
 ribus, praeferat diuinā potentiae magnitudinē. **7 pertin-**
gens vsque ad diuisionem animae 7 spūs. Rem sa-
 ne horrendā hic praedicat, q̄ sanctū sp̄m discludat ab ani-
 ma dissecetq; & eam relinquat a sanctitate, ex spiritu eo-
 dem manante, penitus destitutam, quam dominus in eu-
 angelio ancipitem nuncupat. Vt enim imperator aliquis
 primatem ex suis quenpiam, quia tetrum aliquod com-
 miserit facinus, exautorat, & dignitate & magistratus mu-
 nere priuat, mox etiam & capite p̄lectat, vita priuet, sic &
 hoc loco cum spiritus fuerit aliquis dignitate priuatus, de
 inde & p̄na afficit. Nōnulli vero ita intellexerūt, & meo
 iudicio haud satis consentanea sentiunt Ap̄li animo. Di-
 cunt em̄ dei f̄monem vel sp̄m vbi animā ipsam inuaserit,
 diuidere statim & interfcindere huius animae partes, & eā
 decetero hunc in modum suscepibilem reddere & capa-
 cem mysterij. Vtq; & telū carne prius discissa, mox in eam
 immergi & ad intima tendere cōsueuit, sic & f̄mo nisi mu-
 nitiores animae partes interclusas seiunxerit, nullum asse-
 runt sibi in eam patere ingressum. **compagum quoq;
 7 medullaz.** Ne forte hi animae cruciatius cum audiunt,
 negligentiores reddant, incertos illos existimantes, adiu-
 git & corporis p̄nas. Patētia em̄ quaeq; & praesentia ma-
 la longe acius vrgent. **7 discretor cogitationū 7 in-**
tentionū cordis, Sermonis nūc patefacit diuinitatē, cu-
 ius v̄ p̄cipuum est argumentū, disqrere, & nosse hoīm co-

gitatus. Ait em̄, scrutator est cordis & renū deus. **Et nō est ulla creatura inuisibilis in cōspectu eius.** Non solū hoīm (inquit) examinat corda, & scrutat̄ deus, quin etiam si v̄p̄ angelos dixeris & potestates, omnia illi aperta sunt & patentia. Nec quidpiam est quod latere illius oculos queat. **Om̄ia aut̄ nuda & aperta sunt oculis eius.** Vt clare demonstrat, quē admodum cuncta illi sint nuda. i. nora & cognita, dictione est vsus, ex quadam excoriatę ouis metaphora. Nam vt illi cum demitur tergus, vel iugulo cultrū infigit, & enectę demum à collo pellis diuellitur, interiora cuncta nudantur et patent; haud secus & deo vniuersa quę in terris geruntur, vel animo concipiuntur et mente, vt aperta et enudata mox innotescunt, **ad quem nobis est sermo.** Illi (inquit) et gestorū per nos reddēda ratio est, et, p̄ commissis danda supplicia. Vides quo redigatur res culmine. Nam etsi audias diffidentia et incredulitatis malum æque nobis cum Israelitis cōmune, nil ambigas ferenda esse tormenta. Ostendit præterea et quas ipsi dabimus pœnas, fore longe a cerrimas. **Habentes ergo pontificem magnum qui penetravit cælos Jesum filium dei.** Perinde istiusmodi aliq̄ rogantē, consule nobis quē admodum nec ipsi labamur, nec animo cōcidamus. Ait igitur, satis profectō que diximus ob iniectam formidinem erudire nos possunt, et reddere tutiores. Accedit etiā, q̄ pōtificem sumus iam nacti, qui nobis possit et opem afferre, si modo illi confisuros nos constāissime profitebimur. Neq̄ em̄ pusillus est ille aut cuiusuis sortis, sed dei filius, nec talis qualis Moyses fuit. Ille namq̄ nec requiem illam audiuit, nec in hanc populum introduxit. Hic vero vel permeans cælos affidet patri, potestq̄ nobis aditum in cælum præstare et quietis illius p̄petuę, cuius longe ante promiserat heredes efficiere. **Teneamus ergo spei nostrę confessiōem.** Neq̄ em̄ id omne negotium pontifici tribuit, sed et ipsi, vt officiosi simus, deprecatur. Habet vtq̄ ille id pagendi pō

Deute. 32

☉ 34

testatē, si modo nos fuerimus digni, in quos beneficia cō
 ferat. At quam hic dicit confessionem: Eam nempe, vt re
 surrectionem confiteamur futurā, et q̄ pro meritis quis
 q̄ sit accepturus, quodq̄ infinita ibidem bona nos mane
 ant, et demum quod Christus ipse sit deus. Istiusmodi ita
 q̄ tēda confessio est, neq̄ à nobis vt desuat, p̄mittenda.
 Sed q̄dcūq̄ fuerimus in fidei primordijs ipsis, p̄fessi, firmit̄
 teneamus, hoc pacto formidolosa quæq̄ perdent. **Non**
em̄ habemus pontificem qui non possit compati
infirmitatibus nostris. Cum istos ad credulitatē hor
 rat, vel his adijcit fidem, aitq̄: Non em̄ est pontifex iste q̄
 nr̄æ conditionis ignarus, quales pleriq̄ pontificum sunt,
 q̄ vt mala minus expti, ignorāt, p̄sus q̄d in se habeāt p̄flu
 ræ acerbioris, & ideo nec promptiores sunt vt oppressis
 opitulent̄, vel miseris cōpatiant̄: Atq̄ cūcta subiuit noster
 hic pontifex, & vbi mala q̄ plurima fuit perpeffus, & cælū
 conscendit, veniā fragilitati daturus humane. **tentatum**
aut̄ per oīa, pro similitudine absq̄ peccato. Hunc
 em̄ insectati ludæi, & conspuere, & calūniati sunt, & malū
 semper interminati, & patibuli morte affecerunt. Pertulit
 itaq̄ hæc oīa p̄t̄ifex, p̄ similitudine nr̄a videlicet; hoc est,
 haud secus hæc oīa tulit, q̄ ipsi ferre, p̄ humana fragilitate
 solemus, tolerant̄ tñ & absq̄ p̄ctō. Quippe q̄ nulli esset
 p̄ctō obnoxius. Hūc itaq̄ & vos imitati vel in medijs ma
 lis, estote in fide cōstantiores, & ab omni p̄ctō alieni. **Ac**
cedamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ.
 Cum em̄ inq̄, p̄cti expertem sumus pontificē nacti, q̄ v̄ *Iohan. 16*
 mundum peruicit, ait nāq̄, cōfidite, ego mundum hūc vi
 ci. debemus hunc fidentiores adire. Quñquidem & nobis
 q̄ animus tulerit, largiet̄. Sunt aut̄ throni duo: alter gr̄æ, &
 dū vitā hanc ducimus adeundus: cui q̄ fidenti adhæserint,
 munere q̄dam diuino p̄ctōrū sunt veniā accepturi: al̄ ve
 ro secundi aduentus est thronus, non gr̄æ. Quippe cū ne
 mo tunc remissionē delictis, sed iudiciū assequetur. Thro
 nū aut̄ dixit, vt p̄t̄ificis arguat dignitatē, & iudicatē ostē-

dat. vt miam consequamur & gratiã inueniamus
in auxilio oportuno. Perinde ac si dicat: Si em̄ dū in ter
ra viuim⁹, hūc ip̄m adibim⁹, & miam simul inueniemus &
grām. vt q̄ oportune ad hūc cefferimus, & dū ē clemētiæ
locus. Qui vero alias se obtulerit, his prorsus carebit. Neq̄
em̄ in posterū grā erit, sed iustitiæ thron⁹. Qui & si rex ille
de⁹ insidet, factur⁹ grām flagitātib⁹, tūc tñ est ad iudiciū
surrecturus. Ait em̄: Surge deus & iudica terrā. Ca. V.

p̄ al. 9. 93

Omnis em̄ pontifex ex hoibus assumptus,
pro hoibus cōstituitur in his quæ sunt ad
deum. Vult tandem arguere nouum vetere testa
mentū longe esse p̄stantius, ordit⁹ sacerdotalia munera
ip̄a cōferre, cū p̄scorū sacerdotū illorū, tum Christi: ostē
dit⁹ maximū in modū Christi excellere sacerdotiū. Verū
tñ cum Paulo occurreret, q̄ multa inesse sacerdotibus il
lis esset necesse, q̄ Christo tunc defuissent, vt ip̄e qui neq̄
de tribu esset sacerdotali, neq̄ in terris sacerdotis munere
fungere, neq̄ ab hoibus institutus, & vt ita dixerim, nec
imaginem aliquam haberet corpoream ipsius sacerdotij
habitus, quæ tamen spiritum præferbant, non terrena
hæc & præsentia, enarrat primum quæ Christo sunt cum
sacerdotibus cæteris cōmunia, deinceps & quæ in Christo
excellunt, p̄ducit. Nam tunc quidē cum re alia q̄dam col
latum præstare aliq̄d credit, & cū partim cōmune aliquid
habet, partim priuatū q̄ præstat. Ex hoibus igit ad ponti
ficatum assumi cōmune ē Ch̄o cū cæteris. Ip̄e nāq̄ cum
hō existeret, pontifex est à deo effectus. Et, p̄ hoibus con
stitui, in his quæ ad deum sunt, i. intercessionē facere, v̄ p̄ id
q̄dem est illi cōmune cum cæteris. vt offerat dona, et
sacrificia pro peccatis. Explicat qd illud sit, p̄ homi
nibus ipsi ad deum constitui, p̄ctis scilicet deū p̄pitiū
reddere. Quod vtiq̄ & Christo est, & si non penitus, com
mune cum alijs. Quippe qui patrem conciliandi grā, se
ip̄sum obtulerit. Alij vero alia quædam, donum videlicet
et sacrificium. Qui condolere possit his, qui igno-

rant & errant. Hoc est compati & condescendere, & veniam dare per ignorantiam delinquentibus. Aduerte autem vt ex ignorantia & errore, omne facinorum genus gignatur. Nam etsi nosse animo quod peragit malum videtur, tamen cum illud exercet, mētem obtenebratus, insanie et erroris morbo laborat, et voluptatum illecebris præceps defertur. quoniam et ipse circumdatus est infirmitate. Causa autem porior sane et certior est, qua debeat pontifex præ cæcitate ignoranter peccantibus condolare, quia et ipse sit carnis infirmitate obductus, et humanæ fragilitatis ex se non ignarus, et veniam meretur sic delinquentibus. Nonnulli vero ita intelligunt, videlicet vel vnare solum pontificem differre à populo, quia alijs commiseratur et parcit, cum in cæteris sit et ipse vt reliqui homines, infirmitate præcinctus. propterea debet quemadmodum et pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Hæc oīm cum cæteris nil qdpiā participat Christus. Nō em̄ erat eiusmodi pctōr infirmitati obnoxius. Neq; p seipso, sed pro hoībus ceteris sacrificiū obtulit. **Nec quispiam sibi sumit honorem, sed qui vocatur a deo.** Vel aliud qddam pontificatus argumentū inducit, qd & Chro inesse prospicitur, Vt ne quis scilicet suo pre impulsu, siue sacerdotium, siue pontificium munus aggrediatur, sed a deo vocatus illud accipiat. Ostendit præterea hoc loco tunc temporis Iudæorum pontifices ad honores aude profiliisse, et dignitates eiusmodi pecunijs comparasse, et legem penitus corrupisse. **tanquam Aaron.** Aaron enim principio per Moysen a deo accitus, sacerdotij munere hoc fungebatur. Nec ipse prior est illud aggressus, quin etiam cum et virga refluoruit, innotuit plane diuinitus se fuisse electum. Et eos præterea fuisse ab igne absumptos qui sacerdotiū p se inuasissent. **Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret, sed qui locutus ē ad eū, fili⁹ meus es tu, ego hodie genuite,**

1. para. 23.

Leuiti. 8

Nume. 17

psal. 2

Psal. 109

Iohan. 8

Quemadmodū & alio in loco dicit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Quod Christus vbiq; dictitabat, q̄ a p̄re scilicet missus sum, & a me ipso nō veni, idip̄m nunc confirmat Apostolus, a deo hūc esse demissum: Nec gloriā sibi ex se conseruasse, sed q̄ esset ad eū locutus, et filiū esse hunc suum dixisset, eundem clarē fecisse, et sacerdotij insignibus decorasse. Cum itaq; sensibilibus plurimis argumētis p̄uisset fuisse Aaron, vt dictū est a deo p̄latum et affectū honoribus, Christus vero nihil haberet hmōi, vtpote cui scelerari hoies supplicia intulissent, et mortem, q̄ppe qui tunc p̄barent, & pro arbitrio agerent versarentq; oīa, propheta rū nunc vaticinio q̄d p̄stātius est, patefacit, & a deo hūc destinatum fuisse testificatur. Viderur autē (q̄d in secundo Psalmo dictū cōperiuus, Ego hodie genui te) minus rei propositæ cōuenire. Habet sane hoc loco Paulus constitutum Ch̄m arguere in pontificē esse a deo promissum. Hoc vero testimoniū plane affertur, a deo esse hunc ip̄m progenitum. Rñdēdum itaq; geniturā hmōi maximum in modum ad rei cōfirmationē valere, q̄ a deo fit in pontificē cōstitutus. Proinde & illud aduerte, q̄d cum in Psalmo centesimonono iā dixerit deus, de vtero añ lucifer genui te: & paulo post illud adiecerit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedec, hoc loco Paulū q̄ psalmis his vtriusq; de natiuitate sunt dicta coniunxisse, p̄inde ac si dicat: Neq; i velim de alio quis dictum id suscipis, tu es sacerdos, nisi de deo & solo, q̄ sit añ lucifer genitus. Sic itaq; haudq̄ esse alius hic deprehenderur, q̄ ille fuerit, qui psalmo secundo denuntiatur hodie fuisse progenitus. Nā cum ante lucifer inquit, æternitatē designat, q̄ nullis tēporē spatijs p̄finitur. Cū vero, hodie dicit, a principio esse hunc genitū arguit, i. ab æterno. Cōstat igitur q̄ psalmus secundus cōplectitur, ad Ch̄m cuncta referri. De Christo ergo & illud, Tu es in æternum sacerdos, dictum esse sp̄picuum erit. Verū quē alium asserre p̄nt p̄f

Christū Iudæi, qui sit ex Melchisedec instituto pōtifex factus: Nonne erant sub lege oēs: Nonne & vniuersi sabbara obseruabant, offerebantq; sacrificia: Apertissime itaq; de Christo dictū id eē constat. Hic enim & solus Melchisedec illius in morē pane & vino sacrificabat. Verū q̄ pacto in æternū hic dixit: Quia vel in p̄senti & corpore ipso quod ille nostri gr̄a immolauit, pro nobis etiā intercedit apud deum ipsum & patrem. i. quæ ille pro nobis perpetuus est profert, vt patrem exoret, eū demq; istiusmodi subinde alloquit, humana natura temperāda, vñigenitus tuus hæc tolerauit. Miserere itaq; horum pro quibus ipse patri sustinui, vel in æternum dicit, quia quotidie offeri. Vel in perpetuum offertur per dei ministros oblatio, Christū dominum, & pontificem habens & sacrificium, q̄ seipsum nostri ob gratiā sanctificat, frangit, & tribuit. Quotiescūq; em̄ id fiet, mors dñi annuntiabit. **qui in diebus carnis suæ.** Dies carnis eius, quos duxit in carne dies demonstrat. Nec quidem, quod absit, quia carnem nunc deposuerit, quippe quā & in p̄sentiā habet, & in æternum ē habiturus & incorruptibilē quidē, & carnis passionibus nobis natura in fitis, minus obnoxiam: q̄n̄ quidem nec esuriam patitur, nec dolorem, nec eiusmodi aliquid. Hunc vero dicendi modum Apostolus à propheta desumpsit, dicente in Psalmo quartodecimo & centeno, In diebus meis inuocabo. Psalmum em̄ hunc integrum ad Christū refert propheta. **preces & supplicationes ad eum, qui posset illū saluum facere a morte, cū clamore valido & lachrymis offerens**, Hæc quidem de carne dicuntur. Neq; enim ille cum deus esset, vlla re indigebat. Quod si vel indiguisset re aliqua concedatur, nil tamen cū clamore & lachrymis opem sibi afferri efflagitasset. Hæc tñ haudquāq; sunt dei, sed Christi vnius humanitati sunt tribuenda: & vt veritas assumptæ naturæ clarescat, & eius in nos cura & charitatis p̄stātia patefiat. Ille em̄ pro nobis deprecabatur, & quæ nostra est, mortalitatem subiuit.

Gene. 14.

I. Cor. II.

Psal. 114.

vt in seipso naturæ ad mortem obeundâ deleret formidini. Constat em̄ in euangelio nusq̄ proditum literis esse, vt resurgeret, patrē fuisse precatum, sed contra, suo pte imperio & potestate dixisse cōperimus, Soluite templum hoc, & suscitabo illud post triduum. Et alibi, Potestatem habeo accipere animam meā. **exauditus est pro sua reuerentia.** Et quidem cū esset filius dei, Vel id quidem carnis ob gratiā, & ob auditorū dixit fragilitatē. Nōdum em̄ hi Paulum plurimi faciebant. Quod aut̄ inquit, tale est: Tāta est em̄ Christi humanitatis autoritas, vt suo potius officio, q̄ dei (vt ita dixerim) munere sit effectum, vt fuerit ille exauditus, & ob id magis veneretur hunc deus, & nobis sit eiusdem intercessu propitior redditus. Et quis ille sit filius, & apud patrem habeat pro naturæ vnitatem fiduriā, tanti tñ eius est, quā diximus quoad humanitatem, autoritas hæc, vt illi vel diuinitas ipsa reuerentiam deferat. Quapropter nolite flaccescere, nec a cōptis desinite: dñm em̄ habemus, quem pater exaudiuit. Si qd itaq; hunc petieritis, facturus est vobis, quod sane in euāgelio discipulos alloquens, dñs dicit: Si diligereis me, gauderetis vtiq; quia vado ad patrem, quia p̄ maior me est, & q̄cuncq; petieritis patrem in noīe meo, dabit vobis. **Didicit ex his quæ passus est,** Didicit inq̄t, deo obtēperare & patri, id ipsum patiēdo edoctus. Apparet aut̄ dictum id pene absurdū, cum tñ secus se habeat. Nam quo pacto ab his quæ fuerat perpeffus, obedientiam didicit, qui v̄ ante q̄ patere, tanto opere patri sit obsecutus, vt vel mala quæ tulerit vniuersa, vt patri morigeræ se prestaret, vltro exceperit. Factus est enim inquit, obediens vsq; ad mortem. **Aduerte ergo cur illud dixerit:** cum enim hi ad quos hanc scribit epistolā, ex animi quadam pusillitate & diffidētia, minus parere bene monentibus viderentur, visum ē Paulo infima quædā de filio explicare, vt eius exemplo magis ac magis illis persuaderet, diuinæ voluntati fidenter obtēperarent, nec grauitur ferrent pressuras: **Quin potius su-**

Ioh 41. 2.

Ioh 41. 10.

Ioh 41. 14.

Ioh 41. 16.

Philip. 2.

perne & cælitus diuinã opem expectent. Nam & filius inquit, cum mortem obsequendi gratia sustinuisse, & à patre quidem exauditus est, & eius anima à morte erepta. Sic itaq; eo ex tempore didicit patri obrẽperare, vnde magnas nunc asserit esse obedientiæ vires, perinde acsi dicat: Si enim Christo in lucrum passiones cessere, longe magis & nobis in commodum sunt hæ concessuræ. Vides quẽadmodum auditoribus profectũ asserat Paulus, vbi ad id condescenderit, vt vel absurda quædam dicere de filio videretur. Audi ergo quę insequuntur, **et consummatus**, Perfectio ergo ex malorum tolerantia gignitur, cur igitur ipsi moleste pressuras has fertis, quæ perfectiores vos reddũt: **factus est omnibus obrẽperantibus causa salutis æternæ**. Id est, non modo ipse saluus est factus, quin salutẽ cõteris cõtulit. Nec temporariã aliquam aut breuem, qualis solet in bello afferri periclitãtib; sed æternã. At quibus est illa allata? Nimirum obrẽperantibus. Cur ergo vos increduli estis in tantæ salutis admittẽdę discrimine? Vides ne quemadmodum hæc omnis oratio tam varijs sit figuris distincta? Sed aduerte & orationis huiusce præstantiã. Ait enim, Factus est causa, qđ vtiq; diuinitatis est propriũ. Nã deũ præter, alius nemo esse tãtæ salutis causa potest. **appellatus a deo pontifex iuxta ordinẽ Melchisedec**. Quoniã inquit, passus est ille, & pontifex est nuncupatus, vt pote qui sese in mortem obtulerit. Nec tã etsi sanguinem obtulit, pro Iudaicis institutis id egit, sed in Melchisedec morem factus est pontifex. nam quemadmodum ille non fuit olei liquore ab homine delibutus, sic nec Christus quidem, sed à deo cõsubstantiali ipsius spiritu offusus est: vtq; & ille rex fuit, ita et iste potitus est regno. **De quo grãdis nobis sermo, et in interpretabilis ad dicendũ, quoniã imbecilles facti estis ad audiendum**. Cum illis sit de sacerdotij differentia disserturus, primum hos increpat, arguens se ob eor; inscitiam tam multa fuisse de Christo & ab-

iectione locutum, & verbo ipsi & incarnato diutius se immoratum. Nā si nō adeo essent hi aīo imbecilli, iā pridem de altioribus rebus differuisset. Ob vestrā igit inquit, torpedinē, difficulter haberi poterit sermo, quemadmodū sacerdos sit Christus secundū ordinem Melchisedec institutus, & vestram ob ignorātiā nequaquā quieverim & illud recte interpretari. Enimvero Corinthios, apud quos cū nequiret de spiritualibus disputare, vt qui inter se dissiderent, vt segnes & torpidos arguit. Cum aut inquit, Facti estis, ostendit hos olim hos sanos fuisse, & mente integra, & si de constanti, & postremo tandem in eā ignauiam recidisse. Etenim cū deberetis magistri esse propter tempus, laudibus vituperationē interserit, dicens: aliorum oportere hos instructores eē. Ostendit aut iam pridē his quā multa fuisse de deo credita, & mysteria ipsa intellexisse. Id sane vtrunq; laudabile est, & cor in gloriā cederet, nī ignavos se postmodū prætitiissent. Solent em inquit, homines tēporis fieri processu validiores, vos vero illo abusi, in ignauiā estis iā resoluti. rursus indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa eorum sermonum Dei. Elementa, Chri humanitatē dicit. Nā quemadmodū cū literis danda est opera, primū elementa ipsa sunt perdiscenda, sic & hoc loco Chri humanitatē fuissent hi edocendi & assuefaciendi minoribus, vt postmodum ad maiora, & diuinitatem ipsam progredere, quæ sane mentē exigit perfectiorē. Ecce iā a Paulo ipso edoctus es, quā obrem infimis sit sermonibus immoratus, nec altius aliquid vel raro dixerit: & quod demum ob auditorum imbecillitatē id agat, argumento est epistola quæ abiectionibus ē & infimis rebus referta. Et si quid forte quod sit sublime contineat, summatim illud & breuiter tractat. & facti estis quibus opus sit lacte, non solido cibo. Non em opus inquit habetis, sed facti estis. i. vestra opera ad id estis deducti, vt voluntate sitis istiusmodi redditi. Lac vero humilē sermonem & de minimis differetem, hoc loco

appellat, & in epistola quã ad Corinthios scribit. Solidũ *1. Cor. 3.*
 vero cibum, quæ perfectiora & altiora sunt dicit. Non em̄
 inquit oportuit quæ legis sunt impræsentiarũ producere,
 ex hisq; & Christum conferre, qui haudquaquã p̄t præ
 eius magnitudine cõparari, quia & pontifex sit, & scipm̄
 immolandum obtulerit, & cum clamore orauerit & sup-
 plicatione. Cũ itaq; istiusmodi vobis sint nutrimento, vel
 ista adieci. Nota aut̄ verba diuina pro veris eẽ & certiori-
 bus nutrimentis. Dabo em̄ inquit, his famem audiẽdi ver-
 bum dñi. *Amos. 8.*
**Om̄nis em̄ qui lactis est particeps, ex-
 pers est sermonis iustitiæ: paruulus em̄ est.** Iusti-
 tiã hoc loco, vel vitã dicit optime gestam, vt perinde ac si
 dicat, Qui enim minus perfectus est, supernæ erit philoso-
 phiæ ignarus, nec percipere potest vitę sublimitatẽ, quam
 Christus sic inueniens à nobis de poscit: Et si non abunda-
 uerit iustitia vestra plus quã scribarũ & pharisæorũ &c. *Matth. 5.*
 Vt iustitiã, Christum ipsum appellat, quasi id inferat: Qui hu-
 milium istiusmodi & de incarnatione tractantium parti-
 ceps fuerit, verba vero quæ altius de deo & digne fiũt, ne-
 quaquã acceperit, tanquã infans aliquis erit, nec tãti my-
 sterij capax. **Perfectorũ aut̄ est solidus cibus.** Id est,
 sublimia dogmata, & Christi complectentia diuinitatẽ.
 Vides ne & aliud quoddam infantie genus, quod senibus
 inesse deprehenditur, mentis scilicet simplicitatem quan-
 dam & inconstantiã, & perfectionem, quã ætate inferio-
 res vt assequantur, nil impedit. **Qui probabitũ & con-
 suetudine exercitatos habet sensus ad discretio-
 nem boni & mali.** Consuetudinem perfectionem dicit,
 & morum ipsorũ firmitatem. Vt enim est moribus quisq;
 & habitu stabilitus, sic & animi sensus habet in sacris lire-
 ris exercitatos, ita vt dogmatum celsitudinẽ queat & hu-
 militatem discernere, & sana à corruptis diiudicare. Non
 enim de vita hoc loco differit. Nã bona discernere quisq;
 valet, nouitq; malum esse nequitia, probam vero virtutẽ.
 Aduerte aut̄ quemadmodũ exercitatione & experientia

scripturæ sit opus, si nobis quæ heresim sapiant, & quæ minus sunt differenda. Neque omnibus adhibendæ sunt aures: guttur enim cibos degustat, anima vero probat sermones.

Caput VI.

QUAPROPTER intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem eius sergamur. Dixit supius, torpidi estis & infantes, & necesse habetis iterato prima fidei elementa iam edoceri: nunc vero inquit, oportet utique tanquam perfectos vos sapere, excedereque Christi inchoationis sermonem. id est fidei ipsius primordia, & ad perfectionem deferri, sublimium. scilicet esse capaces. Vel aliter intelligi id dictum potest: Cum enim hi circa fidem viderent claudicare, eo nunc de vita differit incomprehensibili, proinde accidat: haudquaquam necesse est, ut circa ipsa in initia sepe versentur. id est ut de fide assidue instruamini, tanquam ad eam nuper inducti, sed ut ad perfectionis fastigium perducamini. id est ad optimum viuendi modum. Optimus enim est quisque, cui ad fidem accesserit & rector vita. Principium tamen & fundamentum est fides, qua sine nihil apprehendit, sicut nec absque prioribus elementis, literarum quis potest habere peritiam. Nec tamen perpetuo primis debetis elementis insistere, nec semper tanquam pueri minutiones & imperfecti, in fide estis erudiendi. Si quis vero quæ ante proposita sunt conspiciat, improbetque quæ deinceps sequuntur, tanquam superioribus minime congruentia, intelligat id sæpe Paulum facere consueuisse, ut cum de re vna aliqua tractet, ad aliam profiliat longe diuersam.

I. Cor. II. quemadmodum & ad Corinthios, cum de comestationibus & cœnis differeret, de diuinis mysterijs sermonem statim inuasit. Nec secus & in hac epistola, cum his ignauam, imbecillitatem & torpedinem exprobrasset, ad perfectionem accipiendam transgressus, & quemadmodum illis viuendum esset dicere est adortus, imperfectos eos appellans. Et eo quidem, quia nequaquam cum fide & vitam coniunxerant. non rursum iacentes fundamentum penitentiam ab operibus mortuis & fidei ad deum. Id est, ne denuo eadem il-

la aggrediamini, quæ olim fecistis cum baptis-
 mi effectis la uacro abluendi, & nuper ad fidẽ cõcessissetis. Ex mortuis
 operibus pœnitentiã dicit. i. satanę opẽ repudiationem,
 Cõstat em̃ qui ad Christi ad fidem accesserit, prioris tam
 dogmatis q̃ vitæ pœnitudo ductum esse. Nã si præteri-
 torum quenpiã nihil pœniteat, quo pacto presentia ag-
 grediet: Et ideo fide adiecit ad deũ. Nã mortuis renuntiã
 rem operibus, mox fides inuadit. Ait igitur, Non em̃ vos
 estis tanq̃ tyrones & nuper instructi, in fide erudiendi, q̃
 pe qui iã diu fidem hãc exceperitis. Ex his aut̃ arguit Pau-
 lus hos quidẽ in fide labasse, & tanq̃ nondũ obfirmatos,
 fundamẽto aliq̃ indigere. **baptismatũ doctrinæ**, Neq̃
 em̃ perinde ac multa sint baptismatis g̃na, plurali vsus est Eph. 4.
 numero, cũ vnũ sit baptisma, sed anteq̃ id sequat̃, & acci-
 dat sit necesse. nã si rursũ hos institueret, & iterato vlti-
 bantes baptismo ablueret, necessario & baptisma id plu-
 ra hæc sequeretur, quod sane foret absurdũ. Inquit ergo,
 Non em̃ iterũ estis baptizãdi, sed in primo vobis accepto Marc. 7.
 baptisate, permanendũ. Sciendũ præterea quemadmo-
 dũ qui legi inhererant, varias baptismatũ species Iudaico
 ritu, vel in g̃ra denuntiasse. Attende etiã vti post pœnitẽ-
 tiam baptismus afferi. Nã cum pœnitentia hæc sola perse-
 nequeat nos penitus emũdare, & baptismo abluimur, vt
 omne in nos collatũ munus, Christi gratiæ ascribamus,
impositionis quoq̃ manũ, Qua scilicet & sp̃m san-
 ctum accipiebant, cuius gratia & futura p̃dicerent, & mi-
 racula ederent. Ait em̃ & alibi Paulus, Cũ manus eis impo-
 suisset, acceperunt spiritũ sanctum. **ac resurrectionis** Act. 19.
mortuorũ. Id enim cũ baptizamur, per figuram præten-
 ditur. Nã cum veluti ex aqua emergimus, tunc quidẽ re-
 surrectionem fateri videmur, & mortuos resurrecturos
 astruimus. ⁊ iudiciũ æterni, Id est, quod perpetua quæ-
 dam est allaturum, siue bona sint illa, siue mala & crucia-
 tus. Verum id videtur hoc loco sentire Apostolus, Est q̃-
 dem non indecens, hos ipsos existimari, & si iam credidit-

sent nutabundos tamen & instabiles esse, vel prauè ducere vitam & negligenter, subinde diceret, vigilate. Non enim id dicere licet, si per somnolentiam & ignauiam viuimus. Vel forte & à fide ipsa deficimus, iterato possumus per baptismi lauacrum segnitiam omnem & peccata abluere, & pristina bona recuperare. Non enim bis baptizamur si sic fore existimatis, longe vos fallit opinio. **Et hoc faciemus, si quidem permiserit deus.** Quod illud ad perfectionem dico euadere, si modo id deo libuerit. Hoc autem non eo intulit, perinde nequaquam hoc promissurus sit deus: sed quia vsurpare huiusmodi aliquid inter loquendum solemus, si dei voluntate fieri liceat, hoc illud uel sum aggressurus. Si mul etiam instruit, ut cuncta ex illius arbitrio pendere & nutu existimemus: & ita ut uel ea quidem quae ex confesso sunt bona, proprio iudicio nequaquam credamus uel uiribus. Id ipsum & Iudas apostolus commune facit. **Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, non enim inutile dixit, uel indecorum, sed impossibile.** Quo fit, ut & his de secundi lauacri expectatione, omnem spiritum adimat. **gustauerunt etiam donum caeleste, & participes facti sunt spiritus sancti.** Donum caeleste. i. dei gratiam, & spiritus sancti, peccatorum scilicet remissionis. Tunc enim & spiritus sancti participatio adest, cum remittuntur delicta. quippe qui in corpore habitet, peccatis olim obnoxio. Is uero (ut diximus) spiritus, per manuum impositionem conferbat. **et bonum gustauerunt dei uerbum,** Quod illud sit, nequaquam aptius protulit, insinuat tamen quemadmodum de uniuersa spiritali doctrina edisserat, cum dei uerbum dicit. **virtutesque seculi uenturi,** Mirandarum rerum operationes, seculi uirtutes appellat. Vel vitam si quam in angelorum hanc ducimus morem, & ita, ut nullis presentibus rebus indigeamus, sed futuris duntaxat intendimus, habentes iam uitae futurae pignus uitam quam hoc seculo uiuimus, nullis operibus aut rebus externis oppressi, sed spiritalibus dediti. **et prolapsi sunt, renouari rursum ad penitentiam.**

sentiam. Id est, per pœnitentiã. Quid ergo: num in præ-
 senti eiecta est pœnitentia: Neq̃q̃, sed secūdi lauacri inno-
 uatio. Est nãq; baptis̃mi, p̃prium, hoïes innouare, sicuti &
 p̃pheta ait: Renouabit̃ vt aquilæ iuuentus tua. Pœniten-
 tiæ aut̃ officium est, à vetustate eruere, & eruta roborare, *psal. 102*
 cum nequeat tñ ad claritatē cœlestē illã traducere, q̃d vti-
 t̃; sola gr̃a valet. Ad pœnitentiã itaq; inq̃r, baptis̃mat̃; sci-
 licet. Prius em̃ anteaet̃a nos pœnitet̃ vitæ, deinceps & ba-
 ptis̃mo abluimur, sicuti p̃dictum est, pœnitentiæ ex mortu-
 is opibus. Ex sequentibus tñ ligdo patet, hæc q̃ dē idcirco
 Paulum, p̃tulisse, vt secundo baptizari hos, p̃hiberet. rur-
 sum crucifigentes sibi filium dei. Baptis̃mus q̃dē, p̃
 cruce habet̃. Cum Christo nãq; & vetus hō patibulo affi-
 xus est. Vñ & Christi ipsius p̃ mortis similitudinem, illi su-
 mus nos cōplantati, & item cum per baptis̃mū simul, q̃d *Roma. 8*
 vtiq; cum aq̃ immergimur figurat̃, humili sumus. Nã quē
 admodū ille in cruce mortē carne obiuit, sic & nos in ba-
 ptis̃mo sumus p̃ctis demortui. Qui igit̃ fuerit secundo ba-
 ptis̃mo ablutus, quantū in eo est, iterato Christū cruci affi-
 git, q̃d plane absurdū & impiū est. Ille nãq; semel & mor-
 tuus est & resurrexit, & mors ei vltra non dñatur. Non *Ibidem*
 ergo erit secundum aliud q̃ddam baptis̃ma, q̃a nec est se-
 cunda crux aliq̃. Nã si secundo baptis̃mus concederet̃, q̃d
 impediret̃ q̃ minus vel tertio & quarto, vel millies q̃s ba-
 ptis̃mo hoc perfruat̃: Nec simplicit̃ dixit crucifigentes, sed
 sibi ips̃is adiecit, vt arguat, q̃ negligentius vitã hanc ducūt,
 sic oīa factitare p̃inde aliud q̃ddam lauacrum expectarēt,
 ac ranq̃ prauē de fide sentirēt. ostentui habentes. Tri-
 umphi loco ducentes, vituperāt. Hoc aut̃ duplici velim
 intelligas: Vel q̃a hi q̃ tuac t̃pis patibulo hunc suffixerūt,
 ad eius ignominia id mortis genus excogitarunt, abomi-
 nabile scilicet & ignominiosum, vt q̃d latronibus destina-
 tum eēt & scelerat̃. Vel q̃a cum semel mortē Christus ob-
 ierit, immortalis eē iã credit̃. Quocirca q̃ iterato illū cruci
 affixerit, falsum id & cōmentitiū reddat, q̃d sane Christo
 Ggg v

in dedecus cederet. Quidē post vnicā mortē ei deneget immortalitatē, & vt falsam coarguat. Ait itaq; duobus modis fieri nō pōt, vt res ita se habeat. Primo quidē, q̄a neq̄q; dignus arguit, qui fuerit re tāta dignatus, & baptisimi sit lauacrū & p̄ctōrē remissionē adeptus, & iterato iisdē bonis fruatur. Scdo vero q̄d dicto nefarium est, q̄a impossibile est dei filiū denuo crucē posse subijre. **Terra em̄ saepe super se venientem imbrem bibens.** Terrā quidē animā ipsam, imbrem vero doctrinā appellat, vt alibi: Imperabo inqt, nubibus deus, ne aquā pluant in vineā. & rursus, Fluuus dei impietus est aquis, hoc ē, qui a deo alios instruēdi gratiā sumpsit, supernis oppletus ē donis. Oñdit aut̄ hoc loco hospitos, & si verbum exceperint, idēq; & alias saepe sint affecuti, nil tñ ex eo adhuc profecisse, qd̄ & superius dixit, Qui debetis esse magistri, p̄pter ips. **z generās herbā oportunā.** Id est, vitā virtute p̄ditiā. Nihil est em̄ cōpositum a deo & decor, vt vitā puritas ipsa. illis a quibus colitur. Herbā. i. recti viuendi modum illis parit hęc terra, a quibus et colitur, et iisdē est hęc oportuna, Siquidē iisdē illi, q̄bus virtus ipsa est vsui, ea fruunt. Nonnulli vero illis. i. p̄ceptoribus interpretati sunt, Pereos nanq; optima vita excolit, & ipsi sunt discipulorū virtutis participes. accepit benedictionē a deo. Hoc loco tacite gr̄ecos philosophos refutat, q̄ terrā feracitati fructuum hubertatem ascribunt. Non em̄ (inqt) cultrices manus sunt quæ fructus p̄ducunt, sed id omne in dei est potestate, qui terrā fructus abunde defert, & his bñdicit, vt magis exhuberent. **proferens em̄ spinas ac tribulos.** Non em̄ generans dixit, vt paulo ante de herba iā dixerat, sed proferēs. i. luxuriās & hubertim germinās. Spinæ vero & tribuli, cum vitæ curas, tum opum fallacias, & quoduis p̄cti genus designant. Quemadmodum et Dauid inquit, p̄pheta, Cōuersus sum in ærumna mea, cum infigit spina. Spina nanq; non mō inuadit, sed inhæret, & figitur, et acriter a deo, vt si non penitus omnem excusse-

Isaie. 5

psalm. 64

Supra. 5

psalm. 31

ris, vel si pusillum aliquid ex ea resederit, dolores excitet,
 non mediocres, & quibus vt medeat necesse sit, & diligen-
 tior cura præstetur. Accedit & tribulus. i. peccatum. Qui
 vnde cunctis atrectes, & pungit acrius, & vndiq; se præbet
 infestum, & in hac vita ignominiam affert, & in futura
 tormenta & pœnas. **reproba est et maledicto proxi-
 ma.** Terræ quidem probata feracitq; benedictum fuisse à
 deo iam dixit. Infructuosam uero & sterilem, non ex-
 crabilem dixit, sed execrationi propinquam, ne penitus
 desperemus. Nam qui fuerit maledicto propinquior, po-
 terit, si velit, ab hoc per pœnitentiam procul abscedere. **cu-
 ius consummatio est in combustionem.** Haud sane
 qui comburitur dixit, sed cuius in combustiõem est finis,
 hoc est, qui ad finem vsq; in prauis facinoribus perseue-
 rat, vt queat à sterilitate secedere, & sentes ipsos combure-
 re, & probus effici debet, & benedicti particeps fieri. **Q-
 uod** fidimus aut de vobis dilecti meliora opera & vi-
 ciniora saluti, tãctsi ita loquimur. Cũ satis iam hos
 momordisset, incussissetq; formidinem, placat tandem
 & lenit medendo, ne prorsus reddat infantes, sed vt iam
 resipiscant hortatur. Nam qui torpidum minus incesse-
 rit, torpedinem proculdubio augebit. Air igitur: Non em̃
 hæc vos vt improbem dixi, neq; vt existimem sentibus iã
 esse obsitos, sed veritus ne id vobis contingat. Non enim
 expectamus tales vos fore, sed quod satius est, opera ve-
 stra saluti propinquiora. i. vestram salutẽ curã vos habi-
 turos. Tamen si hæc loquimur, hoc est, acrioribus verbis
 exacerbamus. Veleiam de eorum vita hæc differit, perin-
 de ac si dicat: Non enim adeo senticosi vos estis, & peccatq;
 oppleti, quin speranda sit salus. Vel forte eos de futura re-
 tributione commonefacit, quasi id inquit: Neque enim
 adeo estis execrationi propinqui, neq; tam ad vredinem
 proximi, sed alia qdã vos præmia manẽt, vt ex sequenti-
 bus patet. **Non est em̃ iniustus dominus vt obliui-
 scatur opis vestri.** Vide quãadmodũ hos recreaueris

cōfirmetq; ad meliora sperandum, admonitos & priorū
 operū, & diuinæ iustitiæ, sic dicēs: Si em̄ iustus est deus, ne-
 q̄q̄ v̄ra opera obliuioni mādabit, q̄ olim gessistis, clemē-
 tiæ & muruæ charitatē, p̄ his haud dubie vobis mercedē il-
 le p̄soluet. Nulla ergo vos capiat desperatio, q̄n̄ quidē ex-
 pectanda sunt posteriora. Habet em̄ deus oēm in se æquita-
 tem. Si qd̄ igit̄ habuit mea oratio acerbitatē, nil p̄fecto vr-
 gēdi vos gr̄a ea sum vsus: q̄ppe q̄s sciā neq̄q̄ eē merito ex-
 ecrādos. ⁊ dilectionis, quam ostendistis in nomine
 ipsius, quia ministrastis sanctis ⁊ ministratis. Ma-
 gna q̄dam fuisse q̄ hi gererent opera, suo testimonio pro-
 bat Ap̄t̄s, & horū laudat promptitudinē. Id nāq; ministrā-
 di officium, summā ministrātis exprimit voluntatē. Cha-
 ritatem vero, eleemosynā dicit, quā nō mō fratribus sunt
 impartiti, sed in dei etiā noīe alijs contulissent. Vide q̄ ma-
 xime illud nos consolāt. Siquidē non in ipsis hoībus, sed
 in deo bñficiū collocamus, sicuti & in euāgelio Christus,
 Qd̄ em̄ vni ex pupillis istis feceritis, mihi fecistis. Eū uero
 q̄ dei ob gratiā fratri diligent̄ prospexerit, in deum id bñ-
 ficij contulit. Sanctis aut̄. i. fidelibus ipsis. Est em̄ q̄sq; cum
 fide & sanctimoniā nactus, vel si in rebus hisce mundanis
 verset̄, si mō fidem operibus roboret. Ait em̄ & alibi Pau-
 lus, Sanctificat̄ quidē vir infidelis, in muliere fidei, & ecō-
 tra. Parit itaq; sanctitatē fides. Quo fit vt nō solum in ere-
 mo diuersantibus, vt prēdit̄ sanctitate, qn̄ & laicis erit cu-
 ra & studium per nos impendēda. Illi nāq; fide & vita p̄-
 ferunt sanctitatem, hi uero per fidem nonnunq̄, & vitam
 pleriq;. Attende aut̄ vt eos nunc lenit placatq;. Non enim
 q̄ ministraſt̄ inq̄t, nec vltra progressus ē, sed & ministrat̄
 subiecit. i. vel hoc tpe vestrum hoc pręstat̄ officium. **Cu-**
pimus autem vnumquēq; vestrum eandē ostē-
dere sollicitudinē ad expletionem spei vsque in
finem. Perinde ac si aliq; quæreret, quā obrem hac Pau-
 le protulisti, si nihil eras nos incessurus? Hęc inq̄t eo pro-
 tulerim, vt in futurū recta progrediamini. Non vt q̄ ante-

Matt. 25

1. Cor 7

hac ipsi egeritis improbem, sed vt in postea vobis prospiciam. Nec volo dixit, qd vtiq; præceptoræ autoritatis fuisset & licentiæ, sed cupimus, qd sane est paternæ affectionis iudiciū. Nec verbis tenus mea hæc terminat cupido, sed ardet animus vestri ob gratiã. Tantã vim præfert cupiditatis, cum cupimus dicit. Nec vestri solum, sed cuiusuis hoim. Adeo ille acerrime oim susceperat curam, cuiusuis conditionis & status, & vniuersos hic tutabat. Cupimus inq; vos eandem oñderet sollicitudinem ad expletionem spei. i. vt plenã & perfectã habere vos spem præferatis. Aduerte q̄ prudent hæc tractet. q̄ppe qui ne aperte quidem hos vrgeat. Non em̄ à spe inq; vos excidistis, & respiscite tãdem, sed subinde id mitius dicat, velim equidẽ om̄i vos studio niri, vt q̄les olim fuistis, tales vos in pñti & in postea exhibeatis. vt non segnes efficiamini. Vel id quidem subiungit, vt hos consolet. Nã & in futurũ rem ipam producit. Dixerat nãq; superius, qñ quidem torpidi estis effecti, sed auditu. Ibi qdem solis auribus torpedinẽ terminat, nunc uero prospicio inquit, q̄ minus ad animũ hæc pertingat segnities. Nã quemadmodum corpori otium & exercitatio officit, sic & animo bonorũ operũ obest neglectus, & hoies reddit somnolentiores & torpidos.

Verum imitatores eorum qui fide & paciẽtia hæc reditant promissiones. Commemorat quæ antehac optime peregissent, & ex eorũ recte factis profert nunc argumenta, & ad pristinum statum traducit. Verũ ne forsant existiment se plane indignos q̄q; haberi ratio debeat, eorũ & spreto fuisse à deo & destitutos, ostendit tentationibus viros eo acrius diuexari, q̄ magis animi magnitudine polleãt, & deum ipm magnis & præstãtib; viris sic vti solere. Nã si confestim traderet qd fuerit pollicitus, neq; q̄ quãti eẽt q̄rundã fides pateret. Tũc em̄ arguit quis fidem præstare aliqd pollicenti, cum & si longius interlabit tps, sperat tamen promissa se accepturũ, nec mœret desperãs vel torpet. Ait itaq; eo qdem pungẽtia loquor, vt vos ex

Supra 5

Gene. 22

citent tandem ad hos imitandum, qui pmissorū iam sunt hereditatem adepti. Qui vero hi sunt, paulo post dicturus est. Aduerte aut quā admodum prius fidem posuerit, deinceps & patientiā subdat. Ex fide nāq; & paciētia orit. Ni em̄ q̄s prius crediderit, daturū deū q̄d añ p̄miserat, nil patient morā hāc tolerabit. **Abraē** nanque promittens deus. quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicēs: **Nisi benedicēs benedicam tibi, et multiplicans multiplicabo te.** Cum multa sint quæ ex fide heredarunt, p̄missa, alios q̄dem interea p̄terit, relinquitq; posteris conquirendos, vnius duntaxat Abraē meminit, cū ob personæ autoritatē, tum quia hic præcipue, cui pleraq; p̄mitterent, dignus est habitus vt p̄missa assequeret. Vnde & arguit nihil esse intolerantē ferendum, sed expectandū deum, qui promissa non statim dependere, sed lōgo post tpe consuevit. Vt q̄n iurauit deus: **Nimiq; vel ipsis quidem in verbis iusiurandum hoc esse arguit, cum inq̄t, Per memetipsum iuraui.** Forte etiā, cum nisi inq̄t, dicturus est quispiam, dei esse hoc iuramentum per semetipsum iurātis: **Nisi vero, p̄ certe positum est, quod sane nil aliud præfert, nisi quod veritatē affirmat.** Veritas vero quis esse p̄ter deum alius potest? Sic & in euangelio dñs, **Amen dico vobis, eodem vtiit & simili iuramento.** Cnm em̄ non haberet præstantiorem per quem iuraret, per semetipsum iurauit, sicut & pat. sic longanimitē ferēs, adeptus est repromissionem. Cur enim cum in ep̄læ calce dicturus sit Paulus, hi omnes non retulerunt repromissiones, sed è longinquo eas spectarunt & salutarunt, nunc vero asserit fuisse **Abraam, p̄missa iam assecutum.** Non enim iisdē de rebus hoc loco & alibi differit. Hic quidem facit de his mentionem, quæ in vita hac, p̄mittunt, quæ post diuturnū tps adeptus est **Abraam.** Ibi vero de cælestibus, quæ nondum est consecutus. Vtrunq; tñ magnum his asserit, q̄ pu fillo sunt animo, solamen. Quandoquidem promissa hęc

Ivfr. 4. 11

si magno animo fuerimus, consequemur. Alias vero arguemur vesaniae, si nondum Abraam qui tot iam seculis naturae concessit, eadem illa est assecutus, ipsi vero aegre ferremus nondum his esse poritos. Aduerte aut, cum Ioga nimit dixit, non minus ex diuinis, pmissis haec assequi posse, q̄ per magnanimitatem & tolerantiam. Nunc vero cū longe secus rem suadet his euenturā. i. intercidi posse promissa, cum ipsi diffidimus, territat, idipm affirmans in deserto vaganti populo contigisse. Qui cum in desperationem venisset & diffidentiae malum, pmissionis terrā non est consecutus. Dicer aliquis, bñ habet, Cur tñ nec sanctissimi viri, & si tolerantiam de se praestitere, hanc ipam non attigerunt? Quia in fine (in q̄t) illa sunt haud dubie adepturi. Vulgus vero quærulū illud, nec diuinās illas attingere potuit, pmissiones, nec, p̄sus attinget. **Homines em̄ per maiorem sui iurant, & omnis eoz controuersiae finis ad confirmationem est iuramentū.** Id est, iureiurādo altercatiōis oīs ambiguitas tollit. Nā & vltro citroq; multa dicunt, vt res ipsa pateat, ius tñ iurandum postremo inuadēs confirmāsq; soluit id om̄e de q̄ ambigit. **In quo abundātius volens deus ostendere pollicitatiōis hāredibus immobilitatem cōsilij sui, interposuit ius iurandū.** Cū itaq; res ita se habeat, vt ius iurandū certiorē singulis rebus faciat fidē, idcirco (in q̄t) & deus hoc vtit, in quo. i. cum p se iurauerit deus, abunde nobis ostendit facturum om̄ino sese quæ promiserit. Oportuit tamen deo ipsi vel iniurato, fides haberi. Tolerat tamen ille nostri ob gratiā cuncta, & nil p̄sus eius dignitatem attendit, sed modo vt nobis suadeat, vt ei fidem praestemus, & faciat fidentiores. Vel ad humanam hanc descendit iurādi consuetudinem, & sustinet de se indigna iactari. Nos em̄ fideles, promissorū hāredes efficimur, q̄

Gala. 3.

bus in eius semine, quod Christus est, benedicuntur. Aduerte aut, quēadmodum vel tūc filium dicit mediatorem, deum inter & homines constitutū. Per hunc itaq; vt verbū,

iurabat deus ipse & pater. ut per duas res immobili-
 les quibus impossibile est mentiri deum. At qua-
 lis est, & cuius promissio, quae iurando fit confirmata: Et
 quoniam id apud homines & certius videtur & fidius, eo & illud ad-
 iunxit, in quibus. i. ex quibus his duobus fidissima videtur pro-
 missio. Nec fieri potest, ut mendax aliquo pacto conuinca-
 tur deus. Vt igitur hic nostri gratia iurat, & si eum dedeceat ius
 iurandum, ita & hunc didicisse ex quibus perpeffus est, sci-
 ro. Homines enim id certius tenent, quod sit experientia com-
 probatum. fortissimum solatium habeamus, qui
 confugimus ad tenendam propositam spem. Hoc
 est, summam quandam monitionem & hortamentum. Nec
 plus quippiam Abrae ratione, quam nostri id dicit, qui ad eum be-
 ne sperando confugimus. Verum vbinam fortissimum id habe-
 mus solatiu & exhortationem: Nimirum in tenenda propo-
 sita spe. i. ex his quae fuere Abrae illi collata, ut de nostris
 his certiores reddamur et tuti, nec de caelestibus ambiga-
 mus, quorum nobis esse spes certior debet, sed firmiter & tuto
 spem eam detineamus, nec sinamus hanc ipsam effluere. Non
 enim secus nobis ac Abrae facta pollicitatio est, quin certi-
 or nobis, quam in Christum credidimus, ut dictum est supra. quam
 sicut ancoram habemus animae tutam ac firmam.
 Quam spem scilicet, ancorae loco habemus. Nam ut illa cum
 tempestas ingruerit, nauigia continet sistitque, sic et spes ipsa,
 qui tentationibus agitantur et nutant, stabiles reddit et pa-
 rietes. Nec simpliciter ancoram dixit, sed tutam adiunxit et fir-
 mam. Est praeterea ancora alia quaedam quae nauim haudqua-
 quam fuit immota, si vel putridior vel leuior sit. Non ab re
 itaque fundamentum hoc loco contigit, et ancoram dixit, Il-
 lud enim magis obfirmat, et molem impositam fortius sus-
 tinet, et his qui sapientiae student, subiicit: Haec vero fluctu-
 antibus et nondum obfirmatis, quales hi erant qui ten-
 tationum procellis exagitabantur, et incedentem usque
 ad interiora velaminis. Dixerat supra, expectate: fu-
 turum est enim ut sperata perficiantur. Nunc vero quod est certi-

affert, ait em̄: Per spē iam illa consequimur. Spes em̄ hæc permeans cælum, promissorū nos cōpores, & in his vt plane versemur, effecit: tãetsi videtur in terris consistere. Est nanq; spei huiusce vis tãta, vt cælestes reddat qui incolūt terrã. quemadmodum em̄ in veteri testamento velamē, Exodi. 26 sanctius tabernaculum coercebat & seiungebat à ceteris, sic & cælum nobis obtendit, vt inferiora hæc à cælestibus abigat & diuinis. **vbi præcursor pro nobis itrouit Iesus.** Cum em̄ (inquit) spes nostra cælum ingredit, qđ dixit confirmat, ex rebus ipsis & fidē adiungit. Christus nanq; in cælum se contulit, sed præcursor. i. eodem cōcessuris & nobis, ducem se præbuit. Qui em̄ præcursor ē, nõ nullorū est insequentium præuius. Nec magna est in̄ præuium hunc & subsequentes intercapedo, sicuti nec longe post Iohannem subsecutus est Christus. Quapropter nolite animo obrurbari, si nondum ea loca adiuimus, q̄ præcursor & præuius domini tenet. Nec satis habuit præcursorem dixisse, quin & vester adiecit, vt maiorem faciat fidem, perinde ac si dicat: Non enim erat illi necesse vt cælū ingrederetur, quippe cui semper vt deo cælum pateret, sed quemadmodum pro nobis carnem accepit, sic etiam nostri ob gratiam cæli intima penetrauit, vt viã & nobis sequentibus aperiret: sumus ergo & nos necessario quo ille profectus est, concessuri. Vel pro nobis, id est, vt patrē nobis suo intercessu conciliet, sicuti & pontifex semel in singulos annos, sacra illa templi penetralia, deū populo conciliandi gratia adibat. secundum ordinem Melchisedec pontifex factus est in æternum, Vel id quidē ad hos consolandum admodum valet. Siquidem pontifex noster in cælis versatur, & longe præstat Iudæorū pontifici, sed modo quodam & ordine. Non enim pro illorū, sed pro Melchisedec ritu, est pontifex institutus. Hūc præterea & loco & tabernaculo superat, quod & superius sit & in cælo, & testamento constet. Excellit etiã quia maioribus rebus & perfectioribus præsit, & loco tutiore con-

sistat. quippe q̄ perpetuus sit, & nō temporarius. Quin & persona ipsa potior est. Est namq̄ à deo progenitus. Nihil ergo est vobis extimescendū. Hęc aut̄ propter humanana carnem sunt explicata: secundū hanc em̄ pontifex factus.

Caput .VII.

Gen. 14. **H**ic em̄ Melchisedec rex Salē, sacerdos dei altissimi, obuiauit Abrazē regresso a cederegū, & bñdixit ei, cui decimas oim diuisit Abraā. Fert sane Apostoli animus, qd̄ inter nouū, & vetusq̄ testamentū interfuit, ostendere. Quod etiā statim in *Supra .1.* ipsis epistola primordijs ptulit, inquit: Olim quidē locutus est patribus deus per seruos suos prophetas, nobis vero in filio. i. in nouo testamento. Et qm̄ auditores infirmi erant & imbecilli, ad quos istiusmodi perscribebat, vt pote qui ægre ferrent pressuras, hos interea collapsos aīo reficit. Et cū eos satis ad tolerantia reuocasset, rursus de noui testamenti prestantia sermonē inducit. Sed vide quā prudēt id agat. Ostendit em̄ Melchisedec, qui Christum præfiguraret, dignitate Abraā antecire. Non em̄ si illū non antecisset, fuisset bñdictis hūc prosecutus, vel eius decimas excepisset. Cū itaq̄ ex Abraā ipso ortū ducerēt legitimi sacerdotes, perspicuum ē vel ex hoc, illum p̄stare, tanq̄ q̄ benedicta impartiret, & decimaret alioꝝ fortunas. Qua in re differre à legis sacerdotibus constat. Quanto igit magis verus ille Melchisedec Christus, cæteros sua magnitudine antebit. Hęc vero ad Christum oīa rediguntur. Intercisa deinde de Melchisedec, quam cœperat, narratiōe, subinfert & mystica quædam, & spiritaliter per allegoricam historiā. Primum quidem interpretatur rex iustitiæ, Ostēdit hoc loco quemadmodū Melchisedec Christi p̄fert figurā, quod vel ex noīe ipso perspicuū ē: מלך נאמך rex interpretat, נאמך vero iustitiā. Quis em̄ alius fuit iustitiæ imperator, nisi Christus ipse & Iesus noster dñs? Deinde autē rex Salem, Vel ex ciuitate ipsa id liquet. דלמ נאמך pax dicitur. Nam quis alius Christum præter,

pacis esse poterat rex? Qui cælestia simul & terrenâ pacavit. Nulli itaq; hominum competit iustitię & pacis imperio, nisi Christo potiri. sine patre, sine matre, sine genealogia, Afferit & aliam quandâ similitudinem. Nã vt Melchisedec inquit, non quia parētes nullos habuerit, q̄p pe qui vt cæteri homines in lucem prodierit, sed quia eius generatio subobscurior fuerit, & literis non sit demandata. nec huius quinam fuerint progenitores, nomine explicantur, sic & Christus secundū inferiorem hanc & humanam sobolem, patre caret. A virgine enim Maria & sola secundum carnem est natus, & matre quidem secundum supernum illum & cælestem ortum. Nam à solo patre ante omnia secula sic genitus est, vt nec dici possit, nec mente comprehendi. Est præterea sine genealogia. ait enim, Generationem eius quis enarrabit? Nam & qui in cælo hunc genuit pater, inenarrabilis est. Et modus ipse nascendi, & quæ cum in terris peperit mater, rationi naturæ minus subiiciuntur. Nec legi vlli humanę vel partus ipse obstringitur. Quemadmodū scilicet quæ virgo esset, genuerit, vt sine dolore, & huiusmodi cætera. Vere itaq; Ch̄sus & matre hoc pacto carebit & patre, Melchisedec autē nequaquã poterit veris parentibus fraudari, (id enim credi non potest) sed ideo hæc Paulus refert, quia huius parentes nequaquam sint sacris literis explicati, & idcirco dicitur genealogia carere: quasi illud dicat Apostolus, Sic effi-dixeram sine patre Melchisedec & matre fuisse, quod eius genus nusquam sit in sacris literis explicatum. neq; initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem filio dei, manet sacerdos in æternum. Vel id ita intellige, quemadmodum superius diximus. Melchisedec vero vt homo principium habuit, proculdubio & vitæ finem, cuiusmodi tamen nos ignoram⁹. Quippe qui nec eius geniturę, nec mortis tēpus tenemus, Quo fit, vt quò ad nostram cognitionem, quam nullam prorsus de hoc vel nascente vel moriente habemus, nec

Coloss. 16

Isaie. 53

principium habet hic vllum, nec finem. At Christus, quia
 vt deus, haud dubie nec diem habet initium, vt pote q prin-
 cipio careat, si temporum aduertamus principia, tamen si
 à patre vt causa ducat originem: nec finem habet, qz pater
 nus. Vbinam gentium Arriani nunc agunt? Audiât quē-
 admodum nunq̄ esse cœperit filius, Paulo identidem ad-
 struente. Et si quem forsitan dubitatio huiusmodi aliqua
 subiret, quo pacto Christus esse secundum ordinem Mel-
 chisedec sacerdos poterit in æternum, quando quidem vt
 cæteri hoīes Melchisedec naturæ concesserit, nec in æter-
 num sacerdotio sit ille potitus? Ambiguitatem huiusmo-
 di ita soluem⁹: Et Christum fatemur, cum sit æternus, nec
 habeat finem, vero hoc fungi & perpetuo sacerdotij mu-
 nere, & ita, vt vel hoc tempore pro nobis offerre sacrifici-
 um, pro eius i nos beneficijs, existimetur. Acceditq; quod
 apud patrem pro nobis etiã intercedat, & hunc in modū
 nobis sacerdos ipse longe magis prodesse arguitur, maio-
 riq; mysterio quodam & miræ in modum, & præ omniū
 intellectum sese in cibum & potum proponit. Melchise-
 dec aut̄ perpetuo dicitur sacerdotio fungi, nec quidem q̄
 perpetuo esset victurus. (Mortem enim iam multis secu-
 lis obiit) sed qz de eius morte nihil habetur in diuinis ex-
 ploratum codicibus, vt ex his pernoscere liceat, quo tēpo-
 re sacerdos eē desierit. Datur præterea id vel ex ipsis nomi-
 nibus plane intelligi, nã hoc vnicum erat Melchisedec co-
 gnomētum, qz Salē rex vocaretur, Christo vero certiora
 & vera inerant cūcta. Vnde nec principiū habet nec finē,
 cum principio ille & sine idcirco caret, quia nil quicq̄ de
 eo scriptum cōstaret, sed Christi duntaxat figurā hic præ-
 ferebat, qui vera omnia præ se, & propria tulit, nō aliena.
 Intuemini autem quantus sit hic, cui decimas
 dedit de præcipuis Abraam patriarcha. Cū figu-
 ram veritati accommodasset. i. Melchisedec Christo, nūc
 demum fidens, figurā ipsam Melchisedec, Iudæorū sacer-
 dotib⁹ clariorem arguit extitisse, neq; his modo, quin vel

Abraam patriarcham ipsum præstare. Si igitur figura tan-
topere cæteros antecedit, longe magis & pontifex Chri-
stus incomparabiliter istos dignitate & antecedit, qui p il-
lam significatur. Intuemini inquit, & diligenter aduertite,
quanti sit iste, & quantum excellat, cui munera detulit,
non plebeius aliquis & abiectior, sed Abraam patriarcha
egregius. Nec temere quidem patriarchæ nomen adiecit,
quæ eo id egit, vt eius psonã magis extolleret ex ἀκροβυλιώρ
id est, ex melioribus & honoratioribus spolijs. Nec dici
id potest, Abraam dona hæc & exuuias fuisse Melchisedec
impartitum, quia secum vna hic militasset, & ob id p̄mia
huic dependisset militiæ, sed domi se continēti, munera &
decimas detulit: & ideo dixit superius, obuiã Abraę Mel-
chisedec processisse. Si igitur munera hæc impartita Abra-
am arguunt Melchisedec illum longe præstantiorē, quan-
to magis constabit, vel legis sacerdotibus illis præcellere.

Et quidem de filijs Leui sacerdotium accipientes Num. 18,
mandatum habent decimas sumere a popu-
lo secundum legem, id est, a fratribus suis, quan-
quã ipsi exierunt de lumbis Abraæ. Cuius autē
generatio non annumeratur in eis, decimas autē
sumpsit ab Abraam. Confirmat nunc Paulus, quem-
admodum Melchisedec Abraã ipsum præstaret, aitq; eos
qui ex tribu Leui sacerdotio fungerentur, ob ipsius sacer-
dotij dignitatē à populo decimas accepisse. Vnde perspi-
cuum est, potiores hos & honoratiores ceteris extitisse. nã
qua alia de causa fieret, vt populus operi & labori inten-
deret, & sæpe calamitatibus multis affligeretur, sacerdo-
tibus ipsis orantibus, nec terram colentibus, ex omni vel
fructuum vel animantium genere depēderet decimas, ni-
si quia & sanctiores sunt, & operi maiori intēdunt: Tanti
est præcellēs sacerdotij dignitas, & adeo sunt qui eo fun-
guntur, fratribus suis sublimiores: tamen si hi ex eodem pa-
rente prodierint. Melchisedec igit, quia decimas ex Abra-
am suscepisset, quanquã eius generatio nequaquam in eis an-

numerare. i. non ex eadem tribu esset ille progenitus, quippe qui alienigena fuit, illi præfertur, & habet præstantior. Nā quo pacto alieno homini decimas Abraam detulisset, nisi venerationi hūc ceteri habuissent? Si Melchisedec itaque qui Christi figurā præterdit, dignitate præstare & Abrahā quidem videt, longo utique interuallo & Christus ipse qui verus est pontifex, sacerdotibus lege institutis præstabit. **7 hūc qui habebat repromissionē, benedixit.** Quia

Eccl. 12. 15. vt reliqua omittā, vnum illud præcipue Abrahæ nois magnitudinem attulisset, quod a deo. scilicet promissa acceperat, nūc illud adiecit, ei videlicet Melchisedec qui Christi præferret figuram, benedixisse, qui & tanti esset & tam præclarus, vt & dei colloquio sit dignatus, & ex promisso haberet dominum obligatum. **Sine vlla autē contradictione, quod minus est, a meliore bñdicitur.** Dixerat Melchisedec benedictis fuisse Abrahā persecutum. Enimvero neminem præterit, idque omnes habemus nullis obstaculis exploratum, qui benedixerit ei, præferri, potius esse, quā is cui sit benedictum. Erit ergo nunc inquit Melchisedec, qui Christum dominum præfiguratur, Abrahā melior longe atque præstantior. **Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt.** Ibi autē contestatur quia viuunt. Vel alium quendam in modum nunciarquit Melchisedec ipsum sacerdotibus legibus præcellere. Hi enim inquit hic. i. secundū legem acceptis decimis, moriuntur: ibi vero. i. secundum Melchisedec figurā & significantiam, decimas capiebat, qui a scripturis vitæ testimonium habet. Tu enim inquit sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Quod autem in æternum Melchisedec viuat, ita intelligas, vt superius diximus, quod nulla sit scilicet de eius morte in sacris literis habita mētio. Nōnulli autem quod moriantur Leuitæ, & non moriantur Melchisedec, ita accipiunt: quia ritus videlicet Leuitici sacerdotij mortalis fuisset, quippe qui iam esset abolitus. Melchisedec vero siue secundum Christum sacerdotialis hæc

Psal. 109.

Institutio, & uiuit, & permanet, & perpetuo est perman-
 sura. Et ut ita dictum sit, per Abraam & Leui qui
 decimas accepit, decimatus est, Ne forte hæc legis
 ingant sacerdotes, Quid illud nostra intererit, si ab Abra-
 am ipso per Melchisedec exactæ sunt decimæ? ita respon-
 det, quia illius exemplo decimatus est Leui, qui nostri ob-
 tinet sacerdotij principatum: Melchisedec uero ille, qui de
 cimas accipit, nõne Leui est potior, à quo uidetur p Abra-
 am decimas capere? Et ut breuiter dicam, quasi dictū ca-
 stigat Apostolus, tanquam facinus audax uisum, ut Leui
 decimaretur, qui nondum in lucem prodierat. Adhuc
 enim in lumbis patris erat, quando obuiavit ei
 Melchisedec. Cõfirmat quemadmodum decimatus
 sit Leui, aitq;: Cum em̄ ab Abraam progenitore acceptæ
 sint decimæ, & à Leui exigunt uirtute, tanq̄ qui in Abraæ
 adhuc lumbis consisteret, futurumq; esset, ut huius ex se-
 mine, & si nondum genitus fuerat, procrearetur. Nec Le-
 uita dixit, sed Leui, ut præstantiã præferret. Neq; grauius
 quicq̄ ausus est dicere. Iudæorū em̄ instituta eiecit. Et idcir-
 co dixit superius, quia negligentes estis & torpidi, quia &
 hoc erat dicturus, ne si prius ignauia hos arguisset, minus
 postea Pauli dicta pungẽtia tolerarent. Horū ita animis
 ad eius arbitriū pparatis instructisq; Paulus quodcunq;
 aĩo resedisset, nũc explicat. Neq; em̄ quemadmodū susce-
 ptū semen cõtinet terra, sic & aĩa dei verbū uel tenet uel fo-
 uet. Ibi namq; inest natura, q̄ & firmitudinẽ habet & soli-
 ditatẽ, hic uero uoluntas. Res sane multiplex admodū, &
 inconstans, & nutabunda: eorū necesse est, ut pceptor q̄-
 multa longe aĩ dispenset. Si ergo cõsummatio per
 sacerdotium Leuiticū erat (populus enim sub
 ipso legẽ accepit) quid adhuc necessariū fuit secū
 dū ordinẽ Melchisedec aliū surgere sacerdotẽ,
 & non secundum Aaron dici? Ostendit quemadmo-
 dū Melchisedec ille Abraam anteiret & Leui, in ordinem
 sacerdotij illis suffectus. nunc uero aliud quoddã inducit

argumentum, demonstrans secundū Christum sacerdotium esse Leuiticū longe superius, quodq; et Christi consummatum sit et perfectius, illorū vero imperfectū et m̄cum. nā si perfectum esset sacerdotium legis, necesse fuisset pro ritu Aaron surgere sacerdotē. Aaron namq; de tribu Leuitica oriūdus, alioqui haudquaquā secundum Aaron, sed secundum Melchisedec institutum, sacerdos dicitur surrexisse. Cum itaq; imperfectius illud coarguatur, alius quidā inducitur ordo. Ap̄ prius tñ in subsequētibus hæc explicat Paulus, p̄inde ac si dicat; Si em̄ Christus secundum ordinem Melchisedec prius iā exiitisset, deinceps esset et lex subsecuta, iure forsā obijceret aliquis, cū minus esset secundū Melchisedec sacerdotiū absolutū, datū fuisse & legis illud, quod Aaron esset. Nunc vero cū Christus sit ipse qui eo muneris fungit, & aliā capit sacerdotalis dignitatis figurā, perspicuum ē, qñ quidem imperfectū sit Aarō ipsius sacerdotiū, pro eo aliud fuisse inductū, quod sub ip̄o legē acceperit: quasi dicat, Nemo poterat Aaron consummatū dicere sacerdotiū, q̄ppe quod alijs, non Hebræis sit traditum, id tñ populo plane collatum, in eoq; & populus ipse legē acceperit: hoc est, iussus ē huiuscemodi sacerdotio uti, & ad eius ritū intendere, & illius gratia oīa exeq. Cur ergo si quæras illud eiectū est? quia impotens certe & invalidū fuerat. **Translato em̄ sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat,** Patefacit hoc loco quemadmodum lege ipsa cessante & redacta in nihilū, consequenter & illud esset testamentum inductum. Nam si alio inductum est sacerdotium, necesse est & aliam legem esse, quandoquidem nequit sacerdos sine testamento & lege constare. Translatū est itaq; sacerdotium, non solum pro modo, id est, quod nequaquā pro Aaron ipsius Melchisedec institutis, & ritu constet, sed tribu. A sacerdotali nāque Aaron tribu, in regiam illam Iuda traductum est id sacerdotium. Sed attende mysterium. Hoc enim cum regale fuisset, mox est & sacerdotale effectū. Quemadmo-

dum Christus cū rex ppetuo esset, sacerdos tñ euasit cum carnē assumpsit, & sese in sacrificiū obtulit. In quo em̄ hęc dicuntur, de alia tribu est. Oñdit præterea quem admodum & scđm tribum translatū sit sacerdotiū, ait q̄: Christus, in q̄ (i. de q̄) dicunt huiusmodi, & in q̄ hęc sunt terminata, de tribu alia est, Iuda scilicet. De qua nullus altario præsto fuit. De q̄ tribu q̄ ortum duceret, nemo præsto fuit altario. i. aræ appropinquit, vel sacra curauit. Manifestum est em̄, quia ex Iuda ortus sit dominus noster. Optime dictum, ortus est, & ex Balaam vaticinio sumptum, Oriet stella ex Iacob asserentis, & ex Malachia, pphetia mutuatū, q̄ solē iustitiæ Christum appellat. Quibus ex vaticinijs ostenditur, fore vt orbi terrarum hic illucesceret, aperiretq̄ mortaliū mētes eius præsentia. in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses est locutus. Cum constet in Iudæ tribu Moysen, q̄ sunt in bello administrata narrasse, de sacerdotib⁹ tñ nullā facere mentionē. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedec surrexisset sacerdos alius. Quid em̄, cum manifestum est inq̄, præfert Ap̄s: Nimis q̄d int̄ vtrāq̄ iustitiā interiacet medium: Vel in gr̄am rediisse sacerdotiū asserit cum testamēto, idq̄ non solū patere, q̄a ex alia tribu, p̄dierit q̄ surrexit sacerdos, nec vltra sit hic ex Leuitica, p̄diturus, sed etiā ex eo q̄d dicturi iam sumus. Videi em̄ sup̄uacaneum, si scđm ordinem Melchisedec, & reliq̄. i. qñ scđm Melchisedec ordinē surgit sacerdos. qui non secundum legē mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Ex Melchisedec em̄, nō aliorū sacerdotum ordine, est Christus sacerdos effectus. Illi nā q̄ à lege sacerdotiū accipiebāt, quæ carnis haberet mandata: iubet em̄ hm̄ōi, Carnē p̄cide, & carnē abluito, & à carne abstine, & carnis bona assequeris. Melchisedec nullis eiusmodi, sed diuina virtute nitit̄, idcirco illum & vita in æternum potiri affirmat, & sacerdotio insolubili. Viuere

Num. 24.
Mala. 4.

autem hūc ira accipies, vt supra est explicatum, et quia nihil nobis eius de morte confitet. Vel tanquā de sacerdote dictū id fuisse intellige, p̄inde ac si dicat, Qui sacerdos alius, id est Christus, non secundū legis carnale mandatum, sacerdotium ipsum accepit, sed patris virtute & suap̄e potentia, insolubili sacerdotio fungit̄. Erat autē à re non alienum, vt cum carnalem dixisset, & spiritalem adijceret. At quo pacto adiecit, cum secundum virtutē vitæ insolubilis dixit: nam & breue aliquid & momentaneum per carnalē expressit. Et iure, quidē ad eā tēporis breuitatem vitæ addidit insolubilis, Ch̄m arguens virtute propria vitam p̄petuam assecutū. **T**estatur em̄, qm̄ tu es sacerdos in æternū secundū ordinem Melchisedec. **C**onfirmat ex his q̄d ante dixerat, insolubilis vitę, ait t̄y: scriptura quidē asserit in æternū esse hunc sacerdotem effectū. Oportuisset em̄ non secundū Melchisedec ordinē dici, sed secundum Aaron. Nūc vero cū secundū ordinem Melchisedec describat̄, perspicuū est Christum haudquā ex lege, sed modo alio quodam longe diuino, sacerdotio fungi. **R**eprobatio quidem fit p̄æcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. **N**eminem enim ad perfectum adduxit lex. Dixit quem admodū legis fieret translatio, idēq; vel argumentis oñdit, & demū cām asserit (Mos em̄ est nobis mortalibus, tūc aliorum acquiescere dictis, cū ea certis quibusdā rōnibus cōprobant̄) Inquit t̄y: Eo em̄ facta est reprobatio. i. cōmutatio quædā & repudiatio p̄æcedentis mandati, id est, anticipantis testamenti, quia infirmum esse & inutile deprehensum est. Quæret aliquis, Quid illud, neminē ergo lex ipsa iuuat: Iuuat quidem, sed alioquin vt perfectionem afferret, nil profuit: quia neminem (iaquit) perfectū effecit. Cur ergo lex ipsa infirmior esse arguebatur: Quia solis & nudis literis imperantibus nitebatur, vt puta, Hoc facito, illud cauero, nec vllas ad exequenda mandata vires sup̄editabat, quales in p̄sentiā nobis per sp̄m suggerūtur.

Sed inuasuri mox sunt qui legē detrectā hæretici, & ecce nunc Paulus legem improbat, dicturi sunt. Veruntamen ò insensati, nō enim hic nequitix arguit legem, sed inutile dicit, & eo infirmam, quia nequeat perfectionem asserre. Nam quemadmodum lac tenellis infantibus destinatis temporibus longe plurimum confert, ætate vero prouectioribus nil prorsus conducit, sic & lex ipsa Iudæis est imperfectioribus profutura, cum illos ab idolorum cultu deterrat abigatq; & ad deū traditis præceptis nōnullis traducat. His vero qui perfectiores euaserint, nil prorsus est profutura, nam & purificationes quasdam iniungit, & sacrificia carni accōmoda, quibus minus indigēt spirituales, & idcirco tunc reprobāt. Solēt em̄ ea refelli, quæ post longam consuetudinem improbitatis tandē cōiēcta, & nullius perinde profectus, repudiantur. Lex itaq; rādiu olim obtinuit dominatum, quamdiu in commodū cedere videbatur. **Introductio vero melioris spei per quā appropinquamus ad deum.** Reprobatum itaq; est legis mādatum, & subinducta est spes. Nec qualis Iudæorum spes erat. Sperabāt em̄ & illi, cū deo se morigeros exhiberent, terrā hanc adipisci, vel hostes aliquos debellare, & vt summatim dixerim, in præmium oīa expectabant quæ ad corpus pertinerent. Spes tamē nostra longe secus se habet. Quippe quæ sit lōge p̄stantior. Nā & cælū speramus, & deo esse p̄p̄quiores, illiq; cum angelis simul assistere & ministrare, Dixit superius, ingredientē internum velamen, nunc vero p̄ quā deo inquit appropinquamus. *Supra. 6* Spes enim ipsa & dei nos throno proximos facit, & socios reddit. **Et quantum est, non sine iureiurando.** Ecce & alio quodam modo, & iuniorem sacerdotē à veteribus differre iā indicat, & quid nouū inter & vetus testamentum intersit, enodat. Neq; em̄ simpliciter Christi inquit promissum est sacerdotium, sed iureiurādo cōfirmatum, vt abunde dei verbis fides præstet, qđ & superius dixit, Iurauit dominus Abraæ, maioris certitudinis gratia.

Ibidem.

Hi quidem sine iureiurando sunt sacerdotes facti: hic autem cum iureiurando, per eum qui dixit ad illum. **Juravit dominus & non poenitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.** Legis enim sacerdotes, inquit sine iuramento sunt constituti, Nō enim, p̄ istiusmodi sacerdotiū, p̄uectione, iurasse hunc in modū cōperimus deū, tu scilicet, illeue, futurus es sc̄dm legē sacerdos. Christus vero deo iurāte sacerdotiū inijt, eundem sic alloquēte, Tu es sacerdos in eternū sc̄dm ordinem Melchisedec. **In tm̄ melioris testamēti sponsor factus est Christus.** Hoc est, inquantū iureiurādo cōfirmavit futurū hunc sacerdotem. Neq; enim iurasset, nisi hic esset longe præstātor. Vnde & nouum veteri testamentum pluris esse arguit. Sponsor vero. i. mediator & intercessor. **Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quā morte prohiberētur permanere.** Hi autem eo quod permanent in æternum, sempiternum habent & sacerdotium. Arguit plane hoc loco, quātum Christus sacerdotes alios antecedit dignitate & gl̄ia, aitq;: Ibi nanq; q̄ multos esse, q̄a mortales, hic vero vnum, q̄a sit immortalis. Sempiternā itaq; habet hic sacerdotiū, hoc est, q̄d aliq; pacto nequeat intercidi, nec vllū habeat in hac dignitate successorē. Vides ne quēadmodum legis sacerdotes hic p̄stet, quātum q̄d mortale est, immortale. **Unde & saluare in perpetuū potest accedens per semetipsum ad deum.** Cum itaq; immortalis sit (inquit) p̄t vel cunctis, p̄desse, & in p̄peruum, nec momētaneā cum in hac vita, tum in futura salutē afferre. Nā & q̄ in veteri pontifex esset, & si cætera clarus & admirabilis, q̄ diu tm̄ pontificijungebat hoc munere, tād̄iu sacrificia offerebat: ql̄is & Samuel erat, & istiusmodi cæteri. Decetero tm̄ neq; q̄ se ita gerebat, q̄ppe q̄ mortē obiret. Ch̄us vero p̄t̄ifex ille & vitā ducit p̄petuo, vnde & salutem p̄t̄ sempiternā his impartiri, q̄ ad deum sese per eius transferunt fidē. Nā q̄ in fi

1. Reg. 7.

9. 16

Num credidit, ad patrē se contulit. Pater namq; p̄ filium ad
 patrem accessus. Id em̄ iter si quis inuaserit, apud patrem *Iohann. 14.*
 diuertat necesse est. **Semper uiuens ad interpellan-**
dum pro nobis. Carnis ob gratiā, abiecti^o hæc de Chri-
 sto sunt dicta. Est namq; carnis assumptæ rōne pontifex
 ille effectus. Et quia pontifex sit, eo & intercedere dicitur.
 Dicit aliq; Num qui haud secus ac pater suscitaret mortuos,
 cum debeat per se salutem mortalibus, & qui oēm habe *Iohann. 5.*
 at cæteros iudicandi licentiam, & angelos possit partim in *Ibidem*
 ignis caminum detrudere, & partim saluos efficere, q̄ fi- *Matth. 8.*
 eri p̄t, ut suas, p̄ alijs partes nunc interponat? Dixerim eq̄
 dem ob eius humanitatem & carnem desumptā, Christū
 ita se gerere: Vt ut leuiorē se auditoribus Paulus exhibe-
 ret, nolite inq̄t vereri, haud tñ id vsurpate, charitate nos
 Christus ex eius benignitate, p̄sequit, habetq; apud patrē
 fidutiā, abstinete id dicere. Nō em̄ nos poterit semp̄ ille tu-
 tari: uiuit nāq; & perpetuo ut pontifex, ut hoc nostri ob
 gratiā intercessu. Cum vero dico humanitatem, haud qua-
 illā à diuinitate seiunxerim (Vna est em̄ in duobus substā-
 tia). Sed illud ago, ut auditores pernoscant, quæ deceant
 utriusq; naturā. Idip̄m q̄d carne obductus filius affidet
 patri, intercessio quædā, p̄ nobis petendi tanq̄ caro ipsa pa-
 trem exoret, eoq; sit hæc à filio ipso desumpta, ut saluos
 nos faciat. talis em̄ decebat ut nobis esset pontifex
sanctus, innocens. Cōstat sane ex his q̄ antea dixit, &
 p̄sequi non desistit, eadē cōfirmare, carnis dixisse ob gra-
 tiā Paulum. Quis em̄ hmōi de deo differeret? Nec pudet
 quidē incōprehensibili illi naturæ hæc adiecisse. *3o 10o* itaq;
 religiosus & sanctus est, q̄ nihil eorū quæ facere debeat, in-
 termittit, *2o 10o* vero & innocens, q̄ caret malignitate. Ne-
 q; em̄ inq̄t, eius in ore inuentus est dolus. **impollutus.** *1. Petri. 2.*
 Neq; id quidem deo in laudē cedere dixerit quispiā, min^o
 scilicet dici hunc inq̄natū, sed liquet sane de Christi vnus
 humanitate dicta hæc esse. **segregatus a peccatorib;.**
& excelsior cælis factus. Legis em̄ (inq̄t) sacerdotes &

si cæteris polleat sanctitate, pro natura tñ humana, nequitiæ arguunt. Nec prorsus sunt à delinquentibus ipsis seiuncti, quippe qui & ipsi sint peccatis obnoxij, necdum in cælis versant. Pontifex vero hic noster, cum omni sit virtute superior, & à peccatoribus ipsis penitus alienus, vel in cælo est celsior factus, throno paterno insidens. Cum vero factus est ingrat, perspicuum est scdm carnem de Christo id dici. Nam ut deus perpetuo est in cælo sublimior. **Qui non habet quotidie necessitatem quemadmodum sacerdotes prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo.** Cùm em̄ dixisset nostrum pontificem hunc esse à peccatoribus segregatum, idipsum deinceps dicendo amplificat, ait quædam: Tãtopere ille oim̄ est facinoræ expers, ut vel hostiam offerens proprium corpus, non illam pro seipso obtulerit. (Qui em̄ fieri id poterat, quod nihil deliquisset?) sed pro nobis hæc obrulit. Legis præterea sacerdotes in dies singulos immolabant, tanquam nequirent semel sacrificando expiare delicta. Hic vero hostiam talit̄ obtulit, & tam fuit illare ingentis effectrix, ut vel tepis momento, per se terrarum orbem purgauerit. Quo fit, ut vel in hoc quidam noster pontifex Christus legis superet sacerdotes. **Hoc em̄ fecit semel seipsum offerendo dominus noster Jesus Christus.** Quod illud? Id sane, ut sacrificium scilicet pro populi peccatis, non suis offerret. Semel est sacerdotis perfunctus officio, deinde vero, ut dominus sedet. Veruntamen ne cum sacerdotem hunc dici intelligis, existimes eundem astandi & ministrandi præstare sedulitatem, ostendit quemadmodum dispensatione quadam sacerdos ille fuerit effectus, qua terminata, suam resumpserit sublimitatem. **Lex em̄ homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes.** Ne forte san te suspicio subeat & si semel hic obrulit hostiam, pro se etiam hæc obrulisse, confirmat nunc dicens, nil hunc pro suis peccatis offerre. Secundum legem vero homines diuinitatis experres, constituere sacerdotes, habentes infirmitatem, hoc est, qui minus possint delictis obfistere, sed illis ut imbecilli succum

Bunt. Hic autē cū sit filius præpotēs, q̄ pacto quiuērit pctō subesse? Qui ergo nullius est sibi conscius mali, cur hostiā esset pro se oblaturo? Siquidē nec sæpe pro alijs, sed semel obtulerit. Quia cū virtute is præstet & potestate, vel vnica & sola oblatione satis potuit cūcta perficere. Poteris etiā infirmitatē pro pctō accipere, vt sæpe alias, & multis in locis Paulus dicit: Vel pro morte ip̄a. Nā cū mortales sint q̄ legis sunt sacerdotes & fragiles, nec ipsi q̄ dē crimine prorsus vacabāt, nec purgare alios poterant. Hic vero & immortalis & præpotēs est. Vñ & ita subsequit: **Sermo autē iusiurādi qui post legem est, filium in æternū perfectū.** Aduerte disunctionē. Ibi em̄ lex dicit, hic iusiurādi sermo. i. firmissimus verissimustq̄. Ibi hoīes & fuiturē oēs obstricti, hic filius simul & dñs. Illi infirmi, hoc est, delinquentes & pctō obnoxij, ac morti subiecti. Hic in æternū perfectus. i. sempiternus & potēs. Nec solū cū int̄ hoīes ageret, sed perpetuo delicti est expers. Hic itaq̄ si semper est, si labitur nunq̄, si vitam perpetuo ducit, quam obrem vel pro se offerre, vel aliorum gratia hostiam frequentius debet.

Cap. VIII.

Caput autē super ea quæ dicuntur, **Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis.** Caput semp̄ quod summū est dicit. Cū em̄ q̄s sit paucis cōplexurus, q̄ magis sunt propria, breuiter inquit, & summarim se verba facturum: vti & caput: & si breue aliquid sit, principale tamē est corporis membrum, & cæteris præstantius. Ait itaq̄ hoc loco Apostolus, caput est super ea quæ dicuntur, id est, q̄d præstantius dicam & breuibus, deum ipsi habemus pontificem. Considerare autem maxime congruit deo. Aduerte autem quod cum humilia pleraq̄ explicasset, cuiusmodi illa sunt cum pontificem deum appellat, cum intercessiones dicit hunc facere, & quorquor istiusmodi sunt & humana, mox ad celsiora transcendit, dixitq̄ hūc in dextera sedis magnitudinis considerare, q̄d vtiq̄ diuinæ est maiesta

Rom. 5
1. Thes. 5

Supra. 7

tis. Hunc vero modum continent hic suat, præceptorem
 & dñm imitatus. q̄ identidem in euāgelio facit, vt ex re-
 bus inferioribus hisce & consuetis, auditorē traducat ad
 verbum excipiendum: alioqn neq̄q̄ subsequet̄ qui audit,
 nisi pederentim & lento gradu ascenderit. Ex rebus itaq̄
 altioribus patefacit idcirco fuisse humilitatem illā permis-
 sam, vt naturæ condescenderei humanæ. Sedē aut̄ & ma-
 gnitudinis thronum paternū dicit. Vel quia pat̄ ip̄e ma-
 gnitudinis sit id nomen sortitus, vel simplicit̄, qa maxim⁹
 ille & sublimior dei thronus, dicit̄ sedes. **sanctorum mi-
 nister.** Quemadmodum em̄ terreni & inferiores pontifi-
 ces hi, sancta sanctorum & penetralia illa ingressi, eorum
 ministerio fungebantur, sic Christus super cælestium il-
 lorum penetralium, quæ vere sunt sancta minister est. Vi-
 det̄ aut̄ sibi ipsi Paulus contradicere. In epl̄æ enim princi-
 pio dixit ad angelum quenpiam, sede. Neque enim sp̄s
 oēs ministrant, qñquidē nequaq̄ deceat sedere ministros
 sed pedibus stare. Nunc vero cum eum dixisset in throni
 dexteram confedissee, rursus illum, p̄ ministerio inducit.
 Cur ergo tam varie à suis dictis dissentit? Id sane fecit, vt
 cōdescendat aliquantisper humanitati, vnde & summis
 admiscuit infima. Nonnulli vero minister sanctorū ita in-
 telligunt, perinde hoīes faciat sanctiores: quippe qui no-
 ster sit pontifex. ⁊ tabernaculi veri quod fixit deus
 ⁊ non homo. Attollit his dictis horū nunc animos. Nā
 cum par esset, illis non satis constare nos esse tabernacu-
 lum id affecutos, ecce inquit, maius quiddam et certius ta-
 bernaculum, cælum habemus. Nam vetus illud nostrum
 hoc nomen præfigurabat. At primum illud manibus fue-
 rat hoīm fixum (vt de Moyse fer̄ & alijs) Id vero nouū
 deus præfixit. Hinc autem intelligi potest, quemadmodū
 et Basilius sentit, nec mobile esse cælum, nec circolare. Fi-
 xit em̄, cum inquit, vtrunq̄ tollit. **Omnis em̄ pontifex
 ad offerendam unera ⁊ hostias constituitur.** Un-
 de necesse est. ⁊ hunc habere aliquid quod offe-

Supra. 1.

Exodi. 4

pat. Cum enim sedere hunc dixit, ne falso hunc & ex cō-
 posito sacerdotē dici & pontificem credas, sedere hūc as-
 serit. Nec tñ inquit, ob id pontifex esse desijt. Habet namq;
 quæ pōtificis sunt vniuersa. Et vt legis sacerdotes deo of-
 ferre aliqd cōsueuere, ita & hic ipum se obtulit. Is itaq; qz
 throno insedit, dignitatē ostendit: Cū vero pontificis fun-
 git munere, clementiæ plurimū. Et qm̄ quærunt nonnul-
 li, cur mortē ille obiuit, si filius est & æternus? Id solū ē in-
 quit, Idcirco em̄ hoc egit, quia & sacerdos hic esset. Sacer-
 dos vero nequaquā est sacrificij, expers. Erat itaq; necesse ali-
 quid hic quod offerret, vt haberet. Quod aut offerret præ
 eius corpus, nil quidpiā erat, necessario ergo & mortuus
 est. Donū vero inter & hostiā si accurate interpretemur,
 id interest: quod hostia quidē in cruore offertur & carni-
 bus, dona vero ex fructibus constant, & eiusmodi cæteris
 quę incruenta sint. Alioqui apud sacra scripta indifferentē
 posita reperiuntur, vt illud, Respexit deus ad Abel, & mu-
 nera eius: Tæt̄si constet ex ouium illa primogenitijs exti-
 tisse: Ad Cain autē & munera eius nihil attēdit, cū ea ex ter-
 ræ fructibus constitissent. **Si em̄ is esset super terrā,**
nec esset sacerdos, cū essent qui offerrent secun-
dū legē munera. Adhuc in eo quod dixerat confirmā-
 do insistit, p̄inde ac si dicat: Etsi in terris hic habeat taber-
 naculū, nihilo minus & in cælis versatur, & nil prorsus ob
 id prohibetur, quin & fruatur sacerdotij dignitate. Aduer-
 te autē quā prudenter id agat. Nā vel ex his quidē, quibus
 alij nequaquā hūc sacerdotio fungi potius cōfirmarēt, q̄
 scilicet nullum sit nactus in terris locum, vbi eē sacerdos
 quirit, hic lōge magis sacerdotem esse affirmat, inquitq;
 Ob id autē ipsum sacerdos hic eē arguitur, quia nullū habe-
 ret in terris locum. Si enim in terra hac esset, haudquaquā
 sacerdos fuisset, vbi & alij forent dignitatis eiusmodi. Fa-
 ctionibus namq; hoc pacto videretur res agi. Nunc vero
 cum cælum habeat, quo & propriū subuexerit corpus, &
 ibidem apud patrem intercedit pro nobis. Fit itaq; qñ qui

Gen. 4.

dem in cælis ille permaneat, eo magis sacerdotium habeat sit necesse. qui exemplari & vmbre deseruissit cælestium, Hoc loco, quo Christus in cælis iā fruitor, sacerdotij arguit excellentiā, cum verus quidē testamentum figurā quandam & vmbra dicat, nostra vero cælestia nūcupet. Nimirū nostra hæc debent cælestia dici, in quibus nihil est terrenum, sed spiritalia cuncta, quæ mysterijs hisce perficiuntur. In his em̄ & angeli concinunt hymnis, cælestis & regni clauēs, & peccatorū remissio, rursus & colligatio insunt, & nostra deniq; in cælis ē cōuersatio. Horū itaq; figuras & vmbas legis præferunt sacerdotes. i. subobscura quædam argumenta, & vmbrales lineas, quæ in veteri sunt testamento per Moysen patefacta. sicut respōsum ē **Moysi cū cōsummaret tabernaculū, Vide inquit, oīa facito secundū exemplar, quod tibi ostensum est in monte.** Cum em̄ quæ oculis intuemur, acrius ipsi perspicimus, q̄ ea quæ audiēdo ediscimus, propterea Moysi deus vniuersa aperuit. Nec solū tabernaculi formā, sed quemadmodū esset etiā immolandum, & cultus aliq; peragendi & ritus. **Hunc aut̄ melius sortitus est ministeriū.** A superioribus dictis hæc pendent, videlicet, Si em̄ esset ille in terris, nequa q̄ pontificio munere fungeretur. Nunc cū in terra haudquāq; versetur, sed cælum habeat ad offerenda sacrificia, locū, diuersum sortitus est ministerium. i. alia est illi in cælis administratio, & potior lōge q̄ in terris sit sacerdotibus: q̄pe cū cælestis sit illa, vtpote proprii sacrificij locum sortita cælū. **quāto & melioris testamenti mediator est,** Cum Christi sacerdotium partim à loco, partim à sacrificio extulisset, mox

Supra. 7.

& testamēti differentiā subdit. Atqui dixerat supra ob auditorum infantiam & paruitatem, infirmius esse verus illud & plane inutile redditum, sed ocyus se his extricauit, & paucis profecto absoluit. Nunc vero in his differendis diutius immoratur, ostēditq; quemadmodum nouum id testamentum veteri illo sit potius, id est, euangelium, cu;

ius & largitor & mediator sit Christus. Is enim nobis, ser-
 uiforma accepta, euangelij est minister effectus, quem ad
 modum & Moyses legis. quod in melioribus promissio-
 nibus sancitum est. Quod præcipue Iudæorum fi-
 delium animos recrearet, id assert, melioribus scilicet. pol-
 licitationibus nostrum hoc testamentum constare. Non enim terræ bona, vel solis decorem, vel liberorū promit-
 tit hoc multitudinem, sed celeste imperium his pollicetur, Deut. 28.
 qui euangelium exequentur. Nolite igitur inquit concide-
 re animis. Sunt namq; euangelij longe potiora promissa.
 Quo fit vt mentis minus sint compotes, qui vbi meliora
 sunt assecuti, languescāt. Si enim prius illud culpa
 vacasset, non utiq; secundilocus inquireretur.
 Aduerte quo progrediatur hic ordine. Dixerat enim poti-
 us esse vetere illo nouum hoc testamentum. Quod inde li-
 quet, quia melioribus promissionibus legem acceperit. Si
 itaq; promissa sunt meliora, & præmia longe præstantia,
 perspicuum erit & testamentum hoc nostrum præstare, &
 eius iussa eē magis diuina. Sed vnde id patet, vt huius sint
 potiora promissa? Hinc sane, quia Paulus asserit fuisse ve-
 tus illud eiectum, & effectum est hoc nouum, ob idq; no-
 uum hoc dominari, & superius iam euasisse, quia & meli-
 us sit, & eius sectatores faciat meliores. Nam si vetus illud
 culpa vacaret, id est, si alios irreprehensibiles redderet, ne-
 quaquam fuisset aliud vllum eius in loco inductum. Nā
 quemadmodū vsurpare id omnes solem⁹, domum aliquā
 quæ sit propediem collapsura, vitio non vacare, sic & ve-
 tus dixerim testamentū minus esse, non incusandum. Nō
 quia hoc aliquid habeat in se prauitatis, sed quia nequeat
 meliores efficere, vt qd paruulis sit & infantibus traditū.
 Vituperās em̄ eos, dicit: Non em̄ illud vituperās di-
 xit, sed eos. i. Iudæos, qui per legis præcepta euadere ad p-
 fectionem nequiuerint. Ecce dies veniunt, dicit do-
 minus, & consummabo super domū Iuda testa- Ierem. 31.
 mentū nouū. Clarius hoc loco ostēdit fuisse antiquum

illud repudiatum. Deum enim inducit per Ieremiã dicens tẽ, Aliud quoddã instituam testamentũ, & nouum. i. nup̃ omnino institutum. Haud tñ in eã hæc sententiã proutur, vt Iudæi accipiunt, q̃ Esdras propheta innouarit scripturã. Non enim hæc est noua effecta, sed antiquo & suo statu permansit, tãctsi de hac ille etiã fecerit mentionẽ. nõ secundũ testamentũ quod feci patribus eoz in die qua apprehẽdi manũ illorum, vt educerẽ eos de terra Aegypti. Ne quis forte existimet, testamentum illud eiectum iri, quod deus Abrae reliquisset, in die adiecit, qua illorum manum apprehendi, perinde ac si dicat: Illud sum ipse testamentum repudiaturus, q̃d in Sinai monte patribus vestris tradideram, qui vitulum sibi conflauerunt. Nam illud quod est Abrae traditum, in Christo finem est assecutum. Ait enim: In semine tuo bñdicentur omnes gentes, quod vtiq; Christus est. qm̃ ipsi non permanserunt in meo testamento, & ego neglexi illos, dicit dominus. Vides quẽadmodum mala quæq; à nobis initium deducant: Ipsi (inquit) non permanserunt, propterea eos neglexi. Et bona à deo & bñfacta sumunt originẽ. Cur vero id agat, perinde ac sciscitanti cuiq; ita responderet: Hos equidẽ eorum ob inconstantiam dereliqui. Quia hoc est testamentũ quod disponam domui Israel post dies illos, dicit dominus. Post dies illos, q̃d nam hos dicit? Ferunt nonnulli hos eẽ, in quibus ex Aegypti abeuntibus Hebræis, lex ẽ per Moysen tradita. Mihi vero videtur de his diebus nũc dicere, de quibus & superius dixit, Ecce dies veniunt. Cum itaq; inquit, hi dies aduenerint, testamentum disponã, cuiusmodi audies. Dando leges meas in mente eoz, & in corda eoz superscribam eas. Prodeant nunc Iudæi in medium, & ostendant quo vnq; tempore legem sine scriptis acceperint. nã vel post ex Babylone regressum, literis exarata lex illis p̃ Esdrã illum imposita est. Constat tñ apostolos in scriptis nil accepisse, sed spiritus legem cordibus admisisse, & ideo

Exo 1. 32.

Gene. 22.

Gala. 3.

Esdr. 8.

Actu. 2.

CHRISTUS his vsus est verbis, Paraclerus veniens sugge- Iohantia
ret vobis omnia, & docebit vos omnia, ⁊ ero illis in
deum, ⁊ illierunt mihi in populum. Id sane per euā-
gelium effectum est. Nam qui antea deos colebant, ido-
lorū erant seruituti addicti. Nunc veri dei habita notione,
illi in populum concesserunt. Et non docebit vnus-
quisq; proximū suum, ⁊ vnusquisq; fratrem suū,
dicens: Cognosce dñm, qm̄ om̄es scient me a mi-
nore vsque ad maiorē eorum. Doctrinā hoc loco eā
dicit, q̄ ad alios instruēdos plus insumit laboris. Licet em̄
nobis perspicere, haudquaḡ pluribus verbis nos indigere
ad eos qui mente valent persuadendos, vt Christi fidem
excipiant & credant. Atqui lex quidē Iudaica in vno ali-
quo recondit̄ angulo, delitescitq; adeo, vt paucis innotes-
cat. Apostolorum vero clāgor, & vox illa sonora, terras
oēs peruasit. Quinetiā cum deus ipse carne assumpta ver-
saretur in terris, & naturā hanc induens nostrā, diuinitatis
fecisset participem, illuxit tunc sane omniū animis splen-
dor ille veræ dei cognitionis, & velut quædam agilitas &
apritudo est à gratia illa diuina nature humane imposta,
vt dei verā habeat notionē. quia propitiū sero iniqui-
tatibus eorū, peccatorū eorum ⁊ nequitiarū non
recordabor. Baptismo nanq; nos ille & commissorum
sordibus abluendo, nil vltra eorū: quæ eo sunt semel laua-
cro diluta, reminiscit̄ deus. Dicendo aut̄ nouū, vete-
rauit prius. Interpretat̄ propheticū dictum, cū testamē-
tum hoc nostrū, nouum prorsus appellat, arguit plane pri-
us illud vetus videri. Quod autē antiquatur ⁊ sene-
scit, prope interitū est. Redditus per prophetā fidenti-
or, legē carpit, arguens nostrā nunc germinasse & floresce-
re magis indies. Ex prophetæ itaq; dictis, verustatis no-
men accepit. à se autē ipso senectutis adiecit, & legi demū
deberi adiunxit interitum, subinde id inquit: Non enim
non oportune nouum hoc nostrū sustulit̄ vetus, sed sene-
ctutis & verustatis grā cessare coegit, quia infirmū esset &

plane inutile, sicuti & alibi dicit: nā impotentia legis, in q̄
 Rom. 7. infirmior est, per carnē. Caput IX.

HAbuit quidem prius iustificationes cultu
 ræ. Ostendit per sacerdotem quod dixerat, sacer
 dotiumq; & testamentū fore, vt in Christo eadem
 hæc terminent, id ipsum & nunc ex ipsius tabernaculi figu
 ra demonstrat. Tria itaq; erant tabernaculis loca: Exteri
 or quidem omnibus, vt Iudæis, ita & gentilibus destina
 tus. deinceps & velum secundo in loco obtendebatur, qd
 sacerdotes ingressi, sacrificijs & diuino cultui quotidie in
 tendebant. hic locus Sancta appellatur, quæ formam ve
 teris præferrēt testamenti, q̄a ibi immolationes perficerē
 tur. Erat & sancta, interior locus, quæ nos sanctorum san
 cta nunc dicimus, & præfigurabant mysterium. Habebat
 itaq; inquit prius, i. vetus testamentū, iustificationes, id ē,
 symbola vel statuta vel leges, q̄ etsi olim habuerat, in præ
 senti tñ his caret. quando quidem irritum illud sit & sup
 uacaneum per nouum hoc redditum. ⁊ sanctum secu
 lare, Seculare dicitur, quia ab omnibus adiri permitteba
 tur, & vulgarior esset hic in tabernaculo locus & notior,
 vbi & Iudæi, & Nazaræi, & Profelytæ, & Græci consiste
 rent. Et quoniam & gentibus, id est, seculi hominibus pa
 tebat accessus, seculare hoc dicit. **Tabernaculum em̄**
 factū est primo, in quo erant candelabra, ⁊ mēsa,
 ⁊ propositio panū, quod dicitur sancta. Primū hoc
 dicit, quo ad sancta sanctorum tabernaculū, quia alias inter
 medium erat. Ante hoc em̄ æreum holocaustomatū alta
 re sub diuo erigebatur, deinde velo obtenso & tabernacu
 lo intersepto sequebat̄ & medium illud, vbi & cādelabra,
 & mensa, & propositio panū statuebantur. post vela
 men aut̄ secundū tabernaculū, quod dicitur san
 cta sanctorum. Vides fuisse & aliud quoddam velamē, qd
 episcopastron idcirco appellat scriptura, quia auellat, & se
 pararet, distrahatq; quod arcā seiungebat, quā indifferēter
 adirent, qui vellent, in qua sacrificia offerebant, ex aduer

Exo. 40.

ſoꝛei altaris tabernaculo, quod quotidie ſacerdotes exciperet ſacrificātes. Vbi vero hoc præterieris, offerri ſecundum aliud velum, poſt hoc, tabernaculū aliud quoddam aditur, quod ſancta ſanctoꝝ denominat, quod alius nemo, niſi pōtifex ſolus inibat, & is quidē in annos ſingulos ſemel. ^{ſ. xliiij} autem (id eſt, tabernaculum) vbiq; de noīa uir, ex eo quod ibi deus inhabitaret. aureū habēs **thu** Exod. 30.
ribulum, ⁊ arcam teſtamenti circunctā ex omni parte auro. Arcam teſtamēti appellat, quia tabulas ſeruaret, quibus lex oīs contineretur, quæ à deo fuiſſent Hebræis per Moysen tradita. in qua vrna aurea, habēs **manna,** ⁊ virga **Aaron** quæfronduerat, ⁊ tabulæ teſtamenti. Hæc haud dubie cuncta Iudæoꝝ ſunt ingratitudinis monumenta. Nā q; in vrna manna illud aſſerua retur, quo illi quondā cum alerētur, obmurmuraſſent, eo Exodi. 16.
 eſt cōſtitutum, vt huius rei fama tranſiret ad poſteros, & quemadmodū illi deum exacerbāſſent, memoria proderetur. Aaron autē virga, vt illorū contumacia innoteſceret, & quemadmodum ipſi Aaron iā obſtituiſſent. Tabulæ vero teſtamenti, illos infidelitatis coarguunt, & inconstantia, vt quorū de cauſa illæ attritæ ſint, quia vitulum ſibi cōſtaſſent, & idolis inſeruirent. Quæres forte, cum cōſtet Num. 17.
 in libro Regum literis proditum, nil aliud fuiſſe in arca præter tabulas conditū, cur nunc & vrnā adiūxerit Paulus, & Exodi. 32
 Aaronis virgā illa cōcludi? Eo forte id dixit, quia vt à Gamaliele inſtructus, optime Hebraicā callebat hitoriā, & 3. Reg. 8.
 natu maiorum traditione, rē ita ſe habere acceperat, præſertim cū ex Hebræis qui phariſeos ſectant, idipſum & ſentiunt & profitent. Nec tamen in ipſis primordijs, ſed longo poſt tpe cum eſſet neceſſe, vt Ieremiæ temporibus arca occultaret, in ea & vrnam dicunt fuiſſe & virgam recōditas. ſuper quā. Id eſt, arcā. etiam erant Cherubin gloriæ, Vel glorioſos angelos dicit, vel quia ad dei gloriā ſint ad id miniſterij inſtituti. Quos tamen de induſtria intrulit, vt arguat noſtra longe præcellere. Actu. 22.
 obum-

Roma. 8

brātia propitiatorium, Propitiatoriū erat arcæ oper-
culum, vt fieri ex sacris literis certior poteris, cauendum q̄
ne id præter aliud esse existimes. Hoc autem Christū præ-
figurabat, qui nostrorum est prauorum facinorum con-
ciliator effectus. Is præterea, qui vetus & testamētum cō-
plectitur, & ob signauit, & reddidit tutiora. **De quibus
non est modo dicendum per singula.** Patefacit hoc
loco, non oculis solum & obtutu hæc terminari, præfer-
re q̄ duntaxat quod esse videntur, sed ænigmata quædam
esse & argumenta, ad quæ contemplanda perspiciendāq̄,
longiori sit opus tempore. **His vero ita compositis,
in priori quidem tabernaculo semper introibant
sacerdotes, sacrificiorum officia consummātes.**
Erant quidem hæc (inquit) sic instituta, cum nulla tñ esset
Iudæis istius modi percipiēdi facultas, vt q̄ à velamine in-
teriecto secluderētur, sed nobis hæc seruabant, quibus &
prophetata sunt & p̄dicta. **in secūdo aut, semel in an-
no solus pontifex.** Vides quemadmodum vel à princi-
pio sintfigurationes & figuræ p̄missæ. Et ne illud forsan
objiciant quidā, inquitantq̄: Cum semel constet secūdam
Christum fuisse sacrificatum, qui fieri potest, vt cunctos il-
le, yno hoc sacrificio sanctitate donauerit? Quia à priori-
bus seculis fuerat Christi hoc sacrificiū destinatum, quod
om̄ibus esset saluti futurū, tametsi sanctum illud & tremē-
dum fuisset, quod à pontifice semel in annos singulos of-
ferebatur. **nō sine sanguine,** Cum itaq̄ sacrificium cru-
cem dixisset, quæ nec ignem haberet nec lingua, nec sapi-
us fuisset oblata, ostendit hanc semel immolandi & in san-
guine prisca consuetudinem, vel crucem hanc ipsam præ-
ferre. Quæsiuere nonnull, quo pacto cum in exodo scri-
ptum comperimus, incensum adolebit super aureo al-
tari, quod videlicet in sancta sanctorum fuisset, (Aaron
enim inquit, incensum compositionis suæ uolentis dilu-
culo cum lucernas componit, offerat super illud: & cum
accenderit Aarō lucernas, adolebit incensum. Vnde con-

Exodi. 30

Exodi. 30

stat diebus singulis vt incensum hoc adolerent, & sancta
 sanctorum bis pontificem adiisse, non semel: Siquidem vnus
 esset ad incensum adolendum locus, non multa: cur ergo
 Apł's dicit in anno semel pontificē sancta sanctorum iniisse?
 Huic quæstioni ita occurrit, cum sanguine semel Aaron,
 bis vero cum incenso sanctorum sancta ingrediebat. quem
 offert pro sua & populi ignorantia. Rursum pro se-
 ipso dicit. Nam legis pontifex inquit, p se offerebat, Chri-
 stus vero longe secus. Cur em̄ illud egisset, q̄ a pctōribus
 est longe disiunctus, nec vnq̄ deliquerit? Quo fit, vt pluri-
 mum hic à legis pontifice differat. Ignorantiam aut̄ dixit,
 non, vt per eā pctā exprimeret, sed vt maiorem terrorem
 incuteret, cum olim Iudæis, tū cæteris q̄ Christi fidē, p fite-
 rent, & multorum frenaret superbiam: perinde acti dicat, Si em̄
 nō spōte, sed inuitus deliquis, ignoratiæ argueris, eiusmōdi
 criminis nemo est, pfecto immunis, Nonnulli vero hæc di-
 xisse Apł'm credunt, vt sacrificij qd scđm Chřm offert, &
 legis immolationum differētiā significaret, perinde legis
 oblationes hmōi, ignorant duntaxat cōmissa remitterēt.
 Christus vero iā immolatus, vel scient delinquentibus par-
 cat. hoc significante spiritu sancto, nō dum propa-
 latam eē sanctorum viam, adhuc priore taberna-
 culo habente statum. Aggredit demum anagogice cō-
 templari quæ ad tabernacula spectāt, aitq̄: Qd em̄ ad san-
 cta sanctorum tabernaculū sacerdotibus cæteris minus pa-
 teret accessus, per sancta hæc, cæli præferri figura. Taberna-
 culi vero locus ille anterior, q̄ erat sacerdotibus legis ac-
 cessibilis semp & patens, legis cultū præfigurabat. i. q̄ diu
 staret hoc tabernaculum, & lex ipsa dñaret, iuberetq̄, & p
 eius instituto & cultus & sacrificia fierent, neq̄ q̄ p legis ri-
 tu sacrificantibus, sanctorum sancta patere. i. cælorum aditum
 esse his interclusum, qd tñ Christo fit à seculo destinatum.
 Quæ parabola est temporis instātis, iuxta quod
 munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt se-
 cundū conscientiam perfectis facere seruientem.

Quod superius dixerat, cōfirmat Ap̄s, videlicet tabernaculū illud q̄d sacerdotes ingrederent, parabolā (id est, figurā) fuisse & vmbra t̄pis, p̄ lege astantis, añ Christi aduentum, q̄ t̄pe hm̄oi hostiæ immolarent infirmæ adeo & imbecillæ, & tā nullius momenti, vt nequeant secundum cōscientiā. i. sc̄dm interiorē hoīem, perfectionē adijcere offerentibus: q̄n̄ quidem corporæ sordes dūtaxat eluerent, nō p̄ctā purgarent. Non enim vel adulterium poterant, vel homicidium, vel sacrilegium illæ dimittere. solummodo in cibis, & potibus, & varijs baptismatibus, & iustitijs carnis vsque ad tēpus correctionis impositis. Lex inqt, & legis ipsius instituta, humanis solum sunt rebus imposita, vt pote q̄bus & vesci hoīes debeant & in potu vri, & istiusmodi quædam iniungūt, Hoc comedite, illo abstinebis. Verū quo pacto & potibus dixit, cum constet de potus diuersitate nil quicq̄ legem mandasse?

Leuit. 11

Leuit. 10.

Num. 19

Actu. 15.

Aur em̄ id refert Ap̄s, quia sacerdoti sancta paulo post ingressuro, interdīcta sit vini potatio. Vt in eiusmodi mādatorū contemptum, hoc potius addidit. Erant præterea & varijs baptismatum modi. Nam si mortuum quis atrectasset, vel esset morbo infectus, v̄ fluxum seminis pareretur, baptismo. i. aqua abluatur, & hunc in modum existimabāt vel à crimine, vel à contagione purgari. Carnis vero iustificationes erant præcepta quædā, quæ coram carne duntaxat abstergerent, qui secundum carnem viderentur sordidiores. Nec tamen hæc erat perpetuo permānsura, sed vsq̄ ad tempus correctionis, hoc est, vsq̄ ad Christi primum aduentum, qui vniuersa hæc erat emendaturus, inducturusq̄ cultum veræ & spiritalem, Cum eēt autem lex graue admodum iugum, iure imposita dixit, si cur & in apostolorū actis est scriptum, Quid tētatis imponere iugū discipulis, quod neq̄ patres vestri portauerunt? Christus aut̄ assistens pontifex futurorū bonorū. Priscus em̄ ait cultus ille, neq̄q̄ in cælum quenpiam deducebat, sed Christus adueniens intrauit semel in sancta. Nā

eo hæc redit oratio, q̄d superius dixerat: Non em̄ effectus pontifex dixit, sed assistens, hoc est huius rei gr̄a venit, cū nondum alias se antehac contulisset, sic institutus est pontifex. Eius tñ mens & cogitatio, vt ad terras descenderet hm̄oi fuit, vt pontificatum iniret. Nec quidem sacrificantium dixit pontificem, sed futuroꝝ bonoꝝ, tanq̄ nequirēt diligent̄ hæc explicari, sed simplicit̄ & confuse expressit, q̄ fuissent in nosipos collata. Ver̄ futura hæc dixit q̄ ad legis tempus. Nam vt hoc instās vocauit, sic futura q̄ Christi sunt nuncupat, sic cum ipso hoc tempore vel momēta- neo comparemus. vel futurorum dicit mysteriorum videlicet, quæ in futurum nobis reuelabunt̄. **per amplius ⁊ perfectius tabernaculum.** Carnē hoc loco tabernaculum dicit, quæ amplior quidem eo habet, quo deus verbum hanc ipsam assumpsit, quod omne & sp̄s sancti sit opus. Et perfectius dixit, quia perfectiora perficiat. nō manufactum, id est, non huius creationis. Huc p̄ filiunt hæretici oēs, dicuntq̄ cæleste esse & ærium. i. Christi corpus, idiꝑm & Paulum sentire hoc loco fatent̄, alioquin quo pacto asseueraret inq̄t, non huius hoc esse creationis: neq̄ em̄ à creatis excipit cælū, q̄ppe q̄d vtiq̄ & conditum sit. Nam quid sibi vellet q̄d dicit hic idem, verus quidem tabernaculū, q̄d circa Veseleel erat, hi construxerūt. Dei vero & verbi tabernaculum sp̄s sanctus composuit. *Exod. 36. Luc. 1* Hac igitur de causa Paulus dixit, nequaq̄ Christi carnem huius esse creationis. i. non harum creaturarum in modū creatam, sed spiritalem esse & diuinam. Eorum nanque quæ condita sunt, nil habet in se deus verbum subsistens, sed caro hæc substantialiter est Christo vnita. Secundum itaq̄ materiam ip̄sam domini corpus, nostram & conditionem & humanitatem accepit, nobisq̄ & consubstantialis fuit hæc caro, vt ex sanguine purissimæ virginis compacta, pro modo tamen eius essentia supra nos est, & humana excedit naturā. Tum etiam quia per subsistentiā vnita sit deo verbo: vel quia materia omnis v eteris taberna *Exod. 36*

culi pellibus & lignis constabat, quæ auro erat aut ære v^p distincta vel intertexta. Id ipsum cū aduerneret Paulus, nō huius dixit creationis, cuius vetus illud tabernaculum indigeret. Huius autē hæc oīs ratio cōparationibus quibusdā transigit, & demonstrat Christi carnis præstātiā. Vocat præterea & Christi corpus tabernaculū aliq̄d, vti hoc loco facit, vt q̄d vnigenit⁹ ipse inhabitet. In sup̄ & velamē appellat, vtpote q̄d in se diuinitatē occultet veletq̄. Et his ipsis noībus, vel cælum tabernaculum nuncupat, perinde hoc ipso resideat, pontifex Christus: idip̄m & velum dicit, quia sanctis sit mœnium instar obseptum. Neque p̄ sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per propriū sanguinem. Atqui lōge fecus se habēt res Christi, q̄ legis pontificum, & eo excellunt & incomparabilit̄ præstant. Qm̄ beluarū sanguis, quē illi tabernaculum oblaturi adibant, neq̄, p̄sus cum sanguine illo diuino conferri introiuit semel in sancta. Id est, in cælū, æterna redemptione inuenta. Non em̄ breuem & momentaneam aliquā purgationem illorū more inuenit, sed perpetuā delinquentibus animis libertatē, vel q̄a semel ingrediens & vnico aditu bñficium nobis in æternum persoluit. Aduerte autē quē admodum cum inuenta dicit, spem prætrē obuenisse demonstrat. Nihil em̄ nobis erat de nr̄a liberatione & salute cōpertum, nisi ille hāc inuenisset. Si em̄ sanguis hircorū ⁊ taurozū ⁊ cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationē carnis. Quia incredibile forsitan multis id videbat, vt p̄ hostiam vnā & vnus hoīs sanguinem, afferri posset redemptio, confirmat hoc ip̄m, redditq̄; verissimillimum & certius facit ex Iudæorū opinione. Hi em̄ vos (inq̄t) vituli cineris aspersione & ex taurino hircino ve sanguine, creditis vos sordibus iri ablutum, q̄ pacto & Christi sanguis, non animas ip̄as p̄ctis absterferit? Erat em̄ apud p̄ricos Iudæos consuetudo, vt vituli cineres asseruarēt, cuius postmodum aspersione, inquinatos quosq̄ & infectos purgarent,

Leuit. 16.

Si igitur inquit, vel hirci pulvis in eam vos credulitatem induxit, longe magis credetis, Christi hunc sanguinem sanctimoniam allaturum. Si enim autem, non eo dixit, ut ritus Iudaicos comprobaret, quippe quod mox illud subiecerit, ad carnis purgationem fuisse hos institutos. Nec sanctificat dixit, quod sanctimoniam sibi hi per beluam sanguinem vendicarent, sed quia carnem purgabant, non animam. quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum deo. Non enim pontifex aliquis obtulit Christum, sed a seipso oblatus est. Nec per ignem, ut vituli offerunt, sed per spiritum illum æternum. Sic quidem & gratiam & redemptionem reddidit sempiternam & immaculatam, id est, peccati expertem. Nam & in veteri testamento buccula in sacrificium quærebat, quæ maculis, prorsus careret. *Numc. 19.* **Mundauit conscientiam ab operibus mortis.** Ibi quidem ut sanctificet dixit, & ad carnis tantum adiecit purgationem. Hic vero purgabit inquit, hoc est, interiorem hominem reddet hic purior, quod sane ibi videbat deesse. Ibidem præterea qui morticinum aliquid & cadauerosum attingerat, purgabat. Hic vero mortuorum operum purgatio fit, quæ potest haud dubie hominem inquinare, & morti obnoxium reddere. **quod seruendum deo viuenti & vero.** Qui ergo operibus mortuis incubuerit, haudquam deo viuo & vero inserviat, quoniam opera ipsa quæ sibi spectanda elegerit, pro deo habebit & colet. Sic enim quod gula sunt dediti, pro deo ventrem constituent. Sic inquit & cupidus idolis fuit. Sunt itaque istiusmodi opera mortua appellanda. Nec solum quia sint à vita perpetua aliena, sed quia cum hæc exercent, abominanda reddunt & fallacia quodam, quia nos ubi illexerint, capiant, & videant suauia cum minus sint. **Et ideo noui testamenti mediator est.** Quod deterrere quam plurimos videbat infirmiores, quia illud sæpe ac multum usurparent. Si Christus obiit mortem, quam pacto daturus est quod promiserat. Id ipsum nunc Paulus leniens, ob id arguit Christi ratum esse & firmiter testamentum, quia mortuus sit. Neque enim dum superstites sumus, te-

stamenti nomen illud sortiū, qđ testādo nos instituimus. Ut igit̄ (inquit) puriores nos redderet, mortē subiuit, & testamēto nobis pctā remisit, & cælestium reliquit bonorū fructiōnē, nos int̄ & patrē mediator effectus, cū p̄ri haudq̄ q̄ in aīo esset, nobis hæreditatē relinq̄re, vt qbus acrit succensebat, & erat irator, tanq̄ liberis à se alienis, Ch̄s itaq̄ intercessit, & patrē nobis cōciliauit. Quo mō: Id nāq̄ qđ erat nobis ferendū, vt contumacibus, ille iā tulit, & mortē quæ fuerit per nos subeunda, p̄ nobis subiuit, effecitq̄ hæreditate hac dignos. Est igit̄ & testamētum, hoc p̄ filiū mortē iā confirmatū, quod minime vt ad indignos hæreditatē trāsmisit. Habet p̄terea & testamētum hæredes. Sic em̄ ingens testatus est Christus, Volo pat̄ vt vbi sum ego, illic & ministros meos esse. Quos vero exhæredauerit ille, sic exprimit: Non p̄ omnibus peto, sed pro his qui me & professi sunt & crediderunt. Habet insuper testamētum & testes, vt patet ex his, Testimonium autem perhibet de me qui misit me pater, et paraclētus testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis.

Ioh̄. 11. 12.

Ioh̄. 11. 17.

Ioh̄. 5. 15.

Ut morte intercedente in redemptionē eaz̄ præuaricationum quæ erant in priorū testamento. Videt̄ quemadmodū vt nos redimeret Ch̄s, obierit mortē q̄ ergo pacto vel ex imbecillitate, et impotentia effectū id esse existimas? Qñ quidem Christi mors tā efficax fuerit et valida, vt per eam legis præuaricatio omnis ad sanitatē redierit. Cur igit̄ ad legem confugis, quæ tam impotens sit et imbecilla, vt quod vel in se fuerit præuaricatum, corrigere nequeat? Nec tñ id eo fit, quia illa iniquior, sed q̄a in firmior sit. rep̄missionē accipiāt qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ni em̄ inqt̄ Christi nos obitus à pct̄is et facinoribus exemisset, quibus patrem iam hostē reddideramus, quo pacto essemus diuinā hanc adepti hæreditatem? Cum vero vocati dicit, ostendit quemadmodum initio deus erga nos vt pater se in liberos gesserit. Nam cum essemus iam pridem in hæreditatem acciti, nos

tamen ipsi indignos hæreditare hac fecimus, nisi filius intercessisset, qui nos in hæreditatē restituit. **Ubi em̄ testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.** Testamentum enim in mortuis confirmatū est. Haudquaquam inquit, vos Christi mors terreat. Nam si naturæ ille non concessisset, quō ipsi hæredes efficeremur? (Constat em̄ et testamentum post testatoris excessum, et vim habere et firmitatem.) Vel quo pacto digni huiusce essemus hæreditatis, si nondum fuissent nos inter et deum sublata inimicitia? alioquin num valet dum vivit **qui testatus est?** Per interrogationem, id et lege et intellege. **Unde nec primum quidem sine sanguine dicitur.** Non em̄ solum Ap̄t's quæ diceret ex cōmuni quadam consuetudine cōfirmabat, sed vel à rebus ip̄is quæ in veteri contigissent. Quod sane Iudæos ad credulitatē magis inducit, et fidē vt sibi adhibeant admonenti. Vnde inquit necessariū est, vt mors testamentū præcedat. Vnde fuit necesse, vt prius illud testamentum non sine sanguine fuerit dicatum. Sanguis verō mortis est argumētum, sed vetus illud per agni sanguinē figuram prætulit noui, in quō dei filius in carne mortuus est. Verū quid illud designat, cū testamentū inquit fuisse dicatū? Id quidē. Quia hoc ip̄m principium sumpsit confirmationis et roboris. Neque em̄ alit̄ peragēdi sumpsisset initium, nisi sanguinis effusio processisset. **Lecto em̄ omni mandato legis a Moyse vniverso populo.** Scdm̄ legem .i. quod lege cautū erat et constitutum. accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cū aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit. Quā obr̄ et liberi et p̄p̄us aspergūt. Nimirum vel p̄tiosum sanguinē p̄figuret, quod sumus ipsi et corda hæc n̄ra aspersi, quod p̄fecto nobis, p̄ codicibus insunt, vt et superius dixit: **De-** Supra. 3

Hunc em̄ et sanguis et aqua conficiunt, et ex duobus his alteris cōstat: seorsum tñ baptismus, qui etiam cū p̄ aquā

Iohan. 1.
Isaic. 53

Matth. 26

Leuit. 26.
2. Timo. 2

Roma. 6.

conficit, dñi mortem denuntiat, quā sanguinis demōstrat
effusio. Hyssopum vero intelliges eo inductū, qā & den-
sius sit & bubulum magis, & liquore quis perfundit. Nec
secus & lanā, vel qā & eius nomē sortitus est Christus, ve-
luti ex parte totum acceperit. Est namq; & agnus denoia-
tus & ouis, quæ hisce velleribus obducunt & lana. Quin-
etiā & coccineā dici hanc volunt & rubram, qā colore ipso
figurā sanguinis præferat. dicens, Hic sanguis testa-
menti quod mandauit deus ad vos. Christus sa-
ne sic inquit: Hic sanguis noui testamenti in remissionē
pētōr. In veteri vero nec nouū dicit, nec pētōr remissio.
Vides vt sanguinem dixerit testamētum? Necessē est igit
vt Christi mortē intelligas, vbi testamenti fit mentio. Et
tabernaculum ⁊ omnia vasa ministerij, sanguinē
similiter aspersit. Vel hoc quidem nostri præfert figu-
ram, q et tabernaculum sumus. Ait namq; In ambulabo in
eis et inhabitabo. Et alibi: Vasa autē magnæ domus dei, q-
dam aurea sunt, quædam argentea. Sumus itaq; nos vero
Christi sanguine respersi, & sanctificationē adepti, qñ qui-
dem & in eius fuerim⁹ morte baptismo abluti. Et omnia
pene in sanguine mundantur secundū legem, ⁊
sine sanguinis effusione non fit remissio. Cum em̄
pene illud proposuit, qā vetus lex illa nec purgationē q-
dam perfectā, nec remissionē pōt afferre: quippe quæ nec
pētā dimittit, nec delet. Necessē est ergo exemplaria
quidem cælestium, his hostijs mundari. Cælestiū
exemplaria, nostram ecclesiā dicit. Habita est em̄ superi⁹
mentio, quemadmodum cælum ecclesiā præferat. Horū
itaq; & argumenta prætulerant, & figuras Iudaici ritus,
eoq; & vitulorū sanguine purgabant olim Iudæi, & buc-
culæ cinere siue hirci, & hmōi vilioribus. ipsa autem cæ-
lestia. Id est, quæ ipsius ecclesiæ sunt, nr̄a. melioribus
hostijs quam ista. Cū itaq; longe sint nr̄a Iudaicis pot
ora, & tm̄ excellāt, quanto cælum est terræ præstantius
Siquidē illoꝝ terrena sunt bona, nobis vero in sortē cesse-

rit cælum, iure ipsi videmur maiori quãdam immolatione dignati, dei. s. filij sanguine, qui nos penitus repurgauit: Est ergo non solum perfectior mors Christi, ob testamẽtũ iam affirmatum, effecta, sed qui animã ipsã haud dubie quauis labe abstergit. Eo igit mortis huius cõmemorat Paulus bñficia, & vti debet illã extollit, quia & turpior sit & ignominiosa quã pluribus visa, quippe quã in patibulo & cruce subierit Chrs, quod plane apud veteres illos detestabile erat, & scẽdus tormenti genus. Non em̃ in manufacta sancta introiuit Iesus expalaria vtroz, sed in ipsum cælũ, vt appareat vultui dei pro nobis, Plurimi quidẽ templum existimabãt Iudæi, quod Ierosolymis erat, vt pote cui nusquã terrarũ aliud vllum par esset, cum pulchritudine, tum & ornatu, tum ædificij varietate & sumptu. Et quã presentibus & corporalibus bonis hi traherentur, iniũxerat deus vt pmagnificum illud cõstrueret, vnde vel ab vltimis terrarũ finibus tẽpli huius visendi gratia, Ierosolymam homines confluebãt. Paulus itaq; quemadmodum in hostijs & immolationibus egerat, quos penitus ex Christi morte inductione sustulerat: ita hoc loco, cum templo cælum opposuisset, arguit quanto vtraque hæc inter se differant interuallo. Proinde legis pontifices dicit, sancta manufacta adijisse, quæ proculdubio certiora quãdam & vera præfigurarẽt, id est, cælum ipsum. Hoc enim certo hæc præferũt sancta. Christũ vero cælum hoc fuisse ingressum, tametsi per se oĩa teneat, ac præsto vbiq; sit ille, id tamen humanitatis gratia dixit & carnis assumptæ. Nec solum ex his differre à pontificibus legis Christum demonstrat, sed hunc ipsum nostrum pontificem deo fatetur propinquiorem. Nam etsi prisca pontifices illi per signa quãdam deum videbãt, at Christus hunc ipsum spectat & intuetur, & præsens alloquitur, & in faciem illi & vultum apparet. Verum quid illud pro nobis cum inquit designat: Quia pro nobis cum hostia & immolatione est cælũ ingressus, quæ valeant cũ patrem nobis propitiũ red

dere, tum angelos ipsos conciliare. Nam & hi quidem in nos, tanquam sui domini infensissimos hostes, inimicitias exercebant. Nunc vero pro nobis vel dominus ipse intercedit. Quod autem sit ille cælum ingressus, id conciliandi nos gratia fecit. Neque ut sæpe offerat semetipsum, Neque enim eo in cælum se contulit, ut alias sæpe eodem se conferat. quemadmodum pontifex intravit in sancta per singulos annos, Aduerte quã lōge plurimum CHRISTVS legis pontifices antecedar. Illi nanque in singulos annos & semel duntaxat sancta sanctorum adibant, Christus vero seipsum & semel recipit. in sanguine alieno, Pontifices scilicet istiusmodi in alieno cruore, taurorum videlicet & hircorum, ingrediebantur hæc sancta, CHRISTVS vero proprio inuectus est sanguine. alioquin oportebat eũ frequenter pati ab origine mundi. Si enim inquit, seipsum esset sapius oblaturus, & ut mortem subiret frequentius fuisset necesse: quandoquidem per proprium sanguinem esset oblationem facturus. Hunc autem semel in consummatione seculorum ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Hoc loco quoddam reuelat mysterium. Verum cur in seculorũ consummatione, & post multa peccata, & nõ statim in ipso principio se obtulit dominus? Si enim cum diffusa adeo scelera nondum essent, mortem Christus obisset, & in hunc postmodum nemo mortaliũ credidisset, nonne secundo fuisset illi mors obeunda? Nonne & inutiles plane omnes eius fuissent conatus? Nunc vero cum demũ magnũ in modum praua hominum increuissent facinora, iure optimo deo se obtulit, & in eius conspectu per hostiam suam & mortem apparuit. In ipsa seculorum consummatione & fine, cum tempus iam aduentasset, quo prophetarũ dicta adimplerentur, & deperdita hominum nequitia ad summum iam euasisset, ut ^{ad 78011} id est, ut peccatum deuincat, & omnẽ illi demat fiduciam, sui ipsius oblatione & hostia, hoc est, p sua

carnis interitum. Id ipsum fere & alibi dixit, cum inquit:
 Vbi enim abundauit peccatum, superabundauit & gratia. **Roma. 5**
 Demitur enim tunc peccati fiducia, cum hi qui peccata com-
 miserint, per gratiam impunes missi sunt facti. Nam pena de-
 lecti, peccatum. i. diabolus facit fidentiolem, ut hostes ad
 peccandum magis instiget, unde hos sentiat perditum iri.
 Quærit Gregorius Nysses, cur in seculi consummatione
 carnem assumpserit filius, aitque: Quemadmodum enim peritissi-
 mi medici, febre adhuc in præcordiis permanente, & egro-
 ti corpus acrius diuexante, & ægritudinis somentis adau-
 cta magis incensaque, nullam afferunt languenti medelam, que
 languoris causas tollat, sed ut morbus increseat opperiri-
 tur, sic & nobiscum agit animam medicus ille. Expectat enim
 ut prorsus omnes retegat nequitia, ut nihil maneat ex his que
 recondita sunt incuratum, sic demum relectis ille & patribus
 malis medebit. Et quemadmodum est statutum homi-
 nibus semel mori, post autem hoc, iudicium. Nunc & cau-
 sam explicat cur semel obierit Christus, quia vnam inquit mortem
 redemit. Erat namque hominibus sic prestitutum, ut semel mor-
 te nature concederetur, unde & semel ille pro cunctis est mor-
 tuus. Quid ergo inquiet aliquis, nonne & hoc tempore morimur?
 Ita quidem. Haud tamen vllum habet, ut quondam, in nos mors ipsa
 imperium. Quin potius resurrectionem speramus, ad quam
 præuium se nobis & ducem moriens Christus exhibuit. Nec
 mors quidem eiusmodi, pro morte habetur, sed pro somno
 potius ducitur. Et quam vniuersos erat mors complexura,
 propterea ille est vita excedere voluit, ut morte nos libera-
 ret. Vel forte significare hic nititur Paulus, eam Christum fu-
 isse mortem perpeffum, quæ nobis esset in supplicium de-
 bita. Veruntamen, cum illi in deo accederet vera humani-
 tas, quemadmodum semel homines moriuntur, deinceps &
 iudicium sequitur, sic & ille semel est vita pfunctus. Sed audi quod
 insequitur: sic et Christus semel oblatus est, a quo-
 nam ille oblatus est? A seipso, non ab alio quouis homi-
 num, Qui etsi pontifex sit, hostia tamen ipsemet est & ob-

latio. ad multoꝝ exhaustiōda peccata. Quemadmo-
 dum enim cū rem diuinā exequimur, & sacrosancta illa ad-
 ministramus mysteria, cōmissa commemorando preca-
 mur, siue vltro delinquentibus nobis, siue minus, veniam
 dari, hoc est, prius delicta meminimus, mox illa nobis re-
 mitti deprecamur: sic & ille h̄mōi affatus est patrem, Pro
 his pater me ipsum deuoueo. Vel peccata ab hoībus ipsis
 exhausta detulit patri, qui illa dimitteret. Vnde cur multo-
 rum dixit, non omniū? Quia nequaquā cuncti credere
 mortales. At Christi mors omniū æquauit perditionē. i.
 sat valuit ne oēs perderent, & pro cunctoꝝ salute depen-
 sa est, & quantū in eo fuit, pro cunctis est mortuus. Nec ta-
 men omniū, quia illi reluctarent, peccata exhausti. Vñ in-
 utilē sibi hi prorsus Christi mortē hāc reddidere. Quod sa-
 ne horrendum est dictū, & admodum deplorādum, cum
 multis illa salutē attulerit. In hunc sensum & Basilius ipse
 concedit. Reperimus tñ in euāgelio, q̄ traderet animam
 suā in redemptionē pro multis, pro omnibus interpreta-
 tum. Multi enim plerunq; vniuersos designant. secūdo
 sine peccato apparebit expectantibus se in salu-
 tem per fidē. Mortuus inquit est ille, nostris onustus cri-
 minibus, & ad deo offerens patri, vt deleat obliteretq;
 quorū gratia mortē sibi ipse perpeffus. Eum nanq; q̄ pecca-
 tū nullum patrarit, sōntē effecit pater, tanquā qui nostra
 in se consciuisset facinora. Apparebit tñ secundo, nil vltra
 deferens peccatorum, pro quibus nō iterato erit huic mo-
 riendum, qui semel obiuit, sed vt iudex adueniet, saluti fu-
 turus se expectantibus. i. in se cum spem, tum fidem habē-
 tibus, opperientibus illius aduentum, pro cuius dignita-
 te duxerint & vitam. Nec solum in salutem venturus ē il-
 le, sed in supplicium minus credētibus & peccatis obnoxijis.

Caput X.

Verbum enim habens lex futuroꝝ bono-
 rum. Id est, forma existens bonorum, quæ p̄ noui
 testamenti promissis, in futurum à Christo hos ma

nent qui illum expectant . non ipsam imaginem re-
 rum, Id est, non veritatē ipsam. At quare dicit hic res: Im-
 molationis nimirum & remissionis. Vmbratuli eīm scri-
 pturæ, vetustiora illa simillima videbant: quandoquidē
 subobscura essent, nec satis patētia. Noua vero imagini, i.
 veritati, vt pote quæ clare subsistunt, & finem sunt nacta.
 Accedit etiā, q̄ magnus ille Basilius plerisq; in locis de hac
 apertius disserit, inquit: Legis pascha & audio & confi-
 teor figurę fuisse subobscuriorē figurā. Vnde datur intelli-
 gi, vmbra quidem sermonem dici apud Apostolū, ima-
 ginē vero, quæ nūc in nostra ecclesia peraguntur, tanquā
 & reliqua fore perfectiora argumento sint, quæ in futuro
 seculo perfuerūt, qui digni his videbuntur. Quæ quidem
 & res nunc dicit Apostolus, hoc est, futurorum bonorū.
 Nā vt imago à quo fuerit desumpta, differre nonnulla in
 parte videbit, sic & præsentia mysteria hæc, in seculo illo
 futuro, à rebus illis perfectioribus, haud paruo interuallo
 distabunt. Vtq; ipsa imagine adumbratio quæ proxime
 fingitur inferior est, sic & vetus illud à nouo hoc superat-
 ur. per singulos annos eisdē ipsis hostijs, quas
 offerunt indesinenter, nunquā accedentes pos-
 sunt perfectos facere. Talis est huiusce orationis con-
 textus sententia: Si enim hmōi legis immolationes & ho-
 stia, aliquid essent viriū nactæ, nequaquā continent adeo
 offerretur, quippe cum semel oblata aliquid profuissent,
 & offerri præterea desuissent. Nūc vero cum singulis an-
 nis & sæpe illa fieret oblatio, perspicuum est, hostias
 hæc ad perreptionem volentibus asserendam, fuisse in-
 firmiores, eoq; post primā oblationē, & secūda deinceps,
 & alia itē atq; alia sequebatur. nam & inter medelas ea di-
 citur & valida esse & efficacior, quæ semel vel imposita v̄
 hausta, curat & sanat. Quod vero sæpius & varie immu-
 tatum imponitur, vim medēdi nullā habere arguitur, nec
 prodest languenti. Quæret aliquis, Nū & ipsi sine sangui-
 ne immolamus: Ita quidem, sed Christi tūc reminiscimur

obitus, & vna nobis est immolatio, non multa, quando-
quidem est & ille semel oblatus. Eundem em̄ semper offe-
rimus, quin potius oblationis illius memoriã facimus, p-
inde acti esset hoc tempore immolatus. Quocirca cõstat
vtriq; vnum esse nostrum hoc sacrificium, legis vero mul-
tiplex: tamen (vt dictum est supra) eo frequentius offere-
batur, vt plurimũ ac multis prodesset, quod tñ lōge secus
se habet. Nostrum vero (vt diximus) vnicum est & semel
oblatum, & tum in hac vita, tum in futura integrũ manet,
& perfectius est. Nã & vnus est sanguis, & semel effusus,
& vnum est corpus, q̄ quis fuerit pro multis oblatũ: nō mul-
ta, & itē vna est q̄ offeri hostia. Hanc nanq; semper vt præ-
sentem offerimus. Exempli gratia: Oblatus est forte pri-
die agnus, alterũ hodie immolamus, nec tñ vt pridiani illi-
us vllam faciamus memoriã, hodiernus vel ceditur vP of-
feri, sed præsens iste per se sacrificiũ peragit, non præteri-
tum refert. Verũ cur Apostolus eisdem ipsis hostijs dicit?
Quia non absimiles hostiæ erãt, sed eiusdẽ generis animã
tia cædebantur, hodie. s. agnus, & in crastinum agnus, di-
uersæ tñ numero hostiæ erant. Nonnulli vero eisdem pro-
modo immolãdi interpretati sunt, hoc est, vel cũ maçta-
ri hostiæ viderentur, vel igne consumi, specie tñ diuersæ,
vt puta ovis, bos, turtur, columbus. Nunq̄ possunt perfe-
ctos facere. i. cum futurorum bonorũ vmbra lex habeat,
nequit eos qui ei adhæserint, ad perfectionem deducere,
nec qui hostias offerunt, reddere ex om̄i parte pfectos vP
sanctos poterunt ad se concedentes. Alio qui nōne ces-
sissent offerri: ideo quod nullã haberent consci-
entiã peccati cultores semel mũdati. Si em̄ inquit
peccare desissent, nonne & hostiæ desuissent offerri, cum
illi istarũ ope nil egerent? Quia satis iã profecissent, & nul-
lorũ sibimet essent prauorũ facinorum cõscij, quibus me-
deri esset necesse, cum semel purgati fuissent & absterfi cri-
minibus. sed in ipsis cõmemoratio peccatorũ p sin-
gulos annos, Nil aliud inq; efficiunt hostiæ, nisi q; pec-

cata cōmemorant, arguuntq;. Non em̄ commissorū pre-
 stant remissionē, sed plane ostendūt oblatione assidua mi-
 nus esse populi peccata soluta. Nā si soluta iā essent, quid
 ultra immolandū fuisset? Commemorationē vero cū in-
 quit, vt intelligas facit, non mō futurorū gr̄a delictorum,
 sed præteritorū ob causam hostias ab his immolari, quia
 haudquaq; sint p̄terita illa dimissa. Est o singulis annis vi-
 tuli sanguis offerebat pro populo, fit it̄ vt eisdē delictis p̄
 manentibus, necdū abolitis, id ipsum sacrificiū offerretur.
 Non itaq; eadē erit futurorū scelerū ratio, ac p̄teritorum
 habēda, sed cōstat priora illa insoluta manere, vnde & eā-
 dē semper oblationē fuisse arguit. Nec secus q̄ cū vna sem-
 per languenti apponit medicatio, argumēto est hunc ip̄m
 morbo eodē assiduo laborare. Impossibile ē em̄ san-
 guine taurorū ⁊ hircoꝝ auferri peccata. Ex obla-
 torum hac vilitate, & morbi ip̄ius magnitudine, dicta sua
 confirmat, perinde ac si quispiā medendi peritus, si elephā-
 tico morbo affecto cuiquā in medelā dari linozostā her-
 bam perspexerit, dicat necesse est, nequaq; hanc herbam
 elephātico illi restituere sanitatem. ideo ingrediēs mū-
 dum, dicit: Christus siquidem in mūdum humano cor-
 pore veniens, per Dauid inquit: Est aut̄ Apostolo mens
 istiusmodi Nam cum illorū immolationes & hostias in-
 ualidas esse & plane inutiles coarguisset, ne quis id quæ-
 rat, cur ergo has ipsas Iudæi exercent? Extabat enim ad-
 huc illorum & templum, & quæ legis erant om̄ia illi exe-
 quebantur, cur inquam hæc facere non desistunt? Vnde
 & rei huiusce causam aperit, aitq;: Desit æ sunt quidem vt
 deo placitum est immolationes huiusmodi, alioqui cum
 cōstet Iudæos peruicaces esse & contentiosos, & sancto
 spiritui reluctantes, adhuc his detinent, incūbuntq;. Oten-
 dit præterea quemadmodum vel ante domini incarnati-
 onem deus reie cisset Iudæos. Attende autem, cum ingre-
 diens inquit, quæadmodum vel ante eius ingressum odif-
 se hunc Iudæos ostēdit. *Hostiā ⁊ oblationem nolui* *psal. 50.*

sti. Quæ lege. s. sunt instituta. Et si satis fuisset hostiã dun-
taxat dixisse, nihilo minus vt ipse existimo, eo & oblatio-
nem adiunxit, vt sanguinis expers sacrificium designaret.
corpus aut aptasti mihi. Perinde acsi dicat: Cum em̄
corpus hoc meum, consummatã perfectamq; hostiã fo-
re iã à seculo destinasti. **Holocaustomata** ⁊ **pro pec-**
cato tibi non placuerunt. Ne holocaustomata hæc,
quæ. s. igne conficiuntur sacrificia, tibi placuerunt. i. nolu-
isti, nec in acceptum hæc retulisti, neq; q̄ essent de peccato
oblata. Erat quidẽ vt diuersis de causis, ita & diuersum sa-
crificijs impositũ nomẽ. Nã alia quidẽ pro cõmissis offe-
rebantur, nonnulla pro negligentia, quædã etiam saluta-
ria dicebantur, & conciliatoria quædã, alia insuper pecca-
toria, alia demum purgationis gratia offerebantur. Quæ
tñ eo sunt prorsus sublata, quia sacrificium & oblatiõem
noluisti. tũc dixi, ecce venio: in capite libri scriptũ
est de me, vt faciã deus voluntatem tuã. Vides quẽ
admodum vel anteq̄ dñs carnẽ assumeret, eiecta sacrificia
fuerunt & repudiata. Nã & post sublatos sacrificãdi pri-
stinos ritus, tũc Christus ipse professus sum inquit, ecce ve-
nio tuæ exequendæ gratia voluntatis. Patris vero volun-
tas simõis est, vt filius immoletur pro mundo, & homines
iustificentur, nõ in sacrificijs, sed huius in morte. Annũtia-
ui enim (inquit) iusticiã in ecclesia magna. Et deinceps il-
lud est interiectum, In capite libri scriptũ est de me. Librũ
aut, lapideas tabulas dicit, quibus lex fuisset inscripta, vel
vetus testamentũ, perinde acsi dicat: In omni scriptura de
meo aduentu facta est mentio, & quemadmodum ipse es-
sem offerendus pro mundo. Vel caput, veteris testamen-
ti principiũ, interpretatur. Nam & in ipsius Moyfi libri pri-
mordio, cum hoĩem inquit, faciamus ad imaginẽ & simi-
litudinem nostrã, suę diuinitatis cognitionẽ aperit deus.
Superius dicens, Quia hostias ⁊ oblationes ⁊
holocaustomata pro peccato noluisti, nec placi-
ta sunt tibi, quæ secundũ legem offeruntur, tunc

L. 1. 2. 3

Gene. 1.

dicit, ecce venio, vt facia dñmens voluntatem tu-
 am. Enodat Paulus Dauidicum dictum. Sed quæres for-
 tasse, quid ergo? Num legis ipsius oblationes & sacrifici-
 cia haudquã ex dei voluntate, pdierant? Voluntate quidẽ.
 Sed duplex est voluntas hmõï, Vult em̃ quispiã præcipuũ
 aliqd, quẽadmodũ Paulus, Volo aut̃ oẽs hoïes esse vt ego
 sum. i. solutos & nuptiarũ expertes & cælibes. Præterea al-
 tera qdam voluntas, vt aliorũ condescendaĩ libidini, prõ-
 ptior: vt Paul⁹ idem, Volo iuniores viduas nubere, quod
 rñ eo se velle affirmat, ne de Christo querãt, & idcirco hoc
 illis permisit. Sic deus principio nidores & sanguinem re-
 spuebat, Vbi vero cõpertum habuit Iudæos dæmonibus
 immolare, sacrificijs & immolationibus hisce plurimum
 detineri, assensus est vt in sui honorẽ hostias illi offerrent.
 Verũ cur Paulus, cũ infinita haberet ad eã rem testimonia,
 hoc vno est vsus, & in mediũ ptulit? Id sane ob Iudæorũ
 impudentiã egit, iactantiũ veterẽ illã idcirco desitam esse
 immolãdi consuetudinẽ, nõ q̃ inutilis esset, sed q̃ a facino-
 rosi fuissent q̃ hostias illas offerrẽt, & Isaiã, pducunt horũ
 incusantem pctã, dicentẽ q̃: Manus vestræ sanguinis ple-
 næ. & Dauid præterea hmõï, pclamantem, Non accipiam
 de domo tua vitulos, neq; de gregib⁹ tuis hircos. & illud:
 Quare tu enarras iustitias meas? Hæc itaq; vel hmõï con-
 tentiosis Iudæis obijcientibus, testat̃ nunc Paulus certio-
 ribus argumentis, pristinos illos immolãdi ritus, eo fuisse
 à deo reiectos, q̃a nec integritatẽ nec perfectionẽ præfer-
 rent. Non ob populi ipsius pctã, vt illi assererent. Nõ em̃
 in nono & tricesimo psalmo, vnde id, pductum est testi-
 monium, populi scelera, ppheta cõmemorat. Qd̃ autem
 idcirco hoc Paulus vsus sit testimonio, audi quæ insequũ-
 tur: aufert primũ vt secundũ statuat. Qd̃ illud ẽ pri-
 mum? Sacrificia & immolationes. Quod vero scdm̃ Pa-
 tris volũtas. i. Christi corporis per crucẽ immolatio. Eijci
 unũ itaq; priora illa, vt confirmeĩ quæ sit per Christi mor-
 tẽ oblatio, quã voluit qdem & acceptã habuit pas. Fit igi-

tur, vt neq̄q̄ vllō offerentiū crimine, sed sua impfectione repudiata sint, & eiecta hæc sacrificia. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationē corporis Iesu Christi semel. In q̄ patris scilicet voluntate, p̄ Christi corporis oblationē sumus sanctificati, q̄ semel effecta sit. Credētes nāq; nos & fideles ex vnigeniti oblatiōe sanctificati, hanc ipsam sumus patre volēte sanctificationē adepti. Haud itaq; legis veteris instituta dei præferūt voluntatē, sed Christus oblarus, & quæ ex eius oblatione p̄fecta est sanctitas. Et om̄is quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunq̄ possunt auferre peccata. Astare ergo, ministrātis officium arguit, sedere vero Christum dicimus, cui assistit & ministeriū id exhibet. **Hic aut̄ vnā offerens pro peccatis hostiam in sempiternum.** Ipse vtiq; Christus inqt, vnicā duntaxat & semel obtulit hostiā, corpus videlicet suū, p̄ nostris delictis ad salutē nobis perpetuo valiturā, & ita vt secūda nil egeamus. sedet in dexterā dei, de cætero expectans donec ponatur inimici eius scabellum pedum eius. Est itaq; hic non pontifex solum, sed deus. Postq̄ vero opus illud absoluit, q̄ fuerat pontificis nomē sortitus, consedit tandē vt deus, opperens eius vt hostes pedibus sibi subijcerent. Huius autē inimici cum infideles sunt oēs, tum dæmones ipsi qui & demum subdent. i. eos; cessabit nequitia. Nec vltra obesse poterunt, & in ignem illum inextinguibilem detrudent. Paulus in infideles Iudæos eos nūc Christi inimicos appellat, vt cōsoleatq; ex Iudæis crediderant, q̄ malis innumeris à perfidis illis afficerent, perinde ac si dicat, Nolite animo ipsi concidere: futuræ est em̄, vt qui in præsentivōs vrgent superbiendo, nō modo subijciant, sed qd̄ grauius est, & pedibus conculcent. Cui rei argumētō est, Christum ad patris dexterā consedisse. Quod quidem & si ita se habere, p̄ indubitato tenemus, & illud, p̄ Davidicis dictis fiat necesse est. Dicit aliquis, Cur non statim hu

lus sunt pedibus illi suppositi: Hoc est, quamobrem non
 sunt e medio cōfestim sublatis: Eorū quidē causa dixerim,
 q̄ ex his essent adhuc p̄futuri fideles, vt e sentibus suauissi
 mi flores. **Vna em̄ oblatione consummanuit in sem
 piternum sanctificatos.** Prorsus inq̄t, & a p̄ctōrū futi
 tute exemit, & q̄ sanctiores essent iam redditi, & suo fuis
 sent delibuti iam sanguine, q̄n̄ quidem essent illius in mor
 te & sanguine baptizati. Oēs nanq; qui hm̄ōi sunt bap
 tismo abluti, & complantati mortis huiusce similitudine, p̄
 spicuum est per eius eē cruorē sanctificatos. **Contesta
 tur aut̄ z nos spūs sanctus.** Quidnā ille inq̄t, testifica
 tur: Quia vel vnica oblatione a p̄ctōrū nos ille exemerit
 iugo, & ita, vt secunda nobis minus sit necessaria. **Post
 quā em̄ dixit, hoc est testamentum, quod testabor**
**ad illos dicit dominus, post illos dies, dando le
 ges meas in cordibus eorum, z in mentibus eo
 rum scribā eas, z peccatorum et iniquitatū eorū
 iam non recordabor amplius.** Vides quēadmodū
 testificet̄ his deus delictorū se contulisse remissionem, cum
 nouum traderet testamētū, quod sane per eius filij mor
 tē & tulit & confirmāuit, vt supra iam patefecimus. **Ubi**
**autem horum remissio, iam non oblatio pro pec
 cato, Si em̄ p̄ctōrum remissio vna oblatione permisa ē,
 q̄d vltra est opus secunda: Liquet itaq; vna duntaxat Chri
 sti oblatione perfectiores nos eē effectos, accepta prauo
 rum facinorū remissione, nec alio sacrificio indigemus.**
 Sunt itaq; Iudaicæ immolationes illæ superuacaneæ, t̄cet
 si Iudæi plurimum altercādo contendānt. Q̄n̄ quidem iā
 pridem inutiles fuisse coarguunt. **Habentes itaq; fra
 tres fidutiam.** Cum magnitudinem prætulisset, qua &
 noster pontifex Christus legis veteres pontifices illos p̄
 staret, & quantum testamentum nostrum hoc nouum, ve
 tustum illud excedat, quamve legis immolationibus & sa
 crificijs prætet Christi oblatio, per quam sumus & ipsi
 p̄ctōrum, iugo & p̄dere liberati, desinit iam de dogma-

Rom. 4. 6

Ieremi. 31.

Supra. 8

re disputare, & peropportune ad mortalitatē pertransit, & spatium præbet auditoribus sese colligendi. Nā cū de remissione differuisset, cōmonefacit demū ne rursus in cōmissa olim facinora relabānt, Habētes ingens fratres fidutiā, q̄a nobis scilicet sint p̄ctā dimissa. quēadmodum em̄ pudore affert p̄ctm̄, cogitq; ne q̄s audeat q̄ eo obstringit p̄dire in publicum, sic remissio ip̄a animos facit, & fidutiā præstat. **in introitu sanctorū.** Cū itaq; nobis remissa sint scelera, confidimus semp̄ sancta illa nos adituros. i. cælū. **in sanguine Christi.** Id est, per sanguinē. Per crucē namq; & Christi sanguinē veniā meriti, fidentiores efficimur. **quā inuitauit nobis viā nouā ⁊ uiuentem.** Quā scilicet in sancta introitū inuitauit. i. dux ipse ad ingrediendū & præuius fuit, & prior hāc ip̄e viā aggressus est & incessit. Nouā aut̄ dixit, q̄a nup̄ & nr̄is t̄pibus id iter innouit. Qd̄ utiq; nobis ad gl̄iam cedit, vt hisce rebus q̄bus nec Abram ipse dignatus sit, nos simus digni effecti, vt pote q̄bus iā pateat cælū. Viuentē aut̄ dicit prioris viā respectū, q̄ fuerat mortifera, & ad legis sancta ductabat. Neq; em̄ illud pristinū iter locum habet vllū salutis, q̄n̄ & in exitium trahit se adeūtes. At nr̄m hoc ita ad vitā deducit, vt & ip̄m uiuens & perpetuū sit, q̄a vitā præbeat sempiternam. Vel uiuentē nouā viā intellige, & florentē, ad veteris illius & obsoletæ iā differētīā, q̄ in sancta ibat, q̄ p̄culdubio mortua est. **per velamen, id est, carnem suam.** Innouauit hāc ille nobis in cælū viā per eius carnē, quæ utiq; cū esset in cruce sublata, & deinceps ad cælos euecta, tunc sane & nobis cælestia reserauit. Vnde & apte velamen carnem hanc dixit. Cumenim fuerit velamen detractum, quod intus latuerat reserat. **sacerdotem magnum sup̄ donū dei.** Habētes scilicet & sacerdotē Chr̄m quidē sup̄ dei donum. i. fideles, q̄ dei sunt templū & habitaculū, vt illud est, **Et inambulabo & inhabitabo in eis.** Vel q̄d verius dixerim, cælum ip̄m. Illud nāq; sancta appellat, & in eo suo perfungi munere pontificem dicit, p̄ nobisq; intercedere.

Leuit. 26.

accedamus. Ad quē? Ad fidē videlicet, & cultū hūc spi-
 ritalem, Vel ad cēlū præterea, vbi noster pontifex refidet,
 cū vero corde. Hoc est, qđ careat dolo & apertū se er-
 ga fr̄es exhibeat, nec hæsitās sit, & de futuris subdubiū, vñ
 & indesperationē aliquā recidar. **in plenitudine fidei.** Cō-
 monefacit hoc loco, quēadmodū minime nobis in despe-
 rationē sit cōcidendū, si fidei fuerimus plenitudinē conse-
 cuti: hoc est, si fidē sumus certiorē adepti, quā ex parte p-
 fectā. Pōt em̄ qs credere, fidei tñ carere hac plenitudine, si
 cuti & illud in ore hñt pleriq;. Nō æque om̄es resurrectu-
 ros. i. non singulos habituros resurgendi licentiā. Qui isti
 usmodi sentiunt, haudquā igit plenam sortiti sunt fidē, sed
 manci haud dubie in ea sunt isti & imperfecti. **Accedam⁹**
 itaq; ad fidei hāc plenitudinē, cū nihil offeri qđ cerni ocu-
 lis possit, nec templū hoc qđ cælū p̄fert, nec pontifex ipse.
 Quippe q̄ postq̄ sancta illa. i. cælū ingressus ē, nō vltra hu-
 manis obtutibus patet. Quocirca opus est fide, & abundā-
 tiori quidē, & nihil subdubia. **aspersi corda a consciē-
 tia mala.** Cū de fide differuisset, oñdit nūc nō fidē solum,
 sed vitā etiā virtute excultā regri. Atqui Iudæi corpore &
 carne aspergebant, nos corde & aīo, & ita vt nil nobis si-
 mus neqtæ cōscij. Respergimur etiā virtute ip̄a vel spūs
 gr̄a, q̄ nobis in lauacro reliquit p̄ctā & fortitudinē condō-
 nauit. Quo fit, vt si studio fuerimus & diligētia vsi, futuræ
 sit, vt nil vltra in pristina recidam⁹ cōmissa. **abluti cor-
 pus aqua munda.** Baptismi scilicet aqua. Mūda vero
 qa puros efficiat, abstergatq; a labibus: Vel qa nihil habe-
 at sanguinis intermixtū, vti & apud veteres illos cinis san-
 guine erat resperfus: Vel munda dicit, qa in lauacro ipso
 spūs gr̄a aīas mundet, & nitidas reddat. Visibilia tñ cum
 inuisibilibus cōiunxit Ap̄ls. Nā corporis abluendi gratia
 aqua desumit, tãetsi duplex purgatio sit, vt ipsi duplices
 sum⁹. i. vt corpore cōstamus & aīa. **teneamus spei nō-
 stræ confessionem in declinabilem.** Hoc est, quam
 professi nos sumus, spem teneamus stabilem & immo-

Num. 19.

ram. Sperauimus nāq; in fidei susceptæ primordijs ingres-
suros nos in cælum, deinceps & illud sumus cōfessi, resur-
rectionem nos credituros futuram, & vitam illam perpe-
tuam habituros. Id quidē est nobis cum fide conuentū, &
sic licuit de pacisci, q̄circa hæc nobis tenenda cōfessio est.

Fidelis est em̄ qui repromisit. Vires scilicet ille suppe-
ditat, quatenus spem hanc inconcussam seruemus, & fir-
mam. Quod sane futurū est, si fidem nouerimus pollicen-
tis. Fidelis est em̄. i. veridicus Christus, & certiora sunt ei⁹
promissa, ait nāq; Vbi sum ego, illic & meus erit minister.

Iohan. 12

**7 consideremus inuicem in prouocatione chari-
tatis 7 bonorum operum.** Quod utiq; perfectius est,
charitatem adiecit. Ait itaq; Cōsideremus. i. diligenter &
enixius aduertamus, vt virtute præditos pernoscamus, vt
hos imitemur, non tanq̄ liuore capti, sed laudabili quadā
æmulatione & ipsi illorū operibus prouocati, quæ iidem
gesserint, factitemus. Cuiusmodi prouocatio charitati ē,
non inuidiæ argumentum. Nam vt ferro acuit ferrum, sic
& animus qui cum animo conflictat bene instructo, ma-
gis ac magis ad bonum accendit. Vel forte hæc in prouo-
catione dixit hic charitatis, vt illos hortetur, perinde ac si in-
quiat, Vnum sentite inuicem, vt ad mutuam accendami-
ni charitatem. **nō deserentes collectionem vestrā.**
Callebat hic sane ex conuentu huiusmodi gigni beneuo-
lentiam, & ideo monet ne conueniendi inter se deserant
consuetu dinem. Neq; ad secessus aliq̄s studeant vel diuer-
ticula se conferre, ait nāq; Vbi duo fuerint vel tres in no-
mine meo cōgregati, ibi & in medio eorū sum ipse. Quin
etiā ecclesiæ preces. i. fidelium congregatio, precando Pe-
trum vinculis soluit & carcere, vbi erat catenis cōstrictus,

Matth. 18

Actu. 12.

exemit. sicut est consuetudinis quibusdā. Hoc loco
quosdam inculat, qui ab ecclesiæ conuētū secederent. sed
consolantes. Hoc est, alternis vos cōsolamini, alternis
commonefacite instruiteq;. Frat̄ em̄ inquit, à fratre adiu-
rus, erit vt ciuitas communita. **Et tanto magis quāto**

Prou. 18

videritis appropinquare diem. Consummationis
 videlicet seculi, vel quo ex hoc seculo excedendum sit, quod
 est ab inuicem abeundū. Id sane dictum plurimū hos con-
 solatur, qui spem oēm ex multis tentationibus amisissent,
 quemadmodum & alibi dicit: Dñs prope est. nihil eñ soli-
 citi sitis. **Voluntarie eñ peccātibus nobis.** A pori-
 oribus hos supra horratuſ est, cum dixit: Fidutiā habem⁹,
 quia sumus peccatorū remissione dignati: Nūc vero eosdē
 a tristioribus terrefacit, & mœstis. Attende qua sit iste cle-
 mentia. **Voluntarie eñ inquit peccantibus,** tanq̄ si haud
 sponte deliquerint, spes aliqua sit moderatoris veniæ
 assequendæ. Peccantibus vero dicit, quos nil vnquam pœ-
 nitet commissorum, perinde ac si dicat, Nolumus immora-
 ri peccatis, sed pœnitentiam præferamus, sic facile conse-
 quetur venia. post acceptam notitiam veritatis. Vt
 Christi videlicet accepta cognitione, vel dogmatum. **iā
 non amplius pro peccatis relinquitur hostia.**
 Non vt pœnitentiam tollat, hoc intulit, quemadmodum
 huius contentus sententiā deprauarūt nonnulli, sed vt ar-
 guat baptismum iterari non posse, Nec scdm̄ aliquod esse
 baptismatis lauacrū, eoq; nec scdo Christum mortē subi-
 re, quē hostiā dicit, vt patebit inferius, cum inquit: Vna eñ
 hostia finita est in perpetuū. **Baptism⁹ eñ hic noster,** mor-
 tis Christi p̄fert imaginē. nā quēadmodū vnus est Christ⁹,
 ita & ynum est baptisma. Quid igitur imprudenter adeo
 laboris, si nihil speras per baptismum vel vlllo labore abo-
 lere te posse p̄ctā? Sunt itaq; & vobis ait, recta opera com-
 paranda. **Terribilis nāq; est quædā expectatio iu-
 dicij dei, & ignis æmulatio quæ consumptura est
 aduersarios.** Excipit eñ inq̄, terribile nos iudicium il-
 lud, & ignis zelus. Aduerte vt perinde animatū effecerit
 ignē. Nā vt belua aliq̄ irritata non ante sæuire desistit, quā
 aliquem arripiat laceretq; & vorans expleat iram, sic &
 ignis æmulatione dictus & zelo vlciscendi mandatorum
 trāsgressus, ob idq; desæuiēs quēcunq; corripiat depasci-

Philip. 4.

Supra eo-
dem.

Deut. 17

tur semper. Aduersarios vero non infideles mō hic dicit, sed eos etiā, q̄ & si fuerint fidē adepti, factirāt tñ quē Chri sti iussis aduersant. irritā quis faciens legem **Moysi**. A minorib⁹ arguit nō iniuria in eos id futuræ supplicii, vt maiorē his verbis faciat fidē. Moysi autē legē dicit, quia multa admodū ille instituit. sine vlla miseratione, sub **duobus vel tribus testib⁹** moritur. Sic cōtextus iste cōstruit. Quis irritā Moysi faciēs legē, sub duobus vel trib⁹ testibus sine vlla miseratione morit, hoc est, si duorū vel trium testimonio pateat mandata hūc fuisse transgressum, multo magis sciatis deteriora mereri supplicia, qui filiū dei conculcauerit, ⁊ sanguinē testamēti pollutū duxerit. Iudiciū illis permittit, qd̄ facere cōsueuimus in rebus certissimis, vel cū auditores ipsos iudices facimus. Cōculcauerit vero. i. contēpserit. Nā quē admodū nullā habemus eorū q̄ pedibus suppressimus rationē, sic & Chrm̄ nihil ducimus, cū ad peccandū p̄uehimur. Et sanguinē testamēti pollutū duxerit. i. q̄ nihil cæterorū sanguini præstet: sic græce. Vel pollutū, vt tanq̄ inquinatū hunc ducat & aspernet. Testamēti autē dicit, q̄a per dei filiū confirmatum est testamentum, q̄ nobis concessit hę reditatē, vt dictum est supra. Hęc quidē de mysterij ipsi⁹ perceptiōe dicunt. Cum em̄ immaculati corporis illius & sanguinis cōmunicādo participes fuerimus, carnē hanc ipsam, quæ corpus id et sanguinē sumit, si cœno impuritatē & luxus, & veneris sordibus inquamus, nonne dei filium cōculcamus? Nā cœnum hoc & terreum lutū haud q̄q̄ adeo est diuino corpore illo indignum, q̄ nostri corporis labes et immunditia. Videat autē id dictum facere contra Nestorianos, opinātes Christi sanguinē nil quicq̄ a cæterorū animātium cruore differre. **in quo sanctificatus est.** Ingratitudinis hoc loco et stultitiæ arguit, qui Chri sanguinem nil veneret, à q̄ et sanctitatē acceperit. ⁊ **spiritus gratiæ contumeliā fecerit.** Qui em̄ accepta bñficia non recta dispēsat, bñfactorē p̄culdubio assi

Supra 9

sit contumelia. Dei te filium ille effecit, tu vero es, proh vi-
 riorum seruituti obnoxius. Venerat ille apud te māsurus,
 tu vero pro eo diabololum admisisti. Est ergo spūs gr̄æ ini-
 iuriā inferre. Scimus em̄ qui dixit, *Sibi vindic- Deut. 32*
 tam ⁊ ego retribuā. Et iterum: Quia iudicabit *Psal. 134*
 dñs populum suū. Et, Horrendū est incidere in
 manus dei viuentis. Hæc quidem subiunxit, vt ora-
 tionis seriem prosequeretur, ostenderetq; dñm sumptu-
 aliquando de peccatoribus pœnas, quam obrem & hm̄i
 per prophetā dixit. Consolat̄ præterea & hos qui nō equo
 animo ferrēt pressuras, cum à Iudæis & Infidelibus oppri-
 merent̄, subinde istiusmodi inquit: Nolite concidere ani-
 mo: habetis nanq; qui illatas vobis iniurias vindicet, & p
 meritis reddat vnicuiq; præmia, & pperuo viuit, ira vt ef-
 fugere haud nequeant hi, qui vobis mala ingesserint. Et
 vos quidem illorum in manus concidistis, q̄ mortales ha-
 bentur. Ipsi vero in eius manus deuenient, qui vitam per-
 petuo ducit. Quo fit, vt declinare hūc nequeat quispiam,
 aut demeritas pœnas defugere. Rememoramini aut̄
 pristinos dies. Neq; enim dictū ē frustra, Mihi vindi-
 ctam & ego retribuam. Cumq; latenter esset hos antea cō-
 solatus, nunc eos & alloquitur palam & cohortatur, ne à
 dei deficiant tolerātia, aitq;: Nolite alios imitari quoscun-
 que, sed ipsi vos imitemini, qui ab ipsis fidei susceptæ pri-
 mordijs decertastis. Velim tamē vestrum hoc oceptum
 certamen, animō & cogitatione versetis, ne per ignauiam
 atq; socordiam labores quos olim tuleritis, amittatis. Ad-
 uerte q̄ prudenter & spiritaliter hæc dixerit Paulus. Cum
 enim prius eorum animos gehennę memoria obrurbas-
 set, nunc lenit & consolatur. Nec blandiens quidem, sed ex
 his quę antea tolerassent, facit fidentiores, hortaturq;. Vē
 dicat enim sibi proculdubio fidem, qui cuiq; consulit, im-
 pellitq; vt seipsum quę antea gesserit imitet̄. in quibus
 illuminati, magnum certamen sustinistis passio-
 num. Aut enim ob baptismum hos dicit fuisse illumina-

ros, vel simpliciter mysterij notionem, & bonorū eque ad fideles sunt consecuti. Luce namq; futuroꝝ cognitionis accepta, oīa tolerastis. Nec tentationes, sed certamen dixit. Quod utiq; animi & magnitudinem præfert & tolerantiam, & hanc quidem præcipuā. in altero quidē opprobriis & tentationibus spectaculū facti. Vide quales in hos cōgerat laudes. Est sane magni & excelsi animi ferre cōuitia, sicuti & propheta ipse testat̃: Obortæ mihi sunt lachrymæ, cum mihi obijceretur, Vbi est deus tuus? & Calibi, Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utiq; & Opprobrium insipiētī dedisti me. Iob præterea, etsi iniquo animo contumelias tolerabat, cætera tñ adamātis in morem, forti & valido. Quod si in proparulo & om̃ium in conspectu inferatur iniuria, eo maior & virilis requirit̃ ad tolerantiam animus. Quod sane hic significat Paulus, cum spectaculum inquit, estis effecti. Cōtemplare itaq; q̃ essent hi magno & præstanti ingenio viri, qui Christi ob gratiam, & gloriam simul & opes contempserint. Contumelijs deinde affecti, cum spectaculo & derisui essent, nec secus q̃ qui in theatro exhibantur & illudūtur, vel à tenuioribus & abiectis illatas iniurias tolerabāt. in altero autem socii conuersantium taliter estis effecti. Non modo inquit, vestras pressuras tulistis, quæ non vltro videntur inferri, sed viriles adeo vos præstitistis, vt comites sitis apostolorum taliter conuersantium, hoc est, in pressuris degētibus & cōtumelijs, spōte ipsi vos subiecistis, vt cū simul perpeti mala velitis, & passionum eē participes voluistis. Nam & vinculis meis compassi estis. Nō modo inquit, vestris in malis consolante nemine indignistis, sed & alijs consolationi fuitis, & mihi cōiecto in vincula. & rapinā bonorum vestroꝝ cū gaudio suscepistis. Dixerat quemadmodū alijs essent in malis perpetiendis societate coniuncti. Nunc vero & quæ in sese fuissent ingesta, æquo animo tulerint. Atiq; bonoꝝ direptionē hmōi, magnum fuisse eorum fidei magnitudinis argu

Psal. 41

Psal. 54.

Psal. 38.

Iob. 6.

imentum. Nam eo inquit, vestra oīa in prædam cessere, q̄a
 in fide suscepta stabiles perfistitis. Licebat enim & vobis,
 si libuisset, minus illam suscipere. vbi vero hæc suscepistis,
 voluntariam proculdubio indicat tolerantiam, & q̄ bo-
 nis fortunæ Christum non inuiti præponitis. Et cum gau-
 dio inquit, eos direptionem hanc suscepisse. Reddit vniq̄
 apostolis pares, qui gaudentes redirent, q̄ pro Christi no-
 mine contumelijs essent affecti. **cognoscētes vos ha-**
beremeliorem in cælis substantiã ⁊ manentem.
 Vel id inquit, certiori quodam iudicio ac fide vos agitis.
 Nostis em̄ meliorem vos eē in cælis adepturos substantiã,
 & diutius permansuram, q̄ ea fuerit cuius nunc iacturam
 feceritis. Illa nãq̄ & certior est, nec amitti vllis hoīm in sul-
 tibus potest. **Nolite itaq̄ amittere confidentiã ve-**
stram. Cū nolite inquit amittere, ostendit nondū hos fu-
 isse collapsos, eē tñ & confirmādos, & de bonis futuris cer-
 tiores reddendos. Confidentiã aut̄ dicit, quia qui talia tu-
 lerint dei ob gratiã patientius, plurimū in deo confidunt.
quæ magnã habet remunerationē. Subinde inquit,
 Vos quidē testimonio estis, qui nō ignoratis potiores
 habituros in cælis in posterum facultates. **Patiētiã vo-**
bis necessaria est. Nulla enim re alia indigetis, nisi sola
 hac tolerantia. Nam cætera ita estis iã affecuti, vt addi nil
 queat. **vt voluntatem dei faciētes, reportetis pro-**
missionē. Constat sane deū id apprime velle, vt om̄ibus
 in rebus perpetuo præstet hæc patientia. Ait namq̄, Qui ad
 finē vsq̄ perseverauerit, hic saluus erit. Nec secus hos mo-
 net Ap̄tus, ac faceret quispiã certatorem aliquē conspicua-
 tus, deuictis superatisq̄ aduersarijs, qui nil vltra nec æstū
 ferat, nec sitim, & vt moræ impatiēs, nec emeritã expectet
 coronã e medio protinus abeuntem, his dictis prosequē-
 do hortet̄, Perfunctus iã tuo munere es, & egregie decer-
 tasti, & ita vt palmam retuleris, paululum obsecro oppe-
 rire, vt coronas in præmium referas. Contende vt quoad
 præmia deferant̄, te ipsum vincas, & patienter id more fe-

Actu. 5.

Matth. 10.

ras. **A**dhuc em̄ modicū aliquantulumq̄, ⁊ qui v̄turus est veniet, ⁊ non tardabit. Producit prophetā

Abacuc. 2. Abacuc ita dicentem, In proximo est iudex pro meritis & præmia redditurus. Quod aut̄ Abacuc tūc dictitaret, paulopost qui v̄turus est veniet, statim hunc concessur̄ demonstrat: Cum vero aliquantulū dicit, breuem admodū aduentus moram ostendit. **I**ustus aut̄ ex fide viuit. Quod si subtraxerit se, nō placebit animæ meæ. Habenda ergo est fides, si iustiores sumus futuri. Quod si se subtraxerit iustus. i. si subdubius in fine reddatur hæsitetq̄. Vel se subtraxerit. i. si à tentationibus opprimē, erit id plane animæ meæ nil gratū. Cuius aīa? Dei videlicet, se cundū scripturæ cōsuetudinē, vt illud, Dies vestros festos odit aīa mea. Vel de Christi etiā dici aīa potest. **N**os autem non sumus subtractionis filij in perditionē, sed fidei i acquisitionē animæ. Cū em̄ terrorē his incussisset cum diceret, minus placebit aīe meæ, nūc ait: Nō em̄ ex peritorū numero sumus, vt subterfugiendū sit nobis, vel per ignauit̄ & socordiā vita degēda, vel sit aliquo pacto subdubitandum, sed ex his ipsi constamus, qui in fide sunt stabiliti, vt aīas acgramus, hoc est, cōparemus, tutemurq̄ & saluas reddamus. **Caput XI.**

Est autem fides sperandarū substantia rerum. Diffinit itaq̄ nobis hanc fidē, aitq̄: Fides quidem eorum substantia est, quæ nondum subsistūt: qualis est resurrectio, quæ nondum fuerit, sed fides hæc facit vt futura credatur, & hæc nobis tanq̄ præ oculis ponit, argumentum non apparentium, Argumentum, id ē, demonstratio & manifestatio quædam incertarū rerum, nec apparentium, hoc est, in conspectum non veniētium, sed fides facit, vt res eiusmodi mēte spectemus tanquam præsentēs. Si hanc igitur habet vim fides, quid ipsi hæc vultis re ipsa perspicere, quæ sunt omnino ventura vt excidatis à fide? Nā nil aliud videremini vos ipsi eniti, q̄ à vestra iustitia & labi & cadere. Iustus nāq̄ ex fide viuit. **I**n hac

Abacuc. 2.

Isaie. 1.

enim testimoniū consecuti sunt senes. Id est, in ipsa fide testimonium exceperunt tantopere prisci omnes, ut pro confesso habitum sit Christo morem gessisse. Fide intelligimus aptata esse secula verbo dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Cum enim fides ab his obtrechetur, quibus eius sunt vires incognite, rem omnino esse indemonstrabilem asserentibus, & circumuentionē aperitissimam atque fallaciam, eo nunc Paulus vel maxima quæque per fidem ostendit fuisse effecta, non ex cogitatione vlla humana vel sensu. Nam quod deus ex nihilo vniuersa cōdiderit, quibus potest argumentis tam ingens facinus explicari? Nullis certe, sed sola fide, cum deo credimus nihil factu esse difficile. Fide itaque nouimus & secula fuisse aptata, id est, verbo effecta. Verum cur fide? Quia ex his quæ nusquam apparent, sunt hæc quæ visuntur cōfecta, quod sane indiget fide, ut factum ita existimemus. Vel ita: Verbo dei condita sunt, quia ex his quæ haudquaquam constarent, quæ extant, ille produxerit. Cum secula audis, vel quæ secula hæc complectuntur, intelliges. Nec secus cum tempora dicimus, & quæ temporibus his includuntur, accipimus. Abusue tamen & secula, tempora ipsa designant. Nam proprie vnum esse seculum constat, quod à tempore differt. Fide plurimam hostiam Abel quæ Cain obtulit deo. Cum enim magni sit fides hæc faciendâ, & virilem exigat animum, cumque & qui ex Iudæis crediderant, in languorē à pristino studio & desidiâ recidissent: quippe qui initio statim fidei plurimum prætulissent ardorem, malis tamē crebrioribus afflicti, animo fere defecissent, cōsolatur hos Paulus, cum ex rebus per se antea gestis, tū ex scripturæ dictis, sic inquit, Iustus ex fide viuere: Tum etiā à rei diffinitione, cum dicit, Fides est sperandarum rerum substantia. Nunc vero & priscorum hominum exemplo, hos cohortatur & lenit. Cum enim quis malorum & pressurarum inuenerit socios, respirat animo & subleuatur. Vnde & Abel illū producit in medium, asseritque fide plu-

Gene. 1.

Gene. 4.

Abach. 2.

rimã obtulisse hũc hostiã, q̃ Cain frater obtulerit. i. hono-
 riorẽ q̃ fratris esset. At quem is aliũ qui fuisset ante se ge-
 nitus vidit: Num patrem? Num matrem? At deum offer-
 derunt. Nũ fratrem? Vel hic quidem deo conuiciatus est.
 Fit igitur, vt fide ductus q̃ potiora haberet, deo ille offer-
 ret, vnde esset & præmia recepturus. per quã testimo-
 niũ consecutus est eẽ iustus, testimonium perhi-
 bente muneribus eius deo. Abel munera, deus acce-
 ptiora habuisse & suo testimonio cõprobasse videt, quia
 sibi bonorũ largitori & dño, meliora quidem, quã quæ ac-
 cepisset ab eo ille obtulerit, cuius hostiã ferunt oblatam,
 ignẽ ecælo demissum, protinus absumpsisse: vnde & Ca-
 in illi innotuisse, Abel sibi fuisse prælatum. qui em̃ aliter fi-
 eri poterat? ⁊ per illã defunctus adhuc loquitur.
 Id est, fides effecit, vt vita adhuc frui Abel hic videatur, &
 documento omnibus eẽ, & vocem fere edere istiusmo-
 di, Imitamini me mortales, & morẽ gerite creatori, sectã-
 tes iustitiã. Loquitur igitur & gloria euectus, & fama no-
 minis adeptus celebratẽ. Nec secus loquitur, q̃ cælũ so-
 let, cum à nobis spectatur & cernit. viderur enim illud q̃ si
 profari hmõi, Suscipite me & aduertite, vt sim clarissimis
 distinctum luminibus, vt me incredibilem in modũ orna-
 uerit deus. Neq; Abel adeo huius verba proficiunt, quam
 ea quæ est ipse perpeffus. Hæc autem dixit, vt his patefaci-
 ar, qui forte nec mala patientius ferrent, nec satis deo con-
 siderent, vel in hac vita iustos crederẽt honoribus frui, pin-
 de acsi dicat: Et vos insuper his estis vel in hoc seculo frui-
 turi. Fide Enoch translatus est ne videret mor-
 tẽ, ⁊ non inueniebatur, quia transtulit illũ deus.
 Ante translationem em̃ testimonium habuit pla-
 cuisse deo. Maiorem hic quã Abel de se præstitit fidẽ.
 Nã quæ Abel ipsi obrigerant, sat sunt, vt huius ostendere
 animũ queant. Qñ quidem & si iustior esset, à fratre tñ ob-
 truncari permissus est. Ob cuius cõdem, si carnifex ille pœ-
 nas luit, & in vltimas terras abscessit, quid mortuo pfue-

Gene. 5.

Gene. 4.

re fratris supplicia: Magnā itaq; Enoch constat præ se fidem tulisse, quia certo crederet pro meritis deum, & si nō in præfenti, in futurum tñ mercedem cuiq; redditurū, quia fide hic placuit deo, & cum placuisset, transuectus est. Est ergo fide translatus, hoc est, fides ipsa hunc alio transtulit, qua & placuisse est visus. Qd̄ aut̄ Enoch viuēs traductus sit, vitamq; ad id temporis ducat, nihil ambigimus. Quo vero sit ille traductus, aut quemadmodum agat, incertū est, scriptura nil vltra significāte. **Sine fide aut̄ impossibile est placere deo.** Nisi enim futuram bonorū malorumq; remunerationem crediderit quispiā, placere deo nil potest. Nam quo pacto laboriosum illud virtutis iter adierit aliquis, ni multiplicia speret p̄mia & firmiora: Sed audi quæ insequuntur: **Crederet enim oportet accedentem ad eū quia est, & inquirentibus se remunerator sit.** Deum autem eē & fore, vt pro meritis hic faciat satis, per fidem tenemus. Sed qualis illius substantia sit, ab his comprehendendi animo nequit, qui terrena hæc sapiunt. Verum quid illud designat quod ait, se inquirentibus: Id sane hos præfert, qui optimis vitæ actionibus deo se gratos exhibere contendunt, non illos qui per exteriorē hęc sapientiam, summa cum cura diuina scrutantur. Vide quā prudenter Ap̄tus remuneratorē deum frequēter commemoret, vt ex Iudæis fideles in fide stabiliat, qui mala ingesta p̄filla aīo ferrent. **Fide** *Gene. 6.* **Hoeresponso** accepto, de his quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcā in salutem domus suæ. Accepit Noe a deo ex fide responsum, hoc est, instructus a deo fuit de rebus incertis, nec tñ ille dei verbis diffusus est, t̄æt si in tranquillo omnia agerent, & cuncti homines delicijs & voluptatibus operā darēt, & nihil graue expectaretur. Neq; em̄ fuerat istiusmodi aliquid ante conspectum, nec in mentem cuiquam veniebat, vt mundus aquis perderetur. Alioqui credens hic deo, futuri diluuij formidine percitus, parauit arcam & extruxit, quæ vniuersis quos

domi haberet, & animantibus cæteris saluti fuit. Aduerte quemadmodū & deus responsa det, & spūs ipse, secūdum illud quod est de Simeone conscriptum, Erat illi responsum à spiritu sancto. Quo fit, vt deus sit spūs. **per quam damnauit mundū.** Hoc est, coarguit homines dignos supplicio, cum tam diu parari & strui arcam spectarēt, nil prorsus intellexere, nec futurum diluuium crediderunt. **z iustitiæ quæ secūdū fidem est, hæres est institutus.** Id em̄ Noe retulit lucri, vt apud deum iustior videretur. Quod utiq; iustitiæ nomen, fides illi largita est. **Fide vocatus Abraā, obediuit in locum exire quē accepturus erat in hæreditatē.** Cum em̄ Abraā & reliquos patriarchas contēplarentur, qui ex Iudæis crediderant, bonis fuisse innumeris fretos, ostensurus est Paulus horū adhuc neminem cōmodi aliquid retulisse. Ait itaq; si de Abraā iussus vt patriam relinqueret, obediuit. Quem em̄ maiorum hic aliquem viderat, cuius sequeretur vestigia, & cum pater fuisset idolorū seruituti addictus, nec vltos auditu percepisset prophetas? Quo fit, vt ex fide illud prodiret, vt iubenti deo obsequeretur, cuius esse certiora promissa iam nosset, & ea desereret, quæ inter manus haberet. **z exiit nescius quo iret.** Num enim vel scientē quo esset mox abiturus impulisset quidpiam, vt præsentibus & paratis desertis, futura & imparata persequeretur? Sed Abraę terra illa vel regio erat plane incognita ad quā vocaretur. **Fide demoratus est in terra promissionis tanquā in aliena.** Terrā quā sibi & semini eius daturū se deus erat pollicitus, vt alienā incoluit. Sed cur alienā dicit? Quia illā pretio accepisset, vbi Sarram humaret vxorē. nec tñ aut hæsitans fuit aut subdubius, facturū deū quod promississet, vel minime: qñ fidens credidit, nec mentiri hunc posse existimauit. **in casulis habitādo,** Et eousq; quidem hic fide processerat, & adeo terrā hanc vt alienam inhabitauit, vt in ea nec domum haberet, sed in tabernaculis diuersaretur. Quod facere alienigenæ solent,

Luce. 2.

Ge. 12. 13.

Gene. 15.

Gene. 23.

vicatim se transferētes, q̄a nondū sint, p̄prium aliq̄d affe-
 cuti. cū Isaac ⁊ Jacob cohæredibus repromissi-
 onis eiusdem. Quinetiā Isaac ipse & Jacob, vt alienam
 hęc ip̄am coluerunt. Isaac em̄, vt pote cui à Philistæis inui-
 dere, & pueri sunt ab Amalechitis subtracti, & vxor ere-
 pra: Iacob vero nō solū q̄a Esau fratris ingenti esset p̄cul-
 sus formidine, sed q̄a vbi à Mesopotamia rediisset, locū p̄-
 rio emit, in q̄ & tabernaculū statuit, & tanq̄ vagus & in ac-
 colæ morē in Bethleem mō, & in Esrata alias commigra-
 bat. Alioq̄ erāt & hi p̄missionis hæredes, vt pote & q̄bus
 fuerat p̄dictum, Sum eq̄dem tibi & semini tuo datur̄ hęc
 terrā. Nil tñ & hi cū varijs modis diuexarent, diuinis sunt
 dictis diffisi. **Expectabat em̄ fundamenta habentē
 ciuitatem.** Eo ingt in tabernaculis habitabāt quæ min⁹
 subsisterēt, q̄a cælestē ciuitatē opperiebant, quæ veris eēt
 fundamētis & validis ac perpetuis stābilita & firmior, &
 nullo vnq̄ situ vel putredine collapsura. Vñ & deus hos
 conspicatus parui ducere terrena p̄missa, vt maiora illis
 pararet, hęc in posterū distulit, & his ip̄is cōdigna non his
 terræ bonis elargiret. Illi nāq; lōgo post tpe, terrenis hisce
 acceptis p̄missionibus, haudq̄q̄ magni has faciebant. sed
 cælestiū cupidine tenebant: cū vos Christi iā fide suscepta
 æternorū bonorū accipiētes, p̄missionē, terrena hęc, & im-
 prudentē adeo enixēq; cōcupiscitis, nec pudet tñ. **Quis
 artifex ⁊ conditor est deus.** O quāta sup̄næ ciuitatis il-
 lius est dignitas, vt deū habeat cōditorē? **Fide ⁊ ipsa ste-
 rilis Sarra.** Perinde ac si dicat, mulier credidit, & deo
 confisa est, nil ergo pudebit si sc̄mella hac coarguamini
 animi magnitudine & fide inferiores? Verū q̄ pacto crede-
 re poruit, quæ dei dictū arrisit? Arrisit quidē, sed demum tñ
 cōuicta extimuit, q̄d vtiq; præstitæ fidei est argumentum.
 Liquet em̄ hęc credidisse, magnū aliquē & minus huma-
 nū hūc esse, q̄ se alloqueret. **virtutem in conceptione
 seminis accepit.** Hoc est, vires assumpsit, & aprior red-
 dita est, vt viri exciperet semen. ⁊ præter tempus æta

Gene. 26

Ge. 32, 33.

Gene. 17

v. 18

tis peperit. Dixerat supra fuisse hęc sterilē, nūc vero pro-
 ter aetatis tēps peperisse hanc dicit: Quo fit, vt dupliciter fue-
 rit hęc infœcunda, sterilitate & senio. qm̄ fidelem cre-
 didit eē eum qui repromiserat. Fidelem, hoc est, veri-
 dicum & non mendacem. Fuerat em̄ hm̄ōi pollicitus de-
 us, tali tempore sum ad vos rediturus, & erit Sarra filius.
 Propter quod & ab vno orti sunt, & hoc emortuo
 tanquā sidera cœli in multitudinem, & sicut are-
 na quæ est in litore maris innumerabilis. Nec so-
 lum vt partum ederet Sarra, eius fides effecit, sed multum
 adeo & abundantiē, q̄lem nec fœcundissima mulier edidit
 set. Verū quō innumerabiles dicit Sarra hac emanasse, cū
 recēfiti sint sape & numerati? Aut em̄ vt illorū exprime-
 ret infinitā pene multitudinē, dixit innumerabiles, pro sa-
 crarū literarū cōsuetudine, vt illud: Vidimus ciuitates ad eg-
 lum vsq; sublimes. Vel q̄a semper alij itē atq; alij nascerē-
 tur. **Secundum fidem defuncti sunt omnes isti,**
non acceptis repromissionibus. Duo quædā quæ-
 ri hoc loco p̄nt. Primum, q̄ pacto cū dixerit Enoch fuisse
 translātū, necdum mortē obiisse, nunc dicat vita hos oēs
 fuisse p̄functos: Secundo, cur inq̄at nulla eos accepisse, p̄-
 missa, cum & Abel loq̄ adhuc dixerit, ob eius noīs celebri-
 ratē, & Enoch alio fuisse transuectum: nec Noe accepisse
 mercedē, q̄ saluus fit cū domo vniuersa effectus, & iustus
 sit appellatus: & Abraā ex Sarra filios suscepisse. Qd̄ autē
 hi mortui sint, oēs intellige excessisse ē vita, vnum præ
 Enoch, qui mortē nō vidit, Eliāq;. Qd̄ veropromissiones
 nullas acceperint, constat sane de oibus dictū. Neq; enim
 his solum bñficientissimus deus, p̄ maximis susceptis in fi-
 de laboribus, mercedē perfoluit, vt Abel illi noīs celebri-
 ratē, Enoch transuectionem, Noe in cataclysmo salutem,
 Abraæ liberorū, p̄ creationē: sed p̄spiciū est, p̄gustationes
 hęc & signa quædam fuisse veræ p̄missionis, in sanctos
 collata: & nostri ob gratiam, q̄ p̄fillo animo sumus, nec
 toleramus aduersa, vt ex præsentibus hisce & futura cre-

Nume. 13

Deute. 9

Gene. 5

4. Reg. 2

damus. Quibus præterea sanctis & alia quædam, & quæ in hoim corda non veniunt, parata sunt, necdum tñ hæc acceperunt: sicuti & in euangelio dñs, in hoc mundo centuplum asserit accepturæ, q̄ mūdo renuntiauerit, & in futuro vitā æternam. sed a longe eas aspicientes ⁊ salutantes. Hoc loco ostendit eos de cælo, debq; cælesti imperio, resurrectionē, & inuisibilem bonorū accepta mysteria, & cognitione tenere & consalutasse: hoc est, lætiores & hilares impartita salute appellasse, nauigantium more vel è conspectu desideratissimas vrbes, p̄spiciētium, quas prius q̄ adeant, anticipantes appellant lepidius & sibi asciscunt. Veleos nunc dicit, qui apud Abraam essent, nequa q̄ accepisse promissa, quibus terra destinaretur. Longius tamen hanc prospexerunt, id est, antequam quarta subsequeretur hos generatio. Futurum quippe sciebant, vt eorū nepotes, vbi se ex Aegypto reciperent, hanc ipsam hæc reditarent. Hæc tamen posterior expositio, nihil est superioribus consentanea, cum isti omnes Paulus inquit, sed his qui Moysi temporibus extitere, videi magis congruere. ⁊ confitentes, quia peregrini ⁊ hospites sunt super terram. Nec solum peregrinos & hospites terræ, p̄missæ, sed terræ hospites se profitentur. Quocirca hanc ipsam accipere precabantur. Non enim hac erāt, sed cælo digni. Illosq; tñ nepotes & posterihæc acceperunt. Hi nāq; terram promerebant. Peregrinum vero se eē & incolam p̄fessus est apud Hebræos & Abraam ipse, alioq; hmōi erant & cæteri omnes. Quod vtique & Dauid testificat, cum inquit: Incola ego sum in terra, sicut omnes patres mei. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere: etsi qua eos patriæ eius incessetet recordatio de qua exierunt, habebant vtique tempus hanc repetendi. Hunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem. Cū em̄ se pegrinos appellant, arguunt plane patriā quærere. Aduertamus aut̄ qualē hī patriam quærāt, num terrenā quam reliquissent, vt Abra

Matt. 19

Gene. 15

Gene. 23

Psalm. 38

am Mesopotamiã: At patebat illi in eã reditus. Vbi vero nõ vltra in eã se cõsulit, p̄spicuum est, nec terræ huius hũc meminisse, nec illã sibi fuisse in patriã, sed aliã desiderasse & ampliorẽ, i. cælestẽ, quã vt adiret, haud dum aduenerat ips. Ideo non confunditur deus vocari deus eorum. Adeo em̄ magnificat hos deus, vt cū terrarũ orbem sub eius ditione habeat vniuersum, & visibilia simul & inuisibilia moderet, nil tñ hũc pudeat, v̄ priuatim horũ & deum dici, p̄inde tñ his insit virtutũ, vt ceterorũ q̄ cõdita sunt virtutẽ æq̄paret. Nec secus & mūdi huius machinæ eo dicitur deus, q̄a hunc & condiderit & illi dñet, q̄ rōne vel genti liũ d̄r deus. Horũ vero (q̄d sane maius) nuncupaũt amicus. Parauit em̄ illis ciuitatẽ. Adeo inq̄ istorũ nil deum hunc pudet, vt eos & in familiares ascuerit, & ciuitatẽ in cælis, cuius desiderio tenerent, parauerit. Fide obtulit Abraã Isaac cū tentaretur. Fide Abraã ceteros vicit. Nã in eo nõ solũ natura impugnabat, vt pat̄ filium imolaret, sed dei iussa vrgebãt. Nã q̄ illi dixisset, tibi tuocq̄ semini hãc sum terrã daturus, hic ip̄e eidẽ & semen & filiũ vt mactet, iniungit. Vñ tẽtari d̄r Abraã. Nec ea, pp̄t tentauit hũc deus, vt illius virtutẽ exercendo experiret. (Quippe cuius nõ erat nescius). Sed vt esset nobis id documẽto ad p̄discendum, ipsius Abraæ & virtutẽ imitari & fidem. Quocirca sciẽdum, r̄tationes à deo illatas, eo magis prodesse, q̄ nobis nil sinat aliunde inferri, sed ip̄um eas obijcere, vt, p̄batiores nos arguat. ⁊ offerebat vnigenitũ qui suscepit repromissiones, ad quem dictũ est, q̄ in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrãs q̄ ex mortuis suscitare eũ potens est deus. Id sane nimis, vt cū alium nullum haberet hic filium, p̄ quẽ dei promissiones habituras euẽtum existimaret, vnicum hunc quẽ suscepisset obtulerit. Quãobrẽ id factum si q̄ras: Præfidei nimis magnitudine dixerim. Pro indubitato em̄ habebat, & fides sic aĩm obfirmarat, deo id esse perfacile, filium ad aras occisum, à mortuis excitare, vt cum in modum, p̄missa p̄

Gene. 12.

Ge. 15. 17.

Gene. 21.

fieret, & p̄ Isaac vitæ redditum, eius & semē increſceret,
 Verū cur Isaac vnigenitū dicit, q̄n̄ & Ismaelē haberet ille
 ex ancilla ſuſceptum: Isaac q̄dē, p̄miſſionis rōne vnigeni-
 tus dī, q̄ verū & p̄prium p̄ferret Abraæ ſemē. Ait enim, In
 Isaac vocabit tibi ſemē. **Unde eū ⁊ in parabolā acce-
 pit.** In parabola. i. in figura & argumēto, ſc̄dm Ch̄m, my-
 ſterij. nā quēadmodum olim dimiſſus eſt Isaac, & aries ve-
 ribus hærēs, p̄ eo maſtatus, ſic Ch̄s vnus, deus itē & hō
 exiſtēs, ſc̄dm humanitatē p̄ nobis ē immolatus, nil p̄ſus
 diuinitate offenſa. Vel alit̄: Abraā q̄dē dei & patris figurā
 p̄tulerat, Isaac vero filij dei. Cum itaq; magnum hoc deus
 & ſupra hoīm mentē eſſet myſterium diſp̄ſaturus, futu-
 rumq; vt nr̄i ob gr̄am, q̄n̄ q̄dem erga gen^o humanum cha-
 ritate ingēti afficeret, vt vel filium traderet immolādum,
 nec id placuit tanq̄ de ſe viderei gratiā elargiri, ſed vt debi-
 tum ſoluere, ſubīde hæc inq̄at deus: Nihil nouum huma-
 næ naturæ eius ob gratiā ip̄e cōceſſerim, filium meum im-
 molādo. Abraā ſiq̄dem vt mihi obtemperaret, filium in
 victimā obrulit. Quo fit vt debitum ip̄e dependā, nō gra-
 tiā faciā. Vel in parabola. i. p̄ ariete Abraā filiū tulit, q̄ arie-
 es Isaac figurā p̄tenderat, hoc eſt, p̄ Isaac occiſus & immo-
 latus eſt. **Fide ⁊ de futuris benedixit Isaac Jacob**
⁊ Eſau. Quo em̄ pacto, q̄ in terra conſediſſet aliena, tot
 bona filijs polliceret optaretq; niſi p̄miſſa datuꝝ deū fi-
 de indubitata ſperafſet: De futuris vero cū dicit, vel bona
 q̄ in futurū nos manēt demōſtrat. Nā & reſurrectionē te-
 nebāt maiores illi, & ſpiritualia erāt eorū b̄ndicta hmōi. Vt
 de terrenis his bonis nunc diſſerit, q̄ erāt hi accepturi. Vt
 eos etiā cum de futuris inq̄t p̄tendit, q̄ eſſent in poſterū ab
 his oriundi, q̄ terrā a deo p̄miſſam hæreditarunt. Præpo-
 nit autem Iacob Eſau fratri, q̄a virtute p̄ſtaret, & primo-
 genita accepifſet, & q̄d iure deberet cæteris fr̄ibus añpo-
 ni. **Fide Jacob moriens, ſingulos filioꝝ Joſeph**
benedixit, ⁊ adorauit ſtigiū virgæ eius. Joſeph fi-
 lij Manafſes & Eſtrem. Manafſes prior eſt genitus, poſte

Iohan. 3

Gene. 23

Gene. 27.

rior Effrem. Alioq Effrem illi Iacob bñdixit, & maiorib^{us} bñdictis, & dextera manu illi imposita, vñ à deo ille optimos habitura euentus bñdicta hęc credidit. Et quę admodum Effrem tribus illa regno eēt & imperio potitura, vti & re ipsa & opere patefacit. Nā cum Ioseph illi venerabū dus iā inclinasset, vel p̄p̄o vniuerso venerationi hunc fore ostēdit. Verū quō hic veneratus est? In virgę fastigio. i. ga senior esset, virgę innixus. Vel in virgę fastigio, vt volunt nōnulli. i. ipsius Ioseph virgā hic adorauit, perinde p̄ sceptrum, regium illud insigne, adorandū hunc esse argueret. *Fide Ioseph moriens, de profectione filiorū Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. A deo em̄ hic credidit liberādos aliqui ex Aegypto Israēlitas esse, & alio eē his demigrandū, vt eos sit obrestatus, q̄tenus eius vt ossa secū & cineres tunc asportarent, cū eēt inde his abeundum. Neq; eo id egit, vt sepulchri eum cura teneret (q̄ em̄ pacto, q̄ sapientia tm̄ præcelleret, dei esse terras omnes nescisset?) sed vt certiozem populum faceret, ad exitum peruentura oīno dei promissa, eūdemq; populum ex Aegypto ascensurū. Idēq; & deo rāto opere esse aīo crederet, vt nec sibi libeat eius ossa recōdi seruariq;.* *Fide Moyses natus, occultatus est mēsis tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. Cū summos hic viros dicēdo enumerasset, qui fide oīa quę fecerāt, peregissent, differit & de Moyse ipsius parētibus, ignobilibus plane & gñe infimis. Quod eo facit, vt fideles hos pudeat saltem animi abiectionis & effœminati, qui min^{us} patienter ferant aduersa, sed sese his reddant infirmiores, qui Moysem genuissent. Quorum genus non modo obscurius sit, et vt in sequentibus patebit apertius, scortorū perulantia dehonestatum. Ait igitur, Cur Moysem hunc menses tres occultassent parentes, præsertim cum esset regio edicto iniunctum, vt mares qui nascerentur, genitores ipsi necarent? Cur inquam seruari clam eum nequaq;*

Gene. 50

Exodi. 2

Exodi. 1

reformidarunt: Id sane liquet. Credidere nanq̄ hunc saluum fore. At vñ hãc accepere fidem, qui infantẽ vidissent prodeuntẽ è vulua, statim festiuum & arridentẽ, & facie elegantẽ et iocabundũ? Quod vtq̄ argumẽto his fuit, acceptũ hunc deo fore: vt pote in quẽ vñ ab incunabulis ip̄is et ortu eius grãam cõtulisset. Ferunt præterea quidã, Moysen vt exponeret iã traditũ, gestãribus mox alluisse, vultuq̄ lætiori et festiuo illos ad cõmiserationẽ flexisse, vt eũ fuarent. **Fide** Moyses grãdis effectus, negauit se eẽ filium filiaẽ Pharaonis, magis eligens affligi cũ populo dei, quã t̄p̄alis peccatib̄ habere iucunditatẽ. Vt hos solaret, ab eo cepit exemplũ, qui eis admodũ familiarẽ eẽt et grat⁹. Vñ et in Moȳsi huius, vel accepta à deo grãa, vel rebus gestis amplificãdis, diutius immorat, negasse Moysen asserens filiaẽ Pharaonis se filiũ eẽ, Tũc tñ negauit, cũ grãdis eẽt effectus. i. cũ in viã iã euassisset. Clare em̄, p̄spiciebat maiora quãdã se accepturũ. Negauit autẽ cũ inquit, acerrimũ eius et ingenitũ erga Pharaonẽ odium patefacit, et q̄ fuerit ab eo natura alien⁹. Aduerte aut̄ quẽ admodum p̄ctm̄ appellat nō simul cũ fratribus affligitari et mala p̄peti. Idip̄m per p̄phetã sic exprobrat de⁹, nil in quiens, perpeffi sunt in contritione Ioseph, Et in Iezechie le plorãtib̄ datum est signum, et qui nihil hm̄di paterentur, concidere iussi sunt angeli. Quocirca qui non vltro cũ mœrenribus et afflictijs affligit, scelere obstringit et peccat. Quid erit ergo de his existimandum, qui et ingerunt mala, et alios vexant? Temporalem aurem et momentaneã appellat iucunditatem, regij luxus participationem. maiores diuitias existimans thesauro Ægyptij improprium Christi. Non enim caelestia bona dixit, sed vt Moȳsi aperiret virtutem, q̄ et Iudæos seruitio exemisset, Christi improprium dixit. Nam quemadmodum longe post CHRISTO, qui fuissent ab se beneficijs multis affecti, conuitiabantur, et tandem patibulo suffixerent, sic olim illi et Moȳsi obmurmurabãt, de quibus fuisset

Exodi. 2

Amos. 6

Iezech. 9.

set is optime meritis. Nā & Hebręus ille, q reus fuerat, ab se ex Aegyptij manib⁹ erutus, in crastinum sibi & paulo post in faciem iurgat⁹ est, inqens: Quis em̄ principem te & iudicem n̄m cōstituit, num vis et me e medio tollere, vt heri et Aegyptium sustulisti: Cōstat itaq; qd cunq; v⁹ a domesticis ipis, nostro quis bñficio obstric̄t nobis inferi, in Christi cedere contumeliā. Et quis etiā fuerit bñmerenti illata iniuria siue insultus. Christo videt̄ inferri: qppe q et maledict̄ afflictabat et contumelijs. Nā et publicanorū illi amicitia obijciebat, vt pote qbus et conuesceret, qd tñ illo salut̄ gratia faciebat, non sibi. Vt itaq; pctōres otium sp̄ et p̄speritas consequit̄, sic Christi opprobrium iustos p̄sequit̄, vt cūq; fuerit illatum. Ait igit̄, cum em̄ et vobis molestos se p̄beant vestri gñis hoīes, si Moysen hunc clarissimum vis̄ aduerterit̄, v⁹ qd maius est Christum, cui cum vobis, tum ceter̄ illatæ iniuriæ ascribunt̄, æq̄ aīo oīa ferre censebit̄. **Respiciebat em̄ in remunerat̄ionem dei.** Fidei scilicet oculos in hāc intēdebat. **Fide reliquit Aegyptum, non veritus irā regis.** Quid ais inq̄t aliq; nonne in Exodo scriptum est, timuit Moyses, q̄a vulgatū esset iā verbum? Secessit hic qdem, q̄a regis irā extimuit, sed rursus post facin⁹ illud patratum, in Aegyptum se cōtulit, puinciāq; illā suscepit educendi ex Aegyptio Hebręos. Timiditatis qdem argueret̄, si nec reditū in Aegyptū tentasset, nec exeq̄ perseuerasset, q̄ añ acceperat. Qd̄ vero iterato redierit, argumēto est, deo se credidisse. Ver̄ quo pacto non in Aegyptio permāsit, sed inde longe abscessit, si nulla (vt Paulus astruit) formidine tenebat̄? Quia hisce q̄ in promptu sunt offerre periculis, dicereq; saluum me factur⁹ est deus, tentatis est deum, non confident̄, et dæmonicum opus: nec plane absimile diaboli verbis, Christo persuadentis, vt se deorsum p̄cipitaret. V⁹ nihil verit⁹ irā regis, ita intellige, perinde idcirco sit ille affectus formidine, q̄a non desperasset se euasur̄. Nec sane ira percitus rex hunc est insectat⁹, v⁹ si insectat⁹ fuisset, in spem ve-

Luc. 7

Exodi. 2

Exodi. 4

Matt. 4

nerat is, nunq̄ se posse comprehendī Quod vtiq; vel illud maxime arguit, quia non longe ille secesserat, sed propinquus in locis sibi duxerat diuersandum. Quod sane fidei erat præcipuum argumentum. **Fide celebravit ⁊ pascha ⁊ sanguinis effusionem, ne qui vastabat primogenita, tangeret eos.** Vbiq; Paulus aliquod interserit sacramentum, vt hoc loco: vbi sub quodā hos cōsolandi prætextu, paschatis mysterium explicat. Nā sanguinis illius effusio, hoc est, liminum & valuarum inunctio, Christi effusum sanguinē præfigurat. Quo ipsi oblitī, declinamus in vitæ huius tenebris primogenitorum exterminatorem, qui hoc nō sunt sanguine obsignati. Moyses itaq; cum credidisset, seruaturā omnino primogenita sanguinis vnctionem, populo vt ritam hunc perpetuo obseruaret, mādauit: tãetsi agni esset hic sanguis, alioquin quia Christi sanguinē præferebat, turandi Hebræos vim habuīt, vos autē qui vero estis sanguine delibuti, nonne confiditis hoc ipso sanguine cōmuniri? Ita quidem. Et pascha inquit celebravit, hoc est, agni & azymorum & lactucarum agrestium esum, & credidit ex Aegypto egredientem populum saluum fore. Erat nimirū cœnæ illius modus, demi grantibus accommodatus & congruens. **Fide transierunt mare rubrū tanquā per aridam terram.** Ne forsan his dictis illi occurrant, quid em̄ viros producis in mediū, nobis non imirabiles? populum detulit vt esset exemplo, hunc inquit imiramini, q̄ tanta multitudine credidit haudquaq; se se iri fluctibus interclusum. Vnde & hī tã multi ausi sunt incredibile facinus, vt mare medium ad vnum omnes traicerent pedibus, deo confisi, nec secus q̄ terra, iter se fluctib⁹ habituros. Sic fides ipsa, facta cuncta reddidit facilia, q̄ fieri natura nil posse videntur. Nec vobis itaq; est diffidendum, quin fide certiore tenēdum, euasuros vos tandē hæc mala. **quod experti Aegyptij deuorati sunt.** Neq; enim quis obijcere poterit, præstigijs illud nonnullis fuisse effectum, vel aquas illas nequaquā fu-

Exodi. 14

isse. Nā & illud pelagus fuisse & mare, Aegyptij sunt testi-
monio, q̄ illud transnare conati, absorpti mox sunt, coeū-
tibus aquis, q̄ paulo ante trajicientibus Hebræis in muri

Daniel. 3. speciem constitissent. Quemadmodū & flāma tribus pue-
ris iniecta, flagrantissima fuisse arguitur, quia sit Babylo-
Daniel. 6. nios illos depasta. Itēq; & Danielis leones, feri fuisse sunt
crediti, quia calumniatores illos vorassent. **Fide muri**

Iosue. 6. Jericho ceciderūt circuitu diez septem. Deo em̄
iubente disiuncta sunt Jericho mœnia, cum Iesus Naue &
populus dixere, Quid illud: num tubarū clangor disturba-
re lapides valet & munimēta? Credidere tñ sic fore, & pro
ipsoꝝ peractum est fide. **Fide Rhaab meretrici non**

Iosue. 2. perijt cū incredulis, excipiēs exploratores cum
pace. Ecce quod superius dixerā, nullis profus affectam
honoribus personā producit vt illos cogat vel ex eo pude-
re, si hac meretricula appareāt inferiores. Simul etiam vt
fidei vim patefaciat, q̄ proculdubio ingēs sit. Qñquidem
in his quæ ab hoibus improbant, talia conficit. Fidē itaq;
& illa tum præ se tulit, cum viros quos explorandi gratia
venisse haud dubie credebat, diligentissime cōquisitos oc-
cultauit. Nec sane hos oculuisset, nisi certior effecta, cre-
deret fore vt ciuitas diriperetur, in qua habitaret. Sic em̄
illa effata est, Scio capturos vos ciuitatem: audiuimus em̄
opera v̄stra. Vnde quæ audiuit, hæc vtiq; credidit. Qui ve-
ro nullā dei mirificis factis fidem adhibuere, perditū sunt.

Et quid adhuc dicā? Cum in meretrice de fide disserē-
di finem fecisset, satisq; esset à personæ conditione hos cō-
solatus, demum compendij gratia & breuitatis, priuatim
nihil edisserit, ne forsitan in dicendo videret effusior. At-
tamen nec profus hæc silentio præterit. Et cum videatur
pleraq; intermisisse, nihil omisit. Hoc pacto nec auditori
parit fastidiū, & alioqui confirmat multis quod aīo inest.
Deficiet em̄ me enarrantē tempus. Quod tempus?
Vel omne rēpus. Quod & nos v̄surpare consueuimus, cū
rei magnitudinē v̄olum⁹, q̄ de dicturi sumus, exprimere.

Vel tēpus dicit se defectur, quod conscribendæ epistolæ
 sat videat. de Bedeo, Barac, Samson, Iephthe,
 David quoq; & Samuele & alijs prophetis, Quæ
 runt nonnulli, cur Iephthe, Samson, & Barac illum indu-
 cit hoc loco? quid vero hi quærunt? Qui em̄ meritricē in-
 duxit, nōne & istos adijceret? Non em̄ horū nunc differen-
 da est vita, sed vtrum fide claruerint necne, cogitandū. Fi-
 dei namq; non vitæ argumēta disquirunt hoc loco Aposto-
 lus. qui perfidem vicerunt regna, Hi. s. qui sub Gede *Iudic. 6.*
 one duce militiā exercuerant. operati sunt iustitiam, *Iudic. 15.*
 Quinam sunt isti? Nimia Samson & ceteri quos dixerat
 supra. Hi namq; sui gn̄is, & propinquoꝝ vindicarunt iniu-
 rias, quos haberent infensos. Et erga iustos clementiores
 sunt visi, iniustis vero vt hostibus obuiā se obtulere. Illud
 em̄ æquiratis est proprium, vnicuiq; pro meritis bona ma-
 laq; impartiri. adepti sunt repromissiones, Qualis & *Psal. 131.*
 David fuit. Iurauit enim dominus David inquit, De semi-
 ne ventris tui ponam super thronum. Quod vtiq; habu-
 it sensibiliter in Salomone euētum, spiritualiter vero in Ie-
 su domino. Qui vero Salomon est & pacificus erit, & pax
 in eo versabitur. Salomon namq; pacificus interpretatur.
 obturauerunt ora leonū, Quemadmodū Daniel & *Daniel. 6.*
 Samson ille. extinxerunt impetum ignis, Quales tres *Iudic. 14*
 pueri illi fuere. Nec ignem dicit hos extinxisse, sed ignis im-
 petum, quod plane difficilius est. Ignis enim ille, & si fla-
 grantissimus erat, haud tamen his potuit quoquam pa-
 cto officere. effugauerunt aciem gladii, Vt Iezabel *3. Reg. 19*
 Elias, & David qui Saulis defugerat gladios. conualue-
 runt de infirmitate, Vt qui ex Babylone redierant. Ni- *1. Reg. 19.*
 hil enim (vt in Ezechiele legitur) a demortuis ossibus dif-
 ferebant. Ezechias tamē in languorem incidens, vitæ ac-
 cessionem accepit. fortes facti sunt in bello. castra *Ezec. 37*
 verterūt exterorum, Hæc eadem vel ipsis ex Babylone *4. Re. 20*
 redeuntibus congruunt. hi namq; cum proximæ natio-
 nes sibi inuiderēt, atq; his insultarent, dei virtuti per fidem *2. Esd. 4.*

- confisi, hostes importunissimos debellarunt. Possunt hæc & Sãsonis gestis accõmodari. acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Vt Saraptra illa p
3. Reg. 17 Eliã, & Sunamitis per Eliseum. **Alij aut distenti sunt.**
4. Reg. 4 Id est, præcisi capitibus, quemadmodũ Iohannes & Iacobus Zebedæi. Nonnulli vero distentos dixere, fustibus cæsos. non suscipientes redemptionẽ, Poterant quidẽ hi abstinere, ne alios castigarẽt sermonibus, & hũc in modum ab illatis supplicijs erui, haud tñ id voluere. vt meliorem inuenirent resurrectionẽ, Meliorem q̃ ceteri hoies. Nã sancti claritate immensa in aerẽ & nubẽ sublatis, prodibunt obuiam dño (quod alibi iteratã resurrectionem appellat) & in vitã sunt illi perpetuã resurrecturi. Ceteri vero mortales in terris manebunt, & his erit ad æterna supplicia resurgendũ. **Alij vero ludibria,** Vt Eliseus, cui a pueris minutioribus illudebat: Siue vt Sãson ipse ab alienis fuerat illusus, post q̃ sibi effossi sunt oculi. **7 verbera experti sunt,** Vt plurimi prophetarũ, & Petrus ipse, & Iohannes, & alij pleriq̃. **insuper vincula 7 carceres,** Vt Ieremias ille & Micheas, & in posterum apostoli ipsi. **Lapidati sunt,** Vt Nabor ille & Stephanus. **secti sunt,** Vt a Manasse Isaias, quem & lignea serra sectum ferunt, vt eo acrius esset illi supplicium, quo diutius excrucietur. **in occisione gladij mortui sunt,** Vt Micheas ille & Zacharias, Iohannes insuper & Iacobus. Aduerte autem ex fide nonnullos gladij acie effugisse, nonnullos gladio transuerberatos vel cæsos mortẽ appetisse. Tãti est fides, quã vt magna molit, ita & maxima quãdã & ingentia tolerat, & nil credit se sustinere. Quo igit pacto & vos, cum nihil hmõi inquit estis perpessi, aĩo concidistis? **circuierunt in melotis 7 caprinis pellibus,** Qualis Eliseus fuit, & qui secum diuersabant. Tã prorsus hi erant præsentium bonorũ expertes. De apostolis Paulus nil hic meminit, quia nondum aliquã de his fideles Iudæi p̃sumperant sanctitatis opinionẽ. Vnde vt de his faceret men

tionem fuit necesse, quos valeret plurimum apud hos auctoritas: quorum Elias fuit propheta clarissimus, qui fuerat quondam in igneo curru arreptus. Cum autem inquit circumierunt, plurimum hos diuexatos fuisse designat, & nusquam potuisse consistere. quippe quos pravi insectarentur. Melora vero ouis est pellis, qua sancti illi & prisci viri, ut carnem tegerent, utebantur. **egentes, Vt Elias fuit & Eli-** 4.Reg.2.
seus, quos alerent muliercule. angustiati, afflictati, Nō 3.Reg.17.
enim parū Eliā Iezabel insectata afflixerat. quibus mū- 4.Re.4
dus non erat dignus. Non enim illud potestis obijcere, eorum sceleribus fuisse eos mala perpeffos. quippe tales erant, ut maioris essent quam mundus, ut qui caelo essent, non mundo digni. Mundum autem hominum nūcupat multitudinem: & terrarum orbis structuram hanc dicit scriptura, & utrunque id hoc loco complectitur. Nam si mundi hanc machinam omnem & homines vniuersos ex altera parte affituas, nihil inuenies quod horum virorum æquiparet dignitatem. Excitat itaque Paulus fidelium animos, ut eorum nihil conquirant, quæ mundo insunt. Quandoquidem nequaquam hic sanctis sit dignus, perinde ac si dicat: Est enim vobis ad iacturam & iniuriam concessurum, si quod in hac vita præmium acceperitis. Id namque & plane argueret, nullius momenti rebus dignos vos esse. Nam si vel vniuersus hic mundus nequaquam est vel viro aliquo vno, qui sanctimonia polleat, dignus, quas huius partes expetendas existimabitis: **In solitudinibus errantes & in montibus ac speluncis & cauernis terræ.** Sicuti Elias & prophetae plerique, qui in speluncis seorsum, & locis abditioribus aiebantur. Cuiusmodi loca nec per quietem licebat incolere. 3.Reg.19. Quin ex his etiā tanquam latebris, alijs persequentibus & intentantibus mortem, fugabantur. Et modo hac, modo illac diuagantes, longis erroribus vexantur. His tamen malis affecti, in certio rem spem venerant, adepturos se tandem bona perpetua, & idcirco errores, huiusmodi animo æquiori tolerabant & pœnas. **Et hi**

omnes testimonio fidei probati, non acceperunt
 re promissionem. Cur inquit pusillo animo estis, si cer-
 tando exagitati, nō dum sitis pro susceptis laboribus mer-
 cedem adepti? Quāquidem quos diximus sancti, & si testi-
 monium per fidem sunt nacti, deo perplacuisse, nil tamē
 adhuc cælestium promissorū sint consecuti: tāetsi fuisse cō-
 stat nonnullos, vt David regem, his terrę bonis affectos,
 haud tamen præsentia hæc ipsi requirimus, sed q̄ in cælo
 sunt, certiores & veras promissiones. Deo pro nobis ali-
 quid melius providente, vt non sine nobis con-
 summarentur. Hoc est, vt non sine nro honore & glo-
 ria. Vt em̄ ne nostra videant̄ hi vendicare, si coronent̄ pri-
 ores, vnū omnibus coronandis statuit tempus. Nec qui-
 dem ne coronarent̄ dixit, sed ne consummarentur. i. vt p-
 fectionem acciperent. Quo sit, vt perfecti tunc eē appare-
 ant, cū coronas & palmā acceperint, habēt tñ interea ho-
 noris & gloriæ certissimum pignus. Queret aliquis, Si em̄
 hi nondum sunt perfectionem adepti, & coronas illas, p-
 meritas cōsecuti, vn de hæc illis opem vt ferant alijs se in-
 uocantibus, opitulandi tā prompta virtus obuēnit? Vn-
 de inquis? Nimirū ex fiducia certiori quā habent apud de-
 um intercedendo. Perfectionem tñ & præmia cum cæte-
 ris sunt accepturi. Nonne erga hos nil æquum deus se ex-
 hiberet, & his ipsi videretur inferre iniuriā, siquidem q̄ in-
 tolerandis laboribus priores fuissent, in coronis tamen et
 præmijs capiendis, nos opperiantur necesse sit? Atqui p-
 grata illis istiusmodi est expectatio, vt cū fratribus perfe-
 ctionem & gloriam adipiscantur. Nam & corpore vno
 omnes constamus, & ingens sane corpori ex tam multis
 compacto asseritur cū coronatur, voluptas. Est em̄ deus
 erga genus humanū charitate summa deuinctus. Hic va-
 rios suscepit & liberos, quorum alij cōfectis operibus ex
 agris ad patrem se quantocyus receperūt, alij adhuc ope-
 rantes foris versant̄, obtulit pater his qui prius operi insu-
 dasset, aliquid degustādum, opperiri hos interea iubens

& fratres alios, vt vna cum his opipare & hubertim vescantur. At hi vt fraterna charitate tenentur, leti expectant, vt inter epulas illas instructiores gaudio inter se ineffabili expleantur.

Caput .XII.

Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, Non enim obuolitantem, sed impositam dixit. i. vndeque nos amplectentem. Testes autem non solum noui testamenti appellat, sed veteris etiam, quando & illos diuinæ constat perhibuisse magnitudini testimonium: quemadmodum tres illi pueri, Daniel, & propheta cæteri. nec quidem multitudinem dixit, sed nubem, quod magis est præsentis materiæ accommodatum. Nam cum hi præsuram æstu flagrant, refrigerabit nos inquit, hæc testium multitudo, qua vndeque obducimur, tanquam nubecula aliquo rosida æstuantibus circumfusa. **deponentes omne pondus**, Id est, terrenorum onus, & curarum ac studiorum deponentes hanc molem, quæ presentibus rebus impensa, nihil præfert præi grauedinem & inanem tumorem. Cur ergo grauiter fertis, vt ab hominibus liberemur? **Est facile circumdans nos peccatum**, Sic Græcum, hoc est, quod haud difficuter nos circumfistit, vel quod facile potest discrimen subire. Est namque haud difficile, si modo libeat, praua quæque superare facinora, quibus leuiter discrimen incurrimus. **per patientiam curramus ad propositum nobis certamen**. Non enim rem pugnis geramus dixit, vel inuicem colluctemur, sed quod leuius est, currendi imponit officium. Nec ad cursum eiusmodi addamus aliquid intulit, sed in eo perseueremus, & ad propositum nobis certamen, cursum hunc intendamus, quod fieri per patientiam poterit. Siquidem per continentiam alij, per eleemosynam multi & diuersas virtutes debent hunc cursum tenere. Vos vero per tolerantiam, quæ vtrique vobis præcipue est (vt diximus) necessaria. **aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum**. Si enim inquit perdiscere volumus, per patientiam decurrere hunc mundum,

Iesum haud secus spectemus, ac solēt qui opificij alicuius fieri volunt peritiores, opificem ipsum vel operantē attentius intuent. Quod profecto & Iesus dicebat, Discite à me quia mitis sum & humilis corde. & Non est discipulus supra magistrum. Autor autē & cōsummator ideo dicitur, quia vt à principio nobis & fidem ipse ingessit (non enim vos inquit, me elegistis, sed ego elegi vos) ita & finem est ipse impositurus. qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē, confusione contempta. Poterat nec perpeti quod passus est, nec crucē subire. Quippe qui peccati esset prorsus immunis. Vñ nec morti erat obnoxius, quod & ipse testatur, Venit (inquiens) princeps mundi huius, & in me non habet quidq̄. Non em̄ si libuisset, patibulo fuisset ille suffixus: quod vtiq̄ & ipsemet fatebatur, Potestatem habeo (dicens) ponendi animam meam, crucem tamen ipse sustinuit. Nec mortē simpliciter, sed ignominiosam & scdam, contēpsitq̄ mortis huiusce cōfusionem & ignominia. Nec tristitiam inquit, hic paruificit, cū minus hæc inuitus & mcerēs, sed volens & gaudens tulerit. atq̄ in dextera dei sedet, Vides quo patiētiæ finis euaserit. Quod & alibi dicit, propterea hunc deus exaltauit, cū de eius carne loqueret̄ assumpta. quæ cum ira se habeant, pōt hic quidem pro his quas nunc toleratis pressuras mercedem depēdere. Cum vero patri ad dexteram assidere hūc dicit, patri arguit parem. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem. Si conseruor̄ tormenta quis secum animo reputet, in suis maxime quæ sustinet consolatur, quanto magis si domini repetat contradictionē: id est, irrisiones, opprobria, & faciem casam, & quæ illi benemolenti obijciebantur, & in conspectu Pilati populum aduersum hunc clamitantem, & crucem demum, quam subijt volens. Cum autem talē dicit, rem magis explanat, perinde ac si dicat: Tā vehemens erat istiusmodi contradictio, vt ad mortem vsq̄ traduxerit, quam a peccatoribus,

hoc est, gentilibus & Iudæis illatâ, cū noxijs & latronibus tulit, tã scædo mortis gñe affectus. vt non fatigemini aîs deficiêtes. Chrm nãq; , & eius tormêta mête puoluere, aîm vobis corroborabit, nec flaccescere sinet, neq; dissolui nec, p̄sus cū afflicta, in desperationē concidere. **Non dū em̄ vsque ad sanguinem restitistis aduersus pctm̄ repugnâtes.** Duo q̄ dem cū afferunt, præcipue nos consolant, cum graua dicimur fuisse perpassi, & cum nondum magni aliqd arguimur tolerasse. Vtrisque his itaq; , vt hos consolet, vtit Paulus. Nã cū dixisset superius, q̄ multa hos certando sustinuisse, essetq; eos hortatus, vt se ipsm̄ imitarent, nunc longe alit facit. Oñdit nanq; nondū hos memorandū aliqd & egregiū facinus subiisse. Qd̄ eo intulit, ne efferant & insolecãt. Sed q̄ prudentē id agat aduerte. Cū em̄ veteres illos cōmemorasset, q̄ sanctimonia fuere præclari, & mala ingētia tolerassent, & Christi dñi mentionē fecisset, tunc demum aperit, nullius eē momēti, q̄ ipsi tulerint mala: vt pote per q̄s nondū ad mortem vsq; & sanguinē sit peruentū, sic persecutiones duntaxat hos sustinuisse, & p̄nitium bonorū direptionē. Chrm vero, eo tandē, p̄uectū, vt & mortē obierit. Cū aut̄ restitistis inq; , pctã arguit acerrime hos impugnasse, & nondū ab oppugando desistere. Hos vero & si aliquãto summos, vrgeri quidē certãdo. Nondū tñ mortiferis, sed leuioribus q̄ busdã affectos eē vulneribus, ⁊ oblitū estis consolatio nis, A deo (inq;) estis in segnitiam & torpedinē resoluti, vt vel verborū vos obliuio ceperit, ad anī suandã magnitudinē cohortãtium, tãetsi nō dum graue aliqd sit; & vrgens malū perpassi. Solent em̄ cruciatus immēsi præ acerbitate nimia & dolore intolerabili, vel earū rerū memoriã tollere, q̄ magnū in modū cōducerent. **Quæ vobis tãquã filijs loquitur, dicens: Filij mi, noli negligere disciplinã dei.** Non mō em̄ filios inq; his Salomon verbis alloquebat, sed vniuersos, q̄ possent eius dicta p̄cipere, & vosp̄s p̄cipue his monitis castigabat vt filios.

Supra. 10

Prover. 3.

nec fatigeris dñi ab eo argueris. Ingerunt ergo &
 à dño tenationes, sed nobis vt p̄sint, non vt officiāt. Nam
 idcirco tētari plerūq; nos sinit, vt & n̄ram tolerantia perī
 clitet, & coronis tandē cōdonet. Quē em̄ diligit deus,
 castigat. Flagellat aut̄ oēm filium quem recipit.
 Fieri em̄ non p̄t, vt quispiā sit & deo acceptus, & vacet
 pressuris, & nihil patiat̄ aduersi. Dicit aliq; Nonne & p̄g
 dones & p̄diti hoies affligunt, erunt ergo & hi dñi filij? Ne
 q̄q̄. Non em̄ oīs q̄ flagellat, inq̄r, est filius: sed filius oīs q̄
 & varijs modis tentat̄, vel flagris afficit. Latrones itaq; nō
 rāq̄ filij afficiant̄, sed q̄a perniciosi sunt, cruciant̄. Hic Pau
 lus priori loco castigat posuit, deinde flagellat subiunxit,
 vt in disciplinā intelligas filijs hęc adhiberi, nō in odij &
 malignitat̄ vindictā. Si disciplinam sustinetis, tan
 quam filijs vobis se offert deus. Quis enim fili
 us quem non corripit pater? Quod si extra disci
 plinam estis, cuius participes facti sunt omnes,
 ergo adulterini estis, non filij. Vel ex his quidē, quæ
 illi argumēto esse existimabant, sese fuisse à deo iā destitu
 tos, oñdit curæ hos deo esse. Si em̄ essetis inq̄ens, pressura
 rum expertes, videremini haud dubie adulterini & nothi,
 non filij. Quis em̄ parens illegitimis filijs erudiendis ornā
 dis vestudet? Vos itaq; cum his estis malis oppressi, id sa
 ne ex his lucri obuenit, vt vitā hanc non effuse & indeco
 re degatis, nec secus quidem quā iustiores illi & sanctissi
 mi viri, quos paulo ante memorauimus, qui & dei dicti
 sunt filij, et comprobati. Illud igit̄ perspicuum erit, nec po
 terit quoq̄ pacto refelli, deum et vobis sese vt filijs obtu
 lisse, habereq; item vos curæ et menti, ne prauī euadatis
 et nil eruditi, eoq; et exhæredet et tanquam adulterinos
 eijciat. Deinde patres quidem carnis nostræ ha
 buimus eruditores, & venerabamur eos. Num
 multo magis obtēperabimus patri spūum & vi
 tiemus. Ex his rursus quæ nobis natura suggestit offi
 cijs, arguit habendā oīno esse hanc tolerantia. Cum enim

inquit, à patribus ipsis, q̄ carnem hanc genuere, erudimur, haud mediocriter istos reueremur, & castigatibus oblectari haudquā fas ducimus: q̄n potius illorū autoritate & reuerentia ducti, aīo æquiori & placido quæcūq; intulerint sustinemus: quanto magis erit necesse, vt castigantem deum feramus: Aduerte aut̄ quæadmodū non sustinebim⁹ dixit, sed subiiciemur, vt græce habet, arguens subsistentis esse & deo aduersantis, nolle æquo animo pati pressuras. Patrem aut̄ spirituum vel donorū dicit, vel potestatū quæ corpore carent, vel q̄d p̄prius est animarū. Nā vt carnis genitores seiungeret, sp̄m patri subiunxit, Et viuemus adiecit, vt ostendat inobedientem & contumacem, nec viuere quidem, qui à deo sit alienus, qui vitam largitur. **Et illi quidem in tempore paucorum dierum.** Non enim carnis, inquit, parentes ad perfectionem vsq; erudire nos possunt, quandoquidem vel horum interitus, vel filij ætas prouectior, vel eorundem contumacia sæpe & morum peruersitas castigationi factura sunt finem: At deus, quia est sempiternus, perfectiores potest castigando efficere. **secundum voluntatem suam erudiebāt nos.** Non em̄ q̄dcunq; patris arbitrium conducit & liberis, Nā & ad malas artes hos plerunq; erudiunt genitores. **hic aut̄ ad id quod vtile est in recipiendo sanctificationē eius.** Deus nāq; nobis, vt cōferat castigationē inducit. Nec à nobis sibi vt aliquid vendicet, sed potius suā vt impartiat sanctitatem, hoc est, puritatē, vt ad ei⁹ bona excipienda aptiores reddamur. Est igit̄ nil aliud diuina hæc eruditio, nisi sanctitatis participatio quædā: quā qui fuerit adeptus, non solum sibi, sed alijs prodest. Animas nāq; factis dictisq; ad deum retorquet, nihil has finens terrenis in rebus demergi. **Omnia autem disciplina in præsentī quidem videtur non eē gaudij, sed mœroris.** Rursum à communi hominū opinione causas eruditionis desumpsit, aitq;: **Omnia quidem disciplina, vt diuina, sic & humana, non gaudio videtur afficere, sed mœ-**

rore. Recte aut̄ videt̄ dixit. Nō em̄ v̄r̄ affert illa m̄r̄orē,
 sed apparentē. Qui em̄ fieri id posset, q̄n̄ iucunditatē in po-
 stea pariat. Sed nostri gr̄a (videt̄) apposit, q̄ x̄gre discipli-
 nā hāc ferimus. postea aut̄ fructū pacatissimū exer-
 citatis per eā reddit iustitiæ. Quidnā sibi vult cū pa-
 catissimū dicit. Nimirū nō turbulentū, sed suauē & leuem.
 Nā q̄ m̄r̄ore afficit, & aīo obrurbeſ necesse est: qui vero
 gaudio, & lenitatē assequit̄, & tranquillior est. Fructus ve-
 ro hm̄ōi iustitiæ erit. Deus em̄ cum iustitior sit, his p̄culdu-
 bio q̄ in hac vita m̄r̄ore & malis afficiunt̄, in futura qui-
 etē est allaturus. Aduerte aut̄ quē admodū exercitationē,
 quandam disciplinā appellat: vt pore q̄ fideles ipsos tanq̄
 athletas quosdā obfirmet, & validiores efficiat. Cur ergo
 ingt, hāc vos declinat̄, q̄ animis vires adijciat. Propter
 quā remissas manus ⁊ soluta genua erigite. Haud
 secus ac apud athletas aliq̄s cōcionaret̄ & certatores, ex Iu-
 dæis fidelib⁹ ista p̄scribit. Et in his sane Isaiā hic imitat̄, ar-
 guens à p̄prioribus mēbris eē hos aīo resolutos. Manus
 siquidē actionū p̄ferunt argumentū, pedes motus. De
 sperātis itaq̄, in primis animi organa dissoluunt̄, deinceps
 & corporis, q̄ vt attollāt hortat̄, & nil p̄sus desperent. et
 gressus rectos facite pedibus vestris, vt nō clau-
 dicās quis erret, magis aut̄ sanetur. Hæc quidem
 tanq̄ ad cursores aliq̄s differit, sicuti & superius dixit, Per
 patientiā curramus. Ingt̄ igit̄, rectas facite *τροχιὰς*, q̄d gres-
 sus dixit interpret. Græce tñ *τροχιὰ* vel currus impressum
 humi vestigiū ē, vel tellus ip̄a cursorū pedib⁹ cōculcata: p̄-
 inde acsi inq̄at: Sint vclim viæ v̄r̄ leniores & planæ, hoc
 ē, nihil q̄d durū triste ve sit & tortuosum, animis vestris infi-
 deat, sed leni gradu & neminē offendente decurrite, ne q̄s
 claudicās erret. i. nemo vestrū aīo fuerit pusillo & intole-
 rāti, cū à Iudæis ducatis originē, q̄ istiusmodi sunt. Vel ne
 scilicet circa futurorū bonorū spem & fidē ē vobis quispiā
 sit incōstantior, & obliq̄s distortisq̄ incedat pedibus. Nā
 si aliq̄ cuiq̄ fiat ad ingenitā timiditatem accessio, ita vt nec

seipm sustineat, sed diffidētiā se totū pmittat, oīno clam
nescio q̄ pacto p̄cumbens, in desperationis sese precipitiū
adiget, vñ crui haud facile poterit. Quin potius ita incum
bite inqt, vt ad sanitatē redeat quodcūq; in vobis mancū
fuerit & claudicans. i. corrigite si q̄ inerat vobis ad id t̄pis
diffidentia. Nō em̄ pōt in eo qui tolerant ferat aduersa, in
credulitas residere. **Pacem sequimini cū omnibus.**
Qd̄ antea hosp̄os monuerat, nolite inq̄ens cōgregatiōes
vestras deserere, idipm̄ & hoc loco cōmonefacit, vt inter
hos mutuā conciliet charitatē. Quā vt non solū in dome
sticos & bñuolos fuerit hortat̄, sed cū alienis & hostibus
pacatores sint admonet. Ait itaq; cū oībus gētib; scilicet
& Iudæis, vel hisip̄is quos habet̄ in sensos: perinde ac
si dicat, Quantū vestra intererit, cū vniuersis hoībus pacē
fuate. Hac em̄ si mente fueritis, nil p̄sus aīo concider̄ cū
mala vobis intentabunt. Aduerte aut̄ cū seq̄ mini inqt, il
lud præferre, vel si longe pax ista abfuerit, vt hāc cōprehē
datis enixe contendite, ⁊ sanctimoniā. Id est, puritatem
& cælibatū, siue q̄s vxore caruerit & virginitatē tutetur, si
ue hāc habeat & continentia fuet. Nec q̄a, p̄ sanctitate nū
ptiæ habeatur, sed q̄a sanctimoniā sit per bap̄tismū ade
ptus ineluibilem, ob legitimā copulā. Sunt quidē honora
biles nuptiæ, non tñ sanctimoniæ fuatrices. **sine qua ne
mo videbit deum.** Non em̄ aut fornicatores aut adulte
ri, aut molles, aut marium concubitores, regnum dei here
dicabunt. Et dñs in euāgelio, Beati mundo corde, q̄a ipsi
deū videbunt. **contemplantes ne quis desit gratiæ
dei.** Tanq̄ hos peregre & longius, & maximo cum comi
tatu, p̄ficientes alloquitur, & sic inquit, cōmonefacit,
Cauete ne qd̄ per vos reliquum fiat, vñ aliqd̄ ad iter neces
sarium relinq̄itur, vel quispiā p̄ficiscērium restet. Non em̄
id solum depono, vt ipsi quo tēditis, tuto perueniat, sed
vt comites etiā obseruetis, perdiscatisq; vtrū vobiscū iter
faciāt oēs nec ne. Qd̄ plane solēt imbecillioribus euenire,
q̄ præcedentiū vestigia persequi nequeunt. Contēplami-

Supra. 10

1. Cor. 6

Matt. 5

ni itaq; inq̄t, & oculis collustrate, & si quē cernitis post ter-
 ga relictū, neq̄q̄ hūc negligatis. Gratiā aut̄ dei, fidē dicit, &
 optimū viuēdi modū, & bona futura. Hęc nāq; oīa p̄ Chri-
 sti gratiā comparant. ne qua radix amaritudinis sur-
 sum germinans, impediāt vos. Idē p̄m & in Deutero-
 nomio positum est, q̄d ē quadā plantarū est desumptū me-
 taphora. Itidē fere & alibi scribit Ap̄l's, cū inq̄t: Fermentū
 pusillū totā massam corrūpit. Qd̄ dicere & hoc loco vide-
 tur, subinde inq̄at. Nemo permittat̄ in aliorū perniciē pra-
 ue agere, sed praecidenda est amaritudinis radix. i. p̄cti, ne
 p̄ducatur ramusculos, hoc ē, ne alios sui similes reddat. Qd̄
 aut̄ sit p̄ctm̄ amarius, vel potius, q̄ nil magis q̄ hoc ama-
 rescat, compertum habēt & exploratum: qui vbi illud cō-
 miserint, à conscientia & macerantur & corroduuntur. Ad-
 uerte autem, quemadmodum non radicem dixit amarā,
 sed radicem amaritudinis. Potest nanq; vel radix amari-
 or suaues fructus producere. ⁊ per illam inquinantur
 multi. Nam viros sceleratos, cum segniores quidā & ad
 malum procliuēs spectarint prauis incumbere facinori-
 bus, hos imitari admodum concupiscunt. Hoc pacto, eo-
 rum inquinant animos. Quocirca, ne id eueniat, succiden-
 dæ sunt radices hm̄ōi. **Ne quis fornicator aut profa-
 nus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit
 primogenita sua.** Arguit horū nonnullos fuisse in for-
 nicationē prolapsos. Nec tñ hos retegīt, q̄n potius eius rei
 ignarū esse se simulat, vt corrigant̄ nondum patefacti. Vp̄
 p̄fanum dicit, vt Esau, quasi ventri deditum, & huius se-
 culi rebus addictum, & inquinantem quæ spūs sunt & cō-
 culcantem. Esau nanq; delatum sibi à deo primogenitu-
 ræ honorem, alteri cibi gr̄a contulit. Est aut̄ istiusmodi in-
 quinato, diuinorū contemptus. Oñdit præterea q̄ sit vo-
 racitas improba, & mala segnities. Siquidem qui primatū
 obtinuisset, sit inferior redditus: quia ferre nequiuertit cibi
 cupidinē, & p̄sus eiusmodi obstiterit voluptati. **Sci-
 tote enim quū ⁊ postea cupiens hæreditare bene**

Deute. 29

I. Cor. 5

Gene. 25

dictionem, reprobatus est. Tunc enim Esau fuit reie-
 ctus, cum istiusmodi locutus est pat̄, si dñm tuum illū con-
 stitui, tibi quid faciā fili: Nōnulli vero à deo fuisse reproba- *Gene. 27*
 rum hunc dicunt, q̄a dei instinctu deceptus sit Isaac, vt Ia-
 cob illi bñdictionem prius impartiret, & sic Esau reproba-
 ri sit visus, qui eadē illa paulo post efflagitarit à patre, vel
 à deo & p̄re. Est em̄ p̄spicuum Isaac patrē, Esau filiū, pro
 dei arbitrio reprobasse. Non em̄ inuenit p̄cinitētiæ
 locū, quāquā cū Iacob ymis quæsiuisset eam. Di-
 cet aliquis, tollit ergo è medio p̄cinitentiā Paulus: Neq̄q̄.
 Cur igit̄ (inqt) p̄cinitentiæ locū nō inuenit, quāuis lachry-
 mās q̄siuisset? Primū intelligas velim p̄cinitentiā hoc loco
 bñdictionē significare, deinde bñdictionem hāc petiisse,
 hūc quidē fateri Ap̄l̄m, sed modum in ea petēda nullum
 fuisse. Qd̄ em̄ esse poterit p̄cinitentiæ argumentū, cū Esau *Gene. 27.*
 ipse hęc iactet, Appropinquet luctus dies patris mei, &
 interficiā fratrē meū: Ob id itaq; p̄cinitentiā non inuenit,
 q̄a nō vt oportuit, depoposcit. Nā etsi lachrymas fuderat,
 haud tamē erāt p̄cinitentiæ lachrymæ, sed liuoris & odij,
 & animi exacerbati, q̄ minus æquo animo toleraret præ-
 ferri sibi germanum. Quemadmodum nec mœror quidē
 quē Cain ille vultu prætulera, p̄cinitētis fuerat, sed inui- *Gene. 4*
 dentis. Vel forte p̄cinitentiæ locum non esse, prudenter
 Paulus dixit, vt eos qui nondum essent in aliquod scelus
 prolapsi, terreret, cum inquit: Nullum esse grauioribus de-
 lictis p̄cinitentiæ locum, dispensatione quadam id agēs,
 vt in timore saltem hospis fideles contineat ne labant̄.
 Etsi forsitan lapsos p̄spexerit aliq̄s, à lapsu reuocet, ne fr-
 sus desperent, sicuti & ad Galatas, Filij mei inq̄t, quos ite- *Gala. 4*
 rum parturio, quousq; formet̄ Christus in vobis, Non ita
 q; hoc loco Paulus reiicit p̄cinitentiā, q̄ppe quā sæpe ali-
 as p̄dicarit, sed fidentiores reddit ex Hebræis, qui fidē acce- *Exodi. 19.*
 perāt, ne in postea cadentes, p̄cumbant. Non enim ac-
 cessistis ad tractabilem et accessibilem ignem, et
 turbinem, et caliginem, et procellam, et tubæ so- *20*

num. Oñdit hos maioribus esse malis obnoxios, si minus se præbeant paciētes, & pollicēti deo haud secus diffidāt q̄ prisci illi & veteris testamēti sectatores. Aduerte autē, vt n̄ra hæc veteribus cōparer, p̄betq; magis. Nā postq̄ hoc n̄m, vetus illud excedere magnitudine pluribus præfecit, inducit nunc q̄ & magna & mira vidētur, si priora illa spectemus. q̄ & in Sina monte sint gesta, decernitq; hæc pusilla admodū fore, & infima quædā, si nouum hoc spectes. Illis nāq; multæ & variæ inerāt rerū imagines, vt harum cōtemplatione obstupesceret populus ille infanti similis. nā igniseo offerebatur, vt legumlatoris indictas p̄ ferret p̄cnas, & terrorē statim incuteret. Nebula vero & caligo, testamētum vetus illud præfigurabat, opertum ad huc permanere, necdum fuisse tunc t̄pis reuelatum. Nam cum figurā noui præferret, liquet sane ad usq; veritatis & Christi aduētum, subobscuras fuisse significationes, illas formas. Et cum nondum essent pro earum significantia intellectæ, vt q̄bus quod deerat, occultum, haud dum oculis pateret humanis, portēdebatur. Caligo em̄ (in q̄t) sub pedibus eius. Atqui procella excitabat Hebręos, qui tardi ores essent, vt dei dictis & rebus mirandis intēderent animos. Tubę vero adesse regem & deum significabāt, quod ip̄m erit & in secundo Christi aduentu futurū. ⁊ vocem verborum: quā qui audierunt, excusauerunt se ne eis fieret verbum. Deus em̄ loquēs exaudiebatur, vt fides latis iā legibus fieret, nec crederēt Moȳsi verba eē & viri mortalis. Deo nāq; vox inerāt horribilis quædam, sonora & tonās, Moȳsi vero gracilis & exilis. Vñ & vocē illi hm̄oi reformidātes, deum se nolle loquentem audire fatebantur, & Moȳsi dictitabāt, Loquere tu ad nos, & nō deus nobis loquatur. Non enim portabant quod dicebatur. Hoc est, quod à dei ore prodibat, quod eēt horrisonum, ne quibāt auribus sustinere. Causam ergo hi obtulere, vt deus appareret in carne, vt p̄cipi posset ab his & intelligi. ⁊ si bestia tetigerit mōtem, lapidabitur: ita

Psal. 17

1. Thei. 4

Exodi. 4

Exo. 20

terribile erat quod videbatur. Demonstrat hoc loco noui excellentiam testamēti. Vetus nanq; etsi nihil haberet quod sui præcelleret magnitudine, nec simile quicquā quo nouum hoc potiretur, formidini tñ erat & terrori, et adeo, vt nec beluas fas esset mōrem attingere. i. bruta animantia, quæ populus possideret. Nouum vero cum perfectiora contineat, nihil præfert quod horridum sit, sed in eo cuncta sunt mitia & periuicunda. **Moyse**s dixit, **Et** **territus sum & tremebundus.** Si **Moyse**s (inquit) qui sub caligine subiit montem, ita extimuit, cur non debuit populus terrore comprehendit? **Sed accessistis.** Illi quidem monti nihil appropinquarunt, sed procul astabant. Vos vero ad hunc iā accessistis. Videtis ergo quanto hoc interuallo præstetis. **ad Sion montem, & ciuitatem dei viuentis Jerusalem cælestem.** Hoc est, ad Sina montem, qui & mente concipitur: & ciuitatem habemus, quæ item & animo potest & sensu complecti, hoc ē, cælum ipsum, nō eremum aliquā vt illi, adiuimus. & multorum milium angelorum frequentiam. Pro populo. s. angelorum nacti iā sumus innumerabilem comitatum: & pro timore, sumus lætitiā assecuti. Id nanq; cū frequentiam inquit, expressit. Nam vbi vel hominū aderit multitudo, ibidem & hilaritas adfit necesse est. Erit itaque dies hic celeberrimus, qui tot angelorum frequentia præsentia. & ecclesiam primitiuoz qui conscripti sunt in cælis. Primitiuos fideles appellat, qui vt deo iam dedicati, sanctiores etiam euasere, quorum nomina in libro vitæ conscripra sunt, sicut & dominus dicebat discipulis, **Nomina vestra scripta sunt in cælis.** Et quoniam deus est omnium parens, huius & homines communiter vniuersi sunt filij, cuius & primitiuus (id est, primogeniti, qd græce habetur) erunt fideles, digni quidem secundum prædestinationem ascribi in filios. Vel etiam credentes omnes dici filij poterunt: primogeniti vero, qui deo & patri gesserint morem, & apud eūdem sunt cum verbo tum vita, in-

gētia dona promeriti. ⁊ iudicem omnium deum, Vel hoc loco eos perterrefacit, cum inquit, Omnium esse, nec Iudæorum modo, sed fidelium etiam futurum hunc iudicem. Quocirca & vobis cauendum erit. Ostendit præterea quod ipsi priscos illos antestent, cum illi nec deum quidem loquentem potuerint sustinere, nec propius montem accedere. Ipsi vero vel iudicem ipsum. i. Christum adierint. Pater quippe iudicat neminem, sed filio iudicium omne permisit. ⁊ spiritus iustorum perfectorum, id est, proborum animas quæ ad perfectionem euasere per fidem. His eritis & vos haud dubio æternæ felicitatis consortes, si eorum fueritis vitam sectati, ⁊ testamenti noui mediatorem Jesum, Non enim Moysen, quæ fuit seruituti obnoxius, vos adistis, sed Iesum dominum, qui noui mediator est testamenti. ⁊ sanguinis aspersione, Hoc est, purificatione. Christi enim nobis sanguis aspersus, & labibus plane deterfit, & sanctos effecit. melius loquentem quam Abel. Abel namque illius effusus sanguis, hunc est in modum locutus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Vel ut diximus supra, & nunc sanguis hic loquitur, quia fama apud omnes & nomine celebratur. Sed domini sanguis vocem clariorem emittit, & maioris significatiæ, cum ipsis ex rebus vniuersis inclamet se sanctitatem largiri. Vel alias quidem vocem hic edidit, cum mentem inuadit, quam integram reperit, eandemque excitat & loqui compellit, spiritus per gemitus quosdam loquitur ineffabiles & suauissimos. Vel etiam ut nonnullis videtur, Abel sanguis in germanum exclamabat, Christi vero pro nobis patrem affatur. Videte ne recusetis loquentem vobis. Tunc enim videmini loquentem huc recusare, cum eius promissis nullam fidem præstabit, & omnem spem amiseritis. Quis enim loquitur nisi Christus ipse? Nam eius si sanguis verba fecerit, longe magis & viuere is arguetur. Si enim illi non effugerunt recusantes eum qui super terram loquebatur, Quid illi non effugerunt? Supplicium certe & perdi-

Iohan. 5.

Gent. 4.

Supra. II.

Roma 8.

tionem. Super terram autem loquentem Moyfi dicit, vel deum ipsum descendentem è cælo, sed per MOYSEM ad populum cõcionantem. Est nanque in Sina monte locutus, id est, quid esset Hebræis agendum, loquendo iniunxit. multo magis nos qui de cælis loquentem nobis auertimus. Christum videlicet de cælo nobis loquentem, id est, qui vbi fuit assumptus, legem nobis per spiritum dedit. Nec quia discrepantem aut diuersam tulerit legem, hæc PAVLVS dicit, perinde aliam quandam nobis, vbi est in cælum sublatus, statuerit legem, sed modus ipse hanc statuendi videtur differre. Illam siquidem cum esset in terris induxit, hanc in cælum subuectus, vt diximus. Quo fit, vt magis sit ille extimescendus. Quod autem minus fuerit prior lex illa ab insequenti diuersa, audi quæ insequuntur: cuius vox mouit terram tunc, Vides ne eundem fuisse, qui tunc loquebatur, & qui nunc nobis è cælo profatur? Vox em̄ eius tunc temporis cum lex ferebatur, terram cõcussit. nunc autem pollicetur dicens, Adhuc semel rege mouebo terram, non solum terram, sed & cælum. Bis terram apud sacras literas legimus fuisse succussam. Primum cū in monte Sina lex ferebatur: Nā & terram contremuisse Dauid testificatur, cū inquit, Terra tremuit: Secundo, cum carnē Christus assumpsit, & venit in mundum. Commora est em̄ (inquit) omnis Ierusalem, & quatiabantur manufacta Aegypti, id est, sublata sunt, ne suos fallant cultores, & deiecta est illorum potentia. Cum autem semel dicit, post secundam arguit & tertiam fore terræ quassationem, hoc est, cū seculum hoc euertetur, cum immutata omnia, à corruptione ad immortalitatem deniq; trāsferentur. Quod autē adhuc semel dicit, declarat mobilium trāslationem, tanquam factorum. Hoc est, corruptibilis naturæ immutationem, quæ mobilem in se naturam tanq; factorum, id est, quæ vt aliquid esset, principium sumpsit: vnde & necessario finem sit habitura. Quodcunque enim

Agge. 2.

Exod. 19.

20.

Psal. 75

Matth. 2.

Isaie. 19.

conditum est, liquido patet aliquñ accepisse. Quocirca, q̄ ad eius naturā, & finem habet. Siquidem & angeli ipsi neq̄q̄ sunt natura perpetui. quippe qui nec principio careant, p̄ gratiam tñ sunt immortalitatem adepti. vt maneāt ea quæ sunt immobilia. Id ē, bona futura. Cū em̄ corruptibilia ista immutabuntur, quæcunq; tamen sunt sanctis futura, nec corruptionē admittent, nec motum: quippe q̄ nullam sunt vel translationem vel mutationem aliquando subitura. Itaq; immobile regnū suscipiētes, habeamus gratiam. Cum itaq; inquit, tot bonis dignabimur, quæ nec transferri possunt nec immutari, & spiritalibus donis in pignus acceptis, immobile regnum suscipimus, habeamus gratiā, hoc est, patiēter aduersa feramus, & nullus nos subeat dolor, si quam sumus in rebus externis iacturā perpeffi, sed gratias illi dicamus, qui bona nobis hæc cōtulit, & maiora est propediem collarurus. per quā seruiamus placentes deo, Per quā, gratiam scilicet, cum gratos nos præstiterimus, tunc nostra deus oblectabitur seruitute, sciemusq; eundem esse nos & dominum consecutos. Sin autē nullas illi, vti pro otio & rebus quietioribus, ita & pro aduersis & quietem nostram turbātib; egerimus gratias, nec eum colere nec placare poterimus. Id ipsum fere & Paulus idem alio in loco commemorat, cum nolite inquit obmurmurare. Et rursum: Omnia facite sine murmuratione. Quinetiam Israelitę il Num. 16. li, quia in deum obmurmurassent, vt impatientes & queruli, in eremo conciderunt. cū metu & reuerentia, Nil inquit vel imprudenter vel petulanter loquamur: qn̄ p̄ferat velim, exterior facies erga hoīes verecundiā, & in deum reuerentiā & pietatē. Etenim deus noster ignis consumens est. Cum enim veteris testamenti vniuersa dixisset formidinis esse & terroris plena, noui vero longe secus, ne mansuetudinem negligant, cum metu & reuerentia, deo inquit, per nos agendæ gratiæ sunt. Siquidem qui pressuris & malis afflicatur animus, si prorsus despe

Iacob. 1.

1. Cor. 10.

Philip. 2.

Num. 16.

Iudith. 8.

Deut. 4.

rer, facere impudenter videbitur. Vel vester in deum cultus, vt verecūde & reuerēter exhibeatur, necesse est. Deus nanq; hic noster, cum ignis sit subinde cōsumens, erit à nobis omnino verendus, ne veluti contemptores & sui nul- lam habentes rationē, tollamur è medio hoc igne absum- pti. his præterea dictis & hos consolatur, subinde diceret, talem sumus dominum assecuti, q; possit aduersarios no- stros vt ignis absumere. Caput XIII.

Charitas fraternitatis maneat i vobis, & ho-
spitalitatem nolite obliuisci. Non enim hæc vo-
bis dixit comparate. his nanq; vt apparet, potiti iam
erant. Sed cum frequentioribus vrgerentur pressuris, in
discrimen propemodum veniebāt, ne decætero virtutes
huiusmodi negligentius exercebant. Inquit igitur, mane-
at fraternitatis & charitas, & stabilis sit, nec abscedere à
vobis hanc finite. Haud secus & hospitalitatis nolite obli-
uisci. Fieri enim poterat, vt hi cū bonis fortunæ essent pri-
nati, parcius forsan & raro, hospites & peregrinos excipe-
rent. Et eos hortatur, vt prius cæperant, hospitalitatē hæc
prosequantur. Per hanc enim placuerunt quidam,
angelis hospitio receptis. Ignorauerunt Græce ha-
betur. Eo nāq; processit hospitalitatis inquit officium, &
libera peregrinorum susceptio, vt vel Abrahæ ipsi & Lot oc *Gene. 18.*
casione præbuerit vel ignorantibus, vt angelos domi ex- 19.
ciperent. Non enim sciebant angelos esse qui fuissent per
se excepti hospitio, alioqui honorifice hos excepissent.
Quod sane factum illos prouexit. Nam si non ignari ho-
spitio angelos admisissent, non eo fuissent magnitudinis
euecti. **M**ementote victorum tanquā simul vin-
cti. Qui enim cuiq; victus est charitate & fide, vel volēs
obliuisci non potest inixæ necessitudinis. Vel victorum
dicit, qui Christi ob fidem vel in carcerem essent coniecti,
vel alijs quibusuis malis afficerentur. & laborantium,
tanquam & ipsi in corpore commorantes. Labo-
rantes siue in carcere, siue clurie, siue alia quauis pressura.

nam q̄ reputauerit e patibuli carcere se eē abductum, ab eiusmodi sese eximet malis, si proximū fuerit cōmiserat.

Verebiturq̄ ne & ipse in eadē illa incidere permittat. **H**

o norabile connubiū in om̄ibus ⁊ thorus immacu

Supra. 12.

latus. Aduerte quoties de continentia hic disseruit. Nā & superius cū sanctimonix meminisset, his ip̄s vtitur ver

bis: & rursus vsurus est cū de fornicatoribus & adulteris differeret, in om̄ibus inquit. Non quia nuptix aetate pro

uectioribus minus conueniant, adolescētulos vero admo

dum deceant, sed cūctis ait honorati sunt. Vel in omnibus,

hoc est, quibusuis modis & quouis tpe. Nec quidem quia

m̄cētibus & afflictis connubiū illud sit honorabile, ori

antibus vero & prosperis in rebus agētibus minime. Nec

quia alteram in partē honoratius sit, in alteram vero ne

quaquā, sed passim & cūctis in rebus honore est dignum.

Fornicatores em̄ ⁊ adulteros iudicabit deus.

Vel hoc loco connubiū honorem assequitur. quippe quod

adulteria interpellet, prohibeatq̄. Iudicabit aut̄ deus, id ē,

condēnabit, & merito quidē. Nā si permissæ sunt nuptix,

nil poterit fornicarius aliquis vel adulter carnis illecebras

excusare, sed iure excrucietur. **S**int mores sine auari

tia, Neq̄ em̄ nolite bona hæc præsentia cōparare inquit,

sed si vel hæc estis iā consecuti, haudquaquā fueritis illorum

seruituti addicti: sed ad liberalitatem bona hm̄i habeto

te, & ita, vt si vel ex his est excidendum, nil ægre feratis.

Supra. 10.

Quod ipsum & superius dixit, direptionem scilicet substā

tiæ vestræ libenter suscipite. Et qm̄ multi, vbi eorum for

tas exhauserint, iterato sarciedis incumbunt, excusan

tes velle se in alios esse beneficos, sic inquit: Sint sine auari

tia mores, vnde & ita subiungit: cōtenti præsentibus,

Ostendit quemadmodū hac ipsi possimus cupiditate va

care, si fuerimus scilicet contenti præsentibus, si nihil præ

necessaria naturæ queramus. Nā qui plura q̄ habeat con

quisierit, & accessionē facere rei familiari stūduerit, is pla

ne audior erit & pecuniæ cupidus. **I**psē em̄ dixit, **N**

te deserā, neq̄ derelinquam. Non enim (inquit) ille Iosue. 1.
 mentit̄ vel fallit. Posset quispiā his dictis occurrere, Quid
 ergo nobis erit agendum, si necessarijs rebus carebimus? Iosue. 4.
 Ait itaq; ad hęc Paulus, Haudquaq̄ ita futurum est. Nam
 deus per Isaiam sic fatur, Non equidem te derelinquā. fa-
 cturus est haud dubie quę pollicetur. Possent præterea ex
 Iudæis fideles, ad quos Paulus epistolam scribit, nec iniu-
 ria illud obijcere, Dic Paule, quibusnam præsentibus bo-
 nis contenti esse iā possumus, qui sumus in prædā dati, vt
 quibus direpta sunt oīa, & nihil sit reliquū? Ait itaq; ad hęc
 Paulus: Licebit saltem vel satis hęc ducere quę sunt vobis
 relicta, etsi tenuia sint & angusta, contenti tamen his sitis.
 Non enim vos ille quid dicit, nequaquā te deseram, desertu-
 rus est deus. Vel forte Apostolus de rebus ad vitam hanc
 necessarijs differit. ita vt confidenter dicamus, Psal. 117.
Deus mihi adiutor est, & nō timebo quid faciat mihi
homo. Cum itaq; istiusmodi sit deus præfatus, certiora
 erūt omnino quæ loquit̄. Is namq; vobis est prospecturus,
 si mala illata patienter tuleritis. **Mementote præpo-**
sitorū vestrorū, qui vobis locuti sunt verbum 1. Tess. 5.
dei. Vel Thessalonicenses talibus cōmonefacit, vt eos vel
 maximo in honore haberēt, qui sibi essent erudiēdis præ-
 fecti. Et quemadmodum illi euangeliū sibi prædicando im-
 partirentur, ita & ipsi hos alerent. Id enim prætenditur, cū
 mementote inquit. Vel vt illos imitentur, quos habuisse
 præpositos suadet. quorum intuentes exitum con-
 uersationis, imitami fidem. Hoc est, enixius contē-
 plantes. Vtq; & pictoris discipulus, in exemplar aliquod
 sibi propositum oculorum & ingenij intēdit aciem, sic &
 vos sedulo exitum considerantes, id est, eorū conuersatio-
 nem & vitæ finem, q̄ ad fidem vos instruūt, q̄ optimus sit
 futurus, imitami illorū & fidē. A fide namq; integer viuē
 di modus emanat. Ni eīm futuris bonis fidem hi præstitis-
 sent, & nil hēsitantē, nunquā tam integre & sine culpa vixis-
 sent. Lenit præterea & istorū intolerantiam, vel forte do-

gmatum fidem indicit his imitandam. Subsequitur itaq; **Iesus Christus heri & hodie, ipse idem permanebit in secula.** Apparet ex his, fuisse nonnullos qui Christi fidem iam deprauarent, asserentes alium quempiam esse, non Christum ipsum venturum, vel eum quem ad id temporis Hebræi opperiuntur. Ait igitur, Christum eundem esse heri, id est, præteritis seculis, & hodie, id est, in præsentibus, & in futura secula & infinita. Nec alterum quempiam hunc præter asserit esse venturum. Abijcite ergo errores huiusmodi. Vel quemadmodum ille ductores vestros nunquam deseruit, sed turatus est maxime, sic & vobis opem est allaturus. Est enim qui fuerat antea, semper, & in præsentibus permanet, & in æternum est permansurus. **Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci:** Variæ tunc quidem videntur, cum ab alijs item atque alijs afferuntur doctrinæ: peregrinæ vero, id est, à dogmatis rectitudine alienæ. Potest namque varia esse doctrina, nec peregrina dici, eo quod nec improbanda. Cum vero variæ fuerint, hoc est, aliter atque aliter illæ ingestæ, & peregrinæ, à varietate scilicet ipsa dimotæ, tunc sane erit magnopere ab ipsis cauendum. Veritas siquidem & simplex est, & in aliquod vnum intendit. Abduci autem & circumferri, in leuioribus vsurpatur quibusdam, quæ hac illac circumferuntur. **Bonum est enim gratia stabilire cor, non escis quæ non profuerunt ambulanti- bus in eis.** Hæc sunt profecto peregrinæ illæ doctrinæ. Arguit autem eos, qui Iudaicam ciborum abstinentiam & obseruationem induxerant. Estis enim vos ingens gratia (hoc est, fide) stabiliendi, reddendique certiores, nil esse prorsus immundum, & perpura esse credenti omnia. Est itaque fides hæc, non escarum obseruatio, necessaria. Qui enim à cibis præcauerint, id est, qui in eiusmodi escarum obseruationem semper intendunt, perspicuum est nil hos profecisse: ut qui extra veros fidei terminos diuagentur, & legi inserviant prorsus inutiles. Quid enim commodi ex ea obseruatione assequerentur? quum quidem a deo essent flagiti-

offi, vt nequirent sacrificioꝝ fieri participes. **Habemus altare de quo edere nõ habet potestacẽ, quitaber-
naculo deleruiũt.** Qm̃ minus eẽ cibaria dixerat obser-
uãda, ne & nra facile possent cõtenĩ, qa nihil hmõĩ caueãt
instituta. Et nos inq̃t obseruationẽ habemus, haud tñ in
esculentis hisce, sed in ara siue in hostia illa incruẽta, & cor-
pori vitã elargiẽte. Huius itaq; nil penitus licet sacerdoti-
bus legis participare, q̃ diu tabernaculo fuiuĩt, i. legis in-
stitutis & figuris iã dissolutis & supuacaneis redditis. Nã
istiusmodi aliquid, cum in tabernaculo dicit, prærendit.

**Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpo-
ra cremãtur extra castra: propter qd̃ ⁊ Jesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, ex-
tra portam passus est.** Arguit quã apud ludã os pro-
veris credunt, reã esse figuras, quã ad fidẽ nostrã hanc fa-
ciant: aitq; nullius fuisse momenti hostias, quã populus
particeps fieri phiberet. Nostri sacrificij nec legis, partici-
pant pontifices ipsi. Nã vetus illud, nostrũ hoc nouum p̃-
figurabat. Et quẽ admodum animantiũ sanguinẽ, & quã
p̃ populi delictis offerebant, in sancta p̃otifex deferebat,
cadauera vero extra castra cõburebant: sic Christus, p̃ mũ-
di pctis perpeffus, sanguinem qdem suum vt p̃otifex de-
tulit patri, corpus vero patibulo est, p̃ castris & extra vrbẽ
insutum. Ait igi, pontifices vestri q̃ immolationis hmõĩ
memoriã factitant, dñi sanguinẽ in sancta quã apud nos
sunt, in arã tanq̃ in cælum importãt, & idcirco legis ponti-
ficibus ip̃is haudq̃q̃ fas est ex hac hostia edere, vt q̃ alieni-
genã sint, & mundi huius curã suscipiãt. Nos vero & mũ-
dum contẽnimus, & hunc vt peregrini & aduenã inhabi-
tam°. **Exeamus igitur ad eum extra castra, impro-
perium eius portantes.** Cum em̃ mortẽ sit Christus
extra portã perpeffus, concedamus & ipsi ad hunc extra
castra, hoc est, extra mundũ, improperium eius portantes
id est, eadẽ illa quã ipse sustinuit, toleremus. Foris ille vt

noxius quidam et latro cruci affigit. Nec nos itaq; pudeat ex hoc mundo excedere, & honores & gloriã quæ mundi sunt, destituere: vel si ad ignominiã nobis id cedere videatur. Simul etiã hos adhortat, vti tolerantius ferat quæ ab ipsis ingerunt Iudæis: siue contumelias inferat, siue bona diripiãt. **Non em̄ habemus hic manentem ciuitatem, sed futurã inquirimus.** Quẽadmodum sit extra portam & mandũ hunc abeundũ, cõfirmat. Non em̄ quẽq; habemus in hoc mundo participem, q̄ppe q̄ mansurus non sit. Erit itaq; nobis ex hoc alio concedendũ, & futura ciuitas, cælũ videlicet, congrenda. **Per ipsum ergo offeramus hostiã laudis semper deo, id est, fructũ labiorum confitentium nomini eius.** Per ip̄m inq̄r, tanq̄ per carnalem p̄uificẽ, offeramus laudis hostiã deo patri, hoc est, gratiarũ actiones. Agendẽ nãq; per nos sunt gratiã patri, q̄a filium eius tradiderit vt nobis sanctimoniã largiretur. Hac aut̄ eorũ de causa intulit, q̄ infirmiores essent & imbecilli. Istiusmodi itaq; laudis hostia & actio gratiarũ, labiorũ est confitentium fructus. i. eorũ qui illius nomini confitent. Fit itaq; vt neq; istiusmodi immolationis liceat legis cuiq; participem fieri pontifici. Quippe qui nequeat, p̄ Christi sanguine gratias reddere, nec ex illo sint sanctitate donati, q̄n̄ quidem in incredulitate perpetuo p̄stent. Aduerte aut̄ vt ad dicendũ has gratias deo hospites compellat, vt nihil obmurmurent: prohibeatq; vel audax aliquod et temerarium verbum, per impatientiã fundere. **Beneficentiã aut̄ ⁊ communicationis nolite obliuisci.** Vbinã gentiũ sunt qui paupertatem excusant, & nil quidpiam alijs impartiant: Intelligent vel summa inopia laborãtibus, & bonis omnibus expoliatis, Paulum suadere, ne alijs bñfacere obliuiscantur, & eleemosynam stipemq; indigentibus tribuant. **Talibus enim hostis promeretur deus.** Gratiarum scilicet actionis & beneficentiã. Constat enim eum qui gratus sit, & liberalem esse, vt qui minus declinet conferre in alios bona, quibus

sit ipse affectus. **O**bedite præpositis vestris. Hoc lo-
 co de epis differit. Nā cum prius eos sic ingens collauda-
 ser, Fideles & dignos quos imitent, & eis vt vitæ magistris
 intenderent, obedite adiecit. Nū igit omī erit principi ob-
 remperandū? Ita quidē, vel si nequior sit ille & improbus,
 mō ne fidē obturber, vel hāc vt deseras cogat. In ceteris ve-
 ro nequitiā exercenti parendū censuerim. Ait nancq; **Quę**
 cunq; dixerint vobis vt faciatis, facite: secundum aut illorū Matth. 23
 opera, nolite facere. Idipsum & de his qui corruptiori sunt
 fide dixerat Paulus, cū illud inulit, Doctrinis varijs & pe-
 grinis nolite circūferri. Quid ita? Quia qui prauē duxerit
 vitā, & alios vt nequiter viuant hortabit (pudore em of-
 funditur) suorum scelerū magnitudine, vt qui sua occul-
 tare facinora quibus poterit modis nitat, & latere existi-
 mat eius flagitia, si alios vt se imitent induxerit. Fit itaq; vt
 qui in fide deliquerit & nequior sit, aliqd assidue moliat
 quod afferat, vt fidē impugnet. Idipsumq; deductū in me-
 dium, populo promulgabit, vt & ille eodē implicetur er-
 rorē. ⁊ subiacete eis. Cum em subiacete & succumbite
 inquit, enixe maioribus obsequendū esse demonstrat, &
 ad fidē nos instruentibus. **I**psi em vigilant pro ani-
 mabus vestris tanquā rationem reddituri. Intel-
 ligant qui aliorū sunt duces & cæteris præsumunt: quia quē-
 admodum necesse est, vt populus obsequentem se p̄bear,
 & præsidibus ipsis morigerum, ita & sacerdotem oportet
 vt aliorū animas curer, vel noctes ducat insomnes, vt po-
 puli saluti inuigilet, vt qui rationem sit pro populi facino-
 ribus redditurus. vt cū gaudio hoc faciant, ⁊ nō ge-
 mentes. **H**oc em non expedit vobis. Si præpositis
 inquit, succubueritis & his gesseritis morē, leuabitis quidē
 id oneris quodcunq; ex v̄ri cura suscepta hos p̄mit. Quip-
 pe qui ex v̄ra hac facili obsequētia hilariores reddent. Sin
 vero cōtumaces vos præstiteritis, & si vobis inuigilare nī-
 hil desistant, nec contumaciā hanc vestram castigēt, inge-
 miscendo tamen ad deū dolendoq; in vos proclamabūt,

quod sane vestrae salutis minus cōduxerit. Aduertè autem quemadmodum haudquā alit̄ sinat q̄ alijs præsumunt nisi p̄ lachrymas, subditōꝝ in se vl̄cisci iniurias: quippe quorū lenitatem & tolerantiam vult culpa vacare. At discipulis ipsis pertinax illa & incastigata inobedientia, maiorē supplicij pyrā succendit, vt q̄ sæuiores in se concitent iudicē, deū videlicet q̄ acerbiora est supplicia illatur⁹. Quocirca haud quāquā illud est ægre ferendū, q̄d discipulorū contumacia gemitum afferat præceptoribus, & in contemptū his cedat. Sed vcrendum id potius erit & deplorandū, q̄a deo traduntur hi iudicandi, pœnas demum acerrimas luituri.

Orate pro nobis: confidimus em̄, q̄ bonā conscientiam habemus in oībus. Cū ex Iudæis fidelibus pleriq; Paulum obrectarent, q̄a destituendā eē pristinā legē doceret, eo hūc & inuisum habebāt nonnulli, cuius odij gr̄a, nec eius nomen Ap̄tus in̄tio ep̄læ huius adiecerat, præsertim cū cōpertum haberet hos ipsos nec auditu quidē eius nomen laturos. Excusans itaq; & quasi odium purgās. Primum illis precat̄, p̄ se orent (q̄d vtriq; & ipsi solemus à bñuolis & fide coniunctis deposcere.) Deinde arguit se eē inson̄tē, nec quidpiā deliquisse. In oībus vero, hoc est, nō solū in gētibus ipsis, sed alijs vniuersis. Ait præterea conscientiam se bonā habere, hoc est, purā & nitidā, nec se consciū esse prauis his quidpiā cōsuluisse, nec malū aliqd attulisse, vel hos improbasse, **beneuolentes conuersa**

Supra. 7. rj. Hoc est, neminem studētes offendere, nec dissensionū causas serere. Nā & si illud asseuerauerim superuacaneā esse redditā legē, non vt legi infensus id dixi, sed legis potius induco nunc plenitudinem, & quæ illa præfigurasset, finē esse in Christo adepta. Quis ergo q̄d à lege defecerim me iure potest culpāre, vel cur nō potius beneficis dicor, q̄ vos ad perfectiora traduco, & ab vmbaticis illis legis figuris abegerim? **Amplius aut̄ deprecor vos hoc facere, vt quam celerius restituar vobis.** Id sane dictū, vehementiorē quandā præfert Ap̄ti in hos charitatē,

¶ ita velit ꝑ se illos ardent orare & om̄i studio preces fun-
 dere, vt oꝝ yꝝ liceat sese illis restitui adireꝝ, & cū iꝝsdē ver-
 fari. Simul etiā arguit confisum se cōscientiæ, ꝑcupere hos
 eōuenire. Qd̄ vtiqꝫ haudqꝫ optaret, si cuiuspiā sibi eēt cō-
 sciꝝ mali. **Deus aut̄ pacis.** Cū prius ab his preces effla-
 gitasset, & honorē his ipsis vel ex hoc detulisset, ordit̄, &
 ipse ꝑ his deprecari, ꝑinde ac si dicat, Cū em̄ cōstet deū ha-
 bere pacis vos autorem, neqꝫ vos decet inimicitias ex te-
 nui auditione conceptas, in me exercere. **Qui eduxit de
 mortuis pastorem magnam ouium.** De resurrectione factū apud hos olim cōfirmat f̄monem, ex Isaia pro-
 pheta dicēdi modū hunc sumens. Magnū aut̄ dixit, q̄a &
 esse alios cōstet inferiores, siquidem fuerint instructores
 pleriqꝫ, vnus tñ ꝑceptor sit & magister Christus. **in san-
 guine testamenti æterni dñm nostrū Jesum Chri-
 stum.** Hoc est, ex mortuis hūc excitauit. Qui & mortem
 obliuit, & eius sanguinem fudit, vt nobis traderet testamē-
 tum, nō dissolurum aliqd̄ & inane, q̄le legis est factum, sed
 sempiternæ futurū. Vel suscitauit eum à mortuis, & in san-
 guine testamenti æterni. i. illo iā resurgente, eius nobis in
 testamentum datus est sanguis. **aptet vos in om̄i ope
 bono.** Oñ̄ dit̄ autem & si bona sint opera iā ipsi adorti, in
 his tñ vt perfectiōem adipiscant, necessarium esse. Quod
 qdem vt assequant̄, his cōprecat̄. Aduerte quemadmodū
 nobis necesse sit vt demus ipsi rebus initium, à deo dein-
 cept̄ & finem cœptis his deposcamus. **vt faciatis eius
 voluntatē.** Qui em̄ in om̄i ope bono perfectus dephen-
 dit, is sane dei exequit̄ voluntatem. **Faciens in vobis
 quod placeat corā se per Jesum Chriſtū.** Fit itaqꝫ
 vt cum aliqd̄ ipsi qd̄ rectū sit operemur, deus in nobis id
 peragat, per Ch̄m Iesum. i. mediatore & copatore hoc
 vsus. Nec mirū qdem, si is q̄ ab initio nobis est operatus sa-
 lutem, in actiōe ip̄a virtutū mediator efficit̄, et patris exe-
 quit̄ voluntatem, collat̄ nobis, vt quæ recta sunt peraga-
 mus, & viribus. Cum vero qd̄ placeat inqꝫ, et se corā, ita-

Isaie. 26.
 65.

Matt. 23.

Psalm. 17.
Isai. 1

tim adiecit, Tunc em̄ haud dubie illis placemus, cum in dei conspectu boni videmur, non hoim. Quod & David refert, sic dicens: Scdm puritatem manuum mearum in conspectu oculorum eius. Et Isaias, Auferte iniquitatem ab oculis meis. **Rogo autem vos fratres ut sufferatis verbum consolationis.** Vides quod nulli antehac scripserat Paulus, in presentiarum his scribere. Nec admonitionis dicit sermonem, sed consolationis verbum. i. exhortationis ad tolerantiam. Quippe qui oppressos & malis plerisque affectos alloqueretur. **Etenim per paucis scripsi vobis.** Et si copiosius scripsit, per paucis tamen & breuibus absoluisse se dicit epistolam, quia longe plura dicere concupisceret, perinde ac si dicat: Et si collapsi animo estis, ferte tamen adhortantem me tolerantius. Neque enim quod poterit, & si plixior haec forte videatur oratio, de ista mea haec refutare. Quod illis videmus contingere, qui moras nequeunt pati, & longiorem orationem fastidiunt. **cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum.** Eo Paulus his praefert Timotheum, quia hunc nihil odissent. Dimissum autem dicit, vel quia in carcerem fuerat coniectus, & inde iam liberatus. Vel quia ex Athenis ubi antea fuerat, dimissus est. **cum quasi celerius venerit, videbo vos.** Vel id quod dem sat esse videtur ad illorum sedanda in Paulum odia, si quod dem promptior sit, cum discipulo sese ad eos conferre. Forte etiam fieri id poterat, ut ab urbe in Iudaeam concederet, cum constet hunc fuisse dimissum, ut primum fuit a Nerone comprehensus, quem admodum in epistolae huius exordio diximus. **Salutate omnes praepositos vestros et omnes sanctos.** Vide quanto hos persequatur honore, cum per illos & praepositis ipsis & caeteris omnibus impartiat salutem. Fuisset enim decentius, ut scriptis ad praepositos epistolis, horum interuentu reliquis appellaret. Hic tamen vir prudentissimus, ut infirmiores hos & lenit & curat. **Salutat vos de Italia fratres.** Adeo vos inquit charitate complector, ut non solum ipse saluere vos iubeat, sed alios etiam induxerim ex Italia fratres, & ex tanta locorum intercapedine vos

Actu. 28
2 Tim. 4

ipſos vt colant obſeruentq; & ſalutem impartiant. *Gratiã cum omnibus vobis, Amen.* Cũ itaq; communis ſit huiusmodi gratia, cõmuniter etiã tam præſidentibus quã ſubiectis Paulus hanc comprecãt. *Gratiã autem cum peccatorib; dicit remiſſionem, tum animi puritatem, tum ipſam ſpũs ſancti participationem.* Verũ q̃ pacto vobiſcũ eſt hæc permanſura? Nimirũ ſi nulli iniuriã intuleritis, ſi dignam hæc gratia ducetis & vitã. Tandiu em̃ hæc apud nos gratia manet, quãdiu operibus bonis incumbimus. *Euo- lat autem ſtatim, & ꝑcul abſcedit, vbi eius inſtituta & leges male viuendo deſerimus, qui nobis hanc contulit.* Velim itaq; vos iſtiusmodi gratia vitam ducere non indignam. Nec ad illius iniuriam viuere, qui nos tot bonis donarit; quin recta potius operando eundem collaudare: vt pateat tandem ex noſtris optimis actionibus, & illatorũ malorũ in nos tolerantia non ingratis hunc gratiam hanc contuliſſe. Amen.

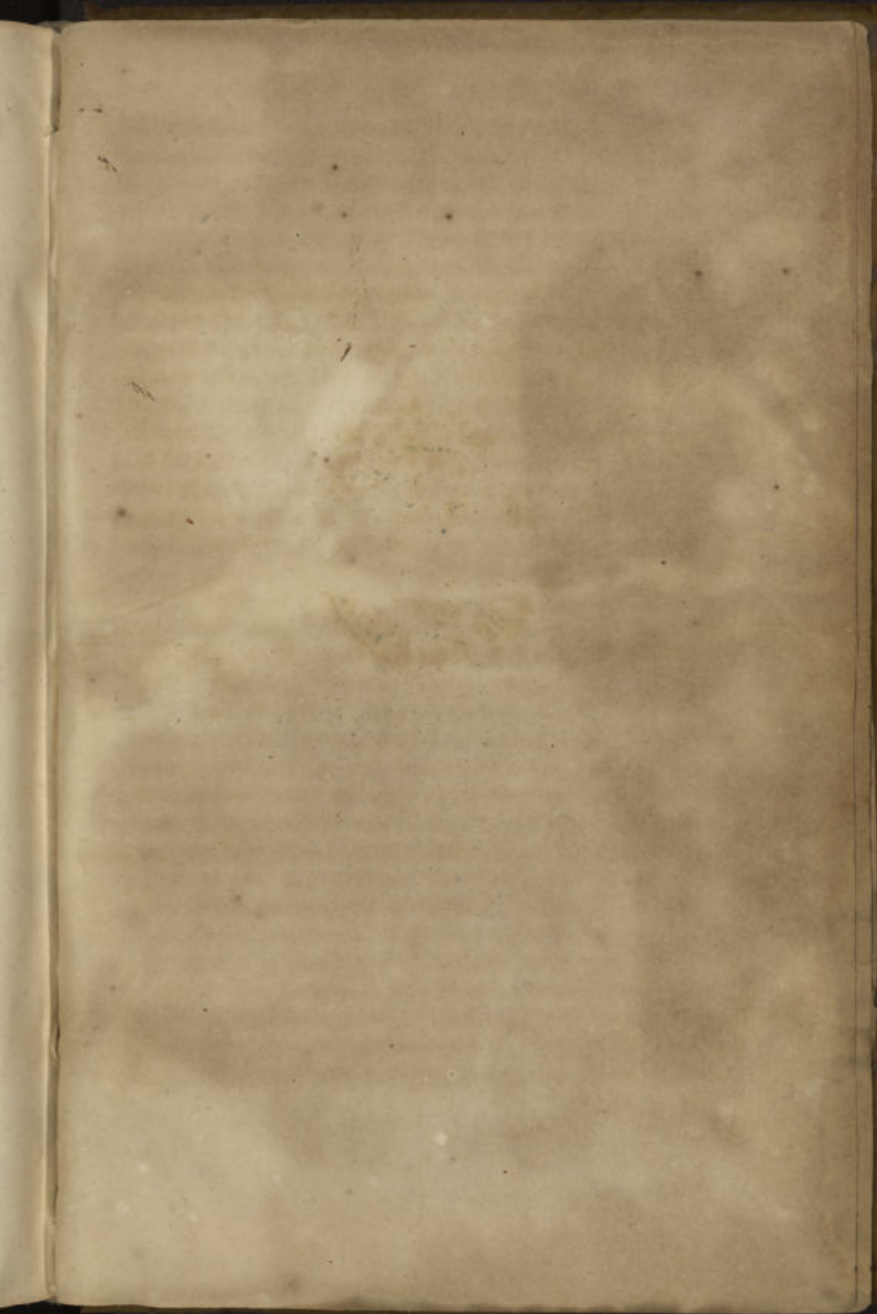
FINIS.

Coloniã impenſis honeſti viri Godefridi
Hyttorp̃ij pridie calendãs Ianuarij.

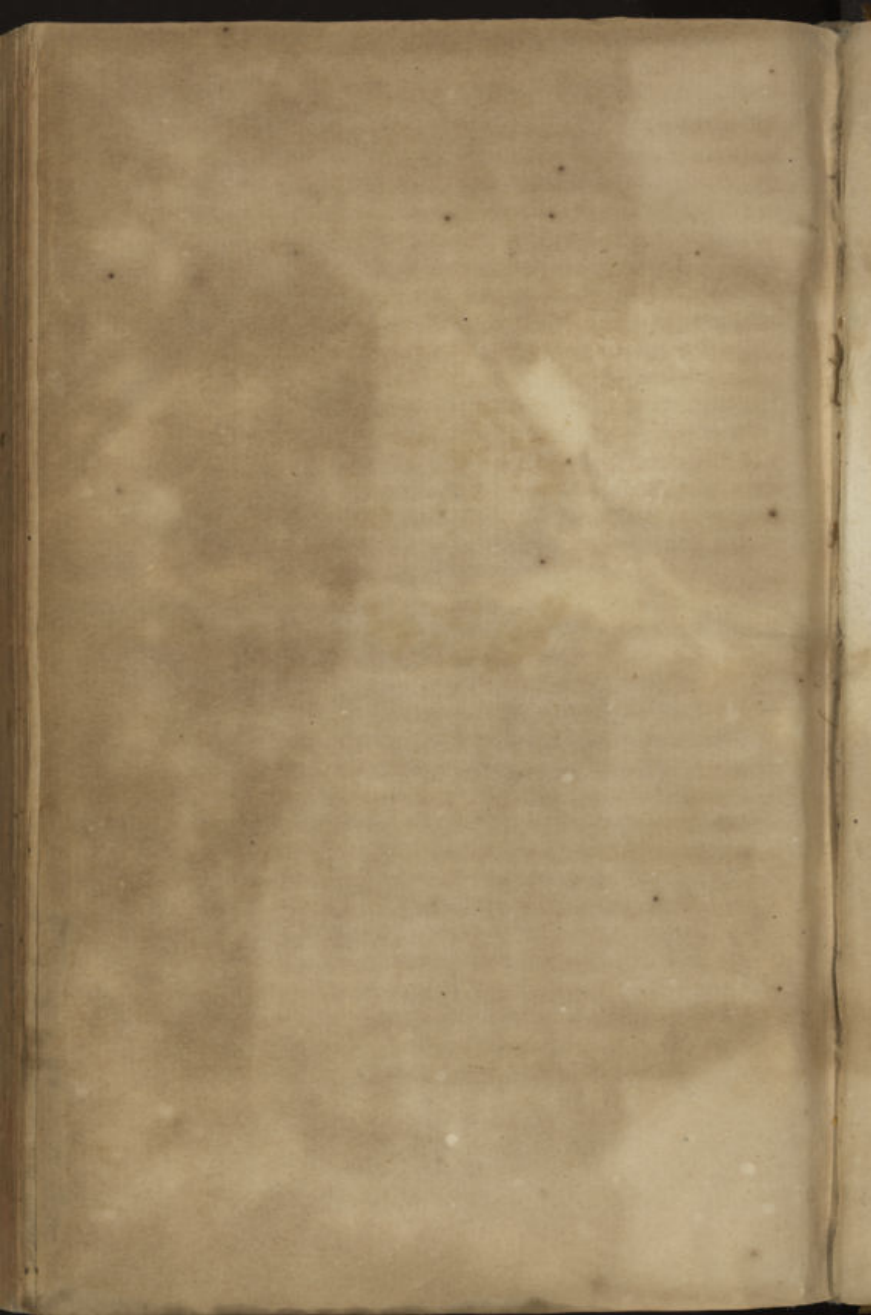

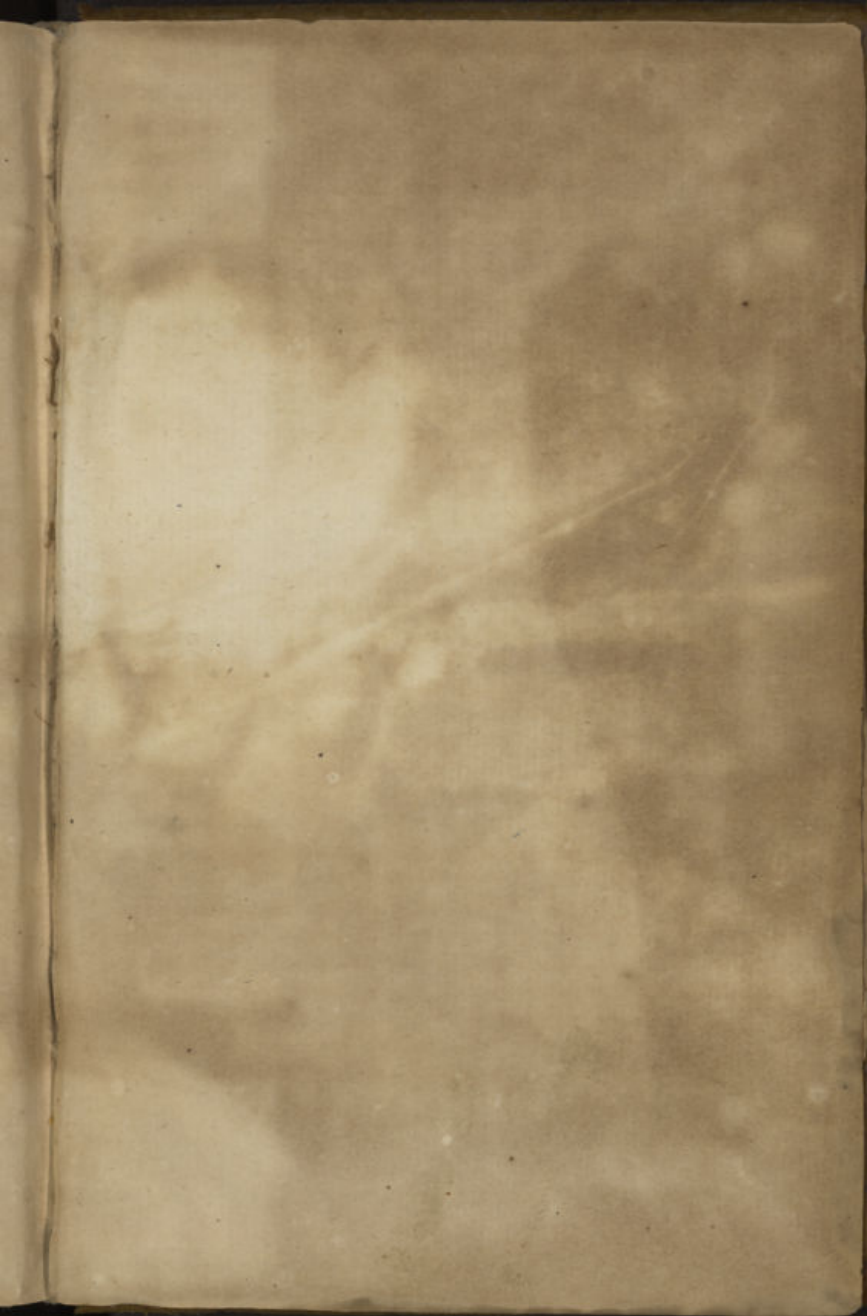

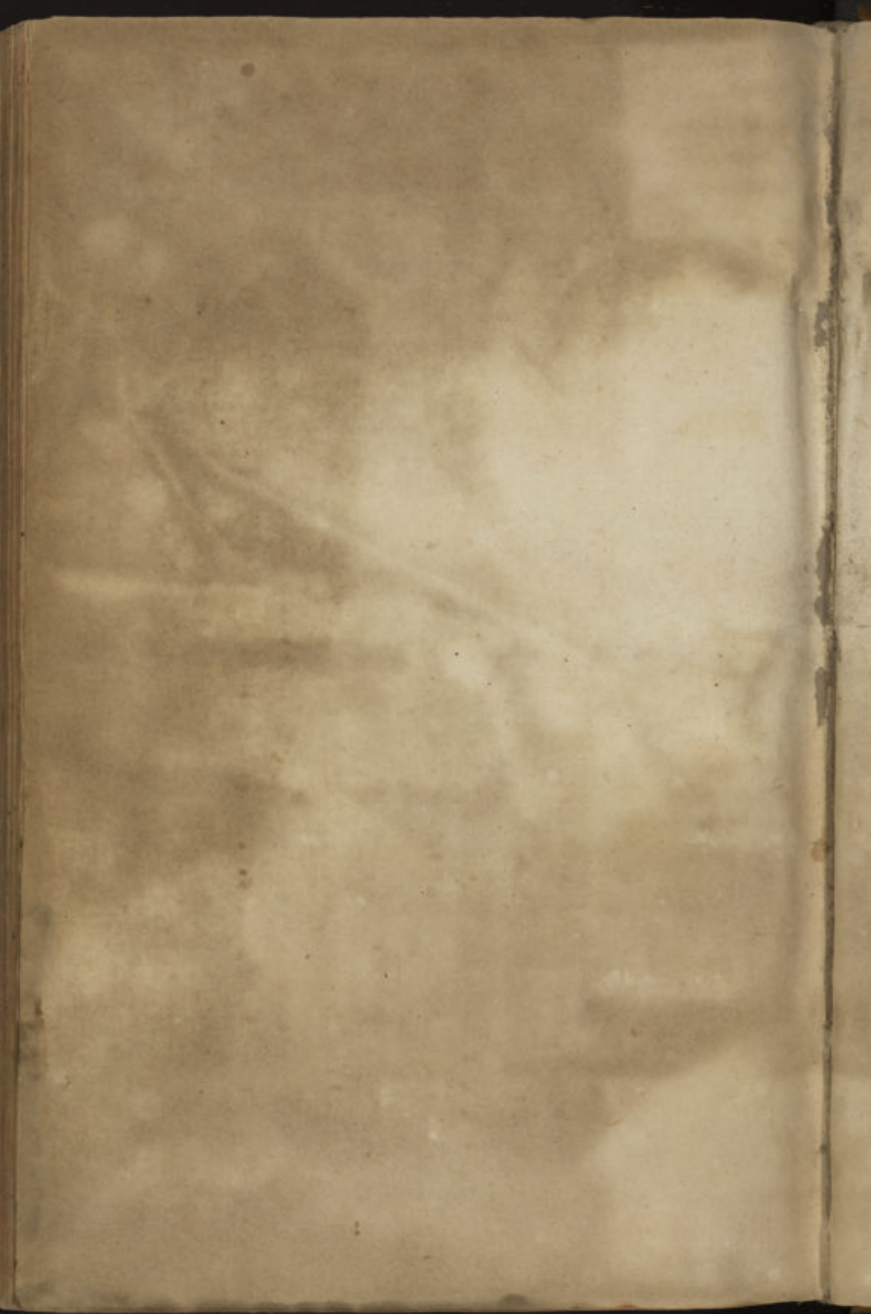

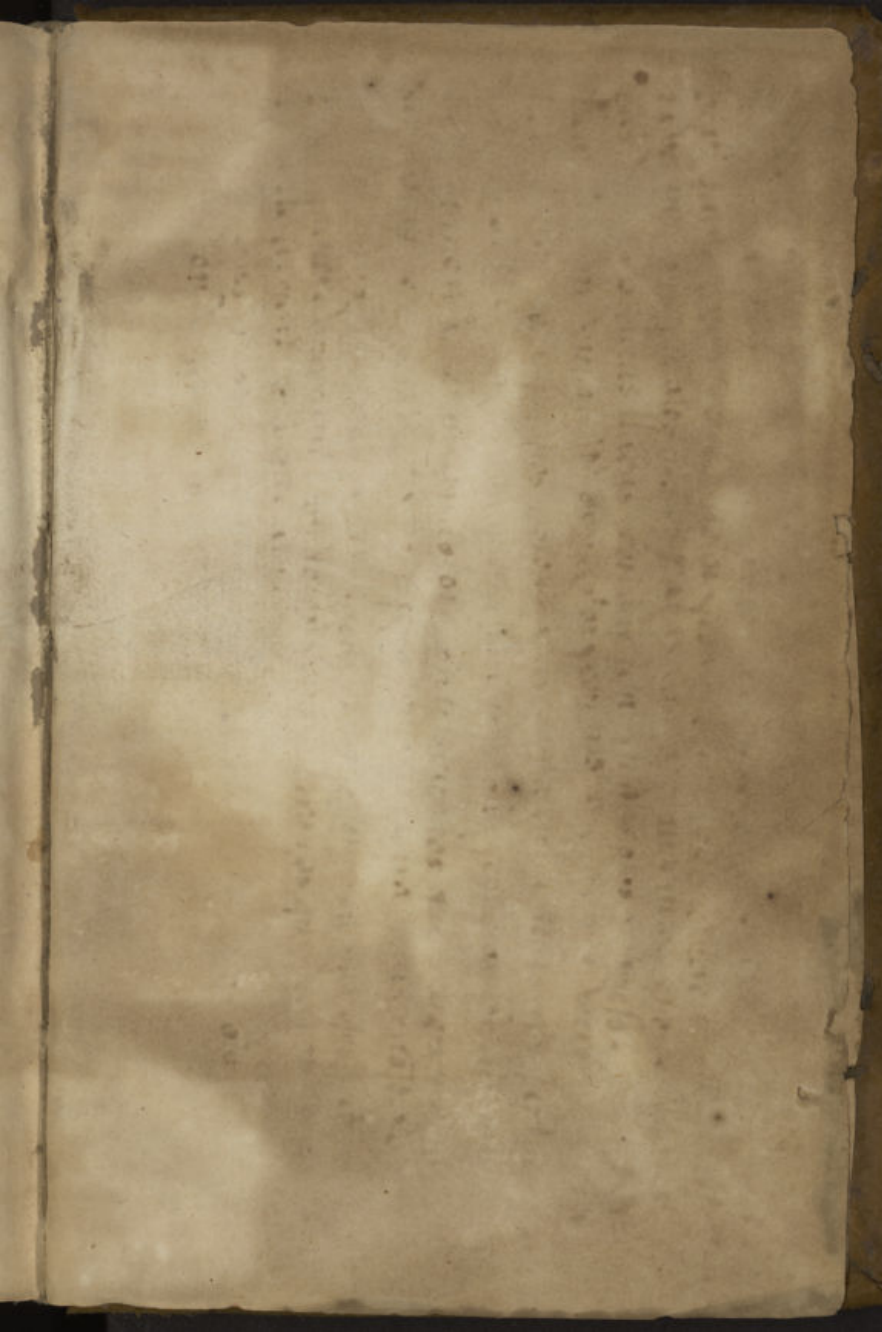

Handwritten text in a medieval script, likely Latin or a related language. The text is written in a dense, cursive style and is arranged in several lines across the page. The ink is dark, and the parchment shows signs of age and wear, including some staining and discoloration. The text appears to be a formal document or a religious text, given the use of certain words and the overall structure. The lines of text are roughly parallel to each other, following the curve of the page. There are some larger, possibly decorative initials or markers at the beginning of certain lines. The overall appearance is that of a well-preserved but aged manuscript page.

